mevâhib-i ledünniyye

Bi'l-Minahi'l-Muhammediyye

(Muhammed'e Bağışlanan Ledünnî Hediyeler)

İMAM-I KASTALÂNİ

2

DİVAN YAYINLARI

مواهب اللدنية بالمنح المحمدية

Mevâhib-i Ledünniyye

2

Bi'l-Minahi'l-Muhammediyye
(Muhammed'e Bağışlanan Ledünnî Hediyeler)

Tercümesi
Meâlimü'l-Yakîn Fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn
(Resûllerin Efendisi'nin Ahlâk ve Evsafı Hakkında
Kesin Bilgi Yolunun İşaretleri)

Osmanlıcaya Çeviren
Kanunî Devrinin Ünlü Şairi
BÂKÎ

Sadeleştiren
H. Rahmi Yananlı

DİVAN
YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

7. BÖLÜM

8. BÖLÜM

9. BÖLÜM

BEŞİNCİ BÖLÜM

Peygamber Efendimizin Miracı

Bu Bölüm, varlıkların iftiharı, dua ve senaların en mükemmeli kendisine olan Efendimiz Hazretlerinin mirac payesiyle yükselip Hazret-i Ahadiyyet önünde türlü şerefler, konuşmalar ve müşahedelerle seçkinlik bulmasının anlatılması hakkındadır.

بسم الله الرحمن الرحيم

BEŞİNCİ BÖLÜM

Peygamber Efendimizin Miracı

Şöyle malûm olsun ki, bu hâdise, Peygamber Efendimiz Hazretlerinin mucizelerinin en meşhuru, delil ve bürhanlarının en açık seçiğidir. Esrâ (gece yolculuğu, mirac) hususunda âlimler ihtilâf etmişlerdir: Bir gecede bir Esrâ mıydı? O da uykuda mı, yoksa uyanıklıkta mıydı? Yahut bir gecede iki Esra mıydı? O da birinde ruh ve bedeniyle uyanıklıkta, birinde ise uyku halinde miydi? Yoksa o da uyanıklık halinde miydi? Yahut uyanık halde Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya varıp ondan sonra rüyada Mescid-i Aksâ'dan Arş-ı Âlâ'ya mı varmıştı? Yoksa dört Esrâ mı vâki olmuştu? dediler.

Âlimlerin ihtilâfları bu sözler üzerindedir. Esrâ'nın mânâsı aslında mutlak olarak "geceleyin gitmek" tir. Ama burada Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin bir gece miraca gitmesi mânâsınadır.

Velhasıl bazıları: "Esrâ, uyku halinde rüya yoluyla gerçekleşti," dediler. Şu hususta da ittifakları vardır ki, peygamberlerin rüyaları vahiydir; başkalarının rüyası gibi değildir. Uyku halinde bunun gerçekleştiğine şu âyet-i kerîmeyi delil getirdiler ki, Hak Teâlâ Hazretleri, kerim Kitab'ında: **"Ve mâ cealna'r-rü'yâl-letî ereynâke illâ fitneten linnâsi — Sana gösterdiğimiz rüyayı biz insanları ancak sınamak için gösterdik,"** (İsrâ sûresi: 17/60) diye buyurmuştur. O halde bu rüya, düşte görmek mânâsına mastardır; aşikâre görmek mânâsına olan rüyettir, rüya değildir, dediler.

İbn-i Mâlik, Harîrî ve başkaları, rüyanın rüyet mânâsına gelmesini inkâr ettiler. Nitekim Şeyh Bedreddin Zerküşi bunu ifade buyurmuş ve "Şair Mütenebbi, **'Ve rü'yâke ahlâ fîl-uyûni mine'l ğamz — Senin rüyan gözlerde perdeli olmaktan da-**

ha uzaktır,' demekle yanlış eyledi; rüyet yerine rüya getirdi," demiştir. Bunun üzerinde cevaplar verip: "Kurbâ ve kurbet bir mânâya oldukları gibi rüyâ ve rüyet de aynı mânâyadır," dediler. Yâni her ikisi de "görüş" demektir.

İbn-i Abbas Hazretlerinin kavli de buna şahittir ki, âyet-i kerîmenin tefsirinde Buharî'nin rivayeti üzre:

هِيَ رُؤْيَا عَيْنٍ أُرِيَهَا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ

"O âyet-i kerîmede olan rüya gözle görmektir ki, Resûlüllah Hazretlerine Esrâ (Mirac) gecesi gösterilmişti," diye buyurdu. Ve Saîd bin Mansur Süfyân'dan naklederek hadîsin sonunda **"Ve leyse rü'yâ menâm — Uykuda görüş değildir,"** demiştir. Ama görülenin ne olduğu İmam-ı Buharî'nin rivayetinde tasrih olunmamıştır.

Yine Saîd bin Mansur katında Ebû Mâlik yolundan rivayet edilmiştir ki: "O, Beytü'l-Mukaddes yolunda gösterdikleri nesne idi. Bu zikredilen öyle birşeydendir ki, rüyâ kelimesinin uyanıklıkta gözle görülen nesneye ilişkin olduğu ondan istidlâl olunur. Bu görüş; Mütenebbi'yi hataya nisbet edeni reddeder. Bununla beraber bu âyet-i kerîmenin tefsirinde müfessirler ihtilâf edip bazıları, **'Yâni Mirac gecesi sana gösterdiğimiz rüyadır, demek olur'** dediler. Kadı da rüyayı rüyetle tefsir etmiştir," dedi. Ayrıca "Geceleyin vâki olup sür'atle geçtiği cihetten düş gibi olduğu için rüya tabir olundu," dediler.

Bazıları dediler ki: "Hudeybiye yılında gördüğü rüyadır ki, rüyasında Mekke'ye girip müşriklerin kendini döndürdüklerini görmüştü." Bazıları da: "Bedir gazâsı rüyasıdır," dediler.

İbnü'n-Nakîb, kendi şeyhi olan Ebu'l-Abbas Kurtubî'ye âyet-i kerimeden sual etti. Kurtubî: "Rüya-yı ayndır (göz görmesidir). Uyanıklık halinde Cebrâil aleyhisselâm göstermişti ki, Bedir'de cenk günü kırılanların her birinin nereye düşeceğini hep tayin etmişti. Sonra Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri:

— Filân kâfir buraya düşecek, filân kâfir şuraya düşecek, diye mübarek eliyle yerlerini sahâbe-i kirâma gösterdi.

Kureyş kâfirleri bunu işitince maskaralığa aldılar. Ertesi gün olunca aynen buyurdukları gibi gerçekleşti. Nitekim daha önce işaret olunmuştur.

"Uyku halinde görülen rüyadır" diyenler, hüccet ileri sürüp dediler ki: "Hazret-i Âişe, **'Mâ fekad cesedü'ş-şerîfü — Mübarek cismi hiç yerinden ayrılmadı,'** diye buyurdu."

Buna da cevap verip dediler ki: "Hazret-i Âişe, bu sözü, müşahede edip söylemedi. Zira o zaman Resûlüllah Efendimiz onun kocası değildi. Hâdiseyi zabteden bir kimsenin yaşında da değildi. Yahut o zaman henüz doğmamıştı."

Mirac zamanında olanlar birbirinden farklı cevaplar verdiler. Mevlânâ Sadeddin Teftâzânî: "Hazret-i Âişe'nin sözünün mânâsı, cesedi ruhundan ayrılmadı, onunla beraberdi. Mi'rac, ruh ve cesetle birlikte oldu, demektir," dedi.

"Uyanıklık halinde cesediyle Beytü'l-Mukaddes'e vardı, oradan; temiz ruhu eflâke gitti" diyenler, **"Sübhânellezi esrâ bi-abdihi leylen mine'l-mescidi'l-harami ilâ'l-mescidi'l-aksâ — O Sübhan, geceleyin kulunu Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya kadar yürüttü,"** (İsrâ sûresi: 17/1) âyet-i kerîmesini delil gösterip: "Allah, Mescid-i Aksâ'yı geceleyin yürütmeye gayet (varış noktası, son) eyledi. Eğer cesediyle ondan öteye gitmiş olsaydı onu gayet eylerdi. Ve bu, övmede daha yüksek olurdu. Söz ise, Hak Teâlâ Hazretlerini acizden tenzih edip büyük kudretini beyan için ve resûlünü şereflendirerek övmek için ve onun hakkında esrâ (gece yürütme) ile ettiği kerameti izhar içindir. Bunların gerektirdiği de hakikî gayeti (varış yeri) ne ise onun zikredilmiş olmasıdır," dediler.

Buna cevap yerip dediler ki: "Mescid-i Aksâ'yı tahsis etmenin hikmeti şu idi ki, Kureyş onun alâmetlerinden sual ettiler. Daha önce onu görmediğini biliyorlardı. Kendilerinin içinde görmüş olan kimseler de vardı. İmtihan yoluyla Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine dediler ki:

— Madem ki, Beytü'l-Mukaddes'e gittin, o halde bize onun nişanlarından haber ver.

Peygamber Efendimiz Hazretleri de gördüğü gibi haber verdi.. Bu haberler, onların bildiklerine uygun, düştü. Böylece dilleri kesilip sustular. İş böyle olmuştu. Göklerden haber sormadılar. Çünkü onunla doğruluğu hakkında bilgi sahibi olamazlardı. Onun için "Mescid-i Aksâ'ya kadar" buyurulup Mescid-i Aksâ gayet kılındı."*

İmam-ı Nevevî: "Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerine Esrâ (Mirac) iki kere vâki olmuştur. Bir kere uykuda, bir kere de uyanık halde vâki oldu," dedi.

---

* Kudüs'teki Mescid-i Aksa camii, Hz. Ömer'in hilafeti zamanında, Kudüs'ün fethinden sonra, orada inşa edilmiş bir yapıdır. İsrâ (K: 17/1) âyeti nazil olduğunda Kudüs'de böyle bir cami mevcut değildi. Kudüs'te Kudüs'ün fethinden sonra inşa edilen bu camie "En Uzak Secde Yeri" anlamına gelen Mescid-i Aksâ ismi, İsrâ âyetinden alınarak mübarek olsun diye konmuştur. Buna göre İsrâ âyetinde geçen "Mescid-i Aksa" deyiminden bugün Kudüs'de bu adla anılan camiin kasdedilmesi mümkün değildir. Âyette zikri geçen iki mescidin adlarının anlamına bakarak maksadı anlamaya çalışmak gerekir. Bu adların lafzına bakıp onları maddî mekânlara izafe ederek mânasının anlaşılması mümkün değildir. *Mescid*, "secde edilen yer" demektir. İsrâ âyetinde iki secde yerinden bahsedilmektedir: Mescid-i Haram, "en içteki, en yakın secde yeri", *Mescid-i aksâ* ise "en uzak secde yeri" demektir. Her iki merhale de Rabbine kavuşan kulun kavuşma yolunda uğradığı iki manevî menzildir. Şüphesiz yakınlık ve uzaklık kula göredir. Allah için yakınlık ve uzaklık söz konusu değildir. O, herkese kendinden daha yakındır. Namazlarda her rek'atin iki secdeli olması da bu iki secde yerine mukabildir. "*Namaz mü'minin mi'racıdır,*" buyrulması bu iki secde makamını kapsamasındandır. (S.N.)

Süheylî, kendi şeyhi Kadı Ebû Bekir bin Arabi'den bu görüşün doğrulandığını zikretmiştir: "Bir kere uykuda olması, bu işin keyfiyetinin kendisine kolaylaştırılması içindi. Nitekim nübüvvetin başlarında da nübüvvet işinin kendisine kolaylaştırılması, biraz alışması için salih rüya ile olmuştu. Zira bu, çok büyük bir iştir. Birdenbire aşikâre görmeğe beşer tâkati dayanamaz. Esrâ da böyledir. Hiç haberdar değilken birdenbire yedi göğün üzerine çıkmak çok büyük bir iştir. Daha önce rüyada bir kere görünce biraz kolay olur," dedi.

"Dört kere esrâ (mirac) vâki oldu, dördü de uyanık halde gerçekleşti" diyenler, esrâ hakkında gelen rivayetlerin sayısını buna delil gösterdiler. Gördüler ki, bazı rivayetlerde birşey zikrolunmuş, bazısında zikrolunmamış. Bundan, esrâ'nın dört kere vâki olduğunu sandılar. Bunlara cevap verip demişlerdir ki: "Rivayetlerin çokluğu esrâ'nın çokluğunu gerektirmez. Zira rivayet edenlerden bazısı, haberin bazı yerlerini, malûm olduğu için çıkarır. Bazıları da unutur."

Netice olarak esrâ'nın birkaç kere vâki olduğu kanaatına varan kimseler vardır. Hatta bazı ârifler: "Otuz dört kere esrâ vâki oldu. Biri şerefli cismi ile beraber oldu. Geri kalanı ruh ile rüyada vâki olmuştu," dediler.

İbn-i Kesir dedi ki: "Rivayetlerin muhtelif olmasına bakıp miracın müteaddit olduğunu söyleyenler, boş ve yanlış bir yöne gitmişlerdir. Böyle birşey seleften bir kimseden asla nakledilmiş değildir. Eğer böyle birşey olsaydı Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri ashâbına sayısını haber verirdi. Halk da sayısını belirterek tekrarlandığını naklederlerdi. Doğrusu şudur ki, esrâ (mirac) sadece bir kere vâki olmuştur. O da ceset ve ruhla uyanıklık hâlinde olmuştur. Bütün rivayetlerde anlatılmak istenen budur. Hadîs âlimleri ve kelâm ehli fukahanın topunun zahip oldukları mezhep budur. Doğru haberlerin açıkça getirdiği de budur. Bu yoldan başka yöne sapmak doğru değildir. Zira akıl bunu olmayacak birşey görmez."

İmam Râzî der ki: Tahkik ehlinin buyurduklarına göre Resûlüllah Hazretlerini ruh ve cesetle Hak Teâlâ Hazretlerinin Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya alıp gittiğine delâlet eden, Kur'ân-ı Kerim ve hadîs-i şeriftir.

Kur'ân-ı Azim'in delâleti şudur ki, Tanrı Teâlâ Hazretleri: **"Sübhânellezi esrâ bi-abdihi leylen — O eksikten münezzeh ve kemâl sıfatlarıyla muttasıf olan Allah, kulunu, geceleyin yürüttü,"** (İsrâ sûresi: 17/1) buyurmuştur. Bundan delilin çıkarılması şöyledir: Gerçekten a b d (kul) kelimesi, ruhla cismin mecmuunun ismidir. O halde bundan, miracın, ruh ve cesedin mecmuu ile olmuş olması lâzım gelir. Buna şu da delâlet eder ki: **"Ereeytellezî yenhâ abden izâ sallâ — Bir kul namaz kılarken onu ondan men edeni gördün mü?"** (Alâk sûresi: 96/9-10) buyrulmuştur. Şek ve şüphe yoktur ki, burada kuldan murad, cisimle ruhun mecmuudur. Cin sûresinde de: **"Ve ennehu lemmâ karne abdullahi yed'uhu — Ve Allah'ın kulu, Allah'a yalvar-**

maya **kalktığı zaman..**" (Cin sûresi: 72/19) buyurduğunda yine şüphe yoktur ki, kuldan murad, ruh ve cesedin mecmuudur. Bunlar gibi "**Esrâ bi-abdihi — Kulunu yürüttü,**" kavl-i şerifinde de böyledir.

Şu yolla da buna delil getirmişlerdir ki, Fahr-i Kâinat Hazretleri: "**Esrâ bî — Beni geceleyin alıp gittiler, seyrettirdiler,**" diye buyurdu. Fiilde hal şudur ki, zahirine hamlolunur. Meğer ki, aksine delil olsun. Bunda ise aksine delil yoktur, dediler.

Şöyle de buyurdular ki: Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, bu Esrâ haberini halka söylediği zaman çok kimse inanmadı. Zayıf imanlı olanlardan nicesi mürted oldu. Ahmaklar itikat etmediler. Eğer murad, bu işin rüyada olması olsaydı niçin uzaklaşmak isteyip inanmasınlardı? Ayrıca Peygamber Efendimizin Burak ile gittiği hakkında yaygın haberler ve söylentiler gelmiştir. Burak ise cisimleri götürmek içindir. Yoksa ruh, Burak'ın götüreceği türden birşey değildir. Allah en iyisini bilir.

Miracın geceleyin olmasının hikmeti üzerinde bazı izah şekilleri zikretmişlerdir. Bazıları dedi ki: "Geceler sevgililere mahsus olan zamandır. Dost dostun sohbetine geceleyin gider. Bu da onun için böyle vâki oldu."

İbnü'l-Münîr dedi ki: "Geceleyin vâki olmasının sebebi şu idi ki, gecenin hali gündüzden daha gizlidir. Mü'minlerin gayba iman cihetinden fazlalık bulup kâfirlerin de küfrünün ziyade olması için geceleyin vâki oldu. Eğer Peygamber Efendimiz, gündüzün ellere karşı uruc etseydi gayba iman faziletini mü'minler kaçırırlardı. Şakilere ve kâfirlere vâki olan fitne hâsıl olmazdı."

İbn-i Merzukî'nin zikrettiği üzre "İşaretler" ehlinin yolunca bunda bir hikmet de şudur ki: "**Femahavnâ âyete'l-leyli ve cealnâ âyete'n-nehâri mubsıraten — Gecenin âyetini mahvettik ve gündüzün âyetini aydınlatıcı kıldık,**" (İsrâ sûresi: 17/12) hükmünce Hak Teâlâ Hazretleri gündüzü gece üzerine nuraniyette galip edince geceye de ıslah etmek ve eksiğini gidermek için o şerefi verdi ki, Kâinatın Efendisi onda yüce Arş üzerine uruc eyledi. Eğer sual olunup:

— Esrâ (mirac) gecesi mi daha üstündür, yoksa kadir gecesi mi? denirse bunun cevabı, Şeyh Ebû Ümâme bin Nakkaş'ın buyurduğu gibidir ki:

— Esrâ gecesi, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri hakkında daha üstündür. Kadir gecesi de ümmeti hakkında daha üstündür. Zira Kadir gecesi Muhammed ümmetine sair ümmetlerin seksen yıllık amelinden hayırlıdır. Ama Esrâ gecesinde olan amelin başka gecelerde olan amel üzerindeki üstünlüğüne dair ne sıhhatli, ne de zayıf herhangi bir haber gelmemiştir. Onun için Fahr-i Kâinat Hazretleri, o geceyi ashâbına bildirerek belirtmedi. O'nun ulu ashâbı da (Allah hepsinden razı olsun) doğru dayanaklarla onu belirtmediler. Ve şu âna kadar da doğru ve gerçek olarak onu kimse haber vermemiştir. Eğer o gecede ümmetine azıcık bir fayda ilişkin olsaydı Resûlüllah Efendimiz Hazretleri beyan buyururlardı.

Eğer sual olunup:

— Peygamberlerden daha başka peygamberlere Esrâ (Mirac) vâki oldu mu? Yoksa bu, Fahr-i Âlem Hazretlerine mahsus mudur? denirse Şeyh Arif Abdülaziz Mehdevî (Allah ona rahmet etsin) buna cevap verip:

— O mertebeye cismiyle geceleyin yürütülmek (yâni mirac etmek) Fahr-i Âlem Hazretlerinden başka bir peygambere vâki olmadı, diye buyurmuştur.

Âyet-i kerîmede **"Esrâ bi-abdihi — Kulunu geceleyin yürüttü,"** (K: 17/1) diye buyrulması yürütüp gezdiren ve dolaştıranın Hak Teâlâ Hazretleri olduğuna işarettir. Bu, Allah katından olmuş bir lûtfun sırf kendisiydi. Fahr-i Âlem Hazretlerinin şerefli hatırına hiç gelmemişti. **"Bi-abdihi — Kulu ile beraber"** kelimesindeki **"ba"** harfi musahâbet (sahip çıkma, benimseme) içindir. Mânâsı: "O Esrâ'da Hak Teâlâ Hazretleri ona lûtfu, inayet ve riayetiyle sahipti. O Hazret,'in, **"Allahümme ente's-sâhibu fi's-seferi — Allahım, yolculukta sahip sensin,"** diye buyurması buna şahittir," dediler.

Bu şerefli söze Hak Teâlâ Hazretlerinin tesbih kelimesini bitiştirip **"Sübhanellezi esrâ bi-abdihi — Eksik sıfatlardan münezzeh ve kemâl sıfatlariyle muttasıf olan Allah, kulunu geceleyin yürüttü,"** (İsrâ sûresi: 17/1) buyurması şunun içindir ki, Tanrı Teâlâ Hazretleri hakkında vehim ve hayâl sahiplerinin kalblerine gelen cihet, had ve mekân düşünceleri giderilsin. Bundan ötürü; **"Li-nuriyehu min âyâtinâ — Ona âyetlerimizden bir kısmını göstermek için,"** (İsrâ sûresi: 17/1) buyurmuştur. Sanki Hak Teâlâ Hazretleri şöyle buyurur:

— Ben O'nu başka birşey için değil, sadece âyetlerimi görmesi için mirac ettirdim. Kendi tarafıma mirac ettirmedim. Çünkü benim için taraf ve yan yoktur. Bütün mekânların nisbeti benim için birdir. Benim onu kendime doğru yürütmem nasıl düşünebilir ki, o nerede ise ben orada hazırım. O halde onun miracını bir yön ve cihet içinde bana doğru hareket etmesi şeklinde anlamamak gerekir!

Hak Teâlâ Hazretlerinin huzuru (hazır bulunması), ilmi, iradesi ve kudretiyle (yâni bilmesi, istemesi ve istediğini yapacak güce sahip olması ile beliren) hazır olmasıdır. Başkalarının huzuru gibi değildir. Şerefli zâtını mekânlara nisbet etmeye imkân yoktur. O'nun şerefli zâtını göklerde bir mekânda tasavvur ederek oraya doğru maddî bir sefer şeklinde miracı düşünmek mümkün değildir. Celle Şânühu (şânı çok büyüktür ve böyle düşünmekten münezzehtir).

Esrâ kelimesi Arap lisanında "geceleyin seyretmek" demek olduğu kesin iken âyet-i kerîmede ayrıca **"Leylen — geceleyin"** diye zikredilmesi, insanlardan Esrâ'nın gündüz de olmasının câiz olduğunu tevehhüm edenlere tenbih içindir. Zira Kur'ân-ı azîm her ne kadar Arap lügati üzre nâzil olmuşsa da hitap bütün insanlaradır, dediler.

Keşşaf sahibi ile Beyzavî (Allah onlara rahmet etsin): "**Leylen — geceleyin**" diye zikredilmesinin faydası, tenkir ile (harf-i tarifsiz, belirsiz olarak) esrâ zamanının azlığına delâlet eder. Bazı kıraette "**Mine'l-leyli — gecenin bir kısmında,**" diye varid olmuştur, dediler.

Hak Teâlâ Hazretleri mekândan münezzeh olup o Hazret'i gökler üzerine çıkarmasının, sırf O'nu şereflendirmek, yüceltmekle beraber mülkünün ve melekûtunun bazı acayiplerini seyrettirmek için olduğu malûm olduktan sonra buyurmuşlardır ki: "O gecede on mertebe uruc (yükseliş) vâki olmuştur. Yedisi gökler üzerine varıncaya kadar, sekizincisi Sidretü'l-Müntehâ'ya varıncaya kadar, dokuzuncusu Müstevî'ye (vücupla imkân âlemlerini iki eşit parçaya bölen istivâ çizgisine), yâni kalemlerin sesinin işitildiği yere varıncaya kadar, onuncusu Arş'a varıncaya kadardı. Münâcât (konuşma), hitabı işitme, hakikati keşfetme ve müşahede orada müyesser oldu.

Bu hususta yazılan kitaplardan Kadı Iyâz'ın *Şifâ*'sında ve başkalarında zikredilmiş olan Esrâ hadîsini rivayet eden ulu sahâbeden bazısı şunlardır:

Enes bin Mâlik, Übey bin Kâ'b, Câbir bin Abdullah, Semure bin Cündüb, İbn-i Abbas, İbn-i Ömer, İbn-i Mes'ûd, İbn-i Amr, Huzeyfe, Şeddâd bin Evs, Suheyb, Ali bin Ebî Tâlib, Ömer bin Hattâb, Mâlik bin Sa'saa, Ebû Ümâme, Ebû Eyyûbü'l-Ensârî, Ebû Habbe, Ebû Zerr, Ebû Saîdü'l-Hudrî, Ebû Süfyân, Ebû Hüreyre, Âişe-i Sıddıka, Esmâ binti Ebû Bekr, Ümmü Hânî, Ümmü Seleme. Allah onların hepsinden razı olsun.

İmam-ı Buharî'nin rivayetinde Katâde ve Enes bin Mâlik'den (Allah onlardan razı olsun) geldiğine göre Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Mirac Gecesinden ashabına haber verip buyurdu ki:

"Bir gece Kâbe'nin Hatim denilen yerinde yanım üstüne yatmış uyuyordum. Bir kişi geldi, sinemi yardı, kalbimi çıkardı. Sonra altın bir leğen getirdiler. İçi iman dolu idi. Böylece o kişi, benim kalbimi yıkayıp iman ile doldurdu. Ondan sonra yerine koyup bana katırdan alçak ve eşekten yüksek ak bir burak getirdiler. Öyleydi ki, adımını gözünün yetiştiği yere basardı. Beni ona bindirdiler. Ondan sonra Cebrâil aleyhisselâm, beni dünya göğüne alıp götürdü. Gök kapısını açtırmak isteyince:

— Kimdir o? diye sordular.

— Cibril'im, diye haber verdi.

— Yanında olan kimdir? dediler.

— Muhammed Mustafa'dır, dedi.

Onlar da:

— Muhammed irsal olundu mu (elçi olarak gönderildi mi)? **dediler.**

Cebrâil:

— Evet, dedi.

Melekler:

— Hoş geldi, safa geldi, dediler.

Ondan sonra kapı açıldı. Dünya göğüne ulaştım. Orada Hazret-i Âdem aleyhisselâm'a rast geldim. Cebrâil:

— Bu, senin baban Âdem'dir; ona selâm ver, dedi..

Ben de selâm verdim. Selâmı alarak:

— Merhaba, sâlih (iyi, yararlı) oğul ve sâlih peygamber, diye buyurdu.

Ondan sonra bu üslûp üzre ikinci göğe vardık. Orada Yahya ve İsâ aleyhisselâmlara rast geldim. Cebrâil:

— Bunlar, Yahya ve İsâ'dır, bunlara selâm ver, dedi.

Ben de selâm verdim, selâmımı aldılar:

— Merhaba, sâlih kardeşimiz ve sâlih peygamber, diyerek merhaba ettiler.

Ondan sonra üçüncü göğe vardık. Orada Yûsuf aleyhisselâm'a rast geldim. Aynı şekilde Cebrâil bildirdi, ona da selâm verdim. Selâmımı aldı ve onlar gibi merhaba etti. Daha sonra dördüncü göğe vardık. Orada İdris aleyhisselâm'ı gördüm. Ona da selâm verdim. Selâmımı alıp merhaba etti. Ondan sonra beşinci göğe vardık. Orada Hârun aleyhisselâm'ı gördüm. Selâmımı alıp o da merhaba etti. Ondan sonra altıncı göğe vardık. Orada Mûsâ aleyhisselâm'ı gördüm. Selâm verdim, selâmımı alıp merhaba etti. Sonra yukarı geçip gittiğim zaman Hazret-i Mûsâ ağladı. Niçin ağladığını sordular. O da:

— Şunun için ağlıyorum ki, bir oğlan benden sonra peygamber olarak gönderildi. Onun ümmetinden cennete girenler, benim ümmetimden cennete girenlerden çoktur, dedi.

Ondan sonra yedinci göğe vardık. Orada İbrahim aleyhisselâm'ı gördüm. Ona da selâm verdim. Selâmımı alıp merhaba etti. Daha sonra Sidretü'l-Müntehâ'ya*

* Sidre: Arabistan kirazı denen bir ağacın ismidir. Müntehâ: En sonda, varılacak yerlerin nihayetinde bulunan demektir. Sidretü'l-Müntehâ: İmkân âleminin nihayetinde bulunan ağaç demektir ki, ondan ötesi Allah'ın akılla idrâki mümkün olmayan Zât-ı Bahtı'dır. Ancak bu uzaklık ve son, maddî bir mekân cihetinden değil, idrâk bakımındandır. Bazılarına göre onun sidre ağacına benzetilmesi, kökleri gayb âleminden ilham ve haberler alarak beslenen, hücre ve sinir örgüsü de sidre'nin yapraklarına ve meyvelerine benzeyen insan beynini temsil etmesi bakımındandır. Bu takdirde Sidretü'l-Müntehâ, imkân ve vücup âlemlerinin sınırında bulunup insan aklının idrâk bakımından varabileceği en son hakikati ifade eder. Ondan ötesini idrâk, aklen mümkün olmayıp ancak vahyen mümkün olur, demektir. (S.N.)

vardım. Meyvesinin büyük küplere ve yapraklarının fil kulağına benzediğini gördüm. Cebrâil aleyhisselâm:

— Bu ağaç Sidretü'l-Müntehâ'dır, dedi.

Orada dört ırmak gördüm. İkisi bâtın, ikisi zâhirdi. Ben:

— Ey Cebrâil, bu ırmaklar nedir? dedim. Cebrâil:

— O bâtın ırmaklar cennetin içindedir. O zâhir ırmaklar da Nil ve Fırat ırmaklarıdır, dedi.

Sonra Beyt-i Mamur'a yükseldik*. Ona her gün yetmiş bin melek girer. Ondan sonra bana bir kâse şarap, bir kâse süt ve bir kâse bal getirdiler. Ben sütü tercih ettim. Bunun üzerine Cebrâil:

— O senin tercih edip aldığın süt, senin ve ümmetinin fıtratıdır, dedi**.

Bunlardan sonra bana gecesi ve gündüzüyle her günde elli vakit namaz farz oldu. Ben de o makamdan geri dönüp Hazret-i Mûsâ'ya geldim.

— Ne ile emrolundun? diye bana sordu.

Ben de:

— Her gün elli vakit namaz ile, dedim.

Hazret-i Mûsâ:

— Senin ümmetin günde elli vakit namaza kudret yetiştiremezler. Vallahi ben, senden önce insanları tecrübe ettim. Benî İsrail ile çok uğraşıp çok çalıştım. Âdemoğullarının hali bana malûmdur. Hemen Rabbine geri dön ve ümmetin için bu yükü hafifletmesini iste, dedi.

Ben de geri döndüm. Hak Teâlâ Hazretleri, bana on vakit namazı bağışladı. Tekrar Mûsâ'ya geldim. Hazret-i Mûsâ, yine evvelki gibi söyledi. Tekrar dönüp hafifletme dileğinde bulundum. Hak Teâlâ Hazretleri on vaktini daha bağışladı. Yine Mûsâ'ya geldim. Hazret-i Mûsâ, yine önceki sözünün benzerini söyledi. Tekrar döndüm, Hak Teâlâ Hazretleri on vakit daha bağışladı. Hâsılı bu üslûp üzre

---

* Beyt-i Mamur: Bayındır, mutlu kılınmış, mutluluk evi mânâlarına gelip Arz üzerinde Kâbe'nin hakikatini temsil eden, Firdevs cennetinde bir köşk olup Âdem'le beraber yeryüzüne indirilmiş, Tufan'dan sonra yine cennetteki yerine alınmıştır.
Hadîs-i şerifin metninde geçen "Sümme refaa ilâ'l-beytü'l-ma'mûr — Sonra Beyt-i Mamur'a yükseldik," sözünün mânâsı, "Onu gördüm," demektir, dediler. Yâni, "Bu ibareden murad, Beyt-i Mamur'un inse ve cinne peygamber olan Efendimiz Hazretlerine gösterilmesidir," dediler. Hâsılı, "Beyt-i Mamur'u bana gösterdiler. Ona her gün yetmiş bin melek girer..." demektir.

** Fıtrattan murad, burada, hak dinin kabulüne istidadı olan yaratılıştır, İmam-ı Nevevî: "Fıtrattan murad, İslâm ve istikamettir. Mânâsı: İslâm ve istikametin alâmeti olan sütü tercih ettin, demektir," diye buyurdu.

on vakit namazla emrolundum. Yine Hazret-i Mûsâ'ya geldim. Tekrar bana o sözü söyledi. Yine dönüp hafifletme istedim. Tanrı Teâlâ Hazretleri, beş vakit namaz buyurdu. Her gün beş vakit namaz kılmakla emrolundum. Yine Hazret-i Mûsâ'ya döndüm.

— Ne ile emrolundun? diye sorduğunda:

— Beş vakit namazla, dedim.

— Senin ümmetin buna da muktedir olamazlar. Ben insanları tecrübe ettim. Senden önce Benî İsrail arasında çok çalıştım. Yine Rabbine dön, O'ndan bunu daha hafiletmesini talep eyle, dedi.

Bunun üzerine ben:

— Rabbimden isteye isteye utanır oldum. Artık geri dönemem. Razı olup kabul ettim, diye cevap verdim.

O yeri geçtiğim zaman Cenâb-ı Feyyâz-ı Mutlak Hazretlerinden (kayıtsız ve sınırsız bolluk, bereketler bağışlayıcı Allah tarafından) nida geldi ki:

— Farîzamı imza ettim ve kullarımın yükünü hafiflettim, diye buyurdu."

Hâsılı, "Hafifletilecek hafifletildi ve kesinleşecek kesinleşti. Sadece şimden sonra beş vakit namaza devam edin," demek olur.

Mezkûr hadis-i şerifin mânâsı bu anlatıldığı şekildedir. Ama bir rivayette de şu sözlerle gelmiştir:

فَفَرَجَ صَدْرِي ثُمَّ غَسَلَهُ بِمَاءِ زَمْزَمَ ثُمَّ جَاءَ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مُمْتَلِئٍ حِكْمَةً وَإِيمَانًا

"Bir kimse geldi de sinemi yardı. Ondan sonra Zemzem suyu ile yıkadı. Sonra hikmet ve imanla dolu bir altın leğen getirdi. Ondan sinemin içine döktü ve yarasını bitiştirdi," diye buyurmuşlardır*.

O gelen kimse Cebrâil aleyhisselâm'dı, dediler.

Esrâ (Mirac) hadîsi, daha başka birkaç ibareyle de gelmiştir.

Zührî'nin rivayetinde Enes'den ve Ebû Zer'den: "Ben Mekke'de idim ve evimin çatısı yarıldı..." diye varid olmuştur.

* Gerek burada, gerekse bundan önce meâli anlatılan mirac hadîsinde Peygamber Efendimiz Hazretlerinin göğsünün yarılmasının, içinin Zemzem suyu ile yıkanmasının ve diğer zahirî teşbihlerin mecaz manâsıyla anlaşılması gerektiği gözden uzak tutulmamalıdır. Zira maddeci bir görüşle bunun maddeten vâki olduğunu düşünmekte hiçbir fayda ve hikmet bulunmadığı gibi hadis-i şerifin açık ifadesinden böyle bir mânâ çıkarmak da mümkün değildir. Meselâ: Hikmet ve iman gibi mânevî keyfiyetlerle dolu olan maddî bir altın leğen düşünülemez. Nitekim bunların misalî ve mecazî görünüşler olduğunun açıklaması biraz aşağıda gelecektir. (S.N.)

Vâkıdî'nin rivayetinde: **"Ebû Tâlib oymağından (veya yolundan) gece yolculuğuna (miraca) çıktım,"** diye zikrolunmuştur.

Taberânî'nin rivayetinde Ümmü Hânî'nin hadîsinde: **"Benim evimdeydi. Gecenin bir vaktinde kalktı ve 'Gerçekten bana Cibrîl geldi,' dedi..."** diye gelmiştir.

Birinci rivayete göre evin çatısı yarılıp oradan gidildiği anlaşılır.

İkinci nakle göre Ebû Tâlib'in oymağı denilen yerden gidildiği anlaşılır.

Üçüncü kavle göre Ümmü Hânî'nin evinden gidildiği görülmektedir.

— O halde bunlar nasıl olacak? denirse, Fethü'l-Bâri sahibi İbn-i Hacer zikredilen kavillerin arasını bulup hepsini birleştirerek buyurmuştur ki:

— Resûlüllah Efendimiz Ümmü Hânî'nin evinde yatmıştı. Onun evi Ebû Tâlib oymağının yanındadır. O gece orada evin çatısı yarıldı; oradan melek inip Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerini evden alıp çıkardı. Mescid-i Haram'a iletti. Orada yanı üzerine yatırdı. Henüz Fahr-i Âlem Efendimiz uyuklama halindeydi. Mescid-i Haram'dan da alıp çıkardı, buraka bindirdi, demektir.

Gerçekten böyle olunca müşkülât kalmaz. İbn-i Hacer dedi ki: "İbn-i İshak'ın rivayetinde Hasan'dan rivayet edilmiş olan mürsel hadîste: **"O, beni alıp Mescid'e götürdü ve buraka bindirdi,"** sözleriyle gelmiştir ki, bu da zikredilen birleştirmeyi teyid edici olur."

Meleğin evin kapısından gelmeyip de çatı yarılıp oradan gelmesinin izahı hakkında bazı âlimler dediler ki: "Melek gökten nasıl indiyse asla yolundan sapmadan doğru gelmiştir,' demektir. Bundan da maksat, o işin çok aceleyle ve ansızın olduğuna dikkati çekmekti. Ve Resûlüllah Hazretlerini, Mûsâ aleyhisselâm'ın talep üslûbu üzre sonuna kadar dinlediğini bildirmekti. Bütün bunlar, Fahr-i Âlem Hazretlerinin yüceltilmesine yöneliktir.

İhtimaldir ki, çatının yarılması, mübarek göğsünün yarılmasını düzenlemek ve kendilerini daha önceden ona hazırlamak içindir. Yâni çatı yarılıp asla zarar ve ziyan vâki olmadan yine bitişip yerine geldiğini müşahede edince mübarek göğsü yarıldığında kalbi yıkanıp yerine konarak yarası bitişinceye kadar hatırına birşey gelmesin, onu da çatıya kıyas edip tekrar bitişeceğini ve asla eseri kalmayacağını anlasın diye böyle olmuştur, demek olur. O gece yarılmasının sebebi, o uruc edeceği mukaddes derecelere istidat hâsıl edip bu istidadı gölgeleyebilecek lekelerden temizlenmiş olarak gitmesiydi. Mûsâ aleyhisselâm'a bu hâlet vâki olmadığı için kendisine rüyet (görüş) müyesser olmadı. Nübüvvetin başlarında da yarılmıştı. Onun hikmeti ise, vahyolunan şeyi temizliğin en mükemmeli üzre ve kuvvetli bir kalb ile alması idi.

Bu yarılma hususlarında gerekli olan, zahiri üzre kabul ve teslim olunmasıdır. Başka mânâya ilişilmesin ki, zahirinden daha güzel mânâ düşünülmüş değildir. Hak Teâlâ Hazretlerine zor gelen birşey yoktur.

Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin bir kere de çocukluk çağında mübarek göğsü yarılmıştı. Gerçek ve doğru olan şudur ki, Efendimiz Hazretlerinin mübarek göğsü üç kere yarılıp derunu temizlenmiştir. Hâlin hakikatini en iyi Allah bilir.

Bundan sonra:

— Altın leğen kullanılması şerefli şeriatta mekruh iken o hususta kullanılmasının sebebi nedir? diye sorulursa, Ârif bin Ebû Cemre (Allah ona rahmet etsin) cevap verip buyurmuştur ki:

— Altın kullanmak dünya yurdunda mekruhtur. Ama o, âhiret yurdunda mü'minlere mahsustur. Nitekim: **"Altın, dünyada kâfirlere, âhirette bize mahsustur,"*** buyrulmuştur. Böyle olunca o gecede vâki olan muamele âhirete ilişkindir.

Ebû Cemre böyle bildirdikten sonra bir cevap daha verip:

— Altın leğeni kullanma Peygamber Efendimiz Hazretleri tarafından vâki olmadı. Belki melekler onu kullandı. Onların elindeydi. Altın leğen getirmeleri onun derecesinin yüksekliğinin bir nişanıdır, dedi.

İbn-i Hacer: "Altın kullanmanın haram kılınması Medine'de vâki oldu," diye hükmetmiştir. Bu takdirde ise aslâ sual hatıra gelmez. Zira Mirac, Mekke'de iken vâki olmuştur. Bu hususta bazı münasebetlerle zikredip buyurmuşlardır ki:

— Altın leğen cennet kaplarındandır. Ateş ve toprak onu yemez, çürütmez. Aynı zamanda pas tutmaz ve cevherlerin en ağırıdır. Muhammed Aleyhisselâm Hazretlerinin şerefli kalbi de cennet kaplarındandır. Şu bakımdan ki, ilâhî sırrın mahzenidir. Ateş ve topraktan zarar görmesi ihtimali yoktur. Ateş görmediği açıktır. Topraktan zarar görmemesi de şundan dolayıdır ki:

إِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ عَلَى الْأَرْضِ أَنْ تَأْكُلَ أَجْسَادَ الْأَنْبِيَاءِ

"Gerçekten Allah, nebilerin cesetlerini yemeyi toprağa haram etmiştir," buyurmuştur.

Onların şerefli cisimleri, topraktan bozulma kabul edici değildir ve paslanmaz. Cihanı kendinde gösteren aynalarının görünüşü, şüphe ve riya lekelerinden temizlenip

---

* Bu ne hadîs, ne de âyet olup yanlış anlaşılmaya çok müsait olan sahipsiz bir sözdür. Doğrusu: Altın iktisadî gücün sembolü olduğuna göre onun dünyada da âhirette de dünya ve âhireti tevhid eden gerçek mü'minlerin elinde olması gerekir. Aksi halde mü'minler kâfirlerin esiri olmaktan kurtulamazlar. Şüphesiz gerçek mü'minler, altının zararlarından kendilerini koruyacak iman salâbetine sahiptirler. (S.N.)

parlatılmıştır. Kalblerinin sükûnet bulmasından altın gibi ağır ve kıymetlidir. Allah'ın yardım ve selâmı, O'nun, soyunun, büyük ve cömert arkadaşlarının üzerine olsun.

— İman ve hikmetin leğen içinde olmasının mânâsı nedir? denirse, cevabı şudur:

— Leğen içinde bir nur vardı ki, iman ve hikmetin kemâli onunla hâsıl olurdu. O halde ona iman ve hikmet buyrulması mecaz yoluyladır. Hakikati üzre olması ihtimali de vardır. Mânâları cisimleştirerek anlatmak câizdir. Nitekim Bakara sûresi kıyâmette sâyebân (gölgelik, çadır) gibi gelecektir. Ayrıca ölüm bir koç suretinde gelecektir. Ameller de cisimleşerek teraziye konacaktır.

Kadı Beyzavî der ki: "**Bunun temsil kısmından olması muhtemeldir. Nitekim cennet ve cehennem, Peygamber Efendimiz Hazretleri için temsil olunup etrafı çevrili bir yer içinde gösterilmiştir.**"

Temsil'den murad, birşeyin bir örneğini ortaya koyup göstermektir. Hâsılı iman ve hikmetin misâli o surette gösterildi, demek olur.

Eğer sual olunup:

— Maksat, Efendimiz Hazretlerinin derununu temizleyip hikmet ve imanla doldurmak ise mübarek sinesini yarmak ne lâzımdı? Hak. Teâlâ Hazretleri, yarmadan da dilediği gibi etmeye kadirdi. Bunun hikmeti nedir? denilirse, Ârif bin Ebû Cemre buyurmuştur ki:

— "Hak Teâlâ Hazretleri, Habîb-i Ekrem'ine iman ve hikmet çokluğu, tasdik kuvveti ihsan buyurduğu zaman sinesini ve şerefli kalbini açmakla onu da ihsan etti ki, kendi Hazret'ine tam itimatla tehlikelerden korkmaz olsun. Allah'ın inâyetine ziyade yakın olunca âdi tehlikelerin zarar etmediğini kendi nefsinde müşahede kılsın. Bunun içindi ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, insanların en yiğidi idi. Gazâlarında ellere korku ve ürkme gelip dağıldıkları zaman kendisi katırını ileri ileri sürerdi. Ulu sahâbeden bazıları:

— Ya Resûlâllah! Ne yapıyorsun? diyerek onu tutarlardı.

Halbuki kendisinin rengi ve hâli asla değişmezdi. Mirac gecesi Cibril'in makamına geldikleri zaman Cebrâil aleyhisselâm:

— Ben bundan öteye gidemem! dediği zaman Peygamber Efendimiz tereddüt etmeyip kendini nur içine saldı da başka bir yere iltifat etmeyip gitti; En Yüksek Makama vusul buldu.

Hak Teâlâ Hazretlerinin Kur'ân-ı azîm'de: "**Mâ zâğe'l-basaru ve mâ tağâ — Gözü başka yere eğilmedi ve onu aşmadı,**" (Necm sûresi: 53/17) buyurması bunu ifade eder. Böylece Fahr-i Âlem Hazretlerinin gözü, gördüğü şeyden meyletmedi ve onu tecavüz de etmedi. Belki doğru olarak isbat etti, demektir, dediler."

Şerefli kalbinin Zemzem suyu ile yıkanmasının sebebi, Zemzem suyunun kalbi takviye ve teskin edip melekûtun görülmesine kuvvet hâsıl etmesi içindi, dediler.

Şeyhülislâm Belkınî buradan istidlâl ederek: "Zemzem suyu Kevser suyundan daha üstündür. Zira âlemlerin hocası Efendimiz Hazretlerinin şerefli kalbini yıkamağa hangisi daha üstünse onu getirmişlerdir," demiştir.

Burak hususuna gelince, bir rivayette zikredilmiş, bir rivayette zikredilmemiştir. Sadece "Cebrâil elime yapıştı, beni semâya uruc ettirdi," diye buyrulmuştur. Ancak, bunda da murad burak ile urucdur, demişlerdir. Her ne kadar insanın havada yürümesi, hususiyle burakla yürümesi, âdete aykırı ise de yerde yürüten Tanrı Teâlâ Hazretleri, eksiksiz kudretiyle havada da yürütür. Onun kudreti âdete bağlı değildir.

Kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri, "Şakiler kıyâmet gününde yüzleri üzerinde yürüyecekler," diye buyurduğunda:

— Ey Allah'ın sevgilisi, yüz üstü yürümek nasıl kabildir? diye sordular.

Buyurdu ki:

— Dünyada ayakları üzere yürüten kimse, kıyâmette yüzleri üzre yürütmeye kadirdir.

Burak kelimesinin iştikakı (hangi kelime kökünden geldiği) hususunda bazıları, "**berîk**"dandır dediler ki, ışık, parıltı, parıldamak demektir. Bazıları, **berk** (şimşek)dendir, seyrinin sür'atli oluşundan ötürü böyle denildi, dediler. Bazıları da: "İki rengi vardı. Onun için burak denilmişti. Verka'dan alınmıştır. Verka' diye ak yünü olup yer yer siyahlan bulunan koyuna derler," dediler.

Bazı rivayetlerde mezkûr burak, dağa çıktığı zaman arka ayakları uzar, aşağı inerken ön ayakları uzardı, demişlerdir.

Mirac gecesinde Peygamber Efendimiz'in gördüğü şeylerden bazısı şunlardır:

İmam-ı Beyhakî, *Delâil*'inde der ki: "Cebrâil aleyhisselâm, Peygamber Efendimizi alıp gittiği gece önce hurmalık bir yere uğradılar. Cebrâil:

— Ya Resûlâllah! Burada in, namaz kıl, dedi.

Fahr-i Kâinat Hazretleri inip namaz kıldı. Cebrâil:

— Yesrib vilâyetinde kıldın, dedi.

Ondan sonra berrak topraklı bir yere geldiler. Yine Cebrâil işaret etti. Fahr-i Âlem Hazretleri inip orada namaz kıldı. Cebrâil:

— Medyen'de, yâni Hazret-i Şuayb'ın köyünde kıldın, dedi.

Ondan sonra bir yere daha uğradılar. Aynı şekilde orada da kıldırdı. Ondan sonra Cebrâil:

— İsâ aleyhisselâm'n doğduğu yerde kıldın, dedi.

Bir rivayette yol üzerinde Hazret-i İbrahim, Mûsâ ve İsâ aleyhisselâmlara rast geldi. Selâm verdiler, selâmlarını aldı. Bir rivayette de Hazret-i Mûsâ'nın kabrinin yanına uğradı. Mûsâ aleyhisselâm kabrinin içinde namaz kılıyordu.

Enes der ki: Bir söz söyledi. Ondan sonra:

— **Eşhedü enneke resûlüllah** (Şehadet ederim ki, sen Allah'ın resûlüsün), dedi."

İmam-ı Taberânî'nin naklinde Ebû Hüreyre (r.a.)den rivayet edilmiştir ki: "Bir topluluğa rast geldi. Durmadan ekip biçerlerdi. Her biçtiklerinde yerine yenisi biterdi. Cebrâil'e:

— Bunlar kimlerdir? diye sordu.

Cebrâil aleyhisselâm:

— Bunlar mücahidlerdir ki, haseneleri yedi yüze kadar katlanır. Ve Allah yolunda ne harcadılarsa Hak Teâlâ Hazretleri onu yine yerine getirirdi, dedi.

Ondan sonra bir tâifeye daha uğradı ki, durmadan taşlarla başlarını yararlar, tekrar yaraları bitişir, eskisi gibi olurdu. Bu hal üzre vakit geçirirlerdi. Fahr-i Kâinat Hazretleri, Cebrâil'e:

— Bunlar kimlerdir? diye sordu.

Cebrâil aleyhisselâm:

— Bunlar, o kimselerdir ki, farzları kılmaktan başları ağırlaşırdı. Yâni gevşeklik ve tembellik edip farz namazları kılmazlar, namazsızlardır, dedi.

Ondan sonra bir kavme daha uğradılar ki, bir parça örtü önlerinde ve bir parça örtü arkalarında var, geri kalan yerleri çıplak. Hayvanlar gibi gezip yürürler. Cehennemin zari', zakkum ve razf'ını yerler. Yâni kuru bir diken, zehir gibi acı bir ağaç yemişi ve kızmış cehennem taşlarını yerler. Fahr-i Âlem Hazretleri, Cebrâil'e:

— Bunlar kimlerdir? diye sordu.

Cebrâil aleyhisselâm:

— Ya Resûlâllah! Bunlar, mallarının zekâtını vermeyenlerdir, dedi.

Ondan sonra bir tâifenin daha üstüne geldiler ki, önlerinde bir parça murdar çiğ et var ve bir miktar kaplar içinde de pişmiş et var. O pişmiş etten yemezler, o murdar çiğ etten yerler. Âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri, Cebrâil'e:

— Ya bunlar hangi tâifedir? diye sorunca Cebrâil aleyhisselâm:

— Ya Resûlâllah! Bunların erkekleri o kimselerdir ki, helâl hatunlarını bırakır da fahişe kadınları tasarruf ederler. Dişileri de o kadınlardır ki, helâl erlerini bırakır da haram erkeklerle zina ederler. Velhasıl bunlar, zina edicilerdir, diye cevap verdi.

Ondan sonra bir kimsenin üzerine gelirler ki, bir kucak odun toplamış, kaldırıp davara yüklemek ister, fakat kaldıramaz. Çalışıp belâ çekmektedir. Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— Ya bu kimdir? dedi.

Cebrâil:

— Bu, senin ümmetinden o kimsedir ki, üzerinde halkın emanetleri olur da onları sahiplerine teslim edemez. Ama bu hususta teslim edememesinin kendi yönünden bir çeşit gevşeklik, tembellik ve kusurlulukla olması gerektir ki, azab görücü olsun. Yoksa mücerret teslim edememekle azaba müstahak olmaz, dedi.

Ondan sonra bir kavmin daha üstüne uğrarlar ki, demirden makaslarla durmadan dudakları ve dilleri doğranır. Fakat her doğrandığında yerine yenisi biter gelir, eskisi gibi olur. Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri:

— Yâ Cebrâil! Bunlar kimlerdir? dedi.

Cebrâil aleyhisselâm:

— Bunlar, fitne hatipleridir, dedi. Yâni şu halk içinde dilleriyle fitne ve fesat çıkaranlar vardır ya, işte o topluluğun azabı bu yolladır, dedi.

Ondan sonra bir yere geldiler ki, bir delikten bir nur çıkar, sonra tekrar yerine girmek ister, fakat giremez. Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— Ya bu nedir? diye sordu.

Cebrâil:

— Bu, o kimsedir ki, büyük bir söz söyler, yâni saklanması gereken büyük bir sözü saklamaz, söyler de sonra pişman olup sözü döndürmek ister, ama döndüremez, dedi.

Oradan gittiler, bir vâdiye geldiler. Orada güzel, serin bir hava ve misk kokuları buldular. Bir ses işittiler. Fahr-i Âlem Hazretleri:

— Ya Cebrâil! Bu nedir? diye sual buyurdu.

Cebrâil aleyhisselâm:

— Yâ Resûlâllah! Bu cennetin sesidir ki, Hak Teâlâ Hazretlerine: "Ey Rabbim, bana vaad ettiğini ihsan buyur. Bende yeme, içme ve zevklenme sebepleri çoğaldı," der. Hak Teâlâ tarafından da nida gelip:

— Sana bütün erkek mü'minleri ve kadın mü'minleri, erkek müslümanları ve kadın müslümanları verdim. O kimseler ki, bana ve resûllerime iman getirdiler, güzel işler işlediler, şirkten kaçındılar, hiçbir şeyi bana emsâl tutmadılar ve o kimseler ki, benden haşyet (sakınma) üzere oldular, onlara korku yoktur. Onlar, korkusuzluk, emniyet ve selâmet üzredirler. Bir kimse ki, benden ister, ben ona veririm. Bir kimse ki,

bana borç verir, yâni yoluma sadaka verir, ben ona mükâfat, ecir ve karşılıklar bağışlarım. Bir kimse ki, bana tevekkül eder (güvenip dayanır), ben ona yeterim..

إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا لَا أُخْلِفُ الْمِيعَادَ قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ وَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ

"Elbette ben Allah'ım, benden başka ilâh yoktur. Ben vaadimden dönmem: Muhakkak iman edenler felaha ulaştılar. Yaratıcıların en güzeli olan Allah ne kutlu ve ne cömerttir," diye buyurur.

Buna karşılık cennet de:

— Gerçekten razı oldum, ya Rab, der, dedi.

Ondan sonra bir vâdiye gelirler. Münker bir ses işitir ve çirkin bir koku duyarlar. Fahr-i Kâinat Hazretleri sual edip Cebrâil:

— Ya Resûlâllah! Bu ses cehennemin sesidir ki, "Ya Rab, bana vaad ettiğini ver. Bende ikab ve azâb sebepleri pek çoğaldı," der. Hak Teâlâ Hazretlerinden nida gelir ki: "Ey Cehennem! Sana müşrik erkekleri ve müşrik kadınları, kâfir erkekleri ve kâfir kadınları, hesap gününe iman getirmeyen cebbarları verdim," diye buyurur. O da: "Ya Rab, razı oldum," der, dedi.

Oradan gidip Beytü'l-Mukaddes'e yetiştiler.

Ebû Saîd'in rivayetinde geldiğine göre bir kavmin daha üstüne uğradılar ki, karınları evler gibi büyümüş. Ayak üstüne kalktıkça düşerler. Fahr-i Âlem Hazretleri:

— Bunlar kimlerdir? dedi.

Cebrâil:

— Bunlar ribâ yiyenlerdir, dedi.

Ondan sonra bir kavme daha uğradılar. Bunların dudakları deve dudaklarına benzerdi. Durmadan ateş parçalarını yutarlar, yine aşağılarından çıkarırlardı. Peygamber Efendimiz:

— Bunlar kimlerdir? diye sordu.

Cebrâil:

— Bunlar yetim malını yiyenlerdir, dedi.

Ondan sonra bir kavme daha rast geldiler. Yanlarından birer parça et keserler de yine kendilerine yedirirlerdi. Peygamber Efendimiz:

— Bunlar kimlerdir? dedi.

Cebrâil:

— Bunlar gammazlardır, müslümanların ırzını yıkanlardır, dedi.

Şu da hadîs-i şerifte zikredilmiştir ki, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri dedi: "Geçip giderken sağ yanımdan bir kimse çağırdı, cevap vermedim. Sol yanımdan da birisi çağırdı, cevap vermedim. Ondan sonra kollarını sıvamış bir kadın geldi. Üzerinde Allah'ın yarattığı ziynetlerden her ne varsa hepsi mevcuttu:

— Ya Muhammed! Bana bak, sana bir şey soracağım, dedi.

Ona iltifat etmedim. Cebrâil dedi ki:

— İlk çağıran, Yahudi dâvetçisi idi. Eğer cevap verseydin ümmetin Yahudi olurdu. Sonra çağıran Hıristiyan dâvetçisi idi. Eğer ona cevap vermiş olsaydın ümmetin Hıristiyan olurdu. O görüp iltifat etmediğin kadın da dünyadır."

Velhasıl o gece Fahr-i Âlem Hazretlerine her şeyden bir misâl gösterdiler. Tâ ki, onları tanıyıp ümmetine haber versin.

Bezzâr ve Hâkim'in rivayetlerinde Ebû Hüreyre (r.a.)den rivayet edilmiştir ki:

"O gece Peygamber Efendimiz Beytü'l-Mukaddes'de meleklerle namaz kıldı. Nebilerin ruhları orada hazır bulunduruldu. Hak Teâlâ Hazretlerine senâ ettiler," demiştir.

Bundan anlaşıldığına göre Peygamber Efendimiz, namazı ancak meleklerle kılmış. Şu da zikredilmiştir ki, İbrahim aleyhisselâm, diğer peygamberlere: **"Muhammed Mustafa Hazretleri, sizden üstün oldu, fazileti arttı,"** diye buyurdu.

Ama Abdurrahman bin Hişâm'ın rivayetinde: **"O gece Âdem aleyhisselâm ve ondan sonra gelen nebiler hep gönderildi. Peygamber Efendimiz Hazretleri, o gece onlara imam oldu,"** diye gelmiştir.

Bu rivayette namazı peygamberlerle kıldığı sarihtir. Peygamberlerin iftiharı Efendimiz Hazretlerine bir kadeh süt, bir kadeh şarap getirildiği zaman sütü ihtiyâr etmiş, şarabı almamıştı*. Bununla beraber o zaman şarap henüz haram olmamıştı. Sonra Medine'de haram oldu.

— Sebep ne idi ki, ikisi de mübah iken sütü aldı da şarabı almadı? dediler.

---

* Bu bahis içinde daha evvel de geçtiği gibi bütün bu görünüşler, misali görünüşler olup hakikat âleminde bunların tekabül ettiği mânâlar mecaz yoluyla anlaşılır. Tıpkı nübüvvetin bir cüz'ü olan sâlih rüyalarda olduğu gibi. Buna göre burada görülen süt, bildiğimiz, herhangi bir hayvan memesinden sağılmış olan süt olmadığı gibi şarap da üzüm suyunun tahammüründen hasıl olan şarap değildir. Nitekim Muhyiddin-i Arabî Hazretleri de rüyada süt içmenin ilme, şarap içmenin ise ilâhî cezbe ve sarhoşluğa işaret olduğunu zikrederek bu misali görünüşün hakikatini beyan etmiştir. Bu durumda Peygamber Efendimiz Hazretlerinin sütü tercih etmesi, risaletinin ve tebliğ ettiği dinin esasını ilmin teşkil ettiğini, kendi zamanının ilim (bilgi) asrı olduğunu, ümmetinin faziletinin ilimle sabit olacağını, böylece dinin ve ümmetinin en büyük alâmetinin ilim (bilgi) olacağını ifade eder ki, gerçekten de öyle olmuştur. Nitekim kendileriyle beraber yeryüzünden cehlin sür'atle uzaklaşıp bilgi nurunun âlemi hızla kuşatması, çok kısa zamanda çok büyük keşiflerin zuhura gelmesi ve halen de gelmekte olması bunun açık bir delilidir. (S.N.)

— Sebebi şu idi ki: Çok yakında haram olacağını biliyordu. Ona işaret etti ve sakındı, ondan perhiz etti, dediler.

Gerçi o getirdikleri şarap, cennet şarabı idi. Fakat görünüşte dünya şarabına benzediği için onu değil, sütü ihtiyâr etti. Böyle etmek perhizde daha üstün olmaya delâlet eder, dediler.

Ahmed Kastalânî (Allah ona rahmet etsin) der ki: "Bundan anlaşılmış olur ki, bir kimse nar suyunu veya başka bir şerbeti alsa, kadehe koyup şehvet ehlinin üslûbu üzre şarap içer şekilde içse, gerçi kendisine had vurulmaz, ama çok kötü bir iş işlemiş olur. Yemen fakirleri ve başkaları Mekke-i müşerrefe'de vesair yerlerde kışru'l-ben suyunu alıp içerler ve ona kahve derler. Kahve ise şarap (içki, içilecek şey) isimlerindendir. Hâsılı bunda da dikkate alınacak noktalar vardır."

Muradı, "Bu isimle isimlendirilip şarap üslûbunda ve kadeh içinde içilse haram olur," demektir. Yoksa o mübarekte haramlığı gerektiren sarhoş edicilik keyfiyeti yoktur. Yübûseti (kuruluğu) sebebiyle nihayet bedenin dik durmasına sebep olduğu için bazı mizaçlar onu kullanıp faydasını müşahede ederler. Arap tâifesi ona çok müptelâdırlar. Büyük ihtimalle adı geçen şeyhin kendisi de ondan içmişlerdir.

Bezzâr'ın naklinde Büreyde (r.a.) buyurmuştur ki: "Mirac gecesi Cebrâil aleyhisselâm Beytü'l-Mukaddes'e geldiğinde orada olan kayayı parmağıyla deldi de Burak'ı oraya bağladı."

Tirmizî'nin rivayetinde bunun benzeri gelmiştir. Hâlâ Müslümanlar, Kudüs'de o taşı ziyaret ederler. Ebû Saîd'in (r.a.) rivayetinde şöyledir: "Beytü'l-Mukaddes'e gelip Burak'ı taşa bağladılar ve Mescid'e girdiler. Meleklerle namaz kıldılar. Namaz tamamlandıktan sonra Cebrâil'e sorup:

— Yâ Cebrâil, bu seninle gelen kimdir? dediler.

Cebrâil:

— Allah'ın elçisi Muhammed'dir, dedi.

— Ona nübüvvet geldi mi? dediler.

— Evet, dedi.

Ondan sonra Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerini karşılamaya gelip hürmet ve ikram ettiler, onu övdüler. Daha sonra peygamberlerin ruhlarıyla buluştular. Onlar, Tanrı Teâlâ Hazretlerine senâlar ettiler. İbrahim Halil Hazretleri:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اتَّخَذَنِى خَلِيلًا وَاَعْطَانِى مُلْكًا عَظِيمًا وَجَعَلَنِى اُمَّةً قَانِتًا يُؤْتَمُّ بِى

وَاَنْقَذَنِى مِنَ النَّارِ وَجَعَلَهَا عَلَىَّ بَرْدًا وَسَلَامًا

"Hamd o Tanrı Teâlâ Hazretlerine ki, beni dost edindi, bana büyük bir mülk verdi ve beni bir kanit ümmet eyledi. [Yâni Allah'ın emriyle hareket eden itaatli bir kimse eyledi. Yalnız İbrahim'e ümmet denilmesi şu fazilet ve kemâlâtı kendinde toplayıcı olduğu içindi ki, onlar ancak pek çok şahıslarda bulunabilirdi; bir kişide toplanması ihtimali yoktu. Sanki İbrahim, kendi başına bir ümmetti. Yahut "imam" mânâsına kendisine ümmet denilmiştir. Hasılı dedi ki: Hak Teâlâ Hazretleri beni insanlara imam edip **"İnnî câiluke linnâsi imâmen — Elbette ben seni insanlara imam yaptım,"** (Bakara sûresi: 2/124) hasebince halka mukteda kıldı, tevhid ve tâat ehli bana uyarlar.] **Ve beni Nemrud'un ateşinden kurtarıp onu bana selâmetle serin eyledi,"** dedi.

Ondan sonra Hazret-i Mûsâ aleyhisselâm:

الحمد لله الذي كلمني تكليما واصطفاني وانزل علي التورية وجعل هلاك فرعون ونجاة بني اسرائيل على يدي وجعل من امتي يهدون بالحق وبه يعدلون

"Hamd o Hak Teâlâ Hazretlerine ki, beni kelâmiyle şereflendirip halk içinde beni seçkin kıldı, bana Tevrat'ı indirdi. Fir'avn'ın helâkini ve Benî İsrail'in kurtuluşunu benim elimde kıldı ve benim ümmetimden doğrulukla doğru yola ileten ve adaletle hareket eden bir topluluk yarattı," dedi.

Ondan sonra Hazret-i Dâvud aleyhisselâm senâya başlayıp:

الحمد لله الذي جعل لي ملكا عظيما وعلمني الزبور والان لي الحديد وسخر لي الجبال يسبحن معي والطير واتاني الحكمة وفصل الخطاب

"Hamd o Hak Teâlâ Hazretlerine ki, bana büyük bir mülk ihsan etti, bana Zebûr'u öğretti. Bana demiri yumuşattı. Dağları bana musahhar eyledi, benimle beraber tesbih ederler. Kuşları bana musahhar kıldı. Bana hikmet ve hitap faslını verdi," dedi.

Hitap faslı diye hakla bâtılı birbirinden ayıran söze denir.

Ondan sonra Hazret-i Süleyman aleyhisselâm senâya başlayıp:

الحمد لله الذي سخر لي الرياح وسخر لي الشياطين يعملون ما شئت من
محاريب وتماثيل وعلمني منطق الطير وآتاني من كل شيء فضلا وسخر لي
جنود الشياطين والإنس والطير وآتاني ملكا لا ينبغي لأحد من بعدي وجعل ملكي
ملكا طيبا ليس فيه حساب

"Hamd o Hak Teâlâ Hazretlerine ki, bana yelleri ve devleri musahhar etti. Mihraplardan ve suretlerden her ne istersem onu işlerler. Bana kuşların dilini öğretti. Her şeyde üstünlük verdi. Şeytan, insan ve kuş askerlerini bana musahhar kıldı. Bana öyle bir mülk ve saltanat verdi ki, benden sonra başka bir kimseye lâyık olmaz. Benim saltanatımı çok güzel ve temiz bir saltanat kıldı ki, onda hesap yoktur," dedi.

Ondan sonra Hazret-i İsâ aleyhisselâm senâya başlayıp:

الحمد لله الذي جعلني كلمته وجعلني مثل آدم خلقه من تراب ثم
قال له كن فيكون وعلمني الكتاب والحكمة والتورية وجعلني أخلق
من الطين كهيئة الطير فأنفخ فيه فيكون طيرا بإذن الله وجعلني
أبرئ الأكمه والأبرص وأحيي الموتى بإذن الله ورفعني وطهرني
وأعاذني وأمي من الشيطان الرجيم فلم يكن للشيطان علينا سبيل

"Hamd o Allahü Teâlâ Hazretlerine ki, beni kendinin kelimesi* kıldı. Âdem'i topraktan yaratıp sonra ol dediği ve olduğu gibi beni de öyle yarattı. Bana kitabı, hikmeti ve Tevrat'ı öğretti. Balçıktan kuş sureti düzüp ona üfleyince Allah'ın izniyle dirilip kuş oldu. Gözsüzleri ve baras illetine müptelâ olanları Allah'ın izniy-

* Kelime'nin ne olduğu malûmdur. Ama Hazret-i İsa'ya Kelimetullah (Allah'ın kelimesi, sözü) denilmesi hususunda birkaç açıklama şekli buyurmuşlardır. Biri şudur ki: "Babasız, yâni sadece Hak Teâlâ Hazretlerinin bir kelimesiyle, yâni "Kün — Ol!" demesiyle vücuda geldiği için ona "Kelime" denildi," dediler. Yahut "Dinde kelâmiyle (sözüyle) yararlanıldığı gibi kendisiyle de yararlanıldığı için Seyfullah (Allah'ın kılıncı) ve Esedullah (Allah'ın arslanı) dedikleri üslûp üzre Kelimetullah (Allah'ın sözü) denildi," dediler. Yahut zamanından evvel konuştuğu için kendisine böyle denildi, dediler. Doğrusunu Allah bilir. (Mütercim'in Notu)

le kurtardım ve ölüleri dirilttim. Tanrı Teâlâ Hazretleri beni temizledi ve yüksek makamlara çıkardı. Beni ve anamı şeytanın şerrinden korudu, şeytan bize yol bulamadı," dedi.

Ondan sonra nebilerin ve resûllerin iftiharı, Allah'ın yardımları kendisine ve onun yolunda yürüyenlere olan Peygamber Efendimiz Hazretleri, "Her biriniz Rabbine senâ etti, ben de ederim," diyerek:

الحمد لله الذي أرسلني رحمة للعالمين وكافة للناس بشيرا ونذيرا وأنزل
على القرآن فيه تبيان كل شيء وجعل أمتي أمة وسطا وجعل أمتي
هم الأولون والآخرون وشرح لي صدري ووضع عني وزري
ورفع لي ذكري وجعلني فاتحا وخاتما

"Hamd o Allah'a ki, beni âlemlere rahmet olarak gönderip bütün insan oğullarına sevindirici ve uyarıcı kıldı. Bana Kur'ân'ı indirdi ki, her şeyin beyanı onda mevcuttur. Ümmetimi orta ümmet kıldı, yâni onları âdil bir topluluk eyledi. Onları en sonda gelen fakat en ileri geçen bir ümmet kıldı. Sadrımı şerhetti. Yâni genişletip Hakk'ın yakarışına ve halkın dâvetine mütehammil etti. Ağır yükü üzerimden indirdi, müşkülâtımı kolaylaştırdı, beni fâtih (doğru yolları açıcı) ve hâtem (tamamlayıcı, kemâle erdirici) kıldı. Yâni yaradılışta her şeyden evvel, görünüşte sair peygamberlerden sonra getirdi," diye buyurdu.

İbn-i Ebî Hâtem'in tefsirinde Enes bin Mâlik (r.a.)den rivayet edilmiştir ki: "Fahr-i Kâinat Hazretleri, Miracdan yine Beytü'l-Mukaddes'e inip peygamberlerin ruhları ile tekrar namaz kıldı, onlara imamlık etti," denilmiştir. Ama Kadı Iyâz: "En açık olan şudur ki, onlarla beraber namaz kılması uruçtan önce idi," demiştir. Fakat İbn-i Kesir: "Ondan önce ve sonra kılmıştır. Hadîste buna delâlet eden yer vardır, mâni yoktur," demiştir.

— Bu namaz farz namaz mıydı, yoksa nafile miydi? diye ihtilâf etmişlerdir.

Farz namaz olduğu takdirde hangi namazdı? Bazıları, sabah namazıydı, dediler. En yakın olan budur. Ama akşam namazı olması da muhtemeldir, dediler. Akşam namazı olması, uruçtan önce kılmıştı diyenlerin kavline göre uygun düşer. Uruçtan sonra kıldı diyenlere göre sabah namazı olması gerekir, dediler. Zira âlemlerin hocası Efendimiz Hazretlerini uykudan kaldırıp almış, gitmişlerdi.

— Uruçtan önce farz namazı kılmak nasıl doğru düşer ki, namazın kendisi miracda farz olundu? diye hatıra gelirse malûm olsun ki: Daha önce vahiyle sabah ve yatsı namazları farz olunmuştu. Miracda beş vakit olması buyruldu.

Bazı kimseler, Peygamber Efendimizin nebilerin ruhlarına imamlık etmesi göklerde olmuştu, dediler. İbn-i Kesir bu sözü beğenmez. Rivayetlerden açıkca anlaşılan şudur ki, Beytü'l-Mukaddes'de vâki olmuştur. Açık olan yine şudur ki, Mirac'dan döndükten sonra oldu. Zira göklerde bazı nebilerle buluştuğunda "Bu kimdir?" diye Cebrâil aleyhisselâm'a bir bir sual ederdi. İbn-i Kesir der ki: "Uygun olanı, döndükten sonra olmasıdır. Zira daha önce matlub olan, o Yüce Huzur'a çıkmaktı. Kendine ve ümmetine ne buyrulduğunu, neyin farz kılındığını öğrenmeyi isterdi. Vakta ki, bu muradı hâsıl oldu, Beytü'l-Mukaddes'e inip nebî kardeşleriyle bir araya geldiler ve onlara imamet etmekle hepsinden üstünlüğü ve önceliği olduğu orada zuhura geldi."

İbn-i İshak'ın rivayetinde: "Beytü'l-Mukaddes'e gelip edeceklerini ettikten sonra bir merdiven getirip koydular. Öyle güzel bir şeydi ki, ondan güzel bir nesne asla görmedim," diye buyurmuştur.

Kâ'b'ın rivayetinde: "İki merdivendi. Biri altın, biri gümüştü. Birinden Cebrâil aleyhisselâm, birinden kendileri uruç etti," demişlerdir.

İmam-ı Beyhakî'nin rivayetinde Ebû Saîd'in (r.a.) Peygamber Efendimiz Hazretlerinden rivayet ettiği şudur ki: "Şu insanoğullarının ruhlarının göklere çıktığı merdiveni bana getirdiler. Yaratıklar, o merdivenden daha güzel bir şey asla görmemişlerdir. İnsanın öldüğü zaman gözlerini göğe dikmesi, o merdivenin şaşılacak güzelliklerine nazar etmesidir. O kimse onun güzelliği karşısında hayret ve şaşkınlıktan donakalır," diye buyurmuşlardır.

Hadîs-i şerifte, Cebrâil göklerin kapısına varıp melekler "O kimdir?" diye sorduklarında "Cebrâil'dir," diye haber verirdi, "Benim," demezdi. Zira ben demek büyüklenmeyi ve böbürlenmeyi hatıra getiricidir. Kelâm-ı Sâir'de zikredilmiştir ki, ilkönce ben diyen İblis'ti. Bu yüzden elbette şâki oldu. Ayrıca yalnız ben demek kapalı bir sözdür, açıklamaya muhtaçtır. Bir sebep de bu idi. Bundan dolayı "Ben" demedi.

Yine Beyhakî'nin naklinde: "Gök kapılarından bir kapıya vardı ki, ona Bâbu'l-Hafaza (Bekçiler Kapısı) derler. Onun vazifeli bir meleği vardır ki, adı İsmail'dir. Elinin altında iki bin melek vardır," diye buyurmuşlardır

Hadîs-i şerifte geçtiği üzre meleklerin Cebrâil aleyhisselâm'a:

— Muhammed irsal olundu mu (elçi olarak gönderildi mi?) diye sormaları, "Semâya dâvet için irsal olundu mu?" demekti.

Yoksa asıl peygamberlik için gönderilmiş olduğu eflâk âleminde de meşhur olmuştu. Bazıları dediler ki: "Meleklerin bu sözü söylemesinden murad, Hak Teâlâ Haz-

retlerinin, resûlünün melekler katında tanınmış olduğunu kendine işittirmekti." Zira melekler, "Muhammed irsal olundu mu?" diye sordular. Bundan anlaşılır ki, onlar, Fahr-i Kâinat Hazretlerini ve ona Cebrâil'in gideceğini biliyorlarmış. Sadece sordukları, o vuku bulacağını bildikleri işin vukua gelip gelmediği imiş. Onun içindi ki, Cebrâil aleyhisselâm, "Evet," dediği gibi Melekler: **Ona merhaba, gelen hoş geldi, safâ geldi,"** dediler.

Bu sözleri delildir ki, melekler, Peygamber Efendimiz Hazretlerinin Allah katında şanının büyüklüğünü, derecesinin yüksekliğini ve risaletinin hakikatini biliyorlardı. Arap âdeti üzre bu söz, son derece büyük bir saygı ve yüceltmeyi göstericidir. Hitap güzelliğinde bundan daha yüce bir mertebe yoktur. Bu sözü, Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin şerefli ayağının uğur ve bereketlerinin gökler âlemine daha önceden geçip orada duyulduğunu müşahede ettikten sonra söylemiş olmaları muhtemeldir. Sözde takdim ve tehir vardır. Yâni önce gelmesi gereken sona, sonra gelmesi gereken öne alınmıştır. Bu takdirde: **O gelenin gelişi ne güzeldir,"** dediler.

Hitap sigasiyle **"Merhabâ bike — Sana merhaba"** demeyip **"Merhaba bihi — Ona merhaba"** demeleri de kapıyı açmadan, Fahr-i Kâinat Hazretlerinden henüz bir söz çıkmadan önce dedikleri içindi. Yahut gayb sigası ile hitabetmede saygı ve yüceltme olduğu içindi, dediler.

Ama gök kapısını açmadan önce Cebrâil aleyhisselâm'a **"Men maake — Yanındaki kim?"** demeleri şunu gösterir ki, Fahr-i Âlem Hazretlerinin geldiğini duydular, fakat kim olduğunu bilemediler. Zira Cebrâil'in beraberinde bir kimse olduğunu duymasalardı **"Yanındaki kim?"** diye sormazlardı, **"Yanında kimse var mı?"** diye sorarlardı. Duymalarının sebebi şu idi ki, gökler şeffaftır, cam gibidir. Bir tarafında olan öbür tarafından görünür. Müşahede ettiler de kim olduğunu sordular. Yahut ziyade nur ve başka bir hal gibi mânevî şeylerden bir nesne idi. İbn-i Hacer böyle demiştir.

Bazı âlimler, **"Lekad râ min âyâti rabbihi'l-kübrâ — Andolsun ki, Rabbinin âyetlerinden en büyüğünü gördü,"** (Necm sûresi: 53/18) âyet-i kerîmesinin tefsirinde: "Fahr-i Âlem Efendimiz, kendi mübarek suretini yüce melekûtta en güzel şekil üzre müşahede etti," demişlerdir.

Hadis-i şerifte zikredilmiş olan peygamberlerin göklerde zikredilen tabaka sıraları, İmam-ı Müslim'in naklinde İbn-i Abbas'ın (r.a.) rivayetine muvafık olmuştur ki: Birinci gökte Hazret-i Âdem, ikinci gökte Yahyâ ve İsâ, üçüncüde Yûsuf, dördüncüde İdris, beşincide Hârun, altıncıda Mûsâ, yedincide İbrâhim peygamberlerle buluşup görüştü, demişlerdir.

Ama İbn-i Şihâb, "Bunların menzillerinin nasıl olduğu sabit değildir," diye Zührî'ye muhalefet etmiştir. Zira Zührî'nin rivayeti, Katâde'nin mezkûr rivayetine mutabıktır. Sâbit de bunlar gibi rivayet etmiştir. Ancak bunların kavli daha kuvvetlidir.

Yezid bin Mâlik de bunların rivayetine muvafakat etmiştir. Sadece muhalefeti İdris ve Hârun aleyhisselâm hazretlerindedir. Zira o, "Hârun dördüncüde, İdris beşincidedir," demiştir.

Şüreyk'in rivayetinde Enes bin Mâlik (r.a.)den rivayet edilmiştir ki: "İdris ikincide, Hârun dördüncüdedir. Biri de beşincidedir, ama ismini hatırımda tutamadım," demiştir. Yine devamla: "İbrâhim altıncıda ve Mûsâ yedincidedir. Allah'ın kelâmının şerefi sebebiyle hepsinden makamı daha yüksek oldu," demiştir. Ama bunun kavline itimat yoktur. Zira sözünün gelişi delâlet eder ki, peygamberlerin menzillerini tam olarak zabtetmemiştir, dediler.

Nihayet zabtedenin rivayeti daha üstün ve daha kuvvetlidir. Böylece peygamberlerin tabaka sırası yukarıda zikredilmiş olandır. Zira meşhur olan rivayetler de Mûsâ aleyhisselâm'ın altıncıda ve İbrâhim Halilullah'ın yedincide olduğu şeklindedir. Mâlik bin Sa'saa'nın hadîsinde, "İbrâhim arkasını Beyt-i Mamur'a dayamıştı," denilmesi bunu tekit eder, dediler. Bazıları bu rivayetleri birleştirmek isteyerek "Fahr-i Âlem Hazretleri yukarı giderken İbrâhim yedincide idi. Aşağı inerken Mûsâ aleyhisselâm yedinciye varıp İbrâhim aleyhisselâm altıncıya inmişti. Zira hâdisenin hikâyesinde namazlar hususunda İbrâhim aleyhisselâm ile konuştuğu zikredilmiş değildir. Mûsâ ile konuştuğu zikredilmiştir. Eğer aşağı inmede İbrâhim yedincide olsaydı ona uğradığı gibi onunla meşveret ederdi. Ondan geçip Mûsâ ile etmezdi. O halde uygun olan şudur ki, inişte Mûsâ aleyhisselâm yedincideydi. Yukarıdan indiği gibi Mûsâ ile karşılaşıp onunla konuşmuştu, dediler. Ancak Peygamber Efendimiz giderken altıncı gökte Hazret-i Mûsâ'ya uğradığında Allah'ın kelâmının şerefinden dolayı onu diğerlerinden üstün tutup yedinci göğe beraber alıp gitmiş olması da muhtemeldir. Faydası da şunda zuhur etti ki, Fahr-i Kâinat Hazretleriyle ümmetinin namazına ilişkin şeyler konuşup namazın hafifletilmesine sebep oldu, dediler. Fethü'l-Bârî'de böyle denilmiştir*.

---

* Ancak Mirac'da Hazret-i Mûsâ ile Peygamber Efendimiz arasında namazın hafifletilmesi hususuna ilişkin olan rivayetler üzerinde tahkik ehli İslâm bilginlerinin çok haklı ve ciddı itirazları vardır ki, bunun tamamen bir İsrailiyat ilâvesi olduğu merkezindedir. Çünkü Muhammed Mustafa Efendimiz Hazretleri, nebilerin ilki ve resûllerin hatemi olup Allah'ın sevgilisidir ve hiç bir peygambere nasip olmayan rüyet ve mirac devleti sadece kendisine nasip olmuştur. Hem de -sahih rivayetlere göre- defalarca... Bu itibarla Peygamber Efendimiz Hazretlerinin Hazret-i Mûsâ'dan öğreneceği hiç bir şey yoktur, fakat Hazret-i Mûsâ'nın Efendimiz Hazretlerinden öğreneceği çok şey vardır.

O halde Hazret-i Mûsâ'nın, hak peygamber olmasına ve kelimullah bulunmasına rağmen kendisinden çok daha üstün makam ve mertebe sahibi olan Peygamber Efendimiz Hazretlerine akıl hocalığı yapması hiç bir şekilde düşünülemez. Hazret-i Mûsâ ki, Cenâb-ı Hakk'ı görmeyi o kadar arzu ettiği ve bunun için pek çok yalvardığı halde buna takat getiremeyeceği sebebiyle kendisine "Len terânî — Sen beni hiç bir zaman göremezsin," (K: 7/143) buyrulmuş, devamlı ısrarı üzerine Hak Teâlâ Hazretleri tarafından en ufak bir cemâl tecellisi karşısında yıldırımla vurulmuşa dönerek düşüp bayılmıştır. Halbuki Resûlüllah Efendimizin Rabbini gün gibi aşikâr görmesi karşısında mübarek gözleri bile başka bir tarafa meyletmemiştir.

İmam-ı Nevevî de bir miktar bu mânâya işaret buyurmuştur: "Mûsâ aleyhisselâm'ın o gece ağlaması, kendi ümmetine şefkat ve merhametindendi. O mübarek gecede onlara mağfiret olunması ümidiyle ağlamıştı. Peygamberler, kendi ümmetleri hakkında en üstün şefkat ve merhamet üzere olurlar. O da ümmetinin âsileri için bağışlanma dilerdi," dediler.

Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri hakkında gulâm (delikanlı) tabirini kullanması, kendine nisbetle yaşının küçüklüğüne işaret etmekti. Arap dilinde gulâm diye henüz bıyığı terlemiş taze civana (genç delikanlıya) derler. Gerçi âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri, o zaman kırk yaşını aşmıştı, ama Arap tâifesi içinde bir kişide kuvvet bâki oldukça ne yaşta olursa olsun, ona gulâm tabirini kullanırlar. Hitâbî böyle demiştir.

Fethü'l-Bârî sahibi der ki: "Bana göre açık olan şudur ki, Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Âlem Hazretlerine, erginlik yaşından ihtiyarlık yaşının evveline dahil olunca kendisine ihsan ettiği sürekli kuvvete işaret etti. Hattâ Medine'ye geldiği zaman Ebû Bekir Sıddîk'ı (r.a.) devesinin ardına bindirip girmişti. Halk, Fahr-i Âlem Hazretlerine "yiğit" ve Ebû Bekir'e "ihtiyar" adını verdiler. Halbuki Fahr-i Âlem Hazretlerinin şerefli yaşı, Ebû Bekir'e galipti. Ama şerefli mizaçları kuvvet ve güzellik üzere olduğu için genç gösterirdi.

Ama Hazret-i İdrîs'in: **"Merhaba bil-ahi's-sâlih ve nebiyyi's-sâlih — Merhaba ey sâlih kardeş ve sâlih nebî,"** diye Fahr-i Âlem Hazretlerine kardeş demesi nübüvvet kardeşliğine göredir, dediler.

Bazı rivayetlerde **"Merhaba ey sâlih oğul,"** dediği de varid olmuştur. Zira Hazret-i İdrîs, Peygamber Efendimiz Hazretlerinin yüce ceddidir, dediler. Bazıları, semâda kendisiyle buluşup konuştuğu İdris, meşhur ceddi olan nebî değildir; o, meşhur olan İlyas aleyhisselâm'dır, dediler. Doğrusunu Allah bilir.

Eğer sual olunup:

— Hadîste zikredilmiş olan peygamberlerin göklerde olup diğerlerinin olmamasının ve zikredilenlerden her biri bir göğe mahsus olup ikinci gökte ikisinin bulunmasının münasebeti nedir? denilirse cevap vermişlerdir ki:

— Fahr-i Kâinat Hazretleriyle buluşup konuşmaya bunlar memur olmuşlardı. Onun için Allah'ın emri gereğince kimi evvel, kimi sonra buluşup konuştu; diğer

Böylece Mûsâ aleyhisselâm'ın herhangi bir hususta Peygamber Efendimiz'den daha tecrübeli ve daha bilgili olması, her ne hususta olursa olsun O'na akıl öğretmeye kalkması hiç bir cihetten mümkün değildir. Allah'ın kudretiyle âlemlerin ve nebilerin efendisi olan Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin külli aklı, her hususu kemâliyle tedbir ve tanzime tamamiyle yetecek üstünlüktedir. Ayrıca O'nun Rabbiyle olan yüce mahremiyeti ve ziyade yakınlığı da araya başka bir kimsenin girmesine mânidir. Nitekim buyurdukları üzere **"Benim Rabbimle öyle bir vaktim vardır ki, araya ne nebi-yi mürsel, ne de melek-i mukarreb girebilir,"** hadîsi de buna açıkca delâlet eder. (S.N.)

peygamberler buluşup konuşmadılar. Bunlardan her birinin Fahr-i Âlem Hazretleriyle hususî münasebeti olduğu için bunlar memur oldular. Aslî vatandan hicrette Hazret-i Âdem ile münasebeti vardı. O, cennetten ve Resûlüllah Hazretleri de Mekke şehrinden hicret etmişlerdir. Sonunda vatanlarına geri dönmüşlerdir. Hazret-i İsâ ve Yahyâ ile münasebetleri, ona vâki olduğu gibi hicretin başlangıcında bunlara da Yahudilerin düşmanlığı vâki olup nice zaman bu düşmanlık üzere geçmişti. Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine de kötülükler yapmayı kasdetmişlerdi. Hazret-i Yûsuf ile münasebeti, kardeşleri ona düşman oldukları gibi bu Hazret'e de kendi kavmi ve akrabası, yâni Kureyş tâifesi düşman olmuşlardı. Sonunda zafer kendilerinin olup düşmanlarına galip olmuşlardı. Fahr-i Kâinat Hazretleri, bu mânâya Mekke'nin fethi gününde işaret buyurup Kureyş'e:

اَقُولُ كَمَا قَالَ يُوسُفُ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ اِذْهَبُوا فَاَنْتُمُ الطُّلَقَاءُ ه‍

"Size Yûsuf'un sözünü söylerim ki: 'Bugün sizin için kınama yoktur. Allah sizin günahlarınızı bağışlar. O, merhamet edicilerin en merhametlisidir.' (K: 12/92) **Gidin, azad olun, hepiniz azadlılarsınız,"** buyurmuşlar.

Yâni Hazret-i Yûsuf'un kardeşleri sonunda neye uğradıklarını bilip kendilerini utanç kapladığı zaman Yûsuf aleyhisselâm, yüksek lûtfu ile onların günahlarına özür arayıcı olup:

— Tedirgin olmayın! Size kınama yoktur. Allah, merhamet edicilerin en merhametlisidir. Günahlarınızı bugün mağfiret eyler, deyip onları müteselli kılmıştı.

Fahr-i Kâinat Hazretleri de Mekke şehrini fethedip Kureyş'i tasarrufunun pençesine geçirdiği gün, "Acaba bize nasıl bir ceza vererek bizi helâk eder?" dedikleri zaman:

— Ben de size Yûsuf'un dediğini derim: Varın, azad olun, siz azadlılarsınız! diye buyurmuştu.

İdris aleyhisselâm ile münasebeti, Allah katında derece yüksekliği cihetindendi. Hârun aleyhisselâm ile münasebetleri, kavimleri kendilerine eziyet ettikten sonra muhabbetlerine rücu etmeleri idi. Mûsâ aleyhisselâm ile münasebeti, kavmi için çalışıp bu uğurda cefalarını çekmesi cihetindendi. Nitekim Kureyş, kendilerine eza ettikleri zaman:

لَقَدْ اُوذِىَ مُوسٰى بِاَكْثَرَ مِنْ هٰذَا فَصَبَرَ ه‍

"Mûsâ'ya bundan çok eza olundu da sabretti," diye buyurmuştu.

İbrâhim aleyhisselâm ile münasebeti, onun Beytü'l-Mamur'a dayanıp Resûlüllah Hazretlerinin de ömrünün sonlarında haccın gereklerini yerine getirmesi ve Beytü'l-Haram'ın şanını yüceltmesi cihetindendi, dediler.

Ârif-i billâh İbn-i Ebî Cemre, her birinin bir semâya ayrılmasının sebebi hususunda buyurmuştur ki: "Hazret-i Âdem'in birinci gökte olmasının sebebi şudur ki, o peygamberlerin ilki idi; hepsinin aslı ve babası idi. Oğlunun babası ile üns ve ülfetinin hasıl olması için ilkönce onu Âdem ile buluşturdu.

İkinci gökte ise İsâ aleyhisselâm'ın olması, diğer peygamberlerden âlemlerin hocası Efendimiz Hazretlerine daha yakın olduğu içindi. Ve şeriatı bunun şeriatı ile neshedilmişti. Son zamanda nüzul edip Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin şeriatı ile hükmeylese gerekti. İsâ aleyhisselâm'la bu cihetlerden münasebeti vardı. Yahyâ aleyhisselâm'ın onunla beraber bulunması şunun içindi ki, o, İsâ'nın teyzesi oğlu idi. Aynı zamanda birbirini gerektirici olup bir tek kişi gibi olmuşlardı. Onun için gökler âleminde de birleştirildiler.

Üçüncüde Yûsuf aleyhisselâm'ın olmasının sebebi şu idi ki, Resûlüllah Hazretlerinin ümmeti onun güzelliği üzre olup cennete gireceklerdir. Fahr-i Âlem Hazretlerini bununla müjdeleyip sevindirmek için üçüncüde Hazret-i Yûsuf'un cemâlini müşahede kıldırdılar.

İdris aleyhisselâm'ın dördüncüde olmasının sebebi şu idi ki, orada vefat etti. Yeryüzünde onun kabri yoktur, dediler.

Hârun aleyhisselâm'ın beşincide olmasının sebebi şu idi ki, Hazret-i Mûsâ'nın kardeşi ve halifesi idi. Hazret-i Mûsâ ile aynı yerde olmaması, Mûsâ'nın faziletleri çok olup Kelîmullah (Allah'ın Sözcüsü) olduğu içindi. Onun makamı altıncıda gerçekleşti.

İbrâhim aleyhisselâm'ın yedincide bulunması şunun içindi ki, Halîlullah (Allah'ın Dostu) idi. Fahr-i Kâinat Hazretlerinin nebilerden hayırlı babası idi. İşte münasebet, âhiret âlemine yöneleceği zamanda onunla buluşması yeni bir üns hâsıl etmesi içindi. Dostluk derecesi öbürlerinden daha yüksek olduğu için mertebesi onlardan yüksek olmuştu. Muhabbet mertebesi dostluk mertebesinden daha yüksek olduğu için de Fahr-i Kâinat Efendimiz ondan daha yüksek mertebelere uruc etti. Hak Teâlâ Hazretleri, her birine verdiği hasletler bakımından hikmeti gereğince onların mertebelerini takdir etti. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri:

"Tilke'r-rüsulü faddalnâ ba'duhum ala ba'din minhum men kellemallahu ve refea ba'dahum derecâtin — İşte biz, o elçilerden kimini kiminden üstün kıldık. Allah onlardan kimisiyle konuştu, kiminin derecelerini yükseltti," (Bakara sûresi: 2/253) buyurmuştur."

Resûlüllah Hazretlerinin, diğer peygamberleri ne tarzda gördüğü hususunda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bazıları: "Hazret-i İsâ aleyhisselâm'dan başkasını ruhları ile gördü. Hazret-i İsâ aleyhisselâm'ı cesediyle gördü. Zira göğe cesediyle kaldırılmıştır," dediler. Bazıları: "İdris aleyhisselâm'ı da cesediyle gördü," dediler.

Beytü'l-Mukaddes'de namaz kılanlar hususunda da ruhlar olması ve ruhlarla beraber cesetler olması muhtemeldir, dediler. Ve başka olmayacak ihtimaller daha zikrettiler.

Hadîs-i şerifte Sidretü'l-Müntehâ'ya vardığında "Dört ırmak gördüm" diye buyurması, Buharî'nin naklinde: **"Feizâ fî asluhâ erbaatü enhâr — Sidrenin dibinde dört ırmak gördüm,"** diye varid olmuştur. İmam-ı Müslim'in naklinde: **"Yahricu min asluhâ — Dibinden çıkar,"** denilmiştir. Yine Müslim'in naklinde Ebû Hüreyre (r.a.)den rivayet edilmiştir ki:

أَرْبَعَةُ أَنْهَارٍ مِنَ الْجَنَّةِ اَلنِّيلُ وَالْفُرَاتُ وَسَيْحَانُ وَجَيْحَانُ

"Erbaatü enhâr mine'l-cenne en-nîl ve'l-furât ve seyhân ve ceyhân — Cennetten dört ırmak: Nil, Fırat, Seyhan ve Ceyhandır," buyrulmuştur.

Nil, Mısır'da bulunan ve tanınmış olan büyük ırmaktır. Fırat, Kûfe ırmağıdır. Seyhan, Şam vilâyetinde (bugün Seyhan vilâyeti diye anılan Adana vilâyetinde) dir. Ceyhan, Şam'la Rum (Anadolu) arasındadır. Bu, Cihân kelimesinden Arapçalaştırılmıştır. (Cihân kelimesi Farsçadır). Hâlâ yine Türkmen içinde Cihân Suyu diye tanınmaktadır. Ama Ceyhun ve Seyhun ırmakları bunlardan başkadır. Ceyhun, Harzem'in yanından akan sudur. Seyhun iki tanedir. Biri Mâveraünnehr'de, biri de Hindistan'dadır.

O halde Ebû Hüreyre'nin rivayetinden anlaşılır ki, Sidretü'l-Müntehâ denilen ağaç cennette dikilmiştir. Zikrolunan ırmaklar onun dibinden çıkarlar. "Nehirler" hususunda değişik ibarelerle bazı kaviller daha gelmiştir. En doğru ve en kuvvetli olanlar, zikrolunanlardır. "Sidretü'l-Müntehâ" diye isimlendirilmesinin sebebi hakkında İmam-ı Müslim, İbn-i Mes'ûd'dan nakletmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine Mirac vâki olduğu zaman:

— Beni Sidretü'l-Müntehâ'ya ilettiler. O Sidretü'l-Müntehâ altıncı göktedir. Yeryüzünden uruc eden nesne ona müntehi olur (varır) ve oradan kabzolunur (alınır), diye buyurdu."

İbn-i Ebî Cemre'nin: "Ameller orada nihayet bulur ve oradan emir nâzil olur. Hafaza ve diğerleri onun katında dururlar. Onu tecâvüz etmezler," demesi bu mânâyı ifade eder.

O halde aşağıdan yükselen ameller ve yukarıdan inen emirler orada vukuf ettiği (durduğu, anlaşıldığı ve idrâk edildiği) için ona müntehâ demişler.

İmam-ı Nevevî: "Meleklerin ilmi orada nihayet bulup Fahr-i Kâinat Hazretlerinden başka kimse oradan öteye geçmediği için ona müntehâ (varılacak son nokta) denildi," demiştir.

İbn-i Mes'ûd hadîsinde "Sidre altıncı göktedir" denilmesi buna aykırı değildir. Zira aslının, yâni ağacın kökünün altıncıda ve dallarının yedincide olması mümkündür. Fethü'l-Bârî'de böyle denilmiştir.

Buharî'nin naklinde Ebû Zerr'den rivayet edilmiştir ki:

فَغَشِيَهَا أَلْوَانٌ مَا أَدْرِي مَا هِيَ

"Bazı renkler o Sidre'yi örttü. Bilmiyorum ne idi?" buyrulmuştur.

İmam-ı Müslim'in naklinde zikrolunan İbn-i Mes'ûd'un hadîsinde:

"Allahü Teâlâ'nın 'İz yağşâ's-sidrete mâ yağşâ — Sidre'yi örten şey örttü,' (Necm sûresi: 53/16) **buyurduğu hakkında, 'Ferâşun min zeheb — Altın pervaneler** (gece kelebekleri)**,' buyrulmuştur.** Yezid bin Ebî Mâlik'in hadîsinde de: **"Cerâdun min zeheb — Altın çekirgeler,"** diye vâki olmuştur.

Hâsılı o Sidre'yi (ağacı) ihata edip örten nesne için bazıları "Altın pervanelerdi", bazıları da "Altın çekirgelerdi", dediler.

Kadı Beyzâvî: "Ferâş, yâni pervaneler denilmesi temsil yoluyla olmuştur. Çekirge ve ona benzer şeylerin üzerine konması ağacın şanındandır. Altından olması da hakikattir. Zira Allah'ın kudreti öyle etmeğe elverişlidir," demiştir.

Ebû Saîd'in hadîsinde Enes'den ve İbn-i Abbas Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki: **"Teğşâhâ'l-melâiketü — Onu örten meleklerdi,"** buyrulmuştur. Ali (r.a.)nin hadîsinde: **"Alâ külli varakatü minhâ melekün — Üzerine gelip konan meleklerdi; her yaprağının üstünde bir melek vardı,"** buyrulmuştur.

Müslim'in naklinde Sâbit'den ve Enes bin Mâlik'den rivayet edilmiş olanda:

فَلَمَّا غَشَّاهَا مِنْ أَمْرِ اللّٰهِ مَا غَشِيَ تَغَيَّرَتْ فَمَا أَحَدٌ مِنْ خَلْقِ اللّٰهِ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَنْعَتَهَا مِنْ حُسْنِهَا

"Üzerine konan nesneler, Allah'ın işinden her ne ise, gelip ihata ettikleri zaman evvelki şekli değişip öyle bir hal bağladı ki, Allah'ın yarattıklarından hiç kimse onun güzelliğini anlatmaya muktedir olamazdı," diye vâki olmuştur.

Beyt-i Mamur hususunda Taberî Saîd bin Ebî Urve'den, o da Katâde'den rivayet etmişlerdir ki, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri:

"Beyt-i Mamur semâda bir mesciddir. Kâbe'nin beraberindedir; eğer aşağı düşecek olsa Kâbe'nin üstüne düşerdi. Ona her gün yetmiş bin melek girer. Çıkan melek bir daha girmez," diye buyurdu.

Bu hadîs-i şerifte Hak Teâlâ Hazretlerinin azîm kudretine açık delil vardır ki, Hak Teâlâ Hazretleri yaratıkları yaratalıdan beri her gün yetmiş bin melek o mescide girer ve bir kere giren bir daha girmez.

Bununla beraber şu da rivayet olunmuştur: "Göklerde ve yerlerde bir karış miktarı yer yoktur ki, orada bir melek alnını koyup secdeye varmamış olsun. Ondan sonra deryalarda bir damla yoktur ki, ona bir melek memur edilmemiş olsun."

İşte gökler, yer ve denizler böyle olunca o Beyt-i Mamur'a giren melekler nereye giderler?.. Nihayet bu, Hak Teâlâ Hazretlerinin azîm kudretidir ki, buna, hiç bir nesne asla benzemez. Bunda şuna delil vardır ki, melekler, yaratıkların en çok olanıdır.

İbn-i Ebî Hâtem'in naklinde Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki: "Gökte bir ırmak vardır; ona hayvân (dirilik) ırmağı derler. Cebrâil aleyhisselâm her gün ona girer, kendini batırır da çıkıp silkinir. Ondan yetmiş bin damla düşer. Her damlasından Hak Teâlâ Hazretleri bir melek yaratır. İşte onlardır ki, Mescid-i Aksâ'ya girip namaz kılarlar," diye buyurmuştur.

İmam-ı Fahr-i Râzî, **"Ve yahluku mâ lâ ta'lemûne — Ve daha sizin bilmediğiniz nice şeyler yaratmaktadır,"** (Nahl sûresi: 16/8) âyet-i kerîmesinin tefsirinde der ki: "İbn-i Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki, Arş'ın sağ yanında nurdan büyük bir ırmak vardır, dedi. Denizler, gökler ve yerler misilli bir ırmaktır. Cebrâil aleyhisselâm her seher ona girip yıkanır da nuru ve güzelliği artar. Ondan sonra silkinir. Kanatlarından dökülen her damladan Hak Teâlâ Hazretleri bin melek yaratır. Onlardan her gün yetmiş bin melek Beyt-i Mamur'a girer. Ondan sonra bir daha geri dönmez. Yâni bir giren bir daha girmez. Ta kıyâmet kopuncaya kadar hal böyle devam eder."

Şu da rivayet olunmuştur ki: "Orada melekler Hak Teâlâ Hazretlerini tesbih ederler. Her tesbih karşılığında Hak Teâlâ Hazretleri bir melek halkeder. Bunlar, o taabbüd (ibadet etme) için yaratılmış olan meleklerden başkadır. Yine bunun gibi nebata ve erzaka müvekkel olan melekler, hafaza melekleri, insanın tasvirine memur olan melekler, bulutlara inenler, cuma günlerinde halkı yazanlar, cennet hazinedarları, teâkub edenler (yâni yeryüzüne nöbetle inenler), göklere uruc edenler, namaz kılan kimsenin kıraetine âmin ve **"Rabbenâ leke'l-hamd — Ey Rabbimiz, övgü sana mahsustur"** diyenler, namazı gözleyen kimseye dua edenler, kocasının döşeğinden kaçan kadına lânet edenler, bunların hepsi o tesbih karşılığında yaratılan meleklerden başkadır. Hak Teâlâ Hazretlerinin ezici kudretini tasavvur edip bir kere iradesi ilişmekle her nesnenin vücuda geldiğini düşünen kimse, böylesine meleklerin ve sair yaratıkların çokluğunda asla tereddüt etmez. İşittiği an onu anlayarak kabul eder.

Haberde gelmiştir ki: "Dünya semâsı, su ile dumandan yaratılmıştır. Onda melekler vardır; su ile yelden yaratılmışlardır. Üzerlerine Ra'd (gök gürlemesi) adlı bir melek koymuşlardır. Bulutlara ve yağmurlara memur olan melek odur. O meleklerin hepsi:

سُبْحَانَ ذِى الْمُلْكِ وَالْمَلَكُوتِ

"Mülkün ve melekûtun (görünür ve görünmez âlemlerin) **Sahibini, eksik sıfatlardan tenzih ve kemâl sıfatlariyle takdis ederiz,"** diye tesbih ederler.

İkinci gökte türlü türlü renklerde melekler vardır; yüksek sesle:

سُبْحَانَ ذِى الْعِزَّةِ وَالْجَبَرُوتِ

"Yücelik ve üstün kudret sahibini, eksik sıfatlardan tenzih, kemâl sıfatlariyle takdis ederiz," diye tesbih ederler.

Orada bir melek vardır ki, bedeninin yarısı ateşten ve yarısı kardandır. Ne kar ateşi söndürür, ne de ateş karı eritir. O melek:

يَا مَنْ اَلَّفَ بَيْنَ الثَّلْجِ وَالنَّارِ اَلِّفْ بَيْنَ قُلُوبِ عِبَادِكَ

"Ey karla ateşi bağdaştırıp birleştiren kudret sahibi Tanrı, kullarının kalblerini bağdaştırıp birleştir," diye dua eder.

Üçüncü gökte melekler vardır ki, onların pek çok kanatları, türlü türlü suretleri, çeşit çeşit sesleri vardır. Onlar, yüksek sesle:

سُبْحَانَكَ اَنْتَ اللّٰهُ الْحَىُّ الَّذِى لَا يَمُوتُ

"Seni eksik sıfatlardan tenzih ve kemâl sıfatlariyle takdis ederiz ki, ölümsüz hayat sahibi Allah Sen'sin," diye tesbih ederler.

Onlar, sağlam duvarlar gibi saf saf kıyam edip durmuşlardır. Allahü Teâlâ Hazretlerinin korkusundan kendi halleriyle öyle meşgullerdir ki, bir melek yanındaki meleğin renginin nasıl olduğundan haberdar değildir.

Üçüncü gök demirdendir. Dördüncü, bakırdandır. Burada olan melekler üçüncüde olanın zayıflarıdır. Diğerleri de altında olan semâya nisbetle böyledir. Gittikçe çoklukta daha zayıflama üzeredir. Hâsılı burada olan meleklerden birini Hak Teâlâ Hazretleri bir hizmete salıp gitse ve gelse, yanındaki melek bundan haberdar olmaz. İbadetle (Hakk'a hizmet ve kulluk etmekle) öylesine meşgullerdir. Bir kısmı kıyâmda, bir kısmı rükûda ve bir kısmı secdededir. Bunlar:

سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّنَا الرَّحْمٰنُ الَّذِى لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ

"Subbûhun kuddûsun rabbenâ errahmenu'l-lezi lâ ilâhe illâ hüve — Ayıplardan münezzeh ve temiz olan Rabbimiz, kendisinden başka ilâh bulunmayan Rahman'dır," diye tesbih ederler.

Beşinci gök gümüştendir. Burada olan meleklerin ibadetleri rükû ve sücuddur. Asla başlarını kaldırıp yukarı bakmazlar. Kıyâmete değin bu minval üzere ibadet ederler. Yine de kıyâmet koptuğu zaman: **"Rabbena lem na'budeke hakka ibadeke — Ey Rabbimiz, biz sana hakkiyle kulluk edemedik,"** derler.

Altıncı gök altındandır. Orada Hak Teâlâ Hazretlerinin ulu askeri Kerûbiyyûn (Allah'a en yakın melekler) vardır. Onların sayısını ve sınırını Allah'dan başka kimse bilmez. Onların üzerine memur olan bir melek vardır ki, ona mahsus yetmiş bin melek vardır. Onların da her birine mahsus yetmiş bin melek vardır. Bütün bunlar o meleğin askeridir. Hak Teâlâ Hazretlerinin dünya ehline bazı işler için gönderdiği melekler bunlardır. Bunlar da yüksek sesle tesbih ve tehlil ederler.

Yedinci gök kızıl yakuttandır. Bunda olan melekler, daha önce zikrolunandan fazladır. Bunların üzerine memur olan bir melek vardır ki, yedi yüz bin melek ona hizmetkâr tayin olunmuştur. Bunda o kadar melek vardır ki, yağmurların damlası, kumlar, kayalar, taşlar, ağaçlar ve yapraklar hesabınca ve Hak Teâlâ Hazretlerinin yaratmış olduğu her ne varsa onların hepsinin sayısıncadır. Bunun mânâsı, **"Ve mâ ya'lemu cünûde rabbike illâ hüve — Rabbinin askerlerini kendinden başka kimse bilmez,"** (Müddessir sûresi: 74/31) gereğince Allah'dan başka kimse onların ayrıntılarını bilmez.

Hameletü'l-Arş (Arş'ın taşıyıcıları) sekiz melektir. Onlar güzel ses ve hoş nağme ile tesbih ve tahmîd ederler. Onların dördü:

سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ عَلَى حِلْمِكَ بَعْدَ عِلْمِكَ

"Sübhaneke ve bihamdike alâ hilmike ba'de ilmike — Seni tesbih ederiz ve ilminden sonra hilmin üzerine seni överiz," derler.

Dördü de:

سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ عَلَى عَفْوِكَ بَعْدَ قُدْرَتِكَ

"Sübhâneke ve bihamdike alâ afvike ba'de kudretike — Seni tesbih ederiz ve kudretinden sonra afvın üzerine seni överiz," derler.

İmam-ı Taberanî'nin naklinde İbn-i Abbas'dan rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Âlem Hazretleri, Cebrâil'e:

— Yâ Cebrâil! Sen, neyin üstüne memursun? diye buyurdu.

Cebrâil:

— Ben, yel üstüne ve Hak Teâlâ Hazretlerinin askerleri üstüne memurum, dedi.

— Ya Mikâil neyin üstüne memurdur? dedi.

Cebrâil:

— Nebatlar ve damlalar (yağmurlar) üzerine memurdur, diye cevap verdi.

— Ya ölüm meleği neyin üstüne memurdur? dedi.

Cebrâil:

— Ruhları kabzetmeye memurdur, diye cevap verdi.

Bu hadîsin isnadında Muhammed bin Abdurrahman bin Ebî Leylâ vardır ki, onun ezberlemesi kötü olduğu için hadîsi zaafa nisbet etmişlerdir; ama terk olunmamıştır.

Ama Tirmizî'nin naklinde Saîd'den merfuan rivayet olunmuştur ki:

وَزِيرَانِ مِنْ أَهْلِ السَّمَاءِ جِبْرِيلُ وَمِيكَائِيلُ

"Semâ ehlinden benim iki vezirim, Cebrâil ve Mikâil'dir," buyrulmuştur.

Kasdedilen, onların şanını yüceltmektir. Yoksa Hak Teâlâ Hazretleri, vezir ve müşire muhtaç olmadığı gibi âlemlerden de zengin ve müstağnidir.

Bazı rivayetlerde İsrâfil, ilk secde edendir ve Levh-i Mahfuz'un velâyetiyle mükâfatlandırıldı, demişlerdir.

ثُمَّ عُرِجَ بِي حَتَّى ظَهَرْتُ بِمُسْتَوًى أَسْمَعُ فِيهِ صَرِيفَ الْأَقْلَامِ

"Sonra beni uruc ettirdi. Öyle bir makama kadar çıktım ki, ondan kalemlerin sesini işitiyordum," diye buyurmuşlardır.

Malûm olsun ki, kader mektubu (yazısı) ezelî kadîmdir ve kalemin işitilen cızırtısı hâdisenin (zuhura gelişinin) yazılışıdır. Haberlerin zahiri delâlet eder ki, semâvat ve arzın halkı hakkında Levh-i Mahfuz'un yazılmasından ferağ hâsıl olup kalem çekilmiştir. O halde bu yazının, meleklerin kendi sayfalarına yazılan yazı olması gerekir, dediler. Yâni Levh-i Mahfuz'da olan hükümlerin bir suretini alır, yazarlar. İşte Peygamber Efendimiz Hazretlerinin kalemlerin cızırtısını işittiği yazılma, onun yazılmasıdır, dediler.

Hadîs'te geçen **sarîf-i kalem,** sarîr-i kalem demektir ki, ikisi de kapının açılırken çıkardığı gıcırtı ve kalemin yazarken çıkardığı cızırtı mânasınadır. Kalemin yazarken

çıkardığı ses hakkında her ikisi de kullanılır. Mahv ve isbat bunların yazdığında vâki olur. Eserde böyle varid olmuştur. Eser diye sahâbenin sözlerine derler. Bazı âlimler, Peygamber Efendimiz Hazretlerinin hadîslerine de eser derler.

İbnü'l-Kayyum der ki: "Kalemler on iki tanedir. En yücesi ve en şereflisi kader kalemidir. Daha önce geçmiştir ki, Hak Teâlâ Hazretleri, yaratıkların makadirini (miktarlarını ve güçlerini) kaderin başında yazmıştır. Nitekim Sünen-i Ebî Dâvud'da Ubâde bin Sâmit'ten rivayet edilmiştir ki:

سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ يَقُولُ إِنَّ أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ الْقَلَمَ قَالَ لَهُ اُكْتُبْ قَالَ رَبِّ وَمَا أَكْتُبُ قَالَ اُكْتُبْ مَقَادِيرَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ فَهٰذَا الْقَلَمُ أَوَّلُ الْأَقْلَامِ وَأَجَلُّهَا

"Fahr-i Âlem Hazretlerinden işittim ki, gerçekten Hak Teâlâ Hazretlerinin ilk yarattığı, kalemdir. Allah, onu yarattıktan sonra:

— Yaz! diye ona emretmiştir.

— Yâ Rab! Ne yazayım? demiştir.

Hak Teâlâ Hazretleri de:

— Kıyamet kopuncaya kadar zuhura gelecek olan her şeyin makadirini (nicelik ve niteliğini, sayısını ve derecesini) **yaz! demiştir.**

Böylece bu kalem, kalemlerin ilki ve en ulusu oldu," diye buyurdu.

Tefsir ehlinden çok kimse, "Hak Teâlâ Hazretlerinin üzerine yemin ettiği kalem işte o kalemdir," demişlerdir.

İkinci kalem, Vahiy Kalemi'dir.

Üçüncü kalem, Hak Teâlâ ve Resûlüllah yönünden olan Tevki' (fermanlara nişan koyma, emirleri icra ve infaz edilebilir hale getiren imzalama) Kalemi'dir. Sadece böylece icmal etmişlerdir.

Dördüncü kalem, Tıbb-ı Ebdân (Bedenleri Düzeltme) Kalemi'dir ki, bedenlerin sıhhati onunla korunur.

Beşinci kalem, hükümdarlara ve onların vekillerine ilişkin olan Tevkî' Kalemi'dir ki, ülkelerin zabtı onunla olur.

Altıncı kalem, Erzak Kalemi'dir.

Yedinci kalem, Hüküm Kalemi'dir ki, haklar onunla sabit olur ve kaziyyeler onunla geçerlilik bulur.

Sekizinci kalem, Şehadet Kalemi'dir ki, hukuk (haklar) onunla korunur.

Dokuzuncu kalem, Tabir Kalemi'dir. Rüyaların vahyine, onların tefsir ve tabirine ilişkin olan kalemdir.

Onuncu kalem, âlemin hâdiselerini ve vakitlerini yazan Tevârih Kalemi'dir.

On birinci kalem, lisanlara ve onların ayrıntılarına ilişkin olan Lûgat Kalemi'dir.

On ikinci kalem, Câmi' (hepsini kendinde toplayıcı olan) Kalem'dir ki, mübtellerin (iptal edilmiş olanların) reddine ve muharreflerin (tahrif edilmiş olanların) def edilmesi şüphesine ilişkindir.

Velhasıl âlemin işlerinin intizamı bu on iki kalemle hâsıl olur. Kalemin şanının ne kadar büyük olduğunu takdir için şu yeter ki, Hak Teâlâ Hazretlerinin kitapları onunla yazılmıştır. Ayrıca Hak Teâlâ Hazretleri, azîm Kur'an'ında onun üzerine kasem (yemin) etmiştir."

Kitabu Aksâmu'l-Kur'ân'dan kısaltılarak naklolundu. Doğrusunu Allah bilir.

Bazı rivayetlerde Resûlüllah Efendimiz'in o gece cennete girdiği varid olmuştur. İmam-ı Müslim'in naklinde Ebû Zer (r.a.)den rivayet edilmiştir ki:

ثُمَّ أُدْخِلْتُ الْجَنَّةَ فَإِذَا فِيهَا جَنَابِذُ اللُّؤْلُؤِ وَإِذَا تُرَابُهَا الْمِسْكُ

"Sonra cennete girdim. Orada inciden kubbeler gördüm. Toprağı da miskti," buyrulmuştur.

Bu hadîs-i şerifte açıkca bildirildiğine göre cennete girip orada inciden kubbeler görmüş ve cennetin toprağının misk olduğunu müşahede etmiştir. Hadîsin metninde geçen "cenâbiz" kelimesi, "kubbeler" demektir. Teki cünbüz'dür; günbez (kümbet) kelimesinden Arapçalaştırılmıştır.

İmam-ı Buharî'nin naklinde Katâde'den ve Enes'den rivayet olunan hadîs-i şerif bu rivayeti teyid edicidir ki:

لَمَّا عُرِجَ بِهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَتَيْتُ عَلَى نَهَرٍ حَافَتَاهُ قِبَابُ اللُّؤْلُؤِ

"Bir ırmak üzerine geldim ki, iki yanında inciden kubbeler vardı," buyrulmuştur.

Yine Müslim başka bir şekilde de Enes'den rivayet etmiştir ki:

بَيْنَا أَسِيرُ فِي الْجَنَّةِ إِذَا بِنَهَرٍ حَافَتَاهُ قِبَابُ الدُّرِّ الْمُجَوَّفِ وَإِذَا طِينُهُ مِسْكٌ
أَذْفَرُ فَقَالَ جِبْرِيلُ هَذَا الْكَوْثَرُ

"Cennette gezip dolaşırken bir ırmağa rast geldim. İki yanında içi boş incilerden kubbeler vardı. Balçığı misk-i ezfer (keskin kokulu misk) idi. Cebrâil aleyhisselâm haber verip:

— Bu ırmak Kevser ırmağıdır, dedi," buyurmuşlardır.

İmam-ı Beyhakî'nin rivayetinde Ebû Saîd-i Hudrî (r.a.) Hazretlerinden rivayet edilen hadîsin mânası şudur: "Yedinci göğe çıkıp Sidretü'l-Münteha'yı görmüştür. Onun her bir yaprağı bu ümmeti setreyler," demiştir. Yine Peygamber Efendimizden şöyle nakletmiştir ki: "O semâda akan bir çeşme vardır. Ona Selsebil Çeşmesi derler. Onun ayağından iki ırmak ayrılır. Birine Kevser Irmağı, öbürüne Rahmet Irmağı derler. Ben, o Rahmet Irmağı'ndan yıkandım. Geçmiş ve gelecek günahlarım bağışlandı. Ondan sonra beni cennete girdirdiler. Karşıma bir câriye çıktı.

— Sen kimin câriyesisin? diye sordum

— Zeyd bin Hârise'nin câriyesiyim, dedi," demiştir.

Bir rivâyette cennetin meyvelerinin nasıl olduğunu anlatıp "Narları kovalar gibidir," dîye buyurmuştur.

Ondan sonra devam edip: "Bana cehennemi gösterdiler. Hak Teâlâ Hazretlerinin gazabının, azabının, belâ ve meşakkatlerinin o cehennemde olduğunu gördüm. Eğer onun içine taşlar ve demirler atılsa onları yerdi. Ondan sonra benim yanımda yine kapısını kapadılar," demiştir.

Bazı rivayetlerde Cebrâil aleyhisselâm'dan ayrılıp binlerce hicabı (perdeyi) geçtikten sonra "Kabe Kavseyni Ev Ednâ Makamı"na ulaşmıştır.

Şöyle malûm olsun ki, bu hicaplar mahlûka göredir, Hâlık'a göre değildir. Zira Hak Teâlâ Hazretleri hicaptan münezzehtir. Zira hicap, sınırlı ve hissedilebilir olanı örter. Yaratıkların hepsi, isim, sıfat ve fiillerin mânaları ile o yüce Hazret'den hicaplanmışlardır. Nihayet gerek insan ve gerek diğerlerinden her birinin kendi haline göre bir hicabı vardır. Kiminin hicabı zulmânî, kiminin hicabı nurânîdir.

Hazret-i Hakk'a en yakın olan yaratıklar Hâfûn'dur; yâni Arş'ı ihata eden meleklerdir. Aynı zamanda Kerûbiyyûn adı verilen melekler de Hakk'a en yakın olan yaratıklardır. Bunlar, mehabet, azamet, kibriyâ, celâl, kuds ve kayyumiyet nuru ile mahcubdurlar. Bu mahcupluk (perdeli ve örtülü olma keyfiyeti) zâtın sıfatla mahcub olması gibidir.

Mahcupluk da muhtelif tabakalar üzredir. Her birinin bir derecesi ve bilinen bir makamı vardır. Velhasıl bazı kimseler, nimetleri görmekle nimetvericiden mahcubdur; nimetleri görür, fakat nimetvericiyi görmez. Bu kıyas üzre bazı kimseler de ahvâl ile muhavvil'den mahcubdur; yâni halleri görür de halden hale çevireni görmez. Ba-

zı kimseler de esbâb ile müsebbib'den mahcubdur; yâni sebepleri görür de o sebeplerin sebebi olan Allahü Teâlâ Hazretlerini görmez. Bazıları, ilimle ilimden, anlayışla anlayıştan ve akılla akıldan mahcubdurlar. Bunların hepsi, **"Hicâbu niam ani'l-mün'im ve'l-mevâhib ani'l-vehhâb — Nimetvericiyi örten nimetler ve hediye edeni örten hediyeler perdesi"** mânasındadır, dediler.

Bazı kimseler mübah şehvetlerle, bazıları haram kılınmış, asilik ve kötülük şehvetleriyle mahcubdurlar. Bazı kimseler de mal, çoluk çocuk ve dünya hayatının ziynetleriyle mahcubdurlar, buyurmuşlar.

"Allahım, dünyada kalblerimizi ve âhirette gözlerimizi Sen'den perdelenmiş eyleme; ey ziyade cömertlik sahibi Allahım!"

Sahih hadîste Enes bin Mâlik'den rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri:

عَرَجَ بِي جِبْرِيلُ إِلَى سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى وَدَنَا الْجَبَّارُ رَبُّ الْعِزَّةِ فَتَدَلَّى حَتَّى كَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى مِنْهُ فَأَوْحَى إِلَيَّ مَا أَوْحَى

"Cebrâil beni Sidretü'l-Müntehâ'ya yükseltti. Yüce kudretli Rabbim bana yaklaştı. O kadar sarktı ki, iki kavs kadar, belki daha az kaldı ve bana vahyettiğini etti," buyurmuştur.

Hadîs-i şerifin mânası, Mirac gecesi Hak Teâlâ Hazretlerinin lûtuf ve ihsaniyle Fahr-i Âlem Hazretlerine takarrübünü (yaklaşmasını) beyândır. Burada zikredilmiş olan **"Denû ve tedellâ — Yaklaştı ve sarktı"** ki, mânevî yakınlıktan ibarettir. Necm sûresinde zikredilmiş olandan başkadır. Gerçi sözleri birdir, fakat mânaları birbirinden ayrıdır. Zira doğrusu şudur ki, âyet-i kerîmede murad, Cebrâil aleyhisselâm'dır. Sûrenin başından **"Ve lekad reâhu nezleten uhrâ — Andolsun, onu bir kez daha görmüştü,"** (Necm sûresi: 53/13) sözüne varıncaya kadar Cebrâil aleyhisselâm'ın vasfı zikredilmiştir. Âlemlerin hocası Resûlüllah Efendimiz Hazretleri böyle tefsir etmiştir.

Sahih hadiste Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki:

سَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ عَنْ هٰذِهِ الْآيَةِ فَقَالَ ذَاكَ جِبْرِيلُ لَمْ أَرَهُ فِي صُورَتِهِ الَّتِي خُلِقَ عَلَيْهَا إِلَّا مَرَّتَيْنِ

"Resûlüllah'a bu âyetten sual ettim. Bana: O Cebrâil'dir. Ben onu kendi sûretinde ancak iki kere gördüm, dedi," diye buyurmuştur.

Velhasıl âyette zikredilmiş olan **"Denû ve tedellâ — Yaklaştı ve yere doğru sarktı,"** Fahr-i Âlem Hazretlerine Cebrâil'in yaklaşmasından ibarettir. Ama hadîs-i şerifte zikredilmiş olan, Hak Teâlâ Hazretlerinin mânevî yaklaşmasından ibarettir.

Kur'ân-ı Kerîm'in lâfzının, Cebrâil'den başkasının murad olunmadığına delâlet etmesi birkac yöndendir.

Biri şudur ki, **"Allemehu şedîdü'l-kuvâ — Onu, müthiş kuvvetleri olan biri öğretti,"** (Necm sûresi: 53/5) buyrulmuştur. Şedîdü'l-Kuvâ'dan murad, Tekvîr sûresinde (âyet: 81/20) kuvvetle vasfolunan Cebrâil'dir.

İkincisi şudur ki, **"Zû mirretin — Üstün akıl ve kudret sahibi,"** (Necm sûresi: 53/6) buyrulmuştur. Mânası, "Güzel yaratılış sahibi" demektir. Bundan da murad, yine Tekvîr sûresinde zikredilmiş olan "kerîm" dir. O da Cebrâil'dir.

Üçüncüsü şudur ki, **"Festevâ ve hüve bil-ufiku'l-a'lâ — Doğruldu ve o yüce ufuktaydı,"** (Necm sûresi: 53/6-7) buyrulmuştur. Ufk-ı Â'lâ'dan murad, gök nahiyesidir. İstivâ da Cebrâil'in istivâ'sıdır. Ama Rabbü'l-İzzet'in istivâsı ki, istilâ (kaplama) mânasınadır ve o Arş'ı istilâ'dır.

Dördüncüsü şudur ki, **"Sümme denâ fetedellâ — Sonra yaklaştı, yere doğru sarktı,"** (Necm sûresi: 53/8) buyrulmasından murad, Cebrâil'in yaklaşmasıdır.

Beşincisi şudur ki, **"Ve lekad reâhu nezleten uhrâ inde sidreti'l-müntehâ — Andolsun, onu Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında bir kez daha görmüştü,"** (Necm sûresi: 53/13-14) buyrulmuştur. Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında olan Cebrâil'dir. Fahr-i Kâinat Hazretleri böyle tefsir etmiştir.

Altıncısı şudur ki, **"Lekad reâhu — Onu görmüştü"** sözünde de, **"Denâ fetedellâ — Yaklaştı ve yere doğru sarktı"** sözünde de, **"Festevâ — Doğruldu, kapladı"** sözünde de, **"Ve hüve bil-ufiku'l-a'lâ — O yüce ufuktaydı"** sözünde de olan zamirlerden murad aynı şeydir. Delilsiz olarak müfessirler arasında muhalefet olması câiz değildir.

Yedincisi şudur ki, Hak Teâlâ Hazretleri bu "yaklaşıp yere doğru sarkan"ın "yüce ufukta" bulunduğundan haber vermiştir. Bu ufuk ise gök ufkudur. Belki altındadır, yere doğru sarkıp Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine inmiştir.*

---

* Burada görülen tevil sıkıntıları hep "Allah" adının anlamı ile "Rab" adının anlamlarının birbirine karıştırılmasından doğmaktadır. Bilindiği gibi Rab kelimesi Allah'ın isimlerindendir, ancak tek başına Allah demek değildir. Rab, Allah'ın rububiyet sıfatını ifade eden bir sıfat-isimdir. Allah ismi, uluhiyetin bütün sıfat ve fiil isimlerini kapsayan zât ismidir. Allah'ın sırf zâtı, dünyada ve ahirette hiçbir zaman görünmez, görülemez ve akılla kavranıp bilinemez. Hz. Musa'nın görmek için çok ısrar edip de "Len terânî - Sen beni hiçbir zaman göremezsin." (K: 7/143) itabına maruz kalmasının sebebi, Allah'ın zâtını, yani uluhiyeti görmek istemesiydi. Eğer Allah, sırf zattan ibaret kalsaydı görünmesi ve bilinmesi muhal, mümteni olurdu. Bunun için Allah görünmek ve bilinmek istedi. Bu amaçla halkı

Ayrıca O Hazret'in Allah'ın huzurunda edebinin yüksekliğinden haber verip **"Mâ zâğal-basaru ve mâ tağâ — Onun gözü bir tarafa kaymadı ve sınırı da aşmadı,"** (Necm sûresi: 53/17) buyrulmuştur.

Yâni: "Fahr-i Âlem Hazretlerinin gözü, gördüğü şeyden meyletmedi ve başkasına tecâvüz etmedi. Belki onu sahih isbatla isbat etti," demektir. Yahut "Hak Teâlâ Hazretlerinin görmesini emrettiği acayibi görmekten yüz çevirmedi ve onu tecâvüz etmedi," demektir.

Kadı bu zikrolunan iki şekilde tefsir etmiştir. Hâsılı, hükümdarların ve sultanların karşısında bulunan edepli kimseler, gözlerini nasıl muhafaza edip o makamın edeplerine riayet ederlerse Fahr-i Âlem Hazretleri de Kurb-u Hazret'te lâyık olan edeplere öyle riayet etti, demektir. Âyet-i kerime'den murad, bu mânayı beyandır.

"Feevhâ ilâ abdihi mâ evhâ — Böylece kuluna vahyettiğini vahyetti," (Necm sûresi: 53/10) âyet-i kerîmesinin tefsirinde İmam-ı Ca'fer Sâdık buyurmuştur ki: "Sevgili sevgiliye gayet yakınlıkla yaklaştığı zaman ziyade heybete (korku ve saygı hissine) kapıldı. Bunun üzerine Hak Teâlâ Hazretleri, sevgilisine gayet güzellikle muamele etti, ona hoş davrandı. **"Böylece kuluna vahyettiğini vahyetti,"** buyurması bu güzel davranışı ifade eder. Mânası: "Olan oldu ve geçen geçti," demektir," diye buyurdu.

Hasılı âyet-i kerîmede o Hazret'e ne vahyolunduğu müphemdir; açıklanmış ve belirtilmiş değildir. Sadece, Hak Teâlâ Hazretleri kuluna vahyettiği nesneyi vahyetti, demektir. Ama vahyolunan şeyin ne olduğu beyan olunmamıştır. Onun için

---

halk etti. Her sıfattan güzelliklerini, kahrını ve lutfunu, kudret ve san'atını, celal ve cemal mazharlarını ilan ederek görene kendini gösterdi, anlayana kendini tanıttı. Ancak Allah bütün isimler içinde Rububiyet sıfatının ifadesi olan Rab ismini kendi zâtına mazhar eyledi. Bu sebeple, Allah ancak Rab ismiyle görünür ve bilinir. Uluhiyet, Allah adiyle rüyet içine girmez, ancak Rab adıyla girer. Yani Allah Rab adıyle görünür, görülür, bilinir ve tanınır. Hatta rab adıyle kuluna hitap edip onunla konuşur; kulunun sözünü işitir ve ona kavlen cevap verir. **"Selâmun kavlen min Rabbi'r-Rahîm – Rahîm Rableri onlara sözle selâm verir,"** (K: 36/58) buyrulduğu gibi Peygamber Efendimiz de: **"*Ben Rabbimi şâb-ı emret* (delikanlı) *suretinde gördüm*,"** buyurmuştur. Halbuki **"Allah bir insanla karşılıklı konuşmaz. Ancak vahiyle veya perde arkasından konuşur."** (K: 42/51)

Şüphesiz Rab, Allah'dan ayrı değildir. O'nun kemâliyle görünüşüdür, ancak tek başına Allah'ın zâtı, yani uluhiyetin kendisi demek de değildir. Nitekim biraz yukarıda Enes'den nakledilen sahih hadiste bu incelik açıkça ifade edilmiştir. Buna göre Peygamber Efendimiz: **"Cebrail beni Sidretü'l-Müntehaya yükseltti. Yüce kudretli Rabbim bana yaklaştı, O kadar sarktı ki, iki kavs kadar, belki daha az kaldı ve bana vahyettiğini vahyetti,"** buyurmuştur. Dikkat edilirse burada Peygamber Efendimizi Sidretü'l-Müntehaya kadar çıkaran Cebrail'dir, ancak orada kendisine yaklaşan, aşağı sarkan, tenezzül eden ve vahyedeceğini eden de Peygamber Efendimizin "Yüce Kudretli Rabbi"dir. Peygamber Efendimiz "Allah bana yaklaştı ve vahyetti" dememiştir. Farkı fark etmek gerekir.

Burada anlatılan olay, Miraç olayı da değildir. Burada Resulullah Efendimiz Rabbi ile buluşmasını ve kendisine, hiçbir aracı olmadan, doğrudan nasıl vahyettiğini anlatmaktadır. Miraç (İsra) âyeti bu surenin inmesinden çok sonra nazil olmuştur.

Diğer taraftan "Bezm-i lıka" meclisi de, "Elestü Rabbüküm?" sorusu da Uluhiyet katında değil, Rububiyet katında geçer. (S.N.)

İmam-ı Ca'fer: "Olan oldu, giden gitti. Dost dost ile muamelesini tamam etti. Arada olan sırları gizlilik perdesinde kaldı. Ne vahyettiğini kimse bilmedi. Ancak kendisine vahyettiği kimse bildi," demek mânasına aldı.

Bazıları dediler ki: "Âyet-i kerîmede vahyolunanın müphem kılınması şanının büyüklüğünden ötürü sanki şöyle demektir: O öyle şanı büyük bir şeydir ki, hiç kimse onun hakkında bilgi sahibi olamaz. Sadece lâzım olan, ona iman getirmekle kulluğunu göstermektir, demek olur."

Bazılarının kavline göre müphem değildir. Belki gelen haberlerle tefsir edilmiştir. Yâni ne ki vahyolundu ise Fahr-i Âlem Hazretleri onu ümmetine tebliğ ederek haber vermiştir, dediler.

Saîd bin Cübeyr (r.a.) buyurmuştur ki: "Hak Teâlâ Hazretleri, Resûlüne vahyedip:

"Biz seni yetim bulup himayemize almadık mı? Biz seni şaşırmış bulup doğru yola hidayet etmedik mi? Biz seni fakir bulup zengin etmedik mi? (K: 93/6-8) **Biz senin göğsünü açıp sana inşirah vermedik mi? Ve ağırlığından sırtını çatırdatan yükü senin üzerinden atmadık mı? Ve senin zikrini yükseltmedik mi?"** (K: 94/1-4) diye buyurdu."

Hâsılı, **"Biz seni yetim bulmadık mı?"** demek, **"Biz seni yetim bilmedik mi?"** mânasınadır. Yetim kelimesi ikinci mef'uldür. Bu takdirde ilmin vücudu mânasına olmuş olur. Mânası: "Ben seni yetim bilip himayeme almadım mı?" demek olur. Yahut **"Elem ecidke yetîmen"**deki "ecid" kelimesi, tesadüf etmek mânasına olan vücuddandır. Türkçe "Bulmak" mânasına gelir. "Yetîmen" de, vâki olan hal olur. Bu takdirde mânası: "Ben seni yetimlik halinde bulup himayeme almadım mı?" demek olur.

Kadı, Duhâ sûresinde **"Elem yecidke yetîmen feâvâ — O seni yetim bulup himayesine almadı mı?"** (Duhâ sûresi: 93/6) âyet-i kerîmesini böyle tefsir etmiştir.

Yine bu şekilde, "Seni doğru yoldan sapmış bilip hidayet etmedik mi?" Yâni ilim, hikmet ve ahkâmdan sapmış bilip vahiy, ilham ve yardım bakışiyle hidayet etmedik mi? Biz senin sadrını şerh edip Hakk'a yakarmaya ve halkı dâvete yeterli ve dayanıklı etmedik mi? Sana ağır gelen nesneleri üzerinden indirmedik mi? Seni fakir ve çoluk çocuk sahibi bilip ticaret kazancından hâsıl olanla seni zengin kılmadık mı? Peygamberlikle ve diğer şeylerle senin güzel adının zikrini yükseltmedik mi? Yâni âlimler ve âlemler içinde peygamberlik fazileti ve diğer şeylerle senin güzelce anılmanı yükseltmedik mi?" demektir. Bütün bu nimetleri saymaktan murad, "Sana geçmiş zamanda nasıl ihsanlar ettikse gelecek zamanda da öyle ihsan ederiz," demeğe tenbihdi.

Sa'lebî ve Kuşeyrî derler ki: "Hak Teâlâ Hazretlerinin Fahr-i Âlem Hazretlerine vahyettiği şey, 'Yâ Muhammed! Cenneti, bütün peygamberlere, sen girmeden önce haram ettim. Diğer ümmetlere de senin ümmetin girmeden önce haram ettim,' demekti."

Bazıları da, "Kevser havuzunu Fahr-i Kâinat Hazretlerine mahsus kıldığını vahyetmişti," dediler. Bunu Kuşeyrî zikretmiştir. Şunu da o zikretmiştir ki: "Fahr-i Âlem Hazretlerine vahyettiği, diğer peygamberlere vahyettiği idi. Zira kadîm kelâmında: "**Mâ yukalu leke illâ mâ kad kîle lirrüsuli kablike — Sana söylenen, senden önceki peygamberlere söylenenden başka bir şey değildir,**" (Fussilet sûresi: 41/43) buyurdu. Bundan anlaşılır ki, onlara vahyolunan her ne ise Fahr-i Âlem Hazretlerine vahyolunan da odur."

Bazı âlimler de: "Vahyolunan beş vakit namazdı," dediler. Hâlin hakikatini ancak Allah bilir.

Bazı Mirac haberlerinde İbn-i Merzûk'un zikrettiği üzre varid olmuştur ki, Peygamber Efendimiz Hazretleri, Hak Teâlâ Hazretlerine yakınlıkta "Kâbe Kavseyni Ev Ednâ" makamına ulaştığında:

اَللّٰهُمَّ اِنَّكَ عَذَّبْتَ الْاُمَمَ بَعْضَهُمْ بِالْحِجَارَةِ وَبَعْضَهُمْ بِالْخَسْفِ
وَبَعْضَهُمْ بِالْمَسْخِ فَمَا اَنْتَ فَاعِلٌ بِاُمَّتِي

"Gerçekten sen geçmiş ümmetlere dünya azabını musallat kıldın. Bazı ümmetler üzerine taş yağdırdın. Bir kısmını yere geçirdin. Bazılarını insan sûretinden döndürüp başka hayvan sûretine koydun. Ya benim ümmetime ne eyleyeceksin?" dedi.

Hak Teâlâ Hazretleri:

اُنْزِلُ عَلَيْهِمُ الرَّحْمَةَ وَاُبَدِّلُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَمَنْ دَعَانِي مِنْهُمْ
لَبَّيْتُهُ وَمَنْ سَأَلَنِي اَعْطَيْتُهُ وَمَنْ تَوَكَّلَ عَلَيَّ كَفَيْتُهُ وَفِي الدُّنْيَا اَسْتُرُ
عَلَى الْعُصَاةِ وَفِي الْاٰخِرَةِ اُشَفِّعُكَ فِيهِمْ وَلَوْلَا اَنَّ الْحَبِيبَ يُحِبُّ
مُعَاتَبَةَ حَبِيبِهِ لَمَا حَاسَبْتُ اُمَّتَكَ

"Senin ümmetine edeceğim şudur: Üzerlerine rahmet indiririm. Günahlarını hayırlara ve iyiliklere tebdil ederim. Onlardan bir kimse bana dua eylese ben duasını kabul ederim ve istediğini veririm. Bana tevekkül edenlerine ben kifayet ederim. Asilerinin ayıplarını dünyada setredip âhirette onlar hakkında senin şefaatini kabul ederim. Eğer dost dosta sitem etmesini sevmeseydi senin ümmetini hiç hesaba çekmezdim," diye buyurdu.

Fahr-i Alem Hazretleri, malûm makamdan geri dönmek dilediği vakit:

— Ya Rab! Her seferden gelenin bir armağanı olur. Benim ümmetime armağanım nedir? dedi.

Hak Teâlâ Hazretleri:

— Hayatta oldukça ben onlarla beraberim, öldüklerinde onlarla beraberim, kabirlerinde onlarla beraberim, dağılmalarında onlarla beraberim, diye buyurdu.

Murad, "Bu ümmete her hallerinde yardım ve inayetini yakın ve arkadaş kılmaktır. Lûtuf ve ihsanım daima onlarla bitişiktir, onlardan ayrılmaz," demektir.

Malûm olsun ki, Peygamber Efendimiz Hazretlerinin Mirac gecesinde Rabbini gördüğünde âlimler, başlangıçta da, daha sonra da ihtilâf edegelmişlerdir.

İmam-ı Buharî rivayet etmiştir ki, Mesrûk (r.a.) dedi: "Mü'minlerin anası Hazret-i Âişe'den sual edip:

— Ey benim anam! Muhammed Rabbini gördü mü? dedim.

Hazret-i Âişe, sözlerine bazı âyetleri de katarak netice olarak dedi ki:

— Ya Mesrûk! Sakın gafil olma. Her kim ki, sana üç şeyden haber verir, yalan söyler. Birincisi, bir kimse Muhammed Rabbini gördü derse yalan söyler. Zira Hak Teâlâ Hazretlerinin Kur'an'da buyurduğu üzre: **"Gözler onu görmez; O gözleri görür. O, lûtfedici, haber vericidir."** (En'âm sûresi: 6/103). **"Allah bir insanla karşılıklı konuşmaz. Ancak vahiyle yahut perde arkasından konuşur."** (Şûrâ sûresi: 42/51) İkincisi, bir kimse sana yarın ne olacağını biliyorum derse yalan söyler. Zira Kur'an'da beyan buyrulmuştur ki: **"Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez."** (Lokman sûresi: 31/34). Üçüncüsü, bir kimse sana Muhammed ketmetti dese, yâni Hak Teâlâ Hazretlerinin vahyettiğini sakladı, söylemedi derse yalan söyler. Çünkü o, Hak Teâlâ Hazretlerinden kendisine indirilen şeyi tebliğe, saklamamaya memurdur. Nitekim, **"Ey Elçi! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun,"** (Mâide sûresi: 5/67) buyrulmuştur. O halde Hak Teâlâ Hazretlerini görmek olmadı. Fakat Cebrâil'i iki kere kendi sûretinde gördü, diye buyurdu.

İmam-ı Müslim'in naklinde Âişe'den şu ibareyle rivayet edilmiştir ki:

مَنْ حَدَّثَكَ أَنَّ مُحَمَّدًا رَأَى رَبَّهُ فَقَدْ أَعْظَمَ الْفِرْيَةَ

"Her kim sana, Muhammed Rabbini gördü, derse gerçekten o yalan söylemiş olur," diye buyurdu.

Hâsılı, "Fahr-i Âlem Hazretlerine, Hak Teâlâ Hazretlerini gördü diyen kimse yalan ve iftira eyledi," demektir.

İmam Nevevî, başkasına uyarak buyurdu ki:

"Hazret-i Âişe rü'yetin vukuunu merfû hadise dayanarak reddetmedi. Eğer kendinin hatırında merfû hadîs olsaydı onu zikrederdi. Sadece âyet-i kerîmenin zahirine dayandı. Halbuki ulu sahâbeden bazıları bu sözde Hazret-i Âişe'ye muhalefet etmişlerdir. Her ne zaman ashâbdan bir kimse bir söz söylese de yine ashâbdan başka kimseler onun sözüne muhalefet etseler bu sözün hüccet olmayacağı hususunda âlimlerin ittifakı vardır.

Hâsılı merfû hadîs diye ona derler ki, rivayet eden kimse, "Fahr-i Kâinat Hazretlerinden işittim, böyle buyurdu," diye rivayet eder. Âişe-i Sıddîka (r.a.) ise böyle demedi. Belki âyet-i kerîmelerin zahirinden anladığı üzre, "Hak Teâlâ Hazretlerinin görülmesi mümkün değildir. Resûlüllah Hazretleri de görmedi," diye buyurdu. Bu söz, Hazret-i Âişe'nin kendi ictihadıdır. Bu türlü işlerde ulu sahâbeden ittifak vâki olur yahut sükût vâki olursa o söz bize hüccet olur. Ona göre itikat ve amel ederiz. Ama birinden böyle muhalefet vâki olursa o söz hüccet olamaz."

İmam Nevevî'nin dediği budur.

Fakat Hâfız Ebû'l-Fazl Askalânî der ki:

"Nevevî bu sözünde İbn-i Huzeyme'ye tâbi olmuştur. Ne şaşılacak bir şeydir ki, Âişe'nin rüyetin vukuunu merfû hadisle reddetmediğine hükmetmiştir. Halbuki *Sahih-i Müslim*'de Âişe'den merfû hadîs sâbit olmuştur. Nevevî *Sahih-i Müslim*'i şerhetmiştir. Böyleyken yine hatırlayamaması gariptir. İşte İmam-ı Müslim katında varid olmuştur ki, bir gün Mesrûk (r.a.), Hazret-i Âişe'ye bu hususta söz açtı da Âişe (r.a.) dedi ki: 'Bu hususu Fahr-i Âlem Hazretlerine bu ümmetten soranların ilki, benim. Bir gün Resûlüllah Hazretlerine:

— **Hel reeyte rabbeke** (Sen Rabbini gördün mü)? dedim.

— **Lâ, innemâ reeytü cibrîle münhabıtan** (Hayır, Rabbimi görmedim. Ancak Cebrâil'i aşağı iner halde gördüm), diye buyurdu.'

Hâsılı Hazret-i Âişe'den merfû hadîs sâbit olmuştur. Ama şu kadar var ki, Hazret-i Âişe'nin âyet-i kerîmeyle delil getirmesine İbn-i Abbas (r.a.) muhalefet etmiştir.

İmam-ı Tirmizî, İbn-i Abbas Hazretlerinden rivayet eder ki, bir gün:

— **Reâ muhammedün rabbehu** (Muhammed Rabbini gördü), dedi.

— Hak Teâlâ Hazretleri, "**Lâ tüdrikûhu'l-ebsâru** — Gözler onu görmez," (En'âm sûresi: 6/103) demedi mi? O halde Resûlüllah Hazretleri onu nasıl görür? dediler.

Bunun üzerine:

وَيْحَكَ ذَاكَ إِذَا تَجَلَّى بِنُورِهِ الَّذِي هُوَ نُورُهُ وَقَدْ رَأَى رَبَّهُ مَرَّتَيْنِ

"Yazıklar olsun sana! O görülmediği zaman kendi zâti nuru ile tecelli ettiği zamandır. Gerçekten Fahri Âlem Hazretleri, Rabbini iki kere gördü," diye buyurdu.

İmam Kurtubi der ki: "Âyet-i kerîmede geçen El-Ebsâru (Gözler) kelimesinde cem mahalli lâm harfidir. Bu takdir üzre tahsisi kabul eder. Yâni bundan bütün gözlerin değil, belirli bazı gözlerin kasdedildiği anlaşılır. Hâsılı görmemek kâfirlere mahsustur; onlar görmezler. Nitekim âyet-i kerîmede: **"Kellâ innehum an rabbihim yevmeizin le-mahcûbûne — Hayır, doğrusu o gün onlar, Rablerinden perdelenmişlerdir,"** (Mutaffifîn sûresi: 83/15) buyrulmuştur. Bunun gerektirdiği netice şudur ki, kıyâmet gününde kâfirler Hak Teâlâ Hazretlerinin güzel yüzünü göremezler. **"Gözler onu göremez"**den murad, budur. Ama mü'minlerin müşahede edecekleri, **"Vücûhun yevmeizin nâdıratün. İlâ rabbihâ nâzıretün — Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parlar. Ve Rabbine bakar,"** (Kıyâmet sûresi: 75/22-23) âyet-i kerîmesiyle sâbit olmuştur. O halde âhirette görmek mümkündür. Zira vaktin görülene nisbet edilmesi mütesavidir."

Gerçekten bu istidlâl güzel bir istidlâldir. Kadı Iyâz der ki: "Allah'ın görülmesi mümkündür. Akılda bunu muhal görecek bir nesne yoktur. Mümkün olduğuna Mûsâ aleyhisselâm'ın suâli delildir: **"Rabbi erinî enzur ileyke — Rabbim, bana yüzünü göster, seni göreyim,"** (A'râf sûresi: 7/143) diye Hak Teâlâ Hazretlerini görmeyi diledi. Nebiler muhal olan nesneyi dilemezler. O halde bundan anlaşıldığına göre rüyetullah (Allah'ın görülmesi) mümkün imiş."

Bundan sonra yine dedi ki: "Şerefli şeriatta rüyetin muhal olduğuna ve mümkün olmadığına dair delil yoktur. **"Lâ tüdrikûhu'l-ebsâru — Gözler onu görmez,"** (En'âm süresi: 6/103) âyet-i kerîmesinden rüyetin reddedildiği ve mümkün olmadığı sonucu çıkaranların hücceti yoktur. Bu âyet-i kerîme üzerinde muhtelif teviller vardır."

İbn-i Ebî Hâtem'in İsmail bin Ali'den rivayet ettiği şudur ki, âyet-i kerîmenin tevilinde: **"Hâzâ fi'd-dünyâ — Bu rüyet dünyada olan rüyettir,"** diye buyurmuştur. Bazıları, **"Gözler onu idrâk etmez,"** yâni **"Bütün gözler"** diye tevil ettiler. Yâni: "Bütün gözler onu müşahede edemez; bazıları müşahede eder. O müşahede edenler mü'minlerdir ki, âhirette rüyetleri âyet-i kerîmeyle sâbit olmuştur," dediler.

Mu'tezile tâifesi, bu âyetten kendi anlayışlarına dayanarak, "Allahü Teâlâ Hazretlerinin rüyeti câiz değildir. Ne dünyada görünür, ne de âhirette," dediler. Cevazına delil olan başka âyete bakmadılar. Sünnet ve cemaat ehline muhalefet ettiler. Allah'ın kitabına ve Resûlüllah'ın sünnetine cehil isnat etmek kötülüğünde bulundular. Allah'ın kitabında cevazına delâlet eden âyetler şunlardır:

1 — **"Vücûhun yevmeizin nâdıretün. İlâ rabbihâ nâzıretün — Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parlar. Ve Rabbine bakar."** (Kıyâmet sûresi: 75/22-23). Mü'minlerin görmesinin câiz olduğuna bu âyet-i kerîmenin delâlet ettiğinde şüphe yoktur.

2 — **"Kellâ innehum an rabbihim yevmeizin le-mahcûbûne — Hayır, doğrusu onlar, o gün Rablerinden perdelenmişlerdir."** (Mutaffifîn sûresi: 83/15). Bu delâlet eder ki, kâfirler göremezler.

İmam-ı Şafiî: "Bu âyet-i kerîme, mü'minlerin kıyamet gününde Tanrı Teâlâ Hazretlerinden perdelenmiş olmayacaklarına delâlet eder," demiştir. Yâni: "Mahrumluk ve ümitsizlik perdesinde kalmazlar; kıyâmette Allah'ın dîdârını (güzel yüzünü) müşahede ederler," demektir.

Sünnetten delil de şudur: Ulu sahâbeden Ebû Saîd, Ebû Hüreyre, Enes bin Mâlik, Cerîr, Suheyb, Bilâl ve daha niceleri, Fahr-i Kâinat Hazretlerinden rivayet etmişlerdir ki: "Gerçekten mü'minler, âhiret yurdunda Arasat'ta ve cennet bahçelerinde Hak Teâlâ Hazretlerinin dîdârını müşahede edeceklerdir."

Bu âlimler de dediler ki: "Görmenin sâbit olmasıyla idrâkin reddedilmesi arasında birbirine zıtlık durumu yoktur. Zira idrâk, görmeden daha hususîdir. Daha hususî olanın reddedilmesinden umumî olanın reddedilmesi lâzım gelmez."

Bunun üzerine böyle diyenler de:

— O halde reddedilen idrâk, nasıl bir şeydir? diye ihtilâf ettiler.

Kimi dedi ki:

— İdrâkten maksat, marifetin (Allah'ı tanımanın) hakikatidir. Zira gerçi mü'minler Tanrı Teâlâ Hazretlerini görürler, fakat kendinden başka kimse hakikatini bilemez. Nitekim ay'ı görenler onu müşahede ederler, fakat hakikati nedir, idrâk edemezler. Bir şeyin görülmesi, onun hakikatini ve mahiyetini idrâk etmekten başka bir şeydir.

Bazıları da dediler ki:

— İdrâkten maksat, ihatadır. İhatanın olmamasından, rüyetin (görmenin) olmaması lâzım gelmez. Nitekim ilimle ihatanın olmamasından, ilmin olmaması lâzım gelmez. Sahih-i Müslim'de: **"Ya Rab, senin kendi nefsine senâ ettiğin gibi ben sana senâ edemem,"** diye varid olmuştur. Bundan, Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin Hak Teâlâ Hazretlerini hiç senâ etmemesi lâzım gelmez. Bu da böyledir. İhatanın olmamasından rüyetin olmaması lâzım gelmez.

Bazı âlimlerden rivayet edilmiştir ki: "Yüce Rab, görülür, fakat idrâk olunamaz. Zira idrâk, ihatadan ve sonuna kadar bütününün kavranmasından ibarettir. Allahü Teâlâ ise sondan ve sınırdan münezzeh ve mukaddestir. Eğer "Görünmez" diyenler, Hazret-i Mûsâ'ya **"Len terânî — Sen beni hiç bir zaman göremezsin,"** (Arâf sûresi:

7/143) buyrulmasını esas alır ve "Len" harfi ebedi olarak nefyi (olmazlığı) ifade edicidir derlerse, sözlerinin münasebeti yoktur. Belki Hak Teâlâ Hazretlerinin bu şerefli sözü, rüyetin cevazına dair delillerin en açık olanıdır. Zira eğer görmek muhal olsaydı, rüyetin cevazına itikat etmiş olanların sapık ve kâfir olması lâzım gelirdi. Bir kimse ki, Hak Teâlâ Hazretleri onu resûllük ve nebilikle seçkin kılıp türlü fazilet ve kerametlerle yüceltsin, kendisiyle konuşmasının şerefiyle şereflendirsin, onu kutlayıp zamanının halkına üstün kılsın, mucize delilleri ve bürhanları ile teyid etsin... böyle bir kimse, Hak Teâlâ Hazretleri için câiz olmayan bir mânanın câiz olduğuna nasıl itikat eder? Ve gayb âlemine ilişkin olan bir işte nebilerden şek ve şüphe olması nasıl düşünülür? O halde âyet-i kerîmeyi, Hazret-i Mûsâ aleyhisselâm'ın itikadına göre rüyetin cevazına (mümkün olmasına) hamletmek vaciptir. Ancak şu var ki, Mûsâ aleyhisselâm, hemen o saat görmek câiz olur zannetmişti. Hak Teâlâ Hazretlerinin cevabı: "Şimdi göremezsin, ya Mûsâ!" demekti. Mûsâ aleyhisselâm gelecekte görmeyi dilemedi ki, reddetme neticeye ait olsun. Yâni "Gelecekte göremezsin," demek olsun. Cevap, suâle münasip olur."

Kadı Beyzâvî, tefsirinde demiştir ki: "Bu âyette Allah'ı görmenin nihayet câiz olduğuna delil vardır. Zira muhal olan bir şeyin istenmesi nebiler bakımından muhaldir. Hususiyle ki, Allah'ı tanımamayı gerektirici olur. Onun içindir ki, Hak Teâlâ Hazretleri, "Len terâni — Sen beni göremezsin" diye reddetti; "Len erî — Ben görünmem" diye reddetmedi." Yâni eğer Hak Teâlâ Hazretlerinin görünmesi câiz olmasaydı Hazret-i Mûsâ kendisini görmek istediği zaman "Sen beni göremezsin" demezdi, belki "Ben görünmem" derdi. Halbuki böyle demedi. O halde bundan anlaşıldı ki, dilediği kuluna dilediği zaman görünmesi câizmiş.

Kadı Iyâz, Ebû Bekr Hezlî'den nakleder ki: "Âyet-i kerîmeden murad, şöyle demektir: Dünyada beşer bana nazar etmeğe mütehammil değildir. Nazar eden tâkat getiremez, helâk olur."

Seleften ve onlardan sonra gelenlerden bazıları buyurmuşlardır ki: "Dünyada Allah'ın görülmesi mümtenidir (olmayacak bir şeydir). Zira dünya ehlinin terkibi zayıftır, kuvvetleri azdır ve bütün halleri sürekli değişiklik üzeredir, zail olması ve fenâ bulması kabildir. İşte bu cihetlerden rüyete tâkatleri yoktur. Ama âhiret yurdunda başka bir terkip üzere kılınıp kendilerine sâbit ve bâki kuvvet verilerek göz ve görüş nurları kemâl bulduğunda rüyete kadir olurlar."

İmam-ı Mâlik buyurmuşlar ki: "Tanrı Teâlâ Hazretleri dünyada görülmez. Zira bâki'dir. Bâki olan, fâni gözle görülmez. Ama âhiret yurdunda bâki gözler verildiğinde Bâki bâki ile görülür."

O halde bu dünyada görülmesinin câiz olmaması beşerin terkibinin zayıflığından olunca Hak Teâlâ Hazretleri, dilediği kuluna terkip kuvveti ve kudret erginliği ver-

meye ve dünyada görünmeye kadirdir. Bunda aklın kabul etmeyeceği bir nesne asla yoktur. Sahih-i Müslim'de bu ayırmayı teyid edici olan hadîs gelmiştir.

Velhasıl, dünyada rüyet gerçi aklen câizdir, ama işitme yoluyla gelen haberlere göre olmayacak bir şeydir. "Fakat Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri için rüyetin sâbit olduğuna inanan bir kimse, kelâmcıların bütün sözleri karşısında kınanamaz demek câizdir," diye buyrulmuştur ki, bu sözün özü şudur: Dünyada rüyetin câiz olduğunu akıl muhal görmez. Ama dünyada muhal olduğuna dair bazı hadîs-i şerif gelmiştir. Fakat Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin öyle buyurmasından "Ben de göremem" demek mânası çıkmaz; kendisinin görmesi câiz olur. Meselâ Sultan'ın hareminin seçkinlerinden bir kimse dışarı çıkıp Divan erbâbına:

— Bugün padişah görülmez, diye haber verse bu sözden "Ben de göremem" demek mânasını çıkarmak lâzım gelmez. En iyisini Allah bilir.

İmam-ı Abdürrezzak, Hasan-ı Basrî Hazretlerinden rivayet eder ki: **"İnne Muhammedün erâ rabbehu — Gerçekten Muhammed, Rabbini gördü,"** diye yemin etmiştir.

İbn-i Huzeyme, Urve bin Zübeyr'den ihrac etmiştir ki, "Peygamber Efendimiz Hazretleri, Hak Teâlâ Hazretlerini gördü," diye isbat etmiştir. Bütün ashâb, İbn-i Abbas Hazretleri de buna kail olmuşlardır. Kâ'bu'l-Ahbar, Zührî, Muammer ve başkaları kesin olarak buna hükmetmişlerdir. Ebû'l-Hasanu'l-Eş'ârî'nin ve ona tâbi olanların çoğunun görüşleri de budur. Ancak:

— Baş gözüyle mi gördü, yoksa gönül gözüyle mi gördü? diye bu hususta ihtilâf etmişlerdir.

İbn-i Abbas Hazretlerinden mutlak haberler gelmiştir. Yâni haberlerin bir kısmında sadece "gördü" diye buyurmuşlar, ama hangisiyle gördüğünü açıklamamışlar. Bir kısmında da takyit etmişlerdir. O halde haberlerin mutlakının mukayyedine hamlolunması gerektir.

Rüyetin sübutuna delâlet eden hadîs-i şerifler cümlesinden biri de şudur ki, İmam-ı Nesâî sahih isnatla ihraç edip Hâkim doğrulamıştır; İkrime yoluyla İbn-i Abbas Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki:

أَتَعْجَبُونَ أَنْ تَكُونَ الْخُلَّةُ لِإِبْرَاهِيمَ وَالْكَلَامُ لِمُوسَى وَالرُّؤْيَةُ لِمُحَمَّدٍ

"Halilliğin İbrahim'e, Kelimliğin Mûsâ'ya ve rüyetin Muhammed'e mahsus olmasına siz şaşar mısınız?" diye buyurmuşlar.

Biri de şudur ki, İmam-ı Müslim, Ebû'l-Âliye yoluyla İbn-i Abbas Hazretlerinden rivayet etmiştir: **"Mâ kezzebe'l-fuâdu mâ reâ — Gözünün gördüğünü gönlü yalan-**

lamadı," (Necm sûresi: 53/11) âyetinin tefsirinde: **"Reâ rabbehu bifuâdihi merreteyni — Peygamber Efendimiz Hazretleri, Hak Teâlâ Hazretlerini iki kere kalbiyle gördü,"** diye buyurmuşlar. Yine Atâ yoluyla İbn-i Abbas Hazretlerinden: **"Reâhu bi-kalbihi — O'nu kalbiyle gördü,"** diye rivayet eylemiştir.

Bundan da sarih olanı şudur ki, İbn-i Merdeveyh Atâ yoluyla İbn-i Abbas Hazretlerinden:

"Lem yere Resûlüllah ve innemâ reâhu bi-kalbihi — Resûlüllah, Allah'ı ancak kalbiyle gördü," diye rivayet eylemiştir.

Velhasıl bu hadîs-i şerifte niyetin gözle görüş olmayıp sadece kalb ile olduğu açıktır. Bu takdirde İbn-i Abbas'ın isbatiyle Hazret-i Âişe'nin nefyini birleştirmek kabildir. Hazret-i Âişe'nin görmedi demesi baş gözüyle görmedi demektir. İbn-i Abbas'ın gördü dediği de gönül gözüyle gördü demektir.

Fakat İmam Taberanî, *Evsaf*ında İbn-i Abbas Hazretlerinden sözüne güvenilir kimselerin isnadıyla rivayet etmiştir ki:

"İnne Muhammeden reâ rabbehu merreteyni merreten bi-basarihi ve merreten bi-fuâdihi — Gerçekten Fahr-i Kâinat Hazretleri, Rabbini iki kere gördü. Bir kere gözüyle, bir kere de kalbiyle gördü," diye buyurmuşlar.

Malûm olsun ki, kalb ile görmekten murad, mücerret ilim husulü değildir. Zira Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, sürekli olarak Allah hakkında ilim (bilgi) sahibi idi. Belki kasdedilen, "Ona hâsıl olan rüyet, şerefli kalbinde yaratıldı, başkalarına hâsıl olan niyetin gözlerinde yaratıldığı gibi," demektir. Aklen rüyet için hususî bir âlet olması lâzım değildi. Yâni, gerçi âdet bakımından görüş gözle olur, fakat Hak Teâlâ Hazretlerinin göze koyduğu haleti başka bir uzva koyması ve onunla görüşün hâsıl olması kabildir.

İbn-i Huzeyme, Enes bin Mâlik'den kuvvetli isnatla rivayet etmiştir ki: **"Reâ Muhammedün Rabbehu — Muhammed Rabbini gördü,"** diye buyurmuşlar.

Sahih-i Müslim'de Ebû Zer (r.a.)den rivayet edilmiştir ki, şöyle dedi: "Fahr-i Âlem Hazretlerine bu husustan sual ettim. Yâni:

— Ya Resûlâllah! Rabbini gördün mü? dedim.

— **"Nûrâniyyun erâhu - Onu nurdan ibaret görelim,"** diye buyurdu."

Zikredilen bu sözü, yâni "Hicabı nurdur, ben onu nasıl görürüm? Nur, onu görmekten beni men etti" demektir diye tefsir ettiler.

İmam-ı Ahmed'in rivayetinde: **"Reeytü nûren — Bir nur gördüm,"** diye buyurmuşlar. Ama Hak Teâlâ Hazretlerinin şerefli zâtının nur olması muhal kısmındandır. Zira nur, cisimdir. Tanrı Teâlâ Hazretleri ise cisim olmaktan münezzehtir.

Velhasıl bu mes'elede ihtilâf etmişlerdir. Bazıları rüyet vâki oldu, bazıları olmadı demişlerdir. Oldu diyenler de, rüyet gözle mi oldu yoksa gönül gözüyle mi oldu, diye ihtilâf etmişlerdir. Her birinin bir delili vardır. Delillerin zahirine göre bir yol tutulmuştur. Hâlin hakikati Hak Teâlâ Hazretlerine bırakılmıştır. Onun için İmam-ı Kurtubî, *Müfehhem* adlı kitabında bu hususta duraklamayı tercih etmiştir. En uygun olanı bu hususta duraklamaktır, herhangi bir yana kesin hüküm vermemektir. Zira bu mes'elede kesin delil yoktur. Tarafların tuttukları yol, delillerin birbirine zıt olan zahirlerine yapışmaktır. Bunların her birinin tevili kabildir. Mes'ele amele ait şeylerden değildir ki, burada zannî delillerle iktifa olunsun. Belki itikada ait hususlardandır. Bunda ise zannî delillerle iktifa olunamaz, ancak kesin delille iktifa olunur. Mademki kesin delil yoktur, o halde bir tarafa itikat etmek câiz değildir.

Mirac hadîsinde: "Namaz bana farz oldu," buyrulmuştur. Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine farz olan bir şey ümmetine de farz olur. Meğer ki, müstesnâ olsun. Gece namazı ve kuşluk namazı gibi, kendilerine mahsus şeylerden olsun. Bunlar, o Hazret'e vacipti, ümmetine vacip değildir. Ümmetine farz olan her nesne o Hazret'e de farz olmuştur.

İmam Nesâî'nin naklinde Enes bin Mâlik (r.a.) iki âlemin elçisi Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinden rivayet eder ki:

فَقِيلَ اِنِّى يَوْمَ خَلَقْتُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ فَرَضْتُ عَلَيْكَ وَعَلٰى اُمَّتِكَ
خَمْسِينَ صَلٰوةً فَقُمْ بِهَا اَنْتَ وَاُمَّتُكَ

"Mirac gecesi mülkün ve melekûtun şaşılacak şeyleri seyrettirildikten sonra bana denildi ki: Gerçekten ben, gökleri ve yeri halkettiğim gün sana ve ümmetine elli vakit namaz farz ettim. O halde sen ve ümmetin, o elli vakit namazı yerine getirin," buyurmuşlardır.

Ondan sonra daha önce tafsilâtı geçtiği üzre konuşma makamından dönüp Mûsâ aleyhisselâm'a uğradığını, onun da "Ne oldu?" diye sorup namaz beş vakit oluncaya kadar geçen muameleleri tamamen zikretmiştir. Hazret-i Mûsâ'nın "Senin ümmetin elli vakit namaza güç yetiremez," deyip "Sen ve ümmetin güç yetiremezsiniz," dememesinin sebebi şu idi ki, Fahr-i Alem Hazretlerinin kendilerinin âciz olmadıkları kesindi. Belki daha fazlasına bile güç yetirirdi. Kıldıkça şevki artıp galip olurdu. **"Kurretü aynî fî's-salâti — Gözümün aydınlığı, safâ ve sevinci namaz içindedir,"**buyurmuştu.

Ârif bin Ebû Cemre, namazın Mirac gecesi farz olmasının hikmeti hakkında der ki: "O gece Fahr-i Âlem Efendimiz semavâta uruc etti. Meleklerin ibadetlerini gördü. Kimisi kıyam eder, kuud ve sücud etmezdi. Kimisi rükû eder, kıyam, kuud ve sü-

cud etmezdi. Kimisi de sucud eyler, diğerlerini etmezdi. Bunun üzerine Hak Teâlâ Hazretleri, hepsinin ibadetini bir rik'atte toplayıp Muhammed ümmetine verdi. Tâ ki, şartlar, edepler ve ihlâs ile onu edâ eden her kimse, bütün meleklerin ibadet ve tâat faziletlerini elde etmiş olsun."

Bu ümmete namaz hususunda Mûsâ aleyhisselâm'dan vâki olan iyilik, başkasından vâki olmamıştır. Bu mânaya Ebû Saîd'in rivayetinde Resûlüllah Efendimiz Hazretleri de işaret edip namazın hafifletilmesine Mûsâ aleyhisselâm'ın nasıl sebep olduğunu zikrederek **"Mûsâ sizin için ne güzel bir arkadaş oldu,"** buyurmuştur.

İmam Taberânî ve Bezzar'ın rivayetlerinde gelen Ebû Hüreyre'nin hadîsinde de işaret edip:

كَانَ مُوسَى أَشَدَّهُمْ عَلَيَّ حِينَ مَرَرْتُ وَخَيْرَهُمْ لِي حِينَ رَجَعْتُ

"İlk uğrayıp geçtiğimde Mûsâ bana diğerlerinden daha sert davrandı. Sonra geri dönüp geldiğimde onların en hayırlısı oldu," diye buyurmuşlardır.

Zira önce Mûsâ aleyhisselâm, "Bir delikanlı benden sonra peygamber olarak gönderildi. Benim ümmetimden daha çok onun ümmeti cennete girecektir," diye gıbta edip ağlamıştı. Sonradan Fahr-i Âlem Hazretlerine, "Senin ümmetin bu kadar namaza tâkat getiremezler. Git, Allah'dan bu yükü hafifletmesini iste," diye ihtar etmişti. Meşakkatin bu denli hafifletilmesine o sebep olmuştu. Fahr-i Kâinat Hazretlerinin, "Sonradan öbürlerinden daha hayırlı oldu," demesinin mânası budur.

İmam-ı Süheylî'nin buyurduğu üzre Hazret-i Mûsâ'nın bu ümmet hakkında iyilik ve şefkat göstermesinin sebebi şu idi: "Daha önce zikrolunduğu üzere levhalarda bunların fazilet ve şereflerini görmüş ve onların kendi ümmeti olmalarını temenni etmişti. Hak Teâlâ Hazretleri de, "Onlar, Ahmed'in ümmetidir," diye cevap vermişti. Her mertebede böyle cevap verip sonunda Mûsâ aleyhisselâm, "Ya Rab, o halde beni onun ümmetinden kıl," demişti. Bu cihetten Hazret-i Mûsâ'nın bu ümmetle münasebeti vardı. Kendi kavim ve kabilesine çalışıp hizmet ve himmet edenler gibi Hazret-i Mûsâ da bu ümmet için çalışıp himmet etti," diye buyurdu.

İmam Kurtubî der ki: "Hazret-i Mûsâ'nın ümmeti başkalarından daha fazla namazla mükellef olup âciz oldukları için Muhammed ümmetini esirgeyerek böyle demiş olması muhtemeldir. Bu mânaya: **"İnnî cerebetü'n-nâse kableke — Gerçekten ben, senden önce insanları tecrübe ettim"** demesi delâlet eder."

Bazı Ehlullah'ın sözlerinde gelmiştir ki: "Hazret-i Mûsâ, Hak Teâlâ Hazretlerinin dîdârını görmeyi taleb ettiği zaman ona müyesser olmadı. Şevk ve harareti kalbinde kaldı. Nebilerin iftiharı ve resûllerin efendisi Resûlüllah Hazretlerine Hak Teâlâ Hazretlerini görüş devletinin ihsan buyrulduğunu Mûsâ aleyhisselâm biliyordu. Bârî

Teâlâ Hazretlerinin cemâlini müşahede edeni görmekten son derece yüksek bir lezzet aldığı için tekrar tekrar Fahr-i Kâinat Hazretlerini Cenâb-ı İzzet'e gönderip namaz hallerini arz ettirirdi," dediler.

Böylece her kişi kendi zevkine ve meşrebine göre bir açıklama şekli beyan etti.

Rivayet olunur ki, Peygamber Efendimiz Hazretleri, Mirac yolculuğundan geri döndüğü zamanda Beytü'l-Mukaddes'den Mekke'ye gelirken yolda Kureyş'in kervanlarını gördü. Buğday yükletmiş, geliyorlardı. İçlerinde bir erkek deve vardı. Yükünün bir haran (büyük çuvalı) ak, bir hararı siyahtı. Fahr-i Âlem Hazretleri devenin yanına gelir gelmez deve ürküp yıkıldı.

Bir rivayette, kervan halkı bir deve kaybetmişlerdi. Aralarından filân adındaki kimse getirip katara kattı. Resûlüllah Hazretleri dedi ki: "Kervan'a selâm verdim. Aralarından bazı kimseler:

— Bu ses Muhammed'in sesidir, dedi," diye zikrettiler.

Ondan sonra kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri, sabah olmadan Mekke'ye gelip gördüklerini kavmine haber verdi. Ve:

— Söylediğim sözün şahidi şudur ki, filân yerde sizin kervanınıza rast geldim, diye nişanlarını ve hallerini bildirdikten sonra:

— Develerinden birini kaybetmişlerdi. Filân kimse bulup getirdi ve filân yere kondular. İnşâllah filân gün size gelirler, diye haber verdi.

O gün olunca halk çıkıp kervanın yolunu beklediler. Öğle vakti yaklaştığı zaman kervan geldi. Onları Fahr-i Kâinat Hazretlerinin anlattığı hal üzre buldular. Biri ak, biri siyah iki harar taşıyan ve Peygamber Efendimizin Kureyş'e tarif etmiş olduğu deve, hepsinden ileri geliyordu.

Bir rivayette, "Kervan ne gün gelir?" diye sorduklarında Peygamber Efendimiz Hazretleri: "Çerşamba günü gelir," diye haber vermişti. O gün olunca çok beklediler, gelmediler. Gün batmaya yaklaştı. Fahr-i Kâinat Hazretleri dua etti; Tanrı Teâlâ Hazretleri güneşi batmaktan nehyetti. Henüz güneş batmadan kervan gelip yetişti.

Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki, Peygamber Efendimiz Hazretlerini Mescid-i Aksâ'ya mirac ettirdikleri gece sabah olunca halka haber vermeğe başladı. İman getirmiş olanlardan bir tâife buna inanmayarak dinden döndüler. Müşrikler Hazret-i Ebû Bekir'e gittiler:

— Arkadaşın bugün şöyle garip sözler söyledi. Sen buna inanır mısın? dediler.

Ebû Bekir:

— Gerçekten bu sözü söyledi mi? diye sordu.

— Evet, dediler.

Bunun üzerine Ebû Bekir:

— Eğer söylediyse gerçektir, dedi.

Onlar:

— Ya Ebâ Bekir! Sen böyle bir söze gerçekten inanıyor musun? dediler

— Evet, bundan daha olmayacak bir şey olsa, sabah ve akşam göklerde olanlardan haber verse yine onu tasdik ederim, dedi.

Ebû Bekir'e bunun için Sıddîk (tasdik edici, doğrulayıcı, dosdoğru kişi) adı verildi. Hâkim, *Müstedrek*'inde rivayet etmiştir.

İbn-i İshak'ın rivayetinde şu da zikredilmiştir ki: "Ebû Bekir Sıddîk (r.a.), oradan kalkıp Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin şerefli huzuruna geldi:

— Ya Resûlâllah! Müşrikler senin için "Bu gece Beyt-i Mukaddes'e gittim," diye söylüyor, dediler. Gerçek midir? dedi.

Resûlüllah Hazretleri:

— Evet, diye buyurdu.

Ebû Bekir:

— Ey Allah'ın peygamberi! Bana Beyt-i Mukaddes'in vasıflarını söyle. Ben oraya gitmişimdir, dedi.

Bu sözden muradı kendine itikat gelmesi değildi. Belki doğruluğunun meydana çıkması için söyletip kavmine işittirmekti. Çünkü Hazret-i Ebû Bekir'e itimatları vardı. O tasdik edince ona muhalefet edemezlerdi. Dillerini kesip susarlardı. Yoksa kendisi işitir işitmez tasdik etmişti.

Ondan sonra Hasan'ın rivayeti üzre Fahr-i Kâinat Hazretleri dedi ki: "Gözümden perde kaldırıldı. Beytü'l-Mukaddes'e nazar ettim."

Böylece başladı Beytü'l-Mukaddes'e bakarak onun vasıflarını Ebû Bekir'e bir bir haber vermeğe. Bir nesnesini haber verdiği her defasında Ebû Bekir:

— **Doğru söyledin. Tanıklık ederim ki, sen Allah'ın resûlüsün,** derdi.

İmam-ı Buharî'nin naklinde Peygamber Efendimiz Hazretleri:

"Feceliyallahu lî beytü'l-mukaddes — Allah Beytü'l-Mukaddes'i bana görünür hale getirdi," diye buyurmuştur. Yâni: "Beyt-i Mukaddes ile benim aramdaki perdeleri açtı. O kadar ki, Beyt-i Mukaddes'i âşikâr olarak gördüm," demektir.

İmam Müslim'in rivayetinde:

فسألوني عن أشياء لم أثبتها فكربت كربا شديدا لم أكرب مثله قط فرفعه الله لي أنظر إليه ما يسألوني عن شيء إلا أنبأتهم به

"Halk bana bazı nesnelerden sual ettiler. Ben onları iyice hatırıma almamıştım. Böyle bir şeyle karşılaşınca çok huzursuz oldum. Öyle üzüldüm ki, hiç öyle üzüldüğüm olmamıştı. Bunun üzerine Hak Teâlâ Hazretleri gözümden perdeyi kaldırdı. Beytü'l-Mukaddes karşımda duruyor, ben de ona bakıyordum. Bana her ne sordularsa ona bakıp cevap verdim," diye buyurmuştur.

İmam-ı Ahmed ve Bezzâr'ın rivayetlerinde: **"Mescidi getirip Dâr-ı Ukayl yanına koydular. Ben ona bakarak onlara evsafını söylerdim,"** diye buyurmuşlar.*

Bunda imkânsızlık yoktur. Göz açıp kapayıncaya kadar geçen kısa zaman içinde Belkıs'ın tahtını huzura getirten üstün kudret sahibi, Resûl-i Ekrem'ini doğrulamak için Mescid-i Aksâ'yı getirtse acep midir? Gerçekten bir nesne göz önünde hazır bulunmadıkça cüz'iyyatından haber vermek zordur. Bir kişiye ömrü boyunca devam ettiği camilerin cüz'î ayrıntılarından sual etseler gıyabında ona cevap vermekte âciz ve şaşkın kalır. Nerde kaldı ki, bir kere görülmüş olsun. O da geceleyin görülmüş bulunsun. Yine de her ne sorulursa ona hakikate uygun cevap verilsin!.. Bu öyle açık seçik bir mucizedir ki, başka bir delile ihtiyaç bırakmaz.

Ümmü Hânî'nin (r.a.) rivayetinde gelmiştir ki: "Mescidin kaç kapısı vardır? diye sual ettiler. Resûlüllah Efendimiz Hazretleri buyurdu ki: Önceden kapılarını saymamıştım. Cevap verdiğimde nazar edip kapı kapı sayar, öyle cevap verirdim."

Ebû Ya'lâ'nın kavlince: "Beytü'l-Mukaddes'in sıfatından sual eden, Mut'im bin Adiy idi ki, Cübeyr (r.a.) Hazretlerinin babasıdır," dedi.

İbn-i Ebî Cemre (Allah sırrını kutlu kılsın) işaret etmiştir ki: "Âlemlerin hocası Efendimiz Hazretlerini Beytü'l-Mukaddes'e mirac ettirmenin hikmeti şu idi ki, eğer

---

* Beytü'l-Mukaddes'in Peygamber Efendimiz Hazretlerinin karşısına getirilip de ondan sual eden kimselere ona bakarak cevap vermeleri şüphesiz ki, bir mucizedir. Aynı zamanda bu mucize, yine Peygamber Efendimiz Hazretlerinin risalet zamanları içinde olup ilerki asırlarda meydana gelecek bazı mucizelerinin de bir işaretidir. Şöyle ki: Bugün televizyon denilen cihaz, Resûlüllah Efendimizin kıyâmete kadar devam edecek olan saadetli asrının bir semeresi olup Allah'ın -yalnız müslümanların değil- bütün âlemlerin Rabbı olması gibi Resûlünün de bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmesinin bir neticesidir. Bu, aynı zamanda şu hakikati de ifade eder ki, televizyondaki görüntüler misali görüntüler olduğu gibi Resûlüllah Efendimize de Beytü'l-Mukaddes misali bir görünüşle gösterilmiştir. Bunun için Beytü'l-Mukaddes'in maddeten yanlarına getirilmesine ihtiyaç yoktur. Şu kadar ki, âlem-i misaldeki misalî görünüşler, hakikat dediğimiz bu âlemdeki görünüşlerin aslı ve hakikatidir. Aslında bu âlemdeki maddî görünüşler, onun birer gölgesinden ve aksinden başka bir şey değildir. İnsanların aslı gölge, gölgeyi asıl gibi görmeleri, zamanla öyle görmeye alışmalarından dolayıdır. (S.N.)

Mekke'den uruc ettirilse inkâr ve inat eden kâfirleri susturmaya yol kalmazdı. Beytü'l-Mukaddes'e götürülmesi vâki olduğu zaman, önceden onu görmediğini biliyorlardı. Nişanlarını sorunca bir bir haber verdi. Kendilerinin içinde de görmüş olan kimseler vardı. Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerinin haberi gerçeğe uygun düştü. Böylece susturuldular. Bu gerçek olunca göklere çıkmasının da gerçek olması lâzım gelirdi. Kâfirlerin ve inatçıların şekavetleri artıp mü'min ve muvahhitlerin imanlarının kuvvetlenmesine sebep oldu," diye buyurdu.

Bundan başka daha nice hikmetlerinin olması da mümkündür. En iyisini Allah bilir.

ALTINCI BÖLÜM

Peygamberimizin Peygamberliğinin Sübûtuna Tanıklık Eden Âyetler

Bu Bölüm, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerinin ulu Kur'ân'da nübüvvetinin gerçekliğine ve elçi olarak gönderildiğinin ispatına tanıklık eden âyet-i kerîmeler beyanındadır. Ayrıca Fahr-i Kâinat Hazretlerinin risaletinin tahkiki, mevki ve makamının yüksekliği üzerine vâki olan yeminler, sünnetine bağlılığın gerekliliğine ilişkin olan deliller, onun hakkında peygamberlerden alınan söz ve misaklar, Tevrat'da, İncil'de ve sair semâvî kitaplarda türlü övgüler ile geçen güzel zikrine işaret eden nasslar, bu bölümde zikredilmiştir.

Şöyle malûm olsun ki, bu zikredilenlere delâlet eden âyetlerin hepsini ihataya mecal yoktur. Kezâ Hak Teâlâ Hazretlerinin Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerini övmesine, kendi katında onun şanının büyüklüğünün beyanına, hayatına yemin etmesine, onu ismiyle çağırmayıp nübüvvet ve risalet unvaniyle çağırmasına ilişkin olan âyetlerin de hepsini anlatmaya imkân yoktur. Zira ulu Kur'ân'ı inceleyip araştıran bir kimse, onu, Hak Teâlâ Hazretlerinin Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerine kıldığı tâzim ve övgülerle dolu bulur. Bunların hepsi beyan olunsa nice cilt kitap yazılır da yine bitmez ve yazılanlar yetmez. Çaresiz yazılması kolay olanlardan bir miktarı zikrolunup bu bölüm, on faslı kapsayıcı kılındı.

1. Fasıl

Kur'an'da Geçen Âyet ve Deliller

Bu fasıl, Peygamber Efendimiz Hazretlerinin kadrinin ululuğuna, zikrinin yüksekliğine, rütbesinin yüceliğine ve mevkiinin büyüklüğüne ilişkin olan âyet-i kerîmelerin beyanındadır.

Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdu ki:

"Tilke'r-rüsûlü faddalnâ ba'dehum alâ ba'din minhum men kellemallahu — İşte biz, o elçilerden kimini kiminden üstün kıldık. Allah onlardan kimisiyle konuştu." (Bakara sûresi: 2/253)

Müfessirler: "Allah onlardan kimisiyle konuştu'dan murad Mûsâ aleyhisselâm'dır. Allah, vasıtasız olarak ona söz söylemiştir," dediler. Ama bu âyet-i kerîme, Allah'ın konuşmasının sırf Mûsâ'ya mahsus olduğunu ifade edici değildir. Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerine de konuşup söz söylediği sabit olmuştur. Nitekim daha önce beyan olunmuştu.

Hazret-i Mûsâ'ya "Kelâm" kelimesinden "Kelim" ismi iştikak olunup Fahr-i Âlem Hazretlerine olmamasının sebebi şudur: Mânanın itibarı bazen iştikakın tashihi için olur; ism-i fail gibi. Bu takdirde muttarid olur. Şu mânaya ki, söz konusu vasıf her kiminle kaim olursa ondan o şahıs için vücuben bir isim iştikak olunur. Meselâ her kiminle kitâbet kaim olsa ondan bir "kâtip" ismi iştikak olunup o kimseye verilmesi vaciptir. Ama bazen de mücerret tercih için olur; "kelim" gibi, "karûre" (göz bebeği) gibi. Bu takdirde ittirad lâzım değildir. O halde herhangi bir kimse ki, söz konusu vasıf onunla kaim olsa, onun için o vasıftan bir isim iştikakı lâzım değildir. Nitekim Kadı Uzd bunu doğrulamıştır.

Ayrıca Hak Teâlâ Hazretlerinin **"Ve refea ba'dehum derecâtin — Onlardan kiminin derecelerini yükseltti,"** (Bakara sûresi: 2/253) buyurmasından murad Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleridir. Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin sair peygamberler üzerine derecesinin yüksekliği üç bakımdandır:

1. Bizzat mirac.

2. Bütün beşer üzerine siyâdet (sahiplik).

3. Apaçık pek çok mucizeler sahibi olması. Zira Fahr-i Âlem Hazretlerine verilen mucizeler, hiç bir peygambere verilmemiştir.

Yukarda geçen âyette şerefli ismiyle zikrolunmayıp **"Ba'dehum — Onlardan kimi"** diye müphem olarak anılması hakkında Keşşaf sahibi buyurmuştur ki: "Bu îhâm'da* Peygamber Efendimiz Hazretlerinin kadrini yüceltme vardır. Şu bakımdan ki, bu îhâm'da o Hazret, öylesine seçkinleşmiş, diğerlerinden sivrilip üstünleşmiş ve belirlenmiştir ki, bunda asla şüphe ve iltibasa yer yoktur, diye şehadet vardır."

Hâsılı Fahr-i Kâinat Hazretlerinin derece yüksekliği ile seçkinliği ve belirliliği ismini tasrihe ihtiyaç gösterecek bir halde midir? Sadece o mahalde derece yüksekliği ile vasfolunur olunmaz bundan muradın o Hazret olduğu belirlenmiş olur, demektir.

Nebilerin ve resûllerin mertebelerinin birbirinden farklı derecelerde olduğuna yukarıda zikri geçen (Bakara sûresi: 2/253) âyetten başka, **"Ve lekad faddalnâ ba'de'n-nebiyyîne alâ ba'din — Andolsun ki, biz, nebilerin kimini kiminden üstün kıldık,"** (İsrâ sûresi: 17/55) âyet-i kerîmesi de delâlet etmiştir. Birbirinden farklı derecelerde olduğu bunlarla sâbit olmuştur. Ama Mu'tezile buna muhalefet edip "Peygamberlerden kiminin kimisi üstüne fazlı yoktur," demişlerdir. Halbuki bu âyet-i kerîmelerde onların düşüncelerinin reddi vardır.

Bazı kimseler de "Hazret-i Âdem aleyhisselâm, babalık hakkından ötürü diğerlerinden daha üstündür," demişlerdir. Bazıları ise "Üstünlük hususunda susmak daha üstündür," dediler. Ama itimat şu görüşedir ki, halef ve selefin çoğu onun üzerinde birleşmişler: "Resûller nebilerden daha üstündür," demişlerdir. Ayrıca resûllerin de bir kısmının bir kısmından üstün olduğunu kabul etmiş ve hüccet olarak zikrolunan iki âyeti ileri sürmüşlerdir.

Kadı Iyâz'ın hikâye ettiği üzre bazı âlimler buyurmuşlardır ki: "Burada onların üstünlüğünden murad dünyadaki üstünlükleridir. Bu mâna üç hâl ile hâsıl olur:

---

* İhâm kelimesi vehm'den gelir, vehmettirme hatıra getirme, ima etme demektir. Hususiyle edebiyatta bir san'at olup "İki mânaya gelen bir kelimenin en az kullanılan mânasını kasdederek kullanma" demektir. Burada, "onlardan kimi" derken başkalarının da anlaşılması mümkünken "derece yüksekliği" bakımından Resûlüllah Efendimizin kasdedildiği anlatılmaktadır. (S.N.)

1. İşaret, alâmet ve mucizelerinin daha parlak ve daha meşhur olması.

2. Ümmetinin daha anlayışlı, daha temiz ahlâklı ve daha çok olması.

3. Haddizâtında daha üstün ve daha parlak olması.

Zâtî üstünlüğü, Allah'ın ona mahsus kıldığı fazilet ve kerametlere râcidir ki, kimini kelâmla, kimini halillik, yâni dostluk ile, kimini rüyetle seçkin ve üstün etmiştir.

O halde şek ve şüphe yoktur ki, bizim peygamberimizin âyet (işaret) ve mucizeleri, daha parlak, daha çok, daha kuvvetli ve daha kalıcıdır; makamı daha yüksek, devleti daha büyük ve daha çoktur. Şerefli zâtı da daha üstün, daha anlayışlı, daha akıllı, daha temiz ve daha parlaktır. Bütün peygamberler üzerine hususiyetleri daha meşhurdur. O halde derecesi bütün resûllerin derecelerinden daha yüksek, yüce zâtı bütün yaratıklardan daha şerefli, daha cömert ve daha yüksektir. Daha önce zikri geçen şefaat hadîsini iyice düşünülmelidir ki, kıyâmet gününde ümmetlerin âsileri resûllerin büyüklerine gidip şefaat istediklerinde onları birbirine salacaklar. Sonunda kâinatın hocası Efendimiz Hazretlerine gelip hepsine o şefaat edecektir.

Nitekim İbn-i Mâce'nin rivayet ettiği üzre:

أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ وَأَوَّلُ مَنْ تَنْشَقُّ عَنْهُ الْأَرْضُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Ben Âdemoğullarınm efendisiyim. Kıyamet günü yer, ilkönce benim için yarılacaktır," diye buyurmuştur.

İmam-ı Tirmizî'nin naklinde Enes (r.a.)den rivayet edilmiştir ki:

أَنَا أَكْرَمُ وَلَدِ آدَمَ يَوْمَئِذٍ عَلَى رَبِّي وَلَا فَخْرَ

"O gün Rabbim katında Âdemoğullarınm en cömerdi ve en ulusu benim. Bunu öğünmek için söylemiyorum," diye buyrulmuştur.

Bu hadîs-i şerifler, Fahr-i Kâinat Hazretlerinin Âdem aleyhisselâm'dan başkasından üstünlüğüne delâlet eder[*]. Ama mutlak olarak üstünlüğünü, bazı muhakkikler şu âyet-i kerîmeden çıkarmışlardır ki, Hak Teâlâ Hazretleri: **"Küntüm hayre ümmetin uhricet linnâsi — Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmet oldunuz,"** (Âl-i İmrân sûresi: 3/110) diye buyurmuştur.

---

[*] Ancak Birinci Bölüm'ün başlarında geçen başka rivayetlere göre Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, "Âdem ruhla ceset arasında iken" veya "Âdem su ile balçık arasında iken ben nebiydim," diye buyurmuşlardır ki, bu da Peygamber Efendimiz Hazretlerinin başlangıçla sonu kendi yüce zâtında birleştiren "Tek" nebî olarak "En üstün" olduğuna delâlet eder. (S.N.)

Şüphe yoktur ki, ümmetin hayırlılığı dinde kemâlleri bakımındandır. Dinde kemâlleri ise tâbi oldukları peygamberin kemâline tâbidir, demişlerdir. Hâsılı ümmeti diğer ümmetlerden daha hayırlı olunca kendisinin de diğer peygamberlerden daha üstün olduğu kesinleşmiş olur. Zira ümmetin üstünlüğü onun şerefli yönünden gelmiştir.

İmam Fahri Râzî buyurmuştur ki: "Hak Teâlâ Hazretleri nebileri övülen sıfatlarla vasfettikten sonra Fahr-i Âlem Hazretlerine: **"Ulâikellezîne hedâllahu febihüdâhumu'ktedih — İşte onlar, Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Sen de onların doğru yoluna iktida et,"** (En'am sûresi: 6/90) buyurup onların hepsine iktidayı (uymayı) emretmiştir. O halde Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerine emrolunan nesneyi işlemek vacip olmuştur. Aksi halde emri terk etmiş olur. Her ne zaman onların işlediği güzel hasletleri işlese onlarda ayrı ayrı bulunan çeşitli faziletlerin toplamı bu Hazret'te toplanmış olur. Bu takdirde de onların hepsinden daha üstün olması lâzım gelir."

Şöyle de istidlâl etmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin tevhid ve tâate dâveti, dünya ülkelerinin en çoğuna ulaşmıştır. Diğer peygamberlerinki böyle değildir. O halde dünya halkının Fahr-i Âlem Hazretlerinin dâvetinden yararlanmaları daha çok ve daha tamdır."

Bu deliller gereğince Resûlüllah Efendimiz Âdem aleyhisselâm'dan da üstünlüğü sâbit olur. Âdem aleyhisselâm'dan daha üstün olduğuna delâlet eden hadîs-i şeriflerden biri de şudur ki, İmam-ı Buharî'nin naklinde Ebû Hüreyre (r.a.), Fahr-i Kâinat Hazretlerinden merfûan rivayet etmiştir:

"Ene seyyidü'n-nâse yevme'l-kıyame — Kıyamet gününde insanların efendisi benim," diye buyurmuşlar.

Bu hadîs-i şerîf açıkca işaret eder ki, Peygamber Efendimiz, Âdem aleyhisselâm'dan ve bütün evlâdından daha üstündür.

Biri de şudur ki, İmam Tirmizî'nin naklinde Ebû Saîdi'l-Hudrî (r.a.) rivayet etmiştir:

أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا فَخْرَ وَبِيَدِي لِوَاءُ الْحَمْدِ وَلَا فَخْرَ وَمَا مِنْ نَبِيٍّ آدَمَ فَمَنْ سِوَاهُ إِلَّا تَحْتَ لِوَائِي

"Kıyamet günü Âdemoğullarının efendisi benim. Bunu böbürlenmek için söylemiyorum. Hamd bayrağı benim elimdedir. Bunu da böbürlenmek için söylemiyorum. İnsan oğullarından hiç kimse yoktur ki, benim bayrağımın altında bulunmasın," buyurmuşlardır.

"Hiç kimse yoktur ki" sözünün umumiliğine Âdem aleyhisselâm da dahildir. Kıyâmet günü o da Fahr-i Kâinat Hazretlerinin bayrağı altında olunca ondan daha üstün olduğu kesinleşmiş olur.

İmam Beyhakî, *Fazâil-i Sahâbe*'de zikretmiştir ki, bir gün Hazret-i Ali (Allah varlığını mükerrem kılsın) uzaktan görününce Resûlüllah Efendimiz Hazretleri:

— **"Hâzâ seyyidü'l-arab — İşte Arab'ın efendisi,"** buyurdu.

Âişe (r.a.):

— **"Elestü bi-seyyidü'l-arab? — Arab'ın efendisi sen değil misin?"** dedi.

Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri:

— **"Ene seyyidü'l-âlemîn ve hüve seyyidü'l-arab — Ben âlemlerin efendisiyim, o da Arab'ın efendisidir,"** diye buyurdu.

Bu takdirde Peygamber Efendimizin bütün peygamberlerden ve sair yaratıklardan daha üstün ve hepsinin efendisi olduğu kesinleşmiş olur.

Bu hadîs-i şerifi Hâkim de Sahîh'inde İbn-i Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivayet etmiş, fakat **"Ene seyyidün veledi Âdem ve Ali seyyidü'l-arab — Ben Âdemoğullarının efendisiyim ve Ali Arab'ın efendisidir,"** sözleriyle rivayet etmiştir. Ve "Hadîs sahihtir" diye buyurmuştur. Bazı âlimler "Hadîsler hep zayıftır," demişlerdir. Doğrusunu Allah bilir.

Ama daha önce zikrolunan Buharî'nin ve Tirmizî'nin hadîsleri maksûda kifayet ederler. Onlar gereğince üstünlüğü sâbit olur.

Peygamber Efendimizin **"Ve ene seyyidü'n-nâse — Ben bütün insanların efendisiyim,"** diye buyurması -hâşâ- ucûb ve iftihar (kendini beğenmişlik ve böbürlenmek) yoluyla değildi. Kendinden daha aşağı olanlara karşı böbürlenmek için böyle buyurmadı; belki Hak Teâlâ'nın kendine ve kendi vasıtasıyla ümmetine ihsan ettiği nimeti açıklamak için böyle buyurdu. Maksadı, Hak Teâlâ Hazretleri katındaki mevkiini bildirmekti. Tâ ki, Hak Teâlâ Hazretlerinin kendilerinin üzerinde olan nimetini bilsinler, ona göre şükrünü yerine getirsinler.

Eğer sual olunup:

— Zikrolunan iki âyet-i kerimenin gereği, resûllerden kiminin kiminden üstün olmasıdır. Ama **"Lâ nuferriku beyne ahadin min rusulihi — O'nun elçilerinden hiç birini diğerinden ayırmayız,"** (Bakara sûresi: 2/285) âyetinin gereği ise resûller arasında fark gözetmemektir. Bunlar nasıl bağdaştırılır? Ayrıca Sahihayn'da Ebû Hüreyre'den sâbit olmuştur ki, kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri zamanında bir Müslümanla bir Yahudi çekişip söğüştüklerinde Yahudi: "Hayır, öyle değildir. Vallahi Allah, Mûsâ'yı âlemler üzerine seçkin kıldı," diye yemin etti. Hemen o Müslüman: "Ya

Habis! Muhammed üstüne de mi seçkin kıldı?" diye Yahudi'nin suratına bir tokat çaldı. Yahudi, Fahr-i Âlem Hazretlerine gelip şikâyet etti. Âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri: **"Lâ tefaddalûnî alâ'l-enbiyâ — Beni peygamberler üzerine üstün tutmayınız,"** buyurdu. Bir rivayette: **"Lâ tefaddalû beyne'l-enbiyâ — Peygamberleri birbirinden üstün tutmayınız,"** diye buyurdu. Yine Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Ebû Saîdü'l-Hudrî (r.a.)den rivayet edilmiş olduğu üzre: **"Lâ tehayyerû beyne'l-enbiyâ — Peygamberleri birbirinden seçkin tutmayınız,"** diye buyurdu. İbn-i Abbas'ın (r.a.) hadîsinde İmam-ı Müslim'in rivayeti üzere merfûan gelmiştir ki: **"Mâ yenbağî li-abdin en yekule ene hayrün min Yunus bin Metâ — Bir kula, benim Metâ oğlu Yunus'dan daha hayırlı olduğumu söylemek yaraşmaz,"** buyrulmuştur. Şeyhayn'ın rivayetlerinde Ebû Hüreyre (r.a.) den rivayet edilmiştir ki: **"Ve men kale ene hayrün min Yunus bin Meta fekad kezzebe — Her kim benim Metâ oğlu Yunus'dan** (Yunus aleyhisselâm'dan) **daha hayırlı olduğumu söylerse yalan söylemiş olur,"** diye buyurmuşlardır. Bunların gereği, Allah'ın peygamberlerinden bir peygamberi başka bir peygamberden üstün tutmanın câiz olmamasıdır. O halde bütün bu âyet ve hadîslerle daha önce üstün tutmaya delâlet eden âyetler nasıl birleştirilip bağdaştırılır? denirse âlimler cevap verip buyurmuşlardır ki:

— "Lâ nuferriku beyne ahadin min rusulihi — **Allah'ın elçilerinden hiç birini diğerinden ayırmayınız,** yâni onlar arasında fark gözetmeyiniz," (Bakara sûresi: 2/285) demenin mânası, "Onlara nazil olan kitaplara, onların Tanrı Teâlâ Hazretlerinin resûlleri ve nebileri olduklarına iman ve tasdikte onları birbirinden ayırmayız. Hazret-i Mûsâ'ya nazil olan kitap, Allah katındandır. Mûsâ aleyhisselâm, Hak Teâlâ Hazretlerinin gerçek-peygamberi ve resûlü idi. İsa aleyhisselâm'ın ve diğerlerinin de getirdikleri kitaplar ve şeriatler Allah katındandı, kendileri hak peygamberlerdi. Birbirinden ayırmayız, birbirinden fark etmeyiz, birini nasıl ikrar ve tasdik edersek öbürünü de öyle ikrar ve tasdik ederiz," demektir. Bu mânaca hepsini aynı seviyede tutmak kiminin kimisinden üstün olmasına mâni değildir, demişlerdir.

Hadîs-i şerifler hususunda da birkaç yönden cevap vermişlerdir. Bazıları, "Şöyle gerektir ki, Hak Teâlâ Hazretlerinin onların kimini kiminden üstün kıldığına itikat ederiz. Fakat kendi reylerimiz gereğince üstünlüklerinin tafsiline kalkışmayız," dediler.

Hâsılı, üstünlüklerini beyan etmede kişinin mücerret kendi reyine güvenip dayanması caiz değildir. Ama Allah'ın kitabından ve hadîs-i şeriften anlaşıldığına göre üstünlüklerinin beyan edilmesi caizdir.

Bazıları da dediler ki: "Hak Teâlâ Hazretlerinin şu yakınlık hassaları ve yüksek rütbelerle derecesini yüceltti̇ği peygamberi üstün tutarız; ama resûllüğü yerine getirmeye kalkmada, din hususunda insanların belâ ve eziyetlerine sabretmede, dalâlette kalanları hidâyete çekmeye haris olmada ve nihayet risalet vazifesini gerektiği şekilde yerine getirmeye çalışmada bir peygamberi öbüründen üstün tutup aralarında fark

bulunduğundan söz etmeyiz. Zira her biri, bu mânada kudretini bezledip mümkün olan mertebelerde asla dakika ihmal etmemiştir."

Kadı Iyâz'ın zikrettiklerinden kimi de şöyle demiştir ki: "Fahr-i Kâinat Hazretlerinin üstün tutulmaktan nehyetmesi, kendisinin **"Âdemoğullarının efendisi"** olduğu malûm olmadan önce idi. Bu mertebede duraklamaya ihtiyaç olduğu için ve ilimsiz üstün tutanın yalan söylemiş olması lâzım geldiği için âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri, bundan nehiy buyurmuşlardı."

Ama İbn-i Kesir: "Bu sözde görüş farkı vardır," dedi. Bazıları, bu hususta "Zannolunan odur ki, görüş farkının sebebi, malûm olmasının tarihinin daha eski olması bakımındandır," dediler.

Bazıları da: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri bu sözü, tevazu yoluyla ucub ve tekebbürü nefyetmek şeklinde buyurdu," demişlerdir. Ama Kadı Iyâz: "Bu söz itirazdan kurtulamaz," demiştir.

Bazıları da dediler ki: "Peygamberlerden kimini kiminden üstün tutmak şu bakımdan caiz değildir ki, bu, diğer bir kısmının şanına eksiklik getirmeğe sebep olur."

Bazıları da: "Men edilmiş olan üstün tutma, nübüvvet ve risalet hakkında olan üstün tutmadır. Zira peygamberler bu hususta aynı derecededir. Meselâ nebilerden her biri, asıl nübüvvet mânasında başka birine eşittir. Resûllerden her biri, asıl risalet mânasında başka bir resûlle aynı seviyededir. Sadece birbirinden üstünlükleri, hasletlerin ve kerametlerin fazlalığı bakımındandır. Yoksa nübüvvetin kendisinde birbirine üstünlük yoktur. Haller ve kerametler bakımından birbirinden üstün oldukları içindir ki, onlardan kimi resûller, kimi de Ülû'l-Azm (büyük peygamberler) olmuşlardır," dediler. Bu söz, ikinci görüşe daha yakındır.

İbn-i Ebî Cemre, Yûnus aleyhisselâm'dan üstün tutulmaktan men etmeleri hususunda: "Maksat aynı nitelikte olduklarını belirtmekten men etmektir. Yoksa his âleminde üstünlük bulunmuştur. Zira Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri yedi gök üzerine esrâ (mirac) ettirildi; Yûnus deryanın dibine indirildi. Ayrıca Fahr-i Kâinat Hazretleri: **"Kıyâmet günü Âdemoğullarının efendisi benim,"** buyurdu. Yine **"Âdem ve ondan sonrakiler benim bayrağımın altındadır,"** buyurdu. Bu takdirde üstünlüğü sâbit olur, başka ihtimal kalmaz. En büyük şefaat da Fahr-i Kâinat Hazretlerine mahsustur. Diğer peygamberlerden hiç birine o mertebe verilmemiştir. Bu fazileti (üstünlüğü) ise bizzarure mevcuttur. O halde **"Beni Yûnus'tan üstün tutmayın"** demesinden murad, "Hak Teâlâ Hazretlerine yakınlık ve uzaklık cihetlerinden üstün tutmayın" demekten başka ihtimal kalmadı. O halde Muhammed Mustafa (sallâllahü teâlâ aleyhi ve sellem) Efendimiz Hazretleri her ne kadar gökler üzerine uruc ettirildi ve Yûnus aleyhisselâm deryaların dibine indirildi ise de Hak Teâlâ Hazretlerine yakınlık ve uzaklık nisbetinde her ikisi aynı derecededir," diye buyurdu.

Bu söz, İmam-ı Mâlik Hazretlerinden rivayet edilmiştir. Buna benzer bir söz de İmamu'l-Haremeyn Hazretlerine nisbet edilmiştir.

İbnü'l-Münîr de dedi ki: "Nehyolunan üstün tutma, mekânla bağımlı olup kendisinden mekâna ait yakınlık anlaşılan üstün tutmadır. Yoksa mutlak olarak üstün tutma nehyolunmuş değildir." Hali hakikatiyle ancak Allah bilir.

Malûm olsun ki, "Beşer meleklerden üstün müdür, değil midir?" diye âilmler ihtilâf etmişlerdir. Sünnet ve cemaat ehlinin çoğunun görüşü şudur: İnsanların havassı olan peygamberler, meleklerin havassından, yâni Cebrâil, Mikâil, İsrâfil, Azrail, Hameletü'l-Arş, Kerubiyyun ve Ruhaniyyun'dan üstündür. Meleklerin havassı insanların avâmından üstündür. Mevlânâ Sadeddin Taftazanî: "Bil-icmâ ve belki bizzarure böyledir," demiştir.

İnsanların avâmı, meleklerin avâmından daha üstündür. Zira melekler Hazret-i Âdem'e secde etmişlerdir. Kendisine secde edilenle secde edenden hangisinin daha üstün olduğunda şüphe yoktur. Secde edilen elbette secde edenden daha üstündür. Havassın havas üzerine üstünlüğü sâbit olunca avâmın avâm üzerine üstünlüğü de sâbit olur. Meleklerin avâmı, hayırlı işler işleyen insanların hizmetkârlarıdır. Kendisine hizmet edilenin hizmet edenden üstünlüğü de açıktır.

Bir delil de şudur ki: Mü'minin terkipleri arasında hevâ (heves) ve akıl vardır. Şeytan da onlar üzerine musallattır; durmadan onlara vesvese vermektedir. Meleklerde akıl vardır, hevâ yoktur. Mel'un şeytan onlara zafer bulamaz. İnsan, bu kadar ahlâkî üstünlükleri ve ilmî olgunlukları, şehvet, gazab ve daha başka türlü türlü engel ve zorluklarla savaşarak elde eder. Nice zarurî ihtiyaçları olur ki, onun olgunluklar kazanmasına ve ahlâkî yüceliklere ulaşmasına engel olur. Şüphe yoktur ki, bazen ibadet ve olgunluklar kazanmak, nice emek ve gayretler sarfetmek suretiyle elde edilir. Onun meşakkati diğerlerinden ziyade olur. İşte böyle bir kimsenin ibadet ve tâati, başkalarından daha üstün olur.

Burada insanların avâmı dediğimizden murad, insanların sâlihleri (iyileri, iyi huylu ve temiz ahlâklı olanları) dır, fâsıkları değildir. Nitekim Kemâleddin bin Şerifü'l-Allâme böyle tenbih buyurmuştur. Beyhakî böyle olduğunu tasrih edip *Şa'b*'ında demiştir ki: **"Beşerin resûlleri meleklerin resûllerinden daha üstündür. Beşerin evliyası da meleklerin evliyasından daha üstündür."**

Ama Mu'tezile, Filozoflar ve bazı Eş'ârîler, meleklerin üstünlüğüne zâhip olmuşlardır. Kadı Ebû Bekir ve Halimî bu mezhebi ihtiyâr etmişlerdir.

Böyle diyenler, birkaç yönden delil getirmişlerdir. Bu deliller cümlesinden biri şudur: Melekler, mücerret ruhlardır; bilfiil kâmillerdir; şehvet ve gazab gibi şer ve fesat sebebi olan şeylerden beridirler; sûret ve madde karanlıklarından muarradırlar; şa-

şılacak işler üzerinde kuvvetleri vardır; kâinatın geçmişinden ve geleceğinden haberdarlardır, dediler.

Cevapları şudur ki: İleri sürdükleri esaslar, İslâmiyetin aslına göre değildir, felsefenin usûlüne göredir.

İkinci delilleri şudur: Peygamberler insanların en üstünleri iken yine de meleklerden bazı nesnelerde faydalanırlar. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri: **"Allemehu şedîdü'l-kuvâ — Ona, pek şiddetli kuvvetleri olan öğretti,"** (Necm sûresi: 53/5) demiştir. Yine **"Nezele bihi'r-rûhu'l-emînu ala kalbike — Onu senin kalbine Emin Ruh indirdi,"** (Şuarâ sûresi: 26/193) buyurmuştur. Bu âyetlerde Cebrâil aleyhisselâm'ın Fahr-i Âlem Hazretlerine "öğrettiği" ve kalbine vahiy "indirdiği" açıktır. Şüphe yoktur ki, öğreten, öğretilenden daha üstündür, dediler.

Bunun da cevabı şudur: Öğretme, Hak Teâlâ Hazretlerindendi. Melekler sadece tebliğ ederlerdi; arada elçi idiler.

Üçüncü delilleri şudur: Kitap ve sünnette bunların zikri birbiri arkasından gelir. Zikredildiği her yerde meleklerin zikri, peygamberlerden önce gelmiştir. Böyle olması, ancak meleklerin şeref ve rütbelerinin diğerlerinden daha önde gelmesindendir, dediler.

Bunların cevabı da şudur: Öyle olması, vücutta (var oluşta) daha önce geldikleri içindir. Vücutta önce olanı daha önce zikretmek de belâgat kanunlarındandır. Yahut vücutları beşer vücudundan daha gizli olduğu için onların imanları daha kuvvetli ve öne alınmaları evlâ kılınmıştır, 'dediler.

Dördüncü delilleri şudur: Hak Teâlâ Hazretleri, **"Len yestenkife'l-mesîhu en yekûne abden lillâhi ve lâ'l-melâiketü'l-mukarrebûne — Ne Mesîh** (İsa aleyhisselâm), **Allah'ın kulu olmaktan arlanır, ne de mukarreb** (yakın) **melekler,"** (Nisâ sûresi: 4/172) buyurmuştur. Lisan ehli bu âyetten meleklerin İsâ aleyhisselâm'dan üstünlüğünü anlamışlardır. Zira bu gibi hallerde kıyas, aşağıdan yukarıya doğru ilerler. Meselâ: **"Bu işten ne vezir çekinir, ne de sultan,"** denir, yoksa **"ne sultan, ne de vezir"** denmez. Melekler İsa aleyhisselâm'dan üstün olunca diğer peygamberlerden de üstün olmaları lâzım gelir. Zira onun diğerlerinden üstün olduğuna kail olan kimse yoktur, dediler.

Bunun cevabı şudur: Hıristiyanlar, Hazret-i İsa'nın tazimini öyle bir mertebeye ilettiler ki, onun Allah'ın kullarından bir kul olmasına razı olmayıp belki oğlu olması daha uygundur, dediler. "Mücerrettir (evlenmemiştir), babası yoktur, kendisinden kekeme ve abraşı iyileştirme, ölüyü diriltme sâdır olur. Başka Âdemoğullarında bunlar olmaz. Bütün insanlarda olmayan şey onda vardır. Böyle bir kimsenin kul olması hiç uygun olur mu?" dediler. Hak Teâlâ Hazretleri de onları reddedip **"Mesih, bu zik-**

rettiğiniz fazilet ve kerametlerle beraber Tanrı Teâlâ Hazretlerine kulluktan arlanmaz. Ve o hususlarda Mesîh'den daha ziyade olanlar da arlanmazlar. Onlar meleklerdir ki, babaları olmadıktan başka anaları da yoktur. Onlar da mücerrettirler. Hak Teâlâ Hazretlerinin izniyle iyileştirme ve diriltmeden daha şaşılacak nesnelere kadir olurlar," diye buyurdu. Velhasıl yükseklik ve başkasından üstünlük, tecerrütte ve acayip şeylerin eserlerini göstermede değildir. Mutlak olarak şeref ve kemâldedir. O halde burada meleklerin üstünlüğüne işaret eden bir husus yoktur, dediler.

Bundan sonra malûm olsun ki, meleklerin kimisi kimisinden üstündür. Hepsinin üstünü, Hazret-i Cebrâil aleyhisselâm'dır. Hak Teâlâ Hazretleri, onun hakkında: "**İnnehu lekavlu resûlin kerîmin. Zî kuvvetin inde zî'l-arşi mekînin. Mutâin sümme eminin — Şüphesiz o, cömert ve büyük, kuvvetli, Arş Sahibi yanında mevki sahibi, kendisine boyun eğilen, sonra iman edilen ve güvenilen bir elçinin sözüdür,**" (Tekvîr sûresi: 81/19-21) buyurup bu kadar kemâl sıfatlariyle zikretmiştir. Hâsılı Cebrâil, üç büyük melek ki, Mikâil, İsrâfil ve Azrâil aleyhisselâmlardır, bunlardan daha üstündür. Bunlar da diğer meleklerden üstündür. Yine bunun gibi resûller de nebilerden üstündür. Resûllerin de kimisi kimisinden üstündür. Bütün nebilerin ve resûllerin en üstünü, varlıkların övüncü ve kâinatın sevinci olan Muhammed Mustafa (sallâllahü aleyhi ve sellem) Efendimiz Hazretleridir. Nebilerin ilki Hazret-i Âdem ve sonuncusu Fahr-i Âlem Hazretleridir. Âdem aleyhisselâm'ın nübüvveti Kitapla sâbittir ki, Âdem'in halka emir ve nehiy ettiğine delâlet etmiştir. Şu da kesindir ki, onun zamanında başka peygamber yoktu. O halde emir ve nehiy ettiği Rabbani vahiy ile idi. Bundan başka değildir. Sünnet ve ümmetin icmaı da delâlet etmiştir ki, Hazret-i Âdem aleyhisselâm peygamberdi. O halde nübüvvetini inkâr etmek, bazılarından naklolunduğu üzre, küfürdür.

Peygamberlerin Sayısı:

Nebilerin ve resûllerin (Allah'ın yardımları onların hepsinin üzerine olsun) sayısının ne kadar olduğunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bu hususta meşhur olan, İbn-i Merdeveyh'in naklinde Ebû Zer (r.a.) den rivayet edilmiş olandır ki, buyurmuştur:

— "Ya Resûlâllah! Nebiler kaç kişidir? dedim.

— Yüz yirmi dört bin, diye buyurdu.

— Ya resûller kaç kişidir? dedim.

— Üç yüz on üçtür, diye buyurdu.

— İlki kimdir? dedim.

— Âdem aleyhisselâm'dır, diye buyurdu.

Ondan sonra:

— Ya Ebâ Zer! Dört peygamber vardır ki, Süryanî'dirler. Bunlar, Âdem, Şît, Nûh ve İdris'tir. İdris, ilk eline kalem alıp yazı yazandır. Dört peygamber de Arap'tandır: Hûd, Sâlih, Şuayb ve senin peygamberin. Yâ Ebâ Zer! Benî İsrail'den gelen peygamberlerin ilki Mûsâ ve sonuncusu İsa aleyhisselâmdır. Bütün peygamberlerin ilki Âdem ve sonuncusu senin peygamberindir, diye buyurdu."

Bu hadîsi, Ebû Hâtem bin Hibbân *Envâ-ı Tekasim* adlı kitabında tafsilatlı olarak rivayet edip doğruluğunu belirtmiştir. Ama İbn-i Cevzî mevzu (uydurma) hadîsler arasında yazıp İbrahim bin Hisam'ı bunu uydurmakla itham etmiştir. İbn-i Kesir: "Gerçekten bu hadîs hususunda kabul etmeyen ve doğru bulan imamlardan çok kimse konuştu," diye buyurmuştur. En iyisini Allah bilir.

Ama Ebû Ya'lâ'nın naklinde Enes bin Mâlik merfuan rivayet etmiştir ki, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri:

كَانَ فِيمَنْ خَلَا مِنْ إِخْوَانِي ثَمَانِيَةُ آلَافِ نَبِيٍّ ثُمَّ كَانَ عِيسَى بْنُ مَرْيَمَ ثُمَّ كُنْتُ

"Gerçekte benim peygamber kardeşlerimden sekiz bin peygamber vardı. Sonradan Meryem'in oğlu İsâ vücuda geldi, sonra ben geldim," diye buyurdu.

Kur'ân-ı Azîm'de şerefli isimleri açıklanan peygamberler şunlardır:

1. Âdem,
2. İdrîs,
3. Nûh,
4. Hûd,
5. Sâlih,
6. İbrâhim,
7. Lût,
8. İsmâil,
9. İshak,
10. Yakub,
11. Yûsuf,
12. Eyyûb,
13. Şuayb,
14. Mûsâ,
15. Harûn,
16. Yûnus,
17. Dâvud,
18. Süleyman,
19. İlyâs,
20. Elyesa,
21. Zekeriyyâ,
22. Yahyâ,
23. İsâ,
24. Zül-Küfl.

Müfessirlerden çok kimse katında Zül-Küfl peygamberdir. Allah'ın yardım ve selâmları onların ve onların yollarında gidenlerin üzerine olsun.

Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin şanının ve şerefinin yüksekliğine işaret eden âyetlerden biri de: **"Ve refa'nâleke zikreke — Ve senin zikrini yükseltmedik mi?"** (İnşirah sûresi: 94/4) âyet-i kerîmesidir. Bundan muradın ne olduğu hususunda birkaç görüş ileri sürülmüştür.

İmam-ı Şafii'den rivayet edilmiştir ki, İbn-i Uyeyne, İbn-i Ebi Nüceym'den, bunun mânası **"Tanıklık ederim ki, Allah'dan başka ilah yoktur ve tanıklık ederim ki, Muhammed Allah'ın elçisidir, sözünde senin isminin zikrini benim ismimin zikriyle beraber kıldım,"** demektir, diye nakletmiştir. Şafiî (Allah ona rahmet etsin): "Allah bilir ki, muradı, Allah'a iman getirdiklerinde ve ezanda zikrolunmasıdır," dedi. Ve "İhtimaldir ki, Kitab'ın okunması, tâat olan işlerin işlenmesi ve kötülüklerden uzak durulması zamanlarında zikrolunması da olabilir," dediler. Yahyâ bin Âdem: "Murad, nübüvvetle yükseltilmesidir," dedi.

İbn-i Atâ: **"Senin zikrini benim zikrim kıldım. Her kim seni zikrederse beni zikretmiş olur,"** demektir, dedi. Yine ondan rivayet edilmiştir ki, mânası: **"İmanın tamam olmasını, benim zikrimin seninkiyle beraber olmasına bağlı kıldım."** demektir, demiş. Hâsılı birinci söze göre Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Âlem Hazretlerinin zikrine öyle bir değer ve şeref vermiştir ki, onu zikreden kimse, Tanrı Teâlâ Hazretlerini zikretme faziletini bulur, demektir. İkinci söze göre "İmanın tamam olmasını, ben seninle beraber zikredilmiş olmada kıldım. Sensiz beni zikretmekle iman tamam olmaz," demektir.

İmam-ı Cafer Sâdık: **"Seni risaletle zikreden bir kimse, beni rübubiyetle zikretmiş olur,"** demektir, diye buyurmuşlar. Hâsılı, "Her kim seni risaletle zikreylediyse o benim rübubiyetime kail oldu," demektir. En iyisini Allah bilir.

Kadı Beyzavî, bu şerefli sözün tefsirinde: **"Hangi yüksekliktir ki, şehadet kelimesinde ismini kendi ismine bitiştirmeğe ve onun tâatini kendi tâati kılmağa benzer olsun?"** diye buyurmuştur. Tâatini kendi tâati kılmağa dediği, Hak Teâlâ Hazretlerinin: **"Men yutii'r-resule fekad atâallahe — Her kim resule itâat ederse Allah'a itâat etmiş olur,"** (Nisâ sûresi: 4/80) buyurduğuna işarettir ki, mânası, "Bir kimse Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerine itâat ederse, gerçekte o kimse Hak Teâlâ Hazretlerine itâat eyledi," demektir. Aynı zamanda: **"Vallahu ve resuluhu ehakku en yurzûhu — Allah'ı ve O'nun resulünü hoşnut etmeleri daha uygun olurdu,"** (Tevbe sûresi: 9/62); **"Ve men yutiillahe ve'r-resulehu — Her kim Allah'a ve O'nun resûlüne itâat ederse,"** (Nisâ sûresi: 4/13 - Nûr sûresi: 24/52 - Ahzab sûresi: 33/71 - Fetih sûresi: 48/17); **"Ve atiullahe ve resûlehu — Allah'a ve O'nun resûlüne itaat edin,"** (Enfâl sûresi: 8/1,46); **"Ve atiullahe ve'r-resûle — Allah'a ve resule itaat edin,"** (Âl-i İmrân sûresi: 3/132) âyet-i kerimelerine işarettir.

Katâde: "Zikrin yükseltilmesinden murad şudur ki, Hak Teâlâ Hazretleri, dünyada ve âhirette Fahr-i Âlem Hazretlerinin zikrini yükseltmiştir. Hiç bir hatîb, hiç bir şehadet getiren, hiç bir namaz kılan yoktur ki, **"Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resûlühü,"** demesin," dedi.

Hâsılı, şehadette ve teşehhüdde beraber zikredilmiştir. Kur'ân' da, ezanda ve hutbelerde Allah'ın zikri peygamberin zikrine bitişiktir. Kıyamet gününde haşir yerinde onun şerefli ismiyle ezan okunsa gerektir.

Ebû Nuaym'ın naklinde Ebû Hüreyre (r.a.) merfuan rivayet etmiştir ki: "Âdem aleyhisselâm, cennetten çıkıp Hind memleketine indiği zaman korku ve ürküntüye kapıldı. Yâni bir arkadaş bulamadığı için gönlü daraldı. Bunun üzerine Cebrâil aleyhisselâm inip iki kere, **"Allahu ekber"** dedi. Sonra iki kere **"Eşhedü en lâ ilâhe illâllâh"** ve iki kere de **"Eşhedü enne Muhammeden resulullah"** dedi," diye buyurulmuştur.

İbn-i Asâkir'in naklinde şerefli isminin Arş üzerinde, cennetlerde ve onlarda bulunan şeyler üzerinde yazılı olduğu, hadîs-i şerifte gelmiştir. Bezzâr'ın naklinde İbn-i Ömer (r.a.) merfuan rivayet etmiştir ki: **"Göklerden geçerken ismimin orada 'Muhammed resulullah' diye yazılmış olduğunu gördüm,"** diye buyurulmuştur. Hilye'de İbn-i Abbas (r.a.) dan merfuan rivayet olunmuştur ki: **"Cennette hiç bir ağaç yoktu ki, yaprakları üzerinde 'Lâ ilâhe illâllâh Muhammed Resûlüllah'** diye yazılı olmasın," demişlerdir.

O halde bundan özge zikrini yükseltmek nasıl düşünülebilir ki, Arş, cennetler, orada bulunan kapı, duvar ve ağaç yaprakları hep onun şerefli isminin nakşiyle süslenmiştir?..

Bir açıklama şekli de şudur ki, Hak Teâlâ Hazretleri, Peygamber Efendimizin şerefli ismini kendi şerefli isminden çıkarmıştır. Nitekim Hassân (r.a.) buyurduğu şu beyitte bunu anlatır:

وَشَقَّ لَهُ مِنِ اسْمِهِ لِيُجِلَّهُ فَذُو الْعَرْشِ مَحْمُودٌ وَهٰذَا مُحَمَّدُ

"Allah, Fahri Âlem Hazretlerinin şanını yüceltmek için kendi isminden ona isim çıkardı. Şöyle ki: Ulu Arş Sahibi'nin ismi Mahmud'dur, bununki Muhammed'dir."

Daha önce Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin şerefli isimleririnin beyanında zikredilmiş olduğu üzre Hak Teâlâ Hazretleri, kendi Esmâ-i Hüsnâ'sından yetmiş kadariyle Fahr-i Âlem Hazretlerini isimlendirmiştir.

Şu da zikrini yüceltme hususundandır ki, Hak Teâlâ Hazretleri, "O'na salât - duâ ve yardım- edin" diye mü'minlere emretmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Azîm'de: **"İnnallahe ve melâiketehu yusallûne alâ'n-nebiyyi yâ eyyühellezîne âmenû sallu aleyhi ve sellimû teslîmen - Allah ve melekleri peygambere yardım ederler. Ey iman edenler! Siz de teslimiyet ve anlayış göstererek ona yardım ediniz ki, selâmet bula, müs-**

lüman olasınız,"* (Ahzâb sûresi: 33/56) buyurup kendi katında Resûl-i Ekrem'inin mevkiinin ne olduğunu kullarına bildirmiştir. "Melekler topluluğu ona senâ ettikten sonra siz de salât ve selâm edin," diye emretmiştir. Tâ ki, ulvî ve süflî âlemden onların hepsi Fahr-i Âlem Hazretlerinin senâsında toplanmış ve birleşmiş olsunlar. Din gününe kadar daimî, çok selâmlar, teslimiyetler ve yardımlar O'nun üzerine olsun.

Âyet-i kerîmeden biri de: **"Tâ Hâ. Mâ enzelnâ aleyke'l-kur'âne li-teşka — Tâ Hâ. Biz bu Kur'ân-ı sana güçlük olsun diye indirmedik,"** (Tâ Hâ sûresi: 20/1-2) âyet-i kerîmesidir.

Malûm olsun ki, müfessirler, "Tâ Hâ kelimesi hakkında iki kavil buyurmuşlardır. Biri şudur: "Hece harflerinden iki harfin isimleridir. O harflerin okunuşları bunlardır: "Tı" ve "He" harfleri." Bir kavil de şudur: "Mânidar bir kelimedir." Birinci kavle göre Tâ Hâ' dan murad "Ey ümmete şefaat için hırslı olan ve ey halkı dine hidâyet edici bulunan!" diye işaret yoliyle bildirmektir, dediler. Bazıları da: "Tâ harfi hesapta dokuzdur, Hâ harfi de beştir. Her ikisi on dört eder: Murad, **'Yâ eyyühe'l-bedr'** demek olur," dediler. Bazıları da: "Yâ Tâhir, yâ Hâdi, demek murad edilmiştir," dediler. Ama bu türlü sözlere itimat vacip değildir. Bazı muhakkiklerin buyurdukları gibi bunlar, sonradan çıkan tefsirlerdendir.

Ama mâna ifade eden bir kelimedir diyenlerin kavlince bunda iki vecih vardır. Biri şudur ki, mânası, "Yâ recül!" demektir. Bu söz, İbn-i Abbas, Hasan, Mücâhid, Saîd bin Cübeyr, Katâde ve İkrime (Allah onların hepsinden razı olsun) Hazretlerinden rivayet olunmuştur. Saîd bin Cübeyr: "Nabtî lisanında böyledir" ve Katâde: "Süryanî lisanında böyledir". İkrime de: "Habeş lisanında böyledir", yâni "Yâ recül!" demektir, dediler.

Kadı Beyzavî der ki: "Eğer bu söz doğru ise, yâni ulu sahâbe ve tabiînden bazıları böyle buyurdularsa bunun aslının **"Yâ Hâzâ"** olduğu, değiştirme ve kısaltma ile tasarruf olunmuş bulunduğu zannolunur."

Bir de, "Mânası, 'Yâ insan!' demektir," dediler. Bazı kıraette Ha harfinin sükûnu ile Tah diye gelmiştir. Bu takdirde, "İki ayağını yere bas!" mânasına emir olur. Rivayet olunmuştur ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz, teheccüt namazında bir ayağının üzerinde dururdu. İki ayağını yere basması emrolundu. Kelimenin aslı hemzeli olarak Tâ' idi; hemzesi Hâ harfine kalbolundu. Nitekim "İyyâke"nin hemzesini kalbedip "Hiyyâke" dediler; "Erkıt"ın hemzesini kalbedip "Herkıt" dediler. Kelimenin aslının

---

* Âyet-i kerîmenin bu tefsir şekli, Ehlullah'ın ittifak ettikleri tefsir şeklidir ki, burada salât kelimesi "yardım" mânasına alınmıştır. Salât kelimesi dua mânasına da alınmakla beraber "Allah'ın, peygamberine dua etmesi"nin düşünülemeyeceği açıktır. Bu itibarla yukarıda olduğu gibi "yardım" mânasına alınmasında açık isabet vardır. O'na yardım ise önce kurtarıcı olduğunu anlamak, O'na teslim olmak, O'nun yolunda çalışmak, O'nun gayesinin gerçekleşmesine hizmet etmek demektir. Bu yardım, zikri geçen emir gereğince her müslümana farz-ı ayn'dır. (S.N.)

"vaty"den olması, hemzenin terk edilmiş bulunması, yine aslının Tâ (Yâ recül) olması, sonunda duraklama için Hâ harfinin getirilmiş bulunması mümkündür.

"Biz bu Kur'ân'ı sana güçlük olsun diye indirmedik," (Tâ Hâ sûresi: 20/2) âyet-i kerîmesinin nüzul sebebi hakkında birkaç söz buyurmuşlardır.

Bunlardan biri şudur: Kureyş kâfirlerinden Ebû Cehil, Velîd bin Muğiyre ve Mut'im bin Adiy (Allah onlara lânet etsin), Fahr-i Âlem Hazretlerine: "Sen şaki oldun. Çünkü atalarının dinini terk ettin," dediler. Fahr-i Âlem Hazretleri de: "Ben, şaki olmam şöyle dursun, belki âlemlere rahmet olmak üzere gönderildim," dedi. Hak Teâlâ Hazretleri de, onları reddetmek, İslâm dini ve Kur'ân'ın devlet ve saâdete sebep olup kâfirlerin din ve âyinlerinin ise şekavetin tâ kendisi olduğunu Sevgilisine bildirmek için bu âyet-i kerîmeyi indirdi, dediler.

İkinci söz şudur: Varlıkların iftiharı ve kâinatın Efendisi Resûlüllah Hazretleri teheccüdü o kadar kılar oldu ki, mübarek ayakları, ayakta durmanın fazlalığından şişti. Bunun üzerine Cebrâil aleyhisselâm gelip: "Yâ Muhammedi Nefsini esirge. Senin üzerinde onun da hakkı vardır," dedi. Ondan sonra âyet-i kerîme nazil oldu. Bu takdirde mânası: "Biz sana Kur'ân'ı onun için vermedik ki, nefsi ibadet fazlalığı ile kırıp ona büyük meşakkat veresin!" demek olur.

Âyette geçen **"Li-teşkâ — güçlük olsun diye"** kelimesinin aslı olan **şika** kelimesinin yorgunluk mânasına gelmesi yaygındır. Bundan dolayıdır ki, çok yorgunluk çeken kimseye Araplar: **"Eşka min râizü'l-mühür — Öfkeli tay eğerinden fazla yorgunluk çekici,"** derler. Yine böyle **"Seyyidü'l-kavme eşkahüm — Bir kavmin efendisi, en çok çalışıp yorgunluk ve meşakkat çekendir,"** derler.

Üçünü söz şudur: Murad, "Kâfirlerin küfrü karşısında ruhsatsız olarak nefsine sıkıntı ve meşakkat verme. Biz sana Kur'ân'ı ancak mü'minlere hatırlatasın diye indirdik. İman getiren barış ve düzen üzere olur. Onun faydası kendine aittir. Kâfir olan kimsenin de zararı kendine dönüktür. Senin üstüne tebliğden başka bir nesne vacip değildir. O halde onların küfrü seni mahzun etmesin," demektir. Nitekim, **"Mü'min olmuyorlar diye nerdeyse kendini helâk edeceksin,"** (Şuarâ sûresi: 26/3) **"Onların sözleri seni mahzun etmesin,"** (Yûnus sûresi: 10/65) ve **"Küfredenin küfrü seni mahzun etmesin,"** (Lokman sûresi: 31/23) âyetlerinde murad böyle demektir, dediler.

Dördüncü söz şudur: Bu sûre Mekke'de nazil olanların ilklerindendir. O zaman Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, düşmanlarına mağlup gibiydi. Henüz İslâm dini galebe ve şevket bulmamıştı. Sanki Hak Teâlâ Hazretleri: "Sen, bu hal üstüne kalacağını sanma. Belki senin emrin üstün ve kadrin yüksek olacaktır. Zira biz sana Kur'ân'ı şaki (üzüntü ve sıkıntı içinde) kalasın diye indirmedik. Belki sen muazzam ve mükerrem olacaksın," diye buyurdu. Buna delâlet eden âyet-i kerîmelerden bazıları da **Kevser** sûresinin başından sonuna kadar gelen âyetleridir.

İmam Fahreddin der ki: "Bu kutlu sûrede pek çok faydalar vardır. Bu faydalar cümlesinden biri şudur: Kendisinden önce gelen sûrelerin tamamlayıcısı gibidir. Zira Hak Teâlâ Hazretleri, Duha sûresinde, Fahr-i Âlem Hazretlerinin medh ve senâsını, hallerinin ayrıntılarını derleyip toplamıştır. Başlarında nübüvvetine ilişkin üç âyet zikretmiştir: **"Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı. Elbette senin sonun başlangıcından daha iyidir. Rabbin sana verecek ve sen hoşnut olacaksın,"** (Duha sûresi: 93/3,4,5) diye buyurmuştur.

Birincinin nüzul sebebi şu idi: Yahudi tâifesi Kureyş kâfirlerine gelip:

— Muhammed'e ruhtan, Ashâb-ı Kehf'den ve Zülkarneyn'in hallerinden sual sorun. Bakalım ne cevap verecek? dediler.

Onlar da gelip bunları sorunca Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— Yarın gelin, haber vereyim, dedi.

Allah'ın hikmetiyle "İnşallah" demek şerefli hatırına gelmedi. Bu sebeple üç günden fazla eğlenip vahiy gelmedi. Mel'un müşrikler, "Muhammed'i Tanrısı terketti, ona kızdı," dediler. Hâşâ kendisini yalancılıkla itham ettiler. Fahr-i Âlem Efendimize bu hal çok güç geldi, üzüldü. Bunun üzerine müşrikleri reddetmek için bu âyet-i kerime nazil oldu. Mânası, **"Rabbin seni terketmedi ve sana kızmadı,"** demektir.

İkinci âyetin mânası: **"Âhiret yurdu dünyadan hayırlıdır. Zira onda beka vardır. O, lekelerden ve kötü izlerden uzak ve temizdir. Bu ise zararlarla lekelenmiş, karışmış ve fânidir,"** demektir. Sanki Hak Teâlâ Hazretleri ona vahiy ve ikramlariyle bitişikliğinden kesilmediğini beyan buyurduğu vakit bundan daha yüce olanı da âhirette vereceğini vaad buyurdu.

Üçüncü âyet bir vaaddır. Fahr-i Kâinat Hazretlerine verdiği nefs kemâli, emrinin zuhuru, dinin yükseltilmesi ve onun için biriktirip saklamış olduğu halde Tanrı Teâlâ Hazretlerinden başka kimsenin nihayetini bilmediği nesnelere, bunların hepsine şamildir. Hâsılı Tanrı Teâlâ Hazretleri, bütün bunları verip **"Sen razı olsan gerek,"** demek olur. Bu da: "*Rabbin sana seni doyuruncaya kadar verecek,*" demektir.

Hak Teâlâ Hazretleri, üç âyet de dünyasına ilişkin olarak sûrenin sonlarında zikretmiştir: **"O, seni yetim bulup himayesine almadı mı? Seni şaşırmış bulup doğru yola iletmedi mi? Seni fakir bulup zengin etmedi mi?" (Duha sûresi: 93/6,7,8)** buyurmuştur. Bunların tefsiri biraz yukarıda geçmiştir. Allah, üç âyet de **"İnşirah"** sûresinde buyurmuştur. Bunlar da şu âyet-i kerîmelerdir:

"Biz senin göğsünü açıp ferahlatmadık mı? Senin üzerinden, sırtını çatırdatan yükünü atmadık mı? Senin zikrini yükseltmedik mi?" (İnşirah sûresi: 94/1-4)

Bunların tefsiri de biraz yukarıda geçmiştir.

Kevser Sûresi'nin Tefsiri

Nihayet Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin vasıflarını ve hallerini zikrederek "Kevser" sûresi gelmiştir. "İnnâ a'taynâkel-kevsere" buyurması: "Gerçekten biz sana Kevser'i verdik," (Kevser sûresi: 108/1) demektir. "Fasalli li-rabbike" buyurması: "Biz sana bu denli ulu nimetler ihsan ettiğimiz için sen de ihsanlarımıza şükür olmak üzere sırf Allah için hâlisen, muhlisen salât üzere dâim ve kâim ol ki, salât (namaz) şükrün bütün bölümlerini kendinde toplayıcıdır," demektir. "Venhar" buyurması: "Bedeneler, yâni malların en değerlileri olan develer, kurban eyle," demektir. Yahut "Fukaraya tasadduk eyle; şunların aksine ki, terkedip tasadduk etmezler ve zekâtı men ederler," demektir.

Bu sûre, kendinden önce gelen sûreye mukabil gibidir*. Bazıları: "Namazdan murad bayram namazıdır, deve kesmekten murad da kurbandır," dediler. Mazi sigasiyle "Biz sana verdik," diye buyurulmasının nüktesi, "Biz, onu sana ezel âleminde vermiştik. Bu veriliş sana daha o zamanda hasıl olmuştu. Sen bu vücuda ayak basmadan saâdet sebeplerini senin için hazırlamıştık. Vücuda gelip kulluğumuzla meşgûl olduktan sonra başka nasıl olacaktı? Bu umumî fazlı sana ibadetlerin karşılığında vermedik. Sırf fazl ve ihsanımızla seni seçtik," demektir.

Müfessirler, "Kevser"in tefsirinde birkaç görüş üzre ihtilaf ettiler. Bunlardan biri şudur ki, "Kevser, cennette bir ırmaktır," dediler. Halef ve selef katında meşhur ve tanınmış olan görüş budur. Buharî'nin naklettiği Enes Bin Mâlik'in (r.a.) rivayetinde Fahr-i Kâinat Hazretleri buyurmuştur ki:

"Ben cennet içinde gezerken bir ırmağa rast geldim ki, iki yanında içi oyuk incilerden kubbeler vardı. — Nedir bu? diye Cebrâil'e sordum. — Bu, Rabbinin sana verdiği Kevser'dir, dedi. Onun balçığının güzel ve keskin kokulu misk olduğunu gördüm."

Bir kavil de şudur: Kevser, Fahr-i Kâinat Hazretlerinin evlâdıdır. Zira kâfirler, evlâdı yoktur diye kendilerini ayıpladılar. Bunun üzerine onları reddetmek için Hak Teâlâ Hazretleri bu sûreyi inzal etti. Mânası şudur: "Sana öyle bir nesil verdik ki, zaman sona erinceye kadar son bulma tehlikesinden korunmuş ve esirgenmiştirler," demektir. Gerçekten de Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerinin temiz nesli, memleketlerin her köşe ve bucağını şereflendirmiş ve süslemişlerdir. Böyle bir nimet, peygamber evlâdından hiç kimseye müyesser olmamıştır.

---

* Zikri geçen Mâûn sûresinin kısaca mânası şudur: "Dini yalanlayan şu kimseyi gördün mü? O, yetimi kovar, yoksulu doyurmaya yanaşmaz. Ne kendi onu doyurur, ne de başkasının doyurmasına vesile olur. Şiddetli azab o namaz kılanlar üzerine ki, namazlarından gafildirler. Onlar riya ederler. Halka göstermek için namaz kılar, ibadet ederler. Onlar zekâtı vermezler ve en ufak bir yardımı esirgerler." (Mâûn sûresi: 107/1-7)

Bazıları da: "Kevser'den murad, hayr-i kesir (pek çok iyilikler, sayısız faydalar) dır," dediler. Bir söze göre murad, nübüvvettir. Çünkü ondan daha fazla hayır olmaz, dediler. Bazıları da "Kevser, ümmetin âlimleridir," dediler. Bazıları, "İslâm dinidir" dediler. Şüphe yoktur ki, bunlar, hayr-ı kesir'dendir. İslâm dininin de güvenilir kimseleri âlimlerdir. İmam Ahmed, Ebû Dâvud ve Tirmizî' nin rivayetlerinde: "El-ulemâu veresetü'l-enbiyâ — Âlimler, peygamberlerin mirasçılarıdır," buyurulmuştur. Ama "Ulemâi ümmetî ke-enbiyâi benî İsrâil — Ümmetimin âlimleri Benî İsrail'in peygamberleri gibidir," hadîs-i hakkında Dumeyrî, Zerküşî ve İbn-i Hacer, "Aslı yoktur," diye buyurmuşlardır.

Zayıf senetle Ebû Nuaym'ın naklinde İbn-i Abbas (r.a.) dan merfûan gelmiştir ki:

اَقْرَبُ النَّاسِ مِنْ دَرَجَةِ النُّبُوَّةِ اَهْلُ الْعِلْمِ وَالْجِهَادِ

"**İnsanların peygamberlik derecesine en yakın olanı, ilim ve cihad** [bilgi ve içtihat] **ehlidir,**" buyurmuşlardır.

Ama şek ve şüphe yoktur ki, peygamberlerin mirasçısı olmak şerefine lâyık olan âlim, diyanet ve insafla vasıflanmış olup bildikleriyle amel eden, kulların irşadında, başlangıç ve son için gerekli olan hazırlıkların görülmesinde peygamberlerin sünnetine ve kötülüklerden arınmış büyüklerin temiz ahlâkına iktida eden âlimdir. Yoksa nefsinin ve çoluk çocuğunun geçimini düzene koymak, huzur ve güvenliğe kavuşmak, mal ve nimetler devşirip toplamak için şeriat hazinesine ihanet eden kimse değildir. Hâşâ sümme hâşâ ki, bu türlü kimseler, peygamberlerin mirasçısı olsunlar.

Bazıları: "Kevser'den murad, bağlılar, taraftarlar ve yardımcılar çokluğudur," dediler. Bazı âlimlerden rivayet edilmiştir ki: "Kevser'den murad, ilim'dir." Kevser'i bu mânaya hamletmek nice bakımlardan daha uygundur:

1 — İlim, hayr-i kesîr'dir. Yâni pek çok iyilikleri ve pek çok faydaları olan şey, gerçekte ilim'den başka bir şey değildir.

2 — Mazi sigasiyle "**A'taynâke — Sana verdik**" buyurulması için açıkça verilen şeylerin dünyada ulaşmış olan nimetlerden olması gerekir. Kâinatın hocası Efendimiz Hazretlerine nübüvvet payesinde dünya işlerinden ulaşmış olanların en şereflisi ise Allah ilmi'dir. O halde ilme hamlolunması gerektir.

3 — "**Biz sana Kevser'i verdik**" deyip hemen arkasından "**Fasalli lirabbike venhar — O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes,**" buyrulmasından anlaşılır ki, Kevser'den murad ilim'dir. Zira ibadetten önce gelen, ilm-i marifetullah (Allah'ı Tanıma Bilgisi) dir. Yâni Mabud'u Tanıma Bilgisi olmadan ibadetin gayesini bulması ve makbûl olması mümkün değildir. İbadet, bu Bilgi'nin dallarındandır. Nitekim "**Fe-salli**" kelimesinde bulunan "**Fe**" harfi bu mâna içindir. O halde Kevser'den muradın "ilim" olması gerektir, dediler. Gerçekten de bu izah şekli en güzel

izah şeklidir. Rabbın rızasının sebebi ve iki cihan saâdetinin sermayesi olan bir bilgiden daha şerefli ne vardır ki, ona hamlolunsun?

Allahım, bizi, faydalı, Sana yaklaştırıcı ve doğru olan ilim (bilgi) ile rızıklandır; faydasız ve kalbe haşyet vermeyen bilgiden sana sığınırız...

Bazıları, "Murad, huy ve ahlâk güzelliğidir," dediler.

İbn-i Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki: "Kevser' den murad, Hak Teâlâ Hazretlerinden Resûl-i Ekrem'ine verdiği nimetlerin hepsidir," diye buyurmuşlar.

Gerçekten zikrolunan açıklama şekillerinden bir kısmına hamletmek, başka bir kısmına hamletmekten daha uygun değildir. O halde gerekli olan, onların hepsine hamletmektir. Bunun içindir ki, Saîd bin Cübeyr, zikredilen sözü İbn-i Abbas (r.a.) Hazretlerinden, rivayet ettiği zaman bazı kimseler kendisine:

— Ya Saîd! Halk, Kevser'in cennette bir ırmak olduğunu söylüyorlar, dediler.

Saîd:

— O ırmak da Allah'ın ona verdiği hayırlardan biridir, dedi.

İmam Fahr-i Râzî de tefsirinde, bazı âlimlerin seçkin tuttuğu görüşün, Kevser'den murad Kur'ân, nübüvvet, zikir, düşmanlara karşı yardım ve zafer olduğunu nakletmiştir.

Cennette bir ırmak olduğuna dair daha önce geçen meşhur sözün sebebi şudur ki, Sahih-i Müslim'de Enes bin Mâlik (r.a.)den rivayet edilmiştir: "Bir kere Resûlüllah Efendimiz Hazretleri bizim aramızda iken biraz uykuya varmıştı. Tebessüm ederek mübârek başını kaldırdı.

— Ya Resûlâllah! Neye gülüyorsunuz? dedik. Bana bir sûre nâzil oldu: **"Bismillâhi'r-Rahmani'r-Rahimi. İnnâ a'teynâke'l-kevsere. Fesalli li-rabbike ve'nhar. İnne şânieke hüve'l-ebteru,"** (K: 108/1-3) diye okudu.

Ondan sonra:

— Kevser nedir, biliyor musunuz? dedi.

Biz:

— Allah ve resûlü daha iyi bilir, dedik.

Bunun üzerine Resûlüllah Efendimiz buyurdu ki:

فَإِنَّهُ نَهْرٌ وَعَدَنِيهِ رَبِّي عَلَيْهِ خَيْرٌ كَثِيرٌ وَهُوَ حَوْضٌ يَرِدُ عَلَيْهِ
أُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَمَةِ آنِيَتُهُ عَدَدُ النُّجُومِ فَيُخْتَلَجُ الْعَبْدُ مِنْهُمْ فَأَقُولُ رَبِّ
إِنَّهُ مِنْ أُمَّتِي فَيَقُولُ مَا تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ ۞

"O, Rabbimin bana vaadettiği bir nehirdir. O, pek çok hayırları ihtiva eder. O, bir havuzdur. Ümmetim su içmek için kıyamet günü onun yanına varır. Kapları yıldızlar sayısıncadır. Derken onların içinden bazı kullar oradan uzaklaştırılır (kendilerine su verilmez). Bunun üzerine ben:

— Ya Rab! Onlar benim ümmetimdendir, derim.

Allâhü Teâlâ:

— Onların senden sonra neler ihdas ettiklerini sen bilmezsin! buyurur."

Bu hadîs-i şerifte açıkça buyurulduğuna göre Kevser'den murad, cennette bir havuzdur. Onun âniyeleri, yâni doldurup içecek kâseleri ve kadehleri, yıldızların sayısıncadır. Muhammed ümmeti ona gelirler. İçlerinden bazılarını melekler men etmek isteyince Peygamber Efendimiz Hazretleri:

— Ya Rab, o kişi de benim ümmetimdendir, diye şefaat eder.

Tanrı Teâlâ Hazretleri:

— Ya Muhammed! Bunların senden sonra ihdas ettiklerini sen ne bilirsin! der.

Bu son sözden anlaşılan şudur ki, ümmetten kimisi, ihdas ettiği kötü bid'at sebebiyle Kevser havuzundan men olunur. Resûlüllah Efendimiz Hazretleri şefaat eder, yine bağışlanır. Doğrusunu Allah bilir.*

O'na bu büyük faziletleri ihsan eden ve O'nu bu umumî hasletlerle şereflendiren Yüce Zât'ı noksan sıfatlardan tenzih ve kemâl sıfatlariyle takdis ederiz...

* * *

Allah'ın yüceltmeleri cümlesinden biri de şudur ki, âdetullah, nebilere isimleriyle nida etmek iken, meselâ Allah'ın Kitabında."**Yâ Âdemu'skûn — Ey Âdem, otur,"** (Bakara sûresi: 2/35), **"Yâ Nuhu'hbit — Ey Nuh, gemiden in!"** (Hud sûresi: 11/48), **"Yâ Musâ innî enaîlahu —Ey Musâ, gerçekten ben Allah'ım!"** (Kasas sûresi: 28/30) **"Yâ İsâ'bni Meryeme'zkûr ni'metî aleyke — Ey Meryem'in oğlu İsâ! Sana olan nimetimi hatırla!"** (Mâide sûresi: 5/110) diye adlı adiyle hitap ederken

* Bu hadîs-i şeriften açıkça anlaşıldığına göre: Kevser Havuzu veya ırmağı, âb-ı hayat ile doludur. Çünkü su dirilik sebebidir. O havuzun suyundan içecek olanlar da yıldızlar sayısıncadır. O sudan içenler ebedî hayatla diri, ölümsüz olurlar. Bir kimsenin o havuzdan su içebilmesi Hz. Muhammed Mustafa efendimizin izin ve şefaatı ile mümkün olur. Ancak Muhammed ümmetinden olup da sonradan onun yolundan sapanlar bu sudan içemeyeceklerdir. Kevser'in Peygamber Efendimize verilmiş olması, yalnız kendisinin o sudan içip Bâki (ölümsüz) olduğunu ifade etmez. Aynı zamanda havuzun suyu üzerinde tasarruf hakkının da kendisine verildiğini ifade eder. Aynı şekilde geçmiş zaman sigası ile "verdik" buyrulması da, bu tasarruf yetkisinin ileride, ahirette "verileceğini" değil, kıyamete kadar bâki kalmak üzere bugün, bu dünyada Muhammediyet makamına tahsis edilmiş olduğunu ifade eder. Bütün faziletleri mazide, bütün nimetleri âtide hayal ederek her asrın mü'minlerini bu ihsandan mahrum bırakmak doğru değildir. (S.N.)

Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerine nida ettiğinde nübüvvet ve risalet unvanlariyle hitap edegelmiştir. Her nerede hitap vâki olmuşsa: **"Yâ eyyühennebiyyu"**, **"Yâ eyyühe'r-resulü"** diye nida buyurulmuştur. Bu, yüceltmenin son derecesi ve büyütmenin nihayetidir.

Ayrıca Allah'ın kadîm kelâmında: **"Bir zamanlar senin Rabbın, meleklere: 'Ben yeryüzünde kendime bir halife yaratacağım,' demişti,"** (Bakara sûresi: 2/30) âyet-i kerîmesine nazar olunsun ki, Hak Teâlâ Hazretleri, Rab ismini nasıl Fahr-i Kâinat Hazretlerine izafe edip **"Rabbuke — Senin Rabbin"** diye buyurdu? Bütün melekler ve peygamberler arasında onu nasıl güzel bir hitap şekliyle şereflendirdi? Bu âyet-i kerîmede, âlemlerin hocası Efendimiz Hazretlerinin, Hak Teâlâ Hazretlerinin halifelerinin en büyüğü olduğuna işaret vardır.*

Nihayet Allah'ın ulu kitabında onun ağırlanması, yüceltilmesi ve büyütülmesi o kadar açıklanmıştır ki, yüceltme derecelerinin nihayetine ulaşmış olduğunda asla şüphe izi kalmamıştır.

Şu da yeterlidir ki: **"Allah seni affetsin, onlara niçin izin verdin?"** (Tevbe sûresi: 9/43) âyet-i kerimesinde iltifat ve güzellikle hitap etmek için sitemin zikrinden önce **"Afallahu — Allah seni affetsin"** diye afdan haber verdi. Zaman bakımından bütün peygamberlerden sonra iken Hak Teâlâ Hazretleri onu yüceltmek ve büyütmek için zikirde hepsinden öne geçirip: **"Biz, söz almıştık peygamberlerden ve senden, Nuh'dan, İbrahim, Musa ve Meryem oğlu İsâ'dan,"** (Ahzâb sûresi: 33/7) buyurdu. Ayrıca cehennem ehlinin kıyamette onun tâatini temenni ettiklerinden haber verip: **"Yekulûne yâleytenâ eta'nallahe ve eta'ne'r-resûle — Derler ki: Yazıklar olsun bize! Keşke Allah'a itâat etseydik, Peygamber'e itâat etseydik!"** (Ahzâb sûresi: 33/66) diye buyurdu.

Hâsılı, maksadımız kolay olandan bir kısmını söylemektir. Yoksa O'nun büyüklüğünün ve üstün tutulmasının delillerine sayı ve sınır yoktur.

---

* Âlemlerin Rabbı'nın bir zaman meleklere söylediği "*Ben yeryüzünde kendime bir halife yaratacağım*," sözünü Peygamber Efendimiz'e hatırlatırken "*Senin Rabbin*" diyerek Rububiyet sıfatını Peygamber Efendimiz'e tahsis etmesi, açıkça "*Şimdi hilafetimi sana tevcih ediyorum*," anlamına gelir. Burada anlatılan nükte budur. (S.N.)

2. Fasıl

Allah'ın Onun Hakkında Peygamberlerden Söz Alması

Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri hakkında bütün peygamberlerden mîsak (söz, and) almıştır. Nitekim Kur'ân-ı azîm'de:

"Allah, o zaman peygamberlerden söz alarak: 'Bakın, size kitap ve hikmet verdim. Sonra sizde bulunanları doğrulayıcı bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka inanacak ve ona mutlaka yardım edeceksiniz! Bunu kabul ettiniz ve bu ağır ahdimi üzerinize aldınız mı?' demişti. Onlar da: 'Kabul ettik,' dediler. Bunun üzerine Allah: 'O halde şahit olun. Ben de sizinle beraber şahit olanlardanım,' dedi," (Âl-i İmrân sûresi: 3/81) buyurmuştur.

Hazret-i Ali (Allah varlığını kutlu kılsın) ve İbn-i Abbas (Allah ondan razı olsun): "Hak Teâlâ Hazretleri, göndermiş olduğu her peygamberden, 'Eğer o hayatta iken Muhammed Mustafa (salsallahü aleyhi ve sellem) Hazretleri peygamber olarak gönderilecek olursa O'na iman getirip yardım edeceğine dair ahd ve mîsak almıştır. Âyet-i kerîmenin mânası budur," diye buyurdular.

Bazıları dediler ki: "Murad, peygamberlerin, kendi ümmetlerinden, Muhammed Mustafa Hazretleri peygamber olarak gönderildiği zaman ona iman getirip yardım edecekleri hususunda söz almalarıdır. Yoksa peygamberlerin kendilerinden mîsak almanın mânası nedir ki, o zaman peygamberlerden kimse kalmayıp hepsinin âhirete intikal etmiş olacakları kesindir. Ölülerse mükellef olmazlar. O halde mîsakın ümmetlerden alınmış olduğu belirtilmiştir."

Buna şöyle cevap verildi: "O peygamber olduğu zaman eğer nebiler hayatta olsalardı ona iman getirmek üzerlerine vacip olurdu. Murad budur. Bunun benzeri: **"Andolsun, eğer Allah'a ortak koşarsan amelin boşa gider,"** (Zümer sûresi: 39/85) âyet-i kerîmesidir. Yâni, "Eğer sen Allah'a ortak koşsaydın istediğin güzel amellerin sana hiç bir faydası olmazdı," demektir. Halbuki Allahu Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerinden Allah'a ortak koşmanın asla sâdır olmayacağını bilirdi. Bununla beraber sözü, farz ve takdir yolu üzere getirdi. Hâsılı, "Faraza şöyle etseydin şöyle olurdu" demektir. Bundan, onun aynen öyle olması gerekmez. Bunun gibi böyle demekle ondan Allah'a ortak koşmanın sudurunun mümkün olması da gerekmez. Yine farz ve takdir üzere melekler hakkında: **"Onlardan her kim: Ben ondan başka bir Tanrı'yım, derse onu cezalandırırız,"** (Enbiyâ sûresi: 21/29) demiştir. Bununla beraber Hak Teâlâ Hazretleri, onlar için **"Lâ yesbikunehu bilkavli — Söz söylemekte O'nun önüne geçmezler,"** (Enbiyâ sûresi: 21/27) ve ayrıca **"Yehâfûne rabbehum min fevkıhim — Üstlerinden, Rablerinden korkarlar ve emredileni yaparlar,"** (Nahl sûresi: 16/50) demekle onlardan bu türlü bâtıl dâvalar sâdır olmayacağına şehadet etmiştir. O halde bunun benzeri sözler farziyattır. Mübalağa şeklinde sevk olunur. Netice olarak mânası: **"Peygamberler bile, O'nun zamanına kalmaları mümkün olsaydı, O'na iman getirmek üzerlerine vacip olurdu. Nerde kaldı ki, ümmetlerine vacip olmasın!"** demektir," dediler.

İmam-ı Sübkî der ki: "Bu âyet-i kerîmede, yâni **"Ve iz ahezellahu mîsake'n-nebiyyîne — Allah o zaman peygamberlerden söz aldı,"** (Âl-i İmrân sûresi: 3/81) sözünde delâlet vardır ki, nebilerin Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin zamanına gelmeleri takdir olunsaydı onlara mûrsel (resûl olarak gönderilmiş) olurdu. Bu takdirde risaletinin, tâ Hazret-i Âdem zamanında kıyamete değin, ne denli nebiler ve ümmetler geldilerse hepsini kaplayıcı olması lâzım gelir. Böylece nebilerin, resûllerin ve ümmetlerin toplamının Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin ümmetinden olduğu kesinleşmiş olur. **"Ben, bütün insanlara peygamber olarak gönderildim,"** hadîs-i şerifinin umumiliği, yalnız kendi zamanından kıyamete değin gelecek insanlara göre olmaz, belki makabline de dönücü olur. Nebilerden mîsak (söz) almanın faydası, Allah katında onlardan üstün tutulup kendilerinin nebileri ve resûlleri olduğunu onlara bildirmek olur."

Mîsaklarını almada, onlara halef olma mânası vardır. Onun için, **"Le-tu'minunne bihi ve le-tansurunnehu — O'na mutlaka inanacak ve O'na mutlaka yardım edeceksiniz!"** (Âl-i İmrân sûresi: 3/81) sözlerine kasem (yemin) "Lâm"ı dahil olmuştur.

Bu üslûpta nükte şudur: Alınan mîsaklar, halifeler için alınan biat yeminleri gibidir. Öyle sanılır ki, halifelerin yeminleri buradan alınmıştır. Bu mertebeler bilindikten sonra açıkça ortaya çıkar ki, kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri, gönderilen bütün nebilerin ve resûllerin peygamberi imiş. Âhiret gününde bütün peygamberle-

rin O'nun bayrağı altına gelmesinin, dünyada da miraç gecesinde hepsine imam ve kendisine uyulan kimse olmasının sırrı bu imiş.

Bu mânadandır ki, Hazret-i İsâ, son zamanda O'nun şeriatı üzre gelse gerektir. Yine hâli üzre ulu bir peygamberken O'nun şerefli şeriatına uyup bağlanması bakımından O'nun ümmetinden olsa gerektir. Ancak bu, bazılarının zannettiği gibi, peygamberlik payesinden tenezzül edip ümmetinden diğer kimseler gibi biri olacak demek değildir. Bunun gibi, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, onun zamanında yahut Mûsa, İbrahim veya Nuh aleyhisselâmlar zamanında gelmiş olsaydı, onlar yine kendi ümmetlerine nübüvvet ve risaletlerinde kalırlardı; peygamberlerin sultanı Efendimiz Hazretleri, hepsine nebiy-yi mürsel olup nübüvvet ve risaleti hepsine şamil olurdu.

— Şeriatlerinin durumu ne olurdu? diye hatırına gelirse:

— Asıl esaslarda ittifak üzre olurlardı. Zira asıl ve esasta ihtilaf düşünülemez. Ama teferruatta ihtilaf olsa Fahr-i Âlem Hazretlerinin şeriatı öbürlerinden üstün tutulurdu. Ya tahsis ya da nesh yoliyle bu üstünlük gerçekleşirdi. Yahut ne tahsis ve ne de nesh olup belki o zamanda o ümmetlere kendi peygamberlerinin getirdiği nisbetle ve bu zamanda da bu şerefli ümmete nisbetle gelirdi. O gelenlerin hepsi, bu Hazret'in şeriatleri olurdu.*

Vakitlerin ve şahısların değişmesiyle hükümlerin de değişmesi caizdir. Bu bakımdan iki hadîs-i şerifin mânası son derece aydınlanmış ve açıklanmış oldu.

Bunlardan birisi: **"Ben, bütün insanlar için peygamber oldum,"** hadîs-i şerifidir ki, murad, kendi zamanından kıyamete değin gelen şahıslara peygamber olduğu zannolunurdu. Böyle değilmiş. Belki insanlardan geçmişlerin ve geleceklerin hepsine peygamber olmuş.

Biri de: **"Âdem ruhla ceset arasında iken ben nebiydim,"** hadîsidir ki, peygamberliğinin Hazret-i Âdem'den önce oluşunun mücerret Allah'ın ilminde olduğu zannolunurdu. Ortaya çıktı ki, ona ilâveten olan bir işmiş. Nihayet tebliğin sonraya kalması, şartın varlığına ilişkin olduğundan öyle olmuş. Ahkâmın (hükümlerin) şartlara ilişkin olması, bazen, mahal-li kabil (kabul eden yer) bakımından olur; bazen de fâil-i mutasarrıf (tasarruf eden - kullanan fâil) bakımından olur. Burada kabul eden bakımındandır ki, o kendilerine peygamber olarak gönderildiği şahıslardır ve şerefli cesedinin yaratılmasıdır. Hükümler O'nun lisanına gelip oradan şahısların idrâkine atılacaktır. Böyle olması, ezelde nübüvvetin sıhhatine mâni değildir.

---

* Her Peygamberin şeriatı (kanunları) kendi zamanına uygun olarak Allah tarafından vaz' edildiğine göre bir peygamberin başka bir peygamber zamanında zuhur etmesi halinde o peygamberin zamanının şeriatına uygun hareket etmesi onun gerçek bir Tanrı Elçisi olmasının tabiî sonucudur. Çünkü Tanrı, o zaman için o yasaları koymuştur; gerçek bir Tanrı Elçisi de onu kendi yasası bilip ona uymak zorundadır. (S.N.)

Bunun benzeri şudur: Bir kimse, "Kızımı bir dengiyle evlendiriver" diye bir kişiyi vekil etse, tevkil sahihtir, o kişi vekâlete ehildir ve vekâlet sâbittir. Ama bazen tasarrufu kızın denginin bulunması şartına bağlanmış olur. Dengi nice bir zamandan sonra bulunur. Ancak böyle olması, vekâletin sıhhatine ve vekilin ehliyetine zarar vermez.

3. Fasıl

Allah'ın, Peygamberimizin Risaletine Tanıklık Etmesi

Hak Teâlâ Hazretleri, azîm Kur'ân'ında ve kerim kitabında Hazret-i İbrahim ve İsmail aleyhiselâmların lisanlarından hikâye ederek buyurmuştur ki, Beytü'l-Haram'ı bina ettiklerinde:

"Ya Rab, bunu bizden kabul eyle. Şüphesiz sen, niyetlerimizi bilir ve içimizdekileri işitirsin. Bizi sana muhlis eyle, yâni ihlâsımızı arttır. Bizim soyumuzdan sana teslim olarak selâmet bulan (müslüman olan) **bir ümmet çıkar. Hac'da ibadet yerlerimizi** (yahut kurban keseceğimiz yerleri) **bize sen göster. Zürriyetimizin tevbesini kabul eyle.** (Yahut bizden yanılarak ve haddi aşarak şaki olanlar için tevbe nasip eyle). **Gerçekten sen, tevbekârların tevbelerini kabul edip onlara merhamet edersin.**

Ey Rabbimiz, o sana teslim olan ümmet arasından kendilerine bir elçi gönder ki, kendisine vahyolunan tevhid ve nübüvvet delillerini onlara okusun, Kur'ân'ı, maarifi (Allah'ı tanıma bilgilerini) **ve hükümleri öğretsin, şirk ve isyan olan şeylerden onları temizlesin. Elbette sen öyle bir galibsin ki, dilediğin şey üzerinde sana kimse galebe edemez. Her şeyi sağlam, güçlü ve yerli yerinde yapan ancak sensin, sen!"** (Bakara sûresi: 2/127-129) **demişler.**

Bunun üzerine Hak Teâlâ Hazretleri, dualarını kabul edip İsmail evlâdından Mekke halkına o sıfatla vasıflanmış ulu bir elçi gönderdi ki, o, Muhammed Mustafa (sallâllâhü aleyhi ve sellem) Hazretleridir. Eğer sual olunup:

— Âyet-i kerîmede geçen elçiden muradın Fahr-i Kâinat Hazretleri olduğu nereden malûm oldu? denilirse bunun cevabı birçok şekildedir:

1 — Müfessirler icma etmişlerdir. Onların icmaı (görüşlerinin bir noktada birleşmesi) hüccettir.

2 — Peygamber Efendimiz Hazretleri: **"Ene dâvetü İbrahim ve beşâretü İsâ — Ben İbrahim'in duâsı ve İsâ'nın müjdesiyim,"** diye buyurmuştur. Dâvetten (duadan) murad, bu âyet-i kerîmedir. Yâni "Onda istenen elçi benim," demektir. "İsâ'nın beşâreti" buyurması, **"Ve mübeşşiren bi-resûlin ye'tî min ba'di ismuhu Ahmedu — Ben, benden sonra gelecek ismi Ahmed olan bir elçinin müjdecisi olarak geldim,"** (Saf sûresi: 61/6) âyet-i kerîmesine işarettir.

3 — Hazret-i İbrahim aleyhisselâm, bu duâyı Mekke'de kıldı, orada ve onun etrafında olan zürriyeti için eyledi. Hak Teâlâ Hazretleri, o diyardan Fahr-i Kâinat Hazretlerinden başkasını peygamber getirmedi. Tanrı Teâlâ Hazretleri Habib-i Ekrem Hazretlerini peygamber göndermekle mü'minlere yaptığı iyilikleri zikrederek:

"Lekad menallâhü alâ'l-mü minîne iz bease fîhim resulen min enfüsihim yetlu aleyhim âyâtihi ve yüzekkihim ve yuallimuhumu'l-kitâbe ve'l-hikmete — Andolsun, mü'minlere büyük bir lütûfta bulundu. Zira onları kendi içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, kendilerini temizleyen, kendilerine kitap ve hikmeti öğreten bir resûl gönderdi," (Âl-i İmrân sûresi: 3/164) buyurmuştur.

Âyet-i kerîme'de o vasıflar tavsif edilmiştir ki, onlar Hazret-i İbrahim'in duasında geçmişti. O halde belirtilmiş oldu ki, resûlden murad, Muhammed Mustafa (sallâllâhü aleyhi ve sellem) Hazretleri imiş. **"Min enfüsihim — kendi içlerinden"** buyurulması, "Kendileri gibi beşer" demektir. Şâz olan kıraette bu kelime, "Fe" harfinin fethi ile **"Min enfesihim"** diye gelmiştir. Bu takdirde **"Min eşrefihim — Onların en şereflilerinden"** demek olur. Zira Fahr-i Âlem Hazretleri, Beni Hâşim'dendir ve Benî Hâşim de Kureyş'in en üstünüdür. Kureyş Arab'ın en üstünü, Arab nâs'ın en üstünüdür. Gerçi kâinatın hocası Efendimiz Hazretlerinin peygamber olarak gönderilmesi, yaratıklar âleminin hepsine, hattâ kâfirlere bile nimettir; zira onun şerefli zamanında dünyevî azâb kaldırılmış, geçmiş ümmetlerin başına gelen başka şekle döndürülmeler, taş yağdırmalar, yere geçirmeler, bu muhterem zâtın ümmetlerinin başına gelmemiştir; fakat âyet-i kerîmede mü'minlerin tahsisen zikrolunması onların faydalanmaları daha çok olduğu içindir. Elbette onlar üzerine olan iyilik başkalarına olandan daha büyüktür.

Eğer sual olunup:

— Peygamber Efendimiz Hazretlerinin beşer olup Arap tâifesinden olduğunu bilmek, imanın sıhhati için şart mıdır, yoksa farz-ı kifayeden midir? denilirse bunun cevabı şudur ki, Şeyh Veliyyüddin İbni'l-Irakî:

"İmanın sıhhati için şarttır," demiştir. "Hatta bir kimse, 'Muhammed'in bütün halka peygamber olduğuna iman getiriyorum. Ama bilmiyorum ki, kendisi beşerden midir, meleklerden midir, yoksa cinden midir? Yine bilmiyorum, Arap'dan mıdır yoksa Acemden midir? dese küfründe şek yoktur. Zira Kur'ân'ı tekzib etmiş olur. Halef ve seleften işitilegelip bizzarure bilinen bir şeyi inkâr etmiş olur. Kâfir olduğunda şüphe yoktur. Bu mes'elede âlimlerden hiç kimsenin aksine bir görüşü bulunduğu malûm değildir. Eğer bunu duyan kimse, gafil ve ahmak bir kimseyse ona öğretmek gereklidir. Öğrendikten sonra yine inkâr ederse o zaman onun küfrüne hükmederiz," demiştir.

Gerçekten de o nasıl bir müslümandır ki, kendisiyle Allah arasında vasıta olan şerefli zâtın hallerini ve vasıflarını bilmesi bu türlü olur, O'nun haberlerini, sözlerini ve eserlerini bilmekten hazzı bu kadar olur? Görünüşteki münasebeti böyle olanın mânevî alâkası ne kadar olsa gerektir? Düşünülsün...

Eğer sual olunup:

— Kâinatın hocası Peygamber Efendimiz Hazretleri, hâlâ (şu anda da) risaleti üzre bâki midir? denilirse Ebu'l-Muin Nesefî cevap verip buyurmuştur ki:

— Ebu'l-Hasanu'l-Eş'ârî dedi ki: "Elân (hâlâ) Fahr-i Âlem Hazretleri, risâlet hükmündedir. Bir şeyin hükmü, o şeyin aslı makamına kaimdir. Yâni bir şeyin hükmü, o şeyin aslının yerini tutar. Görmez misin ki, iddet, nikâhın hükmüne delâlet eder." Başkaları da buyurmuştur ki: "Fahr-i Âlem Hazretlerinin vefatından sonra nübüvvet ve risalet bâkidir. Mü'minin ölümünden sonra imanın vasfı bâki olduğu gibi... İman ruhun kendisidir. Ruh ise bâkidir; bedenin ölmesiyle değişmez."

Âlimlerden kimisi bu söze ta'n edip dediler ki:

— Baştan o Hazret ölü değildir. Zira bütün nebiler, kabirlerinde sağdırlar. O halde nübüvvet vasfı, ruhla cesedine beraberce sâbittir ve el-ân (hâlâ) bakidir.

İmam-ı Kuşeyrî dedi ki:

— Hak Teâlâ Hazretleri, peygamber olarak seçtiğinde **"Erseltüke — Seni elçi olarak gönderdim,"** demiştir yahut **"Bellağ annî — Benim adıma tebliğ et!"** buyurmuştur. O halde Fahr-i Âlem Efendimiz, vücuda gelmeden önce resuldü. Uyku halinde ve ilelebed resûldür. Zira Hak Teâlâ Hazretlerinin kelâmı bâkidir. Allah'ın kelâmının yalnız bir zaman için geçerli olması düşünülemez. Böylece Allah'ın kelâmı bakımından Peygamberimizin risaleti de ezelî ve ebedîdir. Kadîm kelâmla sâbit olan elçiliğin bâtıl olması muhaldir. O halde elçilik sâbit ve daimîdir.

Sübkî *Tabakat*'ında İbn-i Fevrek'den naklederek: "Fahr-i Kâinat Efendimiz, kabrinde diridir. Ebediyyen ve hakikaten Allah'ın resûlüdür. Mecazen değildir. Risaletinin hakikaten değil de mecazen olduğu düşünülmesin," demiştir.

* * *

Peygamber Efendimizin risaletinin şahitleri cümlesinden biri de şu âyet-i kerîmedir ki: **"O Allah'dır ki, ümmîler içinde, onlardan olan, onları temizleyen, onlara Kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderdi. Halbuki onlar, önceden apaçık bir sapıklık içinde idiler,"** (Cuma sûresi: 62/2) diye buyurulmuştur.

Ümmîlerden murad, Arap tâifesidir. Bu sıfatla zikredilmeden murad ise onlara hatırlatmak, bu büyük nimetin kadrini bilmeleri için tenbihte bulunmaktır. Düşünsünler ki, kendileri bir alay kitapsız topluluktan ibaretken kitap ehli gibi yanlarında peygamberlik eserlerinden hiç bir şey yok iken Hak Teâlâ Hazretleri, kendilerine ulu bir resûlle bu kadîm kelâmı nasıl ihsan buyurdu? Hatta onları ümmetlerin en üstünü kıldı. O'ndan önce geçmiş ümmetlerden sapık olanların sapıklığı içinde kalmışlardı. Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin kendilerinden olmasında iki fayda vardır:

1 — O da kendileri gibi ümmî idi. Asla kitap okumamış ve yazı yazmamıştı. Nitekim Hak Teâlâ Hazretlerinin: **"Sen bundan önce bir kitap okumuyordun ve elinle de onu yazmıyordun,"** (Ankebut sûresi: 29/48) buyurması bu mânayı ifade eder.

Kendi aralarından çıkıp başka bir diyara gittiği ve orada oturduğu da olmamıştı ki, orada okudu, öğrendi demek kabil olsun. Belki kırk yaşını tamamlayıncaya kadar onların aralarında idi. İşin sonunda büyük bir kitap, sağlam bir din ve seçkin bir şeriat getirdi ki, cihanın en akıllı insanları hayret ve şaşkınlık içinde kalıp ona karşı çıkmaya, onunla yarışa kalkışmaya imkân bulamadılar. Bu ittifakta, ulu sevgili Efendimiz Hazretlerinin nübüvvetinin doğruluğuna büyük bir delil hasıl oldu.

2 — O ümmîler, hususiyle Mekke halkı, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin nesebini, şerefini, doğruluğunu, eminliğini ve iffetini, yâni haram olan şeylerden uzak durmasını çok iyi bilirlerdi. O çağa gelinceye kadar onların arasında bu seçkin vasıflarla tanınmıştı. Ömründe yalan söylediği asla görülmemişti. Ömründe hiç yalan söylemeyen ve Âdemoğullarından hiç bir kimseye iftira ettiği asla görülmemiş olan bir kimse, sonradan kalkıp Hak Teâlâ Hazretlerine -hâşâ- iftira etsin! "Hak Teâlâ Hazretleri, size namazı farz etti" ve diğer hükümlerden her ne varsa şöyle şöyle buyurdu, desin!.. Bu ihtimal, aklî değildir. Onun içindi ki, Rum Meliki Herakl'e şerefli mektubu vardığında zikrolunan vasıflardan sual edip:

— Bu hususlarda nasıldır? dedi.

Ve nübüvvet dâvasındaki doğruluğunu bunlardan çıkardı.

Nihayet ondan yalan zuhur etmediğini biliyorlardı. Hak Teâlâ Hazretlerinin O'na hitap ederek: **"Gerçekte onlar seni yalanlamıyorlar, fakat bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar,"** (En'am sûresi: 6/33) buyurması bunu ifade eder.

Rivayet olunur ki, müşriklerden bir kimse:

— Ya Muhammedi Vallahi senin bugüne kadar bize hiç yalan söylediğin olmamıştır ki, bugün biz seni yalancılıkla itham edelim! Fakat eğer sana tâbi olursak yerimizden avâre olmamız lâzım gelir!.. dedi.

Bunun üzerine yukarıdaki âyet-i kerîme nâzil oldu.

Ebû Sâlih, İbn-i Abbas Hazretlerinden şöyle rivayet etmiştir: "Mukatil'den rivayet edilmiştir ki, Hâris bin Âmir, halk içinde Peygamber Efendimizi yalanlardı, ama ev halkı arasına vardığında:

— **Mâ Muhammed min ehlü'l-kizb** (Muhammed asla yalancılardan değildir), derdi."

Şu da rivayet olunmuştur ki, müşrikler O'nu gördükleri zaman: "**İnnehu le-nebiyyü — İşte o peygamber,**" derlerdi.

Hazret-i Ali (r.a.)den rivayet edilmiştir ki, Ebû Cehil mel'unu, kâinatın hocası Efendimiz Hazretlerine:

— Biz, sana yalancısın diyemeyiz, ama o getirdiğin nesneyi yalanlarız, dedi.

Ondan sonra bu âyet-i kerîme nâzil oldu, demiştir.

Eğer sual olunup:

— Hak Teâlâ Hazretleri: "**Senden önce de resûller yalanlanmıştı,**" (En'am sûresi: 6/34) buyurdu. Başka bir âyette de: "**Onlar gerçekte seni yalanlamıyorlar. O zalimler Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr ederler,**" (En'am sûresi: 6/33) buyurdu. Birinci âyetten anlaşılan şudur ki, Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Kâinat Hazretlerini teselli edip "Seni yalanlamalarından üzülüp rahatsız olma. Senden önce gelen resûller de yalanlanmıştır. Halkın hali budur," demek olur. İkinci âyetten anlaşılan da şudur ki, Peygamber Efendimiz Hazretlerini yalanlamazlar. O halde bunlar nasıl bağdaştırılır ve birleştirilir? denirse cevabı şudur:

— Kâfirler iki kısım idiler. Bir kısmı bilmezlerdi. Başlangıçta anlayamayıp cehilleri sebebiyle tekzib ederlerdi. Sonradan anladıkları gibi imana geldiler. Bir kısmı da bilirlerdi, ama inatlarından hakkı örterlerdi. Meselâ Ebû Cehil gibi. Bunlarda yalanlamanın hakikati yoktu. Çünkü doğru olduğunu bildikleri halde yalan olduğunu söylüyorlardı. İşte "**Feinnehum lâ-yükezzibûneke — Onlar, gerçekte seni yalanlamazlar,**" (En'am sûresi: 6/33) buyurulması bunlara göredir. Yoksa hepsine göre değildir.

Hâsılı âyetlerden biri bir kısmına göre, öbürü diğer kısmına göre olur.

Rivayet olunur ki, Ebû Cehil mel'unu, bir gün Fahr-i Kâinat Hazretlerine rastgeldi ve musafaha etti. Bunun üzerine dostları:

— Sen Muhammedle musafaha mı edersin? dediler.

O da:

— Vallahi ben biliyorum ki, o peygamberdir. Ama biz, Abd-i Menâf oğullarına nasıl tâbi olalım? Yâni ona tâbi olmaktan kaçıyorum, yoksa peygamber olduğunu bilirim, dedi.

Kur'ân-ı azîm, bu ulu peygamberin peygamberliğinin doğruluğuna ve risaletinin gerçekliğine delâlet eden âyetlerle doludur. Hak Teâlâ Hazretlerinin kemâline nasıl uygun düşer ki, kendine en büyük yalanla iftira eden bir kimseyi hâli üzre bıraksın, onun hakkından gelmesin, hatta türlü türlü destek ve yardımlarda bulunup sözünü yüce ve kadrini yüksek etsin, duâlarını kabul edip düşmanlarını helâk etsin, akılları parçalayacak işaret ve mucizeler izhar etsin!.. Bütün bunlarla beraber o kişi yalancı ve müfteri olsun!.. Yeryüzünde bozukluk ve karışıklık çıkarmaya çalışsın!.. Hiç aklı olan bir kimse bunu mümkün görür mü ki, böyle olsun?.. Hâşâ ve kellâ, Hak Teâlâ Hazretlerinde acz ve kusur yoktur ki, Cenâb-ı Kibriyâ'sına lâyık olmayanı kendine nisbet etsinler de intikamdan âciz olsun!.. O'nun bütün eşyayı ilmiyle kavrayıcı olduğunu, bütün mümkünâta kudretinin şâmil bulunduğunu, izzetini, hikmetini ve bütün sıfatlarında kemâlini tasavvur eden bir kimse bilir ki, böyle olması mümkün ve muhtemel değildir. Bu ihtimali mümkün gören kimse, Hak Teâlâ Hazretlerinin marifetinden en uzak olan, yâni onu hiç tanımayan bir yaratıktır. Hatta o, insan bile değildir, belki hayvanların en bayağısıdır.

Kur'ân-ı azîm'de bu yolda istidlâl çok varid olmuştur. Bu yol, havassın belki havassın da en seçkinlerinin yoludur. Onların şanı, fiilleri üzerinde Allah ile istidlâldir. Yâni onlar, Cenâb-ı İzzet ile aşinadırlar; O'nu çok iyi tanırlar. O'na lâyık olan ve lâyık olmayan fiilleri iyi bilirler, ona göre hükmederler. Hak Teâlâ Hazretlerinin kudret ve hikmetinin kemâli, kendisine hiç kimsenin iftira etmeye muktedir olmamasını gerektirir. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri, bu mânada:

"Eğer o bizim üzerimize yalan yanlış birtakım şeyler söyleyip bize iftira etseydi, biz onun gücünü ve yetkisini alır, sonra can damarını keserdik. Sizden hiç kimse buna engel de olamazdı," (Hakka sûresi: 69/44-47) buyurmuştur.

Eğer iftira etmiş olsaydı, Allah, bu dediğini nasıl yapmaz ve kullarına ibret olması için müfterinin hakkından nasıl gelmezdi?..

Allahü Teâlâ Hazretleri, yine buyurmuştur ki:

"Yoksa, Allah hakkında yalan söyleyerek iftira etmeni mi söylüyorlar? Halbuki Allah dilese senin kalbine mühür vururdu." (Şurâ sûresi: 42/24)

Bunun hâsılı şudur: Kâfirler, Fahr-i Âlem Hazretleri için "Peygamberlik dâvasında bulunmakla yahut Kur'ân'la Allah'a iftira etti," demişlerdi. Hak Teâlâ Hazretleri, onun gibisinden iftirayı uzaklaştırıp buyurdu ki: "Ona ancak kalbine mühür vurulmuş olan cahil kimseler cür'et eder. Ama marifet ve basiret sahibi olan kimse ona cür'et etmez."

Yine buyurmuştur ki:

"Allah'ı, şanına yaraşır şekilde tanıyamadılar. Zira, Allah beşer üzerine bir şey indirmedi, dediler." (K: 6/91)

Hâsılı: "Rahmette ve kullara in'am etmede Allah'ı gerçek tanıma bilgisiyle bilmediler. Vahyi ve resûl gönderilişini inkâr edip 'Hak Teâlâ Hazretleri beşer üzerine hiç bir şey indirmedi, ne vahiy gönderdi, ne peygamber gönderdi,' dediler. Bunlar ise Hak Teâlâ Hazretlerinin en büyük nimetlerindendir," demek olur. Yahut: "Kâfirlere hışım etmede ve onları şiddetle tutmada Hak Teâlâ Hazretlerini hakkiyle tanıyamadılar. Bu sözü söyledikleri zaman da böyleydiler," demektir.

Kadı, bu zikrolunan iki şekilde tefsir etmiştir. Her iki takdire göre de, Kur'ân'ı ve resûlün risaletini tekzib edenleri techil ve tekfir etmektedir. O halde Hak Teâlâ Hazretlerinin yalancı ve müfteriye nusret ve onu teyid ettiğini, onun elinden mucizeler izhar ettiğini zanneden kimsenin hâli nice olsa gerektir?..

Yine buyurmuştur ki:

"Kendilerine okunan kitabı sana indirmemiz onlara yetmez mi? Şüphesiz bunda bir rahmet ve hatırlatma vardır." (Ankebut sûresi: 29/51)

Bunun aslı şudur: Kâfirler, Peygamber Efendimiz Hazretleri hakkında edepsizce sual edip "Mademki gerçek peygamberdir, o halde niçin ona da Sâlih'in devesi, Musâ'nın asâsı ve İsâ'nın sofrası gibi Rabbinden bir mucize inmez?" demişlerdi. Hak Teâlâ Hazretleri, bunun üzerine Resûlüne emredip "Ya Muhammedi Sen de ki: "Âyet-i kerîmeler (mucizeler) Allah katındadır. Dilediği gibi indirir. Ben âyetlere mâlik değilim ki, istediklerinizi getirip göstereyim. Benim şanımdan olan şey değildir o. Benim şanımdan olan ancak inzâr (uyarma ve korkutma) dır; inzârımı Allah'ın verdiği âyetler ve mucizelerle göstermektir. Bundan başka bir şey elimden gelmez," diye buyurmuştu. Sonra buyurdu ki: "Sordukları şey hakkında belirli ve kesin işaretler olarak şu yetmez mi ki, sana biz kitap indirdik; daima üzerlerine okunur. Onlara o kitapla meydan okuruz, kudretleri varsa onun bir sûresinin benzerini meydana getirmelerini isteriz de onlar meydana çıkıp bir şey diyemezler. İşte bizim sana indirdiğimiz o kitap daima onların yanındadır. Diğer mucizeler gibi o, son bulup gitmez. Yahut Yahudiler üzerine okunan, senin dininin vasfından söz edip onların ellerinde bulunan kitabı tahkik et. Yâni onlara okunan kitaplarında buldukları, senin ve senin dininin vasfını tahkik ve isbat eden, kitaplarına mutabık gelen bu âyet ve mucizeler onlara kifayet etmez mi?" demek olur.

Ondan sonra buyurdu ki:

"Benimle sizin aranızda şahit olarak göklerde ve yerde ne varsa hepsini bilen Allah yeter." (Ankebut sûresi: 29/52)

Yâni: "Benim doğruluğuma Allah'ın tanıklığı kifâyet eder. Halbuki beni mucizelerle tasdik etti. Benim doğruluğumu ve buna karşılık sizin beni yalanladığınızı, O bi-

lir. O'nun şahit olması bana yeter," demektir. Böylece Allah her şeyi bilici olduğuna göre O'nun şehadeti şehadetlerin en doğrusu ve en adili olur. Zira şehadet ettiği şeye, tam kavrayıcı ve kuşatıcı olan bilgisiyle şehadet eder.

* * *

Risaletin şahitlerinden biri de şu âyet-i kerîmedir:

"İnnâ erselnâke şâhiden ve mübeşşiren ve nezîren ve dâiyen ilâllâhi bi-iznihi ve sirâcen münîren — Biz seni ümmetlerin tasdik ve tekzibine şahit, mü'minlere cennet ve sevapla müjdeleyici, kâfirlere azâbla korkutucu olarak gönderdik. Allah'ın izniyle Allah'a dâveti ve doğru yolu aydınlatan parlak bir meş'ale olarak irsal ettik." (Ahzâb sûresi: 33/45-46)

"Şahiden" kelimesi mukadder hal üzredir. Ondan sonra gelen mansublar da (mübeşşiren, nezîren, dâiyen, sirâcen, münîren kelimeleri de) ona bağlıdır. **Dâiyen ilâllâhi** demek, "Hak Teâlâ Hazretlerinin ikrarına, tevhidine ve Allah'ın sıfatlarından iman getirmek vacip olan nesnelere dâvet edici" demektir. **"Sirâcen münîr — Aydınlatıcı, parlak meş'ale"** buyurmaktan murad, cehalet karanlıklarında O'ndan ışık alınır, basiretler nurlarını O'nun nurundan alırlar, demektir. Velhasıl, "Sen öyle bir peygambersin ki, biz halka seni gönderdiğimizde, şahit, müjdeci, korkutucu, Allah'a dâvet edici ve aydınlatıcı meş'ale olacağın mukadderdi," demektir.

Buyurmuşlardır ki: "Hak Tâlâ Hazretleri, o Hazret'i vahdaniyetine şahit kıldığı zaman vahdaniyet (Allah'ın birliği) mes'elesinde onu müddei (dâvacı) kılmadı. Çünkü şahit, davacı olmaz. Dâva, ancak aksinin ortaya çıktığı yerde olur. Vahdaniyet ise güneşten daha açık olarak meydandadır. Onun aksi düşünülemez. Bu sebeple dâva (iddia) konusu olmaz.

Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerinin kendisi nübüvvet dâvası ettiğinde Hak Teâlâ Hazretleri, Resûlüllah'ın şehadetinden başka kendi de ona şehadet edip: **"Allah, mutlak olarak senin kendisinin elçisi olduğunu bilir ve münafıkların yalancı olduklarına şehadet eder."** (Münafikun sûresi: 63/1)

Yine bu kabilden Hak Teâlâ Hazretleri buyurmuştur ki:

"İnkâr edenler: 'Sen Allah tarafından gönderilmiş peygamber değilsin,' diyorlar. Sen de ki: Benimle sizin aranızda Allah'ın ve yanında Kitap ilmi bulunanların* şahitliği yetişir." (Ra'd sûresi: 13/43)

* Bu âyette "*Kendisinde kitap ilmi bulunanlar*"dan maksat sadece 4 mushaf (Tevrat, İncil, Zebur ve Kur'an) bilgisi olmayıp Allah'ın bütün elçilerine indirdiği kitapların ve sayfaların özü olan Tevhid akidesidir. Her biri Allah'ın bir âyeti olan insanları ve olayları okuyup mânasını anlayan kimseler, peygamber Efendimizin gerçek Tanrı Elçisi olduğunu şüphesiz bilir, tanır, tanık olurlar. Bu sebeple, "senin elçiliğine Allah'ın ve seni tanıyanların tanıklığı yeter. Tanımayanların tanıklık etmesi zaten söz konusu değildir," demektir. (S.N.)

Kitap ilminden muradın Tevrat ilmi olması muhtemeldir. Onu bilenler, Abdullah bin Selâm ve benzerleridir. Yâni bunlar, Tevrat'ta görmüşlerdir ve bilirler ki, ben gerçek resûlüm, demek olur. Levh ilmi olması da muhtemeldir. Onu bilen Allahu Teâlâ Hazretleridir. Yâni: "O kimse ki, ibadete müstahaktır ve Levh'de olanı ondan başka kimse bilmez, bizim aramızda şahit olarak o yeter. Hangimiz yalancı isek onun cezasını versin," demek olur.

Ayrıca:

"De ki: Şahit olarak hangi şey daha büyüktür? De ki: Benimle sizin aranızda Allah şahittir," (En'am sûresi: 6/19) buyurmuştur.

Yine:

"Allah, sana indirdiğini kendi bilgisiyle indirmiş olduğuna şahitlik eder. Melekler de şahitlik ederler. Şahit olarak Allah yeterlidir," (Nisâ sûresi: 4/166) buyurmuştur.

Ayrıca: **"Vallahu ya'lemu inneke leresûlühü — Allah bilir ki, sen O'nun gerçek resûlüsün,"** (Münâfikun sûresi: 63/1) ve Fetih sûresinde: **"Muhammedün resûlüllahi — Muhammed Allah'ın elçisidir,"** (Fetih sûresi: 48/29) diye buyurmuştur.

Bütün bu âyet-i kerimelerde Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin risaletine şehadet edip inatçı kâfirler üzerine hüccet olarak getirmiştir.

Yine buyurmuştur ki:

"O, Resûlülünü hidayet ve hak dinle gönderdi ki, o dini bütün dinlere galip kılsın. Şahit olarak Allah yeter." (Fetih sûresi: 48/28)

Galip kılmak, ya o dinlerden hak olanı nesh ve bâtıl olanın fesadını ortaya çıkarmakla olur yahut onların ehli üzerine İslâm dini ehlini musallat kılmakla olur. Zira din ehlinden hiç bir topluluk yoktur ki, İslâm ehli onlara galip olmasın. **"Şahit olarak Allah yeter"** buyurması, "Hak Teâlâ Hazretlerinin vaad ettiğinin gerçekten var olduğuna şahit olarak kendi yeter," demektir. Yahut "Mucize göstererek resûlünün nübüvvetine şahitliği yeter," demektir. Kadı böyle tefsir etmiştir.

* * *

Şu da Hak Teâlâ Hazretlerinin şehadeti kabilindendir ki, mü'min kullarının kalblerinde vahyine ve kelâmına karşı kuvvetli tasdik ve kesin bilgi yerleştirmiştir, itminan ve sükûn tevdi etmiştir. Gerçekten Hak Teâlâ Hazretleri, kalbleri, gerçeği kabul etmek ehliyet ve kabiliyeti üzere yaratmıştır. Yaradılışın aslı ve fıtratın gereği, gerçeği kabul, ona itaat, inkiyat, itminan ve muhabbettir; yalan ve batıldan nefret edip ona buğz ve düşmanlık etmektir. Eğer fıtratları üzere kalıp sapıklığa yakın olma-

salardı gerçekten başka bir şeyi istemez ve kabul etmezlerdi. Onun içindir ki, Hak Teâlâ Hazretleri, insanları derin düşünmeye dâvet edip:

"Onlar Kur'ân'ı hiç düşünmezler mi? Yoksa kalblerinin üzerinde kilitler mi vardır?" (Muhammed sûresi: 47/24) buyurmuştur.

Yâni: "Kur'ân-ı azîm'i inceleyip araştırmaz, onda olan öğütleri, iyilere verilecek güzel karşılıkları, kötülere verilecek cezaları düşünmezler mi ki, kötülükleri işlemeye kalkışırlar? Yoksa kalblerinde kilitler mi vardır ki, bunları idrâke, akıllarının onları hatırlamaya ulaşmasına yol bulamazlar?" demektir. Bundan anlaşılır ki, bir kimse Kur'ân'ı hakkiyle düşünerek okusa yaradılışı bakımından onun hak (gerçek) olduğuna ve Allah tarafından gelmiş bulunduğuna zarurî ve kesin bilgi hâsıl eder. Vicdana ait işlerden diğerlerini, elem ve lezzeti, nasıl akliyle idrâk ediyorsa Kur'an-ı azîmin de Allah katından olup Cibril-i Emin lisaniyle Fahr-i Kâinat Hazretlerine gönderilmiş olduğunu öyle idrâk eder. Bunun üzerine kalbinden hevâ ve gaflet kilitlerini gidermeye çalışması gerektir. Kalb açıldıktan sonra başka bir şeye ihtiyaç kalmaz. Bizzat idrâk eder, demektir. Bu da şahittir ki, Hak Teâlâ Hazretleri gerçeği tanıma duygusunu insan kalbinde yaratmıştır ve O, bütün şahitlerin en büyüğüdür.

Yine bir âyet-i kerîmede: **"Kul yâ eyyühe'n-nâsu innî resûlüllahi ileyküm cemian — De ki: Ey insanlar! Ben sizin hepinize Allah'ın elçisiyim,"** (Araf sûresi: 7/158) buyurulmuştur.

Bu âyet-i kerîme, Fahr-i Kâinat Hazretlerinin, bütün insanoğullarına gönderilmiş olduğuna delildir. İsâ-yı Isfahanî -ki ona tâbi olanlara İseviyye derler- bunlar derler ki: "Muhammed doğrudur. Ancak O, Arap tâifesine gönderilmiştir. Beni İsrail'e gönderilmiş değildir." İşte bu âyet-i kerîme onların bu sözlerinin bâtıl olduğuna delildir. Zira Hak Teâlâ Hazretleri, bu âyet-i kerîmede **"Ey İnsanlar! — Yâ eyyühe'n-nâsu!"** buyurmakla bütün insanoğullarına yönelik bir hitapta bulunmayı emretmiştir. Bu hitaptan sonra **"Ben sizin hepinize Allah'ın elçisiyim,"** (K: 7/158) buyurması, Resûlüllah Efendimizin bütün insanlara gönderilmiş peygamber olmasını gerektirir.

Şu da açık ve sâbittir ki, Fahr-i Âlem Hazretleri, **"Ben, İnse ve cinne peygamber olarak gönderildim,"** diye iddia eder. Gerçek resûl olanın yalan söylemesi muhaldir. Risaletini tasdik ettikten sonra bütün iddiasında onu tasdik etmek gerekir. Başkasına mecal yoktur. Bu mertebe kesinleştikten sonra malûm olsun ki, âyet-i kerîme, yâni **"De ki: Ey insanlar! Ben sizin hepinize Allah'ın elçisiyim,"** (Araf sûresi: 7/158) kavl-i şerifi, bazı âlimler katında hususî bir topluluğa şâmildir; bazıları da hususîliğe girmeyi inkâr etmişlerdir.

Birinci fırka, hususîliğe girdiğine dair iki vecih zikretmişlerdir. Birincisi şudur: İnsanlara resûldür, ama mükellef oldukları zaman. Mükellefler cümlesinden olmayanlara resûl değildir. Zira Fahr-i Kâinat Hazretlerinin kendileri buyurmuşlardır ki:

"Üç kimse üzerinden kalem kaldırılmıştır. Bülüğa erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uykuda olandan ve iyileşinceye kadar deliden." Hâsılı, bunlar mazurdurlar, demektir.

Bir vecih de şudur ki: Âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri, haberi kendisine ulaşmış olan herkese resûldür. Şöyle ki: Arzın en uzak köşesinde bir tâife düşünülse, onlar Peygamber Efendimizin ne mucizelerini, ne şeriatını ve ne de haberlerini işitmiş olsalar, kendisine tâbi olmalarına imkân olmasa, onlar nübüvvetini ikrarla mükellef değillerdir.*

İmam Müslim'in naklinde Ebû Hüreyre (r.a.) den rivayet edilmiştir ki:

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَسْمَعُ بِي أَحَدٌ مِنْ هٰذِهِ الْأُمَّةِ يَهُودِيٌّ وَلَا نَصْرَانِيٌّ وَمَاتَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ

Hâsılı mânası şudur: **"Resûlüllah Efendimizin peygamber olarak gönderildiğini işitenlerden her ferde gerekli olan, O'na, O'nun getirdiği Kur'ân, İslâm, şeriat ve ahkâmdan her ne varsa hepsine iman getirmektir. Eğer işittikten sonra iman getirmeden ölürse cehennem ehlinden olur."**

Bunun mânasından çıkarılır ki, işitmeyenler ve İslâm dâveti kendisine ulaşmamış olan kimseler mazur olurlar. Nitekim sahih kavil üzre şeriat gelmeden önce herhangi bir hususta hüküm bulunmadığı usûl ilminde kesin olarak kabul edilmiştir. Bu hadîs-i şerifte, Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin risaletiyle bütün dinlerin nesh olunduğuna delâlet vardır.

Şahitler cümlesinden biri de şudur ki, Hak Teâlâ Hazretleri:

"Ey kitap ehli! Elçilerin arasının kesildiği, arada bir boşluk olduğu zamanda size elçimiz geldi," (Mâide sûresi: 5/19) buyurmuştur.

Yâni Yahudi ve Hıristiyanlardan kitap ehline hitap edip: "Gerçekten bizim resûlümüz, size dini beyan eder olduğu halde resûllerden fetret (boşluk) sırasında, vahyin kesildiği zamanda geldi," demektir.

Fetret zamanı diye iki resûl arasında kalan zamana derler. Burada "Zaman resûlden hâlî iken geldi" demektir. Bu fetretin ne kadar zaman olduğunda, yâni İsâ aleyhisselâm ile Fahr-i Kâinat Hazretleri arasında ne kadar zaman geçtiğinde, ihtilaf olunmuştur. Nehdî ve Katâde'den bir rivayette 600 yıldır. İmam-ı Buharî, Selmân-ı Fârisî'den ve Katâde'den 500 yıl diye rivayet etmiştir. Dehhâk, "430 ile 440

* Çünkü iman gibi inkâr da ancak muttali olduktan sonra mümkün olur. (S.N.)

arasındadır," demiştir. İmadeddin ibni Kesir der ki: "Meşhur olan, 600 yıl olduğudur."*

Bu fetret, Beni İsrail Peygamberlerinin sonuncusu olan Meryem oğlu İsâ ile mutlak olarak bütün Benî Âdem peygamberlerinin sonuncusu olan âlemlerin hocası Efendimiz Hazretlerinin zamanları arasıdır. Nitekim Sahih-i Buharî'de Ebû Hüreyre'den merfuan rivayet olunmuştur ki:

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِابْنِ مَرْيَمَ لَأَنَا إِلَّا أَنَّهُ لَيْسَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ نَبِيٌّ

"Meryem'in oğluna en yakın olan benim. Çünkü onunla benim aramda hiç peygamber gelmemiştir," diye buyrulmuştur.

Kuzaî ve başkalarının, "Arada Hâlid adında bir peygamber gelmiştir" demeleri, bu hadîs-i şerifle red olunmuştur. Arada peygamberin bulunmadığı bununla sâbittir. Müellif böyle zikretmiştir.

Fakat Kadı Beyzavî *Tefsirinde* der ki: "Hazret-i İsâ ile Fahr-i Âlem Hazretlerinin zamanları arasından ibaret olan fetret zamanı, bir kavilde 600 yıl, bir kavilde de 569 yıldı. Dört peygamber gelmişti. Üçü İsrail'den, birisi Arap'dandı ve adı Hâlid bin Sinân idi."

Ancak Kadı Ebû Hüreyre'nin hadîsine ıttıla ve sıhhatini teslim ettikten sonra: **"Leyse beynî ve beynehu nebiyyü — Benimle onun arasında nebi yoktur,"** kavl-i şerifini **"Nebiy-yi mürsel — Resûl olarak gönderilmiş peygamber"** mânasına hamletmek gerektir. Fakat zayıflıktan hâli değildir, demiştir.

Âyet-i kerîmede kitap ehline yapılan iyilikleri hatırlatma vardır. Yâni: "Vahyin eserleri yeryüzünde görünmez olduğu zamanda, cihan küfür ve isyan karanlıkları ile dolduğu bir sırada size Fahr-i Âlem Hazretlerini gönderdim. Üstelik vahiy ve resûl gönderilmesi öyle bir şeydir ki, âlemde bundan daha fazla ihtiyaç olan bir şey yoktur. O halde bu ihsanımı bilesiniz ve şükrünü edâ edesiniz," demektir.

Yine Peygamber Efendimiz Hazretlerinin ümmeti hakkında gösterdiği çaba, çalışma ve ihtimamı şu âyet-i kerîmede beyan edip buyurmuştur ki:

"Lekad câeküm resûlün min enfüsiküm azîzun aleyhi mâ anittüm harîsün aleyküm bil-mü'minîne raufun rahîmun — Andolsun, size içinizden öyle bir Elçi geldi ki, sıkıntıya uğramanız ve üzülmeniz ona ağır gelir. O, size çok düşkün, mü'minlere çok şefkatli ve merhametlidir." (Tevbe sûresi: 9/128)

---

* Hz. İsa'nın 41 yaşında vefat ettiği varsayılırsa Hz. Muhammed'in doğumu ile Hz. İsa'nın ölümü arasında 530 yıl, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilan etmesiyle arasında 571 yıl, her ikisinin ölümleri arasında 591 yıl vardır, demektir. (S.N.)

Yâni: "Gerçekten size cinsinizden ve kendi mislinizden Arabî bir Elçi geldi ki, sizin şirk ve isyan olan işlerle günahlarınız ona güç gelir. Sizin iman, iyilik üzre bulunmanıza haristir. Mü'minleri çok esirgeyici ve onlara acıyıcıdır, demektir." Kadı böyle demiştir.

Hazret-i Hasan-ı Basrî (Allah onun yüce sırrını kutlu kılsın):

عَزِيزٌ عَلَيْهِ أَنْ تَدْخُلُوا النَّارَ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ

"Âyet-i kerîmeden murad, 'Size öyle ulu bir Elçi geldi ki, cehenneme girmeniz ona gayet güç gelir. Cennete girmenize düşkündür,' demek olur," dedi.

Bizim saâdet ve kurtuluşumuza düşkün olduğundandı ki, bize tebliğini kasdettiği şeyi, bizim anlamamızı murad edinerek kendi derecesi üzerinden hitap etmeyip bizim derecemize inerek hitap ederdi. Nitekim *Bürde* Sahibi bu mânaya işaret ederek buyurmuştur ki:

لَمْ يَمْتَحِنَّا بِمَا تَعْيَى الْعُقُولُ بِهِ ۞ حِرْصًا عَلَيْنَا فَلَمْ نَرْتَبْ وَلَمْ نَهِمِ

"Bizi ıslah ve irşada düşkün olduğu için

Akılların almayacağı şeylerle bizi imtihan etmedi.

Biz de O'nun bize anlattığı şeylerden şüphe ve şaşkınlığa düşmedik."

Âlemlere Rahmet Oluşu

Hak Teâlâ Hazretleri, O'nu, âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Anlaşılamayan şeyi teklif etmekle rahmet bir araya gelmez. Bizi doğru yola hidayet etmeye düşkün olduğundan çok zaman bize anlatabilmek için gözle görülüp elle tutulur şeylerle sözlerini misâllendirirdi. Bu üslûp, Kur'ân-ı azîmin tarzıdır. Kitap ve sünneti okuyup inceleyen kimseler, bu kabilden nice acayibe muttali olurlar.

Hak Teâlâ Hazretleri, âyet-i kerîmede Peygamber Efendimiz Hazretlerinin düşkünlüğünü ümmetinin İslâm olmasına, sevgi ve rahmetini mü'minlere mahsus kıldı. Âyet-i kerîmede **"Min enfüsiküm — Sizin (nefislerinizden) kendi içinizden"** buyrulup **"Min ezvâciküm — Sizin eşlerinizden"** buyrulmaması hakkında bazıları nükte beyan edip "İhtimaldir ki, Allah'ın muradı, Fahr-i Âlem Hazretlerinin cesediyle bizden olup mukaddes ruhu ile bizden olmamasıdır," dediler. Yâni bize benzerliğinin sureta olması, mâna bakımından olmamasıdır. Hakikatta temiz ruhu, bizim ruhlarımız kabilinden değildir, demektir.

Ayrıca Hak Teâlâ Hazretleri:

"Ve mâ erselnâke illâ rahmeten lil-âlemîne — Biz, seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik," (Enbiyâ sûresi: 21/107) buyurmuştur.

"Rahmeten" kelimesinin mef'ulün-leh (rahmet için mânasına) olması mümkündür. Bu takdirde mânası: "Ya Muhammed, biz seni başka bir şey için değil, ancak âlemlere rahmet için gönderdik," demektir. Kâfirlere rahmet olması, O'nun şerefli zamanında yere geçme, maymun, domuz ve sair hayvanların suretine girme gibi dünyevî azâblardan emin olmalarıdır.

Aynı kelimenin, hâli bildirmek üzere mansub olması, rahmetin kendisini göstermekte mübalağanın kasdedilmiş olması da mümkündür. Bu takdirde mânası: "Biz seni ancak âlemlere rahmet olduğun halde gönderdik" demek olur. Aradan muzaf'ın çıkarılmış olması takdirine göre olması da mümkündür. Yâni **"Zî rahmete — Rahmet sahibi"** demek olması, yahut **"Râhim — Esirgeyici"** mânasına gelmesi de mümkündür. Bu takdirlere göre: **"Âlemlere rahmet sahibi ve esirgeyici olduğun halde seni gönderdik,"** demek olur.

Ebu Bekir bin Tâhir'den (Allah sırrını takdis etsin) nakledildiğine göre: "Hak Teâlâ Hazretleri, Resulullah Efendimizi, bütün birr ü fâcire (iyilere ve kötülere) karşı rahmetle süslemiştir. Fahri Kâinat Hazretlerinin varlığı, bütün huyları, ahlâkı ve sıfatları halka rahmettir. Onun rahmetinden cüz'î bir nesneye yetişen kimse, iki cihanda her çirkin işten kurtulup her sevilen ve istenen şeye vâsıl olur," diye buyurmuştur.

İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri buyurmuştur ki: "Fahr-i Âlem Hazretleri bütün birr ü fâcire (iyilere ve kötülere) rahmettir. Zira her peygamberi tekzib edenler helâk olmuşlardır; bizim peygamberimizi tekzib edenler ise ölüme yahut kıyamete tehir olunmuşlardır. Tasdik edenlere dünyada ve âhirette rahmet hâsıl olur."

Semerkandî der ki: **"Lil-âlemîn — Alemler için"** demek, **"Lil-cinni ve'l-insi — Cin ve insan için"** demektir. Bazıları: Bütün yaratıklar için demektir, dediler. Mü'minlere hidâyetle rahmettir, münâfıklara öldürülmekten kurtarılmakla rahmettir, kâfirlere azâblarını tehir etmekle rahmettir.

Hâsılı, şerefli zâtı öyle bir rahmettir ki, mü'mine ve kâfire şâmil olur. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri: **"Sen onların içinde bulundukça Allah onlara azâb edecek değildir,"** (Enfâl sûresi: 8/33) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem Efendimiz Hazretleri: **"Ene rahmetün mûhdât — Ben, hediye edilmiş rahmetim,"** buyurmuştur.

Hâsılı, Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Âlem Hazretlerinin yüzü suyuna ümmetinden dünyevî azâbı kaldırmıştır. Ümmetinden dediğimiz ümmet-i dâvetinden demektir. **Ümmet-i dâvet** (Peygamberimizin dâvetine muhatap olan bütün insanlar topluluğu) diye, Resûlüllah Hazretlerinin peygamber olduğu zamandan kıyamete kadar şahıslara derler. Kâfir ve müslüman herkes buna dahildir. **Ümmet-i icâbet** (dâveti ka-

bul etmiş olanlar topluluğu) diye de ona derler ki, ona iman ve onu tasdik etmişlerdir. Yâni mü'minler demektir.

Âriflerden kimisi buyurmuşlardır ki: "Bütün peygamberler rahmetten yaratılmışlardır. Bizim peygamberimiz ise rahmetin kendisidir."

Hâsılı iki âlemin elçisi Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin sözü ve öğüdü rahmettir, duası ve istiğfarı rahmettir, örnek alınan huyları ve tavırları rahmettir, hidâyeti ve şefaati rahmettir. Kabul ettiği kimseler bu rahmetten hisse aldılar, reddettikleri mahrum kaldılar.

Eğer sual olunup:

— Bu nasıl rahmettir ki, kılıçla ve malları mübah kılmakla geldi? denirse buna iki yönden cevap vermişlerdir:

1 — Kılıçla gelmesi, tefekkür ve endişe etmeyip inat ve kibirlenme, böbürlenme üzre olan kimselere göredir. Bu mâna O'nun rahmet olmasına zarar vermez. Görmez misin ki, Hak Teâlâ Hazretlerinin isimleri Rahmân ve Rahim'dir, asî ve zalimlerden intikam alır, yine de Rahmân ve Rahîm olmasına noksan gelmez.

2 — Daha önce de işaret olunduğu üzre diğer peygamberleri tekzib edenler helâk oldular; başlarına türlü türlü dünyevî azâb ve cezalar geldi. Fahr-i Kâinat Hazretlerini tekzib edenlerin azabı ise âhirete tehir olundu.

Kadı Iyâz *Şifa*'sında hikâye etmiştir ki "Fahr-i Âlem Hazretleri, Cebrâil aleyhisselâm'a:

— Bu rahmetten sana da bir şey yetişti mi? diye sordu.

Cebrâil aleyhisselâm:

— Evet, ben de sonumun ne olacağından korkardım. Hak Teâlâ Hazretleri beni överek: **"Zî kuvvetin inde zî'l-arşi mekînin mutâin sümme emînin — O kuvvetlidir, Arş'ın sahibi katında değerli bir yeri vardır. Orada kendisine itâat edilir, sonra emindir (güvenilir),"** (Tekvîr sûresi: 81/20-21) buyurduğu gibi benim korkum gidip emniyet hâsıl ettim, dedi."

Bu âyet-i kerîme -yâni **"Ve mâ erselnâke illâ rahmeten lil-âlemîne — Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik,"** (Enbiyâ sûresi: 21/107) âyet-i kerîmesi, Fahr-i Âlem Hazretlerinin Cebrâil aleyhisselâm'dan daha üstün olmasını gerektirir. Zira Peygamber Efendimizin, Kur'ân deliliyle "Âlemlere rahmet" olduğu sabit olunca melekler de âlemlere dahil olduğu için onlardan üstün olması gerekir. Bu hususa ilişkin daha fazla tafsilat geçmişte zikrolunmuştu.

Resûlüllah Efendimizin risalet ve nübüvvetine delâlet eden âyet-i kerîmelerden biri de şudur ki, Hak Teâlâ Hazretleri:

"Mâ kâne Muhammedün ebâ ahadin min ricâliküm ve lâkin resûlallahi ve hateme'n-nebiyyîne — Muhammed, sizin erkeklerinizden hiç kimsenin babası olmadı, fakat o Allah'ın elçisi ve peygamberlerin tamamlayıcısı oldu," (Ahzâb sûresi: 33/40) buyurmuştur.

Bu âyet-i kerîme, Fahr-i Âlem Hazretlerinden sonra nebi gelmeyeceğine hüccettir. Ondan sonra nebi gelmeyince resûl gelmeyeceği evleviyetle sâbit olur. Zira risalet makamı, nübüvvet makamından daha hususîdir. Her resûl nebidir, ama her nebi resûl değildir. Nitekim daha önce beyan olunmuştur.

İmam Tirmizî'nin rivayetinde Enes bin Mâlik'den merfuan gelmiştir ki:

إِنَّ الرِّسَالَةَ وَالنُّبُوَّةَ قَدِ انْقَطَعَتْ فَلَا رَسُولَ بَعْدِي وَلَا نَبِيَّ

"Elbette nübüvvet ve risalet kesilmiştir. Benden sonra ne nebi vardır ne resûl," buyrulmuştur.

Bu hadîs-i şerif delâlet eder ki, nübüvvet ve risalet işi kesilmiştir; Fahr-i Âlem Hazretlerinden sonra ne nebi gelmesinin ne de resûl gelmesinin ihtimali vardır.

İmam Buharî, Müslim ve diğerlerinin rivayetlerinde Câbir (r.a.) den merfuan rivayet olunmuştur ki:

مَثَلِي وَمَثَلُ الْأَنْبِيَاءِ كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى دَارًا فَأَكْمَلَهَا وَحَسَّنَهَا إِلَّا مَوْضِعَ لَبِنَةٍ فَكَانَ مَنْ دَخَلَهَا يَنْظُرُ إِلَيْهَا قَالَ مَا أَحْسَنَهَا إِلَّا مَوْضِعَ هٰذِهِ اللَّبِنَةِ خُتِمَ بِيَ الْأَنْبِيَاءُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ

"Benimle diğer peygamberlerin misâli şuna benzer: Bir kimse bir ev yapıp tamamlasa. Her yerini güzelce bitirip yalnız bir kerpiç yeri boş kalsa. Ona girip nazar edenler: 'Ne güzel etmiş, ancak şu kerpicin yeri boş kalmış,' derler. İşte böylece nebiler binası benimle tamamlandı," diye buyrulmuştur.

Hâsılı Peygamber Efendimiz Hazretleri, kendisinin nebilerin ve resûllerin hâtemi (tamamlayıcısı) olduğunu ve kendisinden sonra peygamber gelmeyeceğini böyle bir temsille bayan buyurdu.

İmam Müslim'in naklinde Ebu Saîdi'l-Hudrî (r.a.) den rivayet edilmiştir ki:

فَجِئْتُ فَأَتْمَمْتُ تِلْكَ اللَّبِنَةَ

"Ben geldim, o kerpicin yerini tamamladım," diye buyurmuşlardır.

Hâsılı kendilerinden sonra peygamber gelmeyeceğini açıklandığı şekilde beyan buyurmuşlardır. Tâ ki, herkes, bundan sonra peygamber gelmesine mecal olmadığını idrâk etsin. Yine Müslim'in naklinde Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayet edilmiştir ki:

وَأُرْسِلْتُ إِلَى الْخَلْقِ كَافَّةً وَخُتِمَ بِيَ النَّبِيُّونَ

"Yaratıkların toplamına resûl olarak gönderildim ve nebiler benimle hatmolundu," diye buyurmuşlardır.

Varlıkların iftiharı Efendimiz Hazretlerine ilâhî teşrifat cümlesinden biri de şudur ki, nebileri ve resûlleri onunla hatmedip İslâm dinini onunla kemâle erdirmiştir. Tanrı Teâlâ Hazretlerinin kerîm Kitab'ında, Fahr-i Kâinat Hazretlerinin hadîs-i şeriflerinde bundan sonra peygamber gelmeyeceğini beyan buyurmalarının neticesi şudur ki, o Hazret'ten sonra her kim bu makamı dâva ederse onun yalancı, sapık, deccâl ve aldatıcı olduğunu âlem halkı bilsinler. Şöyle ki: Bir kimse sihirde ve onun dallarında türlü hilelerle âdete aykırı bir nesne gösterse bunların hepsinin fesat ve sapıklık olduğunu anlasınlar, peygamber olmasına ihtimal vermesinler.

Daha önce işaret olunduğu üzre son zamanda İsâ aleyhisselâm'ın gelmesi bu söze muhalif değildir. Zira o, Muhammedi şeriat üzre hükümleri icra edip bu bakımdan Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin ümmetinden olsa gerektir. Kasdedilen, Fahr-i Alem Efendimiz Hazretleri peygamberlerin sonuncusudur, ondan sonra kimse peygamber kılınmaz, demektir.

Ebu Hibbân der ki: "Bir kimse, nübüvvet çalışıp kazanmayla olur ve arkası kesilmiş değildir dese yahut velî nebiden üstündür dese, o zındıktır, katli vaciptir."* Doğrusunu Allah bilir.

---

* Şu kadar ki: Veli, kalb içre Hak'dan haber alan kişi demektir. Aynı zamanda veli, kendini tanıyan, başkalarının kendisini tanımasından sakınan ve saklayan kişi demektir. Her velinin Hak'dan aldığı haber, kendisini aydınlatma ve olgunlaştırma içindir. Eğer Hak, veli kuluna verdiği haberle birlikte onu başkalarına da duyurma (tebliğ) görevi verirse o zaman ona nebi denir. Nebi, veli olmadan nebi olamaz. Fakat her velinin, aldığı haberi başkasına duyurması, yani nebi olması da gerekmez. Veli ile nebinin haber kaynağı Hak olduğundan araların da üst/alt farkı yoktur. Esasen hiç bir velide, varlıktan hiç bir nesneye karşı, üstünlük ididası yoktur ve olamaz da. İddia sahibi olan kimse, zaten veli olamaz. Diğer yandan zaman, nebisiz olabilir, ancak velisiz asla olamaz. Zira "*Arz üzerinde halifelik*" (K: 2/30) makamı boşluk kabul etmez. (S.N.)

4. Fasıl

Tevrat, İncil ve Diğer Kitaplarda Resûlüllah'ın Zikrinin Geçmesi

Tevrat, İncil ve diğer semavî kitaplarda Resûlüllah Efendimiz'in güzelliğinin ve iyiliğinin anıldığı bilinmektedir. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri, Kur'an'da:

"Onlar ki, kendi yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o Resûl'e, o ümmi Peygamber'e tâbi olurlar," (Arâf sûresi: 7/157) diye buyurmuştur.

Âyet-i kerîmede gayet açıktır ki, kitap ehli, Fahr-i Âlem Hazretlerinin vasıflarını Tevrat ve İncil'de yazılmış bulurlardı. Eğer bu gerçekten böyle olmasaydı âyet-i kerîme onlara son derece nefret verirdi:

— Ne münasebet! Kitaplarımızda olmayanı söylemenin mânası nedir? diye hakkı kabul etmekten tamamen ve şiddetle yüz çevirirlerdi.

Halbuki bazıları insafa gelip müslüman oldu. Bazıları inat üzre ısrar edip küfründe kaldı. Halin ve işin hakikatinin ne olduğunu bilmez değillerdi, ama hakikati gizlerlerdi. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri:

"Kendilerine kitap verdiklerimiz, O'nu, kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Bununla beraber onlardan bir kısmı, gerçeği gizler," (Bakara sûresi: 2/146) buyurmuştur.

Ayrıca kitaplarında Fahr-i Kâinat Hazretlerinin vasıflarının beyan edildiğini görünce onu tebdil ve tağyir ederlerdi. Hak Teâlâ Haretlerinin:

"Yuharrifunel-kelime an mevâziihi — Kelimeleri kendi yerinden başka yere çekip mânasını değiştirirler," (Nisâ sûresi: 4/46) buyurması bu mânayı gösterir.

İnkârın ne faydası vardır ki, Süryanî lügatinde o Hazret'in şerefli ismi, "Müşeffah"dır; "hamd" mânasına gelen "şüfhâ" kelimesinden alınmıştır. (Yâni: Hamd kelimesinden Muhammed denildiği gibi "şüfhâ" kelimesinden "Müşeffah" denilmiştir). "Elhamdülillah" demek isteseler, "Şüfhâ li-ehâ" derler. Onların ikrar ettikleri sıfatlar, yâni "Şu sıfatlar üzre bir peygamber gelecektir" diyerek geleceğini kabul ettikleri peygamberin sıfatları, âlemlerin hocası Resûlüllah Hazretlerinin hallerine, vasıflarına, peygamberlik zamanına mutabık ve muvafık gelmiştir.

Mademki dedikleri peygamber bu değildir, o halde bulsunlar: O kimdir ki, bu vasıflarla muttasıf olup ümmetler ona itaat ve inkiyad etmiş, dâvetine icabet etmiştir? Yine onların dedikleri üzre o Sahibü'l-Cemel (Deve Sahibi) kimdir ki, Babil vilâyeti ve orada olan putlar onun elinde harâb ve yebâb (yıkık dökük) olmuştur? O, Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinden başka kimdir? Onu göstersinler!.. Bizim onların kitaplarından naklettiğimiz bu kıssalar ve haberler daima kulaklarına dokunup bizim naklettiklerimizi işitirlerken inkâr etmeyip "Bizim kitaplarımızda bu dediğiniz haberler yoktur" dememeleri, itiraflarına delildir. Tutalım ki, biz bu haberleri onların kitaplarından nakletmemişiz, Kur'ân-ı azîm'de gelen deliller bize yetmez mi? Bu cümleden bir kısmı zikrolunan âyetlerdir. Bunlar haber vermiştir ki, Fahr-i Kâinat Hazretlerinin halleri, sıfatları, Tevrat ve İncil'de yazılıdır. İsâ aleyhisselâm'dan hikâye edilerek:

"Meryem oğlu İsâ da: Ey İsrail oğulları! Ben, Allah'ın size gönderdiği elçiyim. Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici olarak size gönderildim, dedi," (Mümtehine sûresi: 60/6) buyrulmuştur.

Yine Yahudi ve Hıristiyanlara hitaben:

"Ey kitap ehli! Niçin yalanı gerçeğe karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?" (Âl-i İmrân sûresi: 3/71) buyrulmuştur.

Bir âyet-i kerîmede de:

"Kendilerine kitap verdiklerimiz, O'nu, kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar," (Bakara sûresi: 2/146) buyrulmuştur.

Hâsılı, kitaplarında zikrolunan vasıftaki peygamberden muradın peygamberlerin iftiharı Resûlüllah Efendimiz Hazretleri olduğunu öyle bilirler ki, asla şüpheleri yoktur, demektir. İnatlarına sebep, ihtimal ki, kitaplarında zikredilen sıfatlarda mevsuf olan peygamberin Benî İsrail'den geleceğini zannetmiş olmalarıdır. Hak Teâlâ Hazretleri, Arap topluluğundan İsmâil neslinden gönderdiği zaman böyle olup kendilerinden gelmemesi nefslerine güç geldi. Cehalet belâsiyle inat ve muhalefeti seçip Peygamber Efendimiz Hazretlerini tekzibe başladılar.

Velhasıl kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri, kitap ehlini türlü sözler, hüccetler, delil ve tanıklarla kendi dinine dâvet edip onları Müslüman etmeğe çalışırdı. Kendinin hakikatine delâlet edip İslâm dinine hidâyet eylemede en kuvvetli olan delil hangisi ise onu beyan ederdi. O halde âyet-i kerîmede buyurulan hususlar gerçeğe uygun olmasa ürküntü ve nefretlerinin artmasına sebep olup maksadı meydana gelmezdi. İşte doğru ve gerçek olduğu içindi ki, Yahudi âlimlerinin büyüklerinden Abdullah bin Selâm, Temîmü'd-Dârî ve Kâ'bu'l-Ahbâr gibi nice kimseler, insaf edip İslâm'a geldiler.

İbn-i Asâkir *Tarih-i Dımışk*'da Muhammed bin Hamza bin Abdullah yolundan, o da İbn-i Selâm'dan rivayet etmiştir ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin Mekke'de zuhurunu işittiği zaman kendi diyarından yola çıktı da Mekke'ye gelip Resûlüllah ile buluştu. Fahr-i Kâinat Hazretleri, İbn-i Selâm'ı nübüvvet nuru ile tanıyıp:

— Sen Yesrib âlimi İbn-i Selâm mısın? diye sordu.

O da:

— Evet, dedi.

Ondan sonra Peygamber Efendimiz, ona yemin verip:

— Tevrat'ı inzal eden Tanrı hakkı için benim sıfatımı Allah'ın kitabında buluyor musun? diye sordu.

İbn-i Selâm:

— Ya Muhammed! Rabbinin vasıflarını anlat, işiteyim, dedi.

Fahr-i Âlem Hazretlerinin mübarek vücuduna titreme düşüp mustarip oldu. Hemen Cibril yetişip İhlâs Sûresi'ni Resûlüllah Hazretlerine telkin etti:

"Kul hüvallahü ahadün, allahu's-samedu, lem-yelîd ve lem-yûled, velem-yekûn lehu küfüven ahadün. — De ki: O Allah birdir. Allah, Samed'dir (her şey kendisine muhtaçtır, fakat kendisi hiç bir şeye muhtaç değildir); doğmamış ve başkası tarafından doğurulmamıştır. Hiç bir şey O'nun dengi değildir." (İhlâs sûresi: 112/1-4)

Resûlüllah Efendimiz böyle der demez İbn-i Selâm:

— **"Eşhedü inneke resûlüllahi ve ennallahe muzahhirüke ve muzahhirü dinüke alâ'l-edyâni** — Şehâdet ederim ki, sen, hiç şüphesiz Allah'ın resûlüsün. Hiç şüphesiz, seni düşmanlarının üzerine ve senin dinini de bütün dinler üzerine galip edicidir," dedi.

Ondan sonra şöyle dedi:

— Gerçekten ben senin sıfatını Allah'ın kitabında şöyle bulurum ki, Hak Teâlâ Hazretleri:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا أَنْتَ عَبْدِي وَرَسُولِي
سَمَّيْتُكَ الْمُتَوَكِّلَ لَيْسَ بِفَظٍّ وَلَا غَلِيظٍ وَلَا سَخَّابٍ فِي الْأَسْوَاقِ وَلَا
يَجْزِي بِالسَّيِّئَةِ مِثْلَهَا وَلَكِنْ يَعْفُو وَيَصْفَحُ وَلَنْ يَقْبِضَهُ اللَّهُ حَتَّى
تَسْتَقِيمَ بِهِ الْمِلَّةُ الْعَوْجَةُ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَيَفْتَحَ بِهِ أَعْيُنًا
عُمْيًا وَآذَانًا صُمًّا وَقُلُوبًا غُلْفًا

"Ey Peygamber! Elbette biz seni, şahit, müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdik. Sen benim kulum ve resûlümsün. Senin adını Mütevekkil koydum. Sen galiz (kaba, ağırlık ve sıkıntı veren kimse) **değilsin. Pazarlarda ve sokaklarda sesini ellerin sesi ile karıştırıp edebe aykırı tavırlar göstermezsin. Sen, kötülüğe kötülükle karşılık vermezsin, ancak affeder, vazgeçer, görmezlikten gelir ve yüz çevirirsin. Kimsenin günahına nazar edici değilsin. Bâtıl din ehli olanlar seninle istikamet bulup halk 'Lâ ilâhe illallah** — Allah'dan başka ilâh yoktur,' **deyinceye kadar Allah seni kabzetmez. Allah, senin sebebinle, kör olmuş gözleri, sağır olmuş kulakları ve gaflet perdesinde kalan gönülleri fetheder (açar)"** diye buyurmuştur.

Bu rivayet, pek az ayrılıkla Sahih-i Buharî'de de varid olmuştur. Onda şöyledir: Atâ bin Yesâr dedi ki, Abdullah bin Amr bin Âs (r.a.) Hazretleriyle buluştuğum zaman ona:

— Fahr-i Âlem Hazretlerinin sıfatından bana haber ver, dedim. O da:

— Peki, dedi. Vallahi Fahr-i Âlem Hazretleri, Kur'ân'da bulunan sıfatlarının bir kısmı ile Tevrat'ta vasfolunmuştur. Onda şöyledir:

"Yâ eyyühennebiyyü innâ erselnâke şâhiden ve mübeşşiren ve nezîren ve hirze'l-ümmiyyîne ente abdî ve resulî semmeytüke'lmütevekkile leyse bi-fazzin ve lâ galizin ve lâ sehhâbin fil-esvâki ve lâ yüciziu bisseyyieti's-seyyiete velâkin ya'fu ve yesfahu ve len yakbizellahu hattâ yakime bihi'l-millete'l-avcâe bien yekulû lâ ilâhe illallahu ve yeftahe a'yunen umyen ve âz-ânen suman ve kuluben ğulfen."

Bunun da mânası İbn-i Asâkir'in naklettiğinin hemen hemen aynıdır. **"Leyse bi-fazzu ve lâ ğalîz — Sen kaba, halka ağırlık ve sıkıntı veren bir kimse değilsin,"** sözü Kur'ân-ı azîm'de geçen:

"Fehimâ rahmetin minallahu linte lehüm ve lev künte fazzen galîze'l-kalbi lâ nefazzu min havlike — Allah'ın rahmeti sebebiyle sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, sert ve katı yürekli olsaydın çevrenden dağılır, giderlerdi," (Âl-i İmrân sûresi: 3/159) sözüne uygun düşer.

"Fazz" ve "ğalîz" kelimelerinin ikisi de aynı mânaya gelir. Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinde asla gılzet (kabalık, sertlik ve ağırlık, yoktu. Hak Teâlâ Hazretlerinin:

"V'ağluz aleyhim — Onlara sert davran," (Tevbe sûresi: 9/73)* buyurması bu mânaya aykırı değildir. Zira onda gılzet yoktu dememiz şerefli tabiatı gılzet (kabalık, sertlik) üzere yaratılmış değildi, demektir. Burada "Onlara sert davran" buyrulması muâleceye (tedâviye, onların hastalıklarını bu tavırla iyileştirmeye) mahmuldur. Yâni şerefli tabiatı yaradılışı bakımından güzellik ve yumuşaklığın en son derecesi üzere idi. Ama Hak Teâlâ Hazretlerinin "Kâfirlere karşı sert davran" diye buyurması, mahsus onlara sertlik sûreti göster, demekti.

"Millet-i avcâ" eğri millet, demektir. Murad, kâfirlerin ve müşriklerin bâtıl dinleridir. Yâni: "Hak Teâlâ Hazretleri, Peygamber Efendimiz Hazretlerini kabzetmez, tâ ki, onun sebebiyle kâfirlerin eğri milletlerini (dinlerini) doğrultup dinlerini İslâm dinine tebdil edinceye kadar," demektir.

İmam Beyhakî de bu mânaları kapsayan sözlerle Kâ'b'dan bu hususu rivayet etmiştir. İbn-i Abbas Hazretlerinden de rivayet etmiştir ki: "Hıristiyan milletinden Cârud adlı bir kimse Fahr-i Âlem Hazretlerine gelip iman getirdiği zaman yemin ederek:

— Ya Resûlüllah! Senin vasfını İncil'de buldum. Vallahi Meryem oğlu İsâ seni müjdelemiştir, dedi."

İbn-i Sa'd'ın rivayetinde gelmiştir ki: Hazret-i İbrahim aleyhisselâm Hacer'i yola çıkarmağa emrolunduğu zaman buraka bindirdiler. Yolda giderken her ne zaman yeşillik ve gönül açıcı bir menzile uğrasalar:

— Ya Cebrâil, burada inelim mi? diye danışırdı.

Fakat Cebrâil aleyhisselâm izin vermezdi. Sonunda Mekke'ye geldiler. Orada Cebrâil aleyhisselâm:

— Burada in, ya İbrahim, dedi.

İbrahim aleyhisselâm:

— Beni öyle bir yerde indiriyorsun ki, burada ne davar var, ne de ekin! Burası kupkuru bir yer, dedi.

---

* Mezkûr âyet-i kerîmenin tamamının meali şudur:
"Ey Peygamber! Kâfirlerle ve münafıklarla cihad et, onlara sert davran. Onların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü bir varış yeridir." (K: 9/73)

Cebrâil:

— Evet, bu makam öyle bir makamdır ki, senin zürriyetinden senin sözünün kendisiyle tamamlanacağı peygamber buradan çıkar, diye buyurdu.

Yahudi tâifesinin Tevrat'ı tebdil ve tağyir ettikten sonra ihtiyar ettikleri nüshada şöyle geçer:

تَجَلَّى اللّٰهُ مِنْ سِينَاءَ وَأَشْرَقَ مِنْ سَاعِيرَ وَاسْتَعْلَنَ مِنْ فَارَانَ

"Allah, Sinâdan tecelli etti, Sâir'den doğarak etrafı aydınlattı ve Fârân'dan gün gibi âşikâr meydana çıktı," buyurulmuştur.

Sinâ, o dağdır ki, Tanrı Teâlâ Hazretleri Mûsa aleyhisselâm'a onda konuştu.

Sâir, o balçıktır ki, İsa aleyhisselâm'a onda söyledi ve nübüvveti onda zuhur etti.

Fârân, Hicaz diyarında Benî Hâşim dağıdır ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri o dağlardan birinde ibadet ederdi. İlk vahiy orada vâki olmuştu. Bunlar üç dağdır. Birine Ebu Kubeys, birine Kuaykaân derler ki, onun karşısındadır. Biri de daha şerefli sayılmıştır ki, ona Fârân derler. Bu dağın Kuaykaân'a karşı düşen yerine Şâ'b-ı Benî Hâşim (Benî Hâşim Deresi) derler. Bir kavilde Fahr-i Kâinat Hazretlerinin doğumu o yerde vâki olmuştur. Tecelli (ışığı vurma), İşrak (parıldayarak doğma) ve istilân (açıkca meydana çıkma, alenîleşme) kelimelerinden murad, zuhur ve inkişaftır. Hâsılı, Hak Teâlâ Hazretleri bu dağlardan zuhur ve inkişaf etti, demektir.

Bunlardan zuhurun mânası, İbn-i Kuteybe'nin dediği üzre, Sinâ'da Hazret-i Mûsa'ya Tevrat'ı inzal etmesi, Sâir'de İsâ aleyhisselâm'a İncil'i inzal etmesi ve Fârân'da Fahr-i Âlem Hazretlerine Kur'ân-ı azîm'i inzal etmesidir. Zuhuru, kitaplar inzal edip şeriatların hükümlerini beyan etmesidir. İsâ aleyhisselâm, zikrolunan Sâir'de, Halil'in memleketinde Nâsıra dedikleri köyde otururdu. İsâ aleyhisselâm'a tâbi olanlara Nasârâ denmesinin sebebi budur. İslâm ehli ile Kitap ehli arasında, Fârân'dan muradın Mekke diyarı olduğunda ihtilaf yoktur. Eğer başka yerdir derlerse Hak Teâlâ Hazretleri, Tevrat'ta:

"İnnallahe eskine Hâcere ve İsmaile Fârân — Allah, Hacer ve İsmail'i Fârân'da iskân etti," diye buyurmadı mı?

Allah'ın Hâcer ve İsmail'i Mekke'de iskân ettiği ise kesindir. O halde Tevrat'ta Fârân kelimesiyle geçince muradın Mekke olduğu sâbit olur, asla şüphe kalmaz. Eğer başka yerdir derlerse göstersinler, nasıl yerdir ki, adı Fârân olsun, Hak Teâlâ Hazretleri Mesih'den sonra onda kitap indirip şark ve garbı onun hükmüne musahhar etmiş olsun; hiç bir din biliyor musunuz ki, İslâm dini gibi zuhur edip bütün yeryüzüne yayılmış olsun? denilir.

Açıktır ki, buna cevap vermekten âciz kalırlar. Kitaplarının hükmünce ve âlem halkının ittifakınca Fârân'ın Mekke olduğu sâbit olup ondan zuhur eden seçkin dinin İslâm olduğu kesinleşir.

İbn-i Zafer'in zikrettiği üzre Tevrat'ın tercümesinde:

"Seukimû lehüm nebiyyen misleke min ihvatihim ve ec'alu kelâmı fî femihi feyekulû lehüm külle şey'in emertuhu ve eyyumâ recülün lem yuti' men tekelleme bismî feinnî entekımu minhu."

Mânası, Mûsa aleyhisselâm'a hitap ederek: **"Ben, senin kavmine kendi kardeşlerinden senin gibi bir peygamber göndereceğim. Kelâmımı O'nun ağzına ilka etsem gerektir. O, benim kendisine emrettiğim her şeyi onlara söyleyecektir. Her kim benim adımı zikredene itâat edici olmazsa elbette ben ondan onun intikamını alırım,"** buyrulmuştur.

Bu sözde Fahr-i Âlem Hazretlerinin nübüvvetine deliller vardır. Zira Hazret-i Musa'nın kavmi, Benî İshak idiler. Onların kardeşleri Benî İsmail'dir. Eğer bu vaad olunan peygamber Benî İshak'dan gelmiş olsaydı kendilerinden gelmiş olurdu, kardeşlerinden gelmiş olmazdı. Resûlüllah Efendimiz Benî İsmail'den zuhur ettiğinden anlaşılır ki, murad kendileridir. Allah'ın yardım ve selâmları O'nun üzerine olsun.

Ayrıca **"Nebiyyen misleke — Senin gibi bir peygamber"** buyrulmuştur. Benzerlikten murad, Hazret-i Musa gibi şevketli, dâvet ve şeriat sahibi olmaktır ki, açık seçik mucizelerle gelip meydan okusun, eski şeriatlarını neshedip kendi şeriatının hükümlerini icra etsin...

Tevrat'ta yazılıdır ki: **"Lâ yekumu fî Benî İsraile ahadün mislü Musa — Benî İsrail'den Musa gibi bir peygamber çıkmaz,"** buyrulmuştur. Bir tercümede de: **"Mislü Musa lâ yekumu fi Benî İsraile ebeden — Musa gibi biri Benî İsrail'den asla çıkmaz,"** buyrulmuştur. İkisinin de mânası aynıdır. Yalnız ikincide **"Ebeden — Aslâ"** kaydı eklenmiştir. Bunların gereği, Benî İsrail'den Musa'nın benzerinin zuhur etmemesidir. Yehud tâifesi, muztar olduklarından, "O vaad olunan peygamber Nun oğlu Yuşa'dır," dediler. Ama bâtıl bir söz söylemiş oldular. Zira Yuşa aleyhisselâm, Hazret-i Musa'nın diriliği zamanında hizmetkârı idi. Ölümünden sonra onun şeriat ve dâvetini tekid üzere idi. Başka bir şeriat getirmedi.

O halde açıkca belirlendi ki, kasdedilen, Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellem Hazretleridir. Zira zikrolunan şartlarda Hazret-i Musa'nın benzeri idi. Başka din ve şeriat getirdi. Halkı dinine dâvet edip mucizeler gösterdi ve meydan okudu. Eski şeriatları neshedip kendi şeriatını yürürlüğe koydu.

Ayrıca, **"Kelâmımı O'nun ağzına ilka edeceğim,"** buyurmasından muradın, Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellem Hazretleri olduğu açıktır. Zira mâna-

sı: "Ben kelâmımı ona vahyederim de o işittiği üzre halka söyler. O'na sayfalar ve levhalar indirmediğim şunun içindir ki, ümmî'dir (yâni bütün ilimlerin anası olan vahiy kaynağına bağlı olduğu için yazılmış kitaplara muhtaç değildir, bütün bilgileri doğrudan doğruya ana ilim kaynağından alır), okumaz," demektir.

İncil'de Farkılıt:

İbn-i Tuğrul, *Dürr-i Munazzam* (Dizilmiş İnci) adlı kitabında der ki: "Yuhanna, İncil'de Mesih aleyhisselâm'dan şöyle nakleder:

"Etlubu leküm mine'l-âbe en yu'tiyeküm farkılite âhere yusebbitu maaküm ilâ'l-eyuddu ruhu'l-hakkillezi len yutika'l-âlemu en yaktuluhu — Sizin için Baba'dan size Farkılıt'ı vermesini diledim. O sizinle beraber dağılmış olanları bir araya toplayacak ve Hakk'ın ruhunu kuvvetle izhar edecektir (yahut: Hakk'ın ruhu onu teyîd edecektir). **Âlemde hiç kimse onunla çarpışmaya kudret yetiremeyecektir,"** diye buyurmuş.

Ama İbn-i Zafer'in (Allah ona rahmet etsin) naklettiği söz şudur:

"En ecebiumunî fahfezu vasiyyeti ve ene etlubu ilâ ebî feyu'tiyeküm farkılite âhere yekûnu maakümü'd-dehre küllehu — Vasiyyetimi kabul ediniz ve onu muhafaza ediniz: Ben, Babam'dan size Farkılıt'ı vermesini diledim ki, zaman sona erinceye kadar sizinle beraber olsun."

İbn-i Zafer'in bu sözü, Hazret-i İsa tarafından açıklandığı gösterir ki, Hak Teâlâ Hazretleri, kendinden sonra o kavme bir peygamber daha gönderecektir. Kendi gibi o da Hak Teâlâ Hazretlerinin risaletini tebliğ edecek ve onun şeriatı, bâki, ebedî kalıcı ve teyid edilmiş olacaktır. O halde bu vasıflarla vasıflanmış olan kimse, Fahr-i Alem Efendimiz Hazretleridir. Ondan başka kimse değildir."

Farkılıt'ın ne demek olduğunda Hıristiyanlar ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, **Hâmid** (hamdedici, övücü) mânasındadır, bazıları da **Muhallis** (kurtarıcı) mânasınadır, dediler. Eğer Muhallis (kurtarıcı) mânasına muvafakat edersek, murad, Resûlüllah Efendimiz Hazretleridir; âlemi küfürden kurtarmıştır. Peygamber ümmetini küfürden kurtarıcıdır. İncil'de Mesih aleyhisselâm'ın: **"İnnî ci'tü li-halâsi'l-âlem — Ben, âlemi kurtarmak için geldim,"** demesi bu mânaya şahittir. O halde buna göre sözün mânası: "Ben Allah'dan son bir peygamber göndermesini dilerim ki, o, âlemi küfürden kurtarsın," demek olur. Kelimenin Hâmid mânasına olduğunu kabul edersek Ahmed ve Muhammed kelimelerine Hâmid kelimesinden daha yakın olan ne vardır ki, ona hamlolunsun? Böylece muradın yine Muhammed Mustafa olduğu açıkça ortaya çıkar.

İbni Zafer'in buyurduğu üzre İncil'in tercümesinde Farkılıt'ın resûl mânasında olduğuna delâlet vardır. Zira şöyle denilmiştir:

"İnne hâze'l-kelâmellezi tesmeunehu leyse hüvelî beli'l-âbillezi erseleni bihâze'l-kelâmi leküm ve emmâ'l-bâraklitu ruhu'l-kuddusullezi yursiluhu ebî bismî fehüve yuallimuküm külle şey'in ve hüve yüzekkiruküm kemâ kultuhu leküm. — Allah, beni bu kelâmla size elçi göndermiştir. Ama ruhu'l-kuddüs olan Bârkılıt'ı Tanrı Teâlâ Hazretleri gönderecektir. O, beni ismimle zikredip risaletimi tasdik edecektir. Ben size her ne söyledimse o da gelip size hatırlatacaktır."

Bundan daha açık söz olmaz ki, Bârkılıt, Hak Teâlâ Hazretlerinin elçi olarak gönderdiği resûldür. Gelip Hazret-i Mesih'i tasdik edip onun Allah tarafından gönderilmiş gerçek resûl olduğunu beyan edecektir. Her şeyi halka öğretecek ve hatırlatacaktır. Allah'ı tevhid etmeyi buyuracaktır. Nitekim İsa aleyhisselâm böyle etmişti, demek olur.

Mezkûr nakilde geçen Eb (Baba) kelimesi, tebdil ve tahrif olunan kelimelerdir. Yahudi ve Hıristiyanlar, kendi aralarında bu kelime ile Hak Teâlâ Hazretlerini murad edinirler. Onların âdetinde bu mânada kullanılması kötü ve çirkin bir şey değildir. Zira onların âdet ve göreneklerinde bu bir büyütme, saygı gösterme kelimesidir. Öğrenciler, kendilerinden ilim öğrendikleri üstatlarına Eb (Baba) kelimesi ile hitap ederler. Meşhur ve tanınmış bir şeydir ki, Hıristiyanlar, kendi din büyüklerine Ruhanî Babalar diye hitap ederlerdi. Yahudi ve Hıristiyan yığınları, daima "Biz Allah'ın oğullarıyız" demeği âdet edinmişlerdir. Hak Teâlâ Hazretleri hakkında bu gibi sözleri kullanmaları kötü anlayış ve kötü edeplerindendir. Cenâb-ı İzzetine lâyık olmadığını idrâk edemeyip bu gibi kelimeleri onun hakkında kullanırlar.

"Yürsiluhu ebî bismî — Babam o elçiyi benim ismimle gönderecektir," sözünden murad, Hazret-i İsa'nın risaletinin gerçekliğine Fahr-i Kâinat Hazretlerinin şehadetidir; Kur'ân-ı azîm'de onun methi ve kendisine iftira edilen şeylerden tenzihidir, dediler.

İncil'den başka bir tercümede şöyle vâki olmuştur:

"Elfarkılitu izâ câe vebbahe'l-âlime ale'l-hatieti ve lâ yekulu min tilkai nefsihi mâ yesmeu yükellimuhum bihî ve yesûsuhum bilhakki ve yuhbiruhum bil-havadisi. — Farkılıt (Kâinatın Efendisi Resûlullah Hazretleri) geldiğinde kitap ehlinin âlimlerine: 'Niçin gerçeği gizliyorsunuz? Niçin Allah'ın kitabında olan kelimeleri yerli yerinden tahrif ve tağyir ediyorsunuz? Niçin dini dünyaya satıyorsunuz? diye serzeniş edecektir. Ne söylerse kendinden söylemeyip vahiy meleğinden işittiğini söyleyecektir. Halka Hakkı tavsiye edecek; Âlemde olan hâdiselerin hakikatinden haber verecektir."

İşte bu zikrolunan vasıflar, Fahr-i Kâinat Efendimizden başka kimden zuhura geldi ki, gerçek resûl o olsun?.. Halka müjdeleyen, kötülüklerin sonunu söyleyerek korkutan, iyiliklerin mükâfatını bildirerek sevindiren, hâdiselerden ve gayba ait

hususlardan haber veren, Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellem Hazretleridir. Farkılıt -ki, Allah'ın Elçisi'dir- o Hazret'tir. O'ndan başka kimse olması düşünülemez.

Şerefli sıfatlarının övgüsü Dâvud aleyhisselâm'a inen Zebur'da da şöyle geçmiştir:

"Fâdati'n-ni'metu min şefeteyke min ecli hâzâ bârekekellahu ilel-ebedi tekalled seyfeke eyyuhâ'l-cebbâru feinne şerâyiake ve süneneke makrunetu biheybetin yemîneke ve sihâmeke mesnunetün ve cemiu ümemin yehuzzune tahteke. — Senin dudaklarından nimet parlayacak, bu sebeple Allah seni ebediyyen mübarek kılacaktır. Kılıcın cebbarlar gibi boynuna çapraz asılmış olacaktır. Elbette senin şeriatlerin ve sünnetlerin birbirine bağlı ulu bir çift olacak. Sana inanmak ve sana yakın olmak, âdet hükmünde tutulan yol olacak ve bütün ümmetler senin bayrağının altında toplanacaktır."

"Senin dudaklarından nimet parlayacak" buyrulmasından murad, Fahr-i Âlem Efendimizin dilinden Allah kelâmının, hadîs-i şeriflerin akmasıdır. **"Kılıcın cebbarlar gibi boynuna çapraz asılmış olacak"** sözünde, o Hazret'in Arap'tan geleceğine delâlet vardır. Zira bu, "Kılıcını boynuna hamaylı gibi tak," demektir. Kılıcı bu şekilde takınmak Arap tâifesine mahsus bir âdettir. "Cebbar" dediği, halkı cebren, kılıçla küfürden döndürüp İslâm'a getirici demektir.* Zikredilen bu hasletler, Fahr-i Kâinat Hazretlerinden zuhura gelmiştir. O halde Zebur'da zikredilmiş olan ulu peygamberden muradın Fahr-i Kâinat Efendimiz olduğunda şüphe yoktur.

Vehb bin Münebbih Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki, şöyle dedi: "Bazı eski kitaplarda okudum. Hak Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmuştur-.

— Yüceliğim ve büyüklüğüm hakkı için Arap dağları üstüne bir nur indireyim ki, Maşrık ve Mağrib arasını doldursun. İsmail evlâdından bir ümmî Arabî nebi çıkarayım ki, ona göklerdeki yıldızlar ve yerlerdeki bitkiler sayısınca kimseler iman getir-

---

* Burada şunu hatırlamak gerekir ki: Peygamber Efendimiz, İslâm dinini kılıç zoru ile yaymayı hiç bir zaman düşünmemiş, buna teşebbüs etmemiş, bunu emir ve tavsiye de etmemiştir. Nasıl eder ki, Kur'an-ı Kerim'de Rabbi, *"Dinde zorlama yoktur!"* (K: 2/256) diye onu açıkça yasaklamıştır. Peygamberimizin yaptığı bütün savaşlar, saldırgan müşriklere karşı -ki saldırganlık müşrikliğin ana vasfıdır- savunma ve düşmanlarını etkisiz hale getirme savaşlarıdır. Peygamberimiz, her zaman uzlaşma ve andlaşma yolunu tercih etmiş, mecbur kalmadıkça savaşmayı düşünmemiştir. Kazandığı savaşlarda, örfe uyarak ganimet almıştır, ama ganimet almak ve dini yaymak için asla savaşmamıştır. Esasen Kur'an'daki emirler, O'nun kimseye hidayet edemeyeceği, görevinin tebliğden ibaret olduğu, hayır ve şerrin birbirinden ayrıldığı, dileyenin dilediği yönde gitmekten yine ve sadece kendisinin sorumlu olduğu yolundadır. Ancak Peygamberimizden sonra Müslümanların başına geçen emirlerin, şahların, padişahların güya dini yaymak, gerçekte toprak ve ganimet kazanmak, saltanatlarını güçlendirmek için savaşlar yaptıkları bilinmektedir. Müellif ve mütercim (Allah onlara rahmet etsin), o çağların geleneğine uyarak Peygamberimizin "halkı kılıçla İslâm'a getiren" bir kimse gibi düşünmekte mazur olabilirler. (S.N.)

sinler. Onun ümmetinin hepsi, benim rububiyetime ve onun risaletine iman etmiş olup babalarının dinini inkâr ederek ondan kaçsınlar.

Musa aleyhisselâm da şöyle buyurmuştur:

سُبْحَانَكَ وَتَقَدَّسَتْ أَسْمَائُكَ لَقَدْ كَرَّمْتَ هٰذَا النَّبِيَّ وَشَرَّفْتَهُ

"Allah'ım, seni noksan sıfatlardan tenzih, kemal sıfatlariyle tavsif eder ve isimlerini takdis ederim. Sen bu nebiyi çok ulu ve şerefli kıldın!"

Yâni Resûlüllah Efendimiz Hazretleri hakkında Hak Teâlâ Hazretlerinden zikrolunan kelâm sâdır olunca Musa aleyhisselâm, Cenâb-ı Hakk'ı tesbih ve takdis edip: "Ya Rab, o peygamberi çok övdün ve yücelttin," diye buyurdu.

Bunun üzerine Hak Teâlâ Hazretleri:

— Ya Musa! Ben o peygamberin düşmanlarından dünyada ve âhirette intikam alırım. O'nun dâvetini her dâvet üzerine galip ederim. O'nun şeriatına muhalefet edeni hor ve zelil ederim. Ben O'nu adaletle terbiye ettim, adalet için O'nu meydana çıkardım. İzzetim hakkı için ben, O'nun yüzü suyuna nice ümmetleri cehennem ateşinden kurtarırım. Dünyayı İbrahimle fethettim, Muhammedle hatmederim. Bir kimse, O'na yetişse de iman getirmese ve şeriatına girmese o kimse Ben'den uzaktır, diye buyurdu." İbn-i Zafer böyle zikretmiştir.

İmam Beyhaki *Delâili'n-Nübüvve*'de Hâkim'den, o da Ebu Ümâme-i Bahilî'den, o da Hişâm bin Asi'l-Emevîden rivayet etmişlerdir ki, Hişâm şöyle anlattı: "Bir zaman beni bir kimseyle beraber Rum padişahına İslâm'a dâvet için göndermişlerdi. Herakl'in meclisine vardık. Bize emanet edilen haberi ulaştırdıktan sonra emredip büyük ve altın yaldızlı süslü bir sandık getirdiler. Sandığın içinde birçok hücresi vardı. Hücrenin birini açtı, siyah bir ipek çıkardı. İpeği açtı, içinde kızıl benizli bir suret resmolunmuştu. Gözleri büyük, boynu uzundu ve iki bölük örülmüş saçı vardı. Son derece güzel ve eşsiz bir şekildi. Herakl:

— Bu şekli biliyor musunuz? dedi.

— Bilmiyoruz, dedik.

— Bu, Âdem aleyhisselâm'ın resmidir, dedi.

Ondan sonra bir hücre daha açıp içinden siyah bir ipek çıkardı. Onda beyaz bir suret yapılmıştı. Gözleri kızıl, başı büyük ve sakalı güzel bir şekildi.

— Bu kimdir, biliyor musunuz? dedi.

— Hayır, bilmiyoruz, dedik.

— Bu Nuh aleyhisselâm'ın şeklidir, dedi.

Ondan sonra bir hücre daha açtı. Bir ipek çıkardı. Onda gördük ki, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerinin mübarek sureti çizilmiş.

— Bu kimdir, biliyor musunuz? dedi.

— Evet, vallahi bu, Resûlüllah Hazretlerinin mübarek şeklidir, dedik.

Böyle dedik ve ağladık. Ondan sonra Herakl, yerinden kalkıp yine oturdu:

— Gerçekten bu onun şekli midir? dedi.

— Sanki şimdi ona bakıyorsun, dedik.

Bunun üzerine bir zaman sükût edip onu seyrettik. Ondan sonra:

— Bu suret son hücrede saklanıyordu. Bunu hepsinden sonra çıkarmam gerekti. Ama bilmeyi çok kuvvetle istediğim için sabredemedim, çıkardım. Bakalım, ne dersiniz diye? dedi.

Ondan sonra İbrahim, Musa, İsa, Süleyman ve sair peygamberlerin suretlerini çıkardı. Biz de:

— Bu suretler size nereden geldi? dedik.

— Âdem aleyhisselâm, Hak Teâlâ Hazretlerinden, peygamberlerin suretlerini temaşa etmeyi diledi. Bunun üzerine Allahü Teâlâ Hazretleri dileğini kabul edip bu suretleri Âdem aleyhisselâm'a inzal etti. Bunlar Mağrib diyarında Hazret-i Âdem'in hazinesinde mahfuzdu. İskender-i Zülkarneyn Mağrib'i fethettiği zaman bunları çıkarıp Danyal aleyhisselâm'a teslim etmişti. Ondan günlerin geçmesiyle intikal ederek bize ulaştı, dedi."

5. Fasıl

Allah'ın Peygamberimiz Üzerine Yemin Ettiği Âyetler

Bu fasıl, Hak Teâlâ Hazretlerinin, ulu sevgilisi Peygamber Efendimiz Hazretlerinin risaletinin gerçekliği, yüksek kadri ve değeri üzerine yemin etmiş olduğu âyetlerin beyanındadır. Bu Faslın çoğu kısmı, İbnü'l-Kayyum Hazretlerinin *Aksâmu'l-Kur'an* adlı kitabından kısaltılarak alınmıştır. Ayrıca ona nice faydalı bilgiler de katılmıştır.

Malûm olsun ki, Hak Teâlâ Hazretlerinin yemini birkaç kısım üzredir. Bazen olur ki, ulu sıfatiyle sıfatlanmış olan şerefli zâtına yemin eder. Bazen olur ki, zât ve sıfatını gerektiren âyetlerine vâki olur. Bazı yaratıklarına yemin etmesi, onların büyük âyetlerden olmasına delâlet eder. Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri, bazen olur ki, yeminin cevabını zikreder. Bu, çok defa vâki olur. Bazen hazfeder ve bazen Kur'an'ın hak olması üzerine, bazen de Resûlün hak olması üzerine yemin eder. Bazen iyiliklere karşılık verilecek mükâfat üzerine, bazen de kötülüklere verilecek ceza üzerine yemin eder. Nitekim hepsi inşallah gelecektir. Bu Fasıl, beş nev'i kapsar.

1. Nevi: Hak Teâlâ Hazretlerinin, Peygamber Efendimiz Hazretlerine mahsus kıldığı büyük ahlâk ve umumî fazilet üzerine ettiği yeminlerin beyanı hakkındadır.

Allah, azîm Kur'ân'ında: **"Nun ve'l-kalemi ve mâ yesturûne, mâ ente bi-ni'meti rabbike bi-mecnûnin, ve inne leke leecren gayre memnûnin, ve inneke le-alâ hulukin azîmin — Nun ve kaleme ve kalemin yazdıklarına andolsun. Sen Rabbi'nin nimetiyle mecnûn değilsin. Senin için kesintisiz ve sonsuz bir nimet vardır. Ve sen, büyük bir ahlâk üzeresin,"** (Kalem sûresi: 68/1-4) diye buyurmuştur.

"Nun" harf isimlerindendir. "Elim Lâm Mim", "Elim Lâm Mim Sad" ve "Kaf" harf isimlerinden oldukları gibi... Bu huruf-u mukattaa'nın (ayrı ayrı harflerin) üzerinde ihtilaf olunmuştur. Bazıları, "Bunlar, Kur'ân'ın isimleridir," dediler. Bazıları da "Allah'ın isimleridir" dediler. Nitekim Hazret-i Ali (kerramallahu vechc) den rivayet edilmiştir ki:

— **Yâ kâf hâ yâ ayn sâd! Yâ hâ mîm ayn sin kâf!*** derdi.

Zannolunur ki, Hazret-i Alinin muradı, **"Ya münzilühümâ — Ey onları inzal eden!"** demekti, dediler. Bazıları da: "Bunlar, Allah'ın bir sırrıdır ki, ilmini Hak Teâlâ Hazretleri kendine mahsus kılmıştır," dediler.

Buna yakın sözler, dört halifeden ve diğer seçkin sahâbeden (Allah onların hepsinden razı olsun) rivayet olunmuştur. Galiba şerefli muratları, Allahla resûlü arasındaki sırlardır. Başkalarına anlatmak kasdolunmamıştır. Zira bir şey ifade etmeyen sözlerle hitap etmek, olmayacak ve düşünülmeyecek bir şeydir. Her halde ve mutlaka Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin malûmları olması gerek, dediler.

Velhasıl âlimler, mümkün olduğu ve elverdiği kadar konuşup: "Nûn'dan murad, burada balık ismi midir, ondan da maksat balık cinsi mi, yoksa yeri götüren balık mıdır?" dediler. Bazıları, Nûndan murad hokkadır, dediler. Bu söz, İbn-i Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivayet edilmiştir. Bu takdirde hokka ve kaleme yemin edilmiş olur. Yazı yazma hususunda bunlardan büyük menfaat zuhur ettiği için bunlara yemin olunmuştur. Zira bir şeyin anlatılması murad edildiği zaman bu, bazen sözle bazen yazı ile hâsıl olur. Bir söz de şudur: "Nûn, nurdan bir levhadır. Melekler, onun üzerine emrolundukları hükümleri yazarlar," demişlerdir. Muaviye bin Mürre'den merfuan böyle rivayet olundu. İşin hakikatini Allah bilir.

Nihayet Allah, ulu kitabına ve onun âleti olan Kalem'e yemin etti. O kalem, Allah'ın en büyük âyetleri cümlesindendir. Allah'ın ilk yarattığıdır ki, kaderi onunla cereyan edip şeriatları, kitapları ve vahyi onunla yazılmıştır. Din ve şeriat onunla tesbit ve kayd edilmiştir. Bütün ilimler onunla muhafaza edilmiştir. Mebde ve meâd halleri (işin başı ve sonu ile ilgili hususlar) ve kulların işleri onunla belirlenmiş ve açıklanmıştır.

"Mâ ente bi-ni'meti rabbike bi-mecnûnin — Sen, Rabbinin nimetiyle mecnûn değilsin," (Kalem sûresi:68/2) buyurulup Fahr-i Kâinat Hazretleri hakkında din düşmanlarının, kâfirlerin ve müşriklerin söylediklerini tekzib etmiştir. Bu şerefli söz, yeminin cevabıdır. Mânası: "Sen -onların dediği gibi- mecnun değilsin, nübüvvet ve görüş, düşünce sağlamlığı ile nimetlenmiş bir kimsesin," demektir. Hâsılı, kâfirler -Allah onlara lânet etsin- senin hakkında bâtıl söz söylüyorlar, Hak Teâlâ Hazretleri

* Bunlardan birincisi Meryem sûresinin, ikincisi Şûrâ sûresinin başındaki harflerin okunusudur.

sana peygamberlik, sağlam ve kuvvetli düşünce ihsan etmiş iken hiç sen mecnûn olur musun? demek olur.

"Ve inne leke leecren gayre memnûnin — Senin için elbette kesintisiz ve sonsuz bir mükâfat vardır," (Kalem sûresi: 68/3) buyrulması, koğucuların sözlerine, eziyet ve meşakkatlere tahammül karşılığında yahut halka tebliğ etme karşılığında sana devamlı ve kesilmeyen bir ecir hâsıl olur, demektir. "Ecir" kelimesinin tenkir olunması (harf-i tarifsiz kullanılması) tazim içindir. Yâni öyle bir ecir ki, anlatılması ve ifade edilmesi kabil değildir, demektir. Bundan sonra Hak Teâlâ Hazretleri, ulu sevgilisi Efendimiz Hazretlerini ona verdiği şeylerin en büyüğü ile överek:

"Ve inneke le-alâ hulukin azîmin — Gerçekten sen, çok büyük bir hulk (huy, tabiat, yaradılış ve ahlâk) **üzeresin,"** (Kalem sûresi: 68/4) diye buyurdu. Zira kavminden senin tahammül ettiğin cefaya senin emsalin tahammül edemez, demek olur. Kâinatın hocası Efendimiz Hazretlerinin hulkundan Âyişe'ye (r.a.) sual ettiler. O da: **"Kâne hulkihil-Kur'ân — O'nun tabiatı** (huyu ve ahlâkı) **Kur'ân'ın tabiatı gibiydi,"** diye cevap verdi.

Bu sebeple İbn-i Abbas ve başkaları (Allah onlardan razı olsun):

— **"Alâ hulukin azîmin — Büyük bir ahlâk üzere"** demek, **"Alâ dînin azîmin — Büyük bir din üzere"** demektir, dediler.

Dinin hulk (ahlâk ve tabiat) diye isimlendirilmesinin sebebi şudur: Hulk, öyle çeşitli unsurların birleşmesinden meydana gelmiş toplu bir görünüştür ki, doğru bilgilerden ve temiz isteklerden, ayrıca adalet, hikmet ve maslahata (dirlik ve düzene) uygun olan zâhir ve bâtın amellerle hakka uygun olan sözlerden mürekkeptir. O sözler ve ameller, zikrolunan bilgi ve isteklerden çıkar. Onlar sebebiyle nefs, övülen ve beğenilen hasletler kazanır ki, o, ahlâkın en temizi, en şereflisi ve en üstünüdür. Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin Kur'ân'dan aldığı ahlâk, bu ahlâktı. Sözü, bütün ayrıntılarıyle ve açık seçik Kur'an'a mutabıktı. Bilgileri, Kur'an bilgileri idi. Amelleri (yaptıkları işler), ister vacip ister müstehap olsun, Kur'an hükmünce idi. Kur'an her neye rağbet ederse o da ona rağbet etti. Kur'an her neden men etmişse o da ondan men etti, sakındı ve kaçındı. Muhabbeti Kur'an içindi. Daima çalışıp çabalaması, Kur'an'ın emirlerini yerine getirmeye yönelikti. Onun için hulkunden sual edene, Hazret-i Âyişe (r.a.): **"Onun hulku** (ahlâk ve tabiatı) **Kur'an'ın hulku gibiydi,"** diye cevap verdi. Kur'an ve Resûlüllah Hazretlerinin hallerine ait bilgisi çok yüksek ve onları tanıması çok yakından olduğu için böyle buyurdu. Suali soran kimse de, şerefli muradının ne olduğunu anlayıp bu cevapla yetindi.

Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Kâinat Hazretlerini hulk-ı azîm ile tavsif ettiği zaman: **"Festubsıru ve yubsırûne, bi-eyyükümü'l-meftûnu — Sen de onlar da kimin fitneye uğramış (deli) olduğunu göreceksiniz"** (Kalem sûresi: 68/5-6) diye buyurdu. Yâni: "Ya

Muhammedi Yakın zamanda sen görürsün, müşrikler de görürler ki, senin işinin sonu nasıldır. Gerçekten sen, insanların kalbinde muazzam ve mükerrem olursun. Onlar da hor, zelil ve mağlup olurlar. Sen onların üzerine galip ve muzaffer olursun," demektir.

2. Nevi: Hak Teâlâ Hazretlerinin, Fahr-i Âlem Hazretlerine ihsan ettiği yüce kıymeti ve üstün şerefi üzerine ettiği yeminlerin beyanındadır.

Allahü Teâlâ, Duha sûresinde, Resûlünü hoşnut edecek şeyleri kendisine verdiğine yeminler ederek: **"Ve'd-duhâ ve'l-leyli izâ secâ mâ veddeake ve mâ kalâ — Andolsun kuşluk vaktine ve durgunlaştığı zaman geceye ki, Rabbin seni terketmedi ve sana darılmadı..."** (Duha sûresi: 93/1,2,3...) buyurdu.

Böyle buyurması, Resûlüllah Hazretlerinin tasdikini kapsar. Gerçekten nübüvvetinin doğruluğu ve âhiretteki mükâfatı üzerine yemindir. Hâsılı, nübüvvet ve meâd (işin sonu) üzerine yemindir, dediler.

İmam Fahr-i Razî Hazretlerinin naklettiği üzre bazı müfessirler: "Vedduhâ'dan murad, Fahr-i Kâinat Hazretlerinin mübarek yüzüdür. Velleyli'den murad, mübarek saçıdır," dediler*. İmam Fahr-i Razî bu mânayı uygun görüp "Bunda ihtimal verilmeyecek bir şey yoktur," demiştir.

Kadı Beyzavî Tefsirinde şöyle der:

"Duhâ'nın (kuşluk vaktinin) aslında mânası güneşin yükselme vaktidir. Gündüz vakitlerinden bunun tahsisen zikredilmesinin sebebi şudur: Gündüz, bu vakitte kuvvet bulur. Yahut Tanrı Teâlâ Hazretleriyle Musa aleyhisselâm'ın konuşması bu zamanda vâki oldu. Sühreye (yalancı fecre) bu zamanda galip olup secde ettirdi. Yahut, kuşluktan murad gündüzdür. Bir şeyin bir parçasının bütün hakkında isim olarak kullanılması kabilinden mecaz olur. Nitekim: **"En ye'tiyehüm be'sünâ duhân — Yahut o ülke halkı azâbımızın kendilerine kuşluk vakti, eğlenirlerken gelmeyeceğinden emin midirler?"** (Araf sûresi: 7/98) sözünün **"Be'sünâ beyâten — Peki, o ülke halkı, geceleyin kendileri uyurken azabımızın onlara gelmeyeceğinden emin midirler?"** (Araf sûresi: 7/97) âyetindeki "Geceleyin" mânasına gelen sözün karşılığında kullanılması bu mânayı teyid eder.

"Ve'l-leyli iza secâ — Andolsun durgunlaştığı zaman geceye" (Duhâ sûresi: 93/2) demek, "O gece ehli sâkinleştiği zaman" demektir.

---

* Türk-İslâm velîlerinin en büyüklerinden Niyazî Mısrî -Allah yüce sırrını takdis etsin- Divan'ında bu nükteyi şu beytler ile ifade buyurur:
Alır şems ü kamer nûru yüzünden
Saçın Velleyli yeldâlar Muhammed'
Kaşındır "Kabe kavseyni ev ednâ"
Terinden açılır güller Muhammed.

(S.N.)

Gece ve gündüz, Hak Teâlâ Hazretlerinin büyük âyetlerinden olduğu için Tanrı Teâlâ Hazretleri, bunlara yemin edip: "Ya Muhammed! Gündüz ve gece hakkı için, **Rabbin seni terketmedi ve sana darılmadı,"** (Duhâ sûresi: 93/3) diye buyurdu. Burada **"Mâ veddeake — Seni terketmedi,"** cümlesi, yeminin cevabıdır." **Ve mâ kala — Ve sana darılmadı,"** cümlesi ona matuftur. Yâni: "Rabbin, seni şu tevdi eden kimsenin ilgisini kesmesi gibi bırakmadı," demektir. "Dal" harfinin tahfifi ile "Vedaeke" diye de kıraet olunmuştur. Bu takdirda "Seni terketmedi ve düşman tutunmadı," demek olur.

Bu sûrenin iniş sebebi, daha önce işaret olunduğu üzre, Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine birkaç gün vahiy gelmedi, eğlendi. Bunun üzerine Allah'ın lâneti üzerlerine olası müşrikler, "Muhammedi Tanrısı terketti, ona kızdı," dediler. Hak Teâlâ Hazretleri, bu ulu sûreyi, onları red için indirdi: "Gece ve gündüz hakkı için Rabbin seni terketmedi ve sana kızmadı," diye buyurdu.

"Ve lel-âhiretü hayrün leke mine'l-ûlâ — Senin için işin sonu, başlangıcından daha hayırlıdır," (Duhâ sûresi: 93/4) diye buyurması, "Âhiret sana dünyadan hayırlıdır," demektir. Sanki Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Kâinat Hazretlerine vahiy ve kerametle dünyada bitişiklikten uzak olmadığını beyan ettiği gibi âhirette bunlardan daha yüce ve daha büyük kerametler (ikramlar) vaad buyurdu. Yahut "Senin ömrünün nihayeti, balangıcmdan sana daha hayırlıdır," demektir. Zira Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, daima olgunluk ve yükseklikte ilerleme ve yükselme üzere idi. Hâsılı, "Gittikçe ululuğun ve üstünlüğün artmaktadır," demek olur.

"Ve lesavfe yu'tîke rabbüke feterdâ — Rabbin sana verecek ve sen hoşnut olacaksın," (Duhâ sûresi: 93/5) buyurması bir vaaddır ki, Hak Teâlâ Hazretlerinin ona verdiği nefs olgunluğu, işin zuhuru, dinin yükseltilmesi ve daha nihayetini kendinden başka kimsenin bilmediği lütûflardan onun için hazırlayıp sakladığı şeylere şamil ve yöneliktir. Hâsılı, "Rabbin sana o kadar ihsan edecek ki, hoşnut olasın. Daha ne kadar ihsanlar edeceğini künhüyle kendinden başka kimse bilmez," demek olur.

Burada "Lâm" harfi, başlangıç lâm'ıdır. Başlangıçta olanın hazfından sonra habere dahil olmuştur. Bu takdirde söz, **"Ve leente savfe yu'tîke,"** demektir. Yâni yemin Lâm'ı değildir. Zira yemin Lâm'ı tekid (pekiştirme) Nun'u olmayınca muzâria (geniş zamana) dahil olmaz. Başlangıç Lâm'ı ile "savfe" nin cemi, "O ihsanlar elbette hâsıl olur, muhakkak olacaktır. Her ne kadar hikmet için tehir olunduysa da..." demeğe delâlet içindir.

Bu ayrıntıları açıklamaktan maksadımız, bu ulu sûrede yemin edilen şey hangisidir ve vaad edilen şey hangisidir, bunları birbirinden ayırmaktır. Âyet-i kerîme hasebince mademki Hak Teâlâ Hazretleri, o Hazret'e hoşnut oluncaya kadar ihsanda bulunmayı vaad buyurdu, o halde bundan, onu hoşnut edecek her şeyi ona vereceğine delâlet hâsıl oldu.

Ama bazı cahiller bu mânaya mağrur olup:

— Mademki Hak Teâlâ Hazretleri, Peygamber Efendimiz Hazretlerine, onu razı edinceye kadar ihsanda bulunacağını vaad etti, o halde ümmetinden bir kimsenin cehenneme girmemesi lâzım gelir. Zira, o ümmetinden bir kişinin cehenneme girmesine razı değildir, dediler.

Bu gurur -Allah'a sığınırız- şeytanın iğvasıdır. Zira Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin rızası, Hak Teâlâ Hazretlerinin rızasına uygundur. Hak Teâlâ Hazretleri, kâfirleri ve âsilerden cehenneme müstahak olmuşları cehenneme sokar. Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine bir had tayin eder; o da ümmetinin âsileri hakkında şefaat eder. Nitekim son Bölüm'de inşallah gelecektir.

Peygamber Efendimiz Hazretleri, Hak Teâlâ Hazretlerinin hakkına riayeti herkesten daha fazla bilicidir. "Ya Rab, benim ümmetimden hiç kimsenin cehenneme girmesine yahut cehennemde kalmasına razı değilim" demesi ihtimali yoktur. Belki Hak Teâlâ Hazretlerinin şefaat olunmasını dilediği âsi hakkında Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine izin verir, o da onun izniyle şefaat eder. Hak Teâlâ Hazretlerinin izninin ve rızasının olmadığı kimseye şefaat etmez.

Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri:

"Elem yecidke yetîmen feâvâ — O seni yetim bulup barındırmadı mı?" (Duhâ sûresi: 93/6) buyurdu.

Kadı der ki: "Hak Teâlâ Hazretleri, bu sûrede, Fahr-i Âlem Hazretlerine ettiği in'amı saymaktadır. Şuna dikkati çekmek için ki, geçmiş zamanda ihsan ettiği gibi gelecek zamanda da ihsan edecektir. "Yecidke" kelimesi, ilim mânasına olan vücud'dandır. "Yetimen" ikinci mef'ulüdür yahut müsâdefe (rast gelme) mânasına olandandır. Birinci takdire göre, "Seni yetim bilip de sığınma yeri vermedim mi?" demektir. İkinci takdire göre, "Seni yetim halinde bulup da sana sığınma yeri vermedim mi," demek olur."

"Ve vecedeke dâllen fehadâ — Seni yoldan sapmış bulup doğru yola sevketmedi mi?" (Duhâ sûresi: 93/7) buyrulmuştur.

Yâni: "Seni hikmet ve hükümler bilgisinde yoldan sapmış bulup vahiy, ilham ve uygun kılma nazariyle sana öğretti," demektir.

"Ve vecedeke âilen feagnâ — Seni fakir bulup zengin etmedi mi?" (Duhâ sûresi: 93/8) buyruldu ki, "Seni çoluk çocuk sahibi fakir bulup ticaret kazanciyle seni zengin etti," demektir.

Ondan sonra bu zikrolunan üç büyük nimet karşılığında onlara lâyık olan şükürleri emredip:

"Feemma'l-yetîme felâ takher, ve emma's-sâile felâ tenher, ve emmâ bi-ni'meti rabbike fehaddis — O halde sakın yetimi ezme, istek sahibi olanı azarlama ve Rabbi'nin nimetini söyle," (Duhâ sûresi: 93/9-11) buyurdu.

Yâni zayıf yetimin malına galebe ve istilâdan, fakir dilenciyi kovma ve azarlamadan nehyetti ve Rabbinin nimetini söyle, diye emretti. Zira nimeti zikretmek onun şükrüdür. Bazıları, "Nimetten murad nübüvvettir ve tahdîs'den (söylemekten) murad onu tebliğ etmektir," dediler. İşin doğrusunu ancak Allah bilir.

3. Nevi: Hak Teâlâ Hazretlerinin, o Hazret'i vahiy ve kitabından getirdiği şeylerde tasdiki, hitabında hevâdan tenzihi üzerine ettiği yemin beyanındadır.

Allahu Teâlâ Hazretleri buyurdu ki:

"Vennecmi izâ hevâ, mâ dalla sâhibüküm ve mâ ğavâ, ve mâ yantıku ani'l-hevâ — Andolsun yıldıza, indiği zaman. Arkadaşınız doğru yoldan sapmadı ve haddi aşmadı. O kendi nefsinden konuşmaz; O kendisine vahyedilenden başka bir şey söylemez." (Necm sûresi: 53/1-4)

Müfessirler Necm'den muradın ne olduğunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları zahiri üzre aldılar, yâni "yıldızdır" dediler. Böyle diyenlerin bir kavlinde kelimenin başındaki "Elif ve lâm" harfleri zamanın tarifi içindir, başka bir kavilde de cinsin tarifi içindir. Necm'den murad, kendisiyle ihtida olunan (doğru yol bulunan) yıldızlardır. Yâni denizde karada yolda gidenler, onlara bakıp yanılmazlar, doğru yollarına giderler. Bazıları, "Murad, Süreyya yıldızıdır, sükut ettiği ve kaybolduğu zaman onun hakkı için, demektir," dediler.

İkrime'nin rivayetinde İbn-i Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki: "Murad, şeytanların ardınca atılıp düşen yıldızlardır. Onlar o zaman dinleyerek çalmak için eflâke çıkarlar," demiştir.

Şu söz de Hasan-ı Basrî Hazretlerinin sözüdür ve Süddî'den rivayet edilmiştir ki: "Murad, Zühre yıldızıdır," diye buyurmuş. Yine Hasan-ı Basrî Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki: "Kıyamet gününde düşen yıldızlardır," demişler.

Bazıları, "Sakı olmayan ve yeryüzüne döşenip yatan nebatlardır," dediler. İbn-i Abbas (r.a.) dan Kelbî'nin rivayetinde: "Murad, Kur'ân-ı azîm'dir," diye varid olmuştur. Zira Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine nücûmen nazil olmuştur, dediler. Nücûmen nazil olmanın mânası, vakte bağlı olarak nazil olmaktır.

Şu söz Mücâhid, Mukatil ve Dahhâk'ın (Allah onlardan razı olsun) sözleridir: "İmam Cafer bin Muhammed bin Ali bin Hüseyin'in (Allah onlardan razı olsun) kavlinde, murad Muhammed Mustafa Efendimiz Hazretleridir. **"İzâ hevâ — İndiği zaman"** demek, **"Miraç gecesi gökten indiği zaman"** demektir. Yâni: "Miraç gecesi göklerden indiği zaman Muhammed hakkı için," demek olur."

İbnü'l-Kayyum'un buyurduğu üzre "Sözlerin en açık ve parlak olanı, şeytanlara atılan yıldızlar olduğuna dair olan sözdür. Bu takdirde Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Âlem Hazretlerinin getirdiği şeyler gerçek ve doğru olup şeytanın yol bulacağı şeyler olmadığına o atılan taşlara (yıldızlara) yemin etmiş olur. Hâsılı bu sözde kendisiyle yemin edilen ile kendisine yemin edilen arasındaki irtibat ve münasebetin en üstün derecede olduğu açıktır. Ama inmesi zamanında Kur'an'ı yıldız diye isimlendirmek ve kaybolduğu zamanda Süreyya'ya yemini tahsis etmek açıkça anlaşılan şeylerden değildir. Kıyamette dökülen yıldızlara yemin de zâhir (açık) değildir. Belki Hak Teâlâ Hazretlerinin kendisine yemin ettiği şeylerdendir. Onun muhataplara zuhuru yoktur. Hususiyle dirilmeyi inkâr edici olanlara zâhir değildir. Tâ ki, onlara delil kılınsın, kendisine yemin edilen ne ise onun hakikatini ona kıyas etsinler. Hak Teâlâ Hazretlerinin delil getirdiği şeyler o türlü şeylerdir ki, inkâr ve mükâbereye (sözünün mânasız ve kendisinin haksız olduğunu bildiği halde ağız kalabalığıyle karşısındakini susturmağa çalışmağa) elverişli olmayıp açık seçik âyetlerdir. Eğer "Murad ihtida olunan (kendisiyle doğru yol bulunan) yıldızlardır" denilirse o da caizdir ve uygunluğu zâhirdir. Eğer Süreyya yıldızıdır denirse o da caizdir. Zira yıldızların en parlak olanlarındandır; bakan kimselere karışık ve şüpheli görünmez, her kişiye açık seçik görünür. Nitekim Resûlüllah Ehendimiz Hazretleri, âyât-ı beyyinâtiyle (açık seçik işaretleriyle) kimseye benzemeyip herkesten mümtazdır. Süreyya yıldızında şu hal de vardır: Doğu tarafından zuhur ettiğinde meyvelerin yetişeceği zaman yaklaşmış olur, batıdan zuhur ettiğinde ise güz mevsiminin sonları yaklaşıp hastalıklar azalmağa başlar. Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri de zuhur ettiği zaman vahiy ve Kitab'ın semereleri olan İslâm dininin hükümleri yetişmeğe başladı; gurub ve intikale yaklaştığı zaman ise şirk ve kalbî hastalıklar iyice azalmıştı. Bu cihetlerden aralarında münasebet olduğu açıktır.

Eğer Necim'den muradın Kur'ân olduğuna zahib olursak Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin mucizesiyle doğruluğuna, kötülükten temizliğine ve ondan sapıklık, azgınlık, ümitsizlik, bilmezlik gibi şeylerin sâdır olmadığına delil getirme kabilinden olur.

Eğer Necim'den nebat murad olundu denilirse, nebattan murad cismânî kuvvet ve onun salâhı olur. Belki aklî kuvvet salâha daha uygundur. Bunların husulü, resullerin gönderilmesine ve yollarının izahına suret bağlar. Zira emniyet ve selâmet, âlem halkının olgunluğa erişmesi ve doğru yola gitmesi onlarla hasıl olur. Netice olarak âyet-i kerîmenin mânası, Necm'e yemin ederek: "Muhammed Mustafa (sallallhu aleyhi ve sellem) Hazretleri, doğru yoldan sapmadı," demektir.

Hitap, Kureyş tâifesine vâki olmuştur. Allah'ın "Ve mâ ğavâ — **Azgınlığa, bâtıl ve fâsit olana sapmadı,"** (Necm sûresi: 53/2) buyurması, "Bâtıl itikad etmedi" demektir. Murad, Kureyş'in Resûlüllah Efendimize nisbet ettikleri şeyi reddetmektir.

"Ve mâ yentıku ani'l-hevâ — O, havadan konuşmaz," (Necm sûresi: 53/3) buyurması*, "Kur'ân ile nutku nefsinin hevâsından sâdır olmaz," demektir. Hak Teâlâ Hazretleri: **"Mâ dalle sâhibüküm — Arkadaşınız doğru yoldan sapmadı,"** (Necm sûresi: 53/2) buyurdu. **"Mâ dalle Muhammedün — Muhammed doğru yoldan sapmadı,"** demedi. Sâhib'den murad, hem yakınlık, hem de daima konuşup görüşme üzere olan arkadaşlıktır, yâni sohbettir. O halde bu tabirin nüktesi: "Şu sizinle her zaman konuşup görüşen, size yakınlık ve arkadaşlık eden Muhammed ki, siz onun sözlerini, işlerini ve bütün hallerini insanların hepsinden daha iyi bilirsiniz, şimdiye değin ondan yalan, iftira, sapıklık ve azgınlık gelmediğini bilirsiniz, güvenilir ve dürüst olduğunda şüpheniz yoktur, işte o şahıs sizin peygamberinizdir. O bilmediğiniz kimselerden biri değildir," demek olur. Nitekim başka bir yerde: **"Emlem ya'rifû resûlehum fehum lehu münkirûne — Yoksa onlar resûllerini tanımıyorlar da mı, onu inkâr ediyorlar?"** (Mü'minûn sûresi: 23/69) buyurması, bu mânaya tenbihtir.

Hak Teâlâ Hazretleri, Resûlün nutkunu hevâ'dan sâdır olmaktan tenzih edip: **"Ve mâ yentıku ani'l-hevâ — Havadan konuşmaz,"** demedi. Zira nutkun havadan sudurunu nefyetmek daha beliğdir. Çünkü Fahr-i Kâinat Hazretlerinin nutkunun havadan sadır olmaması mânasını mutazammındır. Havadan sadır olmayan nutkun ise hevâdan konuşma olması kabil değildir. Bu takdirde hem nutkun masdanndan (çıkış yerinden) ve hem de nutkun kendisinden hevâ nefyedilmiş olur. Böylece nutkun hak olarak konuşma olması, nutkun masdarının (çıkış yerinin) doğru yol ve kemâl üzere bulunması ve sapıklık, azgınlık üzere olmaması lâzım gelir.

Ondan sonra, Hak Teâlâ Hazretleri: **"İn hüve illâ vahyün yûhâ — O, kendisine vahyedilen vahiyden başka bir şey değildir,"** (Necm sûresi: 53/4) buyurdu.

Yâni: "O Kur'ân yahut O'ndan sâdır olan söz, Hak Teâlâ Hazretlerinin O'na gönderdiği vahiyden başka bir şey değildir," demek olur.

Müellif: "Zamiri Kur'ân'a ircadan nutka irca etmek daha güzeldir," demiştir. Zira Fahr-i Kâinat Hazretlerinin nutku, hem Kur'ân ve hem sünnet idi. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri: **"Ve enzelallahu aleyke'l-kitâbe ve'l-hikmete — Allah sana Kitab'ı ve hikmeti indirdi,"** (Nisâ sûresi: 4/113) buyurmuştur ki, bundan murad, Kur'an ile sünnettir.

İmâmu'l-Evzâî'nin zikrettiği üzre Hassân bin Atiyye'den rivayet edilmiştir ki:

"Cebrâil, Resûlüllah'a Kur'an getirip öğrettiği gibi sünnet de getirip öğretirdi," diye buyurmuşlar.

Yine Hak Teâlâ Hazretleri: **"Allemehu şedîdül-kuvâ — Onu, şiddetli kuvvetleri olan biri öğretti,"** (Necm sûresi: 53/5) buyurdu.

---

* **Hevâ'dan murad, boş, mânasız ve bâtıl söz; nefsin boş, mânasız ve bâtıl şeyleri istemesidir. (Bâkî)**

Burada kasdedilen Cebrâil aleyhisselâm'dır. Yâni: "O söylediği şeyleri O'na ilmi ve amelî kuvvetleri şiddetli olan Melek (Cebrâil aleyhisselâm) öğretmiştir. Yoksa, şer ve fesat öğreticisi olan şeytanın öğretmesi değildir ki, onda sapıklık ve azgınlık olsun," demektir.

Cebrâil aleyhisselâm'ı şedidü'l-kuvâ (kuvvetleri, çok şiddetli) vasfiyle zikretmek övmektir. Şüphe yoktur ki, öğreticiyi methetmek öğretilen kimseyi methetmektir. Eğer **"Allemehu cibrîle — Onu Cebrâil öğretti"** denseydi, Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine açık seçik fazilet hâsıl olmazdı. Bu şerefli söz, **"Zî kuvvetin inde zî'l-arşî — O, Arş sâhibinin yanında gayet güçlüdür."** (Tekvîr sûresi: 81/20) buyurmasının benzeridir. Nitekim inşallah ondan bahis gelse gerektir.

"Mâ kezzebe'l-fuâdu mâ erâ — Gözünün gördüğünü gönlü yalanlamadı," (Necm sûresi: 53/11) âyet-i kerîmesinin tefsiri, Miraç kıssasında ayrıntılı olarak geçmiştir.

Yeminleri cümlesinden biri de Tekvir sûresinde: **"Felâ uksimu bil-hunnasi'l-cevâri'l-künnasi — Gündüz görünmeyip gece meydana çıkan ve akıp giden yıldızlara yemin ederim ki,"** (Tekvir sûresi: 81/15-16) âyet-i kerimesidir.

Hunnas, geri dönen (güneş etrafında devreden) yıldızlardır. Yâni yedi seyyareden güneş ve ay dışında kalanlardır*. Onun için **"Elcevâri'l-künnas — Güneşin ışığı altında gizlenen seyyareler,"** diye tavsif buyurdu. **"Lâ uksimu,"** "Yemin etmem" demektir. Yâni: "Yemin etmem, çünkü bu husus yemine ihtiyaç göstermekten müstağni olan açık seçik şeylerdendir," demek olur. Hâsılı, "Böyle açık ve parlak olan bir nesneye yemin etmek ne gerek! Bu, açıkca meydanda, belli belirli olan bir şeydir," demek olur. Yahut "Lâ", kuvvetlendirmek için ilâve edilmiş olup bu takdirde söz, **"Uksimu bil-hunnas — O seyyarelere yemin ederim,"** demek olur. Müfessirlerin çoğu, bu kavli ihtiyar etmişlerdir. Zira Hak Teâlâ Hazretlerinin: **"İnnehu le-kasemun lev ta'lemûne azîmen — Eğer bilirseniz, bu, çok büyük bir yemindir,"** (Vakıa sûresi: 56/76) buyurması bu mânaya delildir. Çünkü bundan bir önceki âyette edilen yemin, "Yıldızların yeri"ne** edilmiştir.

---

* Geri kalan beş seyyarenin ismi şudur: Zuhal (Satürn), Müşteri (Jüpiter), Merih (Mars), Zühre (Venüs) ve Utârid (Merkür).

** Hak Teâlâ Hazretlerinin üzerine yemin ettiği "*Mevakii'n-nücum*" (K: 56/76) deyimi, "yıldızların yerleri, mevkileri, makamları" anlamına gelir. Tahkik erbabı katında, Kur'an-ı Kerim'de "Yıldız" anlamına gelen "*Necm*" ve onun çoğulu "*Nücum*" kelimelerinden maksat, güneşe benzetilen Hakk'ın zâtından aldığı ışığı olduğu gibi yansıtan, bu nedenle Hakk'a ayna olan yakîn ehli, yol gösterici, ermiş kişiler demektir ki, onların fâni vücutları batıp gitse bile Hak katındaki mevkileri, yerlerine yeni yıldızlar peyda etme özelliğine sahiptir. Bu, zatî meylin gereği olduğundan, yerleri hiç boş kalmaz. Bu sebeple Rabbimiz, bu âyette onların yerlerine (mevki ve makamlarına) yemin etmiş; izleyen âyette de: "*Hiç şüphesiz ki, düşünen ve anlayan kimseler için bu çok büyük bir yemindir,*" (K: 56/77) buyurarak bu yıldızlara ve onların yerlerine çok büyük önem verdiğini belirtmiştir. (S.N.)

Ayrıca: **"Ve'l-leyli izâ es'ase, ve's-subhi izâ teneffese — Kararmağa yüz tutan geceye ve teneffüs etmeğe başlayan sabaha andolsun,"** (Tekvîr sûresi: 81/17-18) buyurdu. **"As'asu'l-leyl"** demek, karanlıkların başlaması yahut karanlıkların yok olması, demektir. Mezkûr fiil karşıtlardandır. Sabahın teneffüs etmesi demek, ışık vermesi demektir. Mânası, böylece: "Karanlığı başladığı zaman geceye ve ışık vermeğe başladığı zaman sabaha yemin ederim," demektir. Zarflar, yeminin kaydı değildir, kendisine yemin edilen şeyin kaydıdır. Zira onlarla mukayyed oldukları halde ulu âyetlerden olmaları daha açıktır.

Hak Teâlâ Hazretleri, yıldızların üç halinde onlara yemin etti:

1. Doğdukları,

2. Cereyanları (akıp gitmeleri, dönüp dolaşmaları),

3. Batmaları halinde...

Aynı zamanda sona ermesi halinde geceye ve aralıksız olarak onun hemen arkasından yüz göstermeye başlaması halinde gündüze yemin etti. Gecenin zayıflama ve sona erme halini, gündüzün kuvvetlenme ve ışık verme halini, yâni aydınlığını zikretti. Gündüzün başlaması, gecenin karanlığını sürüp giderir. Her ne zaman gündüz teneffüs etse (başlasa), gece düşkünleşip kaçmağa başlar. Bunlar, Tanrı Teâlâ Hazretlerinin rububiyetinin işaret ve delillerindendir.

Bunları zikredip yemin buyurduktan sonra: **"İnnehu le-kavlu resûlin kerîmin, zî kuvvetin inde zî'l-arşi mekînin, mutâin sümme eminin, ve mâ sâhibüküm bi-mecnûnin — Elbette o, ulu bir elçinin sözüdür ki, Arş sahibi yanında onun kuvveti ve itibarı yüksektir. O, kendisine boyun eğilen, sonra kendisine güvenilen bir kimsedir ve sizin arkadaşınız deli değildir,"** (Tekvîr sûresi: 81/19-22) diye buyurdu.

Burada "Resûl-i kerîm'den — Ulu elçi'den" murad, Cebrâil aleyhisselâm'dır. Zira zikredilen vasıflar, onun vasıflarıdır. Hakka sûresinde (âyet: 40) zikredilmiş olan Resûl-i Kerîm'den murad, Muhammed Mustafa Efendimiz Hazretleridir. Böylece âyet-i kerîmenin mânası: "Elbette Kur'ân-ı azîm, Cebrâil aleyhisselâm'ın sözüdür, yâni Tanrı Teâlâ Hazretlerinden onun alıp getirdiği sözdür. Sizin sâhibiniz Muhammed Mustafa (Sallallahü aleyhi ve sellem) Hazretleri, kâfirlerin kendisine bühtan ettikleri gibi, hâşâ mecnun değildir," demek olur.

Kur'ân-ı azîm, bazı kere melek elçiye, bazı kere beşer elçiye izafe olundu. İkisine de izafe olunması tebliğ izafesidir, inşâ (meydana getirme) izafesi değildir. "Resûl — Elçi" kelimesi bu mânaya delâlet eder. Zira resûl diye, kendisini irsal edenin (gönderenin) sözünü tebliğ eden kimseye derler. O halde şu açıktır ki, Kur'ân-ı azîm, Cebrâil ve Muhammed aleyhisselâmları irsal eden (elçi olarak gönderen) Allahü Teâlâ

Hazretlerinin sözüdür. Emin Cibril Hak Teâlâ Hazretlerinden, Emin Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) Hazretleri de Cebrâil'den almışlardır.

Hak Teâlâ Hazretleri, bu sûrede resûl meleği "Kerîm" diye vasıflandırdı. Bu kelimenin mânası, "Hediye ve ihsanların en üstünü olan ilim, marifet (Allah'ı tanıma bilgisi), hidayet ve irşad bağışları" demektir. Ve bu, keremin en son derecesidir.

Ayrıca: **"Zî kuvvetin — Kuvvetli,"** buyurdu. Nitekim Necm sûresinde de: **"Şedîdü'l-kuvâ — Çok şiddetli kuvvetler sahibi,"** (K: 53/5) buyurmuştu. Murad, "Şeytanları, o Kur'ân'a yaklaşıp ona bazı şeyler eklemek yahut ondan bazı şeyler çıkarmak gibi tasarruflarda bulunmaktan kuvvetiyle men edici" demektir. Cebrâil aleyhisselâmda olan kuvvet öyle bir derecededir ki, Lut kavmi helâk olunduğu zaman mübarek kanadının ucu ile köylerini o denli yukarılara çıkardı ki, köpeklerinin ve küçük çocuklarının seslerini gök ehli işittiler.

"İnde zi'l-arşi mekînin" (Tekvîr sûresi: 81/20) demek, **"Arş sahibi olan Allah katında iktidar ve itibar sahibi,"** demektir. Yâni Hak Teâlâ Hazretlerinde Cebrâil'in kadrini ve rütbesini beyan etmekten ibarettir. İndiyet (Allah katında, Allah yanında denilmesi), ikram, şereflendirme ve büyütme indiyetidir.

"Mutâin — Kendisine itaat edilir" denilmesi, "Hak Teâlâ Hazretlerinin yakın melekleri içinde kendisine itaat olunmuştur. Onun emriyle gidip gelirler ve onun reyine başvururlar," demektir.

"Sümme emînin — Sonra emîn (güvenilir) kimsedir," (Tekvîr sûresi: 81/21) diye buyrulması, "Hak Teâlâ Hazretlerinin vahiy ve elçiliğine güvenilirliği vardır. Hak Teâlâ Hazretleri, onu hiyanet, eksiklik ve sürçmeden saklamıştır," demek olur.

Velhasıl Cebrâil aleyhisselâm'ın zikrolunan beş sıfatla vasıflandırılması Kur'ân-ı azimin senedinin ayıp ve kusurdan münezzeh olduğunun bildirilmesini mutazammındır. Muhammed Mustafa Hazretleri, onu Cebrâil'den işitmiştir, Cebrâil aleyhisselâm da Hak Teâlâ Hazretlerinden işitmiştir, demeyi bildiricidir. Yücelik ve büyüklük cihetinden bu senet yeter ki, Hak Teâlâ Hazretleri onun tezkiyesini bizzat üzerine almıştır.

Allah, Resûl-i Beşer (sallallahü aleyhi ve sellem) Hazretlerini, düşmanlarının isnat ettikleri sıfattan tenzih ve tezkiye buyurup:

"Ve mâ sahibüküm bi-mecnûnin — Sizin arkadaşınız mecnûn değildir," (Tekvîr sûresi: 81/22) dedi.

Kâfirler, Resûl-i Kibriya Hazretlerinin mecnûn olmadığını şüphesiz bilirlerdi. Onun aklının ve fikrinin kemâlinde şek ve şüpheleri yoktu. Kendi yalanlarını da bilirlerdi. Bu mel'unluktan muratları, habis canlarına derman olmasını ümit etmeleriydi.

Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin Cebrâil aleyhisselâm'ı gördüğünü beyan edip:

"Ve lekad reâhu bil-ufuki'l-mübîni — Andolsun onu apaçık ufukta görmüştür," (Tekvîr: 81/23) diye buyurdu.

Yâni: "Muhammed Hazretleri, gerçekten Cebrâil aleyhisselâm'ı güneşin yüce doğuş yerinde gördü," demektir. Bu şerefli söz, Cebrâil'in hariçte mevcut olup gözle idrâk olunduğunu ifade eder. Bazı kimseler, "Cebrâil hariçte mevcut değildir. Belki hayâldir, zihinde mevcuttur," demişlerdir. Bu sözde, bütün resûllere ve onlara uyanlara muhalefet edip bütün milletlerden (dinlerden) dışarı çıkmışlardır. Bu cihetten Fahr-i Âlem Hazretlerinin Cebrâil'i gördüğünü isbat ve ifade etmek, Hak Teâlâ Hazretlerini gördüğünü ifade etmekten daha ehemmiyetlidir. Zira Cebrâil aleyhisselâm'ı gördüğüne itikat etmek, imanın aslmdandır. Onu inkâr edenin kâfir olduğunda şüphe yoktur. Ama Hak Teâlâ Hazretlerini görmesi, üzerinde ihtilaf olan bir meseledir. Bunu inkâr eden kâfir olmaz. Bunda ittifak vardır. Zira ulu sahâbeden bir topluluk, "Görmedi," demişlerdir.

Hâsılı, Cebrâil'i gördüğünü ifadeye ihtiyaç daha ziyadedir. Gerçi Hak Teâlâ Hazretlerini görmenin daha büyük olduğunda şüphe yoktur, fakat peygamberlik elbette onun sübutuna (Allah'ı görmenin gerçekleşmesine) mütevakkıf değildir.

Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri, Resûl-i Ekrem'ini töhmetten tenzih edip:

"Ve mâ hüve alâ'l-ğaybi bizaninin — O, gayb üzerinde suçlanamaz," (Tekvîr sûresi: 81/24) buyurdu.

Yâni: "Muhammed Hazretleri, haber verdiği şey üzerinde itham edilemez," demektir. "Gayb üzerinde" demek, "Gaybden haber verdiği şeyler üzerinde" demektir. O da Cebrâil'i görmesi, kendine gelen vahiy ve diğer şeylere yöneliktir. Hâsılı, "Her neden haber verirse o itham edilemez, kendisine güvenilen, emin bir kişidir ve sözü doğrudur," demek olur.

Nâfi', Âsım, Hamza ve İbn-i Âmir (Allah onlara rahmet etsin), **"Bizınînin"** diye kıraet etmişleridir. Bu takdirde "Cimri değildir," demek olur. İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri: **"Allah'ın indirdiği şeyler hususunda cimri değildir,"** demektir, demişler. Mücâhid (r.a.): **"Bildiği şeyi saklayıp halka cimrilik etmez,"** diye tefsir etmiştir. Ferâ: "Mânası, Peygamber Efendimiz Hazretlerine gökten nefis ve rağbet edilen şeyler gelir, o onu sizden sakınıp cimrilik etmez, demektir," demiş.

Bu güzel bir mânadır. Zira nefslerin âdeti, nefis olan ve rağbet edilen şeyde cimrilik etmektir. Hususiyle kadrini bilmezlerden cimrilik olur. Hal böyle iken kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri, vahiy gibi en şerefli ve en nefis şeyi cimrilik edip sizden saklamaz, demek olur.

Ebû Ali El-Farisî der ki: "Mânası, gelen gaybı beyân eder, haber verip açıklar. Kâhin gibi saklamaz. Onların şanı şudur ki: Ücret almayınca söyleyip haber vermezler. Bunlar gibi değildir, demek olur."

Hak Teâlâ Hazretleri buyurdu ki:

"Felâ uksimu bimâ tubsirûne, ve mâ lâ tubsirûne, innehu lekavlu resûlin kerîmin — Hayır, yemin ederim gördüklerinize ve görmediklerinize ki, o, ulu ve cömert bir elçinin sözüdür." (Hakka sûresi: 69/38-40)

Bunda da daha önce geçtiği şekilde **"Lâ"** harfi menfilik bildirici olunca mânası: "Sizin gördüğünüze ve görmediğinize, hâsılı bütün şeylere, yemin etmem. Zira bunlar açık seçik olan şeylerdendir, yeminle desteklenmekten müstağnidir," demek olur.

"Gördükleriniz ve görmedikleriniz"den murad, müşahede edilen ve gaybe ait olan şeylerdir; Yaratıcının ve yaratıkların toplamına yöneliktir. **"Lâ"** harfi fazla olduğu takdirde onların toplamına yemin etmiş olur. Bu yemin Kur'ân-ı azimde vâki olan yeminlerin en umumîsidir. Zira bütün ulviyet ve süfliyata, dünya ve âhirete, onlara dahil olan meleklere, inse, cinne ve diğerlerine şâmildir. O halde bu yemin, görünen ve görünmeyen şeylerin hepsinin Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin risaletinin gerçek olduğunun işareti bulunduğunu ifade eder. Velhasıl: "Bütün varlıklar ve yaratıklar hakkı için Kur'ân-ı azîm Resûl-i Kerîm'in sözüdür; onu Hak Teâlâ Hazretlerinden alarak tebliğ eder," demektir.

"Ve mâ hüve bi-kavli şâirin kalîlen mâ tü'minûne, ve lâ bi-kavli kâhinin kalîlen mâ tezekkerûne — O bir şâirin sözü değildir. Ne kadar da az inanıyorsunuz! O bir kâhinin sözü de değildir. Ne kadar da az düşünüyorsunuz!" (Hakka sûresi: 69/41-42) buyrulmuştur.

Yâni: "O Kur'an, şâir sözü değildir. Nitekim sizin bazen öyle sandığınız oluyor. O, kâhinin sözü de değildir. Nitekim bazen öyledir diye iddia ediyorsunuz. Belki onu Muhammed Mustafa Hazretleri, elçilik yoliyle Hak Teâlâ Hazretlerinden alıp size tebliğ eder. Siz iman getirmezsiniz ve düşünmezsiniz. Sizden asla iman ve anma, düşünme sâdır olmaz. Siz ne acayip kâfirler ve gafillersiniz!" demektir.

Kıllet'ten (azlıktan) murad, burada yokluk mânasınadır. Keşşaf sahibi böyle tefsir etmiştir. Ama Kadı'nın sözü üzere kıllet kendi mânasındadır. Murad, "Size doğruluğu açık seçik meydanda olanı inadınızın çokluğundan az tasdik edersiniz ve az düşünürsünüz. Onun için bu açık seçik olan şey, size karışık ve başka şeylere (şâir ve kâhin sözüne) benzer görünür," demektir.

Bu yeminlerden hâsıl olan netice şudur ki, sanki Hak Teâlâ Hazretleri, "O Kur'an, gerçek ve sâbittir, görünen ve görünmeyen diğer varlıklar gerçek ve sâbit oldukları gibi..." diye buyurdu.

"Tenzilün min rabbi'l-âlemîne — Âlemlerin Rabbinden indirilmiştir," (Hakka sûresi: 69/43) buyrulmuştur.

Yâni: "O Kur'an-ı azîm, Allah tarafından indirilmiş, Cebrâil'in lisanı üzre nazil olmuştur," demektir.

Bu âyet-i kerîmede "Resûl-i kerîm"den murad, Muhammed Mustafa Hazretleridir. Zira **"İnnehu lekavlu resûlin kerîmin — Elbette o, ulu ve cömert bir elçinin sözüdür,"** (Hakka sûresi: 69/40) buyurduktan sonra, **"Ve mâ hüve bi-kavli şâirin — O, bir şâirin sözü değildir"** (Hakka: 69/41) ve **"Ve mâ hüve bi-kavli kâhinin — O, bir kâhinin sözü de değildir,"** (Hakka: 69/42) buyurmuştur. Müşrikler elbette Cebrâil aleyhisselâm'ı şiir ve kehânetle vasıflandırmazlardı. Bundan dolayı muradın Resûlüllah Efendimiz Hazretleri olduğu açıkca meydana çıkmış olur.

Allahü Teâlâ buyurdu ki:

"Felâ uksimu bi-mevâkii'n-nücûmi, ve innehu le-kasemun lev ta'lemûne azîmun, innehu le-kur'ânun kerîmun, fî kitâbin meknûnin, lâ yemessuhu ille'l-mutahharûne — Hayır, yemin ederim yıldızların yerlerine. Eğer bilirseniz, bu, büyük bir yemindir. O, elbette ulu ve cömert bir Kur'andır. Bir kitap (yazı) içinde gizlenmiştir. Ona temizlenmiş olanlardan başka kimse el süremez." (Vâkıa sûresi: 56/75-79)

Bazı âlimler, "Kitab-ı Meknûn'dan (gizli yazıdan) murad Levh-i Mahfuz'dur," dediler. İbnü'l-Kayyum der ki: "Doğrusu şudur ki, murad, **"Fî suhufin mükerremetin, merfuatin mutahharatin, bieydi seferetin, kirâmın bereretin — O, şerefli, kutlu, yüce ve temiz sayfalar içindedir. Çok değerli ve çok iyi elçilerin ellerindedir,"** (Abese sûresi: 50/13-16) âyetlerinde zikredilmiş olan kitaptır. İmam-ı Mâlik'in de: "Bu âyet hakkında söylenen sözler de Abese sûresinde olan âyet gibidir," dediklerini ben işittim ki, sözlerin en güzeli budur.

Bazı müfessirler, **"Lâ yemessuhu ille'l-mutahharûne"** kavl-i şerifine "Mushafı temiz olanlardan başka kimse tutmasın" diye mâna verdiler. Yâni Kitab-ı Meknun'dan (gizli yazıdan) muradın mushaf olduğu zannına kapıldılar. Ama birinci söz, bundan daha üstün tutulmuştur. Zira Kur'an-ı azîm'i, şeytanların indirmesinden ve şeytanların onun mahalline vasıl olmasından tenzih için âyet-i kerîme gelmiştir. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri: **"Ve mâ tenezzelte bihi'ş-şeyâtînu, ve mâ yenbağî lehüm ve mâ yestetıûne — Onu şeytanlar indirmedi. Zaten bu onlara yaraşmaz ve buna güçleri de yetmez,"** (Şuarâ sûresi: 26/210-211) buyurmuştur. Bundan anlaşıldığına göre murad, birinci sözdür.

Bundan başka şu da vardır: **"Lâ yemessuhu"** kelimesi merfudur (harekesi ötredir). Suret ve mâna bakımından haberdir. Eğer yasaklama emri olsaydı (yâni, "El sü-

remez" mânası değil de "El sürmeyin" mânası kasdedilseydi,) meftuh olurdu. Yâni "Lâ yemessehu" şeklinde olurdu. Âyeti yasaklamaya yoran kimse, haberi zahirinden mânaya döndürmeye muhtaçtır. Gerek haberde ve gerek nehiyde asıl olan, her birinin kendi hakikatine döndürülmesidir. Burada sözü haberden nehye döndürmek için hiç bir sebep yoktur. Yâni "El süremezsiniz" sözünü "El sürmeyiniz" şeklinde anlamanın sebebi yoktur."

Bu zikrolunan, İbn-i Kayyum'un sözüdür. İçlerinde Davud'un da bulunduğu bir topluluk bu sözü rehber edinip hadîs ve tefsirle uğraşanların mushafa el sürmesinin caiz olduğuna zahib oldular. Ama İbnü'r-Rufea, güzel cevaplar verip bunların düşüncelerini reddetmiştir. Ve "Mushaf-ı şeriftir" demiştir. Delili şudur ki, âyet-i kerîme'de "Tenzil" ve "Mess" buyrulmuştur. Levh-i Mahfuz münzel değildir ve messi de mümkün değildir. "Mutahharun"dan muradın melekler olması da caiz değildir. Zira nefiy ve isbat vâki olmuştur. Sanki mutahharun mess ederler, mutahhar olmayanlar mess edemezler, demek olur. Gökte oturanlarda (meleklerde) ise mutahhar olmayan ittifakla yoktur. O halde malûm oldu ki, murad, insandan olan mutahharlardır.

Dârekutnî'nin ve diğerlerinin naklinde Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinden rivayet edilmiş olan hadis-i şerifte -ki, Amr bin Hazm'ın mektubuna yazılmıştı- sipariş buyurulanlardan biri de şu idi:

"Ve lâ temesse'l-Kur'âne illâ ve ente alâ tuhrin — Temiz olmadıkça Kur'an'a yapışma," buyrulmuştur.

Bu hadîs-i şerif beyan eder ki, **"Lâ yemessuhu ille'l-mutahharûne"** (K: 56/79) kavl-i şerifinde murad Kur'ân-ı azîm'dir. Âyet-i kerîmede zikredilen kitap Mushaf-ı şeriftir. **"Lâ yemessuhu — Ona el sürülmez"** sözünün sureti haber, mânası nehiydir. Bunun benzerleri Kur'ân-ı azîm'de çoktur: **"Vel-mutallakatü yeterabbasne — Boşanmış kadınlar gözetirler** -yâni "gözetsinler" demektir-," (Bakara sûresi: 2/228 ve **"Lâ tudârre vâlidetün — Anne zarara sokulmaz** -yâni "zarara sokulmasın" demektir-," (Bakara sûresi: 2/233) ve daha başkaları bu kabildendir.

Bazı âlimler: "Meczumdur, sin harfinin zammesi zamirin zammesine ittiba içindir. Suret ve mâna yönlerinden nehiy içindir," diye buyurmuştur. Şehâbeddin Ahmed bin Yûsufu's-Semîn (Allah ona rahmet etsin) der ki: "Zikrolunan "Lâ"da iki vecih vardır Birisi nefyedici olması, biri de nehyedici olup kendisinden sonra gelen fiilin onunla meczum olmasıdır. Eğer idgam fek olunsa cezmi zâhir olurdu. **"Lem yemseshum — Onlara dokunmadı,"** (Al-i İmrân sûresi: 3/174) kavl-i şerifindeki gibi. Fakat burada idgam olunmuştur. He harfinin zammmesine ittibaen sin harfi de mazmum olmuştur. Bunun emsalinde Sîbeveyh'den mahfuz olan zammedir, ondan başkası değildir. Hadîs-i şerifte:

"İnnâ lem nerudduhu aleyke illâ ennenâ hurumün — Biz onu sana ancak ihramlı olarak döndürürüz" diye vâki olmuştur. "Neruddu" kelimesi meczum iken "he" harfinin zammesine ittiba olunup dal harfi mazmum kılınmıştır."*

4. Nevi: Hak Teâlâ Hazretlerinin Peygamber Efendimiz Hazretlerinin risaletinin gerçekliği üzerine ettiği yemin beyanındadır.

Allahü Teâlâ buyurdu ki:

"Yâ Sîn. Ve'l-kur'âni'l-hakîmi. İnneke lemine'l-mürselîne. Alâ sırâtin müstakimin — Ey insan! Andolsun hikmetleri kendinde toplayan Kur'ân'a. Elbette sen Allah tarafından gönderilmiş elçilerdensin. Dosdoğru bir yol üzerindesin." (Yâsin sûresi: 36/1-4)

Malûm olsun ki, Tanrı Teâlâ Hazretlerinin bazı harflerle başlattığı her sûrenin başlarında ya Zikir, ya Kitap veya Kur'ân kelimeleri gelmiştir. Ondan sonra malûm olsun ki, bu harflerin sûrenin başında bulunmasında, onların hikmetten hâli olmadığına delâlet eden bazı şeyler vardır. Fakat insanın bilgisi ona ulaşmaz. Meğer ki, Allahü Teâlâ Hazretleri onu açmış olsun.

Nihayet malûm olsun ki, Yâsin'in ne demek olduğunda tefsir ehli, birkaç görüş üzre ihtilaf etmişlerdir. Bunlardan biri şudur ki: "Tay kabilesinin lûgatinde 'Ey İnsan!' demektir," dediler. Bu söz, İbn-i Abbas, İkrime, Dahhâk ve Saîd bin Cübeyr'in (Allah onların hepsinden razı olsun) sözleridir. Bazıları, "Habeş lûgatında böyledir," dediler. Bazıları da, "Kelb kabilesinin lûgatinde böyle demektir," dediler. Hâsılı **"Yâ İnsan!"** demek olduğunda bunlar ittifak ettiler. Fakat hangi lûgatte olduğunda ihtilaf ettiler.

İmam-ı Fahreddin Razî der ki: "İnsan'ın tasgiri 'üneysîn' gelir. Sanki baş tarafı yok oldu, 'sîn' kaldı ve 'Yâsin' denildi. Bu takdirde hitap, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerine** vâki olur. **"İnneke lemine'l-mürselîne — Elbette sen Allah tarafından gönderilmiş elçilerdensin,"** (Yâsin sûresi: 36/3) kavl-i şerifi buna delâlet eder."

---

* Âyet-i kerimelerde (K: 56/77-79) *"Hiç şüphesiz o şerefli Kur'an gizli bir yazıda saklanmıştır. Ona ancak çok temizlenmiş olanlar el sürer,"* buyrulduğu, bu sözde Kur'an'ın yazısı içinde gizli bir yazıdan söz edildiği, bunun da Kur'an'ın yüce mânası olduğu açıkça belli olduğu halde ancak temizlenmiş kimselerin erişebileceği o yüksek mânayı araştırıp bulmaya çalışacak yerde bazı kimselerin, bu mânadan yüz çevirip mushafın maddesine üstünlük ve kutsallık izafe edip âyeti "abdestsiz mushafa el sürülemez" şeklinde yorumlayarak 1) Müslümanların Kur'an okumasını mümkün oldukça güçleştirmek, 2) Mushafın maddesini putlaştırarak manasına perde etmek, 3) Kur'anın içine, özüne, hakikatine erişmek için mânevî kirlerden temizlenmek gerektiği yolundaki ilâhî emri de tam olarak maddî temizlik bile olmayan abdest şartına hasrederek bu manevî temizlikten onları mahrum bırakmak için ayetin lafzına ve ruhuna aykırı, zorlama tevillerle bu sonucu elde etmeye çalışmaları doğrusu, kolay anlaşılabilir bir hizmet değildir. (S.N.)

** Ve O'nun yüce şahsında Hakikat-i İnsaniye'ye. (S.N.)

Ebu Hayyân buna itiraz edip dedi ki: "İnsanın tasgirinde Araplardan nakledilmiş olan kelime üneysiyân -veyâ üneysân- dır. Ye harfi ve sonunda Elif harfi vardır. Bu, insan'ın aslının ünsiyân olduğuna delâlet eder. Zira kelimelerin tasgirleri onları asıllarına döndürür. Halbuki tasgirinin "üneysîn" geldiği malûm değildir. Öyle olduğu kabul edilse bile zam üzre dayanmaktan başkası caiz değildi. Zira tek kişiye "Yâ" diye nida edilmesinde kelime harf-i tariflidir. Bununla beraber âlemlerin hocası Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine böyle hitap caiz değildir. Çünkü tasgir (küçültme), tahkirdir. Bu ise o Hazret hakkında mümkün olmayan bir şeydir."

Sümeyn: "Ebu Hayyân'ın haklı olan itirazı doğrudur. Alimler kesin olarak hükmetmişlerdir ki, şer'an ulu isimlere tasgir dahil olmaz. Onun için hikâye ederler ki, İbn-i Kuteybe: "Allah'ın isimlerinden Müheymin ismi mü'minin tasgiridir. Aslı müeymin idi, hemzesi he'ye kalbolundu," dediği zaman, bu söz küfre yakın sözdür; bunu söyleyen kimse, Allahü Teâlâ Hazretlerinden sakınsın, dediler."

Ama işin hakikati şudur ki, tasgir, her yerde tahkir için olmaz. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri, Yakub aleyhisselâm'dan hikâye olarak: "Yâ büneyye taksus rü'yâke — Ey yavrucuğum, rüyanı anlatma," (Yusuf sûresi: 12/5) buyurduğunda tasgir şefkat içindir. Babadan oğula, hocadan talebeye ve Yaratıcı'dan yaratığına tasgir sigasiyle hitap olunsa şefkat, merhamet ve okşayış düşünülür. Bunların akislerinde edepsizlik bulunduğu kesindir. Onun için hatalı bulunmuştur. Doğrusunu Allah bilir.

Bir söz de şudur ki: "Yâ sin, yâ Muhammed demektir," dediler. İbn-i Hanefiyye ve Dahhâk böyle buyurmuşlardır. Ebu'l-Aliyye'nin kavlinde "Ya Recül!" demektir. Katâde'nin kavlinde Kur'an'ın isimlerinden bir isimdir. Ebû Bekri'l-Verâk'ın kavlinde "Yâ Seyyidü'l-Beşer!" demektir, dediler. İmam-ı Cafer-i Sâdık'dan rivayet edilmiştir ki, Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerine hitap edip "Yâ Seyyid!" demeyi murad edindi, diye buyurmuşlar. Bunda ne denli tazim ve tekrîm bulunduğu gizli değildir.

Rivayet olunduğuna göre Talha, İbn-i Abbas'dan (Allah onlardan razı olsun) rivayet etmiştir ki: "Yâ sin, Hak Teâlâ Hazretlerinin isimlerinden bir isimdir. Ona yemin etmiştir," diye buyurmuşlar.

Kâ'b'dan da rivayet edilmiştir ki: "Hak Teâlâ Hazretleri, gökleri ve yeri yaratmazdan iki bin yıl önce, 'Yâ Muhammed! Gerçekten sen resûllerdensin,' diye yemin etti," demiştir.

Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri:

"Ve'l-kur'âni'l-hakîmi, inneke lemine'l-mürselîne alâ sırâtin müstakımin. — Andolsun hikmetleri kendinde toplayan Kur'ân'a. Elbette sen, Allah tarafından sırat-ı müstakim üzre gönderilmiş elçilerdensin," (Yasin sûresi: 36/2-4) buyurdu.

Kâfirler, Resûlüllah Hazretlerine "Sen Allah tarafından gönderilmiş değilsin," derlerdi. Hak Teâlâ Hazretleri, onları reddetmek için ismine ve kitabına yemin edip: **"Gerçekten sen Allah tarafından sırât-ı müstakim üzre gönderilmiş elçilerdensin,"** (Yasin sûresi: 36/3-4) diye buyurdu. Sırât-ı müstakim'den (doğru yol'dan) murad, tevhid ve işlerin istikametidir.

Nakkaş: "Hak Teâlâ Hazretleri, kerim kitabında âlemlerin hocası Efendimiz Hazretlerinden başka peygamberlerden hiç kimsenin risaleti için yemin etmedi," demiştir. Bundan murad, Fahr-i Âlem Hazretlerini diğer nebiler ve resûller arasında şeref üstünlüğü ile yükseltmektir.

5. Nevi: Fahr-i Kâinat Hazretlerinin müddet-i hayatına, asrına ve beldesine vâki olan yeminler hakkındadır.

Hak Teâlâ Hazretleri buyurdu ki:

"Le-amrüke innehum lefî sekretihim ya'mehûne — Senin ömrüne andolsun ki, onlar sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı." (Hicr sûresi: 15/72)

Lûgatte "amr" ve "ömr" aynı mânayadır. Fakat yeminde ayn harfinin fethi ile "amr" diye kullanılır. Çok kullanılmasından ötürü "Le-amrüke" denilir. Bunun i'rabında nahivciler: "Başlangıcıyla merfû'dur, haberi hazfolunmuştur ve mânası 'Yemin ederim' demektir. Kelâmda ona delil olduğu için hazfolunmuştur," dediler.

Züccâcî der ki: "Le-amrüke diyen kimse, sanki Hak Teâlâ Hazretlerinin bekasına yemin eder. Onun içindir ki, Hanefî ve Maliki âlimleri, 'Bununla yemin bağlanmış olur. Zira Allah'ın bekası zâtının sıfatındandır,' dediler. İmam-ı Mâlik'den rivayet edilmiştir ki, 'Ona yemin beni i'câb etmez,' diye buyurmuşlar. Mânası, bana hoş gelmez, demektir. İmam-ı Şafiî ve İshak, onunla ne etseniz yemin olmaz, dediler. İmam Ahmed'den mezhebine uygun sözler rivayet olunmuştur. Ama üstün tutulanı Şafiî'nin sözü gibi olandır, dediler."

"Le-amrüke" sözünde hitap kimedir? diye âlimler değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazıları dediler ki, Lut aleyhisselâm kavmine va'z edip **"Hâulâi benâti — İşte benim kızlarım!"**; (Hicr sûresi: 15/71) dediği zaman melekler, Lut aleyhisselâm'a: **"Le-amrüke innehum lefî sekretihim ya'mehûne — Senin ömrüne andolsun ki, onlar sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı,"** (Hicr sûresi: 15/72) dediler. Yâni: "Senin kavmin şaşkın ve başı dönmüş kimselerdir. Senin sözünü nasıl idrâk eder, senin nasihatına nasıl iltifat ederler?" demek olur. Hâsılı, hitap Lût aleyhisselâmadır, dediler.

Bir söz de hitabın Muhammed Mustafa Efendimiz Hazretlerine olması hakkındadır. Buna göre Hak Teâlâ Hazretleri, O'nun hayatına yemin etmiştir. Bundan o Fahr-ı Kâinat Hazretlerine ne derecede tazim bulunduğu açıkca anlaşılır.

İbn-i Cerîr şöyle rivayet etmiştir: "Hak Teâlâ Hazretleri, kendine Muhammed Mustafa Hazretlerinden daha şerefli olan bir nefs yaratmadı. Münzel kitaplarda Hak Teâlâ Hazretlerinin O'ndan başka bir kimsenin hayatına yemin etmiş olduğunu işitmedim. Hak Teâlâ Hazretleri: **"Senin ömrüne yemin ederim ki, onlar sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı,"** (K: 15/72) buyurmuştur. Böylece O'nun hayatı, ömrü ve dünyada bekası hakkı için diye yemin eder, demektir."

Beğavî de tefsirinde böyle demiştir. Bu takdirde Hak Teâlâ Hazretlerinin Fahr-i Âlem Hazretlerinin hayatına ettiği yemin, Lût kıssası içinde sunulmuş bir söz olur.

İmam-ı Kurtubî der ki: "Hak Teâlâ Hazretleri, Resûlünün hayatına yemin ettiği zaman bizim de O'nun hayatına yemin etmemizin cevazını beyan etmekten başka bir şey dilemedi."

İmam Ahmed bin Hanbel: "Âhir zaman nebisi Efendimiz Hazretlerine yemin edenin yemini geçerli olur. Yemini bozduğu takdirde kefaret lâzım gelir," demiştir. Bunu Fahr-i Kâinat Hazretlerinin şehadetin rükünlerinden biri olmasından istidlâl etmiştir. Yâni: "Mademki imanın tamamlanması O'nun elçiliğine şehadet etmeye bağlıdır, o halde O'na olunan yemin de geçerli olur," demiştir.

İbn-i Huveyr Mendâd: "Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine yemin etmeyi tecviz edenler şunu delil getirdiler ki, Fahr-i Âlem Hazretlerinin kendi zamanında müslümanların yemini ona and içmek şeklindeydi. Bugün bile Medineliler birbirine yemin verecek olduklarında: **"Bu kabrin sahibi hakkı için, bu kabirde sâkin olanın hakkı için yemin ederim,"** derler. Yâni Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine and verirler," demiştir.

Allahü Teâlâ buyurdu ki:

"Lâ uksimu bihâzâ'l-beledi, ve ente hillün bihâzâ'l-beledi, ve vâlidin ve mâ velede — Bu beldeye (Mekke'ye) yemin ederim ki, bu sen içinde bulundukça beldede haram olan şeyler sana helâl kılınmıştır. Babaya ve çocuğa yemin ederim ki, biz insanı şiddet ve meşakkatte yarattık." (Beled sûresi: 90/1-4)

Hak Teâlâ Hazretleri, o Hazret'in beldesi olan emîn beldeye ki, Mekke şehridir, yemin eder ve o beldenin eminliğin, kutsallığını, O'nun o şehirde olmasiyle sınırlı tutar. Resûlüllah Hazretlerinin faziletinin fazlalığını göstermeyi ve bir yerin şerefinin o yer halkının şerefiyle olduğunu bildirmeyi murad edinir.

Kadı Beyzâvî der ki: "Vâlid (baba) kelimesi 'Hâzâ'l-beled'e matuftur. Baba'dan murad, Hazret-i Âdem ve İbrahim aleyhisselâmlardır. Ve 'mâ veled — Çocuk' ise zürriyetidir yahut Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleridir. Veled'in harf-i tarifsiz kullanılması tazim içindir. Müfessirlerin çoğunun sözleri, muradın Âdem aleyhisselâm ve zürriyeti olduğu merkezindedir. Hak Teâlâ Hazretlerinin bunlara yemin etmesinin izahı

şudur ki, bunlar yeryüzünde Allah'ın yaratıklarının en acayip olanıdır. Bunlardan aceb nesne yoktur. Söz söyleme, görüş ve düşünce sahibi olma, bilgiler çıkarma, nebiler ve veliler bunlardadır. Yeryüzünde bulunan diğer bütün şeyler bunlar için yaratılmıştır."

Keşşaf sahibinin kavline göre "vâlid-baba" kelimesinden murad, Resûlullah Efendimiz Hazretleri; "ve mâ veled-ve çocuk" ise O'nun evlâdıdır. Başkasına ihtimal vermemiştir.

Hâsılı bu ulu sûrede iki yerde Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine yemin olunmuştur.

"Ve ente hillün" hulul (girmek) dendir ki, zaan (geçip gitme, göçme) nin zıddıdır. Böylece Hak Teâlâ Hazretlerinin yemini, Muhammed aleyhisselâm hazretlerini içinde bulunduran beldeye olur. Hak Teâlâ Hazretleri, Beyt-i Şerifini kulların kıblesi, ulu resûlünü ise doğru yola hidayet edici eylemiştir. Bunlar Hak Teâlâ Hazretlerinin, kullarına olan nimetlerinin en büyüklerindendir. Bunlara yemin edilmesi bu cihetlerden münasiptir.

Bazı müfessirlerin kavline göre "Ve ente hillün bihâzâ'l-beledi" demek, "Ya Muhammedi Kavmin senin katlini ve bu Mekke şehri -ki, orada vahşi hayvanlar ve kuşlar emniyet ve selâmet üzre rahattırlar- bu şehirden dışarı çıkarmayı helâl addettiler," demektir. Bu mâna,. Şurahbil'den (r.a.) rivayet edilmiştir.

Katâde'nin kavline göre bu âyetin mânası: "Sen günahkâr değilsin. Dilediğin kimseyi Mekke'de katletmek sana helâldir," demek olur. Bunun açıklama şekli şudur ki, Hak Teâlâ Hazretleri, Mekke şehrini Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine fethediverip O'na helâl kıldı. Bu şehir O'ndan önce hiç kimseye fetholunmadı ve helâl kılınmadı. Böyle olunca Hak Teâlâ Hazretleri, O'na dilediğini helâl etti ve dilediğini haram etti.

Eğer sual olunup:

— Bu sûre Mekke'de inmiştir. "Ve ente hillün bihâzâ'l-beledi" sözü hâl'den (şimdiki zamandan) haber vermedir. Zikrolunan vak'a ise Medine'ye hicret müddetinin sonlarındadır. O halde bunların arası nasıl birleştirilir? denirse cevap vermişlerdir ki:

— Söz hâl için ve mâna gelecek içindir. Bunun benzeri, Hak Teâlâ Hazretlerinin "İnneke meyyitim ve innehum meyyitûne — Sen de ölüsün, onlar da ölüdürler," (Zümer sûresi: 39/30) buyurmasıdır, demişlerdir.

Her ne olursa olsun bütün hallerde âyet-i kerîme, Muhammed Mustafa Efendimiz Hazretleri'nin şehrine yemini mutazammındır. Bunda bulunan yücelik ve büyüklüğün ne dairede olduğu kimseye gizli değildir.

Ömer bin Hattâb'dan (r.a.) rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerine hitap ederek:

— Yâ Resûlallah! Anam atam sana feda olsun! Gerçekten senin faziletin Hak Teâlâ Hazretleri katında öyle bir dereceye vardı ki, senin hayatına yemin etti. Halbuki senden başka hiç bir peygamberin hayatına yemin etmemişti. Senin ayak bastığın toprağa yemin edip: "Lâ uksimu bihâzâ'l-beledi — Bu beldeye yemin ederim," dedi, diye buyurdu.

Yine Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdu ki:

"Ve'l-asri, inne'l-insâne lefî husrin — Asr'a yemin ederim ki, insan ziyandadır." (Asr sûresi: 103/1-2)

Asr'dan muradın ne olduğunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bazılarının kavline göre murad zamandır. Zira zaman, nice acayip şeyleri kaplar. Zamanın geçmesiyle ömür tamam olduğu için Hak Teâlâ Hazretleri onu zikretti. Ömür içinde iyi ve güzel işler yapılmazsa insan elbet ziyan içinde olur.

İmam Fahr-i Râzî, Kadı Beyzavî tefsirlerinde ve başkaları da: "Asr'a yeminden murad, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin kendi zamanına yemindir," demişlerdir. İmam Razî der ki: "Bu mâna olduğunu şu hadîs-i şeriften çıkarmışlardır ki, âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri buyurmuştur:

"Gerçekten sizinle sizden öncekilerin meseli şunun gibidir: Bir kişi sabahtan öğleye kadar ücretle çalışır ve bir kırat ücret alır. Bu, Yahudilerin amelidir. Bir kişi de öğleden ikindiye kadar çalışır ve bir kırat ücret alır. Bu da Hıristiyanların amelidir. Bir kişi ise ikindiden akşama kadar çalışır ve iki kırat ücret alır. Bu da sizin amelinizdir. Yahudi ve Hıristiyanlar buna kızıp:

— Bizim amelimiz daha çok, ücretimiz daha azdır! derler.

Allahü Teâlâ:

— Sizin ücretinizden (amellerinizin karşılığından) bir şey eksilttim mi? buyurur.

— Hayır, derler.

Bunun üzerine Allah:

— Bu benim fazlımdır ki, onu istediğime veririm, buyurur.

Böylece siz, ameli en az ve ecri en çok olan bir ümmet oldunuz."

Bunu Buharî rivayet etmiştir. Müfessirler bu hadis-i şeriften istidlâl edip "Asr'dan murad, Peygamber Efendimiz Hazretlerinin şerefli zamanıdır," dediler. Zira hadîs-i şerifin mânasının özü, Yahudi ve Hıristiyan ümmetlerinin çok amellerine bir ecir, bunların ise az amellerine iki ecir verilmesidir.

Hâsılı Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Âlem Hazretlerinin bu âyette zamanına, "Ve ente hillün bihâzâ'l-beledi" (K: 90/2) âyetinde mekânına ve "Leamrüke" (K: 15/72) âyetinde ömrüne yemin etmiş olur. Sanki Allahü Teâlâ: "Ve asrüke ve beledüke ve

amrüke — Senin zamanına, senin şehrine ve senin ömrüne yemin ederim," diye buyurdu. Bunların hepsi Resûlüllah Efendimize zarf gibidir. Zarfa bu derece tazim olunca mazrufa ne mertebe olması gerektiği düşünülsün.

İmam Razî der ki: "Yeminin mânası şudur: Sanki Hak Teâlâ Hazretleri, insan tâifesi sana tâbi olmayıp senden yüz çevirirlerse ne azim bir hüsran içindedir, onların ziyanları ne büyük bir ziyandır diye buyurdu."*

* Yani Allah'ın, Elçisi üzerine yemin etmesi, Elçisini kutsaması, ona muhabbeti kendisine muhabbet, ona biat etmeyi kendisine biat, itaatı itaat, ihaneti ihanet kabul ettiğini, bunu kendi yüce zâtına vacip kıldığını beyan etmesi, demektir. (S.N.)

6. Fasıl

Allah'ın Kur'ân'da Peygamberimizi Nur ve Sirâc-ı Münir Diye Vasıflandırması

Allahü Teâlâ buyurdu ki:

"Kad câeküm min'allahi nûrun ve kitâbün mübînün — Gerçekten size bir nûr ve her şeyi açık seçik bildiren bir kitap geldi." (Mâide sûresi: 5/15)

Bu âyet-i kerîmede Resûl-i Ekrem'ini Allah "Nûr" diye vasıflandırdı. Burada zikredilmiş olan Nûr'dan murat Peygamber Efendimizdir. Bazıları, Kur'an'dır, demişlerdir.

Yine Allahü Teâlâ buyurdu ki:

"İnnâ erselnâke şahiden ve mübeşşiren ve nezîren, ve dâiyen ilallahi biiznihi ve sirâcen münîren — Biz, seni şâhit, müjdeci, uyarıcı, izniyle Allah'a dâvet edici ve aydınlatıcı bir çıra olarak gönderdik." (Ahzâb sûresi: 33/45-46)

Bu âyet-i kerimede Allah, Resûlünü sirac-ı münîr (aydınlatan lamba) diye vasıflandırmıştır. Murad, hidayet edip çıra gibi yolları aydınlatmasıdır. Hak yola hidayet ve irşad, O'nun şeriatının nûru ile hâsıl olur. Güneşin nuru o yolları göstermez. O halde O'nun kudsî nefsinin nuraniyette (aydınlatıcılıkta) güneşten daha büyük olması lâzım gelir. Dünyanın güneşi cisimlerde başkalarına nur verdiği gibi kâinatın hocası Efendimiz Hazretlerinin zâtı da diğer zâtlara ve beşerî nefslere aklî nurlar dağıtır. Onun için Tanrı Teâlâ Hazretleri, ikisini beraber sirâc (çıra) diye vasıflandırmıştır. **"Ve ceale fîha sirâcen ve kameren münîren — Onda bir çıra ve aydınlatıcı bir ay var etti."** (Furkan sûresi: 25/61) buyrulmuştur. Burada Sirâc (Çıra) dan murad güneş-

tir. **"Ve dâiyen ilallahi biiznihi ve sirâcen münîren — Ve aydınlatıcı bir çıra olarak gönderdik,"** (Ahzâb sûresi: 33/46) kavl-i şerifinde murad, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleridir.

Hak Teâlâ Hazretleri, Resûl-i Ekrem'ini böyle vasfettiği gibi kendi kudsî nefsini de vasfetmiştir. Nitekim: **"Allahü nuru's-semavâti ve'l-arzı meselü nûrihi ke-mişkâtin fîhâ misbâhun — Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun misâli, içinde çıra bulunan bir çıralık gibidir,"** (Nûr sûresi: 24/35) buyurmuştur. Göklerde ve yerde onun nurundan başka nur yoktur. Onun kudsî nuru, varlık, hayat, güzellik ve kemâl sırrıdır ki, bütün cismânî ve ruhanî âlemleri aydınlatmış, varlıkları görüşe ve görünüşe getirmiştir. Ruhanî âlem meleklerdir. Onları aydınlattı ve onlann her biri aydınlık bir çıra oldu. Geri kalanları onlardan istimdat ederler. Ondan sonra insanî nefsler âlemine sirayet etti, beşerî nefsleri ecsâm (cisimler) safhaları üzre meydana çıkardı. O halde varlık âleminde Hakk'ın nurundan başka bir şey yoktur. Her şeye kabul ve istidadı miktarınca ondan sirayet etmiştir.

Nûr, aslında öyle bir keyfiyettir ki, göz ilkin onu idrâk eder, ondan sonra onun vasıtasiyle görünen nesneleri idrâk eder. Güneş ve aydan feyz alan keyfiyetler gibi. Meselâ onların nurları ilkin karşısında olan kesif cisimlere dokunur ve göz nuru görür. Ondan sonra o cisimleri görür. Eğer nur olmasaydı hiç bir şeyi göremezdi. Nitekim karanlık gecelerde ve ışık girmeyen yerlerde gözün görme işi kalmaz. Hâsılı nur'dan bu mâna anlaşılınca Hak Teâlâ Hazretleri hakkında kullanılması doğru olmaz. Ona bir muzâf takdiri (onu tamamlayan bir isim eklenmesi) gerektir. Nitekim "kerîm Zeyd" dediklerinde "kerem sahibi Zeyd" demeyi murad edinirler. Bunda da "nur sahibi" demek gerektir. Yahut "Münevvirü's-semâvât — Gökleri nurlandırıcı" demek gerektir. Zira yıldızlarla, onların ışıklariyle, melekler ve nebilerle felekleri nurlandırıp aydınlatmıştır.

Bu mânayı, Hazret-i Ali ve Zeyd bin Ali'nin (Allah onlardan razı olsun) kıraetleri teyid eder. Zira onlar, **"Nevvere's-semâvâti — Gökleri nurlandırdı"** diye mâzi fiil olarak okumuşlardır. Aynı zamanda **"Ve'l-arzi"** diye değil, nasbla **"Ve'l-arze"** diye kıraet etmişlerdir. **"Meselü nurihi — Nurunun misâli"** buyurması, **"Meselü hüdâhu — hidâyetinin misâli"** demektir. Nuru göklere ve yere izafe etmesi, ya aydınlatmasının genişliğine delâlet etmesi için olup "Gökleri ve yeri aydınlatır" demek murad olunur, yahut bundan gök ve yer ehli murad olunur. Onlann Hakk'ın nuru ile aydınlandıklan kasdedilir.

Mukatil'den rivayet edilmiştir ki: **"Meselü'l-imâni fî kalbi Muhammedin ke-mişkâti fîhâ misbâhun — Muhammed'in kalbindeki imanın misali, içinde çıra bulunan çıralık gibidir,"** demektir, diye buyurmuştur. "Mişkât (çıralık), Abdullah'ın sadrı karşılığı, zücâce (cam), Muhammed aleyhisselâm'ın şerefli cismi karşılığıdır. Misbâh (çıra) da, şerefli kalbinde iman ve nübüvvet karşılığıdır" demiştir.

Bazıları: "Mişkât Hazret-i İbrahim aleyhisselâm karşılığıdır, zücâce İsmail aleyhisselâm karşılığıdır, misbâh da Muhammed Mustafa Hazretlerinin cismi karşılığıdır" demişlerdir.

Ebû Saîdi'l-Hazzâz'dan rivayet edilmiştir ki: "Mişkât Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin derunudur. Zücâce, şerefli kalbidir. Misbâh da Hak Teâlâ Hazretlerinin O'nun şerefli kalbine koymuş olduğu nurdur," dedi.

Kâb bin Cübeyr'den rivayet edilmiştir ki: "Burada ikinci nur, insanlığın efendisi ve mahşer gününün şefaatçisi Efendimiz Hazretleridir," diye buyurmuş.

Bunlardan başka bazı sözler daha rivayet olunmuştur, fakat bu âyet-i kerîmede seçkin tutulan tefsir birincisidir. Zira bundan önce zikrolunan **"Ve lekad enzelnâ ileyke âyâtin beyyinâtin — Andolsun, biz sana apaçık ayetler indirdik,"** (Bakara: 2/99) âyetinin ifâdesine uygun düşer.

7. Fasıl

Peygamberimize İtaatin ve Sünnetine Uymanın Gerekliliğine İşaret Eden Âyetler

Allâhu Teâlâ buyurdu ki:

"Yâ eyyühe'l-lezîne âmenû atiullahe ve resûlehu — Ey iman edenler, Allah'a ve onun Elçisine itaat edin." (Enfâl sûresi: 8/20)

Yine buyurdu ki:

"Ve atiullahe ve'r-resûle leallekûm turhemûne — Allah'a ve Elçisine itaat edin ki, size merhamet olunsun." (Âl-i İmran sûresi: 3/132)

Yine buyurdu ki:

"Kul atiullahe ve'r-resûle fein tevellev feinn'allahe lâ yuhibbu'l-kâfirîne — De ki: 'Allah'a ve Elçiye itaat edin.' Eğer bundan yüz çevirirlerse hiç şüphesiz ki, Allah kâfirleri sevmez." (Âl-i İmran: 3/32)

Yine Allahü Teâlâ buyurdu ki:

"Men yutii'r-resûle fekad ataallahe — Elçiye itaat eden Allah'a itaat etmiş olur." (Nisâ sûresi: 4/80)

Yâni: "Hak Teâlâ Hazretlerinin hükümlerini tebliğ edici olduğu için Elçiye itaat eden, hakıkatte Hak Teâlâ Hazretlerine itaat etmiş olur," demektir. Bu âyet-i kerîme, Fahr-ı Kâinat Hazretlerinin bütün hareket ve sözlerinde masum olduğunun en kuvvetli delilidir. Zira eğer bir nesnede hata etseydi O'na itaat Tanrı Teâlâ Hazretlerine itaat olmazdı. Bunların hepsinde masum olması gerektir. Zira Tanrı Teâlâ Haz-

retleri, **"Ve't-tebiûhu — O'na tâbi olun,"** (Araf sûresi: 7/158) âyetiyle tâbi olmayı (yâni emrine ve ahlâkına uygun hareket etmeyi) halka emretmiştir. Tâbi olmak, O'nun işlediği fiilin mislini işlemekten ibarettir. O halde sâbit oldu ki, hususi delil olduktan başka, bütün hareket ve sözlerinde Fahr-i Âlem Hazretlerine inkıyat, Hak Teâlâ Hazretlerinin hükmüne inkıyattır.

Yine Allahü Teâlâ buyurdu ki:

"Ve men yutiillahe ve'r-resûle feulâike maallezîne en'amallahu aleyhim mine'n-nebiyyîne ve's-sıddıkîne ve'ş-şühedâi ve's-sâlihîne ve hasüne ulâike refikan — Her kim Allah'a ve Elçiye itaat ederse, işte onlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği kimseler, peygamberler, sıddîkler, şehitler ve salihlerle beraber olurlar. Onlar ne güzel arkadaştır." (Nisâ sûresi: 4/69)

Bu mâna, bütün itaat edenlere, ulu sahâbeden sonra gelen müslümanlara da şâmildir. Âyet-i kerîmenin iniş sebebi şu idi: Fahr-i Âlem Hazretlerinin azatlısı olan Sevbân (r.a.), Fahr-i Kâinat Hazretlerini son derece severdi, onsuz duramazdı. Bir gün Resûlüllah. Efendimizin şerefli huzuruna öyle bir halde geldi ki, rengi değişmiş, yüzü sararmıştı. Mahzunluğu görünüşünden anlaşılıyordu. Resûlüllah Hazretleri, Sevbân'ı bu şekilde görünce halini sordu. O da:

— Ya Resûlallah! Bende bir hastalık yoktur. Sadece sana şiddetli iştiyakımdan bana büyük bir gâm arız oldu. Nihayet geldim, seni gördüm. Çünkü âhirette seni göremeyeceğimi düşündüm. Zira eğer cennete girersem, seni göremem. Sen peygamberlerle beraber yüksek derecelerde olsan gerek. Cennete girmezsem zaten göremem. Benim halim nice olur? dedi.

Bunun üzerine âyet-i kerîme indi, dediler. Bundan başka bazı sebepler daha zikretmişlerdir. Yedinci Bölüm'de inşallah zikredilecektir.

Muhakkikler dediler ki: "Bu âyet-i kerîmenin iniş-sebebi hakkında zikredilmiş olan açıklama şekillerinin doğruluğunda inkâr yoktur. Fakat bunun sebebinin onlardan daha büyük bir şey olması gerekir. Yâni bunun sebebi, Resûlüllah Efendimizin itaat ve inkıyadına terğib olmak gerekir. Zira sebebin hususiliği sözün umumiliğine zarar vermez. Bu âyet, bütün mükellefler hakkında umumidir. Hâsılı, her kim Hak Teâlâ Hazretlerine ve Resûlüne itaat ederse o, Hak Teâlâ Hazretleri katında yüksek derecelere erişir."

Bundan sonra malûm olsun ki: **"Ve men yutiillahe ve'r-resûle — Her kim Allah'a ve resûle (elçiye) itaat ederse,"** (Nisâ sûresi: 4/69) âyetinin zahiri şudur: Bir kere itaat etmekle yetinmek caizdir. Zira bir sıfata delâlet eden sözün sâbit olması için müsemmanın bir kere hâsıl olması yeter. Hâsılı zahirinden anlaşılan şudur: Allah'a ve Resûlüne bir kere itaat kifayet eder. Ama sözü zahirine hamletmek caiz değildir.

Belki itaattan murad, Hak Teâlâ Hazretlerinin emrettiklerini işleyip nehyettiklerinin hepsini terketmek ve bu hal üzre mukim olmaktır. Zira eğer itaati bir kerelik itaata hamledersek kâfirlerin ve fâsıkların da dahil olması lâzım gelir. Çünkü onlardan da bir kere itaat etmek vâki olur.

İmam Râzî der ki: "Usûl ilminde sâbit olmuştur ki, bir sıfatın akabinde zikredilmiş olan hüküm bu hükmün bu vasıfla muallel olduğunu gösterir. Bu asıl sâbit olunca biz deriz ki: **"Men yutiillahe — Her kim Allah'a itaat ederse"** demek, **"Onu ilâh olarak tanırsa"** demektir. Hak Teâlâ Hazretlerinin ilâh olmasında tâat O'nu bilip büyüklük, yücelik ve samadâniyetini (kendisinin hiç bir şeye muhtaç olmayıp her şeyin kendisine muhtaç olduğunu) ikrar etmektir. O halde bu âyet-i kerîme, gayeye ait hallerden iki büyük şeye tenbih olmuştur:

1. Kıyamet gününde bütün saadetlere kaynak olan marifetullah nurları ile ruhun aydınlanmasıdır. Her kimin kalbinde marifetullah nuru daha çoksa o kimse saadete daha yakın ve kurtuluşa daha çok ulaşmış olur.

2. Tanrı Teâlâ Hazretleri, bundan önceki âyette tâat ehline büyük ecir ve bol sevap vaad etmiştir. Ondan sonra bu âyet-i kerîmede peygamberlerle beraber olmayı vaad buyurmuştur.

Bunun mânası, tâat ehlinin peygamberlerle aynı derecede bulunması demek değildir. Zira bu takdirde üstün olanın, kendisine üstün tutulanla aynı derecede olması lâzım gelir. Bu ise mümkün değildir. Belki murad tâat ehli ile peygamberlerin bir itibarla beraber olmalarıdır ki, mekânları ne kadar uzak olursa olsun yine birbirini görürler, diledikleri zaman sohbet ve mülakata kadir olurlar, aralarında engelleyici ve perdeleyici bir şey bulunmaz, demektir. Beraberlikten murad bu mânadır. Sahih hadîste: **"El-mer'ü maa men ehabbe — Kişi, sevdiği kimse ile beraberdir"** buyrulmuştur. Yâni, ondan ayrı değildir ve her yerde onunla beraber olur, demektir.

Yine sahih hadiste varid olmuştur ki, bazı seferlerinde ulu sahâbeye:

"Gerçekten Medine şehrinde nice kavimler vardır ki, siz onlarla beraber olmaksızın hiç bir mesireye gitmediniz ve hiç bir menzile konmadınız. Onlara özür mâni oldu, onun için kaldılar," buyurmuştur.

O halde anlaşıldı ki, hakikî beraberlik ve yakınlık, ruh ve sır ile olan yakınlıkmış. Mücerret bedenle olan yakınlık değilmiş; belki kalble olan yakınlıkmış, kalıpla olan değilmiş. Bunun içindi ki, Necaşî, Habeş ülkesinde ve Hıristiyanlar arasında iken yine de Fahr-i Âlem Hazretlerine insanların en yakını idi. Abdullah bin Übey denilen münafık ise Mescid'in içinde kendileriyle beraberken ondan daha uzak bir kimse yoktu. İradet ve muhabbet (dilemek ve sevmek) ruh ve kalb halleri olup irtibat (bağlılık) bunlar sebebiyle olunca kişi sevdiği ve dilediği kimseden ayrı olmaz.

Arada ne kadar zaman ve mekân uzaklığı olursa olsun yine de müminlerin ruhları Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri ve ashâb-ı kirâm ile beraberdir. Allah onların hepsinden razı olsun.

Allahü Teâlâ buyurdu ki:

"Kul in küntüm tuhibbûnellâhe fettebiûnî yuhbibkümüllahu ve yağfirleküm ve zünûbeküm — De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana tâbi olun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın." (Âl-i İmran sûresi: 2/31)

Bu âyet-i kerîmeye "Muhabbet âyeti" derler. Selefden bazı kimselerden rivayet edilmiştir ki, bir kavim Muhabbetullah (Allah'ı sevme) iddiasında bulunup onun üzerine bu âyet-i kerîme indi.

Yine Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdu ki:

"Feâminu billahi ve resûlihi'n-nebiyyi'l-ümmiyi'l-lezî yü'minu billahi ve kelimâtihi ve't-tabiûhu leallekûm tehtedûne — Gelin, Allah'a ve Onun ümmî peygamber olan elçisine iman edin ki, o da Allah'a ve O'nun sözlerine imân eder. Ve O'na tâbi olun ki, doğru yola gidenlerden olasınız." (Araf sûresi: 7/158)

Hak Teâlâ Hazretleri, bu âyet-i kerîmede, doğru yolu bulma dileğini Fahr-i Âlem Hazretlerine iman ile ona tâbi olmaya nişan kıldı. Buna tenbih içindir ki, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerini bir kimse tasdik etse, ama şeriatını benimseyerek ona tâbi olmasa o kimse dalâlettedir.

Yine Allahü Teâlâ buyurdu ki:

"Feâminû billahi ve resûlihi ve'n-nûri'llezî enzelnâ — Artık Allah'a, O'nun resûlüne ve indirdiğimiz nura iman edin." (Teğabün sûresi: 64/8)

Burada Nûr'dan murad Kur'ân-ı azîm'dir. Hâsılı Allah'ın sevgilisi Peygamber Efendimiz Hazretlerine, Kur'ân'a iman ve tasdik gereklidir. Müslümanlığın bunlarsız sahih olmadığı kesindir. Nitekim:

"Ve men lem yü'min billahi ve resûlihi feinnâ atednâ lil-kâfirîne saîren — Kim Allah'a ve resûlüne inanmazsa bilsin ki, biz kâfirler için alevli bir ateş hazırlamışızdır," (Fetih sûresi: 48/13) âyeti kerîmesinden de murad budur. Zira Resûlüllah Efendimiz Hazretlerini tasdik, Kur'an'ı tasdik etmeyi gerektiricidir.

Yine Allahü Teâlâ buyurdu ki:

"Felâ ve rabbike lâ yü'minûne hattâ yuhakkimûke fimâ şecere beynehüm — Hayır, iş onların sandığı gibi değil. Rabbin hakkı için onların arasında çıkan ihtilaflı işlerde seni hakem tayin edip verdiğin hükme gönül hoşluğu ile uymadıkça inanmış olmazlar." (Nisâ sûresi: 4/65)

Burada "Lâ" kelimesi zâidedir, yeminin mânasını tekit için gelmiştir. Mânası, "Rabbine andolsun ki, Rabbin hakkı için" demektir. "**Lâ yü'minûne — İman etmiş olmazlar,**" yeminin cevabıdır.

Hak Teâlâ Hazretleri, bu âyet-i kerîmede, kendi mukaddes nefsine yemin etmiştir ki, bir kimse bütün işlerinde Fahr-i Kâinat Hazretlerini hakem edip O'nun bütün hükümlerine zahiren ve batınan rıza ve inkiyat üzre olmadıkça mü'min olmaz. Gerek Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin hükmü onların istek ve heveslerine uygun olsun, gerekse aykırı olsun. Nitekim hadîs-i şerifte gelmiştir ki:

لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يَكُونَ هَوَاهُ تَبَعًا لِمَا جِئْتُ بِهِ

"Sizden biriniz, dâvet edildiği şeylerde nefsinin isteklerine uydukça iman etmiş olmaz."

Bu hadîs-i şerif delâlet eder ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin hükmüne razı olmayan kimse mü'min olmaz. O'nun şerefli hükmüne kalbden rıza lâzımdır. Bu mânanın husulü, O Hazret'in hükmünün gerçek ve doğru olduğuna kalbde kesin bilgi ve inanç olmakla olur. Bunun daha fazla açıklaması inşallah ileride gelecektir.

Âyet-i kerîmenin zahirî kıyas ile nassın hususileştirilmesinin caiz olmadığına delâlet eder. Zira delâleti, şerefli sözüne ve hükmüne uymanın gerekli olmasınadır. Bundan başkasına çevirmek caiz değildir. Nitekim aynı âyet-i kerîmenin devamında:

"Sümme lâ yecidû fî enfüsihim harecen mimmâ kadeyte ve yüsellimû teslimâ — Sonra da senin verdiğin hükme karşı içlerinde bir sıkıntı duymadan tam anlamiyle teslim olmadıkça... iman etmiş olmazlar," (Nisâ sûresi: 4/65) buyrulması bu mânayı bildiricidir. Zira kalbde vicdan, nassın delâlet ettiği darlığın aksini gerektirir. Zira kıyas hatıra geldiği takdirde nefste darlık, sıkıntı hasıl olur. Böylece Hak Teâlâ Hazretleri beyan etti ki, kişinin imanı kâmil olmaz, ancak sıkıntıya iltifat etmedikten sonra ve nassa tam mânasiyle teslim olduktan sonra olur. İmam Fahr-i Râzî buna zahib olmuştur. Ama başkaları, kıyasla kitap ve sünnete tahsis edilmesini caiz görmüşlerdir. Taceddin ibni Sübkî *Cem'ül-Cevâmi*'inde tasrih etmiş, başkaları da zikretmişlerdir. En iyisini Allah bilir.

8. Fasıl

Resûlüllah'ın Huzurunda Lâzım Olan Edepler

Bu fasılda insanlığın efendisi ve mahşer gününün şefaatçisi Efendimiz Hazretlerinin şerefli huzurlarında lâzım olan edeplerin neler olduğu beyan edilecektir.

Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdu ki:

"Yâ eyyühellezîne âmenû lâ tukaddimû beyne yedeyi'llahi ve resûlihi — Ey iman edenler, Allah'ın ve resûlünün huzurunda öne geçmeyin." (Hucurat sûresi: 40/1)

O halde bu âyet-i kerîmenin hükmü gereğince o Hazret'in sağlığında hiç bir emirle, nehiyle, izinle veya tasarrufla önüne geçmek caiz değildi. Yâni o herhangi bir hususta bir şey buyurmadan, bir şeyi yasaklamadan veya bir şeye izin vermeden önce başkasının emretmesi, yasaklaması, izin vermesi ve tasarruf etmesi caiz değildi. Sadece bekleyip Fahr-i Âlem Hazretlerinden ne sâdır olduysa cevaz olan derecede ona ittibâ etmek gerekti. Şimdi de bu hüküm bâkidir. Kıyamete değin böyle gerekir. Zira vefatından sonra sünnetinin önüne geçmek, hayatında kendinin önüne geçmek gibidir. Bunun selim aklı olanlar katında hiç farkı yoktur. Bunun böyle olduğu açıktır.

Mücâhid (r.a.), "Mânası, Allah hakkında herhangi bir hususta kendi reyinizle bir şeyi ileri sürmeyin ve resûlünün sözünü kesmeyin, demektir," demiş.

Esas'da der ki: "Herhangi bir hususta kendi reyiyle hükmetmek, o hususta öne geçmek ve müşavere etmemek demektir." Bu takdirde **"Lâ tukaddimû beyne yedeyyi'llahe ve resûlihi** — Allanın ve Resûlünün önüne geçmeyin" demek, Hak Teâlâ Hazretleri bir nesneyi resûlünün diliyle haber vermeden siz kendi reyinizle onun önüne geçmeyin, demek olur.

Dahhâk (r.a.): "Fahr-i Âlem Hazretleri katında herhangi bir şey hakkında hüküm vermeyin, demektir," demiş. Bazıları da: "Siz, O buyurmadıkça bir şeyi emretmeyin ve yasaklamayın, demektir," demiştir.

Netice olarak Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinden öne geçmek mânası bulunan her husustan kemaliyle kaçınmak vacipti. Hazret-i Ebû Bekir Sıddık'ın edebini gör ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin hastalığında bir sabah halka imamlık ederken birden Fahr-i Kâinat Hazretlerini gördüğü gibi geri çekilmeğe başladı.

— Yerinde dur! diye Fahr-i Âlem Hazretlerinden işaret buyruluncaya kadar yerinde karar edemedi. Nitekim tafsilatı inşallah gelecektir.

Onun huzurunda gösterilmesi gereken edepler cümlesinden biri de şu idi, sesini, O'nun sesinden yukarı çıkarmak caiz değildi. Nitekim Hak Teâlâ Hazretlerinin buyurduğu şu âyet-i kerîme bunu ifade eder: **"Ey iman edenler, seslerinizi, Peygamberin sesinin üstüne çıkarmayın. Birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi onunla da öyle yüksek sesle konuşmayın. Yoksa siz farkında olmadan amelleriniz boşa gider."** (Hucurat sûresi: 40/2)

İmam Râzî der ki: "Âyet-i kerîmeden anlaşıldığına göre mü'min olan kimsenin, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin yanında, kulun efendisi yanında konuştuğu kadar dahi konuşması caiz değildir. **"Birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi"** sözüne kul dahildir. Müminin o Hazret'e karşı yüksek sesle konuşması kulun efendisine karşı yüksek sesle konuşması kadar olmaması gerektir. Aksi halde **"Birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi"** mertebesinde yüksek sesle konuşma bulunmuş olur. Bu mânayı şu âyet-i kerîme de teyid edicidir ki, Hak Teâlâ Hazretleri; **"En-nebiyyü evlâ bil-mü'minîne min enfüsihim — Peygamber, mü'minlere canlarından ileridir,"** (Ahzâb sûresi: 33/6) buyurmuştur. Efendi, kulu katında kulunun kendi canından ileri değildir. Hatta eğer açlık ve kıtlık zamanında kul bir miktar yiyecek bulsa onu yemediği takdirde ölmesi kesin olacak denli olsa, efendisine vermeyip kendinin yemesi caizdir. Ama onu Resûlüllah Hazretlerine bezletmek vaciptir. Bir yerde, kendisinin ölmesiyle efendisinin kurtulacağının muhakkak olduğunu bilse, efendisinin kurtulması için kulun kendisini tehlikeye atması vacip değildir. Ama bu, Peygamber Efendimiz için vaciptir. Nitekim baş azaları (vücudun en önemli organlarını) korumak vaciptir. Kalbe zarar yetiştikten sonra elde ve ayakta istikamet kalmaz. Eğer insan kendi nefsini koruyup Peygamberi terkederse kendisinin de helâk olması kesindir. Ama kul ile efendi arasındaki ilişki böyle değildir."

Malûm olsun ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin şerefli huzurunda yüksek sesle konuşmada küçümseme bulunduğu kesindir. Eğer Allah saklasın bunda ihanet ve aldırmama kasdına yakınlık bulunursa o kimsenin kâfir olup amellerinin bâtıl olması muhakkaktır.

Rivayet ederler ki, bu âyet-i kerîme indiği zaman Ebû Bekir (r.a.) dedi ki:

— Ya Resûlallah! Vallahi şimden sonra ben ancak fısıltı ile sana bir şey söylerim, diye yemin etti.

Hazret-i Ömer (r.a.), Fahr-i Kâinat Hazretlerine bir şey söylediği zaman fısıltı ile söyler gibi konuşurdu. Hatta Peygamber Efendimiz Hazretleri:

— Ne diyorsun, ya Ömer? diye sorardı.

Rivayet ederler ki, mü'minlerin emîri Ebû Cafer, bir gün Resûlüllah'ın mescidinde îmam-ı Mâlik ile münazara ediyorlardı. İmam-ı Mâlik:

— **Ey Mü'minlerin Emîri! Bu mescitte sesini yükseltme.** Zira Hak Teâlâ Hazretleri: **"Seslerinizi Peygamber'in sesinin üstüne çıkarmayın,"** (Hucurat sûresi: 40/2) diye bir topluluğu tedip etmiştir. Bir topluluğu da: **"Resûlüllah'ın yanında seslerini kısanlar, öyle kimselerdir ki,"** (Hucurat sûresi: 40/3) diye övmüştür. Bir topluluğu da: **"Odaların arkasından seni çağıranların çoğu, aklı ermez kişilerdir,"** (Hucurat sûresi: 40/4) diye zemmetmiştir. Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin sağlığında hürmeti nasılsa ölümünden sonra da hürmeti öyledir, dedi.

Bunun üzerine Ebû Cafer hemen tevazu etmeye başladı.

Bu hususta edepler cümlesinden biri de, onun çağırmasını halkın birbirinin çağırması gibi etmemeleridir. Nitekim Allahü Teâlâ buyurdu ki:

"Lâ tec'alû duâe'r-resûli beyneküm ke-duâi ba'zıküm ba'zen — Peygamberin çağırmasını, aranızdan birinin diğerini çağırması gibi tutmayın." (Nûr sûresi: 24/63)

Bu âyet-i kerime üzerinde müfessirlerin iki kavli vardır:

1. Mânası: "Peygamber Efendimiz Hazretlerini, birbirinizi çağırdığınız gibi ismiyle çağırmayın," demektir. Yâni, "Ya Muhammed!" diye söylemeyin. Belki tazim ve tevazu ile "Ya Resûlüllah, ya Nebiyallah" deyin, demektir. Bu takdirde mastar mef'ulüne muzaf olmuş olur. Buna göre söz, **"Duâekümü'r-resûli — Sizin Peygamberi çağırmanız,"** demek olur.

2. Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin sizi çağırmasını, sizin birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın ki, siz birbirinizi çağırdığınız zaman dilerseniz gider, dilemezseniz gitmezsiniz. Resûlüllah çağırdığı zaman böyle etmeyin, O'nun dâvetine sür'atle icabet etmek gerektir. Gitmekte izni gereklidir, izinsiz gitmek haramdır, demektir. Bu takdirde mastar fâiline izafe edilmiş olur. Buna göre söz, **"Duâeküm iyyâküm — Onun sizi çağırması,"** demek olur.

Bu edepler cümlesinden biri de şudur ki, ulu sahâbe herhangi bir işi görüşmek hususunda bir araya geldikleri zaman O'nun iznini almadan meclisi terkedip gitmek

caiz değildi. Meselâ bir danışık meclisinde yahut hutbede veya cihatta yahut bunların benzeri bir dernekte (toplantıda) olsalar kimsenin izinsiz işine gitmesi caiz değildi, haramdı. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri buyurmuştur:

"İnneme'l-mü'minûne'llezîne âmenû billahi ve resûlihi ve izâ kânu maahu alâ emrin camiin lem yezhebû hattâ yeste'zinûhu — Mü'minler o kimselerdir ki, Allah'a ve elçisine inanmışlardır; bir işi görüşmek üzere onunla toplantı halinde olsalar, ondan izin almadan gitmezler." (Nûr sûresi: 24/62)

9. Fasıl

Allah'ın Peygamberimizin Düşmanlarının İddialarını Bizzat Çürütmeye Giriştiğini Gösteren Âyetler

Allahü Teâlâ buyurdu ki:

"Nûn ve'l-kalemi ve mâ-yesturûne, mâ ente bi-ni'meti rabbike bimecnûnin — Hokkaya, kaleme ve yazdıklarına and olsun ki, sen, Rabbinin nimetiyle mecnûn değilsin." (Kalem sûresi: 68/1-3)

Müşrikler, Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine: **"Yâ eyyühellezî nüzzile aleyhi'z-zikru inneke le-mecnûnun — Ey kendisine zikir indirilen, sen elbette mecnunsun,"** (Hicr sûresi: 15/6) deyip cünun isnat etmişlerdi. Hak Teâlâ Hazretleri, mukaddes nefsiyle cevaba girişip onların sözlerini reddetti. Mânası ayrıntılariyle geçmiştir.

Âs bin Vâil, Fahr-i Âlem Hazretleri ile Mescid'in kapısı yanında buluşup konuştukları zaman Kureyş ulularından birkaç kâfir Mescid-i Haram'da oturuyorlardı. Âs'a:

— Konuştuğun kimdi? diye sordular.

O da -hâşâ-:

— Ebterdi! diye cevap verdi.

O zaman Fahr-i Kâinat Hazretlerinin Hadice'den doğan bir erkek çocuğu vefat etmişti. Ebter demekten murad, sonunda kimse kalmaz, nesli kesiktir demekti. Hak Teâlâ Hazretleri, o mel'unun sözünü bizzat reddetmeye girişip:

"İnne şânieke hüve'l-ebter — Elbette nesli kesik olan, sana buğz eden kimsedir," (Kevser sûresi: 108/3) diye buyurdu.

Yâni: "Ebter olan sen değilsin, ya Muhammed! Senin evlâdın, neseplerin ve güzel zikrin kıyamete dek bâkidir ve asıl senin düşmanın bunlardan mahrumdur," demektir.

Yine mel'unlar, Fahr-i Âlem Hazretlerine yalan ve iftira isnat edip: **"Efterâ alallahi keziben — Allah'a, yalan söyleyerek iftira etti,"** dediler. Hak Teâlâ Hazretleri cevap verip: **"Belillezine lâ yü'minûne bil-âhireti fi'l-azâbi ve'd-dalâli'l-baîdi — Hayır, âhirete inanmayanlar, azâb ve uzak bir sapıklık içindedirler,"** (Sebe sûresi: 34/8) diye buyurdu. O Hazret'in sözüne itimat etmeyip âhirete iman getirmeyenlerin açık ve büyük bir sapıklık içinde bulunup azâblarının kesin ve muhakkak olduğundan haber verdi.

Yine onlar, "Kur'ân'ı kendi söyler, şâirdir" diye isnatta bulunduklarında Hak Teâlâ Hazretleri, sözlerini reddedip:

"Ve mâ allemnâhu'ş-şi're ve mâ yenbeği lehu in hüve illâ zikrun ve kur'ânun mübînun — Biz ona şiir öğretmedik. Bu, ona yakışmaz da. O, bir zikir ve her şeyi açık seçik bildiren bir Kur'ân'dır," (Yâsin sûresi: 36/69) diye buyurdu.

Kadı der ki: "Yâni, 'Biz ona Kur'ân'ı öğretmekle şiir öğretmedik. Zira Kur'an vezinli ve kafiyeli değildir. Mânası da şairlerin söyledikleri hayali şeyler kısmından değildir. Ona şiir söylemek lâyık değildir. Eğer şiir söylemek istese söyleyemez. Nitekim kırk yıldan beri siz onu bilirsiniz, tabiatını imtihan etmişsinizdir,' demektir."

"İn hâzâ illâ ifkün ifterâhu ve eânehu aleyhi kavmün âherûne — Bu yalandan başka bir şey değildir. O, onu uydurdu. Başka bir topluluk da kendisine yardım etti," (Furkan sûresi: 25/4) demişlerdi kâfirler.

Yâni: "Kur'an, -hâşâ- Tanrı kelâmı değildir, yalandır. Kendi iftira etmiştir ve bir kısım kimseler de kendisine onu düzmede yardım etmiştir" dediler. Hak Teâlâ Hazretleri, onları yalanlayıp:

"Fekad câu zulmen ve zûren — Muhakkak ki, böylece bir zulüm ve iftirada bulundular," (Furkan sûresi: 25/4) diye buyurdu.

Ondan sonra Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine:

"Kul enzele lehu'llezî ya'lemu's-sırre fi's-semavâti ve'l-arzı — De ki: Onu göklerdeki ve yerdeki sırrı bilen, indirdi," (Furkan sûresi: 25/6) diye emretti.

Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri, geçmiş ümmetlerin haberlerini bildiren âyetleri kâfirlere okuduğu zaman Nadr bin Hâris dedikleri kâfir:

"Lev neşâü lekulnâ misle hâzâ in hâzâ esâtirü'l-evvelîne — Eğer istesek biz de bunun bir benzerini söylerdik. Bu, eskilerin efsanelerinden başka bir şey değildir," (Enfâl sûresi: 8/31) dedi.

Hak Teâlâ Hazretlerini bunu yalanlayıp:

"Kul leini'ctemaati'l-insü ve'l-cinnü alâ en ye'tû bimisli hâzâ'l-kur'âni lâ ye'tûne bimislihi — De ki: Andolsun, eğer insan ve cin şu Kur'an'ın bir benzerini meydana getirmek için toplansalar, yine onun benzerini getiremezler," (İsrâ sûresi: 17/88) diye buyurdu.

Velid bin Muğîre: **"İn hâzâ illâ sihrün, yu'seru, in hâzâ illâ kavlül-beşeri — Bu, başkalarından naklen öğrenilen bir sihirden başka bir şey değildir. Bu, ancak bir insan sözüdür,"** (Müddessir sûresi: 74/24-25) dediği zaman Tanrı Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Kâinat Hazretlerini teselli için:

"Mâ âtellezine min kablihim min resûlin illâ kalu sâhirun ev mecnûnun — Onlardan öncekilere de hiç bir elçi gelmedi ki, ona ya sihirbaz ya da mecnun demesinler!" (Zariyat sûresi: 51/52) diye buyurdu.

Hâsılı halkın hali budur ki, resûllere olmayan şeyleri isnat edegelmişlerdir. Sen, bunların sözünden üzülme, ya Muhammed, demek olur.

Yine kâfirler Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine dil uzatıp: "Bu nasıl resûldür ki, yemek yiyor ve pazarlarda gezip dolaşıyor!" demişlerdi. Hak Teâlâ Hazretleri, bunlara cevap olarak:

"Ve mâ erselnâ kableke mine'l-mürselîne innehum le-ye'kûlûne't-taâme ve yemşûne fi'l-esvâkı — Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de yemek yerler ve çarşıda gezerlerdi," (Furkan sûresi: 25/20) diye buyurdu.

Hâsılı, "Senden önce gönderdiğimiz her resûl yemek yer ve pazarlarda gezerdi. Bu mânalar bütün resûllerde vardır. Bunlar risalete aykırı değildir," diye buyurdu.

Yine Yahudi tâifesi Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin hatunlarının ve nikâhının çokluğunu hasıtlayarak bu yönden dil uzattıkları zaman Hak Teâlâ Hazretleri:

"Em yahsudûne'n-nâse alâ mâ âtâhümüllahu min fedlihi fekedateynâ âle ibrâhime'l-kitâbe ve'l-hikmete ve ateynâhum mülken azîmen — Yoksa onlar, Allah'ın karşılıksız olarak insanlara verdiği şeylerden dolayı o insanları hasıtlıyorlar mı? Oysa biz, İbrahim âilesine de kitap ve hikmet vermiştik, onlara ayrıca büyük bir devlet de verilmişti," (Nisâ sûresi: 4/54) diye buyurdu.

Yâni: "Hak Teâlâ Hazretlerinin, resûlüne ve O'nun ashâbına verdiği üstünlük ve ihsana haset mi ediyorlar? Gerçekten biz, İbrahim ailesine —ki, Muhammed aleyhisselâm onların İslâm'ı ve amca oğullarıdır— kitap ve hikmet, yâni nübüvvet verdik. Kendisine azîm bir mülk bağışladık. O halde Hak Teâlâ Hazretlerinin, onlara verdiğinin bir eşini buna da vermesi olmayacak bir şey değildir," demek olur.

Vakta ki, **"Eb'asallahü beşeren resûlen — Allah, bir insanı elçi mi gönderdi?"** (İsrâ sûresi: 17/94) deyip Hak Teâlâ Hazretlerinin resûlünün beşer tâifesinden gelmesini olmayacak bir şey gördüklerini ifade ettiler. Cehillerinden şunu bilmediler ki,

kendi cinslerinden olunca üns hâsıl olur; başka cinsten olunca üns ve ülfet olmayıp birbirinden ayrılmayı ve uzaklaşmayı gerektirir. Hak Teâlâ Hazretleri bu mânaya işaret edip buyurdu ki:

"Kul lev kâne fi'l-arzı melâiketün yemşûne mutmainnîne lenezzelnâ aleyhim mine's-semâi meleken resûlen — De ki: Eğer onlar yeryüzünde yürüyen melekler olsalardı biz de onlara elçi olarak gökten bir melek gönderirdik." (İsrâ sûresi: 17/95)

Hâsılı, "Eğer arz ehli melâike olsalardı onlara meleklerden resûl göndermek vacip olurdu. Fakat beşerden oldular, resûllerinin de beşerden olması vacip oldu," demektir, dediler.

Diğer peygamberlere düşmanları dil uzattığı zaman kendileri cevap verip üzerlerinden savarlardı. Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin yakınlığını gör ki, düşmanlarının sözlerini Hak Teâlâ Hazretleri bizzat reddedip ettikleri dahl ve taarruzları üzerinden savardı. Nuh aleyhisselâm'ı dalalete nisbet ettikleri zaman:

"Yâ kavmi leyse bî dalâletün — Ey kavmim, bende bir dalâlet (sapıklık) yok," (Arâf sûresi: 7/61) diye kendisi def etti.

Hud aleyhisselâm da:

"Yâ kavmi leyse bî sefâhetün — Ey kavmim, bende akılsızlık yok" (Arâf sûresi: 7/67) diye düşmanlarının sözünü kendi reddetti.

Ama daha önce geçen âyet-i kerîmelerde beyan olunduğu üzre Resûlüllah Efendimizin düşmanlarının dil uzatma ve sataşmalarına Hak Teâlâ Hazretleri mukaddes nefsiyle cevaplar verdi. Doğrusunu Allah bilir.

10. Fasıl

Peygamberimiz Hakkında Gelen Âyetlerden Şüphelerin Giderilmesi

Allahü Teâlâ buyurdu ki:

"Ve vecedeke dâllen fehedâ — Seni yolunu şaşırmış bulup doğru yola iletmedi mi?" (Duhâ sûresi: 93/7)

Malûm olsun ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerine asla sapıklık erişmediğinde âlimler ittifak etmişlerdir. Ama peygamberlikten önce peygamberler üzerine dalâletin vâki olması aklen caiz olur mu? diye çeşitli mezhepler arasmda ihtilaf olmuştur. Mutezile katında aklen caiz değildir. Zira onda nefret ettirme vardır. Yâni halka nefret verir ve onları nebinin dâvetinden kaçırır, dediler. Ama Ehl-i Sünnet katında aklen caizdir ve bir kimsenin önce dalâlette olup sonra Hak Teâlâ Hazretlerinin dilemesiyle nübüvvetle şereflendirilmesi muhtemeldir.

Bu mâna mücerret akıl hükmüncedir. Yoksa işitme yoliyle kuvvetli delil gelmiştir ki, ondan aslâ dalâlet vâki olmamıştır. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri:

"Mâ dalle sâhibüküm ve ğavâ — Arkadaşınız sapmadı ve azgın da olmadı," (Necm sûresi: 53/2) buyurup "Dalâl ve ğavâyet (sapıklık ve azgınlık) ondan sâdır olmadı," dedi.

İmam Fahreddin Râzî böyle demiştir. İmam Ebu'l-Fazl Yahsubî, *Şifâ*'da der ki: "Doğrusu, peygamberlerin, peygamberlikten önce Allah'ı ve sıfatını bilmezlikten ve bunlardan bir şey üzerinde şek sahibi olmaktan masum olduklarıdır. Peygamberlerden

gelen haberler ve eserler birleşmişlerdir ki, onlar bu nakiseden beridirler. Ta doğdukları günden başlayarak tevhid ve iman üzeredirler. Belki marifetullah (Allah'ı tanıma bilgisi) nurları onlardan doğarak etrafı aydınlatır. Haber ehli olanlardan hiç kimse, Hak Teâlâ Hazretlerinin küfür ve şirk ile tanınmış olanlardan birini peygamber etmiş olduğunu nakletmemiştir. Asla bu haber nakledilmiş değildir. Bu hususun dayanağı nakildir."

Sözün kısası, bu takdirde hakikatiyle ortaya çıktı ki, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri, Hak Teâlâ Hazretlerinin zâtından ve sıfatından hiç birinde cehil (bilmezlik) üzere olmamıştır. Bunların bilinmesine aykırı olan bir hâl üzere de bulunmamıştır. Peygamberlikten sonra aklen ve icmaen böyledir. Peygamberlikten önce de sem'an ve naklen (işitme ve nakledilme yoliyle) böyle idi. Nübüvvet ve risalet gelmeden önce de ondan asla yalan sâdır olmadı. Sonra da böyle idi. Ne bilerek ve ne de bilmeyerek sözünde durmama sâdır olmamıştır. Sâdır olması, akıl, şeriat, görüş ve kesin delil bakımlarından muhaldir. İcmâ ile büyük günahlardan masumdur. Tahkik ile küçük günahlardan da beri idi. Ümmetine meşru kılınan şeylerde o Hazret üzerine asla yanılma, aldanma, gaflet ve unutma cereyan etmemiştir. Hoşnutluk ve kızgınlık halinde, belki bütün hallerinde masumdu. Fahr-i Kâinat Hazretleri üzerine vacip, caiz veya muhal olanların cahili olup onun ahkâmının suretlerini bilmeyen kimse, Allah saklasın, kötü âkibet üzre helâk olup yeri cehennem olur.

Bazı din imamları peygamberlerin küçük günahlardan masum olduklarını şundan çıkardılar ki, onlardan ne sâdır olduysa ümmetlerinin ona uyması doğrudur. Bu takdirde küçük günahları işlemekte peygamberlerine tâbi olmuş olurlar. O halde caiz değildir, dediler.

İmam Ebû Hanife, Mâlik ve Şafiî'nin arkadaşları ve fukahanın çoğu bunun üzerine derler ki: "Hâsılı, eğer peygamberler için küçük günahlar tecviz olunsa onların işlediklerine uymak mümkün olmazdı. Zira hangi işi helâldir, hangisi haramdır, hangisi tâat, hangisi masiyettir, bilinmezdi, Resûller ve nebiler göndermekten maksat ise hidayettir. O halde dalâleti gerektirici olan şeyin onlardan çıkması caiz değildir."

Velhasıl **"Ve vecedeke dâllen fehedâ — Seni yolunu şaşırmış bulup doğru yola iletmedi mi?"** (Duhâ sûresi: 93/7) âyet-i kerîmesinde **dalâl** (yolunu şaşırma) dan murad nedir? Âyet-i kerîmenin tefsiri nasıldır? diye pek çok görüşler ileri sürülerek ihtilaf olunmuştur.

Bir söz şudur ki: **"Ve vecedeke dâllen an meâliml'n-nübüvve — Seni Peygamberliğin işaretlerinden uzak bulmadı mı?"** demektir. İbn-i Abbas'dan, Hasan'dan, Dahhâk'den ve Şehr bin Havşeb'den böyle rivayet olundu. **"Mâ künte tedrî mâ'l-kitâbu ve le'l-imânu — Sen kitap nedir ve iman nedir bimlezdin."** (Şûrâ sûresi: 42/52) âyet-i kerîmesi zikredilen mânayı teyid edicidir. Çünkü mânası: "Ya Muham-

med! Sen, vahiy gelmeden önce Kur'an okumayı bilmezdin, halkı imana nasıl dâvet edeceğini bilmezdin," demektir. Peygamberliğin alâmetleri bunlardan ibarettir. O halde "Bunları bilmezken Hak Teâlâ Hazretleri sana hidayet edip bildirdi," demek olur. Yoksa azgınlık ve isyan mânasında dalâlet olmaz.

İkinci söz şudur ki, dalâl'den murad yolunu yanılmaktır. İmam Fahr-i Râzî'nin zikrettiği üzre Fahr-i Kâinat Hazretlerinden merfuan rivayet olunmuştur ki:

"Ben küçük bir çocuk iken dedem Abdülmuttalib'den ayrılıp yolumu şaşırdım. Öyle acıktım ki, açlık beni helâk edeyazdı. Ondan sonra yine Hak Teâlâ Hazretleri hidayet eyledi, yolu buldum," diye buyurmuştur.

O halde Hak Teâlâ Hazretleri, seni yolunu şaşırmış, doğru yoldan sapmış bulup hidâyet etti, demekten murad bu kıssa olur.

Üçüncü söz şudur ki, Araplar, **"Dallü'l-mâu fi'l-leben — Su, sütün altına gitti,"** derler. Yâni sütün içine su koysalar da altına gitse **"Dallü'l-mâu"** derler. Bundan da murad, "Mekke şehrinde kâfirler sana galip olmuşlardı. Hak Teâlâ Hazretleri seni kuvvetlendirdi, nihayet dinini izhar ettin," demek olur.

Dördüncü söz şudur ki, bir sahrada yalnız bir tane ağaç bitmiş olsa Arap tâifesi ona **"Dâll"** ismi verirler. Âyet-i kerîmenin de mânası şöyle olur: Sanki Hak Teâlâ Hazretleri buyurur ki, "Mekke diyarı o zaman öyle bir yabana benzerdi ki, orada ağaç bitmez, senden başka iman ve marifetullah meyvesi taşıyan ağaç yoktu. O halde Mekke sahrasında sen biricik ağaçsın," demektir, dediler.

Beşinci söz şudur: Bazen olur, efendiye hitap olunur, kavmi murad edilir. Mânası: **"Ve vecedeke kavmüke dâllen fehedâ — Kavmini sapıklık içinde bulup da doğru yola iletmedi mi?"** demektir, dediler.

Altıncı söz şudur: **"Dâllen"** demek **"Muhibben li-marifetî — Beni tanıma bilgisini seven"** demektir. Bu söz Atâ'dan rivayet edilmiştir. Hak Teâlâ Hazretlerinin, **"İnneke lefî dalâlike'l-kadîmi — Elbette sen, eski şaşkınlığın (muhabbetin) içindesin,"** (Yusuf sûresi: 12/95) buyurmasında dalâl'den murat muhabbet'tir. Zira bu sözü, Yusuf aleyhisselâm'ın kardeşleri, Hazret-î Yakub'a söylemişlerdi. Hak Teâlâ Hazretleri, onlardan hikâye ederek buyurmuştur ki, eğer muratları "Dinde dalâlet" olsaydı Yakub peygambere böyle demeleriyle kâfir olurlardı. **"Dalâlike'l-kadîmi"** demeleri, **"Muhabbetike'l-kadîmeti"** demekti. Yâni Yakub aleyhisselâm'a Hazret-i Yusuf'a karşı "Eski şaşkınlığın içindesin" derken "Eski muhabbetin içindesin" demek istiyorlardı.

Yedinci söz şudur: **"Seni unutmuş bulup hatırlatmadı mı?"** demektir. Yâni miraç gecesinde kendisini heybet kaplayıp söylemesi lâzım olanları unuttu, hatırına getiremedi. Hak Teâlâ Hazretleri, senâ keyfiyetini hidayet edip bildirdi. Sonunda **"Lâ**

uhsî senâen aleyke ente kemâ esneyte alâ nefsike — Senin kendini övdüğün gibi ben senin hakkında övgüler sayıp dökemem" dedi. Murat budur, dediler.

Sekizinci söz şudur: "Tanrı Teâlâ Hazretleri, seni dalâlet ehli olan kavmin arasında bulup dalâletten sakladı, imana ve onları irşada hidayet etti," demek olur.

Dokuzuncu söz şudur: "Sana indirilenin beyanında seni hayret ve şaşkınlık içinde buldu da seni beyana hidâyet etti," demektir, dediler. Bu söz Cüneyd'den rivayet edilmiştir.

Onuncu söz şudur: Hazret-i Ali (kerremallahu veche) nin rivayetinde Fahr-i Âlem Hazretleri buyurmuştur ki: "Cahiliyet ehli amellerinden hiç bir şeye kasdetmedim, ancak iki defa kasd vâki oldu. Her birinde Hak Teâlâ Hazretleri, muradımla benim aramda hâil oldu. Yâni beni ondan men etti. Kasdettiğim şey müyesser olmadı. Bir kere Mekke'nin yukarı tarafında koyun güdenlerden birine:

— Benim koyunlarımı da sen gözet. Benim gönlüm istiyor ki, şehre gideyim, bu gece orada bazı yiğitlerle sohbet edeyim, dedim.

Ondan sonra gittim, Mekke şehrine geldim. O uğradığım evde defler ve nâylarla bir sohbete rast geldim, oturdum. Onlara bakarken Hak Teâlâ Hazretleri mâni oldu: Beni uyku bastı, yattım. Tâ güneş dokununcaya kadar uyanmadım. Bir gece daha böyle edeyim dedim. O gece de evvelki gibi beni uyku tuttu, yattım. Tâ gün dokununcaya kadar uyanmadım. Ondan sonra asla bir yaramazlığa kasdetmedim. Tanrı Teâlâ Hazretleri beni risaletiyle şereflendirdi."

Ama **"Ve veda'nâ anke vizreke, ellezi enkaza zahreke — Ve atmadık mı senin üzerinden yükünü ki, ağırlığından sırtını çatırdatmıştı?"** (İnşirah sûresi: 94/2-3) buyurmasının zahiriyle peygamberlerden küçük günahların sudurunu tecviz eden fıkıh, hadîs ve kelâm ehlinden bir topluluk bu âyeti delil getirmişlerdir. Yâni "Vizr" günâh mânasınadır. Âyet-i kerîmede murad, "Senin üzerinde ağır bir yük olan vizri (günahı) arkandan indirdik," demektir, dediler.

Velhasıl bu âyet-i kerîme hakkında ihtilaf etmişlerdir. Lûgat ehli dediler ki: "Bunda asıl şudur: Her ne zaman sırta ağır gelse arkanın mahmil (mahfe denilen ve develerin sırtına konup içine binilen büyük sepet) sesi gibi bir sesi olur. Yâni arkaya çok ağır yük bassa kemikleri öter. Bu duruma Araplar **"Enkaze'l-cemele zahrehu — Devenin sırtını çatırdattı,"** derler. Burada Peygamber Efendimiz Hazretlerine ağır gelen nesneler için temsil vâki olmuştur. Hâsılı, 'O ağır gelen nesneleri üstünden indirdik, yâni kaldırdık gitti' demek olur."

Bazıları dediler ki: "Vizr diye ağır yüke derler. Burada murat, 'Nübüvvetin ağır yüklerini üzerinden indirdik, yâni onun sebeplerini ve gereklerini koruyup haklarına riayet etmek, halkı dine dâvet edip Allah'ın hükümlerini beyan ettiğinde türlü belâ

ve cefâlarını çekmekle hâsıl olur. Bu yükleri üzerinden indirdik. Yâni bu müşkülleri sana kolaylaştırdık' demek olur."

Bazıları da dediler ki: "Vizr'den murat, âlemlerin hocası Efendimiz Hazretlerine kâfirlerin Halil'in sünnetini değiştirmelerinin güç gelmesidir. Kâfirleri bundan men etmeye muktedir değildir. Bundan huzursuzluk duyar ve üzüntü çekerdi. Sonunda Hak Teâlâ Hazretleri kuvvet verip de: **"Ettebea millete ibrâhime — İbrahim'in dinine tâbi olun,"** (Nisâ sûresi: 4/125) diye emretti. Yine İbrahim aleyhisselâm'ın sünnetine riayet olundu. Sırtındaki ağır yükü kaldırmaktan murat bu idi"

Bazıları da: "Mânası, 'Biz seni o türlü vizr'den (yükten) masum kıldık ki, eğer hâsıl olsaydı senin sırtına ağır bir yük olurdu' demektir. "Vedaa" dediği ismetten (masumiyetten) mecazdır," dediler.

Bazıları da: "Senin içinden meşgul olduğun, hayretin ve şeriat taleb edişin üzerine ağır bir yük oldu, biz de sonunda sana şeriat verdik," demektir, dediler.

Bazıları: "Vizr'den murad, ümmetinin günahlarıdır ki, kendinin üzerine ağır bir yük gibi olmuştu. Hak Teâlâ Hazretleri, ümmetini dünya azâbından beri kılmakla Habib-i Ekrem Hazretlerine eminlik verdi. Nitekim: **"Ve mâ kânallahü li-yuazzibehum ve ente fîhim — Oysa sen onların içinde bulundukça Allah onlara azâb edecek değildi,"** (Enfâl sûresi: 8/33) buyurdu. Ve âhirette şefaatini kabul edeceğini vaad buyurdu," dediler. Bundan başka bazı izah şekilleri daha zikrettiler.

Ama, **"Li-yağfire lek'allahü mâ tekaddeme min zenbike ve mâ taahhere — Allah senin günahından geçmiş ve gelecek olanı bağışladı,"** (Fetih sûresi: 48/2) âyet-i kerîmesinde ki, zahirinden anlaşıldığı üzre Fahr-i Kâinat Hazretlerinden bazı günahların geçmiş olup bazısının da geleceğini gerektirir, İbn-i Abbas (r.a.) dedi ki: "Mânası, 'Sen mağfiret olunmuşsun. Eğer günahın da olsa bundan dolayı kınanmazsın,' demektir."

Bazıları dediler: "Vâki olan ve olmayanın bağışlanması murad edilmiştir. Yâni, sen mutlak surette mağfiret olunmuşsun, demektir."

Bazıları da, "Murad, yanılma ve gaflet yoluyle olanlardır," dediler. İmam-ı Kuşeyrî bu sözü tercih etmiştir.

Bazıları da: "Baban Âdem'den geçmiş olan ve ümmetinden gelecek olan, demektir," dediler. Yâni âyet-i kerîmede tekaddüm eden günah dediği, "Baban Âdem'in günahı" demektir. Gelecek olan günah dediği de ümmetinin günahı demektir, dediler. Bu söz İbn-i Atâ'dan nakledilmiştir. Bazıları, "Murad sadece ümmetidir" dediler. Yâni geçmiş ve gelecek günahlardan murad onların günahlarıdır.

Bazıları da: "Günahtan murad birinci derecede yapılması gerekeni yapmamaktır," dediler. Yâni söz, Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine göredir. O'ndan günah sâ-

dır olmadı, ama birinci derecede olanın yapılmamasının sâdır olması mümkündür. Zenb (günah) buyrulması, önceliğin terkine göredir. Nitekim, **"Hasenatü'l-ebrâr seyyiâtü'l-mukarrebîn — İyi kişilerin iyilikleri, yakîn ehli kimselerin kötülükleridir,"** denilmiştir. Önceliğin terki mubah kısmındandır. Fakat Fahr-i Kâinat Hazretlerine nisbetle kötülük ve günah derecesinde olur. Onun için zenb (günah) diye tabir olundu," dediler.

Sübkî der ki: "Âyet-i kerîmeyi, kendisinden öncesi ve sonrası ile düşündüm. Bir şekilden başka açıklanmasına asla ihtimal bulmadım. Yâni sadece murat, Fahr-i Kâinat Hazretlerini şereflendirmektir. Evveli ve sonrası arasında asla günah yoktur. İfadesi şudur: Hak Teâlâ Hazretleri, O'na bağışladığı nimetleri âyet-i kerîmede bütünüyle zikretmek istedi. Uhrevî nimetlerin toplamı iki kısımdır: Birisi selbiyedir ki, günahların bağışlanmasıdır. Biri de sübutiyedir ki, sonsuz ikramlardır.

Birinci kısma: **"Li-yağfire lek'allahu mâ tekaddeme min zenbike ve mâ teahhere — Allah senin günahından gelmiş ve gelecek olanı bağışladı,"** (Fetih sûresi: 48/2) sözüyle işaret buyurdu.

İkinci kısma da: **"Ve yutimme ni'metehu aleyke — Ve sana olan nimetini tamamladı,"** (Fetih sûresi: 48/2) sözüyle işaret buyurdu.

Dünyevi nimetler de iki kısımdır. Bir kısmı dinî nimetlerdir ki, bu türlü nimetlere: **"Ve yehdiyeke sırâten müstakimen — Ve seni doğru yola hidâyet etti,"** (Fetih sûresi: 48/2) sözüyle işaret etti. Bir kısmı ise dünyevîdir ki, ona da **"Ve yansurek'allahu nasren azizen — Ve sana şanlı bir zafer verdi,"** (Fetih sûresi: 48/3) sözüyle işaret buyurdu. O halde Hak Teâlâ Hazretleri, Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin şerefli şanını yücelttiğini, başkaları üzerine ayrıcalığı olan nimetleri Fahr-i Kâinat Hazretleri hakkında tamamladığını âyet-i kerimede tanzim etti. Bu fazilet ve kerametleri topluca Resûlüllah Hazretlerine mahsus kıldığını açıklayıp hepsini Feth-i Mübin'e gaye kıldı. Başlangıçta tazim sigası irad edip **"İnnâ fetehnâleke — Biz sana fetih verdik,"** (Fetih sûresi: 48/1) buyurdu ve "Sana" hitabı ile bunun Fahr-i Kâinat Hazretlerine mahsus olduğunu bildirdi."

İbn-i Atiyye de bu mânaya öncelik vererek, "Murat, sırf Muhammed Mustafa Efendimiz Hazretlerinin şerefini yüceltmedir, yoksa günah elbette vâki olmamıştır," dedi. "Günah südurunun caiz olduğunu kabul etsek bile Fahr-i Kâinat Hazretlerinden vâki olmadığına şek ve şüphe yoktur. Söylediği sözler bakımından masum ve mahfuz olduğu, **"Ve mâ yantıku ani'lhevâ, in hüve illâ vahyin yûhâ — O havadan konuşmaz. O'nun sözü, kendisine vahyedilen vahiyden başka bir şey değildir,"** (Necm sûresi: 53/3-4) sözüyle sâbit olmuştur. Fiiller bakımından günahsızlığına şu delâlet eder ki, bütün ulu sahâbe, O'nun az veya çok, küçük ve büyük her fiiline tâbi olmak üzerinde icmâ ve ittifak etmişlerdi. Bu hususta asla tereddüt etmez ve duraklamazlar-

dı, bunu söz konusu bile etmezlerdi. Hatta kendi başına kaldığı zamanlarda işlediği işlere bile uymak maksadiyle onları bilmek isterlerdi. İmkân bulsalar bütün hallerini taklit ederlerdi. O'ndan günah sâdır olmasına asla ihtimal vermezlerdi. Ulu ashâbın Fahr-i Kâinat Hazretlerine karşı hâlini ve davranışını düşünen bir kimse, o ihtimali hatırına getirmeğe Hak Teâlâ Hazretlerinden hayâ eder," diye buyurdu.

Bir çeşit şüphe bulunup da defi lâzım gelen âyetler cümlesinden biri de şudur ki, Hak Teâlâ Hazretleri:

"Yâ eyyühe'n-nebiyyü't-taki'l-lâhe ve lâ yutii'l-kâfirîne ve'lmünâfıkîne — Ey Peygamber! Allah'dan sakın, kâfirlere ve münafıklara itâat etme," (Ahzâb sûresi: 33/1) diye buyurmuştur.

Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin Hak Teâlâ Hazretlerinden takvâsı (sakınma üzere bulunması) kesindi. Emir öyle bir nesneye gelir ki, kendisine emredilen kimse o işi işlememiş olsun. Meselâ "Otur!" diye o kişiye buyururlar ki, ayakta durur. Yoksa oturan kimseye otur demenin ne mânası olur? Kâfirlere ve münafıklara ıtâat ise -hâşâ- âlemlerin hocası Efendimiz Hazretlerinden gelmesi muhtemel olan bir iş değildi. Bunlardan nehyetmenin mânası nedir? diye şüphe gelirse şöyle denilir ki:

— Hak Teâlâ Hazretlerinin buyurduğu, huzurun devamlılığını gerektirici olan takvâdır.

Bazıları şöylece cevap verdiler:

— Fahr-i Kâinat Hazretlerinin mertebesi ve ilmi aralıksız artmakta idi. Geçen zamandaki hali şimdikine nisbetle önceliği terk kısmındandı. Hâsılı, takvâdan hâlî değildi. Ama her saat yeni bir takvâ hâsıl olurdu. Emir, o geleceklere göre olur, dediler.

Bazıları: "Takvâ buyurmak, 'Takvâ üzere dâim ol' demektir. Nitekim oturan kimseye, 'Ben filân yere gidip gelinceye kadar otur!' derler. Mânası, 'Kalkıp gitme, oturmakta devam et' demektir," dediler.

Bazıları da: "Gerçi hitap Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinedir, ama murat ümmetidir. Buna delâlet eder ki: **"İnnallahe kâne bimâ tâ'melûne habîren — Elbette Allah yaptıklarınızdan haberdardır,"** (Ahzâb sûresi: 33/2) dedi. **"Bimâ ta'melu — Yaptığını"** demedi. Murat Resûlüllah Efendimiz Hazretleri olsaydı müfret sigasiyle **"Bimâ ta'melu-** yaptığını," buyrulurdu," dediler.

Biri de: **"Felâ tutii'l-mükezzibîne — Öyleyse yalanlayanlara itâat etme,"** (Kalem sûresi: 68/8) âyet-i kerîmesidir.

Mükezzibîn'den (yalanlayanlardan) murat, Mekke kâfirlerinin ileri gelenlerdir. Yâni o Hazret'i kendi bâtıl dinlerine dâvet edenler... O'nun ise onlara itâat ihtimali yoktu. Dâima onlara muhalefet üzre olduğu kesindi. "İtâat etme" buyrulması, onlara

muhalefette şiddet göstermeği belirtmek içindi. Yâni itâat etme demek, pek fazla muhalefet eyle, demektir, dediler.

Biri de: **"Fein künte fî şekkin mimmâ enzelnâ ileyke fes'eli'llezîne yakreûne'l-kitâbe min kablike — Eğer sen, sana indirdiğimiz şey hakkında şüpheli isen senden önce Kitâb'ı okuyanlara sor,"** (Yunûs sûresi: 10/94) âyet-i kelimesidir.

Zahir mânası budur. Ama Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinden bu hususta şüphe gelmesi nasıl muhtemeldir ki, böyle buyrulsun? Bunun açıklaması nedir? Âyet-i kerîmede hitap kime yöneliktir? diye tefsir âlimleri ihtilaf etmişlerdir.

Bir topluluk dediler ki: "Muhatap zahirde Muhammed Efendimiz Hazretleridir. Ama hakikatte murat başkalarıdır. Nitekim, **"Andolsun, eğer ortak koşarsan işlerin boşa gider ve ziyan edenlerden olursun,"** (Zümer sûresi: 39/65) âyetinde hitabın zahiri Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinedir. Ama hakikatte başkalarına yöneliktir. Bunun benzeri hitaplar âdet olmuştur. Nitekim bir padişah bir kimseyi emir tayin etse ve o emîrin bayrağı altında olan halka bir emir verecek olsa, onların kalblerinde tesirinin daha kuvvetli olması için hitabı o emîre yöneltip "Şöyle edesin, böyle edesin" diye ferman eder. Bunda da hüküm böyledir."

Bir söz de şudur ki, Ferrâ dedi: "Muhammed Mustafa Efendimiz Hazretlerinde şek bulunmadığını Hak Teâlâ Hazretleri bilirdi. Ama bu söz o cinstendir ki, bir kimse kendi oğluna "Eğer benim oğlumsan bana hürmet et," der, yahut bir kuluna (kölesine) "Eğer benim kulumsan bana itâat et" der. Bununla beraber onun kendi oğlu ve kendi kölesi olduğunda şüphesi yoktur. Bu da böyledir."

Bir söz de şudur ki, gönlü dar olan kimseye şâk (şek sahibi) derler. O halde mâna: "Eğer onların eza ve cefalarından gönlün daraldı ise sabreyle. Senden evvel gelen kitabı okuyanlara sor. Gör ki, peygamberler kavimlerinin eza ve cefalarına nasıl sabır ve tahammül etmişlerdir? İşin sonunda nasıl mansur ve muzaffer olmuşlardır?" demektir. Kasdedilen, bu mânaların hakikatini araştırıp geçmiş kitaplarda yazılı olanları tanık göstermektir. Onlarda olan gerçektir. Zira Kur'ân, onları tasdik etmiştir. Yahut bundan maksat, o Hazret'i coşturma ve sağlamca yerine yerleştirme, hakikatini açık seçik bildirmedir. Yahut da farz ve takdir şekli üzredir. Yoksa şekkin vukuunun mümkün olduğu ifade edilmek istenmiş değildir: Onun içindi ki, bu âyet-i kerime indiği zaman:

— **"Vallahi, ne şek ederim ve ne de başkasına sual ederim,"** diye buyurdu.

Bu zikrolunan sözler, hitabın Fahr-i Âlem Hazretlerine olması takdirine göreydi. Ama muhatap başkası olduğu takdirde sözün anlatışı şudur ki, Resûlüllah Hazretlerinin zamanında halk üç kısım üzre idi. Bir kısmı Fahr-i Âlem Hazretlerini tasdik ederdi. Bir kısmı şek ve tereddüt üzre idiler, ne tasdik ve ne tekzib edebilirlerdi. Arada öy-

le kalmışlardı. Hak Teâlâ Hazretlerinin hitabı bunlaradır. Yâni, "Ey insanoğulları, eğer Muhammed Mustafa'nın lisanı üzre bizim indirdiğimiz doğru yol (hidayet) üzerinde şek ederseniz kitap ehline sorun. Onlar, Muhammed Mustafa'nın peygamberliğinin gerçekliğine dair size delâlet etsinler. O'nun geleceği geçmiş kitaplarda yazılmıştır. Onlara sorun," demek olur.

Biri de: **"Kendilerine kitap verdiklerimiz, onun gerçekten Rabbin tarafından indirilmiş olduğunu bilirler. Onun için şüphe edenlerden olma,"** (En'âm sûresi: 6/114) âyetidir.

Kur'ân'ın Hak Teâlâ Hazretleri tarafından geldiğinde Fahr-i Âlem Hazretlerinin şüphe etmesi ihtimali yoktur. O halde bu sözün mânası nedir? denilirse, şüphe Kur'an'ın nüzuluna göre değildir. Kitap ehlinin bunu bilmesine göredir. Yâni, "Kitap ehlinin Kur'ân'ın Hak Teâlâ Hazretlerinden geldiğini bildiklerinden şüphe etme" demektir. Yoksa Hak Teâlâ Hazretlerinden geldiğinden şüphe etme demek değildir. Fahr-i Âlem Hazretlerinin bunda şüphesi olmadığı kesindir. Yahut **"Şüphe edenlere 'Sakın şüphe etme' de, yâ Muhammed,"** demektir. Resûlüllah Hazretlerine şek edicileri şekden nehiy etmesi için telkindir. Bazı açıklama şekilleri daha zikretmişlerdir.

Biri de: **"Allah dileseydi, elbette onları doğru yol üzerinde toplardı. O halde sen cahillerden olma,"** (En'âm sûresi: 6/35) âyetidir.

Mânası: "Eğer Hak Teâlâ Hazretleri, onların doğru yol üzere bulunmasını dileseydi onları imana muvaffak kılardı. Hatta mü'min olurlardı. Fakat dilemesi ona ilişkin olmadı. Sen bunun için kendini sıkıştırıp durma. Yâni olmayacak nesne için cahillerin yaptığı gibi haris olma. Sabredecek yerde inleyip feryat etme," demektir. Bazılarının kavline göre hitap ümmetinedir. Yâni "ümmetin, câhillerden olmasın" demektir. Bunun benzerleri Kur'an'da çok vâki olmuştur. **"Ve in tuti' eksere men fî'l-arzı — Yeryüzünde bulunanların çoğuna uysan,"** (En'âm sûresi: 6/116) âyeti de bu kabildendir. Yâni hitabın zahiri Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinedir, ama murad ondan başkasıdır. Nitekim, **"Eğer inkâr edenlere itâat ederseniz,"** (Âl-i İmrân sûresi: 3/149) âyetinden açıkça anlaşılır.

Biri de: **"Ve in künte min kablihi lemine'l-ğâfilîne — Sen, ondan önce gafillerdendin,"** (Yusuf sûresi: 12/3) sözüdür ki, Yusuf kıssasının başında geçmiştir. Mânası; Peygamber Efendimize, "Sana Kur'an vahiy olunmadan önce sen gafillerdendin," demek olur. Ama gafil'den murad, **"Vellezînehum en âyâtinâ ğâfilûne — Bizim âyetlerimizden gafil olanlar"** (Yûnus sûresi: 10/7) âyet-i kerîmesinde zikredilmiş olan gafil değildir. Belki Yusûf kıssasından gafil demektir. Yâni, "Bundan önce sen, o kıssadan haberdar değildin, kulağına gelmemişti, onu bilmiyordun. Bizim vahyimizle bildin," demektir.

Biri de: **"Her ne zaman şeytandan kötü bir düşünce seni kışkırtacak olsa Allah'a sığın,"** (Araf sûresi: 7/200, Fussilet sûresi: 41/36) âyet-i kerimesidir. Mânası, "Gazab seni korkuttuğu zaman onu terketmeye tahammül et ve ondan yüz çevir," demektir. Hâsılı Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Âlem Hazretlerine emretti ki, "Her ne zaman gazab kuvveti harekete gelse yahut şeytan bir nesneye seni kandırmak istese Allahü Teâlâ'ya sığın. Tâ ki, Hak Teâlâ Hazretleri kifayet edip istiğfarın tam masumluk sebebi olsun," demek olur. Şeytan'ın Fahr-i Âlem Hazretlerini azdırmaya ve doğru yoldan saptırmaya elbette kudreti yoktur. Onunki ancak bir saldırmadan ibarettir. Bu mertebeden bile emin ol, demektir. Mel'un şeytan, melek suretine girip bazı kötülükler bulaştırmaya da muktedir değildi. Buna ne risaletten önce zafer bulmuştur, ne de sonra. Belki peygamber olan kimse, kendisine gelenin melek olduğunda şek etmez. Bu kesin bilgiye sebep ya şudur ki, Hak Teâlâ Hazretleri onda zaruri bir bilgi halkeder, yahut o zamanda kesin bir delil gösterir. Nitekim daha önce de işaret olunmuştur.

Biri de: **"Ve mâ erselnâ min kablike min resûlin ve lâ nebiyyin illâ izâ temenna elka'ş-şeytânu fî ümniyyetihi — Biz senden önce resûl ve nebilerden hiç kimse göndermedik ki, şeytan, onun arzusu içine bir şey atmasın,"** (Hac sûresi: 22/52) âyetidir. Bu âyet-i kerime hakkında bütün müfessirlerin söylediklerinin en güzeli şudur ki, "Temennâ"dan burada murat, tilâvet (okumak) tır. Onda şeytanın ilkasınm (bir şey atmasının) mânası, okuyanın hatırına bazı dünyevî endişe ve düşünceler düşürmektir. Hatta öyle olur ki, okurken bazı vehim ve unutma karıştırıp okuduğunu hatırından giderir. Yahut dinleyenlerin hatırına bazı nesne düşürür ki, okunan şeye aykırı olur. Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri mel'un şeytan sebebiyle olan şüpheyi def edip maksadı açıklar ve âyetlerini sağlamlaştırır. Kadı İyâz böyle buyurmuştur. Daha fazla açıklaması Birinci Bölüm'de geçmiştir.

Şifâ'da der ki: "Fahr-i Âlem Hazretleri,. o gece bir vadide ulu sahâbe ile sabaha yakın bir zamanda konaklamıştı. Bilâl (r.a.) namaz vaktini gözetmek için yatmayıp fecrin doğmasını beklerken o da uykuya varıp güneş doğuncaya kadar uyanmadılar. O vakit Peygamber Efendimiz Hazretleri:

"İşte bu, şeytanın sevdirdiği şeydir," diye buyurmuştu.

Bundan murad, şeytanın kendine musallat olduğunu veya vesvese verdiğini beyan değildir. Belki Bilâl'e tasallutunu beyandır. Zira:

"Şeytan Bilâl'e geldi küçük çocuğu uyutur gibi devamlı uyutmağa çalıştı. Sonunda Bilâl uyudu," buyurmuştur.

Bu anlatış, **"İşte bu, şeytanın sevdirdiği şeydir,"** sözünü uykunun sebebine tenbih tuttuğumuz takdirdedir. Ama vâdiden geçip gitmeğe göre tutunca asla itiraz varid değildir."

Biri de: **"Abese ve tevellâ, en câehu'l-a'mâ — Surat astı ve yüz çevirdi, kör geldi diye,"** (Abese sûresi: 80/1-2) âyetidir. Bu âyet-i kerîmenin iniş sebebi hakkında buyurmuşlardır ki: "Bir gün Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, Kureyş büyüklerinden Utbe, Şeybe, Ebu Cehil, Abbas bin Abdül-Muttalib, Ümeyye bin Halef ve Velid bin Muğîre katında idi. Durmadan onları İslâm dinine dâvet edip onlarla meşgul oluyordu. Onlar müslüman olmakla diğer halkın da İslâm'a gelmelerini umuyordu. Peygamber Efendimiz Hazretleri bu meşguliyet arasında iken İbn-i Ümmi Mektum (r.a.) ki, ulu sahâbeden âmâ bir kimsedir, o gelip Fahr-i Âlem Hazretlerine:

— Ya Resûlallah! Şu Rabbinin sana öğrettiğini bana okutup öğret, dedi.

Sonra tekrar söyleyince bu meşguliyet içinde olan Fahr-i Âlem Hazretlerine güç gelip mübarek yüzünü değiştirdi, ondan yüz çevirdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Âyetin zahirinden öyle vehmedilir ki, Fahr-i Âlem Hazretleri âmâdan rahatsız olup yüz çevirdiği için günah işlemiş oldu da Hak Teâlâ Hazretleri bu âyeti itap için göndermiş oldu! Ama böyle değildir. Belki Hak Teâlâ Hazretlerinden şu mânayı bildirmek içindir ki, Fahr-i Âlem Hazretlerinin üstüne düştüğü husus, yâni zikrolunan inatçı kâfirleri dine dâvetle uğraşmak, faydası olmayacak bir nesnedir. Eğer âmânın haliyle onların halleri açıklanmış olsaydı âmâ tarafına iltifatı tercih ederdi.

Fahr-i Kâinat Hazretlerinin zikrolunan kâfirleri dine dâvet etmesinde masiyet ve muhalefet kısmından bir nesne yoktu. Belki bu, tâat ve risaletin tebliği idi. Sadece Hak Teâlâ Hazretlerinin buyurduğu, iki tarafın hallerini bildirip kâfirlerin işini tevhin (zayıflatma) ve onlardan yüz çevirip uzaklaşmağa bu şerefli sözle işarettir. Tevhin, kolaylaştırma ve hafifletme demektir. Yâni "Hükmün tebliğinden sonra kâfirlerin İslâm'a gelmesi hususunda çok hırs üzere olup kendine meşakkat verme!" demektir. Zira **"Ve mâ aleyke ellâ yezzekkâ — Onun temizlenmesinden sana ne!"** (Abese sûresi: 80/7) buyurmuştur. Yâni, "Onların İslâm'la kendilerini temizlememelerinde senin üzerine düşen bir zarar yoktur," demektir. Hâsılı, "Onların Müslüman olmasına karşı hırsın o dereceye varmasın ki, dine dâvetleriyle uğraşmaktan Müslüman olandan yüz çeviresin. Senin üzerine lâzım olan tebliğdir. Başka bir şey değildir. Sen Hak Teâlâ Hazretlerinin risaletini tebliğ eyle. Bunu kabul edip kendilerini temizlemiş oldularsa hoş, olmadılarsa Allah'ın emrinin tesir etmesinde kendini daha fazla sıkıştırma," demek olur.

İbn-i Ümmü Mektum da gerçi âmâ idi, ama o zamanda Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin o kâfirlerle konuştuklarını işitirdi. Onların şânında Resûlüllah Hazretlerinin çok ihtimam gösterdiğini bilirdi. Bu arada kalkıp söz arasına girmesi Fahr-i Âlem Hazretlerine sıkıntı ve üzüntü vermişti. Bu bakımdan İbn-i Ümmü Mektum büyük bir masiyet irtikâp edip tedibe müstahak olmuştu. Fahr-i Âlem Hazretleri, onun için bir miktar yüz çevikmekle onu tedip etti. Resûlüllah Efendimiz Hazretleri

ashâbını tedip hususunda izinli ve yetkili idi. Fakat itap şeklinde bu âyet-i kerimenin nâzil olması, İbn-i Ümmü Mektum âmâ ve özürlü bir kişi olduğundan dolayı daha fazla şefkatli ve yumuşak davranmaya müstahak olduğu içindi. En iyisini Allah bilir.

Biri de: **"Af'allahu anke lime ezinte lehüm — Onlara izin verdiğin için Allah seni affetsin,"** (Tevbe sûresi: 9/43) âyet-i kerimesidir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Tebük gazâsına gittiği zaman münafıklar yalan özür ve bahaneler beyan ederek seferden geri kalmak için izin istediler. Resûlüllah Efendimiz de izin verip münafıklar kalmışlardı. Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Kâinat Hazretleri onlara izin verdiği için itap suretinde bu âyet-i kerîmeyi inzal edip: "Yâ Muhammed! Niçin münafıklara izin verdin? Yalanları, gerçekleri meydana çıkıncaya kadar bekleseydin," diye buyurdu.

Katâde der ki: "Bu söz, Hak Teâlâ Hazretlerinden o Hazret'e itaptır. Nitekim işitirsiniz. Yani itap olduğu açıktır. Ama sonra yine: **"Bazı işler için senden izin istedikleri zaman onlardan dilediğine izin ver,"** (Nur sûresi: 24/62) âyet-i kerîmesini indirip işi onun şerefli reyine ısmarladı."

Amr bin Meymun dedi: "Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinden iki fiil sâdır oldu ki, onlarda Hak Teâlâ Hazretleri tarafından emredilmiş değildi. Birisi münafıklara seferden geri kalmağa izin vermesidir. Biri de esirlerden fidye almasıdır. Onun için Hak Teâlâ Hazretleri itap etti. Nitekim işitirsiniz."

Ama bazıları: "Bu âyet, Fahr-i Kâinat Hazretlerinden günah sâdır olmuş olduğuna delâlet eder. Zira **"af'allahu anke — Allah seni affetsin,"** (Tevbe sûresi: 9/43) buyruldu. Af, ancak günah geçmiş olan yerde olur," dediler.

Cevap verildi ki: **"Af'allahu anke — Allah seni affetsin"** demek daha önce günahın geçmiş olmasını gerektirmez. Hak Teâlâ Hazretlerinin bu sözü ona tazim için buyurmuş olduğu niçin caiz olmasın? Nitekim bir kişinin birisi katında kadri olsa ona tazim için **"Benim işim hakkında yaptığından dolayı Allah seni affetsin,"** der veya **"Benim sözüme verdiğin karşılıktan dolayı Allah senden razı olsun,"** der, yahut **"Hakkımı tanıdığın için Allah seni affetsin,"** der. Bu sözlerden murat, tazim ve tekrimden başka bir şey olmaz. **"Afâ"** burada **"Gafere — Günahını bağışlamak"** mânasına değildir. Belki Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin:

"Allah, sizi, bindiğiniz atın, kullandığınız köle ve cariyenin zekâtından affetti," buyurduğu gibidir.

Burada ise bunların zekâtının gerekliliği daha önce geçmiş değildi. Belki bunun mânası, "Siz bununla mükellef değilsiniz," demektir, dediler.

Bazıları da: **"Lime ezinte — Niçin izin verdin?"** (Tevbe sûresi: 9/43) sözünde istifham, inkârî istifhamdır, dediler.

Buna da cevap verip dediler ki: Bu söz, o Hazret'ten günah sâdır olmuş olmasından olduğu kadar günah sâdır olmamış olmasından da hâli değildir. Eğer olmadı dersen, "Niçin izin verdin?" sözünün onun hakkında inkâr olması mümkün değildir. Zira ne günâh sâdır oldu ki, inkâr gerekli olsun? Eğer -hâşâ ve kellâ- günah sâdır oldu dersen, "Allah affetsin" sözü de affın husulüne delâlet eder. Af hâsıl olduktan sonra ise inkâr, mânasız olur. Böylece sâbit oldu ki, bütün takdirler üzere **"Niçin onlara izin verdin"** sözü Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin -hâşâ- günahkâr olmasına delâlet eder demek mümkün değilmiş, dediler.

Bu cevap şüpheyi kökten kaldırır, kâfi ve şâfi bir cevaptır. O halde **"Niçin onlara izin verdin"** buyrulması, önceliğin terkine hamledilir. Belki ilim ehli olanlar, bu türlü sözü itaptan saymazlar ve öyle sananları yanılmaya, yanlış anlamaya nisbet ederler.

Biri de: **"Mâ kâne li-nebiyyin en yekûne lehu esrâ hattâ yushine fi'l-arzı turidûne areze'd-dünyâ vallahi yuridu'l-âhirete — Yeryüzünde ağır basıncaya kadar hiç bir peygambere esirler sahibi olmak yakışmaz. Siz geçici dünyâ malını istiyorsunuz, Allah ise âhireti istiyor,"** (Enfâl sûresi: 8/67) âyet-i kerîmesidir.

İmam-ı Müslim'in rivayetinde Ömer bin Hattâb'dan (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "Hak Teâlâ Hazretleri Bedir gazâsında müşrikleri hezimete uğratıp yetmiş kişisi öldürüldü ve yetmiş kişisi esir oldular. Resûlüllah Efendimiz, Ebu Bekir, Ömer ve Ali Hazretleri (Allah onlardan razı olsun) ile bu esirler hakkında müşavere etti. Ebu Bekir Sıddık (r.a.) dedi ki:

— Ya Resûlüllah! Bu tâife yine bizim amca oğullarımız, aşiretimiz ve kardeşlerimizdir. Bunlar hakkında benim reyim şudur ki, bunların fidyelerini alasın. Yâni birer miktar mallarını alıp kendilerini salıveresiniz. Tâ ki, aldığımız mal kâfirler üzerine bize kuvvet olsun. Umulur ki, onlara da hidayet müyesser olup İslâm nasip olsun, onlar da bize yardımcı olsunlar.

Fahr-i Âlem Hazretleri, bana hitap edip:

— Ey Hattâb'ın oğlu! Sen ne dersin? dedi.

Bunun üzerine ben:

— Ya Resûlüllah! Ben Ebu Bekir gibi düşünmüyorum. Benim reyim şudur ki: Esirlerin içinde benim akrabamdan filân kimse var, onu benim elime veresin, boynunu vurayım. Ali'nin eline de kardeşi Akiyl'i veresin, o da onun boynunu vursun. Hamza'ya da filân kardeşini veresin, o da onun boynunu vursun. Tâ ki bizim kalbimizde müşriklere hiç bir meyil ve muhabbet olmadığı bilinsin, dedim.

Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, Ebu Bekir'in reyine meyletti, benim tedbirimi beğenmedi. Esirlerden fidye aldı.

Ertesi gün olunca gidip gördüm ki, Fahr-i Kâinat Hazretleri Ebu Bekir'le (r.a.) oturmuş ağlıyorlar. Ben:

— Ya Resûlallah! Niçin ağlıyorsunuz? Bana da haber verin de sizinle beraber ağlayayım yahut ağlar gibi olayım, dedim.

Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— Ashâbın (senin arkadaşların) bana fidye teklif ettikleri için ağlıyorum. Gerçekten sizin azâbınız şu duran ağaçtan daha yakın arzolundu bana, diye bir ağaca işaret etti. Ondan sonra bu âyet-i kerîme nâzil oldu," diye buyurdu.

Âyet-i kerimenin zahirinden anlaşılan şudur ki, esir olup fidyeleri alman kâfirleri kırmadıklarına rıza yoktur. "Niçin böyle yaptın; onları kırman gerekti," demektir. Zira **"Hattâ yushine fi'l-arzı — Yeryüzünde ağır basıncaya kadar,"** (Enfâl sûresi: 8/67) buyurmasının mânası: "Öldürmekte mübalağa edip öyle etmen gerekti ki, mağlup, zelil ve hakir olsun ve İslâm tam galebe ile galip olup ehli her tarafı kaplasınlar," demek olur. Ama bu âyet-i kerimede Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerine böyle ettiği için günahkâr oldu demek istenmiş değildir. Belki demek istenen, diğer peygamberler arasında onun faziletini ve başkalarına caiz olmayanın ona caiz olduğunu beyandır. Yâni: "Senden başka bir peygambere böyle etmek yoktu, sana caiz oldu," demek olur.

Nitekim kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri:

أُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ وَلَمْ تَحِلَّ لِنَبِيٍّ قَبْلِي

"Ganimetler bana helâl kılındı. Benden önce hiç bir peygambere helâl kılınmamıştı," buyurmuştur.

"Turîdûne areze'd-dünyâ — Siz geçici dünya malını istiyorsunuz," (Enfâl sûresi: 8/67) sözünde bazıları, "Hitap, muradı ancak dünya metaı olan, ondan başkası olmayan kimseyedir. Yoksa Peygamber Hazretlerine yahut ulu ashâba değildir. Zira nüzul sebebi hakkında Dahhâk'den rivayet edilmiştir ki: Müşrikler Bedir gazâsında bozuldular. Bunun üzerine halk, savaştan vazgeçip elbise yağmasına giriştiler. Hatta kâfirler tekrar üzerlerine hücum eder diye Hazret-i Ömer'e korku geldi. Âyet-i kerîme o zamanda nâzil oldu. Hitap ve itap o tâifeyedir," dediler.

Levlâ kitâbun minallahi sebeka lemessekûm fîmâ aheztüm azâbun azîmun — Eğer Allah tarafından bir yazı geçmemiş olsaydı, aldığınız fidye sebebiyle size mutlaka büyük bir azâb dokunurdu," (Enfâl sûresi: 8/68) buyurulmasının mânası hakkında müfessirler ihtilaf etmişlerdir.

Kadı Beyzavî'nin buyurduğu üzre bazıları: "Eğer Allah tarafından Levh-i Mahfuz'da onu isbat eden hüküm geçmemiş olsaydı, demektir," dediler. Yâni, "Eğer gani-

metlerin size helâl olduğu Levh-i Mahfuz'da sâbit olmasaydı, size o aldığınız şeyler için büyük azâb erişirdi," demektir. Bazıları dedi ki: "Eğer Kur'ân'a imanınız sebebiyle bağışlanmaya müstahak olmasaydınız size o aldığınız ganimetler için büyük bir azâb yetişirdi," demektir. Bu mânaların her biri, günah ve masiyetin olmamasını gerektirir. Zira helâl olan nesneyi almış olur. Bununla masiyet lâzım gelmez. Hak Teâlâ Hazretleri: **"Fekülû mimmâ ganimtüm halâlen tayyiben — Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve hoş olarak yeyin,"** (Enfâl sûresi: 8/69) buyurmuştur."

Bazıları dediler ki: "Fahr-i Âlem Hazretlerinin o zamanda fidye alması izinle idi. Ali'nin (r.a.) rivayetinde gelmiştir ki: "Bedir gazâsında Cebrâil aleyhisselâm geldi:

— Ya Muhammedi Ashâbını muhayyer eyle: İsterlerse esirlerini kırsınlar, isterlerse fidye alsınlar da gelecek yıl kendilerinden o kadar kimse kırılsın, dedi.

Onlar:

— Fidye alalım da bizden gelecekte o kadar kimse kırılsın, dediler."

Onlar da:

— Fidye alalım da bizden gelecekte o kadar kimse kırılsın, dediler."

Bu rivayet üzre ashâbın ettikleri işte izinli oldukları açıkça anlaşılır. Fakat bazı ashâb fidyeye meyledip kırmak evlâ iken terk ettikleri için kınanmış olup onların ihtiyarının zayıflığı ve diğerlerinin reyinin doğruluğu beyan buyruldu. Velhasıl hepsi günahtan salimlerdir, âsi değillerdir.

Kadı Ebu Bekir bin El-Alâ der ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin reyinin kendine ganimet ve fidyenin helâl kılınması hükmüne uygun geldiği bu âyet-i kerîmede Resûlüllah Hazretlerine haber verilmiştir. Bedir gazâsından önce Abdullah bin Cahş seriyyesinde de Hakem bin Keysan'ın ve yoldaşının fidyelerini almıştı. Hak Teâlâ Hazretleri o zaman itap etmedi. Bu delâlet eder ki, esirler hakkında Fahr-i Âlem Hazretlerinin ettiği tevil basiret üzre idi. Fakat Bedir hususunun işi büyük olduğu için Allah bilir ki, Levh-i Mahfuz'da yazdığı nesneyi, yâni fidye ve ganimeti helâl kıldığını bildirmekle nimetini izhar, minnetini tekit etmeyi diledi. Yoksa maksadı itap ve inkâr değildir."

Biri de: **"Ve levlâ en sebbetnâke lekad kidte terkenu ileyhim şey'en kalilen — Eğer biz seni yerine sağlamca yerleştirmiş olmasaydık biraz sonra onlara meyledecektin,"** (İsrâ sûresi: 17/74) âyet-i kerîmesidir.

Yâni: "Eğer sana bizim sebat vermemiz olmasaydı kâfirlerin dileklerine tâbi olmaya meyletmeğe yaklaşırdın," demektir.

Kadı şöyle buyurmuştur: "Bazı kaviller üzre nüzul sebebi şudur: Kâfirler, Peygamber Efendimiz Hazretlerine:

— Seni Hacerü'l-Esved'e yapışmağa bırakmayız, tâ sen de gelip bizim putlarımıza elinle yapışmadıkça, dediler.

Hak Teâlâ Hazretleri, bu âyetin öncesinde olan **"Ve in kâdü liyeftinûneke anillezî evhayne ileyke — Az daha onlar, seni, sana vahyettiğimizden ayırarak fitneye düşüreceklerdi,"** (İsrâ sûresi: 17/73) âyeti kerimesiyle bu yolda gelen müteakip âyetleri inzal edip kâfirlere meyletmekten Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin şerefli kalbini masum kıldığını beyan buyurmuştur. Mânası şöyle demektir ki: "Onların aldatmalarının kuvvetinden ve hilelerinin şiddetinden sen onların isteklerine meyletmek üzere idin, fakat sana bizim temizliğimiz yetişti, seni onların meyline yaklaşmaktan men etti. Sen meyletmeye yaklaşmadın bile. Nerde kaldı ki, meyledesin? demek olur.

Biri de: **"Mâ künte tedrî mâ'l-kitâbu ve lâ'l-imânu — Sen, kitap nedir, iman nedir, bilmezdin,"** (Şurâ sûresi: 42/52) âyet-i kerîmesidir.

Mânası: "Kur'ân'da sana meşru olduğu üzre aynntılariyle imanın ne olduğunu sen bilmezsin," demektir, dediler.

Ebu'l-Âliye dedi. ki: "İmana dâvet mânasınadır. Zina, vahiyden önce Allah'a inanmaya dâvet etmeğe muktedir değildi. Vahiy geldikten sonra onun mahiyetini ve künhünü bildi."

Bazıları da: "Beşikte iken ve büluğa ermemişken imanın ne olduğunu bilmezdi," demektir, dediler. Bu sözü Maverdî ve Kuşeyrî hikâye ettiler. Bazıları da: "Muzaf'ın hazfolunması babındandır. **"Mâ künte tedrî ehlü'l-imânu — İman ehlinin kim olacağını bilmezdin"** demektir. Yâni imana gelecek olan Ebu Tâlib miydi, Abbas mıydı, başkası mıydı, sen bilmezdin, demektir," dediler.

Bazıları da: "İmandan murat, imanın alâmetleri, şartlan, şeriatleridir. Bunların toplamı imandır. Allahü Teâlâ Hazretleri, salât'a iman ismini vermiştir. Nitekim **"Ve mâ kân'allahu liyuzia imâneküm — Allah sizin imanınızı zâyi edecek değildir,"** (Bakara sûresi: 2/143) buyurduğunda **"Salâteküm ilâ beytü'l-mukaddese — Kudüs'e karşı kıldığınız namazınızı"** demektir. Bu takdirde söz umumî ve kasdedilen hususî olur. İbn-i Kuteybe ve İbn-i Huzeyme böyle demişlerdir.

Hadîs-i şerifte şöhret bulmuştur ki, âlemlerin efendisi Resûlülah Hazretleri, tâ başlangıçtan beri Hak Teâlâ Hazretlerini tevhid üzere idi. Putlara kızardı. Hac ve umre ederdi. Peygamberlikten önce bu hal üzre idi.

Ebu Nuaym ve İbn-i Asâkir'in rivayetlerinde Hazret-i Ali'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine:

— Ya Resûlüllah! Hiç ömründe puta taptın mı? dediler.

— Hayır! dedi.

— Ya hiç şarap içtin mi? dediler.

— Hayır, şarap da içmedim. Daima bilirdim ki, onların dinleri küfür ve sapıklıktır. **Halbuki daha kitap nedir, iman nedir, bilmezdim,** diye buyurdu."

Haberde gelmiştir ki, Arap tâifesi İsmail dininin artıkları üzere olmaktan hâlî değillerdi. Yâni gerçi aralarında tevhid kalmamıştı, müşrik idiler, ama Hazret-i İsmail'in şeriatından da bazı âyinlere riayet ederlerdi. Meselâ Beytullah'ı haccederler, hitân (sünnet) ederler ve cenabetten guslederlerdi.

Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri, asla bunlara yakın olmamıştır. Yâni onlara perestiş etmez, onları kınardı. Üstelik o zamanda kendi şerefli lisanı üzre Hak Teâlâ Hazretlerinin kullarına meşru kıldığı ahkâm ve şeriatlerden haberdar değildi. **"Sen kitap nedir, iman nedir, bilmezdin,"** demekten murad budur. Yoksa Allahü Teâlâ Hazretlerini ikrar mânasına iman değildir. Zira bu mânada imanı, şirk üzere giden babaları ve dedeleri de bilirlerdi, Tanrı Teâlâ Hazretlerine iman getirirlerdi. Halbuki müşrik idiler. Bilgi ve hikmette en yüce olan Allahtır.

YEDİNCİ BÖLÜM

Peygamberimize Muhabbetin ve Sünnetine Riayetin Gerekliliği

Bu Bölüm, Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine muhabbetin ve sünnetine riayetin gerekliliği beyanındadır. Ayrıca âilesine, soyuna, arkadaşlarına ve kendisine bağlı olanlara muhabbetin gerekli olduğu, salât ve selâm etmenin hükümleri burada beyan olunacaktır. Bu bölüm, üç faslı içine alır.

1. Fasıl

Peygamberimize Muhabbet ve Sünnetine Riayet

Malum olsun ki, muhabbet dedikleri, hakikat güneşinin nuru ve hidâyet meş'alesinin aydınlığıdır. Vücutların ruhu ve ruhların rahatlığı dedikleri, muhabbettir. İman ve amellerin sırrı, davranışların, önem vererek çalışmanın, oluş ve görünüşlerin hakikati ondan ibaret olup sır ehlinin derunî sevinci, yanıp yakılma meclisinin ziyası onun parıltısından kinâyedir.

Muhabbetin ne olduğunda ihtilaf etmişlerdir. Her ne kadar bu hususta çok söz söylenmişse de çoğu onun semerelerine râcidir, hakikatine değildir, dediler. Bazı muhakkiklerin buyurdukları üzre marifet sahipleri katında muhabbet, haddi kabil olmayan bilgilerdendir. Yâni onun varlığı bilinir, ama sınırı ve çerçevesi idrâk edilemez. Zira o vicdanî bir iştir. Ondan söz etmek ve onu sözle ifade etmek mümkün değildir. Meselâ misk kokusunu ve şeker lezzetini bilmeyen kimseye bunu sözle anlatmak kabil omladığı gibi. Muhabbet ateşinden haberdar olmayan ölü gönüllere dil ve sözle onu tanıtmak mümkün değildir.

Medâricü's-Salikîn sahibinin ve başkalarının buyurdukları üzre muhabbetin kendisinden daha açık bir sınırla sınırlandırılması düşünülemez. Her ne zaman sınırlandırılsa gizliliği daha fazla olur. O halde onun sınırı sadece kendi varlığıdır. Muhabbet, muhabbetten daha parlak bir vasıfla vasıflanmaz. Halkın bu hususta söyledikleri, onun sebeplerine, muciplerine, alâmetlerine, şahitlerine, semere ve hükümlerine göredir. Yapılan tarifler, çizilen sınır ve şekiller, bu zikredilenlere bakış açısındandır. Vâki olan söz ve ifadelerin çeşitliliği, imâ ve işaretlerin çokluğu, akılların, idrâklerin, makam ve hallerin birbirinden farklı derecelerde bulunması bakımındandır. Hâl ve

vicdan sahiplerinin, hakikat ve irfan erbabının kutlu varlıklarını ve mutlu sözlerini dinlemek feyz ve fetihler bağışlayan şeylerden olduğu için eserleri ve şahitleri yönünden ifade buyrulan muhabbetin tarif şekillerinden bir miktarını burada teberrüken zikrettik.

Bu cümleden biri şudur ki:

اَلْمَحَبَّةُ مُوَافَقَةُ الْحَبِيبِ فِي الْمَشْهَدِ وَالْمَغِيبِ

"Muhabbet, sevgilinin huzurunda ve gıyabında ona uygun hareket etmektir," buyurmuşlardır.

Bu mâna, muhabbetin nefsi (kendisi) değildir, belki muhabbetin mucip ve mutezasmdan (muhabbeti gerektiren ve muhabbetin gerekli kıldığı şeylerden) ibarettir.

Biri de şudur ki:

مَحْوُ الْمُحِبِّ لِصِفَاتِهِ وَاِثْبَاتُ الْحَبِيبِ لِذَاتِهِ

"Sevenin sevilenin sıfatında mahvolması ve onun zâtiyle sâbit olması" demişlerdir.

Bu mâna, "Fenâ fi'l-muhabbet — Muhabbette yok olma" ahkâmındandır ki, sevenin sıfatının sevilenin zat ve sıfatında fenâ bulmasıdır. Bu nükte, bundan daha tam ve daha mükemmel bir beyana muhtaçtır ki, onu ancak muhabbet gelişiyle onun varlığını yok edip kendini kendinden almış olan kimse idrâk eder, dediler.

Biri de şudur ki:

اِسْتِقْلَالُ الْكَثِيرِ مِنْ نَفْسِكَ وَاسْتِكْثَارُ الْقَلِيلِ مِنْ حَبِيبِكَ

"Kendi yönünden olan çoğu az sayıp dost tarafından olan azı çok saymaktır," demişlerdir.

Bu da muhabbet ahkâmının gerekli kıldığı şeylerdendir. Kişi sevdiğine elinden gelen her şeyi yapsa az sayıp yaptığını gönlüne ve hele diline getirmekten hayâ etmek gerektir. Ondan kendisine azıcık bir nesne hâsıl olsa çok sayıp büyütmek gerektir. Çünkü az da görünse sevgilinin verdiği şeyde seveni anma ve sevgisine mukabele vardır ki, seven kimse için bundan daha büyük bir armağan olamaz.

Biri de:

اِسْتِكْثَارُ الْقَلِيلِ مِنْ جِنَايَتِكَ وَاسْتِقْلَالُ الْكَثِيرِ مِنْ طَاعَتِكَ

"Kusur ve kabahatinden az olanı çok görmek, iyilik ve ibadetinden çok olanı az görmektir," demişlerdir.

Bu da öncekinin mânasına yakındır. Yâni kişi, kendinin az cürmünü çok sayıp çok tâatini az saymalı demektir.

Biri de:

مُعَانَقَةُ الطَّاعَةِ وَمُبَايَنَةُ الْمُخَالَفَةِ

"İtaatle kucaklaşmak ve muhalefetten uzaklaşmaktır," demişler. Hâsılı, tâatle meşgul olup onunla bir ve bitişik yaşamak, ona aykırı hareketten ırak olmaktır. Bu söz, Sehl bin Abdullah'ındır. Allah sırrını kutlu kılsın. Bu da muhabbetin gerekli kıldığı şeylerdendir.

Biri de şudur:

أَنْ تَهَبَ كُلَّكَ لِمَنْ أَحْبَبْتَ فَلَا يَبْقَى لَكَ مِنْكَ شَيْءٌ

"Bütün varlığını sevdiğin kimseye hibe edip senden sana hiç bir şey kalmamasıdır," demişlerdir.

Bu söz Ebu Abdullah El-Kurşî'nindir. Allah sırrını kutlu kılsın. Murat, "Senin kendi iradeni, azmini, vakitlerini, fiillerini, nefsini ve malını sevdiğin kimsenin mülkü edip O'nun rızasına bağlamandır. O'nun verdiğinden başka kendine bir şey almamaktır. Onu da alman, O'nun için olmak gerektir," dediler.

أَنْ تَمْحُوَ مِنَ الْقَلْبِ مَا سِوَى الْمَحْبُوبِ

"Sevgiliden başka her ne varsa onu kalbden mahvedip gidermektir," demişlerdir.

Biri de şudur ki:

أَنْ تَغَارَ عَلَى الْمَحْبُوبِ أَنْ يُحِبَّهُ مِثْلُكَ

"Sevgilini senin gibi bir kimsenin sevmesinden kıskanasın," demişlerdir.

Kasdedilen, kendini hor ve küçük addedip senin gibi bir kimseyi onu sevmeğe lâyık görmeyesin, demektir.

Bunların her biri evliyaullah'dan bir azizin sözüdür. Onların makamlarına ve mertebelerine varmayan, sözlerinin hakikatini anlayamaz.

Biri de şudur ki:

غَضُّ طَرْفِ الْمُحِبِّ عَنْ مَا سِوَى الْمَحْبُوبِ غَيْرَةً وَعَنِ الْمَحْبُوبِ هَيْبَةً

"Seven kimsenin sevgilisinden başkasına gayreten (kıskançlığından ötürü) **bakmaması ve sevgilisine heybeten nazar edememesidir,"** demişlerdir.

Hâsılı , başkasına bakmaktan senin gayretin mâni olup sevgiliye bakmaktan onun heybeti mâni olmaktır. Kâmil muhabbetin nişanı şudur ki, şevk ve iştiyak kemâl derecede mevcutken aşk sultanının kalb memleketini istilası öyle bir şekilde olmalı ki, heybetinden o tarafa nazar edemeyesin.

مَيْلُكَ إِلَى الشَّيْءِ بِكُلِّيَّتِكَ ثُمَّ إِيثَارُكَ لَهُ عَلَى نَفْسِكَ وَزَوْجِكَ وَمَالِكَ ثُمَّ مُوَافَقَتُكَ لَهُ سِرًّا وَجَهْرًا ثُمَّ عِلْمُكَ بِتَقْصِيرِكَ فِي حُبِّهِ

"Bir nesneye bütün varlığınla meyletmendir. Ondan sonra onu kendi nefsin, eşin ve malın üstüne tercih etmendir. Ondan sonra gizlide ve aşikârda ona muvafakat etmendir. Ondan sonra, onun muhabbetinde kendi kusur ve eksikliklerini bilmendir," demişlerdir.

Bu sözü Cüneyd-i Bağdadî, Hâris-i Muhasibî'den işittim diye nakletmiştir. İkisi de evliyaullah'ın büyüklerindendir. Allah her ikisinin de sırrını kutlu kılsın.

Biri de:

سُكْرٌ لَا يَصْحُو صَاحِبُهُ إِلَّا بِمُشَاهَدَةِ مَحْبُوبِهِ

"Muhabbet öyle bir sarhoşluktur ki, onun sahibi sevgilisini görmedikçe ayılmaz," demişlerdir. O sarhoşluk ki, müşahede anında hâsıl olur, onun anlatılması kabil değildir, dediler.

Birisi de şudur ki:

سَفَرُ الْقَلْبِ فِي طَلَبِ الْمَحْبُوبِ وَلَهْجُ اللِّسَانِ بِذِكْرِهِ عَلَى الدَّوَامِ

"Sevgiliyi istemede kalbin sefer etmesi ve dilin onu devamlı olarak zikretmeye hırslı olmasıdır," demişlerdir. Yâni: **"Men ahabbe şey'ün ekserü min zikrihi — Kişi bir şeyi severse** onu çok çok anar," hasebince kişinin sevdiğini sürekli zikretmesi gerekir, demektir.

Biri de:

"El-meylu ilâ mâ yuvafiku'l-insâne — İnsana muvafık olan şeye meyletmektir," demişlerdir.

Meselâ güzel yüzlere, güzel seslere ve diğer lezzetlerden selim tabiatın meylettiği ne varsa onlar gibi şeylere, velhasıl insan tabiatı bu türlü şeylerin kendine muvafakati olduğu için yahut duygularla idrâkinden lezzet aldığı için onlara meyletmekte ihtiyar üzere değildir. Yâni bunlar tabiatine uygun olduğu için onlara meyletmemek elinden gelmez. Nihayet her cihetle nefse bir yerden menfaat ve lezzet hâsıl olsa onun muhabbetinde mecbur olur.

İnsanın bu geçici âlemin lezzet ve menfaatleri için meyil ve muhabbet etmesi caiz olunca niçin o azim ahlâk güzelliklerinin kaynağı, umumî faziletler, cömertlik ve iyilikler madeni olan yüce peygambere iştiyak ve muhabbet etmesin ki, onun cihanı aydınlatan cemâl güneşinin ziyasiyle âlem sapıklık ve azgınlık karanlıklarından kurtulup altı cihet, dört erkân sarayı, gök köşklerinin çardak ve çatıları nur ve sevinçle dolmuştur. O, bütün mü'minlere hayat sebebi idi. Sonu ve sınırı olmayan, bitip tükenmeyen nimetlerin vesilesi o Hazret'tir. Bütün İslâm ehli üzerine onun nimetinin şükrüne kıyam vaciptir ki, dünya ve âhiret saadetine, bâtın ve zâhir nimetine onun vesilesiyle nail ve feyz bulucu olmuşlardır. O halde mü'minlere, onun muhabbetini mülk ve mal alâkasından, evlât, nesep, akraba ve çoluk çocuk ilintisinden ileri tutmak vaciptir.

Nitekim Sahih-i Buharî'de Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinden rivayet edilmiştir, ki:

لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتّٰى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ

"Sizden biriniz, ben ona babasından ve evlâdından daha sevgili olmadıkça mü'min olmaz," buyurmuşlardır.

Hadîs-i şerifte babanın önce zikredilmesi onun çokluğundan dolayıdır. Zira herkesin babası olması muhakkaktır. Ama evladı olması muhakkak değildir. Neseî'nin rivayetinde evlât önce zikredilmiştir. Sebebi, şefkati arttırıcı olduğu içindir. Abdülaziz bin Suheyb'in rivayetinde Enes bin Mâlik'den, **"Ve'n-nâsi ecmaîn — Ve bütün insanlardan"** fazlalığıyle gelmiştir. İbn-i Huzeyme'nin sahihinde de **"Min vâlidihi ve veledihi — Babasından ve evlâdından"** yerine **"Min ehlihi ve mâlihi — Çoluk çocuğundan ve malından"** diye vâki olmuştur. "Babasından ve evlâdından" zikri, mâna bakımından daha beliğdir. Zira akıllı kimseler katında bunlar, çoluk çocuk ve maldan daha yüce ve daha büyüktür. Baba ve evlattan sonra nâs diye zikrolunmak umumî olanı husuŝî olana atfetmek kabilindendir.

Hitâbî: "Hadîs-i şerifte geçen muhabbetten murat, ihtiyarî sevgidir, tabiî sevgi değildir," demiştir.

İmam Nevevî der ki: "Burada emmâre nefs ile mutmainne nefs hususuna işaret vardır. Mutmainne yolunu tercih eden kimse, kâinatın hocası Efendimiz Hazretlerine muhabbet eder. Emmâre yolunu tercih eden de bunun aksine gider."

İmam Buharî'nin rivayetinde bir gün Hazret-i Ömer (r.a.) Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerine yemin ederek:

— **"Yâ Resûlallah! Sen bana nefsimden başka her şeyden daha sevgilisin,"** dedi.

Bunun üzerine âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri:

— **"Len yü'mine ahadüküm hattâ ekûne ahabbe ileyhi min nefsihi — Sizden biriniz, ben ona nefsinden daha sevgili olmadıkça mü'min olmaz,"** diye buyurdu.

Bundan sonra Ömer (r.a.) yemin ederek:

— **"Senin üzerine kitap indirmiş olan o Allah hakkı için sen bana kendi nefsimden daha sevgilisin,"** dedi.

Alemlerin hocası Efendimiz Hazretleri de:

— **"El-âne yâ Ömer — Şimdi oldu, yâ Ömer!"** diye buyurdu.

Yâni: "Şimdi muhabbetimiz makamında konuştun," demek olur. En iyisini Allah bilir.

Bir rivayette Hazret-i Ömer'in ilk sözüne karşılık Peygamber Efendimizin sözü:

— **"Lâ vellezi nefsî biyedihi hattâ ekûne ahabbe ileyke min nefsike — Hayır, nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, sana kendi nefsinden daha sevgili olmadıkça olmaz,"** ibaresiyle gelmiştir.

Bazı zâhitler sözün mânasını şöyle açıklamışlardır: Benim hoşnutluğumu kendi heves ve isteklerinden üstün tutmadıkça benim muhabbetimde sâdık değilsin. Eğer senin helâkin onda olsa bile..." demektir. Hazret-i Ömer'in birinci mertebede kendi nefsini istisna etmesi şundan ötürüdür ki, insanın kendi nefsini sevmesi tabiatının gereğidir. Başkasını sevmek böyle değildir. Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin şerefli muradı, ihtiyarî sevgi idi. Tabiî sevgiye karşı durmak mümkün değildir. İnsan, tabiatını değiştirme gücüne mâlik değildir. Bu sebeple birinci mertebede tabiat yönünden cevap verdi. Sonra düşünüp deliller getirerek bildi ki, âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri kendisine iki cihanda kurtuluş sebebi, saâdet sermayesi ve yüksek dereceler vesilesidir. Bunun üzerine ikinci cevabı verdi. Ve Resûlüllah Efendimiz Hazretleri: **"El-âne yâ Ömer!"** diye buyurdu. Yâni: **"Şimdi bildin ve lâzım olanı şimdi söyledin!"** dedi.

Muhammed Mustafa Efendimiz Hazretlerinin muhabbetinin böyle olması gerekince Allah'a muhabbet ne mertebede gerekli olur ve masivâya muhabbet üzerine önceliği ne denli vacip olur, düşünülsün... Onun muhabbetinin başkasına muhabbet

üzerine kuvvette, sıfatta, teklikte ve ihtirasta velhasıl her yönden galip ve üstün olması gerekir. Zât-ı Bâri (sübhâne ve teâlâ) Hazretleri, kişiye, kendi nefsinden, malından, evlâdından, babasından, işitmesinden, görmesinden ve aziz canından daha sevgili olmak gerektir. Her yönden ortağı olmayan biricik Allah'dan başka sevgili yoktur. Ulûhiyet ancak onun hakkıdır ki, zâtına yok olma yoktur. Muhabbet ona vaciptir ki, vacibü'l-vücud (varlığı kendiliğinden gerekli), iyilik ve cömertliğin kaynağı odur. Kalbinde resûlün muhabbetinden eser olan herkes o Allah muhabbetinden nasipsiz olmaz. O sevgi elbette onu muhabbete götürür. Allah muhabbetinin lezzetinden haberdar olan herkes, onun ulu sevgilisine saygı, sevgi, iştiyak ve muhabbetin ne mertebede lâzım olduğunu bilir. Onların muhabbetleri birbirini gerektiricidir. Belki hakikatte bir ve aynı şeye dönüktür. Birbirinden başkalığı itibarların değişikliğinden dolayıdır.

Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine muhabbetin alâmetleri cümlesinden biri şudur ki, insan kendi kendine şöyle teklif etmeli: Kendinin isteklerinden büyük bir dileğinin meydana gelmesi ile Fahr-i Âlem Hazretlerini görmemek arasında muhayyer kılınsa; meselâ Resûlüllah Efendimizi görmesinin mümkün olduğu farz olunsa da bir kimseye:

— Eğer dilersen, sana yüz bin altın verelim, Fahr-i Âlem Hazretlerini görmekten mahrum ol. Eğer dilersen, O'nu sana gösterelim altından mahrum ol, deseler; eğer Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin görmeyi tercih ederse o kimse muhabbet iddiasında sâdık demektir. Aksi halde iddiasında yalancıdır.

Zikrolunan misal, orta halli insanlara göredir. Melikler, sultanlar ve vezirler de kendi şanlarına göre birer dilek takdir edip kendi kendilerini imtihan etmek gerektir.

İmam Kurtubî der ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine gerçek imanla inanmış olan kimsenin kalbinde o muhabbetten bir nesnenin bulunması muhakkaktır. En son dereceye kadar bütün insanlar bu hususta birbirinden farklılık üzeredir. Bir kısmına bundan pek bol haz ve tam nasip ihsan kılınmıştır. Bir kısmı da şehvetlere dalarak gaflet perdesiyle ekseri hallerde örtülü kalmışlardır. Onlar da tamamiyle haz ve nasipten hâlî değillerdir. İmanın gereği muhakkak surette muhabbettir.

Bu muhabbet fırkasından bazı kimseler vardır ki, Rasûlüllah Efendimiz Hazretleri anıldığı zaman onu görmeye öyle iştiyak duyarlar ki, onu bütün ehline, malına, evlâdına ve ailesine tercih ederler. Efendimizin muhabbetinden kalbine bir şey düştüğü zaman o Hazret'in münevver Ravzasını (kabrini) ziyaret etmek ve eserlerini görmek hevesiyle bu zikrolunanlara bakmayıp onu hepsine tercih etmiştir. Fakat bu halleri, gaflet ehlinden oldukları için şehvetlere meyilden hâli olmadığından çabuk geçer."

Velhasıl imanın gereği olarak her mü'minin kalbinde muhabbetullah ve muhabbet-i resûlüllah sallallahü aleyhi ve sellem mevcut olup bu mânada insanların mertebelerinin birbirinden farklı derecelerde bulunduğu kesin olunca şek ve şüphe yoktur ki, bu hususta seçkin sahâbe (Allah onların hepsinden razı olsun) diğer insanlardan daha tam ve daha mükemmel nasiple sivrilmişlerdir. Zira muhabbet, marifetin (tanımanın) semeresidir. Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin bütün hallerini onlar daha iyi bilicidirler. Bu sebeple herkese galip olmaları lâzım gelir. Hatta bu hususta hatunlardan da nice merdâne hareketler, yiğitçe davranış ve haller rivayet olunmuştur.

Sahibü'l-Lübâb'ın naklinde zikredilmiştir ki: Uhud gazâsında Resûlüllah Efendimiz Hazretleri cenkte düştü, diye Medine'nin içinde yalan haberler yayıldı. Halk arasına bir gulgule düştü ki, feryat ve figanları göğe çıktı. Hemen ensâr kadınlarından biri şehirden çıkıp muharebe yerine vardı. Gördü ki, kardeşi, oğlu, kocası ve babası dördü beraber şehit olmuş, yatıyorlar. Onlarla ilgilenmeyip:

— Resûlullah Hazretleri nice oldu, nerededir? dedi.

— İlerdedir, dediler.

Gitti, Fahr-i Âlem Hazretlerinin tâ yanına vardı; mübarek eteğini eline alıp:

— Ya Resûlallah! Hepsi yoluna feda olsun. Çok şükür seni sağ ve esen gördüm. Şimdi geri kalan musibetten keder etmem, dedi. Allah ondan razı olsun.

Rivayet olunur ki, ulu ashâbtan Zeyd bin Desine Hazretlerini Mekke müşrikleri tutup öldürmek için Harem'den dışarı çıkardıkları zaman hazır bulunanlardan ve o zaman kâfirlerden olan Ebu Süfyan, kendisine and vererek:

— Allah'ını seversen doğru söyle: Şimdi senin yerinde Muhammed olsaydı da onu öldürseydik, sen de evinde çoluk ocuğunun arasında yaşayıp kalsaydın daha hoş olmaz mıydı? dedi.

Hazret-i Zeyd cevap olarak:

— Vallahi ben, Muhammed aleyhisselâm'ın şu anda bulunduğu yerde kendisine acı verecek bir dikenin dokunmasındansa kendi ölümüme razı olurum, dedi.

Bunun üzerine Ebu Süfyan:

— Ben, Muhammed'in arkadaşlarının Muhammed'e olan sevgisi gibi kimsenin kimseyi sevdiğini görmedim, dedi.

Sevbân'ın (r.a.) kıssası biraz yukarıda geçmiştir ki, bir gün yüzü değişmiş ve perişan bir halde Resûlüllah Hazretlerinin huzuruna gelip Resûlüllah Hazretleri onu bu halde görünce:

— Ya Sevbân, ne oldun? Ne oldu? dediğinde:

— Ya Resûlallah! Ona gam çekerim ki, âhirette sen peygamberlerle yüksek mertebelerde olacaksın. Ben seni göremezsem halim nice olur? demişti.

Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri:

"Ve men yutiillahe ve'r-resûle feulâike maallezîne en'amallahu aleyhim — Her kim Allah'a ve **elçisine** itaat ederse, **işte onlar kendilerine nimet verilenlerle beraberdirler,"** (Nisâ sûresi: 4/69) âyet-i kerimesini göndermişti.

Bazıları, "Bu husus Zeyd bin Abdirabbe Hazretlerinden sâdır olmuştur. Âyetin iniş sebebi onun kıssasıdır," dediler. Mezkûr Zeyd, Fahr-i Cihan Hazretlerini öyle severdi ki, bir gün bahçesinde çalışıp işlerken oğlu geldi:

— Resûlüllah Hazretleri vefat etti! diye haber verdi.

Zeyd, hemen dua edip:

— **"Allahümme ezhib basarî hattâ lâ erâ ba'de habibî Muhammedin ahaden — Ey Rabbim, gözümün nurunu sen gider ki, sevgilim Muhammed'den sonra kimseyi görmeyeyim,"** dedi.

Hak Teâlâ Hazretleri hemen duasını kabul etti, gözleri görmez oldu.

Hakikatte Fahr-i Âlem Hazretlerinin muhabbetinin muhabbetullah'dan olduğuna delâlet eder ki, İmam Kuşeyrî Ebu Saîdi'l-Harraz'dan hikâye ederek şöyle dedi: "Bir gece rüyada Fahr-i Kâinat Hazretlerini gördüm:

— Ya Resûlallah! Beni mazur gör. Allah'ın muhabbeti beni senin muhabbetinden meşgul kıldı, dedim.

Bunun üzerine Resûlüllah Efendimiz Hazretleri:

— **"Yâ mübâreku, men ehabballahe fekad ehabbenî — Ey mübarek, gerçekten Allah'ı seven beni sever,"** dedi.

İmanın Tadı

Sahihayn'da Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivayetinde Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki:

ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ أَنْ يَكُونَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ
أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلّٰهِ وَأَنْ يَكْرَهَ أَنْ يَعُودَ
إِلَى الْكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقْذَفَ فِي النَّارِ

"Kişinin imanın tadını bulması üç nesneye bağlıdır:

1 — Allah ve resûlü kişiye bütün gayri şeylerden sevgili olur.

2 — Sevdiği dostunu mücerret Allah rızası için sever.

3 — Onun yanında küfre avdet etmek yakıcı ateşe atılmak gibi kötü olur," diye buyurmuşlar.

İmanın tadı ne demektir? İmam Nevevî dedi ki: "İbadetlerin lezzetini alıp din yolunda meşakkatlere tahammül etmek ve bunları dünya garazları üzerine tercih etmektir. Kula Allah'ın muhabbeti ibadetlerini işlemek ve muhalefetlerini terketmekle hâsıl olur. Resûlüllah Efendimiz Hazretleri tarafı da böyledir."

Bazıları dedi ki: "Mânası, imanını kemâle erdiren bir kimseye malum olur ki, kendi üzerinde Hak Teâlâ Hazretlerinin ve resûlünün hakkı, babasının, evlâdının ve bütün insanların haklarından daha fazladır. Zira dalâletten hidayeti bulması ve ateşten kurtulması, ancak Hak Teâlâ Hazretlerinin resûlünün lisanı üzre beyaniyle hâsıl olur. Hadîs-i şerifte hasta hükmüyle sıhhatliye işaret vardır. Hasta olup safrası galebe eden kimseye tatlı nesneler acı gelir ve mizacı sıhhatli olan kimse tadını olduğu gibi idrâk eder. Bunda da müslümanlığı zayıf olanlar, Allah'a ibadet ve resûlüne uygun hareket etmenin lezzetini bulamaz. Müslümanlığı kuvvetli ve itikadı sıhhatli olanlar ise onların lezzetini lâyık olduğu gibi idrâk ederler. Onların muhabbeti, İslâm'ın sıhhatinin ve imanın kuvvetinin alâmetidir. Her kişi kendini tecrübe etsin, ne halde olduğunu görsün."

Muhabbetin eserleri ve yönelmenin kemâli cümlesinden biri de o sahâbenin fiilidir ki, namazda iken bir gece hırsız geldi. Gözünün önünde atını çözüp aldı, gitti. Fakat namazını bozmadı. Kendisine:

— Niçin böyle ettin? dediler.

— Başlamış olduğum iş, bana ondan daha faydalı idi, diye cevap verdi.

Biri de şudur ki, ulu sahâbeden iki kişiyi Resûlüllah Efendimiz, gazâlarından birinde düşman yönünü muhafaza için ileri koymuştu. Bir gece birisi yatıp uyur, biri namaz kılardı. Düşman bunları görünce namaz kılanı okla vurdu, fakat namazını bozmadı. Bir daha vurdu, yine bozmadı. Bir daha vurunca üçüncü mertebede yoldaşını uyardı ve:

— Hiç namazımı bozmasam olurdu, ama İslâm ehline zarar yetişir diye korktum. Onun için seni uyardım, dedi.

İmam Buharî bu hususu sahihinde getirmıştir. İnsandan bu mertebe tahammül, vicdanın gereği ve imanın lezzeti neticesidir. Sahih hadîste gelmiştir ki:

ذَاقَ طَعْمَ الْإِيمَانِ مَنْ رَضِيَ بِاللّٰهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا

"Rab olarak Allah'dan, din olarak İslâm'dan ve peygamber olarak Muhammed'den razı olan kimse, iman yemeğinin lezzetini tattı," buyurmuşlardır.

Medâric'de denir ki: "Gerçekten imanın lezzeti vardır. Kalb onu tadar, ağız yeme ve içme lezzetini tattığı gibi... Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri, imanın hakikatini idrâkten, onun kalbe husulünden bazen "zevk" diye bahsetti, bazen "vicdan" diye tabir buyurdu. Ashâbını visal orucundan nehyettiği zaman:

— Ya Resûlallah! Ya sen neden visal orucu tutuyorsun, dediler.

Cevap olarak Resûlüllah Efendimiz:

— **Ben sizler gibi değilim. Ben yedirilir ve içirilirim,** diye buyurdu."

Peygamber Efendimizin bu şerefli sözü, iman lezzetini tatmaya göre idi. Zahiri üzre bu hissi yeme ve içmeye hamledenler gaflet hicabında kalmışlardır. Daha fazla açıklaması ibadetler bölümünde inşallah gelecektir.

Büyük ârif Taceddin ibni Attar şöyle der: "Hadîs-i şerifte şuna delâlet vardır ki, nefsler leziz yemeklerden hoşlandıkları gibi kalbler de leziz mânalardan hoşlanırlar. Hak Teâlâ Hazretlerinin rububiyetine razı olan kimse iman yemeğini zevkeder demesinin mânası şudur ki: Kendini Hakk'a teslim edip onun her emrine boyun eğme üzre olunca yaşama lezzetini ve güvenme rahatlığını idrâk eder. Onda "Allah'dan razı olma" gerçekleşince onun için "Allah'ın razı olması" da gerçekleşir. Bu mertebeye vasıl olduğunda Hak Teâlâ Hazretleri ona verdiği nimeti idrâk etmesi için onun tat alma duygusunda bir halâvet (tatlılık) yaratır. Nefsanî hastalıklardan âfiyet müyesser edip onu selim idrâkli eyler. O selâmetle iman halâvetini zevkeder."

Malum olsun ki, zikredilmiş olan üç rıza, birbirini gerektiricidir. Zira Allahü Teâlâ Hazretlerinin rububiyetine razı olan kimse, elbette Resûlüllah Hazretlerinin nübüvvetine ve İslâm dinine razı olur. Muhammed aleyhisselâmın nübüvvetine razı olan kimse de, Hak Teâlâ Hazretlerinin rububiyetine ve İslâm dinine razı olur. İslâm dinine razı olan, Hak Teâlâ Hazretlerinin rububiyetine ve Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin nübüvvetine razı olur. Bunların birinin öbürsüz bulunması mümkün değildir.

Buyurmuşlardır ki: "Muhabbetüllah (Allah sevgisi) iki kısımdır:

1 — Farz olan sevgi.

2 — Müstehap olan sevgi.

1 — Farz olan sevgi, Hak Teâlâ Hazretlerinin emrine uymaya, yasaklarından kaçınmaya ve kaderinden rıza üzre olmağa sebep olan sevgidir. O halde bir kimsenin

haram olan bir işi işlemesi veya yapılması gerekli olan bir işi terk etmesi, bu mânada olan Allah sevgisinde kusuru ve eksiği olmasındandır. Zira nefsinin isteğini öne geçirmiş olur.

2 — **Müstehap olan sevgi,** nafilelere devam etmeyi ve şüphelilerden kaçınmayı gerekli kılan sevgidir. Sevginin bu kısmı ile vasıflanmış olan kimse çok az bulunur.

Sahih-i Buharî'de Ebu Hüreyre'nin naklinde Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, yüce Rabbinden rivayet ederek buyurmuştur ki:

مَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِمِثْلِ أَدَاءِ مَا فَرَضْتُ عَلَيْهِ وَلَا يَزَالُ عَبْدِي
يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ
بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ وَيَدَهُ الَّذِي يَبْطِشُ بِهَا وَرِجْلَهُ الَّذِي يَمْشِي
بِهَا فَبِي يَسْمَعُ وَبِي يُبْصِرُ وَبِي يَبْطِشُ وَبِي يَمْشِي وَلَئِنْ سَأَلَنِي لَأُعْطِيَنَّهُ
وَلَئِنْ عَاذَنِي لَأُعِيذَنَّهُ وَمَا تَرَدَّدْتُ عَنْ شَيْءٍ أَنَا فَاعِلُهُ تَرَدُّدِي عَنْ قَبْضِ
نَفْسِ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ يَكْرَهُ الْمَوْتَ وَأَكْرَهُ مَسَاءَتَهُ

"Kulum, kendisine farz kıldığım şeyleri edâ etmekten daha sevimli bir amelle bana yaklaşamamıştır. Kulum, bana nafilelerle durmadan yaklaşır. Nihayet ben, onu severim. Bir kere de ben onu sevdim mi, artık kulumun işittiği kulağı, gördüğü gözü, şiddetle tutup kavradığı eli ve yürüyen ayağı ben olurum. Benimle işitir, benimle görür, benimle tutar ve benimle yürür. Eğer benden bir şey isterse onu veririm, bana sığınırsa onu himayeme alırım. Mü'min kulumun nefsini kabzetmede tereddüt ettiğim kadar hiç bir şeyi işlemede tereddüt etmem. O ölümü kerih görür, ben de onun (benden başkasına, dünyaya) **yapışmasını kerih görürüm."**

Hadîs-i şerifin neticesinden anlaşılan şudur ki, farzların edâsı Hak Teâlâ Hazretlerine en sevimli gelen iştir. Bu takdirde nafileler; Hak Teâlâ Hazretlerinin kuluna muhabbet etmesini ifade edici olup farzların bunu ifade edici olmadığı şeklinde müşkülat görenlere cevap vermişlerdir ki:

— Nafilelerden murat, farzlarla beraber olan nafilelerdir ki, onlar farzları tekmil edicidir. Hakikatte yine muhabbet sebebi, farzlar olmuş olur. Nihayet farzlar, kemâli, nafilelerle bulurmuş.

Bu mânayı Ebû Ümâme'nin rivayetinde gelen hadîs-i kudsî teyid eder:

ابن آدم إنك لن تدرك ما عندي إلا بأداء ما افترضته عليك

"Ey Âdemoğlu! Gerçekten sen, başka bir şeyle değil, ancak senin üzerine farz ettiklerimin edâsı ile benim katımda olan üstünlük ve keramedere vâsıl olursun," buyrulmuştur.

Bundan açıkça anlaşılır ki, vusûle sebep farzların edâsı imiş.

Yahut şöyle cevap verilir ki: Nafileleri işlemek sırf muhabbettendir. Burada terk etmek dolayısiyle cezaya uğramak korkusundan işlemek düşünülemez. Ama farzlar bunun aksinedir. Farzların terk sebebiyle cezaya uğramak korkusu ile işlenmesi mümkündür.

Fâkihânî der ki: "Hadîs-i şerifin mânası, 'Bir kimse farzları edâ etse ve nafilelerden oruç, namaz ve diğer amellere devam etse bu kendisini muhabbetullah'a yetiştirir' demektir."

— **"Onun kulağı ve gözü olurum"** buyurması ne demektir? denilirse bunu birkaç şekilde tefsir etmişlerdir.

Biri şudur ki: Temsil yoliyle böyle geldi. Mânası, "Benim emrimi ihtiyarda ben onun kulağı, gözü ve eli gibi olurum. Tâatimi sever ve hizmetimi ihtiyar eder; o azalarını sevdiği gibi," demektir, dediler. Biri de şudur: "Tamamiyle benimle meşguldür. Kulağiyle beni hoşnut kılan şeylerden başka bir şey işitmez. Gözüyle ancak benim razı olduğum şeyleri görür. Eliyle ve ayağiyle ancak benim emrettiğim şeyleri işler," demektir, dediler. Bir açıklama şekli de şudur ki: "Ben ona yardım etmekte ve onu başarıya götürmekte kulağı, gözü, eli ve ayağı gibi olurum," demektir, dediler.

Bazıları da muzaf'ın hazfedilmesi şeklindedir. Mânası: **"Küntü hâfızun sem'ahu ve hâfızun basarehu — Ben onun kulağının koruyucusu ve gözünün koruyucusu olurum,"** demektir, dediler. Bu söz Fâkihânî'nindir. Yine dedi ki: "Burada ince bir mâna daha vardır. Sem', mesmû' (işitme ve kulak, işitilen şey) mânasınadır. Zira mastar, mef'ul mânasına gelir. Meselâ **"Hâzâ darbu'l-emîr — Bu, emîrin dövmesidir,"** derler, fakat **"Madrubehu — Onun dövdüğü kimsedir"** mânasını kasdederler. Burada da sözün mânası, 'Ben kulumu sevdiğim zaman o, benim zikrimden başka bir şey işitmez, benim melekûtumun acayibinden başka bir şey görmez, benim rızam olan şeyden başkasına elini uzatmaz' demektir."

Başkaları da şöyle dediler: "Sözlerine güvenilen âlimler ittifak ettiler ki, bu mecazdır. Allah'ın kuluna yardımından ve inayetini teyidden ibarettir. Hatta kulunu sanki o âletler mertebesine indirmektir ki, onlardan yardım umulur. Onun için bir rivayette:

"Febî yesmau ve bî yubsiru ve bî yabtişu ve bî yemşî — Böylece o, benimle işitir, benimle görür, benimle tutar ve benimle yürür," diye varid olmuştur.

İttihadiye (Allah ile kulun birleşikliği görüşünde olan kimseler) tâifesi, bu hadîsi hakikati üzre kabul ettiler. Yâni mânasının, sözlerinin zahirî hakikati üzre olduğunu sandılar. Allah, onların söylediklerinden yücedir.

Hitâbî der ki: "Bu sözle duanın kabulündeki sür'at anlatılmak istendi. Zira insanın bütün mesaisi ancak bu zikredilen azâlarla olur."

Bir kısım kimseler de şuna hamletmişlerdir ki: "Kul her zaman zahirî ve batini ibadete girişse ve nefsi bulanıklıklardan temizlenmiş olsa onun ibadeti ancak o zaman gerçek ibadet olur. O kimse nefsinden kurtulur, nefsi tamamen yok olur. Hatta müşahede eder ki, Allahü Teâlâ Hazretleri kendi kendini zikreder ve kendi kendini sever. Kendinden başka zikreden ve zikredilen, seven ve sevilen yoktur. Zikreder ve sever görünenlerin kendilerine mahsus bir varlığı yoktur; hepsi fena bulmuşlardır. Bütün bu sebepler ve görünüşler yokluğa dönmüş olur.

Velhasıl zikredilen açıklama şekillerinin hepsi üzre ittihadiyyenin hadîs-i şeriften kendi görüşlerini destekleyen delil çıkarmalarına imkân yoktur. Mutlak vahdete kail olanlar da bundan delil çıkaramazlar. Zira hadîsin geri kalan kısmında **"Ve lein seeleni — Eğer benden bir şey isterse"** sözü vâki olmuştur. Abdülvâhid'in rivayetinde: **"Ve lein seelenî abdî — Kulum benden bir şey istediği zaman"** diye varid olmuştur. Bu sözler elbette ikiliği gerektirir."

İbnü'l-Kayyum der ki: "Bu ilâhî (kudsî) hadîs-i şerifin anlaşılması, tabiatı galiz ve kalbi kesif olana haramdır. Bundan murat, muhabbetin sebebini iki nesneye hasretmektir. Birisi farzları edâ etmek, biri de nafilelerle Allah'a yaklaşmaktır. Muhib olan kimse, nafileleri çok ede ede Hak Teâlâ Hazretlerinin mahbubu olur. Tanrı Teâlâ Hazretlerinin muhabbeti ve zikri, onun kalbinin yularına mâlik ve ruh memleketini istilâ edici olur. Şüphe yoktur ki, böyle muhib olan bir kimse, işitse mahbubiyle işitir, görse mahbubiyle görür, yürüse mahbubiyle yürür. Mahbubu hiç kalbinden gitmez. Onunla enîs (dost), ona munis ve onun arkadaşı olur. **"Bî yesmau ve bî yubsiru"** da ve diğerlerinde olan "Bâ" harfleri, arkadaşlık etme, görüşme, konuşma, sohbet etme manasınadır. Bu öyle bir dostluktur ki, eşi ve benzeri yoktur. Onun için kıyas edilmesi mümkün değildir. Mücerret işitmekle idrâk olunamaz. Onu kendine hâl edinmeyen anlayamaz. Hâlle ilgili bir meseledir, sırf bilgiye ait bir mesele değildir.

Kul tarafından Hak Teâlâ Hazretlerine muvafakat olunca O'nun tarafından da kula bütün dilek ve maksatlarında muvafakat olur. **"Eğer benden bir şey isterse onu veririm, bana sığınırsa onu himayeme alırım,"** buyurması bu mânayı ifade eder. Hatta iki taraftan muvafakatin kuvveti Rabbın tereddüdünü gerektirir. O'nun şânı

ne kadar yücedir!.. Zira kul ölümü kerih (çirkin) görür, Hak Teâlâ Hazretleri de onun kerih gördüğünü kerih görür. Bu cihetten onu öldürmemesi gerekir. Fakat hayır, onun öldürülmesindedir. Zira Tanrı Teâlâ Hazretlerinin öldürmesi, diriltmek içindir. Hastalık vermesi sıhhat vermek içindir. Fakir etmesi zengin etmek içindir. Men etmesi vermek içindir. Hazret-i Âdem aleyhisselâm'ın sulbünden cennette iken dışarı çıkarması daha güzel durumda cennete iletmek içindir. Hakikatte seven, sevgili, dost O'dur, Mâsivâ'sı (O'ndan başkası) değildir."

Hitâbî der ki: "Hak Teâlâ Hazretleri hakkında tereddüt edip sonradan bir fikir peyda olması mânası muhaldir. O halde hadîs-i şerifte zikredilmiş olan tereddüdün iki tevili vardır:

1 — Hak Teâlâ, bir kuluna ömründe bir hastalık veya bir belâ musallat edip onu ölmek derecesine getirse, kul da dua edip Hak Teâlâ Hazretleri yine belâsını def edip şifa verse, Tanrı Teâlâ Hazretlerinin bu işi bir hususta önce tereddüt edip sonradan kendisinde bir rey zahir olan kimsenin işine benzer olur. Halbuki Hak Teâlâ Hazretleri tereddüt etmekten münezzehtir. Takdirine muvafık her nefsin eceli geldikçe yok olması kesindir. Kendi temiz ve kutlu zâtından başkasının bekası yoktur.

2 — Mânası: **"Meleklerimi, mü'minin ruhunu kabzetmede reddettiğim gibi hiç bir nesnede reddetmedim,"** demektir. Nitekim Musa aleyhisselâm'ın kıssasında rivayet olunmuştur ki, Azrail aleyhisselâm, ruhunu kabzetmek için birkaç kere geldi. Musa aleyhisselâm'ın ölüme razı olmadığı her defasında Hak Teâlâ Hazretleri, ölüm meleğini tekrar Musa katından reddedip döndürürdü. Bir keresinde Musa aleyhisselâm, onun gözüne bir tokat da vurmuştu. Bundan murad, Musa aleyhisselâm'ın rızası olmadıkça ruhunu kabzetmemekti.

Nihayet iki şekilde de mânanın hakikati, Hak Teâlâ Hazretlerinin kuluna lutûf, merhamet ve şefkat etmesidir."

Kilâbâdî de: "Hadîs-i şerifte zikredilmiş olan tereddüt kelimesinden murat, terdîd (geri döndürme, geriletme) dir," deyip ona göre tevile girişmiştir.

Sözün özü: **"Kalb için Allah'ın ve resûlünün sevgisinden başka hayat yoktur ve yaşayış ancak sevenlerin yaşayışıdır,"** demişlerdir. Allah'ın resûlünü sevmenin birkaç alâmeti vardır. Alâmetlerin en büyüğü, yüce sünnetlerine uymak, yüce yoluna gitmek ve bağlanmak, şerefli şeriatında belirttiği sınırları aşmayıp şeriatının edeplerine uygun hareket etmektir. Allahü Teâlâ Hazretleri, kutlu kitabında Resûlüllah Efendimize şöyle buyurdu:

"Kul: in küntüm tuhibbûn'allahe ve fettebiûnî yuhbibkümüllahu — De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin." (Âl-i İmrân sûresi: 3/31)

Hâsılı Hak Teâlâ Hazretleri, resûlüne uymayı kendini sevmelerinin alâmeti kıldı. Resûlüne güzelce uymalarının karşılığını da kendisinin onlara muhabbet etmesi kıldı. Sanki Tanrı Teâlâ Hazretleri şöyle buyurdu ki: "Beni sevdiğiniz ondan bellidir ki, resûlüme uyar ve bağlanırsınız. Ona uyar ve bağlanırsanız ben de sizi severim. Bundan da maksat, bana muhabbet iddiasında bulunmanın gereği, resûlüme uymaktır. Onsuz bana muhabbet olmaz. Bana muhabbetiniz şartiyle gerçekleşmiş olunca ben de size muhabbet ederim."

Nihayet Allah sevgisi, Peygamber Efendimiz Hazretlerine uymanın şahididir. Şöyle ki, ona uygunluk bulunmaması küfür ve isyandır.

Mahmudu'l-Verâk buyurur ki:

Allah'a muhabbet gösterirken ya bu isyanın nedir?
Senin bu tavrın, kıyasa uymaz acayip bir nesnedir.

Eğer sevgin gerçek olsaydı ona ederdin itâat,
Zira seven kimse sevdiğine muti olur elbet.

Allah sevgisinin kaynağı, kulun, Hak Teâlâ Hazretlerinin kendine lutfettiği nimetleri, o zahir ve batın nimetlerden kendi üzerinde olan ihsanları düşünmesi ve bilmesidir. Hak Teâlâ Hazretlerinin kulu üzerindeki nimetlerin en büyüklerinden biri, kendinin muhabbet ve marifetine ve resûlünün itâatine ehil eylemesidir.

Allah'ı Sevmenin Alametleri

Muhâsibi (Allah sırrını kutlu kılsın) buyurmuştur ki: "Kulun Allah'ı sevmesinin alâmeti, onun rızasına bağlanması ve Resûlüllah Hazretlerinin sünnetine yapışmasıdır. Kul, imanın halâvetini her ne zaman zevketse ve tadını idrâk etse onun semeresi lisanında ve azalarında zuhur eder. Allah'ın zikri lisanına tatlı gelir. Allah'a ibadet etmek azâlarına hoş gelir. Buna göre şu çok sıcak günde susuzluktan yüreği yanmışlara soğuk su nasıl hayat bahşederse ve bu durumda suya iştiyak ve muhabbeti nasılsa yanında iman ve iman muhabbeti öyle olur. İbadetin yorgunluk, gevşeklik ve zorluğu kalmaz. Belki o, ruhun gıdası olur. Kalbi onunla safâ ve sürur, derunu onunla nur ve huzur bulur. Tâat ve ibadette cismanî lezzetlerden daha büyük ruhanî lezzetler idrâk eder."

İmam Tirmizî'nin naklinde Enes bin Mâlik'den merfuan rivayet olunmuştur ki, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri:

مَنْ أَحْيَى سُنَّتِي فَقَدْ أَحَبَّنِي وَمَنْ أَحَبَّنِي كَانَ مَعِي فِي الْجَنَّةِ

"Benim sünnetimi ihya eden bir kimse, gerçekten beni sever. Ve beni seven bir kimse, cennette benimle beraber olur," diye buyurmuştur.

İbn-i Atâ (Allah sırrını kutlu kılsın) buyurmuştur ki: "Bir kimse sünnetin edeplerini nefsine gerekli kılarsa Hak Teâlâ Hazretleri onun kalbini marifet (Allah'ı tanıma) nuru ile aydınlatır. Emirlerde, yasaklarda ve ahlâkta Allah'ın sevgisine uymaktan daha şerefli bir makam yoktur."

Cüneyd-i Bağdadî'nin akranından olan Ebu İshak Dakî de:

"Allah'ı sevmenin alâmeti, onun tâatine can atmak ve resûlüne uygun hareket etmektir," demiştir.

Bazı âlimler buyurmuşlardır ki: "İman nuru başka kimsenin üzerinde zuhur etmez, anak Fahr-i Kâinat Efendimizin sünnetine uyup bid'atten ırak olmakla zuhur eder. Ama ilmi risalet makamından almayıp, bana Ledün İlmi verilmiştir, diyen kimsenin Ledün İlmi şeytanî ve nefsanîdir. Ruhanî Ledün, Muhammedi şeriata muvafık olanıdır. Velhasıl Ledün İlmi iki türlüdür. Birisi Rahmani Ledün'dür, diğeri şeytanî Ledün'dür. Farkları ilâhî vahyin gelmesidir. Vahiy ise Fahr-i Kâinat Hazretlerinden sonra kesilmiştir. Eğer sual olunup:

— Ledün İlmi'nin vahiyden müstağni olduğuna Hızır ve Musa aleyhisselâmların kıssası delâlet etmez mi? Musa aleyhisselâm, kendine vahiy gelen ulu bir peygamber iken bazı sırları bilmekte Hazret-i Hızır'a muhtaçtı. Hızır aleyhisselâm ise Ledün İlmi'ne sahip olması sebebiyle ondan müstağni idi. Bunun açıklaması nedir? denirse cevap şudur:

— Musa aleyhisselâm, Hızır'a peygamber olarak gönderilmiş değildi. Hızır aleyhisselâm Musa aleyhisselâm'a uymakla emredilmiş değildi. Eğer emredilmiş olsaydı muhaceret edip Hazret-i Musa'ya gelmek üzerine vacip olurdu. Onun içindir ki, buluştukları zaman:

— Sen Benî İsrail'e peygamber olan Musa mısın? diye hitap etti.

O da:

— Evet, dedi.

Nitekim hadîs-i şerifte beyanı daha önce geçmiştir. Ama Peygamber Efendimiz Hazretleri bütün ins ve cinne peygamber olarak gönderilmiştir. Her asırda gelen tâifenin ona uyması vaciptir. Eğer ulu nebî ve resûllerden biri onun asrında mevcut olsa onun şeriatına uyması gerekli olurdu. Nitekim tafsilatı daha önce zikrolunmuştur. O halde Fahr-i Âlem Hazretleri ile Musa ve Hızır aleyhisselâmların münasebetini iddia eden yahut böyle olmayı tecviz eden herhangi bir kimse kâfir olur. Onun küfründe şüphe yoktur. O kimse Allah'ın velilerinden değil, belki şeytanın velilerinden olur. Rahmani Ledün İlmi dedikleri, Hak Teâlâ Hazretlerine tâat ve ubudiyetin, Fahr-i Kâinat Hazretlerine uymanın semeresidir. Kitap ve sünne-

tin anlaşılması onunla müyesser olur. Nitekim Hazret-i Ali'ye (kerremallahu veche) sual edip:

— Hiç Fahr-i Âlem Hazretleri size bir nesneyi mahsus kılmış mıdır? Yâni, bir hal var mıdır ki, diğer insanlar ondan nasipsiz olup sadece size verilmiş olsun? dediler.

Hazret-i Ali:

لَا إِلَّا فَهْمًا يُؤْتِيهِ اللّٰهُ عَبْدًا فِي كِتَابِهِ

— **"Hayır, ancak Allah'ın kitabında bulunan şeyler hakkında kuluna verdiği anlayış farklıdır,"** diye buyurdu.

Bundan anlaşılır ki, bütün mü'minler şer'î hükümlerde beraberdir. Nihayet mertebede Hak Teâlâ Hazretleri bir kısmını ziyade anlayış ve idrâkle şereflendirmiştir. Tâ ki, Allah'ın kitabından muradın ne olduğunu anlamaya muvaffak olsunlar. Nitekim her asırda insanların tabakaları farklı derece üzre olur. Bazıları tefsir ve hadîs kitaplarını okur, onlardan hüküm çıkarırlar. Bazıları da onlardan işitip istifade ederler. Hak Teâlâ Hazretleri her birine bir makam müyesser etmiştir. Bununla beraber hepsi için şeriatın hükmü aynıdır."

Resûlüllah'ı Sevmenin Alâmetleri

Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine muhabbetin bir alâmeti de şudur: Onu seven kimsenin onun şeriatına rızası öyle bir derecede olur ki, neye hükmederse can ve gönülden onu güzelce kabul ve ona edeple itaat eder. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri, azim Kur'an'ında buyurur ki:

"Felâ ve rabbike lâ yü'minûne hattâ yuhakkimûke fîmâ şecere beynehüm sümme lâ yecidû fî enfüsihim harecen mimmâ kadeyte ve yüsellimû teslimen — Hayır, Rabbin hakkı için, aralarındaki ihtilafta seni hakem yapıp sonra da senin verdiğin hükmü nefslerine ağır bulmayarak tam teslimiyetle teslim ve razı olmadıkça onlar iman etmiş olmazlar." (Nisâ sûresi: 4/65)

Gönlünde Fahr-i Âlem Hazretlerinin verdiği hükümden dolayı ağırlık, ıstırap ve darlık olan, yâni onun hükmü kendi dileğine uygun olmadığı takdirde hatırı incinen kimseden Hak Teâlâ Hazretleri imanı gidermiştir. Bu türlü kimseler mü'min olmazlar, diye buyurmuştur.

Ariflerin şeyhi Taceddin ibni Atâullah Şazelî (Allah sırrını takdis etsin) der ki: "Bu âyette hakikî imanın ancak şu kimseye hasıl olacağına delil vardır ki, o kimse, Hak Teâlâ Hazretlerini ve resûlünü kendi üzerine hâkim kılar. Sözünde, işinde, alışında, terkedişinde, sevmesinde ve buğzetmesinde onların hükmüne ita-

at eder. Kendi nefsinin dileğince bir iş etmez. İmanın bütün hakikati iki nesne ile hâsıl olur:

1 — Emrine uymak,

2 — Kahrına boyun eğmek.

Allah, böyle etmeyenlerden imanı giderdi. Hem bunu yeminle kuvvetlendirerek: **"Ve rabbike — Rabbin hakkı için,"** buyurdu. Fahr-i Kâinat Hazretlerine riayete dikkati ve özenmeyi çekmek için sırf kendisine mahsus olan rububiyetine yemin etti. Zira **"Felâ ve'rrabbi — Hayır, Rab hakkı için" demedi de "Felâ ve rabbike — Hayır, Rabbin hakkı için"** buyurdu. Yâni "Öyle etmeyenler, yâ Muhammed, senin Rabbin hakkı için mü'min olmazlar" dedi. O halde bu âyette bir **te'kîdün bil-kasemi** (yemin vasıtasiyle kuvvetlendirme) vardır ve bir **te'kîdün fî'l-kasemi** (yeminin kendi içinde kuvvetlendirme) vardır. Hak Teâlâ Hazretlerinin bu derece kuvvetle belirterek ifade buyurması, nefslerin zafer ve galebeye meyilli olduklarını bilici olmasındandır. Zira hak gerek kendi elinde olsun gerekse hasmının elinde bulunsun elbette nefsin kendisi galip olmak ister. O halde mü'min o kimsedir ki, nefsinin havasını bırakır da Rabbinin rızası neyi gerektiriyorsa onu görür, nefse galip olur, mağlup olmaz. Âyet-i kerîmede Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerine dikkat çekme vardır ki, onun hükmü Allah'ın hükmü ve kazâsı Allah'ın kazâsı kılınmıştır. Nitekim:

"İnnellezîne yubâyiûneke innemâ yubâyiûn'llahe yedullahi fevka eydîhim — Elbette sana bîat edenler, gerçekte Allah'a bîat ettiler. Allah'ın eli, onların ellerinin üzerindedir," (Fetih sûresi: 10) âyeti kerîmesinde Fahr-i Âlem Hazretleriyle bîatlaşma Hak Teâlâ Hazretleriyle bîatlaşma kılınmıştır. Zira ettiği her emir Allah'ın emri ve her yasaklaması da Allah'ın yasaklaması idi. Kendisi bizimle Allah arasında vasıta idi. Çaresiz ona tâbi olmak Allah'a tâbi olmak oldu."

Sehl bin Abdullah der ki: "Bir kimse, bütün hallerinde Resûlüllah Efendimiz Hazretlerini kendine veli bilmeyip nefsini kendi elinde sansa, o kimse onun sünnetinin tadını tatmamıştır. Zira Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri:

"Lâ yü'minu ahadüküm hattâ ekûne ehabbe ileyhi min nefsihi — Sizden biriniz, ben ona kendi nefsinden daha sevgili olmadıkça iman etmiş (mü'min) olmaz," buyurmuştur.

Yâni Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, kişiye kendi nefsinden sevgili olmadıkça, onun iman iddiasında bulunması caiz değildir."

Yine Peygamber Efendimizin sevgisinin alâmetleri cümlesinden bir kısmı da şudur ki, O'nu gerçekten seven kimseler, sözle ve işle O'nun dinine yardım ederler, ahlâkı ile ahlâklanırlar, cömertlik, iyilik, yumuşak davranma, tevazu, sabır ve diğer ahlâkta O'na özenirler.

Bir alâmeti de şudur ki, musibetlere sabredip o'nun muhabbeti ile teselli bulurlar. Zira seven kimse, sevginin lezzetiyle musibetin şiddetini unutur. O sevgiden mahrum olan donmuş gönüller gibi gerekli gereksiz her şeyden elem çekmez, sevginin sevinci ile elemleri savuşturur.

Biri de şudur ki, seven kimse Peygamber Efendimizi çok zikreder. Zira seven kimse, sevdiği nesneyi çok yâd edici olur. **"El muhabbetu devâmu'z-zikri — Sevgi, anmanın devâm etmesidir,"** demişlerdir. Bazıları da: **"Zikrü'l-mahbubi alâ adedi'l-enfâsi — Nefeslerin sayısınca sevgiliyi anmadır,"** demişlerdir. Bazıları ise: **"Lil-muhibbi selasü alâmâtin en yekûne kelâmuhu zikre'l-mahbubi ve samtuhu fikren fîhi ve ameluhu tâeten lehu — Seven kimsenin üç alâmeti olur:**

1. Sözü sevdiğinin zikri olur, konuştukça onu yâd eder.

2. Sustuğu zaman onu düşünür.

3. İşi gücü ona itâat etmek olur," demişlerdir.

Hâris-i Muhasibi (Allah sırrını takdis etsin) şöyle der: "Seven kimsenin bir alâmeti şudur ki, devamlı olarak sevgilisini zikreder. Onun zikrinden hiç kesilmez, usanmaz ve yorulmaz."

Hakimler de ittifak etmişlerdir ki: "**Men ehabbe şey'en eksere zikrehu** — Bir kimse bir nesneyi sevse onun zikrini çok eder."

Rivayet olunur ki, bir kere Rabia-i Adeviyye'nin meclisinde âbit ve zâhitlerden birkaç kişi toplanıp dünyayı kötülemeye başladılar. Rabia susup dinliyordu. Onlar konuşmalarını bitirdikten sonra:

— **"Kişi sevdiği nesnenin zikrini çok eder,"** dedi.

Sevilenin zikri sevenlerin kalblerine galip olur. Asla ona bedel olacak bir şey bulamazlar ki, onunla eğlensinler. Öyle ki, onu anmazlarsa yaşama düzenleri bozulur, huzur ve rahatları kaçar. Onu anmakla kalbleri ancak tatmin olur, huzur ve sükûn bulur. Diğer lezzet ve şehvetleri tamamen terkedip kendi halleriyle meşgul olurlar. Bazen olur, şevk ve halleri galebe eder, inledikleri ve ağladıkları görülür. Gittikçe renkleri solar, bedenleri zayıflar. Bazen olur ki, naralar atarlar. Bazen de vecd ziyade olur, seveni helâk eder.

Biri de âlemlerin hocası Efendimiz Hazretlerinin zikri katında saygı, sevgi, alçak gönüllülük, boyun eğme ve benliğini kırma göstermektir. Nitekim ulu sahâbeden rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinden sonra kalanlar, Fahr-i Kâinat Hazretlerini yâd ettikçe O'nun sevgi ve saygısiyle gönüllerini alçaltıp ağlarlardı. Tabiîn ve onlardan sonra gelen iyi halli kimseler de bu yolda gitmişlerdir. Allah onların hepsinden razı olsun.

Bazı âlimlerden nakledilmiştir ki, O'nun zikri katında alçak gönüllülük, her mü'mine vaciptir. Eyyûb Sahtiyanî Fahr-i Âlem Hazretlerini zikrettiği zaman o kadar ağlardı ki, halk ona acırdı. Muhammed bin Cafer çok zaman latife ve tebessüm etmek üzre idi. Ama yanında Fahr-i Kâinat Hazretleri zikrolunduğu zaman benzi sararıp geçerdi. Abdullah bin Zübeyr, yanında zikrolunsa gözlerinden yaş dökülünceye kadar ağlardı.

Zührî, güzel, hoş tabiatlı, halkla karışıp görüşen, onlarla kaynaşan bir kişi idi. Ama yanında Fahr-i Kâinat Efendimiz zikrolunsa kendine öyle bir hal gelirdi ki, sanki ne sen onu bilirsin, ne de o seni bilir.

Safvân bin Süleym ki, çok ibadet eden ve gece namazına kalkan kimselerdendi, yanında Resûlüllah Efendimiz zikredildiğinde o kadar ağlardı ki, meclis ehli kalkıp giderlerdi, onun ağlaması daha dinmezdi.

Katâde (r.a.), bir hadîs işittiği zaman feryat ederek ağlardı. Kendini yenemezdi. Kadı Iyâz, bu zikrolunanlara işaret etmiştir.

Biri de Fahr-i Âlem Hazretlerine kavuşmaya, O'nunla buluşmaya iştiyak çokluğudur. Zira her seven, sevdiği ile buluşmaya müştak olur. Bazıları, "Sevgi, sevgiliye karşı duyulan şevktir," demişlerdir. Abde binti Hâlid bin Ma'dân buyurmuştur ki: "Babam Hâlid, her ne zaman yatağı üzerine gelse Peygamber Efendimiz Hazretlerini, sahâbeden muhâcirin ve ensâri şevkinden zikredip:

— Ya Rab! Benim ruhumu kabzetmekte acele eyle, derdi.

Tâ uyku galebe edinceye kadar böyle söylerdi."

Bilâl-i Habeşî (r.a.) vefat etmek üzere olduğu zaman hanımı üzüntüsünden feryat ediyordu. O ise sevinerek:

— Yarın dostlarla, Muhammed ve arkadaşlariyle buluşuruz, diyordu.

Rivayet ederler ki, nefsini israf eden günahkâr bir kadın vardı. Vefat ettikten sonra onu rüyada gördüler.

— Hak Teâlâ Hazretleri sana neyledi? dediler.

— Mağfiret eyledi, dedi.

— Ne sebeple mağfiret etti? dediler.

— Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine muhabbetim ve O'nu görmeğe iştiyakım sebebiyle mağfiret etti. Bir nida işittim ki: "Bizim sevgilimizi görmeyi arzu edene itap etmekten biz hayâ ederiz. Belki onu sevdiği ile cem ederiz," diye buyruldu, dedi.

Muhabbetin alâmetlerinden biri de O'nun getirdiği ulu Kur'an'ı sevmektir. Bir kişide Allah muhabbeti var mıdır yok mudur bilmek isteseler Kur'an'a muhabbetine

bakarlar. Osman bin Affân (r.a.) buyurmuştur ki: "Eğer bizim kalbimiz temiz olsaydı asla Kur'an okumaktan doymazdı. Seven kimse sevdiğinin kelâmından nasıl doyar ki, onun en çok istediği odur."

Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri, İbn-i Mes'ud Hazretlerine

— Ya Abdullah, Kur'an oku, dinleyelim! dedi.

İbn Mes'ud (r.a.):

— Kur'an sana indi, onu sana ben mi okuyayım? dedi.

Yani: "Sen Kur'an'ı herkesten daha iyi bilirsin, bizden işitmeye ne ihtiyacın var?" demek istedi.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri:

— Ben başkasından işitmeyi severim, buyurdu.

Bunun üzerine İbn-i Mes'ud, Nisâ sûresinin başından başladı: **"Fe keyfe izâ ci'nâ min külli ümmetin bişehîdin ve ci'nâ bike ala hâulâi şehîden — Her ümmetten bir şahit, seni de bunlara şahit getirdiğimiz zaman halleri nice olur?"** (Nisâ sûresi: 4/41) buyurduğu yere gelinceye kadar okudu. Buraya gelince, Peygamber Efendimiz:

— Yeter, ya Abdullah! dedi.

İbn-i Mes'ud, başını kaldırıp baktı, Fahr-i Kâinat Hazretlerinin mübarek gözlerinden durmadan yaş aktığını gördü. İmam-ı Buharî Hazretleri böylece rivayet etmiştir.

Bir kimse ulu Kur'an'ı can kulağiyle dinlese elbette ona tesir edip gözünden yaş gelir. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri:

"Ve izâ semiu mâ unzile ilâ'r-resûli terâ a'yunehum tefîzu mine'd-dam'i mimmâ arefû mine'l-hakki — Resûl'e indirileni dinledikleri zaman, hakkı tanıdıklarından dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün," (Mâide sûresi: 5/83) buyurmuştur.

Bu âyet-i kerîme Hıristiyan âlimleri hakkında inmiştir. Kadı: "Bunda delil vardır ki, tevazu, ilim ve amele değer vermek, şehvetlerden yüz çevirmek, kâfirde olduğu takdirde bile güzel ve makbuldür," demiştir.

Rivayet olunur ki, Abdullah bin Ömer (r.a.) gâh olur Kur'an okurken bazı âyet-i kerîmeye rast gelirdi ki, kendini tutamaz, ağlamaktan bayılıp düşerdi. Bir iki gün evinden çıkmazdı. Onu hasta sanıp gelir, ziyaret ederlerdi.

Ulu sahâbe bir yere toplanıp da aralarında Ebu Musa bulunsa:

— Ya Eba Musa! Bize Rabbimizi andır, derlerdi.

O da başlayıp Kur'an'ı okurdu. Ashâb dinlerlerdi. Allah onların hepsinden razı olsun.

Bir alâmet de o Hazret'in sünnetine muhabbet edip hadîs-i şerifini dinlemekten haz ve safâ bulmaktır. Zira kişi, sevdiği kimsenin sözünü işitmekten sürurlar tahsil eder. Hadîs-i şerif dinlemek Fahr-i Kâinat Hazretleriyle bir nevi sohbet etmektir. Kur'an dinlemek de böyledir; Tanrı Teâlâ Hazretleriyle bir nevi sohbet ve muameledir. Cennet ehlinin rüyet ve Allah'ın hitabını dinlemek ile olan haz ve safâları, başka şeylerden duydukları zevke benzemez. Cehennem ehlinin de niyetten ve hitabı dinlemekten mahrum kaldıklarına üzülmeleri, cismanî azâblarından ziyade olsa gerektir.

Şerefli sözünü dinlemekten haz olunduğu gibi kendi şerefli adını zikirden de haz olunmak gerektir. Gâh olur ki, bazı şevk ve hâl ehli, onun şerefli adını işitmekten mest olurlar. Bu mestliğin sebebi bir lezzettir ki, akla galip olur. Bu lezzetin sebebi, Habib-i Ekrem Hazretlerinin şerefli şânını idrâk etmektir. Bazıları mestliği tarif edip:

"Es-sekru sukutu't-temâlüki fî't-tarab — Mestlik, sevinç coşkunluğu ile kendine hakimiyetin elden gitmesidir," demişlerdir.

Temâlik, ihtiyar dizgini elde olup kişinin kendini zabtetmesidir. Burada "Tarab"dan murat, sevincin şiddetinden kalbe arız olan hafifliktir. O halde mânası, bu sevincin şiddetinden kalbe ârız olan hafiflik ve ferahlık sebebiyle ihtiyar dizgininin elden düşmesi, yâni kişinin kendini kaybetmesi, demek olur. Hâsılı, "Mestlik, sevinç içinde kendini zabtetmenin sâkıt olmasıdır," dediler.

Bu şevk ve mestlik hallerinin en kuvvetli sebeplerinden biri, hoş sesli ve güzel nefesli okuyucuların sesiyle Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin şerefli nâ'tını dinlemektir. Bu mânayı, kalbi harekete getiren şeylerin en kuvvetlilerinden saymışlardır. Kalb aynasına bununla tam cilâ verilmiş olur. Nefsi tamamen o yöne döndürür. Zira güzel sesleri dinlemek haddizatında nefse öyle büyük bir lezzet verir ki, onda akıl yok olur. Böyle bir anda Sevgili'nin zikri can kulağına ulaşınca elbette o yöne tahrik edilmiş olup şevk ve muhabbetin çok artmasını gerektirici olması kesindir. Bu hareket ve şevkin hepsinden ruha öyle keyfiyet ârız olur ki, ne şarap keyfiyetine benzer, ne de başkasına...

İmam Ahmed ve diğerlerinin rivayetlerinde gelmiştir ki, âhiret günü Hak Teâlâ Hazretleri, Dâvud aleyhisselâm'a emredip:

— Yâ Dâvud! Dünyada beni o güzel sesinle temcîd ettiğin (Allah'ın büyüklüğünü öven ve ekseri sabah ezanından önce okunan ilâhiyi okuduğun) gibi şimdi de beni temcîd eyle, diye buyurur.

Hazret-i Dâvud:

— Yâ Rab, nasıl edeyim ki, o sesi sen benden giderdin der.

Hak Teâlâ Hazretleri:

— Yâ Dâvud, sesini ben sana geri verdim, buyurur.

Bunun üzerine Dâvud aleyhisselâm, Arş'ın ayağı katında durup temcîd okur. Cennet ehli, Hazret-i Dâvud'un sesini işittikleri gibi öyle bir hâl ve sevinç kazanırlar ki, cennet nimetlerinden vazgeçip onu dinlemeğe koyulurlar. Onlara bundan daha büyük olan safâ ve lezzet, ancak Hak Teâlâ Hazretlerinin hitabını işittiklerinde hâsıl olur. Bu hâle Allah'ın görülmesi eklenip Hakk'ın cemâlini müşahede ettikleri zaman ise bu öyle bir şeydir ki, onu anlatmaya ne söz yeter ne de işaret onu ihata eder. En iyisini Allah bilir.

Malum olsun ki, zikrolunan muhabbet alâmetleriyle vasıflanmış olan kimse kâmil muhabbet sahibidir. Bir kısmına muhalefet eden, eksik muhabbet sahibidir. Mezkûr alâmetlerin bir kısmını elden kaçırmakla eksik muhabbet sahibi olur, fakat muhib (seven) ismini almaktan tamamen hariç olmaz. Zira İslâm ehlinden bazılarının şarap içtiği görülüp kendilerine had vurulduğu zaman bazıları onlara lânet ettiler. Âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri:

— **"Lâ tul'inûhu feinnehu yuhibbu'l-lâhe ve yuhibbu resûlehu — Ona lânet etmeyin. Çünkü o, Allah'ı sever ve resûlünü de sever,"** buyurdu.

Hâsılı, lânetten nehyedip "Hak Teâlâ Hazretlerini ve resûlünü seven kimseye lânet etmeyin," diye buyurdu. Bundan anlaşıldı ki, masiyeti irtikâp etmek muhabbeti tamamen gidermezmiş. Ama masiyetten kaçınıp Peygamber Efendimizin sünnetine riayeti kemâl derecesinde olsa kâmil muhabbet sahibi olacağından şüphe yoktur. Bu hadîs-i şerifte "Büyük günahları işleyen kâfir olur," diyenlerin mezhebinin reddi vardır. Aynı zamanda masiyet irtikâbı ile muhabbetin sübutu arasında zıtlık olmadığına delâlet vardır, dediler.

Dostluk ve Muhabbet

Âlimler: "Muhabbet derecesi ile hillet (halillik, dostluk) derecesinden hangisi yüksektir?" diye ihtilaf etmişlerdir. Kadı Iyaz'ın naklettiği üzre bazıları: "Muhabbet ve hilletin ikisi bir nesnedir. Elbette habîb olan halîl olur ve halîl olan habîb olur," dediler. Bazıları, hillet derecesini yüksek tutup Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri: **"Lev küntü müttehizen halîlen gayre rabbî — Rabbimden başkasını halîl (dost) edinseydim** (ey Eba Bekir, seni dost edinirdim)..." buyurdu. Ama Fâtıma, Hasan, Hüseyin ve Üsâme (Allah onların hepsinden razı olsun) Hazretlerini sevdiğini muhabbet kelimesini kullanarak söylediler. Fakat Mirac kıssasında İmam Beyhakî'nin nakli üzre Resûlüllah Efendimiz Hazretleri münâcât edip:

— Yâ Rab! İbrahim'i halîl ittihaz ettin ve Musa ile konuştun, dediği zaman Hak Teâlâ Hazretlerinin:

— Yâ Muhammed! Sana ondan daha hayırlı olanı vermedim mi? deyip **"Vettehaztüke habîben — Seni sevgili ittihaz ettim,"** dediğine gelince böyle buyurması, muhabbet derecesinin daha yüksek olduğuna delâlet eder, dediler.

Muhabbet makamının üstünlüğüne kail olanlar birçok yönden fark beyan ettiler.

Kadı Iyâz'ın *Şifâ*'da İmam Ebu Bekir bin Fevrek'den nakil yoliyle zikrettiğine göre bu cümleden biri şudur: Halîl bilvasıta vusül bulur, habîb ise bizzat vâsıl olur. Nitekim İbrahim aleyhisselâm hakkında: **"Ve kezâlike nurâ ibrâhime melekûte's-semâvâti ve'l-arzı — Böylece biz İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösterdik,"** (En'am sûresi: 6/75) buyruldu ve Peygamber Efendimiz Hazretleri hakkında: **"Fekâne kabe kavseyni ev ednâ — Onunla arası iki yay kadar, hatta daha az kaldı,"** (Necm sûresi: 53/9) buyruldu.

Biri de şudur ki, Halil aleyhisselâm: **"Lâ tuhzinî — Beni utandırma,"** (Şuarâ sûresi: 26/87) diye dua etti. Fahr-i Kâinat Efendimiz hakkında ise kendisi: **"Yevme lâ yuhzillahu'n-nebiyye — O gün Allah, peygamberi utandırmaz,"** (Tahrim sûresi: 66/8) buyurdu.

Biri de şudur ki, Halil aleyhisselâm, mihnet ve belâ içinde kendisi: **"Hasbiyallahu — Allah bana yeter,"** (Tevbe sûresi: 9/129) dedi ve Kâinatın Efendisi için Hak Teâlâ Hazretleri: **"Hasbik'allahu — Allah sana yeter,"** (Enfâl sûresi: 8/62 ve 64) buyurdu.

Biri de şudur ki, Hazret-i Halil'in bağışlanması umut derecesinde idi. Nitekim: **"Vellezi atmau en yağfirlî hatîetî yevme'd-dîni — Din günü onun hatamı bağışlayacağını umarım,"** (Şuarâ sûresi: 26/82) dedi. Halbuki Habîb'in bağışlanması yakîn derecesinde idi. Nitekim, O'nun hakkında: **"Liyağfire lekellahu mâ tekaddeme min zenbike ve mâ teahhere — Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışladı,"** (Fetih sûresi: 48/2) buyrulmuştur, dediler.

Fakat bütün bu zikredilen açıklama şekillerinde tartışılacak yerler vardır. Gerçekten şunda şüphe yoktur ki, hillet ve muhabbet vasfının her ikisi de beraberce İbrahim aleyhisselâm hakkında sâbittir. Aynı şekilde Peygamber Efendimiz hakkında da sâbittir. Ne Hazret-i İbrahim'den muhabbet vasfı giderilebilir, ne de Fahr-i Kâinat Efendimiz hillet vasfı giderilebilir. Hususiyle Ebu Hüreyre'nin hadîsinde Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Âlem Hazretlerine: **"İnnî ettaheztüke halîlen — Gerçekten ben seni halîl (dost) ittihaz ettim,"** buyurduğu sâbit olmuştur. Şunun hakkında da icmâ kaim olmuştur ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, bütün peygamberlerden üstündür. Belki mutlak olarak Allah'ın bütün yaratıklarından üstündür. Doğrusu şudur ki, hillet muhabbetten daha üstün, daha yüksek ve daha mükemmeldir.

İbn-i Kayyum buyurmuştur ki: "Bazı galat ehlinin muhabbetin hilletten daha mükemmel ve daha üstün olduğunu zannetmeleri bilgisizliklerindendir. Zira muhab-

bet umumî, hillet ise hususîdir. Hillet, muhabbetin nihayetidir. Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri ise: **"İnnallahe ittehaznî halîlen — Gerçekten Allah beni halîl ittihaz etti,"** diye buyurmuştur. Bununla beraber Âyişe'ye, Ebu Bekir'e ve Ömer'e (Allah onlardan razı olsun) muhabbeti olduğunu haber vermiştir.

Ayrıca Hak Teâlâ Hazretleri, ulu Kur'an'ında: **"İnnallahe yuhibbu'ttevvabîne — Allah tevbe edenleri sever"** (Bakara sûresi: 2/222) ve **"Ve yuhibbu'l-mütetahhirîne — Ve temizlenenleri sever"** (Bakara sûresi: 2/222) ve **"Yuhibbu's-sabirîne — Sabredenleri sever"** (Âl-i İmrân sûresi: 3/146) ve **"Yuhibbü'l-muhsinîne — İyilik edenleri sever"** (Bakara sûresi: 2/195 — Âl-i İmrân sûresi: 3/134, 148 - Mâide sûresi: 5/13) ve **"Yuhibbu'l-müttakîne — Sakınanları sever"** (Âl-i İmrân sûresi: 3/76 - Tevbe sûresi: 9/4,7) buyurdu. Ama hilletini insanların efendisi ve mahşer gününün şefaatçisi Efendimiz Hazretleri ile İbrahim aleyhisselâm'a mahsus kıldı."

Şeyh Bedreddin Zerküşî de dedi ki: "Bazıları, muhabbet hilletten üstündür; zira Muhammed habibullah ve İbrahim halilullah'dır, derler. Ama bu söz zayıftır. Zira hillet hususîdir, mânası sevenin tevhididir. Muhabbet ise umumîdir. Tanrı Teâlâ Hazretleri: **"İnnallahe yuhibbu't-tevvabîne — Gerçekten Allah tevbe edenleri sever,"** (Bakara sûresi: 2/222) buyurmuştur. Sahih hadîste gelmiştir ki: **"Gerçekten Allah, İbrâhim'i halîl ittihaz ettiği gibi beni halîl ittihaz etti."** diye buyurmuştur." En iyisini ve en doğrusunu Allah bilir.

2. Fasıl

Peygamberimize Salât ve Selâm Etmenin Hükmü

Allahu Teâlâ Hazretleri buyurdu ki:

"İnnallahe ve melâiketehu yusallûne ale'n-nebiyyi yâ eyyühellezîne âmenû sallû aleyhi ve sellimû teslîmen — Elbette Allah ve melekleri Peygamber'e yardım ederler. Ey iman edenler, siz de ona yardım edin ve tam teslim olarak selâmet bulun, İslâm olun." (Ahzâb sûresi: 33/56)*

Ebu'l-Âliye, "O Hazret'e Hak Teâlâ Hazretlerinin salât etmesinin mânası, melekleri içinde O'na senâ etmesidir," dedi. İbn-i Hacer: "Bu söz, bütün sözlerin en üstün olanıdır," dedi. Bu takdirde Hak Teâlâ Hazretlerinin O'na salât etmesinden murad senâ ve tazim etmesi olur. Meleklerin ve başkalarının O'na salât etmes'nin mânası, Hak Teâlâ Hazretlerinden O'na senâ ve tazim olunmasını taleb olur. Gerçekte murad, fazlalığın talebi olur, yoksa salâtın aslı olmaz. Yâni meleklerin ve mü'minlerin salâtından maksat, Allah'ın salâtının daha fazla olmasını istemektir, yoksa Allah'ın O'na salât ettiği zaten zikrolunmaktadır. Bu sebeple istenen, salâtın kendisi olmayıp fazla olmasıdır.

---

* "Salât" kelimesinin mânası "yardım" demektir. Burada Allah'ın ve meleklerin Peygamber'e yardım etmesi, O'na ilâhî hakikat ve hükümleri vahyen bildirmesi, batınen ve zahiren kendisini desteklemeleri mânasına gelir. Mu'minlerin O'na yardım etmesi ise, her şeyden önce anlayış göstererek O'nun elçilik vazifesinin gerçekleşmesini mümkün kılmakla, ondan sonra teslimiyet göstererek O'nun kurtarıcılık işini kolaylaştırmakla, daha sonra O'nun yolunda O'nun gayesinin tahakkuku için malıyle ve canıyle mücâhede etmekle olur. Mü'min, bu teslimiyet ve yardım şartlarını yerine getirmekle her tehlikeden selâmet bulup gerçek Müslim olur, demektir. (S.N.)

İbn-i Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki: "Meleklerden salât, bereketle duadır," buyurmuş. Bu da fazlalığın istenmesi demektir.

Dahhâk bin Müzâhim, "Allah'ın salâtı rahmettir" demiş. Ondan bir rivayette de "Mağfirettir" diye naklolunmuş, "Meleklerin salâtı duadır," demiştir.

Müberrid: "Allah'dan salât rahmettir. Meleklerden salât, salâtın istenmesine sebep olan rikkattir," demiş. Ama buna itiraz edip dediler ki: "Salât ile rahmetin birbirinden başka olduğuna:

"Ulâike aleyhim salavâtun min rabbihim ve rahmetün — İşte Rablerinden salavât (yardımlar) ve rahmet onlaradır," (Bakara sûresi: 2/157) âyet-i kerîmesi delâlet eder. Zira rahmeti salâvata atfetmek onların başka başka şeyler olmasını gerektirir.

Yine bunun gibi ulu sahâbe de **"Sallû aleyhi ve sellimû teslîmen"** (Bakara: 2/56) kavl-i şerifinde de birbirinden başkalık (yâni salât ile selâm'ın birbirinden ayrı şeyler olduğunu) anlayıp hatta salâtın ne olduğundan sual ettiler. Halbuki rahmetin zikri selâmın öğretilmesinde geçmişti. Eğer rahmet mânasına olsaydı Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri "Selâm'da mânasını öğrenmiştiniz," buyururdu. Böyle demedi, dediler. Ama böyle diyenler, Resulullah Efendimizden salât'ın tefsirini nakletmediler.

Bazıları dediler ki: "Hak Teâlâ Hazretlerinin mahlûkatına salâtı iki kısımdır. Birincisi hususîdir, bu senâ ve tazim mânasınadır ki, peygamberlerine mahsustur. Biri de umumîdir, o rahmet mânasınadır ki, **"Vesiat rahmeti külli şey'in — Rahmetim her şeyi yaplamıştır,"** (Araf sûresi: 7/156) hasebince diğer insanlara göredir."

Kadı Iyâz da Ebu Bekir El-Kuşeyrî'den şöyle nakleder ki: "Resûlüllah Hazretlerine salât, Hak Teâlâ tarafından şereflendirme ve ziyade yüceltmedir. Geri kalanına salât, rahmettir," demiş.

Hâsılı, Resûlüllah Efendimiz ile diğer mü'minler arasında fark bununla zahir olur. Zira, Hak Teâlâ Hazretleri, bir yerde: **"İnnallahe ve melâiketehu yusallûne ale'n-nebiyyi — Allah ve melekleri peygamber üzerine salât (yardım) ederler,"** (Ahzâb sûresi: 33/56) buyurdu. Bir yerde de: **"Hüvellezî yusallî aleyküm ve melâiketehu — Sizin üzerinize salât (yardım) eden O'dur ve O'nun melekleridir,"** (Ahzâb sûresi: 33/43) buyurdu. Malumdur ki, Efendimiz Hazretlerine lâyık olan mertebe, başkasına lâyık olandan daha yüksektir. İcmâ da bunun üzerinde toplanmıştır. Bu âyet-i kerîmede Muhammed Mustafa Efendimizin şerefli şânına öyle büyüklük verme vardır ki, başka âyetlerde yoktur, dediler.

İmam Halimi *Şu'bu'l-İmân*'da der ki: "Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerine salâtın mânası tazimdir. **"Allahümme salli alâ Muhammed"** demek, **"Muhammed'i bü-**

yült, yücelt" demektir. Murat, dünyada büyültme, zikrini yüceltme, dinini galip ve şeriatını bâki kılmaktır. Âhirette tazim ise sevaplarını çok, şefaatini kabul, Makam-ı Mahmud ile faziletini zahir kılmaktır. Bu takdirde **Sallû aleyhi — O'na salât edin"** demek, **"Ud'û rabbeküm bi's-salâtı aleyhi — O'nun üzerine Rabbinizden salât isteyin"** demek olur. Mü'minlerin salât eylemesi, onun için Hak Teâlâ Hazretlerinden salât istemek olur. Âl ve ashâbını, zevcelerini ve zürriyetlerini kendine atfetmek bu mânaya zarar etmez. Zira onlar için tazim dilemek men edilmiş bir şey değildir. Zira her kişinin lâyık olduğuna göre tazimi vardır."

Ancak Ebu'l-Aliyye'den daha önce zikredilmiş olan mâna, bundan daha parlaktır. Zira o takdirde "Salât" kelimesinin Hak Teâlâ Hazretlerine, meleklere ve salâtla emredilmiş olan mü'minlere nisbet edilerek kullanılması aynı mânaya olur. Bu mânayı teyid edicidir ki, peygamberlerden başkası için rahmet okunmasının, acımanın caiz olduğunda ihtilaf yoktur. Peygamberlerden başkasına salâtın caiz olduğunda ise ihtilaf etmişlerdir. Eğer **"Allahümme salli alâ Muhammedin"** demek **"Muhammed'e rahmet eyle"** yahut **"Terahham alâ Muhammedin — Muhammed'e merhamet eyle"** mânasına olsaydı peygamberlerden başkası için demek de caiz olurdu. Bereket mânasına da olsa yine böyle olurdu.

Şu da hatıra gelir ki, salât, eğer rahmet ve bereket mânalarına olsaydı "Teşehhütte salât etmek vaciptir" diyenler katında **"Esselâmü aleyke eyyühe'n-nebiyyü ve rahmetullahi ve berekâtuhu — Selâm senin üzerine olsun ey peygamber, Allah'ın rahmeti ve bereketleri de..."** demekle sâkıt olurdu. Zira salâttan murat bu mânalar olunca bu kelimeler yeterdi, salât kelimesine ihtiyaç kalmazdı, dediler.

Ama buna cevap yermek kabildir. Zira zikri taabbüd yoliyle olunca salavatın getirilmesi lâzımdır. Ona delâlet eden şeyle iktifa etmek caiz değildir. Eğer sual olunup:

— Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerine salât etmeğe emir ne vakit gelmiştir? denilirse cevap, Ebu Zer-i Hervî'nin dediği üzre:

— Hicretin ikinci yılında vâki olmuştur.

Bazıları, "Miraç gecesinde buyruldu," dediler. Bazı rivayette Şaban ayı Resûl-i Kibriyâ Hazretlerine salât vermek zamanıdır. Zira **"İnnallahe ve melâiketehu yusallûne alâ'n-nebiyyi — Allah ve melekleri, peygambere salât ederler,"** (Ahzâb sûresi: 33/56) âyet-i kerîmesi o ayda nüzul etti, demişler.

İmam-ı Halimî buyurmuştur ki: "Sevilenlerin en güzeli ve peygamberlerin en muhteremi Efendimiz Hazretlerine salât etmekten maksat Hak Teâlâ Hazretlerinin emrine uygun hareket edip O'na yakınlık hâsıl etmektir. Aynı zamanda Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin üzerimizdeki hakkını kazâ etmektir."

İbn-i Abdüsselâm da ona uyup Şeceretü'l-Maârif adlı kitabında dedi ki: "Bizim Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine salât etmemiz, O'na şefaat etmek değildir. Zira bi-

zim benzerimiz kimselerden O'nun benzerine şefaat olmaz. Fakat Hak Teâlâ Hazretleri, iyilikte bulunan kimseye mükâfatla karşılık vermeyi bize emretmiştir. Buna muktedir olamayınca dua ile mükâfat ederiz. Hak Teâlâ Hazretleri, bizim Fahr-i Kâinat Hazretlerine mükâfattan aczimizi bildi de bizi salâta irşad eyledi."

İbnü'l-Arabî (Allah sırrını takdis etsin) de buyurmuştur ki: "Salât'ın faydası yine bize rücu eder. Zira Efendimiz Hazretlerine salât etmek, itikat sevincine, niyet halisliğine ve muhabbet izharına delâlet eder; o bizimle Allah arasında vasıta olan ulu elçiye ihtirama delâlet eder."

Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine salât ve selâm etmenin **hükmü** hakkında âlimler ihtilaf edip birkaç kavl (görüş) buyurmuşlardır:

1. Bunlardan biri şudur: "Fahr-i Kâinat Hazretlerine salât etmek vaciptir. Fakat bunun yeterlilik derecesinin en azı bir kere salât etmektir," dediler.

2. "Çok etmek vaciptir" dediler. Fakat bunu sayı ile sınırlandırmadılar. Bu kavl, Malikî imamlarından Ebu Bekir bin Bükeyr'indir. Kadı Iyâz nakletmiştir.

3. "Zikrolunduğu her defada salât etmek vaciptir," dediler. Bu kavl, Tahâvî'nin, Hanefî âlimlerinden bir topluluğun, Halimî'nin ve Şafiî âlimlerinden bir topluluğundur. Malikilerden İbn-i Arabî: "Her zikrolundukça salât etmek ihtiyata daha uygundur," dedi. Zemahşerî de böyle demiştir. Zira Tirmizî'nin naklinde Ebu Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki:

رَغِمَ أَنْفُ مَنْ ذُكِرْتُ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ

"Her kimin yanında adım anılır da bana salât etmezse zelil olsun" diye beddua etmişlerdir. Sahih hadîstir.

İmam-ı Taberanî'nin naklinde Câbir'den rivayet edilmiştir ki:

شَقِيَ عَبْدٌ ذُكِرْتُ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ

"Ben onun yanında anılıp da bana salât etmeyen kimse şaki demektir," buyrulmuştur.

İbn-i Hibban'ın rivayetinde Ebu Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki:

مَنْ ذُكِرْتُ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ فَمَاتَ فَدَخَلَ النَّارَ فَأَبْعَدَهُ اللّٰهُ

"Her kimin yanında ben anılırım da bana salât etmezse o kimse öldüğü zaman cehenneme girsin ve Allah ondan uzaklaşsın," diye buyurmuşlar.

Zelil olmak, Allah'dan uzak kalmak ve şaki olmakla beddua edilmesi terk üzere olana acı karşılık verilmesini gerektirir. Bu, vacip olmasının alâmetlerindendir. Mâna cihetinden de salât ile emrolunmasının faydası, O'nun ihsanına mükâfattır. İhsanı ise devamlı ve sonsuzdur; O halde anıldıkça salât etmek gerek, dediler. Ayrıca: **"Lâ tec'alû duâe'r-resûli beyneküm keduâi ba'ziküm ba'zen — Peygamberi çağırmayı, aranızdan birinin diğerini çağırması gibi tutmayınız,"** (Nur sûresi: 24/63) âyet-i kerimesini delil getirip "Eğer zikrolundukça salât olunmazsa insanlardan herhangi biri gibi tutulur," dediler.

Ama "her zikrolundukça salât etmek vacip değildir" demiş olan kimseler bunlara cevap verip:

— Bu sizin dediğiniz öyle bir sözdür ki, sahâbeden ve tabiînden bir kişinin söylediği bilinmiyor. Sonradan ortaya çıkmış bir sözdür, uydurmadır. Eğer umumiyet üzre olsaydı müezzin ezanda Peygamber Efendimizin şerefli ismini zikrettiği zaman da salât vermek lâzım olurdu, Kur'an okuyan kimse şerefli isminin zikredildiği âyete geldiğinde salât vermek vacip olurdu, her müslümana şehadet kelimesini zikrettiği gibi salât vermek gerekli olurdu. Bunlar zahmet ve meşakkattir. İslâm dininde ise zahmet ve meşakkat yoktur. Yine böyle olsaydı Hak Teâlâ Hazretleri her zikrolunduğunda senâ vacip olmaya daha lâyıktı. Buna ise kimse zahip olmamıştır, dediler.

Hanefî âlimlerinden İmam Kudûrî ve diğerleri buyurmuşlardır ki: "Her zikrolundukça vaciptir demek, bu sözü söyleyenden daha önceliği olan icmaa aykırıdır. Zira ulu sahâbenin hiç birinden, Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine hitap edip "Ya Resûlüllah!" dediklerinde "Sallallahu aleyke" demiş oldukları, işitilmiş ve kaydedilmiş değildir. Eğer böyle olsaydı ondan başka ibadete vakit bulunmazdı."

Bunlar, zikrolunan hadîs-i şerifleri, onun talebinde kuvvetlendirme ve mübalağaya, terketmeyi itiyat haline getirenler hakkında olmaya hamlettiler. Ve nihayet "Resûlüllah Efendimizin bir mecliste zikrinin tekerrür etmesiyle salâtın tekerrür etmesinin gerekliliğine dair hadîslerde delâlet yoktur," dediler. En iyisini Allah bilir.

4. "Bir toplantıda zikri tekerrür eder olsa dahi sadece bir kere salât vaciptir," dediler. Bu kavli Zemahşerî hikâye etmiştir.

5. "Her duada vaciptir" demişler. Bunu da Zemahşerî hikâye etmiştir.

6. "Salât etmek müstehap olan şeylerdendir," demişler.

7. "Tevhit kelimesi gibi ömürde bir kere salât vermek vaciptir," dediler. Bu kavl, Hanefî âlimlerinden Ebu Bekir Râzî'nindir.

8. "Namaz içinde vaciptir, yeri belirli değildir," dediler. Bu söz, Ebu Ca'fer El-Bâkır'den nakledilmiştir.

9. "Teşehhütte vaciptir," dediler. Şa'bî, İshak, İbn-i Râheveyh buna zahip olmuşlardır.

10. "Son ka'dede teşehhüdü tamamladıktan sonra ve selâmdan önce okumak vaciptir," dediler. Bu söz, İmam-ı Şafiî'nin ve ona tâbi olanlarındır. Fakat "Vaciptir" dedikleri için âlimlerden çok kimse Şafiî'ye itiraz edip "Vücubuna delâlet eden bir şey yoktur" demişlerdir. Hanefi imamları katında sünnettir. Namazda okunan salât: **"Allahümme salli alâ Muhammedin ve ala âli Muhammedin..."** ilh. meşhurdur. Bazıları, **"Ve erham Muhammeden — Ve Muhammed'e rahmet eyle"** demek mekruhtur, dediler. Ama doğrusu şudur ki, keraheti yoktur*. İmam-ı Zeylaî böyle demiştir.

Şafiîler, kendilerine gelen itirazın cevabında çok ıstıraba düşmüşlerdir. Nihayet vücuba kuvvetli delil bulmaktan âcizdirler.

Salâtın Sıfatı:

Peygamber Efendimiz Hazretleri üzerine salât vermenin sıfatı nasıldır? Şimdi onu beyan edelim. Abdurrahman bin Ebi Leylâ'dan rivayet edilmiştir ki, şöyle anlattı: "Bir gün Kâ'b bin Ucre benimle konuşurken:

— Sana bir hediye vereyim, dinle ve belle, dedi.

Sonra anlatmaya devam etti:

— Bir gün Fahr-i Kâinat Efendimiz üzerimize geldi de "Ya Resûlüllah! Sana selâm vermenin nasıl olduğunu biliriz, ama salât nasıl olsa gerektir?" dedik. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz:

"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ salleyte alâ İbrahime, inneke hamîdün mecîdün. Allahümme bârik alâ Muhammedin kemâ bârekte alâ âli İbrahime, inneke hamîdün mecîdün — Allahım, Muhammed'e ve Muhammed'in soyuna yardım eyle, İbrahim'e yardım ettiğin gibi. Gerçekten çok övülen ve çok büyük olan sensin. Allahım, Muhammed'e ve Muhammed'in soyuna çok hayırlar, kutluluk ve mutluluklar ver, İbrahim'in soyu üzerine çok hayır-

---

* Ancak Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin ölmüş olduğunu düşünerek "Allah O'na rahmet etsin" demek emre aykırıdır. Çünkü O, ebedî,hayatla diridir, bizim duâ ve salavâtımızı işitir ve bilir. Mü'minler ve şehitler hakkında ölü denilmesi yasaklanmış iken onlara şefaat edecek durumda olan Resûlüllah Efendimizin ölü olduğunu düşünmek evleviyetle men' edilmiş olur. Allah'ın rahmeti ölülere mahsus olmayıp hususiyle diriler hakkında düşünülürse bu takdirde hayatta olan herhangi bir kimse hakkında olduğu gibi Resûlüllah Efendimiz hakkında da dinini, güzel ahlâk ve huylarını, şerefli sünnetini her gönle hâkim kılması temennisiyle "Allah Ona yardım etsin" demek gibi "Allah O'na rahmet etsin" demekte de kerahet yoktur, demek olur. Yardım ve rahmet dilemekten maksat da, Onun gayesinin kendi gönlünde gerçekleşmesi temennisini her kişinin gönlüne yerleştirmesidir. (S.N.)

lar, kutluluk ve mutluluk verdiğin gibi. Elbette çok övülen ve çok büyük olan sensin," dedikten sonra "Böyle deyiniz," diye buyurdu.

Hadîs imamlarından Buharî, Müslim, Tirmizî, Ebu Dâvud ve Nesâî (Allah onlara rahmet etsin) böylece rivayet etmişlerdir. Son derece kuvvetli bir rivayettir.

İbn-i Ebi Hâtem şu sözle rivayet eder ki: **"İnnellahe ve melâiketehu yusallûne ale'n-nebiyyi — Allah ve melekleri peygamber üzerine salât ederler,"** (Ahzâb sûresi: 33/56) âyeti indiği zaman:

— Ya Resûlüllah! Sana nasıl salât getirelim? dediler.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri:

— **"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ salleyte alâ İbrahime inneke hamîdün mecîdün ve bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ bârekte alâ İbrahime ve alâ âli İbrahime inneke hamîdün mecîdün,"** deyiniz, diye buyurdu.

İbn-i Ebi Leylâ'dan rivayet edilmiştir ki: "Salât'ın sonunda **'Ve aleynâ maahüm — Onlarla beraber bizim üzerimize de...'** demeli," demiştir. Yâni Fahr-i Kâinat Efendimize ve soyuna duadan sonra kişinin kendine de dua etmesi demek olur.

İmam-ı Ahmed'in rivayetinde Ebu Hamîd-i Saidî'den rivayet edilmiş olan şudur ki:

— Ya Resûlallah! Nasıl salât verelim? dediler.

Resûlüllah Efendimiz:

— Şöyle deyiniz, diye buyurdu:

"Allahümme salli alâ Muhammedin ve ezvâcihi ve zürriyetihi kemâ salleyte alâ İbrahime ve bârik alâ Muhammedin ve ezvâcihi ve zürriyeühi kemâ bârekte alâ âli İbrahime inneke hamîdün mecîdün."

Ebu Mes'ud Ensarî'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: Bir gün Sa'd bin Ubâde'nin meclisinde oturuyorduk. Fahr-i Âlem Efendimiz geldi. Beşîr bin Sa'd dedi ki:

— Ya Resulallah! Hak Teâlâ Hazretleri, sana salât vermeyi bize emretti...

Fahr-i Âlem Hazretleri hiç bir şey söylemeyip bir zaman sustu. Hatta kalbimize geldi ki: "Keşke Beşîr bu sözü söylememiş olsaydı," dedik. Ondan sonra kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri:

— Şöyle deyiniz, diye buyurdu:

"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ salleyte alâ İbrahime ve bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ bârekte alâ İbrahime ve alâ âli İbrahime fî'l-âlemiyne inneke hamîdün mecîdün."

İmam-ı Mâlik, Müslim ve diğerleri böyle rivayet etmişlerdir. Eğer sual olunup:

— **"Kemâ salleyte alâ İbrahime — İbrahim'in üzerine salât ettiğin gibi"** denilmesinin sebebi nedir? Benzetme, kendisine benzetilen şeyin benzeyen şeyden daha kuvvetli olduğu yerde olur. Halbuki burada iş, bunun aksinedir. Açıktır ki, Fahr-i Kâinat Hazretlerinin İbrahim'den ve İbrahim'in soyundan daha üstün olduğunda şüphe yoktur, denilirse âlimler buna birkaç şekilde cevap vermişlerdir.

Bu cevapların en kuvvetlilerinden biri şudur: "Benzetme salâtın kendisindedir, yoksa değerinde ve miktarında değildir," dediler. Bu benzetme, **"İnnâ evhaynâ ileyke kemâ evhaynâ ilâ Nûhin — Biz, Nuh'a vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik,"** (Nisâ sûresi: 4/163) âyet-i kerîmesinde olan benzetme gibidir. Kasdedilen vahiydir."

Şuna da benzer ki, bir kimse sana: "Filana ihsan ettiğin gibi oğluna da ihsan et" dediği zaman "Ona nasıl ihsan ettinse buna da ihsan eyle" demektir, yoksa "Ona ne kadar ihsan ettinse buna da o kadar ihsan eyle" demek değildir. Hak Teâlâ Hazretlerinin: **"Ve ahsin kemâ ahsenallahu ileyke — Allah sana nasıl iyilik ettiyse sen de öyle iyilik et,"** (Kasas sûresi: 28/77) buyurması da bu kabildendir, dediler.

İmam-ı Kurtubî, bu kavli diğer cevaplardan üstün tutmuştur. Bazıları bu kavli İmam-ı Şafiî'ye nisbet etmişlerdir.

Bir cevap da kendisine benzetilenin benzeyenden daha kuvvetli ve üstün olmasını evvelâ men edip her zaman böyle olmasını kabul etmemektir. Zira bazen olur ki, benzetme, kendi dengine ve bazen de kendinden aşağısına olur. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri: **"Meseli nûrihi kemişkâti — O'nun nuru bir lambaya benzer,"** (Nur sûresi: 24/35) buyurmuştur. O'nun (Allah'ın) nuru nerede, lamba nerede? Fakat kendisine benzetilenden kastedilen dinleyiciye açık ve parlak bir nesne olduğu için nurunu lambaya benzetmek güzel oldu. Salât hususunda da Hazret-i İbrahim'e ve soyuna tazim açık ve parlak bir şey olduğu için benzetme güzel oldu, dediler.

Bu kavli şu da teyid eder ki, yukarıda geçen salâtın sonunda **"Fî'l-âlemîne — Bütün âlemlerde,"** buyrulmuştur. Mânası: "Âlemlerde İbrahim'e ve İbrahim soyuna salâtı izhar ettiğin gibi" demek olur. Onun için "Fî'l-âlemîne" sözü İbrahim'in zikrinde vâki oldu "Âl-i Muhammed"in zikrinde vâki olmadı, dediler.

Bu tafsil, Taybî'nin "Zikri geçen benzetme, eksiği tam olana katmak kısmından değildir, belki meşhuru meşhur olmayana katmak kısmındandır," dediği mânadadır. İmam Nevevî, Şafiî'ye nisbet edilen cevapla mecmuu mecmua teşbih etme cevaplarını beğenmiştir. "Cevapların en güzeli onlardan biridir," demiştir.

İbn-i Kayyum, cevapların çoğunu tezyif ettikten sonra dedi ki: "Mecmuu teşbih cevabı güzel bir cevaptır. Ondan daha güzeli şudur ki, Resulullah Efendimiz Hazret-

leri, İbrahim'in soyundandır. İbn-i Abbas'dan sâbit olmuştur ki: **"İnnallahe'stafa Âdeme ve Nûhan ve âle İbrâhîme ve âle İmrâne fî'l-âlemîne — Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrâhim soyunu ve İmrân soyunu süzüp arıtarak âlemlere üstün kıldı,"** (Âl-i İmrân sûresi: 3/33) âyet-i kerîmesinin tefsirinde "Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, Âl-i İbrâhim'dendir," demiştir. Bu takdirce sanki bize emretti ki: "Muhammed'e ve hususiyle Muhammed'in soyuna o kadar salât ediniz ki, miktarı, kendine, İbrâhim'e ve umumî olarak İbrâhim soyuna olan salât kadar olsun. Lâyık olan miktarı kendi soyuna sarf olunup geri kalanının mecmuu kendine kalsın. Bu mecmuun, kendinden başka bütün İbrahim soyunun hisselerinden fazla olduğu kesindir. Bu takdir üzre benzetmenin faydası açıkca ortaya çıkıp salavâtın sözleri içinde bu sözün üstünlüğü açık seçik belli olur."

Halimî der ki: "Bu benzetmenin sebebi şudur ki, melekler, İbrahim aleyhisselâm'ın evinde: **'Rahmetullahi ve berekâtuhu aleyküm ehle'l-beyti innehu hamîdün mecîdün — Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizde, ey ev halkı! Elbette O, en çok övülmeye ve sevilmeye lâyık olandır, çok büyüktür,'** (Hûd sûresi: 11/73) demişlerdir. Bundan anlaşılır ki, Muhammed ve Muhammed'in soyu, İbrahim'in ehl-i beytindendir. Sanki böyle salât eden kimse, 'Ya Rab, meleklerin dualarını o zamanda mevcut olan İbrahim soyu hakkında kabul ettiğin gibi Muhammed ve Muhammed'in soyu hakkında da kabul eyle,' demiş olur. Onun için salâtın sonunu âyet-i kerîmenin sonu ile bitirip **'İnneke hamîdün mecîdün — Elbette sen, övülmeye ve sevilmeye en çok lâyık olansın, çok büyüksün,'** buyurmuştur."

Eğer sual olunup, "Âl-i Muhammed'den (Muhammed'in soyundan) murat kimlerdir?" denilirse bunun cevabı şudur: Âlimlerin çoğunun seçkin tutup Şafiî'nin kesinleştirdiği üzre kendilerine sadaka haram kılınanlardır. Bu kavli kuvvetlendiricidir ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, Hazret-i Hasan'a:

— **"İnnâ âle Muhammedün lâ tahillu lenâ es-sadakatu — Biz Muhammed soyuyuz, bize sadaka helâl olmaz,"** buyurmuştur.

Bazıları, "Âl'den murat, zevceleriyle zürriyetidir," dediler. Bazıları da, "Bütün icabet ümmeti (Peygamberimizin dâvetini kabul ederek müslüman olanların hepsi) dir," dediler. Ebu Tayyibü't-Taberî, bazı Şafiîlerden böyle hikâye etmiştir.

İmam-ı Nevevî, Müslim şerhinde bu kavli tercih etmiştir. Kadı Hüseyin, "İcabet ümmetinin en takî olanlarıdır," demiştir. Itlak edenin (herhangi bir zümre belirtmeksizin söyleyenin) sözü de bu mânaya mahmuldür. Bu kavli teyid eder ki, Deylemi ve diğerlerinin Enes'den rivayet ettikleri üzre Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerinden sual edip:

— Âl-i Muhammed kimlerdir? dediler.

Peygamber Efendimiz Hazretleri, cevap olarak:

— **"Külli takiyyün min ümmeti Muhammedin — Muhammed ümmetinden takvâ sahibi olan her kişi,"** buyurdu.

Deylemî, naklinde, böyle buyurduktan sonra: **"İn evliyâuhu ille'l-müttekune — O'nun velileri (dostları) ancak müttakilerdir,"** (Enfâl sûresi: 8/34) âyetini kıraet etti, dediler. Ama bunların isnadında zayıflık vardır. Fakat Sahihayn'da bunlara şahit vardır ki:

إِنَّ آلَ فُلَانٍ لَيْسُوا لِي بِأَوْلِيَاءَ إِنَّمَا وَلِيِّيَ اللّٰهُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ

"Filânın soyu benim dostlarım değillerdir, ancak benim dostum, Allah'la mü'minlerin iyi ve temiz olanlarıdır" buyurdukları rivayet olunmuştur. Âl (soy) kelimesinden mü'minlerin müttakileri murat olduğu takdirde evliya mânasına olacağı açıktır. O halde Sahihayn'de vâki olan mezkûr hadîs, Deylemî'nin rivayetinin sıhhatine de şahit olur.

İbn-i Mes'ud'dan rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri şöyle buyurdu:

إِذَا تَشَهَّدَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَقُلْ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ
وَارْحَمْ مُحَمَّدًا وَآلَ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ وَبَارَكْتَ وَتَرَحَّمْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ
وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

"Sizden biriniz namazda teşehhütte bulunduğu zaman şöyle desin:

— **Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin v'erham Muhammeden ve âle Muhammedin kemâ salleyte ve bârekte ve terahhamte alâ İbrâhime ve alâ âli İbrahîme inneke hamîdün mecîdün.** — Allahım, Muhammed'e ve Muhammedin soyuna salât (yardım) eyle, Muhammed'e ve Muhammed'in soyuna rahmet eyle, tıpkı İbrahim'e ve İbrahim'in soyuna salât, rahmet ve bereket ihsan ettiğin gibi. Elbette sen, en çok övülen ve sevilen, en büyük olansın."

Hâkim böyle rivayet etmiştir. Bazıları bu hadîsten âlemlerin hocası Efendimiz Hazretlerine rahmet dilemenin caiz olduğunun delilini çıkarmışlardır. Hadiste geçen "terahhüm"ün mânası, O'na rahmetle dua etmektir. Arabi kıssası da bu delil çıkarmayı takviye eder:

Bir gün bir Arabi geldi de Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin huzurunda:

— "Allahümme'rhamnî ve Muhammeden ve lâ terham maanâ ahaden — Allahım, bana ve Muhammed'e rahmet eyle, bizimle beraber başka kimseye rahmet etme," dedi.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri:

— "Lekad tehaccerte vâsian — Allah'ın genişlettiğini sen çok daralttın," diye buyurdu.

Yâni "Hak Teâlâ Hazretlerinin geniş rahmetini daralttın. Hâsılı, dua edersen bütün mü'minlere dua eyle. Hak Teâlâ Hazretlerinin rahmeti yetişmez mi sandın?" demektir.

Ama Kadı Iyâz, Malikîlerin çoğunluğundan Peygamber Efendimize rahmetle dua etmenin cevazının men'ini rivayet etmiştir. Muhammed bin Ebu Zeyd caiz görmüştür. Daha fazla tafsili inşallah ileride gelecektir.

Abdullah bin Mes'ud'dan rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimize salât ettiğiniz zaman salâtınızı güzel edin. Zira ne biliyorsunuz, salâtınızın Fahr-i Kâinat Hazretlerine arz olunması mümkündür," dedi.

Ashâb:

— Ya Abdullah! O halde bize öğret, dediler.

Bunun üzerine başladı:

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ صَلَوَاتِكَ وَبَرَكَاتِكَ وَرَحْمَتَكَ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ
وَاِمَامِ الْمُتَّقِينَ وَخَاتَمِ النَّبِيِّينَ مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ اِمَامِ
الْخَيْرِ وَرَسُولِ الرَّحْمَةِ اَللّٰهُمَّ ابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا يَغْبِطُهُ فِيهِ
الْاَوَّلُونَ وَالْاٰخِرُونَ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ
عَلٰى اِبْرَاهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ وَبَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ
عَلٰى اِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى اٰلِ اِبْرَاهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

"Allâhümmec'al salâvâtike ve berekâtike ve rahmeteke alâ seyyidi'l-mürselîne ve imâmi'l-müttakîne ve hâtemi'n-nebiyyine Muhammedin abdike ve resûlike imâmi'l-hayri ve resuli'r-rahmeti. Allahümmeb'ashu makamen mahmûden yağbituhu fîhi'l-evvelûne ve'l-âhirûne. Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ

âli Muhammedin kema salleyte alâ ibrâhime inneke hamîdün mecîdün ve bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ bârekte alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîme inneke hamîdün mecîdün. — Allahım, yardımlarını, bereketlerini ve rahmetini, resullerin efendisi, müttakilerin imamı, nebilerin hâtemi, senin kulun ve resûlün, iyiliğin imamı ve rahmet elçisi olan Muhammed üzerine eyle. Allahım, O'nu, önce gelenlerin ve sonra geleceklerin gıpta ettikleri Mahmud Makamı'na gönder. Allah'ım, İbrahim'e ve İbrahim'in soyuna yardım ettiğin gibi Muhammed'e ve Muhammedin soyuna da yardım eyle. Övülmeye ve sevilmeye lâyık olan ancak sensin, sen çok büyüksün. İbrahim'i ve İbrahim'in soyunu kutlu kıldığın gibi Muhammedi ve Muhammed'in soyunu da kutlu, başarılı ve bereketli kıl. Elbette övülmeye ve sevilmeye lâyık olan ancak sensin ve sen çok büyüksün," dedi.

Bu hadîs mevkuftur. İbn-i Mâce rivayet etmiştir. Ruveyfi' bin Sâbitü'l-Ensârî, Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinden rivayet etmiştir ki:

"Her kim Muhammed üzerine salât eder ve 'Allahım, O'nu, indindeki yakınlık makamına indir,' derse kıyamet günü ona şefaatim vacip olur" buyurmuştur.

Tâvus'dan rivayet edilmiştir ki: "Ben, İbn-i Abbas (r.a.) Hazretlerinden işittim, şöyle salât ederdi," demiştir:

اَللّٰهُمَّ تَقَبَّلْ شَفَاعَةَ مُحَمَّدٍ الْكُبْرٰى وَارْفَعْ دَرَجَتَهُ الْعُلْيَا وَأَعْطِهِ سُؤْلَهُ فِى الْاٰخِرَةِ وَالْاُولٰى كَمَا اٰتَيْتَ اِبْرَاهِيمَ وَمُوسٰى

"Allahım, Muhammed'in büyük şefaatini kabul et, O'nun derecesini yükseklere çıkar, İbrahim'e ve Musa'ya verdiğin gibi O'na da başlangıca ve sona dair istediğini ver."

İsmail El-Kadî rivayet etmiştir. İbn-i Kesir, "İsnadı güzel, kuvvetli ve sahihtir," demiştir.

Salavâtın Yerleri:

Salavâtın meşru olduğu yerler şunlardır ki, zikrolunur. Bu cümleden biri, teşehhüdün sonudur. Bu, Hanefîler katında sünnet ve Şafiîler katında vaciptir. Nitekim işaret olunmuştu.

Biri de cuma hutbesidir. Diğer hutbeler de böyledir.

Biri de müezzine icabetten sonradır. Zira İmam-ı Ahmed'in rivayetinde Abdullah bin Amr bin Âs'dan rivayet edilmiştir ki, Peygamber Efendimiz Hazretleri: **"Mü-**

ezzini işittiğiniz zaman o ne derse siz de öyle deyin. Ondan sonra bana salât edin. Zira bir kimse bana bir salât eylese Hak Teâlâ Hazretleri ona on salât eyler. Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretlerinden benim için Vesile'yi isteyin. Vesile cennette bir menzildir ki, Tanrı Teâlâ Hazretlerinin kullarından kimseye lâyık olmaz, ancak bir kula lâyık olur. Ben, o kulun ben olduğumu umarım. Bir kimse Hak Teâlâ Hazretlerinden benim için Vesile'yi istese benim şefaatim ona vacip olur," diye buyurmuştur.

O makamın Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerine müyesser olması kesin iken "Umarım ki, böyle olur" diye buyurması edeb ve ümmetine öğretmek bakımındandı. Tâ ki, Hak Teâlâ Hazretlerinin korkusunu anıp işlerini O'na ısmarlasınlar ve tâlip olan kimseler, korku ile umma arasında olsunlar...

Makasıd-ı Hasene Sahibi, "Ezandan sonra okunacak dua şudur. Bundan fazlasını görmedik," demiştir:

"Allahümme rabbe hâzihi'd-dâveti't-tammeti ve's-salâti'l-kaimeti âti Muhammedeni'l-vesîlete ve'l-fazîlete veb'ashu makamen mahmudeni'llezî vaadtehu. — Allahım, bu tam dâvetin ve kılınan namazın Rabbi, Muhammed'e vesileyi* ve fazileti ver O'nu kendisine vaad ettiğin Mahmud Makamı'na ilet."

İmam Ahmed ve Buharî'nin nakillerinde Câbir (r.a.), Resûlüllah Efendimizden rivayet etmiştir ki: **"Bir kimse ezanı işittiği zaman böyle dese benim şefaatim ona vacip olur,"** diye buyurmuşlar.

Hadîs-i şerifin başlangıcı: **"Men kale hine yesmeu'n-nidâe allahümme rabbe hâzihi'd-da'veti... — Bir kimse ezanı işittiği sırada 'Allahım, bu dâvetin Rabbi...' derse,"** (yâni böyle başlayan ezan duasını okursa) diye vâki olmuştur. Bu ibarenin zahirinden anlaşılan şudur ki, hemen işittiği anda böyle demeli. Ama Abdullah bin Amr'ın hadîsi açıkça belirtir ki, murad, ezan tamamlandıktan sonra demektir.

Bir yeri de duadır. Duanın başında, ortasında ve sonunda Fahr-i Âlem Efendimize salât etmek gerektir. Câbir'in rivayetinde böyle gelmiştir.

Biri de Kunut'un sonudur. Zira İmam-ı Ahmed, sünen ehli, İbn-i Cerîr, İbn-i Hibban ve Hâkim'in rivayetlerinde Hasan bin Ali'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "Dedem bana Vitir'de okuyacak bazı kelimeler öğretti," demiştir. Tafsili inşallah gelecektir.

Biri de iki bayramın tekbirleri esnasındadır, dediler. Ama zevâid tekbirleri arasında, Hanefi âlimleri katında, sükût etmek gerektir. Orada salât veya başka bir şeyin okunmasına yer yoktur.

---

* "*Rabbim, Muhammed'e Vesile'yi ver,*" diye dua etmenin anlamı: "Allahım, bana, beni Muhammed'e ulaştıracak vesileyi ihsan eyle," diye niyazda bulunmaktır. Zira Allah'a vuslat ancak Sevgili Muhammede ulaştıracak vesileye vâsıl olmakla mümkün olur. (S.N.)

Bir yer mescide girecek zaman, bir yer de mescidden çıkacak zamandır. Fâtımatü'z-Zehrâ'nın (r.a.) rivayetinde gelmiştir ki: "Fahr-i Kâinat Efendimiz mescide girdiği zaman kendine salât eder, ondan sonra: **"Allahümme'ğfirlî zünûbî v'eftahlî ebvâbe rahmetike — Allahım, günahlarımı bağışla ve bana rahmetinin kapılarını aç,"** derdi."

Salâtın yerlerinden biri de cenaze namazıdır.

Biri de telbiye esnasıdır. Yâni hacıların "Lebbeyk" dedikleri zamanda Peygamber Efendimiz üzerine salât eylemek gerektir, dediler. İmam-ı Şafiî ve Dâre Kutnî, Kasım bin Muhammed bin Ebu Bekir Sıddîk'den rivayet ettiler ki: **"Bir kimse telbiyeyi bitirdiği zaman Peygamber Efendimiz Hazretlerine salât etmesini her zaman emrederdi,"** demişler.

Biri de Safâ ve Merve yanlarıdır. Kadı İsmail, Ömer bin Hattâb (r.a.) Hazretlerinden rivayet eder ki: **"Ayak bastığınız zaman Beyt'i (Kâbe'yi) yedi kere tavâf edin ve makam yanında iki rek'at namaz kılın. Sonra Safâ'ya gidip Beyt'in itibarı için ayakta durarak yedi kere yüksek sesle tekbir getirin. Tekbirleri Peygamberin hamd ve senası arasında getirin. Sonra kendin için isteyeceğini iste ve Merve'de de böyle yap,"** diye buyurmuşlar. Bundan da anlaşıldığına göre Safâ ve Merve üzerinde de salât etmek gerekmiş. İbn-i Kesir, mezkûr rivayet için, isnadı hasen, kuvvetli ve güzeldir, demiştir.

Biri de toplanma ve ayrılma zamanlarıdır. Tirmizî'nin rivayetinde Ebu Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki, Resulullah Efendimiz Hazretleri:

مَنْ جَلَسَ قَوْمٌ مَجْلِسًا لَمْ يَذْكُرُوا اللّٰهَ فِيهِ وَلَمْ يُصَلُّوا عَلَى نَبِيِّهِمْ
إِلَّا كَانَ عَلَيْهِمْ تِرَةٌ فَإِنْ شَاءَ عَذَّبَهُمْ وَإِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُمْ

"Bir topluluk bir mecliste oturdukları zaman Allah'ı anmaz ve peygamberine salât etmezlerse onların işi Allah'a kalmıştır; dilerse onlara azâb eder, dilerse kendilerini bağışlar," buyurmuşlar.

Bundan anlaşılmış oldu ki, müslümanlar birbirleriyle bir araya geldiklerinde ve birbirlerinden ayrıldıklarında Hak Teâlâ Hazretlerini zikretmeseler ve Fahr-i Âlem Hazretlerine salât etmeseler üzerlerinde taksir ve noksan olurmuş.

Biri de sabah ve akşam zamanlarıdır. Taberânî'nin naklinde Ebu Derdâ'dan (r.a.) merfuan rivayet olunmuştur ki:

"Bir kimse sabaha ve akşama yetiştiği zamanda bana on kere salât etse kıyamet günü şefaatime müstahak olur," buyrulmuştur.

Biri de abdest alındığı zamandır. İbn-i Mâce'nin naklinde Sehl bin Sa'd'dan rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri:

— **"Lâ vuzûe limen lem yusalli aleyye — Bana salât etmeyen kimsenin abdesti yoktur,"** buyurmuşlar.

Biri de kulak çınladığı zamandır. Ebu Râfi'den merfuan rivayet olunmuştur ki:

"Sizin birinizin kulağı çınlasa beni zikretsin ve bana salât etsin. Beni hayırla yad edeni Allah zikretsin," buyurmuşlar.

Biri de kişinin bir nesneyi unuttuğu zamandır. Ebu Musa Müdeynî zayıf senetle Enes'den merfuan rivayet etmiştir ki, Peygamber Efendimiz:

"Bir şeyi unuttuğunuz zaman beni hatırlayın ve bana salât edin. Allah dilerse onu hatırlatır," diye buyurmuştur.

Biri de Resulullah Efendimiz Hazretlerinin şerefli kabrini ziyaret zamanıdır. İbn-i Asâkir'in rivayetinde:

— **"Men sallâ aleyye inde kabrî semi'tuhu — Kabrim katında bana salât edenin salâtını işitirim,"** buyrulmuştur.

Ayrıca cuma günü ve cuma gecesi salâtı çok getirmek hususunda şerefli emirleri gelmiştir. Evs bin Evs Sekafî (r.a.), Resulullah Efendimiz Hazretlerinden rivayet etmiştir ki:

"Cuma günü sizin en üstün günlerinizdendir. Âdem aleyhisselâm o günde yaratıldı, o günde kabzolundu. Sûrun üflenmesi ve ansızın helâk oluş o günde olur. O halde o günde bana salâtı çok edin. Zira salâtınız bana arz olunur," buyurmuşlardır.

Hazır olanlar dediler ki:

— Ya Resulallah! Sen çürüdükten sonra bizim salâtımız sana nasıl arz olunur?

Bunun üzerine Resulullah Efendimiz:

— **"İnnallahe harreme ale'l-arzı en te'kule ecsâde'l-enbiyâi — Elbette Allah, peygamberlerinin bedenlerini yemeği arza haram etmiştir,"** diye buyurdu.

İmam Ahmed, Ebu Dâvud ve Nesâî böylece rivayet etmiştir. İbn-i Huzeyme, İbni Hibbân ve Dâre Kutni, "Hadîs sahihtir" diye buyurdular.

Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine salât etmenin fazileti hakkında kuvvetli hadîsler gelmiştir. Bu cümleden biri, İmam Müslim'in Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği hadîs-i şeriftir ki, Resulullah Hazretleri:

— **"Men sallâ aleyye vâhideten sallallahu aleyhi aşren — Bir kimse bana bir salât (yardım) ederse Allah ona on salât (yardım) eder,"** buyurmuştur.

İmam Taberânî'nin naklinde Ömer bin Hattâb (r.a.) buyurmuştur ki: "Bir gün Resulullah Efendimiz bir hacet için dışarı çıkmıştı. Kendisiyle beraber gidecek kimse bulamadı. Ben durumu anlayınca temizlenmesi için bir matara alıp arkasından gittim. Gidip Resulullah Hazretlerine yetiştiğimde onu secde üzerinde buldum. Geri çekildim. Hatta Fahr-i Âlem Hazretleri mübarek başını secdeden kaldırdı ve:

— Ya Ömer! Beni scedede görünce korktun mu, geri çekildin? buyurdu.

Ondan sonra dedi ki:

— **Gerçekten Cebrâil aleyhisselâm bana geldi ve: "Men salli aleyke min ümmetike vâhidetün sallallahu aleyhi aşre salavâtu ve refeahu aşre derecâtu — Ümmetinden bir kimse sana bir salât (yardım) eylese Hak Teâlâ Hazretleri ona on salât eder ve onu on derece yükseltir."**

İmam Ahmed ve diğerlerinin naklinde Ebu Talha'dan rivayet edilmiştir ki, bir gün Resulullah Efendimiz Hazretleri geldi, yüzünde sevinç eseri görülüyordu. Ashâb:

— Ya Resulallah! Mübarek yüzünüzde sevinç görüyoruz, dediler.

Resulullah Efendimiz cevap olarak buyurdu ki:

— **Gerçekten bana melek geldi ve dedi ki: Rabbin senden razı oldu ve buyurdu ki: "Ümmetinden bir kimse sana bir salât ederse ben ona on salât ederim ve ümmetinden bir kimse sana bir selâm ederse ben ona on selâm ederim."**

Yine İmam Ahmed ve İbn-i Mâce'nin nakillerinde Âmir bin Rabia'dan rivayet edilmiştir ki:

"Bir kimse bana salât etse bana salât etmek üzere olduğu için melekler de ona salât ederler. O halde bir kul dilerse az etsin, dilerse çok etsin," diye buyurmuşlar.

Bundan da murat, "Meleklerin salât etmesinden hoşlanan kimse, bana salâtı çok etsin," demektir.

Yine İmam Ahmed'in naklinde Abdullah bin Amr'dan rivayet edilmiştir ki: "Bir kimse Fahr-i Âlem Hazretlerine bir salât etse Hak Teâlâ Hazretleri ve melekler ona yetmiş salât ederler," diye buyurmuştur.

İmam Nevevî: "Salâtı selâmdan ayırıp yalnız başına etmek kerihtir," demiştir. Zira emir ikisine beraber gelmiştir. Âyet-i kerîmede: **"Sallû aleyhi ve sellimû teslîmen — Allah O'na salât (yardım) edin ve tam teslim olarak selâmet bulun,"** (Ahzâb sûresi: 33/56) buyrulmuştur," dedi.

Ama bazıları buna itiraz edip: "Âlemlerin hocası Peygamber Efendimiz Hazretleri, ashâbına selâmı salâttan önce öğretmiştir," dediler. Nitekim daha önce işaret olunmuştu. Fakat *Fethü'l-Bâri* sahibi der ki: "Mekruh olan, salâtın ayrılıp selâmın asla verilmemesidir. Ama salât verilip bir zaman da selâm verilirse emre uygun hareket

etme bulunur." Gerçekten de daha faziletli olanı, ikisinin beraberliğiyle, meselâ: **"Sallallahu aleyhi ve sellem"** yahut **"Allahümme salli ve sellim alâ Muhammedin"** yahut **"Es-salâtü ve's-selâmu aleyke yâ Resulallah"** demektir. Yalnız salât yahut yalnız selâm vermekte o kadar fazilet bulunmaz.

Resulullah Efendimiz Hazretlerinden başkasına salât getirmek hususunda da ihtilaf edilmiştir. Beyhakî'nin rivayetinde:

"Lâ tetrükenne fi't-teşehhüdi es-salâte aleyye ve alâ enbiyâillahe — Teşehhütte benim ve diğer peygamberlerin üzerine salât getirmeyi terketmeyiniz," diye gelmiştir.

Kadı İsmail'in rivayetinde: "Sallû alâ enbiyâullahe — **Allah'ın peygamberleri üzerine salât ediniz,"** diye gelmiştir.

Bu hadîslerde diğer peygamberler üzerine salât etmek emir buyrulmuştur. Fakat senetlerinde zayıflık vardır.

Taberânî'nin naklinde İbn-i Abbas'dan (r.a.) merfuan rivayet olunmuştur ki, Peygamber Efendimiz Hazretleri:

"İzâ salleytüm aleyye fesallû alâ enbiyâillahi feinnallahe baasehum kemâ baasenî — Bana salât ettiğiniz zaman Allah'ın peygamberlerine de salât ediniz. Zira Allah beni gönderdiği gibi onları da göndermiştir," diye buyurdu.

Yine İbn-i Abbas Hazretlerinden sahih senetle İbn-i Şeybe, salâtın o Fahr-i Cihân Hazretlerine mahsus olduğunu ihrac etmiştir. Zira "Resulullah Hazretlerinden başka bir kimseye bir kimseden salâtın lâyık olduğunu bilmiyorum," diye buyurmuştur. İmam-ı Mâlik de buna kail oldu, demişlerdir.

Sûfyan-ı Sevrî: **"Peygamber olmayana salât etmek mekruhtur,"** demiştir. Bu takdirde peygamberlere salât caiz, diğerlerine mekruh olur. Mâliki mezhebinin meşayihinden bazılarından "Fahr-i Âlem Hazretlerinden başkasına salât etmek caiz değildir" diye naklolunmuştur. Fakat İmam-ı Mâlik'den bu kavl maruf değildir. Onun buyurduğu şudur: "Peygamberlerden başkasına salât vermeği ben kerih görürüm. Emredilmiş olduğumuzun sınırını aşmak bize yakışmaz."

Ama Yahya bin Yahya, İmam-ı Mâlik'e muhalefet edip: "Başkasına da salât etmekte beis yoktur. Zira salât, duadır. Duadan ise ancak nass yahut icmâ ile men olunur," demiştir. "Kimseye salât etmemek hakkında ne âyet ne de hadis var. Bu hususta ümmetin icmâı da yok. O halde men edilmiş değildir, caizdir," dedi.

Çekişme ve ihtilaf, ancak peygamberlerden başkasının onlardan ayrı olarak yalnız başına zikredilmesi zamanındadır. Meselâ bir kimseye: **"Allahümme salli alâ filânun — Allahım, filan kimseye salât eyle,"** demesi halindedir. Ama peygamberlere tâbi olması yoliyle demek icmâ ile sahihtir. Meselâ: **"Allahümme salli alâ Muham-**

medin ve alâ âli Muhammedin — Allahım, Muhammed'in üzerine ve Muhammed'in soyu üzerine salât eyle," demek caizdir ve güzeldir. Yalnız âli (soyu) için salât edip: **"Allahümme salli alâ âli Muhammedin — Allahım, Muhammed'in soyu üzerine salât eyle,"** deseler bunda ihtilaf vardır. Bazıları, caizdir, dediler. Hüccetleri Kur'an-ı azimde geçen şu âyetlerdir:

1 — **"Hüvellezî yusalli aleyküm ve melâiketuhu li-yuhriceküm mine'z-zulümâti ile'n-nûri — O Allah'dır ki, sizi karanlıklardan nura çıkarmak için üzerinize salât** (yardım) **eder ve melekleri de eder."** (Ahzâb sûresi: 33/43)

2 — **"Ulâike aleyhim salavâtun min rabbihim ve rahmetün — İşte Rablerinden salavât** (yardımlar) **ve rahmet onlaradır."** (Bakara sûresi: 2/157)

3 — **"Huz min evâlihim sadakaten tutahhiruhum ve tüzekkîhim bihâ ve salli aleyhim — Onların mallarından bir miktar sadaka al ki, onunla onları temizleyesin, arıtasın ve onlara salât** (yardım) **et."** (Tevbe sûresi: 9/103)

Bu âyet-i kerimeler delâlet eder ki, peygamberlerden başkasına salâtı ayırarak ve yalnız başına etmek caizmiş. Zira zikrolunan âyet-i kerîmelerde salâtlar yalnız ümmete nisbet edilmiştir, dediler.

Şunu da delil getirdiler ki, Abdullah bin Ebi Evfâ dedi: "Kâinatın hocası Efendimiz Hazretlerinin âdeti şu idi ki, bir kavm gelip zekâtları getirseler, **'Allahümme salli aleyhim — Allahım, onlara yardım eyle,'** diye buyururdu. Babam da gelip zekâtını getirdiğinde, **'Allahümme salli alâ âli Ebi Evfâ — Allahım, Ebi Evfâ'nın soyuna yardım eyle'** diye buyurdu." Buharî ve Müslim böyle rivayet etmişlerdir.

Âlimlerin çoğunluğunun mezhebi, peygamberlerden başkasına ayrı ve yalnız olarak salât olunmaması şeklindedir. Zira salât, zikirleri katında peygamberlere şiar kılınmıştır. O halde başkalarını onlara katmak caiz değildir. Meselâ, "Ebu Bekir sallallahu aleyhi ve sellem" demek yahut "Ömer sallallahu aleyhi ve sellem" demek caiz değildir. Gerçi mâna bakımından doğrudur, ama dememek gerektir. Nitekim "Muhammed azze ve celle" denilmez. Zira "Azze ve celle", Allah'ın zikrine şiar kılınmıştır. Kitap ve sünnette geçenleri duaya hamletmişlerdir.

Bazıları da: "Peygamberlerden başkasına salâtın ayrı ve yalnız olarak söylenmemesi, hevâ ehlinin yolu olduğu içindir. Zira onlar, itikat ettikleri kimseye salât ederler. Onlara uymak caiz değildir," dediler. Men edenlerden bazıları "Haramdır" dediler, bazıları da "Tenzihi kerahetle mekruhtur" dediler. Bir kısmı da "Evlâ olana aykırıdır" dediler.

İmam Nevevî der ki: "Ekseriyetin zahip oldukları doğru kavl, tenzihi kerahet olmasıdır. Zira o, bid'at ehlinin yoludur. Biz onların yolundan nehy olunmuşuzdur."

3. Fasıl

Peygamberimizin Âline, Ulu Ashâbına, Ehl-i Beytine ve Yüce Zürriyetlerine Muhabbet

Taberî der ki: "Hak Teâlâ Hazretleri, Resulullah Efendimiz Hazretlerini bütün mâsivâ (Allah'dan başka şeyler) üzerine seçkin ve üstün kılıp açık fazilet ve kerametlerle kendisini yükselttiği vakit bütün yaratıklara O'nun akraba ve yakınlarının, ehl-i beyt ve zürriyetlerinin muhabbet ve sevgilerini lâzım ve vacip etti. Nitekim azîm Kur'an'ında: **"Kul lâ es'elüküm aleyhi ecren ille'l-meveddete fî'l-kurbâ — De ki: Ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum, sadece bana yakın olanlara sevgi* istiyorum,"** (Şurâ sûresi: 42/23) buyurdu.

Bu âyet-i kerîme gereğince O'na kurb sahibi olanlara (akraba, dost, sırdaş ve yakınlarına) sevgi vaciptir.

Rivayet ederler ki, âyet-i kerime indiği zaman:

— **"Ya Resulallah, men karâbetike? — Ey Allah'ın Elçisi, senin yakının kimlerdir?"** dediler.

— **"Aliyyün ve Fatımatün ve ebnâhümâ — Ali'dir, Fatıma'dır ve onların iki oğludur,"** buyurdu.

Yine Ehl-i Beyt hakkında şu âyet-i kerîme nazil olmuştur ki, Hak Teâlâ Hazretleri buyurur:

---

* Zira bir insanın bir kimseyi sıdk ve samimiyetle sevmesi, ancak onun sevdiklerini, yakınlarını ve onu sevenleri sevmesi ile sâbit ve zâhir olur. Eğer onun sevdiklerini sevmiyorsa ona karşı sevgisi asla samimi ve gerçek olamaz. (S.N.)

"İnnemâ yüridullahu liyuzbibe ankümü'r-ricse ehle'l-beyti ve yutahhireküm tathîren — Ey Ehl-i Beyt, Allah sizden kiri gidermek ve sizi her türlü pislikten tamamen temizlemek ister." (Ahzâb sûresi: 33/33)

Ehl-i Beyt'in kimler olduğunda ihtilaf olunmuştur. İbn-i Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivayet olunmuştur ki: "Âyet-i kerîme, Fahr-i Kâinat Hazretlerinin temiz zevceleri hakkında nazil olmuştur," dedi.

Hadîs âlimlerinden İbn-i Kesîr der ki: "Peygamber Efendimizin temiz zevcelerinin (Allah onlardan razı olsun) âyet-i kerîmenin hükmüne girdikleri açıktır. Zira nüzul sebebi onlardır. Nüzula sebep olanın nâzil'in (inen şeyin) hükmüne dahil olduğu ise kesindir. Bunda ihtilaf yoktur. Hükmüne giriş kesin olduktan sonra iki ihtimal vardır: Ya yalnız olarak hükmüne girerler ya da başkalariyle beraber girerler. Doğrusu, başkalariyle beraber girdikleridir."

Bazıları, "Murat, yalnız Fahr-i Âlem Hazretleridir," dediler. Ama bu hususta değişik görüşler vardır. Zira daha umumî olduğuna delâlet eden nice hadîs-i şerifler gelmiştir. Bu cümleden biri, İmam-ı Ahmed'in Vâsile bin Eska'dan rivayet ettiğidir ki, şöyle anlattı: "Bir gün kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri geldi. Yanında Hazret-i Ali, Hasan ve Hüseyin de vardı. Hasan ve Hüseyin'in ellerinden tutmuştu. Ondan sonra eve girdiler. Ali ile Fatıma'yı yanına dâvet etti. Gelip Fahr-i Âlem Hazretlerinin önüne oturdular. Hasan ve Hüseyin'i mübarek dizlerine aldı. Ondan sonra kendi elbisesini bunların üzerine örtüp:

"İnnemâ yüridullahu liyuzhibe ankümü'r-ricse ehle'l-beyti ve yutahhireküm tathîren — Ey Ehl-i Beyt, Allah sizden kiri gidermek ve sizi her türlü pislikten tamamen temizlemek ister." (Ahzâb sûresi:33/33) âyet-i kerîmesini okudu.

Ondan sonra;

— **"Allahümme hâulâi ehlü beyti ve ehlü beyti ehakku — Allahım, işte bunlar benim Ehl-i Beytimdir ve Ehl-i Beytim olmaya herkesten ziyade müstahaktır."** diye buyurdu.

Bu takdirde Ehl-i Beyt'ten murat dördü olur. Ümmü Seleme de (r.a.) bunun benzerini rivayet etmiştir. Ama Ebu Saîd'in rivayetinde murat beş kişidir: "Biri benim, diğerleri Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'dir," demiştir. Allah onların hepsinden razı olsun.

Zeyd bin Erkam'dan rivayet olunur ki, bir gün Fahr-i Âlem Hazretleri kalkıp hutbe okudu. Hak Teâlâ Hazretlerine senâ etti ve:

— Ben de sizin gibi insanım. Hak Teâlâ Hazretlerinin elçisi olan meleğin bana gelmesi ve beni dâvet etmesi yaklaştı. Ben onun dâvetine icabet edeceğim. (Yâni vefat edeceğim). O halde sizin aranızda iki nefis nesne bırakıp gideceğim. Birisi Allah'ın kitabıdır, biri de Ehl-i Beytimdir, diye vasiyet buyurdu.

Seçkin sahâbe sual edip:

— Ya Zeyd! Ehl-i Beyti kimlerdir? Hatunları Ehl-i Beyt'ten değiller midir? dediler.

Zeyd:

— Evet, hatunları Ehl-i Beyt'tendir, fakat asıl Ehl-i Beyt kendilerine sadaka haram olan tâifedir, dedi.

— Ya onlar kimlerdir? dediler.

— Onlar, Âl-i Ali, Âl-i Ca'fer, Âl-i Ukayl ve Âl-i Abbas'dır, dedi.

— Ya bunların her birine sadaka haram kılınmış mıdır? dediler.

— Evet, diye cevap verdi.

İmam-ı Müslim böyle rivayet etmiştir. Bu hadîs-i şerifle amel etmek evlâdır. "Gerçekte Ehl-i Beyt bunlardır, yalnız hatunları değildir," dediler.

Fahr-i Kâinat Efendimiz, kendi yakınlarına muhabbet hususunda:

— **"Men ehabbehum febihubbî ehabbehum — Onları seven, beni sevdiği için onları sever,"** diye buyurdu.

Yâni: "Benim yakınlarımı seven, beni sevdiğinden dolayı onları sever. Onlara muhabbet etmesinin sebebi, bana muhabbet etmesidir," demek olur.*

İbn-i Sa'dın rivayetinde:

— **"Men sanaa ilâ ahadin min ehli beyti ma'rûfen feaceze en mükâfâtihi fî'd-dünyâ feene'l-mükâfî lehu fî yevmü'l-kıyâmeti — Bir kimse benim Ehl-i Beytimden birine bir iyilik etse de o da dünyada onun karşılığını vermekten âciz olsa, kıyamet gününde ona karşılığını verecek olan benim,"** buyrulmuştur.

İmam Ahmed'in *Menâkib*'inde zikredilmiştir ki, Allah'ın Sevgilisi, Resûllerin ve Nebilerin Efendisi:

مَنْ أَبْغَضَ أَهْلَ الْبَيْتِ فَهُوَ مُنَافِقٌ

* Burada Peygamber Efendimiz Hazretlerinin akrabasından (yakınlarından) esas itibariyle Allah Resûlü'nün zahirî akrabalarını değil, -zira bunlar arasında Ebu Leheb gibileri de vardır- O'na iman, muhabbet, teslimiyet ve sadakatle bağlı, hakikî mâna akrabalarını (mânevî yakınlarını) hatırlamak gerekir. Resûlüllah Efendimiz Hazretleri Allah'a yakınlığın nihayet derecesini temsil ettiği için O'nun asıl akrabaları da bütün zaman ve zemin boyunca bu yakınlığa yaklaşanlardır. Kişinin bu yakınlıktaki derecesi aynı zamanda Peygamber Efendimize karabetinin derecesidir. Bu sebeple O'nu seven, elbette O'nun yakınlarını da sever ve O'nun yakınlarını seven, haddizatında O'nun yüce zâtının mânasını ve hakikatini, yâni O'nun kendisini sevmiş olur. O, Allah'a yakınlık makamının sahibidir. Böylece O'nu seven, gerçekte Allahı sevmiştir. O'nu sevmeden Allah'ı tanımak da sevmek de muhaldir.
Ama bu anlayış, elbette O'nun ten akrabalarına da en büyük ihtiram ve sevgiyi göstermeye mânı değildir. Ancak bu, bütün kadr ü kıymetin O'nun ten yakınlığında değil, asıl can yakınlığında, yâni mâna ve hakikatinde olduğunu idrak etmeyi gerektirir. (S.N.)

"Her kim Ehl-i Beytime buğzederse o münafıktır," buyurmuşlar.

Allah saklasın!.. Resulün Ehl-i Beytine buğzetmek elbette münafıklıktır. Çünkü Allah'ı seven, onun Resûlünü de sever. Onun Resûlünü seven, Resûlünün sevdiklerini de sever. Kişinin Allah'ı sevmesi, hakikatte onları sevmesi ile sâbit olur. Aksine Resûlün sevdiklerine buğzeden Resûle buğzetmiş, Resule buğzedense Allah'a buğzetmiş olur. Böyle bir kimsenin de münafık olacağında şüphe yoktur. Onun içindir ki, iman ve muhabbet ölçüsü olarak "Dostumuzun dostu dostumuzdur; dostumuzun düşmanı düşmanımızdır ve düşmanımızın dostu düşmanımızdır," sözü meşhur olmuştur.

Fahr-i Âlem Hazretlerinin karabetinden murat, en yakın dedesine, yâni Abdül-Muttalib'e mensup olanlardır. Gerek erkek olsun, gerekse dişi olsun. Gerek Fahr-i Âlem Hazretleriyle sohbet etmiş olsun, gerekse sadece mübarek yüzünü görmüş olsun, dediler.

Sahih-i Buharî'de gelmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Ali bin Ebi Tâlib'e:

أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هٰرُونَ مِنْ مُوسٰى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي

"Sen, Harûn'un Musâ'dan olması derecesinde, bendensin. Ancak benden sonra nebi yoktur," buyurdu.

Hâsılı, Hazret-i Ali'nin kendine ittisalini (yakınlık ve benzerliğini) Harûn'un Musâ'ya ittisaline benzetti. "Hazret-i Musâ'ya Harûn'un yakınlığı nasılsa senin bana yakınlığın da öyledir," demek olur. Bu yakınlığın ne cihetten olduğu müphemdi. Bunu, **"Ancak benden sonra nebi yoktur"** sözüyle beyan buyurdu. Bundan anlaşıldı ki, aralarında olan yakınlık, nübüvvet cihetinden değilmiş, belki ondan başka olan her cihettenmiş. Yâni hilafet cihetinden imiş. Bu söz, Hazret-i Harûn Hazret-i Musâ'nın sağlık zamanında halifesi olduğu gibi Hazret-i Ali'nin de Resulullah Efendimiz Hazretlerinin sağlık zamanında halifesi olmasına delâlet eder.

Tayyibî: "Hadis-i şerifin mânası budur," diye buyurdu. Ama bu hadîs-i şeriften, "Hilafet Ali'nin hakkıdır, başkasının hakkı değildir," diye delil çıkaran tâife, abes itikada düşmüşlerdir. Sözleri bozuktur. Zira Hazret-i Harûn'un hilafeti, Hazret-i Musâ'nın hayatında idi, vefatından sonra değildi. Harun ise üzerinde ittifak olduğu üzre Musâ'dan önce vefat etmiştir. Hazret-i Ali'nin hilafeti, Harûn'un hilafetine teşbih edilince, Fahr-i Alem Hazretlerinin hayatı zamanına mahsus olur, dediler*. Hitâbî bu mânaya işaret etmiştir.

* Bu söz, hilafetin zahirîne ilişkin bir tevil tarzıdır. Halbuki malûm olduğu üzere hilafetin batini ve zahirî olmak üzere iki veçhesi vardır,. Bunlardan birine hilafetullah, diğerine hilafet-i Resûlüllah denir. Birincisi,. Allah'ın, **"İnnî câilün fi'l-arzı halîfeten — Ben arz üzerinde bir halife yarataca-**

İmam Tirmizî ve Nesâî'nin rivayetlerinde geldiği üzre Resulullah Efendimiz Hazretleri:

"Men küntü mevlâhu fe-Aliyyün mevlâhu — Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır," buyurdular.

Mevlâ, velâyet sahibi, veli, "Sahip, Efendi" demektir. Bu hadîsin mânası, İmam-ı Şafiî'nin buyurduğu üzre, Velâ-i İslâm (İslâm'ın veliliği, müslümanların sahipliği ve efendiliği) dir. "Nitekim, **"Zâlike biennallahe mevlâ'llezîne âmenû ve enne'l-kâfirîne lâ mevlâ lehüm — Çünkü Allah, o iman eden kimselerin mevlâsıdır ve kâfirlere gelince onlar için mevlâ** (sahip, efendi, dost, koruyucu) **yoktur,"** (Muhammed sûresi: 47/11) âyet-i kerîmesinde murad odur," dedi.

İmam Ahmed'in naklinde-.

"Men ezâ Aliyyen fekad ezânî — Her kim Ali'yi incitirse o, gerçekten beni incitmiş olur," buyrulmuştur.

Bazılarının naklinde:

"Men ehabbe Aliyyen fekad ehabbenî — Her kim Ali'yi severse o, gerçekten beni sevmiş olur," buyrulmuştur.

Nakkaş: **"O iman edip iyi ve güzel işler işleyenler için Rahman, gönüllerde bir sevgi yaratacak, onları herkese sevdirecektir,"** (Meryem sûresi: 19/96) âyet-i kerîmesi Hazret-i Ali hakkında nâzil oldu, diye zikretmiştir.

Muhammed bin El-Hanefiyye buyurmuştur ki:

"Lâ tecidu mü'minen illâ ve hüve yuhibbu Aliyyen ve ehle beytihi — Her mü'min Ali'yi ve Ehl-i Beytini sever. Hiç bir mü'min bulamazsın ki, böyle olmasın."

Yâni: "Ali'yi ve Ehl-i Beytini sevmeyen mü'min olamaz," demek olur.

ğım," K: 2/30) âyet-i kerimesiyle ifade buyrulan hakikat ikliminin hilafetidir ki, hükmü, tac, taht, saltanat ve maddî dünya hayatıyla sınırlı olmayıp velâyet yoliyle ebedîdir. İkincisi ise ümmetin dünyevî hayat ve bekasını, dirlik ve düzenini temin etmek için gerekli yönetim makamını temsil eder. Her iki hilafet kemâl derecesiyle ancak Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinde birleşmiştir. O'nun seçkin dostları olan dört büyük halife ise (Allah onların hepsinden razı olsun) bu kâmil hilafetin ayrı ayrı dört büyük vasfını temsil ederler. Her birinde hilafetin diğer vasıfları bütünüyle bulunmakla beraber belli bir vasıf daha seçkin olarak görülür. Nitekim Hazret-i Ali bu iki hilafetin temel vasfı olan İlimde, Ebu Bekir Hazretleri Sıddıkiyette, Hazret-i Ömer Adalette, Hazret-i Osman ise yumuşaklık ve hayâda temayüz etmişlerdir. O halde aşağıda gelecek diğer hadîs-i şeriflerden de anlaşılacağı üzre Hazret-i Ali'nin hilafeti, belli bir zaman parçasiyle sınırlı olan zahirî bir hilafet olmayıp Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin ebedî hayatiyle kaim olarak kıyamete kadar bâki olan mânevî bir hilafettir. (S.N.)

Tirmizî'nin naklinde Hazret-i Âyişe'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki, "Fahr-i Kâinat Hazretlerine insanların en sevgilisi, Fatıma ve kocası Ali idi," diye buyurmuştur.

Sahih-i Buharî'de rivayet olunmuştur ki, Resulullah Efendimiz Hazretleri:

— **"İnne Fâtımeten bid'atün minnî femen ağdabehâ ağdabenî — Fâtıma benden bir et parçasıdır, onu incitip gazaba getiren beni gazaba getirmiştir,"** diye buyurmuşlar.

İmam-ı Süheylî, bu hadîs-i şeriften, Hazret-i Fatıma'ya sövenin küfrüne delil çıkarmıştır.

Tirmizî'nin naklinde gelmiştir ki, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri, Hasan ve Hüseyin Efendilerimiz (Allah onların ikisinden de razı olsun) hakkında:

اَللّٰهُمَّ اِنِّي اُحِبُّهُمَا فَاَحِبَّهُمَا وَاَحِبَّ مَنْ اَحَبَّهُمَا

"Allahım, ben onları severim, sen de sev ve onları sevenleri de sev," buyurmuşlardır.

Enes bin Mâlik'den rivayet edilmiştir ki, Resulullah Efendimiz Hazretleri, Hasan'ı ve Hüseyin'i koklar ve bağrına basıp:

— **"Beni seven bir kimse, bunları sever, bunların babalarını ve analarını da sever. Bunları seven kişi kıyamet günü benimle aynı derecede bulunur,"** diye buyurdu.

Bir rivayette, **"Cennette benimle beraber olur,"** denilmiştir. Bu beraberlikten murat, makam bakımından değildir. Perdelerin kaldırılması bakımındandır, demişlerdir. Yâni Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleriyle bir makamda olmak değildir. Belki "Arada perde olmayarak beni müşahede ederler" demektir, dediler. Nitekim, **"Feulâike maallezîne an'ame'llahu aleyküm... — İşte onlar** (Allah'a ve resulune itaat edenler), **kendilerine nimet verilen kimseler, peygamberler, sıddîkler... ve şehitlerle beraberdir,"** (Nisâ sûresi: 4/60) âyet-i kerîmesinin tefsirinde daha önce işaret olunmuştu.

Yine Hazret-i Hasan hakkında gelmiştir ki:

مَنْ اَحَبَّنِي فَلْيُحِبَّهُ فَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ

"Beni seven kimse, Hasan'ı sevsin. O halde bu sözü, hazır olanınız gâib olanınıza haber versin," buyrulmuştur.

Sahih-i Buharî'de rivayet olunmuştur ki, Resulullah Efendimiz Hazretleri, Hasan ve Hüseyin hakkında:

— **"Hemâ reyhânetânî fî'd-dünyâ — Bunlar, benim dünyada iki reyhanımdır,"** diye buyurmuşlar.

İmam Ahmed'in naklinde "Fahr-i Âlem Hazretleri, Hazret-i Hasan'ın dilini yahut dudağını emerdi," diye rivayet olunmuştur.

Ukbe bin Hâris'den rivayet edilmiştir ki, şöyle anlattı: "Ebu Bekir Sıddık (r.a.) Hasan'ı getirdi ve yemin ederek:

— Fahr-i Kâinat Hazretlerine benzer, Ali'ye benzemez, derdi.

Ali de (r.a.) bunu işitip gülerdi."

İmam Buharî'nin naklinde Zührî Enes'den rivayet etmiştir ki: **"Resulullah Efendimiz Hazretlerine Ali'nin oğlu Hasan'dan daha fazla benzeyen kimse yoktur,"** diye buyurmuş.

İmam Muhammed bin Sîrîn'in naklinde Enes bin Mâlik'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki, Hazret-i Hüseyin için **"Onların Resulullah Efendimiz Hazretlerine en çok benzeyeni idi,"** diye buyurmuş. Bu rivâyet gereğince Hüseyin'in Hasan'dan daha çok benzemesi lâzım gelir. Fakat bazı âlimler, bunları bağdaştırıp: "Enes bin Mâlik Hazretlerinin Zührî'nin rivayetinde geçen sözü Hazret-i Hasan'ın sağlığındaydı. Zira o sağken ondan fazla benzeyen kimse yoktu. İbn-i Sîrîn'in rivayetinde geçen sözü ise Hasan'dan sonra idi. Gerçekten de ondan sonra Hüseyin'den fazla benzeyen kimse yoktu," demek olur, dediler. Ancak bazı azalarında Hasan'ın daha fazla benzemesi ve bazı azalarında da Hüseyin'in daha fazla benzemesi muhtemeldir.

Tirmizî'nin naklinde Hazret-i Ali'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "Başından göğsüne kadar Hasan daha fazla benzerdi ve göğsünden aşağıda Hüseyin daha fazla benzerdi," demişler. Doğrusunu Allah bilir.

Bunlardan sonra Ali'nin kardeşi Cafer bin Ebi Tâlib, Resulullah Hazretlerine çok benzerdi. Tirmizî'nin rivayetinde Resulullah Efendimiz ona: **"Eşbehtü hulkî ve halkî — Suret ve hulk cihetlerinden sen bana benzedin,"** buyurmuşlardır.

Benî Hâşim'den başkasından birkaç kişi daha vardı ki, Fahr-i Âlem Hazretlerine birer cihetten benzerlik üzre idiler. Birisi Sâib bin Yezid Muttalib'dir ki, Şafiî'nin yüce ceddidir. Biri de Abdullah bin Âmir adlı bir kişi idi. Biri de Busra halkından Kâbis bin Rabia'dır ki, Muaviye onun Fahr-i Kâinat Hazretlerine benzerliğinden ötürü iki kaşının arasından öptü ve kendisine bir miktar arazi temlik etti, demişlerdir.

Peygamber Efendimizin ulu amcalarından Ha/ret-i Abbas hakkında gelen hadîs-i şeriflerden biri şudur ki:

"El-Abbas bin Abdülmuttalib minnî ve ene minhu la tü'zûl'Abbasa fetü'zûnî men sebbe'l-Abbase fekad sebbenî — Abbas bin Abdülmuttalib bendendir ve ben ondanım. Abbas'ı incitmeyin, beni incitmiş olursunuz. Her kim Abbas'a söverse gerçekten bana sövmüş olur," buyurmuşlardır.

Aynı zamanda Abbas'ın evine gidip kendisini ve evladını bir örtü ile örterek:

— Ya Rab! Bu örtüyle benim örttüğüm gibi cehennem ateşinden bunları sen örtüp koru, diye Hazret-i Abbas'a ve ulu evlâdına dualar ettiği daha önce zikredilmişti.

Rivayet olunmuştur ki, Peygamber Efendimiz Hazretleri, Akiyl bin Ebi Tâlib'e:

— Seni iki cihetten severim. Biri karabetinden ötürü, diğeri de amcam Abbas seni sevdiğinden ötürü, demiştir.

Abdülmuttalib'in oğlunun oğlu olan Ebu Süfyân bin Hâris için de Fahr-i Kâinat Hazretleri, Huneyn gazâsında: **"Hayre ehlî — Yakınlarımın hayırlısı"** yahut **"Min hayre ehlî — Yakınlarımın hayırlılarından"** dedi, demişlerdir.

Resul'ün Ehl-i Beytine muhabbet, mü'min olana vaciptir. Hâkim'in naklinde Ebu Saîd'den rivayet edilmiştir ki:

لَا يُبْغِضُنَا اَهْلَ الْبَيْتِ اَحَدٌ اِلَّا اَدْخَلَهُ اللّٰهُ النَّارَ

"Biz Ehl-i Beyt'e buğzeden kimseyi Allah cehenneme ithal eder," buyurmuşlardır.

Bu, sahih hadîstir. Allah saklasın; onlara buğzeden cehenneme gireceğine göre onun bütün iyi amelleri ibtal olur, demektir. Ehl-i Beyt'in sevgisi mü'minler için bu kadar büyük kıymet taşır, demek olur. Allah onların hepsinden razı olsun.

Ya mücerret kalbinden buğzeden cehenneme girince o inatçı, merdut, murdarın müridi, alçak Yezid'in ve taraftarlarının kıyamet gününde hâli neye varsa gerektir? Düşünülsün... Bütün bu kabahatlerle beraber âlimler yine lânet edilmesin demişlerdir.* Jluhiyet divanı öyle şaşılacak bir dergâhtır ki, sınırsız ve nihayetsiz rahmetinden İblis bile nimet bulmaya tamah edicidir.

---

* Bu cümlede iki yanlış vardır ki bu yanlışların anlaşılmaması -Allah korusun- insanı ebedî hüsrana götürebilir: 1) Kabahat, cürum ve cinayet derecesinde olmayan küçük suçlara, hafif kusurlu davranışlara denir. Yezid'in ve babasının emriyle Hz. Ali'yi, Hz. Hasan'ı, Hz. Hüseyin ile birçok seçkin sahabeyi katliamla şehid eden canavarların cinayetlerini "Kabahat" olarak görmek onların zulmünü küçümsemek, bir decede hoş görmek olacağından vahim bir yanlıştır. 2) Bu canilere "lânet edilmesin" demek, "onlara buğz edilmesin" anlamına geleceğinden, bu da Allah ve Resulü'nün düşmanlarına gizli muhabbet beslenmesi demek olacağından, sonuç olarak *"kişi sevdiği ile beraber olacağından"* onlarla haşrolmak demektir ki, kendini bilen bir kimsenin böyle bir ihtimalden dehşet duyarak sakınacağı tabiîdir. Şunu da önemle kaydetmek gerekir ki: Peygamber Efendimiz'in kendisinden sonra ümmetinin ve Ehl-i Beytinin başına gelecekleri bilmemesi mümkün değil. Gaybı, elbette Allah'tan başka kimse bilmez. Ancak bu söz, "Allah, gaybı hiç kimseye bildirmez," demek değildir. Nitekim Allah'ın, sevdiği kullarına basiret, keşif ve keramet ihsan ettiği, bununla başkaları için gayb olan âlemi onlar için şehadet âlemi haline getirdiği, tartışmasız bilinir. Allah'ın sevgililerine ihsan ettiği bilgiyi Sevgililerin Sevgilisi, Allah sevgisinin odağı olan Habibinden esirgeyeceği düşünülemez. O halde Resulullah Efendimizin Ehl-i Beytini bu kadar öne çıkarmasının, *"Onları seven beni sevmiş, onları inciten beni incitmiştir. Ali'yi ve ehl-i Beytini sevmeyen mü'min değildir,"* buyurmalarının hikmeti, ileride olacakları ve onların gerçek mü'minlerle münafıkları birbirinden ayıracak bir mihenk taşı olacaklarını bilmesinden ötürüdür. Nitekim öyle de olmuştur. (S.N.)

Şöyle malum olsun ki, Fahr-i Kâinat Hazretlerinin akrabası hususunda meşhur olan dört kelime vardır ki, onlarla tavsif edilir:

1. **Âl** (aile, soy). Âl-i Resul derler.
2. **Ehl-i Beyt** (ev halkı).
3. **Zevi'l-kurbâ** (yakınlık sahipleri, akrabalar).
4. **Itret** (evlâtlar, nesil, zürriyet).

1. Bir topluluğun zahip oldukları üzre **Âl**, Ehl-i Beyt demektir. Bazıları, "Âl, kendilerine sadaka haram kılınıp beşte birden pay verilenlerdir," dediler. Bazıları da, "İslâm dinine girenlerin hepsi Âl'dir," dediler.

2. **Ehl-i Beyt,** bazılarına göre, Peygamber Efendimizin en yakın ceddi Abdülmuttalib'e müntesip olanlardır. Bazılarının kavlince, O'nunla rahm'de ictima etmiş, (aynı anadan doğmuş) olanlardır. Ayrıca "Neseple yahut sebeple Fahr-i Kâinat Hazretlerine muttasıl (ulaşmış) olanlardır," dediler.

3. **Zevi'l-Kurbâ:** Bunların kimler olduğunu Resulullah Efendimiz Hazretlerinden sorduklarında: **"Fatıma, Ali ve onların iki oğullarıdır"** diye cevap verdi.

4. **Itret:** Bazıları, "Bunlar Resulullah Efendimizin aşiretidir," dediler. Bazıları da "Zürriyetidir" dediler. Aşiretten murad, akrabalar ehlidir, zürriyet ise kişinin neslidir. Kız evlâdı da zürriyettendir. Hazret-i Fatımatü'z-Zehrâ'nın (Allah ondan razı olsun) evlâdı, Resulullah Efendimiz Hazretlerinin zürriyetidir.

Âl-i Abbas ve Âl-i Ca'fer arasından yalnız Benî Fatıma'nın yeşil rengi taşımalarının sebebi şudur-. Benî Abbas'dan halife Me'mun, kendinden sonra hilafetin Benî Fatıma'ya intikal etmesini, artık bundan sonra halifelerin onlardan olmasını murad edinmişti. Bunun için Benî Fatıma'nın yeşiller giymesini, elbiselerinin yeşil olmasını emretti. Zira siyahlar giymek Âl-i Abbas'ın şiarıdır. Ak giymek diğer müslümanların şiarıdır. Cuma günleri ve bayramlarda müslümanlar aklar giyerlerdi, dedi.

Hâsılı, yeşili münasip görüp cümlesine yeşiller giydirdi. Sonradan yine azminden rücu edip hilafetin Benî Abbas'da kalmasını kararlaştırınca yeşil Benî Fatıma'nın alâmeti olarak kaldı. Nice zamanlar böyle devam ettiler. Gitgide yeşil elbiseyi terkedip başlarına bir parça yeşil sokmakla yetindiler. Sonunda onu da etmez oldular. Sekizinci asır sonlarında bu gelenek kesildi.

Peygamberimizin hicretinin yedi yüz yetmiş üçüncü yılında şerefli melik Şa'bân bin Hasan bin Muhammed bin Kalâvûn, saltanat zamanında yine emretti ki, "Benî Fatıma, diğer insanlardan seçilip ayrılmaları için sarıklarının üzerine bir miktar yeşil nesne sarsınlar". O günden sonra yine yeşili taşımaya başladılar. Mısır, Şam ve diğer İslâm beldelerinde bu gelenek yayıldı.

Peygamber Efendimizin Arkadaş ve Yoldaşlarını Sevmek:

Peygamberimizin seçkin ashâbı (Allah onların hepsinden razı olsun) hakkında büyültme, yüceltme ve muhabbet etmenin gerekliliğine delâlet eder ki, Fetih sûresinin sonunda:

"Muhammedün resulullahu vellezîne maahu eşiddâu ale'l-küffâri ruhemâu beynehum... — Muhammed Allah'ın elçisidir. Onunla beraber bulunanlar, kâfirlere karşı şiddetli, birbirine karşı merhametlidirler..." (Fetih sûresi: 48/29) âyet-i kerîmesinden sûrenin sonuna varıncaya kadar Allah, onları övmüştür.

Ulu sahâbe hakkında başka âyet-i kerîmeler de inmiştir. Nitekim:

"Fesavfe ye'tillahi bi-kavmin yuhibbuhum ve yuhibbunehu ezilletin ale'l-mü'minîne eizzetin ale'l-kâfirine... — Allah, yakında öyle bir topluluk getirecektir ki, onları sever, onlar da kendisini sever. Onlar, mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı çok yüksek gönüllüdürler..." (Mâide sûresi: 5/54) âyet-i kerîmesi de onlar hakkında inmişti.

Böylece Hak Teâlâ Hazretleri, onları, şiddet ve hiddet, İslâm ehli üzerine lutuf ve merhametle vasıflandırdı. Ondan sonra tam ihlasla amellerinin çokluğunu zikredip onları övdü.

İmam Mâlik nakletmiştir ki, Hıristiyan topluluğu, Şam diyarını fetheden ashâbı gördükleri zaman:

— Vallahi bu topluluk, bizim işittiğimiz üzre Havariyyun'dan çok üstün kimselerdir. Bunlar ne güzel kişilerdir! dediler.

Gerçekten de doğru söylediler. Muhammed ümmetinin, hususiyle ulu ashâbın vasıfları, önceki kitaplarda zikredilegelmiştir. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri:

"Zâlike meseluhum fî't-tevrâti ve meseluhum fî'l-incîli kezer'in ahrece şat'ehu feâzerehu festağleze festevâ alâ sûkihi yu'cibu'z-zürrâe liyeğizi bihimu'l-küffâre — Onların Tevrat'taki vasıfları ve İncil'deki vasıfları şudur: Sanki onlar bir ekin gibidir ki, önce ince bir filiz çıkarır. Sonra bu filiz kuvvetlenir, kalınlaşır ve sapı üzerinde doğrulup dimdik durur. Çiftçiler bundan memnun olur, onların memnun olması ise kâfirleri kızdırır... Allah, onlardan iman edip güzel, iyi ve faydalı işler işleyenlere, günahlarını bağışlayacağını ve çok büyük mükâfat vereceğini vaad etti," (Fetih sûresi: 48/29) buyurmuştur.

Bu âyet-i kerîmede onların övgülerinin Tevrat ve İncil'de zikredilmiş olduğu beyan buyrulup tedricen kemâle ermeleri ve onlardan imanın nice fazilet, maarif ve semerelerinin zuhura gelmesi şu ekine temsil edilmiştir ki: O, bir tane iken yarılıp bir yaprak çıkarır. Ondan sonra o yaprağı kuvvetlendirip sert bir dal eder, ayak üzre durdurur. Gittikçe kuvveti artıp âlem halkının hayretine sebep olur. Hak Teâlâ Hazret-

leri, onlar hakkında bu temsili buyurdu ki, kâfirler onların bu gelişme, ilerleme ve kuvvetlenmelerinden huzursuz olup öfkelensinler.

İmam Mâlik, ulu sahâbeye buğzeden Rafizîleri tekfir etmeyi bu âyet-i kerîmeden almıştır. Alimlerden bir topluluk da bu meselede İmam Mâlik'e muvafakat etmişlerdir.

Ulu ashâbın faziletleri hakkında çok hadîs-i şerifler gelmiştir. Hak Teâlâ Hazretleri, onlara mağfiret ve çok büyük mükâfat buyurmuştur. O'nun vaadi gerçek ve muhakkaktır, vaadinden dönmesi ihtimali yoktur. Allah onlardan razı olsun.

Sahâbînin Tarifi

Sahâbînin tarifinde âlimler ihtilaf etmişlerdir. Ulu sahâbenin yalnız birine "sahâbî" denir. Bir kişiye sahâbî denilmesi için "Müslüman olması, Fahr-i Kâinat Hazretleriyle sohbet etmiş olması yahut mübarek yüzünü görmüş olması gerektir," dediler. İmam Buharî ve onun şeyhi İbn-i Müdeynî buna zahip olmuşlardır. Buharî'nin sözü şudur: Resulullah Hazretleriyle -Müslüman olarak- sohbet eden veya gündüzün bir saatinde de olsa onu gören kimse onun ashâbından olur."

İslâm olmakla sınırlandırılması şunun içindir ki, bir kimse kâfir iken görmüş olsa, Fahr-i Âlem Hazretlerinin vefatından sonra İslâm'a gelse sahâbeden olmaz. İttifakla böyledir. Ama tariften şu da hatıra gelir ki, bir kimse Müslüman iken görse, sonradan -Allah saklasın- mürtet olsa, tekrar İslâm'a gelmese sahâbî olmaz. Nitekim Abdullah bin Cahş mürtet olup küfür üzre gitmişti. Böyle olmuş olan bir iki kişi daha vardır. Bu gibi kimseler ittifakla sahâbeden değillerdir. Ama mürtet olduktan sonra tekrar İslâm'a gelmiş olsa, sonra Müslüman olduğu zamanda Resulullah Hazretlerini görmese, yine sahâbedendir. Eş'as bin Kays'ın ve onun gibi birkaç kişinin daha ashâbdan sayılmasında muhaddisler ittifak etmişlerdir. Bu gibi kimselerden hadîs de çıkarmışlardır.

Görmek hususuna gelince:

— Gören kimsenin gördüğünü teşhis ve temyiz etmesi (tanıması) şart mıdır? Yoksa sadece mücerret görmek yeterli olur mu? denilirse İbn-i Hacer: "Bu meselede değişik görüşler ve itiraz edilen noktalar vardır," demiştir.

Ama bu hususta kitap yazanların üslûbu delâlet eder ki, sadece görmek* kifayet eder. Meselâ bir Müslüman çocuğu küçük çocuk iken Fahr-i Âlem Hazretlerini gör-

* Burada görmeyi, bakmaktan tefrik etmek gerekir ki, "bakmak" başka şey, "görmek" daha başka bir şeydir. Ebu Cehil ve Ebu Leheb gibi niceleri, Resulullah Efendimiz Hazretlerinin mübarek yüzlerine bakmış, gözleriyle sureta onu görmüş, fakat hakikatiyle idrâk edememiş bu yüzden ona iman getirmemişlerdir. Bu itibarla görmek'te idrâk ederek bakmak, tanımak ve iman getirmek mânaları bulunduğuna dikkat etmek gerekir. Bu takdirde görmek'te, basarla değil, basiretle görüş mânasının galip bulunduğu anlaşılır. Buna göre Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin sohbet dairesi zaman ve mekân bo-

müş olsa, sahâbeden sayılır. Zira Muhammed bin Ebu Bekir Sıddık (Allah ondan ve babasından razı olsun), Resulullah Efendimiz Hazretlerinin vefatında üç aylık oğlancıktı. Böyle olduğu halde onu sahâbeden saydılar.

Bazı âlimlerin kavli şudur ki: "Resulullah Efendimizle sohbet etmeyen kimse sahâbeden sayılmaz. Sohbet'in mânası, âdet üzre bir yerde toplanıp bir miktar yakınlık ve arkadaşlık olmasıdır."

Saîd bin Müseyyeb'den rivayet edilmiştir ki: "Ashâb arasında âdet şu idi: Bir kimsenin, Peygamber Efendimiz Hazretleriyle bir miktar veya daha fazla beraber durması gerekti yahut onunla bir gazâya gitmesi gerekti ki, onu sahâbeden saysınlar," demiştir.

Ama bu sözle amel eden yoktur. Söz, evvelki sözdür. Bazıları da: "Peygamber Efendimizle bir araya gelme zamanında o kimsenin bâliğ olmuş bulunması şarttır," dediler. Bu sözle de amel eden yoktur. Zira Hazret-i Hasan bin Ali (Allah ondan ve babasından razı olsun), Fahr-i Kâinat Hazretlerinin vefatı zamanında henüz büluğa ermiş değildi. Onun emsali daha nice gençler vardı, hep onlar sahâbedendir. Allah onlardan razı olsun.

Görmekten murat, mâni olmadığı takdirde görmektir. Zira İbn-i Ümmü Mektûm'un (r.a.) ulu sahâbeden olduğuna şüphe yoktur. O ise âmâ idi. "Tarifte görme yerine buluşup konuşma zikrolunsa daha güzel olurdu," demişlerdir.

Cin tâifesinden de ulu ashâbın olduğunda şüphe yoktur. Zira kâinatın hocası Resulullah Efendimiz Hazretlerinin insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderildiği kesindir. Cinnin de âsileri vardır. Onların da Resulullah Hazretlerini müşahede etmiş yahut sohbetinde hazır bulunmuş olanlarının sahâbeden oldukları kesindir. Her ne kadar İbn-i Esir bu kavle muhalefet edip buna kail olanları ayıplamışsa da bir hüccete istinadı yoktur. Bu sebeple muhalefetine itibar olunmaz.

Ama meleklerde de Resul'ün ashâbı var mıdır, yok mudur? meselesine gelince bunun doğruluğu, meleklere peygamber olarak gönderilmesinin doğru olmasına bağlıdır. Bu meselede usûl âlimleri arasında ihtilaf vardır. Hatta bazıları, meleklere peygamber olarak gönderildiğine dair icmâ naklettiler. Bazıları da bunun aksine dair icmâ naklettiler. İşin hakikatini ancak Allah bilir.

Selef ve haleften âlimlerin çoğunluğunun kavli şudur ki, Resulullah Efendimizin ashâbı, peygamberler ve mukarreb meleklerden sonra bütün yaratıkların en üstünüdür. Zira İmam Buharî'-nin rivayetinde gelmiştir ki:

---

yunca genişler. Veysel Karanî Hazretleri gibi O'nun yüzünü zahirî gözle görmese de maneviyatını ve hakikatini basiretle idrak edip O'nun muhabbetinde fena bulanlar, her nerede ve her ne zamanda olurlarsa olsunlar, O'nun sohbet (dostluk) dairesine dahil olmakla şereflenirler. Her zemin ve zamanda onlar, insanlık için yol gösterici yıldızlar gibidirler. Her kim onlara uyarsa Resûlüllah'ın muhabbetine ve hakikatine vasıl olur. Allah onların hepsinden razı olsun. (S.N.)

İnsanların hayırlısı, benim arkadaşlarımdır, sonra onları izleyenler, sonra onları izleyenlerdir," buyurmuşlardır.

Yine İmran bin Husayn'dan rivayet etmişlerdir ki:

"Hayrü ümmetî karnî sümme'llezîne yelûnehum sümme'llezîne yelûnehum — Ümmetimin hayırlısı, benim arkadaşlarım, sonra onları izleyenler, sonra onları izleyenlerdir," buyurmuşlardır.

Karn'dan murat, kendi şerefli zamanlarında olan İslâm ehlidir. Birinci rivayetin mânası: "Bütün insanoğullarının en üstünü, benim zamanımda olan Müslümanlardır. Onlardan sonra yeğreği, onların ardınca gelenlerdir. Onlardan sonra yeğreği onların ardınca gelenlerdir," demektir. Sahâbenin ardınca gelenler Tabiîn'dir. Onların ardınca gelenler de Tebee Tabiîn'dir. Allah onların hepsinden razı olsun. İkinci rivayette yalnız "İnsanoğullarının hayırlısı" yerine "ümmetimin hayırlısı" diye vâki olmuştur.

Karn, zamanın ehline denildiği gibi zamanın kendisine de denir. Ama "Ne miktar zaman gerektir ki, ona karn denilsin?" denirse bunun hakkında çok söz vardır. Kimi otuz yıldır, demiştir, kimi kırk yıl, kimi seksen yıl, kimi de yüz yıldır, demişlerdir. Ama doğrusu yüz yıl olmasıdır. Zira Resulullah Efendimiz Hazretleri: **"Bir karn ömür sür!"** diye bir kişiye dua etti. O kişi yüz yıl ömür sürdü. Ulu ashâbdan en son vefat eden kimse, Ebu Tufeyl, Âmir bin Vâsiletü'l-Leysî'dir. Allah ondan razı olsun. Hicretten yüz sene sonra vefat etmiştir.

Bu hususta sözlerin en doğrusu şudur: Zikrolunan hadîs-i şerifler, sahâbenin tabiîn'den daha üstün olduğuna delâlet eder. Fakat bu üstünlük topluma nisbetle midir, yoksa bireylere nisbetle midir? Bunun ayrıntıları Dördüncü Bölüm'de geçmiştir. Netice olarak topluma nisbetle olunca sonradan gelenlerden bazı ferdin sahâbenin bazı ferdinden daha üstün olması caiz olur. İbn-i Abdül'l-Berr, bu kavli hepsinden üstün tutmuştur. Daha önce zikredilmiş olanlardan başka şundan de delil getirmiştir ki, Resulullah Efendimiz Hazretleri:

مَثَلُ أُمَّتِي مَثَلُ الْمَطَرِ لَا يُدْرَى آخِرُهُ خَيْرٌ أَمْ أَوَّلُهُ

"Benim ümmetimin meseli, yağmur meselidir. Bilinmez ki, sonu mu daha iyidir, yoksa evveli mi?" buyurmuşlardır.

Buna yakın daha başka hadîsler de rivayet edilmiştir. Hepsinin mânası ümmetin faziletine yöneliktir. Ama doğrusu şudur ki, Kâinatın Efendisi Resulullah Hazretlerinin şerefli cemâlini müşahede etmek faziletine denk bir fazilet olmaz. Şunda da şek ve şüphe yoktur ki, O'nunla gazâlar edip yahut O'nun şerefli zamanında gazâlar edip Allah yolunda mallarını harcayanlar kendilerinden sonra gelenlerle beraber değillerdir. Zira Hak Teâlâ Hazretleri, ulu kitabında:

"Lâ yestevî minküm men enfake min kabli'l-fethi ve katele ulâike a'zamu dereceten mine'llezîne enfekû min ba'du ve katelû — Elbette içinizden Fetih'ten önce infak edenler ve savaşanlar, diğerleriyle aynı seviyede olmazlar. Onların derecesi, onlardan sonra infak eden ve savaşanların derecesinden daha büyüktür," (Hadid sûresi: 57/10) buyurmuştur.

Bu âyet-i kerîmede açıkça anlaşılır ki, bilhassa Mekke'nin fethinden önce İslâm dairesine girmiş ulu sahâbe ile kimsenin beraber olmasına ihtimal yoktur.

Ashabın Sınıf ve Dereceleri

Malûm olsun ki, ulu ashâb (Allah onlardan razı olsun) üç sınıftır:

1 — Muhacirler.

2 — Ensar, onların hulefası ve mevâlisidir.

3 — Mekke'nin Fethi gününde İslâm'a gelenlerdir.

İbn-i Esir, *Câmi*'de zikretmiştir ki, Muhacirler Ensar'dan daha üstündür. Ama bu söz, icmal yoliyledir. Tafsil yoliyle şudur ki, Ensar'ın önce gelenleri Muhacirlerin sonra gelenlerinden daha üstündür. Ama Muhacirlerin önce gelenleri Ensar'ın önce gelenlerinden daha üstündür.

Hadîs âlimleri, ulu ashâbın tabakalar halinde sıralarını zikretmişlerdir. Hâkim onlardandır ki, on iki tabaka beyan etmiştir.

1. Tabaka: İlk bîatta Mekke'de iman getirmişlerdi. Hadice, Ali, Ebu Bekir, Zeyd bin Hârise ve aşerenin (on kişinin) geri kalanları gibi. Bunların hangisinin ilkönce iman getirdiğinin ayrıntıları Birinci Bölüm'de geçmişti.

2. Tabaka: Dâru'n-Nedve* ashabıdır ki, Hazret Ömer (r.a.) İslâm'a geldikten sonra Fahr-i Âlem Hazretlerini yanında olan Müslümanlarla beraber Dâru'n-Nedve'ye iletmişti. Bu sebeple Mekke halkından bir cemaat orada Müslüman olmuşlardı. İkinci tabaka bunlardır.

3. Tabaka: Müşriklerin ezasından dinlerini kaçırıp Habeş ülkesine hicret edenlerdir.

4. Tabaka: Birinci Akabe ashâbıdır ki, onlar Ensar'ın sabıklarıdır. Aynı zamanda İkinci Akabe ashâbıdır ki, sonraki yılda gelmişlerdi. Birinci Bölüm'de beyan olunmuştur.

5. Tabaka: Üçüncü Akabe ashâbıdır ki, yetmiş kişi idiler.

---

* Dâru'n-Nedve, mükerrem Mekke'de bir evdir ki, Kureyş tâifesi müşavere için o evde toplanırlardı. (Başka bir deyişle Mekke şehrinin Halk Meclisi binası idi.)

6. Tabaka: Fahr-i Kâinat Hazretleri hicret edip daha Medine'ye girmeden Kuba nahiyesinde iken arkasından gelip yetişen muhacirlerdir.

7. Tabaka: Büyük Bedir'de hazır olan gazilerdir.

8. Tabaka: Bedir gazâsı ile Hudeybiye arasında hicret edenlerdir.

9. Tabaka: Bîatü'r-Rıdvân ehlidir ki, Hudeybiye yılında o ağaç altında Fahr-i Âlem Hazretleriyle bîatlaşan ve ahitleşen ashâbdır. Onlar hakkında: **"Onlar cehenneme girmezler,"** diye buyrulmuştur. İmam-ı Müslim'in rivayetinde: **"Lâ yedhulü'n-nâre inşeallahu min ashâbi'ş-şecereti ehadün — Allah dilerse o ağaç (altında edilen biat) ashabından hiç kimse ateşe girmez,"** buyrulmuştur.

10. Tabaka: Hudeybiye'den sonra ve Mekke'nin fethinden önce hicret edenlerdir. Hâlid bin Velîd ve Amr bin Âs bunlardandır.

11. Tabaka: Mekke'nin fethi gününde İslâm'a gelmiş olanlardır. Bunlar pek çok kimsedir. Bunların bir kısmı kendi isteğiyle İslâm'a geldi. Bir kısmı da istemeye istemeye (kerhen) gelmişlerdi. Sonradan bunların bir kısmına İslâm'ın güzelliği müyesser oldu. Onların kim olduğunu Allah bilir.

12. Tabaka: Fahr-i Kâinat Hazretlerine yetişip de Fetih gününde, Veda Haccında ve başka zamanlarda mübarek yüzlerini görmüş olan küçük çocuklardır. Bu cümleden biri Sâib bin Yezid'dir. Allah onlardan razı olsun.

Ashâbın Sayısı

Ama ulu sahâbenin sayısı ne kadardı? Hakikatini Allah'dan başka kimse bilmez. Ancak bazı gazâlarında ne miktar ashâb toplandığını bazıları beyan etmişlerdir. Mekke'nin fethinde on bin savaşçı vardı, demişlerdir. Bazılarına göre bunların sayısı on iki bindir. Huneyn gazâsına on iki bin kişi ile gitmişlerdi. Tebük gazâsına yetmiş bin kişi ile varmışlardı. Veda Haccında doksan bin kişi vardı. Peygamber Efendimiz nimetler yurduna intikal ettikleri zaman yüz yirmi dört bin sahâbe mevcuttur. Bir rivayette yüz on dört bin, demişlerdir. Allah onların hepsinden razı olsun.

Ashabın Birbirinden Üstünlüğü

Bundan sonra malûm olsun ki, ulu sahâbenin en üstünü, sünnet ehli katında, ne cihetten olduğu belirtilmeksizin, Ebu Bekir Sıddık (r.a.) Hazretleridir.

Buharî'nin naklinde İbn-i Ömer'den rivayet edilmiştir ki, "Resulullah Efendimiz Hazretleri zamanında insanları bu hususta muhayyer bırakırdık. Yâni ashâbın birbirinden üstünlüğünü söylerdik. Herkesten Ebu Bekir'i seçkin tutardık. Ondan sonra Ömer'i, ondan sonra Osman'ı," demiştir.

Yine Buharînin naklinde Abdullah bin Ömer'den ve Nâfi'den rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz zamanında hiç kimseyi Ebu Bekir'le denk tutmazdık, ondan sonra Ömer'i, ondan sonra, Osman bin Affân'ı... Sonra Peygamberin ashâbını birbirine üstün tutmayarak bırakırdık," demiştir. Hâsılı bu rivayete göre de Ebu Bekir'e o zamanda hiç kimseyi eşit tutmazlardı. Ondan sonra diğerlerinden Ömer'i üstün tutar, ondan sonra Osman'ı üstün tutarlardı. Bunlardan geçtikten sonra ashâb arasında üstünlük beyanına kalkışmazlardı.

Ebu Davud'un naklinde de İbn-i Ömer'den şöyle rivayet edilmiştir ki: "Biz Peygamber Efendimizin sağlığında da derdik ki: Fahr-i Âlem Hazretlerinden sonra ümmetin en üstünü Ebu Bekir'dir. Ondan sonra Ömer, ondan sonra Osman'dır," demiştir.

Taberanî'nin naklinde İbn-i Ömer'den şu da gelmiştir ki: "Fahr-i Âlem Hazretleri böyle dediğimizi işitirdi, red ve inkâr etmezdi." Bazı rivayette de İbn-i Ömer'den şöyle rivayet edilmiştir: "Peygamber Efendimiz zamanında Ebu Bekir, Ömer ve Osman gittikten sonra geri kalan halk beraber olur, kimse kimseden üstün olmaz, diye söylerdik. Peygamberimiz bu sözü işitip inkâr etmezdi," demiştir.

Ama Sünnet Ehli'nin ittifakı şunun üzerindedir ki: Osman'dan sonra Ali bin Ebi Tâlib, geri kalanların hepsinden üstündür.

Bazı Selefler şuna zahip olmuşlardır ki, Hazret-i Ali Hazret-i Osman'dan önceliklidir. Böyle diyenlerden biri Süfyân-ı Sevrî'dir.

Bir söz de, onların ikisinden herhangi birini diğerinin üzerine takdim etmemek gerektiği şeklindedir. Ne Osman Ali'den üstündür demeli ve ne de Ali Osman'dan üstündür demeli. Bu söz İmam Mâlik'den rivayet edilmiştir. Bir cemaat bu sözde Malik'e tâbi olmuşlardır.

Ebu Muin: "Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali'yi, yâni Hulefâ-i Raşidîn'i, bu sıra üzre zikreden ve Ali'nin öbürlerinden üstünlüğünü ve önceliğini bilen bir kimse sünnet sahibidir. Şüphe yoktur ki, bir kimse üstünlük sırasını Osman üzerinde bırakır, yâni Osman'dan sonra diğerlerinden daha üstün olan kimse yoktur derse ve Ali'nin fazilet ve üstünlüğünü bilmezse o kişi mezmûmdur (kötü ve çikin bir kanaate sahiptir)," demiştir.

İbn-i Abdü'l-Berrân Hazretlerinin dâvası şudur ki: "Üstünlük sırasını Ebu Bekir, Ömer ve Osman'a hasretmek şeklinde bir kavl, sünnet ehlinin kavline aykırıdır. Zira sünnet ve cemaat ehlinin kavli şudur ki: Üçünden sonra insanların en üstünü Ali bin Ebi Tâlib'dir." demiştir.

Bazıları dediler ki: "Üçünü zikretmekten, üstünlüğü sadece onlara inhisar ettirip sünnet ehline muhalefet etmek lâzım gelmez. Hâsılı, sünnet ehli katında Ebu Bekir'in

üstünlüğü, ondan sonra Ömer'in üstünlüğü kesindir. Bunda hiç tereddüt yoktur. Ama bu ikisinden sonra çoğunluğun kavli şudur ki, Osman, Ali'den daha üstündür. Ancak Mâlik'den rivayet edilmiştir ki, burada duraklamalı. Yâni bu ikisi arasında üstünlük beyan olunmamalı. Ne Osman Ali'den üstündür ve ne de Ali Osman'dan üstündür, demeli. Bu mesele içtihada ait bir meseledir. Dayanağı şudur ki, Hak Teâlâ Hazretleri, bunların dördünü beraberce Resulüne halife kılmayı ihtiyar etti ve Muhammed'in dinini ayakta tutmak hizmetinde bunları seçkin kıldı. O halde bunların mertebeleri, hilafetlerinin sırası itibariyledir."

Ebu Mansur Bağdadî der ki: "Bizim ashâbımız şunun üzerinde ittifak etmişlerdir ki, ümmetin en üstünü dört halifedir. Onlardan sonra aşerenin (on kişinin) geri kalanlarıdır ki, altı kişidir."

Bu altı kişiden murat: Talha, Zübeyr, Sa'd, Saîd, Abdurrahman bin Avf ve Ebu Ubeyde bin Cerrâh'dır. Allah onların hepsinden razı olsun.

İmam Tirmizî'nin rivayetinde Saîd bin Zeyd'den rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Âlem Hazretleri buyurdu:

"On kişi cennettedir. Ebu Bekir cennettedir. Ömer cennettedir. Osman cennettedir ve Ali, Zübeyr, Talha, Abdurrahman bin Avf, Ubeyde bin Cerrah, Sa'd bin Ebi Vakkas cennettedir."

Bu dokuz kişiyi zikretti de onuncunun kim olduğunu zikretmeyip sustu. Sahâbe, and verip:

— Ya Resulallah! Onuncu kimdir? diye sordular.

— **Saîd bin Zeyd cennettedir,** diye cevap verdi.

Böylece onuncusunun hadîsi rivayet eden Saîd olduğu ortaya çıktı. İşte Aşere-i Mübeşşere (cennetle müjdelenenen on kişi) denilenler bunlardır. Allah onların hepsinden razı olsun.

Eğer sual olunup:

— Bir kimse, bilinen sıra üzre dört halifenin üstünlüklerine itikat edici olsa, fakat bunların kimisini kimisinden daha fazla sevse günahkâr olur mu? denilirse, Şeyhülislâm Veliyyüddin ibni Irakî buna cevap olarak buyurmuştur ki:

— Sevgi iki kısımdır. Biri din cihetinden, biri de dünya cihetindendir. Din cihetinden olan sevgi, daha üstün olana daha fazla lâzımdır. Yâni bu cihetten olan sevgisinin üstünlüklerinin sırasına uyması gerektir. Aksi halde o sıra üzerinde itikadı doğru olmamış olur..

İmam Taberânî, *Riyâz* adlı kitabında Enes bin Mâlik (r.a.) Hazretlerinden merfuan rivayet eder ki, Peygamber Efendimiz Hazretleri:

"Hak Teâlâ Hazretleri, sizin üzerinize, Namazı, Zekâtı, Orucu ve Haccı farz ettiği gibi Ebu Bekir'e, Ömer'e, Osman'a ve Ali'ye muhabbeti de farz etti. O halde onların fazlını inkâr eden bir kimseden Namaz, Zekât, Oruç ve Hac kabul olunmaz," buyurmuştur.

Hâfız Selefi *Meşîha*'sında Enes bin Mâlik'ten merfuan rivayet eder ki, Peygamber Efendimiz: "Ebu Bekir'in sevgisi ümmetim üzerine gerekli kılınmıştır," buyurmuşlar.

Bu hadîs-i şerif gereğince Muhammed ümmetine, Hazret-i Sıddık'a sıdk ve safâ ile muhabbet etmek gereklidir. Ulu sehâbeye (Allah onlardan razı olsun) muhabbet etmek, Fahr-i Kâinat Hazretlerine muhabbet etmenin dallarındandır. Sevginin kökü O'nda ve dalları O'nun bütün sevdiklerindedir. Böylece O, bütün sevgi ağacını, kökü ve dalları ile kendi temiz ve yüce zâtında toplamış olur. Hakikat de zaten böyledir. Gerçekten de onlara muhabbet O'na muhabbettir. Bunun içindir ki, kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri, kendine muhabbet sebebiyle ashâbına muhabbet eden müslümanları "Kardeşlerim" diye zikretmiştir.

Ensarî'nin naklinde Enes (r.a.), Resulullah Efendimiz Hazretlerinden rivayet etmiştir ki:

— **"Yâ Ebâ Bekrin leyte innî lakîtü ihvânî — Ey Ebu Bekir, keşke ihvanımla (kardeşlerimle) buluşsaydım,"** diye buyurmuşlar.

Ebu Bekir (r.a.):

— Yâ Resulallah! Biz senin ihvanın (kardeşlerin) değil miyiz? demiş.

Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri:

— **"Lâ. Entüm ashâbî. İhvâni'llezîne lem yerevnî ve saddakunî ve ehabbûnî hattâ innî le-ahabbu ilâ ehadihim min veledihi ve vâlidihi — Hayır, Siz benim kardeşlerim değil, arkadaşlarımsınız. Kardeşlerim, o kimselerdir ki, beni görmediler* bana iman getirdiler ve beni sevdiler. O kadar ki, ben onlardan birine kendi evlâdından ve babasından daha sevgiliyim,"** diye buyurmuşlar.

Yine ashâb:

— **"İnnâ nahnu ihvânüke — Gerçekten biz senin kardeşleriniz,"** dediler.

Bunun üzerine Peygamber Efendimiz Hazretleri:

— **"Lâ. Entüm ashâbî. Elâ tuhibbu yâ ebâ bekr kavmen ehabbûke bihubbî iyyâke — Yok, siz kardeşlerim değil, ashâbımsınız. Yâ Ebâ Bekir! Sen, bir kavmin, bana muhabbetleri sebebiyle seni sevmelerini sevmez misin?"** dedi.

* Biraz önce Sahâbînin Tarifi bahsinde geçen görmekle ilgili dipnota bakınız.

Ondan sonra Ebu Bekir'e emredip:

— **"Feehibbehum mâ ehabbûke bihubbî iyyâke — Bana muhabbetleri sebebiyle seni seven o kimseleri sen de sev!"** diye buyurdu.

Velhasıl Resulullah Efendimiz Hazretlerinin sevdiklerini sevmek O'nun muhabbetine delildir. Nitekim O'nun muhabbeti Allah'ın muhabbetine delildir. Yâni Resulullah'ı sevmek Allah'ı sevmenin alâmetidir. Onlara buğzetmek -Allah saklasın- Resul'e buğzetmektir. Resul'e buğzetmek ise -hâşâ- Allah'a buğzetmektir! **Bir kimse bir kimseyi sevince onun sevdiğini sever ve sevmediğini sevmez.**

Hak Teâlâ Hazretleri, kadîm kelâmında:

"Lâ tecidu kavmen yu'minûne billahi ve'l-yevmi'l-âhiri yuveddûne men haddallahe ve resûlehu — Allah'a ve âhiret gününe iman eden bir topluluğun, Allah'a ve Resulüne düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin," (Mücâdele sûresi: 58/22) buyurmuştur.

Peygamber Efendimiz Hazretlerinin âline ve seçkin ashâbına (Allah onlardan razı olsun) muhabbet eserlerinden bir kısmı şunlardır:

Onları en üstün saygı ve yüceltme üzere yad etmek.

Onların yoluna gitmek.

Onların edepleri ve ahlâkları üzre olmak.

Sözleriyle amel etmek.

Anıldıkları zaman en güzel vasıflarla anmak.

Zira onlar, öyle bir topluluktur ki, Hak Teâlâ Hazretleri, yüce kitabında onları övmüştür. O kimseler ki, Hak Teâlâ Hazretleri kendi kitabında onları övmüştür, bizim onları övmemiz ve onlar için istiğfar etmemiz elbette üzerimize gerekli bir borç olur.

Hazret-i Âyişe'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki:

"Ümirû en yestağfirû li-ashâbi resulillahi fesebbuhum — Halk, Resulullah'ın ashâbı için istiğfarla emredildiler, halbuki onlar onlara sövdüler," diye buyurmuşlar.

Hazret-i Âyişe'nin bu şerefli sözü, ashâba söven o dalâlet ehli hakkındadır. Zikri geçen bu nakilden murat, sahâbe için istiğfara emir geldiğini beyandır. O halde bize lâzım gelen:

"Allahümme eğfirlehum — Allah'ım onları bağışla," diye Hak Teâlâ Hazretlerinden onlar için mağfiret taleb etmektir.

Buyurmuşlardır ki: "Onlar için istiğfar etmenin faydası, yine istiğfar edenin kendisine aittir."

Sehl bin Abdullah Tüsterî'den nakledilmiştir ki: "Bir kimse, Resulullah'ın ashâbına hürmet ve tazim etmese ve o Hazret'in emirlerini yerine getirmese, Resulullah Efendimiz Hazretlerine iman getirmemiş demektir," diye buyurmuştur.

Onların haklarına riayet hususunda bize gerekli olan şeyler cümlesinden biri de, onların birbiri arasında geçen ihtilaflara karşı saldırgan olmamaktır. Bu hususta çok kaçınmak gerekir. Onlara sataşmak hususunda cahil rivayetçilerin ve tarihçilerin sözüne, Şia vesair bid'at ehlinin görüşlerine aslâ iltifat etmemelidir.

Peygamber Efendimiz Hazretlerine:

"İzâ zikri ashâbî femsekû — Ashâbım anıldığı zaman dilinizi tutun," buyurmuştur.

Bu hadis-i şerif gereğince ulu sahâbe zikrolunduğunda kişinin, yakışıksız sözlerden sakınıp dilini tutması gerektir. Aralarında geçen ihtilaf, çekişme, anlaşmazlık, muharebe ve fitneler zikredilecek olsa en güzel şekilde tevil etmek gerektir. Onlardan sâdır olan her nesne, içtihat yoliyle olmuştur. Nihayet mertebe, içtihadında kimi sevap üzre ve kimi de hatâ üzre olmuştur. Hatâ üzre olanlara sövmek ve dil uzatmak bizim vazifemiz değildir. Zira onlara sövmek ve dil uzatmak, eğer kesin delillere aykırı ise küfürdür. Hazret-i Âyişe'ye -Allah saklasın- sövmek gibi... Eğer kesin delillere aykırı değilse bid'at ve fısktır.

Kâinatın hocası Resululah Efendimiz Hazretleri buyurmuştur ki:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ احْفَظُونِي فِي أَحْبَابِي وَأَصْهَارِي وَأَصْحَابِي لَا يُطَالِبَنَّكُمُ اللهُ بِمَظْلَمَةِ أَحَدٍ مِنْهُمْ فَإِنَّهَا لَيْسَتْ مِمَّا يُوهَبُ

"Ey insanlar! Benim sevdiklerim, evlenme yoliyle akrabalarım, arkadaşlarım, dostlarım hususunda haklarıma riayet ediniz. Onlardan birine edilen haksızlığı Hak Teâlâ Hazretlerinin sizden sormamasına ihtimal yoktur. Sakın onlara ta'n dilini uzatarak kendilerini incitmeyin. Zira bu, bağışlanır kısmından değildir."

Yine buyurmuştur ki:

اَللهَ اَللهَ فِي أَصْحَابِي لَا تَتَّخِذُوهُمْ غَرَضًا مِنْ بَعْدِي مَنْ أَحَبَّهُمْ فَقَدْ أَحَبَّنِي وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَقَدْ أَبْغَضَنِي وَمَنْ آذَاهُمْ فَقَدْ آذَانِي وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللهَ وَمَنْ آذَى اللهَ فَيُوشِكُ أَنْ يَأْخُذَهُ

"Ashâbım hususunda Allah'dan sakınma üzre olun, Allah'dan sakınma üzre olun! Benden sonra onları yakışık söz oklarına hedef etmeyin. Her kim onları severse gerçekten beni sever, her kim onlara buğzederse gerçekten bana buğzeder. Onları inciten gerçekte beni incitir, beni inciten de gerçekte Allah'ı incitmiş olur. Her kim Allah'ı incitirse O'nun kahır ve azabının o kimseyi yakalaması yakındır."

Hak Teâlâ Hazretlerinin incitilmesi, O'na eza edilmesi düşünülemez. Bunun benzeri mânalardan Allah münezzehtir. Murat, "Beni inciten Hak Teâlâ Hazretlerinin gazabına mazhar olur," demektir.

Hadîs-i şerifte işaret vardır ki, onlara muhabbet etmek imandandır. Buğz olunca da bunun küfür olduğunda ihtilaf ve niza yoktur. Zira daha önce zikredilmiş olan hadîs-i şerifte:

"Len yu'mine ehadiküm hattâ ekûne ehabbe ileyhi min nefsini — Sizden biriniz, ben ona kendi nefsinden daha sevgili olmadıkça mü'min olmaz," buyrulmuştur.

Ulu ashâbın Fahr-i Kâinat Hazretlerine yakınlıklarının en üstün derecede olduğunun delilidir ki, onları kendi nefsi derecesine indirip "Onlara muhabbet eden bana muhabbet eder ve onlara buğzeden bana buğzeder," buyurmuştur. O halde mü'mine lâzım olan, bu mânaları düşünüp ona göre hareket etmektir.

Temmâm *Fevâid*'inde çıkarmıştır ki, Peygamber Efendimiz Hazretleri: **"Men sebbe eshâbî ficlidûhu — Ashâbıma söven kimseye değnek çalın,"** buyurmuştur.

Kadı Iyâz'ın zikrettiğine göre İmam Mâlik ve başkalarından nakledilmiştir ki:

"Resulün ashâbına buğzeden kimsenin müslümanların feyyinde hakkı yoktur," demişler. Müslümanların feyyi diye, kâfirlerden İslâm ehline ait mallara derler. Gerek haraç gibi sulh yoluyla alınsın, gerekse ganimet gibi cenk yoliyle alınsın. Bir kimsenin müslümanlarm feyyinden hakkının kesilmiş olduğuna din imamları hükmederse onun müslümanlığının -Allah saklasın- ne derece eksik olduğunu düşünmek gerekir.

O halde saadet sahibi olan o kimsedir ki, onların muhabbetinde, hürmetinde, yüceltilmelerinde açık seçik ciddiyet gösterir. Allah onların hepsinden razı olsun.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Peygamberimizin Hastalıklara İlacı, Rüya Tabiri ve Gaybdan Haber Vermesi

1. Fasıl

Peygamberimizin Tıbbı

Evvela malûm olsun ki, Peygamber Efendimiz, ashâbından bir kimse hasta olsa onu görmeye giderdi. Hattâ kâfirlerin hastasını dahi ziyaret ederdi.

İmam Buharî ve Ebu Davud'un nakillerinde Enes bin Mâlik Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki: "Yahudi tâifesinden bir oğlan vardı. Fahr-i Âlem Hazretlerine hizmet ederdi. Bir gün hasta oldu. Fahr-i Kâinat Hazretleri onu görmeğe gitti. Başına yakın yerde oturdu, oğlana İslâm'ı teklif etti. Oğlan, babasının yüzüne baktı. Babası:

— **"Ati' ebâ'l-kasımi — Ebu'l-Kasım'a itaat et!"** dedi.

Bunun üzerine oğlan İslâm'a geldi. Fahr-i Âlem Hazretleri:

— **"El-hamdü lillahillezî enkazehu mine'n-nâri — Hamd o Tanrı Teâlâ Hazretlerine ki, onu cehennem ateşinden kurtardı,"** diyerek dışarı çıktı."

Kendi amcası müşriklerden iken onu da hastalandığında ziyarete gitmiş ve İslâm'a dâvet etmiştir. Fakat ona hidayet müyesser olmamıştır.

Güzel âdetleri şu idi, hastaya yakın gelir, başı ucunda oturur, halini ve hatırını sorup **"Kendini nasıl buluyorsun?"** diye buyururdu.

Buharî, Müslim ve diğerlerinin naklinde Câbir (r.a.) buyurmuştur ki: "Bir zaman hasta olmuştum. Resulullah Efendimiz Hazretleri, Ebu Bekir Sıddıkla beraber beni görmeğe geldiler. Beni, aklım başımdan gitmiş bir halde buldular. Bunun üzerine Resulullah Efendimiz abdest aldı. Ondan sonra abdestinin suyunu üzerime saçtı; kendime geldim. Bakınca, birden Resulullah Hazretlerinin karşımda durduğunu gördüm."

Bir rivayette: "Yüzüme üfürdü, bunun üzerine iyileştim," diye buyurmuştur.

Buharî'nin naklinde Ebu Musa'dan rivayet olunmuştur ki, Fahr-i Âlem Hazretleri: **"Aç olan kimseye yemek verin, hastayı ziyaret edin ve esiri kurtarın,"** diye buyurmuşlardır.

Yine Buharî katında Berâ' Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki, "Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, bize yedi nesne buyurdu," demiş ve hastayı ziyaret etmeyi onlar arasında saymıştır.

İmam Müslim katında da şöyledir ki, "Müslümanın müslüman üzerinde beş hakkı vardır," denilmiş ve hastalandığı zaman ziyaretine gitmek o cümleden zikredilmiştir.

Âlimler: **"Udû'l-marîzu — Hastayı ziyaret ediniz"** kavl-i şerifinin umumiliğinden her hastalıkta ziyarete gitmenin meşruiyetini istidlal etmişlerdir. Yâni hangi hastalık olursa olsun ziyarete gitmek şeriat ahkâmından kılınmıştır, demişlerdir. Fakat bazıları, gözü ağrıyanı istisna etmişlerdir. Bu söz reddolunmuştur. Zira Zeyd bir Erkam (r.a.):

— **"Âdenî resulullahi min vecein kâne bi-aynî — Resulullah Efendimiz, gözümün ağrımasından ötürü beni ziyarete geldi,"** diye buyurmuştur.

Bununla sâbit oldu ki, onun için de ziyaret etmek meşru (şeriat ahkâmından) imiş. Bu hususu Ebu Dâvud rivayet etmiş ve Hâkim "Sahihtir" diye buyurmuştur. Aslı bu zikrolunandır. Ama bazı mevkuf hadîste, "Göz ağrısı, çıban ve diş ağrısı hastaları ziyaret olunmaz," denilmiştir.

"Udû'l-marîzu — Hastayı ziyaret ediniz," hadîsinin kayıtsız zikredilmesinden çıkarılır ki, hasta ziyareti, hastalığın başlangıcından bir miktar zaman geçmekle sınırlı değildir, sadece ne vakit olursa gidilir. Âlimlerin çoğunluğunun mezhebi budur. Ama İmam-i Gazalî *İhyau Ulûmu*'nda hasta ziyaretinin üç geceden sonra olmasına hükmetmiştir. İmam-ı Gazalî bu sözünde İbn-i Mâce'nin Enes bin Mâlik'den rivayet ettiği hadise istinat etmiştir. Enes bin Mâlik'den rivayet olunmuştur ki: **"Resulullah Efendimiz bir hastayı üç günden sonra ziyaret ederdi,"** diye buyurmuş. Bunun gereği olarak üç günden sonra ziyaret olunmalıdır. Ama bu hadîs zayıftır. Mesleme bin Ali'den başka kimse rivayet etmemiştir, o ise metrûktür, rivayetine itibar yoktur, demişlerdir. Hatta Ebu Hâtem, "Hadis bâtıldır," demiştir.

Hasta Ziyaretinin Fazileti:

Hasta ziyaret etmenin fazileti hakkında gelen hadislerden biri şudur ki, Ebu Hüreyre Hazretlerinden rivayet edilmiştir:

مَنْ عَادَ مَرِيضًا نَادَاهُ مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ طِبْتَ وَطَابَ مَمْشَاكَ وَتَبَوَّأْتَ مِنَ الْجَنَّةِ مَنْزِلًا

"Bir kimse bir hastayı görmeğe gitse gökten bir münâdi nida edip ona der ki: Sen ne güzelsin, bu yürüyüşün ne güzel! Sen cennette kendine bir menzil edindin!"

Hadîsi bu kelimelerle İbn-i Mâce rivayet etmiştir. "Ne güzelsin" demekten murat, Allah bilir ki, "Sen günahlarından temizlendin," demektir. Yürümesinin güzel olmasından murat, her adımı başına ecir ve hasenat ihsan buyrulmasıdır.

Hasta ziyaret etmenin fazileti çoktur. Sünen-i Ebi Dâvud'da Enes bin Mâlik'den merfuan rivayet olunmuştur ki:

مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ وَعَادَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ مُحْتَسِبًا بُعِّدَ مِنْ جَهَنَّمَ مَسِيرَةَ سَبْعِينَ خَرِيفًا

"Bir kimse abdest alsa ve abdestini güzel eylese, sonra Allah'dan ecir ve sevap umarak hasta olan müslüman kardeşini ziyarete gitse, o kimse cehennemden yetmiş yıllık yol uzak kılınır," buyurmuşlar.

İbn-i Hibbân, *Sahih*'inde Ebu Saîd (r.a.) Hazretlerinden merfuan rivayet etmiştir ki:

خَمْسٌ مَنْ عَمِلَهُنَّ فِي يَوْمٍ كَتَبَهُ اللّٰهُ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ مَنْ عَادَ مَرِيضًا وَشَهِدَ جَنَازَةً وَصَامَ يَوْمًا وَرَاحَ إِلَى الْمَسْجِدِ وَأَعْتَقَ رَقَبَةً

"Beş haslet vardır ki, bir kimse bir günde onları işlese Hak Teâlâ Hazretleri onu cennet ehlinden yazar: Hasta ziyaretine gitse, cenazede hazır olsa, bir gün oruçlu olsa, mescide gitse ve bir esir azâd etse," diye buyrulmuştur.

Hadîs-i şerifin zahirinden anlaşılan şudur ki, bu beş amel bir günde bir kişiden sâdır olsa, Hak Teâlâ Hazretlerinin lutfunun kemâline binâen o kişi elbette cennet ehlinden olur.

İmam Ahmed katında Kâ'b'dan merfuan rivayet olunmuştur ki, Peygamber Efendimiz Hazretleri:

مَنْ عَادَ مَرِيضًا خَاضَ فِي رَحْمَةٍ فَإِذَا جَلَسَ عِنْدَهُ اسْتَنْقَعَ فِيهَا

"Bir kimse bir hastanın ziyaretine gitse o kimse suya girer gibi Hakk'ın rahmetine girer. Eğer o hastanın yanında otursa rahmet içine girip oturur," diye buyurmuşlardır.

Peygamber Efendimizin güzel âdetleri şu idi ki, hasta ziyaretine gitmek için bir günü veya bir vakti tahsis etmezlerdi. Günlerden ne gün ve vakitlerden ne vakit olursa hasta ziyaretine giderlerdi.

Cumartesi hasta ziyaretine gitmeyi terketmek sünnete aykırıdır. Bir Yahudi hekimin bid'atidir. Aslı şudur: Bir zamanlar meliklerden biri hasta oldu da bir Yahudi tabibi gitti, Cumartesi günü kendisine iş görmek gerektiğini gördü. Hemen hile edip padişaha:

— Cumartesi günü hastaların üzerine dışarıdan kimsenin gelmesi doğru değildir, dedi.

Padişah da itimat edip o günlerde kimsenin gelmesini men etti. Sonradan halk içinde yayıldı. Çok kimse böyle eder oldular. Bozuk ve asılsız bir şeydir. O mel'unun uydurmasıdır. Onun için "Lâyık olan, Yahudi tabibin istihdam edilmemesidir," demişlerdir. Zira İslâm ehline en şiddetli düşmanlıkla düşmandırlar. Fırsat bulunca asla kaçırmazlar. Zira dinlerinde şöyledir: Onlardan biri bir Müslümana hayır dilese dininden çıkar. Müslümanların kanının onlar indinde mubah olduğunda şüphe yoktur. Zira cumartesi günü iş görmeyi helâl tutanların kanını dökmek onlar nazarında helâldir. Hâsılı, gaflet yeri değildir.

İbn-i Salâh Ferâvî'den nakleder ki: "Kış mevsiminde hastayı geceleyin ziyaret etmek müstehaptır. Yaz mevsiminde gündüz ziyaret etmek müstehaptır," diye buyurmuşlar. Galiba hikmeti şudur ki, geceleri hastalara ağır olur. Kış geceleri de gayet uzun olduğu için gece ziyaret edince hastanın gönlü eğlenir, biraz rahat bulur. Yaz günleri sıcak ve ağır olur. Yazın hasta gündüzleri çok daralır. Onun için yaz mevsiminde gündüz ziyareti müstehap olur. Doğrusunu Allah bilir.

Hasta ziyareti hususunda hastaların hatırını hoş edip kalblerine kuvvet vermek, Resulullah Efendimiz Hazretlerinin sünnetindendir. Ebu Saîd, Hudrî'nin (r.a.) rivayetinde gelmiştir' ki:

إِذَا دَخَلْتُمْ عَلَى مَرِيضٍ فَنَفِّسُوا لَهُ فِي أَجَلِهِ فَإِنَّ ذَلِكَ يُطَيِّبُ نَفْسَهُ

"Bir hasta yanına girdiğiniz zaman ona eceli hakkında nefes veriniz. Çünkü bu, onun gönlünü hoş eder," buyurmuşlar.

Bundan murat, hatırını hoş edecek sözler söyleyip "Sende ölüm nişanı yoktur" demek mânalarını anlatmaktır, demişler. Aynı zamanda "Hastalık günahların kefareti, ecir ve faziletlerin sebebidir," demek gerek. Mü'minler, bu türlü sözlerden haz ederler.

Hâsılı hadîs-i şerifte ilâçların en şereflisine irşat vardır. Çünkü bir hastanın hatırını hoş edip kalbini kuvvetlendirmek gibi hiç bir ilaç faydalı olamaz. Çünkü bununla vücut hararet meydana gelip hastalığın savuşturulmasına yardımcı olur, hemen bir hafiflik hasıl olur.

Hüda'da zikredilmiştir ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, hastalara "Neden inciniyorsun, halin nicedir, gönlün ne arzu ediyor?" diye sorardı. Eğer bir nesne arzu ederse ve zararı yoksa emrederdi, getirirlerdi. Mübarek elini hastanın alnına koyardı. Bazen de memesinin üstüne koyardı. Ondan sonra dua eder ve hastalığından kurtulması için faydalı olan şeyleri kendisine anlatıp tarif ederdi. Bazen de abdest alıp suyundan hastanın üstüne saçardı. Kâh olur, "Lâ be'se **aleyke tahurun inşeallahu — Merak etme, Allah'ın dilemesiyle hakkında temizlenme olur,**" derdi. Kâh "**Keffâretün ve tahurun — Hakkında kefaret ve temizlenmedir,**" derdi.

Ebu Ya'lâ'nın naklinde Hazret-i Âyişe'den rivayet edilmiştir ki, "Fahr-i Kâinat Hazretleri hasta görmeğe gitse, mübarek elini ağrıyan yerine koyardı da "**Bismillah**" derdi," demiştir.

Bazı rivayette gelmiştir ki, "Hasta ziyareti, elini hastanın alnına koyup hatırını sormaktır," diye buyrulmuş.

Bu zikredilenler bilindikten sonra malum olsun ki, hastalık iki türlüdür:

1. Kalb hastalığı.

2. Beden hastalığı.

Birinci nevi hastalığın ilâcı Resulullah Efendimiz Hazretlerine mahsustur. Allah tarafından gelmesiyle kalblerin tabibi o Hazret'tir. Zira kalblerin ilacı kalbin hallerini ve durumunu bildikten sonra olur. Onu bilen ise Hak Teâlâ Hazretleridir, O'nun bildirmesiyle de Resulullah Hazretleridir.

İkinci nevi hastalığın ilacı o Hazret'ten bir miktar naklolunmuştur. Tabibler bu hususta nice cilt kitaplar yazmışlardır. Peygamber Efendimiz Hazretlerinin bedenlerin tedavisi ve beden hastalıklarının ilaçları ile pek çok iştigal buyurmalarının sebebi şudur ki, onun asıl peygamber olarak gönderilmesinden murat, halkı Hakk'a dâvet etmek, Hak Teâlâ Hazretlerinin emirlerini ve yasaklarını bildirip şerefli şeriatını beyan etmekti. Bu sebeple zaruri olarak himmetinin en çoğu o tarafa yönelikti. Ama tâat ve ibadetin ayakta durması bedenin sıhhati ile hasıl olduğu için, bu cihetten ihtiyacın gerektirdiği kadar bedenlerin tıbbına da girdiler.

Asıl himmetin kalbin ıslahı yönünde olması gerektir. Zira o bozuk olunca bedenin sıhhatinin faydası yoktur. O sıhhatli olunca beden hastalığının çok zararı yoktur, zail olup gider ve nice daimî faydalar ecir olarak verilir.

Buyurmuşlardır ki: Zehirler bedene nasıl zarar verirse, isyan ve kötülükler de kalbe öyle zarar verir. Kalb hususunda isyan ve günahların pek çok zararlarını beyan etmişlerdir. Bu cümleden biri şudur ki, ilimden mahrum eder, demişlerdir. İlim (bilgi) bir nurdur. Hak Teâlâ Hazretleri, onu kulunun kalbine ilka eder. Günah ve kötülükler o nuru söndürür. İsyan ve kötülük ehlinin hafızası olmaz, gördüğü ve işittiği hatırında kalmaz. Şu beyitler İmam-ı Şafiî Hazretlerinindir:

"Şekevtü ilâ Vekîin sûe hıfzî
Feerşedenî ilâ terki'l-meâsî
Ve kalelem bienne'l-ilme nûrun
Ve nurullahi lâ yü'ta li-âsî."

Vekî', bu ümmetin büyüklerinden bir kimsedir. Allah ona rahmet etsin. Beyitlerin mânası şudur:

"Hafızamın yaramazlığından Veki'a şikâyet ettim,
O da beni isyanları terke irşat eyledi
Ve dedi: Bilmiş ol ki, ilim bir nurdur.
Allah'ın nuru âsiye verilmez, doğrusu budur."

İlimden mahrum olduğu gibi rızıkdan da mahrum olur. Nitekim Müsned'de gelmiştir ki:

إِنَّ الْعَبْدَ لَيُحْرَمُ الرِّزْقَ بِالذَّنْبِ يُصِيبُهُ

"Hiç şüphesiz kul, işlediği günah sebebiyle rızıkdan mahrum olur," buyrulmuştur.

Biri de şudur ki, âsi, Hak Teâlâ Hazretleriyle kendi arasında üns (dostluk ve yakınlık) bulmaz, daima vahşet üzre olur. Cenâb-ı Hakla münasebeti olmaz, o yönden asla lezzet almaz.

Biri de şudur ki, işleri güç gelir, neye girişse işi bağlanır.

Biri de şudur ki, kalbi karanlıklarla dolar, hayreti ziyade olur. Gittikçe bid'at ve dalâlete düşer. Karanlığı şiddetlendikçe yüzünde de zâhir olur. Her kişi müşahede etmeğe başlar. Onun içindir ki, Rafızî'lerin ve bid'at ehlinin yüzünde asla nur yoktur, gören onlardan istikrah eder. Bütün mülhitlerin, zındıkların ve fücur ehlinin suretleri çirkindir, iyi ve temiz kişilerin şekline benzemez. Kalblerinin fesadıdır ki, suretlerinde zâhir olur.

Biri de şudur ki, isyan ehli, zayıf kalbli olurlar. Allah'a tâat etmekten mahrumdurlar. Amelleri az ve kısa ömürlü olur, bereketleri zail olur. Sebebi şudur ki, Hak Teâlâ Hazretlerinden yüz döndürüp isyan ve kötülüklerle meşgul olunca hayatının günleri zâyi olur, bereketi bulunmaz.

Biri de şudur ki, masiyet ehli eller içinde hakir ve zelil olur. Aklı fasit olur, Masiyet akıl nurunu söndürür.

Biri de şudur ki, kişinin devlet, saadet ve nimetini giderir. **"Mâesâbeküm min musibetin febimâ kesebet eydîküm — Başınıza gelen herhangi bir musibet, sizin kendi ellerinizle kazanmanızın sonucudur,"** (Şurâ sûresi: 42/30) emri gereğince kişiye her belâ ve musibet, kendi çalışıp kazanmasiyle yetişir. Kişi devlet ve saadet içinde iken bunun kadrini bilip günah ve kötülüklerden kaçınarak şükrünü edip bekasının faydasını talep etmesi gerekir. Sözün kısası bir kimse, Hak Teâlâ Hazretlerinin emrine uyarak kuvvetini korur, yasakladığı şeylerden kaçınarak perhizkâr olur, gerçek tevbe ile aşırılık ve azgınlıktan vazgeçerse o kimse bütün hayırları talep etmiş, bütün şer ve fesattan kaçmış olur. Enes bin Mâlik'in rivayetinde:

اَلاَ اَدُلُّكُمْ عَلٰى دَائِكُمْ وَدَوَائِكُمْ اَلاَ اِنَّ دَائَكُمُ
اَلذُّنُوبُ وَدَوَائَكُمُ الْاِسْتِغْفَارُ

"Allah hastalıklarınız üzerine devâlarınızı galip kılmıştır. Ancak sizin en önemli hastalığınız günah ve devanız da istiğfardır," buyrulmuştur.

Bu hadîs-i şerif açıkca delâlet eder ki, Müslümanların hastalığı günahlar ve isyan mânasını ifade eden bütün kötü işlerdir; bu hastalığın ilacı ise istiğfardır.

Hasılı açıkça anlaşılmış oldu ki, kalblerin tıbbini (ıslahını), derunî hastalıkların tedavi ve ilaçlarını bilmeğe yol yoktur. Ancak Allah'ın vahyi vasıtasiyle Resulullah Hazretleri tarafından bilinir.

Cesetlerin tıbbına gelince, bu, galip olanı tecrübeyle bulmaya yöneliktir. Bu da iki nevidir:

1. İnceleme ve araştırmaya muhtaç değildir. Hak Teâlâ Hazretleri onun bilgisini hayvanlarda yaratmıştır. Meselâ onların her biri, açlık, susuzluk, soğuk ve yorgunluk gibi hallerin savuşturulmasına hidayet olunur, bunların çaresini kendi içlerinde hasıl olan bir bilgiyle bulurlar. Bu mânalarda başkasına muhtaç olmazlar.

2. İnceleme ve araştırmaya muhtaçtır. Meselâ bedende meydana gelen hastalıklar, sebebini ve alâmetini teşhis, tedavisi için gerekli işlerin yapılması bakımlarından inceleme ve araştırmaya bağlıdır.

Hasılı cesetlerin ıslahının mümkün olması üç şeye dayanır:

1 — Sıhhatin korunması.

2 — Eza ve zarar veren şeylerden perhiz.

3 — Bozucu maddeleri savmak ve onlardan vazgeçmektir.

Bu zikrolunan üç nesneye Kur'an-ı azîm'de işaret buyrulmuştur.

Birincisine:

"Femen kâne mülküm marîzen ev alâ seferin feiddetün min eyyâmin uhara — Sizden bir kimse hasta veya yolculukta olursa tutamadığı günler sayısınca başka zaman tutar," (Bakara sûresi: 2/184) kavl-i şerifiyle işaret olunmuştur.

Zira âyet-i kerimede buyrulduğu üzre bir kimse hasta olsa yahut yolcu bulunsa orucunu yemesi uygundur, tekrar başka günlerde kazâ eder. Hâsılı yolcu olan kimseye ruhsat verilmesi şunun içindir ki, yolculuk mihnet ve meşakkat yeridir. Eğer oruçlu olursa o meşakkat arasında orucun da zayıflığı tamamen arttırıp vücudun mukavemetini kırması, mizacın bozulup sıhhatin kalmaması, hastalığın üstün gelip mizacı kaplaması mümkündür. Bu sebeple Hak Teâlâ Hazretleri, sıhhatin korunması için yolcuya ruhsat buyurdu.

İkincisine:

"Ve lâ tektulû enfuseküm — Nefislerinizi katletmeyin," (Nisâ sûresi: 4/29) âyet-i kerimesiyle işaret buyrulmuştur.

Çok soğuk su kullanılmasından korkulduğu zaman teyemmümün caiz olması bu âyet-i kerîmeden alınmıştır. Bir âyet-i kerîmede de:

"Ve in küntüm merzâ ev alâ seferin ev câe ehadün minküm mine'l-ğâiti ve lâmestümü'n-nisâe felem tecidu mâen feteyemmemû saîden tayyiben — Eğer hasta yahut yolculukta iseniz veya tuvaletten gelmişseniz yahut da kadınlara dokunmuşsanız, su bulamadığınız takdirde temiz toprağa teyemmüm edin," (Nisâ sûresi: 4/43) buyrulmuştur.

Burada da açıkça zikredilmiştir ki, hasta olan kimsenin su kullanmayıp temiz toprakla teyemmüm etmesi mubahtır. Su kullanmanın zarar vermesi ihtimali olduğu vakit su kullanmayı terkedip teyemmüm etmek gerek. Bundan da anlaşılır ki, hastalığı olan kimseler zararlı nesnelerden perhiz etmelidirler.

Üçüncüsüne:

"Femen kâne minküm marîzen ev bihi ezan min re'sihi fefidyetün — İçinizden hasta olan veya başından bir rahatsızlığı bulunan kimse (bundan ötürü tıraş olmak zorunda kalırsa) **fidye verir,"** (Bakara sûresi: 2/196) âyet-i kerimesiyle işaret olunmuştur.

İhram bağlanan kimsenin şer'an başını tıraş etmesi caiz değildir. Ama bu âyet-i kerîme hükmünce, tıraş etmemekten zarar gelecek olursa, o zaman tıraş etmesi caiz olur. Zira saç kazınmakla cildin mesamatı açılır, hapsolmuş buhar çıkıp gider, tabiattan zarar def edilmiş olur. Her zararı def etmek buna kıyas olunmuştur.

Hak Teâlâ Hazretlerinin azîm Kur'an'ında tıbbın üç usûlüne irşat buyurduğu böylece anlaşılmış oldu. Nihayet her gerektiği zaman tıbbın (sıhhati düzeltme çarelerinin) kullanılmasının cevazına Kur'an ve hadîste deliller gelmiştir. Sahih-i Buharî ve Müslim'de Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki, Resulullah Efendimiz Hazretleri:

"Mâ enzelallahu dâen illâ enzele lehu şifâen — Allah, hiç bir hastalık indirmemiştir ki, şifasını indirmemiş olsun," buyurmuştur.

Hâsılı, "Allah, yaratmış olduğu her hastalığın devâsını da yaratmıştır," demektir.

Yine İmam Ahmed'in naklinde Enes'den rviayet edilmiştir ki:

إِنَّ اللّٰهَ حَيْثُ خَلَقَ الدَّاءَ خَلَقَ الدَّوَاءَ فَتَدَاوَوْا

"Elbette Allah, hastalık yarattığı yerde devâ da yaratmıştır. O halde devâ kullanın, hastalıkları tedavi edin," buyrulmuştur.

Bir rivayette de Üsâme bin Şüreyk'ten rivayet edilmiştir ki:

تَدَاوَوْا يَا عِبَادَ اللّٰهِ فَإِنَّ اللّٰهَ لَمْ يَضَعْ دَاءً إِلَّا وَضَعَ لَهُ شِفَاءً
إِلَّا دَاءً وَاحِدًا وَهُوَ الْهَرَمُ

"Ey Allah'ın kulları! Devâ kullanın, hastalıklarınızı tedavi edin! Çünkü Allah, gerçekten, gayet ihtiyarlıktan yahut ölümden başka meydana getirdiği her hastalık için muhakkak bir şifa meydana getirmiştir," diye gelmiştir.

Bir sözde **"İllâ es-sâm — Sersemlik (ahmaklık) hastalığından başka,"** diye vâki olmuştur.

Ebu Dâvud'un naklinde Ebu Derdâ (r.a.) Hazretlerinden Fahr-i Kâinat Hazretlerine merfuan rivayet edilmiştir ki:

إِنَّ اللّٰهَ جَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً فَتَدَاوَوْا وَلَا تَتَدَاوَوْا بِحَرَامٍ

"Gerçekten Hak Teâlâ Hazretleri, her hastalık için bir devâ yaratmıştır. O halde deva kullanın, hastalıklarınızı tedavi edin. Ancak haram nesne ile tedavi etmeyin," buyurmuşlardır.

Sahih-i Buharî'de de:

إِنَّ اللّٰهَ لَمْ يَجْعَلْ شِفَاءَكُمْ فِيمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ

"Gerçekten Allah, haram kıldığı şeylerde sizin için şifa yaratmamıştır," diye gelmiştir.

Hâsılı, bu hadîs-i şerifler gereğince haram kılınan şeylerle tedavi olunmak caiz değildir.

İmam-ı Müslim'in naklinde de Câbir'den merfuan rivayet olunmuştur ki:

لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ فَإِذَا أُصِيبَ دَوَاءُ الدَّاءِ بَرَأَ بِإِذْنِ اللّٰهِ

"Her hastalık için bir deva vardır. Devâ o hastalığa yetiştirildiği vakit Allah'ın izniyle ondan kurtuluş hâsıl olur," buyrulmuş.

Her hastalığın gelmesi ve gitmesi, hakikatte Allah'ın izniyle ve emriyledir. Allah, var olan bütün devâları sebep yaratmıştır. O halde sebebe yapışmak tevekküle aykırı değildir. Nitekim açlık ve susuzluğun savuşturulması için yemek ve su içmek de tevekküle aykırı değildir. Elbette sebepsiz bir şey olmaz. Hâsılı, bir kişi hastalığa tutulsa, deva kullanmayı tevekküle aykırı sanıp terketmesi "Ben Allah'a tevekkül ettim, deva kullanmam," demesi caiz değildir. Bu, abes bir şeydir.

Hâris bin Esedi'l-Muhâsibî'ye sorup:

— Yâ Hâris! Tevekkül ehli devâ kullanır mı? dediler.

— Evet, dedi.

— Nereden böyle söylüyorsun? Bunun delili nedir? dediler.

— Mütevekkillerin efendisi Muhammed Mustafa Hazretleridir ki, tevekkülde ona kimseler ne yetişti ne de yetişmesi ihtimali vardır. Böyleyken O, deva kullanmıştır. Delil budur, dedi.

Hâsılı, her deva şeriattaki şekli üzre kullanılsa ve asıl şifa Hak Teâlâ Hazretlerinden umulup devânın sadece sebep olduğuna itikat olunsa tevekküle asla zarar gelmez, tevekkül yine yerindedir. Bu hususta delil, Fahr-i Kâinat Efendimizin işi ve sözüdür.

İbnü'l-Kayyum hikâye eder ki, İbrahim aleyhisselâm:

— Ya Rab, hastalık kimdendir? dedi.

Hak Teâlâ Hazretleri:

— Bendendir, buyurdu.

İbrahim:

— Ya deva kimdendir? dedi.

Bârî Teâlâ Hazretleri:

— Bendendir, buyurdu.

İbrahim aleyhisselâm:

— Mademki hastalık sendendir, deva da sendendir, ya tabibin arade işi nedir? dedi.

Hak Teâlâ Hazretleri:

— Tabib, benim devayı kendi eliyle gönderdiğim kimsedir, (yani, tabib de bendendir) buyurdu.

Resulullah Efendimiz Hazretlerinin "Li-külli dâu devâun — **Her hastalığın devası vardır,**" buyurmasında hastanın ve tabibin kendisine kuvvet verme vardır. Bundan murat, deva talebine onları kandırmaktır. Mademki Resulullah Efendimiz "Her hastalığın devası vardır" diye buyurdu, o halde belki devayı buluruz diye her ikisi de çalışırlar. Bundan kalbleri kuvvet bulur, ümidi kesmezler.

Bundan sonra malûm olsun ki, Peygamber Efendimiz Hazretlerinin ilacı üç nevi üzre idi:

1. İlahî devalar.
2. Tabiî devalar.
3. Her ikisinden mürekkep olan devalar. Yâni ilk iki devanın her ikisini de kullanırlardı.

1. BİRİNCİ NEVİ: İlâhî devalarla olan tıbbının beyanındadır.

Şöyle malûm olsun ki, Hak Teâlâ Hazretleri, hastalıkların giderilmesinde Kur'ân'dan daha umumî ve daha faydalı bir devâ inzal etmemiştir. Kur'ân, hastalıklara şifa ve kalblerin aynasına ciladır. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri:

"Ve nünezzilu mine'l-kur'âni mâ hüve şifâün ve rahmetün lilmü'minîne — Biz, Kur'an'dan müminlere şifa ve rahmet olan şeyler indiriyoruz," (İsrâ sûresi: 17/82) buyurmuştur.

Âyet-i kerîmedeki **"min"** kelimesi, Kur'ân**"dan"** mânasını ifade eden kelime, İmam-ı Fahr-i Râzî'nin buyurduğu üzre teb'iz (bir kısmını ayırmak) için değildir, cins içindir. Mânası: "Biz Kur'an'ı öyle bir şifa cinsi olarak indirdik ki, o, hem ruhanî hastalıklar için şifadır ve hem de cismanî hastalıklar için şifadır," demek olur. Hâsılı Kur'ân mutlak olarak hastalıklara şifadır, ister ruhanî olsun, ister cismanî ol-

sun. İkisini de def eder. Ruhanî hastalıkları giderdiği açıktır. Zira ruhanî hastalıklar iki kısımdır:

Bir kısmı, batıl itikatlardır ki, ulûhiyet ve nübüvvete, mebde ve meâd (işlerin başlangıcı ve sonucu), kazâ ve kader hallerine ilişkindir. Kur'an hak mezhebin delillerini kapsayıcıdır. Bu türlü bozuk itikatları ve batıl mezhepleri iptal etmiştir. Onu bilen kimse, bu türlü bozuk ve batıl inançlardan kurtulur.

Bir kısmı da kötü ahlâk ve huylardır. Kur'ân, bunun ayrıntılarını, tarifini, şer ve fesadını beyan edip güzel ahlâk ve huylara irşat etmiştir. Hâsılı ruhanî hastalıkların her iki kısmına da şifa olduğu açıktır.

Kur'ân'ın cismânî hastalıklara deva olmasına gelince, uğur ve hayır umarak okunmasiyle pek çok hastalıklara faydalıdır. Peygamber Efendimiz Hazretleri:

مَنْ لَمْ يَسْتَشْفِ بِالْقُرْآنِ فَلَا شَفَاهُ اللّٰهُ

"Kur'an'la şifa taleb etmeyen kimseye Allah şifa vermedi," diye buyurmuştur*.

Hadîsin zahiri böyledir. Bunun da mevzuu hakkında dua olması muhtemeldir. Yâni "Bununla taleb etmeyene Allah şifa vermesin," demektir.

Şeyh Ebu'l-Kasım Kuşeyrî'den nakledilmiştir ki, bir zaman çocuğu çok hasta oldu. Ölüm derecesine geldi. Kendi de bundan son derece mustaripti. Şeyh der ki: "O gece Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerini rüyada gördüm:

— Ya Resûlallah! Oğlum çok düşkün hastadır. Bu cihetten gayet mustarip bir haldeyim, diye şikâyet ettim.

Bunun üzerine Peygamber Efendimiz:

— Şifa âyetlerinden niçin gafilsin? diye buyurdu.

Uyandım, düşünceye vardım. Hatırıma geldi ki, şifa âyetleri Allah'ın kitabının altı yerinde vâki olmuştur. Bunlar, şu zikrolunanlardır:

1 — **"Ve yeşfi sudûre kavmin mü'minîne — Ve mü'minler topluluğunun göğüslerine** (gönüllerine) **şifa versin, onları ferahlandırsın,"** (Tevbe sûresi: 9/14).

---

* Kur'ân'dan şifa taleb edilmesi ve Kur'ân'ın her derde devâ olması demek, fert ve cemiyetin bilhassa mânevi dert ve meselesine çare olmaya Kur'ân'ın yeterli olması demektir. O halde özellikle mânevî, ahlâkî dertlerin çaresi ve meselelerin hal şekli Kur'an'da aranmalıdır. Ciddiyetle araştırıldığı takdirde bu devâların bulunmaması mümkün değildir. Ancak devânın devâ olabilmesi hastaya tatbik edilmesine bağlıdır. Bu şart yerine getirilmedikçe Kur'ân'ın her derde devâ ve her meseleye çare olması, faydası idrâk edilmeyen bir hüsnüzandan ibarettir. (S.N.)

2 — **"Ve şifâün limâ fî'sudûri — Ve göğüslerde (gönüllerde) olan şeylere bir şifa gelmiştir."** (Yunûs sûresi: 10/57).

3 — **"Yahricu min butûnihâ şarâbun muhtelifun elvânuhu fîhi şifâun linnâsi — Onun (arının) butunundan renkleri çeşitli bir içki çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır,"** (Nahl sûresi: 16/69).

4 — **"Ve nünezzilu mine'l-kur'âni mâ hüve şifâün ve rahmetün lilmü'minîne — Biz, Kur'an'dan mü'minlere şifa ve rahmet olan şeyler indiriyoruz,"** (İsrâ sûresi: 17/82).

5 — **"Ve izâ mariztü fehüve yeşfîni — Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur,"** (Şuarâ sûresi: 26/80).

6 — **"Kul hüvellezîne âmenû hüden ve şifâün — De ki: O, iman edenler için doğru yola ileten bir kılavuz ve bir şifadır,"** (Fussilet sûresi: 41/44).

Hemen bu âyetleri yazdım da su ile ezip çocuğuma içirdim*. Hak Teâlâ Hazretleri şifa verdi. Bentten boşanır gibi kurtuldu," diye buyurdu.

İbn-i Mâce'nin naklinde Hazret-i Ali'den merfuan rivayet olunmuştur ki: **"Hayrü'd-devâu'l-kur'ânu — Devânın en iyisi Kur'an'dır,"** buyrulmuştur.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. Ondan gafil olmak doğru değildir. Şüphe yoktur ki, âyetlerin, zikirlerin ve duaların her biri, kendi nefsinde faydalı ve şifalıdır. Fakat şartlarına uygun olarak kullanılmazsa faydası görülmez. Nitekim maddî devâlar da böyledir. Bir kimse daima sağlığa aykırı gıdalardan perhiz etmese, kendini sıcaktan ve soğuktan sakınmasa ve diğer gerekli olan şeylere riayet etmese, ne kadar faydalı şerbet ve macun verseler, elbette faydasını görmez, hepsi boşa gider. İlahî devâların da şartları vardır. Bu cümleden bazıları şunlardır:

1. Kişinin itikadının doğru ve temiz olması gerektir.

2. Haramdan ve zulümden kaçınıp dua sırasında kalbinin gaflet üzere olmaması gerektir.

3. Tam yönelişle yönelip niyaz ve tazarru üzre olması gerektir. Yoksa ağzı okumakta ve dua etmekte olup kalbi yabanlarda olursa asla faydasını görmez. Boş yere çalışır. Nitekim Hâkim'in rivayetinde gelen hadîs-i şerifte:

---

* Şeyh Hazretlerinin hikâyesindeki bu ifadeyi mecaz olarak anlamak Kur'anın ruhuna daha uygundur. Yâni asıl olan Kur'ânın bu âyetlerini okumak, anlamak, mânasını zikretmek, hâsılı onun özünü içercesine kendine mal edip mânasını hâl edinmektir. Yoksa âyetlerin hattını bir kâğıt üzerine yazıp suyunu içmekte hiç bir keramet yoktur. Nitekim âyetlerin zahirî ifadesinden de bu mâna açıkca anlaşılır. Ve Kur'an-ı Kerîmin hiç bir yerinde Kurân'dan bu şekilde şifa taleb edilmesi emredilmemiştir. Kur'an-ı kerîmin her hususta şifa olması, ancak mânasının anlaşılması, hükümlerinin bilinmesi, iyi düşünülmesi ve emredilenin tam tatbik edilmesi şartına bağlıdır. (S.N.)

وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ لَا يَقْبَلُ دُعَاءً مِنْ قَلْبٍ غَافِلٍ لَاهٍ

"Biliniz ki, Allah, gafil ve boş şeylerle meşgûl olan kalbden dua kabul etmez," buyrulmuştur.

Buyurmuşlardır ki: Devâların en faydalısı duadır. Dua, belânın düşmanıdır, onu sürer giderir. Dua, belânın inmesini önler, inmiş olanı hafifletir. Dua, mü'minin silâhıdır. Ancak kalbin huzuru ve hatırın cem'iyyeti (kalbin Allahla beraber bulunduğunu duyması ve zihnin bu noktada odaklanması) ile olmalıdır. Duanın, kabul edilmesinin umulduğu vakitlerde edilmesi gerektir. Meselâ gecenin son üçte birinde olmalıdır. Kıbleye karşı, huzû' ve inkisarla, tazarru' ve niyazla, temizlikle, Hak Teâlâ Hazretlerine hamd ve senâ, Resûlüne salât ve selâm ile etmelidir.

Ayrıca daha önceden tevbe ve istiğfar edip bir miktar sadaka vermiş olmak gerekir. Çünkü sadaka verilmesi, duaların kabul edilmesinin en kuvvetli sebeplerindendir. Bu, aynı zamanda başkalarına sadaka ile hizmet ederek ve faydalı olarak Allah'dan bir şey dilemek demektir ki, kişinin nefsanîlikten uzak olmasını gerektirici olduğu gibi sadaka verilen kimsenin duasının da ona iştirakini temin eder, denilmiştir.

Duada ısrar etmek ve direnmek gerekir. "Yâ Rab, dilerim ki, beni mahrum etmeyip duamı kabul buyurasın." demelidir.

Dua sırasında Hak Teâlâ Hazretlerinin şerefli isimlerinden bazılarını zikretmelidir. Meselâ: "Yâ Kerîm, yâ Zül-Celâli ve'l-İkrâm! Sen kabul eyle," demelidir. Bu türlü bir dua Allah'ın inayetiyle reddolunmaz. Hususiyle Habib-i Ekrem ve Nebiy-yi Muhterem Efendimiz Hazretlerinden rivayet edilmiş olan dualardan olursa, kabul edilmesi kuvvetle umulur. Hele "İsm-i A'zâm'ı içine alıcıdır," diye haber vermiş olduğu dualardan olursa... Bu türlü dualar, Allah'ın inayetiyle hemen kabul bulur.

İsm-i A'zâm hususunda pek çok sözler söylenmiştir. Bazıları Bilinmiyor" demişlerdir. Bazıları, "Biliniyor; Allah kelimesi İsm-i A'zâm'dır," demişlerdir. Bazıları, **"El-Hayyu'l-Kayyûm — Diri, Hayat Sahibi, Kendi Kendine Ayakta Duran ve Her Şeyi Kendi Varlığiyle Ayakta Tutan,"** İsm-i A'zâm'dır, dediler. Bazıları, **"Zül-Celâli ve'l-İkrâm — Önce Kahredip Sonra İkram ve İltifat Eden"** ismi, İsm-i A'zâm'dır, dediler. İşin hakikatini Allah bilir.

Malûm olsun ki, Muavvezât (Sığınmalar demektir ki, Kur'an-ı kerîmin Allah'a sığınmayı ifade eden son iki sûresinin ismidir) ile ve Allah'ın isimlerinden bazıları ile rukî (afsunlamalar), ruhanî tıb'dır (mânevî hastalıkları iyileştirici bir yoldur). Her ne zaman bunlar, salihlerin ve ebrârın (günahlardan kaçan, iyi ve temiz yaradılışlı, kâmil insanların) diliyle okunsa Allah'ın izniyle şifa hâsıl olur demişlerdir.

Rukî, Rukye'nin çoğuludur ve Rukye afsun demektir. Afsun Farsçadır. Ancak Türk dilinde sihirbazların ve cadıların söyledikleri boş ve mânasız sözlere afsun derler. Bu sebeple faydalanmak için okunan âyet-i kerîmeler ve Allah'ın isimleri hakkında afsun kelimesinin kullanılması doğru değildir. Ama Arap dilinde "Rukye" derler. Sahih-i Buharî'de Hazret-i Âyişe'den rivayet edilmiştir ki:

"Ölümüyle sonuçlanan hastalığında kendi üzerine muavvezât okuyarak üfledi," demiştir.

Muavvezât'tan murad, tağlib (bir kelimeyi aradaki ilişkiden dolayı başka mânayı da içine alacak şekilde kullanma) yoluyle İhlâs sûresi, Felak sûresi ve Nâs sûresi'dir, dediler. Yahut sadece Felak sûresi ile Nâs sûresidir, dediler. Kur'an-ı azîm'de kötülüklerden Allah'a sığınma mânasını ifade eden her âyet böyle fayda ve şifa vericidir. Meselâ:

"Ve kul rabbi eûzu bike min hemezâti'ş-şeyâtîni — Ve de ki: Rabbim, şeytanların vesvese ve kuruntusundan sana sığınırım," (Mü'minûn sûresi: 23/97) gibi.

Âlimler icmâ etmişlerdir ki, üç şartın birleşmesi halinde rukye caiz olur:

1 — Kur'ân'la yahut Allah'ın isimlerinden ve sıfatlarından bazısı ile olursa.

2 — Arapça yahut mânası bilinen lisanlardan biriyle olursa. Tâ ki, içinde şeriata aykırı bir şey olmadığı açıkca anlaşılsın*.

3 — Rukye bizzat müessir değildir, belki Tanrı Teâlâ Hazretlerinin takdiriyle tesir eder, diye itikat edilirse.

Sahih-i Müslim'de Avf bin Mâlik'den rivayet edilmiştir ki: "Biz, cahiliyet âleminde rukye okurduk. Sonra bir gün Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine sorup:

— Ya Resûlallah! Rukye hususunda ne buyurursun? dedik.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri:

— **"A'rizû aleyye rukaküm lâ be'se bi'r-ruka izâ lem yekûn fîhâ şirkün — Rukyelerinizi bana söyleyin. Eğer içinde şirk yoksa rukyenin bir zararı, yoktur,"** buyurdular.

Yine Câbir'den rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Âlem Hazretleri rukyelerden nehyetti.** Ondan sonra Âl-i Amr bin Hazm, Fahr-i Kâinat Hazretlerine gelip:

---

* Bu şart, duâ eden kimsenin bildiği ve anladığı dilden dua etmesini emredicidir. Bundan, Arapça bilmeyen bir kimsenin -Peygamber Efendimiz'den ve Kurân'dan alınıp mânası bütün müslümanlarca bilinen duâlar hariç olmak üzere- Arapça dua etmesinin veya Acemce bilmeyen bir kimsenin acemce dua etmesinin, caiz olmadığı anlaşılır. O halde bütün işlerde olduğu gibi duada da itibar ve kabul, idrake, bilişe ve o bilgiye uygun hareket edişe bağlıdır. (S.N.)

** Bu bahiste şunu unutmamak gerekir ki: Peygamber Efendimizin bazı hallere ve hastalara ilişkin olarak tavsiye ettikleri dualar ile devâlar, buyurduğu zamana, hale ve kişiye bağlı olarak etkin olur ve

— Ya Resûlallah! Bizim katımızda bir rukye vardı, onu akrebin şerrini def etmek için okurduk, dediler ve rukyelerini okuyup Peygamber Efendimize arzettiler.

Resûlüllah Efendimiz:

— **"Ben beis** *(zarar)* **görmüyorum. Her kimin kardeşine faydalı olmağa gücü yeterse ona faydalı olsun,"** buyurdu.

Hâsılı rukyelerini caiz gördü. Bir topluluk, bu rivayete yapışarak: "Faydası tecrübe edilmiş olan her rukyenin, gerek mânası bilinsin gerekse bilinmesin, okunması caizdir," dediler. Fakat Avfın hadisi açıkca delâlet eder ki, **mânası bilinmeyince caiz olmaz.** Zira içinde şirk kelimesinin bulunması ihtimali vardır.

İmam Kurtubî, buyurmuştur ki, rukye üç kısımdır:

1. Cahiliyet zamanında kullandıkları rukyeler ki, mânası bilinmezdi.

2. Kur'anla ve Allah'ın isimleriyle olan rukyeler. Bu kısım, Fahr-i Kâinat Efendimizden nakledilmiş olursa okuması müstehaptır.

3. Meleklerin yahut evliyaullah'ın isimleriyle olan yahut ulu yaratıklardan bir nesnenin zikri geçen rukyeler. Meselâ Arş, Kürsi ve Levh'in zikredilmesi gibi. Bunlar kaçınmayı gerektirici olan şeylerden değildir. Ancak bunların isimleriyle uğur ve be-

---

olmuştur. Çünkü Resulullah Efendimizin hem nebiliği, hem de veliliği kâmil derecededir. Veliliği cihetinden buyrukları, "Ben yeryüzünde kendime bir halef yarattım," (K: 2/30) âyeti gereğince melekler üzerinde geçerlidir. Şifa niyeti ile buyurdukları veya vesile ettikleri her ne olursa olsun o buyruk yerine gelir ve hasta şifa bulur. Çünkü hastalık ve şifa, meleklerin tasarrufu ile kişiye gelir ve gider. Ancak Peygamber Efendimizin o olaya ve o kişiye tahsisen buyurdukları dua ve devâyı, bir şekilde öğrenip her zamana ve her kişiye etkin olacağını düşünmek doğru değildir. Böyle bir düşünce, Resulullah Efendimizin amacına da aykırıdır. Çünkü devayı veya duayı herkese şamil olarak buyuracak olsalardı, onları ashabına yazdırarak yaygınlaştırırlardı. Halbuki Resulullah Efendimiz, bunun tam aksine, "Benden Kur'an'dan başka bir şey yazmayınız," buyurarak ağzından çıkan her sözün yazılmasını yasaklamışlardır. Peygamberimizin seçkin sahabesi, onlara uyanlar ve uyanlara uyanlar da Peygamberimizden 250 - 300 sene sonrasına kadar bu yasağa titizlikle riayet ederek Peygamber Efendimizden rivayet edilen sözleri yazmaktan kaçınmışlardır.

Burada Zünnun-ı Mısrî (Allah sırrını kutlu kılsın) Hazretlerinin şu kıssasını hatırlamak uygun düşer:

Derdi olup da derman arayanlar Hazret'i ziyaret ederek himmet ister, o da halkın âdetlerine uyarak onlara bir muska yazıp verir; kişi derman bulurmuş. Bir gün bir açıkgöz Hazret'in yazdığı muskayı açıp ne yazdığına bakmış. Kâğıtta sadece bir NUN (Arapça N) harfi yazılı olduğunu görmüş. Adam, "Bunda ne var ki? Bunu ben de yazarım," diyerek muskadaki NUN'un aynını yazmaya başlamış. Fakat kimsenin derdine derman olmamış. Merakından Hazret'i ziyarete gidip olanları anlatmış ve işin sırrını sormuş. Hazret de: "Evladım, derman Nun'da değil, Zü'n-Nun'da, Zü'n-Nun'da," demiş. Zü'n-Nun'un anlamı, Nun Sahibi demektir. Bu olaydan sonra Hazretin adı Zünnun kalmış.

İşte bunun gibi Resulullah Efendimizin dua ve devalarındaki etkinlik kerameti de araç olarak kullandıkları kelimelerde değil, kendi kişiliklerindedir. (S.N.)

reket umma da, şer'an muteber ve memduh bir nesne demek değildir*. Meğer ki, Allah'a iltica etmeyi tazammum eden meşru şeylerden olsun.

Hasılı, rukye etmek caizdir, ama terki daha iyidir, demişlerdir. Yâni terki evlâ olan bir caizdir, demektir. Meğerki rukyede zikredilmiş olan şeyin bizzat tazimi murad olsun. Bu takdirde kaçınılması gerekli olur. Allah'ın isminden başkasına yemin etmek kısmından olur, demişlerdir.

Rabi' der ki: "İmam Şafiî'ye rukye'den sual ettim.

— Allah'ın kitabı ve Allah'ın isimleriyle rukyede beis yoktur, dedi.

Ben:

— Kitap ehlinin, yâni Yahudi ve Hıristiyanların müslümanlara rukye etmesi caiz olur mu? dedim.

— Evet, Allah'ın kitabından ve Allah'ın zikrinden maruf olanla etmek caiz olur, dedi."

Mutâ'da zikredilmiştir ki, Ebu Bekir Sıddık, Hazret-i Âyişe'ye rukye etmek için gelmiş olan bir Yahudi karısına:

— Ona Allah'ın kitabiyle rukye eyle, diye buyurdu.

İmam Nevevî, Kadı Iyâz'dan nakletmiştir ki, kitap ehlinin Müslümana rukye etmesinin cevazında İmam Mâlik'in kavli değişiktir. Ama İmam Şafiî cevazına kail olmuştur, diye buyurmuş**.

---

* Ancak burada evliyaullah'ın isminin zikredilmesinin bir hususiyeti vardır ki, gözden uzak tutulmamalıdır. Evliyaullah, bilindiği gibi Allah'ın kulları arasından seçtiği ve sevdiği kimselerdir. Allah, kendi zâtına ziyade muhabbet ve yakınlıklarından dolayı onları sevmiş ve sevdiği güzel huyları, onlarda toplamıştır. Bu itibarla onları sevmek, bu güzel huyları sevmektir. Bu da Allahın sevdiği şeyleri sevmektir ki, Allah ile aynı şeyleri sevmekte birleşmek demektir. Bu bakımdan Allah, sevdiklerinin sevilmesini ister ve onların isminin anılmasını kendi Veli isminin anılması gibi sever. Duada kişinin sevdiğini aracı koymak, elbette duanın kabul edilmesinin kuvvetli sebeplerindendir. Allah'ın zâtında ve muhabbetinde fâni olmuş olan velileri, Allahdan ve O'nun muhabbetinden ayrı bilmek şirkin kendisidir. Yoksa resûlü seven Allahı sevdiği, resûle itaat eden Allah'a itaat etmiş olduğu gibi veliye muhabbet eden de resûle ve resûl vasıtasiyle Allah'a muhabbet ettiği için muhabbet eder. Bunları birbirinden ayrı telakki etmek vahdaniyetin hakikatine aykırı, bu sebeple şirk olur. (S.N.)

** Kitap ehlinin bir Müslümana rukye etmesi demek, bir Hıristiyan veya Yahudi'nin, bir Müslümanın başındaki bir belayı, hastalığı veya sıkıntıyı def etmek için birtakım dualar okuması, büyü etmesi ve onu afsunlaması demektir. Böyle bir şeyin cevazına kail olmak, Şifa'yı Allah'dan değil de ya o kitap ehlinin kendisinden yahut onun okuduğu dualardan beklemek demektir ki, hiç bir yönden bunun kabulü mümkün değildir. Eğer maksat, şifayı yine Allah'dan bilmekle beraber bu afsunu vesile ittihaz etmekse bu takdirde Kitaba ve Sünnete uygun vesileler dururken böyle bir vesileye ihtiyaç duymak da yine izah edilebilir bir şey değildir.

Hâsılı, bir Müslüman, hastalıkların sebebini kendinde aramak, şifasını da ancak Rabbinden ummak istikametinden bir kere saparsa bugün bazı Müslümanların yaptıkları gibi şifa ve çare umuduyla Hıristiyan Papazlarına veya Yahudi Hahamlarına okunmaya gitmek derecesinde işi azıtır.

İbn-i Vehb: "İmam-ı Mâlik katında demirle, tuzla, iplik düğümlemekle ve Süleyman'ın mührüyle rukye eyleme kerihtir," diye rivayet etmiştir. "Zira sahâbe ve tabiin zamanında bu türlü şeyler yoktu," diye buyurmuş. En iyisini Allah bilir.

1. Göz Değen Kimseye Okunacak Rukye:

Önce malûm olsun ki, göz değmesi gerçek olan bir şeydir. Bazı kimsenin gözünde öyle bir halet olur ki, dokunduğu nesneye zarar yetişir.

İmam Müslim'in naklinde İbn-i Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri:

اَلْعَيْنُ حَقٌّ وَلَوْ كَانَ شَيْءٌ سَابَقَ الْقَدَرَ لَسَبَقَتْهُ الْعَيْنُ

"Göz değmesi, sabit ve mevcut olan bir şeydir. Yâni varlığı sabit olan şeyler cümlesindendir. Eğer kaderin önüne geçen bir şey olsaydı göz değmesi onun önüne geçerdi," buyurmuşlar.

Bazı bid'at ehli, göz değmesini inkâr etmişlerdir. Ama abes söylemişlerdir. Zira bir şey ki, nefsinde muhal değildir, kalb hakikatini anlayamaz ve ifsadının delili mevcut olmaz, akıl indinde caiz olur. Vukuunu şeriat sahibi haber verdiği zaman da inkâra mecâl kalmaz. Bunu inkâr etmekle diğer haber verdiklerini inkâr etmek arasında fark olmaz.

Göz değmesi dedikleri eşyanın hassaları kabilindendir. Bir eserdir, görünür, fakat sırrının ve sebebinin ne olduğu Hak Teâlâ Hazretlerinden başkasına malûm olmaz. Görmez misin ki, mıknatıs demiri kendine çeker, fakat sebebinin ne olduğunu kimse bilmez. Bir çanak içinde süt olsa ve hayız gören bir kadın elini o sütün içine soksa süt bozulur. Eğer temiz bir kadın elini soksa bir şey olmaz. Diğer hassalar da buna kıyas olunsun.

Gözü değen kimselerin kimisinden nakledilmiştir ki: "Ne zaman bir şey görsem ve beğensem, hemen gözlerimden bir hararet çıkar," diye hikâye etmişlerdir. Böyle kimsenin gözünden hararet çıktığı gibi hararetten gözü çıksa da makul olurdu.

Unutmamak gerekir ki, İslâm itikadında, belâ, mihnet, meşakkat, hastalık ve sıkıntılar bize kendi nefsimizden gelir. Nitekim "Mâ esâbeke min seyyietin femin nefsike — Sana bir kötülük isabet ederse bu, kendi nefsindendir," (Nisâ sûresi: 4/79) emri ve ayrıca "Mâ esâbeküm min musibetin febimâ kesebet eydiküm — Başınıza gelen bir musibet kendi elinizle yaptığınız işler yüzündendir," (Şûrâ sûresi: 42/30) buyruğu, bunu açıkça ifade eder. Demek ki, Allah'ın kitabına göre, hastalıklar da dahil olarak başımıza gelen bütün musibetler, sadece kendi nefsimize uymamızın, kötü ahlâkımızın bir sonucudur. Bunlardan kurtulmanın birinci şartı, kendi ahlâk ve istikametimizi Allah'ın razı olacağı yönde düzeltmek, kendimize ve çevremize yararlı, hayırlı ve iyi bir Müslüman olmaktır. Bu şartı yerine getiren bir Müslümanın fâni dünyanın sıkıntıları için papazların ve hahamların eteğini öpmeye muhtaç olması mümkün değildir. (S.N.)

Sözün kısası bu husus vâkidir. Hakkında hadîs-i şerif gelmiştir. Bunun ilacı, Fahr-i Âlem Hazretlerinden naklolunduğu üzre Muavvezeteyn (Kur'an-ı kerîmin son iki sûresini) okumaktır. Ayrıca Fatiha sûresi ve Ayete'l-Kürsi okumaktır. Bir de Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinden rivayet edilmiş olan teavvuzât'ı (sığınma dualarını) okumaktır. Bunlar, şu zikrolunan güzel sözlerdir:

أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ وَمِنْ عَيْنٍ لَامَّةٍ
أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ الَّتِي لَا يُجَاوِزُهُنَّ بَرٌّ وَلَا فَاجِرٌ مِنْ شَرِّ
مَا خَلَقَ وَذَرَأَ وَبَرَأَ وَمِنْ شَرِّ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا
وَمِنْ شَرِّ مَا ذَرَأَ فِي الْأَرْضِ وَمِنْ شَرِّ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمِنْ شَرِّ فِتَنِ
اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمِنْ شَرِّ طَوَارِقِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِلَّا طَارِقًا يَطْرُقُ
بِخَيْرٍ يَا رَحْمٰنُ

Okunuşu:

"Eûzü bikelimâtillahi't-tâmmeti min külli şeytanin ve hâmmetin ve min aynin lâmetin. Eûzü bikelimâtillahi't-tâmmâtilleti lâ yücâvüzhünne birrün ve lâ fâcirün min şerri mâ haleka ve zeree ve beree ve min şerri mâ yenzilu mine's-semâi ve mâ ya'ricu fîhâ ve min şerri mâ zeree fi'l-arzı ve min şerri mâ yahrucu minhâ ve min şerri fiteni'l-leyli ve'n-nehâri ve min şerri tavârıkı'l-leyli ve'n-nehâri illâ târıkan yetruku bi-hayrin yâ Rahmânu"

Mânası:

"Bütün şeytandan, zararlı hayvandan ve kem gözden Allah'ın tam olan kelimelerine sığınırım. Allah'ın yarattığı, var ettiği, vücuda getirdiği bütün şeylerin şerrinden, gökten indirdiğinin ve göğe çıkardıklarının şerrinden, yerde bitirdiklerinin ve yerden çıkardıklarının şerrinden, gecenin ve gündüzün şerrinden, iyilik için kapı çalandan başka gece ve gündüz her kapı çalanın şerrinden, Allah'ın tam olan kelimelerine sığınırım ki, onlar, iyiliğe izin verir ve kötülüğe asla vermez, ey Rahmân."

Bir kimse, kendi gözünün başkasına zarar vermesinden korkarsa, nazar ettiği zaman: "Allahümme bârik aleyhi — Allahım, ona kutlu olsun," desin.

Ayrıca göz değmenin şerrini def edenlerden biri de: **"Mâşâallah lâ kuvvete illâ billahi — Allah ne güzel yapmış; Allah'dan başka kuvvet sahibi yoktur,"** demektir.

Biri de Cebrâil aleyhisselâm'ın rukyesidir ki, Peygamber Efendimizin üzerine okurdu. İmam Müslim'in rivayet ettiği üzre rukye şudur:

بِسْمِ اللّٰهِ أَرْقِيكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ أَوْ عَيْنِ
حَاسِدٍ اللّٰهُ يَشْفِيكَ بِسْمِ اللّٰهِ أَرْقِيكَ

"Bismillâhi erkıke min şerri külli şey'in yü'zîke ve min şerri külli nefsin ev aynin hâsidin Allahu yeşfike bismillâhi erkıke — Allah'ın ismiyle sana rukye ederim; sana acı veren her şeyin şerrinden, her nefsin veya haset edenin kem gözünün şerrinden Allah sana şifa versin. Allah'ın ismiyle sana rukye olsun."

Yine Müslim'in naklinde Hazret-i Âyişe'den rivayet edilmiştir ki, "Resûlüllah Efendimizin bir arızası olduğu zaman Cebrâil gelip şöyle rukye ederdi," demiştir:

بِسْمِ اللّٰهِ أَرْقِيكَ وَمِنْ كُلِّ دَاءٍ يَشْفِيكَ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ
وَمِنْ شَرِّ كُلِّ ذِي عَيْنٍ

"Bismillâhi erkıke ve min külli dâin yeşfîke ve min şerri hâsidin izâ hasede ve min şerri külli zî aynin — Allah'ın ismiyle sana rukye olsun: Allah bütün hastalıklardan sana şifa versin, haset ettiği zaman hasıt adamın şerrinden ve bütün kem gözlülerin şerrinden seni korusun."

Bazı büyüklerden nakledilmiştir ki, gözden sakınmanın şartı, iyilikleri, güzellikleri ve ziynetleri örtmektir. Yâni kişinin, kendini veya evlâdını süsleyip ellere göstermesi uygun değildir. İmam Beğavî *Şerhü'l-Sünne*'de zikretmiştir ki, Hazret-i Osman bin Affân (r.a.) güzel bir çocuk gördü de sahiplerine:

— **Göz değmemesi için yanağının çukuruna kara sürün!** diye buyurdu.

Abdullah Eş-Sâci'den (Allah ona rahmet etsin) nakledilmiştir ki, şöyle anlattı: "Bir zamanlar gayet yüğrek bir devem vardı. Ona binip sefere gitmiştim. Sefer yoldaşlarımda bir âin, yâni gözü değer bir kimse vardı. Bana:

— Filan kimsenin gözünden deveni sakın, dediler.

— O, benim deveme zarar veremez, dedim."

Bundan sonrasını, görenler şöyle anlatmaya devam ettiler:

Bu sözü o gözü değen kişiye söylediler. O da Abdullah'ı gözetti, menzilinden kalkıp gittiği gibi varıp deveye nazar etti. Deve hemen mustarip olup yıkıldı. Bu esnada Abdullah da çıkageldi. Deveyi bu halde gördü. Olup biteni haber verip:

— Sen gittiğin gibi geldi, deveye nazar etti, dediler.

— O şahsı bana gösterin, dedi.

Gösterdiler. Abdullah, herifin karşısına durup şu rukyeyi okudu:

بِسْمِ اللّٰهِ حَبْسٍ حَابِسٍ وَحَجَرٍ يَابِسٍ وَشِهَابٍ قَابِسٍ رَدَدْتُ
عَيْنَ الْعَائِنِ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ أَحَبِّ النَّاسِ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِنْ
فُطُورٍ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ

"Allah'ın adiyle hapsedenin hapsinden, kuru taşın şerrinden, yakıcı kıvılcımın şerrinden Allah'a sığınırım. Gözü değenin gözü, kendine ve en sevdiği kişinin üzerine dönsün. Gözünü çevirip de bak, bir bozukluk görüyor musun? Sonra gözünü iki kez çevir de yine bak, göz, hor, hakir, bitkin ve ümidini kesmiş olarak tekrar sana döner' (Mülk sûresi: 67/3-4)."

Abdullah, bunu okuyup tamamladığı gibi herifin gözü çıktı, deve yerinden kalkıp sıhhat buldu.

Bazı âlimlerden nakledilmiştir ki: "Bu gibi kimseleri halkın arasına karışmaktan sultanın men etmesi gerekir. Zira bunun zararı, cüzzamlının zararından daha az değildir. Çünkü cüzzam hastalığına müptela olanı halkın içine karışmaktan Hazret-i Ömer men etmiştir."

İmam Nevevî: "Bu kavl, doğru, kesin ve açıkça belirlenmiştir. Âlimlerden herhangi bir kimsenin aksini doğru gördüğü ve bunu açıkladığı malûm değildir," demiştir.

2. Peygamber Efendimizin Rukyeleri:

Abdül-Aziz'den rivayet edilmiştir ki, şöyle anlattı: Bir gün Sâbit ile Enes bin Mâlik'in yanına gittik. Sâbit:

— Yâ Ebâ Hamza! Hiç hoşluğum yok, dedi.

Enes (r.a.):

— Senin üstüne Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin rukyesini okuyayım mı? diye sordu.

Sâbit de:

— Ne olur, yâ Enes, oku! dedi.

Başladı Enes, şu rukyeyi okudu:

اَذْهِبِ الْبَأْسَ رَبَّ النَّاسِ وَاشْفِ اَنْتَ الشَّافِي اِلَّا اَنْتَ شِفَاءً
لَا يُغَادِرُ سَقَمًا

"Ezhibi'l-be'se rabbe'n-nâsi veşfî ente'ş-şâfi. Lâ şâfiye illâ ente şifâen la yuğâdiru sekamen — Ey insanların Rabbı! Zarar ve fitneyi gider, şifa ihsan et. Şifa verici sensin, senden başka şifâ verecek yoktur. Öyle bir şifa ver ki, hastalıktan eser bırakmasın."

İmam Buharî böylece rivayet etmiştir. Bir rivayette de Hazret-i Âyişe'den nakledip "Fahr-i Âlem Hazretleri bazı ehlini mübarek sağ eliyle sığayıp şöyle sığınma duası okurdu," diye buyurmuştur:

اَللّٰهُمَّ رَبَّ النَّاسِ اَذْهِبِ الْبَأْسَ وَاشْفِهِ وَاَنْتَ الشَّافِي لَا شِفَاءَ
اِلَّا شِفَاؤُكَ شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقَمًا

"Allahümme rabbe'n-nâsi ezhibi'l-be'se veşfîhi ve ente'ş-şâfi lâ şifâen illâ şifâüke şifâen la yuğâdiru sekamen — Allahım, ey insanların Rabbi! Zarar ve fitneyi gider, şifa ihsan et. Şifa verici sensin, senin şifandan başka şifa yoktur. Öyle bir şifa. ver ki, hastalıktan eser bırakmasın."

"Mübarek eliyle sığardı demesi", ağrıyan yeri sığardı, demektir, dediler.

Yine Buharî'nin naklinde Hazret-i Âyişe'den rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Kâinat Hazretleri şöyle rukye ederdi:

اِمْسَحِ الْبَأْسَ رَبَّ النَّاسِ بِيَدِكَ الشِّفَاءُ لَا كَاشِفَ لَهُ اِلَّا اَنْتَ

"İmsehi'l-be'se rabbe'n-nâsi bi-yedike'ş-şifâu lâ kâşife lehu illâ ente — Ey insanların Rabbi! Şifa elinle zarar ve fitneyi silip gider. Senden başka ona yol açıcı yoktur."

Sahih-i Müslim'de Osman ibni Ebi'l-As'dan rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Kâinat Hazretlerine hastalıktan şikâyet edip:

— Ya Resûlallah! İslâm'a geleliden beri vücudumda ağrılar buluyorum, dedi.

Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri:

— Elini ağrıyan yerin üstüne koy da üç kere "Bismillahi" de ve yedi kere:

أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللّٰهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ

"Euzü bi-izzetillahi ve kudretihi min şerri mâ ecidu ve uhâziru — Korku ve acı veren şeylerin şerrinden Allah'ın yüceliğine ve kudretine sığınırım," diye oku buyurdu.

"Tesirinin ziyade olması için tekrarlanmasını buyurdu," demişlerdir.

Zikrolunan bu rukyelerden gaflet olunmasın. Hadîs kitaplarından çıkarılmış rukyelerdir. Hepsi sahihtir. Her biri, kâinatın hocası Peygamber Efendimiz Hazretlerinden sahih nakille naklolunmuştur. Doğru ve tam itikatla olunca faydasının uygun düşmemesi ihtimali yoktur. Allah daha iyi bilir.

3. Geceleyin Korkmanın ve Uyuyamamanın İlâcı:

Tirmizî'nin naklinde Büreyde'den rivayet edilmiştir ki, Hâlid (r.a.) Fahr-i Âlem Hazretlerine şikâyet edip:

— Ya Resûlallah! Geceleri gözüme uyku girmez oldu, dedi.

Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— Döşeğine yattığın zaman şunu oku, diye buyurdu:

"Allahümme rabbe's-semavâti's-seb'i ve mâ ezallet ve rabbe'larazine ve ma ekallet ve rabbe'ş-şeyâtîni ve mâ adallet kün lî câren min şerri halkike küllihim cemian en yefruta aleyye ahadün minhum ev yebğâ aleyye azze cârike ve celle senâüke ve lâ ilâhe ğayrüke — Allahım, ey yedi kat göğün ve onların gölgesindekilerin Rabbi, ey yedi kat yerin ve onda yükselenlerin Rabbi, ey şeytanların ve onların azdırdıklarının Rabbi! Bütün yaratıklarının şerrinden beni koruyucu ol. Onlardan hiç biri bana saldırmasın, yolumu kesmesin ve bana zarar vermesin. Senin koruman çok yüce, senân çok büyüktür ve senden başka ilâh yoktur."

4. Musibet Erişmesinin İlâcı:

Müsned'de Fahr-i Kâinat Hazretlerinden merfuan rivayet olunmuştur ki, kendisine bir musibet erişen kimse:

"İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn. Allahümme ecirnî fi musibeti v'ahliflî hayren minhâ — Biz Allah'a âitiz ve yine O'na dönücüleriz. Allahım, bu musibetimi giderip beni ondan daha hayırlısı ile mükâfatlandır," dese elbette Hak Teâlâ Hazretleri, o kişiye o musibette ondan daha hayırlı bir halef müyesser eyler, diye buyurmuşlar.

5. Peygamberimizin Üzüntü ve Sıkıntıya İlâcı:

İmam Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde İbn-i Abbas Hazretlerinden rivayet olunmuştur ki, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri, üzüntü ve sıkıntı ârız olduğunda şunu okurdu:

"Lâ ilâhe illallahu'l-azîmu'l-halîmu, lâ ilâhe illallahu rabbü'larşi'l-azîmi, lâ ilâhe illallahu rabbü's-semâvâti ve rabbü'l-ardı rabbül-arşi'l-kerîmi — Büyüklük ve hilm (yumuşaklık) sahibi olan Allah'dan başka ilâh yoktur. Büyük Arş'ın sahibi olan Allah'dan başka ilâh yoktur. Göklerin Rabbi, yeryüzünün Rabbi, Arş'ın Rabbi, kerem sahibi Allah'dan başka ilâh yoktur."

"Evlâ olanı, bunları demekle beraber dua okumaktır," demişlerdir. Senâ duadan önce olunca dua kabul olunur. Dua senâdan önce olunca kabul edilmesi umut üzredir, demişler.

Ebu Bekir Râzî'den şöyle rivayet edilmiştir: "Isfahan diyarında, Ebu Nuaym'ın katındaydım. Bir kişi gelip onlara:

— Ebu Bekir bin Ali'yi padişaha gammazlamışlar. Bugün gazab edip hapsetti, dedi.

O gece rüyada Fahr-i Kâinat Hazretlerini gördüm. Sağ yanında Cebrâil aleyhisselâm duruyordu. Devamlı dudaklarını kıpırdatıp tesbih ediyordu. Ondan sonra Peygamber Efendimiz bana:

— Ebu Bekir bin Ali'ye söyle, Sahih-i Buharî'de olan sıkıntı duasını okuyup dua etsin. Tâ ki, Hak Teâlâ Hazretleri ondan sıkıntı ve üzüntüyü gidersin, diye buyurdu.

Sabah olunca gittim, haber verdim. O da bu duayı okumakla meşgûl oldu. Çok zaman geçmedi, Hak Teâlâ Hazretleri ona kurtuluş müyesser etti," dedi.

İmam Nesâî'nin naklinde Hazret-i Ali'den rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz, bana şu duayı telkin etti. 'Sıkıntı ve üzüntü ârız olduğunda okuyasın,' diye emretti," demiştir:

"Lâ ilâhe illallahu'l-kerîmü'l-azîmu sübhânallahi tebârekallahu rabbu'l-arşı'l-azîmi ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîne — Çok cömert ve çok büyük olan Allah'dan başka ilâh yoktur. Allâh'ı o noksan sıfatlardan tenzih ve kemâl sıfatlariyle tavsif ederek tesbih ederim. Bütün kutluluk ve güzellikler Allah'ındır. Çok büyük olan Arş'ın Rabbidir. Övgü ve sevgi Alemlerin Rabbı'na mahsustur."

Bir rivayette birincisi, **"El-halîmü'l-kerîmu"** diye vâki olmuştur. Bir rivayette de sözleri:

"Lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerike lehu'l-alîmü'l-aliyyü'l-azîmu. Lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerike lehu'l-halimü'l-kerîmu — Allah'dan başka ilâh yoktur. O, biriciktir, ortağı yoktur, ziyade ilim sahibidir, her şeyi hakkiyle bilicidir, çok

yüce ve çok büyüktür. Allah'dan başka ilâh yoktur. O, biriciktir, ortağı yoktur, çok yumuşaklık ve çok cömertlik sahibidir," diye gelmiştir.

Yine bir rivayette de şu sözlerle vâki olmuştur:

"Lâ ilâhe illallahu'l-halîmü'l-kerîmu sübhânehu tebâreke ve teâlâ rabbu'l-arşi'l-azîmi elhamdü lillahi rabbi'l-âlemîne — Çok yumuşak ve çok cömert olan Allah'dan başka ilâh yoktur. O, ulu Arş'ın Rabbini yüceliği ve güzelliği ile noksan sıfatlardan münezzeh ve kemâl sıfatlariyle mukaddes bilerek tesbih ederim. Övgü ve sevgi Alemlerin Rabbi'ne mahsustur."

Bunların hepsini İmam Nesâî rivayet etmiştir. Hangisi okunsa güzeldir.

Tirmizî'nin naklinde Ebu Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki, kâinatın hocası Efendimiz Hazretlerinin mühim bir işi olsa mübarek gözlerini göğe dikip **"Sübhanallahu'l-azîmu"** derdi. Her ne zaman duada cehd etse **"Yâ Hayyu yâ Kayyum"** derdi, diye rivayet etmiştir.

Yine Ebu Hüreyre (r.a.) buyurmuştur ki: "Müşkül bir işı olsa yahut bir hususta şiddet vâki olsa, **"Yâ Hayyu yâ Kayyum, birahmetike esteğîsu — Senin rahmetinle yardım dilerim, ey Hayat Sahibi, ey her şeyi kendi kudretiyle ayakta tutucu olan Allah'ım,"** derdi."

Bu türlü işlerde bu sözlerin tesiri hakkında bazı âlimler çeşitli açıklamalar yapmışlardır. Hakikatte sırrını Hak Teâlâ Hazretleri bilir. Sadece kesin ve kuvvetli itikatla meşgul olmak gerektir. Allah'ın fazlıyle faydalarının zuhura geleceği kesindir.

Şu da sıkıntı dualarındandır. Yâni gam ve gussaların def'i için okunacak dualardandır:

Ebu Dâvud'un naklinde Ebu Bekir Sıddık (r.a.) Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, sıkıntı, gam ve keder duası olarak:

اَللّٰهُمَّ رَحْمَتَكَ اَرْجُو فَلَا تَكِلْنِي اِلٰى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ وَاَصْلِحْ
شَاْنِي كُلَّهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ

"Allahümme rahme'teke ercû felâ tekilnî ilâ nefsi tarfete aynin ve aslîh şe'nî küllehu lâ ilâhe illâ ente — Allahım, senin rahmetinden umar ve dilerim. Beni gözaçıp kapayıncaya kadar da olsa kendi nefsime bırakmaktan sakla, benim bütün işlerimi ve hâllerimi ıslah et. Senden başka ilâh yoktur," diye buyurmuşlar.

Yine İbn-i Dâvud katında Esmâ binti Umeys'den merfuan şöyle rivayet olunmuştur ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, üzücü bir duruma düştüğü yahut bir keder ve sıkıntıya kapıldığı zaman:

"Allahu rabbî lâ üşrikü bihî şey'en — Benim Rabbim Allah'dır. O'na hiç bir şeyi ortak koşmam," derdi."

İmam Ahmed'in naklinde Abdullah bin Mes'ud (r.a.), Peygamber Efendimiz Hazretlerinden rivayet etmiştir ki: "Bir kimse mahzun ve kederli olduğu zaman şu duayı okusun. Elbette Hak Teâlâ Hazretleri onun hüznünü ferahlığa tebdil eder," diye buyurmuşlar. Dua şudur:

"Allahümme innî abdüke ve'bnü abdike ve'bnü emetike, nâsîyeti biyedike, mâzin fiyye hükmüke, adlün fiyye kazâüke es'elüke bikülli ismin hüve leke semmeyte bihi nefseke ev enzeltehu fî kitâbike ev allemtehu ehaden min halkika evi'ste'serte bihi fi ilmi'l-ğaybi indeke, en tec'ale'l-kur'âne'l-azîme rebîa kalbi ve nûre sadrî ve cilâe hüznî ve zehâbe hemmî — Allah'ım, ben senin kulunum. Kulunun ve cariyenin oğluyum. Boynum elindedir, hükmün bana geçerlidir. Hakkımda verdiğin hüküm adaletin kendisidir. Kendi zâtını isimlendirdiğin veya Kur'an'ında indirdiğin yahut kullarından birine öğrettiğin veya kendi katındaki gayb ilminde tesirini halkettiğin bütün isimlerinle senden dilerim ki, Kur'an'ı, gönlümün baharı, göğsümün nuru, kederimin cilası ve üzüntümün gidericisi eyle."

Sünen-i Ebi Dâvud'da Ebu Saîdi'l-Hudrî'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki, bir gün Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Mescid-i şerife girdi, Ensar topluluğundan Ebu Ümâme diye tanınan bir şahsa rast geldi:

— Yâ Ebâ Ümâme! Namaz vakti değil, Mescid'de oturmanın sebebi nedir? diye sordu.

Ebu Ümâme:

— Ya Resûlallah! Borçlarım boynuma çöktü, üzüntü ve sıkıntıma sebep oldu, diye cevap verdi.

Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri:

— Sana bir söz öğreteyim mi ki, Hak Teâlâ Hazretleri sıkıntını savsın ve borcunu ödesin? diye buyurdu.

Oda

— Evet, ya Resûlüllah! dedi.

Bunun üzerine Peygamber Efendimiz Hazretleri:

— Sabah ve akşama yetiştiğin zaman şunu oku, diye buyurdu:

"Allahümme innî eûzübike mine'l-hemmi ve'l-hazeni ve eûzübike mine'l-aczi ve'l-keseli ve eûzübike mine'l-buhli ve'l-cübni ve eûzübike min galebeti'd-deyni ve kahri'r-ricâli — Allah'ım, keder ve üzüntüden sana sığınırım. Acizlikten,

tembellikten ve bezginlikten sana sığınırım. Borcun galebesinden ve yerde yürüyenlerin kahrından sana sığınırım."

Ebu Ümâme'den rivayet edilmiştir ki: "Fahr-i Âlem Hazretlerinin buyurduğu gibi ettim. Allah, kederimi savdı ve borçlarımı ödedi," dedi.

Ebu Dâvud'un Sünen'inde İbn-i Abbas Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki: "Bir kimse istiğfara devam etse, Hak Teâlâ Hazretleri onun her gamını def eder, ona her darlıktan kurtuluş müyesser eder ve kendisine sezmediği yerden rızık nasip eder," diye buyurmuşlar. Bunun sebebi ve açıklaması hususunda da zikretmişlerdir ki: "Bütün milletlerin halkı ve bütün akıllı kişiler, fesat ve masiyetin kişiye gam ve gussa getirdiğinde, gönül darlığı eriştirdiğinde ittifak ederler: Günahların kalbde bu denli tesiri olunca onu mahvedecek ve ondan doğan eseri de bırakmayacak bir ilâç gereklidir. O halde bunun için tevbe ve istiğfar gibi ilaç olmaz. Onun için tevbe ve istiğfar, kişide üzüntü ve iç sıkıntısı bırakmaz."

Yine İbn-i Abbas Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki: "Bir kimsenin gam ve gussası çok olsa, **"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh — Allah'dan başka halleri değiştiren ve kuvvet sahibi olan kimse yoktur,"** kelimesini çok söylesin," diye buyurmuştur. *Sahihayn*'da buyrulduğuna göre mezkûr kelime, cennet hazinelerinden bir hazinedir.

Bazı eserlerde vâki olmuştur ki: "Gökten hiç bir melek inmez ve hiç bir melek çıkmaz ki, **"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh"** demesin," diye buyrulmuştur.

İmam Taberanî'nin rivayetinde Ebu Hüreyre (r.a.) Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinden rivayet etmiştir ki: "Hiç bir şey, beni, Cebrâil aleyhisselâm'ın temessül edip şöyle demesi kadar kederlendirmedi," diye buyurmuştur:

"Yâ Muhammedi Kul: Tevekkeltü ale'l-hayyillezî lâ yemûtu* ve'l-hamdü lillahillezi lem yettehiz veleden ve lem yekûn lehu şerîkün fi'l-mülki ve lem yekûn lehu veliyyün mine'z-zülli ve kebbirhu tekbîren — Yâ Muhammed, söyle: Ben, ölümsüz hayat sahibi olana tevekkül ettim (güvenip dayandım). Bütün övgü ve sevgi o Allah'a mahsustur ki, hiç kimseyi çocuk edinmemiştir, O'na mülkünde ortak olan kimse yoktur ve zilletten kurtulmak için dosta muhtaç değildir. O halde pek büyükleyerek O'nun büyüklüğünü an!"**

Yâni: "Her ne zaman bir keder ve sıkıntı ârız olsa hemen Cebrâil aleyhisselâm yetişip, 'Bu sözleri oku' diye bana öğretirdi," demektir.

İbn-i Sünnî'nin kitabında Ebu Katâde, Resulullah Efendimiz Hazretlerinden rivayet etmiştir ki:

* Furkan sûresi: 25/58.

** İsrâ sûresi: 17/111.

"Gam ve gussa arız olduğu zaman bir kimse, Âyetel-Kürsî'yi ve Bakara sûresinin sonlarını okusa Allah o kimsenin feryadına yetişir," buyurmuşlar.

Yine Sünnî katında Sa'd bin Ebi Vakkas (r.a.) Fahr-i Âlem Hazretlerinden rivayet etmiştir ki:

"Üzüntü ve sıkıntı içinde bulunup da Allah'ın kendisini ferahlığa çıkarmasını isteyenlerin söylediği sözler içinde kardeşim Yunus'un karanlıklar içinde söylediği şu sözden daha iyisini gerçekten bilmiyorum:

'Fenâdâ fî'z-zulumâtı en lâ ilâhe illâ ente sübhâneke innî küntü mine'z-zalimîne* — Nihayet karanlıklar içinde: Senden başka ilâh yoktur. Seni eksiklerden münezzeh ve mükemmelliklerle mukaddes bilerek anarım. Gerçekten zâlimlerden olan benim! diye haykırdı,'" buyurmuşlar.

Hâsılı, "Lâ ilâhe illâ ente sübhâneke innî küntü mine'z-zalimîne — Senden başka ilâh yoktur. Seni eksiklerden münezzeh ve mükemmelliklerle mukaddes bilerek anarım. Gerçekten zâlimlerden olan benim," Yunus aleyhisselâm'ın duasıdır. Fahr-i Kâinat Hazretleri buyurur ki: Her üzüntülü ve kederli olan kimse, bu duayı okusa, Hak Teâlâ Hazretleri onun üzüntüsünü def eder. Tirmizî'nin rivayetinde de şöyledir: Her müslüman kimse, bir nesne için bu duayı okusa ve Hak Teâlâ Hazretlerinden muradını dilese, elbette kabul edilir," diye buyrulmuştur.

Deylemî, *Mesnedü'l-Firdevs* adlı kitabında yazmıştır ki: "Ca'fer-i Sâdık (Allah ona rahmet etsin) babasından, o da dedesinden rivayet eder ki:

— Her ne zaman bir iş Peygamber Efendimiz Hazretlerine zorlaşsa ve onun neticesini elde etmek için çalışsa şu duayı okurdu," demişler:

"Allahümme'hrisnî bi-aynike'lletî lâ tenâmu ve'kifnî bi-kenefike'llezî lâ yerâmu ve'rhamnî bi-kudretike aleyye felâ ehillüke ve ente recâî fekem min ni'metin en'amte bihâ aleyye kaile leke bihâ şükrî ve kem min beliyyetin ibteleytenî bihâ kaile leke bihâ sabrî feyâ men kaile inde ni'metihi şükrî felem yahrumnî veyâ men reânî ale'l-hatâyâ felem yafzahnî yâ ze'l-ma'rufi'llezî lâ yenkazî ebeden veyâ ze'n-na'mailletî lâ tuhsâ adeden. Es'elüke en tusalliye alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin ve bike edreû fi nuhuri'la'dâi ve'l-cebbârîn. Allahümme einnî alâ dinî bi'd-dünyâ ve alâ âhiretî bi'ttakvâ v'ahfaznî fîmâ gibtü anhü ve lâ tekilin ilâ nefsi fîmâ hatarathu aleyye yâ men lâ tadurruhu'z-zünûbü ve lâ yankisuhu'l-afvü heblî mâ lâ yankusuke v'ağfirlî mâ lâ yedurruke inneke ente'lvehhâb. Es'elüke ferecen karîben ve sabren cemilen ve rızkan vâsian ve'l-âfiyete mine'l-belâyâ ve şükre'l-âfiyete."

* Enbiyâ sûresi: 21/87.

Türkçesi:

"Allahım! Uyumayan gözünle beni gözet, girilmeyen sığınağında beni koru ve kudretinle bana merhamet eyle! Allahım, senden korkmuyorum, çünkü ümidim ancak sensin. Bana verdiğin nice nimetler var ki, onlara şükrüm az, beni müptela kıldığın nice belalar var ki, onlara sabrım azdır. Ey nimetinin çokluğuna karşılık şükrüm az olduğu halde beni mahrum bırakmayan! Ey belâlarına karşı sabrım az olduğu halde beni rüsvay etmeyen! Ey beni hatâlar üzerinde gördüğü halde utandırmayan! Ey, hiç tükenmeyen iyiliğin sahibi! Ey, sayıya gelmeyen nimetlerin sahibi! Senden, Muhammed'e ve Muhammed'in âline salât eylemeni dilerim. Düşmanların ve zalimlerin boynunu senin korkunla bükerim. Allahım, dinime dünyayla, âhiretime takvayla yardım et ve onda karışıklığa düşüren şeylerden beni koru. Beni, nefsimin hatıra getirdiği şeylerde nefsime bırakma. Ey günahlar kendisine zarar vermeyen ve af kendinden bir şey eksiltmeyen! Senden bir şey eksiltmeyeni bana hibe et! Sana zarar vermeyeni bana bağışla! Şüphesiz sen, çok bağış sahibisin! Senden, yakın kurtuluş, güzel sabır, bol rızık, belâlardan afiyet ve âfiyete şükür dilerim."

Bir rivayette şöyle vâki olmuştur:

"Es'elüke tamâme'l-âfiyeti ve es'elüke devâme'l-âfiyeti ve es'elüke şükre ale'l-âfiyeti ve es'elüke'l-ğınâ ani'n-nâsi ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi'l-aliyyi'l-azimi — Senden afiyetin tamâmını diliyorum. Senden âfiyetin devâmını diliyorum. Senden âfiyete şükür diliyorum. Senden insanlara muhtaç olmamayı diliyorum. Yücelik ve büyüklük sahibi Allah'dan başka kuvvet sahibi ve halden hale değiştirici yoktur."

6. Peygamberimizin Fakirlik Hastalığına İlâcı:

Abdullah bin Ömer'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki, bir kişi Fahr-i Âlem Hazretlerine gelip fakirlikten şikâyet etti:

— Ya Resûlüllah! Dünya benden yüz çevirdi, dedi.

Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri de:

— Fecrin doğuşu sırasında yüz kere şu duayı oku, diye buyurdu:

"Sübhânallahi ve bi-hamdihi sübhânallahi'l-azîmi estağfirullahe — Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ve kemâl sıfatlariyle takdis ederek tesbih ederim ve O'nu överim. Allah, noksan sıfatlardan münezzeh, kemâl sıfatlariyle mukaddes ve büyüklük sahibidir. Allah'dan bağışlanma dilerim."

O kişi dönüp gitti. Bir zaman geçtikten sonra yine geldi:

— Ya Resûlüllah! Dünya bana öyle yüzünü döndü ki, malı nereye koyacağımı bilemiyorum, dedi.

7. Peygamberimizin Yangın İlâcı:

Amr bin Şuayb, babasından, o da dedesinden rivayet eder ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri: **"Yangın gördüğünüz zaman tekbir getirin. Zira tekbir, gerçekten yangını söndürür,"** buyurmuşlar.

Tekbir'de bu hassanın olduğunun açıklanmasında Zâdu'l-Maâd sahibi zikretmiştir ki: "Yangının sebebi ateştir. Ateş ise şeytanın maddesidir. Çünkü ateşten yaratılmıştır. Âleme fesat vermede şeytanla münasebeti vardır. Bu sebeple şeytan ona yardım eder. Ateşin tabiatı yücelik ve fesat gerektirir. Nitekim şeytanın yolu da budur; kendine uyanları bu yola çeker. O halde şeytan ve ateşten her biri, yücelik ve fesat gerektirirler. Elbette Hak Teâlâ Hazretlerinin kibriyâsı (büyüklüğünün anılması) şeytanı ve onun tabiatında olan şer ve fesat ehlini koparır, alçaltır ve kabreder. Bu husus nice kere tecrübe edilip gerçekliği açıkça ortaya çıkmış ve sâbit olmuştur. 886 senesinse Medine-i münevvere yandığı zaman halk, bazı kuşlar müşahede ettiler, açıkca tekbir ediyorlardı. Bu kıssa, yaygın ve meşhur olan bir şeydir.

8. Sihir Hastalığına Peygamberimizin İlâcı:

İmam Nevevî, der ki: "Sihir, icmâ üzre büyük günahlardandır. Eğer küfür sözlerinden bir şey karışsa veya küfrü gerektiren bir fiille olsa küfür olur; onu işleyen kimsenin kâfir olduğunda şüphe kalmaz. Eğer onda küfrü gerektiren bir söz ve fiil olmazsa küfür olmaz, haram olur. Büyük günahlardan olduğu kesindir."

Sihir hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bazılarına göre sırf hayâl mahsulüdür, hakikati yoktur. Hanefî âlimlerinden Ebu Bekir Râzî, Şafiîlerden Ebu Cafer Esterabâdî ve bir cemaat bu kavli üstün görmüşlerdir.

Ama İmam Nevevî der ki: "Doğrusu, hakikati vardır. Âlimlerin çoğu bu mânayı kesin tutmuşlardır. Âlimlerin büyük çoğunluğunun mezhebi budur. Kitap, sünnet ve meşhur gerçekler de buna delâlet eder."

Şeyhülislâm İbn-i Hacer der ki: "Sihir ile gözün inkılâbı (görüşün değişmesi) vâki olur mu, olmaz mı? İhtilaf bundadır. Sırf hayâl mahsulü olduğunu söyleyenler bunu reddetmişlerdir. Hakikatine kail olanlar da iki kısım üzredir. Bir kısmı derler ki: Sihrin tesiri mizacı tağyir edecek denlidir. Bu tesir, hastalıklardan bir nevi olur. Bir kısmı da: İhâleye müntehi olur, derler. Yâni cansız bir nesneyi hayvan eyler, bir hayvanı bir taş, bir ağaç eyler, derler. Cumhurun ittifak ettiği, birinci kavildir. Yâni bunlar, sihrin mizacı tağyir edecek kadar tesiri vardır, derler. Meselâ sihir yapanlar, sağlam bir kimseyi sihirle hasta ederler. Daha fazla bir şey yapmaya kadir değillerdir, derler."

İmamu'l-Haremeyn: "Sihir, fâsıktan başka kimsenin elinde tutmaz. Fâsıktan da kerâmet zuhur etmez," diye icmâ nakletmiştir.. Şöyle itikat etmek gerektir ki: Elinde

harikuladelik zuhur eden kimsenin halleri ve sözleri şerefli şeriata uygun olup bid'at ve dalâletten uzak ise zuhur eden kerametttir. Aksi halde sihirdir.

Ebu Bekir Râzî, Ahkâm'da der ki: "Hak Teâlâ Hazretleri haber vermiştir ki, Hazret-i Musa, Fir'avn'ın sihircilerinin iplerini ve asâlarını, seğirden yılanlar sandı. Ama onlarda o halet yoktu. Sadece öyle tahayyül etti. Aslı şu idi: Onların asalarının içi boş olup içlerine cıva doldurmuşlardı. İpleri de öyleydi. Derilerden dikmişlerdi. İçleri bağırsak gibi boştu ve cıva doldurulmuştu. Bunları bıraktıkları yerin altını kazıp oraya ateş yerleştirmişlerdi. Üstünü öyle bir şekilde düzeltmişlerdi ki, ateşten hiç bir eser görülmezdi. İşte içleri boş olup cıva ile doldurulmuş bulunan ipleri ve asâları bu yere attılar da biraz durup cıva kızdığı gibi harekete başladılar. Bunu gören kimse onların yürüdüğünü sanırdı. Ama hakikatte yürümeleri yoktu."

İmam Kurtubî: "Doğrusu şudur ki, sihirden bazısının kalblere tesiri vardır. Sevgi ve düşmanlık peyda etmek, hayır ve şer ilka etmek gibi. Bedenler üzerinde de tesiri vardır. Elem vermek, hasta etmek gibi. Bunlar kesindir. Sadece inkâr olunan, hayvanın cansız eşyaya ve cansız eşyanın hayvana inkılâp ettirilmesidir," diye buyurmuştur.

Sahih-i Buharî'de geçen Âyişe'nin hadîsinde sâbit olmuştur ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine sihir yapıldı ve kendileri sinirlendi. Hatta Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri öyle oldu ki, bir işi işlememişken işlediğini sanırdı. Tâ bir geceye dek bu hal devam etti. O gece Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Hazret-i Âyişe'nin yanındaydı. Duâ etti, ondan sonra Hazret-i Âyişe'ye dedi ki:

— "Duydun mu, yâ Âyişe? Allahû Teâlâ Hazretlerinden fetva istedim, o kimsenin şahsında bana fetva verdi. Yâni sorduğum müşkülü halletti. Bana iki kişi geldi. Biri başım ucunda, öbürü ayağım ucunda oturdular. Birisi öbürüne:

— Bu kişinin hâli nedir? diye sordu.

Öbürü de:

— Sihirlenmiştir, diye cevap verdi.

— Kim sihirledi?

— Lebîd bin A'sam sihirledi.

— Nasıl bir şeyle sihir etti?

— Bir tarak, taraktan düşmüş bir miktar kıl ve erkek hurma tal'ının cüffü ile sihir etti.

Tal', hurma çiçek açtığı zaman görülen sarı renkteki üreme tozları kitlesine denir. Cüff de, onun üzerinde olan kılıfıdır. Hâsılı, bu şeylerle sihir etti, dedi.

Tekrar öbürü sorup:

— Bunları nereye koydu? dedi.

— Bi'r-i Zervân'a (Zervân Kuyusu'na) koydu." (Medine'de bir kuyudur.)

Bunun üzerine kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri, sahâbeden bir toplulukla beraber gidip o kuyuya vardı. Emretti, ağzına kadar taş ve toprakla doldurdular, görünmez oldu. Hazret-i Âişe'ye geldiği zaman:

— Ya Âyişe! O kuyunun suyu kına suyuna benzer, hurmasının başları şeytanların başlarına benzer, diye buyurdu.

Hazret-i Âyişe (r.a.):

— Ya Resûlüllah! O sihri çıkarmadın mı? dedi.

Fahr-i Âlem Hazretleri:

— Müslümanlara bir şerri dokunur diye çıkarmayı kerih gördüm, buyurdular.

Buharî'nin bir rivayetinde: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri kuyunun üstüne geldi. Hatta sihri çıkardı," diye gelmiştir.

Beyhaki'nin naklinde zayıf senetle İbn-i Abbas Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki: "Gittiler, bir kiriş (işkembe veya bağırsaktan ince bir şekilde kesilip kurutularak yapılmış ip) buldular. On bir düğüm düğümlenmişti. Ondan sonra Muavvezeteyn (Kur'an'ın en sonundaki iki sûre ki, her ikisi de çeşitli şerlerden Allah'a sığınmayı ifade eder ve âyetlerinin sayısı toplamı 11'dir) sûresi indi. Peygamberimiz okumağa başladı. Her âyeti okudukça bir düğümü çözülüyordu," diye buyurmuşlar.

İbn-i Hacer'in *Fethü'l-Bârî*'de zikrettiği rivayet şöyledir: "Kuyunun üstüne vardılar. Bir kişi aşağı indi. Resûlüllah Hazretlerinin şeklinde mumdan düzülmüş bir suret buldu. İğneler saplanmıştı. Bir de kiriş buldu, on bir düğüm çalmışlardı. Bunları dışarı çıkardı. Ondan sonra Cebrâil aleyhisselâm inip Muavvezeteyn'i getirdi. Her âyet okundukça bir düğümü çözülüyordu. O suretten bir iğne çıkardıklarının her defasında onun acısını duyuyordu, sonra rahatlıyordu," demişlerdir.

İmam Vakıdî'nin zikrettiği üzre Fahr-i Âlem Hazretlerine sihri yedinci yılın Muharrem'inde etmişlerdi. Hudeybiye gazâsından döndüğü ay, Zilhicce ayı idi. Muharrem ayı girdiği gibi Yahudi reisleri toplanıp Lebîd bin A'sam dedikleri mel'una vardılar. O, bir sihirci idi. Ona:

— Sen hepimizden sihirde daha mahirsin. Biz o kadar sihir ettik, hiç eseri görülmedi. Sana biraz bir şeyler verelim, Muhammed'e sihir et, dediler.

Böylece üç altın verip ona sihir ettirdiler, diye rivayet olunmuştur. Ettiği sihir bir rivayette kırk gece, bir rivayette altı ay durmuştur. İmam-ı Süheylî'nin zikrettiği üzre Zührî'den rivayet edilmiştir ki: "Bir yıl eğlendi," demiştir. İbn-i Hacer de: "İtimat bu kavledir," demiştir.

Ebu Ubeyde (Allah ona rahmet etsin), Abdurrahman bin Ebi Leylâ'nın mürselinden çıkarmıştır ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri sihirlendiği zaman önce mübarek başından hacamat etti. Ondan sonra dualarla meşgûl oldu," demişlerdir.

İbn-i Kayyum: "Bu hususta en faydalı ilâç, dua, zikir ve kıraettir. Kalbin, Hak Teâlâ Hazretlerinin zikriyle dolu olması, habis ruhların tesirinden olan sihrin zararını def etmede her şeyden daha kuvvetlidir," diye buyurmuştur. "Sihrin çoklukla tesiri zayıf kalbleredir. Onun için daha çok kadın tâifesine ve küçük çocuklara tesir eder. Zira onlarda kabule istidat daha fazladır," demiştir. "Az olur ki, kâmile de tesir eder. O Hazret'e tesir etmesi, bu gibi şeylerin tesirinin ona da caiz olduğunu beyan içindi," demişlerdir.

İbn-i Battâl'ın zikrettiği üzre Vehb bin Münebbeh'in kitaplarında görülen sihir ilâçlarından biri şudur: "Sedir ağacının yaprağından yedi tane alsınlar, iki taş arasında döğüp ezdikten sonra su ile karıştırsınlar. Üzerine Âyetel-Kürsî, İhlas ve Muavvezeteyn okusunlar. Sonra sihirlenmiş olan kimse ondan üç yudum içsin ve geri kalanı ile yıkansın. Allah'ın izniyle kurtuluş müyesser olur. Eğer bağlı olan bir kimse dahi bunu yapsa çözülür," diye buyurmuşlar.

Şeyh Ebu Muhammed El-Mercânî'den nakledilmiştir ki, Fahri Kâinat Hazretlerini rüyasında görmüş, şu âyetleri kendisine öğretmiştir:

1 — **"Lekad câeküm resûlun min enfüsikum azîzün aleyhi mâ anittüm harîsun aîeyküm bil-mü'minîne raûfun rahîmün. Fein tevellev fekul hasbiy'allahu lâ ilâhe illâ hüve aleyhi tevekkeltü ve hüve rabbü'l-arşil-azimi — Ahdolsun, size öyle bir peygamber geldi ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkündür; mü'minlere karşı çok şefkatli ve çok merhametlidir. Eğer sana inanmaktan yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter! O'ndan başka ilâh yoktur. O'na güvenir ve dayanırım. O, ulu Arş'ın sahibidir."** (Tevbe sûresi: 9/128-129)

2 — **"Lev enzelnâ hâze'l-kur'âne alâ cebelin lereeytehu hâşian mütesaddian min haşyetillahi — Eğer biz, bu Kur'an'ı bir dağa indirmiş olsaydık, o dağın, Allah'ın korkusundan tevazuyla alçaldığını ve yarıldığını görürdün."** (Haşr sûresi: 59/21)

3 — Bu âyetten sonra sûrenin sonuna varıncaya kadar diğer (22, 23 ve 24 üncü) âyetleri, ayrıca İhlâs ve Muavvezeteyn sûrelerini, daha sonra şu duâyı yazmasını söylemiştir:

اَللّٰهُمَّ اَنْتَ الْمُحْيِى وَاَنْتَ الْمُمِيتُ وَاَنْتَ الْخَالِقُ وَاَنْتَ الْبَارِئُ وَاَنْتَ
الْمُبْلِى وَاَنْتَ الْمُعَافِى وَاَنْتَ الشَّافِى خَلَقْتَنَا مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ وَجَعَلْتَنَا
فِى قَرَارٍ مَكِينٍ اِلَى قَدَرٍ مَعْلُومٍ اَللّٰهُمَّ اَسْأَلُكَ بِاَسْمَائِكَ الْحُسْنٰى ١

وَصِفَاتِكَ الْعُلْيَا يَا مَنْ بِيَدِهِ الْاِبْتِلَاءُ وَالشِّفَاءُ وَالدَّوَاءُ أَسْأَلُكَ
بِمُعْجِزَاتِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ وَبَرَكَاتِ خَلِيلِكَ إِبْرَاهِيمَ وَحُرْمَةِ
كَلِيمِكَ مُوسَى اَللّٰهُمَّ اشْفِهِ

"Allahümme ente'l-Muhyî ve ente'l-Mümitü ve ente'l-Hâlıku ve ente'l-Bâriu ve ente'l-Müblî ve ente'l-Muâfi ve ente'ş Şâfi halaktenâ min mâin mehînin ve cealtenâ fî karârin mekînin ilâ kaderin ma'lûmîn. Allahümme es'elüke bi-esmaike'l-hüsnâ ve sıfatike'l-ulyâ yâ men bi-yedihi'l-ibtilâu ve'ş-şifâu ve'd-devâu es'elüke bi-mu'cizâti nebiyyike Muhammedin — Allah'ım, yaşatan sensin, öldüren sensin, yaratan sensin, iyilik eden sensin, belâya uğratan sensin, âfiyet veren sensin, şifa veren sensin! Bizi hor ve hakir bir sudan yarattın, sonra bilinen bir zamana kadar mekân sahibi olarak bizi yerleştirdin. Allahım, bütün güzel isimlerin ve yüce sıfatlarınla senden dilerim: Ey imtihanlar, belâlar, şifalar ve devalar elinde olan! Peygamber'in Muhammed'in mucizeleri, Halil'in (Dost'un) İbrahim'in bereketleri ve sözcün Mûsa'nın hürmeti için, Allahım, ona şifa ver."

"İşte bunları yazıp getirsinler, şifa bulur," diye buyurmuşlar.

9. Bütün Şikâyetler İçin Faydalı Olan Rukye:

Ebû Derdâ'dan (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "Fahr-i Âlem Efendiğimizden işittim: Sizden bir kimse bir hastalıktan şikâyet etse şöyle desin, diye buyurdu," demiştir:

رَبُّنَا اللّٰهُ الَّذِي فِي السَّمَاءِ تَقَدَّسَ اسْمُكَ أَمْرُكَ فِي السَّمَاءِ
وَالْأَرْضِ كَمَا رَحْمَتُكَ فِي السَّمَاءِ فَاجْعَلْ رَحْمَتَكَ فِي الْأَرْضِ
وَاغْفِرْ لَنَا حُوبَنَا وَخَطَايَانَا أَنْتَ رَبُّ الطَّيِّبِينَ أَنْزِلْ رَحْمَةً
مِنْ عِنْدِكَ وَشِفَاءً مِنْ شِفَائِكَ عَلَى هٰذَا الْوَجَعِ

"Rabbünallahu'llezî fî's-semâi tekaddes'es-müke emrüke fî's-semâi ve'l-arzi kemâ rahmetüke fî's-semâi fec'al rahmeteke fi'l-arzı veğfirlenâ hûbenâ ve hatâyâ-

nâ ente rabbü'l-mütetabbibîne inzil rahmeten min indike ve şifâen min şifâike alâ hâze'l-vecai. — Ey hükmünü göklerde icra eden Rabbimiz! İsmin pek kutludur. Rahmetin göklerde olduğu gibi emrin göklerde ve yerlerde hâkimdir. Rahmetini yeryüzüne indir. Günahlarımızı ve kusurlarımızı bağışla. Sensin hekim arayanların Rabbi. Bu hastaya, katından rahmet, şifandan şifa indir."

"Böyle desin, Hak Teâlâ Hazretleri onu o hastalıktan kurtarır," diye buyurmuşlar. Ebu Dâvud *Sünen*'inde böylece rivayet etmiştir.

10. Peygamberimizin Baş ve Diş Ağrısı İçin Rukyesi:

Peygamber Efendimiz Hazretlerinin baş ağrısı için okudukları rukye şudur:

"Bismillahi'r-rahmâni'r-rahîmi Bismillahi'l-kebîri ve eûzü billahi'l-azîmi min şerri külli ırkin ne'ârin ve min şerri harri'n-nâri — Rahman ve Rahim olan Allah'ın adiyle. Pek büyük olan Allah'ın adiyle. Kanı şiddetle coşup hareket eden her damarın şerrinden ve ateşin hararetinin şerrinden büyük Allah'a sığınırım."

İbn-i Nu'mân ve Beyhakî'nin rivayetlerinde: "Esmâ binti Ebu Bekir (r.a.) Hazretlerinin başı şişti. Fahr-i Kâinat Hazretleri geldi, mübarek elini bezlerin üstünden o şiş üzerine koydu da üç kere:

بِسْمِ اللّٰهِ أَذْهِبْ عَنْهَا سُوءَهُ وَفُحْشَهُ بِدَعْوَةِ نَبِيِّكَ
الطَّيِّبِ الْمُبَارَكِ الْمَكِينِ عِنْدَكَ بِسْمِ اللّٰهِ

"Bismillâhi ezhib anha sûehu ve fuhşehu bidâ'veti nebiyyike't-tayyibi'l-mübâreki'l-mekîni indeke bismillâhi — Allah'ın adiyle... Güzel, mübarek ve senin katında mekân sahibi olan peygamberinin duası hürmetine ondan kötülüğü, her acı ve zararlı hali gider. Allah'ın adiyle..." buyurdu. Ona da böyle demesini emretti. O da üç gün böyle dedi. Allah'ın yardımiyle o şiş gitti," diye zikretmiştir.

İmam Beyhakî'nin rivayetinde geldiğine göre Abdullah bin Revâha (r.a.) Fahr-i Âlem Hazretlerine diş ağrısından şikâyet etti. Resûlüllah Efendimiz de mübarek elini Abdullah'ın ağrıyan yanağının üzerine koydu ve yedi kere:

اَللّٰهُمَّ أَذْهِبْ عَنْهُ سُوءَ مَا يَجِدُ وَفُحْشَهُ بِدَعْوَةِ نَبِيِّكَ
الْمَكِينِ الْمُبَارَكِ عِنْدَكَ

"Allahümme ezhib anhu sûe mâ yecidu ve fuhşehu bi-dâveti nebiyyihe'l-mekînil-mübâreki indeke — Allahım, senin katında kutluluk ve mekân sahibi olan peygamberinin duâsiyle onun her kötülüğünü, acı ve zararlı halini, hiç eser kalmayacak şekilde gider," buyurdu.

Hak Teâlâ Hazretleri de, daha o gitmeden şifa ihsan etti, sıhhat buldu.

Hamîdî'nin rivayetinde gelmiştir ki: "Hazret-i Fatıma bir gün Fahr-i Âlem Hazretlerine gelip dişinin ağrısından şikâyet etti. Fahr-i Âlem Hazretleri, mübarek sağ elinin şehadet parmağını o dişin üzerine koydu da:

بسم الله وبالله اسألك بعزك وجلالك وقدرتك على كل شيء
فإن مريم لم تلد غير عيسى من روحك بكلمتك أن تكشف
ما تلقى فاطمة بنت خديجة من الضر كله

"Bismillahi ve billahi es'elüke bir izzike ve celâlike ve kudretike alâ külli şey'in feinne Meryeme lem telid ğayre İsâ min ruhike bi-kelimetike en ten keşife mâ telka Fâtimetün bintü Hadîcete mine'd-darri küllihi — Allah'ın adiyle... Ey Allahım! Senden, senin yüceliğinden, büyüklüğünden ve her şey üzerinde hükmü geçen kudretinden dilerim: Meryem senin ruhun olan İsâ'yı nasıl doğurduysa Hadice'nin kızı Fâtıma'ya da ilka ettiğin kelimenle onun yolundan bütün zarar verici şeyleri gider," dedi.

Hemen ağrısı dindi ve hastalığı geçti."

Şu da tecrübe edilmiş olanlar cümlesindendir ki, diş ağrıyan yanda yanağın üstüne şu âyet-i kerîmeyi yazarlar:

"Bismillahi'r-rahmâni'r-rahîmi. Kul hüvellezî enşaeküm ve ceale lekümü's-sem'a ve'l-ebsâre ve'l-ef'idete, kalîlen mâ teşkûrûne — Rahman ve Rahim olan Allah'ın adiyle. Sizi yaratan, size kulak, gözler ve gönüller veren O'dur. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!" (Mülk sûresi: 67/23)

Yahut şu âyeti yazarlar:

"Ve lehu mâ sekene fi'l-leyli ve'n-nehâri ve hüve's-semîu'l-alîmu — Gece ve gündüzün içinde bulunan her şey O'nundur. O, işitici ve bilicidir." (En'âm sûresi: 6/13)

11. Sidik Tutulmasının Rukyesi:

İmam Nesâi'nin naklinde gelmiştir ki: "Bir kişi, Ebu Derdâ (r.a.) Hazretlerine gelip 'Babam sidik tutulmasına müpteladır' diye zikretti. Ebu Derdâ da Peygamber Efendimiz Hazretlerinden işittiği rukyeyi ona öğretti. Bu, daha önce Ebu Dâvud'un Ebû Derdâ'dan rivayetinde yazılmış olan şu rukyedir:

رَبُّنَا اللّٰهُ الَّذِي فِي السَّمَاءِ تَقَدَّسَ اسْمُكَ أَمْرُكَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ كَمَا
رَحْمَتُكَ فِي السَّمَاءِ فَاجْعَلْ رَحْمَتَكَ فِي الْأَرْضِ وَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا
وَخَطَايَانَا أَنْتَ رَبُّ الطَّيِّبِينَ فَأَنْزِلْ شِفَاءً مِنْ شِفَائِكَ وَرَحْمَةً
مِنْ رَحْمَتِكَ عَلَى هٰذَا الْوَجَعِ

"Rabbünallahu'l-llezî fî's-semâi tekaddes'esmüke emrüke fi'ssemâi ve'l-arzi kemâ rahmetüke fî's-semâi fec'al rahmeteke fi'l-arzi v'eğfirlenâ zünûbenâ ve hatâyânâ ente rabbü'l-mütetabbibîne fenzel şifâen min şifâike ve rahmeten rahmetike alâ hâze'l-vecai — Ey hükmünü göklerde icra eden Rabbimiz! İsmin pek kutludur. Rahmetin göklerde olduğu gibi emrin göklerde ve yerlerde hakimdir. Rahmetini yerlere de indir. Günahlarımızı ve hatalarımızı bağışla. Sensin doktor arayanların Rabbi! Şu ağrıyan yere şifandan şifa, rahmetinden rahmet indir."

Bu rukyeyi ona öğrettikten sonra üzerine okumasını söyledi. O kişi de buyurduğu üzre etti. Şifa müyesser oldu."

12. Sıtma Rukyesi:

Enes bin Mâlik'den rivayet edilmiştir ki, bir gün Fahr-i Âlem Hazretleri, Hazret-i Âyişe'nin üzerine geldi. Hazret-i Âyişe'yi sıtma tutmuştu, sıtmaya sövüyordu. Âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri:

— Yâ Âyişe! Sıtmaya sövme, çünkü o memurdur. Eğer dilersen sana birkaç kelime öğreteyim, onları söylediğin zaman Hak Teâlâ Hazretleri senden sıtmayı gidersin, dedi.

Oda:

— O halde öğret, dedi.

Bunun üzerine Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, şöyle demesini emretti:

اَللّٰهُمَّ ارْحَمْ جِلْدِي الرَّقِيقَ وَعَظْمِي الدَّقِيقَ مِنْ شِدَّةِ الْحَرِيقِ
يَا اُمَّ مِلْدَمٍ اِنْ كُنْتِ اٰمَنْتِ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ فَلَا تُصَدِّعِي الرَّأْسَ
وَلَا تُنْتِنِي الْفَمَ وَلَا تَأْكُلِي اللَّحْمَ وَلَا تَشْرَبِي الدَّمَ وَتَحَوَّلِي عَنِّي
اِلٰى مَنِ اتَّخَذَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ

"Allahümme'rham cildi'r-rakike ve azmi'd-dakika mîn şiddeti'l-hariki yâ ümmü meldem in künti âmenti billahi'l-azîmi felâ tetai'r-re'se velâ tenteni'l-feme velâ te'külillahme velâ teşrebi'd-deme ve tehavvülî annî ilâ meni't-tehaze maallahi ilâhen âhere — Allahım! Bu ateşin şiddetine karşı bu narin vücuduma zayıf kemiğime merhamet eyle. Ey ümmü meldem (ey sıtma)! Eğer yüce Allah'a inanıyorsan başımı ağrıtma, ağzımı kokutma, etimi yeme, kanımı içme, beni bırak, Allah'dan başkasını Tanrı edinenlerin başlarına tebelleş ol!"

Hazret-i Âyişe'den rivayet edilmiştir ki: "Bu kelimeleri söylediğim gibi sıtma beni terketti," diye buyurmuştur.

Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin telkin buyurduğu dua ve rukyelerin tesir ettiğinde şek ve şüphe yoktur. Sadece itibar, okuyanların niyetinin doğruluğuna ve itikadının halisliğinedir. Bunun içindir ki, Peygamber Efendimizin ulu ashâbı ve temiz zevceleri okudukları zaman uygunsuzluk görülmeyip menfaatlerini müşahede ederlerdi. Şimdi de bir mü'min, "Muhakkak faydalı olur" diye temiz bir itikatla okusa, Allah'ın fazliyle, faydasını görmemesi mümkün değildir. Bu türlü azâim (afet ve hastalıklara şifa için okunan duâlar) okumayı, kılıç kullanmağa benzetmişlerdir. Hint kılıcı, yiğit ve kahraman bir kişinin eline geçse türlü hüner zuhura gelir. Ama kadın tabiatlı bir korkağın eline düşse ya kendine çarpar, ya atına çarpar ya da elinden düşürür, asla faydası görülmez.

Sıtma için şu da faydalıdır: Üç parça temiz kâğıt üzerine,

"Bismillahi ferret, Bismillahi merret, Bismillahi kallet — Allah'ın adiyle kaçsın, Allah'ın adiyle geçsin, Allah'ın adiyle yok olsun," yazarlar da üç gün her günde birini su ile yutarlar.

Seleften bir cemaat, Kur'ân'ın bazı âyetlerini yazıp şifa için: içmeğe izin vermişlerdir.

İbnü'l-Hac kitabında: "Şeyh Ebu Muhammed El-Mercânî (Allah sırrını kutlu kılsın) sıtma ve başka şeyler için bazı nüshalar yazıp zaviyesinde bırakırdı. Bir kimse-

nin elemi ve ıstırabı olsa bir tanesini alıp gider, kullanırdı. Faydasını da görürdü. Yazdığı nüshalar şu idi" diye yazmıştır:

أَزَلِيٌّ لَمْ يَزَلْ وَلَا يَزَالُ يُزِيلُ الزَّوَالَ وَهُوَ لَا يُزَالُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ
الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ *

"Ezeliyyün lem-yazel ve lâ yezâlü yüzîlü'z-zevâle ve hüve lâ yüzâlü ve lâ havle ve la kuvvete illâ billahi'l-aliyyi'l-azimi ve nünezzilü mine'l-Kur'âni mâ hüve şifâün ve rahmetün lil-mü'minine — O, zevâli olmayan bir ezelîdir, zevâli izâle eden bir zevalsizdir ve kesinlikle başkası tarafından zevâle uğratılamaz. Yüce ve büyük olan Allah'dan başka tahvil edici ve kudret sahibi yoktur. Kişinin kötülüklerden yüz çevirip iyiliklere yönelmesi ancak O'nun güç ve kudret vermesiyle mümkündür. O, mü'minler için Kur'ân'dan şifa ve rahmet indirendir."

Mervezî'den rivayet olunmuştur ki: "Ben sıtmaya tutulmuştum. Bazı kimseler Şeyh Ebâ Abdullah Hazretlerine haber vermişler. Şeyh (Allah sırrını kutlu kılsın), şu nüshayı yazıp bana gönderdi," demiştir:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ بِسْمِ اللّٰهِ وَبِاللّٰهِ وَمُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ يَا نَارُ كُونِي
بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ
اَللّٰهُمَّ رَبَّ جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ اِشْفِ صَاحِبَ هٰذَا
الْكِتَابِ بِحَوْلِكَ وَقُوَّتِكَ وَجَبَرُوتِكَ إِلٰهَ الْحَقِّ آمِينَ *

"Bismillahi'r-rahmâni'r-rahîmi. Bismillahi ve billahi ve Muhammedin resûlillahi ya nâru kûni berden ve selâmen ala İbrâhîme ve erâdu bihi keyden fecealnâhümü'l-ahsenine. Allahümme rabbe Cibrile ve Mikâîle ve İsrâfîle işfi sâhibe hâze'l-kitabi bi havlike ve kuvvetike ve ceberûtike ilâhe'l-hakki emînün — Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'ın ismiyle. Allah'ın yardımıyla. Allah'ın peygamberi Muhammedin delaletiyle! Ey ateş! İbrahim'e serin ve selâmet ol. Ona tuzak kurmak istediler. Fakat biz kendilerini daha ziyade hüsrana düşenlerden kıldık.

İlâhî! Ey Cebrâil'in, Mikâil'in ve İsrafil'in Rabbi! Ey Hak ilâh! Güç ve kuvvetinle şu yazının sahibine şifa ver. Âmin."

Bu sıtma nüshaları eşsizdir, gaflet olunmasın.

Bazı sivilceler ve çıbanlar için üzerlerine şöyle yazılması fayda vericidir, diye buyurmuşlar:

"Ve yes'elûneke ani'l-cibâli fekul yensifuhâ rabbî nesfen feyezeruha kaen safsafen lâ terâ fîhâ ivacen ve lâ emten — Sana dağlardan sual ediyorlar. Deki: Rabbim onları kül gibi ufalayıp savuracak! Yerlerini boş ve dümdüz bırakacak. Orada ne bir eğrilik göreceksin, ne de bir tümsek." (Tâhâ sûresi: 20/105-107)

Ama belden aşağı münasebetsiz yere yazmamalıdır.

13. Doğum Güçlüğü İçin: Yâni kadınlar çocuk doğururken sarplansa (doğum tabiî seyrinden çıkıp güç ve ters bir duruma girse) şunları yazmalıdır:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ
الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا
إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا

"Lâ ilâhe illallahu'l-halîmu'l-kerîmu subhanallahi rabbil-arşi'lazîmî. Elhamdü lillahi rabbi'l-âlemîne keennehum yevme yeravne mâ yûadûne lem yelbesu illâ saaten min nehâri keennehum yevme yeravneha lem yelbesû illâ aşiyyeten ev duhâha — Çok yumuşaklık ve cömertlik sahibi Allah'dan başka ilâh yoktur. Ulu Arş'ın Rabbı Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ve kemâl sıfatlariyle takdis ederek anarım. Övgü ve sevgi âlemlerin rabbına mahsustur. Tehdit edildikleri azâbı gördükleri gün, sanki gündüzün sadece bir saati kadar (dünyada) kalmış gibi olurlar (Ahkaf sûresi: 46/35). **Onlar onu gördükleri zaman sanki (dünyada) bir akşam vaktinden veya kuşluk vaktinden fazla kalmamış gibi olurlar** (Nâziat sûresi: 79/46)."

Bu duâ, İbn-i Abbas'ın hadîsinden çıkarılmıştır. İmam Ahmed bin Hanbel Hazretlerinin oğlu Abdullah rivayet etmiştir ki: "Bir kadın doğurmada zahmet çekse, babam bunu ak bir kâse içine yahut pâk bir nesneye yazardı," demiştir. Söylenmek istenen, yazıp suyunu içirmektir. Ebu Bekir Mervezî de: "Şeyh Ebu Abdullah'ın huzuruna bir kimse geldi:

— Ya Şeyh! Bir hanım iki gündür doğum üzerinde zahmet çekiyor. Himmet eyle, dedi.

Şeyh büyük bir kâse ve bir miktar safran istedi. Ondan sonra zikrolunan duayı yazdı. Gördüm, her kişiye bunu yazıyordu," diye buyurmuştur.

İbnü'l-Hâc *Medhal* adlı kitabında yazmıştır ki: "Kadınlara böyle bir hal vâki olsa kullanılmadık bir çanak içine şunu yazıp su ile ezsinler, bir miktar içirip bir miktarını yüzüne serpsinler," demiştir:

أَيُّهَا الْوَلَدُ اُخْرُجْ مِنْ بَطْنٍ ضَيِّقٍ إِلَى سَعَةِ هٰذِهِ الدُّنْيَا اُخْرُجْ بِقُدْرَةِ
اللهِ الَّذِي جَعَلَكَ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ إِلَى قَدَرٍ مَعْلُومٍ لَوْ أَنْزَلْنَا هٰذَا
الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ (الى اخر السورة) وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ
وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ

"Ey Çocuk! O daracık karından bu geniş dünyaya çık! Seni belli bir zamana kadar mekân tutucu olarak yerleştiren Allah'ın kudretiyle çık! Biz bu Kur'ân'ı eğer bir dağa indirseydik... (Haşr sûresi: 59/21'den sûrenin sonuna kadar) Biz, Kur'ân'dan mü'minlere şifa ve rahmet olan şeyler indiriyoruz (İsrâ sûresi: 17/82)."

Şeyh Mercânî: "Bu nushayı bazı ululardan almıştım. Her kime yazdımsa kurtuldu," diye buyurmuştur.

İbn-i Abbas Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki: "Hazret-i İsa bir kadına rast geldi. Doğum halinde çocuğu aykırı gelmişti. Kadın yalvarıp:

— Ey Allah'ın peygamberi! Dua eyle, Hak Teâlâ Hazretleri beni bu beladan kurtarsın, dedi.

Hazret-i İsa da şöyle dedi:

يَا خَالِقَ النَّفْسِ مِنَ النَّفْسِ وَيَا مُخَلِّصَ النَّفْسِ مِنَ النَّفْسِ
وَيَا مُخْرِجَ النَّفْسِ مِنَ النَّفْسِ خَلِّصْهُمَا

"Yâ hâlika'n-nefsi mine'n-nefsi ve yâ muhlise'n-nefsi mine'nnefsi veya muhrice'n-nefsi mine'n-nefsi hallishüma — Ey nefesten can yaratan, ey nefs elinden *nefsi* (ruhu) kurtaran ve ey nefsten nefs çıkaran! Bu kadını kurtar!"

Hemen kadın çocuğu doğurup kurtuldu. İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri: "Doğum güçlüğü halinde mezkûr duâyı yazsınlar," diye buyurmuştur.

Şu da tecrübe edilmiştir ki, temiz bir çanak içine:

إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ۝ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۝ وَإِذَا الْأَرْضُ
مُدَّتْ ۝ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ۝ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۝

"İzâ's-semâu'nşakkat ve ezinet li'rabbihâ ve hukkat ve izâ'l-arzu müddet ve elkat mâ fîhâ ve tehallet ve ezinet li-rabbihâ ve hukkat — Gök yarıldığı ve kendine yaraştığı üzere Rabbine kulak verip boyun eğdiği zaman yer dümdüz uzatıldığı ve içinde olanları atıp boşaldığı zaman ve kendisine yaraştığı üzre Rabbine kulak verip boyun eğdiği zaman," (İnşikak sûresi: 84/1-5) yazarlar da suyunu içirir, bir miktar da karnına saçarlar.

14. Burnu kanayan kimsenin alnına şunu yazarlar:

"Ve kıyle yâ arzu'bleî mâeki ve yâ semâu aklî ve ğıyze'l-mâu ve kudiye'l-emru — Denildi: 'Ey arz, suyunu yut ve ey gök tut!' Su azaldı ve çekildi, iş bitirildi." (Hûd sûresi: 11/44)

Bazı cahiller kanla yazarlar. Bu, hatadır; Allah saklasın.

15. Arak-ı Nesâ (büyük kalça sinirinin duyurduğu acı ve sızı) **için şunu yazarlar:**

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ اللّٰهُمَّ رَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَعَلَيْكَ كُلُّ شَيْءٍ
وَخَالِقَ كُلِّ شَيْءٍ أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَخَلَقْتَ النَّسَا فِيَّ وَلَا
تُسَلِّطْهُ عَلَيَّ بِأَذًى وَلَا تُسَلِّطْنِي عَلَيْهِ بِقَطْعٍ وَاشْفِنِي شِفَاءً
لَا يُغَادِرُ سَقَمًا لَا شَافِيَ إِلَّا أَنْتَ

"Bismillahi'r-rahmani'r-rahimi. Allahümme rabbe külli şey'in ve aleyke külli şey'in ve hâlika külli şey'in ente halekteni ve halekte'n-nesâ fiyye felâ tusellithu aleyye ye'zî ve lâ tusellitnî aleyhi bî kat'in veşfini şifâen lâ yuğadiru sakamen lâ şafiye illâ ente — Rahman ve Rahim olan Allahın adıyla. Ey Allah'ım! Ey her şeyin Rabbi! Her varlık sana muhtaç. Ey bütün varlıkları yaratan! Beni de sen ya-

rattın. Nesa hastalığını da bende sen yarattın. Onu bana eziyet veren kılma. Bana öyle bir şifa ver ki hastalıktan iz bırakmasın! Senden başka şifa veren yoktur!"

16. Her Belâdan Emin Olmak İçin, sabahları ve akşamları üç kere:

"Bismillahillezî lâ yedurru maasmihi şey'ün fi'l-ardı ve lâ fî'ssemâi ve hüve's-semîu'l-alîmu — İsmiyle beraberken yerde ve gökte hiç bir şeyin zarar vermediği, kendisi işitici ve bilici olan Allah'ın adiyle," demeli.

Bunu edeni Hak Teâlâ Hazretleri emîn eder. Hazret-i Osman (r.a.), Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinden şöylece rivayet etmiştir ki: "Bir kimse üç kere sabah vaktinde dese, ona akşama değin ansızın gelen belâ yetişmez. Eğer akşam zamanında dese, sabaha değin ansızın gelen belâ yetişmez," diye buyurmuşlar.

Enes bin Mâlik Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki: "Bir kimse:

"Bismillahi'r-rahmâni'r-rahîmi. Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi'l-aliyyi'l-azîmi — Umumî olarak bütün yaratıklarına ve hususî olarak iman edenlere, yakınlarına ve sevdiklerine rahmet eden Allah'ın adiyle... Yüce ve büyük Allah'dan başka kuvvet ve kudret sahibi, halden hale değiştirici ve dönüştürücü hiç kimse yoktur," dese bütün günahlarından temizlenir ve dünyâ belâlarından yetmiş belâdan kendisine afiyet müyesser olur. Delilik, cüzzam, baras ve yel, bu belâlar cümlesindendir," diye buyurmuşlar.

Mekhul'den rivayet edilmiştir ki: "Bir kimse:

"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi ve lâ melcee minallahi illâ ileyhi — Allah'dan başka kuvvet ve kudret sahibi, halleri değiştirici, halden hale dönüştürücü kimse yoktur ve Allah'dan başka sığınacak bir yer de yoktur," dese, Hak Teâlâ Hazretleri yetmiş belâsını onun üzerinden savar ki, bunların en aşağısı fakirliktir," diye buyurmuştur.

İmam-ı Taberanî'nin naklinde Ebu Hüreyre (r.a.), Fahr-i Kâinat Hazretlerinden rivayet eder ki: "Bir kimse **"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi,"** dese doksan dokuz derdine devâ olur. Bunların en hafifi üzüntü ve sıkıntıdır," diye buyrulmuş.

Bu güzel sözün hassalarına ve faydalarına son ve sınır yoktur. Onun için Peygamber Efendimiz Hazretleri, Ebu Hüreyre Hazretlerine:

— **"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi'l-aliyyi'l-azîmi" sözünü çok söyle. Çünkü o, cennet hazinelerindendir,** buyurmuştur."

Ebu Musâ'dan rivayet edilmiştir ki, kâinatın hocası Peygamber Efendimiz Hazretleri: "Bir kimse, günde yüz kere **"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi"** dese aslâ o kişiye fakirlik yetişmez," diye buyurmuşlar.

Hazret-i Ali (Allah varlığını kutlu kılsın) merfuan rivayet etmiştir ki: "Bir kimse her gün:

"Lâ ilâhe illallahu'l-Melikü'l-Hakku'l-Mübinu — Her şeyin gerçek sahibi olan ve gerçeği açık seçik belirten Allah'dan başka ilâh yoktur," dese, bu, ona fakirlikten emân (kurtuluş belgesi) olur ve kabir vahşetinden (yalnızlığından) kurtulup dostluk bulur, onunla zenginlik kapısını açtığı gibi cennet kapısını da açar," diye buyurmuşlar.

Bazı hadîs rivayetçileri, "Eğer bu hadîs için Çin memleketine gitseler, çok değildir," diye. buyurmuşlar. Yâni bu hadîsin ifade ettiği mâna o kadar büyük ve mühimdir ki, insanlar bu hadîsi öğrenmek için Çin'e gitmek zorunda kalsalardı, bu kadar yol gitmelerine değerdi. Çünkü elde ettikleri şeyin kıymeti, katlandıkları zahmetten daha büyüktür, demektir.

17. Yemeğin Zararını Savmak İçin şunu okumalı:

"Bismillahi. Hayru'l-esmâi Bismillahi. Fî'l-ardı ve fî's-semâi la yedurru maasmihi dâun ic'al fîhi rahmeten ve şifâen — Allah'ın adiyle. Adların en hayırlısı Allah'ın adıyle'dir. O'nun adiyle beraberken yerde ve gökte hiç bir hastalık zarar vermez. Onu rahmet ve şifa kıl."

İmam-ı Buharî, *Tarih*'inde, İbn-i Mes'ud Hazretlerinden rivayet eder ki: "Yemek konduğu zaman bir kimse böyle dese o yemekte olan şey ona zarar etmez," demişler.

18. Ümmü's-Sıbyân'ın (sıtma ile beraber olan sar'anın) **Devâsı:**

İbn-i Sünnî'nin rivayetinde Hazret-i Ali (r.a.), Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerinden rivayet etmiştir ki: "Her doğan çocuğun sağ kulağına ezan ve sol kulağına ezan okursanız ona ümmü's-sıbyân zarar etmez," diye buyurmuşlar. Hemen doğup kundağına sarıldığı gibi bunu etmek gerek. Dünyaya ayak bastığı gibi o Hak Teâlâ Hazretlerinin azamet ve kibriyasını ifade edip vahdaniyetine şehadet eden güzel kelimeler kulağına dokunmakla ona İslâm şiarı telkin olunmuş gibi olur. Nitekim dünyadan çıktığı zaman da tevhid kelimesi telkin edilir. Bir faydası da şudur: Şeytan, onun doğduğu saat yanına varıp kendisini azdırmak için gözler, dururken daha ona ilişmeden ezanı işittiği gibi nefret edip kaçar. Şeytana bu halden zayıflık hâsıl olup çocuktan münasebetini keser.

2. İkinci Nevi: Peygamberimizin tabiî ilâçlarla ettiği tedaviler beyanındadır.

1. Baş Ağrısının İlâcı: Malum olsun ki, sudâ' (baş ağrısı), başın ya bir kısmında yahut tamamında olan bir acıdır. Eğer sadece bir yanında olursa ona şakika derler.

Baş ağrısının sebebi, ya başa çıkan buharlar ya da ahlât-ı harre veya bâride'dir. Yâni insan vücudunda bulunan kan, salya, safra ve dalak ifrazatı gibi unsurların sıcak

veya soğuk karışımlarıdır. Bu buhar veya karışımlar başa çıkar da menfez (delik, yarık) bulamayıp baş ağrısı peyda eder. Eğer bir tarafına meylederse şakika ihdas eder, yâni yarım baş ağrısı yapar. Eğer başın tamamını kaplarsa ona dâ-ı beyze (miğfer hastalığı) derler. Bu ağrıyı harp silâhlarından olup başa giyilen demir başlığa benzeterek böyle demişlerdir.

Bazen baş ağrısı, midede yahut damarlarda verem (şişlik) olmasından yahut midede ağır yel olmasından yahut dolgunluktan ve kan toplanmasından olur. Bazen de sert ve şiddetli hareketten olur. Meselâ cimâdan, kusmaktan, uyku uyumamaktan ve çok konuşmaktan ortaya çıkar. Bazen de nefsanî a'râzdan, meselâ üzüntü ve sıkıntıdan, açlıktan ve sıtmadan vâki olur. Öyle olur ki, haricî sebeplerden, meselâ başa darbe dokunmasından veya ağır bir şey götürmekten yahut çok sıcak ve soğuk havalardan ve sulardan olur. Netice olarak tam baş ağrısının sebebi çoktur.

Yarım baş ağrısı demek olan şakika'ya gelince o, başta bulunan şiryanlarda (atardamarlarda) olur. Aynı zamanda başın gayet zayıf yerine mahsus olur. Şiryan diye hareketi olan damarlara derler.

İmam-ı Ahmed'in rvayetinde Büreyde (r.a.) buyurmuştur ki: "Fahr-i Âlem Hazretlerine bazen şakika ârız olup bir gün iki gün durur, gitmezdi."

Sahih hadîste gelmiştir ki, Peygamber Efendimiz, ölüm hastalığında **"Vâ re'sâhu — Vay başım!"** diye buyurmuştur.

Şu da gelmiştir ki, çıkıp hutbe okuduğunda mübarek başı sarılmış halde idi.

Şakika'da ve suda'ın sair kısımlarında başı sıkıca sarmak faydalıdır.

Sahih-i Buharî'de İbn-i Abbas Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki, "Fahr-i Âlem Hazretleri şakika için bir kere ihram bağlamış iken hacamat eyledi," demiştir. Bazı rivayette İbn-i Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki: "Mübarek başının ortasından hacamat eyledi," diye buyurmuş.

Buharî'nin *Tarih*'inde ve Ebu Davud'un *Sünen*'inde gelmiştir ki, âlemlerin hocası Peygamber Efendimiz Hazretlerine her ne zaman birisi gelip başından şikâyet etse "Hacamat eyle," derdi. Ayağım ağrıyor dese, "Kına yak," diye buyururdu.

Tirmizî'nin rivayetinde gelmiştir ki, Ali bin Abdullah Hazretlerinin büyükannesi âlemlerin hocası Efendimiz Hazretlerine hizmet ederdi. Ondan rivayet etmiştir ki, "Fahr-i Âlem Hazretlerinin bir yerinde yara olsa yahut bir hastalık bulunsa bana emrederdi, üzerine kına yakardım," demiştir.

2. Göz Ağrısının İlâcı: Rivayet olunur ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, göz ağrısına, dinlenme ve istirahat etmekle ve bir yerde huzur içinde oturup hareket etmeyerek rahat olmakla ilâç ederlermiş.

Sünen-i İbn-i Mâce'de Suheyb'den rivayet edilmiştir ki: "Bir kere Resulullah Efendimiz Hazretlerinin şerefli huzurlarına vardım. Önünde ekmekle hurma vardı.

— Yaklaş, sen de ye, diye buyurdu.

Ben de hurmadan alıp yedim. Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri:

— Sende göz ağrısı olduğu halde hurma mı yiyorsun? dedi.

Ben:

— Yâ Resulallah! Öbür tarafımla çiğniyorum, dedim.

Fahr-i Âlem Hazretleri, bunun üzerine tebessüm etti," demiştir.

Hurmada göz ağrısına bir çeşit zarar varken yemesine izin buyurmalarının hikmeti, kendisiyle beraber yemenin bereketlerinden o zararın def edilmiş olacağının kendilerince bilinmiş olmasıydı.

Rivayet olunur ki, Hazret-i Ali'nin gözü ağrırken yaş hurma yemekten perhiz buyurmuşlardır.

Sahih-i Buharî'de Saîd bin Zeyd'den rivayet edilmiştir ki: "Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerinin şöyle buyurduğunu işittim," demiştir:

"El-kemeetü mine'l-menni ve mâuhâ şifâun lil-ayni — Mantar, menn (kudret helvası) kısmındandır ve onun suyu göz için şifadır."

"Minel-menni — Kudret helvası kısmındandır," buyrulması hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları: "Hak Teâlâ Hazretlerinin Benî İsrail'e indirdiği men'den (kudret helvasından) dır, demektir," dediler. O ise öyle bir şeydi ki, ağaç yapraklarına düşerdi ve bal gibi toplayıp yerlerdi.

Hitabî der ki: "Murat, kudret helvasının mantar nevinden olması değildir. Belki murad şudur ki, ikisi de tohum ekmeden ve sulamadan zahmetsiz vücuda gelir. Bu cihetten ona menn (kudret helvası) denilmiştir. Mantarın göz ağrısına faydası şu cihettendir ki, sırf helâldir, ele geçirilmesinde şüphe yoktur. Bundan anlaşılır ki, sırf helâl olan şeylerin kullanılması göze cila verirmiş."

Mantarın suyunun göze şifa vermesinde iki söz vardır. Bunlardan birine göre hakikaten kendi suyu faydalıdır. Ama böyle diyenler, suyunun safî olarak kullanılmamasında ittifak etmiş, ancak nasıl kullanılması gerektiğinde ihtilaf etmişlerdir. Kimisi, "Göze çekilen ilâçlarla beraber kullanılır," dediler. Kimisi de, "Şak edilip kor üstüne konur, kaynar, suyu çıkar. Ondan sonra suyu mil ile sıcak olarak alınır ve göze çekilir. Soğuk iken almamalı, faydası olmaz," dediler. Bazıları da dediler ki: "Mantarı yeni bir çömlek içine koymalı, üstüne su koymalı, ama tuz koymamalı. Temiz bir kapakla ağzını kapatmalı. Kapaktan akan buharı alıp göze çekmeli."

İbn-i Vâkidî der ki: "Mantarı sıkıp suyunu alsalar da ismid (sürmetaşı) denilen ilâcı onunla terbiye etseler göze faydalı olan şeylerin en iyisi olur. Göze çekilse kapaklarını kuvvetlendirir, görüşün özüne kuvvet ve şiddet verir, nezlelerin inmesini önler."

İbn-i Kayyum der ki: "Mantar suyunun göze cila verdiğini büyük tabibler itiraf etmişlerdir. Bunlar cümlesinden biri Mesihî, biri de İbn-i Sinâ'dır."

Mantar, aslında zarardan sâlim yaratılmıştır. Ama kimisine bir âfet yetişir de zararlı olur. Zararı, bazı zararlı nesnelere yakınlık sebebiyledir. Hakkında hadîs gelen her nesneyi doğru ve halis niyetle kullanmak zararını def eder, demişlerdir. Doğrusunu ancak Allah bilir.

3. Peygamberimizin Boğaz Ağrısını Tedavisi:

Ödağacı (Ūd-i Hindi) hoş kokulu bir şeydir, buhur ederler. Bu, boğaz ağrısına faydalıdır. Döğüp ezerek bir miktarını üzerine değdirmek gerektir.

Sahih-i Buharî'de Ümmü Kays binti Muhsin'in hadîsinde gelmiştir ki: "Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, çocukların üzerine allak asmaktan ve boğazını bastırmaktan nehyedip:

— **Ödağacı kullanın. Zira onda yedi türlü derde şifa vardır. Bunlardan biri zâtülcenb'dir,** diye buyurmuştur."

Allak, çocukların boynuna astıkları bir nesnedir.

Câbir bin Abdullah'dan rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Âlem Hazretleri bir gün Hazret-i Âyişe'nin yanına girdi. Burnundan kan akan bir çocuk gördü:

— Bu nedir? diye sordu.

—Ya Resulallah! Boğazı ağrıyor, yahut başında ağrısı var, diye cevap verdiler.

— Evlâdınızı katletmeyin! (Yâni abes ilâçlarla helâk etmeyin). Herhangi bir kadının çocuğuna boğaz ağrısı yahut baş ağrısı ârız olsa o kust-ı Hindî'yi (topalak denilen otu) alsın da su ile ezip burnuna damzırsın, diye buyurdu.

Âyişe (r.a.), Fahr-i Âlem Hazretlerinden işittiği üzre emretti, O çocuğa öyle ettiler, şifa buldu.

Bazıları boğaz ağrısına kust'un iyi gelmesini anlayamayıp bunda zorluk görerek: "O, sıcak bir ilâçtır. Boğaz ağrısı çocuklara sıcak zamanda ârız olur. Onların mizaçları da sıcaktır. Hususiyle Hicaz bölgesinde olanların... O halde bu nasıl uygun gelir ve doğru olur?" dediler. Buna cevap verip demişlerdir ki: "Bu hastalığın maddesi kandır ki, ona balgam galebe eder. Kust'ta ise kurutma hassası vardır, rutubeti kurutarak ortadan kaldırır. Bu hastalığa iyi gelmesinin bu hassasından dolayı olması mümkündür."

Ama bu hastalığın meydana gelmesini sıcak zamana tahsis etmenin mânası yoktur. Belki soğuklarda daha ziyade olur. Buyurduklarının soğuktan olana mahsus bulunması da mümkündür. Edviye-i hârre (sıcak ilâçlar), sıcak hastalıklara iyi gelen ilâçlardır. Belirtilerini önlediği gibi hastalığın kendisine de fayda ettiği görülür.

İbn-i Sinâ "Dilciği tedavi etmenin ilâcında Yemen şapı ile kust faydalıdır," diye zikretmiştir.

Eğer bu ileri sürülen şeylerden hiç biri bulunmazsa "Mucize tıb kaidelerinin dışındadır," demek cevap olur.

4. Peygamberimizin İshale Karşı İlâcı:

Sahihayn'da gelmiştir ki, bir kimse Resulullah Efendimiz Hazretlerine gelip:

— Kardeşimin ishali var, diye bildirdi.

Fahr-i Âlem Hazretleri de:

— Ona bal şerbeti içir, diye buyurdu.

O kişi:

— İçirdim, daha beter etti, dedi.

Bunun üzerine Peygamber Efendimiz Hazretleri:

— **Sadakallahu ve kezzebe batni ahîke — Allah doğru söylüyor, senin kardeşinin karnı yalan söylüyor!"** dedi.

Yâni: "Hak Teâlâ Hazretleri, bal için "**Fihi şifâun linnâsi — Onda insanlar için şifa vardır,"** (Nahl sûresi: 16/69) demiştir. Elbette Allah gerçek söyledi, ama kardeşinin karnı yalan söyledi, demektir.

İmam Müslim'in rivayetinde üç kere bal şerbeti içirmeyi emir buyurdu. Ondan sonra dördüncü kere geldiğinde yine: **"Ona bal şerbeti içir,"** dedi. O da: "İçirdim, fakat ishâli daha fazla oldu," dedi, demişlerdir. Hâsılı, üç defa içirdi, faydası görülmedi. Dördüncü gelişinde yine onu emredince o da: "İçirdim, ishâlini arttırmaktan başka bir şey yapmadı," dedi.

Ama İmam Ahmed'in naklinde Yezid bin Hârun'dan rivayet edilmiştir ki: "Dördüncü defa buyurduğunda içirdi ve şifa buldu. Bu durumda Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri: **"Allah doğru söyledi, fakat senin kardeşinin karnı yalan söyledi,"** buyurdu. Yâni: "Fayda göreceği kesindi. Birkaç kere faydasının görülmemesi senin kardeşinin şifayı kabul istidadı olmamasındandı," demektir.

Hitâbî der ki: "Hicaz ehli, hatâ kelimesi yerine kizb (yalan) kelimesini kullanırlar. Meselâ bir kimse söylenen sözü idrâk etmese ona "Kulağın yalan söyledi" mâna-

sında "Kezzebe sem'uke" derler. Burada da karnı yalan söyledi demek, şifanın kabulüne elverişli olmadı, hatâ etti, demektir.

İmam Fahr-i Râzî (Allah ona rahmet etsin) der ki: "Fahri Kâinat Hazretlerinin o balın faydasının sonradan meydana çıkacağını vahiy nuru ile bilmiş olduğu sanılır. Kendi bu mânayı bilirken o kişinin karnının hakikatte faydalanmamasını yalan mecrasına döküp o kelimeyi kullandı."

Bazı dinsizler itiraz edip:

— Bal nefsinde müshildir. İshâli olana onu salık vermek nasıl caiz olur? demişlerdir.

Buna cevap verip dediler ki:

— Bu itiraz cahil sözüdür. Zira hekimler ittifak etmişlerdir ki, aynı hastalığın ilâcı, yaşın, âdetin, zamanın ve başka şeylerin değişmesi bakımından değişik olur. Şu da kesindir ki, ishâl çok çeşitlidir. Bu cümleden biri "heyza — şiddetli kusma" dedikleridir ki, tuhme'den (mide dolgunluğundan) hasıl olur. Onun ilâcı, tabiatı hâli üzre bırakmaktır. Eğer müshile muhtaç ise hastada kuvvet olunca müshil verilir. O halde Peygamber Efendimiz Hazretlerinin bal buyurmasının bu kısım için olması mümkündür. Zira bu kısım için bal şu cihetten faydalıdır ki, mide nahiyelerinde toplanmış olan lüzucetli (yapışkan) karışımları def edip midede gıdanın istikrar bulmasına yardımcı olur.

İbn-i Cevzî (Allah ona rahmet etsin) Peygamber Efendimiz Hazretlerinin ishale bal şerbeti içsin diye buyurması hususunda dört vecih zikretmiştir:

1. Âyet-i kerîmede geçen şifâyı umumîlik üzerine hamletmesi mümkündür. "**Sadakallahu** — Allah doğru söyledi" demesi bu mânaya işarettir. Yâni: "**Onda (balda) insanlar için şifa vardır,**" (Nahl sûresi: 16/69) âyet-i kerimesi her hastalığa şifadır demek olur.

2. Balla tedaviyi mutadı olan kimseye buyurmuş olabilir.

3. Zikrolunduğu üzre heyza illetine tutulmuş olana buyurmuş olabilir.

4. Balı önce kaynatıp ondan sonra içmeyi buyurmuş olabilir. Zira böyle olunca balgamı bağlar.

Birinci görüşü hadîs-i şerif teyid edicidir. Zira İbn-i Mes'ud'un rivayetinde:

"**Aleykümü bi'ş-şifâi mine'l-aseli ve'l-kur'âni — Sizin için balda ve Kur'ân'da şifa vardır,**" diye gelmiştir.

Hazret-i Ali Efendimizin sözü de teyid edicidir ki:

"Sizden birinize bir hastalık ârız olsa karısına:

— Bana mehrinden bir miktar şey bağışla, desin ve ondan aldığı şeyle bal satın alsın, gök suyu (yağmur) ile ezip içsin. Faydalı ve mübarek olur," diye buyurmuştur.

Yine İmam-ı Ali'den bir rivayette şöyle gelmiştir:

"Sizden biriniz şifa dilediği zaman temiz bir çanağın içine Allah'ın kitabından bir âyet yazsın, ondan sonra gök suyu (yağmur) ile çanağı yıkasın. Karısından gönül hoşluğu ile biraz para alıp onunla bal satın alsın. O su ile balı karıştırıp içsin. Allah'ın izniyle şifa hasıl olur."

İbn-i Kesîr, zikrolunan hadîs-i şerifle Hazret-i Ali'nin sözlerini zikrettikten sonra açıklanan şekil üzre ilâç edince şifa bulmanın sebebine işaret ederek şöyle buyurmuş:

"Kur'an âyetinde şifa olduğunun delili şudur ki, Hak Teâlâ Hazretleri:

"Ve nünezzile mine'l-kur'âni mâ hüve şifâün ve rahmetün lil-mü'minîne — Biz, Kur'an'dan, müminler için şifa ve rahmet olan şeyler indiriyoruz," (İsrâ sûresi: 17/82) buyurmuştur.

Yağmur suyunda şifa olduğunun delili şudur ki:

"Ve nezzelnâ mine's-semâi mâen mübâreken — Ve gökten bereketli bir su indirdik," (Kaf sûresi: 50/9) buyurmuştur.

Kişinin hatununun malında şifa olduğuna:

"Fein tıbne leküm an şey'in minhu nefsen fekûlûhu hanîen merîen — Eğer kendi istekleriyle o mehirden size bir şey bağışlarlarsa onu âfiyetle yeyin." (Nisâ sûresi: 4/4) âyet-i kerîmesi delâlet eder.

Balda fayda ve şifa bulunduğuna işe:

"Fîhi şifâun li'n-nâsi — Onda (balda) insanlar için şifa vardır," (Nahl sûresi: 16/69) âyet-i kerîmesi delâlet eder," demiştir.

Bu suretle Hazret-i Ali (kerremallahu veche) Hazretlerinin bütün bunları bir araya getirerek "Böyle edince şifa hâsıl olur," demesinin sırrı açığa çıktı, anlaşılmış oldu.

5. Tabiat Kuruluğuna (Kabızlığa) Karşı Peygamberimizin İlâcı:

Tirmizi ve İbn-i Mâce'nin rivayetleri üzre Esmâ binti Umeys (r.a.) o Hazretten rivayet etmiştir ki:

"Bir gün Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri:

— Ya Esmâ! Ne türlü müshil içersin? dedi.

O da:

— Şebrem* içerim, dedi.

Fahr-i Âlem Hazretleri:

— **"Hamın hârrun — Çok sıcak, çok sıcak!"** dedi.

Yâni: "Şebrem çok sıcak bir ilâçtır," diye buyurdu. Ondan sonra Esmâ:

— Senâ** içtim, dedi.

Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri:

لَوْ أَنَّ شَيْئًا كَانَ فِيهِ شِفَاءٌ مِنَ الْمَوْتِ لَكَانَ فِي السَّنَاءِ

"Eğer ölüm için kendisinde şifa bulunan bir şey olsaydı, o, senâ olurdu," diye buyurdu.

İmam Buharî de *Tarih-i Kebir*'inde Esmâ'dan Tirmizî gibi rivayet etmiştir. Ebu Muhammed El-Hamîdî kendi *Tıb Kitabı*'nda zikretmiştir ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri:

"Şebrem'den sakının, zira çok sıcaktır. Senâ kullanın. Eğer ölümü def edici bir şey olsaydı senâ onu def ederdi," buyurmuşlar.

Bazı rivayette "Resulullah Efendimiz Hazretleri senâyı temr ile içti" diye gelmiştir. Yâni "Bal ve şeker yerine hurma suyunu katıp içti," demektir.

İbn-i Mâce'nin *Sünen*'inde gelmiştir ki, İbn-i İbrâhim bin Ayle, Abdullah bin Harâm'dan nakledip dedi ki: "Resulullah Efendimiz Hazretlerinden işittim:

عَلَيْكُمْ بِالسَّنَا وَالسَّنُّوتِ فَإِنَّ فِيهِمَا شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ إِلَّا السَّامَ

"Tedavi gerekli olunca senâ ve senût kullanın. Zira her ikisinde de sâm'dan başka her derde devâ vardır," buyurdu.

— Ya Resulallah! Sâm nedir? dediler.

— Ölümdür, diye cevap verdi."

Malum olsun ki, şebrem dedikleri bir ağaç kökünün kabuğudur. Tabiatı sıcaktır ve dördüncü derecede kurudur. Tehlikeli olup çok ziyade ishâl verici olduğu için hekimler kullanmaktan men etmişlerdir.

---

* Ahter-i Kebir'e göre şebrem: "Boğlumca dedikleri bir nevi ottur ki, sütleğen envaındandır. Bir zirâ (arşın) miktarı boyu olur. Çok boğumları olur. Çam pürüne benzer, ufacık yaprağı ve kırmızı çiçeği olur. Mercimek gibi akarak ve sarırak tohumu olur."

** Yaprakları müshil yerine kullanılan baklagillerden bir ot. Çeşitli türleri vardır: Senâ-yi Hindî, Senâ-yi Rumî, Senâ-yi Kâzib, Senâ-yi Mekkî (Sinâmeki) gibi.

Senâ, Türkçe sinâmeki dedikleri nesnedir. Mersin yaprağına benzer yeşil yaprakları vardır. Hicaz bölgesinde hasıl olur. En iyisi Mekke'de bitenidir. Mübarek bir devadır. Zararı yoktur. İtidale yakındır. Tabiatı birinci derecede sıcak ve kurudur. Safrayı, sevdâyı ve balgamı ishâl eder (kolaylaştırır) ve kalbin cirmine kuvvet verir. Faydaları çoktur. Bu cümleden olarak sevdâ vesveselerine faydalıdır. İmam Râzî: "Senâ ile şâhtere, ahlât-ı muhterika'yı (yanıcı karışımları) ishâl ederler, uyuza ve kaşıntıya faydalıdırlar. Her birinin şerbet miktarı dört dirhemden yedi dirheme kadardır," demiştir.

Ama **senût'un** ne olduğu hususunda birkaç söz vardır. Bazıları, "Baldır" dediler. Bazıları, "Kimyon'a benzer bir tohumdur," dediler. Bazıları da, "Kimyon-u Kirmânî'dir" dediler. Kimisi, "Rezene'dir" dedi. Kimisi de "Şebs'dir (dereotudur), dedi. Ama bazıları, "Sade yağla karıştırılmış olan baldır," dediler. Bazı tabibler bu sözü tercih edip "Doğruya en yakın olan budur," dediler. Zira bal sade yağla beraber olunca senâ'yı ıslah eder ve ishâle yardımcı olurlar. Yalnız kullanılmasından böyle kullanılması daha uygun ve iyidir. Doğrusunu Allah bilir.

6. Peygamberimizin Kalb Hastasına İlâcı:

Ebu Dâvud'un naklinde geldiğine göre Sa'd (r.a.) hasta oldu da Resulullah Efendimiz Hazretleri onu ziyarete geldi:

— Sen mef'ud (kalb hastası)sın, diye buyurdu.

Ve Medine'nin balçık hurmasından yedi tane hurma yemesini buyurdu:

Hurma her kişiye faydalı değildir. Fahr-i Kâinat Hazretlerinin sözü Medine halkına ve etrafında olan tâifeye göredir. Zira onların mizacına nisbetle hurma, başkalarına nisbetle buğday gibidir, dediler. Yedi tane olmasındaki hususiyet ise vahiy ile bilinir.

Sahihayn'da geldiğine göre Resulullah Efendimiz Hazretleri:

"Bir kimse sabah vaktinde Âliye hurmasından yedi tane balçık hurma yese o gün ona zehir ve sihir zarar vermez," buyurmuşlar.

Âliye, Medine'nin yüksek tarafıdır. Balçık hurması da saklanmak üzere selle, sepet, zembil gibi çeşitli kaplara basılmış olan hurma demektir.

7. Peygamberimizin Zâtülcenb Hastalığına İlâcı:

Sahih-i Buharî'de merfuan gelmiştir ki, Resulullah Efendimiz:

عَلَيْكُمْ بِهَذَا الْعُودِ الْهِنْدِيِّ فَإِنَّ فِيهِ سَبْعَةَ أَشْفِيَةٍ مِنْهَا ذَاتُ الْجَنْبِ

"Bu ûd-i Hindî'de (ödağacında) **sizin için yedi şifa vardır. Onlardan biri zâtülcenb'dir,"** buyurmuşlardır.

Bu hadîs-i şerif gereğince zâtülcenb hastalığına karşı ödağacı kullanmak gerekir. Çünkü onun şifa olduğu yedi hastalıktan biri zâtülcenb'dir.

Tirmizî'nin naklinde Zeyd bin Erkam'dan, o da Fahr-i Âlem Efendimizden rivayet etmiştir ki:

تَدَاوَوْا مِنْ ذَاتِ الْجَنْبِ بِالْقُسْطِ الْبَحْرِيِّ وَالزَّيْتِ

"Zâtülcenbi, kust-ı bahrî* **ve zeytinyağı ile tedavi ediniz,"** diye buyurmuşlar.

Malûm olsun ki, zâtülcenb, sıcak bir verem (şişlik) dir. İyeğilerin altındaki perdede olur. Bazı tabibler, "Sıcak şişliktir, göğüs içinde ve göğse yakın yerlerde olur," diye tabir etmişlerdir. Hakikî zâtülcenb budur. Bunun sebep olmasiyle beş hastalık peyda olur: Ateş yükselmesi, öksürük, sancı, nefes darlığı. Bazen olur ki, böğür ağrısına da zâtülcenb derler. Bunun sebebi, böğür nahiyelerinde ağır yellerin sıkışmış olmasıdır. Ondan ağrı peyda olur. Elem verici bir hastalıktır. Âlemlerin hocası Efendimiz Hazretlerinin ûd-i Hindi ve kust-ı bahrî (ödağacı ve topalak) kullanılmasını buyurduğu bu hastalıktır. Zira ödağacı ve topalak, ağır yelleri tahlil (analiz) eder, böylece giderirler.

İmam İbn-i Kayyum Mesihî'den hikâye etmiştir ki: "Ödağacının tabiatı sıcak ve kurudur. İshâli tutar. Karın azâlarına kuvvet verir. Yelleri sürer. Vücuttaki yolları ve tutuklukları açar. Dışarı atılamadığı için biriken rutubeti giderir. Zâtülcenb'e faydalıdır. Dimağa kuvvet verir. Hakikî zâtülcenbe de faydalı olması mümkündür. Bilhassa balgam maddesinden meydana gelmiş olduğu zaman... Bu durumda hastalığın eksilmesi zamanında kullanılır."

8. Peygamberimizin İstiska (Su Toplama) Hastalığına İlâcı:

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivayetinde Ureyne ve Akl kabilelerinden bazı şahıslar Peygamber Efendimiz Hazretlerine gelmişlerdi. Medine havası bunlara hoş gelmeyip hasta oldular ve Fahr-i Kâinat Hazretlerine hallerinden şikâyet ettiler. Şehrin dışında sağılır sadaka develeri vardı; Peygamber Efendimiz bunları oraya gönderdi:

— Gidin, onların sütünden ve bevlinden (idrarından) için! diye buyurdu.

---

* Kust: Türkçe'de "Topalak" diye anılan ve hünnapgillerden olup yapraklarından yeşil boya çıkarılan bir bitkidir. İlmî adı: "Rhamnus cholorophorus globosus"dur. Birkaç nevi vardır. Siyah, hafif ve tatlı olanına Hindi, beyaz, hoş kokulu, fakat tadı acı olanına Bahrî denir. (S.N.)

O bedbahtlar gittiler. Bir zaman orada durup sıhhat buldular. Sonra orada çobanları öldürdü, develeri sürüp götürdüler. Fahr-i Âlem Hazretleri arkalarından adamlar saldı. Onlara yetiştiler, tutup getirdiler. Çok şiddetli azâbla onları öldürdüler.

Şöyle bilinsin ki, istiska üç kısımdır:

1 — **Lahmî:** En zorlu ve çetin olanı budur. Bu o kısımdır ki, bunda bütün bedenin eti balgam maddesi sebebiyle artar, kan maddesiyle bütün bedene yayılır.

2 — **Zıkkî:** Bu o kısımdır ki, karnın altında geri dönen sıvılar toplanıp hareket ettikçe tulum içinden işitildiği gibi karından su sesi işitilir. Tabiblerin çoğunluğu katında en kötü olan nevi budur.

3 — **Tabiî:** Bunda yel maddesiyle karın şişer. Parmakla vursalar davul gibi ses verir.

Fahr-i Kâinat Hazretlerinin o tâifeye süt ve bevl içmeyi buyurmalarının sebebi şu idi ki, deve sütü, açıcı, yumuşatıcı, söktürücüdür. Kapıları ve yolları açar. Hele kırlarda, çöllerde, yavşanotu ve civanperçemi denilen otları, papatya, gelincik ve bunlar gibi istiskaya faydalı olan bitki ve çiçekleri çok yemiş olursa gayet faydalı olur. Hususiyle sağıldığı gibi sıcakken içilirse. Deve yavrusunun bevli ile içilmeli ve o da sıcak sıcak olmalı. Bevl, sütün tuzluluğunu arttırır. Fazla damlatılmasın, ishalini ziyade eder.

Bazı hastalıkların devâsını, azizlerden bazı kimseler, Peygamber Efendimiz Hazretlerinden rüyada almışlardır. Bunlardan biri mide zayıflığı için vâki olmuştur. İbnü'l-Hâc *Medhal*'de zikretmiştir ki: "Bir kişinin midesi bozulmuştu. Bir gece büyük şeyh Ebu Muhammed El-Mercanî (Allah sırrını kutlu kılsın) rüyasında Fahr-i Âlem Hazretlerini gördü. Şu devâyı işaret buyurdu: Gül murabbasını (reçelini) sakızla karıştırıp yedi tane çörekötunu da koyup kullansın; yedi gün böyle etsin. O kişi böyle etti, şifa buldu," demiştir.

Bazı kimseler de mide üşütmesi sebebiyle hasta olmuşlardı. Şeyh (Allah sırrını kutlu kılsın) rüyasında Peygamber Efendimiz Hazretlerini gördü. Şu devâya işaret buyurdu: On iki dirhem bal, iki dirhem çöreğotu, iki dirhem anason, altı dirhem yeşil nâne, bir dirhem karanfil, bir miktar limon kabuğu, bir miktar sirke. Bu devaları ezip o bal ile ateş üzerinde koyulaştırsın ve kullansınlar. O kişi işaret buyrulduğu üzre edip kullandı, sıhhat buldu.

9. **Yel Tutamama** için de Şeyh Mercanî'den nakledilmiştir ki: Çöreğotu üç dirhem, şebboy çiçeği iki buçuk dirhem, ak kimyon üç dirhem, şa'ter-i Şamî (kekik) üç dirhem, fulya üç dirhem, palamut bir dirhem, okunmuş zeytinyağı on iki dirhem,

bunları tutacak kadar bal, sabah vaktinde iki dirhem ve yatacak vakit bir buçuk dirhem kullansınlar. Kâinatın hocası Peygamber Efendimiz Hazretleri rüyada bu devâyı salık verdikten sonra "Daha nice hastalığa fayda vericidir," diye buyurmuştur. Bu cümleden bazıları: Yel, yel tutamama, mide yeli, yürek sancısı, hayz acısı, nifas acısı ve bağlanmış olan bütün yeller. "Bütün bunlara faydalıdır" demiştir.

Okunmuş zeytinyağından murat şudur: Bir miktar zeytinyağı temiz bir çanağa konur. Bir ağaç parçası ile hareket ettirilip üzerine Muavvezeteyn (Felâk ve Nâs sûreleri), İhlas sûreleri, ayrıca **"Lekad câeküm resûlün min enfüsiküm — Andolsun size kendinizden bir elçi geldi,** (Tevbe sûresi: 128) âyetinden sûrenin sonuna değin okunur, yine **"Ve nünezzilu mine'l-kur'âni mâ hüve şifâün ve rahmetün lil-mü'minîne — Biz, Kur'an'dan mü'minler için şifa ve rahmet olan şeyler indiriyoruz,"** (İsrâ sûresi: 82) âyeti okunur, sonra **"Lev enzelnâ hâze'l-kur'âne alâ cebelin — Biz eğer bu Kur'ân'ı bir dağın üstüne indirseydik,"** (Haşr sûresi: 21) âyetinden sûrenin sonuna varıncaya kadar okunur. Bu üslûp üzre hareket edilir. Allah'ın izniyle faydası görülür.

10. Kulunç için üç dirhem bal, bir buçuk dirhem aynı şekilde okunmuş zeytinyağı, yirmi bir tane çöreğotu alınır, bunların hepsi karıştırılır, sabah ve akşam kullanılır. Gıdası tavuk veya koyun eti haşlaması olur.

11. Sırt Ağrısı için bal, çöreğotu, kuyruk yağı, okunmuş zeytinyağı ve beyaz rakik alınır, hepsi karıştırılıp o yerin üstüne sürülür. Ayrıca üstüne mercimek unu ve üzerlik otu ekerler, şifa hasıl olur. Gerçi bu söylenenlere rüyada işaret olunmuştur, fakat tecrübe ile faydası ortaya çıkıp sıhhat derecesine ulaşmıştır.

12. Araku'n-nesâ (siyatik) Hastalığına Peygamberimizin İlâcı:

Enes bin Mâlik (r.a.) Fahr-i Kâinat Hazretlerinden rivayet eder ki:

"Araku'n-nesâ hastalığının devâsı, Arap koyununun kuyruğudur. Eritip üç bölük etsinler de yemek yemeden her gün bir bölüğünü içsinler," diye buyurmuşlar.

Ama bu ilâç, Arap tâifesine, Hicaz ehline ve onların civarında olan kavme mahsustur. Bunlar için son derece faydalıdır. Zira bu hastalık kuruluktan olur. Bazen ağır lüzûcetli maddeden olur. İlâcı ishâldir. Kuyruk yağında iki hassa vardır. Biri maddeyi pişirmek, biri de yumuşatmak ve ishâl vermektir. Mezkûr hastalığın ilâcı bu iki mânaya muhtaçtır. Arap koyununun tayin buyrulmasının sebebi fazlalıkları azdır ve çölde, kırlarda hassalı otları yediği için eti ve yağı o sıcak tabiatli otların hassa ve menfaatlerini alır.

13. Cerahat ve Şişliklere Peygamberimizin İlâcı:

Hazret-i Ali'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleriyle beraber bir hastayı görmeğe gitmiştim. Hastanın arkasında şiş vardı. Bazı kimseler:

— Ya Resulallah! Bunda irin vardır, dediler.

Emretti, o şişi yardılar. Kendisi orada hazır bulunuyordu," diye buyurmuştur.

14. Peygamberimizin Damar Kesmek ve Dağlamak İlâcı:

Şeyhayn'ın rivayetlerinde Câbir (r.a.) buyurmuştur ki: "Fahr-i Kâinat Hazretleri, Übey bin Kâ'b'a tabib gönderdi. O da gitti, bir damarını kesip üzerini dağladı."

İmam Müslim, Câbir'den çıkarmıştır ki: "Sa'd bin Muâz'ın okla atardamarına vurdukları zaman Peygamber Efendimiz Hazretleri dağladı," demiştir. Tahâvî'nin naklinde Enes bin Mâlik Hazretleri, "Fahr-i Kâinat Hazretleri zamanında Ebu Talha bana dağ vurdu," demiştir.

Tirmizî'nin naklinde: **"Gerçekten Peygamber Efendimiz Hazretleri, Es'ad bin Zürâre'yi diken batmasından dolayı dağladı,"** diye gelmiştir.

Bu rivayet sahih olduğu takdirde Peygamber Efendimiz Hazretlerinin bazı ashâbına dağlamakla ilâç ettiği sâbit olur.

Ama *Sahih-i Buharî*'de İbn-i Abbas Hazretlerinin rivayetiyle Fahr-i Âlem Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki:

اَلشِّفَاءُ فِي ثَلَٰثَةٍ فِي شرطه حجم أَوْ شَرْبَةِ عَسَلٍ أَوْ كَيَّةٍ بِنَارٍ
وَأَنَا أَنْهَى أُمَّتِي عَنِ الْكَيِّ ۞

"Şifa üç şeydedir: 1. Hacamet etmekte, 2. Bal şerbetinde, 3. Ateşle dağlamakta. Ben ümmetimi dağ etmekten men ederim," buyurmuşlardır.

Bu hadîsi şerif gereğince dağın faydası kesindir, fakat Fahr-i Alem Hazretleri onu yasaklamıştır. O halde onu yapmak caiz değildir.

Ama Müslim'in naklinde İmrân bin Husayn (r.a.) buyurmuştur ki:

"Önceleri melekler bana selâm verirlerdi. Ben dağ vuruncaya kadar bu böyle devam etti. Ondan sonra beni terk ettiler, selâm vermez oldular. Bunun üzerine ben de dağ vurmayı terk ettim. O hal yine geri döndü."

Yâni dağ vurdurmak suretiyle tedaviyi terkettim, melekler yine bana selâm verir oldular, demektir.

İmam Ahmed ve diğerlerinin naklinde İmrân'dan rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri dağdan nehiy buyurdu. Biz yine dağ vurunduk. Fakat ondan necat ve felâh bulmadık. Yâni faydasını görmedik," dedi.

Bütün hadîslerin toplamından çıkan sonuç şudur ki, dağ vurmaktan yasaklama, kerahete yahut terkedilmesinin evlâ olmasına hamledilmiştir. Yahut yasaklama, sırf İmran'ın şahsına mahsustur. Zira o, basura müptela idi. Tehlikeli yerde olduğu için onu dağdan nehyetmişlerdi. Hastalığı şiddetlenince kendisi fayda görmek ümidiyle dağ vurundu, ama bir faydası olmadı, dediler.

İbn-i Kuteybe'den nakeldilmiştir ki, dağ iki türlüdür:

1. Bünyeleri sağlıklı olan kimseler hasta olmayalım diye ederler. Meselâ haydutlar ve seyyahlar nezle inmesin ve bazı maddeler hareket etmesin diye dağ yakarlar.

2. Bazı yaralar, şişler ve ağrılar uzun sürüp dağlamaya muhtaç olunca hastalar, dağ yakarlar. Böyle olunca yakmak şer'îdir. Ama evvelki düşünce ile yakmak doğru değildir, bunun terki daha iyidir. Zira muhakkak olmayan bir şey için kendini ateşle azâba sokmaya acele etmektir, demiştir.

Hâsılı bütün hadîslerin birleştirilmesinin sonucu şu olur ki, fiilin işlenmesi cevazına delâlet eder, işlenmesinin yokluğu ise men'e delâlet etmez. Belki terkedilmesinin işlenmesinden evlâ olduğuna delâlet eder. Onun için bunu terkeden kimse övülmüştür. Ama açık nehiy, ya tenzih içindir yahut tedavi yolu ona münhasır olmayıp başka yolla da tedavinin mümkün olması zamanına göredir.

Fethü'l-Bârî'de denir ki: "Sahih eserlerde Peygamber Efendimiz Hazretlerinin kendini dağlatmış olduğunu görmedim."

Ama Kurtubî Taberî'nin *Âdâbu'n-Nüfûs* adlı kitabında nisbet ederek: **"İnne'n-nebiyyü sallallahu aleyhi ve sellem iktevâ — Peygamber Efendimiz Hazretleri dağ yaptı,"** demiştir. Halimî de: **"Ruviye innehu iktevâ lil-cerhillezî esâbehu bi-uhudin — Peygamber Efendimizin Uhud'da kendisine isabet eden bir yara için dağ yaptırdığı rivayet olunmuştur,"** sözleriyle zikretmiştir. Bunlardan, kendilerinin de dağ yaptırmış oldukları anlaşılır.

İbn-i Hacer der ki: "*Sahih*'de sâbit olan şudur: Uhud gazvesinde Hazret-i Fâtıma (r.a.) hasır yaktı da Hazret'in yarasını onunla doldurdu. Bu ise sözü edilen dağ değildir." En iyisini Allah bilir.

15. Peygamberimizin Tâûna Karşı İlâcı:

Halîl bin Ahmed: **"Et-tâunu'l-vebâu — Tâûn vebâ'dır,"** demiştir. Yâni ikisini bir tutmuştur. İbn-i Esir, ikisini birbirinden ayırarak: "Tâûn umumî olan bir hastalık-

tır. Yâni halk içinde çok yaygın ve salgın olarak görülen bir hastalıktır. Veba ise öyle bir şeydir ki, havayı fâsid eyler ve o fâsid hava sebebiyle mizaçlar ve bedenler de fâsid olur," demiştir. Tabibler de tâûnun tarifi hususunda her biri bir söz söylemişlerdir. Velhasıl tâûn'un hakikati bir verem (şişlik) dir ki, kanın hareketinden ileri gelir. Bir uzva hareket eder de onu ifsâd eder. Bundan başka havanın ifsâdından ileri gelen umumî hastalıklara tâûn denilmesi mecaz yoliyledir.

Tâûn'un vebâ'dan başka bir şey olduğunun delili şudur ki, tâûn, Medine-i münevvere'ye girmez, ama veba girer. Zira Hazret-i Âyişe (r.a.) **"Allah'ın veba ülkesi olan Medine'ye girdik,"** demiştir. Bilâl de (r.a.) **"Bizi veba ülkesine sürdüler,"** demiştir. Bunlardan açıkça vebâ'nın başka bir şey olduğu anlaşılır.

Tâûn, ta'n-ı cindendir (cinnin darbesindendir). Yâni habis ruhlar, insanın bazı yerlerine sancırlar (batırır, vurur, sokarlar). Onun yarasından peyda olur. İtikadın aslı budur. Hakikatte selim akla uygun gelen söz de budur. Bu hususta tabiblerin sözüne asla itimat yoktur. Ne sebebini tayinde, ne hakikatinde ve ne de ilâcında sahih bir sözleri yoktur. Bu hususta âciz ve şaşkındırlar.

Cinnin sataşma ve darbesinden olduğuna dair hadîs-i şerifler gelmiştir. Bu cümleden biri İmam Ahmed ve İmam Taberanî'nin rivayetlerinde Ebu Bekir bin Ebu Musa'l-Eş'ârî'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "Fahr-i Âlem Efendimizi Hazretlerine tâûn'dan sual ettim.

هُوَ وَخْزُ أَعْدَائِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَهُوَ لَكُمْ شَهَادَةٌ

"O, cinlerden sizin düşmanlarınızın sokmasıdır ve o sizin için şehâdet sebebidir," diye buyurdu," demiştir.

Sahihayn'da Üsâme bin Zeyd'den rivayet edilmiştir ki: "Fahr-i Âlem Hazretlerinin şöyle buyurduğunu işittim:

اَلطَّاعُونُ رِجْزٌ اُرْسِلَ عَلٰى طَائِفَةٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَعَلٰى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَإِذَا سَمِعْتُمْ بِهِ بِأَرْضٍ فَلَا تَدْخُلُوا عَلَيْهِ وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَخْرُجُوا مِنْهَا فِرَارًا مِنْهُ

"Tâûn, Benî İsrail'den bir tâifeye ve sizden önce gelenlere gönderilmiş bir azâbdır. O halde siz onun bir yerde olduğunu işitirseniz onun üzerine o yere git-

meyin ve siz de bir yerde iken o orada vâki olsa siz oradan kaçıp o yerden çıkmayınız," diye buyurdu," demiştir*.

Âlimler, dışarı çıkmaktan nehyetmenin hikmeti hususunda bazı açıklama şekilleri zikretmişlerdir. Bu cümleden bazıları şunlardır:

1 — Tâûn, bulunduğu şehirde galip olarak yaygın ve çok olur. Bu yüzden bir şehirde ortaya çıksa açık olan şudur ki, orada oturan şahısların hepsine sebebin müdahalesi vâki olur. Yâni onun sebebi her ne ise orada oturanların hepsine bir yönden ilişmiş olur. O halde kaçmak faydalı olmaz, abes bir şey olur. Akıllı olan bir kimseye ise abes olan bir işi işlemek yakışmaz.

2 — Eğer halk öyle bir zamanda şehirden çıkmağa başlarlarsa tâûndan ve başka hastalıklardan hasta olan Müslümanların ölüsüne ve dirisine bakacak kimse kalmazdı. Onların işlerinin yüz üstü kalması gerekirdi. Ayrıca çıkmak meşru olsa zenginler çıkarlardı, fakirler ve zayıflar kalırlardı. Bu bakımdan fakirlerin kalbleri kırılırdı. Harp meydanından ve savaşa gitmekten kaçanların günahkâr olmalarının ve onlar hakkında şiddetli azâblarla tehdit eden âyetler gelmesinin hikmeti şudur ki, kaçmayıp kalan kimselerin kalbleri kırılır, gönülleri incinir ve yüreklerine korku düşer, demişlerdir.

3 — Bazı tabibler demişlerdir ki: Tâûnlu yerin halkı o yerin havasına alışırlar. Başkalarına nisbetle oranın havası kendilerine sağlıklı bir hava gibi olur. Sağlıklı yerlere vardıkları zaman ise oranın havası mizaçlarına uygun olmaz. Belki az da olsa olur ki, o yerin havasını içlerine çektikleri zaman tâûnlu yerin havasından tahsil ettikleri kötü ve zararlı buharları çekip kalbe iletir. Ondan sonra kalbi ifsad edip helâk eder.

3 — Ârif bin Ebi Cemre'nin buyurduğu üzre: "Hak Teâlâ Hazretleri bir yere bela gönderdiği zaman murad, o yerin kendisi değildir, belki orada oturan şahıslardır. O halde Hak Teâlâ Hazretlerinin kendilerine belâ yetişmesini dilediği herhangi bir kimse, o belanın kendisine yetişmemesi için nereye kaçabilir?.. Her nereye gitse bela kendisiyle beraber gider. Onun içindir ki, nice kimseler, şehirden kaçıp havası hoş köylere ve kentlere giderler, orada hastalığa yakalanıp helâk olurlar. Netice olarak bu hususta Hak Teâlâ Hazretlerine tevekkül ve güvenmeden başka bir şeye mecâl yoktur. Bu sebeple şeriat sahibi Peygamber Efendimiz Hazretleri, bize zahmet çekmeyip tevekkül ederek oturmağa irşat buyurmuştur.

İbn-i Kayyum'un buyurduğu üzre, kâinatın hocası Peygamber Efendimiz Hazretleri, bu hususta buyurduğu hadîste tâûndan sakınmayı ve korunmayı en üstün şekil-

---

* Bu hadîs-i şerif, Peygamber Efendimizin açık ilmî mucizelerinden olup daha sonraki asırlarda ilmin gelişmesiyle hakikati meydana çıkmıştır. Bu hadîs-i şerif, daha o zamandan, bugün bütün salgın hastalıklarda tatbik edilen "karantina" hükmünü getirmiştir. O halde bundan evvelki hadîs-i şerifte geçen "cin"den muradın, hastalığı meydana getiren birtakım gözle görülmez küçük yaratıklar (mikroplar) olduğu açıkca anlaşılır. (S.N.)

de toplamıştır. Zira olduğu yere girmek, kişinin kendini belâya karşı vermesidir. Bu ise şerefli şeriata aykırıdır. Olduğu yerden çıkmayı yasaklaması da iki mâna içindir.

1. Nefsleri, Hak Teâlâ Hazretlerine tevekkül ve itimada, kazâsına rızaya yöneltmektir.

2. Tabiblerin sözünce böyle zamanlarda şiddetli, sert hareketlerden ve ağır işlerden kaçınmak gerektir. O halde bu gibi vakitlerde kişinin kendi diyarından çıkıp yolculuk etmesi şiddetli hareketleri gerektirir. Bu ise büyük zarardır.

Hâsılı hadîs-i şeriften Peygamber Efendimizin bu hastalığa karşı buyurduğu çarenin ne olduğu anlaşılmış oldu. Bazı ulu meşayihten naklolunmuştur ki:

"Es-sadakatü terüddü'l-belâe ve tezîdü fi'l-ömri — Sadaka, belayı savar ve ömrü uzatır," hasebince bu hususta sadakadan daha faydalı hiç bir şey yoktur. Esasen sadaka, bütün hastalıkların ve dertlerin en keskin ilâcıdır. Vebâ zamanlarında sadakadan boş kalmayan kimselerden, Hak Teâlâ Hazretlerinin belâyı reddedip tâûnun şerrinden emin olacakları umulur.

16. Peygamberimizin Sıtmaya Karşı İlâcı:

İmam Buharî'nin rivayetinde İbn-i Ömer (r.a.) Hazretleri, Fahr-i Kâinat Hazretlerinden rivayet etmiştir ki:

اَلْحُمّٰى مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ فَاطْفَؤُهَا بِالْمَاءِ *

"Humma (sıtma) cehennem ısısındandır; onu su ile söndürün," buyurmuşlar.

Sıtmanın cehenneme nisbet edilmesinde ihtilaf edip bazıları: "Sıtmalının cisminde meydana gelen hararet (ateş) cehennem ateşinden bir parçadır," diyerek mânayı sözün hakikatine hamlettiler. "Hak Teâlâ Hazretleri, o cehennem ateşinin meydana çıkmasını bazı sebepler ve gerekler yönünden takdir etti. Tâ ki kullar ibret alıcı olsunlar. Nitekim ferahlık ve sevinç cennetin nimetlerindendir. Hak Teâlâ Hazretleri, bunları dünya evinde ibret ve işaret olması için izhar etmiştir," dediler.

Bazıları teşbih yoluyla böyle buyrulduğunu ileri sürerek mânası: "Sıtmanın harareti cehennemin harareti gibidir, ondan bir numûnedir," demek olur, dediler.

Taberanî'nin rivayetinde:

"El-hummâ hazzu'l-mü'minu mine'n-nâri — Sıtma, mü'minin ateşten (cehennemden) nasibidir," diye gelmiştir.

Yâni, "Sıtma, mü'minin cehennem ateşinden nasibidir," demek olur. Bu hadîs-i şerif gereğince umulur ki, sıtma çeken mü'minler, nasiplerini almış olup artık cehennem ateşiyle azâb görücü olmazlar.

Şeyhayn'ın rivayetlerinde Nâfi, Abdullah bin Ömer'den rivayet eder ki, Fahr-i Âlem Hazretleri:

"Sıtma, yahut şiddetli sıtma, cehennem ateşindendir; onu su ile soğutunuz," buyurmuşlar.

İbn-i Mâce'nin rivayetinde **"Bil-mâi'l-bâridi — Soğuk su ile"** diye vâki olmuştur. Hâsılı, sıtma tutan kimsenin soğuk su kullanması faydalıdır, demek olur.

İmam Buharî katında Ebu Cemre'nin rivayetinde gelmiştir ki: "İbn-i Abbas Hazretleriyle Mekke'de oturuyordum. Beni humma (sıtma) tuttu. Birkaç gün hapsoldum, bir yere çıkamadım. İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri:

— Kendini hapis mi ettin? diyerek neden dışarı çıkmadığımı sordu.

Ben de:

— Beni sıtma tuttu, dedim.

Bunun üzerine:

— "Onu su ile soğut. Çünkü Resulullah Efendimiz buyurdu ki: Humma cehennem ateşindendir; onu su ile veya Zemzem suyu ile soğutunuz," dedi," diye rivayet etti.

"Yahut Zemzem suyu ile" ifadesi rivayet edenin şüphe etmesindendir.

İbn-i Kayyum der ki: "Su ile" buyurması hakkında iki söz vardır:

1. Mutlak olarak su ile buyurmuş olması,

2. Zemzem suyu ile buyurmuş olması.

Ama birinci söz sahihtir, demiştir.

Su kullanmanın tarzı hakkında zikrolunan sözlerin en uygun olanı, Ebu Bekir'in kızı Esmâ'dan rivayet olunandır ki, sıtmalının göğsüne ve elbisesine bir miktar su saçardı. Böyle etmek güzeldir. Esma bu hususta başkalarından daha bilgilidir. Zira Hazret-i Âyişe'nin hemşiresidir, nübüvvet hanedanına hizmet edegelmiştir. Bu türlü hareket ve davranışlardan haberi vardır.

Ebu Nuaym ve diğerlerinden merfuan rivayet olunmuştur ki:

إِذَا حُمَّ أَحَدُكُمْ فَلْيَرُشَّ عَلَيْهِ الْمَاءَ الْبَارِدَ ثَلَاثَ لَيَالٍ مِنَ السَّحَرِ

"Sizin biriniz sıtmaya tutulsa üç gece seher zamanında üzerine soğuk su saçsın," buyrulmuş.

İbn-i Kayyum der ki: "Bu hadîs-i şeriflerde Fahr-i Cihân Hazretlerinin hitabı Hicaz ehline ve o civarlarda olan kabilelere mahsustur. Zira onlara arız olan sıtmanın en çoğu ârızî günlük sıtmadır ki, hararetinin şiddeti güneşten meydana gelir. Bu türlü sıtmaya soğuk su içmek ve soğuk suya girmek faydalıdır. Sıtmanın çeşitleri çoktur.

Fakat soğuk suyun bu çeşidine faydalı olduğu açıktır. Peygamberimizin şerefli maksatları bu olsa gerektir."

Daha önce işaret olunduğu üzre bir nesne hakkında hadîs-i şerif gelse, ona güzelce itikat etmekle itikat eden kimse faydasından mahrum olmaz. Kâinatın hocası Efendimiz Hazretlerinin mübarek nefeslerinin bereketlerinde elbette faydası zâhir olur. Bu gibi hususlarda tabiblerin sözlerine itibar olunmaz. Resulullah Efendimiz Hazretlerinin hastalıklarında soğuk su kullandıkları tekerrürle gelmiştir. Nitekim bir hadîs-i şerifte:

"Bağları çözülmedik dopdolu yedi kırbadan üzerime su dökün," buyurmuştur.

Müsned'de ve başkalarında hasen hadîs olarak gelmiştir ki, Semüre (r.a.), Fahr-i Âlem Hazretlerinden merfuan rivayet edip:

"Sıtma, ateşten bir parçadır, onu soğuk su ile soğutunuz," diye zikretmiştir.

Ayrıca: "Resulullah Efendimiz Hazretleri sıtmalı olduğu zaman bir kırba suyu getirtip mübarek başına döker, yıkanırdı," demiştir.

Velhasıl sıtmanın ilâcından soğuk suyun faydalı olduğu hakkında çok hadîs-i şerif gelmiştir. Kimi saçınmak ve kimi de yıkanmak yoliyle kullanıldığına delâlet eder. Her kişi tahammülüne göre ihtiyar edip hadîs-i şerifin gereğince amel etse Allah'ın izniyle faydasını görür.

17. Peygamberimizin Kaşıntıya Karşı İlâcı:

Bedende gıcık (kaşıntı) olmasının sebebi, sıcaklık, kuruluk ve sertliktir, demişler. Peygamber Efendimiz Hazretleri, Zübeyr bin Avvâm ile Abdurrahman bin Avf'ın her ikisinin de kaşıntısı olduğu için onların ipekli giymelerine ruhsat vermiştir. Nitekim Sahih-i Buharî'de Katâde'den rivayet edilmiştir ki, Enes (r.a.), Fahr-i Kâinat Hazretlerinin Zübeyr ile Abdurrahman'a kaşıntıları olduğu için ipek gömlek giymek hususunda ruhsat buyurduğunu ashâba haber vermiştir. Bir rivayette şöyledir ki: "Abdurrahman ile Zübeyr, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerine bitten şikâyet ettiler. O da ipekli giymelerine izin verdi. Bir gazâda gördüm, arkalarında ipek vardı," denmiştir. Bir rivayette de "Sadece Resulullah Efendimiz Hazretleri onların ikisinin ipek giymesine izin vermişti," denmiştir. Bir rivayette ise "Kaşıntıları olduğu için izin verdi," demiştir. Sözün kısası bit düşmenin ve kaşıntı ârız olmuş olmanın ikisinin de vâki olması muhtemeldir. Kaşıntının sebebinin bit düşmesi olması da mümkündür. Onun için illetini göstermede bazen sebep ve bazen de müsebbeb (o sebebin sonucu) zikredilmiş olabilir.

İmam Nevevî der ki: "Kaşıntısı olan, biti olan ve bunun benzeri hastalığı olan kimseler için ipek giymek Şafiî mezhebinde caizdir. Bu hadîs-i şerif de ona delâlet etmek hususunda açıktır," demiştir.

İmam Mâlik, "Caiz değildir," demiştir. Hanefî mezhebinde de ruhsat yoktur. İbn-i Kayyum "İpek elbise mutedil hararettedir. Bedeni sıcakca tutar, bazı olur ki, semirtir, hem de soğutur," demiştir.

Râzî: "İpek, ketenden daha sıcaktır ve pamuktan soğuktur. Bedeni semirtir. Sert olan her elbise bedeni zayıflatır ve cildi sertleştirir. Deve yününden ve koyun yününden olan elbiseler, keten ve ipekten olan elbiselerden daha sıcaktır, bedeni kızdırır. Keten elbiseler soğuk ve kurudur. Koyun yünü sıcak ve kurudur. Pamuk mutedil sıcaklıktadır. İpek pamuktan yumuşaktır, harareti de ondan azdır. Çünkü ipek elbiselerde başkaları gibi kuruluk ve sertlik yoktur. Kaşıntıya bu cihetten faydalıdır. Peygamber Efendimiz bu sebeple onların giymesine izin buyurmuştu. İpeği caiz görmeyen âlimlerin mezhebinde ruhsat, Zübeyr ile Abdurrahman'a mahsustur. En iyisini Allah bilir.

18. Peygamberimizin Hayber'de Zehirlenmesine Karşı İlâcı:

Hayber gazâsında bir Yahudi karısının Resulullah Efendimize zehirlenmiş bir koyunu hediye getirdiği kitabın başlarında bir miktar zikrolunmuştu. İmam Abdürrezzak Muammer'den, o da Zührî'den, o da Abdurrahman bin Kâ'b bin Mâlik'den rivayet etmişlerdir ki, Hayber'de bir Yahudi karısı, Resulullah Efendimize büryan (kebab) olmuş bir koyun getirdi. Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— Bu nedir? diye buyurdu.

Karı:

— Hediyedir, dedi.

Daha önce kadına: "Sakın sadakadır demeyesin, yoksa yemez," diye tembih etmişlerdi. O da böyle dedi. Ondan sonra âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri, bazı ashâbı ile beraber büryandan bir miktar yediler. Sonra ashâbına:

— Durun! diye buyurdu.

Yâni onları yemekten nehyetti. Ve karıya hitap edip:

— Bu koyunu zehirledin mi? buyurdu.

Karı:

— Sana kim haber verdi? dedi.

Peygamber Efendimiz Hazretlerinin mübarek elinde bir kemik vardı:

— İşte bu haber verdi, diye buyurdu.

Karı:

— Evet, zehirledim, dedi.

Kâinatın hocası Peygamber Efendimiz:

— Niçin böyle ettin? diye buyurdu.

Karı dedi ki:

— Muradım şu idi: Eğer yalancı isen senden biz ve diğer insanlar kurtulup rahat olalım. Eğer gerçek peygamber isen sana zarar etmez.

Bunun üzerine Resulullah Efendimiz Hazretleri üç defa mübarek yağırından hacamet eyledi. Zikretmişlerdir ki: Zehirin ilâcı kusmalarla olur. Ayrıca zehirleme işine zıt olan devâlarla olur. Böylece zehrin fiilini ibtal ederler; ya keyfiyetlerle ya da hâssiyetlerle... Deva bulmayan bir kimse hacamat etmeye girişsin. Hususiyle sıcak memleketlerde ve sıcak zamanda olursa. Zira zehirin kuvveti kana sirayet eder ve ona tâbi olarak damarlardan ve mecralardan kalbe vâsıl olur. Ama önceden hacamatla kan çıkarılınca, eğer tam kusma hâsıl olmuşsa zehir zarar etmez. Yâ zehir tamamen çıkıp gider, ya da çok zayıflar ve tabiat ona galip gelir, zehrin tesiri olmaz. Yahut çok zayıflık üzre olur. Resulullah Efendimiz Hazretleri mübarek yağırından kalbe yakın olduğu için hacamat eylediği zaman zehrin maddesi kanla beraber çıkıp gitti. Ama tamamen çıkmadı. Hak Teâlâ Hazretlerinin iradesi bakımından bir miktar eseri kalmıştı. Şunun için ki, Hak Teâlâ Hazretleri bütün fazilet ve üstünlük derecelerini o Hazret için şehitlik mertebesiyle kemâle erdirse gerekti. Allahu Teâlâ O'nun fazilet ve kerametlerini ve O'na sevgimiz sebebiyle bizlere o fazilet ve kerametlerden ihsanlarını ziyade etsin...

3. **Üçüncü Nevi:** Peygamber Efendimizin ilâhî devalarla tabiî devâlardan mürekkep olan ilâç kullanması beyanından dır.

Hazret-i Âyişe-i Sıddıka (r.a.) buyurmuştur ki: "Fahr-i Âlem Hazretleri hastalar için:

"Bismillahi türbetü arzinâ ve rîkatü ba'zinâ yeşfî sakîmenâ — Allah'ın adiyle arzımızın toprağı, kimimizin tükrüğü hastamıza şifa verir," diye buyurdu."

Bir rivayette rukye'de:

"Türbetü arzinâ ve rîkatü ba'zinâ yeşfî sakîmenâ biizni rabbinâ — Arzımızın toprağı ve kimimizin tükrüğü, Allah'ın izniyle hastamıza şifa verir." derdi, demişlerdir.

Bunları İmam Buharî rivayet etmiştir. İmam Müslim'in rivayetinde ise şöyledir: "Her ne zaman bir kimse hasta olsa veya cisminde bir çıbanı yahut yarası olsa mübarek parmağını toprağa basardı ve Buharî'nin buyurduğu rukyeyi okurdu," demiştir.

"Türbetü arzinâ — Arzımızın toprağı," başındaki mahfuzun haberidir: **"Hâzihi türbetü arzinâ — Arzımızın bu toprağı,"** demektir," **"Yeşfî — Şifa verir,"** kelimesi iki şekilde zabtolunmuştur. Biri binâ-i meçhul şeklindedir ki, **"Sakîmenâ — Hastamız"** kelimesi merfu olup onun yerine geçen faili olur. Biri de binâ-i malûm olduğu şeklindedir ki, "Sakîmenâ" kelimesi mansûb olup mef'ulü olur.

İmam Nevevî der ki: "Hadisin mânası, 'Mübarek şehadet parmağiyle ağzının bârından aldı da toprağa basıp bir miktar toprak yapıştı. Ondan sonra hastanın ağrıyan yerine yahut yaralı yerine sürdü. Sürerken mezkûr rukyeyi okudu,' demektir."

Burada tesir ve kuvvet, Allah'ın ismiyle Resulullah Hazretlerinin mübarek elindedir. Yoksa mücerret o miktar tükrükle o denli topraktan tesir oldu demek değildir. Parmağı toprağa değdirmekten murat, belki onda da neticede tesir ve kuvvet olmasından yahut alışılmış sebeplere mübaşeret ederek kudret eserlerini gizlemek hikmetinden dolayıdır. İmam Kurtubî böylece buyurmuştur.

Kadı Beyzavî "Tıp kitapları şehadet eder ki, nazc (olgunluk, kıvam) vermede, yâni ahlatı (insan vücundaki dört usareyi) pişirmede ve mizacı tadil etmede tükrüğün dahli vardır. Vatan toprağının da mizacın korunmasında ve zararın def edilmesinde tesiri vardır. Hatta zikretmişlerdir ki, bir kimse yolculuğa çıksa kendi diyarının suyundan götürmesi kabil değilse toprağından bir miktar alıp beraber götürsün. Muhalif sulara yetiştiği zaman su kabının içine biraz o topraktan koysun ve o suyun mazarratından emin olsun. Rukyelerde ve afsunlarda öyle şaşılacak eserler vardır ki, akıllar nihayetine yetişemez," demiştir.

19. Akrep Sokmasına Karşı Peygamberimizin İlâcı:

İbn-i Ebu Şeybe Müsned'inde Abdullah bin Mes'ud Hazretlerinden rivayet eder ki: "Bir gün Fahr-i Kâinat Hazretleri namaz kılmakla meşgûldü. Secdeye vardığı gibi mübarek parmağını akrep soktu. Hemen Resulullah Hazretleri yerinden geri dönüp:

"Leanallahu'l-akrebe mâ tedau nebiyyen ve lâ ğayrehu — Ne peygamber ne de başkasını bırakan akrebe Allah lânet etsin," diye akrebe lânet etti.

Ondan sonra bir çanak tuzlu su istedi. Mübarek parmağını tuzlu suyun içine soktu; "Kul hüvallahu ehad" ve "Muavvezeteyn" sûrelerini okudu. Nihayet acısı dindi," diye buyurmuştur.

İhlas sûresinin faziletine nihayet yoktur. Muavvezeteyn'de de icmâlen ve tafsilen bütün kötü şeylerden istiâze (Allah'a sığınma talebi) vardır. Onun için kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri, Ukbe bin Âmir Hazretlerine her namazın arkasından Muavvezeteyn okumasını vasiyet etmişti.

İmam Tirmizî şöylece rivayet etmiştir: "Her namazdan öbür namaza varıncaya kadar şerri def için Muavvezeteyn okumakta büyük sır vardır. Hiç bunlara benzer bir ta'vîz (sığınma duası) olmaz," diye buyurmuştur.

Tuzlu su kullanılması tıbb-ı tabiî (tabiî ilâç)dir. Zira tuzda kuvve-i cazibe-i muhallile (ayırarak kendine çekme kuvveti) vardır, zehirli şeyleri cezb ve tahlil eder. Onun için tuzlu suyu kullanmışlardı, dediler.

20. Peygamberimizin Nemleye (Karıncalanmaya) İlâcı:

Nemle, bazı sivilcelerdir ki, insanın yanında çıkar ve müptela olan kimse orasında karınca gezdiğini ve ısırdığını sanır. Rivayet olunur ki, Şifâ binti Abdullah adlı hatun, cahiliyet zamanında nemle üzerine rukye (afsun) okurdu. Sonradan Habîb-i Ekrem Hazretlerine muhaceret ettiğinde:

— Ben cahiliyette nemleye rukye okurdum. Dilerim ki, o rukyeyi sana arzedeyim, dedi.

Ondan sonra başlayıp:

"Bismillahi dallet hattâ teûde min efvâhiha ve lâ teğurre ehaden Allahümme ekşifi'l-be'se rabbe'n-nâsi — Allah'ın adiyle kaybolsunlar, yuvalarına dönsünler, kimseye zarar vermesinler. Allah'ım, ey insanların Rabbi, zararı ve sıkıntıyı gider," diye okudu.

Resulullah Efendimiz Hazretleri:

— Bu rukyeyi bir ağacın (tahtanın) üstüne yedi kere okusunlar. Ondan sonra temiz bir yerden bir taş bulup keskin sirke ile taşı ve ağacı birbirine sürtsünler. Aralarında hâsıl olanı nemlenin (karıncalanan yerin) üstüne sürsünler, diye buyurdu.

21. Ateş Yakmasına Karşı Peygamberimizin İlâcı:

İmam Nesâî Muhammed bin Hâtib'deh rivayet eder ki: "Bir kere ocakta kaynayan kaba yapıştım, suyundan bir miktar elime döküldü. Elimin arkası yandı. Bunun üzerine anam, beni alıp Fahr-i Kâinat Hazretlerine götürdü. Fahr-i Âlem Hazretleri:

"Ezhibi'l-be'se rabbe'n-nâsi — Ey insanların Rabbi, zarar ve sıkıntıyı gider," buyurdu. Ve zannederim ki: **"Ve şifâ ver, şifâ verici sensin,"** deyip elimin üzerine tükürdü," demiştir.

22. Peygamberimizin Perhiz İlâcı:

Malûm olsun ki, perhiz iki kısımdır:

1. Hastalık getiren şeylerden sakınmak.

2. Hastalığı arttıran şeylerden sakınmak.

Birincisi sağlam kimselerin perhizleridir. İkincisi hastaların perhizidir. Asıl perhizin delili teyemmüm âyetidir. Nitekim bu Bölüm'ün başlarında işaret olunmuştur. Zira Hak Teâlâ Hazretleri, su kullanmaktan zarar görmesi mümkün olan hastaların teyemmüm etmelerini buyurmuştur. O halde insan mizacına zarar verecek olan her nesneden perhiz etmek lâzımdır. Bazı büyük tabibler: "Tıbbın (deva ve tedavinin) başı perhizdir" demişlerdir. Yâni hepsinin başı perhizdir. Mizacı sağ-

lam olan kimsenin perhiz etmesi hastaları taklit etmesi gibidir. Perhizin en fazla faydası nekahet halinde, yâni hastalıktan yeni kalkmış olan kimseleredir. Perhizin bunlara çok faydası vardır. Zira bunlar, çeşitli yiyecekden yeyip de karıştırırlarsa hastalıkları nüksedebilir. Hastalıkta üzülmek hastalığın başlangıcından daha zordur. Hastalıktan yeni kalkanların meyvelerden sakınması gerektir. Zira meyveler hızlı hal değiştiren şeylerdir, yâni seri olarak başka hale dönerler. Onların tabiatleri zaaf üzredir. Ümmü Münzir binti Kays'dan (r.a.) nakledilmiştir ki: "Fahr-i Kâinat Efendimiz bir gün Hazret-i Ali ile bana geldiler. Hazret-i Ali'nin gözleri ağrıyordu. Evde meyve vardı. Peygamber Efendimiz, meyveden kendisi yer, Hazret-i Ali'yi men ederdi. Ben de bir miktar arpa ile pazı pişirmiştim. Ortaya getirdim. Peygamber Efendimiz:

— Ya Ali, bundan ye! Bu sana daha faydalıdır, diye buyurdu," demiştir.

Arpa, nekahet halinde olanlara gıdaların en faydalısıdır. Zira arpanın suyunda besleyicilik, yumuşatıcılık ve açıcılık vardır. Tabiatı takviye eder. Hasılı perhiz, devaların en büyüğüdür. Herkesin hâline uygun perhizden hâli olmaması gerektir. Ama İbn-i Kayyum'un buyurduğu üzre şunu da bilmek gerektir ki, hastaların ve nekahet halinde bulunanların gönülleri perhiz edilmesi gerekli olan şeylerden herhangi birini çok kuvvetle arzu etse kendine ondan az bir miktar vermek gerekir. O kadar ki, onu hazmetmekten tabiatı âciz olmasın. Böyle olunca zarar etmez. Belki bazen faydalı bile olur. Zira tabiat meyil ve muhabbetle telakki eder ve ıslah eder. Hatta demişlerdir ki, bu türlü gıdayı tam iştahla az bir miktar yemek, tabiatın çirkin görüp def ettiği devayı kullanmaktan daha faydalıdır. Onun içindi ki, daha önce zikri geçen Suheyb hususunda Fahr-i Kâinat Hazretleri, yemeğe dâvet edip o da hurmadan yemeğe başlayınca men buyurmadı. Üstelik Suheyb'in gözü ağrıyordu. Zira gerçek iştahla yenen birkaç tane hurmanın zarar etmeyeceği Peygamberimizin malûmları idi.

23. Sudan Perhiz Etme:

Hastaların sudan perhizi hususunda Katâde bin Nu'mân'dan rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri:

إِذَا أَحَبَّ اللّٰهُ الْعَبْدَ حَمَاهُ الدُّنْيَا كَمَا يَظَلُّ أَحَدُكُمْ يَحْمِي سَقِيمَهُ الْمَاءَ

"Allah, kulunu sevdiği vakit onu dünyadan sakınır, nitekim sizin hastanızı sudan sakındığınız gibi," diye buyurmuşlar.

Ama bu şerefli söz, su içmenin kendisine zarar verdiği hasta içindir. Meselâ vücudunda su toplayan hastalar gibi. Bunlara su içmek zararın kendisidir; asla faydası

yoktur. Diğer hastalarda harareti def edecek miktarı caizdir. Mizacı sağlam ve sıhhatli olan kimselerin de az su içmesi güzeldir, iyidir.

لَوْ أَنَّ النَّاسَ أَقَلُّوا مِنْ شُرْبِ الْمَاءِ لَاسْتَقَامَتْ أَبْدَانُهُمْ ☆

"Eğer insanoğulları su içmeyi az etselerdi, bedenleri sıhhat ve istikamet üzre olurdu," buyrulmuştur.

Taberanî'nin naklinde Ebu Saîd'den merfuan gelmiştir ki:

مَنْ شَرِبَ الْمَاءَ عَلَى الرِّيقِ انْتَقَصَتْ قُوَّتُهُ

"Bir kimse, bir şey yemeden, aç karnına su içerse onun kuvveti eksilir," buyrulmuştur.

Ama bu hadîsin rivayetçilerinden bazısı için "Zayıftır" denilmiştir.

24. Güneşte Kızmış Sudan Sakınma Hususunda Peygamberimizin Emri:

Güneşte durmuş sudan sakınma hususunda Darekutnî Ömer bin Hattâb (r.a) Hazretlerinden rivayet etmiştir ki:

"Mâ-i müşemmes ile yıkanmayın. Zira o, baras illetini verir," buyurmuşlar.

Mâ-i müşemmes, güneşin harareti ile ısınmış olan sudur. Bu hadîs-i şerif gereğince baras illetini getirmesi korkusuyla güneşte ısınmış su kullanılması bazıları katında mekruhtur. Ama keraheti için birkaç şart zikretmişlerdir. Biri şudur ki, ağzı kapalı kaplarda olmalı, taşta ve ağaçta olmamalı. Altın ve gümüşü de istisna etmişlerdir. Hâsılı bunlarda olursa mekruh olmaz. Bakırda, kalayda ve diğerlerinde mekruhtur, dediler. Cüveynî'nin kavlinde hepsi birdir. Havuzlarda ve gölcüklerde olsa mekruh olmaz. Kullanılmasının bedende olması gerektir. Elbise ve çamaşır yıkasalar mekruh olmaz. Sıcaklığı halinde kullanılması gerektir ki, mekruh olsun. Soğuduktan sonra keraheti zail olur. Kimi kitapta zail olmaz denilmiştir.

Tehzîb sahibi, "Mekruh olması için su kabının ağzının kapalı olması, suyun hapsedilmiş bulunması gerektir," demiştir. Mekruh olduğunu söyleyen âlimler, tenzihi kerahetle mekruhtur, demişlerdir. Hanefî âlimlerinden bir kimsenin kerahetine kail olduğu malûm değildir.

İmam Nevevî Ravza'da mutlak olarak kerahetin yokluğunu ihtiyar etmiştir.

25. Cimrinin Yemeğinden Perhiz:

Cimrilerin yemeğini yemekten perhiz etmek hususunda Abdullah bin Ömer'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri:

طَعَامُ الْبَخِيلِ دَاءٌ وَطَعَامُ الْأَسْخِيَاءِ شِفَاءٌ

"Cimrinin yemeği marazdır (hastalıktır) ve cömertlerin yemeği şifadır," diye buyurmuştur.

Tunusî, İmam-ı Mâlik'den böyle rivayet etmiştir.

26. Tembellik ve Uyuşukluk Hastalığından Sakınma:

Malûm olsun ki, kesel denilen tembellik ve uyuşukluk da hastalıklardan biridir. Belki bu, diğer bazı hastalıkların da zuhuruna sebeptir.

Keselden sakınmak hususunda İmam-ı Ebu Dâvud, *Mürâsil*'inde, Yunus'dan, o da Rabiatü'bni Abdurrahman'dan nakleder ki: "Bir gün beni güneşte yanım üzeri yatarken gördü de bundan nehyedip:

— Bana haber vasıl olmuştur ki, Resulullah Efendimiz Hazretleri: "Güneş kesel verir ve gizli hastalığı tahrik ve izhar eder," demiştir, dedi."

27. Basur Hastalığından Sakınma:

Bâsur hastalığından sakınma hususunda Hasan'dan rivayet edilmiştir ki, kâinatın hocası Peygamber Efendimiz kendisini hâcetin giderilmesi lâzım olduğu halde cimâ etmekten nehyedip "Bu halde cima etmek bâsur hastalığını getirir," demiştir.

28. Sineğin Kanadındaki Zehirden Sakınma:

Yiyecek ve içecek içine sinek düştüğü zaman batmaz, üzerinde durursa kaşığın ucu veya başka bir şeyle batırıp ondan sonra çıkarıp yabana atmak gerek.*

---

* Bu bahiste Peygamber Efendimiz Hazretlerinden nakil ve rivayet edilen sözlerin esasını, "Sineğin bir kanadının hastalık veya zehir ise öbür kanadının şifa olduğu" hikmeti teşkil eder. Bu da kâinatta hiç bir şeyin sırf hayır veya sırf şer olmadığını, her iyi şeyin bir şer tarafı ve her şerli şeyin bir hayırlı tarafı bulunduğunu, böylece hayatta hayır ve şerrin dengeli bir halde bulunduğu hikmetini ifade eder ki, ilmen, aklen, mantıkan buna hiç bir zaman itiraz imkânı yoktur. Gerçekten de sineğin veya başka herhangi bir küçümsenen yaratığın, bir böceğin, bir bakteri veya virüsün bile yaratılış düzeni ve dengesi içinde vazgeçilmez ve doldurulmaz bir yeri olduğu mutlak bir hakikattir. İşte Peygamber Efendimizin, küçümsenen ve sırf muzır bilinen sineğin gövdesinde birleşen kanatlara benzeterek ifade buyurduğu bu zıtların tevhid edilmesi hikmeti, sözün, künhü ve hakikî mânasıyle anlaşılmayıp sadece zahiriyle kabul edilmesi sonucu, râvilerin zan ve istidlallerinin de karışmasiyle yukarıdaki şekilde anlaşılmıştır. Bu bahiste anlaşılması gereken hikmet bundan ibarettir.
Eğer sineğin gerçekten bir kanadında maddî zehir ve öbür kanadında maddî şifa düşünülüyorsa ve zehrin hangi kanadında, şifanın hangi kanadında olduğu bir laboratuvar tecrübesiyle anlaşılacak kadar basit bir hadîsedir. Hazret-i Ali Efendimiz'in sözleri ve Yüce Peygamberimizin emirleri gereğince "Tecrübe edilemeyen bilgiler doğru kabul edilemez." Ama hayır ve şerrin bir vücutta iki kanat gibi birleşen bir denge içinde bulunduğu akıl ve vicdanın kabul edeceği bir hakikattir. (S.N.)

Ebu Hüreyre'nin rivayetinde gelmiştir ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri:

"Birinizin kâsesine sinek düştüğü zaman onun tamamını batırın. Çünkü gerçekten onun bir kanadı şifa, öbür kanadı hastalıktır," buyrulmuş.

Tahâvî'nin rivayetinde: "Çünkü gerçekten önceki zehir ve sonraki şifadır," diye gelmiştir.

Murat, "Zehirli kanadını önce sokar, öbürünü sonra sokar," demektir. Yemeğe düştüğü zaman bir kanadı dışarıda kalmış olursa onu da batırmak gerek. Şifa'nın onda olması mümkündür.

İbn-i Hacer: "Şifanın hangi kanadında olduğuna dair biz bir yol bulamadık. Fakat bazı âlimler zanla sağ kanadındadır, diye zikretmişlerdir," dedi.

Ebu Ya'lâ, İbn-i Ömer Hazretlerinden merfuan rivayet etmiştir ki: "Sineğin ömrü kırk gecedir," diye buyurmuşlar.

Sineğin cümlesi cehenneme girse gerektir, ancak arı girmez, demişler. Câhiz: "Sineğin cehenneme girmesi kendisine azâb olunması için değildir, belki cehennem ehline azâb etmek içindir," demiştir.

Sineğin acayip hallerinden biri şudur ki, ak elbise üzerine otursa pisliği siyah görünür, siyah elbise üzerine otursa ak görünür.

Rivayet olunur ki, halifelerden biri İmam-ı Şafiî'ye sual edip:

— Sinek ne iş için yaratılmıştır? dedi.

İmam:

— Mezellet-i mülûk (hükümdarların zilletini, kendini kudret sahibi sananların aczini göstermek) için, diye cevap buyurdu.

Halife bu soruyu sorduğunda, bir sinekten taciz olup incindiği için sormuştu. Şafiî Hazretleri der ki: "Sual sırasında hazır bir cevabım yoktu. Hemen o meydana gelen görünüşten çıkarıp cevap verdim." Yâni "Halifenin bir sinek elinden âciz olup onu def etmeye kadir olamadığını gördüm. Orada açıkca meydana çıktı ki, Hak Teâlâ Hazretleri, padişahlara kendi acizliklerini bildirip zayıf bir yaratık elinde mezelletlerini müşahede ettirmek için onu yarattı. Bunun üzerine ben de böyle cevap verdim," dedi.

29. Geceleyin Kap Kacağın Örtülmesi Hakkında Peygamberimizin Emri:

Geceleyin çanakları, su kaplarını açık bırakmamak hususunda Câbir (r.a.), Resulullah Efendimiz Hazretlerinden rivayet etmiştir ki:

"Kabı kacağı ve kırbayı geceleyin açık bırakmayın, ağızlarını örtüp bağlayın. Zira yılda bir gece vardır ki, onda vebâ iner. Her açık kaba uğrasa ve her ağzı bağsız su kabına rast gelse içine girer," diye buyurmuşlardır.

Müneccimler, "Aralık ayının otuzuncu gecesi açık kab bırakmayın," diye takvimlerinde yazarlar. Bu sözler sebepsiz değildir. Ama hadîs-i şeriften anlaşılan şudur ki, hangi gece olduğu malûm değildir. Onun için her gece kabı kacağı açık bırakmamak, her birini nasıl mümkünse o yolla kapatmak ve korumak gerekir, diye buyrulmuştur. Bu hadîs-i şerifi İmam Müslim *Sahih*'inde rivayet etmiştir.

30. Çocuğu Ahmak Kadına Emzirmekten Sakınmak:

Çocukları ahmak kadınlara emzirmekten yasaklanmak hususunda İmam Ebu Dâvud, *Mürâsil*'de sahih isnatla Ziyâd Es-Sehmî'den rivayet etmiştir ki:

"Bir kadında hamakat varsa ona çocuk emzirtmekten Resulullah Efendimiz nehyetti. Zira süt, çocuğu sütannesine benzetir," buyurmuşlar.

İbn-i Hubeyb'in rivayetinde de merfuan gelmiştir ki:

"Gerçekten Peygamber Efendimiz, zina edici kadına çocuk emzirtmekten nehyetti," demişlerdir.

31. Soğuktan Sakınmak:

Soğuktan sakınmak hakkında Ebu Nuaym ve Müstağferî *Tıbb-ı Nebevî*'de ve Dârekutnî *İlel* (İlletler, hastalıklar) adlı kitabında Enes'den merfuan rivayet etmiştir ki:

"Bütün hastalıkların kökü soğuktur," buyurmuşlar.

Ebu Nuaym, Abdullah bin Abbas (r.a.) Hazretlerinden mezkûr hadîsin bir eşini rivayet etmiştir. Ama bazı rivayette:

"Bütün hastalıkların kökü çok yemektir," diye gelmiştir.

Berd, soğuk demektir, berede ise mideyi dopdolu edecek kadar yemektir. Buna tuhme de derler. Yazılışta aynı olan "berd" kelimesi "re harfinin hareke almasiyle "berede" haline gelir ve bu mâna değişikliğine uğrar.

Bazıları, bu ikinci rivayet doğruya daha yakındır, dediler. Darekutnî, *Tashîf* (yanılıp yanlış yazmalara ait) kitabında lûgat ehlinden nakleder ki, muhaddisler bu kelimeyi "re" harfinin sükûnu ile "berd" şeklinde naklettiler. Ama doğrusu "re" harfinin fethi ile "berede" şeklindedir, demişler. Fakat lûgat ehlinin sözü ile muhaddislerin sözünün yanlışını çıkarmanın mânası yoktur. Üstelik onların rivayeti gerçeğe uygundur. Zira hastalıkların çoğu soğuktan olur. Bu cihetten çoğu, küll (bütün) yerine geçirip "Bütün hastalıklardır" diye buyurmuşlardır. Yahut hakikati üzre öyledir. Şu cihetten ki, o beldelerin halkı sıcaktan zarar görmeyip hakikatte bütün hastalıkları soğuktan olur. Ama "Her hastalık çok yemekten olur" demenin sebebi ve izahı asla açık değildir.

2. Fasıl

Peygamber Efendimizin Rüya Tabirleri

Rüya diye kişinin uykuda gördüğü nesneye derler. Rü'yâ kelimesi aslında fu'lâ vezni üzredir. Bazen hemzesini yumuşatarak "rüyâ" derler. "Be" harfinin tahfifiyle "abertü'r-rü'yâ — rüyayı tabir ettim" deseler, "fessertü — tefsir ettim" demektir. Mübalağa kasdetseler "be" harfinin teşdidi ile "abbertü" derler, "çok iyi rüya tabir ettim" demektir.

Kadı Ebu Bekir buyurur ki: "Rüya dedikleri, Tanrı Teâlâ Hazretlerinin bir melek veya bir şeytan eliyle kulunun kalbine iliştirdiği bazı idrâklerdir. Bunlar, ya hakikatleriyle yahut yorumları veya bunların karışımları yoliyle kalbe gelirler."

Mazerî'nin buyurduğu üzre: "İnsanlar rüyanın hakikati hakkında çok sözler söylemişlerdir. Müslümanlardan başkaları, nice yalan ve yanlış sözler etmişlerdir. Çünkü akılla idrâk edilemeyecek bir şeyin hakikati hakkında bilgi sahibi olmayı kasdederler. Sözlerinin kesin bir dayanağı da yoktur. İşitme yoliyle gelen delilleri de tasdik etmezler. Böylece dalâlete düşmeleri lâzım gelir.

Tıp ilmine müntesip olanlar bütün rüyaları ahlâta (vücudun çıkardığı usarelerin karışımına) nisbet etmişlerdir. Meselâ bir kimsenin balgamı galip olsa düşünde kendini suda yüzer halde görür, buna uygun olan her ne varsa onları müşahede eder. Zira balgamın tabiatı suya uygundur. Bir kimsenin safrası galebe etse o rüyasında ateşler görür. Diğerleri de böyledir, derler.

Gerçi bu sözü akıl caiz görür. Gerçekten Allah'ın âdetinin bu esas üzre cereyan etmiş olması mümkündür. Fakat bunun hakkında sağlam delil yoktur. Âdet de

her zaman aynı şekilde görülür, yâni bir düzüye değildir. Caiz olan hususta ise kesinlik yanlıştır.

Felsefeye mensup olanlar da bundan daha bozuk sözler söylemişlerdir. Velhasıl sözlerin en doğrusu Sünnet Ehli'nin ittifak ve itikad ettikleri mânadır ki: Hak Teâlâ Hazretleri, uyuyan kimsede bazı itikatlar yaratır. Nitekim uyanık kimselerde de yaratır. Böylece o itikatları yarattığı zaman sanki onları ikinci defa yaratacağı âhiret işleri üzre alâmet kılar. Her ne zaman ki, onlardan bir şey itikad edilenin aksine vâki olur, o, uyanık kimselere vâki olduğu gibidir. Bunun benzeri şudur: Hak Teâlâ Hazretleri, bulutu yağmura alâmet kılmıştır Ama bazen olur ki, bulut görünür, yağmur yağmaz. Mezkûr itikatlar da bazen melek huzurunda vâki olur, sonradan bazı sevindirici şeyler zâhir olur. Bazen de şeytan huzurunda vâki olur, sonradan zarar verecek şeyler zahir olun İşin hakikatini ancak Allah bilir."

Hâkim der ki: "Hak Teâlâ Hazretlerinin: **"Ve mâ kâne li-beşerin en yükellimehullahu illâ vahyen ev min verâi hicâbin — Allah, bir insanla karşı karşıya konuşmaz. Ancak vahiyle veya perde arkasından konuşur,"** (Şûrâ sûresi: 42/51) buyruğu hakkında bazı müfessirler, Verâi Hicab'dan (perde arkasından) murat rüyadır, dediler. Ve "Peygamberlerin rüyaları vahiydir, diğerlerinin rüyası onlara benzemez. Vahiy, korunmuş ve kuşatılmıştır, şeytan ona karışamaz. Ama başkalarının rüyasında bulunması caizdir," dediler.

Yine buyurmuştur ki: "Hak Teâlâ Hazretleri, rüyaya bir melek bırakmıştır. O, Levh-i Mahfuz'a nazar edip insanların halleri ve durumlarını oradan öğrenir ve her birinin haline uygun bir mesel düzer, o kimseye hikmet yoliyle uykusu arasında gösterir. Bu, kimine müjdeleme, kimine uyarma ve kimine itap şeklinde olur. İnsanoğlu ile şeytan arasında düşmanlık çok kuvvetli olduğu için kimisine şeytan musallat olur, onu aldatmak için rüyasında bazen hak sûretinde görünüp kendisini kandırır."

Sahih-i Buharî'de Enes bin Mâlik'den rivayet edilmiştir ki, âlemlerin hocası Peygamber Efendimiz Hazretleri:

اَلرُّؤْيَا الْحَسَنَةُ مِنَ الرَّجُلِ الصَّالِحِ جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جُزْءًا مِنَ النُّبُوَّةِ

"Salih (temiz kalbli, doğru ve dürüst) kişilerin güzel rüyası, peygamberliğin kırk altıda biridir," buyurmuşlar.

Murat, "Salih kişilerin ekseri rüyası böyledir," demektir. Ancak az olur ki, onlarda da karışık rüyalar ve düş azmaları görülür, demişlerdir.

Bazıları bu hadîs-i şerifi anlamakta müşkülat görüp: "Nübüvvetin kendisi kesilmiştir. Sâlih kişinin rüyasının nübüvvetin bir parçası olması nasıl doğru olur?" dediler. Bunlara cevap verilmiştir ki: "Rüya Fahr-i Âlem Hazretlerinden vâki olunca nübüvvetten hakikat yoliyle bir parça olur. Ama başkalarından vâki olunca nübüvvetten bir parça olması mecaz yoliyledir."

İmam Ahmed'in rivayetinde Ümmü Kürz'ün hadîsinde:

"Zehebeti'n-nübüvvetü ve bakiyeti'l-mübeşşirâtü — Peygamberlik gitti müjdeciler (Hak'dan aldıkları haberi halka vererek onları sevindiren bilgili kimseler) **kaldı,"** diye gelmiştir.

Yine Ahmed'in rivayetinde Hazret-i Âyişe'den merfuan gelmiştir ki:

"Lem yebka min mübeşşirâti'n-nübüvveti ille'r-rü'yâ — Peygamberliğin müjdecilerinden ancak rüya kaldı," buyurmuşlar.

Ekseri hadîslerde rüya hakkında, **"Min sittetin ve erbaine cüz'en — Peygamberliğin kırk altıda biridir,"** diye gelmiştir.

Ama Müslim'in rivayetinde Ebu Hüreyre'den: **"Min hamsetin ve erbaine cüz'en — Kırk beşte biridir,"** diye gelmiştir. İbn-i Ömer" de **"Min seb'îne cüz'en — Yetmişte biridir,"** diye gelmiştir.

Bunlardan daha başka rivayetler de vâki olmuştur. En kuvvetlisi önce zikrolunandır. "Kırk altıda biridir" demenin sebebi ve açıklaması hususunda bazı âlimlerden rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Kâinat Hazretleri, doğru söz üzre peygamberlik geldikten sonra yirmi üç yıl ömür sürmüştür. Peygamberliğinin başında altı aya varıncaya kadar uykuda rüya halinde vahiy olunmuştur. Bu takdirde rüyanın kırk altı cüzden bir cüz olduğu ortaya çıkar.

Ama bazıları bu tevil üzerinde münakaşa edip nübüvvet müddetinin yirmi üç sene olduğu kesin değildir, ihtilaflıdır. Hem o zaman "Yetmişte biridir" rivayeti mânasız kalır, demişlerdir.

Mezkûr tevili edenler zanla söylemişlerdir. Zanla bir şeyin hakikati bilinmiş olmaz. Bir de her nesneyi bilmek ve hakkında delil getirmek bizim üzerimize vacip olan şeylerden değildir. Nice şeyler vardır ki, hakikati bizim idrâkimizden gizlidir, sebebi ve açıklaması malûmumuz değildir. Sadece bize lâzım olan vücubuna itikattır. Meselâ sabah namazının iki rek'at, öğle namazının dört rek'at olmasının sırrı bize malûm değildir. Daha bunun benzeri nice şeyler vardır ki, bilinmesine yol yoktur. Sadece bizim vazifemiz böyle olduğuna itikattır. Başka bir şey değildir, diye buyurmuşlardır. En iyisini Allah bilir.

Tirmizî ve Dârimî'nin rivayetlerinde Ebu Said (r.a.), Resulullah Efendimiz Hazretlerinden:

"Esdaku'r-rü'yâ bi'l-eshâri — Rüyaların ziyade gerçeği, seher vakitlerinde görülen rüyadır," diye rivayet etmiştir.

İmam Müslim'in naklinde Ebu Hüreyre (r.a.) Fahr-i Âlem Hazretlerinden rivayet eder ki:

"İzâ'kterebe'z-zemânu lem teked rü'yâ'l-mü'mini tekzibu ve esdakuküm rü'yen asdakuküm hadisen — Zaman yaklaşınca mü'minin rüyası yalan çıkmaz. Rüyası en doğru olanınız, en doğru konuşanınızdır," buyurmuşlar.

Hitâbî der ki: **"Ektereba'z-zemânu — Zaman yaklaşınca"** buyrulması hakkında iki söz vardır:

1 — Gece ile gündüzün birbirine yaklaşması zamanıdır. Yâni bahar günlerinde (21 Mart ve 21 Eylül'de) ikisinin birbirine eşit olduğu zamanlardır. O zaman dört unsur dengeli bir halde bulunur, dediler.

2 — İktirâb-ı zaman (zamanın yaklaşması), müddetin sonudur ki, kıyametin yaklaştığı zamandır. İbn-i Battâl bu sözü tercih etti. Zira bazı rivayette:

"Fî âhiri'z-zemâni lâ tekzibu rü'ye'l-mü'mini — Âhir zamanda mü'minin rüyası yalan çıkmaz," diye gelmiştir.

Bazıları: "Mezkûr zamandan murat, Mehdi'nin zamanıdır. Zira o zaman adalet ve emniyet çok, hayır ve rızık ziyade olsa gerektir. Bu türlü zaman, lezzetinin üstünlüğünden kısa sayılır. Başlangıcı sonuna yakın sanılır. Onun için 'Zamanın yaklaşması' buyruldu," dediler.

İmam Kurtubî, *Müfehhem* adlı kitabında: "Bu hadîs-i şerifte zikredilmiş olan zamandan murat, Allah bilir ki, Deccal'ın öldürülmesinden sonra İsa aleyhisselâm ile beraber kalan tâifenin zamanıdır. Zira o zamanın halkı, ulu sahâbeden sonra bu ümmetin en güzel hal üzre olanlarıdır. Aynı zamanda sözleri ziyade gerçek olanlarıdır. Onun için gördükleri rüya sapmaz ve şaşmaz," dedi.

Bundan sonra Peygamber Efendimiz: **"Ve asdakuküm rü'yen asdakuküm hadisen — Sizin rüyası en doğru olanınız, en doğru konuşanınızdır,"** diye buyurdu. Bunun böyle olmasının açıklaması şudur: Bir kimsenin doğruluğu çok olunca kalbi nurlanır ve idrâki kuvvetlenir, mânalar kalbinde sıhhat üzre nakşolmuş olur. Ama yalancı olanın ve bazen yalan, bazen gerçek söyleyenin kalbi karanlık olur. Onun için düşleri karışık ve bulanık olur. Fakat nadiren şu da olur ki: Doğrular sahih olmayan ve yalancılar sahih olan rüya görürler.

Buharî'nin naklinde Ebu Saîd (r.a.) Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinden rivayet etmiştir ki:

إِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ رُؤْيَا يُحِبُّهَا فَإِنَّمَا هِيَ مِنَ اللّٰهِ فَلْيَحْمَدِ اللّٰهَ عَلَيْهَا وَلْيُحَدِّثْ بِهَا وَإِذَا رَأَى غَيْرَ ذٰلِكَ مِمَّا يَكْرَهُ فَإِنَّمَا هِيَ مِنَ الشَّيْطَانِ فَلْيَسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنْ شَرِّهَا وَلَا يَذْكُرْهَا لِأَحَدٍ فَإِنَّهَا لَا تَضُرُّهُ

"Sizin biriniz sevdiği bir rüya görse onun üzerine Hak Teâlâ Hazretlerine hamdetsin, o rüyayı söylesin. Her ne zaman sevmediği bir rüya görse o rüya şeytandandır, o rüyanın şerrinden Allah'a sığınsın ve bir kimseye onu söylemesin. O, ona zarar etmez," bu-yurmuşlar.

İmam Müslîm'in rivayetinde:

وَرُؤْيَا السُّوءِ مِنَ الشَّيْطَانِ فَمَنْ رَأَى رُؤْيَا فَكَرِهَ مِنْهَا شَيْئًا فَلْيَنْفُثْ عَنْ يَسَارِهِ وَلْيَتَعَوَّذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ وَلَا يُخْبِرْ بِهَا أَحَدًا فَإِنْ رَأَى رُؤْيَا حَسَنَةً فَلْيُبْشِرْ وَلَا يُخْبِرْهَا إِلَّا مَنْ يُحِبُّ

"Yaramaz (kötü) düş şeytandandır. O halde bir kimse bir düş görse de ondan bir nesneyi çirkin bulsa, yâni gördüğü düşün arasında bazı şeyler gönlüne hoş gelmese sol tarafına tükürsün ve Allahu Teâlâ Hazretlerine şeytandan sığınsın. O düşü kimseye söylemesin. Eğer güzel düş görürse müjde versin ve o düşü sevdiği kimseden başkasına haber vermesin," buyurmuştur.

Daha başka ibarelerle de rivayet olunmuştur. Hepsinin neticesi ve özü şudur ki, iyi rüyanın edebi üç nesnedir:

1. Hak Teâlâ Hazretlerine hamdetmek.
2. Sevinmek.
3. Samimiyetle seven dostuna söylemek.

Yaramaz düşün edebi de dört nesnedir:

1. Onun şerrinden ve şeytanın şerrinden Allah'a sığınmak.
2. Uykudan uyandığında sol yanına tükürmek.
3. Asla o düşten kimseye haber vermemek.

Buharî'nin rivayetinde:

فَمَنْ رَأَى شَيْئًا يَكْرَهُهُ فَلَا يَقُصَّهُ عَلَى أَحَدٍ وَلْيَقُمْ فَلْيُصَلِّ

"Bir kimse kötü bir düş gördüğünde onu kimseye söylemesin ve kalkıp bir miktar namaz kılsın," diye vâki olmuştur.

Müslim'in rivayetinde Câbir'den merfuan gelmiştir ki:

"Sizin biriniz kötü bir düş gördüğü zaman sol tarafına tükürsün. Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretlerine şeytandan üç kere istiâze etsin (eûzü besmele çekerek Allah'a sığınsın) **ve dönüp öbür tarafına yatsın,"** buyrulmuştur.

İmam Nevevî: "Lâyık olan, zikri geçen rivayetleri bir araya getirip hepsinin özü olan şeyle amel etmektir. Eğer bir kısmıyla da yetinilse zararı def etmeye yeterli olur," demiştir.

İbn-i Hacer der ki: "Hadîslerin hiç birinde bir tek şeye inhisar ettirme görülmedi. Fakat Mühleb, kötü rüyanın şerrini def etmede istiâze (euzü besmele çekme) kifayet eder, diye işaret etmiştir."

Tükürmenin hikmeti şeytanı tahkirdir. Sol tarafın belirtilmesi, değersiz taraf olup pislenme yeri olduğu içindir. Üç kere buyrulması tekit içindir. Öbür tarafına dönmek o halin değişmesi için uğur saymadır. Güzel rüya görüldüğünde sevdiği kimseden başkasına söylenmemesini buyurmalarının hikmeti şudur ki: Sevmediği kimseye söylese belki kötü tabir edip o sıfat üzre zuhura gelir. Zira hadîs-i şerifte gelmiştir ki:

اَلرُّؤْيَا عَلَى رِجْلِ طَائِرٍ مَا لَمْ يُعَبَّرْ فَإِذَا عُبِّرَتْ وَقَعَتْ

"Rüya tabir olunmadıkça bir kuşun ayağında asılı gibidir. Tabir olunduğu zaman düşer," buyrulmuştur.

Kasdedilen, tabir olunmadan önce eseri görülmez, tabir olununca zuhur eder, demektir.

Hazret-i Âyişe'nin rivayetinde:

إِذَا عَبَّرْتُمْ لِلْمُسْلِمِ الرُّؤْيَا فَعَبِّرُوهَا عَلَى خَيْرٍ فَإِنَّ الرُّؤْيَا

تَكُونُ عَلَى مَا لَمْ يُعَبِّرْهَا صَاحِبُهَا

Müslümanın rüyasını tabir ettiğiniz zaman hayır üzre tabir edin. Zira gerçekten rüya, onu tabir edenin tabir ettiği üzre gerçekleşir," buyrulmuştur.

Bazı rivayette gelmiştir ki, Fahr-i Kâinat Hazretlerine bir hatun geldi:

— Ya Resulallah! Evimin kirişini kırılmış gördüm, dedi.

Hatunun kocası yolculukta idi. Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— Tanrı Teâlâ Hazretleri kocanı sana döndürür getirir, diye buyurdu.

Ondan sonra kadının kocası selâmetle dönüp geldi.

Tabircinin âdâbındandır ki, kendisine bir kimse gelip rüyasını anlattığı zaman: **"Hayır bizim başımıza, şer düşmanlarımızın başına,"** demeli. Zira Muammer'den rivayet edilmiştir ki, Ebu Musa'ya mektup gönderip: "Sizin biriniz rüya görüp kardeşine anlattığı zaman dinleyen kardeşi 'Hayır bizim başımıza, şer düşmanlarımızın başına' desin," diye buyurdu. Hadîs'i Abdürrezzak çıkarmıştır. Ricâli güvenilir kimselerdir, fakat senedi kesiktir.

Taberanî ve Beyhakî'nin nakillerinde İbn-i Zemel'in hadîsinde gelmiştir ki, Fahr-i Kâinat Hazretlerine rüyasını anlattığında, Fahr-i Kâinat Hazretleri:

خَيْرٌ تَلَقَّاهُ وَشَرٌّ تَتَوَقَّاهُ وَخَيْرٌ لَنَا وَشَرٌّ عَلَىٰ أَعْدَائِنَا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۞

"Hayırla buluşsun, şerden kaçınsın ve hayır bizim başımıza, şer düşmanlarımızın başına olsun. Âlemlerin rabbına hamd olsun," diye buyurdu, demişlerdir. Ama senedi çok zayıftır.

Ayrıca güneş doğarken veya batarken, zeval vaktinde ve geceleyin rüya tabir etmemek gerekir.

Düşü kadınlara da söylememeli.

Sahih-i Buharî'de gelmiştir ki, Fahr-i Âlem Hazretleri, sabah namazını kıldıktan sonra:

— Bu gece kimse rüya gördü mü? diye buyurdu.

Ulu sahâbeden (Allah onların hepsinden razı olsun) görenler, gelip rüyalarını anlatırlardı. Fahr-i Kâinat Hazretleri tabir buyururlardı.

Bazı âlimler buyurmuşlardır ki: "Rüyayı sabah namazından sonra tabir etmek başka vakitlerde tabir etmekten daha uygun ve iyidir. Zira o zamanda, rüya gören kimsenin tamamen ezberindedir, henüz onda bir şey unutulmamıştır. Tabircinin zihni de saf ve aydınlıktır; henüz işlerine başlamamış ve bu yüzden karışıklığa uğramamıştır. Eğer rüya hayırlı ise gören kimse sevinir, şer ise sakınır, tedârik üzre olur. Sabahtan tabir etmenin bu kadar faydası vardır.

Tabir imamları zikretmişlerdir ki: Rüya gören kimsenin sözünün doğru olması gerektir. Yattığı zaman da abdestli olarak sağ tarafına yatması gerektir. Uyku zamanında Şems, Leyl, Tin, İhlas ve Muavvezeteyn sûrelerini okuyup ondan sonra şu duayı okumak gerektir:

اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ سَيِّئِ الْأَحْلَامِ وَأَسْتَجِيرُ بِكَ مِنْ تَلَاعُبِ
الشَّيْطَانِ فِي الْيَقَظَةِ وَالْمَنَامِ اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ رُؤْيَا صَالِحَةً
نَافِعَةً حَافِظَةً غَيْرَ مَنْسِيَّةٍ اللّٰهُمَّ أَرِنِي فِي الْمَنَامِ مَا أُحِبُّ

"Allahım, kötü ve karışık rüyalardan sana sığınırım, uykuda ve uyanıklıkta şeytanın oyunlarından korunmak için senin yardımını dilerim. Allah'ım senden doğru, faydalı ve unutulmaktan korunmuş rüya dilerim. Allahım, bana rüyamda sevdiğim şeyi göster."

Ayrıca düşmanına ve cahil kimseye düşünü söylememek gerek.

Bunlardan sonra malûm olsun ki, bütün rüyalar iki kısım üzredir:

1. Karışık Rüyalar: Yâni karmakarışık şeyleri ifade eden düşlerdir. Bu da birkaç nevidir.

Bir nevi, şeytanın oyunudur. Meselâ kişinin kendini başı kesilmiş görmesi gibi. Yahut bir ıstıraba ve bir korkulu nesneye düşüp yardım eden kimse bulamamak gibi. Bu türlü düşler, mel'un iblisin oyunlarıdır. İnsana hüzün vermek için bunları eder. Bu türlü rüyanın hükmü yoktur.

İmam Müslim Câbir'den (r.a.) rivayet eder ki, bir bedevi Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerine gelip:

— Ya Resulallah! Düşümde başımı kesilmiş gördüm, arkasına düşmüş gidiyordum, dedi.

Resulullah Efendimiz Hazretleri:

— Düşünde şeytanın seninle oynadığını kimseye söyleme, diye buyurdu.

Bir nevi de şudur ki, kişi bazı meleklerin kendine haram olan bir işi işlemesini buyurduklarını görür. Bu türlü rüyalar da bâtıldır. Zira melekler meşrû olmayan işi buyurmazlar.

Biri de şudur ki, kişi gündüzün gönlünden geçirdiği ve arzu ettiği nesneleri görür, çok meşgûl olduğu iş ve hareketleri müşahede eder. Bunların da hükmü yoktur.

2. Sâdık Rüyalar: Bunlar peygamberlerin ve onlara tâbi olan temiz ahlâklı iyi kişilerin rüyalarıdır. Az olur ki, başkaları da sâdık rüya görürler. Bu o türlü rüyadır ki, uykuda nasıl görülürse uyanıklıkta öyle vâki olur. Bu türlü rüyalar, Fahr-i Kâinat Hazretlerine sayısız ve sınırsız vâki olmuştur.

Hazret-i Âyişe'den rivayet edilmiştir ki: "Resulullah Efendimiz Hazretlerine ilâhi vahiy, sâdık rüya ile başlamıştı. Gördüğü her rüya tan yeri gibi zuhur ederdi," demiştir.

Hâsılı Peygamber Efendimizin rüyaları, topluca sâdık rüyalardır.

Sâlih (iyi) rüya ile sâdık (doğru) rüya, peygamberler hakkında âhirete nisbetle aynı mânayadır. Ama dünyaya nisbetle sâlih olan daha hususîdir. Dünyevî faydası olan rüyaya sâlih rüya derler, aksi halde o rüya sâlih değildir. Nitekim Peygamber Efendimiz Hazretleri, Uhud'un rüyasını şöyle gördü: Bir sığır boğazlanıyor ve mübarek kılıcının ağzı gedilmiş. O sığırı Uhud cenginde yetişen sıkıntı ve zorluklar diye tabir etti. Kılıcın gedilmesini de Ehl-i Beyt'inden bir kimsenin maktul olması diye tabir etti. Gerçekten de Hazret-i Hamza, o gün şehadet makamına ayak bastı.

Şu da malûm olsun ki, rüyalar üç kısımdır:

1. Peygamberlerin rüyası ki, hepsi sâdıktır. Onların rüyaları çoklukla aynen gerçekleşir. Çok az olur ki, tabire muhtaç düşer.

2. Sâlihlerin rüyası ki, çoklukla doğruluk üzre olur, bazen tabire muhtaç olmaz.

3. Bunlardan başka şahısların rüyasıdır. Bunlar üç kısım üzredir:

a) Hâli örtülü olanların rüyasıdır. Galip olarak bunlarda iki hâlin eşitliği vardır. Yâni kimi sâdıktır ve kimi sâdık değildir. Her iki çeşit rüya bunlarda gerçekleşebilir.

b) Fâsıkların rüyasıdır. Bunun çoğu, karışık rüyalar cinsindendir. Az olur ki, sâdık rüyalardan olur.

c) Kâfirlerin rüyasıdır. Bunlarda sâdık rüya çok az olur. Ama çok az da olsa bazen vâki olur. Yusuf aleyhisselâm ile beraber zindanda olan iki şahsın rüyaları gibi, padişahlarının rüyaları gibi. Onlardan başka daha nice kimselere böyle vâki olmuştur.

Hatta bazı ârifler bu hususta buyurmuşlardır ki: "Rüya görmek için Müslüman olmak ve iyi hâlli ve ahlâklı kimse bulunmak şart değildir. Rüya, sadece insan meşrebinin saf ve berrak oluşuna ilişkindir. Kâfir de görür, Müslüman da görür. Sâlih kimse de görür, fâsık kimse de... Mesela ay, güneş ve diğer yıldızlar, saf ve temiz su içinde göründüğü gibi, hâşâ, sidik içinde de görünür. Bundan, sidiğin muteber bir nesne olması lâzım gelmez. Zamanın ulularından bazı kimseler, nice fâsıklara hüsnüzan edip onların velayet ve keramet sahibi olduklarına itikat ederler. Sâdık rüyalar ise müşriklere, Yahudi ve Hıristiyanlara vâki olmuştur."

İmam Dîneverî zikretmiştir ki: "Gecenin başlangıcında görülen düş, eğlenir. Yâni geç gerçekleşir. Gecenin ikinci yarısında görülen düş, ondan daha çabuk gerçekleşir. Sabaha ne kadar yakın olursa o denli sür'ati artık olur. Gerçekleşmesi en çabuk olan rüya, seher vaktinde görülendir. Hususiyle gerçek sabah doğduğu zaman görülmüş olan..."

İmam Cafer'i Sâdık'dan rivayet edilmiştir ki: "En sür'atlisi kuşlukla öğle arısında görülen düştür," demişler.

İbn-i Sirin'den rivayet olunur ki, gündüz düşü gece düşü gibidir. Kadınların düşü de erkeklerin düşü gibidir.

Kırvanî'den nakledilmiştir ki: "Kadınlar, kendilerinin ehli ve sahibi olmadıkları hususlara ait rüya görseler, meselâ ata binmek, kılıç takınmak ve bunun benzeri nesneler görseler, o rüya kocalarına aittir. Kölenin rüyası da bu hüküm üzre efendisine aittir. Nitekim küçük çocukların gördükleri rüyalar analarına ve babalarına mütealliktir," demiş.

* * *

Resulullah Efendimiz Hazretlerinin rüyaları cümlesinden biri şudur ki, kendisini süt içer gördü, bunu ilimle tevil etti. Nitekim Buharî'de İbn-i Ömer'in (r.a.) rivayetiyle gelmiştir ki, Resulullah Efendimiz Hazretlerinin şöyle dediğini söylemiştir:

بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ أُتِيتُ بِقَدَحِ لَبَنٍ فَشَرِبْتُ مِنْهُ حَتَّى إِنِّي لَأَرَى الرِّى
فِي أَظَافِيرِي ثُمَّ أَعْطَيْتُ فَضْلِي عُمَرَ

"Ben uyurken rüyada bana bir kadeh süt getirdiler. Hatta şimdi bile onun kanıklığını tırnaklarımda hissediyorum. Ondan sonra fazlamı Ömer'e verdim," diye buyurdu.

Ulu ashâb bunun tabirini sordular, Resulullah Efendimiz **"İlimdir,"** diye cevap verdi.

Ârif bin Ebi Cemre (Allah ona rahmet etsin) der ki: "Fahr-i Kâinat Hazretlerinin sütü ilimle tevil buyurmaları şundan dolayı idi: Önce kendilerine bir kadeh hamr (şarap) ve bir kadeh süt getirdiklerinde sütü aldı. Bunun üzerine Cebrâil aleyhisselâm:

— **"Aheztü'l-fıtratu** — Fıtratı (yaratılışın aslına en uygun olanı) aldın,**"** demişti.

Burada sütü ilimle tabir etmelerinin sebebi ve açıklaması budur."

Bazı hadîs-i şeriflerde sütü fıtratla tevil buyurdukları gelmiştir. Fıtrattan murat, hak dini kabul edici yaradılıştır.

Bezzâr'ın naklinde Ebu Hüreyre (r.a.) merfuan rivayet eder ki:

"El-lebenu fi'l-menâmi fıtratun — Süt, rüyada fıtrattır," buyurmuşlar.

Dîneverî zikretmiştir ki: "Burada zikredilmiş olan leben (süt), deve sütüdür. Rüyada deve sütü helâl maldır ve ilimdir. Sığır sütü, o yılın ucuzluğudur, helâl mal ve fıtrattır. Koyun sütü, sevinç ve beden sıhhatidir. Vahşi canavarların sütü dinde şektir. Yırtıcıların sütü iyi ve güzel değildir. Ama arslan sütü bir hüküm sahibine düşmanlık ile maldır," demiştir.

Hadîs-i şerifte sütü ilimle tabir etmenin açıklaması, faydanın çokluğu mânasında ortaklıkları olduğu içindir. İkisi de salâh (iyilik ve düzen) sebebidir. Süt cismanî gıda, ilim ise ruhanî gıdadır, demişler. Ama halin hakikati Hak Teâlâ Hazretlerine ve resulüne malûmdur.

Resûlüllah Efendimizin rüyalarından biri de gömlek görmesidir ki, dinle tabir etmiştir. Buharî'nin naklinde Ebu Saîd'den rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Âlem Efendimiz buyurmuşlar:

— "Uykuda iken, sırtlarında birer gömlek olduğu halde insanların bana arz olunduğunu gördüm. Kiminin gömleği ancak memesine yetişiyordu. Kimininki daha aşağıya yetişiyordu. Ömer bin Hattâb bana uğrayıp geçti. Sırtında bir gömlek vardı ki, ucu yerde sürünüyordu."

Ashâb:

— Ya Resulallah! Ne tevil ettiniz? dediler.

Peygamber Efendimiz:

— Din, diye buyurdu.

Gömleğin din ile tevil edilmesinin açıklaması hakkında, "Gömlek dünyada avreti setreder (örter). Nitekim din de âhirette avreti setreder, her çirkin şeye perde olur," dediler. Bu mânada aslolan Tanrı Teâlâ Hazretlerinin şerefli sözüdür ki:

"Ve libâsu't-takvâ zâlike hayrun — Ve takvâ elbisesi, elbiselerin en hayırlısıdır," (Arâf sûresi: 7/26) buyurmuştur.

Tabir ehli ittifak etmişlerdir ki, gömlek din ile tabir olunur. Uzun olanı ise sahibinin sonunda eserleri kalmakla tabir olunur.

Ebu Bekir bin Arabi der ki: "Fahr-i Âlem Hazretlerinin gömleği dinle yorumlamasının sebebi şudur: Gömlek kişinin avret yerini örttüğü gibi din de cehil (bilgisizlik) ayıbını örter. Hazret-i Ömer'den başkalarının ki, kiminin memelerine dek örtmüştü, onun mânası kalbini küfürden örtmek, yâni muhafaza etmektir. Ne denli isyan ve kötülükler işlemiş olsa da imanını koruyacak kadar iyi hâli vardır, demektir.

Gömleği daha aşağıya kadar inip de avret yerlerini örtmemiş olanların bu halinin mânası ise ayaklarını kötülük yollarına gitmekten men etmemiş olmaları idi. Ayaklarına kadar örtünmüş olanlar ise her yönden takvâ elbisesiyle kendini örtmüş olanlardı. Gömleği ayağından uzun olup yerde sürünenler ise bu mertebeden daha fazla güzel işler işleyenlerdi."

Hadîs-i şerifte zikredilmiş olan nâs'dan (insanlardan) murat, İslâm ehli olanlar, yâni Müslümanlardır. Zira Peygamber Efendimiz gömleği din ile tabir buyurdu, demişlerdir.

Açık olan şudur ki, bu ümmetten bazı topluluklar anlatılmak istenmiştir. Dinden kastedilen, onun gereğince amel etmektir, emirlere uymak ve yasaklardan kaçınmak üzre teşviktir. Bu mânalarda Hazret-i Ömer'in makamı son derece yüksek bir makamdır. Rüyada elbise kısalığı, bazen iman noksanlığı için olur, bazen de amel noksanlığı için olur, demişler. İman noksanlığından murat, iman zayıflığıdır. Hadîs-i şerifte gelmiştir ki:

إِنَّ أَهْلَ الْإِيمَانِ يَتَفَاضَلُونَ فِي الدِّينِ بِالْقِلَّةِ وَالْكَثْرَةِ وَبِالْقُوَّةِ وَالضَّعْفِ

"İman ehli, dinde, azlık ve çokluk, kuvvet ve zayıflık bakımlarından birbirinden farklı derecelerdedirler," buyurmuşlardır.

Bu gömlek hususu, rüyada güzel, uyanıklıkta kötülenmiş olan kısımdandır. Zira rüyada ne kadar uzun olursa o kadar iyidir. Ama uyanıklıkta uzun olup yerde sürünmek mertebesi meşru değildir. Belki böyle olması hakkında vaîd (ceza tehdidi) gelmiştir.

Peygamber Efendimizin rüyalarından biri de şudur ki, rüyasında, mübarek ellerinde iki altın bilezik gördükleri zaman bunu iki yalancı ile tabir etmişlerdi.

İmam Buhari'nin naklinde Ibn-i Abbas Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Kâinat Hazretleri buyurmuşlar:

"Uyurken iki elime iki altın bileziğin takıldığını gördüm. Ben onları kestim ve kerih (çirkin) gördüm. Ondan sonra bana izin verildi, onlara üfürdüm. Bunun üzerine onlar uçup gittiler. O iki bileziği, iki kezzâb (yalancı) huruc eder, diye tabir ettim."

Abdullah Hazretleri buyurmuştur ki: "Bu yalancı peygamberlerden birisi Ansî idi ki, onu Fîrûz Deylemî öldürdü. Biri de Müseyleme idi."

Yine bu hadis-i şerif Buharı ve Müslim'in rivayetlerinde başka kelimelerle gelmiştir. Fakat ikisinin mânası aynıdır.

Muhallcb der ki: "Bu rüya görünüş şekli üzre değildir, darbımesel kısmındandır. Yâni buyurdukları tabir rüyanın zahirinden anlaşılmaz. Rumuz kısmındandır. Peygamber Efendimizin bileziği kezzâb (yalancı peygamber) ile tevil etmesinin sebebi şudur ki, yalan, kendi yerine konmayan başka yere konulmuş olan şeydir. Bilezik de kadınların takısındandır. Peygamber Efendimiz Hazretleri, kendi kolunda bilezik gördüğü vakit kendi yerinde bulunmadığı için bunu yalanla tabir buyurdu. Bildi ki, iki yalancı peygamber huruç edip ehli olmadıkları nesneyi iddia etseler gerektir. Zikrolunan iki mel'un peygamberlik dâvasında bulunmuşlardı. Ayrıca altından olması, yalanın delilidir. Zira ikisi de yasaklanmış olan şeylerdendir. Üfürmekle onları uçurması, Allah katından getirdiği vahiy ile onları yerlerinden silip gidermesidir."

Eğer şöyle bir şey hatıra gelip de:

— Kendi yerinden başkasına konulmuş nice nesne vardı. Fahr-i Âlem Hazretleri, o yalancılarla tevil etmeyi nereden aldı? denirse İbnü'l-Arabî buna cevap olarak der ki:

— Fahr-i Âlem Hazretleri, mezkûr rüyayı gördüğü zamanlarda Ansî ile Müseyleme'nin işlerinin bâtıl olacağını umuş ve bekleyiş üzre idi. Gördüğü gibi onların üzerine yürüdü. Böyle vâki oldu. Yahut vahiy ile bilmiş ve tabir etmiş olması mümkündür. Zira bu derece kesin olarak belirtmesi mucize kısmındandır.

Biri de şudur ki, rüyasında saçları ürpermiş ve dağılmış bir kadın görüp vebanın Medine'den başka yere gitmesi şeklinde tabir etmişlerdir.

İmam Buharî'nin rivayetinde Abdullah bin Ömer (r.a.) Fahr-i Kâinat Hazretlerinden rivayet eder ki:

"Saçları perişan siyah bir kadın gördüm. Medine'den çıktı, Mühey'a'ya, yâni Cuhfe'ye vardı. Ben de şöyle tevil ettim ki, Medine'nin vebası oraya naklolundu," buyurmuşlar.

Mühey'a ve Cuhfe, ikisi bir yerin isimleridir. Daha önce bu kıssaya işaret geçmişti.

Bunlardan başka şu da tabir edilmiş rüya ve darbımesel kısmmdandır. Temsil şekli şudur: **"Sevda — çok siyah"** kelimesinden **"sû'"** ve **"dâ'"** kelimelerini çıkardı ki, biri **"kötü"** ve diğeri **"hastalık"** mânasınadır.

Peygamber Efendimizin rüyalarından biri de, bir zırh elbise giyinmiş ve bir boğazlanır bakare (sığır) görmesidir.

"Öyle gördüm ki, sanki sağlam bir zırh giymişim ve bir sığır boğazlanır. O zırhı Medine ile tevil ettim, sığırı da bakr (genişlik, fetih) ile," diye buyurdu.

"Bakr," devenin karnını yarmağa ve genişletip açmağa derler. Yâni zırh giymesini Medine'ye hicret etmekle ve boğazlanan sığır görmesini Uhud gazâsında Müslümanların şehid olacağı ile tabir buyurdu.

Peygamber Efendimizin rüyalarından biri de rutab (yaş, taze hurma) görüp âkıbet güzelliği ve yüceliği, din temizliği ile tabir buyurmalarıdır.

İmam-ı Müslim'in rivayetinde Enes bin Mâlik'den rivayet edilmiştir ki:

"İşittim; Fahr-i Kâinat Hazretleri buyurdu ki:

— Rüyada gördüm: Güyâ biz Ukbe bin Nâfi'in evinde imişiz. Bana İbni Tâb hurmasından taze hurma getirdiler. Ben onu dünyada yüceliğin bizim olmasiyle, âhirette en güzel sonucun bizim olmasiyle ve bizim dinimizin gökçek olduğu ile tevil ettim," diye buyurmuştur.

Bir rüyası da şudur ki, mübarek elinde bir kılıç gördü, o kılıcı silkip titretirdi. Daha önce zikri geçen Ebu Musa'nın rivayetinde gelmiştir ki:

"Rüyamda, elimdeki kılıcı hareket ettirdiğimi ve kılıcın çalım yerinden hemen ağzının kırıldığını gördüm. Bu Uhud gazâsında Müslümanlara zarar yetişeceğinin işareti idi. Ondan sonra bir daha hareket ettirdim. Bu defa eskisinden güzel olup kırıklığı kalmadı. Bu da Hak Teâlâ Hazretlerinin Feth'i (Mekke'nin Fethini) nasib ettiğinin ve mü'minlerin toplanıp birleşeceklerinin işareti idi," buyrulmuştur.

Buharî ve Müslim böylece rivayet etmişlerdir. Âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri gördükleri rüyayı böyle tabir buyurdular ve buyurdukları gibi de gerçekleşti.

Tabir ehlinin sözüne göre bir kimsenin eline kılıç geçse mansıp ve hükümet (devlet vazifesi ve hükmetme yetkisi) eline geçer yahut vedia (emanet) olarak kendisine bir şey verilir; ya bir hatun alır yahut çocuğu doğar. Eğer kılıcı kınından sıyırırken gedilse hatununun doğurduğu çocuğa âfet yetişir ve hatun selâmetle kurtulur. Eğer kınına zarar gelse de kılıç sâlim olsa bunun aksi olur. Eğer ikisi de sâlim olsa çocuk ve kadın ikisi beraber sâlim olurlar. Eğer ikisine de zarar gelse ikisi de zarar görürler. Kılıcın kabzası babaya ve asâbât'a (baba tarafından olan akrabalara) ilişkindir, dipliği anaya ve zevi'l-erhâm'a (ana tarafından olan akrabalara) ilişkindir. Eğer bir kimse bir kişinin üzerine kılıç sıyırsa lisanını o kişinin üstüne husumetle uzatır. Bazı olur ki, rüyada kılıç görmek zâlim padişaha delâlet eder.

Bazı tabirciler, "Rüyada, kılıcı kınına koymak evlenmeye delâlet eder," demişlerdir. Eğer bir kimse bir kişiyi kılıçla vursa, onun hakkında yersiz ve yakışıksız söz söylemektir. Eğer bir kimseyle çarpıştığını ve kendi kılıcının onunkinden uzun olduğunu görse ona galip olur. Rüyada büyük bir kılıç görmek fitne görmektir. Eğer bir kimse düşünde kılıç takınsa bir iş kuşanacağının alâmetidir. Yâni beylik, kadılık veya bir mansıp (devlet vazifesi) almaktır. Eğer kılıç kısa ise o işte devamlılık olmayacağının alâmetidir.

Biri de o Hazret'in kendilerini bir kuyudan su çeker görmeleridir. Ebu Hüreyre'nin rivayetinde gelmiştir ki:

"Rüyada kendimi bir kuyu üzerinde gördüm. Kuyunun kovası da vardı. Ondan Allah'ın dilediği kadar çektim. Sonra Ebu Bekir elimden aldı, bir veya iki kova çektik. Ancak onun çekişinde zayıflık vardı. Allah onu bağışlasın ki, ondan sonra o kova, büyük bir kova oldu. Sonra Ömer bin Hattâb oldu. Âdemoğullarından Ömer'in çektiği gibi çeken kuvvetli bir kimse görmedim. Hatta öyle oldu ki, halk, geldiler, develeri içip kandılar, yerlerine çöküp kaldılar," buyurmuşlar.

Hadîs-i şerifin asıl metninde geçen kelimelerden bazısının kısaca mânaları şudur:

Kılleyb: Kazılmış olan, fakat içi taşla yapılmış olmayan kuyudur. **Delv:** Kova demektir. **Zenûb:** Su ile dolu olan kovaya denir. **Garb:** Sığır derisinden yapılmış olan büyük kovaya derler. **Abkarî:** Her nesnenin iyisine, yücesine ve kuvvetlisine derler. Meselâ bir kişi için **"Abkariyyü'l-kavm"** deseler, "Kavmin efendisi, ulusu ve kuvvetlisi" demek olur. Abkar'ın aslı, Arap tâifesinin zumunca cinlerin oturduğu bir yerdir; yâni cin ülkesidir. Sonradan beğendikleri ve bir bakıma kemâlinden hayrete düştükleri her nesneyi ona nisbet ederek Abkarî dediler.

Hadîs-i şerifte Hazret-i Sıddık hakkında, **"Yağfirullahu — Allah onu affetsin"** diye buyurması ondan bir kusur vâki olduğu için değildi. Sırf dua idi. Çekişinde zayıflık olması da hilafet müddetinin az olduğuna ve zamanında çokluk beldelerin fethi vâki olmadığına işaretti. Hazret-i Ömer'in çekişinin kuvvetli olması ise hilafet zamanı çok olup onun devrinde ülkelerin fethinin ve ganimet toplanmasının ziyade olmasiyle İslâmiyetin ziyade kuvvet bulmasına işaretti. Hadîs-i şerif değişik ibarelerle birçok yönden rivayet olunmuştur. Hepsinin mânası zikrolunduğu gibidir.

Başkalarının rüyası hususunda kâinatın hocası Efendimiz Hazretlerinin şaşılacak tabirlerinden biri şudur ki. Zürâret'übnü Amrin-Nehaî Neha' elçisiyle Fahr-i Kâinat Hazretlerinin huzuruna geldiği zaman:

— Ya Resulullah! Yolda gelirken bir rüya gördüm Kabilemiz arasında ben bir dişi eşek bırakıp gitmiştim. O eşek, esfa' ve ahvâ (alaca ve siyahca) bir oğlak doğurmuş*, dedi.

Resulullah Efendimiz:

— Gittiğin zaman hiç hamile bir cariye bıraktın mı? buyurdu.

— Evet, ya Resulullah! Bir cariye bırakıp gitmiştim. Zannederim hamile idi, dedi.

* **Esfa':** Vücudunda başka bir renk bulunana derler. Meselâ bedeni ak olur da biraz yeri kara olur yahut bedeni kara olur da biraz yeri ak olur.
Ahvâ: Siyah demektir. Ama çok siyaha demezler.

Resulullah Hazretleri:

— O halde o cariye bir oğlan doğurdu. O oğlan senin oğlundur, buyurdu.

Zürâre:

— Ya esfa' ve ahvâ görünmesinin sebebi nedir? dedi.

Kerem sahibi Resulullah Hazretleri, Zürâre'yi yanına dâvet edip:

— Hiç sende sakladığın bir baras illeti var mıdır? diye sordu.

O da:

— Evet, ya Resulallah! Ama seni hak peygamber gönderen o Tanrı hakkı için hiç bir yaratık bende o illetin olduğunu görmüş ve bilmiş değildir, dedi.

Resulullah Efendimiz:

— İşte esfa' ve ahvâ görünmesi ondan dolayıdır, buyurdu.

3. Fasıl

Peygamberimizin Gaipten Haber Vermesi

Önce malûm olsun ki, gayb âlemi Hak Teâlâ Hazretlerine mahsustur. Gaybı bilmek yaratığın şanından değildir. Allah'ın elçisinin lisanı üzre vâki olan nesne, Hak Teâlâ Hazretleri katındandır. Ya vahiy ya da ilham yoliyle bildirilmektedir. Bunun delili, Hak Teâlâ Hazretlerinin şu şerefli sözüdür:

"Âlimü'l-gaybi felâ yuzhiru alâ gaybihi ahaden illâ min artazâ min resûlin — O, gaybı bilicidir. Fakat kendi görünmez bilgisini hiç kimseye göstermez. Ancak râzı olduğu elçilere gösterir." (Cin sûresi: 72/26-27)

Bu âyet-i kerîme gereğince gaybı bilen, Allahu Teâlâ Hazretleridir. Hiç kimseyi gaybı hakkında bilgi sahibi etmez, ancak elçilerinden dilediğini bilgi sahibi eder.

Bazıları bu âyetten evliyanın kerametinin iptaline delil çıkardılar. Buna cevap verenler, resulü (elçiyi) meleğe tahsis ettiler. Yâni burada geçen resulden murat, vahiy meleğidir dediler. İzhar'dan (göstermekten) murat da vasıtasız olarak melektir. Evliyanın gayba ait şeyler hakkında bilgi sahibi olması meleğin rüya göstermesiyle müyesser olur; yâni rüyada meleklerden bu bilgiyi alırlar, dediler. Nitekim meleklerin hallerini ve durumlarını biz peygamberler vasıtasiyle biliriz, dediler.

Hadîs-i şerifte Peygamber Efendimiz Hazretleri:

"Vallahi innî lâ a'lemu illâ mâ allemenî rabbî — Vallahi ben, Rabbimin bana öğrettiğinden başka bir şey bilmem," buyurmuşlardır.

Hâsılı gayb ilminden olup da Fahr-i Âlem Hazretlerinin ondan haber vermiş bulunduğu her nesne, şüphe yoktur ki, nübüvvet ve risaletinin gerçekliğine delâlet etmesi için O'na Allah tarafından bildirilmiştir. Peygamber Efendimiz Hazretleri, Allah'ın bildirmesi ve emretmesiyle halka haber vermiştir. O Hazret'te bu sıfatın olduğu ulu sahâbe arasında öyle şöhret bulmuş ve yayılmıştı ki, birbirine:

"Sus! Vallahi eğer yanında haber verecek bir kimse olmasa, Batha deresinin taşları haber verir," derlerdi.

Kasdedilen, "Elbette ve muhakkak gerçekleşir, Allah O'na bildirir" demektir. Yoksa hakikaten taşlar haber verir diye itikat etmezlerdi.

Bu Fasıl, İki Kısım üzredir.

Birinci Kısım

Kur'ân'da Gelen Gayb Haberleri

Peygamber Efendimiz Hazretlerinin, gayba dair verdiği haberlerin Kur'an-ı Azîm'de gelenleri cümlesinden biri:

"Ve in küntüm fî reybin mimmâ nezzelnâ alâ abdinâ fe'tû bisûretin min mislihi ved'û şühedâeküm min dûnillahi in küntüm sâdıkîyne. Fein lem tef'alû ve len tef'alû — Eğer kulumuza indirdiğimiz şeyden en küçük bir şüpheniz varsa, haydi, onun gibi bir sûre meydana getirin! Allah'dan başka bütün şahitlerinizi de yardıma çağırın! Eğer sözünde doğru kişilerseniz... Fakat eğer yapamadınızsa, ki aslâ yapamayacaksınız," (Bakara sûresi: 2/23-24) âyet-i kelimesidir. Buraya kadar bu şerefli söz, gaybdan haber vermesidir.

Hâsılı, "Eğer siz, bizim kulumuz Muhammed Mustafa'ya inzal ettiğimiz nesneden şek ve şüphede iseniz, öyleyse onun mislinden bir sûre miktarı getirin ve eğer bu mücadeleye kendiniz kadir değilseniz şâhitlerinizi dâvet edin. Yâni size yardımcı ve destek olanların hepsini dâvet edin. Gelsinler, size yardım etsinler. Eğer Kur'an beşer sözüdür diye iddia ettiğiniz sözde doğrucu iseniz!.. Eğer geçmiş zamanda mücadele ve çekişmeye girmeyip onun mislinden bir sûre getiremedinizse, kesindir ki, gelecek zamanda da böyle bir çekişmeye giremezsiniz," demek olur.

Gerçekten de bugüne kadar kimse, Kur'an ile mücadeleye kudret yetirip onun mislinden bir sûre meydana getirmesi mümkün olmadı. Bundan sonra buna muktedir olunması ihtimali de yoktur.

"Ve iz yuidükümullahu ihde't-tâifeteyni ennehâ leküm ve teveddûne enne ğayre zâti'ş-şevketi tekûnu leküm — Allah size vaad ediyordu ki, iki topluluktan

biri sizindir. Siz ise kuvvetsiz olanın sizin olmasını istiyorsunuz," (Enfâl sûresi: 8/7) âyet-i kelimesidir.

Bunun aslı daha önce zikrolunduğu üzre şu idi: Kureyş'in iki kafilesi vardı. Yâni ticaret sebepleriyle kafileleri yolda idi. Onları almak için Fahr-i Âlem Hazretleri ulu ashâb ile dışarı çıkmıştı. Mekkeliler bunu işittiler ve bin kişiye yakın bir kuvvetle kafileyi korumak için harp ve kıtâl sebepleriyle dışarı çıktılar. Bunlarla orada savaşa girişmek sahâbeye teklif olundu. Kendileri üç yüz on üç kişi olduklarından o silahlı topluluk karşısında savaşa meyletmeyip ticaret kafilesine dokunmayı tercih ettiler. Meyilleri o yöne oldu.

Hak Teâlâ Hazretleri içlerinde sakladıklarını haber verdi ve ettiği vaadi yerine getirip o silahlı tâifenin üzerine Müslümanları mansur ve muzaffer kıldı. Hâdisenin ayrıntıları Bedir gezvesinde geçmişti.

Biri de:

"Seyuhzemu'l-cem'u ve yuvellûne'd-dübüre — O topluluk bozulacak ve geriye dönüp kaçacaklardır," (Kamer sûresi: 54/45) âyet-i kerimesidir.

Bu da gelecekten haber vermedir. Hâsılı, Kureyş'in Bedir gününde hezimete uğrayıp arkalarını döndüreceklerinden haber vermiştir. Ve gerçekten de öyle olmuştur.

Biri de yine Kureyş hakkında:

"Senulkiy fî kulubillezîne keferu'r-ru'be bimâ eşrekû billahi mâ lem yünezzil bihi sultânen — Haklarında Allah'ın hiç bir delil indirmediği şeyleri Allah'a ortak koştukları için gerçeği örtüp gizlemeye çalışanların kalblerine korku salacağız," (Âl-i İmrân sûresi: 3/151) âyet-i kerîmesidir.

Bundan murat, Uhud gazâsında Kureyş kâfirlerinin kalblerine korku salacağından haber vermektir. Hatta öyle oldu ki, savaşta bu derece galebe suretini tutmuşlarken gönüllerine korku düştü. Bazılarının dediğine göre yolda giderken döndüklerine pişman olup "Tekrar dönelim, gidip hepsini kıralım! Hiç bir müslüman kalmasın!" dediler. Hak Teâlâ Hazretleri kalblerine korku bıraktı, geri dönme gücünü kendilerinde bulamadılar:

Biri de:

"Elim Lâm Mim. Ğulibetü'r-rûmu fî ena'l-arzi ve hüm min ba'di ğalebihim seyağlibûne — Elif Lâm Mim. Rum yenildi. En yakın bir yerde onlar, bu yenilgilerinden sonra yenecekler," (Rum sûresi: 30/1-3) âyeti kerimesidir. **"Lâ yuhlifullahu va'dehu — Allah vaadinden caymaz,"** (Rum sûresi: 30/6) sözüne kadar devam eder.

Bunun iniş sebebi şu idi: İran hükümdarı Hüsrev-i Pervîz, iki yiğit beyine çok sayıda asker katıp göndermişti. Geldiler, Rum (Doğu Roma, Bizans) diyarının Arap ül-

kesine en yakın yerlerinden bazı memleketlerini aldılar. Rum askeri yenildi. Kureyş kâfirleri bu halden çok memnun olup sevindiler. Bunu (uğur) tuttular. Müslümanlara dediler ki: "Siz ve Rum tâifesi kitap ehlisiniz, biz ve Fars kavmi ümmileriz. O halde Farsların Rumlara galip gelmesinden uğur tutarız ki, biz de size galip oluruz!" Hak Teâlâ Hazretleri, âyet gönderip haber verdi ki, Rumlar da **"Bız'ı sinîn"** içinde, yâni "üç yıldan dokuz yıla kadar" Farslara galip olacaklar.

Âyet-i kerîme inince Hazret-i Sıddık (r.a), kâfirlere:

— Mel'unlar! Hiç sevinmeyin. Nazar âkıbetedir. Siz, işin sonuna bakın. Sonunda Rum tâifesi Farslara galip olacaktır. Hak Teâlâ Hazretleri böyle haber verdi, dedi.

Kureyş'in serkeşlerinden Übey bin Halef dedikleri mel'un:

— Böyle değildir! Gel beri, seninle bahse girişelim, dedi

Böylece bahse girip onar deve ile üç yıl müddet koydular. Ebu Bekir, olup bitenleri Fahr-i Kâinat Hazretlerinin huzuruna arzetti. Fahr-i Alem Hazretleri:

— **"Bız'ı sinîn"**, üç yıldan dokuz yıla varıncaya kadar demektir. Git, malı ve müddeti arttır, buyurdu.

Ebu Bekir Sıddık Hazretleri, gelip dokuz yıla değin yüz deve üzerine bahse girip müddet bağladı. Birbirinden birer kefil aldılar. İşin sonunda Müslümanların Bedir denilen yerde Kureyş kâfirlerine galip geldikleri gün Rumların da Farslarla cenk edip galip olduklarının haberi yetişti. Bazı kavilde haber, Hudeybiye gününde geldi. Velhasıl Hazret-i Sıddık, yüz deveyi, birinci söz üzre, yâni haberin Bedir'de gelmesi kavli gereğince Übey'den aldı. İkinci söz üzre kefilinden aldı. Zira Übey mel'unu Bedir'de öldürülmüştü. Kâinatın efendisi ve en güzel övgülerin yegâne sahibi Peygamber Efendimiz Hazretleri:

— Ya Ebâ Bekir! Onları sadaka eyle, diye buyurdu.

Netice olarak âyet-i kerîmenin gaibden haber verdiğinde şek ve şüphe kalmadı.

"Vaad'allahu'llezîne âmenû minküm ve amilu's-sâlihâti leyestahlifenneküm fî'l-arzı keme'stahlefe'llezîne kablihim — Allah, sizden iman edip iyi işler görenlere vaadetti ki, onlardan öncekileri nasıl hâkim kıldıysa onları da yeryüzüne hâkim kılacaktır," (Nur sûresi: 24/54) âyet-i kerîmesidir.

Bunun neticesi, Hak Teâlâ Hazretlerinden Resulüne vaaddır ki, yakın zamanda ümmetini arza hâkim ve insanların imamları kılacaktır. Korkularını eminliğe tebdil edecektir. Sonunda vaadini yerine getirip vaad buyurduğu şeyleri nasip etti. Hatta Mekke, Hayber, Bahreyn, Arap yarımadasının diğer yerleri ve Yemen toprağı tamamen fetholunmadıkça Fahr-i Kâinat Hazretleri âhiret yurduna intikal etmedi. Mecusî topraklarından ve Şam'ın bazı taraflarından cizye aldı. Rum padişahı, Mısır ve İs-

kenderiye hâkimleri, Umman melikleri, Ushame'nin vefatından sonra Habeş sultanı olan şahıs, hepsi Fahr-i Kâinat Hazretlerine pîşkeşler (hediyeler) gönderdiler.

Peygamber Efendimiz Hak Teâlâ Hazretlerinin dâvetine icabet ettikten sonra en büyük halifesi Ebu Bekir Sıddık (r.a.) din işini kuvvetlendirmeye kıyam gösterip İslâm vazifelerinin en mühimlerine gerektiği şekilde sıra ve düzen verdi. Halid bin Velid'e asker katıp Fars ülkesine gönderdi. Gittiler, Allah'ın yardımıyle bir tarafını fethettiler. Bir bölük asker de Ubeyde bin Cerrah'a katıp Şam toprağına gönderdi. Bir miktar askerle de Amr bin Âs'ı Mısır'a gönderdi. Hak Teâlâ Hazretleri, Şam'a giden askere Busra ve Dımışk (Şam) şehirlerinin fethini müyesser eyledi. Etrafında olan Havrân vesair kasaba ve şehirlerden her ne varsa hepsini tasarruf havzasına dâhil ettiler.

Ondan sonra Ömer bin Hattab Hazretlerini yerine geçirip kendi âhiret yurduna intikal edince Hak Teâlâ Hazretleri, Hazret-i Ömer'in halifelik zamanında İslâmiyete öyle bir kuvvet ve kudret ihsan buyurdu ki, her nereye yöneldilerse Rabbani fetih ve zafer, İslâm askerlerinin önderi olup Mısır ve Şam memleketleri tamamiyle ve kemâliyle fetholundu. Fars memleketlerinin çoğu İslâm beldelerine bağlanıp Kisrâ kaçtı, memleketinin en uzak köşesine gitti. Kayser de Şam diyarından elini çekip Kostantiniyye'ye iltica etti. Ömer (r.a.), ikisinin mal ve menâllerini alıp Allah yolunda fakirlere nafaka etti. Hak Teâlâ Hazretleri Resulullah Hazretlerine nasıl vaad buyurduysa öyle gerçekleşti.

Ondan sonra Hazret-i Osman bin Affân (r.a.) halifelik makamına oturunca İslâm memleketleri Doğu'nun ve Batı'nın en uzak topraklarına kadar uzandı. Batı diyarı, tâ Endülüs ve Kırvân memleketlerine, Okyanus sahillerine varıncaya kadar fethohındu. Doğu diyarı, tâ Çin beldelerinin nihayetine kadar İslâm'ın tasarruf kabzasına dâhil oldu. Irak şehirleri, Horasan ve Ahvaz fetholunup Müslümanlar, kefere-i Etrâk* ile büyük kıtâl ettiler, sayısız kimselerini kırdılar. Galiba Etrâk'ten murad, leşker-i Hakan'dır (Türk hükümdarlarının askeridir). Zira Çin ülkesine vardılar, demiştir. Mü'minlerin emîri Osman (r.a.) Hazretlerine Doğu'nun ve Batı'nın haracı geldi.

İşte bütün bu şerefler onlara, imanın bütün unsurlarını kendilerinde toplamaları, Kur'an okumaları ve okudukları o ulu kitabın istediği güzel ahlâka sahip olmak ve emrettiği güzel işleri başarmak hususundaki kuvvetli azim ve iradeleri sebebiyle idi. Allah onlardan ve diğer sahâbelerin hepsinden razı olsun.

Biri de:

"Onların üzerine zillet ve yoksulluk vuruldu," (Bakara sûresi: 2/61) âyet-i kelimesidir ki, Yahudi tâifesi hakkında nâzil olmuştur. Gerçekten de bu şerefli söz gereğince onlar, daima zillet ve hakaretten halâs bulmamışlardır.

---

* **Efrâk:** Türk kelimesinin Arapça çoğul şekli olup Türkler demektir. Ancak Moğollar ve Cengiz Han'ın ordusunda bulunan çeşitli ırktan askerler de bu isimle anılır, onlara da Araplar Etrâk derler.

Biri de:

"Allah'ın yardımı ve fetih geldiği ve insanların dalga dalga Allah'ın dinine girdiğini gördüğün zaman, Rabbini överek tesbih et ve O'ndan bağışlanma dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edicidir," (Nasr sûresi: 110/1-3) sûresidir ki, Hak Teâlâ Hazretleri, Kureyş'e karşı Peygamber Efendimize yardım, Mekke'nin ve diğer beldelerin fethini vaad buyurup insanoğullarının kalabalık topluluklar halinde İslâm'a gireceklerini haber vermiş ve nasıl buyurduysa öyle olmuştur.

Elbette Allah doğru söyler ve O'nun seçilmiş elçisi açık seçik tebliğ eder.

İkinci Kısım

Peygamberimizin, Kur'ân Âyetlerinden Başka Verdiği Gayb Haberleri

Huzeyfe (r.a.) buyurmuştur ki: "Bir gün Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri, seçkin sahâbeleri arasında kalkıp hutbe buyurdu. Tâ kıyamete değin zuhur edecek hâdiselerden haber verdi. Haber vermediği bir nesne bırakmadı. Ezberleyen ezberledi ve unutan unuttu. Ashâb (Allah onlardan razı olsun) bu hâli bilirlerdi. Buyurduğu hâdiselerden bir şey zuhur etse "O zaman Fahr-i Âlem Hazretleri bunu haber vermişti," diye yâdıma gelirdi. Nasıl bir kimse bir kişiyi bir zamanlar görmüş olsa da unutsa, sonra gördüğü zaman bu kişinin o kimse olduğu hatırına gelse, işte ben de Fahr-i: Âlem Hazretlerinin haberlerini sonradan öyle hatırlardım," dedi ve yemin ederek: "Mecliste üç yüz kişiden fazla kimse vardı. Fahr-i Âlem Hazretleri, kıyamete değin zuhur edecek fitnelere kim önder olursa, yâni her kim fitne askerinin kumandanı olursa ismiyle, babasının ismiyle ve kabilesiyle zikretti," diye buyurdu.

Ebu Dâvud Huzeyfe (r.a.) Hazretlerinden "böylece rivayet etmiştir.

İmam Taberanî'nin naklinde İbn-i Ömer (r.a.) kâinatın hocası Efendimiz Hazretlerinden rivayet eder ki:

إِنَّ اللهَ قَدْ رَفَعَ لِيَ الدُّنْيَا فَأَنَا أَنْظُرُ إِلَيْهَا وَإِلَى مَا هُوَ كَائِنٌ فِيهَا
إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كَأَنَّمَا أَنْظُرُ إِلَى كَفِّي هٰذَا

"Gerçekten Hak Teâlâ Hazretleri, dünyanın tamamını bana yükseltti. Yâni dünyanın her yerini benim karşıma tuttu. Ben, o dünyaya ve kıyamet gününe değin onda olacak hâdiselere, şu avucumun içine baktığım gibi bakarım," diye buyurmuşlar.

Bundan başka Deccâl hususunda vesair işlerle hâdiselere ilişkin bazı rivayetler daha gelmiştir. Bu hadîslerin tanıklarından biri şudur ki, Şeyhayn'ın rivayetlerinde Ebu Hüreyre (r.a.) buyurmuştur:

"Habeş padişahlarından Fahr-i Âlem Hazretlerine iman getiren Necâşî Habeş diyarında vefat ettiği gün kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri, halka:

— Necâşî bugün vefat etti, diye haber verip ashâb ile musallaya çıktı.

Onlarla saf bağlayıp Necâşî'nin üzerine gaib namazı kıldı ve dört tekbir aldı."

Hakikaten sonradan gün gibi açık seçik meydana çıktı ki, Fahr-i Âlem Hazretleri namazını kıldığı gün Necâşî Habeş ülkesinde vefat etmişmiş.

Necâşî (daha fasih şekliyle Nicâşi), diye Habeş padişahına derler. Nitekim Rum padişahına Kayser ve Acem padişahına Kisrâ derler. Zikri geçen Necâşî'nin adı Ushame idi. Allah ona rahmet etsin.

Biri de şudur ki, daha önce işaret olunduğu üzre Resulullah Efendimiz Hazretleri, Ebu Bekir, Ömer ve Osman ile Uhud dağına çıktılar. Dağ harekete geldi. Mübarek ayağıyle vurup dağa:

— Ey Uhud! Sâbit ol ve karar kıl! Çünkü üstünde bir peygamber, bir sıddık ve iki şehitten başka kimse yok, diye buyurdu.

Gerçekten de Hazret-i Ömer ve Osman (Allah onlardan razı olsun) sonradan şehadet makamına ayak bastılar.

Biri de yine Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Ebu Hüreyre Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— Kisrâ öldüğü zaman ondan sonra Kisrâ olmayacak, Kayser öldüğü zaman da ondan sonra Kayser olmayacaktır. Nefsim elinde olana yemin ederim ki, her ikisinin de hazineleri Allah yolunda infak olunacaktır, buyurmuştur.

İmam Nevevî der ki: "Şafii'nin ve diğer âlimlerin sözlerine göre mânası, 'Kisrâ helâk olduktan sonra Irak'da Kisrâ olmasa gerek ve Kayser helâk olduktan sonra Şam'da Kayser olmasa gerek,' demektir. Yâni kendi şerefli zamanında Acem padişahı Irak ülkesinde ve Rum padişahı Şam diyarında otururlardı. Bunlar yok olduktan sonra artık Irak'da Acem padişahı ve Şam'da Rum padişahı oturmayacak, demek olur. Gerçekten de buyurduğu gibi oldu.

Biri de şudur ki, Şürâka (r.a.) Hazretlerine, Kisrâ'nın bileziklerini takınacağını işaret buyurup:

— **Kisrâ'nın bileziklerini takınsan ne dersin?** demişti.

Hazret-i Ömer'in (r.a.) hilafeti zamanında Kisrâ devleti yıkılıp o bilezikleri Mü'minlerin Emîri'nin huzuruna getirdikleri vakit Ömer, onları Sürâka'ya giydirdi:

— **Onları Kisrâ'dan soyup Sürâka'ya giydiren Allah'a hamd olsun,** diye Hak Teâlâ Hazretlerine hamd etti.

Biri de şudur ki, Amcası Abbas daha İslâm'a gelmeden Mekkelilerle beraber Bedir savaşına gittiği zaman karısına geceleyin bir miktar mal vermişti. Bunu karısiyle kendisinden başka hiç kimse bilmiyordu. O gün esir olup bahasını ödemek şartiyle serbest bırakılması kabul edildiği zaman Fahr-i Kâinat Hazretlerine:

— Benim malım yoktur. Şimdi beni ellere muhtaç mı edeceksin? deyince Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— Karına verdiğin mala ne oldu? buyurdu.

Abbas, hemen nübüvvetini tasdik edip imana geldi.

Biri de Hâtib bin Ebi Beltea'nın Mekkelilere mektup göndermesi hâdisesidir. Hâtib'in böyle bir mektup gönderdiği Allah'ın izniyle Resulullah Efendimiz'e malum olup mektubu ileten kadının ardınca adam göndererek:

— Filan yerde ona yetişirsiniz, diye buyurmuşlardı.

Ayrıntıları Birinci Bölüm'de geçmişti.

Biri de yine daha önce ayrıntılarının zikri geçtiği üzre Mûte gazâsında Zeyd bin Hârise, ondan sonra Ca'fer bin Ebi Tâlib ondan sonra Abdullah bin Revâha şehit oldukları saat tafsilatiyle hallerinden ashâba haber vermeleridir. Resulullah Efendimiz Hazretleri bunlara asker katıp Şam yakınında Mûte dedikleri yere göndermiş, kendileri saadetle Medine'de kalmışlardi.

Esmâ binti Umeys (r.a.) buyurmuştur ki: "Ca'fer şehit olduğu gün sabah vaktinde Peygamber Efendimiz ashâbı ile bana gelip:

— Ya Esmâ! Ca'fer'in çocukları nerededir? dedi.

Ben de çocukları getirdim. Alıp bağrına bastı ve kokladı. Ondan sonra mübarek gözlerinden yaş aktı. Ben:

— Ya Resulallah! Ca'fer'den sana bir haber mi yetişti? dedim.

— **"Neam katele'l-yevme — Evet, bugün öldürüldü,"** buyurdu."

Biri de şudur ki, Kureyş tâifesinin Benî Hâşim'den aldıkları ahidnâme'nin yazısını güve yedi, sadece yer yer Allah'ın isimleri kaldı, diye Kureyş'e haber verdi. Kâğıdı ortaya getirip açtılar. Gerçekten buyurduğu gibi buldular. Tafsilatı Birinci Bölüm'de geçmişti.

Biri de şudur ki, Taberân'i ve Bezzâr'ın rivayetlerinde İbn-i Ömer (r.a.) buyurdu: "Resulullah Efendimiz Hazretleri ile Minâ Mescidinde oturuyordum. Ensâr'dan bir kişi ve Sakif kabilesinden bir kişi gelip Peygamber Efendimiz Hazretlerine selâm verdiler:

— Ya Resulallah! Sana bazı şeyler sormaya geldik, dediler.

Alemlerin Efendisi Resulullah Hazretleri:

— Eğer dilerseniz, bana ne sormaya geldiğinizi size haber vereyim. Eğer dilerseniz, ben susayım, ne sormaya geldiğinizi siz anlatın, dedi.

Sakifî, Ensarî'ye:

— Söyle, neye geldiğimizi haber versin, dedi.

Bunun üzerine Resulullah Efendimiz Hazretleri:

— Şunun için geldiniz ki, Beyt-i haram niyetiyle evinden çıktığın vakit o amelde sana ne sevap ve fazilet bulunduğunu bana soracaksınız. Ayrıca tavaftan sonra kıldığın iki rek'ati, Safâ ve Merve arasında olan şeyi, Arefe'de olan vukufu, Remy-i Cimâr'ı (taş kümelerini taşlamayı), kurbanı ve bunlarda sana ne sevap hasıl olduğunu soracaksın, diye buyurdu.

Ensarî:

— Seni hak peygamber gönderen Allah hakkı için bunları sormak için gelmiştim, dedi.

Bunun eşi olan bir husus da Vasile bin Eşka (r.a.) Hazretleriyle olmuştur.

Biri de şudur ki, Fâtıma Hazretlerine:

— **"İnneke evvelü ehlî lühûkan bî — Ehlimden bana ilk ulaşacak olan sensin,"** diye buyurup Ehl-i Beytinden kendine ilk vâsıl olacak olanın Hazret-i Fâtıma olduğunu hastalığı sırasında haber verdi.

Gerçekten de öyle oldu. Bir rivayette Peygamber Efendimizin vefatından altı ay sonra, bir sözde altı ay sonra Hazret-i Fâtıma âhirete intikal etti.

Biri de şudur ki, hanımlarına:

— **"Esra'künne bî lühûkan etvâlükünne yeden — Bana en sür'atli kavuşanınız, eli en uzun olanınızdır,"** buyurdu.

Murat, "Sizin bana en çabuk kavuşanınız en fazla sehavet (cömertlik) üzere olanınızdır," demek olur. Mü'minlerin analarından (Allah onların hepsinden razı olsun) Zeyneb binti Cahş iş işlerdi ve kendi elinin emeğinden sadaka verirdi. Resulullah Efendimiz Hazretlerine ilk ulaşan o oldu. Allah ondan razı olsun.

Biri de şudur ki, Ali bin Ebi Tâlib (r.a.) Hazretlerine şehit olacağını haber verip:

— **"Men eşka'l-âhirîn? — Sonra gelenlerin en eşkiyası kimdir?** dedi.

O da:

— Allah ve resulü daha iyi bilir, diye cevap verdi.

Resulullah Hazretleri:

— **"Katilüke — Seni katleden kimsedir,"** diye buyurdu.

İmam Ahmed *Menâkib*'inde böyle zikretmiştir.

Biri de şudur ki, İbn-i Asâkir'in rivayetinde Muâviye'ye:

— **"Emmâ enneke setüblâ emre ümmeti ba'dî feizâ kâne zâlike f'akbel min muhsinihim ve tecâvez an musîihim — Elbette sen, benden sonra hemen benim ümmetimin emirliğine müptelâ olacaksın. Bu olduğu zaman onların iyilerine yönel, kötülerinden vazgeç,"** buyurmuşlar.

Hâsılı, Muâviye'ye ümmeti üzerine vâli olacağından haber verip bu gerçekleştiği zaman onların iyisi ve kötüsüyle hepsine güzel muamele etmesini tenbih buyurdu.

Yine İbn-i Asâkir (Allah ona rahmet etsin) Urve bin Ruveym'den merfuan rivayet etmiştir ki, Muâviye hakkında:

— **Muâviye aslâ mağlup olmaz,** buyrulmuş.

Hazret-i Ali (Allah varlığını kutlu kılsın) Sıffiyn savaşında:

— Eğer bu hadîs benim hatırıma gelseydi Muâviye ile kıtal etmezdim, diye buyurmuş*.

Biri de Hazret-i Osman bin Affân'a işaret edip:

— **Bu, mazlum olarak katledilecektir,** diye buyurmasıdır.

Sonunda buyurduğu gibi oldu. Mushaf'ı okurken vuruldu. Kanı, **"Fesayekfîkehumullahu ve hüve's-semîu'l-alîmu — Onlara karşı Allah sana yeter. O işitici ve bilicidir,"** (Bakara sûresi: 2/137) yazısının üstüne saçıldı.

* Bu sözün kaynağı belli değildir ve isnat olduğu açıktır. Çünkü bu söz, Hazret-i Ali'nin Sıffiyn savaşına, işin hakikatinden habersiz olarak, hatta basit bir saltanat kavgası maksadiyle girmiş bulunduğunu ifade eder. Halbuki işin hakikati, böyle değildir. Hazret-i Ali ile Muâviye arasında geçen hâdiseler, gerek o zamanda yaşamış ve gerekse sonra gelecek bütün Müslümanlar için büyük bir imtihan olmuştur. Olması gerektiği için olmuştur. Allah'ın emri, elçisinin bilgisi dahilinde olmuştur. Samimi Mü'minler ile saltanat menfaatlerine meyleden münafıklann elenip seçilmesi için olmuştur. Bu imtihanın benzerleri, -Müslümanları uyarmak, basiretlerini açmak, hallerinin ne olduğunu bildirmek, doğru ile yanlış arasında tercihlerinin ne yönde olduğunu belirlemek için cereyan etmiş ve benzeri olaylar ebediyyen etmekte olacaktır. Bir defa iman ettikten sonra artık bir daha imtihan olunmayacağını sanmaksa -Allah'ın emri gereğince- büyük bir gaflettir.
İşte Hazret-i Ali, bütün bu hakikatleri bilerek, fakat Resulullah Efendimiz Hazretlerinin rızasına ve şeriatına uygun olarak Allah'ın izni ve emriyle bu savaşa girmiştir. Mâna yönünden işin hakikatini ve neticesinin ne olacağını bilmesi, şeriat yönünden emrolunanı yapmasına mâni olamazdı. Bu sebeple bile bile hakkın tecellisi için savaştı. Muâviye'nin ise işin hakikatinden haberi yoktu. Aradaki fark bu kadardı. Elbette bilenle bilmeyen bir olamaz. (S.N.)

Şifâ'da Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin bu mertebeye kadar belirtmiş olduğu yazılıdır. Hâkim'in naklinde İbn-i Abbas'dan rivayet edilmiştir ,ki:

— Resulullah Hazretleri: Yâ Osman! Sen Bakara sûresini okurken öldürüleceksin ve kanından bir damla "Feseyekfîkehumullahu — Onlara karşı Allah sana yeter," kelimesinin üzerine sıçrayacak, diye buyurmuşlar.

Fakat Hâfız Zehebî: "Bu hadîs uydurmadır," demiştir.

İmam Müslim'in naklinde Üsâme bin Zeyd'den rivayet edilmiştir ki:

"Resulullah Efendimiz Hazretleri, bir gün Medine'nin evlerinden birinin üstüne çıktı ve yârânına sorup:

— Benim gördüğümü siz görüyor musunuz? dedi.

Ondan sonra:

— Gerçekten sizin evlerinizin arasında katrelerin (yağmur damlalarının) düştüğü yerleri görür gibi fitnelerin düştüğü yerleri görüyorum, diye buyurdu."

Hâsılı, şehrinizin içinde fitne vâki olsa gerektir, diye işaret buyurdu. Ondan sonra fitneler zuhur etmeye başladı. Hazret-i Osman'ın şehâdetinden sonra fitneler birbirini takip etti. Tâ Haccac fitnesine kadar o diyar türlü türlü belalardan âsûde olmadı. Nitekim tarih kitaplarında etraflıca yazılıdır.

İmam Mâlik'den rivayet edilmiştir ki, Harre gününde Kur'an hâfızlarından yedi yüz kişi öldürüldü. Üç yüzü ulu sahâbeden idi. Allah onların hepsinden razı olsun. Bu husus Yezid'in halifeliği zamanında vâki olmuştur.

Bazı rivayetlerde "Peygamber Efendimiz Cemel ve Sıffiyn vak'asından haber verdi," diye gelmiştir. Hâkim'in rivayetinde Ümmü Seleme'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "Bir gün âlemlerin hocası Peygamber Efendimiz Hazretleri, bir gün mü'minlerin analarından birinin huruc edeceğini (etrafına adam toplayarak meşrû devlet başkanına isyan edeceğini) zikretti. Bunun üzerine Hazret-i Âyişe güldü. Fahr-i Âlem Hazretleri:

— Yâ Humeyrâ (ey kızıl saçlı)! **Dikkat et, o sen olmayasın!** diye buyurdu.

Ondan sonra Hazret-i Ali'ye dönüp:

— **Onun** (Hazret-i Âyişe'nin) **işlerinden bir nesne sana düşecek olursa ona rıfk ile muamele et,** diye buyurdu."

İbn-i Abbas Hazretlerinden buna ilişkin rivayet gelmiştir.

Hâkim ve Beyhakî'nin rivayetlerinde Ebu'l-Esved'den rivayet edilmiştir ki: "Bir kere Zübeyr'in hurûc ettiğini gördüm. Maksadı Hazret-i Ali ile çarpışmaktı. Hazret-i Ali:

— **Ünşidük'allahe hel semi'te resulullahi yekulu tukatiluhu ve ente lehu zâlimun — Allah için yemin et! Resulullah Efendimizin sana "Sen zâlim olarak Ali ile çarpışacaksın," dediğini işitmedin mi?** diye sordu.

Hemen Zübeyr dönüp gitti," demiştir. Ebu Ya'lâ ve Beyhakî'nin rivayetlerinde:

— **Belâ ve lâkin nesiytü — Evet, işittim; fakat unuttum,** diye cevap verdi, dediler.

Biri de Hazret-i Hasan hakkında:

— **"İnne ibnî hazâ seyyidün ve seyuslihullahu bihi fieteyni azîmeteyni mine'l-müslimîne — Gerçekten benim şu oğlum efendidir. Yakın zamanda Hak Teâlâ Hazretleri Müslümanlardan iki büyük orduyu bunun sebebiyle ıslah etse gerektir,"** buyurmalarıdır.

Sonunda buyurduğu gibi oldu. Hazret-i Ali bin Ebi Tâlib (Allah varlığını kutlu kılsın) şehit olduktan sonra kırk binden fazla kişi Hazret-i Hasan'a bîat ettiler. Irak ve Horasan beldelerinde yedi ay hilafet üzre oldu. Sonunda ordu düzenleyip Muaviye'nin üstüne yürüdü. Muâviye de karşı geldi. İki asker birbirini görünce Hazret-i Hasan anladı ki, bir tarafın halkının çoğu kırılmadıkça öbür taraf galip olamaz. Müslümanlardan bu kadar kişinin kanının dökülmesine gönlü razı olmayarak Muâviye'ye mektupla haber gönderdi:

"Ben hilafeti sana bırakırım. Ancak babam zamanında seninle savaşan kimselerden Medine halkına taarruz etmemen, kimseyi incitmemen şartiyle..." dedi.

Muâviye de: "On kişiden başkasına taarruz etmem," diye cevap gönderdi.

Velhasıl aralarında pek çok yazışmalar oldu. İşin sonunda Muâviye, beyaz bir kâğıt gönderip: "Bunun üstüne her ne dilersen yaz, ben kabul ve iltizam ettim," dedi. Bunun üzerine sulh yaptılar. Hak Teâlâ Hazretleri, Hazret-i Hasan'ın uğur ve kutluluğu sebebiyle Fahr-i Kâinat Hazretlerinin buyurduğu üzre iki büyük orduyu fitneden saklayıp aralarını buldu ve barıştırdı.

Devlâbî çıkarmıştır ki, Hazret-i Hasan:

— **"Arab'ın reisleri benim elimdeydi. Benim barıştığımla barışırlar ve benim döğüştüğümle döğüşürlerdi. Ben Hak Teâlâ Hazretlerinin rızası yönünü dilediğim ve Müslümanların kanının dökülmesini önlemeyi murad edindiğim için hilafeti terkettim,"** diye buyurdu.

Biri de şudur ki, İmam-ı Hüseyin (r.a.) Hazretlerinin Tuf denilen yerde şehit olacağını bildirip bir avuç toprak alarak: "Hüseyin bu toprağa defnolunacaktır," diye buyurmuştur.

İmam Beğavî *Mu'cem*'inde Enes bin Mâlik'in hadîsinden rivayet etmiştir ki: "Yağmur Meleği, Hak Teâlâ Hazretlerinden, Fahr-i Âlem Hazretlerini ziyaret etmek

için izin istedi. Hak Teâlâ Hazretleri izin verip Fahr-i Âlem Hazretleri Ümmü Seleme'ye geldiği gün Melek de o Hazret'i ziyarete geldi. Peygamber Efendimiz:

— Yâ Ümmü Seleme! Kapıyı bekle, üzerimize kimse girmesin! dedi.

Ümmü Seleme kapıda dururken hemen Hazret-i Hüseyin gelip içeri girdi, o Hazretin üzerine sıçradı. Efendimiz Hazretleri, Hazret-i Hüseyin'i öptü, bağrına bastı, okşamaya başladı.

Melek:

— Bunu seviyor musun? diye sordu.

Resulullah Efendimiz:

— Evet, diye buyurdu.

Melek:

— Gerçekten, senin ümmetin bunu katledecektir. Dilersen katlolunacağı yeri sana göstereyim, dedi.

Ondan sonra o şehit olacağı yeri gösterdi. Fahr-i Âlem Hazretleri oradan bir avuç kızıl toprak alıp getirdi. Ümmü Seleme (r.a.) o toprağı aldı da bir bez içine koyup bağladı."

Sâbit (r.a.): "O yer Kerbelâ'dır diye biz kendi aramızda konuşur, bunun sözünü ederdik," demiştir. Ebu Hâtem Sahih'inde ve İmam Ahmed mezkûr rivayetin bir eşini nakil buyurmuşlardır. Bir rivayette de şöyledir ki, Ümmü Seleme: "O Hazret bana bir avuç toprak sunup:

— Bu toprak, Hüseyin'in şehit olacağı yerin toprağındandır. Ne vakit bu durduğu yerde kan olursa bilesin ki, Hüseyin şehit olmuştur, dedi," demiştir.

Sözün gelişinin gerektirdiği, işin sonunda buyurdukları gibi olmuş olmasıdır. Fakat o mertebe zikredilmiş olmayıp sadece bunu belirttiklerinin zikri ile yetinilmiştir. Rivayet olunur ki, Fahr-i Kâinat Hazretlerinin buyurduğu üzre Irak toprağından Küfe bölgesinde Tuf dedikleri yerde -ki, Kerbelâ diye tanınmıştır- Hazret-i Hüseyin şehit oldu. Onu öldüren Sinân bin Enes En-Nehaî dedikleri zâlimdi. Bazıları, başka kimselerdir, dediler. Bu hususta bazı olmayacak ve akıl almayacak sözler zikredilmiştir. İşin ve halin hakikatini Allah daha iyi bilir.

Ebu Nuaym, *Delâil-i Nübüvvet*'te Nadra-i Ezdiye'den rivayet etmiştir ki: "Hüseyin bin Ali öldürüldüğü zaman gökten kan yağdı. Sabah kalkınca kuyularımızın ve testilerimizin kanla dolu olduğunu gördük," demiştir.

Biri de şudur ki, Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Ammâr Hazretlerine:

— Seni bağî (yol kesici, eşkiya) asker katleder, buyurmuştur.

İşin sonu buyurdukları gibi olmuştur.

Biri de şudur ki, Ebu Ömer bin Abdülberr'in rivayetinde Abdullah bin Ömer (r.a.) bir gün Resulullah Efendimizin yanında bir kimse gördü, fakat kim olduğunu bilemedi. Resulullah Efendimiz:

— O kişiyi gördün mü? diye sordu.

Abdullah:

— Evet, diye cevap verdi.

Resulullah Efendimiz Hazretleri:

— O Cebrâil'di. Ama sen gelecek zamanda gözünü yitirsen gerek, dedi.

Gerçekten de Abdullah, ömrünün sonlarında kör oldu.

Biri de şudur ki, Kays bin Şemmâs'e:

— **Mademki sağsın, güzel ve makbul yaşarsın, şehit olarak öldürülürsün,** diye buyurdu.

Gerçekten de buyurduğu gibi oldu. Kays, Yemâme'de Müseylemetü'l-Kezzâb cenginde şehit oldu. Hadîs-i şerifi Hâkim rivayet etmiştir. Hadîs âlimlerinden Beyhakî ve Ebu Nuaym, "Sahih hadîstir" demişlerdir.

Biri de şudur ki, Abdullah bin Zübeyr'e:

— **"İnsanlardan dolayı sana yazıklar olsun ve senden dolayı insanlara yazıklar olsun!"** demiştir. Yâni: "Senin halktan, halkın da senden çekeceği var," demektir.

Nitekim sonunda Haccâc* ile aralarında o kadar fitne ve fesat oldu. Tarih kitaplarında yazılıdır.

Biri de Âlimü'l-Medine'ye işaret buyurmalarıdır. Ebu Hüreyre (r.a.) Hazretlerinden rivayet olunmuştur ki, Resulullah Efendimiz Hazretleri:

---

* Muaviye'nin emirliğini kabul etmeyen Mekkeli Müslümanlar, peygamberimizin seçkin sahabesinden Zübeyr bin Avvam ile Hz. Ebubekir'in kızı Esma'nın çocukları olan Abdullan bin Zübeyr'e biat ederek onun başkanlığında 9 yıl üç ay devam eden ve hepsi sahabelerden oluşan fazilete dayanan bir hilafet yönetimi kurdular. Emevî emirlerinden Abdülmelik bin Mervan, kendisine boyun eğmeyen bu yönetimi ortadan kaldırmak için zâlim lakabı ile anılan Haccac bin Yusuf'u görevlendirdi. Haccac, 692 yılında Mekke'yi kuşattı. O sene gelen hacıları Mekke'ye sokmadı; hac yapılamadı. Mekkeli Müslümanlar şiddetli açlık ve yokluğa maruz kaldılar. Kuşatmaya 6 ay dayandılar. Mekke'nin etrafına yerleştirilen mancınıklarla Mekke ve Kâbe tahrip edildi. Sonunda Zübeyr bin Avvam ve yanında kalan 250-300 kişi kılıçtan geçirildi. Böylece 632 yılında Emevilerin lideri Ebu Süfyan'dan teslim alınan Mekke, 61 yıl sonra, 693 yılında Emevilerin yeni lideri Abdülmelik bin Mervan'ın celladı Haccac-ı Zâlim tarafından Müslümanlardan geri alındı. İşte burada sözü geçen Zübeyr o Zübeyr, Haccac da o Haccac... (S.N.)

— Yakın zamanda halk uzak menzillerden ilim taleb ederek yolculuğa çıkarlar ve Medine Âlimi'nden daha âlim kimse bulamazlar, diye buyurmuşlar.

Süfyan bin Uyeyne: "Biz şöyle düşünürdük ki, o buyurduğu âlim, İmam Mâlik Hazretleri idi," demiştir. Abdürrezzak da: "İmam Mâlik'den başka hiç kimse 'Âlimü'l-Medine' ismiyle tanınmış değildir. İnsanlar, âlemin her tarafından ilim öğrenmek için ona geldikleri gibi hiç kimseye gelmemişlerdir," dedi.

Mus'ab'dan rivayet edilmiştir ki: "İmam Mâlik'den okumak için halk kapısında öyle toplanıp birikirlerdi ki, birbiriyle döğüşürlerdi," demiştir.

Din imamlarından ve meşhur âlimlerden nice kimse ondan hadîs-i şerif rivayet etmişlerdir. Bunlardan bir kısmı şunlardır:

İmam-ı Azâm Ebu Hanife, Zühri, Süfyân, Şafiî, Şam ehlinin imamı Evzâî, Mısır ehlinin imamı El-Leys bin Sa'd, Ebu Yusuf, Muhammed bin Hasan, Abdurrahman bin Mehdi, şeyhü'l-imam Ahmed, Buharî'nin şeyhi Yahya bin Yahya, Buharî, Müslim ve Zünnûnu'l-Mısrî'nin şeyhi Ebu Recâ, Fudayl bin İyâz, Abdullah bin Mübârek ve İbrâhim Edhem... Allah onların hepsine rahmet etsin.

Biri de şudur ki, Rafıziyye, Kaderiyye ve Mürcie tâifesinin zuhur edeceklerine işaret buyurmuşlardır. Nitekim Beyhakî'nin naklinde Hazret-i Ali'den rivayet edilmiştir ki:

— "Benim ümmetim arasında bir topluluk olur ki, Râfıze diye isimlendirilirler. Onlar İslâm'ı terkederler," buyurmuşlardır.

Taberanî'nin naklinde Kaderiye ve Mürcie için:

— "Onlar, bu ümmetin mecusîleridir," buyurmuştur.

Enes bin Mâlik Hazretlerinden rivayet edilmiştir.

Kıyamet Alâmetleri:

Hadîs kitaplarında yazılı olduğu üzre Eşrât-ı Şâat'e (Kıyâmet Alâmetleri'ne) ilişkin nice hadîs-i şerif buyurmuşlardır. Bunlardan biri *Sahih-i Buharî*'de Ebu Hüreyre'den rivayet edilmiştir. Bu hadîs-i şerifte Peygamber Efendimiz bazı alâmetler belirmeden kıyametin kopmayacağını buyurmuştur ki, bildirilen bu alâmetleri Ebu Hüreyre'nin Fahr-i Âlem Hazretlerinden bir mecliste dinlemiş olması mümkün bulunduğu gibi müteaddit meclislerde de işitmiş olması mümkündür. Netice olarak bu alâmetler şunlardır:

1. İki büyük ordu, dâvaları aynı iken birbiriyle cenk ederler. Yâni İslâm sözü üzerinde müttefik oldukları halde cenk ederler demektir ki, bunlar Ali ile Muâviye'nin askerleri idi. Sıffîn denilen yerde birbirleriyle savaştılar.

2. Peygamberlik dâvası güden yalancılar çıkar. Bunların şimdiye değin nicesi zuhur etmiştir. Hepsinin hakkından gelinmiştir.

3. Halk arasından ilim kabzolunur. İlim durumunun ve âlimlerin insafının ne dereceye vardığı beyana muhtaç değildir.

4. Zaman yakınlaşır. Yıllar aylar kadar ve aylar haftalar kadar sanılır.

5. Fitne birbiri arkasından zuhur eder.

6. Öldürme hâdiseleri çoğalır.

7. Mal çoğalır. Öyle olur ki, sadaka kabul edecek kimse bulunamaz. Bu daha zuhur etmemiştir.

8. İnsanlar, himmetlerini hep yüksek binalar yapmaya sarfederler.

9. Bir kimse, bir mü'min kardeşinin kabrine uğrayıp "Keşke bunun yerinde ben olsaydım," der. Yâni fitne ve fesadın çokluğundan halk ölümü temenni eder.

10. Güneş Mağrib'den (battığı yerden) doğar.

Kıyâmet öyle bir halde kopar ki, iki kişi kumaş açıp alışveriş ederken ne alım satıma kadir olurlar, ne de kumaşı dürmeğe... Öylesine ansızın kopar. Halkı öylesine hayret alır, demektir. Aynı zamanda yemek için süt sağmış olan kişi, yiyemez; devesini suvarmak için kabını dolduran kişi olduğu gibi bırakır, suvaramaz; lokma kaldıran kişi ağzına iletip yemeğe kadir olamaz. Velhasıl ne kadar mühim iş olursa olsun kişi terk eder. Şaşkınlığın galebesinden gerekenleri yapmağa gücü olmaz, demektir.

Peygamberimizin gayba dair verdiği haberler cümlesinden biri de şudur ki, İmam Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Ebu Hüreyre, Fahr-i Kâinat Hazretlerinden rivayet etmiştir:

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَخْرُجَ نَارٌ مِنْ أَرْضِ الْحِجَازِ تُضِيءُ
لَهَا أَعْنَاقُ الْإِبِلِ بِبُصْرَى

"Hicaz toprağından büyük bir ateş çıkıp Busrâ şehrindeki develerin boyunları onun ziyasından aydınlanmcaya kadar kıyamet kopmaz," buyurmuşlardır.

Yâni bu alâmet zuhura gelmedikçe kıyamet kopmaz, ancak bu alâmetten sonra kopar, demektir. Busra Şam diyarında bir şehrin adıdır. Maksat, ateşin ziyası tâ o memleketlere varır, demektir.

Gerçekten 654 (M. 1256) senesinin Cemaziyelâhirinin üçüncü günü Çarşamba gecesi olduğu gibi Medine-i münevvere'ye bir konak yakınlıktaki yerden büyük bir

ateş çıktı. Başlangıcında öyle büyük bir zelzele, acayip ve heybetli sesler peyda oldu ki, kıyamet koptu sandılar. Medine halkı, helâk olmayı muhakkak bildiler. Bir günde on sekiz kere zelzele oldu. Zikrolunan ateş deryalar gibi coşup kabarırdı. Öyle akıp yayıldı ki, Yemen köylerinden bir köye ulaşıp onu yaktı.

İmam Kurtubî: "Bazı dostlarımız şöyle haber verdi ki, beş günlük yoldan ateşin yüksekliğini havada müşahede ederlermiş," der. Yine ondan nakledilmiştir ki: "Resulullah Hazretlerinin yüzü suyuna Medine yakınında soğuk havalar eserdi. Ayrıca mezkûr ateşin Mekke'den ve Busra dağlarından göründüğünü söylediklerini işittim," diye buyurmuştur.

Şeyh Kutbuddin Kastalânî: "Bu ateş elli iki gün sürdü. Sonunda Receb ayının yirmi yedinci gecesi -ki, Resulullah Hazretlerinin miracı onda vâki olmuştur- o gece söndü," demişti.

Netice olarak bu ateş kıssasının tafsilatı pek çoktur. İmam Kurtubî *Tezkire*'sinde yazmıştır. Kastalânî bunun için başlı başına bir kitap yazıp ***"Cümelü'l-İcâz Fi'l-İ'câzi Bi-Nâri'l-Hicâz"*** diye isimlendirmiştir.

Hâsılı bu öyle büyük bir hâdisedir ki, Fahr-i Âlem Hazretlerinin diğer mucizelerinden vazgeçilse bile risaletinin gerçekliğine bu mucizesi yeter. Gerçekten de nasıl haber verdiyse öyle olmuştur. Binlerce, belki yüz binlerce kişi bu hususu müşahede etmişlerdir.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Peygamberimizin İbadetleri

Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Kâinat Hazretlerine hitap edip:

"**Ve lekad na'lemu enneke yuzîku sadruke bimâ yekulûne fesebbih bi-hamdi rabbike ve kün mine's-sâcidîne va'büd rabbeke hattâ ye'tiyeke'l-yekînu — Andolsun biliyoruz, onların söylediklerinden senin göğsün daralıyor, canın sıkılıyor. Sen Rabbini överek tesbih et ve secde edenlerden ol. Ve sana yakîn (kesin bilgi) gelinceye kadar Rabbine ibâdet et,**" (Hicr sûresi: 15/97-99) buyurmuştur.

Yâni: "Biz gerçekten biliyoruz ki, kâfirlerin söyledikleri sözler dolayısiyle senin sadrın daralıyor. Hak Teâlâ Hazretlerine ortak getirdikleri, Kur'an'a dil uzattıkları ve seninle alay ettikleri için huzursuzluk çekiyorsun, sözleri sana güç geliyor. O halde tesbih eyle. Öyle bir tesbihleki Rabbinin övülmesine yakın gelsin. Hâsılı "Sübhanallahi ve bi-hamdihi" demekle maşgûl ol ve secde edicilerden, yâni namaz kılıcılardan ol. Rabbine kulluk eyle, tâ sana ölüm gelinceye kadar," demek olur. "Yakîn" den murad, "Ölüm" dür. Şunun için yâkîn diye isimlendirilmiştir ki, yakîn (kesin bilgi ve inanç) hâsıl eden bir şeydir.

Eğer sual olunup:

— İbâdete emretmede "**Va'büd rabbeke — Rabbine ibâdet et,**" demek yetmez miydi? "**Hattâ ye'tiyeke'l-yakînu — Sana yakîn gelinceye kadar,**" diye hangi fayda için zikrolundu? denilirse İmam Kurtubî ve diğerleri cevap verip şöyle buyurmuşlar:

— Eğer sadece "**Rabbine ibâdet et**" denilmiş olsaydı bir kere itaat etmekle muti olurdu. Yâni bir kere ibâdet emrini yerine getirmekle o emri tamamen yerine getirmiş olurdu. Vakta ki, "**Sana yakîn gelinceye kadar,**" diye buyurdu, o zaman "Bütün işlerinde kulluktan uzak kalma, her zaman Rabbinin kulluğunda devam üzre ol," demek olduğu açıklanmış oldu, demişlerdir.

Ama bu cevap, emrin mutlak olarak tekrarı ifade edici olmamasına dayanır. Bu mesele, usûl meselesinden üzerinde ihtilaf olan bir meseledir: Emir mutlak olarak tekrarı mı ifade eder? Yoksa bir kereyi mi ifade eder? Yahut hiç birini ifade etmez mi? Burada birkaç mezhep (gidilen yol) vardır:

1. Tekrarı ne ifade edici ve ne de inkâr edicidir. Belki bir kerreyi ve birçok kerreyi bildirmeksizin emredilen şey ne ise onun işlenmesi talebini ifade edicidir. Fakat en az bir defası zarurîdir. Emre uyma onsuz gerçekleşemez. Zira mahiyetin ondan daha azda bulunmasına ihtimal yoktur, dediler. İşte İbn-i Hâcib ve diğerleri bunu tercih etmişlerdir.

2. Mutlak olarak tekrarı ifade edicidir. Üstad Ebu İshak Esferânî ve Ebu Hâtem Kazvînî buna zahib olmuşlardır. Böylece "Tekrara bir gâyet tayin olunduysa onu kaplar, aksi takdirde bütün ömrü kaplar. Fakat imkân nisbetinde olur. Abdest bozma, uyuma ve bunlar benzerinin zamanını kaplamaz," demişlerdir.

3. Bir kereye delâlet eder. Şeyh Ebu İshak, *Mülemma' Şerhinde* Ebu Hanife Hazretlerinden, ekseri Şafiîyeden ve başkalarından bu mezhebi hikâye etmiştir. Böyle diyenler: "Eğer bir şarta yahut bir sıfata talik olunursa tekrarı ifade edici olur. Kendisine talik olunanın tekrarından ötürü," dediler. Meselâ: "**Ve in küntüm cünuben fettahherû — Ve eğer cünüpseniz tamamen temizlenin,**" (Mâide sûresi: 6) gibi ve "**Ez-zâniyetü ve'z-zânî feclidû külle vâhidin minhümâ — Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz değnek vurun,**" (Nur sûresi: 2) gibi. Bunlarda tekrarı ifade edicidir, dediler. Allah daha iyi bilir.

O âlemlerin efendisi Resulullah Hazretlerinin ibâdete memur olduğunu gösteren deliller cümlesinden biri de şudur ki, İmam-ı Beğavî'nin naklinde Cübeyr bin Nufeyr ve Ebu Nuaym'ın naklinde Ebu Müslim Havlânî, Fahr-i Âlem Hazretlerinden rivayet etmişlerdir ki:

مَا أُوحِيَ إِلَيَّ أَنْ أَجْمَعَ الْمَالَ وَأَكُونَ مِنَ التَّاجِرِينَ وَلَكِنْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنْ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ

"Bana mal toplayıp tacirlerden olmak vahiy olunmamıştır. Fakat Rabbini överek tesbih et, secde edenlerden (namaz kılanlardan.) **ol ve sana yakın gelinceye kadar Rabbine ibâdet et, diye vahiy olunmuştur,"** diye buyurmuşlar.

Yine bir âyet-i kerîmede:

"Fa'büdhu v'astabir li-ibâdetihi — O'na kulluk et ve O'nun kulluğunda sabret," (Meryem sûresi: 65) buyrulmuştur.

Yâni Hak Teâlâ Hazretleri, Resulullah Efendimiz Hazretlerine ibâdet emredip uyarmada ve tebliğde vazifenin külfet ve zorluklarına katlanmaya sabırlı olmasını buyurmuştur.

Yine bir âyette de:

"Ve lillahi ğaybu's-semavâti ve'l-arzı ve ileyhi yurceul-emru küllunu fa'büdhu ve tevekkel aleyhi — Göklerin ve yerin ğaybı Allah'a aittir. Bütün işler O'na döndürülür. O'na kulluk et ve O'na güvenerek dayan," (Hûd sûresi: 123) buyrulmuştur.

Bundan anlaşılır ki, seyr-i ilallah (Allah'a gidiş) derecelerinin başlangıcı ibâdettir, sonu da Hakk'a tevekkül'dür, demişlerdir. Hâsılı Cenâb-ı Hakk'a kavuşmak üzere yolculuk eden kimse, ibâdet azığına muhtaç olur. Ondan müstağni olmaya mecal yoktur. Her ne vakit kulun, Allah'a yakınlığı artsa, O'nun yolunda mücâhedesi daha büyük olur. Hak Teâlâ Hazretleri:

"Ve câhidû fî'llâhi hakka cihâdihi — Allah uğrunda O'na yaraşır şekilde cihâd edin," (Hac sûresi: 78) buyurmuştur.

Onun için iki cihanın iftiharı Muhammed Mustafa Efendimiz Hazretleri, ömrünün sonuna kadar ibâdet vazifelerine kıyamda ve ictihatta bütün insanların toplamından daha büyüktü. O'nun ettiği tâat ve ibâdeti hiç kimsenin edebilmesi düşünülemezdi. Ulu sahâbeden de her kimin yakınlığı ve yükselmesi ziyade olsa o yüzden tâat ve ibâdeti daha ziyade olurdu. İşte Kitap ve Sünnet'in gereği üzre işin hakikati budur.

Bazı dinsizler, "Hakiki yakınlık, kulu, dış ibâdetten iç ibâdeta nakleder; amel meşakkatinden ruh ve cesedi kurtarıp rahata kavuşturur," demişler ve tekâlifin (dinî vazifelerin) sukût edeceği zu'muna kapılmışlardır. Bu itikatları küfrün kendisidir. Bundan Allah'a sığınmak gerektir. Eğer kişi, kulun yükselebileceği makamların en yücesine yetişse bile ondan zerre miktarı teklifin sâkıt olması ihtimali yoktur.

Bundan sonra malûm olsun ki, Resulullah Efendimiz Hazretleri, peygamber olmadan önce eski şeriatlerden herhangi birisiyle mükellef oldu mu, olmadı mı hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Zira eğer birine bağlı olsaydı işitilir, elbette naklolunurdu. Onu örtüp gizlemeye imkân ve ihtimal yoktur, dediler. Ayrıca böyle bir şey vâki olsaydı o şeriata mensup geçinenler iftihar edip: "Muhammed bir zaman bizim şeriatımıza tâbi idi," derlerdi. Halbuki hiç böyle bir şey nakledilmedi, dediler.

Bir topluluk da şuna zâhib oldular: O'nun hakkında başka bir şeriata bağlılık aklen olmayacak bir şeydir. Zira tâbiliği bilinen bir kimsenin metbû' olması, imkânsız ve hatta olmayacak bir şeydir, dediler.

Bir topluluk da bu hususda duraklayıp "İki yönden birine hükmetmemek gerek. Zira aklın hâkim olabileceği bir yer değildir," dediler.

Bir topluluk da: **"Şer'-i min kıbelihi** (kendi katından olan bir şeriat) ile amel edici idi," dediler. Ondan sonra bu şeriatın belirli olup olmayacağı hususunda ihtilaf ettiler. Bazıları belirtmekten kaçtılar, durdular. Bazıları buna girişip cesaret ettiler. Bu işe girişenler de kimin şeriatına tâbi olduğunda ihtilaf ettiler. Kimisi Nuh peygambere, kimisi İbrahim'e, kimi Musa'ya ve kimi de İsa'ya, dediler. Allah Peygamberimize ve onların hepsine salât etsin.

Bu meselede bütün mezhepler işte bu zikrolunanlardır. Ama bundan daha açık ve parlak olanı, Kadı Ebu Bekir'in kavlince, ittibâın (başka bir şeriata bağlılığın) vâki olmamış olmasıdır. Mezheplerin akla en uzak olanı, tayin edenlerin mezhebidir. Zira o, zikrettiğimiz üzre vâki olsaydı, naklolunur ve işitilir, gizlenmesi mümkün olmazdı. İsa aleyhisselâm'ın peygamberlerin sonuncusu olduğuna ve şeriatının kendinden sonra gelenler için lâzım bulunduğuna dair de bir delilleri yoktur. Zira sözlerin en doğrusu şudur ki, bizim peygamberimiz Muhammed Mustafa (sallallahu aleyhi ve sellem) Hazretlerinden başka bir peygamberin umuma dâveti yoktu. En iyisini Allah bilir.

Bu zikrolunan sözler ve görüşler, Kadı Iyâz'ın sözlerinden kısaltılarak alınmıştır. Son derece güzel sözlerdir. Fakat bu hususta mezheplerin hepsi bu zikrolunandır demesi hususunda bazı görüşler vardır. Zira Peygamber Efendimiz Hazretlerinin, Hazret-i Âdem'in şeriatı üzre olması da İbn-i Bürhân'dan hikâye olunmuştur. Bazılarının sözlerinde bütün şeriatler üzere olması da rivayet olunmuştur. Nitekim Mâlikîlerden El-Mahsûl Sahibi böyle hikâye etmiştir.

Ancak İbrahim aleyhisselâm'ın şeriatı üzreydi demiş olanların dayanağı:

"Sümme evhayna ileyke enittebi' millete İbrâhîme hanîfen — Sonra sana vahyettik ki: Bütün varlığınla yönelerek İbrâhim'in dinine tâbi ol," (Nahl sûresi: 16/123) sözüdür.

Ama bundan bu sonucu çıkarmak doğru değildir. Belki bundan murat, "Tevhide tâbi ol" demektir. Zira bu âyet-i kerîmede Hazret-i İbrâhim'i: **"Mâ kâne mine'l-müşrikîne — Müşriklerden olmadı,"** (Nahl sûresi: 16/123) diye vasıflandırdı. Bundan, **"enittebi' — tâbi ol!"** buyrulmasından muradın zikrolunan mâna olduğu zâhir oldu.

Bunun benzeri, **"Ülâikellezîne hedâllahu febihüdâhumu'ktedih — İşte onlar, Allah'ın doğru yolu gösterdiği kimselerdir. O halde onların yoluna uy,"** (En'âm sûresi: 6/90) âyet-i kerîmesidir. Bunların içinde Hak Teâlâ Hazretleri, kendine mah-

sus şeriatı olmayanı zikretmiştir. Hazret-i Yusuf gibi... O kimsenin kavlince Yusuf aleyhisselâm resûl değildi. Ayrıca Hak Teâlâ Hazretleri, mezkûr âyette daha nice peygamberleri zikretmiştir ki, bunların şeriatleri birbirine muhalifti, aralarındaki farkları kaldırıp bunları birleştirmek mümkün değildi. O halde bu da delâlet eder ki, murat, hepsinin ittifak ettikleri Tevhit mânasında ittibâdır.

Eğer sual olunup:

— Resulullah Efendimiz Hazretleri, şirkin nefyini ve tevhidin isbâtını kesin delillere dayandırmıştır. Bu takdirde O'nun başkasına tâbi olması doğru ve uygun düşmez. Ve "**enittebi'**" sözünü de bu mânaya hamletmek doğru olmaz, denilirse İmam Fahr-i Râzî buna cevap verip buyurmuştur ki:

— Muradın, dâvetin keyfiyetinde (nasıl olduğunda) ittibâ olması muhtemeldir. Yâni yumuşaklık, kolaylık ve tatlılıkla halkı tevhit ve tâate dâvette onlara ittibâ ve iktidâ eyle, yâni uy! Birbiri arkasından pek çok şekillerde deliller getirmede onların üslûbuna tâbi ol demek olabiler.

* * *

Peygamber Efendimizin Hazretlerinin ibâdetlerinin beyanı yedi nevi üzerinde toplanmıştır:

1. Peygamberimizin Tahâreti

Bu nevi içinde de birkaç Fasıl vardır:

1. Fasıl

Vuzû' (Abdesti) Ve Mîsvâk Kullanması

Malûm olsun ki, vuzû', abdest fiilidir. Vazû' ise abdest alınan sudur. Aslında "vezâet" kelimesinden alınmıştır. Vezâet, güzellik demektir. Namaz ehli olan kimseler, abdestle pak ve temiz olup yüz güzelliği bulurlar. Onun için bu kelimeden çıkarılıp alınmıştır.

Bazı âlimler, "Abdest için niyet vaciptir," dediler. Bunu şu âyet-i kerîmeden çıkardılar ki, Hak Teâlâ Hazretleri:

"İzâ kumtum ilâ's-salâti fağsilû — Namaza kalktığınız zaman... yıkayın," (Mâide sûresi: 5/6) buyurmuştur.

Sözün takdiri: "Namaza kalkmayı dilediğiniz zaman bunun için abdest alın," demektir. Bunun benzeri: **"İzâ reeyte'l-emîru fekum — Kumandanı gördüğün zaman ayağa kalk,"** demektir, dediler.

İbn-i Kayyum der ki: "Resulullah Efendimiz Hazretlerinden, abdestin başında "Hadesi gidermeğe niyet ettim," demiş olduğu asla rivayet edilmemiştir. Başka bir sözle de bunu ifade ettiği nakledilmemiştir. Böyle bir şey ne kendilerinden ne sahâbeden asla rivayet edilmiş değildir. Ne sahih senetle rivayet olunmuş, ne de zayıf senetle naklolunmuştur."

Hâsılı, Hanefî mezhebinde abdeste niyet şart değildir. Şafiîlerde şarttır. Ayrıntıları fıkıh kitaplarında yazılıdır.

Abdestin ne vakit farz olduğunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bazıları Medine'de farz olduğunu söylemişlerdir. Buna yukarıda zikri geçen (Mâide sûresi: 5/6) âyet-i kerîmeyi delil getirmişlerdir. Zira bu âyet-i kerîme Medine'de nâzil olmuştur.

İbn-i Abdilberr, o Hazret'e cünüplükten yıkanmanın Mekke'de iken farz olduğuna dair tefsircilerin ittifakını nakletmiştir. "Hemen namaz farz olunduğu gibi o da farz olundu," diye buyurmuşlar. Âlemlerin Efendisinin abdestsiz namaz kıldığı aslâ olmadı, demişler.

Hâkim, *Müstedrek*'inde dedi ki: "Mâide sûresinin mezkûr âyeti inmeden önce abdest yoktu diyenlerin sözlerini reddetmeğe Sünnet Ehli muhtaçtırlar. Bu sözleri şununla reddolunur ki, Abdullah bin Abbas'ın (r.a.) rivayetinde bir gün Hazret-i Fâtıma (r.a.) ağlayarak Fahr-i Âlem Hazretlerinin hücresine girdi:

— Kureyş tâifesi seni öldürmek için ittifak ettiler, diye haber verdi.

Bunun üzerine Resulullah Hazretleri abdest suyu isteyip kalktı, abdest aldı, demiştir. Bundan anlaşılır ki, Mekke'de iken de abdest varmış."

İbn-i Hacer: "Bu zikredilen, hicretten önce abdestin varlığını inkâr edeni reddetmeye elverişlidir, ancak vücubunu (gerekliliğini) inkâr edeni reddetmeye elverişli değildir," demiştir.

İbn-i Cehm-i Mâliki, hicretten önce abdestin müstehap olduğuna hükmetmişler. Bazıları, "Abdest Medine'de meşru (şeriata uygun) oldu, bundan önce meşrû değildi," dediler. Ama bu söz reddedilmiştir. Zira Ebu Luhey'a'nın rivayetinde Ebu'l-Esved ve Urve'den rivayet edilmiştir ki: "Cebrâil aleyhisselâm vahiy ile indiği zaman Peygamber Efendimiz Hazretlerine abdesti tarif ve talim etti," demiştir. Hadîs-i şerif İmam-ı Ahmed'in naklinde, İbn-i Mâce ve Taberanî'nin rivayetlerinde de gelmiştir.

İmam Buharî, Ebu Dâvud ve Tirmizî'nin rivayetlerinde Enes bin Mâlik'den (r.a.) Rivayet edilmiştir ki:

— **"Resulullah Hazretleri her namaz için bir abdest alırdı,"** diye buyurmuştur.

Sual edip:

— Siz nasıl ederdiniz? dediler.

— **"Hades vâki olmadıkça bize bir abdest yeterdi,"** dedi.

Darımî'nin naklinde Hzaret-i Osman'dan rivayet edilmiştir ki:

— **"Gerçektir ki, Resulullah Hazretleri her namaz için bir abdest alırdı,"** demiştir.

Müslim'in rivayetinde Büreyde'den rivayet edilmiştir ki:

"Resulullah Hazretleri önceleri her namaz için bir abdest alırdı. Mekke'nin fethinden sonra beş vakti bir abdestle kıldı. Ömer (r.a.):

— Ya Resulallah! Öyle bir şey işledin ki, daha önce bunu işlemezdin? dedi

Peygamber Efendimiz Hazretleri:

— Kasden öyle ettim, ya Ömer! diye buyurdu," demiştir.

Yâni: "Böyle etmenin caiz olduğunu bildirmek için öyle ettim," demektir.

İmam Ahmed ve Ebu Dâvud'un rivayetlerinde Abdullah bin Ebi Âmir'den rivayet edilmiştir ki: Peygamber Efendimize her namaz için bir abdest alması emrolunmuştu. Gerek abdesti olsun, gerek olmasın... Bu iş Resulullah Efendimize zorluk vermeye başladığı zaman her namaz vaktinde misvak kullanması emrolundu. Abdest hususu aşağı indirildi. Yâni hades vâki olmadıkça bir abdestle dilediği kadar namaz kılması mümkün kılındı. Misvâk kullanmanın vacip olduğunu söyleyenler, bu hadîsten delil çıkarmışlardır. Fakat isnâdında Muhammed bin İshak vardır ki, onun rivayeti itimada elverişli değildir. Peygamberin hassaları doğru delilden başka bir şeyle sâbit olmaz.

Ama İmam Taberanî ve Beyhakî'nin nakillerinde Hazret-i Âyişe'den rivayet edilmiştir ki, Peygamber Efendimiz Hazretleri:

"Üç şey bana farz ve sizin için sünnet kılındı: Vitir, misvâklenme ve gece namaza kalkma," buyurmuşlar.

Bu hadîs-i şerif gereğince vitir namazı kılmak, misvâk kullanmak ve gece namazı, Peygamber Efendimize farz ve ümmetine sünnettir.

Yine İmam Ahmed, *Müsned*'inde güzel bir isnatla Vâsile bin El-Eska' (r.a.) Hazretlerinden rivayet eder ki, Peygamber Efendimiz:

"Misvâkle emrolundum. O kadar ki, üzerime (farz) yazılmasından korktum," buyurmuşlardır.

Bundan anlaşılır ki, vacip değildir. Âlimler ittifak etmişlerdir ki, misvâkin kullanılması mutlak olarak müstahabdır. Birkaç halde tekit edilmiştir.

Bu cümleden biri abdest ve namazdadır. Yâni namaza duracağı zaman misvâk kullanır, ondan sonra namaza başlar.

Biri de uykudan kalkıldığı zamandır. Zira *Sahihayn*da gelmiştir ki: "Resulullah Hazretleri geceleyin uykudan kalksa mübarek ağzını müsvâkle yıkardı," demişlerdir. Fakat bazıları, "Namaz için kalkınca böyle ederdi, demektir," dediler.

Biri de Kur'an okuma zamanıdır. Nitekim Râfii (Allah ona rahmet etsin): "Kur'an okumak dileyen kişinin ağzını misvâkla yıkaması son derece güzel bir harekettir," demiştir.

Biri de ağzının kokusu bozulmuş yahut dişleri sararmış olsa misvâk tutunmak müstehaptır. Kişi evine girdiği zamanda da tutmalıdır. Hazret-i Âyişe'den rivayet edilmiştir ki: "Resulullah Efendimiz evine girdiği zaman misvâk tutunmağa başlardı."

Kişinin uyumaya yattığı zaman da tutunması gerektir, dediler. Ama bunun hakkında gelen hadîsin bazı râvisi metrûktür, demişlerdir.

Biri de gece namazından feragat zamanıdır; yâni gece namazını kılıp bitirme zamanıdır. İbn-i Abbas Hazretlerinden sahih isnatla rivayet olunmuştur ki: "Resulullah Efendimiz Hazretleri gece namazını ikişer rek'at kılar ve namazdan dönünce misvak tutardı," dedi. İkişer rek'at demekten murat, dilediği kadar kılardı ve iki rek'atta bir selâm verirdi, demektir.

Nihayet kendisinde sertlik bulunan her nesne ile misvâklemek kifayet eder. Parmağiyle ederse yine kâfidir. Şafiîler erâk ağacı ile misvâklemenin müstehap olduğunda ittfiak etmişlerdir. Erâk ağacı dedikleri bu diyarda meşhur olan misvâktir.

Taberanînin rivayetinde geldiğine göre âlemlerin hocası Resulullah Efendimiz Hazretleri, erâk ağacına işaret edip:

— "Bununla misvâklenin," demiştir.

Hâkim *Müstedrek*'inde Hazret-i Âyişe'den rivayet etmiştir ki, kardeşi Abdurrahman bin Ebu Bekir Sıddık (r.a.) Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin hastalığında gelip içeri girdiğinde elinde erâk ağacından bir misvâk vardı. Hazret-i Âyişe, Peygamber Efendimiz Hazretlerinin misvâki sevdiğini bilirdi. Kardeşinden onu aldı ve gönlünü hoş etmek için Resulullah Hazretlerine verdi. Fahr-i Kâinat Hazretleri de alıp mübarek dişlerine tuttu, demiştir.

Hâsılı, Resulullah Efendimizin erâk ağacından misvâk kullandığı sâbit oldu.

İmam Buharî katında bazı yollardan gelen hadîslerde "Abdurrahman'ın misvâki cerîd-i nahl'den idi," demişlerdir. Yâni hurma dalındandı, dediler. Cerîd, yaprağı sıyrılmış olan dala derler.

Misvâk tutan kimse, sağ eliyle mi başlar, yoksa sol eliyle mi girişir? Bunların hangisinin daha uygun olduğunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, sağ eliyle etmek evlâdır, dediler. Zira hadîs-i şerifte:

"Peygamber Efendimiz, saçını taramakta, ayakkabı giymekte, abdestte ve misvak kullanmada, sağdan başlamayı tercih ederdi," buyrulmuştur.

Bundan anlaşıldığına göre sağ eliyle kullanmak daha iyidir.

Bazıları dediler ki: "Misvâk kullanmak, temizleme ve güzelleştirme hususundan yahut kazuratı giderme kısmından başka bir şey değildir. Eğer birinci kısımdan olursa sağ eliyle etmek gerektir. Eğer ikinci kısımdan sayılırsa sol eliyle etmek gerekir. Zi-

ra Ebu Dâvud'un naklinde Hazret-i Âyişe'den sahih isnatla rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri temizlemede ve yemek yemede sağ elini, halâda ve ezâ veren şeyleri gidermede sol elini kullanırdı," buyrulmuştur.

Misvâk kullanmanın, ezâ veren (incitici) şeyleri giderme kısmından olduğu açıktır. Bu takdirde sol elin kullanılması gerektir. Hatta Ebu'l-Abbâs El-Kurtubî *Müfehhem* adlı kitabında İmam Mâlik'den rivayet etmiştir ki:

"Mescidlerde misvak kullanmayın, çünkü o kazuratı (pisliği) giderme kısmındandır," diye buyurmuştur. Yâni tükürmek ve sümkürmek kısmından olup bu gibi şeyler mescidlerde caiz değildir, diye tasrih etmiştir.

Yukarıda geçen hadîs-i şeriften anlaşıldığı üzre Resulullah Efendimiz sağ taraflarından başlardı demektir. Yoksa sağ eliyle misvâk kullanırdı demek değildir. Hâsılı, mübarek ayağını koymada, nalın giymede, abdestte ve misvâk kullanmada sağ taraflarından başlardı, demek olur. Bundan misvâki sağ eliyle tutmuş olması anlaşılmaz. Belki anlaşılan, mübarek ağzının önce sağ tarafını misvâklemesidir. En iyisini Allah bilir."

Peygamber Efendimiz ne miktar su ile abdest alırdı ve ne miktarla yıkanırdı? Bunun beyanında Enes Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki: "Resulullah Efendimiz, bir sa' miktarı su ile yıkanırdı; nihayeti beş müd'e varırdı. Bir müd ile de abdest alırdı," demiştir.

Sa', öyle bir ölçektir ki, Bağdat rıtılı ile beş rıtıl ve bir rıtılın üçte biri su alır. Rıtıl, İmam Nevevî'nin dediği üzre 128 dirhem ve bir dirhemin yedide biridir. Müd, Hicaz ehli katında bir rıtıl ve bir rıtılın üçte biridir.

Bir rivayette: "Beş mekkûk ile yıkanırdı ve bir mekkûk ile abdest alırdı," diye gelmiştir.

Mekkûk, üç kelce (kile)dir. Kelce, bir menâ ve bir menânın sekizde yedisidir. Menâ, iki rıtıldır ki, iki yüz altmış dirhem eder.

İmam Buharî, Müslim ve Ebu Dâvud böyle rivayet etmişlerdir. Yine Ebu Dâvud katında Resulullah Efendimizden rivayet edilmiştir ki:

"Abdestte iki rıtıl su kifayet eder," buyurmuşlar.

Âyişe'den (r.a.) nakledilmiştir ki: "Resulullah Efendimiz bir sa' ile yıkanır ve bir müd ile abdest alırdı," demiştir.

Velhasıl abdest almada ve gusül etmede suyu israftan sakınmak gerektir. İmam Ahmed'in naklinde gelmiştir ki, bir gün Sa'd abdest alırken Fahr-i Kâinat Hazretleri üzerine uğradı:

— Bu ne israf, ya Sa'd? dedi.

O da:

— Abdestte israf olur mu? dedi.

Peygamber Efendimiz:

— Evet. Eğer akarsu üstünde bile olsan, israf vardır, diye buyurdu.

Hâsılı, yeter miktardan fazlasını harcamak israftır. İsterse kişi ırmak kenarında olsun.

Tirmizî, Übey bin Kâ'b'dan rivayet etmiştir ki, Resulullah Efendimiz:

"Abdestin bir şeytanı vardır. Adı Velehân'dır. Onun vesvesesine uyup suyu israf etmekten sakının," buyurmuşlar.

2. Fasıl

Peygamberimizin Abdestte Azalarını Birer, İkişer ve Üçer Kez Yıkaması

Buharî'nin naklinde İbn-i Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki:

"Resulullah Efendimiz abdest alırken azalarını birer kere yıkadı," buyurmuştur.

Böyle demesi, **"İzâ kumtüm illâ's-salâti fağsilû... — Namaza kalktığınız zaman... yıkayın,"** (Mâide sûresi: 5/6) sözünün özünü bildirmekti. Zira emirden maksat, bir şeyin hakikatinin vücuda getirilmesini talebdir. Yâni emir, hakikatin icadını ifade edicidir, adedinin tayinini ifade edici değildir. Şeriat sahibi Efendimiz, bir kerresi icâb için olup fazlasının müstehap olduğunu beyan eyledi.

Ama Übey bin Kâ'b'ın rivayetinde: "Su istedi ve birer kere yıkayarak abdest aldı, sonra 'İşte bu abdesttir ve Allah onsuz namazı kabul etmez,' buyurdu," diye gelmiştir.

Burada fiille ve sözle beraber olarak beyan vardır. Fakat hadîs zayıftır. İbn-i Mâce çıkarmıştır. Birkaç yoldan daha rivayet olunmuştur. Hepsi zayıftır. Nitekim Fethü'l-Bârî'de zikredilmiştir.

Rezîn'in rivayetinde Abdullah bin Zeyd'den rivayet edilmiştir ki: "Resulullah Hazretleri abdest aldı, azâsını ikişer kere yıkadı ve 'Böyle etmek nur üstüne nurdur,' buyurdu," demiştir.

İmam Ahmed ve Müslim'in rivayetlerinde Hazret-i Osman: "Resulullah Hazretleri üçer kere yıkayarak abdest aldı," demişlerdir.

Yine bir rivayette böyle buyurduktan sonra: "İşte bu, benim abdestimdir, benden önceki peygamberlerin ve İbrahim'in abdestidir," dedi, diye rivayet etmiştir.

Rezîn böyle rivayet etmiştir. Ama İmam Nevevi, *Müslim şerhi*nde "Bu rivayet zayıftır," demiştir. Hâsılı Peygamber Efendimizin abdestte azalarını üç kere yıkadığı sâbittir, ama üçten fazla olduğu merfu hadîslerden hiç birinde gelmemiştir.

3. Fasıl

Peygamberimizin Abdestinin Nasıl Olduğu

İmam Buharî'nin naklinde Osman bin Affan (r.a.) buyurmuştur ki: "Kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri bir su kabı istedi. Getirdiler. Alıp iki mübarek eline üçer kere döktü. Ondan sonra sağ elini kabın içine soktu, su alıp ağzına ve burnuna su verdi. Ondan sonra üç kere mübarek yüzünü ve üç kere dirseklerine kadar ellerini yıkadı. Sonra mübarek başını meshetti. Ondan sonra iki mübarek ayağını üçer kere topuklarına kadar yıkadı. Daha sonra:

— **Bir kimse böyle benim abdestim gibi abdest alır, sonra iki rek'at namaz kılar ve o namazda nefsine tahdis etmezse -yâni mümkün olduğu kadar havatırı nefyeder, bir nesneyi gönlüne getirmezse- onun geçmiş günahları mağfiret olunur,** buyurdu."

Abdullah bin Zeyd bin Âsımu'l-Ensârî'den rivayet edilmiştir ki, bazı kimseler:

— Peygamber Efendimiz Hazretlerinin abdesti gibi abdest al, görelim, dediler.

Abdullah (r.a.) su istedi. Getirdiler. Önce iki eline su döktü, ellerini üç kere yıkadı. Ondan sonra kaba elini soktu, su alıp üç kere yüzünü yıkadı. Ondan sonra tekrar elini suya soktu, su alıp dirseklerine dek ikişer kere ellerini yıkadı. Sonra yine elini kaba sokup su aldı, başına meshetti. Meshi şöyle etti: Başının önünden iki elini kafasına varıncaya kadar sürdü. Sonra tekrar sürüp önüne getirdi. Ondan sonra topuklarına dek iki ayağını yıkadı ve:

— İşte Fahr-i Âlem Hazretlerinin abdesti budur, dedi.

Buharî, Müslim, Mâlik, Ebu Dâvud ve Nesâî'nin rivayetlerinin özü bu zikrolunandır. Ebu Dâvud'dan bir rivayette şöyledir ki: "Başına meshetti, iki kulağının dışına ve içine meshetti," demişlerdir. Başka bir rivayette de: "Kulaklarının dışına ve içine meshetti ve parmaklarını kulaklarının deliklerine soktu," demişlerdir.

İbnü'l-Kayyum: "Doğrusu şudur ki, Fahr-i Kâinat Hazretleri, başını meshetmeyi tekrarlamadı. Yâni mübarek başına sadece bir kere meshederdi," dedi.

İmam Nevevî der ki: "Sahih hadîslerde '**El-meshu merreten vâhideten — Mesh bir keredir,**' diye vâki olmuştur. Kimisinde sadece mesh sözü geçip kaç kerre olduğu geçmemiştir. Ama bazı rivayette üç kere meshederdi diye gelmiştir."

İbnü's-Sem'ânî der ki: "Rivayetin değişik olması birden fazla olmaya hamlolunur. Yâni bazen bir kere meshle iktifa ederler, kimi zaman da üç kere meshederler-

miş. Meshin birden fazla olmasına diğer azaların yıkanmasından da delil getirmişlerdir. Yâni mademki azalar üç kere yıkanır, mesh de üç kere gerektir. Zira abdest, hükmî tahârettir. Hükmî tahârette ise yıkamakla meshetmek arasında fark yoktur, dediler."

Ama meshin birden fazla olmadığının en kuvvetli delillerinden biri, İbn-i Huzeyme ve diğerlerinin doğrulamış bulundukları meşhur hadîstir. Yâni Abdullah bin Amr yolundan abdestin sıfatı hakkında naklolunan hadîstir ki:

"Resulullah Efendimiz Hazretleri azalarını üçer kere yıkayarak abdest aldıktan sonra:

— Her kim bunun üzerine bir şey ilâve eder veya bundan bir şey eksiltirse kötü bir iş yapmış ve zulmetmiş olur, buyurdu," diye rivayet etmişlerdir.

Bu hadis-i şerifin sözleri arasında gerçi mesh zikredilmemiştir, ama Said bin Mansur'un rivayetinde: **"Başına bir kere meshetti,"** diye belirtilmiştir.

"Her kim bunun üzerine bir şey ilâve ederse kötü bir iş yapmış ve zulmetmiş olur," sözü, meshin bir kereden fazla olmasının müstahap olmamasını gerektirir. "Üç kere meshederdi," diye gelen hadisler sahih olduğu takdirde meshden maksad başı kaplamaya hamlolunur. Yâni meshde başın tamamına mesholunur, bir sürülen yere bir daha sürülmez. Hâsılı bir defa bir yanına, bir defa öbür yanına ve üçüncüde başın tamamına mesholunur. Yoksa başın tamamına üç defa birbiri üstüne mesholunması kasdedilmiş değildir. Hadis-i şerifleri bu anlatılanlar üzre hamletmek gerektir. Böyle olunca delillerin arası bulunup birleştirilmiş olur, birbirine zıt olma görüntüsü kalmaz. En iyisini Allah bilir.

Mesh başın neresine gerektir? Belirli bir yeri var mıdır, yoksa neresine olursa caiz midir? denilirse Atâ'dan rivayet edilmiştir ki: "Resulullah Efendimiz abdest alırken sarığını başından itip açarak başının ön tarafını meshederdi," demiştir.

Bu rivayette Peygamber Efendimizin mübarek başının ön tarafına meshettiği sâbit olmuştur. Bu hadis mürseldir, fakat başka yönden de mevsul olarak geldiği için kuvvet bulmuştur. Nitekim İmam Şafiî "Bir mürsel, başka bir mürselle yahut bir müsnedle kuvvet bulur," demiştir.

Bazı nakillerde Hazret-i Osman'dan da rivayet edilmiştir ki: "Başının ön tarafını meshetti," demiştir. Ama İbn-i Ömer Hazretlerinden sahih şekille başın bir kısmının meshinin yeterli olduğu gelmiştir. Yâni neresi olursa olsun bir miktar yerini meshetmekle abdest tamam olur. İbn-i Münzir böyle demiştir. İbn-i Huzeyme'nin dediği üzre mezkûr sözün inkârı, sahih nakille ulu sahâbeden rivayet edilmiş değildir.

Başın meshinde vacip (gerekli) olan miktarın ne kadar olduğunda ihtilâf etmişlerdir. İmam Şâfiî ve bir cemaat: "Eğer yalnız bir kıla meshedilse bile yeterlidir," dediler.

İmam Mâlik, Ahmed ve bir cemaat: "Başın tamamına meshedilmek gerek" dediler. İmam Âzam Hazretleri katında başın dörtte birine meshetmek gerektir. Vacip olan budur. Zira Resûlüllah Efendimiz nâsiyesine (alnına) meshetti. Nâsiye dörtte bire yakındır, diye buyurmuştur.

Mazmaza ve istinşak hususunda Talha bin Madrif'den, o da babasından ve dedesinden rivayet etmiştir ki: "Bir kere Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin üzerine geldim. Fahr-i Âlem Hazretleri abdest alıyordu. Abdest suyunun mübarek yüzünden ve sakalından göğsünün üstüne aktığını gördüm. Mazmaza ile istinşak arasını ayırırdı," demiştir.

Mazmaza ile istinşak arasını ayırırdı demekten murat her biri için eline başka su alırdı demektir.

Müslim'in rivayetinde gelmiştir ki, Hazret-i Osman su istedi. Getirdiler. Alıp avucuna döktü. Üç kere ellerini yıkadı. Ondan sonra sağ elini su kabına soktu, su alıp mazmaza etti ve burnunu yıkadı. Sonra üç kere yüzünü yıkadı.

Buharî katında Abdullah ibni Zeyd: "Sonra yıkadı yahut bir avuç su ile mazmaza ve istinşak etti. Ondan sonra:

— İşte Resulullah'ın abdesti böyleydi, dedi," diye rivayet etmiştir.

Bundan açıkca bir avuç su ile hem mazmaza ve hem istinşak ettiği anlaşılır.

İmam Nevevî der ki: "Bunda, mazmaza ve istinşakta suyu sağ eliyle alıp kullanmanın sünnet olduğuna işaret vardır."

Mazmaza ve istinşak işinde beş yol vardır. En doğru olanı şudur:

1. Üç garka (daldırma) ile mazmaza ve istinşak edilir. Yâni elini bir kere suya daldırır, aldığı su ile bir mazmaza ve bir istinşak eder. Ondan sonra yine daldırır, bir mazmaza ve bir istinşak daha eder. Ondan sonra yine daldırıp öyle eder.

2. Bir garkada mazmaza ve istinşak arası birleştirilir. Yâni elini bir kere daldırmakla üç mazmaza ve üç istinşak eder. Mazmazalar istinşaklardan önce edilir.

3. Elini bir kere daldırır, ondan bir mazmaza ve bir istinşak eder. Tekrar bir mazmaza ve bir istinşak eder, tekrar bir mazmaza ve bir istinşak eder.

4. Elini iki kere daldırır, birinden üç mazmaza eder, öbüründen üç istinşak eder.

5. Elini suya altı kere daldırır. Üçünden mazmaza eder, üçünden de istinşak eder."

İmam Nevevî: "Doğru olanı birincisidir. Onun hakkında sahih hadîsler gelmiştir," diye buyurdu.

Malûm olsun ki, asıl itimat fukahanın sözlerinedir. Zira onlar hadîs-i şerifleri tenkıd edip (sağlamını çürüğünden ayırıp) içtihatları bakımından en doğru olanı yaz-

mışlardır. O halde kişinin, kendi imamının kavli ne ise ona göre amel etmesi gerektir. Nitekim fıkıh kitaplarında ayrıntıları ve açıklamalariyle beyan olunmuştur. Aksi halde her kişi hadîs-i şeriflerden ve âyet-i kerîmelerden hüküm çıkarmaya muktedir değildir.

İmam Ahmed bin Hanbel ve Ebu Sevr'in mezheplerinde istinşak vaciptir. **İstinşak'ın mânası,** suyu genize dek çıkarmaktır. Delilleri Ebu Hüreyre'nin rivayetinde gelen hadîs-i şeriftir ki: "Sizden biriniz abdest aldığı zaman suyu burnuna çeksin, ondan sonra sümkürüp çıkarsın," buyrulmuştur.

İşin zahirine bakıp bunlar vücuba zahib oldular. Ama âlimlerin umumunun mezhebinde istinşak müstehaptır. Onlar emri mendupluğa hamletmişlerdir. Zira Fahr-i Kâinat Hazretleri: "Allah'ın buyurduğu gibi abdest al!" demiştir.

Allah'ın abdest hakkında buyurduğu âyet-i kerîmede istinşak yoktur, demişlerdir.

Ebu Dâvud'un naklinde: "Fâhr-i Kâinat Hazretleri göz pınarlarını meshederdi," diye gelmiştir.

Tirmizî'nin rivayetinde Hazret-i Osman'dan rivayet edilmiştir ki: "Resulullah Efendimiz Hazretleri abdest alsa mübarek sakalını hilâllerdi," buyurmuşlar.

İbn-i Mâce katında İbn-i Ömer'den rivayet edilmiştir ki: "Resulullah Hazretleri abdest aldığı, zaman ârızlarını bir miktar ovardı. Ondan sonra mübarek sakalının altından parmaklarını sokup hilâllerdi." buyurmuştur.

Ârız'dan burada murat, yüzünün iki yanında biten sakalıdır.

Ebu Dâvud, Enes Hazretlerinden rivayet etmiştir ki, Fahr-i Âlem Hazretleri abdest aldığı zaman bir avuç su alırdı ve mübarek çenesinin altına sokar ve sakalını hilâllerdi. Sonra:

— Rabbim bana bunu emretti, derdi.

İbn-i Mâce'nin naklinde Ebu Râfi'den gelmiştir ki: "Resulullah Efendimiz Hazretleri abdest aldığı zaman parmağının tamamen ıslanması için yüzüğünü hareket ettirirdi," buyurmuş.

Ebu Dâvud, İbn-i Mâce ve Tirmizi'nin nakillerinde Müstevred bin Şeddâd'dan rivayet edilmiştir ki, her ne zaman o Hazret abdest alsa mübarek ayağının parmaklarının arasını serçe parmağı ile ovardı, demiştir.

Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde gelmiştir ki, bazı seferde Muğiyre bin Şu'be (r.a.), Fahr-i Kâinat Hazretlerinin eline su koyardı, o abdest alırdı, demişlerdir.

İbn-i Mâce'nin naklinde Saffân bin Assâl'dan rivayet edilmiştir ki: "Seferde ve hazerde Resulullah Efendimiz Hazretlerinin eline abdest aldığında su döktüm," demiştir.

Bu rivayetlerden anlaşılan şudur ki, abdest almada başkasından yardım görmek ve istemek mekruh değildir. Abdest için başkasının su hazırlaması ise evleviyetle caiz olur.

Hâkim'in naklinde Rubeyyi' binti Muavviz (r.a.) den rivayet edilmiştir ki: "Resulullah Efendimiz Hazretlerine abdest suyu getirdim. Suyu dök, diye emretti. Ben de döktüm," dedi.

Kasdedilen, "Mübarek eline su döktüm, abdest aldı," demektir. Bu rivayette cevaz çok açıktır. Zira hem hazerde olmuştur ve hem de kendileri emretmiştir.

Darekutni'nin rivayetinde gelmiştir ki, Resulullah Efendimiz hacamat ettikten sonra abdest almadan namaz kıldı. Ancak hacamat yerlerini yıkadı, ondan başka yerlerini yıkamadı, demişlerdir.

Güzel âdetlerinden biri şu idi ki, yağlı bir şey yese mübarek ağzını yıkardı. Ama bazen de bunu terkederdi. Uykudan kalktığında bazen abdest alır, bazen de almazdı. Zira gözü uyur, fakat gönlü uyumazdı. Nitekim Buharî'nin hadîsinde böyle gelmiştir. Bunda uykunun kendisinin hades (abdesti bozucu hal) olmadığına, belki hades zannı taşıyan bir hal olduğuna delâlet vardır. O Hazret'in mübarek kalbi uyanık bulunduğu için hades vâki olmadığını bilirdi. Başkalarında bu hal yoktur.

Hitâbî: "Uyku halinde rüyada gelen vahyi ezberinde tutması için kalbi uyumazdı," demiştir.

4. Fasıl

Mestlere Meshetmek

Malûm olsun ki, hadîs âlimlerinden bir topluluk, mestler üzerine meshetmenin mütevatir olduğunu tasrih etmişlerdir. Bir cemaat da rivayetçilerini toplamışlardır, seksenden fazla gelmiştir. Aşere-i Mübeşşere rivayetçileri cümlesindendir.

İbn-i Abdülberr der ki: "Ben, geçmiş fukahadan bir kimsenin onu inkâr ettiğini bilmiyorum. Ancak Mâlik'den inkâr naklolunmuştur. Bununla beraber ondan gelen sahih rivayetler, ispatını tasrih eder."

Velhasıl İmam Mâlik'den gelen bir rivayettir. Ama şimdiki halde Mâliki âlimleri katında iki kavl vardır:

1. Mutlak olarak caizdir.
2. Misafire caizdir, mukime caiz değildir.

İkinci kavl, müdevven kitaplarda olanın gereğidir. İbn-i Hâcib de buna hükmetmiştir. Ama diğer müçtehidlerin mezheplerinde mutlak olarak caizdir.

İbn-i Münzir der ki: "Mestler üzerine meshetmek mi daha üstündür, yoksa çıkarıp ayağı yıkamak mı daha üstündür? diye âlimler ihtilaf etmişlerdir. Ama benim ihtiyarıma göre meshetmek daha üstündür. Şu cihetten ki, ona dil uzatan bid'at ehli haricî ve rafızîlerden kim varsa onlara inat ve muhalefet hasıl olur."

Şafiî âlimlerinden İmam-ı Nevevî der ki: "Ashâbımız katında yıkamak daha üstündür. Zira asıldır. Fakat meshin terk olunmaması şartiyle daha üstündür. Yâni zaman zaman mesh dahi olunmalı."

Ama sadece mesh ile iktifa edenler, **"Ve ercüleküm — Ve ayaklarınızı"** sözünün zahirine bakıp onu temessük edindiler. Yâni cerle olan kıraet üzre, **"V'emsehû bi-ruusiküm ve ercüliküm — Başlarınızı ve ayaklarınızı mesnediniz,"** (Mâide sûresi: 5/6) sözünde ayak başa matuf olup ayak da baş gibi mesh ile iktifa olunur sandılar. Sahâbe ve tabiînden bir topluluk, bu sözün zahirini mezhep edindiler. Zayıf bir rivayette İbn-i Abbas Hazretlerinden de bu kavl rivayet edilmiştir. Ama onlardan sâbit olan kavl, bunun aksi üzredir. Ayrıca İkrime'den, Şa'bî'den ve Katâde'den rivayet edilmiştir ki, vacip olan yıkamak yahut meshetmektir. Bazı zâhir ehlinden ikisinin arasını birleştirmek ve ikisini birden yapmak vaciptir diye rivayet olunmuştur.

Âlimlerin umumunun hücccetleri sahih hadîslerdir. Nitekim biraz aşağıda inşallah zikrolunacaktır. Bu hususta âyet-i kerîmeden birkaç veçhile cevap vermişlerdir. Biri şudur ki, **"Ercüleküm** — Ayaklarınızı," nasbla kıraet olunmuştur; **"Ve eydiyeküm** — Ve ellerinizi," kelimesine matuftur, dediler.

Bazıları dediler ki: "Âyette olan mesh, mestler üzerine meshin meşruiyetine (şeriata uygunluğuna) hamlolunur. O halde cerle okumanın mestler üzerine meshe ve nasble okumanın ayakların yıkanmasına homlolunması gerektir." (Yani âyet-i kerîmede "ayaklarınızı" kelimesinin aslı olan kelime **"ercüleküm"** diye okunursa bundan "ayaklarınızı meshediniz" mânası çıkmakla beraber "mestler üzerine meshediniz" mânası anlaşılmalı ve aynı kelime başka bir kıraetle **"ercüliküm"** şeklinde okunduğu takdirde bundan ayakların yıkanması mânası anlaşılmalı, demek olur.)

Kadı Beyzavî: "Cer, civarîdir," demiş. Bunun benzeri Kur'an'da çok gelmiştir. Bu cümleden biri, **"Azâbe yevmin elimin — Acı bir günün azâbı,"** (Hud sûresi: 11/26), biri de **"Ve hûrun iynun — İri gözlü huriler"** (Vâkıa sûresi: 56/22) sözleridir ki, Hamza ve Kisâî'nin kıraetlerinde cerle vâki olmuştur. Arap kelâmında bu zikredilenlerin son cüzlerinde olan cerler hep civarı cer'dir. Nahivciler bunun için ayrı bir bab yazmışlardır. Âyet-i kerîmede **"Ve ercüleküm"** kelimesinin civarî cer üzre gelmesinin faydası şuna tenbih içindir ki, "Ayağa su dökmekte kısa kesiniz," demektir dediler.

İmam Müslim'in naklinde Muğiyre bin Şu'be'den rivayet olunmuştur ki, Muğiyre (r.a.), Fahr-i Âlem Hazretleri ile Tebük gazâsına beraber gitmişti. Kendisi şöyle anlattı: "Bir gün sabah namazından önce Resulullah Efendimiz Hazretleri sahra tarafı-

na gitti. Ben de matara alıp arkasından gittim. Abdest alacağı zaman mübarek ellerine su döktüm. İki elini ve yüzünü yıkadı. Arkasında sof bir cübbesi vardı. Kollarını sığamak istedi. Yenleri darmış, kolları sığanmadı. Hemen ellerini içeri çekip cübbenin altından dışarı çıkardı ve cübbeyi mübarek omzunun üstüne bıraktı. Kollarını yıkadı. Ondan sonra mübarek alnına sarığının üstünden meshetti. Ben eğilip iç ediklerini (ayakkabılarını) çekmek istedim. Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— Bırak dursun, ben onları tahâretle giymiştim, dedi.

Sonra üzerlerine meshetti. Ondan sonra devesine bindi, ben de bindim."

Tirmizî katında yine Muğiyre'den rivayet edilmiştir ki: "Resulullah Hazretleri mestlerinin dış yüzü üzerine meshetti," demiştir.

Yine ondan rivayet edilmiştir ki: "Resulullah Efendimiz Hazretleri mestleri üzerine meshetti. Ben:

— Unuttun, ya Resulallah! dedim.

Resulullah Efendimiz:

— Belki sen unuttun. Ben bunu bilerek ediyorum. Rabbim bana bunu emretti, buyurdu."

Ebu Dâvud ve Ahmed böylece rivayet etmişlerdir.

İmam Ahmed ve Buharî, Amr bin Ümeyyetü't-Damrî'den rivayet ederler ki: "Resulullah Efendimiz Hazretlerinin sarığı ve mesti üzerine meshettiğini gördüm," demiştir.

İmam Müslim'in rivayetinde Hazret-i Ali bin Ebi Tâlib (r.a.): **"Resulullah Efendimiz Hazretleri, mestler üzerine meshetmeğe misafir için üç gün üç gece ve mukim için bir gün bir gece ruhsat buyurdu,"** diye buyurmuştur.

5. Fasıl

Peygamberimizin Teyemmümü

Önce malûm olsun ki, teyemmüm, Kitap, Sünnet ve İcma ile sâbittir. Âlimler icma etmişlerdir ki, teyemmüm, yüzden ve elden başka yere olmaz. Gerek büyük hades (cünüplük) ve gerekse küçük hades (abdestsizlik hali) olsun. Hâsılı cünüp olan da abdesti bozulan da ancak yüzüne ve dirseklerine varıncaya kadar ellerine teyemmüm etmelidir. Ama teyemmümün keyfiyetinde ihtilaf etmişlerdir.

İmamların ekserinin mezhebinde iki darbe lâzımdır. Yâni iki kere ellerini temiz ve güzel toprağa vurmak gerek. Bir kere yüzüne sürmek için, bir kere de kollarına sürmek için.

İmam Müslim'in (Allah ona rahmet etsin) rivayetinde Huzeyfe (r.a.) Fahr-i Kâinat Hazretlerinden rivayet etmiştir ki: **"Biz, diğer ümmetler üzerine üç hasletle üstün kılındık. Birisi şudur ki, saflarımız meleklerin safları gibi kılındı. Biri de şudur ki, bütün yeryüzü bize mescid kılındı.** Her nerede namaz kılsak caiz olur. Başka dinlerde bu ruhsat yoktur. Sadece kendi mescitlerindekılınması gerekti. **Biri de şudur ki, yerin toprağı bize temiz kılındı,"** buyurmuşlar. Yâni su bulunmadığı zaman toprağı bizi hadesten temizler demek olur.

Buharî'nin rivayetinde Ebu Ümâme'den rivayet edilmiştir ki: **"Bütün yeryüzü bana ve ümmetime temiz ve mescid (secde yeri) kılındı,"** buyrulmuştur.

Bu hadîs-i şerif Huzeyfe'nin hadisinden daha umumîdir. Zira onda "yeryüzünün toprağı" buyrulmuştu. Burada ise "yeryüzü" nün kendisi buyruldu. Bu takdirde bütün arz (yeryüzü) cinsinden olana şâmil olur. Ama topraktan başkası ile teyemmüm caiz değildir, dediler. Umumî olanı hususî olana hamletmişlerdir.

İmam-ı Âzam Hazretlerinin mezhebinde arz cinsinden olan ve yumuşar kısmından olmayan altın, gümüş ve demir gibi ve yakmakla kül olmayan her nesne ile teyemmüm caizdir. Meselâ toprakla, kumla, taşla, sürmeyle, zırnıkla, toprak karışmış altın ve gümüşle, üzerleri tozlanmış arpa ve buğdayla teyemmüm etmek caizdir.

İmam Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Ammâr bin Yâser, Efendimiz Hazretlerinin kendine teyemmümü öğrettiğini naklettiği hadîsinde: **"Resulullah Efendimiz mübarek avuçları ile yere vurdu, onları üfledi, sonra yüzüne meshetti,"** buyurmuştur.

6. Fasıl

Peygamberimizin Guslü

Malûm olsun ki, guslün farzı, ağzını, burnunu vesair bedenini yıkamaktır. Bizim mezhebimizde niyet sünnettir. Cünüp olana guslün vacip olmasının delili:

"Ve in küntüm cünuben fettahherû — Ve eğer cünüpseniz iyice temizlenin," (Mâide sûresi: 5/6) âyet-i kelimesidir.

Ayrıca:

"Lâ takrebu's-salâte ve entüm sükârâ hattâ ta'lemû mâ tekulûne ve lâ cünuben illâ âbirî sebilin hattâ tağtesilû — Sarhoşken ne dediğinizi bilinceye kadar ve yolculuk dışında cünüpken de yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın," (Nisâ suresi: 4/43) âyet-i kerimesidir.

Kişiye mükerrer cünüplük vâki olsa bir gusül hepsine kifayet eder. Müslim'in rivayetinde Enes (r.a.) Hazretleri: **"Peygamber Efendimiz Hazretleri, hanımlarını dolaşırdı ve sonunda bir kere guslederdi,"** demiştir.

Ama İmam Ahmed ve diğerlerinin naklinde Ebu Râfi'den rivayet edilmiştir ki; "Fahr-i Kâinat Hazretleri, hatunlarını dolaştı. Her birinin yanında bir gusül etti. Ben:

— Ya Resulallah! Sonunda bir gusülle niçin iktifa etmiyorsunuz? dedim.

Resulullah Efendimiz:

— Bu daha temizleyici, daha güzel ve daha temizdir, diye buyurdu."

Bundan anlaşılan şudur ki, sonunda bir gusül hepsine yeter, fakat her cünüplükte bir gusül etmek daha üstündür.

Âlimler de icmâ ve ittifak etmişlerdir ki, iki cimâ arasında bir gusül etmek vacip değildir. Ama umum katında abdest almak müstehaptır. İmam Ebu Yusuf, "Müstehap değildir," demiştir. Mâlikîlerden İbn-i Habîb "Vaciptir" demiş ve zâhir ehli de buna zahib olmuşlardır. Delil olarak tutundukları, İmam Müslim'in naklinde gelen: "**Sizden biriniz ehline yaklaştıktan sonra bir daha yaklaşmak isterse ikisi arasında vuzu etsin** (abdest alsın veya yıkansın)," hadîsidir.

Ama bazılarına göre burada vâki olan "vuzu' etsin", ibaresinden murat, vuzuun lugavî mânasıdır. Yâni aleti yıkamak kasdedilmiştir, dediler.

Hazret-i Âyişe'den rivayet edilmiştir ki: "Resulullah Efendimiz Hazretleri, cünüplükten gusletse iki mübarek elini yıkar, sonra abdest alırdı. Nitekim namaza abdest alır, ondan sonra ellerini suya sokup kıllarının diplerini hilâllerdi. Sonra üç kere iki elini suya daldırıp başına dökerdi. Ondan sonra bütün vücuduna su dökerdi."

Bazı sahih rivayette "Mübarek ellerini yıkadıktan sonra fercini yıkardı," diye gelmiştir.

Gusülde âzâyı oğuşturmak, yâni yıkarken ellerini sürmek vacip midir, değil midir? diye ihtilaf etmişlerdir. İmam-ı Mâlik'den ve Müznî'den vacip olduğu nakledilmiştir.

İbn-i Battâl: "Abdest azâsına el sürtmek icmâ ile vaciptir. O halde gusülde de vacip olması gerekir. Zira ikisi arasında fark yoktur," demiştir.

Ama buna itiraz edip: "Oğmak vacip değildir diyenlerin hepsi, abdest alıcı kimsenin elini suya daldırmasına ve hiç oğuşturmamasına icazet vermişlerdir. Bu takdirde icmâ bâtıl ve gereklilik ortadan kalkmış olur," dediler. Hâsılı sadece lâzım olan, bedenin üzerine su akıtmada oğuşturma olursa güzel ve nefistir, olmazsa bir şey lâzım gelmez, gusül sahih olur.

Mezkûr hadîste "İki elini daldırıp üç kere su dökerdi" denilmesinde gusülde üç kere yıkamanın müstehap olduğuna delâlet vardır. İmam Nevevî der ki: "Bu hususta âlimlerden hiç kimsenin aksini düşündüğünü bilmiyorum. Ancak Maverdî aksini ileri sürüp 'Gusülde tekrar müstehap değildir,' diye buyurdu." Ama İbn-i Hacer, "Ebu Aliyyi's-Seci ve Kurtubî de böyle dediler," demiştir.

Yine Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerinin guslünün nasıl olduğu hakkında mü'minlerin anası Meymune (r.a.) buyurmuştur ki: "Fahr-i Kâinat Hazretlerine gusül için su koymuştum. Suyu aldı, iki elini iki kere yahut üç kere yıkadı. Ondan sonra sol eline su döktü de ud yerlerini yıkadı. Sonra elini yere sürdü. Ondan sonra mazmaza ve istinşak etti. Yüzünü ve iki elini yıkadı. Ondan sonra vücudunun geri kalan yerlerine su döktü. Sonra yerinden gitti ve iki ayağını yıkadı."

İmam Buharî böylece rivayet etmiştir. Gusül yerinden gittikten sonra ayak yıkamak, durduğu yerde gusül suyu birikmiş olduğu zaman olur. Ama bir mermer yahut tahta üzerinde yıkanmış olsa, dökülen su akıp orada bir şey kalmasa, sadece gusülden evvel durduğu yerde ayağı yıkamak doğru olur. Yâni önce abdesti tamamlayıp ondan sonra gusleder. Bu caizdir. Ayak yıkamayı tehir etmez.

Sahih-i Buharî'de Cübeyr bin Mut'ime'den rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri:

— Ben gusledince şu iki elimle üç kere başıma dökerim, diye buyurmuştur.

Bundan murat, bununla gusül tamam olur, demek değildir. Belki önce böyle ederim, ondan sonra bedenin geri kalanını yıkarın demektir.

Yine Buharî'nin naklinde Ebu Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki: "Bir gün namaz için kamet olundu ve saf dizilip durdu. Ondan sonra Fahr-i Âlem Hazretleri hücresinden çıkıp geldi, namaz yerine durdu. Orada kendisine gusül gerekmiş olduğu hatırına geldi. Dönüp gitti, gusledip yine geldi. O halde ki, mübarek başından tane tane su damlıyordu. Hemen tekbir etti. Biz de onunla beraber kıldık," demiştir.

Rivayetçi, Fahr-i Âlem Hazretlerine guslün gerekli olduğunu karineyle anladı yahut sonradan Fahr-i Âlem Hazretlerinin kendisi bildirdi, öylece bildi, demişlerdir. Hadîste gusülden geldiği gibi hemen tekbir etti denilmesinden anlaşılır ki, kametle namaza giriş arasında amel-i kesîr (çok iş ve harekette bulunmak) caiz imiş. Tekrar kamet lâzım değilmiş.

Meymune'den bir rivayette şöyledir ki: "Gusülden sonra o Hazret'e silinmek için bez verdim. Almadı, ellerini silkerek gitti," demiştir.

Bazıları bundan gusülden sonra silinmenin mekruh olduğuna delil çıkardılar. Ama mezkûr hadîste buna delâlet yoktur. Bezi başka bir sebepten dolayı almamış olması mümkündür. Muhalleb der ki: "Almaması belki de şerefli cisminde yaşlığın bereketinin kalması içindi. Yahut tevazu göstererek almadılar. Belki bezde ipek vardı yahut kirli bir bezdi, bu türlü bir düşünceyle almamış olması da muhtemeldir."

Â'meş'den rivayet edilmiştir ki: "Bu hususu İbrahim Nehaî Hazretlerine sordum:

— Mendil kullanmakta beis yoktur, caizdir. Fahr-i Âlem Hazretlerinin Meymune'den mendil (kurulanma bezi, havlu) kabul etmemesi bunun âdet olması korkusundandı, diye cevap verdi," demiştir.

Teymî şerhinde dedi ki: "Bu hadîste silinmenin âdet olduğuna delil vardır. Zira eğer öyle olmasaydı. Meymune, kendilerine mendil getirmezdi."

Bazı âlimler de: "Elleriyle suyu silkmeleri silinmenin mekruh olmadığına delâlet eder. Zira ikisinden de murat suyu gidermektir," dediler.

Sahih-i Buharî'de gelmiştir ki, âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri cünüp iken yatmak istese ud yerlerini yıkardı ve namaz abdesti gibi abdest alıp, ondan sonra yatardı. Bunda hikmet şudur ki, hades tahfif olunur. O yıkanan âzâdan cünüplük zail olur.

İbn-i Ebi Şeybe'nin rivayetinde Şeddâd bin Evs'den rivayet edilmiştir ki: "Her ne zaman biriniz geceleyip cünüp olsa da yatıp uyumak istese abdest alsın. Zira abdest, cünüplük guslünün yarısıdır," demiştir.

Bazıları: "Bunda hikmet şudur ki, abdest, iki temizlikten biridir," dediler. Bu takdirde teyemmüm de onun yerini tutar.

Beyhakî, Hazret-i Âyişe'den (r.a.) rivayet eder ki: "Resulullah Efendimiz Hazretlerine her ne zaman cünüplük vâki olsa ve yatıp uyumak dilese abdest alırdı yahut teyemmüm ederdi," diye buyurmuş.

Ama ihtimal ki, burada teyemmümü su bulmada güçlük olduğu için ederlerdi. En iyisini Allah bilir.

2. Peygamberimizin Namazı

Malûm olsun ki, ubudiyeti (kulluğu) gerçekleştirmek ve rububiyetin hakkını ödemek namazla hâsıl olur. Diğer ibadetler namazın hakikatinin gerçekleşmesine vesilelerdir. Hak Teâlâ Hazretleri, bütün gök ehline ayrılan ibadetleri Âdemoğullarından namaz ehli kullarına bir rek'atta müyesser etmiştir. Zira Hak Teâlâ Hazretlerinin bazı melekleri vardır ki, onları halk edeliden beri rükûda dururlar. Tâ kıyamete dek başlarını rükûdan kaldırmazlar. Nice melekleri de vardır ki, sücudda, kıyamda ve kuudda kıyamete dek dâimlerdir. İşte bütün bu ibadetler bir rek'atta hâsıl olur. Namaz içinde daha nice ibadetler toplanmıştır ki, başka ibadetlerde toplanmamıştır. Bunlardan temizlik, susma, kıbleye yönelme, iftitah tekbiri, Kur'an, kıyam, rükû, sücud, tesbihler ve diğerleri hep namazda toplanmıştır. Bunların her biri haddizatında başlı başına bir ibadettir. Namaz bu denli ibadetlerden mürekkep büyük bir ibadettir. Hak Teâlâ Hazretleri, ulu resulüne namazı emredip:

"Utlu mâ uhiye ileyke mine'l-kitâbi ve akimi's-salâte — Kitaptan sana vahyedileni oku ve namazı kıl," (Ankebut sûresi: 29/45) buyurdu.

Ayrıca:

"Ve'mur ehleke bi's-salâti vastabir aleyhâ — Âilene namazı emret ve sen de ona sabret," (Tâhâ sûresi: 20/132) buyurdu.

Bu âyet-i kerîmede, *Tenvir* Sahibinin (Allah onun sırrını kutlu kılsın) buyurduğu üzre, namazda nefisler için büyük teklif bulunduğuna işaret olunmuştur. Şu cihetten nefislere külfet ve meşakkat olur ki, kulların dünya nimetlerinde lezzet aldıkları ve dünya işleriyle meşgul oldukları zamanlara gelir. Onlardan nefsi çekip Allah'tan başka şeyleri tamamen terkederek Allah'ın kudretiyle kıyam etmeyi gerektirir. Bunun için **"Vastabir aleyhâ — Ona sabret"** (K: 20/132) sözüyle "Onun meşakkatlerine sabreyle" diye buyurmuştur.

Bu mânaya işaret eden âyet-i kerîmelerden biri de:

"V'esteînû bi's-sabri v'essalâti ve innehâ le-kebiretün illâ ale'lhâşiîne — Sabırla ve namazla yardım isteyin. Şüphesiz bu, haşyet sahibi olanlardan başkasına ağır gelir," (Bakara sûresi: 2/45) âyetidir ki, burada sabırla salâtı birbirine yakın getirmiştir. Şuna işaret eder ki, salât içinde sabra ihtiyaç vardır. Kişinin âzâlarını zabtedip fikirlerini ve düşüncelerini boş şeylere sarfetmekten korunması lâzımdır. Nefse, alıştığı, âdet ve itiyat edindiği şeyleri terkederek bunların gereğinin aksi ile kayıtlanmak çok büyük zorluk ve sıkıntı verir. Çaresiz namaz içinde bu sıkıntı ve zorluklara sabır gerektir.

Bu namaz hususunda söz, beş kısma ayrılmıştır.

Birinci Kısım

Farzlar ve Ona İlişkin Olan Şeyler

1. BAB

Beş Namaz

1. Fasıl

Beş Namazın Farzları

Tirmizî'nin rivayetinde Enes Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki: "Miraç gecesi Resulullah Hazretlerine elli vakit namaz farz olunmuştu. Sonradan azaltıldı, nihayet beş vakit farz kılındı. Bunun üzerine Allahu Teâlâ Hazretleri nida edip:

— Ya Muhammed! Benim katımda söz tebdil olunmaz. Gerçekten sana bu beş vakit namaz karşılığında elli vakit namaz fazileti vardır, diye buyurdu," demiştir.

Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde gelen uzun hadîs, Miraç Bölümünde zikredilmiş olup farz hususu orada ayrıntılariyle beyan olunmuştu.

İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri: "**Allah, sizin peygamberinizin lisaniyle namazı hazarda dört rek'at, seferde iki rek'at ve havf (korku) halinde bir rek'at olarak farz etti,**" demiştir.

Bir rekat namaz olmaz. Kasdedilen, "İmamla bir rek'at ve yalnız olarak bir rek'at farz etti," demektir.

Buharî'nin naklinde Hazret-i Âyişe'den rivayet edilmiştir ki:

"Allah namazı farz ettiği zaman iki rek'at olarak farz etmişti Sonradan hazerde onu tamamladı ve seferde evvelce farz etmiş olduğu üzre bıraktı," buyurmuştur.

Yine Buharî katında başka bir yolla Hazret-i Âyişe'den rivayet edilmiştir ki:

"Namaz iki rek'at olarak farz oldu. Resulullah Efendimizin hicretinden sonra dört rek'at olarak farz oldu," buyurmuştur.

Bu rivayet tayin eder ki, önceki rivayette buyurulduğu üzere namazın hazerde dört rek'ata çıkarılması Medine'de vâki olmuştur.

Hanefî âlimleri mezkûr hadîsten çıkarmışlardır ki, seferde namazı kısaltmak azimettir, ruhsat değildir. Yâni aslı iki rek'attir; dörtten iki olmuş değildir. Böyle olunca dileyenin dört kılıp dileyenin iki kılması câiz değildir. Kastalânî böyle zikretmiştir.

Ancak burada değişik görüşler vardır. Zira Hanefîler katında seferde namazı kısaltmak azimet değildir, ıskat ruhsatıdır. Bunun hükmü azimetle amel edenin günahkâr olmasıdır. Onun için misafir yalnız kılarsa muhakkak ki iki rek'at olarak kılması gerekir. Dört kılarsa günahkâr olur. Ama namazı olur. İki rek'ati farz, iki rek'ati de nafile olur. Namazın tamam olması şu cihettendir ki, iki rek'at kılmak bulunmuştur. Günahkâr olması da şu cihettendir ki, selâmı tehir etmiştir. Nafilede vacibi terketmiştir ki, o, iftitah tekbiridir. Aynı amanda Hak Teâlâ Hazretlerinin sadakasını kabul etmemiş olma şüphesi vardır. Zikrolunduğu üzre seferde namazı kısaltmak ıskat edici ruhsattır. Bu cihetlerden dört kılan günahkâr olur.

2. Fasıl

Peygamberimizin Namaz Kıldığı Vakitler

İmam Nesaî'nin nakli üzre Câbir'den rivayet edilmiş olan şudur ki: Cebrâil aleyhisselâm, Fahr-i Âlem Hazretlerine namaz vakitlerini öğretmek için geldi. Güneş zevale vardığı zaman Cebrâil aleyhisselâm ileri durdu, Fahr-i Kâinat Hazretleri onun ardına durdu, ulu sahâbe de Resulullah'ın ardına durdular.* Böylece öğle namazını kılıverdi. Her nesnenin gölgesi kendi kadar olduğu zaman da geldi, mezkûr tertip üzre durdular, ikindi namazını kılıverdi. Ondan sonra güneş battığı zaman geldi, yine aynı tertip üzre durdular, akşam namazını kılıverdi. Sonra akşam şafağı kaybolduğu zaman geldi, yine aynı şekilde durdular, yatsı namazını kılıverdi. Sonra fecir doğduğu zaman geldi, yine aynı tertip üzre durdular, sabah namazını kılıverdi. Yine ikinci gün de her şahsın gölgesi kendi misli kadar olduğu zaman geldi, dünkü tertip üzre durdular, öğle namazını kılıverdi. Sonra her şahsın gölgesi kendinin iki misli olduğu zaman

---

* Râvi'nin Cebrail aleyhisselâm'ı, namazda durduğu yere varıncaya kadar gördüğünü söylemesi doğru değildir. Çünkü Cebrail'i Peygamberimizden başka kimse görmemiştir ve göremez de. (S.N.)

geldi, dünkü tertip üzre durup ikindi namazını kılıverdi. Sonra güneş battığı zaman geldi, aynı şekilde durarak akşamı kılıverdi. Ondan sonra akşam kızıllığı kaybolduğunda geldi, mezkûr tertip üzre durup yatsı namazını kılıverdi. Sonra fecir devam ettiği zaman, yâni kâzip sabah doğduğu sırada yıldızlar tamamen görünürken geldi, yine dünkü üslup üzre durdular, sabah namazını kılıverdi. Ondan sonra:

— Bu iki namaz vaktinin arası sabah namazının vaktidir, dedi.

Yâni sabah namazını evvelki gün geç kılmıştı. İkinci gün erken kıldı. İşte bu iki vaktin arasının sabah namazının vakti olduğunu irade buyurdu. Hâsılı sabah namazını öyle kılmak gerek ki, ne karanlık olsun, ne de çok aydınlık...

İmam-ı Tirmizî'nin rivayetinde İbn-i Abbas Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri buyurmuştur:

"Cebrâil, iki kere bana Beytullah katında imamet etmiştir. Öğle namazını o vakitte kıldı ki, fey, şirâk gibi olmuştu*. İkindi namazını o vakitte kıldı ki, her şeyin gölgesi bir kendi kadar olmuştu. Ondan sonra akşam namazını güneş battığı zaman oruçlu orucunu açtığı vakitte kıldı. Sonra yatsı namazını şafak (batı ufkunun aydınlığı) kaybolduğu zaman kıldı. Ondan sonra sabah namazını tan yeri ağardığı zaman oruçlu olana yemek haram olduğu vakitte kıldı. İkinci kerede öğle namazını her şeyin gölgesi bir misli kadar olduğu sırada, dünkü gün ikindi namazını kıldığı zamanda kıldı. İkindi namazını her şeyin gölgesi kendinin iki katı kadar olduğu zamanda kıldı. Ondan sonra akşam namazını ilk keresinde kıldığı zamanda kıldı. Sonra yatsı namazını gecenin üçte biri geçtiği zaman kıldı. Ondan sonra sabahı ortalık tamamen ağardığı zamanda kıldı. Ondan sonra Cebrâil bana dönü dedi ki:**

— Ya Muhammed! Bu vakit, senden önce gelen peygamberlerin vaktidir. Senin vaktin bu iki vakit arasındadır."

Yâni, "Sabah namazını ne çok erken kıl, ne de çok geç kıl. Fecrin doğuşu ile ortalığın tamamen ağarması arasında kıl," dedi. Malûm oslun ki, güneş zeval bulduktan sonra öğle namazının vaktidir; fey, şirâk gibi oluncaya kadar geri bırakmak gerekli değildir.

---

* Fey' diye, güneş gökyüzünün ortasını geçtikten sonra düşen gölgeye derler. Hâsılı güneş öğle yerine varmadan önce bütün cisimlerin gölgesi batı yönüne düşer. Güneş öğle yerini geçtikten sonra dönüp doğu yönüne düşer. İşte bu dönen gölgeye fey' derler.
Şirâk diye, nalın tasmasına derler. Ama Arap diyarında nalınların tasması Rum diyarının üslûbu gibi değildir, parmağa geçirilen bir nesnedir. Nitekim görenlere malûmdur. Hâsılı o kadar gölge dönmüştü, demektir. (Bâki'nin Notu)

** Bundan murat, "Öğle namazını şöyle kıldı ki, tamamladığı zaman her şeyin gölgesi bir misli kadar olmuştu," demektir. Tâ ki, öğle ile ikindinin vakitlerinin bir olması lâzım gelmesin, demişlerdir. (Bâki'nin Notu)

Câbir'in (ra.) hadîsinde vâki olan: "Güneş zevâle döndüğü sırada öğle namazını kıldı," sözü, bu dediğimiz zâmana delâlet eder.

İbn-i İshak, *Meğâzî*'de zikretmiştir ki, Cebrâil aleyhisselâm'ın gelip kâinatın efendisi Resulullah Hazretleriyle namaz kılması Miraç gecesinin sabahı idi. İbn-i İshak, bunu belirttikten sonra bu hadîsin tafsilatına girmeden önce şöyle dedi:

"Nâfi bin Cübeyr ve başkaları demişlerdir ki: Fahr-i Kâinat Hazretleri, "Miraç gecesinden sabaha dahil olduğunda güneş zevale vardığı vakit Cebrâil aleyhisselâm indi. Öğle namazını kılmak için **"Es-salâtü câmiatun — Namaz için toplanın!"** diye çağrıldı. Ashâb toplandılar. Cebrâil aleyhisselâm ve Resulullah Efendimiz Hazretleri onlarla namaz kıldılar. O kılınan namaz öğle namazıdır. Onun için ona **"Ulâ — İlk, birinci"** diye isim verilmiştir. **"Es-salâtu câmiatun — Namaz için toplanın!"** diye çağrılmasının, böyle çağrılarak namaza dâvet olunmanın aslı şu idi ki, daha ezan meşrû olmamıştı.

Bu rivayette, namaz vakitleri hicretten sonra belirtildi diyenlerin sözlerini red vardır. Doğrusu şudur ki, namaz vakitlerinin belirlenmesi Cebrâil'in beyaniyle hicretten önce vâki olmuştur. Resulullah Efendimizin beyaniyle de sonradan vâki olmuştur, dediler.

Buharî'nin naklinde gelmiştir ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz, Âyişe'nin hücresinde ikindi namazını kıldı. Hücreden zevâl feyyi zahir olmamıştı, demişlerdir.

Yine Buharî, Enes bin Mâlik'den (r.a.) rivayet etmiştir ki: "Fahr-i Kâinat Hazretleri, ikindi namazını güneş o kadar yüksekken kılardı ki, bir kimse Avâli'ye gider gelirdi de güneş daha yüksekte bulunurdu," demiştir.

Avâli, Medine-i münevverenin bir nahiyesidir; bazı yeri Medine'den dört mildir. Bundan anlaşıldığına göre ikindi namazını çabuklaştırarak kılarlar, vaktinin sonlarına kadar beklemezlerdi.

Yine Buharî, Müslim ve Tirmizî'nin rivayetlerinde Seleme bin Ekva (r.a.): "Fahr-i Kâinat Hazretleri, akşam namazını güneş batıp perde arkasında tamamen kaybolduğu zaman kılardı," demiştir.

Yine Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Râfi bin Hadîc (r.a.): "Biz Resulullah Efendimiz ile akşam namazını şöyle kıldık ki, namazdan sonra birimiz ok atsa okun düştüğü yeri görürdü," demiştir. Yâni öyle erken kılardı demek olur. Böylece gün battığı gibi akşam namazı kılınacak denilmesindeki mâna gerçekleşmiş olur.

İmam Nesaî'nin naklinde Enes bin Mâlik (r.a.): "Resulullah Efendimiz Hazretleri, sıcak zamanlarda namazı bir miktar hava soğuyuncaya kadar tehir eder, soğuk zamanlarda ise kılmayı öne alırdı," demiştir.

Ebu Dâvud'un rivayetinde gelmiştir ki: "İkindi namazını, güneşin rengi sararıp kızarmadıkça ve rengini değiştirmeyip beyaz ve parlak kaldığı müddetçe tehir ederdi," demiştir.

İmam-ı Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde: "Akşam namazından önce önünüze akşam yemeği konsa yemeğe başlayın ve yemeğinizde acele etmeyin," buyrulmuştur. Bundan murat, namazı çok tehir etmek gerekmemesidir. Bir yemek yiyecek kadar zamanla vakit geçmiş olmaz demektir.

Ebu Dâvud'un rivayetinde: **"Yemek veya ondan başka bir şey için namazı geri bırakmayın,"** diye gelmiştir. Murat, "Zamanını geçirmeyin" demektir.

Ebu Hüreyre (r.a.), Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinden rivayet etmiştir ki: "Eğer ümmetimin üzerine meşakkat vermek korkusu olmasaydı yatsı namazını gecenin üçte birine veya yarısına değin tehir etmeyi buyururdum," diye buyurmuşlardır.

İmam Tirmizî: "Hadîs-i şerif sahihtir," diye buyurmuştur. Hanefî imamlarından Tahâvî: "Gecenin üçte birine değin tehir etmek müstahaptır," demiştir. İmam-ı Mâlik, İmam-ı Ahmed bin Hanbel, sahâbe ve tabiînin çoğu buna zahip olmuşlardır. İmam-ı Şafiî de kavl-i cedîd'inde böyle demiştir. Ama kavl-i kadîm'inde öne almak daha üstündür demiştir.

3. Fasıl

Peygamberimizin Namazının Keyfiyeti

Bu bahiste birkaç tâli başlık vardır.

1. İftitahının Sıfatı:

Ebu Dâvud'un rivayetinde gelmiştir ki, Resulullah Efendimiz Hazretleri, Bilâl (r.a.) kamet ederken işitti de:

— **Allah, onu (namazı) kaim ve daim etsin,** dedi.

Namazı tekbirle başlatırdı, demişlerdir.

İmam Buharî'nin rivayetinde İbn-i Ömer Hazretlerinden gelmiştir ki: **"Resulullah Efendimizin namaza tekbirle iftitah ettiğini** (başladığını) **gördüm,"** buyurmuştur. Bu iki rivayetten cumhur, iftitahta tekbir kelimesinin tayin edilmiş olduğu sonucunu çıkardılar. Hatta ondan başka bir sözle iftitah olmayacağına delil buldular.

Ama Hanefî âlimleri katında tazim kasdolunan her sözle namaz akdedilmiş olur. Meselâ "Allahu a'zam" yahut "Allahu ecell" denilse kifayet eder. Tesbih ve tehlil da-

hi caizdir. Meselâ "Sübhanallah" dese yahut "Lâ ilâhe illallah" dese namaz akdedilmiş olur. Farisî lisaniyle de *Hüdâ büzürgest* [Tanrı uludur] dese caizdir.

Şu da malûm olsun ki, iftitah tekbiri cumhur katında rükündür. İmam-ı Azam Ebu Hanife mezhebinde şarttır. Bazıları, sünnettir, demişlerdir. İbnü'l-Münzir, "Zührî'den başka kimse bu sözü söylemedi," demiştir.

Namazda niyetin vacip olduğuna âlimlerden hiç kimse muhalefet etmiş değildir.

Buharî, **"El-a'mâlu bi'n-niyyâti — Ameller niyetlerledir,"** hadîsinde "İmana, abdeste, namaza ve zekâta onunla girilir," demiştir.

Ama sözle niyet hususunda İbn-i Kayyum *Hüdâ-yı Nebevî*'de, "Resulullah Efendimiz Hazretleri namaza durduğu zaman 'Allahu ekber' derdi, ondan önce bir şey söylemezdi ve niyet kelimesini anmazdı. Ayrıca 'Döndüm kıbleye, dört rek'at, imam olarak veya imama uyarak, namaz kılmaya' demezdi. 'Edâ ve kazâ'ya yahut vaktin farzına' da demezdi. Hâsılı bu on türlü söz bid'attir ki, Fahr-i Âlem Hazretlerinden asla naklolunmamıştır. Ne sahih isnatla, ne zayıfla, ne müsned ve ne de mürsel ile gelmiştir. Sahâbeden de bir kimseden nakledilmiş değildir. Tabiinden ve dört imamdan hiç bir kimse müstehap görmemiştir," diye zikretmiştir.

Nihayet niyet kelimesiyle telâffuz etmeyi hiç kimse Resulullah Efendimiz Hazretlerinden nakletmemiştir. Ashâbından hiç kimseye niyet kelimesini telaffuz etmeyi öğretmemiştir. Belki sünende O'ndan nakledilmiş olan şudur: **"Namazın anahtarı temizlik, girişi tekbir ve ayrılması selâm iledir,"** demiştir.

Bundan anlaşılan şudur ki, namaz için önce abdest gerektir, ondan sonra kıyam edince tekbir gerektir ve sonunda selâm vermek gerektir.

Sahihayn'da gelmiştir ki, kâinatın hocası Resulullah Efendimiz Hazretleri, Mesî'e namazı öğrettiği zaman:

"Namaz için kalktığın zaman tekbir et, sonra Kur'an'dan sana kolay olanı oku," diye buyurdu.

Tekbirden önce bir nesneyi telaffuz etmeyi buyurmadı. Sadece, namaza durduğun zaman tekbir eyle ve kolay olan yerden bir miktar Kur'an oku, diye emretti.

Ama âlimler niyetin telaffuz edilmesinde ihtilaf ettiler. Bazıları bid'attir dedi. Bazıları müstehaptır dediler. Hanefî âlimleri katında ve ayrıca bazılarının kavlinde müstehaptır. Zira telaffuz etmekte kalbi hazırlama, hatıra ve huzura getirme vardır, demişlerdir. Nitekim füru' kitaplarında zikredilmiştir.

Ayrıca Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, namaza durduğu zaman iki elini omuzları hizasına kadar kaldırıp ondan sonra tekbir ederdi. Rükû etmek dilese yine böyle ederdi. Rükûdan başını kaldırsa yine böyle ederdi.

Bir rivayette şöyledir ki, rükûdan başını kaldırdığı zaman iki elini omzuyla beraber kaldırır ve: "**Semiallahu limen hamide Rabbenâ lekel-hamd,**" derdi demişlerdir.

Birinci rivayette rükûdan kaldırınca sadece tekbir ederdi, denilmiştir. Bu rivayette ise "**Semiallahu limen hamide Rabbena leke'l-hamd**" derdi, denilmiştir. Bir rivayette de yine böyle denildikten sonra secde ettiği zaman ve secdeden başını kaldırdığı zaman böyle etmezdi, denilmiştir. Yâni o tekbirlerde ellerini kaldırmazdı, demektir.

İmam Nevevî der ki: "İftitah tekbirinde el kaldırmanın müstehap olduğu hususunda ümmetin icmaı vardır. Geri kalan tekbirlerde ihtilaf etmişlerdir. Şafiî, Ahmed ve sahâbeden bir topluluk, "Rükûa varıldığında ve rükûdan kalkıldığında iki eli kaldırmak müstehaptır," demişlerdir. Şafiîlerden bir kavilde birinci teşehhütten kalkıldığında da müstehaptır. Ama Hanefî âlimleri katında namazda olan el kaldırma, sadece iftitah tekbirinde, kunutta ve bayram namazlarında gereklidir. Nitekim fıkıh kitaplarında tafsilatı anlatılmıştır.

Ebu Dâvud'un rivayetinde: "Fahr-i Kâinat Hazretleri namazda sağ elini sol elinin üzerine koyardı," denilmiştir.

Şafiî katında namaz kılan kimsenin elini göğsünün altında ve göbeğinin üstünde bağlaması gerektir. İmam-ı Âzam Hazretlerinin mezhebinde göbeğin altında bağlamak gereklidir. Zira Resulullah Efendimiz Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki: "Sağ eli solun üzerine koymak ve göbeğin altında bağlamak sünnettendir," buyurmuşlardır.

Bu hadîs-i şeriften açıkça anlaşılır ki, sünnet, göbeğin altında bağlamaktır. Şafiî âlimlerinden bazısı da buna kail olmuşlardır.

İmam Buharî ve İmam Müslim Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet etmişlerdir ki, Resulullah Efendimiz tekbirle kıraet arasında bir miktar sükût ederdi.

Ebu Hüreyre (r.a.):

— Ya Resulâllah! Tekbirle kıraet arasında sustuğun zaman ne dersin? diye sordu.

Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— **Allahım, benimle hatâlarım arasını, mağriple maşrıkın arasını açtığın gibi aç. Allahım, beyaz elbiseyi kirden koruduğun gibi beni de hatâlardan koru. Allahım, hatâları suyla, kar gibi temiz ve soğuk suyla yıka,** diye buyurdu.

İmam Müslim'in naklinde Hazret-i Ali'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Kâinat Hazretleri namaza durduğu zaman bir rivayette namaza iftitah ettiği (girdiği) zaman tekbir ederdi; ondan sonra şöyle derdi:

وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا
مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِنَّ صَلَوتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ اللّٰهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ
لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ ظَلَمْتُ نَفْسِي وَاعْتَرَفْتُ
بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي جَمِيعًا فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ وَاهْدِنِي
لِأَحْسَنِ الْخُلُقِ لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا
لَا يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ كُلُّهُ
فِي يَدَيْكَ وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ أَنَا بِكَ وَإِلَيْكَ تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ
أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ ۞

"Yönümü dosdoğru ve tam olarak göklerin ve yerin yaratıcısına döndüm. Benim namazım, yıkanıp temizlenmem, ibâdetim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun ortağı yoktur. Bana böyle emrolundu ve ben müslümanların (Allah'ın emrine teslim olarak selâmet bulanların) ilkiyim. Allah'ım, mülkün sahibi ve hükümdarı sensin. Senden başka ilâh yoktur. Sen benim Rabbimsin ve ben senin kulunum. Ben nefsime zulmettim, günahlarımı itiraf ettim, bütün günahlarımı bağışla. Çünkü senden başka günahları affedici kimse yoktur. Beni ahlâk güzelliğine hidâyet eyle, çünkü onun güzelliğine hidayet edecek senden başka kimse yoktur. Onun kötülüğünü (kötü ahlâkı) benden uzaklaştır, çünkü onun kötülüğünü uzaklaştıracak senden başka kimse yoktur. Buyur, emir ve kutluluk senindir, bütün iyilikler senin elindedir ve şer sana ait değildir. Ben, senin kutluluğunu ve yüceliğini anar, senin bağışlamanı diler ve günahlarımdan tevbe ederek (yüz çevirerek) sana yönelirim."

Tirmizî ve Ebu Dâvud'un rivayetlerinde Hazret-i Âyişe (r.a.) buyurmuştur ki: "Resulullah Efendimiz Hazretleri, namaza iftitah ettiği zaman: "Sübhanekellahümme ve bihamdike ve tebarekesmüke ve teâlâ ceddüke ve lâ ilâhe ğayrüke — Alla-

hım, seni tenzih ve tesbih ederim, sana hamd ederim. Senin ismin mübarek, azâmet ve celâlin pek yüksektir ve senden başka ilâh yoktur," demişlerdi."

Bundan başka bazı sözler daha rivayet olunmuştur.

2. Peygamberimizin Fatihadan Önce Besmele Okuması:

İbn-i Abbas Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri namazı Besmele ile iftitah ederdi, demiştir. Yine ondan rivayet olunmuştur ki: "Resulullah Efendimiz Hazretleri, namazda Besmele'yi sesli okurdu," demiştir.

İbn-i Huzeyme'nin *Sahih*'inde Ümmü Seleme'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "Resulullah Efendimiz Hazretleri, namazda Fatiha'nın başında Besmele okurdu," demiştir. Fakat bu hadis-i şerif Ömer bin Harun El-Belhî'nin rivayetindendir ve onda zaaf vardır.

Bazı rivayette Ebu Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki, Resulullah Efendimiz: **"Fatiha sûresi yedi âyettir. Besmele o âyetlerden biridir. O sûre, Seb'ül-Mesâni ve Kur'an-ı azîm'dir ve o Ümmü'l-Kitap'tır,"** buyurmuşlardır.

Yâni bunlarla isimlendirilmiştir demek olur. Beyhakî, İbn-i Abbas'dan, Ali'den ve Ebu Hüreyre'den (Allah onlardan razı olsun) rivayet eder ki, Hak Teâlâ Hazretlerinin Kur'an-ı azîm'de **"Seb'an mine'l-mesâni — Çiftlerden yedi tane,"** (Hicr sûresi: 15/87) kavl-i şerifini Fatiha ile tefsir etmişlerdir*. Ve Besmele ondan yedinci âyettir, demişlerdir.

Buharî'nin naklinde Şu'be'den, Katâde'den ve Enes bin Mâlik'den rivayet edilmiştir ki: "Resulullah Efendimiz Hazretleri, Ebu Bekir Sıddık ve Ömer, kıraete Fatiha sûresi ile başlarlardı," demişlerdir.

Müslim'in rivayetinde Enes bin Mâlik'ten şu da rivayet edilmiştir ki: **"Onlardan Besmele kıraet eden hiç bir kimseyi işitmedim,"** demiştir. Hadîs âlimlerinden de bazı kimseler böyle nakletmişlerdir. Hâsılı, "Kıraete Fatiha sûresi ile başlarlardı. Hiç onlardan birini işitmedim ki, Besmele kıraet etsin," demiştir. Ama bu rivayet üzerinde çok çekişme olup bazıları, "Rîvayetçi burada galat etti," demişlerdir. Bazıları da, "Enes Hazretlerinin işitmedim demesini yüksek sesle okumazlardı," demeğe hamletmişlerdir.

Netice olarak değişik ibarelerle çok hadis rivayet edip hakikatinin anlaşılmasında güçlükler ortaya koymuşlardır. Besmele'nin cehri (yüksek sesle okunması) hususunda da bazı görüşler zikretmişlerdir.

---

* Âyet-i kerîmenin tamamı ve mânası şöyledir:
"Ve lekad ateynâke seb'an mine'l-mesâni ve'l-kur'ane'l-azîme — Andolsun biz, sana çiftlerden yediyi ve ulu Kur'an'ı verdik." (K: 15/87)

İmam Fahr-i Râzî *Tasnif*inde Şafiî'den nakleder ki:

"Muaviye Medine'ye geldi de sahâbe-i kirâma imamet edip namaz kılıverdi. Namazın başında Besmele'yi okumadı, rükû ve sücuda eğildiği zamanlarda tekbir etmedi. Sonra selâm verince Muhacirin ve Ensâr nida edip:

— Yâ Muaviye! Namazdan sirkat ettin (hırsızlıkta bulundun). Besmele nerede, rükû ve sücudun tekbirleri nerede? dediler.

Ondan sonra yeniden namaza dönüp Besmele ve tekbirlerle yeniden kıldı," dedi.

Bundan sonra Şafiî dedi ki: "Muaviye, kuvveti büyük ve şevketi şedit bir sultandı. Eğer Besmele'yi cehren (yüksek sesle) söylemek bütün sahâbe katında kesin ve yerleşmiş bir iş gibi olmasaydı onu terkettiği için Muaviye'ye inkâr ve muhalefette bulunmaya muktedir olamazlardı. O halde sahâbenin inkârı delâlet eder ki, Besmele'yi yüksek sesle okumak onlar arasında yaygın olarak bilinen bir şeydi."

İbn-i Abbas (r.a.) Hazretlerinden de rivayet edilmiştir ki: **"Resulullah Efendimiz Hazretleri, Besmele'yi cehirle okurdu ve onu okurken sesini yükseltirdi,"** demiştir.

Hâsılı, sahâbe ve tabiînin âlimlerinden nice kimse yüksek sesle okunması görüşünü ileri sürmüşlerdir. Şafii mezhebi budur.

Şeyh Ebu Ümâme bin Nakkaş buyurmuştur ki: "Bu meselenin tahkikini isteyen kimsenin bilmesi gerektir ki, bunun kıraet ilmiyle tam ilişkisi vardır. Zira kâinatın hocası Efendimiz Hazretlerinden kıraetleri mütevatir ve sahih olan kimselerin bazısı Besmele'yi Fatiha sûresinden bir âyet olmak üzere kıraet etmişlerdir. Bazısı da "Ondan bir âyet değildir," demişlerdir. İbn-i Âmir ve Ebu Ömer ve bir rivayette Nâfi katlarında, Besmele Fatiha'dan bir âyet değildir. Hamza, Kisâî ve İbn-i Kesir, "Âyettir" demişlerdir. O halde onu âyet sayanların kıraeti üzre okuyan kimsenin Besmele'yi okuması farz olur. Âyet saymayanların kıraeti üzre okuyan kimse ise muhayyerdir, dilerse okur, dilemezse terkeder. Bu takdirde bunda harflerin hilafı, Kur'an'dan bir harfte vâki olan hilaf gibidir. Zikrolunan iki görüşün ikisi de doğrudur ve sabittir. Hiç bir tarafa dil uzatmanın yeri yoktur. Şüphe yoktur ki, Resulullah Efendimiz Hazretleri bazen okumuş, bazen de terketmiştir."

Adı geçen şeyh: "İşte insaf üzre söz budur," demiştir. Ayrıca: "Gerçek şudur ki, iki amelin her birisi sabittir. Zira bu, yedi kıraetin hepsi hak olup Allah katından olduğunun kesin bulunduğunda Müslümanlardan iki kişi ihtilaf etmez. Hâsılı, bazı kıraette bir şeyin ispatı gelmiş, bazısında hazfı gelmiştir. Kur'an-ı azimde böyle vâki olmayan az sûre vardır. Meselâ Hadîd sûresinde **"Ve hüve"** sözü ki, **"Ve hüve ganiyyü'l-hamîdu,"** kavl-i şerifinde (Hadîd sûresi: 57/24) vâki olmuştur. Bazı kıraette sâbittir, bazısında hazfedilmiştir. Tevbe sûresinde **"Cennâtin tecri min tahtiha'l-enhâ-**

ru" (Tevbe sûresi: 9/72, 89, 100) kavl-i şerifinde vâki olan "min" kelimesi de böyledir. Ayrıca nice Elifler, nice Vav'lar ve nice Ha'lar vardır ki, yedi kıraetin kimisinde sâbit ve kimisinde gayr-i sabittir. Bütün bu ihtilaflar Kur'an'ın yedi kıraet üzre nazil olmasının neticesidir. Bu anlatılanları iyi düşünerek anlayan bir kimse, iki taraftan vâki olan çekişmenin gürültüsünden rahat bulur," demiştir.

Ayrıca buyurmuştur ki: "Resulullah Efendimiz Hazretlerinden cehr ve isrârın (açık ve gizli okumanın) ikisi de vâki olmuştur. Yâni namazda Fatiha sûresinin başında Besmele'yi yüksek sesle okudukları gibi Besmele'yi gizli okuyup Fatiha'yı yüksek sesle okudukları da vâki olmuştur. Ama gizli okumaları aşikâr okumalarından daha çok olmuştur. Hanefî imamları katında gizli okumak gerektir. Aşikâre okumak hakkında da üç hadîs-i şerif gelmiştir. Nitekim gizli okumak hakkında nice hadîs-i şerif gelmiştir. İki tarafa ilişkin olan hadîslerden hiç birisi için dil uzatmaya yer yoktur. Bunlar hep sahih ve sabit hadîslerdir. İnsaf ehli olup taassup ehli olmayanlar onlara dil uzatmazlar. Şafiîyeden "Resulullah Efendimizden sadece cehirle okuma vâki olmuştur" diyen kimsenin sözüne iltifat olunmaz."

3. Peygamberimizin Fatiha Sonunda Âmin Demesi:

Tirmizî'nin rivayetinde: "Peygamber Efendimiz, **"Gayri'l-mağdûbi aleyhim ve lâ'd-dâllîn"** (Fâtiha sûresi: 1/7) dediği zaman âmin derdi ve sesini uzatırdı" demişlerdir. Bir rivayette "Âmin dediği zaman sesini alçaltırdı," demişlerdir. Ebu Dâvud'un naklinde de bir rivayette "Âmin dediği zaman sesini yükseltirdi" demişlerdir. Bir rivayette "Âmin sözünü aşikâre okurdu" diye tabir etmişlerdir.

İbn-i Şihâb da: "Fahr-i Âlem Hazretleri, **'Ve lâ'd-dallîn'** deyince Âmin kelimesini cehirle derdi," demiştir. Yine ondan bir rivayette: "Kur'ân okumayı bitirdiği zaman sesini yükseltip Âmin derdi," diye gelmiştir.

İmam-ı Âzam Hazretlerinin mezhebinde Âmin'in gizli olarak denilmesi gerektir. Zira İbn-i Mes'ud'dan (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "İmam dört şeyi gizli okur," dedi. Ondan sonra Eûzü çekmeyi, Besmele okumayı, Âmin demeyi ve teşehhüdü zikretti. Bir açıklama şekli de şudur ki: "Âmin duadır ve duânın yapısı ise gizlilik üzredir," demişlerdir.

4. Sabah Namazında Fatihadan Sonra Okudukları:

İmam Nesâî'nin naklinde Ebu Berze'den rivayet edilmiştir ki, Resulullah Efendimiz Hazretleri, sabah namazında altmış âyetten yüz âyete varıncaya kadar okurdu," demiştir. Yâni o kadar okurdu ki, ednası altmış âyet ve âlâsı yüz âyet olurdu demektir. Hâsılı sabah namazlarında altmış âyetten az okumazlardı.

Amr bin Harîs'ten rivayet edilmiştir ki: "Fahr-i Âlem Hazretleri, fecirde "**Velleyli izâ as'ase**" (Tekvîr sûresi: 81/17) kıraet ederdi," demiştir. Nesâî'nin rivayetine: "Fecirde "**İza'ş-şemsü küvviret**" (Tekvîr sûresi) okurdu," demişlerdir.

Câbir bin Semüre'den rivayet edilmiştir ki: "Fecirde Kaf sûresini ve onun benzeri bir sûreyi okurdu. O zaman kıraeti tahfif üzre idi," demiştir. Müslim'in rivayetinde böylece gelmiştir.

Abdullah bin Sâib'den yine Müslim'in naklinde gelmiştir ki: "Kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri Mekke'de iken bir kere sabah namazında Mü'minûn sûresine başladı, Musa ve Harun'un yahut İsâ'nın zikrolunduğu yere dek okudu," demişlerdir. Rivayetçinin şüphesi yahut iki rivayetin değişikliği üzre: "Ondan sonra o Hazret'i öksürük tuttu da rükûa vardı," dediler.

Nevevî: "Bunda sûrenin bir kısmını kesip bir kısmını okumanın caiz olduğuna delâlet vardır. Ancak İmam Mâlik bunu kerih gördü," demiştir. Ama bu söze itiraz edip dediler ki:

— Onun kerih gördüğü, ihtiyariyle sûrenin bir kısmı üzerine iktisar olunmasıdır. Bu istidlâl ettiğin maddede zaruret vâki olmuştur.

Zeyd bin Sâbit'in hadîsinde gelmiştir ki, Resulullah Efendimiz, iki rek'atta A'raf sûresini okudu, demiştir.

Ebu Bekir Sıddık (r.a.) sabah namazında sahâbeye imamlık edip iki rek'atte Bakara sûresini okudu. Bu, onlardan icmâdır dediler. Yine sabah namazında iki rek'atte de Zelzele sûresini okudu, demişlerdir. Rivayetçi: "Bilmiyorum, unuttu da mı iki rek'atta da Zelzele sûresini okudu yoksa kasden mi okudu?" dedi. Ebu Dâvud böyle rivayet etmiştir.

Hadîs imamlarından Buharî, Müslim, Ebu Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'nin rivayetlerinde Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "Resulullah Efendimiz Hazretleri, cuma günü sabah namazında Secde sûresi ile İnsan sûresini okurdu," demiştir.

"Zikrolunan sûrelerin tamamını okurdu. Bir miktarını okumak sünnete aykırıdır. Şunun için o gün sabah namazında bunları okurdu ki, bunlarda Mebde ve Meâd halleri, Hazret-i Âdem aleyhisselâm'ın yaratılışı, cennet ve cehenneme giriş kıssası ve kıyamet günü halleri zikrolunmuştur. Kıyamet de cuma günü kopsa gerektir," dediler.

İbn-i Mes'ud'un hadîsinde tasrih vâki olmuştur ki, cuma sabahında Fahr-i Âlem Hazretleri bu sûreleri okumağa müdavemet ederdi. İmam Taberanî böyle nakletmiştir. Hazret-i Ali'den de (r.a.) rivayet etmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri cuma günü sabah namazının ilk rek'atinde Secde sûresini, ikinci rek'atinde İnsan sûresini okurdu," buyurmuştur.

Hanefi âlimlerinden *Muhit Sahibi*: "Cuma sabahı o iki sûreyi okumak müstahaptır. Şu şartla ki, arada sırada başka sûreler de okunmalı. Tâ ki, cahiller, onlardan başkasının okunması kifayet etmez sanmasınlar," dedi.

Taberanî katında Hazret-i Ali (r.a.): "Resulullah Efendimiz Hazretleri, cuma günü sabah namazında Secde sûresini okuduğu zaman secde âyetine gelince secdeye varıp secde etti," demiştir. Allah daha iyi bilir.

5. Öğle Ve İkindi Namazlarında Kıraetleri:

İmam-ı Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Ebu Katâde'den rivayet edilmiştir ki:

"Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, öğle namazının ilk iki rek'atinde Fatiha sûresi ile iki sûre okurdu. Sonraki iki rek'atinde Fatiha sûresini okurdu. Ara sıra bize okuduğu âyetleri işittirirdi. İlk rek'ati ikinci rek'atten uzun ederdi. İkindi namazında ve sabah namazında da böyle ederdi," demiştir.

Şeyh Takiyüddin: "Zannederim ki, birinci rek'atte uzatması onda sevinç ve şevk daha çok olduğu içindir. İkinci rek'at hafifletmeye münasiptir. Tâ ki, namaz kılan kimseye melâl gelmesi ihtimali olmasın," demiştir.

Ama Abdürrezzak, bu hadîsin sonunda Ma'mer'den ve Yahyâ'dan rivayet eder ki: "Âlemlerin hocası Resulullah Efendimizin böyle etmesinden maksat zannımızca halkın birinci rek'ate yetişebilmeleri olsa gerek," demiştir.

Ebu Saîdi'l-Hudrî (r.a.) dedi ki: "Resulullah Efendimiz Hazretlerinin öğle namazında ve ikindi namazında ne kadar durduklarını takdir ederdik. Öğlenin ilk iki rek'atinde Secde sûresini okuyacak kadar durduğunu takdir ettik." Bir rivayette, "Otuz âyet okuyacak kadar durduğunu takdir ettik," dedi. Ayrıca, "Sonraki rek'atlerde onların yarısını takdir ettik," dedi. "Ve ikindinin de ilk iki rek'atini öğle namazının rek'atlerinin kıyamı kadar takdir ettik. Sonraki rek'atleri yarısı üzre takdir ettik," dedi. İmam Müslim böyle nakletmiştir.

Câbir bin Semüre (r.a.): "Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, öğle namazında **"Velleyli izâ yağşâ"** (Leyi sûresi) okurdu," demiştir. Bir rivayette, **"Sebbihisme rabbike'l-a'lâ"** (A'lâ sûresi) okurdu ve ikindi namazında yine böyle ederdi, demiştir. Yine ondan rivayet edilmiştir ki: Öğlede ve ikindide **"Vessemâi zâti'l-bürûci"** (Bürûç sûresi) ve **"Vessemâi ve't-târiki"** (Târik sûresi) okurdu, demiştir.

Berâ (r.a.) Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki: "Öğle namazını kâinatın hocası Efendimiz Hazretlerinin ardında kılardık. Ondan bir âyeti bir âyetten sonra dinlerdik. Lukman sûresini ve Zâriyât sûresini okurdu," demiştir.

Enes bin Mâlik'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: Fahr-i Âlem Hazretleri öğle namazında A'lâ sûresini ve Gâşiye sûresini okurdu, demiştir.

İmam Müslim'in naklinde Ebu Saidi'l-Hudrî (r.a.) dedi ki: "Öğle namazına kamet olunduktan sonra bir kimse Baki'a gider, orada abdest bozar, sonra evine gelip abdest alır, tekrar gelip Resulullah Efendimiz birinci rek'atte iken yetişirdi."

Malum olsun ki, o Hazret'ten ulu sahâbenin naklettiği haller birbirine aykırı ve zıt değildir. Bazen öyle eder, bazen böyle ederdi. Her biri muttali olduğunu Fahr-i Âlem Hazretlerinden teberrüken ümmetine rivayet etmişlerdir.

6. Akşam Namazında Okudukları:

Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Ümmü Fazl binti Hâris (r.a.): "Fahr-i Kâinat Hazretlerini işittim, akşam namazında **"Velmürselâti urfen"** (Mürselât sûresi) okurdu," demiştir. İmam Nesâî, Mâlik ve Tirmizî de böyle nakletmişlerdir.

Akiyl İbn-i Şihâb'dan rivayet etmiştir ki: "Peygamber Efendimizin Mürselât sûresini okuduğu o akşam namazı, Fahr-i Âlem Hazretlerinin son namazı idi," demiştir. "Ondan sonra Allah kabzedinceye kadar bize namaz kıldırmadı," diye bunu ifade etmiştir. İmam Buharî, Vefat Bâbı'nda getirmiştir.

Yine Buharî Son Bâb'da Hazret-i Âyişe'den nakletmiştir ki: "Fahr-i Âlem Hazretlerinin ölüm hastalığında kıldığı namaz öğle namazıydı," demiştir. Ama bu iki rivayet arasını şöyle birleştirmişlerdir: Hazret-i Âyişe'nin dediği namaz mescitte kıldığı, Ümmü Fazl'ın dediği namaz ise evinde kıldığı namaz olabilir.

Cübeyr bin Mut'im'den rivayet edilmiştir ki: "İşittim, Resulullah Efendimiz akşam namazında Tûr sûresini okurdu," demiştir. Buharî ve Müslim böyle rivayet etmişlerdir.

Mervan bin Hakem dedi ki: "Zeyd bin Sâbit bana:

— Niçin akşam namazında Kassâr-ı Mufassal'ı okuyorsun? Ben işittim, Fahr-i Kâinat Hazretleri Tûlâyi't-Tavileyn'i (iki uzunun en uzununu) okurdu, dedi."

Buharî'nin naklinde böyledir. Ama Ebu Dâvud'un naklinde şu da vardır:

— Tûlâyı't-Tavileyn nedir? dedim.

— A'raf süresidir, dedi, demiştir.

Kassâr-ı Mufassal dedikleri, Beyyine sûresinden Kur'an'ın sonuna varıncaya kadar olan sûrelerdir. Hücurât sûresinden Bürûc sûresine varıncaya kadar olan sûrelere Tıvâl (uzunlar) denir. Ondan Beyyine sûresine varıncaya kadar Evsât (ortalar) denir. Ondan sonuna kadar olan sûrelere Kassâr (kısalar) denir.

Hazret-i Âyişe'den rivayet edilmiştir ki: "Resulullah Efendimiz A'raf sûresini akşam namazının iki rek'atine böldü," demiştir.

Abdullah bin Utbe: "Fahr-i Kâinat Hazretleri, akşam namazında Duhan sûresini okurdu," demiştir.

İbn-i Hacer: "Ben, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin kassâr-ı mufassaldan okuduğu onda tasrih edilmiş olan merfu bir hadîs görmedim. Ancak İbn-i Mâce'nin rivayetinde gördüm. İbn-i Ömer Hazretlerinden nass vâki olmuş ki, Fahr-i Kâinat Hazretleri Kâfirûn sûresiyle İhlas sûresini okumuşlar," dedi.

İbn-i Hibbân da Câbir bin Semüre'den bunun mislini rivayet etmiştir. Ama bu iki rivayetin de isnadına ta'n etmişlerdir.

Asıl Peygamber Efendimiz Hazretlerinden mahfuz olan şudur ki, "O sûreleri akşamın sünnetinde okudu," demişlerdir. Ama daha önce zikrolunan Rafi'in sözünden anlaşılır ki, akşam namazının kıraetinde tahfif vâki olurmuş. Zira "Namazdan sonra ok atan kimse okun düştüğü yeri görürdü," demiştir. Bundan anlaşılır ki, kısa sûrelerden okurmuş. Hâsılı bazen de uzun sûrelerden okurmuş. Bundan murat, ya cevazını beyan olmalı yahut iktida eden kimselerin meşakkat çekmediği şerefli malûmları bulunmasıdır. Cübeyr'in naklinde gerçi "Tûr sûresini okurdu," diye gelmiştir, ama tekerrüre delâlet eden bir şey yoktur. Bundan başkalarına da birer cevap vermişlerdir.

İbn-i Huzeyme, Sahih'inde demiştir ki: "Zikrolunan bu ihtilaflar mubah kısmındandır. Namaz kılan kimsenin akşam namazında ve sair namazlarda ne dilerse okuması caizdir. Ancak şu kadar var ki, imam olan kimsenin kıraeti tahfif etmesi daha uygundur.

Hanefî imamları katında kıraetin sünneti şudur: Seferde eğer acele ve sıkıntı zamanı ise Fatiha ile dilediği herhangi bir sûreyi okur. Eğer acele vakti değilse Bürûc ve İnşikak sûreleri mislini okur. İstihsan olunmuştur ki, sabah ve öğle namazlarında uzun sûreler, ikindi ve yatsıda orta uzunlukta sûreler, akşamda kısa sûreler okumalıdır. Zaruret halinde hâle uygun olan ne ise onu okumak gerekir.

7. Yatsı Namazında Okudukları:

İmam-ı Buharı ve Müslim'in rivayetlerinde Berâ (r.a.): "Resulullah Efendimiz Hazretleri, yatsı namazında **"Vettini ve'z-zeytuni"** sûresini okurdu. Ben, sesi yahut kıraeti ondan daha güzel bir kimse işitmedim," diye buyurmuştur.

Huzeyfe buyurmuştur ki: "Fahr-i Âlem Hazretleri, kıraet ederken azâb âyetine geldiği zaman taavvüz ederdi." Yâni euzü billahi derdi, demektir. Güzel âdetleri şu idi ki, **"Sebbihisme rabbike'l-a'lâ"** derdi. Ahmed ve Ebu Dâvud İbn-i Abbas Hazretlerinden böyle rivayet etmişlerdir.

Şu da gelmiştir ki: Fahr-i Kâinat Hazretleri, "Vettîni Vezzeytuni sûresini okuyan kimse **"Eleysallahu bi-ahkemi'l-hakimîne — Allah, hükmedenlerin en güzel hük-**

medicisi değil midir?" (Tîn sûresi: 95/8) dediği zaman **"Beli ve enâ alâ zalike mine'l-şahidîne — Evet, ben de bunun üzerine şehadet edenlerdenim,"** desin. Ayrıca **"Lâ uksimu bi-yevmi'l-kıyâmeti — Hayır, kıyamet gününe andolsun,"** (Kıyâmet sûresi: 75/1) ni okuyan kimse, **"Eleyse zâlike bi-kadirin alâ en yuhye'l-mevtâ — Şimdi bunun, ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?"** (Kıyâmet sûresi: 75/10) dediği zaman **"Belî — Evet, elbette gücü yeter"** desin. Ayrıca Mürselât sûresini okuyan kimse, **"Febieyyi hadisin ba'dehu yu'minûne — Onlar, bundan sonra hangi söze inanacaklar?"** (Mürselât sûresi: 77/50) dediği zaman **"Âmenna billahi — Allah'a iman ettik,"** desin," diye buyurmuştur.

Semüre bin Cündüb (r.a.): "Fahr-i Alem Hazretlerinden iki sekte hıfzettim. -Yâni iki yerde birer miktar susardı-. Biri namaza dahil olduğu zamanda, biri de "Ve lâ'd-dallîn" dediği zamanda. Kıraeti bitirdiği zaman nefes alıncaya kadar bir miktar sükût etmek de Fahr-i Âlem Hazretlerine hoş gelirdi," demiştir. Sûre okuduktan sonra sükût güzeldir. Zira okuyarak rükûa varmak lâzım gelmez. Kıraet tamamen kesilir, ondan sonra rükûa varılır.

8. Peygamberimizin Rükûunun Sıfatı:

Ebu Hamidü's-Sâidî (r.a.), Fahr-i Âlem Hazretlerinden namazın sıfatını naklettiğinde, "Ellerini omuzlarına kadar kaldırıp tekbir ederdi, ondan sonra rükûa varırdı. İki elinin ayasını dizlerinin üstüne koyup itidal üzre rükû ederdi. Mübarek başını ne yukarı tutar, ne de aşağı tutardı," demiştir.

9. Peygamberimizin Rükûunun Miktarı:

İbn-i Cübeyr'den rivayet edilmiştir ki: "Enes bin Mâlik Hazretlerinden işittim:

— Fahr-i Cihan Hazretlerinden sonra hiç kimsenin ardında namaz kılmadım ki, onun namazı bu yiğidin namazından daha fazla Resulullah Hazretlerinin namazına benzesin, dedi," demiştir.

Muradı, Ömer bin Abdülaziz'di. Onun namazı Peygamber Efendimiz Hazretlerinin namazına çok benzerdi. Rivayetçi dedi ki: "Biz Ömer'in rükûunu on tesbih zamanı kadar takdir ettik. Sücudunu da böyle takdir ettik."

Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Berâ (r.a.) Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki:

"Resulullah Efendimiz Hazretlerinin rükûu, iki secde arasında sücudu ve rükûdan kalktığı zaman duruşu kıyamına yakın olurdu. Kuudu da ona eşit olmaya yakın olurdu," dedi.

Bundan anlaşılan, "Peygamber Efendimiz Hazretleri namazını sükûnet üzre kılardı," demektir. İmam Nevevî der ki: "Bu hadîs bazı hallere mahmuldür. Çünkü daha önce bazı rivayetlerde kıyamı uzattığı varid olmuştur. Nitekim sabah namazında altmış âyetten yüz âyete değin okurdu, demişlerdir. Ayrıca öğle namazında secde sûresini okurdu, demişlerdir. Bunlar gibi kıyamın uzatılmasını gerektiren rivayetler zikretmişlerdir.

İbn-i Kayyum der ki: "Berâ Hazretlerinin muradı, 'Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin namazı itidal üzre idi. Her ne zaman uzatsa, kıyamı, rükûu ve sücudu da uzatırdı. Hafifletse rükûu ve sücudu da hafifletirdi. Bazen olur ki, rükûu ve sücudu kıyam miktarı ederdi,' demektir. Galip olarak âdeti şu idi ki, namazı tadil ve tenasüp üzre kılardı."

10. Peygamberimizin Rükûda Söylediği Tesbihler:

İmam-ı Buharî ve Müslim'in naklinde Hazret-i Âyişe-i Sıddıka: "Peygamber Efendimiz Hazretleri, rükûunda ve sücûdunda, **"Sübhânekâllahümme ve bi-hamdike Allahfimmeğfirlî — Allahım, seni noksan sıfatlardan tenzih ve kemâl sıfatlariyle takdis ederek anarım, seni severek överim. Allahım, günahlarımı bağışlamanı niyaz ederim,"** demeyi çok ederdi; Kur'an'ın mucibiyle amel ederdi," demiştir.

Yâni: "Allahu Teâlâ Hazretleri, Kadîm Kelâm'ında **'Fesebbih bi-hamdi rabbike v'estağfirhu — Rabbini överek noksan sıfatlardan tenzih ve kemâl sıfatlariyle takdis et ve O'ndan günahlarının bağışlanmasını niyaz et,'** (Nasr sûresi: 110/3) buyurmuştur. Bu şerefli emre uygun olarak hareket ederdi," demek olur.

Yine onlardan rivayet edilmiştir ki: "Rükûunda, **'Subbûhun kuddüsün rabbi'l-melâiketi ve'r-ruhu'** derdi," demişlerdir.

Huzeyfe (r.a.): "Peygamber Efendimiz Hazretleri, rükûda **"Sübhâne rabbiye'l-azîm — Ulu Rabbimi noksan sıfatlardan tenzih ve kemâl sıfatlariyle takdis ederek anarım,"** der, sücudda da **"Sübhâne rabbiye'l-a'lâ — Yüce Rabbimi noksan sıfatlardan tenzih ve kemâl sıfatlariyle takdis ederek anarım,"** derdi," demiştir.

Müslim'in rivayetinde rükûdan kalktığı zaman:

"Semiallahu limen hamide rabbenâ ve leke'l-hamd mil'e's-semâvâti ve mile'l-arzi ve mil'e mâ şi'te min şey'in ba'du — Hamd edeni Allah işitti. Allahım, gökler, yer ve onlardan başka zuhura getirdiğin bütün varlıklar dolusunca sana hamd olsun," derdi, demişler.

İbn-i Kayyum der ki: "Fahr-i Âlem Hazretleri, rükûdan kalkıp tamamen doğrulduğu zaman, **"Rabbenâ ve lekel-hamd"** derdi. Bazen de **"Allahümme rabbenâ lekel-**

hamd" derdi. Bunların rivayeti sıhhat bulmuştur. Fakat Allahümme ile Vav arasını birleştirmek sahih olmamıştır." Vav harfinin ıskatının hükmü hususunda İbn-i Irakî İmam-ı Şafiî'den hikâye etmiştir ki: "Vav harfi atıf içindir. Burada bir nesne yoktur ki, ona atıf olsun," demiştir. Ama İmam-ı Mâlik ile İmam-ı Ahmed'den bu hususta aksine bir görüş rivayet olunmuştur." Nevevî der ki: "Vav harfinin hem ispatı ve hem de hazfı hakkında rivayetler gelmiştir. Seçkin olan görüş, caiz olmasıdır. İspat ve hazf'dan birisi diğerinin üzerine üstün tutulmamalıdır."

Ebu Saîdi'l-Hudrî (r.a.): "Resulullah Efendimiz Hazretleri, mübarek başını rükûdan kaldırınca şöyle derdi," demiştir:

"Allahümme rabbenâ lekel-hamdü mil'e's-semâvâti ve mil'e'larzi mil'e mâ şi'te min şey'in ba'du ehle's-senâi ve'l-mecdi ehakku mâ kale'l-abdü ve küllünâ leke abdün lâ mania limâ a'teyte ve lâ mu'tiye limâ mena'te ve lâ yenfeu ze'l-ceddi minke'l-ceddü."

Türkçesi:

"Allahım, ey Rabbimiz! Gökler, yer ve onlardan başka zuhura getirdiğin bütün varlıklar dolusu hamd sana mahsustur. Ey Övgü ve ululama ehli! Kula yaraşan söz: "Hepimiz senin kulunuz. Senin verdiğine kimse mâni olamaz ve senin mâni olduğuna da hiç kimse bir şey veremez. Senin katında zenginlerin zenginliğinin hiç bir faydası yoktur. Onun zenginliği senin lûtfun yerini tutarak kendisine fayda veremez," demektir."

İmam Müslim böyle rivayet etmiştir. "Gökler ve yer dolusu" demekten murad, öyle bir hamd ki, eğer cisim olsaydı yerleri ve gökleri doldururdu, demektir. **"Semiallahu limen hamide — Hamd edeni Allah işitti,"** demek, icâb (kabul) demektir. Yâni bir kimse O'ndan sevap ümidiyle O'na hamd etse O onu kabul eder, dilediğini verir, demek olur. **"Rabbenâ lekel-hamd — Ey Rabbimiz, hamd sana mahsus,"** denilmesi, "Ben de o muradın hâsıl olması için "Ey Rabbimiz, hamd sana mahsustur," derim," demektir.

"Ehle" kelimesi mansuptur, zirâ nidâ edilen muzaftır. Sözün mânası, "Ey senâ ehli! demektir. **"Küllünâ leke abdün"** sözü Vav harfi ile muteriza cümlesidir. Sözün aslı, **"Ehakku mâ kale'l-abdü lâ mânia limâ a'teyte — Kulun söylediği sözlerin en doğrusu: Ya Rab! senin verdiğine mâni olacak kimse yoktur,"** demekti. Bu itiraz, Hak Teâlâ Hazretlerinin kelâmında: **"Rabbi innî vaza'tühâ ünsâ vallâhu a'lemu bimâ vazaat ve leyse'z-zekeru ke'l-ünsâ — Rabbim, kız doğurdum. - Allah onun ne doğurduğunu çok iyi biliyordu- Ve erkek kız gibi değildir,"** (Âl-i İmrân sûresi: 3/36) âyet-i kerimesinde vâki olan itiraz gibidir. Yâni **"Vazaat"** diye okunduğu takdirde **"Vallahu a'lemu bimâ vazaat — Allah onun ne doğurduğunu çok iyi bilir,"** cümlesi muteriza cümlesi olur. Bu da onun gibidir, dediler.

"El-ceddi" dediği, zenginlik demektir. Yâni zenginlik sahibi olanların zenginliği senin huzurunda o kişinin kendisine fayda verici olmaz. Ona faydalı olan iman ve tâattir, demek olur.

Bir rivayette, **"Min şey'in ba'de"** dedikten sonra **"Allahümme tahhirnî bi's-selci ve'l-berdi ve'l-mâi'l-bâridi — Allahım, beni karla, dolu ile soğuk su ile temizle,"** derdi, demişlerdir.

Hanefi imamları katında imam olan kimsenin **"Semiallahu limen hamide"** demekle iktifa etmesi gerekir. İmama uyan kimsenin de **"Rabbenâ lekel-hamd"** demekle iktifa etmesi gerektir. Zira Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde gelmiştir ki: **"İmam, 'Semiallahu limen hamide' dediği zaman siz Rabbenâ lekel-hamd' deyiniz,"** buyurmuşlardır.

Hâsılı hadis-i şerifte imamla imama uyanın ne söyleyecekleri birbirinden ayrılarak taksim buyrulmuştur ve taksim de ortaklığa zıttır, dediler.

Ama yalnız kılan kimse, bir rivayette, imama uyan kimse gibi tahmid (hamdetme) ile iktifa etmeli, demişlerdir. İmam-ı Zeylaî, "Ekseri meşayih bunun üzerinedir," demiştir. Mebsut'ta da, "En doğrusu budur," denilmiştir. Bir rivayette ise "Münferid (yalnız başına namaz kılan kimse), ikisini birleştirir," demişlerdir. Yâni, **"Semiallahu limen hamide, rabbenâ lekel-hamd"** in hepsini söylemeli, dediler. Hidâye Sahibi, "En doğrusu budur" demiştir.

11. Peygamberimizin Sücudu:

Peygamber Efendimiz, rükûdan doğrulup secdeye indiği zaman bazı rivayette elini kaldırmazdı ve bazı rivayette kaldırırdı, demişlerdir. Ama Hanefi âlimleri katında daha önce işaret olunan yerlerden başka yerde elini kaldırma yoktur.

Ebu Dâvud'un rivayeti üzre Peygamber Efendimiz Hazretleri, secdeye vardığı zaman dizlerini ellerinden önce yere kordu. Ondan sonra mübarek alnını ve mübarek burnunu kordu. Müslim'in naklinde Peygamber Efendimiz: **"Bana yedi kemik üzerine secde etmem emrolundu: Alın, iki el, iki diz ve iki ayağın uçları,"** buyurmuştur.

İmam Nevevî der ki: "Secde eden kimseye lâyık olan şudur: Zikredilen azaların hepsi üstüne secde etmeli. Alınla burun üstüne beraberce secde etmeli; secdeyi bunlardan yalnız biri üstüne dayandırmamalı. Alnı yer üstüne açık ve belli şekilde koymak vaciptir; birazını koymak yeter. Burnu koymak müstahaptır; eğer terketse caizdir. Eğer yalnız burun üzerine ederse caiz değildir."

Fakat bu zikredilenler Şafiî ve Maliki mezhepleridir. İmam-ı Âzam'ın mezhebinde alnını ve burnunu beraberce yere koymak gerektir. Yâni secdenin ikisi üstüne ol-

ması gerektir. Zira Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri daima öyle ederdi. Eğer yalnız birinin üstüne secde eylese İmam-ı Âzam katında yine caizdir. Ama yalnız burnu üstüne secde etmek, gerçi caizdir, ancak mekruhtur. Yalnız alın üstüne secde etmekte ise kerahet yoktur. İmameyn katında zaruret olmadıkça yalnız burun üstüne secde etmek caiz değildir. Bunlar, Hidâye'de ve başkalarında tasrih edilmiştir.

Müellif (Allah ona rahmet etsin): "Ebu Hanife katında ikisi beraber yere konulmasa, yalnız biri konulsa secde caiz olmaz," diye nakledip bu zu'ma dayanan münakaşa sûretini de göstermiştir. Merhum Şafiî mezhebindendir. Bu tarafa ta'n etmeğe haris olduğundan bilmediği yerde de cür'et etmiştir. Haberi yoktur ki, biraz yukarıda geçtiği üzre İmam-ı Âzam Hazretlerinin mezhebinde evlâ olan ikisinin üstüne secde etmektir. Eğer yalnız birisi üzerine de iktifa eylese caizdir. En iyisini Allah bilir.

Şeyhayn'ın rivayetlerinde: "Resulullah Efendimiz secde ettiği zaman ellerini o kadar açardı ki, mübarek koltuklarının beyazı görünürdü," buyurmuşlardır.

Hâsılı, namaz kılan kimsenin secdede iki kolunu açıp kendisinden uzaklaştırması gerektir. Ayrıca karnını da budlarının üstünden ayırması gerektir. Eğer kör olan kimse, sarığı üzerine yahut yeni veya eteği üzerine secde etse caizdir. Ancak şu şartla ki, yerin katılığının duyulması gerektir. Şafiîlerin bu hususta karşı görüşleri vardır.

Ebu Hüreyre (r.a.) buyurmuştur ki: "Resulullah Efendimiz Hazretleri secdede şöyle derdi: "Ya Rab, günahlarımın azını ve çoğunu, evvelini ve âhirini, aşikâresini ve gizlisini sen yarlığa."

Müslim'in rivayetinde Hazret-i Âyişe-i Sıddıka (r.a.) "Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, secdede şöyle derdi," diye buyurmuştur:

"Allahümme innî euzü bike birızâke min sahatike ve bimuâfâtike min ukubetike ve euzü bike minke lâ uhsi senâen aleyke ente kemâ esneyte alâ nefsike — Allahım, senin hoşnutsuzluğundan rızana, ukubetinden affına ve senden yine sana sığınırım. Senin kendini senâ ettiğin gibi senâ etmeye gücüm yetmez."

Hitâbî der ki: "Hadîs-i şerifte çok güzel bir mâna vardır. Zira âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri Allah'a sığınarak diledi ki, rızasiyle kendini sahtından kurtarsın, affiyle ukubetinden halas etsin. Saht, rızanın zıddıdır, yâni hoşnut olmamaktır. Affetme ve ceza verme de birbirinin zıddıdır. Hâsılı bunları zıddiyle zikretti. Vakta ki, zıddı olmayan Bâri Teâlâ Hazretlerine geldi, **"Euzü bike minke — Senden sana sığınırım,"** dedi. Bundan da murat, gerçek ibadet ve senâsında kusur ve noksandan istiğfardır. **"Lâ ihsâ"** demek, senâna tâkat getiremem, hakkı üzre senâ edemem, demektir. Bazıları bu kelimeye ihata etmek mânası vererek "İhata edemem" demektir, dediler. Yâni "Senin senânı ihata edemem," demek olur. Zira Hak Teâlâ Hazretleri-

nin sıfatına nasıl nihayet yoksa senâsına da öyle nihayet yoktur. İnsan onu ihataya kadir olamaz.

İmam Mâlik dedi ki: "Mânası, "**Lâ uhsi ni'metekc ve ihsânekc ve's-senâe bihâ aleyke ve in'ictehadtü fi's-senâi aleyke — Senin nimet ve ihsanını ve onlar karşılığında sana senâyı sayamam. Eğer sana senâ etmeye çalışıp çabalasam da edemem,**" demek olur.

"**Ente kemâ esneyte alâ nefsike — Senin kendini senâ ettiğin gibi**'" demesi, senânın tafsilinden aczini itiraf etmektir. Zira onun hakikatine yetişmek beşer kudreti dahilinde değildir. Aynı zamanda böyle demekle senâyı icmâle red eyledi. Tafsil, ihsâ ve tayini Allahu Teâlâ Hazretlerine mahsus kıldı. Zira bütün eşyayı Hak Teâlâ Hazretleri icmâlen ve tafsilen ihata edicidir."

Bazı muhakkikler Peygamber Efendimiz Hazretlerinin rükû ve sücudda Kur'an okumaktan nehyetmesi hususunda bir açıklama zikretmişlerdir. Bu açıklamanın neticesi şudur: Rükû ve sücudda durum, kulun Hakk'a zillet ve tenezzülünü arzettiği durumlardır. Kur'an-ı azîm ise sözlerin en şereflisidir. O halde Allah kelâmının edebine uygun hareket etmenin gereği ve yaraşanı, bu gibi durumlarda okunmaması, kıyam ve dikilme halinde okunmasıdır. En iyisini Allah bilir.

Ebu Dâvud'un rivayetinde: "Resulullah Efendimiz Hazretleri, su ve balçık üzerine secde etti," diye gelmiştir.

Resulullah Efendimiz, secdeden kalkınca tekbirde elini kaldırmazdı. Secdeden başını, iki elinden önce kaldırırdı. Sol ayağının üstüne oturup sağ ayağını dikerdi.

Sahih-i Buharî'de "Secdeden kalkmakla ikinci rik'ate kıyam arasında âzâsı sükûn bulacak kadar oturup istirahat ederdi," demişlerdir. Ama Hanefî âlimleri bu rivayeti almamışlardır. Onlar katında istirahat oturuşu ve yere dayanıp kalkmak yoktur. İmam-ı Şafiî katında vardır. Zira Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri böyle etti, demiştir.

İmam-ı Âzam Hazretleri, Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet olunan hadîsle amel etmiştir. Zira o: "Resulullah Efendimiz Hazretleri, iki ayağının uçları üzerinde konar kalkardı," demiştir. Bunun gerektirdiği, hiç dayanmadan kalkmaktır. Ayrıca "Orada oturmak istirahat içindir. Namazın konulması istirahat için değildir," demiş ve Buharî'nin rivayetini yaşlılık haline hamletmiştir. Yâni, ihtiyarlık âlemi yetiştiğinde öyle ederlerdi ve o zaruret halidir, demiştir. Onun için Hanefî âlimleri, o rivayeti esas almadılar.

İbn-i Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki, Resulullah Efendimiz Hazretleri, iki secde arasında: "**Allahümmeğfirlî verhamnî ve âfinî verzuknî — Allah'ım, beni bağışla, bana merhamet et, beni affet ve beni rızıklandır,**" diye buyurdu, demiştir.

12. Peygamberimizin Teşehhütte Oturuşu:

İmam Müslim'in naklinde Hazret-i Âyişe-i Sıddıka (r.a.): "Resulullah Efendimiz Hazretleri, teşehhüde oturduğu zaman sol ayağını döşeyip üstüne oturur ve sağ ayağını dikerdi," demiştir.

İmam-ı Âzam Hazretleri katında bütün oturuşların böyle olması gerektir.

İmam Mâlik katında müteverriken (kaynaklarının birini veya ikisini yere koyarak) oturmak gerektir. Sünnet olan budur, demiştir. Teverrük, iki ayağını altından sağ yanına çıkarıp öbür yanının üstüne oturmaktır. Hanefî âlimleri bunu caiz görmemişlerdir. Zira Tahâvî: "Bunun hakkında gelen hadîs zayıftır," demiştir. Bu hadîs sâbit olduğu takdirde yaş büyüklüğüne hamlolunur. Bu ise özre dayanır. Ayrıca Hazret-i Âyişe'nin hadîsi bundan daha meşakkatlidir. O halde o, daha uygundur, öbüründen daha önce gelir, demişlerdir.

İmam Şafiî: "Bütün celselerde ayağı yere döşemek gerektir. Ancak son celsede teverrük gerektir," demiştir. Bu görüşünü Ebu Hamîdü's-Sa'dî'nin rivayetinden istidlâl etmiştir. Ama itimat, Âyişe'nin (r.a.) sözünedir. Zira rivayetlerin en doğrusu odur.

İmam Müslim'in rivayetinde: "Peygamber Efendimiz Hazretleri, teşehhütte iki elini iki dizinin üstüne kor ve şehadet parmağını kaldırıp dua ederdi," diye gelmiştir.

Parmak kaldırmanın sünnet olduğu sabittir, fakat bazı rivayette: "Parmağını kaldırırdı, hareket ettirir ve duâ ederdi," diye gelmiştir. Bazı rivayetlerde: "Hareket ettirmezdi," demişlerdir.

Peygamber Efendimiz, rükûunda, sücudunda ve teşehhüdünde mübarek parmaklarını kıbleye yöneltirdi. Sücudunda ayaklarının parmaklarını da kıbleye yöneltirdi, demişlerdir. Yâni secde ettiğinde mübarek ayaklarını öyle koyardı ki, parmaklarının uçları kıbleye dönük olurdu, parmakların sırtı yere döşenip uçları kıblenin aksine gelmezdi.

13. Peygamberimizin Teşehhüdü:

İbn-i Mes'ud (r.a.) dedi ki: "Fahr-i Âlem Hazretleri, elime yapıştı da bana Kur'an'dan bir sûre öğrettiği gibi teşehhüdü öğretti ve:

"Ettahiyyatu lillahi vessalavâtu vettayyibâtu. Esselâmu aleyke eyyühe'n-nebiyyü ve rahmetullahi ve berekâtuhu. Esselâmu aleynâ ve alâ ibâdillahi's-salihîne. Eşhedü en lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerike lehu ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resûluhu — Bütün ibadetler, yardımlar ve güzellikler Allah'a mahsustur. Ey Nebi, selâm, rahmet ve bereketler senin üzerine olsun. Selâm bizim ve Allah'ın yararlı kullarının üzerine olsun. Şehâdet ederim ki, Allah'dan başka ilâh

yoktur, O birdir ve O'nun ortağı yoktur. Yine şehadet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve Elçisidir," dedi," diye buyurdu.

İmam-ı Âzam Hazretleri ve İmam Ahmed bin Hanbel'in mezheplerinde teşehhüdü İbn-i Mes'ud gibi okumak gerektir. Zira Resulullah Efendimiz Hazretleri böyle emretmiştir. Emrin en hafif derecesi emredilen şeyin müstahap olmasıdır, dediler.

Ancak Şafiî İbn-i Abbas'ın teşehhüdünü ihtiyar etmiştir. O teşehhüt şudur:

"Ettahiyyatu'l-mübârekâtu's-salavâtu't-tayyibâtu lillahi. Esselâmu aleyke eyyühe'n-nebiyyü ve rahmetullahi ve berekâtuhu. Esselâmu aleynâ ve ala ibâdillahi's-sâlihîne. Eşhedü en lâ ilâhe illallahu ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resûluhu."

İmam Şâfiî Hazretlerinden nakledilmiştir ki: "Teşehhüt hususunda Resulullah Efendimiz Hazretlerinden rivayetler ihtilaf üzre geldi. İbn-i Mes'ud, bu teşehhüde göre değişik bir rivayette bulundu. Ama biz, bunda vüs'at, sıhhat ve söz çokluğu görüp bunu aldık. Eğer bir kimse bundan başkasını alırsa ona darılmayız," demiştir. Bu sözden anlaşılan, İbn-i Abbas'ın rivayetini daha üstün tutmak değildir.

Ama İmam Ebu Hanife, İmam Ahmed, fukaha ve muhaddislerin cumhuru, "İbn-i Mes'ud'un hadîsi daha üstündür. Zira hadîs imamları katında o, gayetle sahihtir," demişlerdir.

İmam-ı Âzam, İmam Mâlik ve fukahanın cumhurunun mezhebinde teşehhüt okumak birinci ka'dede ve ikinci ka'dede, her ikisinde de sünnettir. Şafiî katında birinci teşehhüt sünnet, ikinci teşehhüt vaciptir. Muhaddislerin cumhuru, "İkisi beraberce vaciptir" demişlerdir.

Beyhakî'nin rivayetinde Kasım bin Muhammed (r.a.): "Bana Hazret-i Âyişe teşehhüdü öğretti," dedi ve ondan sonra aynen İbn-i Mes'ud'dan rivayet edilmiş olan teşehhüdü okudu, demişlerdir. Nevevî der ki: "Bunun faydası, Peygamber Efendimizin lâfzının da bizim lâfzımız gibi olduğunun meydana çıkmasıdır. Zira Hazret-i Âyişe "Bu teşehhüt Fahr-i Âlem Hazretlerinin teşehhüdüdür," dedi," diye rivayet etmiştir.

İbn-i Hacer der ki: "Sanki Nevevî, Râfiî'nin sözünü reddediyor. Zira o, 'Fahr-i Âlem Hazretleri teşehhütte **"Ve eşhedü ennî resulullahi — Ve şehadet ederim ki, ben Allah'ın elisiyim."** derdi,' demiştir. Âyişe'nin rivayetinden meydana çıktı ki, **"Ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resûluhu"** derlermiş.

Kadı Beyzavî'nin dediği üzre "Teşehhüdün güzellikleri cümlesinden biri şudur ki, o Hazret, şerefinin kemâlinden ve ümmeti üzerine hakkı ziyade olduğundan kendini ayrıca zikretmeyi talim buyurmuştur. Nitekim, **"Esselâmu aleyke eyyühe'n-nebiyyü ve rahmetullahu ve berekâtuhu — Ey Nebi! Selâm, Allah'ın rahmeti ve bereketleri senin üzerine olsun,"** denilir. Eğer sual olunup:

— Bu söz nasıl meşrû oldu? Bu sözün kendisi beşere hitaptır. Halbuki namazda bundan nehiy olunmuştur, denilirse cevabı şudur:

— Bu Resulullah Efendimize mahsus olan hususlardandır. Eğer başkasına hitap olsaydı caiz olmazdı, demektir.

Tirmizî Fahr-i Âlem Hazretlerinin "Esselâmu aleynâ ve alâ ibadillahi's-sâlihine — Selâm bizim ve Allah'ın sâlih kullarının üzerine olsun," sözü hakkında dedi ki: "Bir kimse, namaz ehli olup bu selâmla selâmlamalarından hisse ve şeref sahibi olmak isterse sâlih (yararlı, iyi) kul olsun. Aksi halde o büyük fazilet ve şereften mahrum olur."

Bazı âlimler, namazı terk etmenin gayetle günah olması hakkında dediler ki: "Namaz kılan kimse, **'Allahümmeğfirlî ve lil-mü'minînde ve'l-mü'minât — Allahım, beni, mü'min erkekleri ve mü'min kadınları bağışla,'** diye dua eder ve **'Esselâmu aleyke eyyühe'n-nebiyyü ve rahmetullahu ve berekâtuhu, esselâmu aleynâ ve alâ ibadillahi's-sâlihîne — Ey Nebi, selâm, Allah'ın rahmeti ve bereketleri senin üzerine olsun. Selâm, bizim ve Allah'ın sâlih kullarının üzerine olsun,'** diye selâm verir. Namazı terkettiği takdirde Hak Teâlâ Hazretlerinin hizmetinde, Resulullah Hazretleri ve bütün müslümanlar hakkında kusur işlemiş olur. Onun için günahı büyük olur. Hak Teâlâ Hazretlerinin hizmetinde kusur işlemesi namazın kendisini terkle hâsıl olur. Fahr-i Âlem Hazretleri ve bütün müslümanlar hakkında kusur işlemesi de selâmı terketmekle hâsıl olur."

Teşehhütten sonra kâinatın hocası Efendimiz Hazretlerine salât etmek sünnettir. İmam Şafiî, farzdır, demiş. Hâkim'in rivayetinde İbn-i Mes'ud (r.a.), Fahr-i Âlem Hazretlerinden, "Ne zaman biriniz teşehhüt eylese şöyle desin," dedi, diye nakletmiştir:

"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ salleyte ve bârekte ve terahhemte alâ İbrâhime ve alâ âli İbrâhime inneke hamîdün mecîdün — Allahım, Muhammed'e ve Muhammed'in soyuna salât (yardım ve nusret) eyle, İbrâhim'in ve İbrâhim soyunun üzerine salât, rahmet ve bereket ihsan ettiğin gibi... Elbette övülen, çok yüce ve çok şerefli olan sensin."

Bazıları, **"V'erham Muhammeden — Muhammed'e rahmet eyle,"** demeği çirkin görmüşlerdir. İmam-ı Zeylaî, "Doğrusu şudur ki, çirkin (kerih) değildir," demiştir.

Değişik ibarelerle bazı salavât rivayet etmişlerdir. Taberanî'nin rivayetinde Ebu Hüreyre (r.a.), Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinden nakletmiştir ki:

"Her kim, **"Allahümme salli alâ Muhammedin kemâ salleyte alâ İbrâhime ve alâ âli İbrâhime ve bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ bârekte alâ İbrâhime ve alâ âli İbrâhime ve terahhüm alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ terahhemte alâ İbrâhime ve alâ âli İbrâhime,"** derse kıyamet gününde ona şehadet ve şefaat ederim," diye buyurmuşlar.

Fakat bunun senedinde Saîd bin Süleyman meçhuldür, demişlerdir. Ebu Hüreyre'nin (r.a.) rivayetinde gelmiştir ki, ashâb (Allah onlardan razı olsun) sual edip:

— Ya Resulallah! Sana nasıl salât edelim? dediler.

Şöyle salât etmekle emretti:

"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin ve bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ salleyte ve bârekte alâ İbrâhime ve alâ âli İbrahime inneke hamîdün mecîdün."

Büreyre'den merfuan rivayet olunan da şudur:

"Allahümmec'al salâvatike ve rahmeteke ve berekâtike alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ cealtehâ alâ İbrâhime ve alâ âli İbrâhime."

İbn-i Mes'ud'un hadîsinde: **"Alâ Muhammedini'n-nebiyyi'lümmiyyi"** vâki olmuştur. Ebu Saîd'in hadîsinde: **"Alâ Muhammedin abdike ve resulike kemâ salleyte alâ İbrâhime,"** vâki olmuştur. **"Âli Muhammedin"** ve **"âli İbrahime"** vâki olmamıştır.

Ebu Hüreyre'den bir rivayette:

"Allahümme salli alâ Muhammedini'n-nebiyyi ve ezvâcihi ve ümmehâ-ti'l-mü'minîne ve zürriyyetihî ve ehli beytihî," şeklinde gelmiştir.

İbn-i Mes'ud'un hadîsinin sonunda: **"Fi'l-âlemîne inneke hamîdün mecîdün"** vâki olmuştur.

İmam Nevevî, *Mühezzeb Şerhi*'nde: "Lâyık olan, sahih hadîslerde vâki olanları bir araya toplayıp şöyle demektir," der:

"Allahümme salli alâ Muhammedini'n-neb'iyyi'l-ümmiyyi ve alâ âli Muhammedin ve ezvâcihi ve zürriyetihi kemâ salleyte alâ İbrâhime ve alâ âli İbrâhime ve bârik alâ Muhammedini'n-nebiyyi'l-ümmiyyi ve alâ âli Muhammedin ve ezvâcihi ve zürriyâtihi kemâ bârekte alâ İbrâhime ve alâ âli İbrâhime fi'l-âlemîne."

Ezkâr'ında da yine bunun mislini zikretmiştir. Ama **"Salli alâ Muhammedin"**den sonra **"Abdike ve resulike"**yi ziyade etmiştir. **"Bârik"**den sonra ziyade etmemiştir.

Bazı kimseler, "Kasdedilen, hadîs-i şeriflerde gelenleri bir araya toplamaksa bu dediğinle toplanmadı," demişlerdir. Daha bazı itirazlar ileri sürüp "Bundan üstün olanı, sübut ve sıhhat bulanlardan kâh birini, kâh öbürünü okumaktır," demişler.

Hanefî imamları ve başkaları katında, namazda Kur'an'a benzer dualar ve kâinatın hocası Peygamber Efendimiz Hazretlerinden nakledilmiş olan dualardan okumak sünnettir. Kendilerine ve diğer müminlere dua etmek de sünnettir. Kur'an'a benzer denilmesi sözü ve mânası benzer demektir. Meselâ **"Allahümmeğfirli ve li-vâlideyyi**

— Allahım, bana, anama ve babama mağfiret eyle," demeli. Yahut "Eğfir li-ebî — Anama ve babama mağfiret eyle" demeli.

Peygamber Efendimizden nakledilmiş olanlardan meselâ:

"Allahümme innî zalemtü nefsi zulmen kesîren ve ennehu lâ yağfire'z-zünûbe illâ ente fağfirlî mağfireten min indike v'erhamnî inneke ente'l-gafuru'r-rahîmu — Allahım, elbette ben kendime çok zulümler ettim ve elbette senden başka günahları bağışlayacak kimse yoktur. Beni, kendi katından bir mağfiretle bağışla ve bana merhamet et. Elbette sen, çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicisin," demeli.

Bunun gibi daha ne varsa dilediğinden okumalı.

Buharî ve Müslim'in nakillerinde Hazret-i Âyişe'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Kâinat Hazretleri, namazında şu duayı okurlardı:

"Allahümme innî euzü bike min azâbi'l-kabrî ve euzü bike min fitneti'l-mesîhi'd-deccâli ve eûzü bike min fitneti'l-mahyâ ve'l-memâti. Allahümme innî eûzü bike mine'l-me'semi ve'l-mağremi — Allahım, kabir azâbından sana sığınırım, Mesih Deccâl'in fitnesinden sana sığınırım, hayat ve ölümün fitnesinden sana sığınırım. Allahım, günah işlemekten ve borçlu olmaktan sana sığınırını."

Bir kimse, sual edip:

— Ya Resulâllah! Borçlu olmaktan ne çok Allah'a sığınıyorsunuz? dedi.

Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— Çünkü bir kimse borçlu olduğu zaman konuşursa yalan söyler, vaadde bulunursa vaadinde duramaz, diye buyurdu.

Bazı âlimlerin dediğine göre, "Fitneti'l-mahyâ — Hayat fitnesinden" murat, kişiye hayatı boyunca ârız olan fitneler, şehvetler, cehâlet ve en büyüğü -Allah saklasın- son nefesinde kötü bitiş hâlidir. "Fitneti'l-memât — Ölüm fitnesi" denilmesinden murat, belki ölüm sırasında olan fitnedir. Ölüme yakın olduğu için ona izafe edilmiş olabilir. Kabir fitnesi olması da mümkündür. Böyle olduğu takdirde "Kabir azâbından" buyrulmasiyle tekrar lâzım gelmez. Zira azâb fitneye terettüp eder. Sebeb, müsebbebden (sonuçtan) başkadır.

Bazıları, "Peygamber Efendimiz Hazretlerinin günahlarından geçmiş ve gelecek olanlar bağışlanmışken böyle dua etmelerinin sebebi neydi?" diye bunda müşkülat gördüler. Buna birkaç şekilde cevap verdiler. Biri şudur: "Maksadı, ümmetine dua öğretmekti," dediler.

Biri de şudur: "Ümmeti için Allah'a sığınırdı. Sanki 'Euzü bike li-ümmetî — Ümmetim için sana sığınırım,' demişti, dediler.

Biri de şudur: Tevazu yoluna sülük ve kulluğunu izhar idi; Hak Teâlâ Hazretlerinin korkusunu iltizam, O'na ihtiyaç ve iftikar arzı idi. Dileği meydana gelmişken bundan kaçınmak yoktur. Belki bunda hasenat elde etme ve derece yüksekliği kazanma vardır; bu türlü dualara ve bu gibi şeylerden Allah'a sığınmaya ümmetini alıştırma ve inandırma vardır, dediler.

Gerçekten bağışlanmış olduğu kesin bulunan kimse tazarruu terketmeyip daima niyaz üzre olunca bağışlanması kesin olmayanların bu yolu tutması daha uygun olur. Deccâl fitnesinden Allah'a sığınması - halbuki kendisinin ona yetişmeyeceği muhakkaktı - açıkça gösteriyor ki, muradı ümmetine öğretmek yahut ümmeti için Allah'a sığınmaktı. Daha başka cevap şekilleri de zikretmişlerdir. En iyisini Allah bilir.

İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri, "Fahr-i Âlem Hazretleri, teşehhütten sonra şunu okurdu," demiştir:

"Allahümme innî euzü bike min azâbi cehennemi ve euzü bike min azâbi'l-kâbri ve euzü bike min fitneti'l-deccâli'l-a'veri ve euzü bike min fitneti'l-mahyâ ve memâti — Allahım, cehennem azabından sana sığınırım, kabir azabından sana sığınırım, bir gözü kör olan Deccâl'in fitnesinden sana sığınırım, hayatın ve ölümün fitnesinden sana sığınırım."

Ebu Davud böyle rivayet etmiştir. İmam Müslim ve diğerlerinin naklinde Ali bin Ebi Tâlib (r.a.) o Hazret'ten teşehhüdün sonunda şunun okunduğunu rivayet etmiştir:

"Allahümmağfirlî mâ kaddemtü ve mâ ahhartü ve mâ esrertü ve mâ a'lentü ve mâ a'lem bihi minnî ente'l-mukaddimu ve ente'lmuahhiru lâ ilâhe illâ ente — Allahım, benim öne geçirdiğim ve geri bıraktığım, gizlediğim ve alenileştirdiğim ve benden bildiğin bütün günahlarımı bağışlamanı dilerim. Öne geçiren de geri bırakan da sensin. Senden başka ilâh yoktur."

"Bu duayı teşehhütle selâm arasında okurdu," diye rivayet etmiştir.

14. Peygamberimizin Namaz Sonunda Selâm Vermesi:

Müslim ve Nesâî'nin rivayetlerinde Âmir bin Rabia babasından rivayet etmiştir ki, Peygamber Efendimiz sağına ve soluna selâm verdiği zaman tâ mübarek yanağının beyazı görünürdü, demiştir.

İbn-i Mes'ud (r.a.): "Peygamber Efendimiz, sağına ve soluna **'Esselâmu aleyküm ve rahmetullah'** diye selâm verirdi," demiştir. Bunda da bir rivayette: "Selâmda mübarek başını öyle döndürürdü ki, mübarek yanağının beyazı arkasında duranlara görünürdü," diye gelmiştir:

İki yanına selâm vermek Fahr-i Cihan Hazretlerinin daima âdeti idi. Bunu ulu sahâbeden on beş kişi nakletmiştir. Onlar şu zikrolunanlardır: Abdullah bin Mes'ud, Said bin Ebî Vakkas, Sehl bin Sa'd, Vâil bin Hucr, Ebu Mûse'l-Eş'ari, Huzeyfe bin Yemân, Ammâr bin Yâser, Abdullah bin Ömer, Câbir bin Semüre, Berâ bin Âzib, Ebu Mâlik El-Eş'ari, Talk bin Ali, Evs bin Evs, Ebu Sevr ve Adiy bin Amr. Allah onların hepsinden razı olsun.

Mezkûr görüş, İmam-ı Âzam, İmam-i Mâlik, İmam-ı Şafii ve İmam-ı Ahmed bin Hanbel'in (Allah onlara rahmet etsin) mezhepleridir. İmam Mâlik'den bir tâifenin sözüne göre bir selâm meşrudur. Bazı rivayette: "Resulullah Efendimiz selâm verdiği zaman yüzü cihetine bir kere selâm verirdi," diye gelmiştir ki, bu, sıhhat üzre sâbit olmuş değildir. Hazret-i Âyişe'den rivayet edilmiş olan hadîs ki: "Resulullah Efendimiz selâm verdiği zaman 'Esselâmu aleyküm' diye bir kere selâm verir ve öyle yüksek sesle söylerdi ki, bizi uyarırdı," demiştir, bunu gece namazı hususunda rivayet etmiştir. Daha önce rivayet olunan ise farzda ve nafilede vâki olmuştur. Ulu sahâbe Resulullah Efendimiz Hazretlerinden müşahede edip rivayet etmişlerdir. Bununla beraber Âyişenin sözünde selâmı bir defaya inhisar ettirdiği sarih değildir. Belki sadece "Yüksek sesle bir selâm verirdi, onunla bizi uyarırdı," demiştir. O bir selâmdan sonra sükût etmiştir. Onun sükûtu, hıfz ve zabtedenlerin rivayetlerinden daha üstün değildir. Onların sayısı daha çok ve hadîsleri daha sahihtir. En iyisini Allah bilir.

Selâm sözü hakkında din imamları ihtilaf etmişlerdir. Mâliki, Şafiî ve cumhurun mezheplerinde farzdır, o olmasa namaz sahih olmaz. Delilleri: **"Miftâhu's-salâti et-tuhûru ve tahliluhâ et-teslîmu — Namazın anahtarı temizlik ve sona erdirilmesi selâm vermedir,"** hadîsidir.

İmam-ı Âzam, Süfyân-ı Sevrî ve İmam-ı Evzâî: "Sünnettir, terkolunsa da onsuz namaz sahih olur," demişlerdir. Müellif böyle nakletmiştir, ama yanılmıştır. Zira İmam-ı Âzam'ın mezhebinde selâm sözü vaciptir. Hidâye Sahihi'nin sözü şudur: **"Sonra selâm sözünün gelmesi bizim katımızda vaciptir, Şafiînin aksine farz değildir,"** demiştir. Hanefîlerin delili şudur: İbn-i Mes'ud Hazretleri Fahr-i Âlem Hazretleri teşehhüdü öğrettiği zaman son kade ve teşehhüt hususunda: **"Bunu dediğin veya bunu işlediğin zaman namazın tamam olmuştur. Kalkmak istersen kalk ve oturmak istersen otur,"** buyurmuştur.

Böylece namazın tamamlanmasını o fiilin işlenmesine bağlamıştır. Gerek kıraet etsin, gerekse etmesin. Bu takdirde son kadede teşehhüt miktarı oturduktan sonra namaz tamam olur. Bundan sonra kişi ayağa kalkmakla oturmak arasında muhayyerdir. Muhayyer kılınmak ise farziyete ve vücuba aykırıdır. Ancak Hanefî âlimleri: **"Namazın anahtarı temizlik ve sona erdirilmesi selâmdır,"** hadîsiyle ihtiyaten vücubu isbat etmişlerdir. Bunun gibi bir şeyle farziyet sabit olmaz. Nitekim yeri gelince etraflıca açıklanacaktır.

Aynı namazda Peygamber Efendimiz, namazda kendisine uyanların hallerine riayet ederdi. Yâni namazda durduğu zaman uzatmak muradı iken bir çocuğun ağladığını işitse güç gelmesin diye namazı kısa tutardı. İmam Buharî, Ebu Davud ve Nesâî böylece rivayet etmişlerdir. Allah onlara rahmet etsin.

Sahih hadîste gelmiştir ki, secdede iken Hasan ve Hüseyin (Allah onlardan razı olsun) gelip mübarek arkasna binerlerdi. Onları arkasından atmayı kötü gördüğünden secdesini uzatırdı, demişlerdir.

Ayrıca kendisi namazda iken gelip selâm verenin selâmını işaretle alırdı. Câbir (r.a.): "Resulullah Efendimiz Hazretleri, beni bir iş için göndermişti. Geldiğimiz zaman kendilerini namazda buldum. Selâm verdim, selâmımı işaretle aldı," demiştir.

Abdullah bin Mes'ud'dan da rivayet edilmiştir ki: "Habeş ülkesinden geldiğim zaman kâinatın hocası Efendimiz Hazretlerine gittim. Namaz içindeydi. Selâm verdim, mübarek başiyle işaret ederek selâmımı aldı," demiştir.

Namazda iltifat etmezdi. Yâni dönüp bir yanına bakmak vâki olmazdı. *Sahih-i Buharî*'de Hazret-i Âyişe'den rivayet edilmiştir ki: "Fahr-i Kâinat Hazretlerine namazda iltifattan sual ettim. Peygamber Efendimiz: "O, ihtilâstır (çalmaktır). Şeytan, kulun namazından ihtilas eder," buyurdu," demiştir.

Murad, vesvese ile namazına noksanlık verir, demektir,

İmam Ebu Davud, Sehl bin Hanzele'den rivayet eder ki: "Huneyn gazâsında Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— Bu gece bizi kim bekler? dedi.

Enes bin Ebu Mersed (r.a.):

— Ya Resulallah! Ben sizi beklerim, dedi.

Bunun üzerine Resulullah Efendimiz Hazretleri:

— O halde bin! diye emretti:

O da atına bindi. Fahr-i Âlem Hazretleri:

— Haydi, şu dağ yoluna git! Ta yukarısına çık! dedi.

O gece yattık. Sabah olunca namaza dâvet olundu. O Hazretle namaza durduk. Namaz içinde o dağ yoluna iltifat etmeğe (dönüp bağmağa) başladı. Namaz tamam olunca:

— Müjde! Gideniniz geri geliyor, dedi," diye anlattı.

Bu rivayetin özü şudur ki, Resulullah Efendimiz Hazretlerinin namazda bir tarafa dönüp bakmak âdeti değilken zikredilen hususta o dağ yoluna dönüp baktı ve o atlıyı gördü. Namazı bitirince onun geldiğini ashâbına müjdeledi. Bunun sebebi şu idi ki, namaz içinde işin ilgili olduğu cihetle meşgûldü. Hatırı o tarafa ilişkindi.

Bu, Hazret-i Ömer'in buyurduğuna yakındır ki: "Gerçekten ben, namaz içindeyken askerin techizatiyle meşgûl olurum," demiştir. Bunlar ibadetlere dahil olan şeylerdendir. Namaz içinde Kur'an-ı azimin mânasını düşünüp ondan ilmî mes'eleler çıkarmaya benzer.

İmam Ahmed'in rivayetinde Mutrıf bin Abdullah babasından nakletmiştir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretlerine gittim, namaz kılıyordu. Derunundan kazan kaynaması gibi ses geliyordu," demiştir. Başka bir rivayette: "Mübarek göğsünde, ağlamaktan gelen değirmen sesi gibi ses vardı," diye gelmiştir.

Peygamber Efendimiz, namazda mübarek gözünü yummazdı. Namazda gözünü yummak mekruhtur. Ancak kerahetinde fakihler ihtilaf etmişlerdir. Bazıları dedi ki: "Eğer göz huşua halel vermezse daha üstündür. Ama eğer karşısında kalbi onunla meşgul olacak nakış ve suretler bulunursa gözünü yummak mekruh olmaz. Belki böyle bir durumda gerekli olan odur ki, müstehap bile olur," demişlerdir. Suret dediğimizden maksat canlı olmayan suretlerdir. Eğer canlı sureti olursa mekruhtur. Meğer ki, çok küçük olup ilk nazarda seçilemeyecek veya başı kesilmiş durumda bulunsun. Bu takdirde keraheti yoktur.

Lâyık olan, kişinin namazda o Hazret'in sünnetine riayet edip bütün hallerde itidal üzre olmaktır. Meselâ niyet bağlamakta vesvese etmemeli, gizli söylenmesi meşrû olan zikir ve duaları yüksek sesle söylememeli, tahfifi sünnet olan birinci teşehhüd gibi nesneleri uzatmamalı. Vesvese ehlinin müptela olduğu bunun gibi nesneler -Allah saklasın- delilik kısmındandır. Onlardan sakınmak gerekir. Böyle eden kimseler Resulullah Efendimizin ve ulu ashâbın ettiklerine muhalif ve bid'atçilerdir. Müslümana gerekli olan, onların yolunu tutup kendinden bir nesne ihdas etmemektir. Âlemlerin Efendisi Resulullah Hazretleri: **"Sîret** (ahlâk) **ve tarikatin yeğreği Muhammed'in sîretidir ve işlerin şerri de ihdas olunan** (dine sonradan eklenen) **şeylerdir,"** buyurmuştur.

Yine Resulullah Efendimiz Hazretlerinden rivayet olunmuştur ki:

"Muhaddesattan (dine sonradan katılan ve dinin temel ilkelerine aykırı olan şeylerden) **sakının. Zira her muhaddes bid'attir, her bid'at dalâlettir ve her dalâlet ehli cehenneme gider,"** buyurmuştur.

İmamu'l-Haremeyn'den nakledilmiştir ki: "Vesvese akılda noksanlık yahut şeriat hükümlerinde bilgisizliktir," demiştir.

15. Peygamberimizin Kunutu:

Malûm olan Kunut kelimesi birkaç mânaya gelir: Kıyam, sükût, ibadetin devamlılığı, dua, tesbih ve huzû'. Bunların her birine kunut denir. Ama burada kunut'tan

murat, namaz içinde kıyamda kendine mahsus yerde okunan duadır. İmam-ı Âzam'ın mezhebinde kunutun yeri, sadece vacip olan vitirde üçüncü rek'atte rükûdan öncedir. Şafiî mezhebinde rükûdan sonradır. Onun mezhebinde vitir namazında kunut okumak Ramazan ayının ikinci yarısındadır. Sâir zamanda vitirde kunut yoktur, demiştir. Ayrıca bir de sabah namazının ikinci rek'atindedir. Delili Enes'in hadîsidir ki: "Resulullah Efendimiz Hazretleri, sabah namazında dünya farkedilinceye kadar kunut okurdu," demiştir.

İmam-ı Âzam Hazretlerinin delili İbn-i Mesud'un hadîsidir ki:

"Resulullah Efendimiz sabah namazında bir ay kunut okudu. Arap kabilelerinden bir kabileye beddua ederdi, sonra terketti," demiştir.

Daha fazla tafsilatı hadîs kitaplarında yazılıdır.

Kunut duası şudur:

"Allahümme innâ nesteînüke ve nestehdîke ve nü'minü bike ve netûbü ileyke ve netevekkelü aleyke ve nüsnî aleyke'l-hayre küllehu neşkürüke ve lâ nekfürüke ve nahlau ve netrükü men yefcürüke. Allahümme iyyâke na'büdü ve leke nüsallî ve nescüdü ve ileyke nes'â ve nahfidü nercû rahmeteke ve nahşâ azâbeke inne azâbeke'l-cidde bil-küffâri mülhik."

Türkçesi:

"Allahım, muhakkak ki, biz, ancak senden yardım dileriz ve senden hidâyet isteriz. Sana iman eder, sana tevbe eder ve sana tevekkül ederiz. Bütün hayırlar üzerinde seni anarak senâ eder, bütün nimetlerin senden olduğunu bilerek sana şükrederiz, inkâr edip seni örtmeyiz. Senin razı olmayacağın her ilginin boyunduruğunu boynumuzdan çıkarıp atarız, sana fücur işleyenleri terkedip onlardan uzaklaşırız. Allahım, biz ancak sana kulluk eder, sana namaz kılar ve sana secde ederiz. Bizi sana yaklaştıracak vesilelere koşar, ibadetin kazanılması işine sevinçle koşucu oluruz. Senin rahmetini umar, senin azâbından korkarız. Elbette senin gerçek azâbın kâfirlere erişmiştir."

Buraya gelince topluluk da imama tâbi olur. Yâni cemaat de kunutu okur. Ebu Yusuf'un kavlinde duaya başlayınca tâbi olmak gerektir. İmam Ahmed'in kavlinde tâbi olmamak gerekir. Yâni duayı imamla beraber okumamalıdır, demiştir. Bu dua* şudur:

"Allahümme ehdinâ fîmen hedeyte ve âfinâ fîmen âfeyte ve tevellenâ fîmen tevelleyte ye bârik lenâ fîmâ a'teyte ve kınâ yâ rabbenâ şerre mâ kadayte inneke takdî ve lâ yukdî aleyke innehu lâ yezullü men veleyie ve lâ yeuzzü men âdeyte

* Bu duaya, Hazret-i Hasan bin Ali (r.a.) Efendimizin Kunutu denir. Hazret-i Hasan Efendimiz, "Bana Resulullah Efendimiz Hazretleri birkaç kelime öğretti. Ben, onları Kunut ve Vitir'de okurum," diyerek bu duayı rivayet etmiştir. (S.N.)

tabârekte rabbenâ teâleyte felekel-hamdü alâ mâ kadayte ve nestağfirüke. Allahümme ve netubu ileyke ve kul rabbiğfir verham ve ente hayrü'r-rahimîne."

Türkçesi:

"Allahım, hidâyet ettiğin kimselerle beraber bize de hidâyet et. Afiyet ihsan ettiğin kimselerle beraber bize de âfiyet ihsan et. Dost ittihaz ettiğin kimselerle beraber bize de dostluğunu lutfet. İhsan buyurduğun şeyleri hakkımızda uğurlu ve mübarek kıl. Ey Rabbimiz, hüküm ve takdir buyurduğun şeyin şerrini bizden savuştur, bizi onun şerrinden koru. Sen dilediğin gibi hükmedersin, fakat kimse senin hakkında hükmedemez. Şüphesiz, senin dost olduğunu kimse zelil edemez ve senin düşman olduğunu da kimse aziz edemez. Ey Rabbimiz, sen çok mübarek ve çok yücesin. Hüküm ve takdir buyurduğun şeyler hususunda hamd sana mahsustur. Senden bağışlanma dileriz. Allahım, sana tevbe eder, başka her şeyden yüzümüzü çevirip sana yöneliriz ve deriz ki: Ey Rabbimiz, bizi bağışla ve bize merhamet et. Merhamet edenlerin en iyisi sensin."

4. Fasıl

Peygamberimizin Sehiv Secdesi

Malûm olsun ki, sehiv diye bir nesneden gaflet edip kalbin başka bir şeye gitmesine derler. Ezherî böyle tefsir etmiştir. Nihâye'de ise: "Bir şeyde sehiv demek, onu bilmeyerek terketmek demektir. Bir şeyden sehiv ise onu bilerek terketmek demektir," denilmiştir.

Bu fark güzel bir şeydir. Resulullah Efendimiz Hazretlerinin sehvi ile Hak Teâlâ Hazretlerinin fâilini zemmettiği **"Ellezinehum an salâtihim sâhûne — Onlar ki, namazlarından gafillerdir,"** (Maun sûresi: 107/5) âyet-i kerîmesindeki sahiv arasındaki fark bununla zâhir olur. Fahr-i Kâinat Hazretlerinden sehiv vâki olması, Hak Teâlâ Hazretlerinin bu ümmete nimetini tamamlaması ve dinini kemâle erdirmesinden dolayıdır. Tâ ki, sehvettikleri zaman nasıl hareket etmeleri gerektiğini bilsinler, kendileri için meşru olan amelde Fahr-i Kâinat Hazretlerine iktida etsinler. Nitekim hadîsi şerifte: **"Benim unutmam ve yanılmam kolaylık içindir,"** diye buyurmuştur.

Hâsılı, ondan vâki olan sehiv ve nisyânın (yanılma ve unutmanın) hikmeti, şeriat ahkâmı beyan olunup kıyamete dek ümmetinin ona göre amel etmesi içindir.

Âlimler arasında sehiv secdesi hususunda ihtilâf vardır. Şafiî katında hepsi sünnettir. Mâlikîlerden rivayet edilmiştir ki, nakz için olanı vaciptir, ziyade için olanı değildir. Yâni bir kimse fazladan bir rükû yahut fazladan bir kuud eylese sehiv secdesi vacip olmaz. Ama eksik eylese vacip olur, demişlerdir. Hanbelîlerden rivayet edilmiştir ki, "Vaciplerin terkiyle vacip olur, kavlî sünnetlerin terkiyle vacip olmaz," demişlerdir. Kasden

olduğu takdirde namazı iptal eden söz veya fiilin sehven ziyadesiyle de vacip olur, demişlerdir. Hanefilerden rivayet edilmiştir ki, hepsi vaciptir. Müellif böyle nakletmiştir.

Ama malum olsun ki, Hanefî âlimleri katında sehiv secdesi vaciptir. Bazı kavl üzre sünnettir. Ama doğrusu birinci sözdür. İki selâmdan sonra secde olunmalıdır. *Hidâye Sahibi*, Şemsü'l-Eimme, İmam-ı Zahîrüddin El-Mürğînânî böyle ihtiyar etmişlerdir. Yahut bir selâmdan sonra etmeli. *Kâfi Sahibi*, Fahrü'l-İslâm, Şeyhü'l-İslâm Hâberzâde ve *İzâh Sahibi* böyle ihtiyar etmişlerdir. Tâcu'ş-Şeria *Hidâye şerhi*nde zikretmiştir ki, Şemsü'l-Eimme: "İki selâmdan sonra etmek gerekir. En doğrusu budur. Zira bu söz, sahâbenin büyüklerinin sözüdür. Ömer, Ali, İbn-i Mes'ud (Allah onlardan razı olsun) ve âlimlerin cumhuru böyle demişlerdir. Fahr-i Âlem Hazretlerine çok yakın olan sahâbenin sözüyle amel etmek daha önce gelir," demiştir.

Diğer rivayet, yâni bir selâmdan sonra secde etmek, Hazret-i Âyişe ve Sehl bin Sa'd'dan rivayet edilmiştir. Allah onlardan razı olsun. Âyişe kadınlar safında idi. Sehl de çocuktu. Onlar, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerinin ikinci selâmını işitmemişler. Zira ikinci selâmı birinciden daha hafif ederdi, yâni ikincide kuvvetli söylemezdi, demişlerdir. Meşhur kitaplarda yazılı olan budur.

Malum olsun ki, sehiv secdesi iki secde ve teşehhüt ile sağa sola selâm vermektir. İcapları Fürû kitaplarında ayrıntılariyle anlatılmıştır.

İmam Şâfiî mezhebinde sehiv secdesini selâmdan önce ederler. Zira, "Peygamber Efendimiz sehiv için selâmdan önce secde etti," diye rivayet olunmuştur.

İmam-ı Âzam Hazretlerinin mezhebinde sehiv secdesini selâmdan sonra etmek gerektir. Zira Resulullah Efendimiz Hazretleri: **"Bütün sehivler için selâmdan sonra iki secde gerekir,"** buyurmuştur.

Ayrıca: **"Peygamber Efendimiz Hazretleri, sehiv secdesini selâmdan sonra etti,"** diye gelmiştir.

Böylece fiilinin rivayetleri birbiriyle çatışınca sözünü esas almak lâzım gelmiştir. Bu ihtilaf hangisinin evleviyette olduğundadır. Diğer selâmdan önce sahiv secdesi edilse bizim mezhebimizde de caiz olur;

5. Fasıl

Peygamberimizin Namazdan Sonraki Tesbihleri Ve Diğer Zikirleri

İmam-ı Müslim'in naklinde Sevbân (r.a.): "Peygamber Efendimiz namazı bitirince üç kere **"Estağfirullah"** der ve **"Allahümme ente's-selâmu ve minke's-selâmu tebarekte yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm,"** derdi," demiştir.

Peygamber Efendimiz, kıbleye karşı oturmada ancak bunları diyecek kadar eğlenirdi. Sonra dönüp ashâbına yönünü çevirirdi. Yine Peygamber Efendimizden, "Namaz kıldığı zaman ashâbına karşı dönerdi," diye sâbit olmuştur.' Bu takdirde namazdan sonra mübarek yüzüyle ashâba yöneldikten sonra zikrolunan duayı okurdu, demeğe hamletmişlerdir.

Güzel âdetleri, namaz kıldıktan sonra tez dönmekti. Sağ tarafından ve sol tarafından da dönerdi. İbn-i Mes'ud: "Peygamber Efendimizin çok defa sol tarafından döndüğünü gördüm," demiştir. Şeyhayn böyle rivayet etmişlerdir. Müslim'in naklinde Enes (r.a.): "Peygamber Efendimizin çoklukla sağ tarafından döndüğünü gördüm," buyurmuştur.

İmam Buharî'nin rivayetinde Ümmü Seleme (r.a.): "Fahr-i Âlem Hazretleri, selâmdan sonra az bir zaman yerinde eğlenirdi. Biz şöyle düşünürdük ki, erkekler yetişmeden önce kadınların dönmesi için eğlenirdi," demiştir. Bundan anlaşılır ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretlerinin dönmesinden murat, kadınların namaz yerinden kalkıp gitmesidir.

Hazret-i Âyişe'den rivayet edilmiştir ki: **"Resulullah Efendimiz, namazdan sonra ancak 'Allahümme ente's-selâmu ve minke's-selâmu tebârekte yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm' diyecek kadar zaman otururdu,"** diye buyurmuştur.

"Namazdan sonra dua meşru değildir" demiş olan kimseler, bu hadîsi delil tutmuşlardır. Buna cevap verip: "Hazret-i Âyişe'nin muradı, selâmdan önce olan şekli üzre ancak bu miktar otururdu, demektir," dediler. Hâsılı, teşehhütte oturduğu şekil üzre mezkûr duayı okuyuncaya kadar otururdu, ondan sonra durumunu değiştirirdi, demek olur.

Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Muğiyre bin Şu'be'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki, Resulullah Efendimiz Hazretleri, namazdan sonra şunu okurdu:

"Lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerike lehu lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîrun. Allahümme lâ mânia limâ a'teyte ve lâ a'teyte limâ mena'te ve lâ yenfeu ze'l-ceddi minke'l-ceddü."

Türkçesi:

"Allah'dan başka ilâh yoktur, O birdir, O'nun ortağı yoktur. Mülk ve övgü O'na mahsustur. O, her şeye kadirdir. Allahım, senin verdiğini engelleyecek ve senin vermediğini verecek hiç kimse yoktur. Zenginin zenginliği senin lutf u ihsanın yerine geçerek kendisine fayda vermez."

Yine Müslim'in naklinde Abdullah bin Zübeyr (r.a.), Resulullah Efendimiz Hazretleri yüksek sesle bunu şöyle okurdu, diye rivayet etmiştir:

"Lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerike lehu lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîrun. Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi ve lâ na'budu illâ iyyâhu lehu'n-ni'metü ve lehü'l-fazlu ve lehü's-senâu'l-hasenu'l-cemîlü lâ ilâhe illallahu muhlisine lehu'd-dîne ve lev kerihe'l-kâfirûne."

Türkçesi:

"Allah'dan başka ilâh yoktur. O, birdir, O'nun ortağı yoktur. Mülk ve övgü O'na mahsustur. O, her şeye kadirdir. Allah'dan başka kuvvet ve kudret sahibi yoktur. Ondan başkasına ibadet edilmez. Nimet, ihsan ve bağış, en güzel övgüler O'na mahsustur. Kâfirlerin hoşuna gitmese de din, kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah'a dini tahsis edenlerindir."

İmam Buharî rivayet eder ki, Sa'd bin Ebi Vakkas (r.a.) şu duayı oğullarına öğretip "Fahr-i Âlem Hazretleri her namaz sonunda bu sözlerle Allah'a sığınırdı," diye buyurdu:

"Allahümme innî euzü bike mine'l-cübni ve euzü bike mine'l-buhli ve euzü bike min erzeli'l-umuri ve euzü bike min fitneti'd-dünyâ ve azâbi'l-kabri."

Türkçesi:

"Allahım, gerçekten ben korkaklıktan ve cimrilikten sana sığınırım. Erzel-i ömür'den (fazla yaşlanıp ömrünün sonunu rezil olarak geçirmekten), **dünyâ fitnesinden ve kabir azabından sana sığınırım."**

İmam Ahmed ve Ebu Dâvud rivayetlerinde, Zeyd bin Erkam (r.a.) her namaz sonunda şöyle derdi, diye rivayet etmişlerdir:

"Allahümme rabbenâ ve rabbe külli şey'in ene şehîdün enneke ente'r-rabbu vahdeke lâ şerike leke. Allahümme rabbenâ ve rabbe külli şey'in ene şehîdün enne Muhammeden abdüke ve resulüke. Allahümme rabbenâ ve rabbe külli şey'in ene şehîdün ene'l-ibâde küllehum ihvetün. Allahümme rabbenâ ve rabbe külli şey'in ic'alnî muhlisen leke ve ehlî fi külli saatin mine'd-dünyâ ve'l-âhireti yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâmi. İsma' v'estecib Allahu ekberu Allahu ekberu. Allahu nuru's-semâvâti vel-ardı. Allahu ekberu. Hasbiyallahu ve ni'me'l-vekilu, Allahu ekberu Allahu ekberu."

Türkçesi:

"Bizim ve her şeyin Rabbimiz olan Allahım! Ben şahidim ki, Rab ancak sensin, sen birsin, ortağın yoktur. Ey bizim ve her şeyin Rabbimiz olan Allahım! Ben şahidim ki, Muhammed senin kulun ve resulündür. Ey bizim ve her şeyin Rabbi olan Allahım! Ben şahidim ki, bütün kullar kardeştirler. Ey bizim ve her şeyin Rabbi olan Allahım! Beni ve ev halkımı dünya ve âhiretin her saatinde sana ihlâsla kulluk eden kimseler kıl! Ey büyüklük ve ikram sahibi olan Allahım! İşit ve

kabul buyur. Allah en büyük, Allah en büyük, Allah göklerin ve yerin nurudur. Allah bana yeter, ne güzel vekildir. Allah en büyük, Allah en büyüktür."

İbn-i Kayyum, *Hedy-i Nebevî*'de der ki: "Namazı kılıp selâm verdikten sonra kıbleye karşı otururken dua etmek asla Peygamberimizin sîretinden değildir. Resulullah Efendimizden sahih yahut hasen isnatla rivayet olunmamıştır. Bu hususta yalnız kılan, imam ve imama uyan birdir. Namaza ilişkin olan duaları namaz içinde eylemiştir ve onda eylemeği emretmiştir. Namaz kılanın durumuna bu daha lâyıktır. Zira o kimse, Hak Teâlâ Hazretlerine münacât üzredir. Selâm verip münacâttan kesildikten sonra ise evvelki yakınlığı yoktur. O halde ne münasebet ki, yakınlık halinde dua etmesin de sonra dua etsin?"

Ondan sonra dedi ki: "Fakat farz olan namazlardan sonra gelen zikirleri okuyan kimse okuduktan sonra Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerine salât verip ondan sonra ne dilerse dua etmeli. Bu takdirde ettiği dua o zikirlerden sonra olur. Farz namazlardan sonra olmaya itibar olmaz."

Ama İbn-i Hacer'in bu söze itiraz edip mutlak olarak olumsuzluğu iddia etmesi reddedilmiştir. Zira hadîs-i şeriflerde sâbit olmuştur ki, Fahr-i Âlem Hazretleri, Muâz bin Cebel Hazretlerine:

— **Yâ Muâz! Ben seni severim. Bunun için her namazdan sonra şu duayı terketme,"** diye buyurmuştur: **"Allahümme einnî alâ zikrike ve şükrike ve hüsni ibâdetike — Allahım, ancak seni anmak, sana şükretmek ve güzelce ibâdet etmek için bana yardım et."**

Zeyd bin Erkam'ın hadîsinde: "İşittim, Peygamber Efendimiz Hazretleri, her namaz sonunda: **'Allahümme Rabbenâ ve Rabbe külli şey'in — Allahım, ey bizim Rabbimiz ve her şeyin Rabbi!'** derdi," diye gelmiştir.

Suheyb'in hadîsinde, "Namazdan dönünce **'Allahümme aslihlî dinî — Allahım, beni ve dinimi düzelt,'** derdi," diye gelmiştir.

Tirmizî'nin rivayetinde Ebu Ümâme'den rivayet edilmiştir ki:

— Ya Resulallah! Hangi dua daha makbuldür? dediler.

— Gecenin sonunda ve vakit namazlarının akabinde olan dualar, diye buyurdu.

İmam Taberânî, Cafer-i Sâdık'ın rivayetinden çıkarmıştır ki: "Farz namazdan sonra olan dua, nafile namazdan sonra olan duadan daha üstündür. Farz namaz nafileden daha üstün olduğu gibi," diye buyurmuşlar. Ayrıca dedi ki: "Hanbelîlerden çok kimse, İbn-i Kayyum'un sözünden namazdan sonra mutlak olarak duayı nefyetmiş olduğunu anladılar. Ama böyle değildir. Belki sözünün özü, selâmın akabinde kıbleye yönelik iken nefyetmektir. Ama kıbleden dönse yahut meşru zikirleri daha önce etse bu takdirde dilediği duayı etmesi caizdir."

Meşru zikirlerden murad, daha önce zikrolunan ve Resulullah Efendimizden nakledilmiş olan dualardır. En iyisini Allah bilir.

Peygamber Efendimiz Hazretlerinin güzel âdetleri şu idi ki, namaza kamet olunduğu zaman bakardı: Eğer mescitte olanlar azsa otururdu. Eğer çok kimse görürse kalkıp namazı kılardı.

İmam Müslim, Ebu Mes'ud Bedrî'den rivayet eder ki: "Fahr-i Kâinat Hazretleri, namaza durduğumuz zaman bizim omuzlarımıza meshedip:

— Beraber durun, karışık durmayın! Tâ ki, kalbleriniz dağınık ve karışık olmasın! Âkılbâliğ olanlarınız bana yakın dursunlar. Ondan sonra onlara yakın olanlar dursunlar, diye buyururdu," demiş.

İbn-i Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki: "Resulullah Efendimiz namaza durdu, ben de sol yanında durdum. Arkasından elimi tuttu, beni çekip sağ yanına geçirdi," demiştir. Bundan anlaşılır ki, imamla muktedi iki kişi olsa muktedinin imanın sağ yanına durması gerekir.

İmam Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Enes bin Mâlik (r.a.) dedi ki: "Bir kere Resulullah Efendimiz attan düştü de sağ tarafı ağrıdı. Biz de geçmiş olsun ziyareti için hücresine gittik. Namaz vakti geldi. Bize oturduğu yerden imamet edip namaz kılıverdi. Biz de oturduğumuz yerden ona iktida ettik. Namazı kıldıktan sonra:

— İmam sadece kendisine uyulması için konulmuştur. O halde imam rükû ettiği zaman siz de edin. Oturarak kılarsa siz de hepiniz oturarak ona iktida edin. Ayakta kıldığı zaman siz de ayakta durarak ona iktida edin, dedi."

Ama Peygamber Efendimiz ölüm hastalığında otururken kıldı ve halk ayakta durarak iktida ettiler. Onlara oturmalarını buyurmadı. Onun için İmam-ı Âzam ve Şafiî: "Kıyama kadir olan kimsenin oturana uysa da ayakta durarak uyması gerektir. Oturarak uyması caiz değildir. Zira Resulullah Efendimiz, ölüm hastalığında oturarak kıldı, Hazret-i Ebu Bekir vesair ulu sahâbe ayakta durarak iktida ettiler," diye buyurdular.

Gerçi bazı âlimler: "İmameti eden Ebu Bekir'di, Fahr-i Kâinat Hazretleri ona iktida etmişti," diye zu'mettiler. Ama doğrusu, imameti Resulullah Efendimiz etmişti.

2. BAB

Peygamberimizin Cuma Namazı Kılmaları

Enes bin Mâlik (r.a.) Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki: "Cebrâil aleyhisselâm, Resulullah Efendimiz Hazretlerine beyaz bir ayna getirdi, üzerinde siyah bir nokta vardı. Fahr-i Âlem Hazretleri:

— Yâ Cebrâil, bu nedir? diye sordu.

Cebrâil aleyhisselâm:

— Bu Cuma günüdür. Sen ve ümmetin bununla üstün ve seçkin kılındınız. İnsanlar bunda size tâbidirler. Yahudi ve Hıristiyanlar size tabidirler. Yâni onlara Cumartesi ve Pazar günleri verilmiştir. Bunlar Cuma'dan sonra gelir. Size bu günde büyük hayır ve iyilik vardır. Bu günde bir saat vardır ki, onda hayır dua eden her mü'minin duası elbette kabul olunur. Bu, bizim katımızda Yevmü'l-Mezîd (Artış Günü) dür, dedi.

Resulullah Efendimiz Hazretleri:

— Yevmü'l-Mezîd nedir? dedi.

Cebrâil aleyhisselâm dedi ki:

— Gerçekten senin Rabbin Firdevs cenneti içinde geniş bir vâdi yaratmıştır. Orada yığılmış mensekler (ibadet yerleri, kurban kesme yerleri) vardır. Cuma günü olduğu gibi Hak Teâlâ Hazretleri, meleklerden dilediğini oraya gönderir. O vadinin etrafında nurdan minberler vardır. Üzerlerinde peygamberlerin oturacağı yerler vardır. Onların çevresinde ve yanlarında yakut ve zümrütle bezenmiş altın minberler vardır. Üzerlerinde şehitler ve sadıklar otururlar. Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri: **"Ben sizin Rabbinizim. Gerçekten siz benim vaadimi tasdik ettiniz. O halde benden isteyin, size vereyim,"** diye buyurur.

Onlar da:

— Ya Rabbi! Senden rızanı isteriz, derler.

Bunun üzerine Hak Teâlâ Hazretleri:

— Gerçekten ben sizden razı oldum ve size arzu ettiğiniz nesneleri verdim. Benim katımda bunlardan daha ziyadesi vardır, diye buyurur.

Yâni "Sizin arzu ettiğiniz şeylerden, dilek ve isteklerinizden daha fazla size ihsanlarım vardır," demek olur.

Ondan sonra Cebrâil aleyhisselâm dedi:

— O peygamberlerin, şehitlerin ve sadıkların ruhları cuma gününü severler. Zira o gün Tanrı Teâlâ Hazretleri onlara hayır ve ihsanlar verir. Senin Rabbin o günde Arş'a istivâ etti.

İstivâ dediği istilâ demektir. İstilâ'nın bir mânası, "üzerinde karar tutmak"tır. Burada o mâna mümkün değildir. Zira Hak Teâlâ Hazretleri mekândan münezzehtir. Bir mânası da "Bir nesneyi ele geçirip ona galip olmak" tır. Gerçi bütün eşya Hak Teâlâ Hazretlerinin kudret kabzasında iradesine boyun eğmişlerdir, fakat Arş yaratıklarının en büyüğüdür ve hepsini kaplayıcıdır. Bu cihetten **"Estevâ ale'l-arşi — Arş'ı istiva etti,** Arş'ın üzerine oturdu, Arş'a hâkim ve galip oldu, Arş'ı kapladı," buyrulmuştur.

İmam Tirmizî'nin Tevillerinde zikredilmiştir ki, Arş mülk mânasına gelir. O halde "Arş'ı istivâ etti" demek, "Mülkünü istilâ etti" demektir. Hâsılı, o günde mülküne müstevli ve galip oldu, demek olur. Bununla beraber Hak Teâlâ Hazretleri, zamandan ve mekandan münezzehtir.*

Yine Cuma'nın fazileti hakkında Ebu Hüreyre (r.a.), Fahr-i Kâinat Hazretlerinden rivayet etmiştir ki: "Üzerine güneşin doğduğu günlerin en şereflisi ve en üstünü Cuma günüdür. Âdem o gün yaratıldı, o gün cennete girdi ve o gün cennetten çıkarıldı. Kıyamet de o günden başka bir günde kopmaz," buyurmuşlar.

Netice olarak Cuma günü şanı çok büyük bir gün olduğu için bu kadar büyük işlerin ona ihtisası vardır.

Enes (r.a.) buyurmuştur ki, Receb ayı girdiğinde Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri: "Allahım, Receb ve Şabanla bizi kutlu, Ramazanla zengin kıl," Ve ayrıca: "Cuma gecesi gecelerin eğarrı ve Cuma günü de günlerin ezheridir," derdi, demiştir.

Eğar'ın asıl mânâsı alnında beyaz olan at demektir ki, Arap tâifesi içinde bu türlü at çok makbul ve muteber olduğu için kendisinde değer ve şeref olan her nesneye eğar demişlerdir. Garrâ dedikleri bunun dişisidir. Ezher diye ak ve nuranî şekilli nesneye derler. Hâsılı, "Cumanın geceleri gecelerin en şereflisi ve gündüzü gündüzlerin en şereflisidir" demek olur.

Günler'den murat, haftanın günleridir. Zira haftanın günlerinin en faziletlisi Cuma'dır. Senenin günlerinin en faziletlisi Arefe günüdür. Cuma gecesiyle Kadir Gecesi de böyledir. Arefe Cuma gününe geldiği zaman iki şeref onda birleşmiş olur. Ama Şeyh Ebu Ümâme bin Nakkaş: "Hafta günlerinin en faziletlisi Cuma'dır ve sene günlerinin en faziletlisi Kurban Bayramı günüdür. Bundan başka söz söyleyen itirazdan sâlim olamaz," demiştir.

Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki, Efendimiz Hazretleri:

"Bizler, zaman bakımından en sonra gelenler, kadir ve şeref bakımından kıyamet günü en önde gidenleriz. Ancak şu kadar var ki, geçmiş ümmetlere kitap bizden önce verildi. Ondan sonra bu cuma günü o gündür ki, Hak Teâlâ Hazretleri onu bizden önce gelenlere farz etmişti; onda ihtilaf ettiler. Bunun üzerine Hak Teâlâ Hazretleri onu bize nasip etti. İnsanlar bize tabidirler. Yahudiler onun ertesi gününe, Hıristiyanlar da onun ertesinden sonra gelen güne muvaffak oldular," buyurmuşlardır.

---

* *"Allah, zaman ve mekândan münezzehtir,"* demek, "Allah, zaman ve mekân kayıtları ile mukayyed (sınırlanmış) değildir," demektir. Bu doğru söz, Allah'ın varlığı ile zaman ve mekânı birbirinden tecrid etmek demek değildir. Yani Allah'ın varlığı ile zaman ve mekânın varlığını birbirinden ayrı, soyutlanmış bilmek doğru değildir. Başka bir deyişle, Allah zaman ve mekândan münezzehtir; ancak zaman ve mekân Allah'dan münezezh (soyutlanmış) değildir. Zamanın her anı ve mekânın her zerresi Allah'ın varlığı ile dopdoludur. "Allah her yerde hâzır ve nâzırdır," sözünün anlamı da budur. (S.N.)

Bazı âlimler: "Hadîs-i şerifte, **"Bu Cuma günü o gündür ki, Hak Teâlâ Hazretleri onu bizden önde gelenlere farz etmişti,"** buyrulmasından murat, ayniyle (açıkça) farz etmiş olup da onların muhalefet etmiş olmaları demek değildir. Zira hiçbir mü'mine caiz değildir ki, Hak Teâlâ Hazretlerinin farz ettiğini terk etsin!.. Allah bilir ki, belki murat şudur: Allah onlara bir gün farz edip onda şeriatleri üzre kıyamı (namaz kılmayı) buyurdu ve o günü kendilerinin ihtiyarına bıraktı. Sonunda o günün hangisi olduğunu kesin olarak bilemeyip ihtilafa düştüler. Onun Cuma günü olduğu hususunda hidayete mazhar olamadılar, demektir," dediler.

Ama İbn-i Ebî Hâtem'in rivayetinde Süddî'den tasrih vâki olmuştur ki: "Onlara biaynihî (açıkça) Cuma günü farz olmuştu. Onlar buna razı olmadılar, böbürlenip yüz çevirdiler," demiştir. Sözü aynen şöyledir:

"Elbette Allah, Yahudilere Cuma'yı farz etti. Bunun üzerine onlar, böbürlenerek yüz çevirdiler ve:

— Yâ Musa! Bize Cumartesi gününü bağışla, dediler.

O da öyle yaptı." demiştir.

Bu muhalefet Yahudi tâifesi için olmayacak bir şey değildir. Onlar, emre muhalefet edegelmiş bir topluluktur. Nitekim Hak Teâlâ Hazretlerinin, **"Vedhulû'l-bâbe sücceden — Ve secde ederek kapıdan girin,"** (Bakara: 2/58, Nisâ: 4/154, Âraf: 7/161) buyurduğunda emre muhalefet ve isyan edip üzerlerine gökten azâb inmişti. Ayrıca, **"Huzû mâ ateynâküm bikuvvetin — Size verdiğimizi kuvvetle tutun!"** (Bakara: 2/63) emr-i şerifine, "İşittik ve itaat ettik" diyecek yerde "İşittik ve isyân ettik" diyerek isyân etmişlerdir, diye buyurdu.

Hadîs-i şerifte **"Fehedânâllahu lehu — Bunun üzerine Allah bizi ona hidâyet etti** (onu bize nasip etti)," sözünün "Nasla hidâyet etti" demek olması mümkündür. İçtihatla hidâyetin murad olunması da muhtemeldir.

İmam Abdürrezzak Muhammed bin Sirîn'den sahih isnatla rivayet etmiştir ki: "Medine ehli Fahr-i Cihan Hazretlerinin hicretinden önce toplandılar. Ensâr topluluğu:

— Yahudi ve Hıristiyanların toplanacak bir günleri var. Her hafta o gün toplanırlar. Bizim öyle bir günümüz yok. Gelin, ittifak edelim, biz de bir gün tayin edelim. O gün toplanıp Allah'ı zikredelim, namaz kılalım ve şükredelim, dediler.

Ondan sonra bir gün tayin edip adını "Arûbe" koydular. Es'ad bin Zürâre'nin yanında toplandılar. O da bunlara o gün namaz kılıverdi. Daha sonra Hak Teâlâ Hazretleri, Resulullah Hazretlerine: **"İzâ nûdiye lissalâti min yevmi'l-cümü'ati... — Cuma günü namaz için çağrıldığı zaman..."** (Cuma sûresi: 62/9) âyet-i kerîmesini inzal etti. Böylece Cuma namazı farz oldu," demiştir.

İmam Ahmed, Ebu Dâvud ve İbn-i Mâce'nin rivayetlerinde Kâ'b bin Mâlik (r.a.): "Fahr-i Kâinat Hazretleri Medine'ye gelmeden önce Es'ad bin Zürâre bizimle Cuma namazını kıldı," demiştir.

İbn-i Sirîn'in mürsel hadîsi, orada bulunan ulu sahâbenin Cuma'yı içtihatlariyle ihtiyar etmiş olduklarına delâlet eder. Bu, Resulullah Efendimiz Hazretlerinin de Mekke'de iken vahiy ile bilmiş olmasına mâni değildir. Ama orada müşrikler arasında Cuma'yı yerine getirmeye kadir olamamış olabilir. Onun içindi ki, Medine'ye geldiği zaman o Cuma günü ashâbiyle Cuma namazını kıldı.

İbn-i İshak der ki: "Fahr-i Âlem Hazretleri Medine'ye geldiği zaman Kubâ nahiyesinde Amr bin Avf kabilesi arasında Pazartesi, Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri ikamet etti ve Kubâ Mescidi'nin temelini kurdu. Ondan sonra Cuma günü Kubâ'dan çıktı. Beni Sâlim arasına geldiğinde Cuma vakti yetişti. Orada vâdi ortasında olan mescitte Cuma namazını kıldı. Medine diyarında ilk kıldığı Cuma namazı o namazdı."

Cuma namazının vaktini tayinde gelen hadîs-i şerif:

Buharî'nin naklinde Enes bin Mâlik'den rivayet edilmiştir ki: "Resulullah Efendimiz Cuma namazını güneş meylettiği (zevâle vardığı) zaman kılarlardı," demiştir.

Malûm olsun ki, Cuma'nın kuruluşunda hutbe şarttır. Onsuz Cuma sahih olmaz. Saîd bin Cübeyr (r.a.): "Hutbe, öğle namazının iki rek'ati yerine geçer. Hutbeyi terkedip Cuma namazını kılacak olsalar öğle namazından iki rek'ati terketmiş olurlar," demiştir.

Hanefî, Mâliki ve Şafiî imamları ile başkaları tasrih etmişlerdir ki, Resulullah Hazretlerinin zamanında hem minarede ve hem Fahr-i Kâinat Hazretlerinin önünde ezan okunmazdı. Sadece Bilâl-i Habeşî (r.a.) Fahr-i Kâinat Hazretlerinin karşısında durup ezan okurdu. O zaman Resulullah Efendimiz minbere çıkıp oturmuş bulunurlardı. Velhasıl sünnet olan, hatip minbere çıkıp oturduktan sonra müezzinin kalkıp ezan okumasıdır.

Mâlikîlerden İbn-i Hâcib: "Resûlüllah devrinde olan ezan mezkûr ezandır. Sonradan Hazret-i Osman'ın hilâfetinde halk çoğaldı da emretti, hutbe ezanından önce Zevrâ üstünde ezan okudular. Sonradan Emevî halifelerinden Hişâm, o ezanı da mescide getirdi. Mescitte bir ezan okunur, bir ezan da minber önünde kendi karşısında okunurdu," demiştir.

Zevrâ, Medine-i münevvere pazarında bir yerin adıdır.

Malûm olsun ki, Hazret-i Osman'ın ziyade ettiği ezan, gerçi hutbe ezanından önce okunur, ama fukaha ve muhaddislerin tabirlerinde ona ikinci ezan derler. Zira sonradan ve ikinci olarak konulmuştur. Bazan üçüncü ezan da derler. Şu itibarla ki, hutbe ezanını birinci ezan tutarlar, kameti ikinci ezan tutarlar ve o ezanı da üçüncü ezan

tutarlar. Onun içindir ki, Sâib bin Yezîd (r.a.): "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri zamanında, Hazret-i Ebu Bekir ve Ömer devirlerinde imam minbere oturduğu zaman birinci ezan okunurdu. Fakat Osman zamanında insanlar çoğaldığı için Zevrâ üstünde üçüncü bir ezan daha ilâve edildi," diye buyurdu.

İmam Buharî böyle rivayet etmiştir. Yine ondan bir rivayette: "Cuma günü ikinci ezan okunmasını Osman, mescid halkının çoğalması üzerine emretti," diye gelmiştir.

Netice olarak bu rivayetlerin birinde üçüncü ezan ve birinde de ikinci ezan denilmesi zikrolunan itibarlara göredir.

Malûm olsun ki, hutbe ezanının konulmasından murat, mescitte olan halkın hatibin minbere çıkıp oturduğunu bilmeleri, hazır olmaları, hutbeye başladığı gibi sözü kesip hutbeyi dinlemeleri içindir. Hâsılı ezanların konulmasında gelen haberlerin en doğrusu ve en kuvvetlisi mezkûr rivayetlerdir ki, tevatür derecesine varmıştır.

Peygamber Efendimizin İlk Hutbesi:

Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretlerinin Benî Sâlim kabilesi içinde kıldığı Cuma namazı ki, ilk kılınan Cuma namazının o olduğu zikrolunmuştu, onda okuduğu hutbe şu idi:

"Hamd Allah'a mahsustur. O'na hamdeder, O'ndan yardım diler,. O'ndan mağfiret ve hidayet niyaz ederim. O'na inanırım, O'nu inkâr etmem ve O'nu inkâr edenleri düşman bilirim.

Şehâdet ederim ki, Allah'dan başka ilâh yoktur. O birdir, ortağı yoktur. Yine şehadet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve resulüdür. Allah, onu peygamberlik zincirinin kesintiye uğradığı, ilmin azaldığı, insanların sapıklığa düştüğü, zamanın sonu geldiği, kıyametin yaklaştığı bir sırada, insanlara doğru yolu göstermek ve onları irşad etmek için göndermiştir.

Kim Allah'a ve O'nun elçisine itaat ederse o kemâle erip olgunlaşmış, kim de onlara âsi olursa doğru yoldan sapmış, nefsine zulmetmiş ve büyük bir sapıklığa düşmüş olur.

Size daima Allah'dan takvâ (saygı ile sakınma) üzere bulunmayı tavsiye ederim. Zira müslümanın müslümana tavsiye ettiği şeylerin en iyisi, onu âhiret için çalışmaya teşvik etmesi ve ona takvayı emretmesidir. Öyleyse Allah sizi neyden sakındırmışsa ondan sakının. Bundan daha üstün bir öğüt ve bundan daha iyi bir hatırlatma olamaz. Şüphe yoktur ki, takvâ, Rabbinden korkarak onunla amel eden bir kimse için arzuladığımız âhiret için de doğru bir yardımcıdır.

Kim kendisiyle Allah arasındaki gizli ve açık ilişkileri düzeltir ve bunu yaparken Allah rızasından başka bir gaye gözetmezse, onun bu davranışı kendisi için dünyada

güzel bir and olduğu gibi öldükten sonra da âhiret gününde azığa muhtaç olduğu bir zamanda ona iyi bir sermaye olur. Orada kişi, bunun dışında ne ameli varsa onlara sahip olmayı ister ve 'Keşke onlarla benim aramda uzun bir mesafe olsaydı' der.

Allah sizi azâbından sakındırmaktadır. Zira Allah, kulları hakkında çok büyük merhamet sahibidir. O her sözünde sâdıktır ve her vaadini yerine getiricidir. Sözünden ve vaadinden asla dönmez. Nitekim: "Benim katımda söz değiştirilmez ve ben kullarıma zulmedici değilim," (Kaf sûresi: 50/29) buyurmuştur.

Öyleyse gerek dünyanıza ve gerek âhiretinize ait işlerde, gizli açık bütün hallerde takvâdan ayrılmayın. Zira kim Allah'a takvâ üzre bulunur, O'na muhalefetten sakınırsa Allah onun hatalarını bağışlar ve ona çok büyük mükâfatlar verir. Allah'a isyan etmekten sakınan bir kimse, çok büyük bir kazanç sağlamış olur.

Şüphe yoktur ki, takvâ, kişiyi Allah'ın gazabından korur, azabından kurtarır, Allah'ın dargınlığını önler. Takvâ, yüzleri ağartır, Allah'ı hoşnut eder ve dereceyi yükseltir.

Fırsatı kaçırmayın, takvâdan nasibinizi alın, Allah'a kulluk etmekte kusur ve ihmal göstermeyin. Allah, kitabını size öğretmiş ve yolunu size göstermiştir. Doğrularla yalancılar bu yoldan size belli olmuştur. Şu halde Allah size nasıl iyilik etmişse siz de başkalarına iyilik edin. O'nun düşmanlarına düşman olun ve O'nun yolunda hakkiyle cehd edin. İnsanlar arasından sizi seçen ve size Müslüman adını veren O'dur. Artık bundan sonra mahvolan haksız yere mahvolmamış ve bahtiyar olan da haksız yere bahtiyar olmamış olur.

Allah'ın yardımı olmadan hiç bir şey yapılamaz, Allah'dan başka kimse kuvvet veremez. Öyleyse Allah'ı çok anın ve gelecek için çok çalışın. Allah'ı anarak, O'na güvenerek ve çok çalışarak Allah'ın yardımını dileyin. Zira her kim, kendisiyle Allah arasındaki münasebeti düzeltirse Allah da o kimsenin halk ile münasebetini düzeltir ve güzelleştirir. Çünkü Allah insanlara hükmeder, insanlar Allah'a hükmedemezler. Allah insanları idare eder, insanlar Allah'ı idare edemezler. Allah her şeyden büyüktür, bütün kuvvet ve kudret Allah'ındır, Allah'ın yardımı olmadan hiç bir kuvvet işe yaramaz."

İmam Kurtubî'nin bu hutbenin tefsirinde yazdığına göre rivayet olunur ki, Fahr-i Kâinat Hazretleri hutbe okuduğunda bir yay yahut bir asa üstüne dayanıp okurdu.

Sünen-i İbn-i Mâce'de şöyledir: "Cenkte olduğu zaman bir yay üzerine dayanıp okur, Cuma'da okuduğu zaman bir asa üzerine dayanıp okurdu," demişlerdir.

Ebu Dâvud katında hasen isnatla gelmiştir ki: "Bir yay veya asâya dayanarak ayakta dururdu," demişlerdir. Bazıları, "Hutbede kılıç ve harp aletlerinden başka bir

şeye dayanıp okumanın hikmeti" hususunda, "İslâm silahla kaim oldu demeğe işarettir," dediler. Bazıları, bu söze razı olmayıp "İslâm dininin kıyamı kılıçla değil, vahiy ve Kur'an iledir," dediler.

İbn-i Mâce'nin naklinde: "Peygamber Efendimiz minbere çıktığı zaman ashâbına selâm verirdi," dediler.

Müslim'in naklinde Câbir bin Semüre'den rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz, ayakta durarak hutbe okurdu. Ondan sonra otururdu. Sonra yine kalkıp hutbe okurdu," demiştir. Yine ondan rivayet edilmiştir ki: "Resulullah Efendimizin iki hutbesi vardı. İkisinin arasında oturup Kur'an okur ve insanları tezkîr ederdi," buyurmuştur. Tezkîr'in mânası, andırmak, halkın hallerini ve onlara tekabül eden hükümleri kendilerine hatırlatmaktır. Ama burada vaaz ve nasihat demektir. Bunda da mebde ve meâd halleri (işlerin başlangıcına ve sonuçlarına ilişkin durumları) andırmak vardır. Onun için buna tezkîr (hatırlatma) denir.

Ebu Dâvud'un naklinde İbn-i Ömer (r.a.) buyurmuştur ki: "Fahr-i Alem Hazretleri iki hutbe okurdu. Âdeti şu idi ki: Minbere çıktığı zaman müezzin ezanı tamamlayıncaya kadar otururdu. Ondan sonra kalkıp hutbe okurdu. Sonra oturur, söz söylemezdi. Ondan sonra yine kalkıp hutbe okurdu."

İbn-i Münzir der ki: "Büyük şehirlerin âlimlerinin ittifakları, hutbenin ayakta durarak okunması üzerindedir."

İmam-ı Âzam katında da ayakta durarak okunması gerektir. Eğer oturarak okunsa caizdir, ama mekruh olur. Cevazı şundan dolayıdır ki, maksud hâsıl olur. Keraheti de şundan dolayıdır ki, geleneğe aykırıdır. Çünkü Resulullah Efendimiz zamanından beri ayakta okunagelmiştir.

İmam Mâlik'den de rivayet edilmiştir ki: "Kıyam vaciptir. Eğer bir kimse onu terkederse günahkâr olur, fakat hutbe sahih olur," demiştir.

Diğer âlimlerin sözlerinde de hutbe için kıyâm şarttır. Muktedir olan kimsenin ayakta durarak okuması gerektir. Namaz gibi... dediler. Câbir'in hadîsinden delil çıkardılar ve "Fahr-i Âlem Hazretleri kıyama müdavemet üzre idi." (Arada sırada değil, her zaman ayakta durarak hutbe okurdu).

Ayrıca: "İki hutbe arasında oturma meşrudur. Eğer hutbenin ikisinde de ayakta durmak meşru olmasaydı oturma ile ikisinin arasını ayırmaya ihtiyaç olmazdı," dediler. Sonra Muâviye'nin otururken hutbe okumasına cevap verip:

— O mazur bir kişi idi. Ayakta durmaya kadir değildi, dediler.

Zira İbn-i Ebi Şeybe katında Şa'bî yolundan gelmiştir ki:

"İnne Muâviyeten innemâ hatebe kaiden lemmâ kessere şahmu batnihi —

Muâviyenin hutbeyi oturarak okuması karnının yağı çoğaldığı, şişmanlık galebe ettiği zamanda oldu," demişlerdir.

Bundan anlaşılır ki, ayakta durmaya muktedirken Muâviye, oturarak okurmuş.

Müslim ve Nesâî'nin rivayetlerinde gelmiştir ki, Fahr-i Âlem Hazretleri hutbe buyurduğu zaman mübarek gözleri kızarırdı, sesi yükselirdi ve gazabı şiddetlenirdi. Sanki düşman tarafından uyarıcı ve korkutucu bir asker haber getirip "İşte sizi sabahleyin basacaklar, işte akşam basacaklar!" diye nasıl korku ve dikkatle söylerse Fahr-i Âlem Hazretleri de ümmetine "İşte ölüm yetişti, işte kıyamet geldi, hazırlanın!" diye öyle korku ve dikkatle söylerdi. Ayrıca şehadet parmağiyle orta parmağını birbirine bitiştirip "Ben son zaman peygamberiyim. Benim zamanımla kıyamet birbirine yakındır. Nisbetleri şu iki parmağımın nisbetleri gibidir," derdi.

Ayrıca: **"Bundan sonra sözlerin en iyisi Allah'ın kitabıdır, ahlâkların en iyisi Muhammed'in ahlâkıdır. İşlerin en şerlisi sonradan eklenen şeylerdir ve her bid'at dalâlettir,"** derdi.

Ayrıca: **"Ben, her mü'mine kendi nefsinden evlâyım. Bir kimse mal terkederse (vefat edip malı kalırsa) o mal ehlinindir.** Yâni kendi vârislerinindir. **Bir kimse kendi işlerini görmeye muktedir olamayıp arkasında borç ve çoluk çocuk bırakırsa onların velisi benim. Beytülmal'den onun borcunu öder, çoluk çocuğunun rızkını temin ederim,"** derdi.

Bazı rivayette Fahr-i Âlem Hazretlerinin hutbesi şöyleydi: "Cuma günü çıkardı, Allahu Teâlâ Hazretlerine hamd ve senâ ederdi. Ondan sonra mezkûr sözleri söylerdi," demişlerdir.

Bir rivayette de hamd ve senâ ederdi, ondan sonra: **"Allah kime hidayet ederse hiç kimse onu dalâlete götüremez ve kimi dalâlete sevkederse hiç kimse onu hidâyete erdiremez. Sözlerin en iyisi Allah'ın kitabıdır,"** derdi. Ondan sonra zikrolunanın benzeri sözler söylerdi.

Ummü Hişâm binti Hârise (r.a.): "Ben, Kaf sûresini yalnız Resulullah Efendimiz Hazretlerinin lisanından işittim. Her Cuma günü minber üstünde halka hutbe okuduğu zaman onu okurdu," demiştir.

Ahmed ve Ebu Davud'un rivayetlerinde Hakem bin Hazen-i Kelbî dedi ki: "Biz, kabilemizden Fahr-i Alem Hazretlerine geldik. Yedi kişi idik, yedincileri bendim. Yahut dokuz kişi idik, dokuzuncuları bendim. Birkaç gün şerefli hizmetlerinde kaldık. Cuma günü yetişti. Fahr-i Âlem Hazretleri hutbeye kalkıp bir yay üstüne dayandı. Allah'ı hoş, güzel ve mübarek kelimelerle senâ etti. Ondan sonra:

— Ey insanoğulları! Gerçekten siz, benim her emrettiğimi işleyemezsiniz, buna tâkat getiremezsiniz. Fakat işlerinizde haklılık, doğruluk ve adalet üzre olun da sevinin. O zaman size müjdeler olsun! dedi."

Hâsılı, Peygamber Efendimiz Hazretlerinin bu hadîs-i şerifi öyle toplayıcı bir sözdür ki, bütün hayırları içine alıcıdır. Kişi her işte haklılık, dürüstlük ve adalet üzre olduktan sonra iki âlemin saadetine vasıl olur.

Buharî ve Müslim, Ya'lâ bin Ümeyye'den naklederler ki, Fahr-i Cihan Hazretleri minber üstünde: "**Ve nâdev yâ Mâliku liyakzı aleynâ Rabbüke — Ve bağırdılar: Ey Mâlik!*** **Rabbin, hakkımızda (ölümü) hükmeylesin,**" (Zuhruf sûresi: 43/77) âyet-i kerîmesini okurdu, demiştir.

Ebu Derdâ (r.a.) rivayet etmiştir ki, "Kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri, bize Cuma günü hutbe okudu ve buyurdu ki:

— Ey insanlar! Siz ölümden önce yönünüzü Allah'a dönün, günahlarınızdan tevbe edin. Başınızı gaileler bürümemişken iyi işler yapmaya acele edin. Allah'ı çokca anmak ve gizli-açık sadaka vermek suretiyle Allah'la aranızdaki bağı kuvvetlendirin. Böylece size bol rızık verilir, yardım edilir ve eksikleriniz tamamlanır. Marufla emrediniz ki, ucuzluk ve bolluk bulasınız; yasaklananlardan nehyedin ki, nusret (yardım ve zafer) bulasınız. Ey insanlar! Sizin en anlayışlınız ölümü en çok ananınızdır. En güzeliniz ve en cömerdiniz ona göre hazırlananınızdır. Bu aldanma yurdundan ok gibi çıkmak, ebedî kalacağı yurda pişmanlıkla yönelmek, kabirlerde oturmak için azık tedarik etmek ve neşir gününe hazırlanmak, aklın alâmetlerindendir."

Ebu Dâvud Zührî'den mürsel olarak rivayet eder ki, Resulullah Efendimiz Hazretleri hutbesinin başında şöyle buyururdu:

"Hamd Allah'a mahsustur. O'na hamd eder, O'ndan yardım ve mağfiret dilerim. Kendimizin şerlerinden Allah'a sığınırım. Her kime Allah hidayet ettiyse hiç kimse onu dalâlete götüremez ve her kimi sapıklığa sevkettiyse hiç kimse onu hidâyete götüremez. Şehadet ederim ki, Allahdan başka ilâh yoktur, Muhammed O'nun kulu ve resulüdür. Allah O'nu hakikatle müjdeci ve uyarıcı olarak göndermiştir. Kıyamet onun iki eli arasındadır. Kim Allah'a ve elçisine itaat ederse rüş-

* *Mâlik:* Cehennemin kapıcısı olan, meleğin adıdır. Cennetin kapıcısı olan meleğin adı *Rıdvân*'dır. Rıdvân, hoşnutluk demektir. Allah'ın mülkünden herhangi bir nesne üzerinde mülkiyet davasında bulunmak gizli ortaklık olduğundan kişinin *Mâlik*'e teslim edilmesine, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak da insanın *Rıdvân*'a iletilmesine sebep olur. Bu sebeple Allah'ın Melik/Mâlik ismine ortak olmayı düşünenlerin gideceği yerin kapıcısına *Mâlik*, Allah'ın hoşnutluğunu kazananların gideceği yerin kapıcısına da *Rıdvan* adı verilmiştir. Nitekim Yunus Emre Hazretleri, insanları Mâlik'ten sakındırmak için için "*Mal Sahibi Mülk Sahibi / Hani bunun ilk sahibi?*" dediği gibi Hz. Mevlana da insanları Rıdvân'a yaklaştırmak için "*Kâbe, Nemrud'un putçusu Azer'in oğlu İbrahim'in yaptığı bir yapıdır ki, ona Allahın Evi demişlerse de Allah oraya hiç bir zaman girmemiştir. Bu gönül evini ise Allah kendi evi olarak bina etmiş, oradan hiç çıkmamıştır. Sakın gönül yıkma ki, Allah'ın Evini yıkmış olursun. Bir gönül el geçirki, hacc-ı ekber etmiş olursun,*" buyurmuştur. (S.N.)

de ermiş ve kim de onlara isyan ederse yoldan sapmış olur. Rabbimiz Allah'dan, bizi, kendisine ve elçisine itaat edenlerden, rızasına uyanlardan ve kızgınlığından kaçanlardan eylemesini dileriz."

Bundan sonra malûm olsun ki, İmam-ı Âzam'ın mezhebinde hatibin hutbeye çıkması zamanından namaz tamamlanıncaya kadar söz söylemek haramdır. Eğer namaz kılmakta bulunsa -Cuma sünneti de olsa- iki rek'at kılıp namazı kesmek gerektir. Eğer üçüncü rek'atte bulunuyorsa dördü tamamlamak gerektir.

İmam Şafiî'den bu hususta iki söz rivayet olunmuştur. Bir sözde sükût vaciptir, birinde değildir, demiştir. İmam Ahmed de böyle demiştir. İkisinden şu rivayet de vardır ki, "Hutbe işitilen yerde oturanlara vaciptir, diğerlerine vacip değildir," demişlerdir. Ama Hanefî âlimlerinden bu fark nakledilmiş değildir.

İmam Müslim ve İmam Tirmizî'nin rivayetlerinde: "Peygamber Efendimiz Hazretlerinin namazı ve hutbesi ne uzun ne de kısaydı, itidal üzere idi," diye buyrulmuştur.

Bir rivayette: "Peygamber Efendimiz, Cuma günü vaaz kısmını çok uzatmazdı, sadece birkaç kelime söylerdi," diye gelmiştir.

Müslim'in rivayetinde Ömer bin Hureys: "Peygamber Efendimiz Hazretleri hutbe verdiği zaman başında siyah sarık vardı ve uçlarını kürek kemiklerinin ortasına sarkıtmıştı," buyurmuştur.

Güzel âdetleri şu idi ki, halk toplandığı gibi şerefli hücrelerinden yalnız olarak çıkardı. Önünce çağırarak giden bir kimse yoktu. Şimdiki zamanda Arap diyarında hatiplerin ihdas ettikleri durum ve davranışlardan Efendimiz Hazretleri zamanında hiç bir şey yoktu.

İbn-i Kayyum: "Peygamber Efendimiz, taylaşan (ucu sarkan sarık) kullanmadı ve siyah giymedi," demiştir. Burada kasdedilen, Cuma günü giymedi, demektir. "Mescide girdiği zaman ashaba selâm verirdi. Minbere çıkıp yine halka döndüğünde selâm verir, sonra otururdu. Bilâl (r.a.) ezana başlardı. Bilâl ezanı tamamladığı gibi Efendimiz Hazretleri ezanla hutbe arasını açmadan hutbeye başlardı. Yâni ezandan sonra ve hutbeden önce hadîs veya âyet buyurdukları olmazdı. Sadece ezan okunduğu gibi hemen hutbeye başlardı. Eline kılıç veya ondan başka bir nesne almazdı. Yay üzerine yahut asaya dayanırdı. Minber edinmeden önce hâli böyleydi. Halka "Yakın gelin!" diye emreder ve "Susun!" diye buyururdu," demiştir.

Fakat "Eline kılıç veya ondan başka bir şey almazdı," demesi üzerinde değişik görüşler vardır, dediler.

Hanefî âlimlerinden Kadîhân der ki: "Kılıçla fethedilmiş olan her şehirde hatibin minber üzerinde kılıçla hutbe okuması gerekir. Halkı kendi arzulariyle İslâm'a gelmiş olan her şehirde de hatibin kılıçsız hutbe okuması gerekir. Medine'yi Peygam-

ber Efendimiz kılıçsız fethetmiştir. Orada hatip kılıçsız hutbe okur. Mekke kılıçla fetholunmuştur. Orada kılıçla hutbe okunur. *Fetâvâ-yi Tatarhâniye*'de böyle zikrolunmuştur.

Peygamber Efendimiz Cuma namazının ilk rek'atinde Cuma sûresini okurdu, ikinci rek'atinde Münâfikun sûresini okurdu. İmam Müslim ve İmam Tirmizî böyle nakletmişlerdir. Cuma sûresini okumasındaki hikmet, Cumanın vücubunu, sair kaidelerini, tevekkül ve zikir üzerine tenbihi kapsayıcı olmasıdır. Münâfikun sûresini okumasının hikmeti de, hazır olan münafıklara tevbih ve serzeniş etmekti, tevbeye ikaz ve bunlardan başka kaideleri hatırlatmaktı. Zira münafıklar o gün başka günlerden daha çok toplanıp mescide gelirlerdi. Cuma günlerinde her zaman bu sûreleri okurdu demek değildir. Murat, ekseri zamanda böyleydi demektir. Zira Müslim Nu'mân bin Beşîr'den rivayet etmiştir ki: "Peygamber Efendimiz cuma günlerinde ve bayramlarda A'lâ sûresini okurdu," demiştir.

Cuma namazının kılınabilmesi için kaç kişi gerektir? diye âlimler ihtilaf edip bu mesele üzerinde bir nice söz buyurmuşlardır.

İmam-ı Âzam Ebu Hanife ve Süfyân-ı Sevrî, "İmamdan başka üç kişi gerektir," dediler. En doğru söz budur. Zira Cuma'nın sıhhatinin şartı cemaattir ve cemaatin en azı üç kişidir.

İbn-i Hazm'ın rivayetinde bir kişinin kılması sahih olur. Nehaî ve zahir ehli katında iki kişi de cemaat gibidir. Ebu Yusuf ve Leys'in görüşlerinde imamdan başka iki kişinin olması yeter. Bir rivayette İmam Muhammedin de görüşü bunlar gibidir. Hatta Müellif bunlarla beraber zikretmiştir. Ama *Hidaye*'de, "En doğrusu şudur ki, bu sadece Ebu Yusuf'un kavlidir," denilmiştir. İmam-ı Muhammed İmam-ı Âzam'a muvafıktır. Allah onlara rahmet etsin.

İkrime'ye göre yedi kişi gerektir. Rabia'dan bir rivayette dokuz, bir rivayette on kişi gerektir. İshak katında imamdan başka on iki kişi gerektir.

Şafiî katında kırk kişi gerektir. İmamla beraber kırk kişi olmalı, bunların her biri hür, âkıl, bâliğ ve mukim olmalıdır. Hutbenin başından Cuma namazı için kamet oluncaya kadar bunların hazır olması gerektir. Şafiî'den bir rivayette imamdan başka kırk bir kişi gerektir. Ömer bin Abdülaziz ve bir tâife de böyle demişlerdir.

İmam Ahmed katında bir rivayette elli kişi gerektir. Bu da Ömer bin Abdülaziz'den rivayet olunmuştur. Mâzerî'nin rivayet ettiği üzre seksen kişi gerektir. Âlimlerden kimisi de, **"Cem'i kesîr bigayri hasr — Sayıyla sınırlı olmaksızın çok kimsenin topluluğu"** gerektir, demişlerdir. Yâni "Sayı şart değildir, sadece çok kimsenin olması gerektir" dediler. En iyisini Allah bilir.

3. BAB

Peygamberimizin Teheccüdü

Hak Teâlâ Hazretleri, azîm Kur'an'ında Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretlerine hitap edip: **"Ve mine'l-leyli fetehecced bihi nâfileten leke — Gecenin bir kısmında uyu ve bir kısmında senin için bir nafile olmak üzere namaz kıl,"** (İsra sûresi: 17/79) buyurmuştur.

"Be" zamiri Kur'an'a râcidir. **"Hücûd"** lûgatta uykuya derler. Ebu Ubeyde'den nakledilmiştir ki, **"Hâcid, nâim (uyuyan kimse) demektir. Aynı zamanda hâcid, geceleyin namaz kılan kimse demektir,"** demiştir. Ezherî de, "Hâcid, uyuyan kimse demektir," demiştir.

Mâzenî: "Teheccüd, uykudan sonra namaz kılmaktır. Ondan sonra bir uyku alıp tekrar namaz kılmaktır. Sonra yine bir uyku alıp yine namaz kılmaktır. Kâinatın hocası Efendimiz Hazretlerinin namazı böyleydi," demiştir.

"Nâfileten leke", sana farz olanlar üzerine fazladan ibadet demektir. Yahut vücubu sana mahsus bir fazilet olmak üzere demektir. Hâsılı teheccüd, hassaten Resulullah Efendimiz Hazretlerine vaciptir, bu cihetten ona fazilet olur.

Taberî, İbn-i Abbas Hazretlerinden rivayet eder ki:

"Nâfile, Fahr-i Âlem Hazretlerine mahsustur. Zira geceleyin namaza kalkmakla o emrolunmuştur. Bu, ona farz olunmuştur. Ümmetine değildir," demiştir.

Ama bu rivayetin isnadı zayıftır. Bazıları, "Hassaten sana ziyade olmak üzere" demektir, dediler. Böyle dedikten sonra "Zira başkalarının nafilesi günahlarını örtücü olur. O Hazret'in nafilesi ise hâlisen kendinin olur. Çünkü onun günahı yoktur. Onun işlediği her tâat, sırf derecelerinin artması ve hasenatının çoğalması içindir. Onun için buna nâfile adı verildi. Ama ümmeti böyle değildir. Onların günahları vardır. Günahların kefaretine muhtaçtırlar. Bu tâatlere ihtiyaçları, günahlarını örtücü olmasından dolayıdır," demişlerdir.

Müslim'in rivayetinde Hazret-i Âyişe-i Sıddıka'dan rivayet edilmiştir ki: "Hak Teâlâ Hazretleri, Müzzemmil sûresinin başında gece namazını farz etmişti. Resulullah Hazretleri ve ashabı bir yıl kıldılar. Nihayet bu sûrenin sonlarında hafifletme indirdi. Bunun üzerine gece namazı, farz olduktan sonra nafile oldu," dedi.

Hâsılı, o sûrede **"Kumi'l-leyle — Geceleyin kalk,"** (Müzzemmil sûresi: 73/2) sözüyle farz olmuştu. Sonradan sûrenin sonlarında **"Ve akimu's-salâte — Ve namazı kılın,"** (Müzzemmil: 73/20) âyet-i kerimesiyle beş namazın kılınması buyrulup bu, tatavvu (nafile) oldu, demektir.

Muhammed bin Nasr, geceleyin namaza kalkmak hakkında İbn-i Abbas Hazretlerinden rivayet eder ki: "Vacip olmasiyle neshi arasında bir yıl geçti," diye buyurmuşlar.

İmam Şafiî, bazı ilim ehlinden hikâye eder ki: "Sûrenin sonu geceleyin namaza kalkmanın farziyetini neshetmiştir. Ancak müyesser (kolay) olan miktarını değil. Ondan sonra beş namazla o miktarın farziyeti de neshedilmiş oldu," demişlerdir.

Muhammed bin Nasr'ın naklinde Câbir Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki, gece namazı kılmanın neshi, hicretten sonra Ceyş-i Hubut arasında Ebu Ubeyde ile sefere yöneldikleri zamanda vâki olmuştur. Ama bu rivayetin isnadı zayıftır. **Ceyş-i Hubut** dedikleri, üç yüz kişidir ki, Ebu Ubeyde ile gönderilmişlerdi. Yiyecekleri kalmadı da ağaç yapraklarını silkip yediler. Tafsilatı daha önce zikrolunmuştur.

Gece namazı bizim hakkımızda neshedilmiştir. Ama Peygamber Efendimiz hakkında da neshedilmiş miydi, değil miydi? Bu hususta ihtilaf etmişlerdir. Doğrusu şudur ki, onun hakkında da neshedilmişti, dediler. Hâsılı sonradan vücup yoliyle kılmazdı, tetavvu (nâfile) yoliyle kılardı.

O Hazret'in gece namazına kıyamının çokluğu hakkında Hazret-i Âyişe (r.a.): "Resulullah Hazretleri kıyamda o kadar durdu ki, mübarek ayakları şişti," demiştir. Bir rivayette Hazret-i Âyişe (r.a.), Resulullah Hazretlerine:

— Niçin böyle ediyorsun? Halbuki senin günahlarından geçmiş ve gelecek olanlar bağışlanmıştır, dedim.

— Ben abd-i şekûr (cehennem korkusundan ve cennet talebinden beri olarak sırf şükran duygusiyle ibadet eden kul) **olmayayım** mı? diye buyurdu, demiştir.

Hâsılı, "Tutalım ki, asla günahım yokmuş, ya Hak Teâlâ Hazretlerinin bana bu devleti ihsan buyurmasına şükür gerekmez mi?" demek olur.

İmam Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde gelmiştir ki:

"Peygamber Efendimiz Hazretleri, mübarek bedeni semirip eti çoğaldığı vakit oturduğu yerden kılar oldu. Rükû etmek dilese kalkıp kıraet eder, ondan sonra rükû ederdi," diye buyurmuşlardır.

Bazı âlimler buyurmuşlardır ki: Varlıkların iftiharı, yerlerin ve göklerin sevinci Peygamber Efendimiz Hazretleri, Hak Teâlâ Hazretlerinin kendi hakkında fazlının ne derece yüksek olduğunu bilirken bu kadar tâat ve ibadete can atıp nefsine meşakkatler verince cehenneme müstahak olmaktan emin olmayan kimseler niçin nefslerine meşakkat verip çalışmasınlar? O halde insanın ibadete çok çalışması lâzımdır. Görmez misiniz ki, Fahr-i Âlem Hazretlerinin kıyamda durmaktan mübarek ayaklarına zarar yetişirdi, yine teheccüdü terketmeyip kılardı.

Ama İbn-i Hacer'in buyurduğu üzre çalışmak şöyle gerektir: Nefse melal gelmemeli. İbadete şevk oldukça devam etmek gerektir. Usanma geldiği vakit istirahat etmek gerektir. Kâinatın iftiharı Peygamber Efendimiz Hazretlerinin haline hiç kimsenin halinin denk ve benzer olmasına ihtimal yoktur. Onun hali hallerin en mükemmeliydi. Bedenine zarar geldiği takdirde bile ibadetten usanmazdı. Nitekim sahih hadîste: **"Gözümün nuru** (şevk ve sevincim) **namaz içindedir,"** diye gelmiştir. Başkalarının, usanmak ihtimali olunca nefslerine meşakkat vermemeleri gerekir. Fahr-i Âlem Hazretlerinin: **"Amellerden gücünüzün yettiği kadarını işleyin. Çünkü Allah, sizin usanıncaya kadar işlemenizden hoşlanmaz,"** buyurması bu mânaya işarettir.

Bazı âlimler dediler: "Peygamberler, şunun için nefslerine şiddetli korkuyu gerekli kılmışlardı ki, Hak Teâlâ Hazretlerinin kendileri üzerinde olan büyük nimetini bilirlerdi ve kendilerinin istihkakından önce Hak Teâlâ Hazretlerinin ihsanının geldiğini anlarlardı. Çaresiz ondan tam korku üzre olup ibadetinde bütün güçleriyle çalışırlardı. Böyle etmekle onun şükründen bir kısmını eda etmiş olmayı umarlardı. Bununla beraber Allah'ın hakları, kulların onun şükrünü yerine getirebilmelerinden daha büyüktür. Kullar, ibadet ve tâatte ne kadar çaba gösterseler de Allah'ın hakkı olan şükrü tam ve hakkiyle yerine getiremezler."

Peygamber Efendimiz Hazretlerinin teheccüd halleri hakkında Şüreyh bin Hânî'den nakledilmiştir ki, Hazret-i Âyişe (r.a.): **"Her ne zaman Resulullah Efendimiz Hazretleri, yatsı namazını kılıp benim evime girse dört veya altı rek'at namaz kılardı,"** demiştir.

Buharı ve Müslim'in rivayetlerinde Hazret-i Âyişe'den rivayet edilmiştir ki: **"Horoz öttüğünü işittiği zaman kalkardı,"** demiştir.

Yine Şeyhayn'ın rivayetlerinde Hazret-i Âyişe'den nakledilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri, gecenin başında uyur, sonunda kalkıp kılardı. Ondan sonra yine döşeğine döner, müezzin ezan okuduğu gibi tekrar kalkardı. Eğer lazımsa gusleder, lâzım değilse abdest alıp mescide çıkardı."

Yine Hazret-i Âyişe'den rivayet edilmiştir ki: "Guslü bazen gecenin başında, bazen de gecenin sonunda ettiği olurdu. Vitir namazını gecenin bazen başında kılar, bazen de sonunda kılardı. Kıraette bazen cehreder, bazen ihfa ederdi," demiştir.

Ebu Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'nin rivayetlerinde Ümmü Seleme (r.a.): "Fahr-i Âlem Hazretleri, bizimle namazı kılıp yatar, uyurdu. Ondan sonra kalkıp uyuduğu kadar namaz kılardı. Sonra yine namaz kıldığı kadar uyurdu. Ondan sonra yine kalkıp uyuduğu kadar namaz kılardı. Tâ sabah oluncaya kadar hâli bu idi," demiştir. Bu mânada değişik ibarelerle rivayetler gelmiştir.

Hazret-i Âyişe'den rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Âlem Hazretleri geceleyin uykudan uyansa şöyle derdi:

"Lâ ilâhe illâ ente sübhaneke Allahümme estağfirüke lizenbî ve es'elüke rahmeteke. Allahümme zıdnî ilmen ve lâ tuziğ kalbi ba'de iz hedeytenî ve heb-lî min ledünke rahmeten inneke ente'lvehhâbu."

Türkçesi:

"Senden başka ilâh yoktur. Seni noksan sıfatlardan tenzih ve kemâl sıfatlariyle takdis ederim. Allahım, senden günahlarımın bağışlanmasını ve senin rahmetini dilerim. Allahım, ilmimi arttır, doğru yola sevkettikten sonra kalbimi çevirme ve kendi katından bana bir rahmet bağışla. Şüphesiz en çok bağışta bulunan sadece sensin."

Ebu Dâvud böylece rivayet etmiştir. Yine Hazret-i Âişe'den nakletmiştir ki: "Resulullah Efendimiz geceleyin uykudan uyansa on kere tekbir eder, on kere **'Elhamdü lillahi'** der, on kere **'Sübhanallahi ve bi-hamdihi'** der, on kere **'Sübhâne'l-meliki'l-kuddüsi'** der, on kere **'Lâ ilâhe illallahu'** derdi. Ondan sonra on kere **'Allahümme innî euzü bike min zıyki'd-dünyâ ve zıyki yevmi'l-kıyâmeti — Allahım, dünya darlığından ve kıyâmet gününün darlığından sana sığınırım,'** derdi. Sonra namaza başlardı," demiştir.

O Hazret'in gece namazı kıldığını ve vitir namazı kıldığını Âyişe ve İbn-i Abbas rivayet etmişlerdir. İbn-i Kayyum der ki: "İkisi, gece namazına kalkma hususunda bir nesnede ihtilaf etseler söz Âyişe'nin sözüdür. Çünkü Fahr-i Âlem Hazretlerinin gece kıldığı namaz hususunda Hazret-i Âyişe herkesten daha çok bilgi sahibidir."

İmam Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde İbn-i Abbas'dan rivayet edilmiş olanın özü şudur ki: "Bir gece halam olan mü'minlerin anası Meymune'nin (r.a.) evinde yattım. Fahr-i Kâinat Hazretleri de o gece oradaydı. Bir saat ehliyle konuştu, ondan sonra yatıp uyudu. Gecenin son üçte biri olduğu yahut bir kısmı kaldığı vakit Peygamber Efendimiz kalkıp oturdu da göklere nazar etti. Ondan sonra: **"İnne fî halkı's-semavâti ve'l-ardı v'ehtilafi'l-leyli ve'n-nehâri... — Şüphesiz ki, göklerin ve yerin yaradılışında, gece ve gündüzün birbirini takip edişinde.."** (Bakara sûresi: 2/164, Âl-i İmrân sûresi: 3/190) âyet-i kerîmesinden başladı, sûrenin sonuna varıncaya kadar okudu. Ondan sonra kalkıp kırbanın (su kabının) yanına gitti. Kırbanın bağını çözdü, çanağın içine biraz su koydu. Bir güzel abdest aldı. Suyu ne çok az harcadı, ne de israf etti. Ondan sonra namaza durdu. Ben de kalkıp abdest aldım, sol yanına durdum. Kulağıma yapıştı da beni sağ yanına dolandırdı. Sonra üç rek'at namaz kıldı. Saha sonra yanı üzerine yatıp uyudu. Hatta nefhetti, yâni mübârek nefesinin sesi gelmeğe başladı. Peygamber Efendimiz Hazretlerinin âdeti bu idi. Ondan sonra Bilâl kalkıp ezan okudu. O da kalktı, sonra abdest almadı," demiştir.

Yukarıda beyan olunmuştur ki, Peygamber Efendimiz Hazretleri, **"Benim gözlerim uyur, kalbim uyumaz,"** diye buyurmuştur. Abdestini yenilememesinin hikmeti bu idi.

Peygamber Efendimizin ettiği dualardan bazısı şudur:

"Allahümme ec'al fî kalbi nuren ve fî basarî nuren ve fî sem'î nuren ve an yemînî nuren ve an yesârî nuren ve fevkî nuren ve tahtî nûren ve emâmî nûren ve halfî nûren ve ec'al-lî nûren."

Türkçesi:

"Allah'ım! Kalbimde nur yarat, gözümde nur ve kulağımda nur. Sağımdan nur ihsan eyle, solumdan nur, üstümden nur, altımdan nur, önümden nur, arkamdan nur. Ve beni eyle nur."

Bir rivayette şöyledir ki: "İki rek'at hafif (kısa) namaz kıldı. Her rek'atinde Ümmü'l-Kitab'ı (Fatiha sûresini) okudu. Sonra selâm verdi. Ondan sonra vitirle on bir rek'at daha kıldı. Sonra uykuya vardı. Ondan sonra Bilâl geldi:

— Namaz, ya Resulallah! dedi.

Bunun üzerine Fahr-i Kâinat Hazretleri, kalktı, iki rek'at namaz kıldı. Ondan sonra halka namaz kıldırdı," demiştir.

Yine bir rivayette: "On üç rek'at namaz kıldı. İki rek'ati sabah namazının sünnetiydi," diye naklolunmuştur.

Şu da ondan rivayet edilmiştir ki: "İkişer rek'at namazlar kıldı. Sekiz rek'at olduktan sonra beş rek'at vitir kıldı. Her rek'atin kıyamını Müzemmil sûresini okuyacak zaman kadar takdir ettim." dedi.

Nesâî'den bir rivayet de şöyledir ki: "Abdest aldı, misvâk kullandı ve şu âyeti okudu: **"İnne fî halkı's-semavâti..."** (Bakara: 2/164, Al-i İmran: 3/190). Ondan sonra iki rek'at namaz kıldı. Sonra uykuya vardı. Hatta nefesini işittim. Ondan sonra yine kalkıp abdest aldı, misvâk kullandı ve iki rek'at namaz kıldı. Yine uykuya vardı. Sonra yine kalkıp abdest aldı, misvak kullandı, iki rek'at namaz kılıp ondan sonra üç rek'at vitir kıldı," demiştir.

İmam Müslim'in rivayetinde de: "Uykudan uyandı, misvâk kullandı ve abdest aldı, **"İnne fî halki's-semavâti..."** (K: 3/190) âyetinden sûrenin sonuna kadar okudu, ondan sonra kalkıp iki rek'at namaz kıldı. İkisinde de kıyamı, rükûu ve sücudu uzattı. Ondan sonra gidip yattı, uyudu. Hattâ nefesinin sesi işitildi. Sonra yine kalktı. Hâsılı üç defa öyle etti. Altı rek'at namaz kıldı. Her defasında misvâk kullanırdı, abdest alırdı ve o âyetleri okurdu. Ondan sonra üç rek'at vitir kıldı," demiştir.

Hazret-i Âyişe'nin (r.a.) hadîsi Sa'd bin Hişâm'dan şöyle gelmiştir ki: "Bir gün Hazret-i Âyişe'nin huzuruna çıktım:

— Ey Mü'minlerin Anası! Bana Fahr-i Âlem Hazretlerinin ahlâkından haber ver, dedim.

— Sen Kur'an okumaz mısın? dedi.

— Evet, okurum, dedim.

Hazret-i Âyişe:

— Onun ahlâkı Kur'an'dı, dedi.

Yine ben dedim:

— Ey Mü'minlerin Anası! Bana haber ver, Fahr-i Kâinat Hazretleri vitiri nasıl kılardı?

— Âdetimiz şu idi ki, O'nun misvâkini ve abdest suyunu akşamdan hazırlardık. Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri dilediği vakit onu uykudan uyarırdı. Kalkıp misvâk kullanır, abdest alır ve dokuz rek'at namaz kılardı. Ancak sekizinci rek'atte tahiyyata otururdu. Hak Teâlâ Hazretlerini zikreder, hamd ve dua ederdi. Ondan sonra selâm vermeden kalkıp dokuzunca rek'ati kılardı. Yine zikreder, hamd ve dua eder, sonra selâm verip selâmını bize işittirirdi. Ondan sonra oturduğu yerden iki rek'at namaz kılardı. Ey benim oğlancığım! İşte onun on bir rek'at namazı bu idi. İhtiyarlık yetiştiği ve semizlendiği vakit yedi rek'atle vitir kılardı. O iki rek'ati evvelki üslûb üzre kılardı. İşte bu dokuz rek'attir, ey benim oğlancığım! dedi," demiştir.

Yine Hazret-i Âyişe'den rivayet edilmiştir ki: "Yatsı namazından çıkışla fecir arasında on bir rek'at namaz kılardı. Her iki rek'atte selâm verirdi. Sonra bir rek'at vitir kılardı. O vitrin bir secdesini sizin birinizin elli âyet okuduğu zaman kadar uzatırdı. Sonra müezzin ezan okuyup tamamladıktan sonra kalkıp iki kısa rek'at namaz kılardı. Ondan sonra müezzin kamete gelinceye kadar sağ yanının üstüne yatardı," demiştir.

Yine ondan rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri, on üç rek'at kılardı. On üçten beşini vitir olarak kılardı. Onun hiç bir yerinde oturmaz, ancak sonunda otururdu," buyurmuştur.

Sahih-i Buharî'de Mesruk'dan rivayet edilmiştir ki: "Hazret-i Âyişe'ye Fahr-i Âlem Hazretlerinin namazından sual ettim.

— Sabah namazından başka yedi rek'at, dokuz rek'at ve on bir rek'at kılardı," dedi," demiştir.

Hâsılı bazen fazla, bazen eksik kıldığı olurdu, demektir. Yine Buharî'nin naklinde Kasım bin Muhammed Hazret-i Âyişe'den rivayet etmiştir ki: "Peygamber Efendimiz geceleyin on üç rek'at namaz kılardı. Vitir ve sabah namazının sünneti o on üçtendi," diye buyurmuş.

Netice olarak âlemlerin hocası Efendimiz Hazretlerinin geceleyin kıldığı namaz hakkında Hazret-i Âyişe'den birkaç türlü rivayet gelmiştir. Bunların bir kısmında fazla kılmak, bir kısmında da eksik kılmak zikrolunmuştur. Bunun aslı şudur ki, mütead-

dit vakitler ve değişik haller bakımından namazın rek'atlerinde fazlalık ve eksiklik vâki olurdu. Şerefli mizaçlarında şevk ve neş'e olsa fazlaca kılarlar, beşeriyet gereği bir hal vâki olsa birkaç rek'at eksik kılarlardı. Bir hikmeti de cevazını bildirmektir. Tâ ki, kendilerinden sâdır olana halk ittiba etsinler, mezkûr şekillerden hangisini ihtiyar ederlerse öyle kılsınlar.

Bazı âlimler, Fahr-i Kainat Hazretlerinin gece namazının on bir rek'at olmasının hikmetini beyan edip buyurmuşlardır ki: "Teheccütle vitir geceye mahsus namazlardır. Gündüz namazları vitir (tek) olunca gece namazının da vitir (tek) olması uygundur. Yâni öğle namazı dört rek'attir, ikindi de dört rek'attir, akşam üç rek'attir; hepsi on bir rek'at eder. Hâsılı, gündüze mahsus on bir rek'at farz vardır. Buna uygun olan, teheccüd ile vitirin hepsinin on bir rek'at olmasıdır."

"On üç rek'at olması, sabah namazını gündüz namazlarına ilâve etmek itibariyledir. Bu takdirde gündüzün farzları on üç olur. Gece namazı da vitirlerle beraber sayıca ona uygun düşer," demişlerdir.

Bilindiği gibi farz namazlardan sabah namazı şer'î gündüze dahildir. Akşam namazı da gündüzün eserleri galipken yetişir. Bu cihetten ikisi de gündüz namazlarından sayılırlar. İkisi beraber itibar olunup gündüzün farzları on üçe yetişip vitirle beraber gece nâfilesi de on üç kılınmıştır. Bazen yalnız birisi itibar olunur on bire yetişip onlar da on bir kılınmıştır. Birisi itibar olunduğu takdirde akşam namazının itibar olunması vitir (tek) olması cihetindendir. En iyisini Allah bilir.

Netice olarak Fahr-i Âlem Hazretlerinin gece namazı hususunda gelen rivayetlerin icmâli şudur:

Müslim katında İbn-i Abbas'dan (r.a.), "Altı rek'at kılardı. Her iki rek'atte selâm verirdi. Ondan sonra üç rek'at vitir kılardı," diye rivayet edilmiştir.

Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Hazret-i Âyişe'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "Namazını iki kısa rek'atle başlatırdı, ondan sonra on bir rek'ati tamamlardı. Her iki rek'atte bir selâm verirdi. Ondan sonra bir rek'at vitir kılardı," demiştir.

Müslim'in naklinde Zeyd bin Hâlid El-Cühenî, mezkûr üslûp üzre on üç rek'at kılardı, demiştir.

Yine Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri: "Sekiz rek'at kılardı. Her iki rek'atinde selâm verirdi. Ondan sonra beş rek'at vitir kılardı. Arada cülus etmez (oturmaz), ancak sonunda ederdi," demiştir.

Müslim'in rivayetinde Hazret-i Âyişe (r.a.): "Dokuz rek'at kılardı. Arada cülus etmez, ancak sekizinci rek'atte cülus ederdi. Allah'ı zikreder, O'na hamd ve dua eder, selâm vermeden kalkıp dokuzuncu rek'ati kılardı. Ondan sonra oturup Allahu Teâlâ Hazretlerine hamd ve dua ederdi, sonra selâm verirdi. Sonradan oturduğu yerden iki rek'at

daha kılardı," demiştir. Müslim'in Hazret-i Âyişe'den bir rivayetinde de, "O dokuz rek'at üslûbu üzre yedi rek'at kılardı. Sonra oturduğu yerden iki rek'at daha kılardı," demiştir.

İmam Ahmed katında yine Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki: "İkişer ikişer kılardı. Ondan sonra üç rek'at vitir kılardı. Arasını cülûsla ayırmazdı," demiştir. Yâni vitirin sadece sonunda cülûs ederdi, demektir.

Nesâî'nin naklinde Huzeyfe'den rivayet edilmiştir ki, Ramazanda bir kere Fahr-i Âlem Hazretleri'yle gece namazı kılmış ve demiştir ki: "Fahr-i Kâinat Hazretleri rükû etti ve rükûunda kıyamı kadar durup **'Sübhâne rabbiye'l-azîm'** dedi, ondan sonra cülûs etti, **'Rabbiğfirlî Rabbiğfirlî,** dedi. Sadece dört rek'at namaz kıldı. Sonunda Bilâl (r.a.) gelip sabah namazına dâvet etti," diye buyurmuştur. Mezkûr hadisi bazı muhaddisler başka bir sözle de rivayet etmişlerdir.

Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin namazı üç şekil üzre idi. En çok ayakta durduğu halde kılardı. Mü'minlerin Anası Hafsa (r.a.): "Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin oturarak tesbih namazı (nâfile) kıldığını görmedim, ancak ölümünden bir sene önce tesbih namazlarını oturarak kılmaya başladı," demiştir.

İkinci üslûbu şu idi ki, otururken kılardı ve otururken rükû ederdi. Buharî, Müslim ve başkaları, Hazret-i Âişe'den şu sözle rivayet etmişlerdir: "Otururken kıraet eder, yine otururken rükû ve secde ederdi," demiştir.

Üçüncü şekli şu idi ki, otururken kıraet ederdi. Kıraetten az bir kısım kaldığında kalkıp ondan sonra rükûa varırdı. İmam Müslim, Hazret-i Âişe'den böyle rivayet etmiştir. Kıraetten az bir kısım dedikleri otuz veya kırk âyettir. Hazret-i Âişe'nin ibaresi şöyledir: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri oturarak namaz kıldığı zaman otururken kıraet ederdi. Kıraetinden otuz veya kırk âyet kadar kaldığı zaman ayağa kalkar, kıraetini tamamlar, sonra rükû eder, ondan sonra secde ederdi. İkinci rek'atte de böyle ederdi," demiştir.

Namazda cülûs hususunda Dârekutnî, Hazret-i Âişe'den nakleder ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, bağdaş kurup otururken namaz kılardı," diye buyurmuş.

İbn-i Mâce'nin naklinde yine Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri bir rek'at vitir kılardı. Ondan sonra iki rek'at daha kılardı. O iki rek'atte otururken kıraet ederdi. Rükû etmek dilediği zaman kalkar da öyle rükû ederdi," demiştir.

İmam-ı Ahmed'in naklinde Ebû Ümâme (r.a.): "Peygamber Efendimiz, vitirden sonra oturduğu yerden iki rek'at namaz kılardı. Onlarda Zelzele sûresiyle Kâfirûn sûresini okurdu." demiştir.

Ama zikrolunan bu iki rek'atte ihtilâf olunup İmam Mâlik inkâr etmiştir. Nevevî de inkâr etmiştir. İmam Ahmed, "Ne kılarım, ne de men ederim," demiştir. "Ama

doğrusu şudur ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin o iki rek'ati kılması, vitirden sonra namazın câiz olduğunu beyan içindi. Âlemlerin hocası Peygamber Efendimiz o iki rek'ati kılardı demek, devam ifade etmez, ekseriyet de ifade etmez. Onu sünnet-i râtibe (belirli ve düzenli sünnet) zanneden yanılmıştır. Zira Resûlüllah Efendimiz Hazretleri ona her zaman devam etmezlerdi," demiştir. En iyisini Allah bilir.

Şaban ayının yarısının gecesinde Resûlüllah Efendimizin namaza kalktığı hakkında İmam Beyhakî'nin rivayetinde Hazret-i Âişe-i Sıddîka (r.a.) buyurmuştur ki:

"Peygamber Efendimiz Hazretleri o gece namaz kıldı. Secdeyi o kadar uzattı ki, ben ruhunun kabzolunmuş olduğunu sandım. Onu böyle sessiz ve hareketsiz görünce kalkıp baş parmağını tuttum, hareket ettirdim. O da hareket etti. Ben de yerime döndüm. Mübarek başını secdeden kaldırıp namazdan çıktığı zaman:

— Yâ Âişe! Peygamberin sana gadretmiş olduğunu mu sandın? dedi.

Ben:

— Yok, vallahi, yâ Resûlâllah; öyle sanmadım. Fakat secdeyi uzattığından senin kabzolunduğunu sandım, dedim.

Resûlüllah Efendimiz:

— Biliyor musun, bu gece hangi gecedir? dedi.

Ben de:

— Allah ve Resûlü daha iyi bilir, dedim.

Peygamber Efendimiz:

— **Bu gece Şaban'ın yarısı gecesidir. Gerçekten bu gece Hak Teâlâ Hazretleri, fazl ve rahmet nazariyle kullarını gözetici olur. O'ndan mağfiret isteyenleri mağfiret eder, rahmet isteyenlere rahmet eder. Hıkd ehlini** (yâni gönüllerinde kin tutanları) **halleri üzre geri bırakır. Onlar, bu gece Hakk'ın fazl ve ihsanından bir hisse sahibi olamazlar,** buyurdu."

Mezkûr gecenin fazlı hakkında pek çok hadîs gelmiştir. Fakat âlimlerden çok kimse, bunların zaaflarına işaret etmişlerdir. İbn-i Hibbân bunların bir kısmını tashih edip kendi yazılarında irad etmiştir. Bu hadîslerin emsalinden biri Hazret-i Âişe'nin hadîsidir ki, Fahr-i Âlem Hazretleri'nden rivayet etmiştir:

"Gerçekten Allah, Şaban'ın yarısı gecesinde (fazl ve rahmetiyle) dünya semâsına nüzûl eder. Ondan sonra Kelb kabilesinin koyunlarının tüyünün sayısından fazla kimseye mağfiret eder," diye buyurmuştur.

Mezkûr kabile koyunların çokluğu ile tanınmış bir topluluk olduğu için onların koyunlarının tüyüyle temsil buyurdu.

İmam Tirmizî der ki: "Bu hadîs hakkında Buharî, zayıftır, demiştir.

Sünen-i İbn-i Mâce'de Hazret-i Ali'den (r.a.) merfuan rivayet olunmuştur ki:

"Şaban'ın yarısı gecesi olduğu zaman onun gecesini kaim ve gündüzünü sâim olun. Zira gerçekten Hak Teâlâ Hazretleri, o gün güneşin batışı sırasında dünya semâsına iner ve:

— İstiğfar eden yok mudur ki, mağfiret edeyim; rızık isteyen yok mudur ki, rızık vereyim ve dertli bir kimse yok mudur ki, ona afiyet vereyim? der. Tâ fecir doğuncaya kadar bu üslûb üzre söyler," buyurmuştur.

Şam ehlinden bazı tabiîn, Hâlid bin Ma'dân, Mekhul ve onların emsali bu gecede ibadete çok çalışırlardı. Mezkûr gecenin kutlanmasını halk onlardan almışlardır. Bazılarının kavline göre bu gecenin hakkında onlara İsrail eserleri ulaşmıştı. Bu onlardan yayılıp şöhret bulunca bazıları kabul ettiler, denilmiştir.

Ama Hicaz âlimlerinden çok kimse bunu inkâr etmişlerdir. Bu cümleden biri Atâ ve biri İbn-i Müleyke'dir. Abdurrahman bin Zeyd bin Eslem, Medine fukahasından nakletmiştir ki: "Zâlike küllehu bid'atün — Bu, baştan başa bid'attir," demişler. Hâsılı İmam Mâlik ashâbı ve başka âlimler, "Bid'attir" demişlerdir.

Ancak Şam ehli âlimleri, bu gecenin nasıl ihyâ edilmesi gerektiği hususunda ihtilâf etmişlerdir.

Bir söz şudur ki: Cemaat olup mescidde ihyâ etmek müstehaptır. Zira Hâlid bin Ma'dân ve Lokman bin Âmir, bu gecede en güzel elbiselerini giyerler, buhurlanır, sürme çekinir ve mescidde namaz kılarlardı. İshak bin Raheveyh de onlara muvafakat edip "Mescidde namaz kılması bid'at değildir," demiştir.

Bir söz de şudur: Bu gecenin ta'zimi için mescidlerde namazdan ötürü ve duadan ötürü toplanmak mekruhtur. Ama mezkûr gecede kişinin hassaten kendisinin tâat ve ibadet etmesi mekruh değildir, câizdir, dediler. Bu söz, İmam Evzaî'nin kavlidir.

İmam Ahmed'den bu gece hususunda herhangi bir sözün rivayet edildiği bilinmemektedir. Ama bayram geceleri hususunda ondan rivayet olunan sözden buna da hisse çıkarmak kabildir. Zira bir rivayetinde: "Bayram geceleri cemaat olup namaz kılmak müstehap değildir. Çünkü Peygamber Efendimiz Hazretleri'nden ve ulu ashâbından böyle etmek nakledilmiş değildir," demiştir. Bir rivayette: "Müstehaptır. Zira tabiînden Abdurrahman bin Zeyd el-Esved öyle etti," demiştir. Şaban hususu da böyledir. Fahr-i Kâinat Hazretleri'nden onun hakkında herhangi bir şey sâbit olmamıştır. Ancak tabiînden ve Şam fukahasının ileri gelenlerinden nakledilmiştir. Doğrusunu Allah bilir.

Peygamberimizin Teravihi ve Geceleri İhya Etmesi:

Bu hususta gelen hadîs-i şeriflerden biri şudur ki, Buharı, Müslim ve Ebû Dâvud, Hazret-i Âişe'den rivayet ederler: "Peygamber Efendimiz, Ramazanın son on günü girdiği zaman geceleri ihyâ ederdi, ehlini uyarırdı, çalışıp ibadet ederdi ve meyzerini şeddederdi - peştemalı bağlardı -," demiştir.

Bu son sözün ne mânâya geldiği hususunda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları, "Peştemal bağlamaktan murad, hatunları ile muameleyi terkederdi, demektir," dediler. Bazıları da, "İbadete bel bağlardı, demektir," dediler.

Yine Müslim'in naklinde Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz, tâat ve ibadete Ramazan ayında diğer aylardan daha fazla çalışırdı. Ramazanın son on gününde de diğer günlerinden daha fazla çalışırdı," demiştir.

Yine Buharî, Müslim ve başkalarının rivayetlerinde ondan rivayet edilmiştir ki: "Fahr-i Âlem Hazretleri bir gece mescidde namaz kıldı. Halk da onunla beraber kıldılar. Ertesi gece yine kıldı ve halk çoğaldı. Üçüncü gece yine toplandılar. Fahr-i Kâinat Hazretleri çıkmadı. Sabah olduğu gibi ashâbına:

— Sizin ne yaptığınızı gördüm. (Yâni çokluk üzre toplandığınızı gördüm). Beni çıkmaktan bir şey men etmedi, ancak gece namazının size farz olmasından korktum, dedi.

Bu hususun vukuu Ramazan ayında oldu, demiştir. Farz olur diye korktum buyurmaları, "Farz olur da hakkından gelemezsiniz, âsi olursunuz diye korktum," demektir. Mezkûr hadîs yine Buharî'den başka bir ibareyle de gelmiştir.

Hitâbî bu noktada müşkülât görüp: "Mi'raç gecesinde namazın kendisi beş vakit olarak kalmıştı. Hak Teâlâ Hazretleri: **"Mâ yübeddelu'l-kavlu ledeyye — Benim katımda söz değiştirilmez,"** (Kaf sûresi: 50/29) buyurmuştu. Bu takdirde Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin 'Farz olur diye korktum' buyurmasının sebebi nedir?" dedi.

Yine cevap verip dedi ki: "Gece namazı ona vâcipti. Onun devamlı olarak işlemiş bulunduğu şer'î fiillerine ümmetinin uyması vâcip olur. Bunun için bir gece namaza çıkmayı terketti. Tâ ki, ona iktidaya emir yolundan vâcip olmak lâzım gelmesin. Yoksa şu mânâda değildir ki, beş vakit üzerine yeni bir farz inşâsı yolundan vâcip olmak ihtimalini versin. Ve bu şuna benzer ki, bir kimse kendi nefsine nezir namazı yükler de namazı vâcip olur. Bundan, şeriatın aslında mevcut olan farza bir fazlalığın ilâve edilmiş olması lâzım gelmez."

Yine dedi ki: "Şu da muhtemeldir: Hak Teâlâ Hazretleri, önce namazı elli vakit farz etmiştir. Kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri'nin şefaatiyle çoğunu bağışlayıp beş vakte indirmişti. Ümmetin kendilerine bağışlanan nesneleri döndürüp yine ken-

di üzerlerine gerekli kılmaları halinde o nesnenin kendilerine farz yoliyle sâbit olmasında uzaklık yoktur."

Ama İbn-i Hacer, bu cevaplara itiraz edip: "Bunlar, gece namazının Peygamber Efendimiz Hazretleri'ne vâcip olmasına ve O'nun fiillerine iktidanın da vâcip olmasına dayanır. Fakat bu mes'elelerin her birinde nizâ vardır. Bu takdirde yeterli cevap olamazlar," dedi. Ondan sonra kendisi üç şekilde cevap verdi:

1 — "Cemaatle mescidde kılmak farz olur diye korktum," demektir. Yâni nâfile kılmanın sıhhatine mescidde cemaat olmak şart olur diye korktum demek olur. Zeyd bin Sâbit'in hadîsinde Fahr-i Alem Hazretleri'nin: **"Sizin üzerinize farz olmasından korktum. Eğer üzerinize farz olsaydı onu kılamazdınız. Bunun için ey insanlar, evlerinizde kılınız,"** diye mescide toplanmaktan men buyurması şart olmasından korktuğundandı. Evlerinde onu kılmaya devam etmelerine izin vermekle onlara farz olması tehlikesinden emin oldu.

2 — Farz-ı kifâye olur diye korktum, demektir. Bu takdirde de beş farzdan ziyade olması lâzım gelmez.

3 — Hassaten Ramazan namazı farz olur diye korktum, demektir. Zira hadîste: **"Bu hususun vukuu Ramazan ayında oldu,"** diye vâki olmuştur. Süfyân bin Huseyn'in hadîsinde: **"Bu ayın namazının size farz olmasından korktum,"** diye gelmiştir. Bu takdirde de zorluk kalmaz. Zira Ramazan namazı senenin her gününde tekerrür eden şeyler kısmından değildir. Yine beş namaz üzerine fazlalık olması lâzım gelmez, dedi.

Ama bu üç cevabın en kuvvetlisi birincisidir. En iyisini Allah bilir.

Nu'man bin Beşîr'den nakledilmiştir ki: "Ramazan ayının yirmi üçüncü gecesi Fahr-i Âlem Hazretleriyle gecenin ilk üçte birinin nihayetine kadar kıyam ettik. Yine yirmi beşinci gecesi gece yarısına kadar kıyam ettik. Ondan sonra yirmi yedinci gece o kadar kıyam ettik ki, hatta felâha yetişemeyiz zannettik. Ulu sahâbe ona sahur ismini verirlerdi," demiştir.

Teravih namazının cemaatle mescidde kılınması mı daha üstündür, yoksa her kişinin kendi evinde kılması mı daha üstündür? Âlimler bu hususta ihtilâf etmişlerdir.

İmam-ı Âzam, İmam-ı Şafiî, Malikîlerden kimisi ve başkaları: "Cemaatle kılınması daha üstündür. Nitekim Hazret-i Ömer bin Hattab ve sâir sahâbe (Allah onların hepsinden razı olsun) böyle etmişlerdi. Müslümanların ameli de bunun üzerine süregelmiştir. Zira açık seçik âdetlerdendir. Bu takdirde bayram namazına benzer," dediler.

Eğer şu hatıra gelip Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin, **"Sizin üzerinize farz olmasından korktum,"** diye buyurması, "Mescidde cemaatle kılmak farz olur diye

korktum," demeğe hamlolunursa yine mescidde kılmak nasıl daha üstün olur? denilirse cevabı şudur:

— O ihtimal Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin sağlığında idi. Şimdi farz olması ihtimali kalmadı. O halde daha üstün olan, mescidlerde cemaatle kılınmasıdır. Hazret-i Ömer'in (r.a.) cemaatle kılınması yönünü tercih etmesinin sebebi şudur ki, insanların çoğu cemaatle kılmaktan pek fazla neş'e duyarlar, birbirinin şevkiyle kılmaktan hoşlanırlar. Yalnızlıkta bu hal bulunmaz, demişlerdir.

İmam-ı Mâlik, Ebû Yûsuf, bazı Şafiî âlimleri ve başkaları: "Üstün olan, her kişinin kendi evinde kılmasıdır. Zira Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, **"En üstün namaz, farz namazlardan başka kişinin kendi evinde kıldığı namazdır,"** buyurmuştur. Bu hadîs-i şerif gereğince farzlardan başka namazları evde kılmak daha üstün olur.

Müellif, Ebû Yûsuf'dan böyle rivayet etmiştir. Fakat burada nazar noktası vardır. Zira ondan nakledilmiş olan şudur: "Bir kimse, mescidde kılındığı şekilde evinde kılmağa kâdir olunca, yâni evinde cemaat olacak kadar kimse ile kılınca, evde kılmak mescidde kılmaktan daha üstün olur," demiştir. Fakat doğrusu şudur ki, evdeki cemaatin bir fazileti vardır, mescitteki cemaatin başka bir fazileti daha vardır. Evde kılan kimse, bir fazileti kazanıp öbür fazla fazileti kaçırmış olur.

Teravihin rek'atlerinin sayısı yirmidir. Hepsi beş terviha'dır. Her iki rek'atte selâm verilir. Her dört rek'ate terviha denir. Aslında terviha, ilk aralıkta olan celsenin ismi idi. Halk dört rek'ati kıldıktan sonra o celse ile rahat buldukları için terviha denilmişti. Sonradan her dört rek'ate mecazen terviha dediler. Şunun için ki, sonunda terviha (rahatlama) vardır. Hâsılı bir şeyi kendisine yakın olan şeyin ismiyle isimlendirmek kabilindendir. Her iki tervihanın arasında bir terviha miktarı oturmak gerektir. Beşinci terviha ile vitir arasında da bir terviha kadar oturmak gerektir. Zira ulu sahâbeden günümüze kadar gelenek bunun üzerinedir.

İbn-i Ebî Şeybe'nin naklinde İbn-i Abbas (r.a): "Cihanın hocası Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Ramazan'da yirmi rek'at kılardı. Ayrıca vitir kılardı," demiştir.

Ama İmam Buharı ve Müslim'in rivayetlerinde şu da gelmiştir ki, Ebû Seleme (r.a.): "Âişe-i Sıddîka'ya (r.a.) sordum:.

— Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin Ramazan'da namazı nasıldı?

Hazret-i Âişe:

— **Gerek Ramazan'da ve gerek başka zamanda on bir rek'atten fazla kılmazdı. On bir rek'ati kılışı da şöyleydi: Gayet güzel ve gayet uzun olarak dört rek'at (öğle namazı) kılardı. Ondan sonra yine gayet güzel ve gayet uzun olarak dört**

rek'at daha (ikindi namazı) **kılardı. Ondan sonra üç rek'at** (akşam namazı) **kılardı, dedi.**"*

Hazret-i Âişe'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "Yâ Resûlâllah! Vitiri kılmadınız, uyuyor musunuz? dedim. Resûlüllah Efendimiz: '**Yâ Âişe! Benim sadece gözlerim uyur, kalbim uyumaz,**' dedi.

Fahr-i Kâinat Hazretleri zamanında hal şunun üzerinde devam ederdi: Her kişi, Ramazan ayında gece namazını evinde kılardı. Tâ Hazret-i Ömer'in hilâfetinden bir zaman geçinceye kadar hal böyle devam etti.

İmam Buharî'nin rivayet ettiği üzre bir gece Hazret-i Ömer (r.a.) mescide çıkıp gördü ki, halk bölük bölük olmuşlar. Kimisi kendi başına kılıyor, kimisi de birkaç kişi bir araya gelip cemaat olarak kılıyorlar.

— Bunları bir okuyucu (imam) üzerinde toplasam daha toplu olur, dedi.

Ondan sonra emredip Übey bin Kâ'b Hazretleri'ni imam etti. Halkı ona uydurdu. Sonra bir gece de gördü ki, halk imamlariyle beraber namaz kılıyorlar. Yâni Übey bin Kâ'b namaza durmuş Kur'an okuyor, halk da ona iktida edip sükût etmişler, onunla beraber namaz kılıyorlar. Bunu görünce:

— Bu vaziyet üzre kıldırmak ne güzel bir bid'attir. Uykudan sonra gecenin sonlarında kıldığınız namaz, başında kıldığınız namazdan daha faziletlidir, dedi.

Übey bin Kâ'b, ulu sahâbenin en güzel Kur'an okuyanı olduğu için imamete onu seçmişti.

Saîd bin Mansur, Urve yolundan nakletmiştir ki: "Hazret-i Ömer, halkı Übey bin Kâ'b üzerinde toplamıştı. O erkeklerle kılardı. Temim Dârî (r.a.) kadınlarla kılardı," demiştir. Yâni ikisi iki cemaate imamlık ederlerdi.

Mutâ'da: "Ömer, Übey bin Kâ'b'a ve Temim Darî'ye Ramazan'da halka namaz kıldırmalarını emretti," denilmiştir.

Beyhaki sahih isnatla rivayet etmiştir ki: "Halk, Ömer bin Hattâb (r.a.) zamanında Ramazan'da teravihi yirmi rek'at kılarlardı," demiştir. *Mutâ*'da: "Yirmi üç rek'at kılarlardı," denilmiştir. Aslı şudur ki, vitirle teravihin hepsi yirmi üç olur. Bundan başka daha birçok değişik rivayetler de gelmiştir. Ama değişiklik, değişik hal ve zamanlara yüklenmiş, demişlerdir.

---

* Hz. Âişe'nin burada yalnız öğle, ikindi ve akşam namazlarından söz etmesi, sorunun "Ramazan namazına" ilişkin olması, Ramazan kelimesi gündüzü kaplayan bir ibadet olup gecenin Ramazan kapsamı dışında olması, yatsı ve sabah namazlarının ise gece kapsamında kalması sebebiyledir. Hz. Âişe'nin "Peygamber Efendimiz gerek Ramazan'da ve gerek başka zamanda on bir rek'attan fazla kılmazdı," demesi, açıkça Ramazan'a mahsus bir namaz kılmadığını, kılınmasını emir ve tavsiye de etmediğini ifade eder. (S.N.)

Malûm olsun ki, teravihin sünneti hatimle kılmaktır ve hatimi yirmi yedinci gecede tamamlamak gerekir. Zira kadir gecesinin o gece olduğuna dair pek çok haberler gelmiştir. Ama *İhtiyar Sahibi* der ki: "Zamanımızda daha üstün olan şudur ki, halka ağır gelmeyecek kadar kılmak gerektir." En iyisini Allah bilir.

4. B A B

Peygamberimizin Vitir Namazı

Evvelâ malûm olsun ki, vitir namazı, İmam-ı Âzam katında amelî farzdır, itikadî farz değildir. Ona vâcip demelerinden murad budur. İmameyn katlarında te'kidli (kuvvetli) sünnettir. Rek'atlerinin sayısı üçtür. İki teşehhüd ve bir selâmla tamamlamak gerekir. Üçüncü rek'atte rükûdan sonra el kaldırıp tekbir aldıktan sonra kunut okumak gerektir. Zira Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Birinci rek'atte A'lâ sûresini okudu, ikinci rek'atte Kâfirun sûresini okudu, üçüncüde İhlâs sûresini okudu," demişlerdir.

Sözlerin doğrusu ve en kuvvetlisi bu zikrolunanlardır. Ama bazılarının kavlince "Sadece sonunda bir teşehhüdle kılınması gerektir," dediler. "Vitiri üç kılarak akşam namazına benzetmeyin," rivayetini iki teşehhüdle kılmaya hamlettiler. Yâni "Men edilmiş olan, iki teşehhüdle kılmaktır," dediler. Tâvus'dan rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz vitiri üç kılar ve onların arasında oturmazdı," demişlerdir. Ama selefin (Allah onlardan razı olsun) iki teşehhüdle kıldıkları sâbittir.

Fahr-i Âlem Hazretleri'nin vitiri beş rek'at kıldıkları da rivayet olunmuştur. Nitekim daha önce işaret olunmuştu. Bazılarının kavlinde, Rek'atler arasını cülûsla ayırmadı, sadece sonunda cülûs etti," diye vâki olmuştur. Ama arasını ayırmamalarına dair gelen hadîsler daha sağlamdır ve rivayet yolları daha çoktur.

Selef iki nesnede ihtilâf etmişlerdir:

1 — Vitir kıldıktan sonra câlisen (oturarak) iki rek'at kılmak meşru mudur, değil midir? demişlerdir.

2 — Vitiri kılmış olan bir kimse geceleyin bazı nâfileler kılmak istese nasıl kılması gerekir?

Birinci mes'ele, İmam Müslim katında Ebû Seleme yolundan Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki, meşrudur. Zira, "Resûlüllah Efendimiz, vitirden sonra oturur halde iki rek'at kılardı," demiştir. Bazı âlimler buna zâhib olup "Gece namazlarınızın sonunu vitirle kapatın," hadîsini gecenin sonunda vitir kılana tahsis etmişlerdir. Buna kail olmayanlar, "O iki rek'at sabah namazının sünnetiydi," demişlerdir.

Nevevî şuna hamletmiştir ki: "Kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri, onu vitirden sonra nâfilenin câiz olduğunu ve oturarak nâfile kılmanın câiz bulunduğunu bildirmek için kılmıştır."

İkinci mes'elede âlimlerin çokluğunun görüşü şudur ki, vitirden sonra rek'atleri çift olan ikişer, dörder veya daha ziyade namazlar kılmak câizdir. Sonradan tekrar vitir kılmak câiz değildir. Zira Resûlüllah Efendimiz Hazretleri: **"Bir gecede iki vitir yoktur,"** buyurmuştur. Hadîs hasen'dir. İmam Nesâî ve İbn-i Huzeyme çıkarmışlardır.

Vitir namazının kazâsı hususunda da ihtilâf olunmuştur. İmam-ı Âzam katında kaza olunması gerektir. Zira onun mezhebinde amelî farzdır. Ama "Sünnettir" diyenlerin kavline göre kazâ olunmaz. Çokluk bunun üzerinedir.

Müslim'de ve başkalarında Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki: "Fahr-i Âlem Hazretleri, rahatsızlık veya başka sebeple uyuduğu ve gece namazını kılamadığı gece gündüz on iki rek'at kılardı," demiştir. Muhammed bin Nasr da: "O Hazret'ten vitirin kazâsı hususunda haberlerden bir nesne bulamadık," demiştir.

Atâ ve Evzaî: "Kazâ olunması gerek. Eğer güneş doğduysa tâ batıncaya kadar kazâ olunur," demiştir. Şafii âlimleri katında da mezkûr kavil üzredir. İmam Nevevî, Müslim şerhinde zikretmiştir ve Saîd bin Cübeyr: "Ertesi gece kazâ olunur," demiştir. Şafiîlerden bir kavil de şudur ki: "Mutlak olarak kazâ olunur," demişlerdir.

Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki: **"Peygamber Efendimiz, gecenin her kısmında, başında, ortasında ve sonunda, seher vaktine kadar vitir kılardı,"** demiştir.

Gecenin başından murad, "Yatsı namazının sonunda" demektir. Hasılı yatsıyı kıldıktan sonra tâ seher zamanına dek vitirin vaktidir. Mezkûr hadîsi, Buharı, Müslim ve başkaları rivayet etmişlerdir. Gecenin başında kılmasının ıstırabı olduğu zamanda olması, ortasında kılmasının da yolculukta olduğu zamanda olması muhtemeldir. Gecenin sonunda kılması ise hallerinin en çoğu idi. Zira o Hazret'in vitiri gecenin sonunda kılmaya müdavemeti çok iyi bilinmektedir.

"Seher" diye sabahın öncesine derler. Mâverdî: "Seher, gecenin altıncı bölümüdür," diye hikâye etmiştir. İnsanların çoğu sabahla seheri aynı şey sanırlar. Ama hakikatte seher, sabahtan önceki zamandır ki, gecenin sonlarıdır.

İbn-i Huzeyme katında İbn-i Abbas Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz, fecir doğduğu zaman namaza kalkar ve vitir kılardı," demiştir.

İbn-i Huzeyme: "Burada fecirden murad birinci fecirdir," dedi.

İmam Ahmed'in rivayetinde Muâz'dan merfuan gelmiştir ki: **"Rabbim bana bir namaz arttırdı. O vitir namazıdır. Onun vakti, yatsıdan fecrin doğuşuna kadar-**

dır," buyrulmuştur. Ama vitir namazının vücubuna kail olmayanlar, "Bunun isnadında zaaf vardır," demişlerdir.

Büreyde'nin rivayetinde merfuan gelmiştir ki: **"Vitir haktır, vitiri kılmayan bizden değildir,"** buyurmuşlar. Bu sözü üç kere tekrarlamışlardır. Ama muhalifler bunun üzerinde de bazı münakaşalar etmişlerdir.

Rivayet olunur ki, Fahr-i Kâinat Hazretleri, geceleyin namaz kılardı. Hazret-i Âişe yatıp uyurdu. Vitir kılmak diledikleri zaman Âişe'yi (r.a.) uyarırdı. O da kalkıp vitir kılardı. *Sahih-i Buharî*'de böyle yazılıdır. Bu da vitiri gecenin sonunda kılmanın müstehap olduğuna delâlet eder. Vücubuna da delâlet eder, demişler. Zira âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri, teheccüdü kılarken uyarmazdı, vitiri kılarken uyarırdı. Burada vâcip yoluna sülûk etmesinden anlaşılır ki, vâciptir, dediler. Ama bazıları buna itiraz edip: "Bundan vücub lâzım gelmez. Nihayet gece namazlarının te'kidlisi olmaya delâlet eder," dediler.

İmam Tirmizî'nin rivayetinde Hazret-i Ali'den rivayet edilmiştir ki: **"Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, üç rek'at vitir kılardı. Onlarda mufassallardan yedi sûre okurdu. Her rek'atte üç sûre okurdu. O üç sûrenin sonuncusu İhlâs sûresi idi,"** demiştir.

Meselâ birinci rek'atinde iki sûre okur, üçüncü sûre olarak İhlâs sûresini okurdu. İkinci rek'atinde iki sûre daha okuyup yine İhlâs sûresi okurdu. Üçüncü rek'atte de böyle ederdi, demektir.

Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin nakillerinde Hazret-i Âişe'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, vitirin ilk rek'atinde A'lâ sûresini, ikinci rek'atinde Kâfirun ve üçüncüde İhlâs sûresini okurdu, demiştir.

Ebû Dâvud: "Selâm verdiği zaman, 'Sübhâne'l-Meliki'l-Kuddûs' derdi," diye rivayet etmiştir. Nesâî'nin rivayetinde: "Üç kere derdi ve sonlarında uzatırdı," demişler. Bir rivayette: "Üçüncüde yüksek sesle söylerdi," demişler.

Yine Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn-i Mâce'nin rivayetlerinde Hazret-i Ali: "Peygamber Efendimiz, vitirin sonunda şöyle derdi," demiştir:

"Allahümme innî eûzü bi-rızâke min sahatike ve bi-muâfâtike min ukubetike ve eûzü bike minke lâ uhsi senâen aleyke ente kemâ esneyte ala nefsike — Allahım, senin hoşnudsuzluğundan senin rızana, ceza vermenden afvına ve senden yine sana sığınırım. Ben, senin kendini övdüğün gibi seni övmeye muktedir değilim."

İbn-i Teymiye: "Sabah sünneti amelin başlaması ve vitir namazı amelin tamama ermesi mecrasına câridirler," demiştir.

Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin güzel âdetleriydi ki, sabah namazının sünnetinde "Kul hüvallahü ahad" ve "Kul yâ eyyühe'l-kâfirun" sûrelerini okurlardı. Bu iki sûre, ilim ve amelin tevhidini, Allah'ı tanıma ve dilemenin tevhidini, itikadın tevhidini cem etmişlerdir. İhlâs sûresi kendini okuyanı ilmî şirkten halâs eder. Nitekim Kâfirun sûresi de amelî şirkten halâs eder, demişlerdir.

5. B A B

Peygamberimizin Kuşluk Namazı

Malûm olsun ki, hadîs rivayet edenler, Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin duhâ (kuşluk namazı) kıldığı hususunda ihtilâf edip bazıları isbat ve bazıları nefy etmişlerdir. Âlimlerden kimisi isbat edenlerin rivayetini tercih etmiştir. Zira maruf kaide şudur: İsbat, bilgi fazlalığını kapsayıcıdır ki, nefyedenlerden gizli kalmıştır. Ve buyurmuşlardır ki: "Bu gibi hususların bilgisinden insanların çoğu gafil olup pek azının haberdar olması mümkündür." Kimileri de nefyedenin rivayetini tercih etmişlerdir. Onların karineleri rivayetlerin tafsili sırasında inşaallah zikredilecektir.

Hâkim'in buyurduğu üzre isbat tarafında ulu sahâbeden şunlar vardır: Ebû Saîd, Ebû Zerr-i Gıfârî, Zeyd bin Erkanı, Ebû Hüreyre, Büreydetü'l-Eslemî, Ebû Derdâ, Abdullah bin Übey, İbn-i Ebî Evnî, Utbân bin Mâlik, Utbe bin Abd es-Sülemî, Nuaym bin Hümâm, Ebû Ümâmetü'l-Bahilî, Âişe binti Ebû Bekir, Ümmü Hâni ve Ümmü Seleme. Allah onların hepsinden razı olsun.

Bunların hepsi Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin kuşluk namazı kıldığına şehadet etmişlerdir.

Ebû Saîd'in hadîsi şudur: "Peygamber Efendimiz Hazretleri kuşluk namazını kılardı. Ona öyle devam ederdi ki, biz onu terketmez sanırdık. Bazen de öyle terkederdi ki, artık kılmaz sanırdık," demiştir.

Ebû Hüreyre'nin hadîsi Bezzâr'dan rivayet edilmiştir: "Peygamber Efendimiz Hazretleri, kuşluk namazını ne seferde terkederdi, ne de başka zaman," diye buyurmuştur.

Ama bunun isnadı zayıftır demişlerdir. İbn-i Ebî Evnî'nin hadîsi şu sözle gelmiştir:

"Gördüm; Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Ebû Cehil'in başı ile müjdelendiği gün iki rek'at kuşluk namazı kıldı," demiştir.

Ama nefyedenler buna cevap verip: "Hadîs sahih olduğu takdirde bu şükür namazıydı, kuşluk vaktine rast geldi. Mekke'nin fethi gününde vâki olan şükrü gibiydi," demişlerdir.

Utbân'ın hadîsini İmam Ahmed rivayet etmiştir: "Fahr-i Kâinat Hazretleri kuşluk namazını kıldı, ashâb da O'nun arkasında durarak kıldılar," demişlerdir.

Hazret-i Âişe'nin hadîsini İmam Müslim, Ahmed ve İbn-i Mâce rivayet etmişlerdir. Sözü şudur: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, kuşluk namazını dört rek'at kılar ve Allah'ın dilediğini ilâve ederdi," demiştir.

Yâni ekseriya dört rek'at kılardı ve Tanrı Teâlâ Hazretleri'nin isteğine göre bazen daha fazla kıldığı da olurdu, demektir.

Ümmü Hânî'nin hadîsini Buharî ve Müslim şu sözle rivayet etmişlerdir: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Mekke fetholunduğu gün evime (Ümmü Hânî'nin evine) girip gusletti ve sekiz rek'at namaz kıldı. Ben, ondan daha hafif namaz görmedim. Ancak şu kadar var ki, rükûunu ve sücûdunu tam ederdi," diye buyurmuş.

Gerçi bu rivayette kuşluk namazı olduğu tasrih olunmamıştır, ama başka bir rivayette **"Bu duhâ idi,"** buyrulmuştur. Nesâî'nin naklinde de başka bir ibareyle gelmiştir. Bazıları, Buharî ve Müslim'in rivayetlerinden istidlal ettiler ki, kuşluk namazını hafif olarak kılmak müstehaptır. Ama bu istidlâlde itiraz noktaları vardır. Zira o gün fetihle ilgili pek çok mühim işler olduğu için Resûlüllah Efendimiz Hazretleri onlarla meşgul olmaktan namazda acele etmiş olması muhtemeldir. Zira Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin fiilinden sâbit olmuştur ki: "Kuşluk namazını kıldı ve uzattı," demişlerdir. İbn-i Ebî Şeybe, Huzeyfe'nin hadîsinden böyle çıkarmıştır. En iyisini Allah bilir.

Hâkim, Ümmü Seleme'den rivayet eder ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, on iki rek'at kuşluk namazı kılardı," demiştir.

Enes bin Mâlik (r.a.): "Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin seferde sekiz rek'at kuşluk namazı kıldığını gördüm," demiştir.

Bu hadîsi İmam-ı Ahmed rivayet etmiştir. İbn-i Huzeyme ve Hâkim: "Sahih hadîstir" demişlerdir.

Yine İmam Ahmed'in naklinde Hazret-i Ali (r.a.): **"İnne Resûlüllahi kâne yüsalli mine'd-dühâ — Resûlüllah Efendimiz Hazretleri kuşluk namazından bir miktar kılardı,"** demiştir. Ebû Ya'lâ'nın naklinde "Min" kelimesi yoktur. Sadece **"Kâne yüsallî'd-duhâ — Kuşluk namazı kılardı,"** diye vâki olmuştur. Ama Ahmed'in ricali sözüne güvenilir kimselerdir.

Hâkim'in rivayetinde Utbân bin Mâlik: **"Resûlüllah Efendimiz, kuşluk namazını altı rek'at kıldı,"** demiştir.

Velhasıl kuşluk namazı nâfile namazdır. Onun miktarında belirli bir sayı yoktur. Zikrolunan rivayetlerde mevcut olanlar üzre kılmak gerektir.

Şeyh Veliyyü'd-Din İbn-i Irakî'nın buyurduğu üzre bu namaz hakkında çok meşhur sahih hadîs gelmiştir. Hattâ Muhammed bin Cerîrü't-Taberî: "Tevatür derecesine ulaştı," demiştir.

İbnü'l-Arabî'den nakledilmiştir ki: "Kuşluk namazı, Peygamber Efendimiz'den önce gelen peygamberlerin namazıdır. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri, Dâvud aleyhisselâm'dan haber verip: **"İnnâ sahharnâ'l-cibâle yusebbihne bil-aşiyyi ve'l-işrâki — Biz dağları onun sihrine râm etmiştik, onunla beraber akşam sabah tesbih ederlerdi,"** (Sâd sûresi: 38/18) buyurmuştur.

Böylece Hak Teâlâ Hazretleri, Muhammed aleyhisselâm'ın dininde de ikindi namazı ile işrak (sabah) namazını ibka etti," demiştir.

Nefyedenler de bazı hadîsleri delil getirmişlerdir. Bu cümleden biri Hazret-i Âişe'den nakledilmiştir ki: **"Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, bir ameli işlemeyi severken halk da işleyip onların üzerine farz olması korkusundan terkederdi. Peygamber Efendimiz Hazretleri, asla kuşluk namazı kılmamıştır. Ancak onu ben kılıyorum,"** demişlerdir.

Mevruk-i Aclî'nin hadîsini de delil getirmişlerdir ki, o şöyle anlattı: "Ben, İbn-i Ömer Hazretleri'ne:

— Kuşluk namazı kılar mısın? dedim.

— Hayır, dedi.

— Ya Hazret-i Ömer kılar mıydı? dedim.

Yine:

— Hayır, dedi.

— Ya Hazret-i Ebû Bekir kılar mıydı? dedim.

— Hayır, dedi.

— Ya Resûlüllah Hazretleri kılar mıydı? dedim.

— **"Lâ ehâlühu — Zannetmiyorum,"** dedi."

Bunu da İmam Buharî nakletmiştir. **"Lâ ehâlühu"** demesi tevakkuftur, dediler. Yâni ne kıldığından haber verebildi, ne de kılmadığından.

Şa'bî'den de rivayet edilmiştir ki: "İşittim, İbn-i Ömer Hazretleri:

— Müslümanlar kuşluk namazından daha üstün bir bid'at ihdas etmediler, derdi," demiştir.

Mücâhid'den nakledilmiştir ki: "Ben ve Urve bin Zübeyr, mescide girdik. İbn-i Ömer Hazretleri'ne mescidde rast geldik. Hazret-i Âişe'nin hücresinin yakınında oturuyordu ve halk mescidde kuşluk namazı kılıyorlardı. Onların kıldığı namazın halinden İbn-i Ömer'e sual ettik.

— Bid'attir, diye cevap verdi," demiştir.

İbn-i Ebî Şeybe'nin naklinde İbn-i Ömer'den rivayet edilmiştir ki: Kuşluk namazı için "Bid'attir ve ne güzel bir bid'attir," demiştir.

Âlimler bu rivayetlerin ihtilâfını görüp bütün hadîslerin arasını bulup birbiriyle bağdaştırmak için dediler ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, kuşluk namazını devamlı olarak kılmazdı. Çünkü ümmetine farz olur da onu devamlı kılmaktan âciz kalırlar diye korkardı. Ama Hazret-i Âişe'nin, Ümmü Hânî'nin ve başkalarının naklettiği üzre bazen kılardı. Hazret-i Âişe'nin "Kıldığını görmedim" demesi "Onu kılardı" demesine aykırı değildir. Zira Fahr-i Kâinat Hazretleri çok zaman kuşluk vaktinde onun yanında olmazdı. Bazen mescidde ve bazen de gerekli işlerin görülmesi yolunda olurdu. Onun için gördüğü olmadı. "Onu kılardı" demesi işitip haber vermedir. Ya Fahr-i Âlem Hazretleri'nin kendilerinden ya da başkalarından işitmiştir."

İbn-i Ömer'in **"La ehâlühu — Zannetmiyorum,"** demesi tevakkuftur. Tevakkufunun sebebi de başkasından işitip o başkasının haberine o kadar itimadı olmadığındandır. Bid'attir demesi de ya mezkûr hadîslerin kendisine ulaşmamış olmasından yahut "Fahr-i Âlem Hazretleri müdavemet etmedi, bunların müdavemeti bid'attir" demektir. Veyahut "Mescidlerde kılınması bid'attir. Sünnet olan evde kılmaktır," demek olur, dediler. Nihayet İbn-i Ömer'in bütün sözlerinde meşruiyetini nefyeden bir nesne yoktur. Zira sözü, kendisinin görmemesine hamledilmiştir. Yoksa hakikatte vâki olmadığı kasdedilmiş değildir. Belki nefyettiği, mezkûr namazın sıfatından hususi bir sıfata mahsustur. Nitekim işaret olundu.

İbn-i Mes'ud'dan rivayet edilmiştir ki, bir topluluğu mescidde kuşluk namazı kılarlarken gördü. Onların ettiğini inkâr edip: **"Bu yaptığınız doğru değildir. Eğer mutlaka kılacaksanız evlerinizde kılınız,"** dedi.

Bazı âlimler: "Müstehap olan şudur ki, bazen kılınmalı ve bazen terkolunmalı. İbn-i Abbas Hazretleri'nin âdeti şu idi ki, bir gün kılardı, yirmi gün terkederdi," demişlerdir.

Bazıları dediler ki: "Sebeplerden bir sebeple kılınır. Fahr-i Kâinat Hazretleri, fetih gününde fetih için kılmıştı. Emirler o namaza Fetih Namazı diye isim verirlerdi. Zira Kadı İyâz ve başkaları, 'Ümmü Hânî'nin dediği, o Hazret'in kuşluk sünnetini kasdettiğinde açık değildir. Ancak hadîsinden anlaşılan şudur ki, namazının, vaktini tayin etmiştir,' dediler."

Bazıları da, "O gece meşguliyeti sebebiyle terkettiği gece namazının kazâsı idi," dediler.

Ama İmam Nevevî bu sözleri beğenmeyip: "Doğrusu şudur ki, Ümmü Hânî'nin hadîsini delil tutmak doğru olur. Zira Ebû Dâvud, Küreyb yoluyla Ümmü Hânî'den

rivayet etmiştir ki: '**Resûlüllah Efendimiz elbette kuşluk namazı kıldı,**' demiştir. Burada açıktır."

İmam Müslim de *Taharet* kitabında Ebû Mürre yoluyla Ümmü Hâni'den Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin Fetih gününde gusletmesi hikâyesini rivayet ederken şu sözü de nakletmiş: "**Sonra sekiz rek'at kuşluk namazı kıldı,**" demiştir. İkrime bin Hâlid yoluyla İbn-i Abdilber de Ümmü Hânî'den rivayet etmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri Mekke'ye geldi de sekiz rek'at namaz kıldı. Ben:

— Bu namaz nedir? dedim.

— Bu kuşluk namazıdır, dedi," demiştir.

Bazıları bu rivayeti delil tutup "Kuşluk namazının en çoğu sekiz rek'attir," demişler. Yâni fiilinden nakledilmiş olanın en çoğu sekiz rek'attir. İki rek'at kıldığı da olmuştur. Nitekim yukarıda zikrolunmuştu. Ama sözünden nakledilmiş olan hadîste daha ziyadedir. Nitekim Tirmizî'nin Enes'den rivayet ettiği üzre: "Her kim on iki rek'at kuşluk namazı kılarsa Allah onun için cennette bir köşk binâ eder," buyrulmuştur.

Taberanî'nin naklinde Ebû Derdâ (r.a.) merfuan rivayet etmiştir ki: "Her kim on iki rek'at namaz kılarsa Allah onun için cennette bir ev binâ eder," buyurmuşlardır.

Bezzâr katında varid olan Ebû Zer'in hadîsinde de böyle vâki olmuştur.

Hâsılı bu rivayetlerin hepsi birbirine katılmakla kuvvet bulup delil çıkarmaya elverişli olmuşlardır. İmam Tirmizî, İmam Ahmed'den nakleder ki: "Bu hususta gelen hadîslerin en doğrusu ve sağlamı Ümmü Hânî'nin hadîsidir," buyurmuştur. Gerçekten dediği gibidir. Onun için İmam Nevevî, *Ravzâ*'sında: "En üstünü sekiz, en çoğu on ikidir," deyip en üstünle en çok arasını fark etmiştir.

İkinci Kısım

Peygamberimizden Rivayet Edilen Nâfileler Ve Onların Hükümleri

Bu Kısım'da iki Bab vardır.

1. BAB

Vakitlere Yakın Olan Nâfileler

Burada da iki Fasıl vardır.

1. Fasıl

Beş Vakit Namazın ve Cumanın Sünnetleri

Burada da birkaç başlık vardır:

1. Müşterek Rivayetleri Kaplayan Hadîsler:

İmam Buharî'nin rivayetinde Nâfi'den, İbn-i Ömer'den gelmiştir ki: "Gerçekten Peygamber Efendimiz Hazretleri, öğleden önce iki rek'at, öğleden sonra iki rek'at, akşam namazından sonra evinde iki rek'at kılardı. Yatsıdan sonra da iki rek'at kılardı. Cuma namazından sonra tâ namazdan çıkıncaya kadar bir şey kılmazdı, gelip evinde iki rek'at kılardı," demiştir.

Mü'minlerin Anası Hafsa'dan da rivayet etmiştir ki: "Müezzin sabah ezanını okuduktan sonra sustuğu zaman ve kendine sabah zâhir olduğu sırada, sabah namazını kılmadan önce, iki rek'at hafif namaz kılardı," denmiştir.

Müslim'in naklinde Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz, öğle namazından önce evinde dört rek'at kılardı. Ondan sonra mescide çıkıp halkla öğlenin farzını kılardı. Ondan sonra yine evine girip iki rek'at kılardı. Fecir doğduğu zaman da iki rek'at kılardı," demiştir.

Bu takdirde revâtib (farzlara ilişkin) sünnetleri on iki rek'at olur.

Yine ondan rivayet edilmiştir ki: "Fahr-i Kâinat Hazretleri, dört rek'ati öğleden evvel ve iki rek'ati sabahtan evvel daima kılardı, terketmezdi," demiştir. Bir rivayette: "Sabahtan önce iki rek'at ve ikindiden önce iki rek'at kılmaya her zaman devam ederdi; gizlide ve alenîde, seferde ve hazerde onları terketmezdi," diye gelmiştir.

2. Sabahın Sünneti:

Buharî, Müslim, Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin rivayetlerinde Hazret-i Âişe (r.a.): "Peygamber Efendimiz'in sabah sünnetine müdavemeti diğer nafilelerden daha kuvvetliydi. Buna gösterdiği dikkat ve ihtimamı onların hiç birine göstermezdi," buyurmuştur.

Müslim'in rivayetinde: "O iki rek'at sabah sünneti bana dünyanın tamamından daha sevgilidir," diye gelmiştir.

Şeyhayn'ın ve başkalarının naklinde, "Sabahın sünnetini fecir ağardıktan sonra kılardı. Aynı zamanda namazı uzatmayıp hafiflik üzre kılardı," diye gelmiştir.

Hafif olarak kılmasının hikmeti hususunda bazıları, "Sabah namazına ilk vaktinde yetişmeğe evdiğinden dolayı böyle ederdi," dediler. Kurtubî buna hükmetmiştir. Bazıları dediler ki: "Gündüz namazına hafif iki rek'atle başlardı. Nitekim gece namazına da öyle ederdi. Sebebi, farzlara ve fazilet bakımından farzlara benzer olana, neş'e ve rağbetle başlamak, tam istek ve istidatla girmekti."

Bazı âlimler katında sabah namazının sünnetinde kıraeti uzatmak gerektir. Şa'bî'den de bu söz nakledilmiştir. Bazıları, "Kıraetin uzatılması, gece okuyacaklarından bazı şeyleri kaçırmış olduğu zamandadır," dediler.

İbn-i Ebî Şeybe, sahih senetle Hasan-ı Basrî'den nakletmiştir ki, Peygamber Efendimiz Hazretleri, sabah namazının sünnetinde çoklukla birinci rek'atte Bakara sûresinden **"Kulû amennâ billahi ve mâ ünzile ileynâ— Deyin: Biz Allah'a ve bize indirdiklerine inanırız,"** (Bakara: 2/136) âyetini okurdu. İkinci rek'atte **"Kul yâ ehle'l-kitâbi teâlev ilâ kelimetin sevâin beynenâ ve beyneküm — De ki: Ey Kitap**

Ehli! Bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin!" (Âl-i İmran sûresi: 3/64) âyetini **"Ve eşhedü biennâ müslimûne — Ve şahit olun, biz müslümanlarız."** (âyetin sonu)na varıncaya kadar okurdu, demiştir. Müslim, Nesâî ve Ebû Dâvud da İbn-i Abbas Hazretleri'nden böyle rivayet etmişlerdir.

Ebû Hüreyre'den bir rivayette **"Kulû amennâ billâhi..."** âyetini okurdu. Yahut **"Rabbena amenna bimâ enzelte v'etteba'ne'r-resûle — Ey Rabbimiz, senin indirdiğine inandık ve resûle uyduk,"** (Âl-i İmran sûresi: 3/53) âyetini yahut **"İnnâ erselnâke bil-hakki beşîren ve nezîren ve lâ tes'elü an ashâbi'l-cahîmi — Biz seni gerçekle muştulayıcı ve korkutucu olarak gönderdik. Sen cehennem ehlinden sorumlu değilsin,"** (Bakara sûresi: 2/119) âyetini okurdu. Ebû Dâvud, "Şek, rivayet edenindir," demiştir.

Müslim ve başkalarının naklinde yine Ebû Hüreyre (r.a.): "Peygamber Efendimiz Hazretleri sabah sünnetinde **'Kul ya eyyühe'l-kâfirûne'** ve **'Kul hüvallahü ahad'** sûrelerini okurdu," demiştir.

İbn-i Mâce'nin naklinde de Âişe'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri fecirden önce iki rek'at namaz kılardı ve **"Sabah namazının rek'atinde okumak için 'Kul yâ eyyühe'lkâfirûne' ve 'Kul hüvalalhü ahad' ne güzel iki sûredir,"** derdi," demiştir.

Hasılı bu sûrelerin sabah namazının sünnetinde okunması müstehap olur demektir. İbn-i Sirîn yolundan İbn-i Ebî Şeybe'nin rivayetinde de "Bu sûreleri okurdu," diye Hazret-i Âişe'den nakledilmiştir. Tirmizî ve Nesâî, İbn-i Ömer Hazretleri'nden naklederler ki: "Bir ay baktım, Fahr-i Kâinat Hazretleri hep bu sûreleri okurdu," demiştir.

Bazıları, bu rivayetten sabah namazının sünnetinde cehren (yüksek sesle) okumanın câiz olduğunu istidlâl etmişlerdir. Ama bunda ona ait hüccet yoktur. Sûrenin bir kısmını işitmek suretiyle bilmiş olmaları mümkündür. Zira İbn-i Sirîn'in rivayetinde **"O iki rek'atte kıraeti gizli ederdi,"** diye vâki olmuştur. Bu takdirde cehretmediği zahir olur.

Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin güzel âdetleri şu idi ki, sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra sağ yanının üstüne biraz yatardı, demişlerdir. Ama bu hususta çok söz etmişlerdir. Fakat sıhhat tarafı galiptir. Bazı selef, "Evde müstehaptır, mescidde değildir," dediler. İbn-i Ömer Hazretleri'nden de böyle nakledilmiştir. Bazı meşayih, "Resûlüllah Efendimizin mescidde yattığı asla naklolunmadı," demişlerdir.

Tirmizî'nin rivayetinde Ebû Hüreyre (r.a.) âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri'nden rivayet eder ki: **"Her kim sabah namazının sünnetini kılmamışsa güneş doğduktan sonra onu kılsın,"** diye buyrulmuştur. Bu da gösterir ki, sabah namazının sünneti çok kuvvetli sünnettir. Zira önce kılınmayıp sonraya kalınca mutlak nâfile olur. Sabahın farzından sonra gün doğmadan nâfile kılmak mekruhtur.

3. Öğlenin Sünneti:

Sahihayn'da gelmiştir ki, İbn-i Ömer (r.a.): "Fahr-i Kâinat Hazretleri'yle iki rek'at öğleden önce ve iki rek'at öğleden sonra kıldım," demiştir.

Hazret-i Âişe'den de rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz, öğleden önce dört rek'ati ve sabahtan önce iki rek'ati terketmezdi," demiştir.

Bu muhalefetin aslı şudur: Evde kıldığı zaman dört rek'at kılmış, mescidde kıldığı zaman iki kılmış olabilir. Yahut şöyle denilebilir ki, iki kıldığı da olmuş, dört kıldığı da olmuştur. Her biri gördüğünü rivayet etmiştir. Zira hadîslerin ikisi de sahihtir. Dil uzatmaya mecal yoktur," dediler.

Ebû Cafer Taberî'den rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Hazretleri, ekseri zaman dört kılardı, iki kıldığı az vâki olurdu," demiştir. Ama itikat, fukahanın sözünedir. Fıkıh kitaplarında belirtilmiştir ki, öğleden önce dört rek'at sünnet kılınır. Zira Resûlüllah Efendimiz Hazretleri: "Öğleden önce dört rek'ati terkeden bir kimseye benim şefaatim yetişmez," buyurmuştur.

Bazıları da: "O dört rek'at öğlenin sünneti değildi, başka namazdı. Fahr-i Âlem Hazretleri, onu zevalden sonra kılardı," demişlerdir. Ama bu söz çok uzak ve olmayacak bir nesnedir.

Sevbân'dan rivayet edilmiştir ki: "Fahr-i Kâinat Hazretleri, gündüz yarısından sonra namaz kılmayı severdi. Hazret-i Âişe:

— Ya Resûlâllah! Senin bu saatte namaz kılmayı sevdiğini görüyorum, dedi.

Peygamber Efendimiz de:

— Bu saatte gök kapıları açılır. Hak Teâlâ Hazretleri, mahlûkuna rahmet nazariyle bakar. Bu öyle bir namazdır ki, Âdem, Nûh, İbrahim, Mûsâ ve İsa ona devam eder ve onu muhafaza ederlerdi, diye buyurdu."

Tirmizî'nin naklinde İbn-i Sâib dedi ki: "Fahr-i Kâinat Hazretleri, zevalden sonra öğlenin farzından önce dört rek'at namaz kılardı ve:

— Bu saat öyle bir saattir ki, göklerin kapıları açılır. Ben, bu saatte benden göklere güzel bir işin çıkmasını severim, diye buyururdu."

Bunlardan başka nakiller de gelmiştir. Hazret-i Âişe'nin "Fahr-i Âlem Hazretleri terketmezdi" dediği o dört rek'at, Allah bilir ki, bu namazdır, dediler.

4. İkindinin Sünneti:

Ebû Dâvud'un naklinde Hazret-i Ali'den rivayet edilmiştir ki: **"Resûlüllah Efendimiz, ikindi namazından önce iki rek'at kılardı,"** demiştir.

Tirmizî'nin rivayetinde yine O'ndan rivayet edilmiştir ki: **"Peygamber Efendimiz, ikindiden önce dört rek'at kılardı. Onların arasını, mukarreb meleklere, mü'min ve müslümanlardan onlara tâbi olanlara selâm ile ayırırdı,"** demiştir.

Zikrolunan rivayetlerin birinde iki rek'at, öbüründe dört rek'at kılardı denilmiştir. Aslı şudur ki, bazen öyle ve bazen böyle ederlerdi. İkindiden önce kılınan dört rek'at namaz müstehaplardandır, müekked sünnetlerden değildir.

Bir rivayette merfuan gelmiştir ki: "İkindiden önce dört rek'at kılan kimseye Allah rahmet etsin," diye dua etmişlerdir.

İkindiden önce nafile kılmak müstehaptır, sonunda mekruhtur. Bazı rivayetlerde "İkindiden sonra iki rek'at kılardı," diye gelmiştir. Ama Ebû Dâvud'un rivayeti üzre Âişe (r.a.): "Fahr-i Kâinat Hazretleri, ikindiden sonra iki rek'at namaz kılardı ve başkasını ondan nehyederdi. Kendisi visal orucu tutar, başkasını visal orucundan nehyederdi," demiştir.

İbn-i Abbas Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimizin ikindiden sonra kılmış olduğu o iki rek'atın aslı şu idi: Fahr-i Âlem Hazretleri'ne bir yerden mal gelmişti. Onu ashâbına paylaştırmakla meşgul olduğundan öğlenin sonunda kılınan iki rek'at sünneti kalmıştı. İkindiden sonra onu kazâ etti. Sonradan bir daha kıldığı vâki olmadı," demiştir.

Şafiî âlimlerinden İbn-i Kayyum der ki: "Nehyedilen vakitlerde revâtib sünnetlerini kazâ etmek, Fahr-i Kâinat Hazretleri'ne ve ümmetine şâmildir. Ama o ikindiden sonra kıldığı iki rek'at ki, vardır, nehyedilen vakitte ona müdavemet Peygamber Efendimize hastır."

Bunun delili Hazret-i Âişe'den rivayet olunan hadîstir ki: "Fahr-i Kâinat Hazretleri, ikindiden sonra iki rek'at namaz kılardı ve başkasını ondan nehyederdi. Yine kendisi visal orucu tutar ve başkasını visal orucundan nehyederdi," demiştir.

5. Akşamın Sünneti:

İmam Tirmizî, İbn-i Mes'ud Hazretleri'nden rivayet eder ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin akşam ve sabah namazlarının sünnetlerinde Kâfinin ve İhlâs sûrelerini okuduğunu çok işittim. Ne kadar işittiğimin sayısını tayin edemem," diye buyurmuşlar.

İbn-i Abbas (r.a.): "Peygamber Efendimiz, akşam namazının sünnetinde kıraeti, mescid halkı dağılıp gidinceye kadar uzatırdı," demiştir.

Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde geldiğine göre ulu ashâb akşamın farzından önce Resûlüllah Hazretleri daha mescide çıkmadan iki rek'at namaz kılarlardı. Enes

(r.a.)'den rivayet edilmiştir ki: "Böyle ettiğimizi Fahr-i Kâinat Hazretleri gördü, fakat bize emretmediği gibi bizi nehiy de etmedi," demiştir. Yâni "Bu kıldığınızı kılın," demedi, "Kılmayın" da demedi, demektir.

Ukbe'den de rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimizin zamanında biz onu kılardık," demiştir.

Bu rivayetlerin zahiri şudur ki, gün battıktan sonra akşamın farzından önce iki rek'ati ashab kılarlarmış. Fahr-i Âlem Hazretleri, onu yasaklamayıp onun üzerine ashabını muhayyer kılmış. Böyle etmesi, onun müstehaplığına delâlet eder, dediler. O Hazret'in kendisinin kılmaması müstehap olmasına mâni değildir. Belki revatip sünnetlerinden olmadığına delâlet eder, dediler.

Revâtib diye, o mukarrer olan müekked sünnetlere derler ki, Peygamber Efendimiz Hazretleri onlara müdavemet ederdi. Onların hepsi on iki rek'attir. İkisi sabah namazından önce, dördü öğleden önce, ikisi öğleden sonra, ikisi akşamdan sonra ve ikisi yatsıdan sonra kılınır. O akşamdan önce kılınan iki rek'at, İmam Ahmed, İshak ve hadîs ehli katında müstehaptır. İmam-ı Âzam Hazretleri katında akşamdan önce namaz yoktur. Sadece vakti eriştiğinde akşamın farzının eda olunması gerektir.

İbn-i Ömer Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Ben, Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin zamanında akşamın farzından önce iki rek'at kıldıklarını görmedim," demiştir. Dört halifeden ve bir sahâbe topluluğundan (Allah onların hepsinden razı olsun) rivayet edilmiştir ki: "O namazı kılmazlardı," demişlerdir. Bu hususta Şafiîler ve başkaları niza edip bazıları isbatına ve bazıları da nefyine çalışmışlardır.

Bir rivayet daha gelmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, **"Akşam namazından önce iki rek'ati dileyen kılsın,"** dedi, demişlerdir. "Muhayyer bırakmasının sebebi, halkın onu sünnet ittihaz etmelerinden korkmasıydı," demişlerdir. Ebû Dâvud'dan böyle nakledilmiştir. Sünnet ittihaz etmek demenin mânâsı, şeriat ve tarikatçe lüzumlu olma demektir, dediler. Bu tefsirden muradın, mertebesinin revâtipten daha aşağı olduğuna işaret etmek olduğu zannolunur, demişlerdir.

Ebû Dâvud'un naklinde gelmiştir ki, akşamdan sonra kılınan iki rek'at için Resûlüllah Hazretleri: **"Bu, ev namazıdır,"** buyurmuşlar. Bu hadîs-i şerif gereğince onu evde kılmak daha üstündür.

Bu namazın fazileti hususunda Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Bir kimse, akşam namazından sonra bir şey konuşmadan iki rek'at namaz kılarsa onun namazı İlliyyin makamına yükseltilir," buyurmuşlar.

Hâsılı namazının kabul olunacağından kinayedir. En iyisini Allah bilir.

6. Yatsı Namazının Sünneti:

Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz, yatsı namazını kıldıktan sonra evime girdiği zaman dört veya altı rek'at namaz kılardı," demiştir.

Ebû Dâvud böyle nakletmiştir. Ama İmam Müslim'in naklinde: "Halkla beraber yatsı namazını kıldıktan sonra evime girdiğinde iki rek'at kılardı," diye gelmiştir.

7. Cuma Namazının Sünneti:

Buharî'nin naklinde Abdullah bin Ömer Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Elbette Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, öğleden önce iki rek'at, öğleden sonra iki rek'at, akşamdan sonra evinde iki rek'at, yatsıdan sonra iki rek'at kılardı. Cumadan sonra namazdan dönünceye kadar bir şey kılmaz, sonra iki rek'at kılardı," demiştir.

Bu hadîste cumadan önce sünnet kıldığını zikretmemiştir. Bazı âlimler dediler ki: "Zikretmemesinin sebebi şudur ki, öğle ile cuma birdir. Tâ aksine delil getirilinceye kadar böyledir. Zira cumanın öğle bedeli olduğunu demeye işarettir." Bazıları da: "Cumanın sünnetini Resûlüllah Hazretleri evinde kılardı. Onun için öğleden sonra cumayı zikretti," dediler. Yâni mademki cuma ile öğle birdi, öğleyi zikretmekle iktifa etmedi de niçin ayrıca cumayı zikretti demek hatıra gelir. Bu düşünceyi savmak için zikredilenlerden bazısı: "Cumayı zikretmesi, sonunda kılınan iki rek'ati Resûlüllah Hazretleri'nin evde kıldığını beyan içindi," dedi.

Gerçi önceki sünnet hususunda mezkûr hadiste cuma'dan söz edilmemiştir. Ama sonunda kılınan sünnet için zikrolunup "Bu sünneti evde kılardı," denilmiştir. Sözün kısası, öğle ile cuma birdir. Eğer mezkûr sünnetin evde kılındığını beyan etmeyi murad edinmese hiç cumadan söz etmezdi. Öğle'nin zikri ile iktifa ederdi, demek olur. Ayrıca cumadan sonraki iki rek'ati mescidde kılmamasının hikmeti şu idi: Cuma, öğle bedelidir. İki rek'at üzere cumada iktisar (kısaltma) vâki olmuştur. Sonunda iki rek'at sünnet kılınırsa halk onun farzdan hazfedilen iki rek'at namaz olduğunu zannedebilirdi. Bu korkuyla mescidde kılmayıp evde kılarlardı. Bu takdirde lâyık olan, cuma namazının hemen arkasından iki rek'atin kılınmamasıdır, dediler.

Ebû Dâvud'un rivayetinde Nâfi'den rivayet edilmiştir ki: "İbn-i Ömer Hazretleri, cumadan önce namazı uzatırdı. Sonunda evine varıp iki rek'at namaz kılardı ve:

— Fahr-i Âlem Hazretleri böyle ederdi, diye söylerdi," demiştir.

İmam Nevevî, bu rivayetten cumadan önce sünnetin var olduğuna delil çıkarmıştır. Buna kail olmayanlar, bazı itirazlar ileri sürmüşlerdir. Bazıları, "Cumadan önce sünnet yoktur," diye inkârda mübalâğa etmişlerdir. Halbuki sübûtu hakkında başka bazı hadîsler de gelmiştir. İnkâr ehli, o hadîslere zayıftır demişlerdir.

İbn-i Irakî'den rivayet edilmiştir ki: "Hanefîlerden ve Mâlikîlerden fukahanın sözünde cumadan önce sünnetin müstehap olduğunu görmedim," demiş. Ama bu söz abes nesnedir. Hanefî kitaplarında dört rek'at cumadan önce ve dört rek'at cumadan sonra sünnet bulunduğu yazılı ve meşhurdur.

Hadîs-i şeriflerden de Bezzâr'ın rivayetiyle Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki: **"Cumadan önce ve cumadan sonra dörder rek'at kılardı,"** demiştir.

Hâsılı dört rek'at olduğu bununla ve başka delillerle sâbittir.

Yine cumadan önce iki rek'atin meşru olduğu, İbn-i Hibbân'ın tashih ettiği hadîsle sâbittir ki, Abdullah bin Zübeyr'den merfuan gelmiştir. Bu takdirde cumadan önce de iki rek'at sünnet sâbit olur. Cumadan sonra da dört rek'at ve iki rek'at kılmağa delâlet eden sahih hadîsler gelmiştir.

2. Fasıl

Bayram Namazı

1. Rek'atlerinin Sayısı:

İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: **"Gerçekten Resûlüllah Hazretleri bir bayram günü çıktı, iki rek'at namaz kıldı. O iki rek'atin başlangıcında namaz kılmadığı gibi sonrasında da kılmadı. Sonra kadınlara geldi. Bilâl da onun yanında idi. Kadınlara sadaka vermelerini buyurdu. Onlar da başladılar, kulaklarından küpelerini ve boyunlarından gerdanlıklarını çıkarıp sadaka verdiler,"** demiştir.

Bir rivayette: **"Gerçekten Resûlüllah Hazretleri, bir kurban bayramı yahut Ramazan bayramı günü..."** diye vâki olmuştur. Yâni rivayetçi, hangi bayram olduğunda şek etmiştir. Bir rivayette: **"Gerçekten Resûlüllah Hazretleri, bir Ramazan bayramı günü..."** diye gelmiştir. Bu rivayette Ramazan bayramı olduğu tayin edilmiştir. Buharı, Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî rivayet etmişlerdir.

2. Tekbirlerin Sayısı:

Ebû Davud'un naklinde Âişe (r.a.)den rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Ramazan ve Kurban bayramları namazlarında birinci rek'atte yedi tekbir, ikincide beş tekbir ederdi," demiştir. Bir rivayette: **"İbram ve rükû tekbirlerinden başka..."** ziyadesi gelmiştir. İbram tekbiri dediği iftitah tekbiridir.

Tirmizî ve Dârimî'nin rivayetlerinde Kesîr bin Abdullah babasından, o da dedesinden rivayet eder ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, her iki bayram namazında,

birinci rek'atte kıraetten önce yedi tekbir ve ikinci rek'atte yine kıraetten önce beş tekbir ederdi," demiştir.

Ama İmam-ı Âzam Hazretleri'nin mezhebinde bayram namazının sıfatı şudur: İlk rek'ate iftitah tekbiri edip senâ (Sübhaneke) okuduktan sonra üç tekbir daha edip ondan sonra Fâtiha ve bir sûre okumak gerektir. Ondan sonra tekbir edip rükûa varmak gerektir. İkinci rek'atte kıraete başlayıp tamamladığı gibi üç tekbir edip dördüncü tekbirde rükûa varmak gerektir.

Mezkûr sıfat, İbn-i Mes'ud (r.a.) Hazretleri'nin kavlidir. Hanefî âlimleri bununla amel etmişlerdir. İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'nin kavlinde birinci rek'atte iftitah tekbiri edip ondan sonra beş tekbir daha etmek gerektir. İkinci rek'atte beş tekbir edip ondan sonra kıraet etmek gerektir. Bir rivayette, "Dört tekbir etmeli" demiştir.

Hidâye Sahibi: "Umumun amelinin galip olarak İbn-i Abbas'ın kavliyle olması şunun içindir ki, Abbasî Halifeleri, dedelerinin kavliyle amel buyurmuşlardı. Ama mezhep, İbn-i Mes'ud'un kavli üzeredir. Zira tekbir ve el kaldırma, sözü geçene aykırıdır. O halde daha az olanı almak daha uygundur," diye buyurmuş.

Bayram tekbirlerinde el bağlamak ve salıvermek hususunda halk, çok yanlışlıklar ederler. O halde malûm olsun ki, iftitah tekbiri ettiğinde el bağlayıp Sübhaneke okumak gerektir. Ondan sonra üç tekbir daha edip onların ikisinde elleri salıverip üçüncüde bağlamak gerektir. İkinci rek'atte kıraet tamamlandıktan sonra üç tekbir edip her birinde ellerini salıverip dördüncü tekbirde rükûa varmak gerektir.

3. Vakti ve Mekânı:

Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Ebû Saîdi'l-Hudrî (r.a.): "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Ramazan ve Kurban bayramlarında musallaya çıkardı. Hiçbir şeye girişmeden namaza başlardı," demiştir.

Bu hadîs-i şerifte bayram namazı için musallaya çıkmanın müstehap olduğuna delâlet vardır. Mescidde kılmaktan daha üstün olduğuna bu hadîs işaret eder. Zira Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, bayram namazları için musallaya çıkmaya her zaman devam ederlerdi. Çoğu beldelerde halk bunun üzerine hareket eder. Ama Mekke halkı, tâ ilk zamanlardan beri Mescid-i Haram'da kılagelmişlerdir.

Hanefî âlimleri de: "Namazgâhlara çıkmak sünnettir. Mescidlerde yeteri kadar genişlik olsa bile çıkmak müstehaptır," demişlerdir.

İmam-ı Şafiî'den iki rivayet vardır:

1. Musallaya çıkmak daha üstündür.
2. Mescid genişse mescidde kılmak daha üstündür.

İbn-i Kayyum der ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin bayram namazını mescidde kılması sadece bir kere vâki oldu. Onda da yağmur yağmıştı. Onun için mescidde kıldı."

Ebû Dâvud'un rivayetinde Ebû Hüreyre'den gelen söz şudur: "Bir Ramazan bayramı günü bize yağmur isabet etti. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz Hazretleri bizimle mescidde namaz kıldı," demiştir.

4. Ezan ve Kameti:

Câbir bin Semüre'den rivayet edilmiştir ki: "Ben, Peygamber Efendimiz Hazretleri'yle iki bayram namazını bir kere, iki kere değil, nice kere kıldım. Ezan ve kamet yoktu," demiştir.

Ebû Dâvud'un rivayetinde İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri de: "Bayram namazını ezansız ve kametsiz kıldı," diye buyurmuştur.

5. Kıraeti:

İmam-ı Müslim, İmam-ı Mâlik ve başkaları, Ebî Vâkid'den rivayet ederler ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri, Ramazan ve Kurban bayramlarının namazlarında Kaf ve Kamer sûrelerini okurdu," demiştir.

Yine Nu'man bin Beşîr'den rivayet etmişlerdir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri, iki bayramda ve cuma günlerinde A'lâ ve Gâşiye sûrelerini okurdu. Bazen bayramla cumanın birleştiği olur, yine bu sûreleri okurdu," demiştir.

6. Peygamberimizin Hutbesi:

Buharı, Müslim, Tirmizî ve Nesâî, İbn-i Ömer Hazretleri'nden rivayet ederler ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Ebû Bekir ve Ömer bayram namazlarını hutbeden önce kılarlardı," demiştir.

Câbir'den de böyle rivayet edilmiştir. İfadesi şudur: "Gerçekten Resûlüllah Hazretleri Ramazan bayramı günü çıktı, hutbeden önce namaza başladı," demiştir.

Yâni namazı hutbeden evvel kıldı demektir. İbn-i Ömer'in rivayetiyle farkı yoktur. Ama o rivayette bayramların ikisinde de böyle ederdi denilmiştir. Bunda ise yalnız Ramazan bayramı zikredilmiştir.

Bir rivayette şöyledir: "Fahr-i Âlem Hazretleri'yle bayram namazında hazır bulundum. O Hazret, hutbeden önce ezansız ve kametsiz namaza başladı. Namazı bitirdiği zaman Bilâl'e dayanıp ayakta durarak halka Hak Teâlâ Hazretleri'nin takvasını

buyurdu, tâate kandırdı, insanlara va'z ve nasihat etti. Ondan sonra geçti, kadınların durduğu yere vardı. Onlara da va'z ve nasihat eyledi. Ondan sonra:

— "Sadaka verin! Zira sizin çoğunuz cehennem odunudur," diye buyurdu.

Bunun üzerine yanaklarının rengi değişmiş bir kadın, yerinden kalkıp:

— Niçin, ya Resûlâllah? dedi.

Âlemlerin hocası Resûlüllah Hazretleri:

— "Çünkü şikâyeti çok edersiniz ve varınıza küfran-ı nimet üzre olursunuz," buyurdu.

Yâni "Eksiklerinizi şikâyetle büyütür, varlığınızı (sahip olduğunuz nimetleri, mal ve servetinizi) gizleyerek inkâr edersiniz," demektir.

Ondan sonra kadınlar, başladı, küpelerinden ve yüzüklerinden ne varsa çıkarıp Hazret-i Bilâl'in kaftanına attılar," demiştir. İmam Buharî ve Müslim, böylece rivayet etmişlerdir.

İbn-i Huzeyme: "Resûlüllah Efendimiz, bayram gününde ayak üzeri durup hutbe verirdi," demiştir. Bu söz şunu gösterir ki, Peygamber Efendimizin zamanında musallada minber yokmuş.

Buharî'nin naklinde Ebû Saîd'den rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri, önce bayram namazını kılardı. Ondan sonra yerinden döner, ayak üzeri halka karşı dururdu. Halk ise otururdu. Fahr-i Âlem Hazretleri va'z ve nasihat ederdi. Her ne dilerse halka emrederdi. Yâni gerek din işlerinden ve gerek memleket ahvalinden ne lâzımsa buyururdu. Ondan sonra dönerdi. Fahr-i Kâinat Hazretleri'nden sonra da âdet bu idi. Tâ şu zamana kadar ki, bir bayram günü Mervân'la musallaya çıktım. O zaman Mervân, Medine Beyi idi. Musallaya geldiğimiz vakit bir minber gördüm. Onu Kesir bin Salt binâ etmişti. Mervân, hemen minbere çıkmak istedi. Ben:

— Vallahi değiştirdiniz, yâni bayram namazının üslûbunu tağyir ettiniz, dedim," diye buyurmuştur.

Bu rivayetten hâsıl olanın biri şudur: Ebû Saîd Hazretleri, bayram hutbesini namazdan önce okumaktan Mervân'ı men etti. Biri de şudur: Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin zamanında musallada minberin olmadığı anlaşıldı.

İmam Müslim'den de bu rivayetin benzeri gelmiştir. Ama İmam Mâlik: "Musallada minber üzerinde ilk hutbe okuyan Hazret-i Osman bin Affan'dı," demiştir. Fakat Sahihayn'da gelen daha doğrudur.

Şeyhülislâm İbn-i Hacer iki rivayetin arasını birleştirmek hususunda: "Hazret-i Osman'ın (r.a.) bir zaman musallaya minber koyup sonra kaldırmış olması mümkündür. Mervân bundan haberdar olmayıp kendi zamanında yeniden koymuş olabilir," demiştir.

7. Peygamberimizin Ramazan Bayramında Musallaya Çıkmadan Yemek Yemesi:

İmam Buharî'nin rivayetinde Enes bin Mâlik (r.a.): "Resûlüllah Efendimiz, Ramazan bayramı günü, birkaç kuru hurma yemedikçe kuşluk yemeği (kahvaltı) yemezdi," diye buyurmuştur.

Hâkim'in naklinde yine Enes Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz, Ramazan bayramı sabahı, üç tane yahut beş tane yahut yedi tane, ya daha az ya daha çok kuru hurma yemeden dışarı çıkmazdı," demiştir.

Rivayetlerin her ikisinde de murad, "O Hazret, Ramazan bayramında birkaç tane hurma yemeden sabah dışarı çıkmazdı," demektir. Ama ikinci rivayette "Üç, beş, yedi tane, ya daha az ya daha çok yerdi," denilmiştir. Maksat, "Az yerdi ve tek yerdi, çift yemezdi," demektir.

Mühelleb: "Namazdan önce yemesinin hikmeti şu idi ki, tâ namaz kılınıncaya kadar oruçlu olmanın gerektiğini sanmasınlar. Sanki bu ihtimali def etmek için yerdi," dedi.

Bazıları: "Yemenin gerekliliği, orucun gerekliliğinin arkasından vâki olduğu vakit (yâni Ramazan bayramı gününde oruçlu olmamak emredildiği için) Fahr-i Âlem Hazretleri, Hak Teâlâ Hazretleri'nin emrine uymak maksadiyle yemekte acele etti. Eğer sırf emre uyma gayesi olmayıp başka bir mânâ kasdedilmiş olsaydı azla yetinmezdi, belki doyuncaya kadar yerdi," dediler. İbn-i Ebî Cemre, bu mânâya işaret etmiştir.

Bazı kimseler dedi ki: "Ramazanda şeytan mahpustur. Bayram namazından sonra salıverilir. Onun vesvesesinden selâmet umuduyla yemede acele etmeyi müstehap tuttu."

Hurma yemenin müstehap olmasının hikmeti şudur ki: Oruç, gözü ve görüşü zayıflatır. Hurma tatlı olduğundan görüşü kuvvetlendirir. Ayrıca tatlı imana uygun düşer. Rüyada da tatlı görülse imanla tabir olunur. Bir faydası da şudur ki: İnsana kalb rikkati verir. Bunun için tabiînden bazıları, bal ve ona benzer ne varsa onlardan mutlak olarak tatlı nesne ile oruç açmayı müstehap görmüşlerdir.

Tirmizî ve Hâkim'in rivayetlerinde Büreyde'nin hadîsinde gelmiştir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin güzel âdetleri şu idi ki, Ramazan bayramında yemek yemedikçe bayram namazına çıkmazdı, Kurban bayramında namaz kılmadıkça yemek yemezdi," demiştir.

Bezzâr katında Câbir bin Semûre'den de bunun benzeri gelmiştir. Taberanî ve Dârekutnî de İbn-i Abbas Hazretleri'nden rivayet etmişlerdir ki: "Ramazan bayramında fitre sadakasını çıkarmadan ve bir şey yemeden bayram namazına çıkmak Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin sünnetidir," demiştir.

Ama bu isnatların her biri üzerinde bazı sözler vardır. Fukahanın çoğu, onların delâlet ettikleriyle amel etmişlerdir.

İmam Şafiî, Zührî'den rivayet eder ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri, bayramda ve cenazede asla hayvana binmedi," demiştir. Kasdedilen, "Musallaya yaya giderdi ve cenazede de yaya yürürdü," demektir.

Tirmizî'nin naklinde Hazret-i Ali (kerremallahü veche): "Bayram namazına yaya çıkmak sünnettendir," diye buyurmuştur.

İbn-i Mâce de Sa'de'l-Karaz'ın hadîsinden rivayet eder ki: "Gerçekten Resûlüllah Hazretleri, bayram namazına yaya çıkardı," demiştir. Ama mezkûr rivayetlerin üçünde de zayıflık vardır.

Tirmizî, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet eder ki: "Peygamber Efendimiz, bayram namazı için musallaya bir yoldan gitse, dönüşünde başka bir yoldan gelirdi," demiştir.

Böyle etmelerinden şerefli muradlarının ne olduğu hususunda âlimler ihtilâf etmişlerdir. İbn-i Hacer der ki: "Bu hususta yirmiden fazla görüş ileri sürülmüştür. Ben bunları kısaltıp zayıflarını çıkardım. Bu cümleden biri, iki yolun ona şehadet etmeleridir. Biri de iki yolda oturan insanlar ve cinlerin şehadet etmeleridir. Biri ise Fahr-i Âlem Hazretleri'nin geçişiyle hasıl olan meziyet artıklığında iki yolun birbirine eşit olmasıdır. Bu maksatla iki yoldan gidip gelirdi. Yahut Fahr-i Kâinat Hazretleri'yle bereket bulmada iki yolun beraber olması yahut uğradığı yollardan misk kokusunun koklanması için böyle ederdi. Zira bu koku ile tanınmıştı. Her nereye uğrasa orada misk kokusu gibi güzel kokuları kalırdı.

Bir görüş de şudur ki, "Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin musallaya giderken yolu sağ yanında idi. Eğer o yoldan gelse dönüşte sol yanından dönmesi lâzım gelirdi. Onun için başka yoldan gelirdi," dediler. Ama bu söz delile muhtaçtır. Bazıları da: "İslâm şeriatının hükümlerini açıklamak için böyle ederdi," dediler. Bazıları: "Zikrullahı açıklamak için böyle ederdi," dediler. Bazıları ise: "Münafıkları yahut Yahudi tâifesini incitmek için böyle ederdi," demişlerdir. Bazıları: "Münafıkların ve Yahudilerin mekrinden sakınmak için böyle ederdi," dediler.

Bir söz de şudur ki: "Yol ehlinin onun geçişiyle sevinmeleri, bazı mes'eleleri danışmada, öğrenmede, kendisine uymada ve başka hususlarda ondan faydalanmaları için böyle ederdi," dediler. Bazıları da: "Kendilerinin ölmüşlerden ve yaşayanlardan yakınlarını ziyaret için böyle ederdi," dediler. Bazıları da: "Yolunu değiştirmekle hâlin değişmesine tefe'ül (uğur sayma) için böyle ederdi. Yâni Hak Teâlâ Hazretleri'nin mağfiret ve rızasına tahavvül için fal tutar (uğur sayar)dı," dediler. Bazıları da: "Halkın kalabalık ve sıkışıklığını hafifletmek için böyle ederdi," dediler. Şeyh Ebû Hâmid bunu tercih etmiştir.

Bazıları: "Gittiği yol ıraktı, geldiği yol yakındı. Maksadı, musallaya giderken çok adımlayıp çok ecir kazanmaktı. Geldiği zaman da menziline tez gelmek isterdi," dediler. İmam Râfiî bu görüşü seçkin ve üstün tutmuştur. Ama buna da itiraz edip: "Evvelâ bu, delile muhtaçtır. Sonra adımlamakta giderken ecir hasıl olduğu gibi gelirken de hasıl olur. Nitekim Tirmizî ve başkaları katında gelen Übey bin Kâ'b'ın hadîsiyle bu sâbit olmuştur," dediler. Bazıları da: "Melekler yollarda dururlardı. Kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri, iki bölük meleğin kendisine şahit olması için böyle ederdi," dediler."

İbn-i Ebî Cemre de dedi ki: "Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin böyle etmesi, Hazret-i Yâkub aleyhisselâm'ın, oğullarına: **"Lâ tedhulû min bâbin vahidin vedhulû min ebvâbin müteferrikatin — Hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin (ki, nazar değmesin),"** (Yûsuf sûresi: 12/67) dediği mânâ içindir."

Yâni nazar değmesinden sakınırdı demeğe işarettir. İşin hakikatini Allah daha iyi bilir.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin güzel âdetleri şu idi ki, kızları, perde ehli hatunları ve âdet görenleri bayram yerine çıkarırdı. Âdet görenler, musallanın bir yanında dururlar, sonra müslümanlarla beraber duaya katılırlardı. Bir kere bir hatun:

— Ya Resûlâllah! Cilbâbı (feracesi, örtüsü) olmayanımız musallaya nasıl çıksın? dedi.

Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— **Kızkardeşi, kendi cilbâblarından birini ona âriyet versin,** diye buyurdu.

Cilbâb, kadınların büründükleri nesnedir. Hadîs-i şerifi İmam Buharî, Müslim ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Yukarıdaki söz Tirmizî'nindir. Bazı âlimler: "Bunda kadınların, gerek genç ve gerekse yaşlı olsunlar, bayram namazında hazır olmalarının müstehap bulunduğuna işaret vardır," demişlerdir.

İmam Şafiî *Ümm* (Ana) diye isimlendirilen kitapta der ki: "Ben, ihtiyar kadınların ve gösterişli olmayanların namazda bulunmalarını ve bayram namazında hazır olmalarını çok severim."

İmam-ı Âzam Hazretleri'nin mezhebinde genç kadınların cemaatte hazır bulunmaları mekruhtur. Zira fitne olması korkusu vardır. Ama ihtiyar kadınların sabah, akşam ve yatsı namazlarına çıkması câizdir.

İmameyn katında ihtiyar kadınların bütün vakitlerde çıkması câizdir. Zira onlara rağbet azdır, fitne ihtimali olmaz, demişlerdir.

İmam-ı Âzam buyurmuştur ki: "Kadınların cemaata aşırı arzu göstermesi fitneye sebep olur. Ama sabah, akşam ve yatsı vakitlerinde câiz görmemin sebebi şudur ki, fâ-

sıklar sabahta ve yatsıda uyurlar, akşam zamanında ise yemekle meşgul olurlar. Bayram namazında ise sahra geniştir. Onlar bir tarafta durup halkla karışmamaları mümkündür. Öğle, ikindi ve cuma namazlarına çıkmalarını câiz görmememin sebebi şudur ki, fâsıklar o zamanlarda yayılıp gezerler."

Fakat günümüzde fâsıkların akşam ve yatsı namazları vakitlerinde de yayıldıkları çoktur. En iyisini Allah bilir.

Bundan sonra malûm olsun ki, mü'minlerin üç bayramı vardır: Birisi her haftada bir kere gelir, ikisi yılda birer kere gelirler.

Haftada bir gelen Cuma günüdür. Bu bayram, her haftada kılınan farz namazların tekmili (tamamlanması) üzerine düzenlenmiştir.

Diğer iki bayramdan Ramazan Bayramı, İslâm'ın rükünlerinden üçüncü rükün olan Ramazan orucunun tekmili üzerine düzenlenmiştir. Zira müslümanlar, üzerlerine farz olan orucu tamamlayıp Hak Teâlâ Hazretleri'nden mağfirete ve cehennem ateşinden azadlığa müstahak olunca Hak Teâlâ Hazretleri o oruçların hemen arkasından onlara bir bayram meşru eyledi ki, onda toplanıp Hak Teâlâ Hazretleri'nin şükrü, zikri ve tekbiri ile meşgul olsunlar. Ayrıca bayram namazını ve fitre sadakasını meşru kıldı. Velhasıl bu şerefli bayram, oruçluların ecir ve sevaplarını toplayıp Hak Teâlâ Hazretlerinin mağfiretiyle dönüp gelecekleri bir gündür.

Biri de Kurban Bayramı'dır ki, İslâm'ın rükünlerinden dördüncü rükün olan Haccın tekmili üzerine düzenlenmiştir. Haccın tamamlanması Arefe günündedir. Müslümanların haclarını tamamladıkları o günde Hak Teâlâ Hazretleri onların günahlarını bağışlar. Haccın rükünlerinin en büyüğü Arefe'de vukûftur. Arefe günü, İslâm ehlinin cehennem ateşinden azadlığı günüdür. Hak Teâlâ Hazretleri o gün hepsini bağışlar ve azad eder. Gerek vukûf etmiş olsunlar gerek olmasınlar... Bunun içindir ki, ertesi gün bütün beldelerin ve ülkelerin. halkı bayram edip nisaba kudreti yetişenlerin hepsine kurban boğazlamak vâcip olmuştur. O günde ettikleri tâat ve yakınlık hizmetleri, Hak Teâlâ Hazretleri'nin bağışlama nimeti karşılığında şükürdür. Bu bayramda toplanmış olan namaz ve kurban boğazlama, Ramazan Bayramı'nda vâki olan namaz ve sadakadan daha üstündür. Onun için Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Kâinat Hazretleri'ne Kevser vermesi karşılığında şükür için:

"Fesalli li-rabbike v'enhar — O halde Rabbine namaz kıl ve kurban kes," (Kevser sûresi: 108/2) diye buyurup namazla nahr'ı emretmiştir.

Nahr'ın mânâsı, boğazlamaktır. Kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri iki koç kurban etmiştir. Onların ikisi de emlâh ve akren idiler. Emlâh ona derler ki, tüyü ak olur ve siyahlık karışır. Akren diye de boynuzlu koyuna derler. Bu sıfatta iki koç kurban ettiği Buharî'nin rivayetinde gelmiştir.

Enes (r.a.)den rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin mübarek ayağını kurbanın yüzüne koyup 'Bismillâh vallahü ekber' diyerek kendi mübarek eliyle bıçak çalıp boğazladığını gördüm," demiştir.

Müslim'in naklinde Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri, siyah üzerine basan ve siyah üzerine yatan, yâni ayakları, göğsü ve karnı siyah olan bir koç getirmelerini emretti. Buyurduğu gibi bir koç getirdiler. Fahr-i Âlem Hazretleri:

— Yâ Âişe, bıçak var mı? Taşa sürerek bileyle ve keskinleştir, dedi.

Ben de buyurduğu gibi ettim. Ondan sonra bıçağı aldı, koçu tutup bir yanının üstüne yatırdı. Ondan sonra boğazladı. Ancak: "Bismillâhi Allahümme tekabbel min Muhammedin ve âli Muhammedin ve min ümmeti Muhammedin — Allah'ın adiyle. Allahım, Muhammed'den, Muhammed'in soyundan ve Muhammed'in ümmetinden yana bunu kabul eyle," dedikten sonra boğazladı," demiştir.

İmam Ahmed ve Tirmizî'nin rivayetlerinde de: "Kendi mübarek eliyle boğazladı. "Bismillâhi vallahü ekber. Allahümme hâzihi annî ve an lem yadha an ümmeti — Allah'ın ismiyle. Allah en büyüktür. Allahım, bu benden ve ümmetimden kurban kesmeyenlerden yanadır," dedi," demişlerdir.

Bu zikrolunan üç bayram, İslâm ehlinin dünyada olan bayramlarıdır. Âhirette hoşnudluk bahçesinde olan bayramları, Hak Teâlâ Hazretleri'nin yüzünü müşahede ettikleri gündür ki, cennet ehline ondan daha büyük devlet, ondan daha şerefli izzet ve ondan daha lezzetli nimet yoktur. Allahım, onu bize ve bütün iman ehline fazlın ve ihsanınla müyesser eyle...

2. B A B

Peygamberimizin Sebeplere İlişkin Nâfileleri

1. Fasıl

Küsûf (Güneş Tutulması) Namazı

Küsûf, lügatte rengin değişip siyahlığa dönmesidir. "Güneş küsûfa uğradı" derler. Mânâsı, "Güneşin ziyâsı gitti, rengi karardı, güneş tutuldu," demektir.

İmam Ebû Dâvud ve Nesâî'nin rivayetlerinde Kabîza bin Muhârrik (r.a.) buyurmuştur ki: "Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri zamanında güneş tutuldu. Bunun üzerine Resûlüllah Efendimiz acele ile korkarak dışarı çıktı, iki rek'at namaz kıldı. İki-

sinde de kıyamı uzattı. Ondan sonra güneş yine nurlanmış olduğu halde dönüp gitti. Ve buyurdu ki:

— Bu alâmetler, sadece Hak Teâlâ Hazretleri'nin bunlarla kullarını korkutmasının alâmetleridir. Ne zaman bunları görürseniz namaz kılın."

Hanefî âlimleri katında küsûf namazının tarzı şudur: Cuma imamı yahut sultan tarafından küsûf namazı kılmağa memur edilen kimse, gün tutulduğu zaman halka imamet edip nâfile suretinde iki rek'at namaz kılıverir. Yâni ezan okunmaz, kamet olunmaz, kıraette cehr etmezler ve hutbe okumazlar, her rek'atte bir kere rükû ederler. Şâfiî, "Her rek'atte iki kere rükû edilmeli," demiştir. Ayrıca imam olan kimsenin rek'atlerin ikisinde de kıraeti uzatması ve namazı kıldıktan sonra tâ güneş açılıncaya kadar dua etmesi gerekir. Eğer imam yahut sultanın memuru hazır olmazsa her kişi kendi başına kılar. Nitekim ay tutulduğunda, kuvvetli yel estiğinde, korkulu zulmet olduğunda ve düşmandan çok fazla korkulduğunda her kişinin kendi başına kılması gerektir.

Asıl itimat ve itikad, zikrolunan kavilleredir. Buna muhalefet eden âlimler, cehrin ve rükûun tekerrürünün cevâzında, hutbede ve başka hususlarda değişik rivayetlerle sözü uzatmışlardır. Mezhebe aykırı olduğu için bunların zikrinden vazgeçilmesi daha uygun görüldü.

2. Fasıl

İstiska (Yağmur Dileme) Namazı

İstiska'nın mânâsı, ihtiyaç zamanında Hak Teâlâ Hazretleri'nden su istemektir.

İmam Ebû Hanîfe'nin kavlinde istiska'da cemaatle kılınması sünnet olan namaz yoktur. Eğer her kişi kendi başına kılarsa câizdir.

İstiska, sadece dua ile istiğfardır. Zira Hak Teâlâ Hazretleri: **"İsteğfirû rabbeküm innehu kâne ğaffâren yürsile's-semâe aleyküm midrâren — O çok bağışlayıcı Rabbinizden mağfiret isteyin ki, üzerinize gökten bol yağmur göndersin,"** (Nûh sûresi: 71/10-11) buyurmuştur.

Âyet-i kerîmede Hak Teâlâ Hazretleri, istiğfarı (günahlarını bilip onlardan pişmanlık duyarak bağışlanmasını istemeyi), yağmurun gönderilmesine sebep kılmıştır. Mezkûr namaz değildir. Ayrıca Fahr-i Âlem Hazretleri, istiska etmiştir. Yâni yağmur duasında bulunmuştur. Ondan namaz rivayet edilmiş değildir. İmam-ı Âzam Hazretleri'nin kavlı budur.

İmameyn'in kavillerinde imamla iki rek'at namaz kılmak meşrudur. Zira İbn-i Abbas'ın (r.a.) rivayetinde, "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, istiska'da (yağmur du-

asında) bayram namazı gibi iki rek'at namaz kılmıştır," dediler. İmam-ı Âzam Hazretleri, cevap verip:

— Bir kere öyle eyledi. Sonra terkedip bir daha etmedi. Bu takdirde sünnet olmaz, dediler.

Hanefî kitaplarında yazılı olan budur. Sair âlimler (Allah onlara rahmet etsin) İmameyn'in kavilleri üzerinde ittifak edip bazı hadîs-i şeriflere tutunmuşlardır. Ve buyurmuşlardır ki, istiska üç nevi üzredir:

Birinci Nevi: İki rek'at namazla, hutbeyle ve daha önce oruç tutmaya, sadaka vermeye, tevbe etmeye ve hayrata yönelip şer ve fesattan yüz çevirmekle olur.

İbn-i Abbas'dan rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, huşû, huzû ve tazarru ile istiska namazına çıktı. Musallaya gelip minbere çıktı. Sizin bu hutbeniz gibi hutbe okumadı. Fakat aralıksız dua, tazarru ve tekbir ederdi. Ondan sonra iki rek'at namaz kıldı. Nitekim bayramda kılardı," diye buyurdu.

Tirmizî ve başkaları böyle nakletmişlerdir. Abdullah bin Zeyde'l-Mâzenî'nin rivayetinde şöyledir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri istiska için musallaya çıktı. Ashâbla iki rek'at namaz kıldı. Kıraette cehr etti. Kıbleye dönerek dua etti. İki mübarek elini duaya kaldırdı. Kıbleye yöneldiği zaman ridasını kalb etti," dedi. Ridayı kalb etmenin tarzı şudur: Eğer dört köşe ise yukarısını aşağı ve aşağısını yukarı getirmek gerek. Eğer müdevverse, yâni cübbe ise, sağ yanını sol tarafa ve sol yanını sağ tarafa getirmek gerek.

İmam Ebû Dâvud ve İbn-i Hibbân'ın nakillerinde Hazret-i Âişe'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "Halk, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne gelip:

— Ya Resûlâllah, yağmur yağmaz oldu! diye şikâyet ettiler.

Bunun üzerine Fahr-i Kâinat Hazretleri emretti, musallaya bir minber koydular. Peygamber Efendimiz:

— Filân gün çıkınız, diye bir gün tayin etti.

O gün olduğu gibi güneş doğarken kendi musallaya çıktı, minberin üstüne oturdu. Sonra tekbir edip Hak Teâlâ Hazretleri'ne hamd etti. Ondan sonra halka hitap edip:

— Siz, diyarınızın kıtlığından ve zamanında yağmur yağmayıp geciktiğinden şikâyet ettiniz. Hak Teâlâ Hazretleri size emretti ki: Dua ediniz. Ve vaad buyurdu ki: Sizin duanızı kabul edecek, dedi.

Ondan sonra başladı şu duayı etmeye:

"Elhamdü lillâhi rabbi'l-âlemîne'r-rahmani'r-rahîmi mâliki yevmi'd-dîni ellezî lâ ilâhe illâ hüve yef'alü mâ yürîdü. Allahümme ente Allahü lâ ilâhe illâ ente'l-ganiyyü ve nahnü'l-fukarâu enzil aleynâ'l-ğayse vec'al mâ enzelte ileynâ kuten ve belâğen ilâ hini."

Türkçesi:

"Övgü ve sevgi, âlemlerin Rabbi, Rahmân ve Rahîm, din gününün sahibi olan Allah'a mahsustur. O'ndan başka dilediğini işleyen ilâh yoktur. Allah'ım, sen kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah'sın. Sen zenginsin, bizlerse fakirleriz. Allah'ım, üstümüze bol yağmurlar indir ve bize indirdiğinden sırasında yetecek kadar yiyecek ve rızık halket."

Ondan sonra mübarek ellerini yukarı kaldırdı, hatta koltuklarının beyazı göründü. Sonra halka arkasını çevirdi ve mübarek ridasını kalb etti. Mübarek elleri henüz yukarıda idi. Ondan sonra halka yüzünü döndü. Minberden inip iki rek'at namaz kıldı. Hemen Hak Teâlâ Hazretleri bir bulut peyda eyledi. Gök gürültüsü ve şimşek parıldayıp Allah'ın izniyle yağmur yağdı. Fahr-i Kâinat Hazretleri, musalladan mescidine gelmeden seller akmağa başladı. Fahr-i Kâinat Hazretleri, halkın örtü altına yetişmek için koşuştuklarını gördü de öyle güldü ki, nevâcizi (azı dişlerinin sonundaki dişleri) göründü. Ondan sonra:

"Eşhedü ennallâhe alâ külli şey'in kadîrün ve ennî abdühu ve resûlühu — Şehadet ederim ki, Allah her şeye kâdirdir ve ben elbette O'nun kulu ve elçisiyim," dedi.

Nevâciz, nihayette biten dişlerdir ki, bülûğdan sonra biter. Yâni yirmi yaş dişleri diye tabir edilen dişlerdir.

Bazı âlimler: "İstiska namazının vakti hususunda ihtilâf vardır," dediler. Üstün tutulan görüş şudur ki, belli bir vakti yoktur. Çoklukla bayram namazının hükümlerine benzer, demişlerdir. İbn-i Kudâme, kerâhet vaktinde kılınmaması hususunda icmâ nakletmiştir.

O Hazret'in istiska namazına çıkması, Hicret'in altıncı yılı Ramazanında vâki olmuştu. İbn-i Hibbân'dan böyle nakledilmiştir.

İmam Vâkıdî, Fahr-i Âlem Hazretleri'nin mübarek ridasının ve mübarek izârının boy ve eninin miktarı hakkında buyurmuştur ki: "Ridasının boyu altı zirâ ve eni üç zirâ idi. İzârının boyu dört zirâ iki karış, eni iki zirâ bir karıştı. Bunları cuma günlerinde ve bayramlarda giyerdi."

İkinci Nevi: Cuma Hutbesinde Yağmur Duası Etmesi.

İmam-ı Müslim'in rivayetinde Enes bin Mâlik (r.a.)den rivayet edilmiştir ki: "Bir cuma günü Fahr-i Âlem Hazretleri minber üzerinde hutbede iken bir şahıs gelip kuraklıktan şikâyet etti:

— Ya Resûlâllah! Dua eyle, Hak Teâlâ Hazretleri inâyet edip yağmur versin, dedi.

Fahr-i Âlem Hazretleri, mübarek ellerini kaldırıp:

— **"Allahümme ağsinâ, Allahümme ağsinâ — Allahım, bize yağmur ver; Allahım, bize yağmur ver!"** buyurdu.

Vallahi, gökyüzünde asla bulut yokken bir parça bulut peyda olup göğün ortasına geldi. Ondan sonra yayıldı, yağmur başladı. Tam bir hafta yağdı. Ertesi cuma yine bir kimse gelip Fahr-i Âlem Hazretleri hutbede iken:

— Ya Resûlâllah! Dua eyle, Hak Teâlâ Hazretleri bu yağmuru dindirsin. Davarlarımız helâk oldu, dedi.

Yine Fahr-i Âlem Hazretleri:

— Ya Rab! Etrafımıza yağdır, üzerimize yağdırma. Dağlara, tepelere, derelerin içine ve ağaçların bittiği yerlere yağdır, diye dua etti. Hemen yağmur dindi. Dışarı çıkıp güneşte gezdik."

Zikredilen kıssa Peygamber Efendimizin Mu'cizeleri'nde ayrıntılariyle geçmiştir. Yağmur isteme hususunda Fahr-i Âlem Hazretleri'nin âcilen duası makbul ve müstecap olup Hak Teâlâ Hazretleri'nin yeterli yağmurlar ihsan etmesi nice defa olmuştur. Bu cümleden biri de Tebük gazâsından döndüğü zaman Benî Fezâre kavminden birkaç kişi Fahr-i Âlem Hazretleri'ne gelip müslüman olduklarında memleketlerinin hallerinden sual edip onlar da kıtlıktan ve kuraklıktan şikâyet ettiklerinde dua edip Hak Teâlâ Hazretleri bol yağmurlar ihsan etmişti.

Bu kıssanın bir miktarı, Peygamber Efendimiz'e gelen elçi heyetlerinin hallerinin zikredildiği yerde geçmiştir. Fahr-i Kâinat Hazretleri mübarek elini kaldırıp onlar için dua ettiği zaman ashabtan Ebû Lübâbe bin Münzir adlı bir kimse, ayak üzeri kalkıp üç kere:

— Ya Resûlâllah! Hurmalarımız sergidedir. Ne olur, yağmur isteme. Bize zarar verir, dedi.

Fahr-i Âlem Hazretleri:

— Ya Rab! Sen bize yağmur ver. Öyle olsun ki, hatta Ebû Lübâbe çıplak olarak izâriyle sergisinin deliğini tıkasın, diye dua etti.

O hurma serdikleri serginin bir yanında su akacak bir yeri vardır. Yağmur yağdığı zaman eğlenmeyip oradan akar gider. Ama yağmur çok yağınca oradan hurmayı da beraber alıp götürür. Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin buyurduğu bu mânâyı ifade eder.

Rivayet eden yemin ederek dedi ki: Gökyüzünde azdan çoktan bulut yokken gözümüzün önünde Sel' dağının ardından kalkan gibi bir bulut parçası çıktı, gökyüzünün ortasına varınca yayıldı. Halk durup nazar ederlerdi. Vallahi bir hafta güneş yüzünü kimse görmedi, aralıksız yağdı. Ebû Lübâbe, izâriyle sergisinin deliğini tıkamağa başladı. Yağmur isteyen o kimse:

— Ya Resûlâllah! Mallarımız helâk oldu, yollar kesildi, dedi.

Bunun üzerine Fahr-i Kâinat Hazretleri, minbere çıktı, mübarek ellerini yükseğe kaldırıp:

— Ya Rab! Etrafımıza yağdır, üzerimize yağdırma. Dağlara, tepelere, derelerin içine ve ağaçların bittiği yerlere yağdır, diye dua etti.

Bunun benzeri bir rivayet de Enes bin Mâlik (r.a.)den gelmiştir. Yine hadîs âlimlerinden Buharî ve başkaları rivayet etmişlerdir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Kureyş tâifesine beddua edip Hak Teâlâ Hazretleri üzerlerine kıtlık ve kuraklık musallat etmişti. Hatta leş ve kemik yemişlerdi. Sonunda gelip yalvardılar, yine dua etti. Tanrı Teâlâ Hazretleri yağmurlar verdi. Öyle oldu ki, çokluğundan şikâyet ettiler. Yine dua etti, Hak Teâlâ Hazretleri savuşturdu. Bu yağmur istemelerde Resûlüllah Efendimiz namaz kılmayıp sadece dua etmiştir.

Bir kere de Medine'de Mescid-i Şerif yakınında Ahcâr-ı Zeyt diye bilinen yerde yağmur duası etmiştir. Ebû'l-Lâhm dedikleri kimsenin mevlâsı olan Umeyr adlı sahâbîden Ebû Dâvud ve Tirmizî rivayet etmişlerdir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri'ni gördüm, ellerini kaldırıp mübarek yüzüne karşı tutmuştu. Başından yukarı tecâvüz ettirmemişti. Öylece yağmur duası ederdi," demiştir.

Bir de bazı gazvelerinde yağmur duası etmiştir. Rivayet olunur ki, bir kere müşrikler bir yerde önden gidip suyu almışlardı. Müslümanlar susuz kalıp Peygamber Efendimiz Hazretleri'ne şikâyet ettiler. Münâfıklar:

— Eğer bu peygamber olsaydı Hazret-i Mûsâ'nın kendi kavmine yağmur duası ettiği gibi bu da ümmetine yağmur duası ederdi, dediler.

Bu haber âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri'ne ulaşınca:

— Böyle mi dediler? O halde Hak Teâlâ Hazretleri yakında size su ihsan eder, dedi.

Ondan sonra mübarek ellerini açıp dua buyurdu ve daha ellerini yüzüne sürmeden bulutlar peyda olup yağmurlar yağdı, derelerden seller aktı. Halk diledikleri kadar içti ve suya kandılar.

Sâlim bin Abdullah babasından merfuan rivayet etmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, yağmur duası ettiği zaman şöyle dua ederdi:

مِنْ بَرَكَاتِ السَّمَاءِ وَأَنْبِتْ لَنَا مِنْ بَرَكَاتِ الْأَرْضِ اللّٰهُمَّ ارْفَعْ عَنَّا
الْجَهْدَ وَالْجُوعَ وَالْعُرْيَ وَاكْشِفْ عَنَّا مِنَ الْبَلَاءِ مَا لَا يَكْشِفُهُ
غَيْرُكَ اللّٰهُمَّ إِنَّا نَسْتَغْفِرُكَ إِنَّكَ كُنْتَ غَفَّارًا فَأَرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْنَا مِدْرَارًا

اللّٰهُمَّ اسْقِنَا الْغَيْثَ وَلَا تَجْعَلْنَا مِنَ الْقَانِطِينَ اللّٰهُمَّ إِنَّ بِالْعِبَادِ
وَالْبِلَادِ وَالْبَهَائِمِ وَالْخَلْقِ مِنَ اللَّأْوَاءِ وَالْجَهْدِ وَالضَّنْكِ مَا لَا
نَشْكُو إِلَّا إِلَيْكَ اللّٰهُمَّ أَنْبِتْ لَنَا الزَّرْعَ وَأَدِرَّ لَنَا الضَّرْعَ وَاسْقِنَا

"Allahümme'skınâ'l-ğayse ve lâ tec'alnâ mine'l-kanıtine. Allahümme inne bi'l-ibâdi ve'l-bilâdi ve'l-behâyimi ve'l-halki mine'l-le'vâi ve'l-cehdi ve'd-danki mâ lâ neşkûhu illâ ileyke. Allahümme enbit lenâ'z-zer'a ve'dri lenâ'd-dar'a ve'skınâ min berekâti's-semâi ve enbit lenâ min berekâti'l-arzi. Allahümme'rfa' annâ'l-cehde ve'l-cûe ve'l-urâ ve'kşif annâ mine'l-belâi mâ lâ yekşifuhu gayrüke. Allahümme innâ nestağfirüke inneke künte ğaffâren feersili's-semâe aleynâ midrâren."

Türkçesi:

"Allahım, bizi yağmurla suvar ve bizi umudunu kesmişlerden eyleme. Allahım, kullarda, beldelerde, hayvanlarda ve diğer yaratıklarda öyle bir güçlük, öyle bir geçim darlığı ve öyle bir meşakkat var ki, senden başkasına şikâyet edemeyiz. Allahım, bizim için ekinleri bitir, bizim için memeleri sütle doldur, bizi göklerin bereketlerinden suvar ve bize yeryüzünün bereketlerinden bitkiler bitir. Allahım, bizden geçim darlığını, sıkıntı ve güçlüğü, açlığı, çıplaklığı kaldır, senden başkasına açmadığımız belâları üstümüzden sav. Allahım, biz, senin bağışlamanı dileriz. Elbette sen çok bağışlayıcısın. O halde bize gökten yağmur gönder."

İmam-ı Şafiî böylece rivayet etmiştir.

* * *

Ebû Cevzâ'dan rivayet edilmiştir ki, bir zaman Medine halkına ziyade kuraklık yetişti. Toplanıp Âişe (r.a.)ye geldiler, kuraklıktan şikâyet ettiler. Hazret-i Âişe:

— Gidin, Fahr-i Âlem Hazretleri'nin şerefli kabrinden göğe karşı bir delik açın. Onunla gök arasında dam hâil olmasın, diye buyurdu.

Gittiler, öyle ettiler. Hak Teâlâ Hazretleri yağmurlar verdi. Yerden otlar bitti, develer öyle semirdi ki, hatta kimisi çatladı. Arap tâifesi o yıla **"Amu'l-Fatk — Ucuzluk ve bolluk yılı"** diye isim verdiler. Bu kıssa, meşhur ve çok iyi bilinen bir kıssadır.

İbn-i Ebî Şeybe'nin rivayetinde sahih isnatla gelmiştir ki, Hazret-i Ömer (r.a.) zamanında bir kuraklık olmuştu. Bir kişi, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin şerefli kabrine gelip:

— Ya Resûlâllah! Ümmetin için istiska eyle (yağmur iste), dedi.

O gece mezkûr kişinin rüyasında:

— Hazret-i Ömer'e git, buyurdular.

Abdürrezzak'ın rivayetinde gelmiştir ki, Hazret-i Ömer (r.a.) musallaya yağmur duasına çıktı. Hazret-i Abbas'a:

— Kalk, sen istiska (yağmur taleb) eyle, dedi.

Zübeyr bin Bekkâr'dan rivayet edilmiştir ki, Hazret-i Ömer, Hazret-i Abbas'a istıska ettirdiği zaman Hazret-i Abbas şöyle demişti:

اللّهمّ إنّي لم ينزل بلاء إلّا بذنب ولم يكشف إلّا بتوبة وقد توجّه بي القوم إليك لمكاني من نبيّك وهذه أيدينا إليك بالذّنوب ونواصينا إليك بالتّوبة فاسقنا الغيث

"Allahümme innî lem yünzel belâün illâ bi-zenbin ve lem yükşef illâ bi-tevbetin ve kad teveccehe bi-yel-kavmü ileyke. Li-mekâni min nebiyyike ve hâzihi eydinâ ileyke bi'z-zünûbi ve nevâsinâ ileyke bi't-tevbeti feskına'l-ğayse."

Türkçesi:

"Allahım, ben çok iyi biliyorum ki, belâlar ancak günahlar yüzünden iner ve yine ancak tevbe ile kaldırılırlar. Peygamberine olan yakınlığımdan dolayı müslümanlar benimle sana yöneldiler. Günahlarımızı itiraf ederek işte ellerimizi sana açıyoruz. Alınlarımızı tevbe ile senin huzuruna koyuyoruz. Bizi yağmurla sula."

Hemen yağmurlar boşanıp Allah'ın fazliyle bolluk hasıl oldu. Halk muradlarınca geçimlerini sağladılar.

Yine bir rivayette gelmiştir ki, bir zaman kuraklık oldu. Hazret-i Ömer (r.a.) halka:

— Gerçekten Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Abbas Hazretleri'ne bir oğlun babasına hürmet ettiği gibi hürmet ederdi. O halde siz de Peygamberimizin amcası Abbas hakkında Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne iktida edin. Abbas'ı Hak Teâlâ Hazretleri'ne vesile ittihaz edin, diye buyurdu.

Hasılı Abbas (r.a.) dua etti, Hak Teâlâ Hazretleri yağmur ihsan etti, demişlerdir.

Üçüncü Kısım

Peygamberimizin Yolculukta Kıldığı Namaz

1. Fasıl

Namazı Kısaltma ve Kısaltmanın Hükümleri

1. Peygamberimiz Ne Kadar Menzilde Namazı Kısaltırdı?

Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Enes bin Mâlik (r.a.): "Peygamber Efendimiz Hazretleri'yle Medine'de öğle namazını dört rek'at kıldım. Fahr-i Âlem Hazretleri, Mekke'ye gitmek niyetiyle yola çıktı. Zül-Huleyfe dedikleri yerde ikindi namazını iki rek'at kıldı," demiştir.

Zâhir ehli, bu hadîsten, yolculuğun ırağında ve yakınında namazı kısaltmanın câiz olduğunu istidlal etmişlerdir. Zira Medine ile Zül-Huleyfe denilen yerin arası altı mildir. Bazıları yedi mil demişlerdir. Çoğunluğun mezhebinde iki konaklık yer olmadıkça namazı kısaltmak câiz değildir.

İmam-ı Âzam'ın mezhebinde deve ayağiyle üç günlük yol olmadıkça namazı kısaltmak câiz değildir. Bundan murad, devenin üç gün aralıksız hiç durmadan gitmesi değildir. Belki yolculuk ehlinin âdeti üzre arada yemek yemek, bir miktar istirahat etmek ve başka gerekli işler için durmak, oturmak ve yatmak hep hesaba dahildir. Zira bunlar olmaksızın yolculuk olması mümkün değildir. Geceler istirahat zamanından olduğundan bazı kitaplarda zikri terkolunmuştur.

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivayetinde zâhir ehlinin mezhebine asla delâlet yoktur. Zira Zül-Huleyfe Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin yolculuğunun nihayeti değildir ki, onu delil getirsinler. Belki yolculuğa çıktı, muradı Mekke'ye varmaktı. Zül-Huley-

fe'ye vardığı zaman ikindi namazı yetişti, orada namazı kısalttı. Misafirin ise yolculuk niyetiyle çıkıp gittiği yerin evlerinden ayrıldığı gibi namazı kısaltması câiz olur. Hadîsler ve Kur'an'ın zâhiri buna delâlette birbirine destek olmuşlardır. O halde onlar, niçin bunu delil tutarlar?

İmam Nevevî dedi ki: "Mil, altı bin zirâ yerdir. Zirâ ise yirmi dört parmaktır." Ama parmakları açık tutmayıp birbirinin yanına getirmek gerek.

Atâ'dan rivayet edilmiştir ki: "İbn-i Ömer ve İbn-i Abbas (Allah onlardan razı olsun) dört bürîd (her bürîd on iki mildir) menzilde namazı kısaltıp dört rek'at olanları iki rek'at kılarlardı." demiştir.

İmam Buharî de böyle zikretmiştir. Bazıları İbn-i Huzeyme'nin *Sahih*'inden İbn-i Abbas (r.a.)dan merfuan böyle rivayet etmişlerdir. İmam-ı Âzam katında fersaha itibar yoktur.

İmam Buharî'nin naklinde Âişe (r.a.)den rivayet edilmiştir ki: "Namaz önce ikişer rek'at farz olmuştu. Peygamber Efendimiz hicret ettiği vakit dört rek'at farz olundu," demiştir. Mânâsı, "Hâlâ dört kılınanlar o zaman dört oldu," demektir.

Ama İmam Müslim'in rivayetinde İbn-i Abbas (r.a.): **"Namaz, hazarda dört rek'at ve seferde iki rek'at farz oldu,"** demiştir. İmam Müslim, iki rivayetin arasını birleştirmek hususunda çok uzun sözler etmiştir. Velhasıl dört rek'at kılınan namazlar, sabit ve mukarrer olduktan sonra: **"Feleyse aleyküm cünâhun en taksurû mine'ssalâti — Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman namazı kısaltmanızda sizin için günah yoktur,"** (Nisâ sûresi: 4/101) âyet-i kerîmesi nâzil olduğu zaman seferde hafifletildi.

2. İmametle Namazı Kısaltma:

Buharî ve Müslim, Enes bin Mâlik (r.a.) Hazretleri'nden rivayet ederler ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri'yle beraber Medine'den Mekke'ye yolculuğa çıktık. Tâ Medine'ye geri dönünceye kadar Resûlüllah Efendimiz namazı ikişer rek'at olarak kıldı," dedi.

Enes bin Mâlik Hazretleri'ne:

— Hiç Mekke'de ikamet ettiniz mi? dediler.

— Orada on gece ikamet ettik, dedi.

İbn-i Abbas Hazretleri'nden de rivayet edilmiştir ki: "On dokuz gece ikamet eyledi. Bu esnada hep namazı kısaltırdı," demiştir.

Ondan sonra:

— Bunun üzerine biz yolcu olduğumuz zaman kısaltırdık, eğer daha fazla kalırsak tamamlardık, dedi.

Buharî böyle rivayet etmiştir. Bunun mânâsı Ebû Dâvud'un naklinde gelen hadîsten anlaşılır ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri Mekke'de on yedi gece ikamet etti. Hep namazı kısaltırdı. İbn-i Abbas dedi ki:

— Eğer daha çok dursaydı tam kılardı," demiştir.

Yine Ebû Dâvud'un rivayetinde İmrân bin Husayn (r.a.): "Mekke'nin fethinde Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'yle beraber gazâ etmiştim. Peygamber Efendimiz Mekke'de on sekiz gece ikamet etti. Sadece iki rek'at kılardı. Yâni dört rek'at olan farzları ikişer rek'atten fazla kılmazdı," demiştir.

Yine ondan bir rivayette, "On beş gün ikamet etti," diye gelmiştir. Velhasıl ikamet günlerinin sayısı hakkında değişik rivayetler gelmiştir. On dokuz günle on yedi gün rivayetlerini bağdaştırmak şöylece mümkündür ki, kimisi giriş ve çıkış günlerini beraber hesap edip kimisi de onları hesap dışında bıraktılar, dediler. On beş gün olması rivayetini Nevevî zayıf görmüştür. Ama onda zaaf yoktur. Zira onu rivayet edenler, sözüne güvenilir kimselerdir. Onu rivayet eden sadece İbn-i İshak değildir. İmam Nesâî de on beş gün olmak üzere rivayet etmiştir. Sahih olduğu sabit olunca şuna hamletmek gerektir ki, rivayet eden, rivayetin aslını on yedi gün zanneder de giriş ve çıkış günlerini düşüp on beş gün der. İbn-i Abbas'ın hadîsiyle Enes bin Mâlik'in hadîsleri arasında çelişki yoktur. Zira İbn-i Abbas'ın hadîsi Mekke'nin fethindeydi. Enes'in hadîsi ise Vedâ Haccı'ndaydı, demişlerdir.

Malûm olsun ki, İmam-ı Âzam'ın mezhebinde misafir olan bir kimse bir şehirde veya bir köyde buçuk ay (on beş gün) ikamete niyet etse dört rek'at olan farzları yine tam olarak kılması gerektir. Ayın yarısından eksik ikamete niyet eylese namazları kısaltması gerektir. Yarım ay ikameti Mekke ile Minâ'da eylese, yâni ikisinde yarım ay durmaya niyet eylese yine namazı kısaltması gerektir. Bir kimse bir şehre girse ve ikamete niyet etmese bugün çıkıp yarın çıkmak azmi üzre olsa bu tereddütle nice yıllar kalsa yine namazını kısaltması gerektir. Bir asker, dârü'l-harbe (harp ülkesine) girse orada yarım ay veya daha fazla ikamete niyet etse yine namazını kısaltması gerektir. Zira dârü'l-harb ikamet yeri değildir. Ama dârü'l-harb'e emanla giren bir kimse, orada bir şehirde veya bir köyde ikamete niyet ederse câizdir. İkameti sahih olur. En iyisini Allah bilir.

2. Fasıl

Peygamberimizin Namazları Birleştirmesi

1. Peygamberimizin İki Namazı Birleştirmesi:

Enes bin Mâlik'in (r.a.) hadîsinde şöyledir ki: **"Peygamber Efendimiz Hazretleri, güneş meyletmeden, yâni zevâle varmadan bir yerden göçse öğle namazını**

ikindi vaktine değin tehir ederdi. Ondan sonra inerdi, ikisini birden kılardı. Eğer daha göçmeden gün meyletmiş olsa öğleyi kılardı, ondan sonra binerdi," demiştir.

Bir rivayette şöyledir ki: **"Yolculukta iki namazı birleştirmeyi dilediği zaman öğleyi ikindinin ilk vakti girinceye kadar tehir ederdi,"** demiştir.

Bir rivayette de şöyledir ki: **"Peygamber Efendimiz, acele gidecek olduğu zaman öğleyi ikindinin ilk vaktine değin tehir eder, sonra onları birleştirerek kılardı. Akşam namazını da tehir ederdi. Hatta onu yatsı namazı ile beraber kılardı,"** demiştir.

Buharî, Müslim ve Ebû Dâvud böyle rivayet etmişlerdir. Buharî'nin bir rivayetinde: **"Yolculukta akşamla yatsıyı birleştirirdi,"** diye gelmiştir.

Bunlardan başka da rivayetler gelmiştir. Fakat Hanefî âlimleri katında mezkûr rivayetlerle amel yoktur. Onların mezhebinde yolculukta namazların arasını birleştirmek yoktur. Ancak Arafat'ta zevalden sonra öğleyle ikindiyi birleştirip Müzdelife'de yatsı vaktinde akşamla yatsıyı birleştirmek vardır. En iyisini Allah bilir.

2. Peygamberimizin Müzdelife'de Namazları Birleştirmesi:

Buharî'nin rivayetinde İbn-i Ömer (r.a.): **"Peygamber Efendimiz, Müzdelife'de akşam ve yatsı namazlarını birleştirerek kıldı,"** demiştir.

Müslim, Mâlik ve Ebû Dâvud da böyle rivayet etmişlerdir. Buharî'nin bir rivayetinde de şöyledir: **"Her birini ayrı bir kametle kıldı ve arasında nafile namaz kılmadı,"** demiştir.

Müslim'in rivayetinde: **"Akşamla yatsıyı birleştirdi, akşamı üç rek'at ve yatsıyı iki rek'at olarak kıldı,"** demiştir.

İmam Buharî'nin naklinde Ebû Eyyûb Ensarî (r.a.): **"Peygamber Efendimiz, vedâ haccında Müzdelife'de akşamla yatsıyı birleştirdi,"** demiştir.

İmam Nesâî'nin naklinde İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri: **"Peygamber Efendimiz, akşamla yatsıyı bir kametle kıldı,"** diye buyurmuştur.

Ca'fer bin Muhammed, babasından rivayet edip: **"Peygamber Efendimiz Hazretleri, öğleyle ikindiyi bir ezan ve iki kametle kıldı. Onlar arasında nâfile namaz kalmadı,"** demiştir.

İmam-ı Âzam Hazretleri'nin kavli bu rivayete uygundur: "Öğle ile ikindinin bir ezan ve iki kametle kılınması, ikisinin arasında öğlenin sünnetinden başka nafile kılınmaması gerek," diye buyurmuştur.

3. Fasıl

Peygamberimizin Yolculukta Nâfile Kılması

İmam-ı Tirmizî'nin rivayetinde İbn-i Ömer (r.a.): **"Peygamber Efendimiz Hazretleriyle, Ebû Bekir, Ömer ve Osman'la yolculuklar ettim. Öğle ve ikindiyi ikişer rek'at kılarlardı. Bunların her birinden önce ve sonra namaz kılınmazdı. Eğer kılınmış olsaydı ben o iki rek'at kılınan farzları dörde tamamlardım," demiştir.**

Bir rivayette: **"Peygamber Efendimiz'e yoldaş oldum. Ben, O'nun, yolculukta farzlardan önce ve sonra revâtib sünnetlerini kıldığını görmedim,"** demiştir.

Bu mânâ, başka bir rivayette: **"Yolculukta iki rek'atin üzerine bir şey eklemezdi,"** buyurmasından da anlaşılmıştır.

İbn-i Dakîku'l-îyd dedi ki: "Bu sözden muradın, farzın rek'atlerini ziyade etmezdi demek olması ve tam kılmayı nefyetmekten kinaye olması, yâni bundan maksadın namazı kısaltarak kılmaya devam ettiklerini bildirmek olması muhtemeldir. Fazla olarak nâfile kılmazlardı demek olması da muhtemeldir. Bundan daha umumî ve şumüllü bir mânâ olması da mümkündür."

Müslim'in rivayetinde bazı seleften rivayet edilmiştir ki: "Mekke yolunda İbn-i Ömer Hazretleri'ne yoldaş oldum. Bize öğle namazını iki rek'at kıldırdı. Ondan sonra menziline oturdu. Biz de beraber oturduk. Namaz kılınan yere nazar etti. Halkın ayak üzeri durduklarını gördü:

— Bunlar ne ediyorlar? diye sordu.

— Sünnet kılıyorlar, diye cevap verdiler.

— Eğer ben sünnet kılacak olsam farzı tam olarak kılardım, dedi."

Bu ifadenin zahirinden anlaşılan şudur ki: "Eğer ben yolculukta sünnet kılsaydım, farzı tamam kılardım," demektir. Zira Tirmizî katında: **"Eğer farz namazdan önce veya ondan sonra namaz kılsaydım farzı tam kılardım,"** diye vâki olmuştur.

Bunların sonucu: "Eğer yolculukta namazı çoğaltmak câiz olsaydı farzı tam kılmak gerekti. Zira o, hepsinden evlâdır," demektir.

İmam Nevevî der ki: "Bazıları, İbn-i Ömer Hazretleri'nin bu kavli hususunda cevap verip: 'Fariza, kuvvetli vâciptir. Eğer tam olarak kılmak meşru olsaydı tamamlanması kuvvetli vâcip olurdu. Ama nâfile, namaz kılanın ihtiyârına bırakılmıştır. Yumuşaklık yolu şudur ki, kısaltma meşru olana hasredilmeli, ondan başkasında namaz kılan muhayyer bırakılmalıdır,' dediler."

Ama bu söze itiraz edip: "Mezkûr ibareden İbn-i Ömer Hazretleri'nin muradı şudur ki: 'Eğer ben farzı tamamlamakla revâtip sünnetlerini kılmak arasında muhayyer olsaydım, bana farzı tamamlamak öbüründen daha iyi ve daha sevgili gelirdı,' demek-

tir. Fakat namazı kısaltmaktan hafifletilmesini anladı. Onun için revâtib sünnetlerini kılmazdı, farzı da itmam etmezdi," dediler.

Şafiî âlimleri bu hususta daha başka bazı rivayetler irad edip mezheplerine ilişkin bazı sözler söylemişlerdir. Asıl maksat, Hanefî âlimlerinin kavillerini bilmektir.

O halde malûm olsun ki, yolculukta sünnet kılmak bunlar arasında ihtilâflıdır. Bazıları "Ruhsat verme bakımından terki daha üstündür," dediler. Bazıları, "Yakınlık hâsıl etme bakımından kılınması daha üstündür," dediler. Hindivânî: "Bir menzile inmiş olma halinde kılınması daha üstündür. Seyir halinde ise terki daha üstündür," dedi. Bazıları: "Hassaten sabah ve akşam sünnetleri kılınıp diğerlerinin terkolunması gerektir," dediler. *Muhit*'te böyle zikrolunmuştur.

4. Fasıl

Peygamberimizin Yolculukta Binek Üstünde Nâfile Kılması

İbn-i Ömer (r.a.): **"Peygamber Efendimiz Hazretleri, devesi hangi tarafa dönerse dönsün onun üstünde nafilesini kılardı,"** demiştir.

Bir rivayette, "Mekke'den Medine'ye yönelip giderken Medine yönüne doğru kılardı. **"Feeynemâ tüvellû fesemme vechullahi — Yüzünüzü nereye dönerseniz dönün, Allah'ın yüzü oradadır,"** (Bakara sûresi: 2/115) âyeti orada nâzil oldu," demiştir. Bir rivayette de: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ni, Hayber'e yüzünü dönmüş giderken gördüm. Merkep üzerinde nâfile kılıyordu," demiştir. Bir rivayette, "Vitir kılıyordu," diye vâki olmuştur. İmam Müslim böyle rivayet etmiştir.

Velhasıl büyük memleketlerin fukahası bu hadîslerden, davar üzerinde nafile kılmanın câiz olduğuna dair delil çıkarmışlardır. Davar her ne yöne dönerse dönsün...

Ancak İmam Ahmed ve Ebû Sevr: "Müstehap olan şudur ki, namaza başladığı zaman kıbleye yönelip tekbir etmeli, ondan sonra hayvan hangi tarafa giderse gitsin kılarak gitmeli," dediler. Bu görüş hakkında delilleri şudur ki, Ebû Dâvud'un rivayetinde Enes bin Mâlik (r.a.): **"Peygamber Efendimiz Hazretleri, yolculukta nâfile kılmak dilediği zaman devesiyle kıbleye yönelirdi, sonra bineği ne yana dönerse dönsün namaza devam ederdi,"** demiştir.

Alimlerin cumhurunun mezhepleri şudur ki, davar üzerinde nafile kılmak câizdir. Yolculuk gerek uzun gerekse kısa olsun... Ancak İmam Mâlik: "Câiz olması için yolculuğun uzun olması gerektir. Zira mezkûr hadîsler, Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin yolculuklarında varid olmuştur. Kısa yolculuğa gidip böyle kıldığı naklolunmadı," demiştir. Cumhurun hücceti mutlak (uzun-kısa kaydı olmayan) haberlerdir ki, bu mânâda gelmişlerdir. Zikrolunan haberlerde uzun ve kısa kayıtları yoktur. Sadece Fahr-i Âlem Hazretleri böyle eyledi demişlerdir.

İmam-ı Azam'ın mezhebinde yolcuya namazı kısaltmanın meşru olduğu her yerde binek üzerinde nâfile kılmak câizdir. Kıbleye yönelmek şart değildir. Namaz da imâ yoluyla kılınır. Meselâ yolcu, atına binip giderken nâfile namaza niyet edip tekbir eder. Ondan sonra lâzım olanları kıraet eder, rükûa varır. Secdeye varması, rükûa varmasından daha fazlaca eğilmek suretiyle olur. Tamamladığı zaman selâm verir. Revâtıb sünnetleri, yâni müekked olanlar da nâfilelerdendir. Onların da böyle kılınması câizdir.

Ebû Hanîfe Hazretleri'nden bir rivayet vardır ki, "Sabah sünnetini inip kılmalı. Zira onun müekkedliği diğerlerinden daha fazladır," demiştir. Ama vitir kılınacak olsa inmek gerektir. İmameyn: "Onda da inmek lâzım değildir," demişlerdir.

Velhasıl yolculukta bir kişinin asla özrü yokken imâ ile davar üstünde nâfile kılması, bizim imamlarımız katında ve sair âlimlerin mezheplerinde câizdir. Özrü olduğu takdirde farzları da davar üzerinde mezkûr üslûp üzre kılmak câizdir.

Kadihân der ki: "Özürle davar üzerinde kılan kimse, eğer davarı durdurmaya kâdir değilse câizdir. Bu takdirde davarın yürümekte olması zarar etmez. Kılmak gerektir. Eğer durdurmaya kâdirse giderken kılmak câiz değildir."

Kınye'de zikredilmiştir ki: "Bir kimse davarın üstüne binse ve davarın sahibi onu seyrettirse, yâni davarı sahibi kullansa, her yana süren o olsa, üstündeki tasarruf etmese, o kimsenin davarın üstünde farz kılması câiz değildir, nâfile kılması da câiz değildir."

Farz kılan kimse için özür şunlardır: İndiği takdirde kendi nefsine yahut davarına yırtıcı canavardan veya haramiden zarar gelir diye korksa yahut her yer çamur olsa, namaz kılacak kuru yer bulamasa yahut ihtiyar veya zayıf halli bir kimse olsa yahut davarı serkeş olup indiği takdirde yalnız binmeğe kâdir olmasa... bu zikrolunanlardan birisi ârız olsa, davar üstünde farz kılmak da câizdir. Hanefî kitaplarında böyle yazılıdır. En iyisini Allah bilir.

Tirmizî'nin naklinde şu da gelmiştir ki, Ya'lâ bin Mürre, babasından ve dedesinden rivayet edip dedi: "Ulu ashâb, bir kere Fahr-i Kâinat Hazretleri'yle gidiyorlardı. Dar bir yere geldiler, namaz vakti yetişti. O sırada yağmur yağdı ve yer ıslanıp kuru yer kalmadı. Hemen Fahr-i Kâinat Hazretleri, davar üzerinde iken ezan okudu, ashâbiyle namaz kıldı. Namazı imâ ederek kıldı. Sücûdunda rükûundan artık eğilirdi, demişlerdir."

Dördüncü Kısım

Peygamberimizin Korku Namazı Kılması

Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Câbir'den rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri'yle yolculuğa çıktık. Zâtü'r-Rikâ' dedikleri yere geldiğimizde çok gölgeli bir ağacın yanına geldik. 'Burada Resûlüllah Hazretleri istirahat etsin,' dedik. Fahr-i Âlem Hazretleri orada indi. Ashâb da başka yerlerde indiler. Resûlüllah Efendimizin kılıcı ağacın dalında asılı duruyordu. Hemen müşriklerden bir kâfir, ansızın çıkıp Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin üzerine geldi. Durduğu yerden kılıcını aldı, sıyırdı. Ondan sonra Fahr-i Âlem Hazretleri'ne hitap edip:

— Benden korkuyor musun? dedi.

Fahr-i Âlem Hazretleri:

— Hayır! diye buyurdu.

Kâfir:

— Seni benim elimden kim kurtarır? dedi.

Resûlüllah Hazretleri:

— Allah! diye buyurdu.

O sırada ashâb bu halden haberdar olup kâfiri korkuttular. Kılıcı kınına koyup yerine astıktan sonra kaçıp gitti.

Ondan sonra namaza kamet olundu. Fahr-i Kâinat Hazretleri, ashâbından bir toplulukla iki rek'at namaz kıldı. Onlar geri çekildiler, bir toplulukla daha iki rek'at kıldı. Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin namazı dört rek'at oldu, topluluğun namazı ikişer rek'at oldu," demiştir.

Müslim'in rivayetinde şu da gelmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin ardında iki saf bağladık. Düşman, bizimle kıble arasında idi. Âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri tekbir etti, biz de tekbir ettik. Ondan sonra rükûa vardı, biz de rükûa vardık. Rükûdan başını kaldırdı, biz de topluca başımızı kaldırdık. Ondan sonra Peygamber Efendimiz Hazretleri, kendine yakın olan safla secdeye vardı, arkadaki saf düşmana karşı ayak üzeri durdular. Varlıklarım iftiharı Efendimiz Hazretleri secdesini tamamlayınca arkadaki safa kıyam etti ve öndeki saf geri çekildiler. Ondan sonra Peygamber Efendimiz rükû etti, biz de topluca rükû ettik. Sonra rükûdan başını kaldırdı, biz de topluca başımızı kaldırdık. Ondan sonra sücûda vardı. Birinci rek'atta arkada olup sonra öne geçmiş olan saf, Peygamber Efendimiz Hazretleri'yle beraber secde ettiler. Öbür saf, düşmana karşı ayak üzeri durdular. Secdelerini tamamladıkları vakit arkadaki saf secdeye inip secde ettiler. Ondan sonra Peygamber Efendimiz Hazretleri selâm verdi, biz de topluca selâm verdik," demiştir.

Yine Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde gelmiştir ki: "Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, Zatü'r-Rikâ' gazvesinde korku namazı kıldı. Sahâbeden bir topluluk onunla saf bağlayıp namaza durdular. Bir topluluk da düşmana karşı durdular. Böylece Peygamber Efendimiz kendisiyle olan toplulukla bir rek'at kıldı da ayak üzeri durdu. O topluluk namazlarını tamamladılar ve gidip düşmana karşı durdular. Öbür topluluk gelip Peygamber Efendimiz Hazretleri'ne iktida ettiler. Onlarla da bir rek'at kıldı. Ondan sonra oturup kaldı. Diğer topluluk da namazlarının bakiyesini kıldılar. Ondan sonra Resûlüllah Efendimiz onlarla selâm verdi," demişlerdir.

İmam Mâlik bu üslûbu tercih edip Şafiî ve Ahmed de ona muvafakat etmişlerdir.

Hanefî âlimleri katında Korku Namazı'nın sıfatı şudur:

İmam olan kimse, cemaati iki bölük eder. Ondan sonra bir bölüğünü düşmana karşı koyup öbür bölükle namaza başlar. Eğer kıldığı ikişer rek'atli namazlardansa, bunlarla beraber bir rek'at kılar ve bunlar gider, düşman karşısında dururlar; o duranlar gelip iktida ederler. Bunlarla da bir rek'at kılar, ama yalnız kendisi selâm verir. Ondan sonra bunlar yine düşmana karşı dururlar; ilk kılanlar gelir, namazlarının bakiyesini kıraetsiz tamamlar, selâm verirler. Zira bunlar lâhik'lerdir, baştan beri imamın ardında durmak hükmündedirler. Bunlardan sonra öbür topluluk da gelir, kıraetle namazlarını tamamlar ve selâm verirler. Bunlara kıraetin gerekli olması şundan dolayıdır ki, bunlar mesbuk'lardır, yâni farzın yarısından sonra imama yetişip iktida etmiş kimseler hükmündedirler. Kıldığı dört rek'atli veya üç rek'atli namazlardansa bir bölükle önce iki rek'at namaz kılar, ondan sonra anlatıldığı şekilde namazlarını tamamlarlar.

Yırtıcı canavar korkusu olduğu zaman da böyle kılınır. Eğer korku çok fazla olursa, bu tarz üzre kılmağa dayanamazlarsa her kişi bindiği davarın üzerinde kendi ken-

dine kılar. Ve ne tarafa kabil olursa o tarafa yönelerek imâ ile kılar... İşte İmam-ı Âzam'ın mezhebinde korku namazı bu üslûp üzre kılınır. En iyisini Allah bilir.

Ama muhtelif mezhep sahipleri daha çok rivayetler söylemişlerdir. Kimisi, "Bu hususta on dört şekil geldi," demiştir.

İbnül-Arabi Kabes adlı kitabında: "Bu namaz hususunda çok rivayet gelmiştir. En doğrusu on altı değişik rivayettir," demiştir. Ama nasıl ettiklerini beyan etmemiştir. Bazıları beyan edip bir şekil de fazla olarak zikretmişlerdir. Velhasıl Fahr-i Âlem Hazretleri'nin fiilinde her ne zaman rivayetlerin ihtilâfını gördülerse bir şekil de fazla olarak zikrettiler. Şekillerin çokluğu rivayetlerin değişikliğinden olmuştur.

İbnü'l-Kassaru'l-Mâlikî dedi ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri korku namazını on kere kılmıştır." İbnü'l-Arabî: "On dört kere kıldı," demiştir. Hitâbî: "Muhtelif günlerde değişik şekiller üzre kılmıştır. Her birinde namaza elverişli ve korunmaya en uygun olanı araştırırdı. Gerçi namazın sûretleri ihtilâf üzre idi, fakat hepsi mânâ bakımından ittifak halindeydi," demiştir.

Beşinci Kısım

Peygamberimizin Cenaze Namazı Kılması

1. Tekbirlerinin Sayısı:

Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Ebû Hüreyre (r.a.) dedi ki: "Peygamber Efendimiz, Necaşî vefat ettiği gün vefatını haber verdi. Ashâbla beraber musallaya çıkıp saf bağladılar. Dört tekbir etti."

Tirmizi katında Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz, bir cenaze üstüne tekbir edip ilk tekbirde mübarek ellerini kaldırdı ve sağ elini sol elinin üzerine koydu," demiştir.

2. Kıraeti Ve Duası:

İbn-i Münzir, İbn-i Mes'ud, Hasan bin Âli, İbn-i Zübeyr ve Mesvere bin Mahreme (Allah onların hepsinden razı olsun) Hazretleri'nden "Cenaze namazında Fâtiha okumak meşrudur," diye nakletmiştir. İmam Şafiî, Ahmed ve İshak, bu kavli mezhep edinmişlerdir. Ebû Hüreyre'den ve İbn-i Ömer'den "Cenaze namazında kıraet yoktur," diye nakletmiştir.

Abdürrezzak ve Nesâî'nin rivayetlerinde sahih isnatla Ebû Ümâme'den rivayet edilmiştir ki, cenaze namazında sünnet şudur: Tekbir etmeli, ondan sonra Ümmü'l-Kur'an'ı (Fâtiha'yı) okumalı, ondan sonra Peygamber Efendimiz Hazretleri'ne salât etmeli, ondan sonra duayı ölüye tahsis etmeli, yâni sadece onun için dua etmeli ve kıraet etmemeli, ancak başlangıçta kıraet etmeli," demiştir.

Buharî'nin Sahîh'inde Sa'd ve Talha'dan rivayet edilmiştir ki: "İbn-i Abbas Hazretleri'nin ardında cenaze namazı kıldım.. Fâtiha sûresini okudu ve:

— Biliniz ki, bu sünnettir, dedi," demişlerdir.

Ancak kıraetin yerinin beyanı onda yoktur. Yâni hangi tekbirden sonra kıraetin gerektiği zikrolunmamıştır. Ama İmam Şafiî katında Câbir'in hadîsinde zikrolunmuştur: **"Ve karâe bi-ümmü'l-kur'ane ba'de't-tekbiretü'l-ûlâ — Ve birinci tekbirden sonra Kur'an'ın anasını (Fâtiha'yı) okudu,"** sözleriyle gelmiştir. Bu mânada bazı rivayetler daha irad olunmuştur.

Ama Hanefî âlimleri katlarında cenaze namazında Fâtiha okumak yoktur. Zira Peygamber Efendimiz Hazretleri, son kıldığı cenaze namazını böyle kılmıştır. Yâni Fâtiha okumamıştır. Böyle olunca daha önce kılmış olduğu üslûplar neshedilmiş olur. Son kıldığı şekille amel etmek gerekli olur.

O halde İmam-ı Âzam'ın kavlince cenaze namazını şöyle kılmak gerektir: Birinci tekbirde iki elini kaldırır, tekbir eder. Ondan sonra Sübhaneke okur. İkinci tekbirden sonra Peygamber Efendimiz Hazretleri'ne salât eder. Teşehhüdden sonra salât ettiği gibi. Üçüncü tekbirden sonra:

"Allahümme'ğfir lihayyinâ ve meyyitinâ ve şâhidinâ ve ğaibinâ ve zekerinâ ve ünsânâ ve sağîrenâ ve kebîrenâ," duasını okur.

Duanın Türkçesi:

"Allahım, bağışla bizi, dirimizi ve ölümüzü, burada bulunanımızı ve bulunmayanımızı, erkeğimizi ve kadınımızı, küçüğümüzü ve büyüğümüzü," demektir.

Ondan sonra selâm verir. Mezkûr dua İmam Ahmed ve Ebû Dâvud'un rivayetlerinde gelmiştir.

İmam Müslim'in naklinde Avf bin Mâlik (r.a.) de: "Fahr-i Âlem , Hazretleri bir cenazenin namazını kıldı. Orada ettiği duadan şunu ezberimizde tuttuk," dedi:

"Allahümme'ğfir lehü verhamhü ve âfihi va'fü anhü ve ekrim nüzulehü ve vessi' medhalehü v'ağsilhü bil-mâi ve's-selci ve'l-berdi ve nakkihi mine'l-hatâyâ kemâ yunkiye's-sevbü'l-ebyazü mine'd-denesi ve ebdilhü dâren hayren min dârihi ve ehlen hayren min ehlihi ve zevcen hayren min zevcihi ve edhilhü'l-cennete ve eizhü min azâbi'l-kabri ve azâbi'n-nâri."

Duanın Türkçesi:

"Allahım, onu bağışla, ona merhamet et, ona âfiyet ver, onu afvet, ona konukluk ikramını ihsan, onun yerini genişlet, onu su, kar ve serinlikle yıka, beyaz elbisenin kirden temizlendiği gibi onu hatalardan temizle, ona kendi evine karşılık daha hayırlı bir ev, dünyadaki ehlinden daha hayırlı ehil ve dünyadaki eşinden daha hayırlı bir eş ver, onu cennete koy, kabir azâbından ve ateş azabından onu koru."

Avf dedi ki: "Peygamber Efendimiz bu duayı okuduğu için o yatan ölünün yerinde olmak istedim."

Ebû Dâvud'un naklinde Vâsile bin Eska (r.a.): "Peygamber Efendimiz'den şu duayı işittim. Müslümanlardan birinin namazını kıldığımızda okurdu," demiştir:

"Allahümme inne filânü'bni filânün fî zimmetike ve habli civârike fekıhi min azâbi'l-kabri ve azâbi'n-nâri ve ente ehlü'l-vefâ ve'l-hakki. Allahümme'ğfir lehü v'erhamhü inneke ente'l-ğafurü'r-rahîmü."

Duanın Türkçesi:

"Allahım, elbette filân oğlu filân senin zimmetinde (koruman altında) ve senin yakınlığının emânındadır. Onu kabir azâbından ve ateş azâbından koru. Sen, vefa ve hak ehlisin. Allahım, onu bağışla ve ona merhamet et. Elbette sen çok bağışlayıcı ve çok merhamet sahibisin."

Yine Ebû Davud'un naklinde Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri:

"Allahümme ente rabbühâ ve ente halâktehâ hedeytehâ ilâ'l-islâmi kabazte ruhahâ ve ente a'lemü bi-sırrıhâ ve alâniyetihâ ci'nâ şüfeâe fağfir lehâ," derdi," demiştir.

Duanın Türkçesi:

"Allahım, sen onun rabbisin. Onu sen yarattın, İslâm'a sen hidâyet ettin ve ruhunu sen kabzettin. Onun gizli ve açık hallerini en iyi sen bilirsin. Biz ona şefaat eder ve senin bağışlamanı dileriz."

3. Peygamberimizin Kabir Üzerine Namazı:

Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki: "İhtiyar bir kadın vardı, mescidi süpürürdü. Fahr-i Âlem Hazretleri, onu bir müddet göremez oldu.

— O kadın ne oldu? Onu göremiyorum, diye sordu.

— Ya Resûlâllah! Vefat etti, dediler.

Kâinatın efendisi ve sevgilerin en yükseği kendisine olan Resûlüllah Hazretleri:

— Niçin bana bildirmediniz? dedi.

Sanki onun ölümünü küçük ve hakir bir şey gibi gördüler. Ondan sonra Peygamber Efendimiz:

— Bana delâlet edin, onun kabrini gösterin, buyurdu.

Delâlet edip gösterdiler. Gitti, üzerine namaz kıldı."

İbn-i Hibban'ın rivayetinde Hammâd bin Seleme, Sâbit'ten rivayet etmiştir ki, Peygamber Efendimiz Hazretleri:

"Gerçekten bu kabirler, kendi ehillerine zulmetle doludur. Elbette Hak Teâlâ Hazretleri, benim onlar üzerine namazım sebebiyle onları nurlandırır," diye buyurmuştur.

Bazılarının kavlinde şöyledir ki: Kabir üzerine namaz kılmak o Hazret'in kendine mahsus olan şeylerdendir. Başkalarının onu etmesi câiz olmaz.

İbn-i Hibbân bunu naklettikten sonra: "Peygamberimize mahsus olan şeylerdendir, diyenler bunu delil getirdiler. Delil çıkarma şekilleri şudur ki, Peygamber Efendimiz, 'Allah, benim namazım sebebiyle onların kabirlerini nurlandırır,' diye buyurdu." Ama başkasına câiz olduğunu, başka bir yoldan rivayet ettiği hadîsi delil getirerek dedi ki: "Bu rivayette: **"Sonra kabre geldi. Arkasında saf olduk. Kabrin üzerine dört kere tekbir etti,"** diye vâki olmuştur. Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin, kendisiyle beraber namaz kılanları namazdan men etmemesi bunun sırf kendine mahsus şeylerden olmayıp başkasına da câiz olduğunu bildirir."

Ama buna itiraz edip:

— Peygamber Efendimiz Hazretleri'ne tabiiyetle câiz olması, asaleten kılmanın câiz olmasına delâlet etmez, dediler.

Ukbe'den rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz, bir gün Uhud şehitlerinin üzerine vardı. Sekiz yıldan sonra onlar üzerine namaz kıldı," diye gelmiştir.

Şeyhayn'ın rivayetlerinde de, "Kıldı" diye gelmiştir. İbaresi şudur: **"Harece yevmen fasallî alâ ehli Uhud ke-salâtihi alâ'l-meyyiti** — Bir gün çıktı, ölü üzerine namaz kılar gibi Uhud ehli üzerine namaz kıldı," buyurmuşlardır.

Bu hadiste kâfirlerle harpte şehit olanlar üzerine namaz kılmanın cevazına delâlet vardır. Ancak bu mes'elede âlimler ihtilâf etmişlerdir.

İmam-ı Âzam Hazretleri'nin mezhebinde şehitlerin namazlarının, sair mü'minlerin namazları gibi kılınması gerektir. İmam Şâfiî, Mâlik, Ahmed ve İshak'ın mezheplerinde onların namazları kılınmaz. Bunlar dediler ki: "Namaz, ölüye şefaattir. Kılıç ise günahları mahveder, giderir. Şefaate ihtiyaç kalmaz."

İmam-ı Âzam Hazretleri buyurmuştur ki: "Ölü üzerine namaz kılmak, onun kerâmetini (kutluluğunu) açıklamak içindir. Şehit ise kerамete başkasından daha lâyıktır. Günahtan pâk olmak duadan müstağni kılmaz. Görmez misin ki, Fahr-i Âlem Hazretleri günahlardan pâk ve beri idi, yine üzerine namaz kılındı. Masum çocukların günahları yoktur, yine de namazları kılınır."

Sahih hadîste şu da gelmiştir kı: "Peygamber Efendimiz, Uhud şehitleri üzerine namaz kılmıştır," diye buyrulmuştur. *Hidâye*'de ve şerhlerinde böylece yazmışlardır.

Şafiîler, **"Lâ yüsallâ alâ'ş-şehîdi — Şehit üzerine namaz kılınmaz,"** dediklerinin ne mânâya geldiği, hususunda birbiriyle ihtilâf ettiler. Bazıları, "Şehit üzerine namaz vâcip değildir, ama kılınsa câiz olur," mânâsına gelır, dedıler. Çoğunluğu, "Şehit üzerine namaz kılmak haramdır," dediler. Şafiîler katında doğru olan görüş budur.

Müellif Hanefî fıkhından habersiz olduğu için burada: "Hanefîler, kabir üzerine namazı mutlak olarak men ederler," diye tabir etmiştir. Ama böyle değildır. Bir ölünün namazı kılınmadan defnolunsa kabri üzerine gidip kılmak gerektir. Zira Peygamber Efendimiz Hazretleri, Ensâr kavminden bir kadının kabri üzerine namaz kılmıştır. Kılmanın cevazı şu zamandadır ki, ölünün bedeni dağılmış olmasın.

— Bu nereden bilinir? denilirse bu husus galip olan görüşe bırakılmıştır. Zira kimisi semiz olur, tez dağılır. Kimisi arık (zayıf ve kuru) olur, geç dağılır. Müslümanların galip görüşü neye müncer olursa ona göre amel etmek gerektir. *Hidâye*'de ve başka Hanefî kitaplarında böyle yazılıdır.

4. Peygamberimizin Gaib Namazı Kılması:

Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Câbir (r.a.): **"Peygamber Efendimiz Hazretleri, bir gün:**

— Bugün Habeş'den sâlih bir kişi vefat etti. Gelin, namazını kılın, dedi," demiştir.

Câbir dedi ki: "Biz de saf bağladık, Peygamber Efendimiz'le namaz kıldık."

Ebû Hüreyre'nin rivayetiyle bu bahsin 1 sayılı başlığı altında naklolunmuştur ki, Necaşî öldüğü gün Resûlüllah Efendimiz haber verip ashâbiyle musallaya çıktılar, saf bağlayıp namaz kıldılar.

Buharî katında İbn-i Uyeyne yolundan İbn-i Cüreyh'den rivayet edilmiştir ki:

"Kalkın, kardeşiniz Üsâme'nin üzerine namaz kılın, dedi," buyrulmuştur.

İmam Şafiî, Ahmed ve selefin cumhuru, bu kıssadan gaib namazının meşru olduğuna delıl çıkarmışlardır. İmam-ı Âzam ve Mâlik: "Meşru değildir," demışlerdir. Bazı âlımler de: "Vefat ettiğine yakın zamanlarda kılmak câızdir. Uzun müddet geçtikten sonra câiz değildır," demışlerdir. İbn-i Hibbân da: "Eğer ölünün şehri kıble semtindeyse kılmak câizdir. Eğer aksi semtte ise câiz değildir," demiştir.

Necaşî'nin kıssasının delâletine kail olmayanlar, yâni gaıb namazını kılmaya mezkûr kıssa delâlet etmez ve Resûlüllah Hazretlerı'nden sonra gaıb namazı kılmak meşru değıl diyenler birkaç vecih zikretmişlerdir. Biri şudur: "Gaib namazı kılmak Fahr-ı Âlem Hazretlerı'ne mahsustu, başkasının kılması câiz değıldır," dediler. Biri de

şudur: "Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin Necaşî'nin namazını kılması, onun vefat ettiği yerde üzerine namaz kılacak kimse olmadığı içindi," dediler. Bazıları: "Resûlül-lah Hazretleri'ne keşfen görünmüş oldu. Kendisi müşahede ederdi, iktida edenler gör-mezlerdi. Onun için kıldı. Bunun (yâni ölüyü görerek kılmanın) cevazında ise ihtilâf yoktur," dediler. Bazıları: "Bu kavl, nakle muhtaçtır. İhtimalle sâbit olmaz," dediler.

Bazıları: "Bu gibi şeylerde ihtimal kâfidir," diye cevap verdiler. Ama böyle diyen-lerin müstenidi sanki Vahidî'nin nüzul sebeplerinde isnatsız zikrettiğidir ki, İbn-i Ab-bas Hazretleri'nden: "Peygamber Efendimize keşfolundu (göründü), Necaşî'nin sedir üzerinde durduğunu gördü ve onun üzerine namaz kıldı," demiştir.

Ayrıca İbn-i Hibban, İmran bin Husayn'ın hadîsinden rivayet edip: "Peygamber Efendimiz namaza durdu. Onlar O'nun arkasında saf oldular ve onun cenazesini göz-lerinin önünde zannettiler," demiştir.

Bu hadislerden anlaşılmıştır ki, Fahr-i Âlem Hazretleri, Necaşî'nin cenazesini görmüştür. Bazıları: "Gaib namazı kılınması Necaşî'ye mahsustu. Onun için Fahr-i Âlem Hazretleri, sonradan başka kimsenin namazını kılmadı," dediler. Ama böyle di-yen kimse katında Peygamber Efendimizin başka gaibin namazını kıldığı sanki sabit değildir. Ancak Muâviye bin Muâviye adlı kimsenin de gaib namazını kıldı, diye gel-miştir. Bu bahse ilişkin sözlerin bir miktarı da Mu'cizeler esnasında geçmişti.

3. Peygamberimizin Zekât Hususunda Davranışı

Malûm olsun ki, zekât, lûgatte nemâ ve tathîre derler. Yâni ziyade olmaya ve pâk olmaya (temizlenmeye) lûgat ehli zekât derler. Burada da onun sebebiyle mal bereketlenip arttığı için ve onu edâ eden kimseyi günahlardan temizlediği için zekât adı verilmiştir. Bazıları: "Allah indinde ecri ziyade olduğu için böyle denildi," dediler. Bazıları da: "Zekât, sahibini temizler ve imanın sıhhatine şehadet eder. Onun için böyle denildi," dediler. "Sadakaya da zekât denilmesi, sahibinin tasdikine, zâhir ve bâtıniyle imanının sıhhatine delâlet ettiği içindir," dediler.

Şerefli şeriat-ı Muhammedîyeden anlaşılan şudur ki, zekâtın vâcip olması muvâsât (yardım, iyilik ve dostluk) içindir. Yâni müslümanların birbirine mallariyle ihsan etmesi içindir. Muvâsât, şanı olan maldan başka bir şeyde olmaz. Şanı olan da nisaba yetişendir.

Bundan sonra malûm olsun ki, o Hazret, zekâtı nemâsı olan (artan) mallara meşru kıldı. Bu da dört kısım üzredir:

1. Altın ve gümüş.
2. Ekinler ve meyveler.
3. Davar cinsi hayvanlar.
4. Ticaret malları.

Hadîs nassı ve icmâ ile gümüşün nisabı 200 dirhemdir. Altının nisabı 20 miskaldir. Ekin ve meyvelerin, yâni yerden bitenlerin İmam-ı Âzam katında nisabı yoktur; sadece eğer az eğer çok her ne ise öşrünün (onda birinin) verilmesi gerektir. İster akarsu ile suvarsın, isterse yağmurla.. Ama odunda, kamışta ve çayır otunda öşür yoktur, demiştir.

İmameyn katında öşur, ancak kalıcı meyvesi olan şeylerde vâciptir. Ekseriya onu toplayıp yığarlar, bir yıl mıktarı veya daha fazla durur. Meselâ buğday, arpa, hurma ve

bunların benzeri her ne varsa beş vask olduğu zaman öşrünün verilmesi gerektir. Vask dedikleri 60 sâ'dır. Sa', 8 rıtıl'dır. Rıtıl, 12 ukye'dir. Ukye, 40 dirheme derler.

Koyunun nisabı kırktır. Sığırın otuzdur, devenin beştir.

Velhasıl vacib olan miktar, malın, kuvvet, kıymet ve zahmeti hasebiyledir. Malın en iyisi ve zahmeti az olanı rikâz (maden ve defineler) dir, yâni mutlak olarak yer altında bulunan maldır. Gerek madenler gibi orada yaratılmış olsun, gerekse gömülmüş bulunsun. Bunlarda vacib olan beşte birdir. Ama gömülmüş olanın (definelerin), kâfir zamanında kâfirler tarafından gömülmüş olandan olması gerektir.

Ekinler ve meyveler, eğer yağmurla yahut akarsu ile suvarılırsa öşür vermek gerektir. Aksi halde öşrünün yarısını vermek gerektir.

Devenin Zekâtı:

Devenin nisabı kendi cinsinden vermeye yetecek kadar olmadığı vakit çaresiz onda nisaba yetişince bir koyun vermek vacib oldu. Develerin sayısı yirmi beşe ulaşınca kendi cinsinden vermeye yetecek kadar olmuş olur. Bu takdirde iki yaşına girmiş bir deve vermek gerekir. Otuz beş adede varıncaya kadar vacib olan budur. Otuz altı adede vardığı gibi üç yaşma basmış bir deve vermek gerekir. Kırk beş deveye varıncaya kadar böyledir. Kırk altı deve olduğu gibi tâ altmışa varıncaya kadar dört yaşına basmış bir deve vermek vacib olur. Yetmiş altıdan doksana varıncaya kadar üç yaşma girmiş iki deve vermek gerekir. Doksan birden yüz yirmiye varıncaya kadar dörder yaşına girmiş iki deve vermek gerekir. Ondan sonra sehimler yeni baştan alınıp fürû kitaplarında tafsil olunduğu üzre hesaplanıp çıkarılması gerektir.

Sığırın Zekâtı:

Sığırın nisabı tamamlanınca, yâni otuz baş sığır olunca gerek erkek, gerek dişi olsun bir yaşında buzağı vermek gerek. Kırk baş olunca gerek erkek, gerek dişi olsun iki yaşında dana vermek gerek. Kırktan fazla olunca altmışa varıncaya kadar hesabı üzre vermek gerek. Yâni bir ziyade olursa bir dananın dörtte bir öşrünü (onda birinin dörtte birini, 1/40'ını) verirler. Eğer iki ziyade olursa öşrünün dörtte ikisi, 2/40'ını verirler. Üç ziyade olursa öşrünün dörtte üçünü, 3/40'ını verirler.

Bu kavl, Ebû Hanîfe Hazretleri'nindir. Ama Ebû Yûsuf ve Muhammed (Allah onlara rahmet etsin): "Kırktan yukarı altmışa varıncaya kadar ziyadelerde bir şey verilmez," demişlerdir.

Altmış tamam olduğunda iki buzağı verilir. Yetmiş tamam olduğunda bir buzağı ve bir dana verilir. Seksen olduğu gibi iki dana verilir. Doksan olduğunda üç buzağı verilir. Yüz tamam olduğunda iki buzağı ve bir dana verilir. Bu üslûp üzre her on adet-

te, takdir edilen sehim buzağıdan danaya ve danadan buzağıya dönüşür. Yâni her otuzda bir buzağı ve her kırkta bir dana lâzım olur.

Koyunun Zekâtı:

Koyunun nisabı tamam olunca, yâni koyunların sayısı kırkı bulunca bir koyun vermek gerek. Tâ yüz yirmi koyuna varıncaya kadar koyunların zekâtı bir koyundur. Koyunların sayısı yüz yirmiden bir koyun ziyade olsa tâ iki yüze varıncaya kadar iki koyun vermek gerek. İki yüzden bir koyun fazla olsa üç koyun vermek gerek. Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri'nin şerefli mektuplarında ve Ebû Bekır'in mektubunda böyle beyan buyrulmuştur. İcmâ da bunun üzerine akdedilmiştir. Böylece dört yüz koyun olduğunda dört koyun vermek gerektir. Ondan sonra her yüz koyunda bir koyun vermek gerekir.

Zekât toplayan kimsenin, koyunun bir yaşında olanını alması gerekir. Bir yaşına girmeyeni almamak gerektir. Zira vacib olan vasattır. Bir yaşına girmeyen ise küçüktür.

Atın Zekâtı:

Atın nisabı beştir. Bazıları, üçtür, dediler. *Mecmau'l-Fetâvâ* sahibi *Hazânetü'l-Fetâvâ*'da, Ebû Ca'fer Tahâvî'den: "Atın nisabı beştir," diye nakletti. "Eğer beşten eksik olursa zekâtı yoktur," diye buyurmuş. Ebû Ahmed el-İyâzî: "Nisabı üçtür. Üçten eksik olursa zekâtı yoktur," demiş.

Hâsılı aygırla karışmış olan her Arap atının sahibi muhayyerdir: Dilerse bir altın verir, dilerse kıymetinin kırkta birini verir. İmam-ı Âzam Hazretleri böyle buyurmuştur. Atların hepsi erkek olsa zekâtı yoktur. Zira nâmî (nemâ getirici) mal değildir. Yâni artmaz ve çoğalmaz. Hepsi dişi olsa, aralarında erkek bulunmasa bir kavılde bunun da zekâtı yoktur. Zira yalnız dişilerden bir şey hâsıl olmaz. Bır kavildeyse bunun zekâtı vardır. Zira âriyet aygır getirip aralarına salmak mümkündür.

Malûm olsun ki, bu zikredilen hayvanların zekâtları, sâime (kırda yayılan hayvan) olmaları ve üzerlerinden bir yıl geçmesi halinde vacib olur. Böyle olmayınca vacib olmaz.

Sâime ona derler ki, yılın ekserinde yabanda otlar. Eğer bu hayvanlar yılın yarısında yabanda otlar ve diğer yarısında yemle beslenirse onların zekâtları yoktur. Onlara zekât terettüp etmesi için yılın yarısından fazlasında yabanda otlaması gerekir. İş için ve binek için beslenen atların da zekâtı yoktur. Ayrıca ticaret için olmayan katır ve eşeklerde de zekât yoktur. Ama alıp satmak için beslenirse zekât malıyetine tallûk eder, sair ticaret mallarından farkı olmaz.

Fıtır (Fitre) Sadakası, bir sa' hurma yahut bir sa' arpa yahut bir sa' kuru üzümdür. Yahut yarım sa' buğday veya yarım sa' buğday unudur. Bu sadaka hür olan her Müslüman üzerine vacibtir. Eğer nisaba mâlikse. Nisab da, meskeninden, elbisesinden, ev eşyasından, atından, silâhından ve kölesinden ziyade olan maldır. Kişinin bu sadakayı kendi nefsi için, fakir küçük çocuğu için, **hizmetkâr köleleri için, müdebberi ve ümmü veled'i** (azadlığı kendisinin ölümüne tâlik edilmiş olan kölesi ve çocuk anası cariyesi) için vermesi gerektir.

Zekât Verilecek Yerler:

Zekâtın ve umumiyetle sadakaların sarf yerleri şunlardır:

1. Fakirler,

2. Miskinler,

3. Zekât toplayıcılar,

4. Mükâteb (azadlığı belli bir bedelin ödenmesine bağlanmış köle),

5. Borcundan fazla olarak nisaba kudreti yetmeyen yahut halk üzerinde malı olan, ama alması mümkün olmayan borçlular,

6. Gazilerin fakirleri,

7. Hacıların fakirleri,

Fakirler ve miskinler daha önce ayrıca zikredilmişken bunların tekrar zikrolunması inkita (yerlerinden ve mallarından ayrılma) sebebiyle fazla ihtiyaçları olduğu içindir.

8. Misafirler (yolcular). Bunların da ihtiyaçları miktarında zekât alması câizdir. Yanında malı olmayan her kimsenin, eğer kendi memleketinde malı olsa bile, zarar etmez, zekât alması câizdir.

Şu da malûm olsun ki, peygamberlerin üzerlerine zekât vacib değildi. Zira onların mülkleri yoktu. Ellerinde olan eşya, Hak Teâlâ Hazretleri'nin emanetlerindendi. Zamanı olunca bezlederlerdi, yeri olmayınca men ederlerdi. Aynı zamanda zekât, sahibini temizlemesi ve arıtması içindir. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri:

"Huz min emvâlihim sadakaten tutahhiruhum ve tüzekkihim bihâ — Onların mallarından sadaka al ki, onunla onları temizleyesin ve çok arıtasın," (Tevbe sûresi: 9/103) buyurmuştur.

Peygamberler ise günahlardan temizlenmiş ve arınmışlardır. Bunun içindir ki, İmam-ı Âzam Hazretleri: "Sıbyân (küçük çocuklar) üzerine zekât vacib değildir," demiştir. Zira onlar masumdurlar, günahları yoktur.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin güzel âdetleri şu idi ki, bir kavim gelip zekâtlarını getirseler, onlara salât (yardımla dua) eder:

— **"Allahümme salli alâ âli filânun — Allahım, filânın ailesine yardım eyle,"** derdi.

Ebû Evfâ sadaka getirdiği zaman:

— **"Allahümme salli alâ âli Ebî Evfâ — Allahım, Ebî Evfâ'nın ailesine yardım eyle,"** diye buyurdu.

Zekât ne zaman farz olundu? diye âlimler ihtilâf ettiler. İmam Nevevî, *Ravza*'da, "Hicretin ikinci yılında farz olundu,", diye yazmıştır. İbn-i Esir, *Tarihinde*, "Dokuzuncu yılda vâki oldu," demiştir. Ama burada itiraz noktaları vardır. Zira Ebû Süfyan, daha önce beyan olunduğu üzre, yedinci yılın başlarında Kayser'e gittiğinde o da Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin durumundan sual sorduğunda:

— **"Ye'mürünâ bi'z-zekât — Bize zekâtla emreder,"** demişti.

İbn-i Huzeyme: "Hicretten önce farz olundu," diye iddia etmiştir. Bunu Ümmü Seleme'nin, Habeş hicreti hakkında gelen hadisinden istidlâl etmiştir. Ama ondan istidlâl etmekte itiraz noktaları vardır. Zira o zamanda henüz ne zekât farz olunmuştu, ne de Ramazan orucu farz olunmuştu, dediler. Ümmü Seleme'nin hadîsinin isnadı itirazdan sâlim olduğu takdirde bile tevil olunması gerektir, diye bazı açıklamalar zikretmişlerdir.

Netice olarak âlimlerin çoğunluğunun kavli, zekâtın Hicret'ten sonra farz olunması üzerindedir. Bu husustaki deliller cümlesinden biri de şudur ki, Ramazan orucu ittifakla hicretten sonra vâki olmuştur. Zira farziyetine delâlet eden âyet-i kerîme ihtilâfsız Medenî'dir..

Hadîs imamları katında şu da sabittir ki, Fitre Sadakası zekâttan önce vacib olmuştur. Zira İmam Ahmed, İbn-i Huzeyfe, Nesâî, İbn-i Mâce ve Hâkim'in rivayetlerinde Kays bin Ubâde (r.a.) buyurmuştur ki:

"Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, zekât inmeden önce bize fitre sadakasını emrederdi. Sonra zekât farizası indi. Ne bize emreder, ne bizi nehyeder, fakat biz onu işlerdik," demiştir.

Mezkûr hadîs sahih isnatla gelmiştir. Zekâtın fitre sadakasından sonra farz olmuş olduğuna açıkca delâlet eder. O halde Ramazan'ın farz olmasından sonra olması lâzım gelir. Böylece hicretten sonra olduğu kesinleşir.

İmam Buharî'nin naklinde gelmiştir ki, Hazret-i Âişe (r.a.): "Fahr-i Âlem Hazretleri hediye kabul ederdi," diye buyurmuştur.

Yine Şeyhayn'ın rivayetlerinde Ebû Hüreyre (r.a.) buyurmuştur ki: "Her ne zaman Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne bir yiyecek getirseler:

— Bu hediye midir, yoksa sadaka mıdır? diye sorardı.

Eğer 'Sadakadır' derlerse ashâbına 'Siz yeyin' diye buyururdu ve kendi yemezdi. Eğer 'Hediyedir' derlerse kendi de onlarla beraber yerdi."

Yine Şeyhany'ın rivayetlerinde gelmiştir ki, bir gün Fahr-i Âlem Hazretleri, Hazret-i Âişe'ye:

— Yanınızda yiyecek bir şey var mıdır? diye sordu.

Âişe (r.a.):

— Bir şey yok! Ancak biraz koyun eti var ki, senin Nesibe'ye gönderdiğin sadaka koyundandır. Nesibe bize gönderdi, dedi.

Peygamber Efendimiz Hazretleri:

— Ondan sadaka hükmü zâil oldu. Artık bize helâl oldu, buyurdu.

Yâni: "Biz ona gönderdiğimizde sadaka idi. Onun mülkü olduktan sonra bir miktarını size hediye etmiş. Bizim o hediyeden yememiz câiz olur," demektir.

Yine Buharî, Müslim ve Ebû Dâvud'un nakillerinde gelmiştir ki, Büreyre'ye bir miktar et sadaka etmişlerdi. Büreyre de onu Fahr-i Âlem Hazretleri'ne gönderdi. Resûlüllah Efendimiz:

— O et Büreyre'ye sadakadır ve bize hediyedir, dedi.

En iyisi Allah bilir.

4. Peygamberimizin Orucu

Evvelâ malûm olsun ki, oruçtan maksat, nefsi hasis âdetlerinden imsâk edip (tutup) şehvetlerden men ve hapsetmektir. Oruç dedikleri, Hak Teâlâ Hazretleri'nin mü'min ve müttaki kullarının riyazetidir. Sair ameller arasından Hak Teâlâ Hazretleri'nin kendisine mahsus kılmış olduğu bir ibadettir. Nitekim Sahih-i Müslim'de bir kudsî hadîste gelmiştir ki, Hak Teâlâ Hazretleri:

"Küllü ameli'bni Âdeme lehü illâ's-siyâmü fehüve-lî ve enâ eczî bihi — Âdemoğlunun her ameli kendisi içindir, ancak oruç benim içindir ve onun karşılığını ben veririm," buyurmuştur.

Bu izafet, şereflendirme ve yüceltme izafetidir. Nitekim **"Nâkatü'l-lah — Allah'ın devesi"** buyurmasından murad da budur. Yoksa bütün kâinat Tanrı Teâlâ Hazretleri'nindir. Arada kimsenin dahli ve tesiri yoktur.

Bazıları: "Hak Teâlâ Hazretleri, orucu nefsine şunun için izafe etti ki, O'ndan başkasına oruçla hiç bir zaman ibadet edilmemiştir. Ama müşrikler namaz ve secde şeklinde başkasına ibadet ederlerdi."

Fakat *Takrîbü'l-Esânid* şerhinde denir ki: "Bu söze itiraz edip: 'Yıldızlara ve heykellere tapanlar, bunlara oruç tutarak ibadet ederlerdi. Hak Teâlâ Hazretleri'nden başkasına bununla ibadet edilmedi demek doğru düşmez,' dediler."

Ama buna cevap verip: "Onlara ibadet edenler, onların kendi kendilerinden faal olduklarına itikad etmezlerdi," dediler.*

---

* Yâni heykellere ve yıldızlara tapanlar da aslında bunların kendi kendilerinden bir faaliyet ve görünüşe sahip olmadıklarını bilirler ve zımnen, kâinatta hükmü ve kudreti her şeyi ihata etmiş olan bir Yaratıcı'nın varlığını kabul ederlerdi. Ancak O'nun varlığı ve kudreti yanında bunların da birer varlık ve kudret sahibi olduğunu vehmettikleri için müşrik sayılırlardı, demektir. (S.N.)

Bazıları da Hak Teâlâ Hazretleri'nin orucu kendine izafe etmesinin açıklamasında: "Çünkü oruç riyâdan uzaktır. Zira gizlidir, zahirinden anlaşılmaz. Namaz, hac ve başka ibadetler böyle değildir," dediler.

İbn-i Hacer dedi ki: "Oruçta riyâ yoktur, demenin mânâsı, fiiline riyâ dahil olmaz, demektir. Yoksa bir kimse oruçlu olsa da başkasına bildirmek isteyip söylese sözü cihetinden riyâ dahil olur. Ama diğer ameller böyle değildir. Onların mücerret fiillerine riyâ dahil olur."

Onun içindir ki, bir kimse başkasına bildirmek için oruçlu olsa, Allah'a ortak koşmuş olur. Yâni ameli, sırf Allah için olmaz. Nitekim Beyhakî'nin rivayetinde Şeddâd bin Evs (r.a.) merfuan rivayet etmiştir ki:

"Bir kimse, riyâ eder olduğu halde oruç tutsa, elbette o kimse, Allah'a ortak koşmuş olur," buyrulmuştur.

Bazıları: "Oruçlunun kendi nefsine oruçta haz olmadığı için oruç Hak Teâlâ Hazretleri'ne mahsustur," dediler. Şöyle de denilmiştir ki: "Yemekten ve sair şehvetlerden müstağni olmak Tanrı Teâlâ Hazretleri'nin sıfatlarındandır. Oruçlu olan kimse Hak Teâlâ Hazretleri'nin sıfatına uygun olan nesneyle amel ettiği vakit O da nefsine izafe etti."

İmam Kurtubî der ki: "Mânâsı şudur: Kulların orucundan başka amelleri kendi hallerine münasiptir. Oruç ise Hakk'ın sıfatlarından bir sıfata münasiptir. Sanki Hak Teâlâ Hazretleri: 'Oruçlu, benim sıfatımdan bir sıfata münasip olan şeyle bana yaklaştı,' diye buyurur. Yahut orucun sevabının miktarını bilmeğe Hak Teâlâ Hazretleri münferid (tek, yalnız başına) olduğu için nefsine izafe eder. Ama sair ibadetler böyle değildir. Onların sevabını bazı yaratıklarına bildirmiştir. Onun içindir ki, hadîsin sonunda **'Onun karşılığını ben veririm,'** diye buyurdu. Şu mânâ açıktır ki, kerem sahibi bir kimse 'Filân nesnenin karşılığını ben veririm,' dediği zaman muradı, 'Çok ihsan ederim' demek olur. Oruçlu olan kimsenin bu kadar ecir ve sevaba lâyık olması şundan dolayıdır ki, sırf Mabud'u için yeme ve içme şehvetini terketmiştir."

Asıl şehvet diye lûgatta mutlak olarak "arzu" ya derler. Burada murad, yeme, içme ve cimâ arzusudur. Zira bazı rivayette: "Elbette o, yeme, içme ve cima şehvetini benim için terketmektir," diye vâki olmuştur.

Oruç, dış âzâlara ve iç kuvvetlere nice yararlı olduktan başka Hak Teâlâ Hazretleri'nin takvâsına yardımcı olan şeylerin de en büyüğüdür. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri'nin ulu kitabında:

"Kütibe aleykümü's-siyâmu kemâ kütibe alellezîne min kabliküm lealleküm tettekune — Sizden öncekiler üzerine yazıldığı gibi sizin üzerinize de oruç yazıldı ki, belki takvâ sahibi olursunuz," (Bakara: 2/183) buyurmuştur.

Sahihi Buharî'de: **"Es-savmu cünnetün — Oruç kalkandır,"** diye gelmiştir. Cünne, kalkan demektir. Mânâsı: "Oruç, cehennem ateşinden, sahibini örtüp saklar," demek olur. İbn-i Abdülber ve başkaları bu mânâya hükmetmişlerdir. Ama *Nihâye*'de İbn-i Esîr: "Oruç, sahibini ezâ verici şehvetlerden saklar, demektir," dedi. Bazıları da "Günahlardan saklar" demek, mânâsına aldılar.

Âlimlerin ittifakı şunun üstünedir ki, burada oruçtan murad, sahibini kavlen ve fiilen isyan ve kötülüklerden sâlim kılan oruçtur. Yoksa sadece hayvan gibi aç durmak değildir.

Oruçla namazdan hangisi daha üstündür diye ihtilâf olunmuştur. Bazı âlimler: "Bedenî amellerin en üstünü oruçtur," dediler. Zira Nesâî'nin naklinde Ebû Ümâme'den rivayet edilmiştir ki:

"Peygamber Efendimiz Hazretleri'ne geldim ve:

— Ya Resûlâllah! Bana bir şey emret de senden öğreneyim, dedim.

Peygamber Efendimiz:

— Oruçla meşgul ol, zira onun misli yoktur, diye buyurdu," demiştir.

Ama meşhur olan, namazın oruçtan daha üstün olduğudur. İmam Şafii ve başkaları buna zahib olmuşlardır. Zira Fahr-i Âlem Hazretleri:

— **Biliniz ki, sizin amellerinizin en hayırlısı namazdır,** buyurmuştur.

Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin orucu iki kısım üzredir.

Birinci Kısım

Ramazan Orucu

1. Fasıl

Peygamberimizin Ramazan Orucunda Olan İbadetleri

Evvelâ malûm olsun ki, Ramazan, "ramaz"dan müştaktır. Ramaz, gayetle sıcak olan şeye denir. Arap tâifesi ayların isimlerini koyarken mezkûr ay son derece sıcak bir zamana düştü, böylece onu Ramazan diye isimlendirdiler. Nitekim rebiîn ayları da rebîa (yaz) zamanına rast gelmişlerdi. Ayların en üstünü Ramazan'dır.

İmam Nevevî der ki: "Ramazan Allah'ın isimlerindendir dedikleri doğru değildir. Gerçi bu hususta zayıf bir eser gelmiştir, ama Allah'ın isimleri tevkifidir, sahih delile dayanmadıkça sâbit olmaz."

Ramazan'dan önce oruç farz olundu mu, olunmadı mı? diye selef ihtilâf etmişlerdir. Hanefî âlimleri: "Evvelâ Âşûrâ orucu farzolunmuştu. Sonra Ramazan farzolundu ve o neshedildi," dediler. Şafiî âlimleri: "Ramazandan önce oruç farzolunmadı," dediler. Delilleri inşaallah ileride gelecektir.

Ramazan orucu hicretin ikinci yılında farzolunmuştur. Peygamber Efendimiz vefat ettiği zaman dokuz Ramazan tutulmuştu.

Bu ulu ay, hayrat, cömertlik ve hasenat mevsimi olduğu için peygamberlerin sultanı Efendimiz Hazretleri'nin, bunda ettiği tâat ve ibadeti, lûtuf ve ihsanı diğer aylardan daha fazla idi.

Şeyhayn'ın rivayetlerinde İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri, insanların en cömerdi idi. Nihayet derecede cö-

mert olması, Ramazan ayında Cebrâil aleyhisselâmla buluşup Kur'an dersi yaptığı zamanda idi," demiştir.

İmam Ahmed'in naklinde mezkûr hadîsin sonunda: **"Lâ yüs'elu şey'en illâ a'tâhu — Kendisinden istenen bir şeyi mutlaka verirdi,"** diye gelmiştir.

Velhasıl gerek bedenî ibadetler ve gerekse malî ibadetler bakımından Ramazan ayında diğer aylardan daha fazla ibadet ve tâat ederdi.

Kur'an inmesinin başlangıcı Ramazan ayında idi. Dünya göğüne de tamamının bir defada indiği yine Ramazan ayında idi. Nitekim İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'nin hadîsinden sâbit olmuştur-. Peygamber Efendimiz her yıl Cebrâil aleyhisselâmla buluşup durumunu müzakere ve muhafaza ederdi. Âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri, Ramazandan Ramazana, inen Kur'an'ı ona arzederdi. Peygamber Efendimiz, Hoşnutluk Bahçesine intikal ettiği sene iki kere arzetti.

Fethü'l-Bârî'de denir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin, her Ramazanda Cebrâil aleyhisselâma Kur'an. dinletmesinin iki hikmeti vardı:

1. Kur'an'ı ezberlemek,

2. Neshedilmemiş olanı bırakıp neshedilmiş olanı çıkarmak."

Velhasıl Kur'an'ın topluca ve ayrıntılariyle inişi, arzı, sağlamlaştırılıp kuvvetlendirilmesi Ramazan ayında vâki olmuştur. Hadîs-i şerif delâlet eder ki, Ramazan ayında Kur'an dersi yapmak, yâni Kur'an'ı başkasına öğretmek, bilmiyorsa başkasından öğrenmek ve kendinden daha iyi ezberlemiş olana arzetmek müstehaptır.

Vâsile bin el-Eska (r.a.), Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nden rivayet eder ki: "İbrahim'in sayfaları Ramazan'ın ilk gecesi indi. İncil on üçüncü gecesi nâzil oldu. Tevrat altıncı gecesi nâzil oldu. Kur'ân-ı azîm yirmi yedinci gecesi indi," demiştir.

İbn-i Abbas'ın hadisinde gelmiştir ki, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri, Cebrâil aleyhisselâmla Kur'an dersini geceleyin yapardı. Bunda, Ramazan gecelerinde Kur'an okumayı çok etmenin müstehap olduğuna delâlet vardır. Zira geceleri insanın zihni daha berrak ve hatırını toplaması daha kolay olur. Hususiyle Ramazan gecelerinde...

Bu şerefli ayın fazileti o kadardır ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, ashâbına bunun gelişini müjdeler:

"Allah'ın üzerinize oruç yazdığı mübarek Ramazan ayı geldiğinde gök kapıları açılır, cehennem kapıları kapatılır ve şeytanlar bağlanır. Onun bir gecesi bin aydan hayırlıdır. Her kim onun hayrından kendini men ederse gerçekten mahrum kalmış olur. Onun hayrından mahrum kalan da bütün hayırlardan mahrum kalmış demektir," diye buyururdu.

Bazı âlimler: "Bu hadîs-i şerîf, halkın birbirine Ramazan tebrikinde bulunmalarına esas olarak vâki olmuştur," diye buyurdular.

Enes bin Mâlik'den Taberanî'nin rivayet ettiğine göre Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Receb ve Şaban ayları girdiğinde: **"Allahümme bârik lenâ fî Recebe ve Şa'bâne ve belliğnâ Ramazâne — Allahım, Receb ve Şaban aylarını bize kutlu, uğurlu kıl ve bizi Ramazan'a sen yetiştir,"** diye dua ederdi.

Nesâî'nin naklinde yine Enes (r.a.) buyurmuştur ki Peygamber Efendimiz Hazretleri, Ramazan ayını gördüğü zaman: **"Hilâlu rüşdin ve hayrin, hilâlu rüşdin ve hayrin âmentü billezi halâkake — İşte olgunluk ve hayır hilâli! Olgunluk ve hayır hilâli! Ey hilâl! Seni yaratana iman ettim,"** derdi.

Rüşd'ün mânâsı doğru yolu bulmaktır. Hilâlin doğru yolu bulması, onu arayan insanlara buldurması, göstermesi, ikaz ve işaret etmesidir.

Rivayet olunur ki, Peygamber Efendimiz, Ramazan girdiği zaman:

"Allahümme sellimnî min Ramazâni ve sellim Ramazâne-lî ve sellimehu minnî," diye buyururlardı.

"Sellimnî min Ramazâni — Beni Ramazan'dan emin kıl," demek, "Benimle Ramazan orucu arasına hastalık veya başka şeyden bir engel girmesin," demektir. **"Ve sellim Ramazâne-lî — Ve ramazanı bana emîn kıl,"** demek, "başında ve sonunda hilâl buluta girip oruç tutmak ve orucu açmak halleri birbirine karışmasın," demektir. **"Ve sellimehu minnî — Ve onu benden emîn kıl,"** demek, "Beni o Ramazan'da kötülüklerden sen sakla," demektir.

Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin böyle buyurmalarından maksat, ümmetine şeriatını bildirmek ve onlara doğru yolu göstermektir. En iyisini Allah bilir.

2. Fasıl

Peygamberimizin Hilâli Görmesiyle Oruç Tutması

Ebû Dâvud'un naklinde Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri, başka aylarda sakınmadığını Şaban ayında sakınırdı. Ondan sonra Ramazan ayı göründüğünde oruç tutardı. Eğer hilâl buluta girip görünmezse Şaban'dan otuz gün sayar, tamam olduğu gibi oruca başlardı," demiştir.

Şaban'ı sakınmanın mânâsı, hilâlini ve günlerinin sayısını gözetmede ihtimam etmektir. En iyisini Allah bilir.'

Müslim'in naklinde: **"Onu gördüğünüz zaman oruç tutun ve onu gördüğünüz zaman orucunuzu bozun. Eğer bulut size engel olursa günlerini sayın,"** diye gelmiştir.

Yâni: "Ramazan hilâlini gördüğünüz zaman oruç tutun ve Şevval hilâlini gördüğünüz zaman iftar edin (oruca son verin). Eğer Ramazan hilâlini görmede sizinle onun arasına bulut perde olursa Şaban'dan otuz günü tamamlayın, ondan sonra oruç tutun," demek olur.

Hidâye Sahibi, hadîs-i şerifi şu ibare ile getirmiştir: "**Onu gördüğünüz zaman oruç tutun, onu gördüğünüz zaman orucunuzu açın. Eğer sizin için hilâl bulutlu olursa Şaban'ı otuza tamamlayın.**"

Mazerî der ki: "Fukaha'nın cumhuru, Peygamber Efendimiz Hazretlerinin "**fakderû lehu — günlerini sayın**" kavl-i şerifini "Otuz adedi tamamlayın," demeğe hamletmişlerdir. Ve buyurmuşlardır ki:

— Muradın müneccimlerin hesabı olması câiz değildir. Zira eğer avam tabakası o hesapla mükellef olursa onlara sıkıntı ve darlık olur. Çünkü müneccimlerin hesabını insanların pek az kısmı bilir. Halbuki şeriatın bildirdiği şey, çoğunluğun bileceği şeydir."

İmam-ı Âzam, Mâlik, Şafiî, selef ve halefin cumhurunun mezhebi bu zikrolunan kavil üzredir. Ama İmam Ahmed'in mezhebinde Şaban'ın otuzuncu gecesi hava bulutlu olup hilâl görünmezse ertesi günü Ramazan'dan saymak vacibtir. Ama üç imamın ve cumhûrun mezheplerinde şek gününü Ramazan'dan sayıp oruçlu olmak câiz değildir. Oruçlu olunca nafile tutmak gerektir.

İbn-i Şureyh, Matrif bin Abdullah, Kuteybe ve daha bazıları: "Mânâsı, hilâlin menzilleri bakımından takdir edin, demektir," dediler.

3. Fasıl

Peygamberimizin Âdil Bir Kişinin Şehadetiyle Oruç Tutması

İbn-i Ömer (r.a.): "**Halk Ramazan ayını gördüler. Ben de Peygamber Efendimize varıp:**

— Ben gördüm, diye haber verdim.

Peygamber Efendimizin kendisi oruç tuttu ve halka Ramazan orucunu emretti," diye buyurmuştur.

Ebû Dâvud ve başkalarının naklinde İbn-i Abbas Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Bir Arabi Fahr-i Kâinat Hazretleri'ne gelip:

— Ya Resûlâllah! Ben Ramazan hilâlini gördüm, dedi.

Fahr-i Âlem Hazretleri:

— Allah'dan başka ilâh bulunmadığına şehadet eder misin? diye buyurdu.

Arabi:

— Evet, dedi.

Ondan sonra:

— Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet eder misin? buyurdu.

Yine Arabi:

— Evet, dedi.

Bunun üzerine Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— Yâ Bilâl! Halk arasında nidâ et, oruç tutsunlar! diye buyurdu."

Daha önce geçen hadîste "Onu gördüğünüz zaman," sözünden murad, müslümanlardan kimisinin görmesidir. Yoksa her kişinin görmesi değildir.

İmam-ı Âzam Hazretleri'nin mezhebinde gökyüzü bulutlu olduğu yahut tozla kaplı bulunduğu zaman âdil bir kişinin şehadetini kabul etmek gerektir. İster kadın olsun, ister erkek olsun. Gerek hür, gerekse köle olsun, demiştir.

4. Fasıl

Peygamberimizin Oruçlu İken Ettiği Tedavi ve Başka Haller

Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri: **"Resûlüllah Efendimiz Hazretleri oruçlu iken hacamat etti,"** diye buyurmuştur.

Yâni oruçlu olduğu halde kendi şerefli cisimlerinden kan çıkarttı demektir. İmam-ı Âzam'ın ve âlimlerin ekserinin mezhebinde mutlak olarak hacamatla oruç bozulmaz. Ama Ali, Atâ, Evzâî, Ahmed, İshak ve Ebû Sevr: "Hacamat edenin ve edilenin ikisinin de oruçları bozulur ve üzerlerine kazâ vacib olur," demişlerdir. Atâ: "Keffaret bile vacıbtir," demiştir. Onlardan böyle rivayet olunmuştur. Dayandıkları, Şeddad'ın hadîsidir ki: "Fetih'de Peygamber Efendimiz Hazretleri'yle beraberdık. Ramazan'ın on sekizinde bir kişinin hacamat ettiğini gördü. Elime yapışıp Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— Hacamat eden ve edilen iftar etmiştir, dedi," demiştir.

İmam Şafiî: "Bu hususta gelen hadîslerin isnat cihetinden en çok benzeyeni İbn-i Abbas'ın hadîsidir. Eğer bir kimse hacamattan perhiz ederse oruçluluk halinde o bana ihtiyat cihetinden daha sevimlidir. Ama kıyas İbn-i Abbas'ın hadîsiyledir. Benim, sahâbe, tabiîn ve ilim ehlinin umumundan hıfzettığım şudur ki, hacamatla bir kimsenın orucu bozulmaz," dıye buyurmuştur:

"Hacamat eden ve edilen iftar etmiştir," hadisini bazıları, olmayacak tevıllerle başka yönlere çevirmışlerdir. Ama İbn-i Hazim: "Bu hadîs şüphesiz sahihtir. Fakat

Ebû Saîd'ın hadîsinde bulduk ki, Peygamber Efendimiz Hazretleri hacamat hususunda oruçluya ruhsat verdi," diye buyurmuş, "Ebû Saîd'ın hadisinin isnadı sahihtir. O halde onunla amel gerekli olur. Zira ruhsat, azimetten sonra olur. Bu takdirde, **'Hacamat eden ve edilen iftar etmiştir,'** hadîsinin neshine delâlet eder," demiştir.

Öpmek de orucu bozmaz. Zira sahih isnatla gelmiştir ki, "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, bazı zevcelerini öperdi," diye Hazret-i Âişe rivayet edip sonra gülmüştür.

Bazıları: "Gülmesi kendisini öptüğüne işaretti," dediler. Bazıları da: "Böyle bir haber, kadınların erkeklere söylemekten utanacakları şeyler kısmındandır. Fakat ümmete bunun bildirilmesi gerekli olduğu için söyledi ve utandığından güldü," dediler.

İmam-ı Nesâî'nin naklinde de Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki: **"Peygamber Efendimiz Hazretleri, beni öpmek için eğildi. Ben de:**

— Ben oruçluyum, dedim.

— Ben de oruçluyum, diye buyurdu," demiştir.

Ebû Dâvud'un naklinde Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki: Peygamber Efendimiz Hazretleri onu öperdi ve dilini emerdi. Yâni oruçlu iken böyle ederdi, demiştir. Ama bu hadîsin isnadı zayıftır. Sahih olduğu takdirde şuna hamledilir ki, ağzından karışan su ile kendi ağzının barını yutmazdı, dediler.

Aynı zamanda Peygamber Efendimiz oruçlu iken sürme çekerdi. Beyhakî'nin rivayetinde böyle gelmiştir. Cimâdan olma cünüplükle sabaha çıktığı da vâki olurdu. Sabahleyin guslederlerdi. Buharî ve Müslim böyle rivayet etmişlerdir.

Malûm olsun ki, bir kimse oruçlu iken unutup bir şey yese veya içse yahut cima etse orucu bozulmaz. İhtilâm olsa yahut nazarla inzal vâki olsa yahut bedenine yağ sürünse veya sürme çekinse yahut bir kimseyi gıybet edip kötülüklerini söylese yahut boğazına toz gitse veya duman girse ya da sinek kaçsa, oruçlu olduğu hatırında olsa bile orucu bozulmaz. Ertesi güne cenabet çıksa yahut çıkış deliğine yağ veya su akıtsa yahut kulağına su girse bu zikredilenlerin hiç birinde oruç bozulmaz. Ama kulağa yağ girmekle bozulur. En iyisini Allah bilir.

5. Fasıl

Peygamberimizin İftar Zamanı

Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Abdullah bin Ebî Evfâ (r.a.) buyurmuştur ki: "Bir kere Resûlullah Efendimiz ile Ramazan ayında seferde idik. Gün battığı zaman:

— Yâ Bilâl! Aşağı in, bize su ile kavut karıştır, diye buyurdu.

Bilâl:

— Yâ ResûlAllah! Daha gündüz, dedi.

Fahr-ı Kâinat Hazretleri, tekrar ederek:

— İn, bize su ile kavut karıştır! diye buyurdu.

Bundan sonra Bilâl inip karıştırdı, getirdi. Peygamber Efendimiz alıp içti."

Resûlüllah Efendimiz emrettiği halde Bilâl'in "Daha gündüz" demesinin sebebi şu idi ki, ufukta henüz ışık ve kızıllık eserinin zail olmadığını gördü ve "Bu zamanda iftar câiz değildir. Peygamber Efendimiz bu eserlere nazar etmemişlerdir. Ben bildireyim de bilsinler," demek istedi. Fakat Peygamber Efendimiz tekrar buyurunca Bilâl bildi ki, ışık ve kızıllık eserlerinin kalması zarar etmeyip iftar câiz olurmuş.

6. Fasıl

Peygamberimizin Ne İle İftar Ettiği

Ebû Dâvud'un naklinde Enes bin Mâlik (r.a.) buyurmuştur ki: **"Peygamber Efendimizin âdetleri, orucunu akşam namazından önce birkaç tane yaş hurma ile açmaktı. Yaş hurma bulamazsa kuru hurma ile açardı. Kuru hurma bulamazsa birkaç yudum su ile açardı."**

Bu zikredilenlerle orucunu açması şunun içindi ki, mide boşken tatlı bir şey yemek, yemeğin kabulüne ve kuvvetlerin yararlanmasına sebep olur. Hususiyle basar (görüş) kuvvetine çok faydalıdır. Su içmesinin de sebebi şu idi ki, oruçla ciğere bir nevi yübûset (kuruluk) ârız olmuştur. Bir miktar su ile rutubet (yaşlık) hâsıl edince sonra yemekten faydalanması daha mükemmel olur. Onun içindir ki, aç ve susuz olsa yemekten önce azıcık su içip ondan sonra yemek yemek gerek, demişlerdir.

7. Fasıl

Peygamberimizin İftarda Buyurduğu Sözler

Muâz bin Zühre'den rivayet edilmiştir ki: "Ben haber aldım, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri iftar ettiği zaman: **"Allahümme leke sumtü ve alâ rızkıke eftartü — Allahım, senin için oruç tuttum ve senin rızkınla iftar ettim,"** derdi," demiştir.

Bu hadîs mürseldir ve mezkûr Muâz'ı İmam-ı Buharî, tabiîndendir, diye zikretmiştir. Fakat Muâz'a "Ebû Zühre" demiştir. Bazıları, sahâbedendir, dediler. Ama bu söz yanlıştır, demişlerdir.

Bazı âlimler hadîsi zayıf senetle İbn-i Abbas Hazretleri'nden rivayet etmişlerdir ki: "Fahr-ı Âlem Hazretleri, iftar zamanında: **"Allahümme leke sumtü ve alâ rızkıke eftartü fetekabbel minni inneke ente's-semîu'l-alîmu — Allahım, senin için**

oruç tuttum ve senin rızkınla iftar ettim. Benden kabul eyle. Elbette sen işitici ve bilicisin," derdi," diye buyurmuşlar.

İbn-i Ömer Hazretleri'nden de rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri, iftar ettiği zaman:

ذَهَبَ الظَّمَاءُ وَابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ وَثَبَتَ الْأَجْرُ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ

"Zehebe'z-zamâu v'ebtelleti'l-uruku ve sebete'l-ecru inşaallahu — Allah'ın izniyle susuzluk gitti, damarlar ıslandı ve sevap gerçekleşti," diye buyururlardı," demiştir.

Zerrin'in rivayetinde o hadîste **"Elhamdülillâhi"** sözü de geçmiştir. İbn-i Sünni, Muâz bin Zühre'den: **"Elhamdü lillâhi'llezî eânenî fesumtü ve rezakanî fe-eftartü- Hamd, bana yardımiyle oruç tuttuğum ve bana verdiği rızıkla oruç açtığım Allah'a mahsustur,"** diye rivayet etmiştir.

Zikrolunan güzel sözlerin her biri Fahr-i Âlem Hazretleri'nden rivayet olunmuştur. Herhangisi iftar sırasında söylenirse sünnet üzre iftar olunmuş olur.

8. Fasıl

Peygamberimizin Visal Orucu

Buhari ve Müslim'in rivayetlerinde Abdullah bin Ömer'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: **"Peygamber Efendimiz Hazretleri, ashâbını visal orucundan nehyetti. Onlar da:**

— Yâ Resûlâllah! Fakat sen visal orucu tutuyorsun? dediler.

Peygamber Efendimiz:

— Ben sizin gibi değilim. Ben yedirilir ve içirilirim, diye buyurdu," demiştir.

Visal orucunun mânâsı, iki gün veya daha fazla oruçlu olup arada hiçbir şey yememek ve içmemektir. Mezkûr mânâ, hadîs-i şeriflerde müteaddit lâfızlarla naklolunmuştur.

Yine Buharî'nin naklinde gelmiştir ki: Resûlüllah Efendimiz Hazretleri visal orucu tuttular. Ondan sonra visal orucu halka güç geldi. Fahr-i Kâinat Hazretleri, onları visal orucundan nehyetti. Onlar da:

— Ya Resûlâllah! Sen visal ediyorsun? dediler.

Peygamber Efendimiz:

— Ben sizin gibi değilim. Elbette ben, gözetilir, yedirilir ve içirilirim, diye buyurdu.

Bir de Enes'den rivayet edilmiştir ki: Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, bir Ramazan sonunda visal orucu tuttu. Müslümanlardan bazı kimseler de visal orucu tuttular. Bu haber Hazret'e yetişti. Bunun üzerine:

— Eğer Ramazan ayı bize uzatılsa ve biz de visal orucu ile günleri birbirine kavuşturabilseydik müteammikler (aşırı gidenler) aşırılıklarını terkederlerdi, diye buyurdu.

Sonra:

— Elbette siz benim gibi değilsiniz. Şüphesiz ben gözetilirim, Rabbim bana yedirir ve içirir, diye buyurdu.

Müteammiklerden murad, bir işte şiddet ve ifrat gösterip sözde veya fiilde hadden aşırı gidenlerdir.

Bir rivayette de:

— Elbette ben rızıklandırılırım, Rabbim beni yedirir ve içirir, diye gelmiştir.

Yine Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Hazret-i Âişe (r.a.) dedi ki: "Resûlüllah Efendimiz, ashâbını esirgediğinden onları visal orucundan men etti. Onlar da:

— Ya Resûlâllah! Sen visal orucu tutuyorsun? dediler.

Peygamber Efendimiz de:

— Ben sizin gibi değilim, elbette. Şüphesiz Rabbim beni yedirir ve içirir," buyurdu," demiştir.

Hepsinin özü, "Ben sizin gibi değilim. Rabbim beni yedirir ve içirir," demeğe yöneliktir.

Şeyhülislâm İbn-i Hacer der ki: "Rabbim beni yedirir ve içirir," demenin mânâsı hakkında âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bazıları hakikati üzre hamledip 'Resûlüllah Hazretleri'ne orucunun kerameti olarak geceleri Allah tarafından yiyecek ve içecek gelirdi,' dediler. Ama buna itiraz edip: 'Eğer böyle olsaydı visal orucu olmazdı. "Gözetilirim" dediği gündüz olmasına delâlet eder. Eğer hakikatine hamledilirse oruç bulunmaz,' dediler. Bu itiraza cevap verip: 'Rivayetlerin üstün tutulanı "Ebîtu — Gecelerim" lâfziyle gelen rivayettir. Bu lâfz gece olmaya delâlet eder. "Ezallü — Devamlı yedirilir, içirilirim" lâfzı sahih olduğu takdirde mutlak olarak "gün" kasdedilmiştir. Bazen "Zaile" denip "Kâne — Oldu" demek murad olunur. Yoksa gündüz olması murad edilmiş değildir. Nitekim:

"**Ve izâ büşşire ahadühüm bil-ünsâ zaile vechuhu müsvedden — Ve onlardan biri dişi ile muştulandığı zaman yüzü kararmış oldu,**" (Nahl sûresi: 16/58) kavl-i şerifinde murad, mutlak olarak "Kevn — Oluş" mânâsınadır, gündüze mahsusluğu yoktur,' dediler. Yemeyi ve içmeyi mecaza hamletmek "ezıllu" lâfzını mecaza hamletmekten evlâ değildir. Gündüze delâlet ettiğini kabul etsek bile bu takdirde yine zarar et-

mez. Çünkü Fahr-i Kâinat Hazretleri'ne keramet olmak üzere getirdikleri yemek cennet yemeğinden ve içkisindendi. Onda mükelleflerin hükümleri geçerli değildir. Nitekim şerefli sadrı altın leğen içinde yıkanmıştı. Halbuki dünya altınından olan kapların kullanılması haramdır, dediler.

Âlimlerin çoğunluğu dediler ki: Hakikati murad edilmiş değildir. Belki kut (azık, gıda) ve kuvvet murad edilmiştir ki, yiyecek ve içeceğin lâzımıdır. **"Ben yedirilir ve içirilirim"** demek, "Bana yiyip içen kimselerin kutunu ve kuvvetini veren, yemek yerini tutan şeylerin feyzi verilir. Türlü tâat ve ibadete güç kazandırır, bana zaaf getirmez," demektir. Yahut "Fahr-i Âlem Hazretleri'nde Hak Teâlâ Hazretleri bir tokluk yaratır ki, yemek ve içmekten müstağni olurdu," demektir.

Önceki mânâ ile bunun farkı şudur ki, onda açlık ve susuzluk bâki iken kuvvet yaratılmasıdır. Bunda açlık ve susuzluk olmayıp kuvvet yaratılmasıdır. Ama birinci mânâyı üstün tutmuşlardır. Zira visal orucundan maksat açlık ve susuzluk çekmektir ki, gerçekte bu hususî ibadetin ruhu odur. O olmayınca maksat ortadan kalkar."

İmam Kurtubî der ki: "İkinci mânâ Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin haline münasip değildir. Zira ekseri zamanda açlık üzere idi. Hattâ mübarek karnına taş bağlardı." Bazıları da şöyle tabir ettiler ki, murad, "Marifetullah (Allah'ı tanıma), Allah'a yakarış lezzeti, ilâhî muhabbet ve şevk, bana ruh gıdası olur. Beni yeme ve içmeden müstağni kılar," demektir, dediler. Bu söz, sadece birinci cevabın aynıdır. Aykırılığı ancak ibadettir. Zira öyle diyenin de aslında muradı budur.

Peygamber Efendimiz, yedirme ve içirmeyi Rab ismiyle zikretti: **"Rabbim beni yedirir ve içirir,"** dedi, Allah lâfziyle zikir buyurmadı. Zira **Rububiyetle tecelli Ulûhiyetle tecelliden kula daha yakındır.** Çünkü o, azamet tecellisidir, ona beşer tâkat getiremez. Rububiyet tecellisi rahmet ve şefkat tecellisidir.

Âlimler: "Visal orucu câiz midir, haram mıdır, yoksa mekruh mudur?" diye ihtilâf etmişlerdir. Bir tâife: "Kadir olana câizdir," dediler. Zira Abdullah bin Zübeyr, sahâbe ve tabiînden bazı kimseler daha visal orucu tutarlardı. Nehiy buyrulması Âişe'nin hadîsinde vâki olduğu üzre ümmetine merhamet ve şefkat ettiğindendi. Onun için nehiy ettikten sonra bazı ashâbiyle beraber visal orucu tutardı. Kadir olana mâni yoktur, dediler.

İmam-ı Âzam, Mâlik ve imamların ekserinin mezhebinde câiz değildir, visal etmemek gerektir. İmam Şafiî ve ashâbı kerahetine kesin hüküm vermişlerdir. Ama bunlardan kimisi tenzihi kerahet olduğuna, kimisi de tahrimî kerahet olduğuna hükmettiler. Onlar katında en doğru kavil tahrimî kerahet olmasıdır.

İbn-i Vehb, Ahmed bin Hanbel ve İshak seher vaktine değin visali câiz görmüşlerdir. Zira Buharî katında Ebû Saîd'in (r.a.) rivayetiyle gelmiştir ki: **"Orucu birbirine bitiştirmeyiniz. Eğer bitiştirmeyi isterseniz seher vaktine değin bitiştiriniz,"** buyrulmuş.

Bundan açıkça seher vaktine değin orucu bozmamanın câiz olduğu anlaşılır. Bunda bir şey yoktur. Zira oruçlu olan kimseye lâzım olan, oruçlu olarak iki günü birbirine ulaştırmamaktır. Bir gün oruçlu olup geceleyin yemek yemiş, nihayet akşam yiyeceği yemeği sabaha karşı yemiş olur. Yatsı namazını gecenin sonuna tehir etmek de buna benzerdir, dediler. Ama açık olan şudur ki, böyle eden kimse kendine güç getirmemelidir. Akşamdan yemek ihtiyacının sıkıştırması olursa acele iftar etmek gerektir. Aksi halde ibadet kısmından olmaz, demişlerdir. Câiz görmeyenler: "Bu, Peygamber Efendimize mahsus olan şeylerdendir. Zira, **'Ben sizin gibi değilim,'** buyurmuştur," dediler.

Sahihayn'da Ömer bin Hattab (r.a.) dan rivayet edilmiştir ki: **"Peygamber Efendimiz Hazretleri: Gece başladığı ve güneş batmış olduğu andan itibaren oruçlunun orucu bozulmuştur, buyurdu,"** demiştir.

Bu hadîs-i şerif gereğince Fahr-i Kâinat Hazretleri, iftar vaktinin girmesiyle oruçluyu hükmen orucunu bozmuş kıldı. Bu mânâ, şeriat bakımından muvasalatı (birbirine ulaşmayı) muhalleştirir.

Âlimlerin çoğunluğunun visalin haram olduğuna dair delilleri, **"La tevâsalû — Visal etmeyiniz,"** yâni "Orucu birbirine birleştirmeyiniz!" kutlu sözünde olan umumî nehiydir. Hazret-i Âişe'nin kavlinde olan **"Rahmeten lehüm — Onlara merhamet olmak üzere,"** sözü hakkında cevap verip dediler ki: "Bu söz, haram kılınmak üzere yasaklanmasına aykırı değildir. Bu belki de haram kılınmasının sebebinin merhamet ve şefkat olduğunu ifade eder."

Geceleyin orucun câiz olmadığına şu da delâlet eder ki, Fahr-i Kâinat Hazretleri:

إِذَا أَقْبَلَ اللَّيْلُ مِنْ هٰهُنَا وَأَدْبَرَ النَّهَارُ مِنْ هٰهُنَا فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ

"Gece şu taraftan yönelip geldiği ve gündüz de şu taraftan sırtını dönüp gittiği zaman oruçlunun orucu bozulur," buyurmuştur.

Böylece geceyi iftardan başka bir şeye mahal tutmamıştır. O halde geceleyin oruç tutmak gecenin konulmasına aykırı olmuş olur, dediler.

9. Fasıl

Peygamberimizin Sahuru

Sahur, seherde yenilen yemektir. İmam Nesâi'nin naklinde Ebû Hüreyre, Resûlüllah Efendimizin ashâbının kimisinden rivayet eder ki: "Fahr-i cihan Efendimiz Hazretleri'nin şerefli huzuruna girdim. Sahur yiyordu.

— Sahur bir berekettir ki, Allah onu size vermiştir. O halde siz onu terketmeyin, dedi," demiştir.

Ebû Dâvud ve Nesâî'nin rivayetlerinde Arbâz bin Sâriye (r.a.): "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, beni sahura dâvet edip:

— O mübarek yemeğe tez gel, dedi," demiştir.

Nesâî'nin naklinde Enes bin Mâlik'den rivayet edilmiştir ki: "Seher vaktinde **Resûlüllah** Efendimiz **Hazretleri:**

— Yâ Enes! Ben oruçlu olmak istiyorum, bana yiyecek bir şey getir! dedi.

Ben de önüne hurma ve su getirdim. Bilâl'in ezan okumasından sonra idi. Ondan sonra Peygamber Efendimiz:

— Ya Enes! Bir kimse getir, benimle beraber yesin, dedi.

Ben de Zeyd bin Sâbit'i dâvet ettim. Zeyd geldi:

— Ben sevik içmek isterim, oruçlu olmak da isterim, dedi.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri:

— Ben de oruçlu olmak istiyorum, dedi.

Bunun üzerine Zeyd ile sahur yediler. Sonra kalktı, iki rek'at namaz kıldı. Daha sonra sabah namazına çıktı," demiştir.

Malûm olsun ki, Hazret-i Bilâl (r.a.) ezanı çok erken okurdu. O zaman sahur yemek câizdir. Nitekim daha önce işaret olunmuştur.

10. Fasıl

Peygamberimizin Yolculukta Orucu Ve İftarı

İmam Müslim, Câbir'den rivayet eder ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Ramazan ayında Mekke'nin fethi için sefer etti. Kürâü'l-Gamîm denilen yere gelinceye kadar oruçlu idi. Halk da oruçlu idiler. Bir kadehle su istedi, getirdiler. Alıp kaldırdı, hattâ halk baktılar. Ondan sonra içti. Bundan sonra:

— Yâ Resûlâllah! Bazı kimseler oruç tuttu, dediler.

Peygamber Efendimiz:

— Onlar âsilerdir, onlar âsilerdir! diye buyurdu."

Bir rivayette şöyledir ki: "Halka oruç meşakkat verdi. Siz ne edeceksiniz, onu bekliyorlar," dediler. İkindiden sonra idi. Kadehle su isteyip aldı ve içti, demişlerdir.

Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde İbn-i Abbas (r.a.) dedi ki: "Fahr-i Kâinat Hazretleri'yle Ramazan'da yolculuk ettim. Asafan'a gelinceye kadar oruçlu oldu. Son-

ra su isteyip gündüzün aldı, halka karşı durarak görmeleri için içti. Ondan sonra tâ Mekke'ye gelinceye kadar iftâr etti (oruç tutmadı)."

İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri der ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri yolculukta oruçlu olmuş ve iftar etmiştir. Yâni oruç tuttuğu da olurdu, tutmadığı da... **"Dileyen oruç tutsun, dileyen iftar etsin,"** derdi."

İmam-ı Âzam, İmam-ı Mâlik ve Şafiî ile âlimlerin çoğunluğunun mezheplerinde şöyledir ki: Yolcu olan kimselerden oruçtan zarar görmeyecek olanın tutması daha üstündür. Zira Hak Teâlâ Hazretleri: **"Ve en tesûmû hayrun leküm — Oruç tutarsanız, sizin için daha hayırlıdır,"** (Bakara sûresi: 2/184) demiştir.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin: **"Leyse mine'l-birri's-siyâmü fî's-seferi — Yolculukta oruç tutmak fazilet ve takvâdan değildir,"** buyurması meşakkat haline göredir. Eğer zarar görürse iftar etmesi daha üstündür. Zarardan murad, mizac tahammül etmeyip meşakkat çekmektir.

Saîd bin Müseyyeb, Evzâî, Ahmed, İshak ve daha başkaları: "Mutlak olarak, iftar efdaldir; yâni meşakkat ve zarar şartı olsun olmasın yolculukta oruç tutmamak oruç tutmaktan daha üstündür," dediler. Bu kavli Şafiî'den de bazı ashâbı nakletmişlerdir.

Bazı zâhir ehlinden rivayet edilmiştir ki: "Yolculukta Ramazan orucu sahih olmaz. Tutulduğu takdirde mün'akid (oruç olarak gerçekleşmiş) olmaz, kazâsı vacib olur." Onlar âyet ve hadîslerin zâhirlerine nazar etmişlerdir. Ama cumhûr âlimlerin ve fetva ehlinin sözü şunun üstünedir ki: "Caizdir ve mün'akiddir. Hadisler, oruçtan zarar gören kimselere göredir."

İkinci Kısım

Peygamberimizin Ramazan Orucundan Başka Orucu

Bu bahiste birkaç Fasıl vardır.

1. Fasıl

Bazı Aylarda Birkaç Gün Oruç Tutup Birkaç Gün İftar Etmeleri

Nesâî'nin naklinde Ebû Üsâme'den rivayet edilmiştir ki: **"Bir zaman olurdu ki, Peygamber Efendimiz arka arkaya birkaç gün oruç tutardı. Öyle sanılırdı ki, şimden sonra artık iftar etmez. Bir zaman da öyle orucu bırakırdı ki, artık bir daha oruç tutmaz denilirdi,"** demiştir.

Sözün kısası, nice zaman oruçlu olur ve nice zaman iftar ederdi, demektir. Bu mânâda birkaç rivayet daha gelmiştir. Buharî'nin naklinde Enes bin Mâlik (r.a.)den rivayet edilmiştir ki: **"Peygamber Efendimiz, bir ayın bazı günlerinde oruç tutmadığı zaman artık oruç tutmaz sanılırdı. Oruç tuttuğu zaman da sonuna kadar oruç tutar sanılırdı. Gecenin tamamında namaz kıldığı ve tamamında uyuduğu da görülmezdi,"** demiştir.

Yine ondan Buharî'nin başka bir rivayetinde ve Müslim'in naklinde bunun benzeri rivayetler gelmiştir. Hâsılı, "Bazen olur, bir zaman oruca devam eder, bazen de bir zaman iftara devam ederdi. Gece namazında da hâli şöyle idi: Bir miktarında namaz kılar ve bir miktarında uyurdu," demektir.

İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: **"Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin Ramazan'dan başka bir ayın tamamını oruç tuttuğu olmadı. Yüce âdetleri şu idi ki: Oruç tuttuğu zaman günlerce tutar, ay tamamlanıncaya kadar iftar etmez sanılırdı. İftar ettiği zaman da ay tamam oluncaya kadar oruç tutmaz sanılırdı,"** demiştir.

Hâsılı bu hadîslerde Resûlüllah Efendimizin bütün zaman oruçlu olmadığına ve gecenin tamamına dek namaz kılmadığına delâlet vardır. Böyle etmesi, sanki sünnet kalıp ümmetine meşakkat olmaması içindi. Yoksa Hak Teâlâ Hazretleri O'na o kadar kuvvet vermişti ki, bunlara yapacak tâkat yetiştirirdi. Ümmetine işleri kolaylaştırmak için orta yolu ihtiyâr edip bazen oruç tuttu, bazen iftar etti. Bazen gece kalkıp namaz kıldı, bazen uyudu.

2. Fasıl

Peygamberimizin Aşura Orucu Tutması

Aşura'nın hangi gün olduğunda ihtilâf edilmiştir. Hakem bin el-A'rec der ki: "İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'ne gittim:

— Bana aşura orucundan haber ver, dedim.

— Muharrem hilâlini gördüğün zaman günlerini say ve dokuzuncu günün sabahında oruçlu ol, dedi.

— Muhammed Efendimiz o gün oruç tutar mıydı? dedim.

— Evet, dedi."

İmam Müslim böyle rivayet etmiştir. Nevevî der ki: "Bu İbn-ı Abbas Hazretleri'nin kendi mezhebi üzre Muharrem'in dokuzuncu gününün aşura olduğunu gösteren bir açıklamadır. Bunda bazı teviller etmişlerdir. Selef ve haleften âlimlerin çoğunluğunun mezhebi şudur ki, aşura Muharrem'in onuncu günüdür. Hadîslerin zahiri ve aşura kelimesi (aşura on demektir) bunu ifade eder.

İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'nin hadîsinde şu da vardır ki, Peygamber Efendimiz Hazretleri aşura gününde oruç tuttu. Ashâb:

— Yâ Resûlâllah! Bu güne Yahudi tâifesi ta'zim ederler, dediler.

Âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri:

— İnşaallah gelecek yıl dokuzuncu günü tutalım, dedi.

Gelecek yıl gelmeden Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri, beka yurduna irtihal buyurdular. Bu rivayette açıktır ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin oruçlu olduğu gün dokuzuncu gün değildi." İmam Nevevî böyle demiştir.

İmam Kurtubî der ki: "Âşûrâ, âşir (onuncu) kelimesinden tadil olunmuştur. Mübalâğa ve ta'zim kasdolunduğu için Âşûrâ denildi. Zira "a'şer"den alınmadır. Aslında **"Leyle-i Âşire — Onuncu Gece"**nin sıfatıdır. Âşûrâ günü denildiği zaman da "onuncu gecenin günü" denmek istenir gibidir. İsmin galebesiyle sonradan mevsuftan da müstağni oldu, gece kelimesi hazfolunup âşûrâ günü denildi."

Bu takdirde âşûrâ günü, onuncu gün olur. Nitekim Halil bin Ahmed ve başkaları böyle demişlerdir.

İbn-i Kayyum der ki: "İbn-i Abbas Hazretleri'nin bütün rivayetlerini mülâhaza ve teemmül eden bir kimse, onun ilminin genişliğini bilir ve şüphesi zail olur. Zira o, dokuzuncu günün âşûrâ günü olduğunu söylemedi ki... Belki "Dokuzuncu günü oruçlu ol!" dedi. Suali soranın aşura gününün onuncu gün olduğunu bilmesiyle iktifa etti. Zira bütün insanlar onuncu gün olduğunu biliyorlardı. Maksadı, "Peygamber Efendimiz dokuzuncu günü oruçlu olurlardı, sen de oruçlu ol," diye irşad etmekti."

Buhari, Müslim ve başkalarının rivayetlerinde Hazret-i Âişe'den gelmiştir ki: "Cahiliyet zamanında Kureyş kavmi aşurayı tutarlardı. O zaman Resûlüllah Efendimiz Hazretleri de tutardı. Medine'ye geldiği zaman da tuttu. Aynı zamanda başkalarına tutmalarını emretti. Ramazan farzolunduğu zaman onu terketti. Dileyen tutardı, dileyen terkederdi," demiştir.

Bu rivayetten anlaşılır ki, aşura orucunu tutmaya Medine'ye ilk geldiği zaman emir gelmiştir. Medine'ye gelmesi Rebiülevvel ayında idi. Bu takdirde ikinci yılın başında emrolunmuş olur. Ramazan orucu da ikinci yılda farzolunmuştur. Velhasıl ikisi bir yılda farzolunup sonradan aşura orucunun farziyeti neshedilmiş olup, dileyen tutsun ve dileyen terketsin, denilmiş olur.

Kureyş tâifesi aşura orucu tutarlardı demelerinin aslının, eski şeriattan alınmış olması mümkündür. Onun için aşurayı ta'zim edip o gün Kâbe'ye kisve örterlerdi. Fethü'l-Bârî'de denir ki: Rivayet olunduğuna göre "Kureyş niçin aşurada oruç tutarlardı?" diye İkrime'den sual ettiler. O da:

— Cahiliyet zamanında onlardan bir günah sâdır oldu da "Bu günah ulu bir günahtır. Bizim halimiz nice olur?" diye gönüllerinde kaldı. Bunun üzerine bazıları, onlara: "Aşura'yı tutun, günahlara keffaret olsun" dediler. Onlar da tutmaya başladılar, dedi.

Abdullah bin Ömer (r.a.)den rivayet edilmiştir ki: "Cahiliyet ehli aşurayı tutarlardı. Kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri:

— Aşura, Hak Teâlâ Hazretleri'nin günlerinden bir gündür. O halde bir kimse onda oruçlu olmak dilerse oruçlu olsun, diye buyurdu."

Buharî, Müslim ve Ebû Dâvud böyle rivayet etmişlerdir.

Müslim'in rivayetinde Seleme bin Ekva (r.a.) dedi ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, aşura günü Eslem tâifesinden bir kişiyi, halk arasında:

— **Sabahtan oruçlu olmayan olsun ve yemek yemiş olan, orucunu geceye değin tamamlasın,** yâni akşama değin yemek yemesin! diye nida etmek üzere gönderdi."

İmam Nevevî der ki: "İslâm'ın başlarında Ramazan orucundan önce aşura orucu meşru olduğunda hükmü neydi? Vacib miydi, yoksa sünnet miydi? diye âlimler ihtilâf ettiler. İmam-ı Âzam Hazretleri, "Vacibti" diye buyurmuştur. Şafiî'nin ashâbı iki kavl üzerinde ihtilâf etmişlerdir. Bunların en meşhuru: "Meşru olduğundan beri sünnet olmaktan hâli olmadı. Bu ümmet içinde asla vacib olmuş değildir. Fakat Ramazan orucu farzolunmadan önce müstehaplığı te'kitli (kuvvetli) idi. Sonradan müstehaplığı önceki mertebeden eksiktir," dediler. Bir kavl de Ebû Hanîfe Hazretleri'nin buyurduğu gibi vacip olduğu üzredir.

İhtilâfın semeresi, vacib orucun geceden niyetinin şart olmasında görülür. İmam-ı Âzam Hazretleri, onu şart etmemiştir. Zira aşura gününün başında halk oruçsuzdu. Sonradan gündüz niyetiyle oruçlu olmaya emrolundular. Oruçtan sonra kazâ ile emredilmediler, diye buyurmuştur. Şafii'nin ashâbı: "Müstehaptı. Onun için gündüz niyetiyle oruçları sahih oldu" dediler.

İmam-ı Âzam Hazretleri, vacib olduğunu "O gün oruç tutmakla emretti" sözünden istidlâl edip "Emir vücub içindir," demiştir. Şafiîler de bazı hadîslere dayanarak mezheplerine nusret etmişlerdir. Ama Şafiîlerin büyüklerinden Şeyhülislâm İbn-i Hacer der ki: "Bütün hadîs-i şeriflerden vacib olduğu çıkarılır. Zira orucuna emir geldiği sabittir. Ondan sonra orucuna te'kid emri vâki olmuştur. Ondan sonra onu işleyene nidâ te'kidi eklenmiştir. Ondan sonra "Bir şey yemiş olan akşama kadar tutsun" te'kidi daha ziyade olmuştur. Ondan sonra "Anneler çocuklarını o gün emzirmesinler" diye buyrulmakla daha da ziyade olmuştur. Bütün bunlar, şüphesiz vacib olduğuna delâlet eder."

Sahih-i Müslim'de Abdullah bin Mes'ud (r.a.): **"Ramazan farz olduğunda aşura terkolundu,"** demiştir.

Şu malûmdur ki, terkolunan müstehaplığı değildir. Zira müstehaplığı bâkidir. O halde bu, vacibliğinin terkedilmiş olduğuna delâlet eder. Ama "Terkedilmiş olan müstehaplığının te'kidliliğidir. Bâki kalan sadece müstehaplığıdır," diyenlerin sözlerinin zayıflığı açıktır. Belki müstehaplığının te'kidliliği vâkidir. Hususiyle Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin vefatı yılında ihtimamı devam etmekte idi. Zira **"Sağ olursam gelecek yıl dokuzuncu ve onuncu günlerinde oruçlu olurum,"** buyurmuştu. Aynı zamanda onun orucunu terğib ederdi. Bir oruç ki, bir seneyi örtücü olur, bundan fazla te'kid nasıl olur?"

İmam Müslim'in rivayetinde Ebû Katâde'den merfuan gelmiştir ki: Aşura günü bir seneye keffaret olur, Arefe günü iki seneye keffaret olur. Bundan açıkça Arefe gü-

nünün aşura gününden daha üstün olduğu anlaşılır. Hikmeti de şudur: Aşura, Hazret-i Mûsâ aleyhisselâm'a nisbet edilmiştir, Arefe günü ise Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri'ne nisbet edilmiştir, dediler.

İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Medine'ye gelip de Yahudilerin aşura orucu tuttuklarını görünce:

— Bu nedir? diye sordu.

— Bu iyi bir gündür. Hak Teâlâ Hazretleri, bu günde Mûsâ aleyhisselâm'a ve Benî İsrail'e düşmanlarından kurtuluş verdi. Bunun üzerine Hazret-i Mûsâ bu günde oruç tuttu, dediler.

Peygamber Efendimiz Hazretleri de:

— **Ben Mûsâ'ya sizden daha yakınım,** deyip o gün oruç tuttu.

Başkalarına da o gün oruçlu olmayı emretti."

Bu mânâ, değişik ibarelerle de rivayet olunmuştur. İmam Buharî ve Müslim nakletmişlerdir. Zikri geçen rivayetten, Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin aşura orucunda Yahudilere iktida ettiği anlaşılmasın. Böyle değildir. Evvelce işaret olunduğu üzre daha Mekke'de iken tutardı. Nihayet Medine'ye geldiğinde Yahudilerin de tuttuklarını gördü. Onlara muhalefet edip terketmedi. Zira daha o zamanlar yasaklanmayan şeylerde kitap ehline muvafakati vacibti. Hususiyle müşriklere muhalefetleri olan şeylerde. Sonradan Mekke fetholunup İslâm kuvvet ve şöhret bulunca kitap ehline de muhalefeti sever oldu.

Nitekim "Gelecek yıl dokuzuncu günü tutalım, inşaallah," demesi ne mânâ ifade ederdi? Bir rivayette: **"Gelecek yıl kalırsam elbette dokuzuncu günü oruç tutayım,"** buyurmuştur.

Bu hadîsten, Şafiî, Ahmed ve başkaları, dokuzuncu günle onuncu günü ikisini beraber tutmanın müstehap olduğunu istidlâl etmişlerdir. Zira onuncu günü tuttu ve dokuzuncu günü tutmaya niyet etti, dediler.

Nevevî der ki: "Bazı âlimlerin buyurduğuna göre dokuzuncu günle onuncu günün ikisini beraber tutmak, yalnız onuncu günü tutmakta Yahudilere teşebbüh (benzeme) den kaçmaktır. Hadîste bu mânâya işaret vardır. Bazıları onuncu günü tahsil için olmaya ihtimal verdiler. Ama birinci söz daha uygundur."

Bezzâr'ın naklinde İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri buyurmuştur ki: Resûlüllah Efendimiz: **"Aşura günü oruç tutun ve onu tutmada Yahudilere muhalefet edin. Ondan önce bir gün ve ondan sonra da bir gün oruçlu olun,"** buyurdu.

İmam Ahmed de bu hadîsin aynını rivayet etmiştir. Netice olarak Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin orucu üç mertebede idi:

1. En aşağı mertebesi, yalnız onuncu günü oruçlu olmasıdır.

2. En üstün mertebesi, dokuzuncu, onuncu ve on birinci günleri oruç tutmasıdır.

3. Buna yakın olan mertebesi, dokuzuncu ve onuncu günleri oruç tutmasıdır. Hadislerin en çoğu bunun üzerinedir.

Sahih-i Buharî'de Ebû Mûsâ'dan rivayet edilmiştir ki: "Yahudiler Aşura gününü bayramlarından sayarlardı. Peygamber Efendimiz Hazretleri:

— **Siz o gün oruç tutun!** diye buyurdu."

Bundan anlaşılır ki, muradı, Yahudilere muhalefetti. Zira bayram günü oruç günü değildir. Kendileri o günde oruç tutmakla onlara muhalefet ettiler.

İbn-i Abbas'ın hadîsi, orucun sebebinin sebepte onlara muvafakat etmek olduğuna delâlet eder. Yâni Hak Teâlâ Hazretleri'nin Hazret-i Mûsâ aleyhisselâm'a kurtuluş vermesine şükür olmak üzere oruç tutulduğuna delâlet eder. Ama bundan, onların o günü bayram itikad edip ta'zim etmeden dolayı oruçlu olmamaları lâzım gelmez. İhtimaldir ki, onların şeriatında o gün oruçlu olmak gayet büyük ta'zimdendir.

Bu mânâ Müslim'in hadîsinde açık olarak gelmiştir ki: "Hayber ehli Aşura günü oruç tutarlardı ve o günü bayram ittihaz eder, kadınlarına süslü elbiselerini giydirirlerdi," demiştir.

3. Fasıl

Peygamberimizin Şaban Ayında Oruç Tutması

İmam-ı Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Hazret-i Âişe (r.a.) buyurmuştur ki: **"Resûlüllah Efendimiz'in Ramazan ayından başka bir ayı tam olarak tuttuğunu görmedim. Şaban ayında oruç tuttuğundan çok başka bir ayda tuttuğunu da görmedim,"** demiştir.

Başka bir rivayette: **"Hiç bir ayda Şaban'dan daha çok oruçlu olmazdı. Onu tamamen tutardı,"** demiştir.

Tirmizî'nin rivayetinde: **"Ondan az bir miktarını tuttuğu da olurdu, tamamını tuttuğu da olurdu,"** demiştir.

Bunlardan anlaşılır ki, Şaban ayının tamamını tuttuğu da vâki olurmuş. Bu mânâda bazı rivayetler daha gelmiştir ki, Ebû Dâvud'un naklinde:

"Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin aylardan oruç tutmayı en çok sevdiği ay Şaban ayı idi. Onda oruçlu olur ve ondan sonra Ramazan'a ulaştırırdı," demişlerdir.

Nesâî'nin rivayetinde: **"Şaban ayında oruç tutar veya Şaban'ın tamamını tutardı,"** demiştir. Bir rivayette: **"Şaban ayında ancak az bir miktar tutardı,"** demiştir. Bir rivayette de: **"Şaban'ın tamamında oruç tutardı,"** demiştir.

İbn-i Hacer: "Bu hadîslerden murad, Şaban'ın ekserini oruç tutardı, demektir," dedi.

İmam Tirmizî'nin îbn-i Mübârek'den rivayet ettiği üzre: "Arap konuşmasında bir ayın ekseri oruç tutulsa '**Same şehru küllehu — Bütün ay oruç tuttu,**' derler." Bir kimse gecenin bir kısmında yemekle, bir kısmında başka şeylerle meşgul olsa ve ekserinde namaz kılsa '**Karne leyletehu ecmâe — Gecenin tamamında namaz kıldı,**' derler." Tirmizî der ki: "İbn-i Mübarek iki hadîs arasını bu teville birleştirdi. Kül'den murad ekseridir. Mecaz yoliyle böyle demek olur."

Ama Tayyibî, bu mânâyı çok uzak görüp şöyle tevil etmiştir ki: "Bazen Şaban'ın hepsini tuttuğu ve bazen de vacib sanmasınlar diye ekserini tuttuğu olurdu," demiştir.

İbn-i Münir: "Yahut şudur ki, kül'den murad ekseridir ve Âişe'nin sözü mübalâğaya hamlolunur. Yahut ikinci sözü daha sonradır. Birinci sözü, Fahr-i Âlem Hazretleri'nden ilk müşahede ettiğine göredir. İkinci sözü sonra müşahede ettiğine göredir," demiştir. Ama doğrusu evvelki tevildir, bu zorluk yüklemedir, dediler.

Şaban'da orucu daha çok tutmasının hikmeti neydi? diye ihtilâf etmişlerdir. Bazıları: "Her aydan üç gün tutmak güzel âdetlerindendi. Ama bazen yolculuk veya başka mâniler yüzünden terkettiği olurdu. Onları toplayıp Şaban ayında tutardı," dediler. Bazı âlimlerse: "Muradı, Şaban ayını ta'zimdi," dediler. Bir rivayette: "Ramazan'dan sonra ayların en üstünü Şaban'dır," diye gelmiştir.

Bir rivayette Ebû Hüreyre'den (r.a.), merfuan: "**Ramazan'dan sonra en üstün oruç Muharrem orucudur,**" diye gelmiştir.

Ama bu hususta daha üstün ve bunlardan daha doğru olan, şu hadîs-i şeriftir ki, Nesâî ve Ebû Dâvud'un rivayetlerinde Üsâme bin Zeyd (r.a.) dedi ki: "Fahr-i Âlem Hazretleri'ne:

— Yâ Resûlâllah! Şaban'da tuttuğun gibi sair aylarda tuttuğunu görmüyorum, dedim.

Peygamber Efendimiz:

— **Elbette o, Receb ve Ramazan arasında halkın kendisinden gafil olduğu bir aydır,** diye buyurdu."

Peygamber Efendimiz Hazretleri, hadîs-i şerifle şuna işaret eder ki, Şaban ayı, iki ulu ayın arasında bulunduğu için halk onlarla meşgul olup bundan gaflet ettiler. Bu ay kendisinden gaflet olunan ay oldu...

İnsanlardan çok kimse zanneder ki, Receb orucu Şaban orucundan daha üstündür. Ama böyle değildir. Halkın gaflet ettikleri vakti tâatle ihyâ etmekte çok faydalar vardır. Bunlardan biri, tâati gizlemektir. Nâfileleri gizlemek daha üstündür. Husu-

siyle oruç olursa... Zira oruç, kulla Mevlâ'sı arasında bir sırdır. Biri de şudur ki, Şaban'ı tutmak nefse meşakkatlidir. Şu cihetten ki, diğerlerinde tâat ve ibadet çok olur; halk birbirini görerek meşgul olunca nefse kolay gelir. Ama her biri başka bir âleme düştüğünde tâatle meşgul olmak nefse zor gelir. Meselâ Ramazan ayında olan tâat ve ibadeti, yine Şevval ayında farz etsen iş daha açık anlaşılır.

Bazıları da: "Peygamber Efendimizin Şaban orucunu çok tutmasının sebebi şu idi ki, bir gün Âişe (r.a.):

— Yâ Resûlâllah! En çok oruç tuttuğunu Şaban'da görüyorum? dedi.

Peygamber Efendimiz de:

— Ölüm meleği kimin ruhunu kabzedecekse bu ayda yazılır. Ben, oruçlu iken ismimin yazılmasını tercih ederim, diye buyurdu."

Ama bu hadîsin isnadında zayıflık vardır. Bu hadîs mürsel olarak da gelmiştir. Ve bu daha doğrudur, demişlerdir.

Bazıları da: "Nefsi oruca alıştırıp mutad etmek için Şaban ayında çok oruç tutardı. Ramazan'a kuvvet ve neş'eyle girmeyi murad edinirdi," dediler.

— Muharrem ayında orucun Şaban ayından daha üstün olduğuna dair hadîs gelince niçin Resûlüllah Efendimiz Hazretleri Muharrem'de çok tutmazdı? denirse İmam Nevevî buna cevap verip:

— İhtimaldir ki, fazileti ömrünün sonlarında malûm olup Muharrem'de çok oruç tutmaya mecali olmamıştır. Yahut o ayda seferden veya başka şeylerden mâniler zuhur etmiştir, dedi.

Ama Receb ayı hususunda bazı Şafiîlerin "Diğer aylardan daha üstündür" demelerini İmam Nevevî beğenmeyip: "Bu söz zayıftır," demiştir. Fakat Receb'de oruçlu olmanın faziletine delâlet eden hadîs-i şerifler gelmiştir. Bu cümleden biri *Sünen-i Ebî Dâvud*'da geldiğine göre: **"Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Haram Aylar'da oruç tutmayı müstehap görürdü. Receb, o aylardan biridir,"** denilmiştir.

Haram Aylar **(Eşhür-i Hurum)** dedikleri dört aydır:

1. Receb,
2. Zilkade,
3. Zilhicce,
4. Muharrem.

'Bazı rivayette gelmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, ashâbından bir kimseye: **"Haram aylardan kimisinde tut ve kimisinde terket,"** diye buyurmuştur. Bundan anlaşılır ki, Haram Aylar'dan bazı günü tutup sairini terketmek gerekmiş.

Muslim'ın rivayetinde Osman bin Hakım Ensarî'den rivayet edilmiştir ki: "Receb orucunun ahvalinden Saîd bin Cübeyr'e sual ettim.

— Ben İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'nden işittim ki: "**Resûlüllah Efendimiz Hazretleri oruç tuttuğu zaman öyle tutardı ki, biz, artık iftar etmez** (sonuna kadar oruca devam eder) **derdik. Oruç tutmadığı zaman da öyle terkederdi ki, biz, artık oruç tutmaz, derdik,"** dedi, diye cevap verdi."

Saîd bin Cübeyr'in İbn-i Abbas'ın sözüyle verdiği cevaptan anlaşılır ki, muradı, "Onda nehiy yoktur, müstehaplık da yoktur. Belki geri kalan ayların hükmündedir," demektir.

Ebû Dâvud'un ve başkalarının rivayetlerinde Atâ'dan rivayet edilmiştir ki, Urve, bir gün Abdullah bin Ömer Hazretleri'ne sordu:

— Peygamber Efendimiz Hazretleri, Receb ayında oruçlu olur muydu? dedi.

O da üç kere:

— Evet, oruç tutardı ve Receb'i ta'zim ederdi, dedi.

Ebû Kılâbe'den rivayet edilmiştir ki: "Elbette Receb ayının oruçluları için cennette bir köşk vardır," demiştir.

Beyhakî: "Kılâbe, tabiînin büyüklerindendir. Kendisine yetişmeyen haberi söylemez. Yâni Peygamber Efendimizin böyle buyurduğunu ashâbın emin olanlarından işitmiştir," demiştir. En doğrusunu Allah bilir.

4. Fasıl

Peygamberimizin Zilhiccenin On Gününde Oruç Tutması

Murad, Zilhıcce'nin başından dokuz gün oruç tutmaktır. Ebû Dâvud'un naklinde Huneydetı'bnı Hâlıd kendı karısından, o da Mü'minlerin Analarının kımisınden rıvayet etmıştir ki: "**Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Zilhicce'nin dokuz günü oruç tutardı,"** demıştır.

Ama Hazret-i Âişe'den rivayet olunan şudur ki: "Ben tuttuğunu hiç görmedim," demiştır. Muslim ve Tirmızî ondan böyle nakletmışlerdir. Bunun zahırı, o on günün orucunun kerahetını vehmettirıcıdır. Ama kerıh değil, belkı son derece müstehaptır. Hususıyle dokuzuncu gunu kı, Arefe günudur.

Sahıh-ı Buharî'den de şu da sâbıttır ki, âlemlerin hocası Efendimız: "Hıç bır gun yoktur kı, onda olan sâlıh amel bunda olandan daha ustün olsun," demıştır.

Muradı Zılhıcce'nın ılk on gunu ıdı. Mânâsı: "Gunlerden hıç bırı yoktur kı onda olan amel, Zılhıcce'nın on gununde olan amelden daha üstun olsun," demektır.

Oruç da sâlih ameller cümlesindendir. O halde hadîs-i şerif Zilhicce'nin on gününde tutulan orucun faziletine delâlet eder. On gün tâbiri galibe hamledilmiştir. Asıl tutulan dokuz gündür.

Hazret-i Âişe'nin sözünü de tevil edip dediler ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin tutmaması belki yolculuk veya hastalık gibi bir âraz sebebiyledir. Yahut Âişe (r.a.) onu görmemiştir. Bundan gerçekte tutmamış olması lâzım gelmez."

İbn-i Hacer der ki: Kasım bin Ebû Eyyûb'un rivayetinde vâki olmuştur ki, Peygamber Efendimiz: "Kurban ayının on gününde işlenen hayırlı amelden Allah indinde daha temiz ve ecri daha büyük bir amel yoktur," diye buyurmuşlar.

Bundan da açıkça anlaşılır ki, hayır ve hasenattan Zilhicce'nin on gününde vâki olan, Allah indinde temizdir ve ecri daha fazladır.

Ebû Avâne ve İbn-i Hibbân'ın sahihlerinde Hazret-i Câbir'den rivayet edilmiştir ki: "Allah indinde Zilhicce'nin on gününden üstün olan gün yoktur," diye buyurmuştur.

Hâsılı bu hadîs-i şeriflerden sâbit oldu ki, senenin sair günleri üzerine Zilhicce'nin on günü daha faziletlidir.

Buyurmuşlardır ki: Bir kimse "En faziletli günlerde oruç tutmak nezrim olsun," dese veya bir işi senenin en faziletli günlerine talik ederek bir adakta bulunsa eğer başka bir şey zikretmeksizin sadece en faziletli olanı kasdetmişse Arefe gününü tayin etmiş olur. Zira senenin ondan daha faziletli günü yoktur. Eğer hafta günlerinin en üstünü demekse Cuma günü tayin edilmiş olur. Nitekim Cuma gününün fazileti hakkında nakil geldiği daha önce geçmiştir. Mezkûr on günün içinde vâki olan Cuma günü iki cihetten faziletli olur:

1. Haftanın günlerinin en üstünüdür.
2. Senenin en faziletli günlerindendir.

Mezkûr günlerin senenin sair günlerinden daha üstün ve daha faziletli olmasının hikmeti, Allah bilir ki, şudur: Onda ana ibadetlerin toplanması ve birleşmesi mümkündür. Bunlar da, oruç, namaz, sadaka ve Beytullah'ı hac (ziyaret) etmektir. Bunların hepsinin sair günlerde olması kabil değildir.

Ebû Ümâme bin Nakkaş der ki: "Eğer sual olunup "Zilhicce'nin ilk on günü mü daha üstündür, yoksa Ramazan'ın son on günü mü?" denilirse cevabı şudur: Zilhicce'nin on günü daha üstündür. Şu cihetten ki, o, Arefe gününü kendi içinde bulundurur. Arefe günü öyle bir gündür ki, Bedir gününden başka günlerde mel'un şeytan, Arefe gününde hor, hakir ve zelil olduğu gibi hiç bir günde olmaz. Arefe günü mel'unun başı çok dertlidir. Arefe gününün iki seneye keffaret olduğu ise daha önce geçmiştir. Ve Kurban günü, Hak Teâlâ Hazretleri katında hürmet cihetinden günle-

rin en büyüğüdür. Ona Yevmü'l-Haccu'l-Ekber (En Büyük Ziyaret Günü) diye isim vermiştir. O da Zilhicce'nin onundadır. Ramazan'ın son on günü şu cihetten üstündür ki, Kadir Gecesi'ni kendi içinde bulundurucudur. Hak Teâlâ Hazretleri:

"Leyletü'l-kadri hayrün min elfi şehrin — Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır," (Kadir sûresi: 97/3) buyurmuştur.

Sözün kısası, ikisinin birbirinden bir yönden üstünlükleri vardır. Bazı cihetle bu ondan üstün ve bazı cihetle o bundan üstündür, demeğe gelir. Nitekim Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, hadîs-i şerifinde **"Mâ min eyyâmi...** — daha üstün **gün yoktur,"** diye tabir buyurup **"Mâ min aşeri...** —... daha üstün **on gün yoktur,"** dememesi ya da buna benzer bir söz buyurmaması mezkûr cevaba işarettir. Zira şeref, Zilhicce'nin on gününün günlerinde ziyadedir, Ramazan'ın son on gününün ise gecelerinde ziyadedir. Ama iki on günün her biri günleri ve geceleriyle itibar olunup birinin hepsi diğerinin hepsine nisbet edilirse Ramazan'ın son on gününün daha üstün olduğunda şüphe yoktur. Zira Kadir gecesinin bin aydan daha hayırlı olması muhakkak onun üstünlüğünü gerektiricidir."

5. Fasıl

Peygamberimizin Haftanın Günlerinde Oruç Tutması

Tirmizî ve Nesâî'den rivayetle Hazret-i Âişe (r.a.): **"Elbette Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutardı,"** diye buyurmuştur.

Hadîsin metninde geçen **"Yeteharrî — Araştırır, taleb ederdi,"** sözü, -yâni hadîsin lâfzen tercümesinde "Pazartesi ve Perşembe orucunu taharrî ederdi," ifadesi- müstehaplığını göstericidir.

Ebû Katâde (r.a.) dedi ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne, Pazartesi günü oruç tutmalarının hikmetini sordular:

— Ben o gün doğdum ve o gün üzerime vahiy indi, diye buyurdu."

Tirmizî'nin naklinde Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki: **"Peygamber Efendimiz Hazretleri buyurdu:**

— Kulların amelleri Hak Teâlâ Hazretleri'ne Pazartesi ve Perşembe günleri arz olunur. Ben, benim amelimin oruçlu olduğum halde arz olunmasını severim."

Ali bin Talha, İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'nden rivayet eder ki, **"Mâ yelfiz min kavlin illâ ledeyhi rakîbun atîdun — Hiç kimse hiç bir söz söylemez ki, onun yanında gözeten ve kaydeden biri hazır olmasın,"** (Kaf sûresi: 50/18) âyet-i kerîmesinin tefsirinde buyurmuş: "Kişinin hayır ve şer söylediği hep yazılır. Hattâ yedim, içtim, geldim, gittim, gördüm ve işittim dedikleri bile yazılır. Yazılmadık hiç bir keli-

mesi kalmaz. Perşembe günü olunca sözü ve işi Cenâb-ı İzzet'e arz olunur. Hayır ve şer kısmından olanlar kesinleşir, diğerleri terkolunur."

Yine buyurmuşlardır ki: "Arz iki türlüdür:

1. Umumî Arz: Her sabah ve akşam vâki olur.
2. Hususî Arz: Pazartesi ve Perşembe günlerinde vâki olur."

Sahih-i Müslim'de Ebû Mûsâ'dan (r.a.) rivayet edilmiştir ki: **"Resûlüllah Efendimiz bizi beş sözle yanılmaktan korudu ve buyurdu:**

— Elbette Allah uyumaz ve uyumak ona yakışmaz. Alçak ve yüksek her şey ona arz olunur. Gece olan amel gündüz olmadan ve gündüz olan amel gece olmadan ona arz olunur."

Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutmasının tarzı hakkında İmam Nesâî, Ümmü Seleme'den (r.a.) rivayet etmiştir ki: "Peygamber Efendimizin güzel âdetleri şu idi ki: Her aydan üç gün oruç tutardı. Pazartesi ile Perşembeyi bu Cumadan tutardı. Pazartesini gelecek Cumadan tutardı," dedi.

Yâni: "Bir hafta ikisini tutardı, öbür hafta yalnız Pazartesini tutardı," demek olur.

Bir rivayette ayın ilk Pazartesi gününü tutardı, sonra Perşembe gününü tutardı, demişlerdir. Hâsılı bazen öyle, bazen böyle ederlermiş.

Bir rivayette de Âişe'den (r.a.) gelmiştir ki: "Bir aydan Cumartesi ve Pazar günlerini tutardı, öbür aydan Salı, Çarşamba ve Perşembe günlerini tutardı," demiştir. Bazı rivayette: "Cumartesi ve Pazar günleri Yahudi ve Hıristiyanların bayramları olduğundan onlara muhalefet için o günlerde çok oruçlu olurdu," demişlerdir. Ama bu rivayette kuvvet ve sıhhat olduğu pek anlaşılmaz.

İmam Ahmed, Tirmizî ve başkalarının naklinde: **"Cumartesi günü farz olan oruçtan başka oruç tutmayınız. Sizden biriniz, o gün bir üzüm tanesi kabuğundan veya bir ağaç dalından başka bir şey bulamasa da onu çiğnesin,"** diye gelmiştir.

Ama bu kerahet Cumartesinin yalnız tutulduğu zamandadır. Pazar günü ile beraber tutulursa mekruh olmaz, demişlerdir. Bu şuna benzer ki, bir kimse Cuma gününü oruca tahsis eder, önünde ve sonunda olan günleri tutmaz.

İmam Mâlik, bu kavli inkâr edip: "Cuma günü oruç tutmak güzeldir," demiştir.

İmam Nevevî der ki: "İmam Mâlik'in böyle demesi kendi ictihadiyledir. Başkaları ona aykırı ictihat etmişlerdir. Ama Fahr-i Âlem Hazretleri'nin sünneti, onun ve başkalarinm ictihadından önde gelir. Gerçekten sabit olmuştur ki, Resûlüllah Efendimiz Cuma gününün orucundan nehiy buyurmuştur. O halde buna kail olmak belirlenmiş oldu. İmam Mâlik mazurdur, zira bu haber ona ulaşmadı."

İmam Mâlik'in ashâbından Dâvud da: "Bu hadîs İmam Mâlik'e ulaşmadı. Yoksa muhalefet etmezdi," demiştir.

Cuma günü yemenin müstehap olması şundan dolayıdır ki, Cumada meşru olan vazifelerin edâsına kuvvet ve neş'e hâsıl olur, usanmak ve üşenmek gelmez. Nitekim Arefe'de hacıların oruç bozması müstehaptır. Eğer sual olunup:

— Cumada oruç bozmanın müstehaplığının sebebi bu ise ondan önce ve sonra birer gün oruç tutmakla kerâheti zail olmaz. Zira zikredilen mânâ bâkidir, denilirse cevabı şudur:

— Onları tutmanın fazileti, Cumanın vazifelerinde vâki olan usanma ve üşenmenin kusurları yerine kaim olur, demişlerdir. En iyisini Allah bilir.

6. Fasıl

Peygamberimizin Biyz Günlerinde Oruç Tutması

Biyz günleri diye o günlere derler ki, geceleri sabaha kadar ayın aydını olur. Onlar ayın (gök ayının) on üçüncü, on dördüncü ve on beşinci günleridir. Ayda gündüzü ve gecesi tamamen aydınlık olan bunlardan başka gün yoktur. Biyz günleri "ak günler" demektir. Tam bir gün gecesiyle beraber muteber olduğu için bu günlere Eyyâmu'l-Biyz denilip sıfat ve mevsuf suretinde zikretmişlerdir.

İmam Nesâî'nin naklinde İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, biyz günleri, hazerde ve seferde iftar etmezdi," demiştir.

İmam Ahmed mü'minlerin anası Hafsa'dan rivayet eder ki: "Resûlüllah Efendimiz, aşura gününde, Zilhicce'nin on gününde ve biyz günlerinde oruç tutar, sabahın iki rek'at sünnetini kılardı. Bu dört şeyi terketmezdi," demiştir.

Bazı rivayetlerde Hazret-i Âişe-i Sıddîka (r.a.)dan rivayet edilmiştir ki: **"Resûlüllah Efendimiz, günleri kayırmazdı, ayın hangi günleri olursa olsun her aydan üç gün oruç tutardı,"** demiştir.

Bazıları: "Şunun için belirli üç günü tutmazdı ki, tayin edilmiş sanılmasın," dediler. "Hak Teâlâ Hazretleri bu üç günü siyâm-ı dehr (bütün zaman oruçlu olmak) derecesinde kılmıştır," diye buyurmuşlardır.

Sünen sahiplerinin rivayetlerinde İbn-i Mes'ud Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: **"Peygamber Efendimiz, her ayın gurresinden (başından) üç gün tutardı,"** demiştir.

Bütün bu rivayetlerden şu hâsıl oldu ki, kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri'nin orucu birkaç şekil üzre imiş:

1. Her ayın ilk Pazartesi gününü tutup ondan sonra Perşembe günü, ondan sonra bir Perşembe daha tutarlarmış.

2. Bir aydan Cumartesi, Pazar ve Pazartesi günlerini tutup öbür aydan Salı, Çarşamba ve Perşembe günlerini tutarlarmış.

3. Biyz günlerini tutarlarmış.

4. Her ayın başından üç gün tutarlarmış. Bir cemaat ve Hasan-ı Basrî (Allah ona rahmet etsin) Hazretleri, bu yolu seçkin tutmuşlardır.

5. Belirli olmayan üç gün tutarlarmış.

Kadı Iyâz der ki: "İmam-ı Âzam Hazretleri'nin üstadlarından olan İmam Nehaî, her ayın sonundan üç gün tutmayı ihtiyar etmişlerdir. Tâ ki, geçen günlerde vâki olan günahlara keffaret olsun diye. Bazıları, her ayın ilk gününü, onuncu gününü ve yirminci gününü tutmayı ihtiyar etmişlerdir. İmam Mâlik böyle tutardı, demişlerdir. Mâlikîlerden bazı kimseler, "Ayın birinci günü, on birinci ve yirmi birinci günleri tutulması gerek. Ebû Derdâ (r.a.) Hazretleri'nden böyle nakledilmiştir," demiştir."

İsnevî, Mâverdî'den hikâye etmişlerdir ki, eyyâm-ı sevd'de (kara günlerde, ayın karardığı son günlerinde) tutmak daha müstehaptır. Eyyâm-ı Sevd dedikleri, ayın yirmi yedinci günü ile geri kalan iki gündür. Ama Eyyâm-ı Biyz'i (ak günleri, dolunay bulunan günleri) tutmak ondan daha üstündür. Zira ayın ortasıdır ve her şeyin ortası en iyisi, en yücesidir, demişlerdir.

Bazıları ayın başından üç gün tutmayı tercih edip "Kim bilir, sonradan ne mâni zuhur edeceği belli olmaz. Hemen ayın başından tutmak yeğdir," demişlerdir. Doğrusunu Allah bilir.

5. Peygamberimizin İtikâfı, Ramazanın Son Onunda İctihadı ve Kadir Gecesini Araştırması

Evvelâ malûm olsun ki, itikâf, lûgatta eğlenmek ve bir nesnenin üzerine dâim olup durmaktır. Şeriatta ise itikâf, er kişinin mescidde cemaatte, kadın kişinin ise evinde itikâf niyetiyle eğlenmesidir. İtikâf üç kısımdır:

1. Vacib olan itikâf: Nezrolunan itikâftır.

2. Müekked sünnet olan itikâf: Ramâzan'ın son on gününde olan itikâftır.

3. Müstehap olan itikâf: Her ne zaman olursa ettikleri itikâftır.

Vacib olan itikâfın sıhhati için oruç şarttır. Müstehap olan için şart değildir. Zahir rivayette İmam-ı Âzam Hazretleri'nden rivayet edilmiş olan budur, İmameyn Hazretleri de bunu ihtiyar etmişlerdir. Bir rivayet üzre müstehabın en azı bir saattir. Onun için muayyen bir had yoktur. Hattâ bir kimse, mescide girse ve dışarı çıkıncaya kadar itikâfa niyet etse sahihtir.

Yine İmam-ı Âzam Hazretleri'nden gelen bazı rivayette: "Müstehabın sıhhati için de oruç şarttır ve en azı bir gündür," demişlerdir. Hanefî kitaplarında yazılı olan budur.

İmam Şafiî, camide itikâf etmeyi müstehap tutmuştur. İmam Mâlik şart tutmuştur. Seleften Zührî ve bir tâife mutlak olarak camie mahsus kılmışlardır. Şafii Hazretleri de eski kavlinde buna işaret etmiştir. Huzeyfe bin Yemânî (r.a.) üç mescide mahsus kılmıştır. Atâ, Mekke ve Medine mescidlerine mahsus kılmıştır. İbn-ı Müseyyep, Medine Mescidi'ne mahsus kılmıştır.

Âlimler ittifak etmişlerdir ki, itikâfın en çoğuna sınır yoktur. Ama en azının ne miktar olduğu hakkında İmam-ı Âzam Hazretleri'nden gelen rivayetler diğerlerinden

üstün tutuldu. İmam Mâlik'den bir rivayette on gün, bir rivayette bir gün veya iki gündür. İttifak üzre cimâ ile itikâf bozulur, demişlerdir.

Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde Âişe-i Sıddîka'dan (r.a.) rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Ramazan'ın son on gününde itikâf ederlerdi. Buharî'nin naklinde Ebû Hüreyre (r.a.): **"Resûlüllah Efendimiz her yıl on günü itikâf ederdi. Kabzolunduğu yıl iki kere onar gün** (yirmi gün) **itikâf etti,"** demiştir.

Şeyhayn'ın rivayetlerinde Ebû Saîdi'l-Hudri (r.a.)den gelen hadîs-i şerifte şöyledir: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Ramazan'ın ilk on gününde itikâf etti. Ondan sonra ortadaki on gününde itikâf etti. Ondan sonra mübarek başını itikâf ettiği yerden çıkarıp:

— Ben Kadir Gecesi'ni isteyip ilk on günü ve ikinci on günü itikâf ettim. Ondan sonra rüyada "Kadir Gecesi, son on gündedir," dediler. O halde itikâf eden, son on günde itikâf etsin. Gerçekten Kadir Gecesi'ni bana gösterdiler. Sonra unutturdular. Gerçekten ben, kendimi, o gecenin sabahında su ile balçık arasında secde ederken gördüm. O halde siz de onu son on günde iltimas edin (tutun) ve her tek günde iltimas edin, diye buyurdu."

Ebû Saîd der ki: "O gece yağmur yağdı. Mescidin örtüsü damladı. Ondan sonra yirmi birinci günün sabahında kendi gözümle gördüm, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin mübarek alnında su ve balçık eseri vardı."

Gerçekten Kadir Gecesi'nin hangi gece olduğunu Allah'dan başka kimse bilemez. Ama Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri'nden rivayet edilmiş olduğu üzre mübarek Ramazan'ın son on gününde aramak gerekir. Onun da tek günlerinde olduğu sanılır. İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe Hazretleri'nin mezhebi üzre yirmi yedinci gecedir. Zira bu gece olduğuna dair kuvvetli deliller ve karineler vardır.

Sünen-i Ebî Dâvud'da İbn-i Mes'ud Hazretleri'nden merfuan geldiğine göre on yedinci gecesidir.

Taberânî de Ebû Hüreyre'nin hadîsinden merfuan rivayet etmiştir ki: "Kadir gecesini, on yedinci, on dokuzuncu, yirmi birinci, yirmi üçüncü, yirmi beşinci, yirmi yedinci ve yirmi dokuzuncu gecelerde tutun," demiştir.

Hâsılı bu hususta âlimler çok ihtilâf etmişlerdir. Bazıları bunun için ayrıca risale yazmışlardır. İbn-i Hacer bu hususta âlimlerin sözlerinden kırktan fazla kavli toplamıştır. Nitekim Cumanın saati hakkında pek çok sözler toplamıştır. Bunda da öyledir.

Şafiî mezhebinde son on güne münhasırdır ve "Başka gecelerde kadr vâki olmaz," demiştir.

Mehâmilî: "Ramazan'ın her gecesinde umulur," demiştir. Şeyh Ebû İshak ve İmam-ı Gazalî de böyle demişlerdir. İmam Kurtubî: "Şaban'ın nısfı gecesidir," diye

hikâye etmiştir. Daha nice sözler zikretmişlerdir. Tefsir âlimleri Kadir sûresinin tefsirinde bunları irad etmişlerdir.

Bazı Mâlikî ve Şafiî âlimlerinden rivayet edilmiştir ki, Kadir Gecesi bu ümmete mahsustur. Eski ümmetlere verilmemiştir. Bazıları, "Eski ümmetlere de verilmişti," dediler. Şundan istidlal ettiler ki, İmam-ı Nesâî'nin Ebû Zer (r.a.)den rivayet ettiği hadîste: "**Yâ Resûlâllah! Kadir gecesi, sizden önce gelen peygamberler zamanında vardı da onların ölümüyle kaldırıldı mı? dedim.**

Resûlüllah Efendimiz:

— **Öyle değildir. Belki o gece bâkidir.*** **Onların zamanında vardı, şimdiki zamanda da vardır, diye cevap buyurdu,"** demiştir.

Malûm olsun ki Kadir Gecesi'nin bazı alâmetleri vardır. Bu cümleden biri *Sahih-i Müslim*'de Übey bin Kâ'b'dan rivayet edilmiştir ki: "Onun sabahında güneş şuasız doğar," demiştir.

İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Kadir gecesi sıcak değildir, soğuk da değildir. Onun ertesi günü sabahı güneş, kızıl ve zayıf olduğu halde doğar," demiştir.

Ama bu sıfatın nedret üzre olması Arap diyarına, belki Hicaz toprağına göredir. O memleketlerde buhar az olduğu için ekseri sabahlarda güneş nuranî doğar, zikredilen sıfat üzre doğması nadiren olduğundan Kadir Gecesi'ne alâmet olmuştur. Yoksa Rum (Anadolu ve Rumeli) diyarında ve buharı galip olan yerlerde güneş her sabah bu görünüşte doğar. Tâ bir iki süngü boyu yükselmedikçe kızıllığı gidip nurlanmaz.

İmam Ahmed'in naklinde Übâde bin Sâmit (r.a.) merfuan rivayet etmiştir ki: "O gece öyle safâ üzredir ki, sanki ay doğup yükselmiştir. Muhalif yeller esmez, havası sükûn üzredir ve gökyüzü açıktır. Onda sıcak ve soğuk yoktur. O gecelerde yıldız atılmaz," buyrulmuştur.

İmam Beyhakî, *Vakitlerin Faziletleri*'nde, "O gece hep tuzlu sular tatlı olur," demiştir.

Sahih-i Buharî'de Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki: "**Peygamber Efendimizin güzel âdetleri şu idi ki, Ramazan'ın son on gününe girdiği zaman şedd-i mîzer ederdi** (peştemalını bağlardı). Yâni kadınlara yaklaşmayı terkederdi yahut tâat ve ibadete hazır olurdu ve ciddiyetle çalışırdı demektir. **Ve geceyi ihya ederdi,"** demiştir.

Geceyi ihyâ etmekten murad, gecede uykuyu terketmek yahut gecede uykuyu terkederek nefsini ihyâ etmek (diriltmek, ölü gibi olmaktan kurtarmak) demektir. Zira **"Ölüm uykunun kardeşidir,"** denilmiştir. Geceye izâfe edilmesi genişletme yoliy-

* Kadir Gecesi "bâki" olunca günümüzde ve gelecekte de var olacaktır, demek olur. (S.N.)

ledir. Yâni o günün gecesini ve gündüzünü ihyâ etmeyi ifade edicidir. Âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri'nin: **"Lâ tec'alû büyûteküm kubûren — Evlerinizi kabirler gibi etmeyin,"** buyurması gibidir. Zira bundan murad, "Ölüler gibi uyuyarak evlerinizi kabirler gibi etmeyin," demektir.

Güzel âdetleri şu idi ki, Ramazan'ın son on gününde ettiği ibadetler sair günlerden daha fazla olurdu. Son on güne mahsus bazı şeyler işlerdi. Bu cümleden biri zikrolunduğu üzre geceyi ihyâ etmektir. Bundan muradın, gecenin tamamında uykuyu terkedip asla uyumamak olması muhtemeldir*. Nitekim zayıf bir vecihle Âişe'den rivayet edilmiştir ki: **"Ve ihyâullahi küllehu — Ve Allah her şeyi diri tutar,"** demiştir.

Müsned'de ondan rivayet edilmiştir ki: **"Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Ramazan'ın yirmisini namaz ve uyku ile karışık ederdi. Bazen namaz kılıp bazen uyurdu. Son on günü olduğunda teşmîr ve şedd-i mîzer (-kolları- sıvamak ve peştemal bağlamak) ederdi. Yâni çalışıp çabalardı, ibadetten hâli kalmazdı,"** demiştir.

Zayıf bir rivayette Enes'den (r.a.) gelmiştir ki: "Ramazan girdiğinde bazen kaim ve bazen nâim olurdu (bazen namaz kılar, bazen uyurdu). Yirmi yedinci günü olduğu gibi uyku zevkini tatmazdı," demiştir.

Şu da muhtemeldir ki, gecenin ekserinde uyku terk olunsa geceyi ihyâ etti denilir ve Fahr-i Âlem Hazretleri'nin ihyâsından da murad bu olsa gerektir, demişlerdir.

İmam Şafiî: "Bir kimse, kadir gecesinde yatsı ve sabah namazlarını cemaatle kılsa elbette o kimse kadir gecesinden nasibini almıştır," demiştir.

Ebû Şeyh'in rivayetinde Ebû Hüreyre'den (r.a.) merfuan gelmiştir ki: "Ramazan ayında yatsı namazlarını cemaatle kılan bir kimse, gerçekten kadir gecesine yetişti," buyurmuşlar.

Peygamber Efendimizin güzel âdetlerinden biri de şu idi ki, son on günde ehlini uykudan uyarırdı. Yâni onlara da geceleyin tâat ve ibadet ettirirdi. Son on günde ak-

---

* İhyâ (diriltme), mecazen gafletten ölü gibi cansız kalan gönüllerin bilgi nuru ile diriltilmesi demektir. Böyle bir gönül, her an Allah'la beraber olduğunu bilir, tanır, O'ndan her an, hattâ bedenin uykusu esnasında bile feyz ve ilham alır. Nitekim Resûlüllah Efendimiz'in "Benim bedenim uyur, fakat kalbim uyumaz," buyurdukları daha önce geçmişti. Böylece anlaşılır ki, Resûlüllah Efendimiz'in gündüz ve gece her saati dirilik üzre idi. Bazı gün ve gecelerde ibadete devam etmeleri, kendileri için değil, ümmetini teşvik içindi.
Asıl ihyâ'dan maksadın bu gönül diriliği olduğu anlaşıldıktan sonra bilmek gerekir ki, bu dirilik durup dururken kendi başına hâsıl olmaz. Bunun için çalışıp çabalamak gerektir. Bunun yolları ise Marifetullah, Zikrullah, Muhabbetullah ve Muhabbet-i Resûlüllah'dır. Aslında bedenî ve malî bütün ibadetlerin gayesi, kişide bu gönül diriliğinin hâsıl olmasıdır. Bu diriliğe kavuşan kişi, bir an bile Allah'dan gafil olamaz. Gündüzü ve gecesi Allah'la beraber olur. Böyle bir kimse yüksek bir kadre erişir. Onun her gecesi, gündüzleri gibi, dirilik üzre geçer. İşte böyle bir kadre erişen bir kişinin bir gecesi, gaflet içinde kendinden ve Rabbinden habersiz yaşayan kişilerin bin ayına bedel, hattâ ondan daha hayırlı olur. (S.N.)

şam yemeğini seher vaktine değin tehir ederdi. Nitekim Enes ve Âişe'nin (Allah onlardan razı olsun) hadîslerinde: **"Resûlüllah Efendimiz, akşam yemeğini sahur yemeği olarak yerdi,"** diye gelmiştir.

İbn-i Ebî Âsım Hazret-i Âişe'nin hadîsini şu ibareyle çıkarmıştır: **"Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Ramazan geldiği zaman, hem kalkıp namaz kılar, hem de uyurdu. Son on günü girdiğinde peştemalını bağlar, kadınlardan sakınır, iki ezan arasında gusleder ve akşam yemeğini sahurda yerdi."**

Enes'in hadîsinin de sözü şudur: **"Ramazan'ın son on günü girdiğinde yatağını katlar, kadınlardan uzak durur ve akşam yemeğini sahur olarak yerdi."**

Yukarıda geçen hadîsteki "iki ezan"ın hangi ezanlar olduğu, Hazret-i Ali'den zayıf isnatla gelen hadîste beyan olunup: "Akşam ile yatsı ezanları arasında guslederdi," denilmiştir. En iyisini Allah bilir.

6. Peygamberimizin Haccı ve Umresi

Evvelâ malûm olsun ki, haccın lügat bakımından mânâsı kasdetmektir. Şer'an mânâsı: "Mekân-ı mahsusu, zaman-ı mahsusta, fi'l-i mahsusla ziyarettir."

Haccın farziyeti Kitapla sabittir. Hak Teâlâ Hazretleri, kadîm kelâmında: **"Ve lillâhi alâ'n-nâsi haccü'l-beyti meni'stetâa ileyhi sebîlen — Yoluna gücü yeten herkesin o Ev'i haccetmesi, insanlar üzerinde Allah'ın hakkıdır,"** (Âl-i İmrân sûresi: 3/97) buyurmuştur.

Âyet-i kerîme hükmünce gitmeye kudreti olan bir kimseye, yâni hür olup âkil ve bâliğ olduktan sonra meskeninden, lâzım olan sebeplerle hizmetkârdan artık mala kâdir olan kimseye, ömründe bir kere haccetmek farzdır.

O mal öyle gerektir ki, kişi Mekke'ye gidip evine gelinceye kadar yolda bineceğine, kendi nafakasına ve evinde kalan hanımının, ailesinin nafakalarına yetsin.

Bir şartı da şudur ki, yollar emniyet üzre olmalı. Eğer hatun kişi ise kocası veya mahremi kendisiyle beraber gitmeli. Zira bunlarsız gidecek olursa fesat ihtimali vardır.

Ayrıca bir kere haccetmenin farz olduğuna delil şudur ki, zikrolunan âyet-i kerîme indiği zaman Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, insanlara "Haccedin!" diye emretti.

— Her yıl mı haccedelim, yoksa sadece bir kere mi edelim? dediler.

— **Her yıl değil, sadece bir kere haccedin!** diye buyurdu.

İmam Nesâî'nin naklinde İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri: **"Elbette Allah, sizin üzerinize haccı yazdı (farz kıldı),"** buyurdu.

Bunun üzerine Akra' bin Hâbis:

— Her sene mi, yâ Resûlâllah? diye sordu.

Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— Eğer "Evet," deseydim her yıl vacib olurdu, diye buyurdu.

Velhasıl Haccın vücubu kesin delille sabittir. Hattâ bir kimse kasden terketse kâfir olur. Nitekim Tirmizî'nin naklinde Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) Fahr-i Kâinat Hazretleri'nden rivayet etmiştir ki: **"Bir kimsenin, kendini Beytullah'a yetiştirecek kadar zâdı ve yol parası olsa da haccetmese, ona Yahudi ve Hıristiyan olduğu halde ölmek lâzım değildir,"** buyurmuşlardır.

Yâni: "Elbette kâfirdir, imansız gider," demektir. Allah saklasın... Hadis-i şerif, terkini helâl itikad edenlere göredir.

Âlimler haccın vacib olması hemen midir yoksa gecikmeli midir, yâni haccın şartları tekemmül ettiği zaman hemen o sene mi hacca gitmek gereklidir, yoksa geri bırakılması mümkün müdür? diye ihtilâf etmişlerdir.

İmam Ebû Yûsuf ve İmam-ı Âzam'dan rivayet olunan mes'elenin delâleti üzre hemen vacibtir. Yâni gerekli olan şartlar bulunduktan sonra hemen o senede gidip haccetmek gerektir. Eğer tehir ederse fâsık olur ve şehadeti reddolunur.

İmam Muhammed ve Şafii katlarında gecikmeli olaraktır. Evvelki yıldan tehir etmekle günahkâr olmaz. Ama ecel yetişip haccetmeden vefat ederse bunlar katında fâsık ve günahkâr gitmiş olur.

Birinci kavl daha üstün tutulmuştur. Zira kişinin bir yıl içinde vefat etmesi nadir değildir. İhtiyat, kudret hâsıl olduğu yıl haccetmektir. İmam Mâlik'in kavli de hemen vacib olması üzerinedir.

Müellif (Allah ona rahmet etsin): "Burada Ebû Yûsuf ve Şafiî katlarında gecikmeli olarak vacibtir," diye nakletmiştir. Ama yanlıştır. Nitekim yukarıda anlatılanlardan işin hakikati açıkça anlaşılır.

Ebû Dâvud'un naklinde Abdullah bin Abbas (r.a.), Fahr-i Âlem Hazretleri'nden rivayet etmiştir ki: **"Bir kimse haccetmek isterse acele etsin,"** buyurmuşlardır.

Bu hadîs-i şeriften de geciktirmeden hemen vacip olduğu anlaşılır.

Haccın farz olmasının ilkönce ne vakit olduğu, yâni başlangıcının vakti üzerinde ihtilâf etmişlerdir. Bazıları haccın farzolması Hicret'ten önce idi, dediler. Bu kavl, kaide dışıdır, diğer kavillerden ayrı ve müstesnadır. Bazıları, Hicret'ten sonra idi, dediler. Bu kavl tercih edilmiştir.

Hicretten sonra idi diyenler de hangi senede olduğunda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları, "Altıncı yılda vâki oldu. Zira 'Ve etimmû'lhacce ve'l-umrete lillâhi — **Allah için haccı ve umreyi tamamlayın,"** (Bakara sûresi: 2/196) kavl-i şerifi o senede nüzul etti. Bu, tamamlamaktan muradın farzın başlangıcı olduğuna delâlet eder," dediler.

Alkame, Mesrûk ve İbrahim Nehaî âyetin başındaki "**Ve etimmû — Ve tamamlayın,**" kelimesini "**Ve akîmû —Ve ikame edin,**" diye kıraet etmişlerdir ki, bu mânâyı te'yid edicidir. İmam Taberanî, bunlardan sahih senetlerle böyle rivayet etmiştir.

Bazıları, "Tamamlamaktan murad, farz olunduktan sonra ikmâldir," dediler. Bu söze göre daha önceden farz olunması gerekir.

İmam Vakidî'nin naklettiği bazı kıssalarda beşinci yıl içinde ya da daha önce olduğu anlaşılmıştır. Bazı tâife katında farz olunması tâ Hicret'in dokuzuncu ve onuncu yılına dek tehir olunmuştur. Bunlar da bazı delil zikretmişlerdir. Hâsılı, "Vücubuna delâlet eden âyet, dokuzuncu yılda, tebük gazvesinin olduğu senede nâzil oldu," demişlerdir.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin ne kadar haccettiği hususunda da türlü sözler rivayet olunmuştur. Tirmizi'nin Câbir'den rivayet ettiğine göre hepsi üç kere haccetmiştir. İkisi Hicret'ten önce, birisi sonra vâki olmuştur. Sonra ettiği hacla beraber umre de etmiştir. İbn-i Mâce ve Hâkim'in rivayetlerinde Hicret'ten önce üç hac etmiştir. İbn-i Cevzî: "Birkaç hac etmiştir, sayısı belli değildir," dedi. İbn-i Esir: "Hicretten önce her sene hac ederdi," dedi. İşin hakikatini Allah bilir.

İmam Müslim'in rivayetinde vâki olduğu üzre Câbir'den rivayet edilmiştir ki, "Fahr-i Âlem Hazretleri, Medine'ye geldi de dokuz yıl eğlendi, haccetmedi. Onuncu yılda:

— Resûlüllah Hazretleri hacca gidiyor! diye halk arasında nidâ ettirdi.

Bunun üzerine etraftan Medine'ye çok kimseler geldi. Muradları, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne uyup beraber hacca gitmek, haccın fiillerinden Fahr-i Kâinat Hazretleri her ne ederse ona iktida edip kendileri de öyle etmekti. Böylece Fahr-i Âlem Hazretleri'yle beraber Medine'den çıkıp Zül-Huleyfe'ye geldik. Orada Esmâ binti Umeys (r.a), Muhammed bin Ebî Bekr'i doğurdu. Ondan sonra Resûlüllah Hazretleri'ne adam gönderip:

— Ben ne yapayım, nasıl hareket edeyim? diye sordu.

Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— Gusl eyle, özür mahallini bezlerle tedarik eyle ve ihram giy, dedi.

Ondan sonra Kusvâ adlı devesine binip yola girdi. Sahraya çıktıkları zaman şöyle bir baktım, önünce gözümün yetiştiği yere kadar yaya ve binekli adamlar seli akıyordu. Ardında, sağında ve solunda da böyleydi. Resûlüllah Efendimiz ortamızda gidiyordu. Fahr-i Âlem Hazretleri'ne Kur'an nâzil olurdu da O, tevil ve tefsirini bilir, bize de bildirirdi. O'nun işlediği her şeyi biz de işlerdik," diye buyurmuştur.

İmam Nesâî'nin naklinde: "Medine'den Zılkade'den beş gün kaldığında yola çıktı. Biz de beraber çıkıp Zül-Huleyfe'ye geldik," demiştir. Zül-Huleyfe dedikleri, Medi-

ne yakınında bir yerdir. Yine Nesâî'nin naklinde: "Hattâ Medine'den öğle ile ikindi arasında çıktı. İkindi zamanında Zül-Huleyfe'ye geldi. İkindi namazını orada iki rek'at olarak kıldı. O gece orada yattı. Akşamı, yatsıyı, sabahı ve öğleyi orada kıldı. Bütün hanımları oradaydı. O gece hepsini dolaştı. Ondan sonra gusletti. Sonra ihram için bir daha gusletti," demişlerdir.

Tirmizî'nin naklinde Hârice bin Zeyd, babasından rivayet eder ki: **"İhlâl için soyundu ve yıkandı,"** demiştir. **İhlâl**, yüksek sesle "Lebbeyk, Allahümme lebbeyk," demeğe derler. Hacılar ihram bağlandıkları zaman böyle derler. Fahr-i Âlem Hazretleri, ihram bağlanmayı murad edindiği zaman soyunup yıkanmışlar.

Sahihayn'da Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki: **"Zerîre ile kokulandı,"** demiştir. Zerîre, tîb (güzel kokulu şeyler) nevinden bir nesnedir. Bazı eczadan terkib olunur. Yâni Peygamber Efendimiz, ihram giydiği zaman zerîre ile şerefli cismine güzel koku süründü, dedi.

Bu mânâ daha başka bazı ibarelerle de rivayet olunmuştur. Hâsılı ihram bağlanmak istedikleri zaman güzel koku kullanmanın müstehap olduğuna delâlet eder. Bağlandıktan sonra kokusunun kalması zarar etmez. Sadece ihramı bağlandıktan sonra kullanmak haramdır, yoksa daha önce kullanıp ihramı bağlanmak müstehaptır. İmam-ı Âzam, İmam-ı Şafiî, İmam-ı Yûsuf ve İmam-ı Ahmed'in (Allah onlara rahmet etsin) mezheplerinde böyledir. Sahâbenin ekserinden böyle rivayet edilmiştir. İmam Nevevî, selef ve halef âlimlerinin çoğunluğundan böyle rivayet etmiştir.

İmam Mâlik, ihramdan önce kullanılıp da ihramdan sonra kokusu kalan cinsten güzel kokulu şeylerin kullanılmasını men etmiştir. Ancak bir kimse böyle ettiği takdirde sadece kötü bir şey yapmış olur, ama üzerine fidye lâzım olmaz, demiştir.

Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz ihram bağlanmak istediğinde mübarek başını hatmi ile ve çöğenle yıkardı," demiştir.

Enes bin Mâlik'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "Fahr-i Âlem Hazretleri, öğle namazını mezkûr yerde kıldı da devesine bindi, Beydâ dağının üstüne çıktığı zaman ihlâl etti (yüksek sesle Lebbeyk dedi)," demiştir.

Ebû Dâvud böyle nakletmiştir. Fakat Şeyhayn'ın rivayetlerinde İbn-i Ömer Hazretleri'nden rivayet edilmiş olan şudur: "Zül-Huleyfe mescidinin yanından başlayarak ihlâl etti, başka yerden etmedi," demiştir. Bir rivayette, "Devesine binip deve kalktığı zaman, orada bir ağaç vardı, onun yanından ihlâl etti," demiştir. O ağacın mescidin yakınında olması ve orada devesine bindiği gibi **"Lebbeyk, Allahümme lebbeyk!"** demiş olması mümkündür. Bir rivayette, "Mübarek ayağını üzengiye bastığı zaman ihlâl etti," demişlerdir.

Tirmizî ve Ebû Davud'un rivayetlerinde Câbir'den rivayet edilmiştir ki: "Peygamberlerin sultanı Resûlüllah Efendimiz, hacca gitmeyi dilediğinde halk arasında

nıda ettirdi. Ondan sonra yanına toplandılar. Beydâ'ya geldiği vakit ihram bağlandı," demiştir.

Beydâ, lûgatta sahra ve yabana derler. Ama burada zikredilen Beydâ'dan murad, Zül-Huleyfe mescidinin yanında biraz düz yer vardır, odur.

Ebû Dâvud katında İbn-i Cübeyr'den gelmiştir ki: "İbn-i Abbas Hazretleri'ne ben:

— Resûlüllah'ın ashâbının ihlâl hususunda ettikleri ihtilâftan hayret ve şaşkınlık içindeyim. Bunun aslı nedir? dedim.

Bunun üzerine o:

— Ben o hususu hepsinden iyi bilirim. Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nden bir hac vâki olmuştur. İhtilâfları şuradandır: Peygamber Efendimiz hacca niyet edip çıktığı zaman Zül-Huleyfe mescidinde iki rek'at namaz kıldı. Hemen namazı bitirdiği gibi ihlâl etti. Bir topluluk bunu işitip hıfzettiler. Ondan sonra devesine bindi. Deve Resûlüllah Hazretleri'ni götürdüğü zaman yine ihlâl etti. Bir topluluk da bu ihlâle yetiştiler, bunu hıfzettiler. Ondan sonra gitti, Beydâ yokuşuna çıktığı zaman yine ihlâl etti. Bir topluluk da bunu işittiler. Hâsılı her kişi işittiğini rivayet etti. Ama ben hepsini işittim," demeyi ifade buyurdu.

Saîd bin Cübeyr dedi ki: "İbn-i Abbas'ın (r.a.) sözüyle amel eden kimse, ihlâli, musallasından, namazını bitirdiği zaman etsin."

İmam-ı Âzam Hazretleri'nin mezhebi de budur. Velhasıl ihram giymek isteyen kimse, gusletmeli yahut abdest almalı. Ama gusletmek daha üstündür. Sonra güzel kokular sürünüp ihramını giymeli. İki rek'at namaz kıldıktan sonra:

"Allahümme innî üridu'l-hacce feyessirhu-lî ve tekabbelhu minnî — Allahım, elbette ben haccetmek istiyorum, onu bana kolaylaştır ve onu benden kabul eyle," demeli.

Ondan sonra namazının akabince ihlâl etmeli. Yâni:

"Lebbeyke Allahümme lebbeyke lâ şerike leke lebbeyke inne'lhamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülke lâ şerike leke — Buyur, Allahım, buyur! Senin ortağın yoktur, buyur! Elbette övgü, nimet ve mülk sana mahsustur. Senin ortağın yoktur!" demeli. Hanefî kitaplarında böylece yazılıdır.

Veda Haccı:

Vedâ Haccı, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin son haccıdır. Ulu sahâbe bu hususta ihtilâf etmişlerdir. Bazıları, "Peygamber Efendimiz, bu hacda müfrid (ifrad haccı yapan kimse) idi," dediler. Müfrid, yalnız hac niyetiyle ihram bağlanmış olan kimseye derler.

Bazıları da **"Mütemetti** — (Temettü haccı yapan kimse) idi, temettüden helâl oldu ve sonradan hacca ihram bağlandı," dediler. **Mütemetti,** evvelâ umre için ihram bağlanıp umrenin fiillerini tamamladıktan sonra ihramını çıkaran, tekrar hac niyetiyle ihram bağlanan kimseye denir. Bazıları, "Mutemetti idi, ama hedy (hac kurbanı) sevk etmek için temettüden helâl olmamıştı ve kaarin (kırân haccı yapan) değildi," dediler. **Helâl** olmanın burada mânâsı, ihramdan çıkmaktır. İhram içinde olan kimseye **haram** derler, ihramdan çıkana **helâl** derler.

Hâsılı, "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, umre niyetine ihram bağlanmıştı, ama o ihramdan çıkıp hac için tekrar ihram bağlanmadı. Sadece onun üzerine haccını tamamladı," demek olur.

Bir söz de şudur ki: "Kaarin idi" dediler. **Kaarin** (kırân haccı yapan kimse) diye ona derler ki, ihram bağlandığı zaman iki rek'at namaz kıldıktan sonra hac ve umrenin ikisine birden niyet edip: **"Allahümme innî üridu'l-hacce ve'l-umrete feyessirhümâ-lî ve tekabbelhümâ minnî — Allahım, ben hac ve umre yapmak istiyorum. Onları bana kolaylaştır ve onları benden kabul eyle,"** der.

Ondan sonra tavâf ve sa'y eder. Ondan sonra da haccın fiillerine başlar. Hâsılı böyle diyenler, "Umre ihramından çıkmadı, umre ve hac fiillerinin hepsini tamamladıktan sonra çıktı. Hac ve umrenin ikisi için bir tavâf ve bir sa'y etti ve hedy sevketti," demişlerdir.

Peygamber Efendimizin ihramında da altı kavl üzere ihtilâf ettiler.

1. Biri şudur ki, "Yalnız umre için telbiye etti ve onun üzerinde devam etti," dediler. Telbiye'nin mânâsı, "Lebbeyk Allahümme lebbeyk" demektir. Yâni "Önce umre için telbiye etti ve onun üzerine haccını tamamladı," dediler.

2. "Yalnız hac için telbiye etti ve onun üzerinde devam etti, yâni haccını tamamladı," dediler.

3. "Yalnız hac için telbiye etti ve sonradan umreyi dahil etti," dediler.

4. "Önce yalnız umre için telbiye etti, sonradan haccı dahil etti," dediler.

5. "Mutlak olarak ihram giydi, hiç birini tayin etmedi, sonradan tayin etti," dediler.

6. "Hac ve umreye beraberce telbiye etti," dediler.

Bu hususta âlimler çok uzun sözler etmişlerdir. Fakat burada mühim olan, ifrâd, temettü ve kırân'dan hangisinin daha üstün olduğudur. Onun beyan olunması gerektir.

O halde malûm olsun ki, sahâbe ve tabiînden çok kimse katında, İmam-ı Âzam, Şafiîlerden ve başkalarından bazı âlimler katında kırân haccı, ifrâd ve temettü'den daha üstündür. Ulu sahâbeden naklolunan hadîs-i şeriflerin münakaşadan sâlim

olanları gereğince Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, haccında kırân etmiştir. Yâni hac ve umreyi beraberce ihlâl (telbiye) etmiştir.

İmam Şafiî, Mâlik ve daha bazıları katında ifrâd daha üstündür. Sahâbeden bir cemaat, bazı tabiîn ve daha sonra gelenlerden bazıları katında temettü daha üstündür. İmam Ahmed'in mezhebi de bunun üzerinedir. İmamlardan her biri, kendi mezhebine münasip bir nesneye kuvvet verip onu esas almışlardır.

İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Zül-Huleyfe'de öğle namazını kıldı da devesini istedi. Hörgücünün sağ yanından nişan etti ve kanını sildi. Boynuna iki nalı gerdanlık etti," demiştir.

Aslı şudur ki, kurban olacak devenin sırtından bir yeri bıçakla çalıp kan akıtırlar. O kanı yarasının üstüne ve etrafına bulaştırırlar. Boynuna bazı nesne asarlar. Maksad, kurbanlık olduğunun bilinmesidir. Eğer sual olunup:

— Maksat kurbanlık olduğuna nişan etmekse kesmek ne lâzım? Bunun başka yolu yok muydu? denirse bunun cevabı şudur:

— O zamanda müşrikler başka nişana itibar etmezlerdi. Kadir olup buldukları yerde çekip alırlardı. Ama böyle yaralanmış görseler, almazlardı. Peygamber Efendimiz, onun için devesini yaralamıştı.

İmam-ı Âzam Hazretleri: "Şimdiki zamanda yaralamak mekruhtur. Çünkü Peygamber Efendimizin yaralaması, müşriklerden sakınmak içindi. Şimdi o mahzur yoktur," diye buyurmuştur. Hidâye'de ve sair fürû kitaplarında böyle yazılıdır.

Tirmizî'nin rivayetinde: **"Zül-Huleyfe'de iki nalı devenin boynuna gerdanlık etti, sağ tarafından keserek kurban olduğunu işaretledi ve kanı ondan giderdi,"** diye gelmiştir. Bundan da murad, İbn-i Abbas'dan rivayet edilmiş olanın mânâsıdır. Birkaç ibare ile daha gelmiştir. Zikrolunan rivayetlerden anlaşılan şudur ki, yaraladıktan sonra kanını silip gidermiştir. Zira "**İmâte anhüd-dem — Kanı ondan giderdi,"** sözünün gereği budur. Ama fürû kitaplarında **"Ve yelteha senâmuha biddem,"** diye zikrolunmuştur. Mânâsı: **"Ve devenin hörgücüne kan bulaştırdı,"** demektir. İtimat müctehidlerin sözüne olduğu için öyle yazıldı. En iyisini Allah bilir.

Tirmizî ve İbn-i Mâce'nin hadîslerinde gelmiştir ki: "Fahr-i Kâinat Hazretleri, eski bir rahl üzerinde hac etmiştir ki, dört dirhem veya ona yakın kıymet değerdi," demişlerdir. **Rahl**, devenin semeridir ki, küçük bir semerdir, adam binmesine mahsustur.

Fahr-ı Kâinat Hazretleri hacca çıktığı zaman ashâb-ı kirâmı da kendisiyle beraber çıktılar. Onlar hacdan başka bir şey bilmezlerdi. Yâni umre'nin ne olduğundan haberdar değillerdi. Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, ihrâm tarzlarını beyan etti ve onlara hac aylarında umre etmeyi câiz gördü. Buharî'nin nakli üzre: "Kim umre için telbiye etmeyi severse öyle etsin ve kim de hac için telbiye etmeyi severse öyle etsin," dedi.

Yâni, "Umre'ye ihlâl (telbiye) etmekten hoşlanan onu etsin, hacca ihlâl etmekten hoşlanan onu etsin," demek olur. Hâsılı bu, halkı muhayyer kılmaktır, dileyen umre niyetine eylesin ve dileyen hac niyetine eylesin demektir.

İmam Ahmed'in rivayetinde: **"Men şâe felyuhille bi-umretin — Dileyen umre için ihlâl** (telbiye) **eylesin,"** sözüyle gelmiştir.

İmam Buharî ve Müslim'in rivayetleri üzre Fahr-i Âlem Hazretleri Ebvâ yahut Vedün dedikleri menzile geldiğinde Sa'b bin Cüsâme adlı bir kişi, kendilerine bir yaban eşeği hediye etti. Fâhr-i Kâinat Hazretleri kabul etmedi. Sonra o kimsenin yüzünden huzursuz olduğunu anlayınca kabul buyurup:

— Biz senin hediyeni reddetmedik. Ancak biz ihram giymiş bulunuyoruz, dedi.

Bir rivayette yaban eşeği, bir rivayette "yaban eşeği eti" gelmiştir. Bir rivayette "kanı damlayan zayıf yaban eşeği" diye vâki olmuş, bir rivayette "yaban eşeğinin bir parçası", bir rivayette "av etinin bir uzvu" diye gelmiştir. Hâsılı mezkûr Sa'b, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne bir av tutup hediye getirdi yahut avın etinden bir miktarını getirdi. Resûlüllah Efendimiz ihram içinde olduğundan kabul etmedi, demektir.

Mezkûr rivayetle amel edenler, "İhram giymiş olan kimsenin avlaması ve başkasının avladığından yemesi câiz değildir," demişlerdir.

Ama İbn-i Vehb ve Beyhakî'nin rivayetinde, "Kabul etti, yedi ve topluluk da yediler," denilmiştir.

İmam-ı Âzam Hazretleri'nin mezhebi şudur ki: "İhram içinde olmayan kimsenin tutup boğazladığı avın etinden, ihram giymiş kimsenin yemesi helâldir. Ama onun, avı göstermiş ve "avla!" diye emretmiş olmaması gerektir. Eğer bunları ederse helâl olmaz.

İmam Şafiî'nin kavlinde şöyledir: İhram giyen kimse kendi avlasa yahut başka bir kimse bunun için avlayıverse o avın eti buna haram olur. Gerek avlamada izni olsun, gerekse olmasın. Ama ihram giymeyenlerden bir kimse, kendi nefsi için avlamış olsa, onun etinden ihram giymiş kimseye hediye etse, o da alıp yese, helâldir, demiştir.

İmam Mâlik, Ahmed ve Dâvud'un mezhepleri de budur. Bir tâife katında ihram giymiş kimseye av etinin helâl olması ihtimali asla yoktur. Gerek kendi avlamış, gerekse başkası avlamış olsun... Hâsılı, "Mutlak olarak haramdır," dediler. Kadı İyâz, Hazret-i Ali İbn-i Ömer ve İbn-i Abbas (Allah onlardan razı olsun) Hazretleri'nden böyle rivayet etmiştir. Zira Hak Teâlâ Hazretleri:

"Ve hurrime aleyküm saydu'l-berri mâdümtüm hurumen — İhram bağlanmış olduğunuz zaman kara avı size haram kılındı," (Mâide sûresi: 5/96) buyurmuştur.

"Sayd'dan murad mastar mânâsı değildir ki, 'Avlamak haramdır' demek olsun. Belki mef'ul mânâsı murad edilmiştir. Yâni 'Avlanmış hayvan size haramdır, mademki ihram içinde bulunuyorsunuz,' demektir," dediler.

Sa'b'ın hadîsi de haram olduğuna delâlet eder. Zira Fahr-i Kâinat Hazretleri, kabul etmemesinin sebebini ihramlı olmasına bağladı:

— Senin getirdiğini kabul etmememiz, ihramlı olduğumuz içindir, diye buyurdu.

"Sen bizim için avladın," demedi. O halde sadece ihram içinde olmak, av etini haram kılar, dediler. "Şartları üzre yenmesi helâldir," diyenler, *Sahih-i Müslim*'de zikredilmiş olan Ebû Katâde'nin hadîsini delil getirdiler. Zira Ebû Katâde'nin ihramlı değilken tuttuğu av hakkında Resûlüllah Efendimiz ihramlılara: **"Hüve helâlun fekûlûhu — O av size helâldir, o halde yeyin!"** diye buyurdu.

Bir rivayette şöyledir:

— O avın artanından bir şey var mıdır? diye sordu.

Onlar da:

— Evet, ayağı bizdedir, dediler.

Resûlüllah Efendimiz, alıp yedi, demişlerdir. Âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri'nin yüce muradları, yenmesinin helâl ve güzel olduğunu onlara bildirmekti.

Mekke yolunda giderken Usfân Vâdisi dedikleri dereye geldiklerinde, geçmişlerin ve geleceklerin sultanı Efendimiz Hazretleri:

— Yâ Ebâ Bekir! Bu vâdi hangi vadidir? diye buyurdu.

Hazret-i Ebû Bekir:

— Usfân Vâdisi'dir, yâ Resûlâllah! dedi.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri:

— **Vallahi gerçekten Hûd ve Sâlih aleyhisselâmlar, bu vadiyi geçip Allahın Evi'ni hac (ziyaret) etmeye gittiler. İki kızıl deveye binmişlerdi. Develerinin yuları liftendi. Kendilerinin izarları abadan ve ridâ'ları nimâr'dandı,** buyurdu.

İzâr ve ridâ'nın ne oldukları daha önce bir iki yerde beyan olunmuştur. Abâ'nın ne olduğu malûmdur. Ama nimâr, nemire'nin çoğuludur. Nemire, sof (yünlü kumaş) cinsinden giyecektir. Üzerinde ak ve siyah yol yol atılmış hatlar vardır. "İzârları ve ridâları" diye çoğul zamiri ile olması birbirinin arkadaşları olmaları itibariyledir.

İmam Müslim, İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'nden rivayet eder ki, Resûlüllah Efendimiz, Vadiyü'l-Erzak dedikleri bir dereye uğradığı vakit:

"Sanki şu yokuştan Mûsâ'ya nazar ediyorum. İki parmağını iki kulağına koymuş bu vadiden geçiyor. Lebbeyk Lebbeyk diyerek Allah'a tazarru ediyor," diye buyurdu, demiştir.

Buharî'nin naklinde vâdi tayin olunmayıp sadece şu sözle zikredilmiştir:

"Sanki Mûsâ'yı Lebbeyk Lebbeyk diyerek vâdiden aşağı inerken görüyorum."

Mühelleb: "Mûsâ lâfziyle gelmesi bazı rivayetçilerin vehmindendir. Belki İsâ kelimesiyle gelmesi gerekti. Zira Mûsâ'nın diri olup sonra hac edeceği haber ve eserde gelmiş değildir. Belki İsâ hakkında bu haber gelmiştir. Rivayet edene benzerlikten dolayı karışık görünüp İsâ yerine Mûsâ diye nakletmiştir. **"Leyühillenne İbnü Meryeme bifecci'r-revhâi — Meryemin Oğlu, iki dağ arasında yolda Lebbeyk Lebbeyk diyerek yürüyordu,"** hadîsi benim dediğime delâlet eder," demiştir.

Ama Mühelleb burada tevehhüm etmiştir. Zira Buharî'nin hadîsinde Hazret-i İbrahim aleyhisselâm da zikrolunmuştur. Müslim'in rivayetinde Yûnus aleyhisselâm da zikrolunmuştur. Bunlarda da rivayet eden kimse yanıldı mı diyelim? Mücerret kendi tevehhümü ile sikatı (sözüne güvenilir kimseleri) yanılmaya nisbet etmenin ne mânâsı vardır? dediler.

Hadîs âlimleri, Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin **"Ke-innî enzuru — Sanki görüyorum,"** demesinden muradın ne olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir. Bazı kimseler, "O durumda Hazret-i Mûsâ'yı daha önce rüyada görmüştü. Hacca giderken hatırlayıp söyledi. Peygamberlerin rüyası vahiydir," dediler. Bazıları da hakikate hamledip Hak Teâlâ Hazretleri katında diridirler, rızıkları verilir. Bu durumda haccetmekten onları men edecek bir şey yoktur," dediler. Nitekim Enes'in (r.a.) rivayetinde Mûsâ aleyhisselâm'ı kabrinde namaza durmuş gördüğü daha önce zikrolunmuştu.

İmam Kurtubî der ki: "Peygamberlere ibadet sevgili olmuştur. Onlar ibadeti nefslerinin kendilerini sıkıştırmasiyle ederler. Nitekim cennet ehli Allah'ın zikrini etmede böyledir. Yoksa üzerlerine lâzım kılınıp etme değildir. Ama şu da malûm olsun ki, görünen ruhlarıdır, cisimleri değildir. Cisimleri kabirlerindedir. Zannolunan şudur ki, ruhları birer sûrete bürünüp Resûlüllah Efendimiz Hazretlerine görünmüşlerdir. Nitekim Esrâ (Mi'raç) gecesinde temessül edip (birer sûrete bürünüp) görünmüşlerdi. İbn-i Münir ve başkalarının buyurdukları üzre Hak Teâlâ Hazretleri, onların ruhlarına birer misâl yaratır, ondan sonra rüyada göründükleri gibi zâhirde de görünürler."

Bazıları dediler ki: "Onların hayatlarında nasıl haccedip, nasıl telbiye ettikleri temsil olunmuştur (gösterilmiştir). Onun için Resûlüllah Efendimiz, **'Ke-innî — Sanki ben...'** diye buyurdu."

Bir söz de şudur: "Onların durumundan kendine vahiyle haber verildi. Bilgisi görüş derecesinde kuvvetli olduğundan **'Sanki görüyorum,'** dedi," demişlerdir. Mi'raç Bölümü'nde buna ilişkin sözler yeteri kadar geçmiştir.

Rivayet olunur ki, Serf dedikleri yere geldiğinde Resûlüllah Efendimiz, çıkıp ashâbına buyurdu: "Yanında kurbanını getirmemiş olan ve hac yerine umre etmek isteyen umre etsin. Ama kurbanı olan etmesin," buyurdu.

Murad, "Kurbanı olmayan sadece umre ile yetinmek dilerse umre etsin, ama kurbanı olan hac etsin, umre ile yetinmesin," demektir.

Mezkûr yerde Hazret-i Âişe (r.a.) hayz gördü. Resûlüllah Efendimiz, Hazret-i Âişe'nin üzerine girince Âişe'nın ağladığını gördü:

— Niçin ağlıyorsun? dedi.

Hazret-i Âişe:

— Ashâbına söylediğin sözü işittim, umreden men olundum, dedi.

Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— Nedir aslı? diye sordu.

Hazret-i Âişe:

— Namaz kılamam, dedi.

Bunun üzerine Fahr-i Cihan Efendimiz Hazretleri:

— Namaz kılamaman sana zarar etmez. Senin özrün vardır. Sen, Hazret-i Âdem kızlarından bir kadınsın. Tanrı Teâlâ Hazretleri, onların üzerine yazdığını sana da yazmıştır. O halde sen haccın fiillerini işlemekte ol. Umulur ki, Hak Teâlâ Hazretleri onu sana nasip eder, diye buyurdu.

Buhari, Müslim ve başkaları böylece rivayet etmişlerdir.

Bir rivayette: "Hacıların işlediği fiilleri sen de işle. Ama hayzdan kurtulup temiz oluncaya kadar tavâf eyleme," diye buyurmuştur. Hazret-i Âişe'nin haccında da ihtilâf etmişlerdir. Bazıları, "Önce hac için ihram bağlanmıştı," dediler.

Hadîsin zâhiri budur. Ama Urve'den bir rivayet vardır ki: "Umre edenler tarafında idim," demiştir. Bu takdirde sadece umre niyetini etmiş olur. İmam Ahmed'in Zührî'den naklettiği üzre: "Kurbanlık getirmemiştim," sözü de nakledilmiştir. Böylece "Ben umreye niyet etmiştim ve kurbanlık getirmemiştim," demiştir. Ama Esved'in rivayetinde Hazret-i Âişe: "Resûlüllah Hazretleri'yle telbiye ederek çıktık. Hac ve umreyi zikretmezdik," demiştir.

Hadîslerin arasını birleştirmek hususunda buyurmuşlardır ki: Hazret-i Âişe'nin önce yalnız hac için telbiye etmiş olması muhtemeldir. Nitekim sahâbeden niceleri öyle etmişlerdi. Sonradan Fahr-i Kâinat Hazretleri haccı umreye tebdil etmeyi buyurduğunda Âişe de onlarla beraber tebdil etti, mütemettia (temettü haccı yapan kadın) oldu. Ondan sonra Mekke'ye girdiği vakit hayz gördü, tavâfa kabiliyeti kalmadı. Umre ise tavâfsız mümkun değil. Fahr-i Âlem Hazretleri emretti, tekrar hacca ihram bağlandı, dediler.

Şafiî ve Mâlikîler bu hususta bazı sözler etmişlerdir. Hepsinin burada anlatılması o kadar fayda verici değildir.

Rıvayet olunur ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Zütuvâ dedikleri menzile geldi. O gece orada yattı. Sabah olunca namazı kıldı. Ondan sonra gusletti. İmam Buharî'nın naklinde böyle gelmiştir.

Sahihayn'da gelmiştir ki, "Mekke'ye geldiği zaman yukarısından girdi," dediler. Sahih hadîste İbn-i Ömer'den rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Mekke şehrinin bir tarafında Küdâ diye isimlendirilmiş olan yüksek bir yer vardır, şehre girdiğinde oradan girdiler," demiştir.

Sünen sahiplerinden rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Ci'râne umresinden başka zamanda geceleyin Mekke şehrine girdiği olmadı. Ama o zaman geceleyin girip umresini kazâ etti, yine geceleyin çıkıp Ci'râne dedikleri yere geldi. Orada sabahladı," demişlerdir.

Atâ'dan rivayet edilmiştir ki: "Eğer siz dilerseniz geceleyin girin. Siz, Fahr-i Âlem Hazretleri'ne benzemezsiniz. O imamdı. Halkın görmesi için gündüz girerdi," demiştir.

Mekke şehrine Zilhicce'nin dördünde girdi. Kuşluk vaktinde Abdimenaf kapısından Mescid-i Haram'a girdi. Zira mezkûr kapı, Beyt-i Şerifin kendi kapısına karşıdır. Kâbe'nin kendi kapısının yönü, diğer yanlarından daha şereflidir. Nitekim İbn-i Abdüsselâm böyle zikretmiştir.

"Allahümme zid hâze'l-beyte teşrîfen ve ta'zîmen ve mehâbeten — Allahım, bu Ev'in şerefini, büyüklüğünü ve heybetliliğini arttır," buyururdu.

İmam Taberanî, Huzeyfe bin Üseyd'den nakletmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Beyt-i Şerif'e nazar ettiği zaman: **"Allahümme zid beyteke hâzâ teşrifen ve ta'zîmen ve tekrîmen ve birren ve mehâbeten ve zid min şerefihi ve azzimhu mimmen haccehu va'temerehu ta'zîmen ve teşrîfen ve birren ve mehâbeten — Allahım, senin Ev'inin şerefini, büyüklüğünü, yüceliğini, iyiliğini ve heybetliliğini arttır. Hac ve umre edenlerden onu şerefli, büyük, hayırlı ve heybetli tutanların şerefini ve büyüklüğünü de arttır,"** buyururdu.

Rivayet olunur ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Beyt-i Şerife girdiğinde tahiyyet-i mescid kılmadı. Sadece tavâfa başladı. Zira tavâf, Beyt'in tahiyyetidir, mescidin tahiyyeti değildir, dediler. Ondan sonra haceri istilâm etti. İstilâm, selâm'dandır. Yâni tahiyyet mânâsınadır. Ezherî böyle demiştir. Bazıları, "İstilâm, silâm'dan alınmadır. Silâm taş mânâsınadır. Kasdedilen, "O Hazret, elindeki asâ ile rükne işaret etti, demektir," dediler.

Velhasıl istilâm-ı hacer şudur: Hacılar, Hacer-i Esved'e yapışırlar. El sürmek, yüz sürmek ve öpmek istilâm'dır. Bunların herhangi birisini etseler istilâm-ı hacer yapılmış olur. Eğer o şerefli taşın yakını kalabalık ve sıkışık olursa uzaktan işaret etmek yetişir.

Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri'nin eğri başlı bir asâsı vardı, onunla işaret etti, demişlerdir.

Malûm olsun ki, Beyt-i Şerîfin dört duvarı vardır. Birinde Hacer-i Esved bulunur. İbrahim aleyhisselâm'ın attığı temel üzerine yapılmıştır. Bir duvarı daha Hazret-i İbrahim'in temeli üstündedir. Zikredilen bu duvarlardan biri öpülür, biri de istilâm olunur. Geri kalan iki duvarı bu haysiyetlerden hâli olduğundan ne öpülür, ne de istilâm olunurlar.

İmam Şafiî'nin naklinde İbn-i Ömer Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, hacere yönünü döndü, ondan sonra istilâm etti ve mübarek dudaklarını hacerin üstüne koydu," demiştir.

Taberânî'nin rivayetinde şöyledir ki, rükne istilâm ettiği zaman: **"Bismillâhi vallahü ekber,"** derdi. Her ne vakit hacere gelse **"Allahü ekber"** derdi, demiştir. "Tavâfı devesinin üstünden mi etti, yoksa ayakları üstünden mi etti?" diye ihtilâf etmişlerdir.

Sahih-i Müslim'de Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki: "Vedâ haccında devesinin üstünden tavâf etti," demiştir. Bunun sebebi ne idi? diye ihtilâf olundu. Ebû Dâvud'un naklinde şöyledir ki: "Mekke'ye geldiği zamanda şerefli mizaçları hoş değildi. Onun için deve üzerinden tavâf etti, dediler."

Yine Müslim'de Ebû Tufeyl'den rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri'ni gördüm. Beyt-i Şerifi deve üstünden tavâf ediyordu," demiştir. Câbir'in rivayetinde şöyledir ki: "Deve üstünden tavâf etmesi, ne ettiğini halkın görmesi ve sual etmesi içindi," demiştir.

İbn-i Battâl der ki: "Bu hadîste, eti yenen hayvanların ihtiyaç duyulduğu zaman Mescid'e girmesinin câiz olduğuna delâlet vardır. Zira onların bevli murdar etmez. Başkaları öyle değildir." Buna itiraz olundu ki: "Hadîste, ihtiyaç olunca diğer hayvanların girmesinin câiz olmadığına delâlet yoktur. Belki cevazın olması ve olmaması, kirletme ihtimaline göredir. Kirletmek ihtimali olan hayvanın girmesi câiz değildir. Resûlüllah Efendimizin devesi talimli idi. Kirletmesinden korkulmazdı. Onun için girdi," demişlerdir.

Bazı âlimlerden rivayet edilmiştir ki, deve üzerinden tavâf, Allah bilir ki, ifaza tavâfı idi, kudüm tavâfı değildi. Zira Câbir'den rivayet edilmiştir ki: "İlk üç tavâfta hızlı hızlı yürüyerek tavâf etti," diye nakletmiştir. Bu, yaya olmasını gerektirir. Devesini hızlı hızlı yürüttüğü hiç kimseden nakledilmiş değildir. Hep rivayet edenler, binefsihi yürüdü, demişlerdir.

Rivayet olunur ki, haceri istilâm ettikten sonra sağ tarafından tavâfa başladı. İlk üç tavâfta tez tez yürüdü. Dörtten sonraki tavâfta âdet üzre yürüdü. Tez tez yürümenin sebebi, daha önce işaret olunduğu üzre şudur: Umre-i Kaziyye'de Mekke'ye geldiklerinde müşrikler, ulu sahâbe için:

— Bunları Yesrib'in sıtması zebun etmiştir, diye kendi aralarında konuşurlardı.

Onlara celâdet göstermek için Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri, ashâbına hızlı hızlı yürüyerek tavâf etmelerini buyurdu. Onlar da tavâf ettiklerinde tez tez yürüyerek tavâf ettiler. Müşrikler bunu görünce:

— Biz bunları zebun oldu sanırdık. Halbuki bunlar, eskisinden fazla semiz ve çabuk olmuşlar, dediler.

Sonradan Vedâ Haccı'nda Resûlüllah Efendimiz ve ashâbı, yine hızlı yürüyerek tavâf ettiler. Yedi tavâfın ilk üçünde tez tez yürüyerek tavâf etmek oradan sünnet kaldı.

Taberî: "Sabit olmuştur ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin Vedâ Haccı'nda tez tez yürüdüğü vâki oldu. O zaman Mekke'de müşrik yoktu. O halde malûm oldu ki, ilk üç tavâfta tez tez yürümek haccın menâsikindenmiş. Ancak şu var ki, onu terkeden ameli terketmiş olmaz, belki kendine mahsus şekli terketmiş olur. Böylece bu da yüksek sesle telbiye etmek gibi oldu. Bir kimse, sesini yükseltmeden telbiye etse bir şey lâzım gelmez. Zira terkolunan amelin kendi değil, sıfatıdır," demiştir.

Malûm olsun ki, ilk üç tavâfta sür'ati terkeden kimseye sonraki tavâflarda kazâ lâzım olmaz.

Peygamber Efendimiz Hazretleri, tavâfını tamamladığı vakit Makam-ı İbrahim'e gelip:

"Vettehizu min makami İbrâhime musallen — Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin," (Bakara sûresi: 2/125) âyetini kıraet etti.

Ondan sonra iki rek'at namaz kıldı. Şöyle durmuştu: Makam, Resûlüllah Efendimizle Kâbe'nin arasında kalmıştı. Namazda **"Kul yâ eyyühel-kâfirûne"** ve **"Kul hüvallahü ahad"** sûrelerini okudu. Ondan sonra dönüp rükne geldi, istilâm etti. Ondan sonra kapıdan Safâ yönüne çıktı. Safâ'ya yaklaştığı gibi:

"İnne's-safâ ve'l-mervete min şeâirillahi — Safâ ile Merve, Allah'ın nişanlarındandır," (Bakara sûresi: 2/158) âyetini okudu.

Ondan sonra Safâ'nın üstüne çıktı. Hattâ Beyt-i Şerife karşı durup nazar etti. Ondan sonra tevhid ve tekbir etti: **"Lâ ilâhe illâllahü vahdehü lâ şerike lehü lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîrun. Lâ ilâhe illâllahü vahdehü enceze va'dehü ve nasare abdehü ve hezeme'l-ahzâbe vahdehü,"** buyurdu.

Türkçesi:

"Allah'dan başka ilâh yoktur, O Bir'dir. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nun ve hamd O'na mahsustur. O her şeye kadirdir. Allah'dan başka ilâh yoktur. O Bir'dir. Vaadini yerine getirdi, kuluna nusret etti ve düşmanlarını hezimete uğrattı. O Bir'dir."

Ondan sonra arada dua etti, üç kere böyle dedi. Ondan sonra inip Merve tarafına yöneldi. Vâdinin ortasına geldiği gibi yokuşa varıncaya kadar sür'atle yürüdü. Merve'ye çıkınca yine âdet üzre aheste aheste yürüdü.

İmam Müslim ve Ebû Dâvud'un rivayetlerinde Ebû Tufeyl dedi ki: "İbn-i Abbas Hazretleri'ne bir gün sordum:

— Safâ ile Merve arasında binekli olarak tavâf etmekten bana haber ver. Sünnet midir? Senin kavmin onu sünnet zannediyorlar, dedim.

İbn-i Abbas Hazretleri:

— Gerçek demişler ve yalan söylemişler, dedi.

Ben:

— Bu nasıl sözdür? Gerçek demek ve yalan söylemek nasıl olur? dedim.

— Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin üzerine halk öyle üşüştüler ki, "İşte Muhammed! İşte Muhammed!" diye birbirine gösteriyorlardı. Hattâ yetişmiş kızlar evlerinden çıktılar. Velhasıl halkın kalabalık ve sıkışıklığından gitmeye mecal kalmadı. Sonunda devesine bindi. Ama yaya yürüyerek sa'y etmek daha üstündür, diye buyurdu."

Sözün kısası, gerçek demeleri şundan dolayı ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin deveye binmeleri gerçekten vâki oldu. Yalan söylemeleri de şundan dolayı ki, mesafenin hepsini deve üzerinde gitmedi. Bir miktarını yaya, bir miktarını deve ile geçti. Ve deveye binmesi zarureten lâzım geldi.

Ondan sonra Resûlüllah Efendimiz, Merve'nin üstüne çıktı. Safâ'da ne etti ve ne okuduysa orada da onu etti ve onu okudu.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin, "**Sizden, yanında kurbanlık getirmeyen kimse, hac ihramını bozup umreye niyet etsin,**" demesi, o senede ulu ashâba mı mahsustu, yoksa tâ kıyâmete kadar her kim ederse câiz midir? Bu hususta ihtilâf etmişlerdir.

İmam Ahmed ve zâhir ehlinden bir tâife: "Kıyâmete dek her kim ederse câizdir. Kurbanı olmayan bir kimsenin hac ihramını çıkarıp umreye girişmesi sahihtir," dediler.

İmam-ı Âzam, İmam-ı Şafiî, İmam-ı Mâlik ve selef topluluğu (Allah onların hepsine rahmet etsin): "O senede ulu sahâbeye mahsustu. Ondan sonra hiç kimseye câiz değildir. Mezkûr senede câiz olmasının sebebi şu idi ki, cahiliyet ehli, 'Hac aylarında umre haramdır,' derlerdi, umre etmezlerdi. Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, onlara muhalefet için emretmişti," dediler.

Bir delilleri de şudur ki, İmam Müslim'in naklinde Ebû Zer (r.a.): "**Hac'da temettü Muhammedin ashâbına mahsustur,**" diye buyurmuştur.

Nesâî'nin naklinde Hâris bin Bilâl (r.a.), Hazret-i Bilâl'den nakletmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz'den:

— **Yâ Resûlâlîah! Umre'de haccın feshi sadece bize mi yoksa bütün insanlara mı mahsustur?** dedim.

O Hazret:

— Sadece bize mahsustur, diye buyurdu," demiştir.

Mezkûr hadîs açıkça delâlet eder ki, Resûl'ün ashâbına mahsustu. Ondan sonra kimseye câiz değildi. En iyisini Allah bilir.

Fahr-i Kâinat Hazretleri, Mekke şehrinin dışarısında konakladığı yerde kalktı, namazı kısaltarak kıldı. İkamet müddeti, Minâ'ya çıkmadan önce dört gündü. Zira Zilhicce'nin dördüncü günü geldi, sekizinci günü çıktı. Mezkûr menzilde yirmi bir vakit namaz kıldı. Zira dördüncü günün öğle namazından başladı sekizinci günün öğlesini de kılıncaya kadar orada oturdu. Ama Mekke'ye geldiği günden Ebtah'a çıkıp gittiği güne kadar tam on gün olmuştu.

Rivayet olunur ki, Hazret-i Ali (r.a.) Yemen diyarına gönderilmişti. Peygamber Efendimiz Mekke'de iken gelip kavuştu. Peygamber Efendimiz:

— **Yâ Ali! Neye ihlâl ettin?** Yâni Lebbeyk derken hacca mı niyet ettin, yoksa umreye mi niyet ettin? diye buyurdu.

Hazret-i Ali de:

— Resûlüllah Hazretleri neye ihlâl ettilerse ben de ona ihlâl ettim, dedi.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri:

— Eğer yanımda kurbanım olmasaydı, hac ihramını çözüp umreye girişirdim, diye buyurdu.

Resûlüllah Efendimiz Arefe'ye vâsıl olduğu zaman O'nun için nemireden (yünlü alacadan) bir çadır kurmuşlardı. Orada konakladı. Güneş zevale vardığı zaman emretti, Kusvâ adlı devesine semer vurdular. Ondan sonra Fahr-i Âlem Hazretleri binip vâdinin ortasına geldi, hutbe okudu:

— Müslümanların kanlan, malları haksız olarak birbirine haramdır, diye beyan buyurdu.

Cahiliyetin kan dâvalarının ve cahiliyetten olan her işin tamamen uydurma, metrûk ve bâtıl olduğunu, cahiliyet zamanından kalan ribâların metrûk ve bâtıl bulunduğunu beyan etti.

— Kadınlarınız hakkında Hak Teâlâ Hazretleri'nden sakınma üzre olun! Sizin onlar üzerinde olan hakkınız şudur ki, döşeğinize kimseyi bastırmasınlar. Yâni ismet

ve iffet üzre olsunlar. Onların da sizin üzerinizdeki hakları şudur ki, yiyeceklerini ve giyeceklerini veresiniz. Ben sizin aranızda bir şey bırakıp gidiyorum ki, ona sımsıkı yapışırsanız bundan sonra dalâlete düşmezsiniz. Yâni Kur'ân-ı azîme yapışırsanız asla yoldan çıkmazsınız, diye buyurdu.

Daha sonra orada bulunanlara:

— Size benim durumumdan sual sorulacaktır. O zaman siz, benim hakkımda ne dersiniz? diye sordu.

Halk:

— Şehadet ederiz ki, sen, bize Hak Teâlâ Hazretleri'nin ahkâmını tebliğ ettin, emrini yerine getirdin ve nasihat ettin, dediler.

Ondan sonra şehadet parmağını gökten yana kaldırıp yine halktan yana eğerek üç kere:

— Allahım, şâhit ol, dedi.

Ondan sonra Hazret-i Bilâl ezan okudu. Kalkıp öğle namazını kıldı. Sonra kamet edip ikindi namazını kıldı. İkisi arasında asla namaz kılmadı. Namazı bitirince devesine binip mevkife (vakfe yerine) geldi, kıbleye karşı durdu. Arefe gününde (Arafat'ta) Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin mevkif'de ekseri duası şu idi:

"Allahümme lekel-hamdü kellezî nekulü ve hayren mimmâ nekulü. Allahümme leke salâtî ve nüsukî ve mahyâye ve memâtî ve ileyke meâbi ve leke rabbi türâsî. Allahümme innî eûzü bike min azâbi'l-kabri ve vesveseti's-sadri ve şetâti'l-emri. Allahümme innî eûzü bike min şerri mâ tecîu bihi'r-rîhu."

Türkçesi:

"Allahım, yaptığımız hamdler ve yaptığımız hamdlerden daha hayırlıları sana olsun. Allahım, dualarım, ibadetlerim, dirimim ve ölümüm senin içindir. Dönüşüm ancak sanadır. Allahım, kabir azâbından, sinelerin vesvesesinden, işlerin dağınıklığından sana sığınırım. Allahım, rüzgârların taşıdığı şerlerden sana sığınırım." Bir rivayette şöyledir ki, Arefe gününde:

"Lâ ilâe illâllahü vahdehü lâ şerike lehü," dedikten sonra ekseri duası şu idi:

"Allahümme lekel-hamdü kellezî nekulü. Allahümme leke salâti ve nüsukî ve mahyâye ve memâtî ve ileyke meâbî ve aleyke yâ rabbe sevâbî. Allahümme innî eûzü bike min azâbi'l-kabri ve min vesveseti's-sadri ve min şetâti'l-emri ve min şerri külli zî şerrin."

Türkçesi:

"Allahım, yaptığımız hamdler sana mahsustur. Allahım, dualarım, ibadetlerim, dirimim ve ölümüm senin içindir. Dönüşüm ancak sanadır. Ey Rabbim, se-

vabım sana aittir. Allahım, kabir azabından, sinenin vesvesesinden, işlerin dağınıklığından ve her şeririn şerrinden sana sığınırım."

Tirmizî'nin naklinde gelmiştir ki, Peygamber Efendimiz: Arefe gününde en üstün dua, benim ve diğer peygamberlerin dediğinin en üstünü şudur:

— **Lâ ilâhe illâllahü vahdehü lâ şerike lehü lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîrun,** diye buyurmuşlardır.

Taberânî'nin rivayetinde İbn-i Abbas Hazretleri'nden rivayet edilmiş olduğu üzere Arefe günü ettiği dualardan biri şudur:

اللهم انت تسمع كلامي وترى مكاني وتعلم سري وعلانيتي
لا يخفى عليك شيء من امري انا البائس الفقير المستغيث المستجير
الوجل المشفق المقر المعترف بذنوبه اسئلك مسئلة المسكين
وابتهل اليك ابتهال المذنب الذليل وادعوك دعاء الخائف الضرير
من خضعت لك رقبته وفاضت لك عيناه وذل جسده ورغم
انفه لك اللهم لا تجعلني بدعائك رب شقيا وكن بي رؤفا
رحيما يا خير المسئولين ويا خير المعطين

"Allahümme ente tesmeu kelâmî ve terâ mekânî ve ta'lemü sırrî ve alâniyeti lâ yahfâ aleyke şey'in min emrî. Ene'l-bâisü'l-fakirü'l - müstağîsü'l - müstecîrü'l - vecilü'l - mişfiku'l - mukırru'l - mu'terifu bi-zünûbihi. Es'elüke mes'elete'l-miskini ve ebtehilu ileyke ibtihale'l-müznibi'z-zelili ve ed'uke duâe'l-hâifi'd-darîri ma hadaet leke rekabetühu ve fâdet leke aynâhu ve zelle cesedühu ve rağime enfühu leke. Allahümme lâ tec'alnî bi-duâike rabbi şakiyyâ. Ve kün bi raufen rahîmen yâ hayrel-mes'ulîne ve ya hayre'l-mu'tine."

Türkçesi:

"Allahım, sen sözlerimi duyuyor, bulunduğum yeri görüyor, içimi ve dışımı biliyorsun. Sana hiç bir halim gizli değildir. Ben, zavallıyım, fakirim, yardım diliyor, senin himayene sığınıyorum. Korkuyor, titriyorum. Günahlarımı ikrar ve iti-

raf ediyorum. Biçârenin isteyişi gibi senden istiyorum. Zavallı bir günahkârın yakarışı gibi sana yakarıyorum. Boynu huzurunda eğilmiş, gözlerinden durmadan yaş dökülen, vücudu huzurunda zelil olan, senin için burnunu yere sürtmüş olan ve senden korkan bir kişinin yalvarışı gibi sana yalvarıyorum. Yâ Rabbi, sana dua ederken beni, ey Rabbim, bedbaht kılma! Bana karşı çok merhametli ve şefkatli ol! Ey kendisinden bir şey istenilenlerin en hayırlısı! Ey verenlerin en hayırlısı!"

Tirmizî'nin rivayetinde gelmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz, Arafat'ta iken Necid ehlinden bazı kimseler, Peygamber Efendimiz'e gelip:

— Hac nasıldır? diye sordular.

Peygamber Efendimiz, emretti, bir münâdi Arafat'ta nida edip:

— Müzdelife gecesi fecrin doğmasından önce gelen bir kimse gerçekten hacca yetişti. Minâ günleri de üç gündür. O halde iki gününde acele eden, yâni Zilhicce'nin on birinci ve on ikinci günlerinde durmayıp Minâ'dan giden kimsenin, üzerine günah yoktur. Gitmesini tehir edip üç gün üç gece Minâ'da duran kimsenin de üzerine günah yoktur, dedi.

Böyle buyrulmasının aslı şudur ki, cahiliyet zamanında bazı Araplar, acele eden kimseye günahkâr derlerdi. Bazıları da tehir eden kimseye günahkâr derlerdi. Peygamber Efendimiz Hazretleri, âyet-i kerîme uyarınca beyan buyurup: "İkisinde de günah yoktur. Öyle eden de günahkâr olmaz, böyle eden de olmaz," diye buyurdu.

Câbir (r.a.) Fahr-i Alem Hazretleri'nden rivayet eder ki, Arafat'ta: **"Ben burada vukuf ettim. Arafat'ın her yeri mevkif (durma yeri) dir,"** buyurdu.

Arafat, hacıların durdukları yerdir. Mekke ile mezkûr yerin arası on iki mildir.

Sahihayn'da Ömer bin Hattâb (r.a.) den rivayet edilmiştir ki, **"Elyevme ekmeltü leküm dîneküm — Bugün size dininizi tamamladım,"** (Mâide sûresi: 5/3) âyet-i kerîmesi orada inmiştir.

Yine Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde gelmiştir ki, İslâm ehlinden bir kişi, orada devesinden düşüp helâk oldu. O kişi ihram bağlanmıştı. Resûlüllah Efendimiz emretti, onu iki elbise içinde kefenlediler ve güzel kokulu bir şey sürmediler. Sadece su ve sedirle yıkadılar, kefene sardılar. Başını ve yüzünü açık bıraktılar. Resûlüllah Efendimiz:

— Elbette Allah onu kıyâmet gününde kabrinden "Lebbeyk Allahümme Lebbeyk" diyerek kaldırır, diye haber verdi.

Hâsılı, ne şekil üzre vefat ettiyse o şekil üzre kalkar, demektir, dediler.

Güneş battığı vakit Fahr-i Kâinat Hazretleri Arafat'tan döndü. Üsâme bin Zeyd'i devesinin arkasına bindirdi. Yuları öyle çekiyordu ki, devenin başı semerin önlerine dokunuyordu. Mübarek eliyle halka işaret edip:

— Ey insanlar! Yavaş yavaş gidin, sür'atle birbirinizi çiğneyerek gitmeyin, diye buyurdu.

Yolda her ne vakit bir yokuşa gelse devenin yularını biraz çekiyordu, demişlerdir.

İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Âlem Hazretleri, ardından gelen halkın gürültü patırtılarını ve develerini döğdüklerini işitti. Elinde olan kamçısıyla işaret etti ve:

— Ey insanlar! Sakin olun, böyle acele etmenizde sizin için bir iyilik yoktur, dedi.

Şeyhayn'ın nakillerinde Üsâme'den rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz, Arafat'tan inerken ne zaman biraz aralık ve bir miktar düz yer bulsa devesini gayet sür'atle sürerdi," demiştir.

Rivayet olunur ki, yolda devesinden inip tebevvül etti, ondan sonra hiffet üzre abdest aldı.

Üsâme (r.a.):

— **Essalâtü yâ Resûlâllah** (Burada namaz kılalım), dedi.

Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— **Emâmeke** (Namaz yeri önündedir, daha ileri varalım, orada kılalım), diye buyurdu.

Ondan sonra devesine binip Müzdelife'ye geldi. Müzdelife, Cem' dedikleri yerdir. Ona Cem' ismi verilmesinin sebebi şudur ki, orada Hazret-i Âdem ve Havva aleyhisselâmlar ictimâ etmişlerdir. Müzdelife dedikleri yer Hazret-i Havva'ya yakın geldiği yerdir. Katâde'nin kavline göre oraya Cem' denilmesi, orada iki namaz arası cem' olunduğu içindir. Bazıları da "İnsanlar orada cem' olurlar ve Allâhü Teâlâ Hazretleri'ne takarrüb ederler. Onun için Cem' ve Müzdelife isimleriyle isimlendirildi," demişlerdir.

Hâsılı Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, mezkûr yere geldiğinde akşam ve yatsı namazlarının her birini ayrı kametle kıldı. Her birinin ardınca hiç namaz kılmadı, dediler. Meşru olan, o gece akşamla yatsı namazları cem' olunup ikisinin aynı zamanda kılınmasıdır. Akşam namazını yolda kılmak câiz değildir. Hanefî âlimleri katında akşamla yatsının ikisi bir kametle kılınmalıdır. Zira hadiste böyle gelmiştir.

O gece âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri, teheccüdü kılmadı. Sadece akşamla yatsıyı kıldıktan sonra sabaha değin yatıp uyudu. Zira Arefe günü zevalden güneş batıncaya kadar durmuştu. Duaya çok cehdetmişti. Güneş battıktan sonra Müzdelife'ye gelmişti. Hâsılı o gün yorulmuş olduktan başka ertesi gün de bazı gerekli olan işleri yapacaktı. Onun için teheccüdü terketti, dediler.

Rivayet olunur ki, ertesi gün Nahr (Kurban) gününde, mübarek eliyle altmış üç bedene kesti. Bedene dedikleri, Müslüman hacıların Minâ'da kurban ettikleri sığır yahut devedir.

Ondan sonra Mekke'ye varıp ifaza (ziyaret) tavâfını etti, tekrar Minâ'ya döndü. *Takrîbü'l-Esânîd* şerhinde buna tenbih olunmuştur.

İbn-i Mâce, Abbas bin Mirdâs'dan rivayet eder ki: "Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, Arefe gününün akşamında Hak Teâlâ Hazretleri'nden ümmeti için mağfiret diledi. Hak Teâlâ Hazretleri de mazâlimden (zulüm ve haksızlıklardan) başkasını mağfiret etti:

— **Ama mazlumun hakkını zalimden alıveririm, onu bağışlamam,** dedi.

Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— **Ey Bârî Teâlâ! Eğer dilersen mazluma cennetten ıvaz verip razı edersin, zalimi de af ve mağfiret edersin,** dedi.

O akşam duası müstecap (kabul) olmadı. Müzdelife'de sabahleyin yine yalvarıp yakardı. Bunun üzerine duası kabul olundu. Peygamber Efendimiz Hazretleri tebessüm buyurdu. Ebû Bekir ve Ömer (Allah onlardan razı olsun):

— Yâ Resûlâllah! Neye güldün? Şimdi gülüyordun, onun aslı ne idi? dediler.

Kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri:

— Tanrı düşmanı mel'un İblis, duam kabul olunup ümmetimin mağfiret olunduklarını bildi de feryat ve figan edip başına toprak saçmaya başladı. Onun inlemesi ve ıstırabı beni güldürdü, diye buyurdu."

Ebû Dâvud da bu şekilde rivayet etmiştir ve zayıf görmemiştir. Yâni zikri geçen nakilde zaaf yoktur, belki kuvvet vardır. Bazı rivayetlerde başkalarından nakledilmiş olan hadîste, mağfiret olunan ümmetten muradın Arafat'ta vakfe eden ümmet olduğu hakkında beyan vardır.

Taberî der ki: "Mağfiret olunan zalimin, tevbe etmiş ve yaptığı zulmün karşılığını ödemekten âciz olan zalime hamlolunması gerektir. Meselâ bir kimse başkasına zulmedip malını almış olsa, sonradan pişman olup tevbe etse ve o kişinin hakkını ödemeye kadir olmasa Hak Teâlâ Hazretleri onun hasmını razı edip kendisine mağfiret eyler."

Hak Teâlâ Hazretleri, kadîm kelâmında:

"İnnâllahe lâ yağfiru en yüşreke bihi ve yağfiru mâ dûne zâlike limen yeşâu — Elbette Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bundan başka dilediğini bağışlar." (Nisâ sûresi: 4/48) buyurmuştur.

İnsanların kimisinin kimisine zulmetmeleri "şirk'ten başkadır". O halde zalimi mağfiret etmek câizdir, dediler. Âyet-i kerîmenin mânâsı gereğince Allah "dilediğini" mağfiret eder. Vay, eğer dilemeyip kul hakkı kişinin boynunda kalırsa, hali nice olur?..

İmam Tirmizî: "Sahih hadiste gelmiştir ki: "Hac eyleyen bir kimse, kavlen ve fiilen şerefli şeriata aykırı bir iş işlemezse o kimse günahlarından kurtulmakta, anasının doğurduğu günde nasılsa öyle olur," buyrulmuştur.

Ama bu söz Allah'ın haklarına ilişkin olan günahlara göredir, kul haklarına göre değildir. Allah'ın haklarının kendileri sâkıt olmaz, nihayet onlara ilişkin olan günahlar sakıt olur. Meselâ bir kimsenin üzerinde namaz yahut keffaret borcu veyahut Allah'ın haklarından başka bir nesne olsa, o kişi onu tehir etmekle kazandığı günah, hac ettiği zaman mağfiret olunur. Ama yine gidip o hakkı eda etmesi, üzerinde kalan namaz hakkı ise gidip kazâ etmesi, keffaretse vermesi ve her ne ise zimmetinden gidermesi lâzımdır. Zira hakkın kendisi sâkıt olmaz. Eğer bundan sonra yine tehir ederse yine günahkâr olur. Hâsılı, haccın ıskat ettiği, muhalefetten hâsıl olan günahtır, yoksa hakkın kendisi değildir.

İbn-i Teymiye der ki: "Bir kimse, üzerine vacib olan meselâ namaz gibi bir hakkı, hac ıskat eder diye itikad etse o kişiye tevbe vermek, eğer tevbe etmezse katletmek gerekir," demiştir. Ve icmâ ile âdem hakkı sâkıt olmaz, demiştir. En iyisini ve doğrusunu Allah bilir.

Rivayet olunur ki, Müzdelife gecesi mü'minlerin anası Sevde (r.a.) gitmek için izin isteyip Fahr-i Âlem Hazretleri de izin verip gitmiştir.

Hazret-i Âişe (r.a.) sonradan:

— Nolaydı, Fahr-i Âlem Hazretleri'nden ben de izin alıp gitmiş olsaydım, demiştir.

Bir rivayette Bayram gecesi Ümmü Seleme'yi gönderdi. O da fecirden önce cemresini (ufak taşlarını) attı, sonra göçtü. O gün Fahr-i Âlem Hazretleri'nin kendisinde kaldığı gündü. Yâni Ümmü Seleme'nin nöbeti idi, dediler.

Müslim'in rivayetinde: "Ümmü Habîbe'yi Müzdelife'den geceleyin gönderdi," diye gelmiştir. Buharî, Müslim ve Nesâî'nin rivayetlerinde İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri beni ehlinin zayıfları ile gönderdi. Sabah namazını Minâ'da kıldık. Cemrelerimizi attık," demiştir.

Mûtâ'da, *Sahihayn*'da ve Nesâî'nin naklinde Esmâ binti Ebû Bekir (r.a.) den rivayet edilmiştir ki: "Cuma gecesi Müzdelife'ye inmişti. Kalkıp bir saat namaz kıldı. Ondan sonra:

— Ay battı mı? diye sual buyurdu.

Ben de:

— Hayır, dedim.

Yine bir saat daha namaz kıldı. Ondan sonra:

— Ay battı mı? diye sordu.

Ben de:

— Evet, dedim.

— O halde kalkın, göçüp gidelim, diye buyurdu.

Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri, mahfelerde olan hanımlara izin verdi," dedi.

Bunları nakletmenin faydası, Müzdelife'de vukufu terkedenin haccının fâsit olmadığını bildirmektir. Hanefi âlimleri ve başkaları katında sabah karanlığında fecir namazını Müzdelife'de kılıp ondan sonra tekbir, tehlil, telbiye, tasliye ve dua ederek vukuf etmek gerektir. Müzdelife'nin Batn-ı Muhsir'den başka her yeri mevkifdir (vukuf yeridir). Nitekim Arafat'ın Batn-ı Urne'den başka her yeri mevkifdir. Orada sabah zâhir olduğu zaman Resûlüllah Efendimiz sabah namazını ezan ve kametle kıldı.

Sünen-i Beyhakî ve Nesâî'de, Müslim'in şartı üzre sahih isnatla gelmiştir ki: Nahr (Kurban) gününün sabahında Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Fazl bin Abbas'a:

— Cemre için ufak taşcağızlar devşir, diye buyurdu.

O da parmağiyle atılacak taşcağızlar devşirip Fahr-i Âlem Hazretleri'ne verdi.

Nesâî'nin naklinde şöyledir ki: "Kurban bayramı gününün sabahında Fahr-i Âlem Hazretleri, İbn-i Abbas'a:

— Küçük taşlar devşir, diye emretti.

Kendisi devesine binmişti. O da birkaç tane devşirip Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin mübarek eline sundu.

— Bunlar gibi birkaç tane daha topla, dedi.

Ondan sonra:

— **Dinde haddi aşmaktan sakının! Sizden önce gelenler, başka bir sebeple değil, ancak dinde haddi aşmak sebebiyle helâk oldular,** diye buyurdu*.

* Hadîs-i şerifte vâki olan dîn kelimesi dal harfinin kesri iledir. Ya burada "Gulüvvü fi'd-dîn — Din'de haddi aşmak" nasıl tasavvur edilir? denilirse bunun açıklaması şudur: Resûlüllah Hazretleri "Ufak taşlar topla," diye buyurduklarında İbn-i Abbas da bir miktar ufak taşcağızlar toplayıp verince: "Bi-emsâli hâulâi ve iyyâküm ve'l-ğulüvve fi'd-dîni — Bunlar gibi taşlardan olsun; siz dinde haddi aşmaktan sakının," diye buyurdu. Yâni "Topladığın taşlar muradım üzredir. Ancak yine bu türlü hurda taşcağızlardan birkaç tane daha topla. Bu hadden aşırı gidip iri taş toplama ki, benden sonra sünnet olur," demektir. Zira iri taşın hem bulmasında, hem taşımasında zahmet çekilir, hem de atıldığı yerde yığılıp kalır, nakli zor olur ve adama dokunsa zarar verir. Hâsılı kendi katınızdan hüküm verip zahmet veren şeyleri ihdas etmeyin. Maksat emre imtisaldir. İmtisal ise bu mertebe ile hâsıl olur, demektir. "Sizden önce gelenler dinde haddi aşmaktan dolayı helâk oldular," buyurmalarının sebebi şudur ki, Hıristiyanlar riyâzat etmede mübalâğaya kaçıp kendi şeriatlerinde olan vazifelerden ziyade bid'atler ihdas edip ruhbanlık yolunu tuttular. Sonunda başlarına belâ geldi, demektir. (Bâkî'nin Notu)

Bazı âlimler: "Mezkûr nakilde, cemre taşcağızlarını gündüzün sabah namazından sonra toplamanın müstehap olduğuna delil vardır," dediler. Hattâ İmam Şafiî bazı kitaplarında buna kesin olarak hükmetmiştir. Fakat İmam Rafiî'nin dediği üzre cumhûrun kavli şudur ki: "Geceleyin devşirmeli. Gecede gönül rahatlığı ve zihin sükûnu vardır," dediler.

Hacda atılacak taşların hepsinin o gün toplanması müstehap mıdır, değil midir? denirse bazıları "Müstehaptır" dediler. Tenbih adlı kitapta böyle denilmiştir. İmam Nevevî de bunun üstünde karar kılmıştır.

Fakat yine Rafiî'nin zikrettiği üzre âlimlerin çoğu, sadece Kurban gününde atılacak kadarının toplanması gerektiği üzerindedirler. *Mühezzeb şerhi*nde: "İhtiyat şudur ki, ziyade toplanmalı. Zira bir kısmının düşmesi muhtemeldir," denilmiştir.

Ondan sonra Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Kusvâ adlı devesine binip Meş'aru'l-Harâm'a geldi. Üzerine çıkıp kıbleye karşı durdu. Allahü Teâlâ Hazretleri'ne hamd, tekbir, tehlil ve tevhid etti. Yeryüzü tamamen ağarıncaya kadar durdu ve güneş doğmadan oradan gitti.

Câbir'den başkalarının rivayetinde şöyledir ki: "Müşrikler, güneş doğmadıkça oradan gitmezlerdi. Peygamber Efendimiz Hazretleri, onların ettiğini çirkin görüp gün doğmadan göçüp gitti."

Taberânî'nin naklinde Hazret-i Ali (r.a.) buyurmuştur ki: "Âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri, Müzdelife'de sabahladı ve Kuzah dedikleri yerde durdu. Fazl bin Abbas'ı devesinin ardına bindirdi. Fazl (r.a.), ak benizli ve saçları güzel bir yiğitti. Mahfelerinde kadınlar geçip gidiyorlardı. Fazl onlara nazar etti. Fahr-i Âlem Hazretleri, mübarek eliyle Fazl'ın yüzünü öte tarafa çevirdi."

Bir rivayette şöyledir ki: "Fazl, Fahr-i Kâinat Efendimizin ardına binmişti. Hus'am kabilesinden bir kadın, Fahr-i Âlem Hazretleri'ne gelip bazı şeyler sordu. Fazl, kadına nazar etti. Kadın da ona nazar etti. Birbirini seyretmeğe başladılar. Peygamber Efendimiz Hazretleri, Fazl'ın yüzünü öte tarafa çevirdi. Ondan sonra kadın:

— Yâ Resûlâllah! Hak Teâlâ Hazretleri'nin farz kıldığı hac babama lâzım geldi. Fakat babam gayet yaşlıdır, deve üstünde oturmaya kadir değildir. Benim onun için haccedivermem câiz olur mu? dedi.

Fahr-i Âlem Hazretleri:

— Evet, diye buyurdu."

Bu hâdise Vedâ Haccı sırasında geçmişti. Şeyhayn'ın ve başkalarının rivayetinde böyle vâki olmuştur.

Rivayet olunur ki, Hazret-i Abbas (r.a.), Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne:

— Yâ Resûlâllah! Amcan oğlunun boynunu öte yana döndürdün? Yâni aslı ne idi ki, Fazl'ın yüzünü öte yana çevirdin? diye sordu.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri de:

— **Bir delikanlı ile genç bir kadını gördüm, şeytanın bunlara mekrinden emin olmadım. Onun için öyle ettim,** diye buyurdu.

Mezkûr hadîste, sağ olan ama hacca kudreti olmayan bir kimsenin naibinin onun için hac edivermesinin câiz olduğuna delâlet vardır. Ancak bu mes'elede İmam Mâlik'in aksine görüşü vardır. İbn-i Ömer (r.a.): "Hiç bir kimse için başkasının haccetmesi câiz değildir," demiştir.

İbn-i Münzir ve başkaları nakletmişlerdir ki: "Vacib olan hacda niyabetin asla câiz olmadığı hususunda bütün âlimler ittifak etmişlerdir. Ancak nâfile hacda da câiz olmadığına dair İmam-ı Âzam Hazretleri'nden rivayet vardır. Şafiî aksini ileri sürmüştür. İmam Ahmed'den bir rivayette câiz, bir rivayette değil diye nakledilmiştir.

Şeyhayn'ın ve başkalarının naklinde Üsâme'den rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz, Arafat'tan Müzdelife'ye gelinceye kadar devesinin ardına ben binmiştim. Müzdelife'den Minâ'ya gelinceye kadar da Fazl binmişti," dedi. İkisi de: "Resûlüllah Hazretleri, tâ Akabe cemresini atıncaya kadar telbiyeden hâlî olmadı," dediler.

Câbir (r.a.): "Peygamber Efendimiz Hazretleri, Batn-ı Mahasser'e geldiği zaman devesinin yularını biraz salıverdi ve yürüyüşünü az çok sür'atlendirdi," demiştir.

İsnevî der: "Sebebi şu idi ki, Hıristiyanlar orada duruyorlardı." Rafiî böyle demiştir. Ama Vasît de: "Araplar orada duruyorlardı. Böylece bize, onlara muhalefet etmemiz emrolundu," dedi. Arap'dan murad, Arab'ın müşrikleridir.

Bir açıklama şekli de şudur ki, mezkûr yerde Ashâb-ı Fil'e azâb nâzil olmuştu. Sahih hadîste gelmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz, "**Azâb nâzil olan yerlere uğrayan kimseler, oradan sür'atle geçsinler,**" diye buyurmuştur. Nitekim Semûd kavminin ve başkasının diyarına uğrayanların tez tez gitmesi gerektir. Başkalarından da nakledilmiştir ki, "Peygamber Efendimizin güzel âdetleri, o türlü azâb nâzil olan yerlerden tez geçmekti," demişlerdir.

O vâdiye Mahasser (yorulma yeri) demeleri şunun içindi ki, orada fil yürümekten kesilmişti. Yâni Ebrehe Mekke'yi yıkmaya geldiği zaman birçok fillerle gelmişti. Aralarında büyük bir fil vardı. İsmi Mahmud idi. Mezkûr fil, Mekke tarafına asker çekilip giderken adı geçen yerde kalıp bir adım öteye gitmedi. Diğer filler de onu görüp kaldılar. Mekke ehli dağların başına kaçıp "Acaba hâl neye varır?" diye uzaklardan seyrederlerdi. Bu esnada deniz tarafından ebâbil kuşları peyda olup bir saatte mezkûr askerin hepsini taşa tutup helâk ettiler. Nitekim Fil sûresinin tefsirinde ayrıntıları beyan olunmuştur. Hasr diye, davarın yorgun olup yürümekten kalmasına derler.

Ondan sonra Peygamber Efendimiz, Cemre-i Kübrâ'ya çıkan orta yola gitti. Ağaç yanında olan cemreye gülleye yedi taş attı. Her birinde tekbîr etti. Cemreleri vâdinin dibinde atmıştı. Beyt-i şerif sol tarafına ve Minâ sağ tarafına gelmişti. Kendisi cemreye (taş yığınına) karşı durup attı. Cemre diye, taş atılan muayyen yerlere derler. Atılan taşa da cemre denir. Attığı zaman Kurban gününde kuşluk vakti idi. Nitekim Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'nin nakillerinde Câbir'den böyle gelmiştir.

İmrân bin Husayn (r.a.): "Üsâme ile Bilâl'i gördüm, birisi Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin devesinin yularını tutmuştu, birisi de elbisesini kaldırarak üzerine gölge etmişti. Akabe cemresini atıncaya kadar böyle ettiler," demiştir.

Nesâî'nin naklinde: "Resûlüllah Efendimiz cemrelerini attıktan sonra halka hitap etti. Allah'a hamd ve senâ etti ve çok söz yâd etti," diye vâki olmuştur.

Ümmü Cündüb (r.a.) buyurmuştur ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri'ni, vadinin dibinde cemrelerini atarken gördüm. Devesinin üzerindeydi. Her taşı attıkça tekbîr ederdi. Arkasından bir kimse, O'na güneşten perde tutuyordu.

— Bu kişi kimdir? diye sordum.

— Fazl bin Abbas'dır, dediler.

Ondan sonra halk yığılıp birbirini sıkıştırdılar. Resûlüllah Efendimiz Hazretleri:

— Ey Âdemoğulları! Birbirinizi sıkıştırıp kiminiz kiminizi öldürmesin! Cemre attığınız zaman parmakla atılacak kadar küçük taşlar atın! diye buyurdu."

Mezkûr rivayette, ihramlı olan kimsenin mahmel veya onun benzeri bir şeyle gölgelenmesinin câiz olduğuna delil vardır. Câbir'in rivayetinde gelmiştir ki: "Fahr-i Kâinat Hazretleri'ni gördüm. Devesinin üstünden cemre atıyordu.

— **Menâsiki** (hacda yapılan fiilleri) **benden öğrenin. Ben, bir daha haccedeceğimi bilmiyorum. Zannedersem bu hacdan başka bir daha haccetmem, diye buyurdu,"** demiştir.

Kudâme'nin rivayetinde: "Fahr-i Kâinat Efendimizi kızıl bir devenin üstünde cemre atarken gördüm. Darb etmezdi, tard etmezdi ve **'İleyke, ileyke!'** demezdi," diye buyrulmuştur. Yâni devesini dövmez, başkasının devesini yanından kovmaz ve **"Savulun, savulun!"** demezdi. Sadece devesinin üstünde kendi hâliyle meşgul olurdu, demektir.

Ondan sonra gidip kurban boğazlanan yere vardı. Altmış üç bedene (kurbanlık deve) boğazladı. Ondan sonra Ali'ye bıraktı, geri kalanını o boğazladı. Kurban boğazlamakta Ali'yi kendine ortak etmişti. Her bedeneden bir miktar et parçası alıkoymalarını emretti. Sonra o parçaları bir kab içine koydu, pişirdiler. İkisi, etten yediler ve çorbasından içtiler.

Müslim'in naklinde Câbir'den rivayet edilmiştir ki, Peygamber Efendimiz, hatunları için bir sığır kurban etti.

Ebû Dâvud'un rivayetinde Hazret-i Âişe (r.a.): "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, vedâ haccında Âl-i Muhammed için bir bakara (sığır) kurban etti," demiştir.

Ondan sonra Minâ'ya geldi. Baş tıraş eden kimseye sağ tarafını işaret ederek "Buradan saçımı tıraş et," dedi. Ondan sonra sol tarafını tıraş ettirdi. Mübarek saçını halka üleştirmeğe başladı. Bir rivayette sağ tarafından tıraş ettirdiği saçını orada yakın olanlara taksim etti, sol tarafından tıraş ettirdiğini Ümmü Süleym hatuna verdi, demişlerdir. Bazıları, Ebû Talha'ya verdi, demişlerdir.

Bir rivayette Akabe cemresini attıktan sonra kurbanlarını boğazladı. Baş tıraş eden orada hazırdı. Mübarek eliyle sağ tarafını tıraş etmesini işaret etti. O da tıraş etti. Ondan sonra Resûlüllah Efendimiz, yakın olan şahıslara taksim etti. Sonra sol tarafının tıraş edilmesini emretti. Ebû Talha "Hani bana?" diye sordu. O yanının saçını Ebû Talha'ya verdi. Şeyhayn'ın rivayetlerinde böylece gelmiştir.

İmam Buharî'nin naklinde geldiğine göre Fahr-i Âlem Hazretleri'ni tıraş eden kimse, Muammer bin Abdullah bin Nefele bin Avf idi. Allah ondan razı olsun.

İmam Ahmed'in rivayetinde, mübarek tırnaklarını da kesip halk arasında taksim etmiştir.

Yine Buharî ve Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet etmişlerdir ki, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri:

— **Yâ Rab, başını tıraş edenleri sen yarlığa**, diye dua etti.

Ulu ashâb:

— Yâ Resûlâllah! Saçını kısaltanlar için de dua eyle, dediler.

Yine:

— **Yâ Rab, saçını tıraş edenleri sen yarlığa**, dedi.

Ulu ashâb, yine:

— Ve saçını kısaltanlar için de... dediler.

Resûlüllah Efendimiz tekrar:

— **Yâ Rab, saçını tıraş edenleri sen yarlığa**, diye buyurdu.

Ashâb yine aynı sözü söyleyince Resûlüllah Efendimiz Hazretleri:

— **Ve saçını kısaltanları da**, diye duasına onları da ilâve etti.

Mukassir (saçını kısaltan) diye ona derler ki, saçlarının ucundan birer miktar kestirir. Muhallak (saçını tıraş ettiren) diye de başını tamamen tıraş ettiren kimseye derler. Bazıları, bu hâdise Hudeybiye'de vâki olmuştur, dediler. Bazıları, vedâ haccın-

da oldu, demişlerdir. Ama vedâ haccında olduğuna dair gelen haberler çoktur. İsnatları da gayetle sahihtir, dediler. Bazıları ise, ikisinde beraber olmuştur, dediler. İbn-i Hacer, "Belki belirlenmiş olan, ikisinde de olmuş olmasıdır," dedi.

Her birinin sebebi diğerine muhalifti. Hudeybiye'de olanın sebebi şu idi: "O sene Kureyş, bunları Mekke'yi ziyaret etmekten men edip "Gelecek yıl gelirsiniz," demişlerdi. Fahr-i Kâinat Hazretleri de bu şart üzre Kureyş'le sulh etmiş ve ashâba:

— Bu yıl ihramlarınızı çözün, diye buyurmuştu.

Ashâb tereddüt edip kalblerine "Bu yıl mümkünken niçin gelecek yıla bırakılsın?" demek gelmişti. Fahr-i Âlem Hazretleri, ihlâl buyurduktan sonra ashâb tereddüt edince Ümmü Seleme (r.a.): "Yâ Resûlâllah, sen onlardan önce ihramını çöz," diye işaret etti. Kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri ihramını çözünce onlar da tâbi olup çözdüler. Ondan sonra bazıları tıraş olup, bazıları saçlarının ucunu kestiler. Tıraş olanlar emre imtisâle girişenlerdi: Onlar, saçlarını kısaltanlardan önce emre uydukları için:

— **Allahım, saçlarını tıraş edenleri yarlığa,** diye buyurup saçlarını kısaltanları zikretmedi," dedi.

Bunun sebebi şu idi: İbn-i Abbas'ın hadîsinde tasrih edilmiştir ki, Peygamber Efendimize:

— Yâ Resûlâllah! Saçlarını tıraş edenlerin şanları nedir ki, onlara rahmet ve mağfiret dilemekle yardım buyurdunuz? dediler.

Peygamber Efendimiz de:

— **Çünkü onlar şek etmediler,** diye cevap buyurdu.

Vedâ haccında, saçlarını tıraş edenlere tekrarlayarak dua buyurmasının sebebi, İbn-i Esîr'in Nihâye'de zikrettiği üzre, şu idi: Hacıların çoğu, yanlarında kurbanlık getirmemişlerdi. Resûlüllah Efendimiz, onlara haclarını umreye tebdil edip sonra başlarını tıraş etmelerini buyurduğu vakit halka güç geldi. Sonra baktılar ki, itaattan başkasına mecal yok ve kendilerine saçlarını kısaltmak tıraş etmekten daha kolay geldiğinden çoğu saçını kısaltıp bir kısmı tamamen tıraş ettiler. Saçını tıraş edenin işi emre uymakta daha parlak olduğundan Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, tıraş edeni tercih etti (öbüründen üstün tuttu).

Ama İbn-i Hacer bu sözü beğenmeyip: "Mütemetti olan kimseye müstehap olan, umrede saçlarını kısaltıp hacda tıraş etmektir. Ama hac ile umre arası birbirine yakın olduğu zaman böyledir. Halbuki bunlar hakkında da öyle vâki olmuştu. O halde evlâ olan, Hitâbî'nin dediğidir ki: 'Arap tâifesinin âdeti şu idi ki, saçlarını çoğaltıp onunla süslenmeyi severlerdi. Aralarında baş tıraş ettirmek azdı. Bazen tıraş yabancıların işlerindendir diye itibar etmedikleri olurdu, onu çirkin görürlerdi. Onun için tıraş edenlerin işi emre uymakta daha parlak oldu,' demiştir."

İmam Müslim, Abdullah bin Amr bin Âs'dan rivayet etmiştir ki: "Vedâ haccında Fahr-i Âlem Hazretleri, halk müşküllerinden sual etsinler diye Minâ'da durdu da bir kişi gelip:

— Yâ Resûlâllah! Bilmiyordum, kurbanımı kesmeden başımı tıraş ettirdim, dedi.

Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— Câizdir, günahı yoktur, diye buyurdu.

Sonra bir kişi daha geldi:

— Yâ Resûlâllah! Bilmiyordum, remy-i cimâr etmeden (taşlar atmadan) kurbanımı boğazladım, dedi.

Peygamber Efendimiz Hazretleri:

— Câizdir, günahı yoktur, diye buyurdu."

Abdullah dedi ki: "Takdim ve tehir hususunda her neden sual ettilerse:

— Öyle et, günahı yoktur, diye buyurdu."

Mezkûr rivayet hükmünce bu türlü şeylerde bilmeyerek sırayı değiştirenlere günah lâzım gelmez. Ama sırayı gözetmenin evlâ olduğu açıktır. Zira ittifakla kurban gününün vazifeleri dört şeydir:

1. Akabe cemresine taş atmak.
2. Ondan sonra kurbanını boğazlamak.
3. Ondan sonra tıraş olmak yahut saçını bir miktar kestirmek.
4. Ondan sonra ifaza tavâfı ve sa'y etmek.

Resûlüllah Efendimizin Akabe cemresine taş atıp sonra kurbanını boğazlayarak ondan sonra tıraş olduğu rivayet olunmuştur. Âlimler bu hadîsin matlubiyeti hususunda icmâ etmişlerdir. Şu hususta da ittifak etmişlerdir ki, kimisini kimisinden öne almak veya sonraya bırakmak câizdir. Ama bazı yerlerde sırayı bozmak sebebiyle dem (keffaret kurbanı) lâzım olduğunda ihtilâf vardır. Selefin çoğunluğu, İmam Şafiî, hadis ve fıkıh âlimleri katında dem lâzım değildir.

Tahâvî: "Hadîs, takdim ve tehir hususunda genişletmeye delâlet eder. Fakat 'Günah yoktur' diye buyurmalarının bilmeyene veya unutup öyle edene göre olması muhtemeldir. Bu takdirde kasden öyle edene fidye vacib olması da muhtemeldir," dedi. Ama buna itiraz edip: "Fidye'nin gerekli olması delile muhtaçtır. Eğer gerekli olsaydı Resûlüllah Efendimiz beyan buyururdu. Çünkü onu bildirmelerinin vakti idi," dediler.

İmam Ahmed: "Hadîsin lâfzından anlaşıldığı üzre bilmemek yahut unutmak yoliyle takdim ve tehir olunsa bir şey lâzım gelmez. Kasıtla olursa dem lâzım gelir," de-

miştir. 'İmam-ı Âzam Hazretleri'nin kavlinde her bir takdirde sıranın değiştirilmesine dem lâzım gelir. Zira İbn-i Mes'ud Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Haccın fiillerinden birini diğerine takdim eden kimseye dem gerekir," buyrulmuştur. Ayrıca mekânla mukayyet olan bir nesneyi mekândan tehir etmekle (bir yerde yapılması gereken bir fiili başka bir yerde yapmakla) dem lâzım gelir. Meselâ bir kimse ihramını tayin olunan mekânda bağlamayıp daha ötede bağlasa ona dem gerekli olur. Bunun gibi zamanla mukayyet olan da zamanından tehir olunsa dem lâzım olur, diye buyurmuştur.

Şeyhayn'ın nakillerinde Ebû Bekir'den rivayet edilmiştir ki: "Kurban günü Resûlüllah Efendimiz, bize hutbe okudu," demiş ve hutbeyi tafsilâtiyle zikretmiştir.

İmam Şafiî ve ona tâbi olanlar, nahr (kurban) günü Minâ'da hutbenin meşru olduğuna zahip oldular. Ama Hanefî ve Mâlikî âlimleri katında haccın hutbeleri üç tanedir:

1. Zilhicce'nin yedinci günündedir ki, terviye gününün önündeki gündür, o gün hutbe okuyup hacılara gerekli olan işleri öğretmek gerektir.

2. Bir hutbe de Arafat'ta okunur. Onda da o gün ve ertesi gün lâzım olanlar öğretilir.

3. Biri de Zilhicce'nin on birinci günü Minâ'da okunur. Onda da lâzım olan menâsik her ne ise öğretilir.

Bu üç hutbeden başka hutbe yoktur. Nahr günlerinin birinci gününde hutbe câiz değildir, demişlerdir. İmam Şafiî: "Nahr günlerinin birincisinde ve üçüncüsünde hutbe vardır. İkincisinde yoktur," demiştir. Zilhicce'nin yedinci günü Arafat'ta olan hutbelerde hepsi müttefiktirler.

Ondan sonra Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, devesine binip Beyt-i şerife yöneldi. Gelip ifaza tavâfını edâ etti. Ziyaret tavâfı ve rükün tavâfı dedikleri budur. Yedi kere Beyt-i şerif tavâf olunur. Ama bu tavâflarda sür'atle yürümek meşru değildir, âdet üzre yürümek gerektir.

Müellif, burada: "Sonra Resûlüllah Efendimiz binip Beyt'e (Kâbe'ye) geldi ve ifaza tavâfı etti. Buna ziyaret tavâfı, rükûn tavâfı ve sader tavâfı da denir," demiştir. Ama yanılmıştır. Zira ifaza tavâfı, ziyaret tavâfı ve rükün tavâfının üçü aynı mânâyadır. Bu tavâf farzdır. Sader tavâfı ile vedâ tavâfının da ikisi aynı mânâyadır. Bu tavâf ise vacibtir, terkiyle dem lâzım gelir. Böylece hac sahih olur. Hâsılı Müellif, bunların aralarını fark edememiştir.

Sahih-i Buharî'de: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Minâ günlerinde Beyt'i ziyaret ederdi," denilmiştir. Ebû Hassân, İbn-i Abbas'dan böyle rivayet etmiştir.

Ondan sonra Peygamber Efendimiz Hazretleri, Zemzem'e geldi. Abdülmuttalib oğulları Zemzem üzerinde sakalık ederlerdi. Peygamber Efendimiz Hazretleri: "Ey Ab-

dülmuttalib oğulları, Zemzem'in suyunu çekin! Eğer halkın sikayetiniz üzerinde size galebe etmesi korkusu olmasaydı ben de sizinle beraber çekerdim," diye buyurdu.

Maksat, Zemzem sakalığını, terğib etmekti. Onlar da kova ile su sundular. Aldı, Zemzem suyundan içti. İbn-i Abbas: "Ayak üzeri dururken içti," diye rivayet etmiştir. Bir rivayette İkrime yemin ederek: "O gün devesinin üzerindeydi, başka değildi," demiştir. Fakat bu rivayetlerde vedâ haccı veya ondan başkası olduğu belirtilmemiştir. Belirtme sadece Câbir'in rivayetinde vâki olmuştur.

Peygamber Efendimizin o gün öğleyi nerede kıldığında da ihtilâf vardır. Müslim'in naklinde Câbir'den rivayet edilmiştir ki, Mekke'de kılmıştır. Hazret-i Âişe de böyle demiştir.

Sahihayn'da İbn-i Ömer Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Nahr gününde gitti, sonra yine dönüp öğleyi Minâ'da kıldı," demiştir. Ama İbn-i Hazm, kitabında Câbir ve Âişe'nin (Allah onlardan razı olsun) sözlerini tercih etmiştir. Zira onlar iki kişidir ve Hazret-i Âişe (r.a.), Resûlüllah Hazretleri'ne insanların en fazla hususiyeti olandır. Onun yakınlığı ve hususiyeti kimsede yoktur. Câbir (r.a.) ise Fahr-i Âlem Hazretleri'nin haccı hususunu sözüne güvenilir kimselerin en mükemmeli olarak nakletmiştir. Hattâ bütün ayrıntıları ile hıfz edip rivayet etmiştir, dediler.

Bundan başka bazı karineler daha zikrettiler. Bazı tâife, İbn-i Ömer'in sözünü tercih edip: "En doğrusu İbn-i Ömer'in sözüdür. Zira üzerinde ittifak bulunan bir sözdür ve rivayetçileri de hıfzı en kuvvetli ve en şöhretli kimselerdir," dediler.

Ondan sonra Resûlüllah Efendimiz Minâ'ya dönüp teşrik günlerinin geceleri orada eğlendi. Güneş zevale vardığı zaman cemrelerini atardı. Her bir keresinde yedi taş atardı. Taşların her birini attıkça tekbîr ederdi. Birinci ve ikinci cemrede çok durur, tazarru ederdi. Üçüncü cemreyi attığında durmazdı. Ebû Dâvud, Hazret-i Âişe'den (r.a.) böyle rivayet etmiştir. İbn-i Ömer'den rivayet edilmiştir ki, "Attığı zaman cemre tarafına gider, sonra yine döner gelirdi," demiştir.

Rivayet olunur ki, Hazret-i Abbas (r.a.) Zemzem sakalığı için Minâ geceleri Mekke'de yatmaya Fahr-i Kâinat Hazretleri'nden izin istedi. Fahr-i Âlem Hazretleri de izin buyurdu, demişlerdir. İsmail'in naklinde: "Resûlüllah Efendimiz, Abbas'ın, sakalık için Minâ geceleri Mekke'de gecelemesine ruhsat verdi," sözüyle gelmiştir. "Ruhsat verdi," tabirinden anlaşılır ki, mezkûr gecelerde Minâ'da yatmak, haccın menâsikinden vacib olan bir şeydir, dediler. Zira ruhsat, azimetin mukabilidir. Ve izin, mezkûr illet için vâki oldu, dediler.

İmam-ı Âzam'ın mezhebinde ve Şafiî'den bir kavide sünnettir, vacib değildir. Bu kavl İmam Ahmed'den de rivayet olunmuştur. Dem'in gerekmesi bu ihtilâf üzerine dayanır. Vacibtir diyenler katında terkiyle dem gerekli olur. Sünnettir diyenler katında bir şey lâzım gelmez.

Minâ'da gecelemek şununla olur ki, gecenin çoğunu orada geçirmek gerekir.

Sakalığa izin Hazret-i Abbas'a mahsus mudur, değil midir? diye ihtilâf etmişlerdir. Doğrusu ona mahsus olmadığıdır. Zira iznin illeti, Müslümanlara içecek su hazırlamaktır. Elbette bu mühim işi görecek kimse lâzımdır. Malının zâyi olması veya bir işini elden. kaçırması korkusu bulunan yahut bir hastası olup ona bakmak zorunda olan bir kimse, Şafiî katında sikayet ehline katılmıştır. Nitekim cumhûrun kavlinde çobanlar, hassaten sikayet ehline katılmışlardır. İmam-ı Ahmed'in kavli budur. Vacibtir diyenler, "Özürsüz terkedilen her gece için bir dem lâzımdır," demişlerdir.

Rivayet olunur ki, Peygamber Efendimiz Hazretleri, teşrik günlerinin remyini (cemrelere taş atmasını) tamamladıktan sonra Minâ'dan göçüp Muhassab dedikleri yere kondu. Ona Ebtah da derler. Sınırı iki dağın arasıdır. Makbereye varıncaya kadar mezkûr yer Benî Kinâne kabilesinin nahiyeleridir. Fahr-i Kâinat Hazretleri oraya varıncaya kadar Ebû Râfi' Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin çadırını kurmuştu. Çünkü esvab üzerine onu memur etmişlerdi. O da önden gidip konak yerini hazırladı.

Ebû Râfi'den rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri Minâ'dan çıktığı zaman bana 'Muhassab'da kon,' diye emretmiş değildi. Fakat ben geldim, orada çadırını kurdum. Fahr-i Âlem Hazretleri de geldi, oraya kondu," demiştir.

Müslim'den bir rivayette "öğleden sonra gitmişti" ve yine Müslim ve Buharî'nin nakillerinde Enes bin Mâlik'den rivayet edilmiştir ki: "O gün öğle ve ikindi namazlarını Ebtah'da kıldı," demiştir.

İbn-i Abbas Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "O Muhassab dedikleri yere konmak haccın menâsikinden bir fiili gerektiren bir şey değildir. Fakat Resûlüllah Efendimizin oraya konmasiyle başkalarına da konmak müstehap olmuştur," demiştir.

O Hazret'ten sonra halifeler (Allah onlardan razı olsun) oraya konmuşlardır. Nitekim Sahih-i Müslim'de zikredilmiştir.

Buharî, Enes bin Mâlik'den rivayet eder ki: "Fahr-i Âlem Hazretleri, Muhassab'da bir uyku aldı. Sonra binip gitti, yine Beyt-i Şerifi tavâf etti," demiştir. Vedâ tavâfı dedikleri budur. İmam-ı Âzam ve Şafiî'nin kavlinde, ekseri âlimler katında vacibtir, terkiyle dem lâzım olur. İmam Mâlik ve Dâvud katlarında sünnettir, terkiyle bir şey lâzım gelmez. İhram bağlandıktan sonra hayz gören bir kadının o tavâftan başka haccın bütün fiillerini işlemesi câizdir. Tavâf etmesi şunun için câiz değildir ki, mescid içine girmedikçe tavâf mümkün değildir. Hayz görenin ise mescide girmesi câiz değildir.

Şeyhayn'ın rivayetlerinde gelmiştir ki, Hazret-i Âişe dedi: "Yâ Resûlâllah! Siz hac ve umre ile gidiyorsunuz. Bense yalnız hacla gidiyorum, dedim." Bunun üzerine Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Abdurrahman bin Ebû Bekr'e, Âişe ile Ten'im dedikleri yere çıkmasını emretti. Ondan sonra çıktılar. Hazret-i Âişe (r.a.) hacdan sonra umre eyledi.

Müslim'den bir rivayette şöyledir ki, Âişe, mevkiflerin hepsinde vukuf etmişti. Hattâ hayzdan temizlenince Kâ'be'yi. Safâ ve Merve'yi tavâf etti. Ondan sonra Resûlüllah Efendimiz Hazretleri:

— Yâ Âişe! Hac ve umreyi topluca tamamladın, ihramdan çıktın, dedi.

O da:

— Yâ Resûlâllah! Haccettiğimde Beyt-i şerîfi tavâf etmedimdi. O kalbimde kaldı, dedi.

Zira hayz görmüştü. O zamanda tavâfa kabiliyeti yoktu. Ondan sonra Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Abdurrahman'a emredip:

— Git, bunu Ten'im'de umre ettir, diye buyurdu.

Bu husus Muhassab gecesi vâki oldu. Ondan sonra Resûlüllah Efendimiz Hazretleri Küdâ dedikleri yerden çıkıp Medine'ye yöneldi. Mekke'ye girdiği zaman bir yoldan girip çıktığı zaman başka bir yoldan çıkmasının sebebini açıklamada bazıları dediler ki: "Hikmet şu idi: Girdiği zaman yüksek yanından girmişti. Bunda mekânı yüceltmek vardır. Çıktığı zaman da alçak yanından çıktı. Bu da Mekke'den ayrılışın acısına işarettir." Bazıları da: "Hazret-i İbrahim aleyhisselâm Mekke'ye girdiğinde oradan girmişti. Onun sünnetine riayet etti," dediler.

Sahih-i Müslim'de ve başkalarında gelmiştir ki, İbn-i Abbas (r.a.): "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Revha dedikleri yerde bir kafileye rast geldi:

— Bu topluluk kimlerdir? diye sordu.

— Müslümanlarız, yâ Resûlâllah! dediler.

Bir kadın, mahfeden bir oğlancığı kaldırıp:

— Yâ Resûlâllah! Buna hac sevabı hâsıl olur mu? dedi.

Kâinatın ve mahlûkatın iftiharı Resûlüllah Hazretleri:

— Evet, sana da ecri olur, diye buyurdu."

Peygamber Efendimiz Zül-Huleyfe'ye geldiği vakit orada karar etti. Maksadı, Medine'ye geceleyin girmemekti. Medine'yi görünce üç kere tekbir etti, ondan sonra:

لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ سَاجِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ
صَدَقَ اللّٰهُ وَعْدَهُ نَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ

"Lâ ilâhe illâllahü vahdehü lâ şerike lehü lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîrun. Âbidûne tâibûne âbidûne sâcidûne li-rabbinâ hâmidûne sadakallahü va'dehü ve nasare abdehü ve hezeme'l-ahzâbe vahdehü," diye buyurdu.

Türkçesi:

"Allah'dan başka ilâh yoktur. O Bir'dir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur ve O her şeye kadirdir. Biz, geri dönenler, tevbe edenler, ibadet edenler, Rabbimize secde ve hamdedenleriz. Allah vaadini yerine getirdi, kuluna yardım etti ve düşman fırkalarını tek başına bozguna uğrattı."

Ondan sonra gündüz olduğu gibi Muarres* yolundan şehre girdi.

Resûlüllah Hazretleri'nin Umreleri Kaç Defa Olmuştur ve Tafsili Nedir?

Evvelâ malûm olsun ki, umre dedikleri, lügatte ziyarettir. Şeriatta ise tavâftır, sa'ydir ve senenin her vaktinde câizdir. Onun için belirli bir zaman yoktur. İmam-ı Âzam mezhebinde sünnettir. Mâlikî'den meşhur olan bir söz de, sünnet olduğu üzerindedir. İmam-ı Şafiî, Ahmed bin Hanbel ve başkaları, vaciptir, dediler. O Hazret, dört kere umre etmiştir.

Sahihayn'da, *Sünen-i Tirmizî* ve *Ebû Dâvud*'da Katâde'den rivayet edilmiştir ki: "Enes bin Mâlik'e sorup:

— Resûlüllah Efendimiz Hazretleri kaç umre etti? dedim.

— Bir hac ve dört umre eyledi. Bir umre Zilkade'de eyledi, bir umre Hudeybiye'de eyledi, bir umre hac ettiği zaman eyledi ve bir umre de Ci'râne'ye geldiğinde eyledi, dedi."

Zikrolunan rivayet Tirmizî'nin siyakı üzredir. Ama Sahihayn'da vâki olduğu üzre hâsıl olan şudur ki, dört umre eyledi, hepsi Zilkade ayında idi. Ancak hacla beraber ettiği umre, Zilkade'de değildi. Birisi Hudeybiye umresidir ki, Zilkade'de eylemişti. Biri de sonraki yılda ettiği umre idi ki, o da Zilkade'de idi. Biri de Ci'râne'de Huneyn ganimetlerini taksim ettiği Zilkade ayında idi. Bir umre de haccında etmişti.

Bu hususta gelen rivayetlerin en kuvvetlisi bunlardır. Ama başka rivayetler de gelmiştir. Kimisinde Şevvâl ve kimisinde Receb aylarında umre etti, denilmiştir. Bazı rivayette "Ramazan'da da umre etti," demişlerdir. Fakat bunlara cevap verilip:

— Bu rivayetlerin kimisinin aslı yoktur, kimisinde de yola çıktığı zaman zikrolunmuştur. Yoksa umrelerinin üçü Zilkade'de ve biri Zilhicce'de vâki oldu, denilmiştir.

---

* Muarres, Medine'den altı mil mesafede bulunan belli bir yerdir.

Malûm olsun ki, umrenin tarzı şudur: Mekke ehlinden başkasının mikattan ihram bağlayıp ondan sonra gelerek Kâbe'yi tavâf etmesi gerektir. Sa'y etmek gerektir. Tıraş olmak yahut saçını kesmek gerektir.

İhramla tavâf, umrenin farzlarıdır. Sa'y, tıraş yahut saçını kesmek vacibleridir.

— Ama Mekke ehlinin nasıl etmesi gerektir? denilirse Fâkihî ve başkaları Muhammed bin Sîrîn yolundan rivayet etmişlerdir ki: "Bize haber ulaştı ki, Resûlüllah Efendimiz, Mekke ehline umre için ihramı Ten'îm'den bağlanmayı tayin etti," diye buyurmuştur.

Ten'îm, Mekke yakınında bir yerdir. Umre'nin tarzı hakkındaki haber Atâ'dan da gelmiştir ki: "Gerek Mekke ehlinden ve gerekse ondan başkasından bir kimse, umre etmek istediği zaman Ten'îm'e yahut Ci'râne'ye çıksın ve oradan ihram bağlansın," buyurmuştur.

Ama Mekke ehlinden başkasının bu hükümde Mekke ehli ile bir olması, umre etmek istediği zaman Mekke'de bulunmasına göredir. Aksi halde âfâkî olan (Mekke dışından gelen) kimsenin umre için ihramı, haccın mikatlarından birinden bağlanması gerektiği daha önce geçmiştir.

7. Peygamberimizin İbadetleri, Bazı Duaları, Zikirleri ve Kıraeti

Dua etmek mi daha üstündür, yoksa Hak Teâlâ Hazretleri'nin kazâsına rıza gösterip hükmüne teslim olmak mı daha üstündür? diye ihtilâf olunmuştur. Ulemânın çoğunluğu: "Dua etmek daha üstündür ve ibadetlerin en büyüğüdür," diye buyurmuşlardır. Bu sözü, Tirmizî'nin naklinde gelen Enes'in hadîsi te'yid edicidir ki, kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri: **"Ed-duâu muhhu'l-ibâdeti — Dua, ibadetin iliğidir,"** buyurmuşlar.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin duaya terğib ettiklerine dair gelen haberler tevatür bulmuştur. Ama Tirmizî'nin naklinde Fahr-i Kâinat Hazretleri: **"Men lem yes'elillâhe yağdabu aleyhi — Bir kimse, Allah'dan bir dilekte bulunmasa Allah ona gazab eder,"** buyurmuştur.

Ömer bin Hattâb (r.a.) Hazretleri'nden nakledilmiştir ki: "Elbette ben duanın kabul olunmasının gamını çekmem, duanın gamını çekerim. Bunun için duayı tamamladığım zaman icabetin (duanın kabulünün) onunla beraber olduğunu bilirim," diye buyurmuştur.

Bunun özü şudur ki, müşkül olan duayı şartlariyle bilmektir, yoksa icabeti değildir. Şöyle ki, hâlis niyet ve tam teveccühle dua ve tazarru olunmalı. Hak Teâlâ Hazretleri'nin fazlına nazaran icabet (duanın kabulü) kesindir, demek olur. Nihayet Hak Teâlâ Hazretleri, kullarının kendisine tezellül ve tazarru ederek ihtiyaç ve niyaz arzetmelerini sever. Şerefli emri şunun üstünedir ki, herkes muradını O'ndan istesin. Nitekim ulu Kur'an'ında: **"Ud'unî istecib leküm — Benden isteyin, sizin isteğinizi kabul edeyim,"** (Mü'min sûresi: 40/60) buyurmuştur.

Ama bir tâife: "Dua etmeyip Hakk'ın kazâsına rıza ve teslimiyet üzre olmak daha üstündür," dediler. "Dua'dan murad, ibadettir. Nitekim âyet-i kerîmenin sonu buna delâlet eder," dediler.

Şeyh Takiyyüddin Sübkî: "Evlâ olan, âyet-i kerîmede geçen duayı zahiri üzerine hamletmektir. Âyet-i kerîmenin sonunda zikredilmiş olan: **"İnellezîne yestekbirûne an ibâdeti seyedhulûne cehenneme dâhirîne — Onlar ki, benim kulluğumdan kibirlendiler, yakında aşağılık olarak cehenneme gireceklerdir,"** (Mü'min sûresi: 40/60) sözünün bağlanış şekli gösterir ki, dua, ibadetten daha hususidir. İbâdetten (kulluktan) kibirlenen kimsenin duadan kibirleneceği (yâni dua etmeyi kibrine yediremeyeceği) kesindir. Bu takdirde cehennem tehdidi, duayı kibrine yediremeyerek terk edenler hakkında olmuş olur. Böyle edenin ise kâfir olduğunda şüphe yoktur. Ama birçok maksatlardan bir maksat için terk eden kimseye zikri geçen tehdit yöneltilemez. Gerçi reyimiz budur, ama duaya devam etmek ve onu çokça etmek, terketmekten daha üstündür. Zira dua hakkında pek çok delil gelmiştir.

İmam Kuşeyrî risalesinde: "Uygun olan, dua yönünün tercih olunmasıdır. Zira onun hakkında pek çok deliller vardır. Aynı zamanda duada alçak gönüllüğünü ve iftikarını göstermek vardır," diye buyurmuştur.

Bazıları, sükût ve rıza daha üstündür, zira teslimiyette üstünlük vardır, dediler. Şüpheleri şundandır ki, dua eden kimse, kendisi için ne takdir olunduğunu bilmez. Eğer duası takdir edilmiş olana uygunsa onun elde edilmesi lâzım gelir. Uygun değilse inatçı olmuş olur, derler. Ama buna cevap verilmiştir ki: Kişinin itikadı, bunun Allah'ın takdirine aykırı bir şey olmadığı şeklinde olduğu vakit, inatçı olmaz, belki itaat edici olur ve duanın faydası emre uygun hareket etmek sebebiyle sevap kazanmak olur. Şu da muhtemeldir ki, murad olan nesne duaya bağlıdır. Zira Hak Teâlâ Hazretleri, sebepler ve o sebeplerin neticesi olan müsebbebler yarattı," diye buyurmuştur.

Varlıkların iftiharı Peygamber Efendimiz Hazretleri, duanın keyfiyeti (nasıl olacağı) hususunda ümmetini irşad ederek: **"Sizden biriniz dua edeceği zaman duasına Allah'ı överek ve yücelterek başlasın. Sonra peygamberine salât etsin. Ondan sonra ne dilerse dilesin,"** diye buyurmuştur.

Dua eden bir kimse hakkında da: **"Duanın kabul edilmesi için onu âmin diyerek bitir,"** diye buyurmuştur.

Bundan anlaşılır ki, duanın bitiminde âmin demek, kabul edilmesinin şartından imiş.

Buharî'nin ve başkalarının rivayetinde: **"Lâ yekulenne ahadüküm 'Allahümmeğfirlî in şi'te Allahümmerhamnî in şi'te ve lâkin li-ya'zimi'l-mes'elete feinnallahü lâ mükrihe lehü — Biriniz dua ederken 'Allahım, dilersen beni yarlığa, Allahım, dilersen bana rahmet et,' demesin. Fakat istediği şeyde azmetsin** (kesin olarak onu istesin). **Çünkü o hususta Allah'ı zorlayacak kimse yoktur,"** buyurmuştur.

Hâsılı kişinin duada ısrar ve sebat ederek çalışması gerektir. Kesinlikle istemek makbuldür. Hak Teâlâ Hazretleri'nin şanında başkası tarafından bir şeye zorlanma düşünülemez ki, duada, "dilersen şöyle eyle, dilersen böyle eyle," denilsin. Sadece azmedip "Yâ Rab, lütuf ve ihsan ederek şöyle eyle," diye dua etmek gerektir.

"Azim"le emredilmesinin mânâsı, "Ciddiyetle çalışıp çabalamaktır, istediğinin meydana gelmesini kuvvetle istemektir. Allah'ın dilemesine talik etmemektir. Gerçi kul, bütün işlerini dilediği şeylerde Allah'ın meşiyetine (dilemesine) talik etmekle emrolunmuştur." dediler. Bazıları da "Azmin mânâsı, icabette Hak Teâlâ Hazretleri'ne hüsnüzan'dır. Zira Kerîm'den diliyor," demişlerdir.

İbn-i Uyeyne'den rivayet edilmiştir ki: "Hiç bir kimse, 'Benim kusurum çoktur. Benim gibi bir kimsenin duası makbul mü olur?' demesin. Zira Hak Teâlâ Hazretleri, yaratıkların en şerlisi olan İblis'in duasını:

"Kale enzirnî ilâ yevmi yüb'asûne. Kale inneke mine'l-munzirîne — İblis, 'Bana onların dirilecekleri güne kadar mühlet ver,' dedi. Allah, 'Haydi, sen kendisine mühlet verilmişlerdensin,' dedi," (A'râf sûresi: 7/14-15) diyerek kabul buyurmuştur. Çünkü Hak Teâlâ Hazretleri çok kerem sahibidir," diye buyurmuştur.

Şeyhayn'ın ve başkalarının rivayetlerinde Peygamber Efendimiz Hazretleri:

"Yestecâbü li-ahadiküm mâlem yec'al yekulü daavtü felem yesteceb lî — Sizin dua edeninizin duası kabul olunur. Ben dua ettim de duam kabul olunmadı diye acele etmesin," buyurmuştur.

Kâinatın hocası Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, duanın cevâmiini (toplayıcı, kısa ve özlü olanlarını) severdi, başkalarını terkederdi. Ebû Dâvud, Hazret-i Âişe'den böyle rivayet etmiştir. Cevâmi'den murad, iyi niyetleri ve doğru maksatları kendinde toplayan yahut Hak Teâlâ Hazretleri'ne senâ ile istenen şeyin edeblerini kendinde toplayan dualardır, denilmiştir.

İmam Müslim, Ebû Hüreyre Hazretleri'nden rivayet etmiştir ki, Peygamber Efendimiz Hazretleri, duasında şöyle buyururdu:

"Allahümme aslih lî dinî ellezî hüve ismetü emrî ve aslih lî dünyâye elletî fîhâ meâşî ve aslih lî âhiretî elletî fîhâ meâdî vec'ali'l-hayâte ziyâdeten lî fî külli hayrin ve ec'ali'l-mevte râheten lî min külli şerrin."

Türkçesi:

"Allahım, her işimin koruyucusu olan dinimi benim için ıslah et, iyileştir. İçinde yaşadığım ve geçindiğim dünyayı benim için ıslah et, iyileştir. Dönüşüm ve sonucum kendisinde olan âhireti benim için ıslah et, iyileştir. Hayatı benim için her türlü hayrın arttırılmasına ve ölümü de yine benim için her türlü şerden kurtulup rahat olmaya vesile kıl."

Tirmizî'nin naklinde yine Ebû Hüreyre Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz: **"Allahümme enfa'nî bimâ allemtenî ve allimnî mâ yenfeunî ve zidnî ilmen elhamdü lillâhi alâ külli hâlin ve eûzü billâhi min hâli ehli'n-nâri,"** diye dua ederdi, demiştir.

Türkçesi:

"Allahım, bana öğrettiğinle beni faydalandır, bana fayda verecek olan şeyi öğret ve ilmimi arttır. Her hâl üzre Allah'a hamdolsun ve ateş ehlinin hâlinden Allah'a sığınırım."

Şöyle de dua ederdi:

اَللّٰهُمَّ مَتِّعْنِي بِسَمْعِي وَبَصَرِي وَاجْعَلْهُمَا الْوَارِثَ مِنِّي وَانْصُرْنِي عَلٰى مَنْ ظَلَمَنِي وَخُذْ مِنْهُ بِثَأْرِي

"Allahümme metti'nî bi-sem'î ve basarî vec'alhümâ'l-vârise minnî v'ensurnî alâ men zalemenî ve huz minhu bi-se'rî."

Türkçesi:

"Allahım, beni işitme ve görme duyularımla faydalandır. Onları benim için hayırlı vâris eyle. Bana zulmedene karşı bana yardım eyle ve ondan intikamımı al."

Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde "Ekseri duası şu idi," diye Enes bin Mâlik'den naklolunmuştur: **"Rabbenâ âtinâ fi'd-dünyâ haseneten ve fi'l-âhireti haseneten ve kınâ azâbe'n-nâr — Ey Rabbimiz, bize dünyada iyilik ver, âhirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından sakla."**

Tirmizî'nin naklinde "Şöyle de dua ederdi," diye gelmiştir: **"Rabbi einnî ve lâ tüin aleyye, v'ensurnî ve lâ tensur aleyye, v'emkürlî ve lâ temkür aleyye v'ehdinî ve yessir hüdâye, v'ensurnî alâ men bağâ aleyye, rabbic'alnî leke şâkiren, leke zâkiren, leke râhiben, leke mitvâen, ileyke mucîben** -yahut **münîben**- **tekabbel tevvetî, vağsil-havbetî ve ecib da'vetî ve sebbit hücceti v'ehdi kalbi ve seddidlisânî v'eslül sehîmete kalbi** -yahut **sadrî**-.**"**

Türkçesi:

"Ey Rabbim! Bana yardımcı ol, aleyhimde bulunanlara yardım etme. Bana başarı ver, aleyhimde olanlara başarı verme. Benim için hile et, bana karşı hile etme. Bana doğru yolu göster ve gösterdiğin yolu kolaylaştır. Bana zulmedenlerle

birlik olma. Ey Rabbim! Beni, sana şükreden, seni anan, senden korkan ve sana itâat eden kimselerden eyle. Tevbemi kabul et, beni günahtan yıka, duamı dinle, hüccetimi sâbit kıl. Kalbime hidâyet, dilime doğruluk ve kuvvet ver, kalbimden -yahut göğsümden- kini söküp at."

Şeyhayn'ın rivayetlerinde şu da gelmiştir:

"Allahümme leke eslemtü ve bike amentü ve aleyke tevekkeltü ve ileyke enebtü ve bike hasamtü. Allahümme innî eûzü bi izzetike lâ ilâhe illâ ente en tudillenî ente'l-hayyu'llezî lâ yemûtü velcinnü vel-insü yemûtüne."

Türkçesi:

"Allahım, sana teslim oldum, sana inandım, sana güvendim ve hasımlarıma karşı seninle (senin yardımın ve kuvvetinle) döğüştüm. Allahım, beni dalâlete düşürmenden senin izzetine sığınırım. Senden başka ilâh yoktur. Sen ölmeyen dirisin, cin ve insanlar ise ölüdürler."

İmam Müslim ve Tirmizî, İbn-i Mes'ud (r.a.) Hazretleri'nden rivayet ederler ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri: "Allahümme innî es-elüke'l-hüdâ v'ettüka ve'l-afâfe ve'l-ğınâ — Allahım, senden hidâyet, takvâ, iffet ve zenginlik dilerim," diye dua ederdi.

Şeyhayn'ın rivayetlerinde Ebû Mûsâ (r.a.) nakleder ki, şöyle de dua ederlerdi:

"Allahümmeğfir-lî hatîetî ve cehlî ve isrâfî fi-emrî küllini ve mâ ente a'lemü bihi minnî. Allahümmeğfir-lî ciddi ve hezeli ve hatâî ve amdî ve küllü zâlike indî. Allahümmeğfir-lî mâ kaddemtü ve mâ ahhertü ve mâ esrertü ve mâ a'lentü ente'l-mukaddimu ve ente'lmuahhiru ve ente alâ külli şey'in kadîrin."

Türkçesi:

"Allahım, hatâmı, bilgisizliğimi, bütün işlerimde israfımı ve benim hakkımda benden daha iyi bildiğin kusurlarımı bağışla. Allahım, ciddî ve şaka olarak, bilerek ve hatâ olarak yaptıklarımı bağışla. Bütün bunlar bende vardır. Allahım, önden yaptığımı ve geri bıraktığımı, gizli ettiğimi ve açıkladığımı bağışla. Öne geçiren de, geri bırakan da sensin. Sen her şeye kadirsin."

Tirmizî'nin rivayetinde Ümmü Seleme (r.a.): "Peygamber Efendimizin en çok duası: "Yâ mukallibel-kulûbi sebbit kalbi alâ dînike — Ey kalbleri halden hale döndüren! Kalbimi senin dinin üzerinde sâbit kıl," demekti," demiştir.

Peygamber Efendimiz şöyle de buyururdu: "Allahümme âfinî fi cesedi ve âfini fi sem'î ve basarî vec'alhümâ'l-vârise minnî, lâ ilâhe illâ ente'l-halîmü'l-kerîmü, sübhânallahi'larşi'l-azîmi ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîne."

Türkçesi:

"Allahım, vücuduma âfiyet, kulağıma ve gözüme âfiyet ver, onları benim vârisim kıl. Senden başka ilâh yoktur. Halim ve Kerîm olan ancak sensin. Ulu Arş'ın sahibi Allah, noksan sıfatlardan münezzeh ve kutlu sıfatlarla mukaddestir. Hamd âlemlerin rabbi Allah'a mahsustur."

"Onları benim vârisim kıl" sözünden murad, ihtiyarlık halinde işitme ve görmenin bekası ve kuvvetidir. Sanki sair kuvvetlerin onlar vârisi olur, demişlerdir.

İmam-ı Nesâî'nin naklinde şu da gelmiştir:

"Allahümme innî es'elüke fi'le'l-hayrâti ve terke'l-münkerâti ve hubbe'l-mesâkini ve izâ eredte bikavmi fitneten fakbizenî ileyke gayre meftûnin."

Türkçesi:

"Allahım, elbette ben ancak senden iyilikleri işlemeyi, kötülükleri terketmeyi ve topluma bir fitne vermek istediğin zaman fitneye uğramamış olarak yüce katına kabzolunmayı dilerim."

Şu da rivayet olunmuştur:

اَللّٰهُمَّ فَالِقَ الْاِصْبَاحِ وَجَاعِلَ اللَّيْلِ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا اِقْضِ عَنِّيَ الدَّيْنَ وَاَغْنِنِي مِنَ الْفَقْرِ وَمَتِّعْنِي بِسَمْعِي وَبَصَرِي وَقُوَّتِي وَتَوَفَّنِي فِي سَبِيلِكَ

"Allahümme fâlika'l-esbâhi ve câile'l-leyli sekenen ve'ş-şemse ve'l-kamere husbânen ikdî anni'd-deyne ve ağninî mine'l-fakri ve metti'nî bi-sem'î ve basarî ve kuvveti ve teveffenî fî-sebîlike."

Türkçesi:

"Allahım! Ey karanlığın içinden sabah aydınlığını çıkaran, ey geceyi istirahat ânı, güneşi ve ayı zaman ölçüsü yapan! Benden taraf borcumu öde (borçlarımı ödemem için bana yardım ihsan et), **beni fakirlikten kurtarıp zengin eyle, beni işitme, görme duyularımdan ve gücümden faydalandır, canımı senin yolunda al."**

Mutâ'da böyle rivayet olunmuştur. Şeyhayn'ın rivayetlerinde "Şöyle taavvuz ederdi" diye Enes'den rivayet edilmiştir:

"Allahümme innî eûzü bike mine'l-aczi ve'l-keseli ve'l-cübni ve'l-heremi ve'l-buhli ve eûzü bike mine'l-azâbi'l-kabri ve eûzü bike min fitneti'l-mahyâ ve memâti."

Türkçesi:

"Allahım, elbette ben, âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan, çok yaşamaktan ve cimrilikten sana sığınırım. Kabir azabından sana sığınırım. Hayatın ve ölümün fitnesinden (imtihanlarından) sana sığınırım."

Bir rivayette şöyle gelmiştir:

"Allahümme innî eûzü bike mine'l-hemmi ve'l-hüzni ve'l-aczi ve'l-keseli ve'l-buhli ve'l-cübni ve dalâa'd-deyni ve galebetü'r-ricâli."

Türkçesi:

"Allahım, elbette ben üzüntü ve kederden, acizlik, tembellik, cimrilik ve korkaklıktan, ağır borç yükünden ve insanların galip olmasından sana sığınırım."

Aynı zamanda şöyle buyururlardı:

"Allahümme innî eûzü bike mine'l-cüzzâmi ve'l-barasi ve'l-cünûni ve min seyyii'l-eskami — Allahım, cüzzamdan, baras (sedef hastalığı) **illetinden, cinnetten ve kötü hastalıktan elbette sana sığınırım."**

Ebû Dâvud ve Nesâî, Enes Hazretleri'nden böyle rivayet etmişlerdir. Müslim'in naklinde Hazret-i Âişe'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki, Peygamber Efendimiz şöyle de dua ederdi: **"Allahümme innî eûzü bike min şerri mâ alîmtü ve min şerri mâ lem a'lem — Allahım, bildiğim şeylerin şerrinden ve bilmediğim şeylerin şerrinden elbette sana sığınırım."**

Tirmizî'nin naklinde Abdullah bin Amr bin Âs şöyle rivayet etmiştir:

"Allahümme innî eûzü bike min kalbin lâ yahşeu ve min duâin lâ yesmeu ve min nefsin lâ teşbeu ve min ilmin lâ yenfeu ve eûzü bike min hâzihi'l-erbeu."

Türkçesi:

"Allahım, elbette ben, tevazuu olmayan kalbden, kabul edilmeyen duadan, doymak bilmeyen nefsten ve faydasız ilimden, bu dört şeyden sana sığınırım."

Müslim ve Ebû Dâvud'un nakillerinde şu da onlardan rivayet edilmiştir:

"Allahümme innî eûzü bike min zevâli ni'metike ve tehavvüli âfiyetike ve fece'ti nıkmetike ve cemîi sahatike."

Türkçesi:

"Allahım, elbette ben, senin nimetinin elimden gitmesinden, senin verdiğin sağlığın bozulmasından, ansızın karşılaşacağım musibetlerden ve gazabını gerektiren her şeyden sana sığınırım."

Ebû Dâvud'un naklinde Ebû Hüreyre'den şu da rivayet edilmiştir: **"Allahümme innî eûzü bike mine'l-fakri ve'l-kılleti ve'z-zilleti ve eûzü bike min en azlime ev uzleme — Allahım, elbette ben, fakirlikten, azlıktan, zelil olmaktan, zulmetmekten ve zulme uğramaktan sana sığınırım."**

Şu da onlardan rivayet edilmiştir: **"Allahümme innî eûzü bike mine'ş-şikaki ve'n-nifâki ve sui'lahlâki — Allahım, elbette ben, şakilikten, iki yüzlülükten ve kötü ahlâktan sana sığınırım."**

Yine Ebû Dâvud ve Nesâî'nin nakillerinde Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki, şöyle de buyururlardı: **"Allahümme innî eûzü bike mine'l-cûi fe innehû bi'se'd-dacîu feinnehâ bi'seti'l-betânetü — Allahım, açlıktan sana sığınırım. O insanı kucaklayan ne kötü bir arkadaştır. Hainlikten de sana sığınırım. O insanın içinde gizlenen çok kötü bir arkadaştır."**

Nesâî'nin naklinde şu da gelmiştir: **"Allahümme innî eûzü bike min galebeti'd-deyni ve galebeti'l-adüvvi ve şemâteti'l-a'dâi — Allahım, elbette ben, borcun galebesinden, düşmanın galebesinden ve düşmanların sevinmesinden sana sığınırım."**

Ebû Dâvud ve Nesâî, Ebû Yeser'den şöyle de rivayet etmişlerdir:

"Allahümme innî eûzü bike mine'l-hedmi ve eûzü bike mine't-teraddi ve eûzü bike mine'l-ğarki ve'l-haraki ve'l-hermi ve eûzü bike en yetehabbetanîye'ş-şeytânü inde'l-mevti ve eûzü bike en emûte ledîğan."

Türkçesi:

"Allahım, yıkılmaktan, gerilemekten ve düşmekten, suda boğulmaktan, ateşte yanmaktan ve bunayacak kadar yaşlanmaktan sana sığınırım. Ölürken şeytanın beni çarpmasından, senin yolundan yüz çevirmiş olarak ölmekten ve zehirli hayvanlar tarafından sokulmuş olarak ölmekten de sana sığınırım."

Ebû Dâvud'un rivayetinde gelmiştir ki, Peygamber Efendimiz her ne zaman bir topluluktan korksa şöyle dua ederdi:

"Allahümme innâ nec'alüke fî nuhûrihim ve neûzü bike min şürûrihim — Allahım, seni onlara siper ediyorum ve onların şerrinden sana sığınırım."

İmam Buharî ve Tirmizî'nin rivayetlerinde gelmiştir ki, Hasan ve Hüseyın Hazretlerini, Fahr-i Âlem Hazretleri şöyle ta'vîz ederdi (Allah'a sığınma duası okuturdu): "Atanız İbrahim aleyhisselâm şöyle ta'vîz ederdi," diye buyurdu:

"Eûzü bi-kelimetillâhi't-tammeti min külli şeytânin ve hâmetin ve min külli aynin lâmetin — Bütün şeytanlardan, cinlerden ve kem gözlerden Allah'ın tam kelimesine sığınırım."

Daha önce de işaret olunduğu üzre bu duaların çoğundan Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin şerefli muradı, ümmetine telkin ve irşadda bulunmak, onlara kendisinden sığınılması ve kaçınılması gereken tehlikeleri bildirip Allah'ın rahmet ve mağfiretini dilemeyi terğib etmektir. Aynı zamanda Hak Teâlâ Hazretleri'ne tevazuunu, alçak gönüllüğünü ve ihtiyacını arzetmektir, şükür ve zikirdir. Yoksa Kur'ân-ı Kerîm'in hükmünce kendilerinin günahlarından geçmiş ve gelecek olanlar mağfiret olunmuştur. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun.

İmam Buharî'nin naklinde gelmiştir ki, beşeriyet gereği üzerine gam ve keder ârız olsa şöyle buyururdu:

"Lâ ilâhe illâllahü'l-azîmü'l-halîmü. Lâ ilâhe illâllahü rabbü'larşi'l-azîmi. Lâ ilâhe illallahü rabbü's-semavâti ve rabbü'l-arzi ve rabbü'l-arşi'l-kerîmi."

Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki, her ne zaman Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne mühim bir şey olsa mübarek başını gökten yana kaldırıp: **"Sübhnallahi'l-azîmi,"** derdi. İmam Tirmizi böylece rivayet etmiştir.

Ebû Dâvud'un naklinde Enes (r.a.): "Her ne zaman bir şey Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ni üzecek olsa: **"Yâ Hayyu yâ Kayyumu bi-rahmetike esteğîsu — Ey bütün varlıkları hayatta ve ayakta tutan, senin rahmetine sığınıyorum,"** diye buyururdu," demiştir.

İmam Taberanî'nin naklinde Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Kâinat Hazretleri dedi:

— Her ne zaman bana bir hüzün ârız olsa Cebrâil aleyhisselâm temessül edip (bir şekle bürünüp) gelir: "Yâ Muhammed! Şöyle de!" diye söylerdi: **"Tevekkeltü alâ'l-hayyillezî lâ yemûtu ve'l-hamdü lillâhillezî lem yettehiz veleden ve lem yekûn lehu şerîkün fî'l-mülki ve lem yekûn lehu veliyyün mine'z-zülli ve kebbirhu tekbîren."** (Furkan: 25/58 - İsrâ: 17/111)

Türkçesi:

"Ölümsüz olan Allah'a güvenip dayandım. Hamd, hiç kimseyi evlât ittihaz etmemiş olan Allah'a mahsustur. Mülkünde O'nun ortağı yoktur. O'nun âcizlikten ötürü bir yardımcısı da yoktur. O halde gerektiği gibi O'nun büyüklüğünü an."

İbn-i Ömer Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki, "Bir nesne yitirse şöyle dua ederdi," demiştir:

"Allahümme râdde'd-dâlleti ve hâdiye'd-dalâleti ente tehdî mine'd-dalâleti ürdüd aleyye dâlleti bi izzetike ve sultânike feinnehu min atâike ve fadlike."

Türkçesi:

"Allahım! Ey yitikleri bulduran! Ey sapıklıktan kurtarıp doğru yola ileten! Sapıklıktan kurtarıp doğru yola ileten sensin! Güç ve azametinle benim yitiğimi bana geri gönder. Muhakkak ki, bu senin bağış ve fazlındandır."

Taberânî böyle rivayet etmiştir. Enes (r.a.): "Mübarek ellerinin içiyle ve dışıyla böyle dua ederdi," diye buyurmuştur. Yâni duada ellerinin bazen içerisini mübarek yüzüne karşı tutardı ve bazen de dışarısını tutardı, demektir.

Buharî'nin naklinde Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a.): "Resûlüllah Efendimiz dua etti. Ondan sonra mübarek ellerini öyle kaldırdı ki, koltuklarının beyazı göründü," demiştir.

Yine Buharî katında İbn-i Ömer Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz, mübarek ellerini kaldırdı da:

— **Allahümme innî ebrâu ileyke mimmâ sanaa hâlidun** — Ya Rabbi, Hâlid'in yaptıklarından sana sığınıyorum, diye buyurdu," demiştir.

Hâsılı duada ellerini kaldırmak Resûlüllah Hazretleri'nden vâki oldu demişlerdir. Fakat Enes'in hadîsinde gelmiştir ki, "Resûlüllah Efendimiz, istiskadan (yağmur duasından) başka dualarının hiç birinde el kaldırmazdı," diye buyurmuştur.

Bu hadîs sahihtir. Ama âlimler, bununla daha önce geçenler arasını birleştirip şöyle demişlerdir: Yağmur duasındaki el kaldırması diğerlerinden değişikti. Yahut yağmur duasında çok fazla kaldırması cihetinden böyle denilmişti. Meselâ yüzüne karşı tutardı, diğerlerinde ise omzu hizasında tutardı. Yahut şu cihetten ki, yağmur duasında avuçlarını yere karşı tutardı, diğerlerinde göğe karşı tutardı, demişlerdir. Bazı âlimler de: "El kaldırma cihetini sabit görmek diğer sözden daha üstündür," demişlerdir.

İmam Ahmed ve Ebû Dâvud: "Mübarek ellerini omuzlariyle beraber kaldırırdı," demişlerdir.

İbn-i Mâce'nin naklinde **"Ve besatahumâ"** ibaresi de gelmiştir. Yâni **"Ellerini duada açardı,"** demişlerdir. "Bast" kelimesinin gereği, ellerin düz açılması, kepçe gibi tutulmamasıdır, dediler. Ellerini iki omzuna mukabil tutmak gerekir ki, iki el birbirinin yanında olmamalıdır. Ama Taberanî, İbn-i Abbas Hazretleri'nden zayıf senetle rivayet etmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, her ne zaman dua etse iki elini birbirine zammederdi ve avuçlarını mübarek yüzüne karşı tutardı," demişler.

İbn-i Hacer: "Ellerini kaldırma hakkında gelen hadîslerin ekserinden murad, duada ellerini uzatıp dümdüz açmaktır," diye buyurmuştur. Ama duadan sonra elleri yüze sürmek hususunda söz şudur: Namaz içinde kunut okumakta en doğru söz şudur ki, elleri yüze sürmek yoktur.

Beyhakî: "Ben, bu hususta seleften hiç bir şey hıfzetmedim. Her ne kadar namaz dışındaki dualarda elleri yüze sürmek bazı seleften rivayet edilmişse de..." dedi. Bu mânâda Fahr-i Âlem Hazretleri'nden zayıf haber gelmiştir. Yâni namaz dışındaki dualar-

da Resûlüllah Efendimiz elini yüzüne sürdü, demişlerdir. Ama namazda vâki olduğuna dair asla bir haber, bir eser ve kıyas yoktur. En uygun olan etmemektir, denilmiştir.

Peygamberimizin Kabul Edilmiş Dua ve Bedduaları:

İmam Buharî'nin rivayetinde gelmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Enes bin Mâlik Hazretleri'ne hayır dua edip: "Allahım, onun malını ve evlâdını çok eyle, verdiğin nesneleri ona mübarek eyle," buyurmuştur.

Buharî, *Edeb-i Müfred*'de buyurmuştur ki: "Hazret-i Enes'in annesi Ümmü Süleym Hatun, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne:

— Hizmetkârcığma hayır dua etmez misin, yâ Resûlâllah? dedi.

Fahr-i Kâinat Hazretleri de:

— Allahım, onun malını ve evlâdını çok, ömrünü uzun ve ona mağfiret eyle, buyurdu.

Sahihte gelmiştir ki: Enes (r.a.) hicret zamanında dokuz yaşında idi. Ama vefatı, bir sözde hicretin doksan birinci senesinde ve bir sözde de doksan üçüncü senesinde idi. Ama güvenilir olan bu son sözdür, dediler. Hasılı birinci söze göre yüz yaşına, ikinci söze göre yüz iki yaşma varmıştı. Bazıları yüz yedi yaşına kadar yaşadığını da rivayet etmişlerdir. En az rivayet eden "Doksan dokuz yaşına ulaştı," demiştir. Bundan daha aşağısını rivayet eden yoktur. Ömrü böyle vâki olmuştur.

Evlâdı hususunda ise İmam Müslim'in naklinde: "Evlâdı ve evlâdının evlâdı yüz miktarı olmuştur. Zira Enes Hazretleri'nden gelen söz şudur:

— Vallahi malım çoğaldıkça çoğaldı ve çocuklarımın çocuklarının sayısı bugün yüz civarına ulaştı, demiştir."

İbn-i Sa'd'ın rivayetinde Enes (r.a.) buyurmuştur ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri bana hayır dua edip **'Allahım, onun malını ve evlâdını çok eyle, ömrünü uzun ve ona mağfiret eyle,'** demiştir. Gerçekten kendi sulbümden olan evlâdımdan yüz yirmi kişiyi defnettim. Bahçelerim yılda iki kere meyve verir ve ben o kadar ömür sürdüm ki, hayattan usandım. Şimdi dördüncü buyruğunu istiyorum," dedi. Yâni "Vefat edip Hakk'ın rahmet ve mağfiretine ulaşmak isterim," dedi.

İmam Tirmizî sözüne güvenilir rivayetçilerle Ebû'l-Aliyye'den rivayet etmiştir ki: "Enes'in bir bahçesi vardı, yılda iki kere yemiş verirdi. Orada bir reyhan vardı, misk rayihası verirdi," demiştir.

Resûlüllah Efendimizin kabul edilmiş duaları cümlesinden biri de şudur ki, Mâlik bin Rabia'ya dua edip "Hak Teâlâ Hazretleri, evlâdına bereket versin," demiştir. Rivayet olunur ki, mezkûr Mâlik'in seksen erkek evlâdı dünyaya geldi.

Bir keresinde Ali bin Ebî Tâlib (Allah varlığını mükerrem kılsın) hasta oldu. Resûlüllah Efendimiz Hazretleri geçmiş olsun ziyaretine gidip **"Allahım, ona şifa ver. Allahım, ona afiyet ver,"** buyurdu. Ondan sonra: "Kalk, yâ Ali!" dedi. Hazret-i Ali: "O zamandan sonra bir daha bana o rahatsızlık geri dönmedi," diye buyurdu. Hâkim böyle rivayet etmiştir. Beyhakî ve Ebû Nuaym da 'Sahih hadîstir' demişlerdir.

İmam Beğavî ve İbn-i Sa'd'ın rivayetlerinde İbn-i Abbas Hazretleri'ne dua edip: **"Allahım, ona dinde anlayış ve kavrayış ver. Allahım, İbn-i Abbas'a hikmet ve tevil ilmi ver,"** demiştir. İmam-ı Buharî'nin naklinde: **"Allahümme allemehu'l-kitâbe — Allahım, ona Kitab'ın ilmini ver, ona Kitab'ın ilmini öğret,"** demiştir. Bilindiği gibi Hak Teâlâ Hazretleri, İbn-i Abbas'a ne kadar üstünlük ve olgunluk müyesser eylemiştir. Elbette bu ümmetin âlimi, fazilet ve marifetin denizi olup Sultânü'l-Müfessirîn ve Tercümânü'l-Kur'ân olmuştur. Allah ondan razı olsun.

Nabiğatü'l-Ca'dî dedikleri fasih şâirin iki beytini işittiğinde Resûlüllah Efendimizin hoşuna gidip:

— **Allah, dişlerini dökülmekten saklasın,** diye dua etmiştir.

Rivayet olunur ki, yüz yıl ömür sürdü ve dişlerinden güzel kimsenin dişi yoktu. Beyhakî'nin rivayetinde: "Yüz yıldan fazla ömür sürdü de bir dişi gitmemişti," demişlerdir. Bazı rivayette: "Bir dişi düşse yerine bir daha çıkardı," dediler.

Amr bin Ahtab, bir kere Resûlüllah Efendimize sırça kapla su verdi. İçinde bir kıl görüp çıkardı. Bu hareketi Resûlüllah Hazretleri'ne hoş gelip:

— **Allahım, onu güzelleştir,** diye dua etti.

Rivayet ederler ki, Amr doksan üç yaşına vardı da saçında ve sakalında bir ak kılı yoktu. Beyhakî'nin rivayetinde: "Resûlüllah Efendimiz, 'Allah'ım, onu güzelleştir,' diye dua etti. Sakalı ağarmış iken yine karardı," demişlerdir.

İmam Abdürrezzak buyurmuştur ki: "Bir Yahudi, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne bir deve getirmişti. Resûlüllah Efendimiz:

— **Allahım, onu güzelleştir,** diye hayır dua etti.

Yahudi'nin kılları öyle karardı ki, her nesneden siyah oldu." Bazı rivayette: "Yahudi doksan yıl ömür sürdü," demişlerdir.

Ebû Nuaym'ın ve başkalarının naklinde İbnü'l-Humku'l-Huzâî, Peygamber Efendimiz Hazretleri'ne su vermişti. Peygamber Efendimiz, kendisine:

— **Allahım, onu gençlikle faydalandır,** diye hayır dua etti.

Ömründen seksen yıl geçti de bir ak kılı görünmezdi.

Yakub bin Süleyman, *Delâil-i İ'câz* adlı kitabında zikretmiştir ki: "Bir kere Hazret-i Fâtıma (r.a.), Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne geldi. Hazret-i Fâtıma'nın aç-

lık eserinden mübarek benzinde safran sarılığı vardı. Kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri bunu görünce mübarek elini göğsünün üzerine koyup:

— **Allahım, bu açı doyur ve yüzünü renklendir. Muhammed'in kızı Fâtıma'ya açlık verme,** diye buyurdu.

İmrânu'l-Husayn (r.a.) dedi: Hazret-i Fâtıma'nın yüzüne baktım. O saat yüzünden sarılık zail olup mübarek benzine kan gelip kızardı."

Urve bin Ca'd dedikleri kimseye:

— **Allahım, alışverişinde onu kazançlı kıl ve kazancını ona kutlu eyle,** diye dua etti.

Urve'den rivayet edilmiştir ki: "Ondan sonra her ne satın aldımsa ondan fayda gördüm," demiştir.

Cerîr (r.a.) at üzerinde oturmaya kadir değildi. Efendimiz Hazretleri:

— **Allahım, onu sâbit kıl, hâdi ve mehdi** (doğru yola götüren ve doğru yolda giden) eyle, diye dua etti.

Artık attan düştüğü vâki olmadı.

Sa'd bin Ebî Vakkas için: "**Allahım, onun duasını kabul et,**" diye dua etti. Ondan sonra Sa'd, duası kabul olunan bir kişi olmuştur.

Şeyhayn'ın rivayetlerinde Resûlüllah Efendimiz, Abdurrahman bin Avf Hazretleri'ne bereketle dua etti. Hak Teâlâ Hazretleri, ona o kadar mal ve giyecek verdi ki, Abdurrahman (r.a.): "Eğer bir taşı kaldırsam altında altın ve gümüş bulacağımı umardım," dedi..

Beyhakî, rivayetinde: "Terekesinden altını kazmalarla çıkardılar. Hattâ çıkarıncaya kadar nicelerinin elleri kabardı," demiştir. Dört hatunu vardı, birisini seksen bine sulh ettiler. Bazı kavilde "Yüz bine" demişlerdir. Mezkûr adetten muradın altın olması muhtemeldir. Hayatında ettiği fazla sadakalardan başka elli bin de vefatından sonra tasadduk edilmesini vasiyet etmiştir. Bir gün otuz köle azad etti. Bir kere yedi yüz deveyi yükleri ve bütün takımlariyle tasadduk etmiştir. Bu kadar çok malı Fahr-i Âlem Hazretleri'nin duası bereketiyle ticaretten kazanmıştı.

Zührî'den nakledilmiştir ki: "Bir kere malının yarısını tasadduk etti. Dört bin altındı. Sonradan Hak Teâlâ Hazretleri öyle verdi ki, bir kere de kırk bin altın tasadduk etti. Ondan sonra fisebilullah; gâzilere beş yüz at verdi. Sonra yine fisebilullah beş yüz deve verdi," demiştir.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin bedduası -Allah saklasın öyle tesir ederdi ki, bir kere Mudar tâifesine beddua etti. Tanrı Teâlâ Hazretleri, onlara öyle bir kuraklık

ve kıtlık verdi ki, devenin bütün atılacak yerlerini yedikten sonra yapağısını kanına bulaştırdılar da öyle yediler.

Utbe bin Ebî Leheb'e: **"Allahım, ona köpeklerinden bir köpeği saldırt"** diye beddua edip sonra Şam yolunda onu arslan parçaladığı daha önce zikrolunmuştur.

Ebû Dâvud ve Beyhakî, zayıf senetle rivayet etmişlerdir ki,. Tebük gazâsına gittiğinde bir yerde bir hurma ağacına doğru namaz kılardı. Bir kişi, Fahr-i Âlem Hazretleri'yle ağacın arasına uğrayıp geçti. Resûlüllah Efendimiz:

— **Namazımızı kesenin Allah izini kessin,** diye buyurdu.

O kişi kötürüm olup kaldı, artık kalkamadı, demişlerdir.

Rivayet olunur ki, Büsr bin Ayr dedikleri bir kimse vardı; bir kere Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin yanında sol eliyle yemek yedi. Resûlüllah Efendimiz, ona:

— Sağ elinle ye! diye buyurdu.

O da:

— Kadir değilim, diye cevap verdi.

Peygamber Efendimiz:

— Kadir olmayasın! diye buyurdu.

O kimse ağzına yemek götürmeğe kadir olamadı, demişlerdir. Ama sözün gelişinden anlaşılan şudur ki, kadir değilim dediğinde yalan söylemişti.

Yine Beyhakî'den rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, bir kere Muaviye'yi istedi.

— Yâ Resûlâllah, yemek yiyor, dediler.

İkinci defa isteyip yine öyle dediklerinde:

— **Allah, karnını doyurmasın!** buyurdu.

Ondan sonra Muaviye, asla doymadı. Ama sonradan bir kere hayır dua edip: "Allahım, onu ilimle ve hilimle doldur," diye buyurmuştur, dediler.

Buharî, *Tarih*'inde İbn-i-Abbas Hazretleri'nden rivayet eder ki, bir gün Resûlüllah Hazretleri, Muaviye'yi devesinin ardına bindirmişti. Sual edip:

— Yâ Muâviye! Bana senin hangi uzvun yakındır? dedi.

O da:

— Karnım yakındır, yâ Resûlâllah! dedi.

O zaman:

— Yâ Rab, sen bunun karnını ilim ve hilimle doldur, diye dua etti, demiş.

Beyhakî rivayet eder ki, Umman diyarında oturan Mâzin-i Tâî dedikleri kişi anlattı: "Fahr-i Âlem Hazretleri'ne bir gün:

— Yâ Resûlâllah! Ben, saz dinlemeğe, şarap içmeğe ve kadına düşkün bir kimseyim. Üzerimize kıtlıklar musallat oldu; mallarımızı zâyi etti, zürriyetlerimizi ve umutlarımızı zayıf ve zebun etti. Benim çocuğum da yoktur. Hak Teâlâ Hazretleri'ne dua eyle, bende olan hırs ve fücuru giderip bana hayâ versin ve çocuk ihsan eylesin, dedim.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri dua edip:

— Allahım, onun sevincini Kur'an okumaya, haramını helâle tebdil eyle, ona hayâ ver ve çocuk bağışla, diye dua etti.

Hak Teâlâ Hazretleri, benden o hâleti giderdi, Umman diyarına ucuzluk verdi. Ben kişizade dört hatun aldım. Hak Teâlâ Hazretleri bana Hayyân adlı oğlumu ihsan etti," demiştir.

Resûlüllah Efendimizin bunlardan başka kabul edilmiş dualarının nihayeti yoktur. Hattâ bazıları bu hususta başlı başına fasıl ve bâb tertip edip cem' ve telif etmişlerdir.

Ama Buharî'nin Ebû Hüreyre Hazretleri'nden naklettiği üzre âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri: **"Her peygamberin kabul olunacak bir duası vardır. Onlar dualarını ettiler. Ben, duamı âhirette ümmetime şefaat için bıraktım,"** buyurdu.

Ama bunun zahirinde müşkülât görüp "Bunun gereği, her peygamberin sadece bir duasının kabul edilmiş olmasıdır. Halbuki Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin ve diğer peygamberlerin her birinin nice duaları kabul olunmuştur. O halde bu hadîs-i şerifin aslı nedir?" dediler. Buna cevap verilip "Bu hadîste zikredilmiş olan dualar, kabul edilmesi kesin olanlardır. Diğerleri ise kabul edilmesi umut üzre olan dualardır," denildi. Yâni her peygamberin bir duasının kabul olacağı kendi katında kesindir. Onda aksine ihtimal hiç yoktur. Geri kalan duaların kabul olunması umma üzredir. Elbette makbul olur, diyemezler. Bu takdirde sair dualarından daha nicesinin makbul olması câizdir," dediler.

Bazıları, mânâsı, "Her peygamberin bir duası vardır ki, o, bütün dualarının en üstün olanıdır," demektir, dediler. Bazıları, "Her peygamberin ümmeti hakkında kabul edilmiş umumî bir duası vardır. Bu dua ya onların helâklerine ya da necâtlarına dairdir. Ama hususî duaların kimisi kabul olunur, kimisi olunmaz, demektir," dediler. Bazıları da "Her peygamberin kendi nefsine yahut dünyasına ilişkin kabul olunmuş bir duası vardır, demektir," dediler.

Kirmânî, Buharî şerhinde: "Her peygamberin kabul olunmuş bir duası vardır. Diğer duaları Hak Teâlâ Hazretleri'nin dilemesine bağlıdır. Dilerse kabul eder, demektir," demiştir.

Ama Aynî, bu sözü beğenmeyip: "Bunda şenaat vardır. Benim şüphem yoktur: Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin her duası makbuldü. Hadis-i şerifinde **'Li-külli nebiyyin da'vetün müstecâbetün — Her peygamberin kabul edilmiş duası vardır,'** buyurması benim dediğime aykırı değildir. Zira şerefli sözü hasredilmiş değildir," demiştir. Yâni: "Her peygamberin kabul edilmiş duası vardır," demek, bütün duaları kabul olur demeğe elverişlidir, demek olur. Zira bu şerefli söz, ba'ziyetle (duaların kimisini kimisinden ayırmakla) sınırlı değildir.

Ama başkalarının sözü, dâ'vetin tenkirinin (dua mânâsına gelen **Da'vet** kelimesinin harfi tarifsiz kullanılmasının), bir'lik için olmasına göredir. Nitekim hadîs-i şerifin zâhiri onun üzerinedir. Zira "Ben duamı âhirette ümmetime şefaat için bıraktım," sözü buna delâlet eder. En iyisini Allah bilir.

Hadîs-i şerifte, Resûlüllah Efendimizin diğer peygamberler üzerine faziletine (üstünlüğüne) işaret vardır. Şu cihetten ki, ümmetini kendi nefsi ve Ehl-i Beyt'i önüne geçirip kabul edilen duasını onlara tahsis etti. Aynı zamanda onların helâklerine dua etmedi. Nitekim başka peygamberler etmişlerdir.

Hadîsin zâhiri, Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin dua ve şefaatini kıyâmet gününe tehir edip o gün dua ve o gün şefaat etmesini gerektirir. Ancak duanın dünyada olması ve semeresinin âhirete tehir edilmesi de muhtemeldir.

Peygamberimizin İstiğfarı:

Kâinatın hocası Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin zikirlerinden ve dualarından bir miktarı da daha önce abdest, namaz ve hac bahisleri esnasında zikrolunmuştur. İstiğfarı hususunda da söz şudur:

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, istiğfar ve tevbe ile pek çok meşgul olurdu. Nitekim Buharî'nin naklinde Ebû Hüreyre (r.a.), Fahr-i Kâinat Hazretleri'nden rivayet eder ki, gündüzün ve geceleyin yetmiş kereden fazla istiğfar ve tevbe ederdi. Bunun zahiri, taleb-i mağfiret ve tevbeye (bağışlanma istemeye ve Allah'a yönelmeye) azmettiğine delâlet eder. Yâni istiğfar ve tevbe kelimelerinin kullanılması murad edilmiş değildir. Bu kelimelerin aynen söylenmesi de muhtemeldir. Nitekim Nesâî'nin naklinde güzel isnatla İbn-i Ömer Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Bir mecliste Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nden, yüz kere: **'Esteğfirullâhe'llezi lâ ilâhe illâ hüve'l-hayye'l-kayyume ve etûbü ileyhe — Kendisinden başka ilâh bulunmayan, her şeyi hayatta ve ayakta tutan Allah'dan bağışlanma dilerim ve** (kötülükleri, mâsivâyı tamamen terkedip bütün varlığımla) **O'na yönelirim,'** diye buyurduğunu işittim," demiştir.

Başka bir rivayette yine İbn-i Ömer Hazretleri'nden gelmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin bir mecliste yüz kere: **'Rabbiğfir-lî ve tub aleyye inneke en-**

te't-tevvâbü'r-rahîmü — Rabbim, beni yarlığa ve tevbemi kabul eyle. Elbette sen, tevbeleri çok kabul edici ve çok esirgeyicisin,' dediğini sayardık," diye buyurmuştur.

Ebû Hüreyre'nin hadîsinde vâki olan en çoğu "yetmiş" kere sözü müphemdir. İbn-i Ömer Hazretleri'nin mezkûr hadîsiyle tefsir edilip yüz sayısına ulaşması mümkündür. Nesâî'nin naklinde: "**Ben, günde yüz kere Allah'a istiğfar ve tevbe ederim,**" sözüyle gelmiştir.

Yine Nesâî, Ebû Hüreyre'den rivayet eder ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, halkı topladı ve onlara:

— **Ey insanlar! Allah'a tevbe edin** (yâni günahlardan, kötülüklerden, boş ve faydasız şeylerden ciddiyetle yüz çevirip Allah'a yönelin).! **Zira ben, günde yüz kere tevbe ederim,** buyurdu," demiştir.

Daha önce işaret olunduğu üzre kâinatın hocası Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin istiğfarı kendi pâk zâtı için olmayıp ümmetine şeriatını bildirmek, yâni onu ümmetine meşru kılmak içindi. Yahut ümmetinin günahları için istiğfar ederdi. Çünkü kendisinin geçmiş ve gelecek günahları bağışlanmıştı.

Eğer "Fahr-i Kâinat Hazretleri nasıl istiğfar ederdi, ne söylerdi?" denilirse İmam-ı Buharî katında Şeddâd bin Evs'in hadîsinde gelmiştir ki: "İstiğfarın en üstünü şöyle demektir," diye buyurmuşlar:

"Allahümme ente rabbî ve enâ-abdüke halâktenî ve enâ alâ ahdike ve va'dike ma'steta'tü eûzü bike min şerri mâ sana'tü ebûu leke bini'metike aleyye ve ebûu alâ nefsi bizenbî fekad zalemtü nefsi ve'tereftü bizenbî feğfir-lî zünûbî mâ kaddemtü minhâ ve mâ ahhertü feinnehü lâ yeğfirü'z-zünûbe cemîan illâ ente."

Türkçesi:

"Allahım, sen benim Rabbimsin, ben de senin kulunum. Beni sen yarattın. Ben, sana gücümün yettiği kadar verdiğim söz üzerindeyim. Yaptığım kötülüklerden sana sığınırım. Verdiğin nimetlere karşı kusur ettim, nefsime zulmettim. Günahlarımı itiraf eder, geçmiş ve gelecek günahlarımın bağışlanmasını senden dilerim. Beni bağışla. Her ne şekilde olursa bütün günahları senden başka kimse bağışlayamaz."

Yâni bundan ulu istiğfar olmaz. Kişi istiğfar edince böyle etmesi gerektir. Hattâ âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri buyurmuşlardır ki: "Bir kimse gündüzün böyle istiğfar eylese, ondan sonra akşama yetişmeyip vefat etse, o kimse cennet ehlindendir. Geceleyin böyle deyip sabaha ermeden vefat etse o kişi yine cennet ehlindendir."

Hâsılı malûm oldu ki, bu keyfiyet üzre istiğfar etmek daha üstünmüş. Elbette Peygamber Efendimiz üstün olanı terketmezdi. En iyisini Allah bilir.

Peygamberimizin Kırâeti:

Buharî'nin Enes'den rivayet ettiği üzre şöyle gelmiştir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri, '**Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîmi**' dediği zaman bir med '**Bismillâh**'da, bir med '**Er-Rahmân**'da ve bir med de '**Er-Rahîm**'de ederdi."

Ummü Seleme, (r.a.) Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin kırâetini tavsif edip: "Harf harften seçilecek şekilde açık okurdu," demiştir. Hâsılı, "Kur'an okusa bir bir mânâsı anlaşılırdı," demek olur.

Tirmizî'nin rivayetinde şu da Ümmü Seleme'den nakledilmiştir ki:

— **"El-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîne" deyip dururdu. Ondan sonra "Er-rahmani'r-rahîm"** deyip yine dururdu, demiştir.

Ayrıca Müslim'in rivayetinde Hafsa (r.a.): "Resûlüllah Efendimiz, okuduğu uzun sûrelerden de olsa daha çok tertîl ederdi," demiştir. Maksat tertîlde mübalâğa ederdi, demektir. Tertîl'in mânâsı, her harfini, her kelimesini yerli yerinde, birbirinden seçilir şekilde ve şerefli lâfzına halel getirmeden okumak demektir.

Şeyhayn'ın rivayetlerinde Berâ (r.a.): **"Yatsı namazında Tin sûresini okurdu. Peygamber Efendimizden sesi güzel veya kırâeti güzel bir kimse işitmedim,"** demiştir.

Buyurmuşlardır ki: Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin kırâeti tertîl üzre idi. Tez tez kesmezdi ve acele etmezdi, açık seçik okurdu. Ayet âyet keserdi. Medler ederdi. Kırâetiyle teğanni ve tercî' ederdi. Nitekim Mekke'nin fethi gününde "İnnâ Fetehnâleke" sûresini okuduğunda terci' etmiştir. Tercî'in mânâsı, kırâette nefesi bazen alçaltıp, bazen yükseltmektir. Teğanni'den de murad, güzel sesle tercî' etmektir.

Buharî zikretmiştir ki, Abdullah bin Muğaffel, Peygamber Efendimizin tercî'ini hikâye edip üç kere "E, E, E. demiştir. Ayrıca Peygamber Efendimiz: **"Zeyyinû'l-kur'âne bi-asvatiküm — Kur'an'ı seslerinizle ziynetlendirin,"** buyurmuştur.

Yine Peygamber Efendimiz: **"Leyse minnâ men lem yeteğanne bil-kur'ani — Kur'an'la teğanni etmeyen bizden değildir,"** buyurmuştur.

Ayrıca:

"Hak Teâlâ Hazretleri, teğanni (cehr) ile Kur'an okuyan o sesi güzel peygamberi işittiği gibi hiç bir şeyi işitmedi," demiştir.

Mezkûr rivayetlere bakıp iyice düşünen kimseye malûmdur ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nden vâki olan terci' ihtiyarî idi. Devenin hareket etmesiyle zarurî olarak meydana gelme değildi.

Rivayet olunur ki, bir gece Resûlüllah Efendimiz, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin kırâetini dinledi. Sonradan:

— Seni dinledim, Kur'an okuyordun, dediği zaman Ebû Mûsâ (r.a.):

— Yâ Resûlâllah! Eğer senin dinlediğini bilseydim, sesimin güzelliğiyle kırâeti tezyin ederdim, dedi.

Bu hadîs, "**Kur'an'ı sesinizle süsleyin** hadîsi tersine döndürülmüştür. Bundan maksat Sesinizi **Kur'an'la süsleyin** demektir," diyen kimselerin sözünü reddeder.

İbn-i Esir: "Mezkûr hadîsi İbn-i Abbas'ın hadîsi öyle te'yid eder ki, şüphe kalmaz," dedi. Zira İbn-i Abbas (r.a.), Efendimiz Hazretleri'nden rivayet etmiştir ki: "**Likülli şey'in hilyetin ve hilyetü'l-kur'âne hüsnü's-savte — Her şeyin bir hilyesi** (süsü, ziyneti) **vardır. Kur'ân'ın hilyesi de güzel sestir,**" buyurmuşlar.

Teğanninin Câiz Olduğu, Olmadığı Hususunda Âlimlerin İhtilâfı:

Nihayet âlimler bu mes'elede pek çok ihtilâf etmişlerdir. Çekişmenin ayırımı şöyle demektir: Teğanni iki şekil üzredir.

Biri şudur ki, tabiatın gereğidir. Kişi kendini zorlamadan, nağmeler çıkarmayı idman etmeden ve başkasından öğrenmeden sadece şöyle kendi tabiatını haline bıraktığı takdirde elhan eylerse (nağmeli ve ahenkli okursa) bu câizdir. Selefin eyledikleri ve dinledikleri teğanni bu mânâyadır. Bu güzeldir. Bunu okuyan ve dinleyen tesiri altında kalır ve ruha safâ hâsıl olur.

Bir şekil de şudur ki, elhan tabiattan kopmaz da zorlama, yapmacık ve idmanla hâsıl olur; şu şarkıcıların öğrenme ve idmanla ettikleri elhan ve nağmeler kısmından olur. Selefin çirkin görüp kınadıkları işte bu kısımdır.

Zikredilen ayırımla şüphe giderilip doğrunun ne olduğu meydana çıkar. Selefin hallerine vâkıf olan kimse bilir ki, onlar zorlama ve yapmacık üzre musiki nağmeleri ile kırâetten berî idiler. Hâsılı, güzel sesle zorlamaksızın güzel nağmelerle Kur'ân-ı azîmi okumak memduhtur, güzel ve beğenilen bir şeydir. Âlemlerin iftiharı Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, bu türlü okuyuştan hoşlanırdı.

Sahih hadîste gelmiştir ki, Ebû Mûsâ'yı dinlediği zaman: "**Buna âl-i Dâvud'un mezmurlarından** (nağmelerinden) **bir mezmur verilmiştir,**" diye buyurmuştur.

Yâni Ebû Mûsâ'nın nefesini Hazret-i Dâvud aleyhisselâm'ın nefesine teşbih etti. Sözün değerlendirmesi, "Dâvud'un mezmurlarından" demektir. "Âl" kelimesi mukahham (ta'zim ifadesi) dir. Nitekim maâni âlimleri zikretmişlerdir. Dâvud aleyhisselâm'ın sesinin güzelliği ve nefesinin tesiri meşhurdur. Rivayet olunur ki, Benî İsrail'e konuşma yapacağı vakit yedi gün yemek yemez, su içmez ve hatunlarının yanına varmazdı. Ondan sonra Hazret-i Süleyman'a emrederdi, o da çıkıp çevre bölgelerde, dağlarda, derelerde ve sahralarda nida edip:

— Dâvud filân gün toplantı yapıyor, hazır olun! derdi.

Ondan sonra sahraya minber kurarlardı. Dâvud aleyhisselâm çıkıp otururdu. Süleyman aleyhisselâm yanında dururdu. Ondan sonra insan, cin, vahşi hayvanlar ve kuşlar, hattâ perde ehli kızlar, şerefli toplantıda hazır olup vaaz ve nasihatini dinlerlerdi. Evvelâ Hazret-i Hakk'a hamd ve senâ ederdi. Bunu işitenlerden nice kimseler can teslim ederlerdi. Ondan sonra günahkârların halini beyan edip ağlamaya başlardı. Bir tâife de orada can teslim ederlerdi. Hazret-i Süleyman görürdü ki, halk helâk olup gidiyor, sonunda babası Hazret-i Dâvud'a:

— Ey Allah'ın Peygamberi! Halk senin nefesinin tesirinden helâk oldular. Daha ne ediyorsun? diye haber verirdi.

Bunun üzerine Hazret-i Dâvud'un kendinin de aklı başından gidip yıkılırdı. Kendisini sediriyle beraber alıp sarayına götürürlerdi. Ondan sonra Süleyman aleyhisselâm emrederdi. Münadiler nida edip:

— Dâvud'un toplantısında kimin akrabası ve yakını varsa yoklasın! derlerdi.

Her kişi gelip kimi oğlunu, kimi kardeşini götürüp giderlerdi. Hazret-i Dâvud iyileştiği vakit oğluna sual edip:

— Yâ Süleyman, Benî İsrail'in kulları ne eylediler? derdi.

O da:

— Filân ve falan kimseler, meclisinde can verdiler, diye haber verirdi.

Dâvud aleyhisselâm elini başına koyup feryat ve figan ederek:

— Ya Rab, o şevkten ve korkundan can veren tâife arasında Dâvud da can veremediği için Davud'a gazab ettin mi? diye ağlardı.

Başka bir toplantıya kadar, hali bu idi, Allah, bizim peygamberimize ve ona yardımlarını, salât ve selâmlarını daim etsin. Ama bu kıssadan hatıra gelmesin ki, Benî İsrail'in hali bu şerefli ümmetin halinden yeğrektir. Bunun açıklamasında iki yol vardır.

Biri şudur ki, onlara verilen kuvvet onlara verilen halete mukavemet edemezdi. Ama bunlardan sâlih selefin şanları şu idi ki, vaaz dinleme hali ile dinlemenin olmaması hali birbirine yakındı. Zira zikir ve fikir halleri, yâkîn tavırları, bunlara devamlı ve birbiri arkasından gelmekte idi. Hâsılı o türlü hallerle ünsiyet sahibi olmuşlardı. Kuvvetleri o kadar verilmişti ki, kendilerini zabta kadirdiler. Nitekim Hazret-i Dâvud'un ve Süleyman'ın halleri, o ruh teslim edenlerden daha eksik değildi. Belki onlardan zevk, hâl ve marifetleri binlerce derece daha yüksekti. Fakat ruhani kuvvetleriyle nefslerini zabta kadirlerdi. Kendileri helâk olmazlardı. Dinleyicilerden nicesi helâk olurdu. Hazret-i Dâvud'un kendisinin ruh teslim etmediğine ağlayıp feryat etmesi tevazudandı. Hak Teâlâ Hazretleri'ne:

— Nolaydı, yoluna can verenlerden olaydım, diye tevazu göstermek ve iştiyakını arzetmekti.

Nerde kaldı ki, o vefat edenlerden kendinin kusur ve noksanı olsun? Belki hepsinden daha yüce ve daha şerefli idi. Bu türlü söz, büyüklerden çok sâdır olur. Maksatları tevazu edip kendilerini alçak tutmaktır.

Rivayet olunur ki, ümmetin en faziletlisi Ebû Bekir Sıddîk (r.a.), bir kere vaaz dinlerken bir kişinin ağladığını gördü:

— Önceleri biz de böyleydik. Sonra kalblerimiz katılaştı, dedi.

Tevazuundan kendi kalbinin kuvvetini kasvetle (katılıkla) tabir etti.

İkinci yol şudur ki, bu ümmetten de nice kimselerin, Kur'ân-ı Azîm'i dinlerken ruhlarını teslim ettikleri olmuştur. Nitekim İmam Seâlibî bu hususta bazı rivayetler toplamıştır. Belki nice müridlerin, sadece meşayihe nazar, etmekle can verdikleri olmuştur. Rivayet ederler ki, Ebû Türâb Nahşebî Hazretleri'nin bir müridi vardı. Her gün bir nice kere Hak Teâlâ Hazretleri ona tecelli ederdi. Bir gün Ebû Türâb zikri geçen müride:

— Eğer Bayezid-i Bestâmî'yi görmüş olsaydın daha büyük bir şey görmüş olurdun, dedi.

İttifak edip bir gün mürid, Şeyh Ebû Türâb Hazretleri'yle beraber Bayezid'in huzuruna vardılar. Müridin nazarı Hazret-i Bayezid'e dokunduğu gibi mürid düşüp can verdi. Ebû Türâb:

— Yâ Bayezid! Bu şahsın iddiası şu idi ki, Hak Teâlâ Hazretleri kendisine tecelli eder, Hak Teâlâ Hazretleri'ni müşahede eder. Seni bir kere görmekle can verdi, dedi.

Bayezid:

— O kişi gerçek söylerdi. Hak Teâlâ Hazretleri, ona makamı kadar tecelli ederdi. Ama beni gördüğü zaman benim makamım kadar tecelli etti. Buna tâkat getiremeyip helâk oldu, dedi.

Tarikat ehlinin tecelli dedikleri, marifetullah'dan yüce ve ulu bir mertebedir. Yoksa gözle görmek değildir. Dünyada Allah'ı gözle görmek düşünülemez. Nitekim Hazret-i Mûsâ'ya: "**Len terânî — Sen beni hiç bir vakit göremezsin!**" (A'raf sûresi: 7/143) buyrulmuştur.

Muradları bu mânâ idi ki, tarikat erbabına suizan etmek câiz değildir. En iyisini Allah bilir.

Bundan sonra malûm olsun ki, semâ' (bir ahenk tutarak ilâhi okumak veya zikir meclisinde zikrin ahengine uyarak hareket ve devretmek) tasavvuf ehlinin yolunda maruf bir nesnedir. Hâsılı bunların ıstılahında o şevk ve zevk meclislerinde ettikleri

gönül açıcı sesler ve nağmelerdir. Kuvvet sahibi Ebû Talib-i Mekkî ulu sahâbeden bir cemaatın onun mübahlığına kail olduklarını nakletmiştir. Bunlardan bazıları Abdullah bin Ca'fer, İbn-i Zübeyr, Muğîre bin Şu'be ve Muâviye'dir. Allah onlardan razı olsun. Ulu meşayihten Cüneyd-i Bağdadi, Seriyü's-Sakatî ve Zünnûn-ı Mısrî (Allah onlara rahmet etsin) de mübahlığma kail olmuşlardır. İmam-ı Gazalî *İhyâ-u Ulûm*'unda gayet ayrıntılı olarak mübahlığı hususunda kuvvetli deliller ortaya koymuştur. Hususiyle mübah olan zevk ve sevinç zamanlarında olursa.

Sahihayn'da Hazret-i Âişe'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki, bir bayram günü Ebû Bekir Sıddîk (r.a.), Hazret-i Âişe'nin yanına geldi. O sırada Hazret-i Âişe'nin yanında iki Arap kızı def çalıyorlardı (nağmeyle şiir okuyorlar, yâni şarkı söylüyorlardı). Fahr-i Kâinat Hazretleri de elbiselerine bürünmüş olarak oradaydı. Hemen Hazret-i Ebû Bekir, o kızları koğdu. Âlemlerin hocası Resûlüllah Efendimiz Hazretleri yüzünden perdeyi açtı ve:

— **Ey Ebû Bekir! Bırak, incitme, bayram günleridir,** diye buyurdu.

Bir rivayette Hazret-i Âişe'den şöyle gelmiştir ki:

"Bir kere benim yanımda iki kız Buâs ğınâsiyle teğanni ederlerken Resûlüllah Efendimiz dışarıdan geldi. Döşeğinin üzerine yan yattı ve mübarek yüzünü öte çevirdi. Ondan sonra Hazret-i Ebû Bekir geldi. Bunları görünce beni koğdu ve:

— Şeytanın düdüğü Resûlüllah Hazretlerinin yanında ne arar? dedi.

Bunun üzerine Fahr-i Âlem Hazretleri, Ebû Bekir'e dönüp:

— Bırak, incitme o kızları, diye buyurdu," demiştir.

Yine Hazret-i Âişe'den bir rivayette, o kızlar için **"Onlar muğanniyeler değildi,"** diye buyurmuştur. Bunun mânâsı, "Onlar meşhur muganniyeler gibi teğanni etmiyorlardı," demektir. Yoksa teğanni etmiyorlardı demek değildir. Bundan dolayı yukarıda geçen hadise muhalefet lâzım gelmez. Malûmdur ki, bir kimse ırlamağı (teğanni etmeyi, şarkı ve türkü söylemeyi) âdet ve san'at edinmese ona ırlayıcı demezler. Hazret-i Âişe'nin "Onlar muganniyeler değillerdi," demesinin mânâsı budur. Hadîs-i şerifte geçen "Buâs ğınâsı"ndan murad, cahiliyet zamanında Ensâr kavminin aralarında olan harb ve kıtale ilişkin şiirlerdir. Yâni "O kızlar, mezkûr şiirlerden bazı beyitler ırlıyorlardı ve kendileri meşhur ırlayıcılardan değillerdi," demektir.

Buyurmuşlardır ki: Hazret-i Âişe'nin böyle buyurması, ırlayıcılıkla meşhur olanların ırlamasından sakınmaya delâlet eder. Zira nefsin hevasını tahrik eden o türlü ırlamaktır. İçinde bilinen kadın tavsifi, şarap veyahut sair haram olan şeylerin zikredildiği şiirlerin haram olmasında ihtilâf yoktur. Zamane sofilerinin icat ettikleri üslûp da haramlığında ihtilâf olmayan şeyler kabilindendir. Yâni bir alay hevâ ehli bir yere gelip sadece nefsin hazzı için mütenasip ahenk ve nağmeler, birbirine uygun hare-

ket ve tavırlarla semâ' ve raks etmelerinin haram olduğunda asla şüphe yoktur. Ama şöyle ki, her ne zaman semâ', ilâhiler, tevhid kelimelerine ilişkin şiirler, Allah'ı yahut Peygamberimizi övmeye, yüceltmeye dair beyitlerle, tesirli ve güzel seslerle âdâb üzre vâki olur, dinleyen kimse mümkün olduğu kadar kendini zabteder, ilâhî şevk ve muhabbetle ağlamak gelir de yine imkân nisbetinde nefsini zabtedip edep dışı davranışlar göstermez, çağırıp bağırmazsa... böyle olunca gayet güzel ve letafet üzredir. Bu, tamamen nefsin temizlenmesine sebep olur. Bunda zarar yoktur. Bununla beraber bu mertebeyi de terkedip bundan daha yüce şeylerle, şüphe korkusundan sâlim olan işlerle meşgul olmak ve himmetini o yönde sarfetmek daha önce gelir.

İmam-ı Âzam, İmam-ı Mâlik, İmam-ı Şafiî ve âlimlerden bir cemaatten (Allah onların hepsine rahmet etsin) semâın haram olduğuna delâlet eden sözler naklolunmuştur. Ama zannolunur ki, şerefli muradları, kendisinde şeytanî kışkırtma bulunan cinsten semâdır. Yâni şeytanî hayal ve düşünceleri harekete geçiren ve sırf nefsanî haz için olan şarkı ve türkülerdir. Nitekim zamâne fâsıkları toplanıp saçma sapan sözler ve garip hareketler ederler. Allah saklasın, bu türlü semâın fısk ve fesat olduğunda şüphe yoktur.

Ama semâın kalblere tesirine nazar olunduğu vakit onun mübahlığına ve haramlığına hükmetmek câiz değildir. Belki şahısların değişikliğiyle ve nağme tarzlarının değişmesiyle hükmü de değişik olur. Onun hükmü, kalbde olanın hükmüdür, demişlerdir. Yâni bazı şahısların kalbinde ilâhî şevk ve muhabbetten gizli eser olur. Semâ', bu gibi kimselerin safâsını ve haletini harekete getirici olup ezel âleminde "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitabından can dimağlarında kalan lezzeti izhar edici ve hatırlatıcı olur. Bazı hevâ ehlininse habis nefslerinde saklı bulunan hayvanî şehvetleri ve nefsanî lezzetleri kışkırtıcı ve meydana çıkarıcı olur. İkisi arasındaki farkın ne olduğu ise beyandan müstağnidir.

Semâ'ın Tesiri:

Semâ'ın tesiri öyle hissedilir ve görülür derecededir ki, hattâ konuşamayan hayvanlardan kuşlarda, dört ayaklı hayvanlarda ve diğerlerinde müşahede edilmiştir. Hâsılı bülbül ve sair kuşların saz ve seslerini işitseler yakın gelip dinlerler. Kendileri feryat ve figana başlarlar. Devenin yanınca Araplar yüksek sesle ahenk tutarlar. Onun şevkiyle deve öyle bir halet bulur ki, ağır yükleri uzun uzak menzillere götürür, gider, yorulmak bilmez. Nice kere vâki olmuştur ki, ağır yükler altında şevk ve neş'eyle hızlı gitmekten kendini helâk etmiştir.

İhyâ-u Ulûm'da Ebû Bekir Dineverî'den hikâye olunmuştur ki, siyah bir köle, güzel ses ve hoş nağmelerle nice deveyi helâk etmiştir. Ağır yükleri vururdu da ırlayarak yanınca giderdi. Deve, üç günlük menzili bir gecede alırdı.

Netice olarak semâ'ın tesiri hissedilir. Yâni semâ', elle tutulur ve gözle görülür bir tesir sahibidir. Ondan müteessir olmayanın mizacı fâsit ve ilâcı mümtenidir. Yâni o kimse hastadır ve hastalığının da ilâcı yoktur. Bir şeyden ki, kuşların ve dört ayaklı hayvanların tabiatı müteessir olur, insanın ondan müteessir olması elbette daha önce gelir. Semâ'ın faydası kalbe rikkat ve letafet vermektir. Onun içindir ki, ulu meşayihten bazı kimseler, virdlerini, evzân ve elhân üzre (ölçülü ve ahenkli bir şekilde) bağlamışlardır. Her ne zaman o elhân üzre dinlense müridlerin kalbleri neşât ve halet, sâliklerin ruhları safâ ve rahat bulur.

Tenbih:

Bazı kimseler zu'metmişlerdir ki, semâ'ın kalblere tesiri tilâvetten daha fazla olur. Ama böyle değildir. Aslı şudur: Kur'an'ın sırlarının celâl ve azâmeti öyle bir derecededir ki, ona sonradan meydana gelmiş olan beşer kuvveti tâkat getiremez. Eğer onun güzelliklerinden ve mânâsından birazı kalblere açılsa kendinden geçip hayrette kalırlar. İşte kemâl mertebede müteessir olmamaları, bilgisizlik, nefsaniyetin galebesi ve ruhaniyetin zayıflığı sebebiyle ilgisiz kalıp zevk alamadıklarındandır. Semâ'dan müteessir olmaları ise onda okunan beyitlerin kendileriyle münasebeti olması cihetindendir. O da huzûz'un (zevklerin) nisbetidir, hukuk'un (hakların) değildir. Yâni ondan haz ve nasiplerinin tamamını alırlar. O beyitler ile nağmelerin birleşmesinden nefslere çok fazla haz hâsıl olur. Ancak o kimseler ki, kemâl derecesine vâsıl olup Kur'an'ın esrarına bilgi hâsıl etmişlerdir, onlar katında Kur'an okumakla semâ'ın asla münasebeti yoktur. Hattâ bazıları, Kur'an okurken ruhlarını teslim etmişlerdir. Nitekim daha önce işaret olunmuştu. En iyisini Allah bilir.

ONUNCU BÖLÜM

Allah'ın Peygamberimizi Kendine Davetle Nimetini Tamamlaması

Hak Teâlâ Hazretleri'nin, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ni kutluluk bahçesine ve dostluk civarına dâvetle nimetini tamamlaması, güzellik ve yüceliğini kemâle erdirmesi, âhiret yurdunda en yüce saygı mertebeleri ve en üstün sevgi dereceleriyle şereflendirmesi, şerefli kabrini ve ulu mescidini ziyaretin âdâbı burada zikredilmiştir. Bu bölüm, üç faslı içine almıştır.

1. Fasıl

Peygamberimizin Fena Yurdundan Beka Sarayına İntikaline Delâlet Eden Remz ve İşaretler

Evvelâ malûm olsun ki, ruhun ayrılışında olan şiddet ve meşakkat sebebiyle ölüm, tabiatın hoşlanmadığı bir şey olduğu için peygamberlerden hiç bir peygamber ihtiyarı ve isteği alınmadan vefat etmemiştir. Eğer kendileri isteyip ölümü tercih etmeseler, Hak Teâlâ Hazretleri onların ruhlarını kabzetmezdi.

Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri'nin ömrünün sona erdiğini ve ecelinin yaklaştığını ilkönce **"İzâ câe nasrullahi ve'l-fethu"** (Nasr) sûresi ile bildirilmiştir. Zira bu sûreden murad:

"Yâ Muhammedi Hak Teâlâ Hazretleri sana beldelerin fethini müyesser edip Âdemoğulları bölük bölük senin dinine girdikleri vakit gerçekten senin ecelin yaklaşmıştır. Hamd ve istiğfar eyle. Bizimle buluşmaya hazırlan. Zira senin emredilmiş olduğun elçiliğin edasından kasdedilen netice hâsıl oldu. Bizim katımızda olan, elbette dünyada olandan sana daha hayırlıdır. O halde bizim kâtımıza intikale hazırlan," demektir, diye buyurmuşlardır.

Bu ulu sûre, en son inen sûredir. Resûlüllah Efendimiz Hazretleri vedâ haccında Minâ'da iken indi, demişlerdir. Bundan sonra Peygamber Efendimiz seksen bir gün sağ kaldı. Bir rivayette îbn-i Abbas Hazretleri, "Dokuz gece. sağ kaldı," demiştir. Mukatil'den yedi gece ve bazılarından üç gece rivayet olunmuştur.

İbn-i Ömer'den rivayet olunmuştur ki: "Bu sûre, vedâ haccında teşrik günlerinin ortasında indi. Peygamber Efendimiz, onun vedâ mânâsına geldiğini anladı," demiştir.

İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: İzâ Câe (Nasr) sûresi indiği zaman Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Hazret-i Fâtıma'yı çağırıp:

— **Bana kendi vefatım haber verildi,** diye buyurdu.

Hemen Hazret-i Fâtıma (r.a.) ağlamaya başladı. Peygamber Efendimiz:

— Ağlama! Zira benim ehlimden bana ilk katılan sen olacaksın, buyurdu.

Bunun üzerine Hazret-i Fâtıma güldü.

Yine İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Bu sûrenin inmesinden sonra Resûlüllah Efendimiz, âhiret işlerine daha fazla çalışır oldu," demiştir. Câbir (r.a.) buyurmuştur ki: "Bu sûre indiği zaman Peygamber Efendimiz, Cebrâil aleyhisselâm'a:

— **Bana kendi vefatım haber verildi,** dedi.

O da:

— **Elbette senin sonun başlangıcından daha iyidir,** (Duha sûresi: 93/4) diye cevap verdi."

Her yıl Cebrâil aleyhisselâmla Kur'an'ı bir kere gözden geçirir, karşılıklı okuyup dinlerlerdi. O yıl iki kere gözden geçirdiler. Ramazanın sonunda on gün itikâf ederdi. O yıl yirmi gün etti. Zikir ve istiğfarı da çok eder oldu.

Mü'minlerin anası Ümmü Seleme (r.a.): "Fahr-i Âlem Hazretleri, ömrünün sonlarında ne zaman kalksa, otursa, gelse ve gitse her defasında muhakkak: **"Sübhanallahi ve bi-hamdihi ve etûbü ileyhi,"** derdi. Ben:

— Sen, bundan evvel etmediğin bir duayı ediyorsun, dedim.

Peygamber Efendimiz Hazretleri:

— **Rabbim bana, yakında ümmetimin içinde bir alâmet göreceğimi ve onu gördüğüm zaman kendisini hamd ve istiğfarla tesbih etmemi haber verdi,** diye buyurdu. Ondan sonra bu sûreyi okudu," demiştir.

Hâsılı bu ulu sûrede Hak Teâlâ Hazretleri, kendine hamd ve istiğfar etmeyi buyurmuştur. Onun yüce mânâsı hükmünce Resûlüllah Efendimiz hamd ve istiğfarı çok eder olmuştu.

İmam Buharî ve Utbe bin Âmir (r.a.) den rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Âlem Hazretleri, sekiz yıldan sonra Uhud şehitlerinin üzerine gidip namaz kıldı. Ölülere, dirilere veda eder gibi veda etti. Ondan sonra minbere çıkıp: **"Ben sizin önünüzce giden farat'ım*. Ben sizin üzerinize şâhidim. Size vaad edilen yer Kevser havuzudur.** Yâni sizinle orada buluşmak vaadimiz olsun. **Gerçekten ben, durduğum yerden o havu-**

---

* Farat, diye o kimseye derler ki, topluluktan ileri gidip havuzu ıslah eder, kovaları hazırlar ve lâzım olan her ne ise hepsini tedarik eder.

za bakıyorum. Gerçekten arzın hazinelerinin anahtarları bana verildi. Gerçekten ben, sizin benden sonra müşrik olmanızdan (Allah'a ortak koşmanızdan) **korkmam, fakat dünyaya rağbet etmenizden ve birbirinizle cenk edip helâk olmanızdan korkarım. Nitekim sizden önce gelenler, böyle ederek helâk olmuşlardır,"** diye buyurdu.

Ebû Saîdi'l-Hudrî (r.a.)den rivayet edilmiştir ki: "Bir gün Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, minbere çıkıp oturdu ve:

— **Gerçekten Tanrı Teâlâ Hazretleri, bir kulu muhayyer kılıp "Eğer dilersen dünyanın lezzetlerinden ne murad edinirsen sana yereyim, dünyada kal. Eğer dilersen benim katımda olan fazl ve kerameti vereyim dünyadan feragat et. Hâsılı hangisini dilersen seçme hakkı elinde bulunsun," buyurdu. O kul, Hak Teâlâ Hazretleri'nin katında olanı seçti,** buyurdu.

Ebû Bekir Sıddîk (r.a.) bu sözü işitince ağlamağa başladı:

— Yâ Resûlâllah! Babamız ve anamız sana feda olsun, dedi.

Ashâb buna taaccüp edip "Bakın şu ihtiyara! Fahr-i Âlem Hazretleri bir kulu Tanrı Teâlâ Hazretleri muhayyer kıldı diye haber veriyor, o 'Anamız babamız sana feda olsun' diyor," dediler. Resûlüllah Hazretleri'nin remzini Ebû Bekir (r.a.) fehmedip kuldan muradın Fahr-i Âlem Hâzretleri'nin kendi nefsi olduğunu anlamıştı. Onun hallerini ve davranışlarını herkesten daha iyi bilirdi. Ne buyurursa şerefli muradını idrâk ederdi. Bunu anlayamadıklarından dolayı diğerleri taaccüp ettiler. Bundan dolayı Fahr-i Kâinat Hazretleri: **"Arkadaşlık, yakınlık, mal ve nimetle yardım cihetinden bana halkın en ziyade in'am edeni Ebû Bekir Sıddîk'dır. Eğer ben, arz ehlinden bir dost edinseydim Ebû Bekir'i dost edinirdim. Fakat aramızda olan İslâm kardeşliğidir,"** diye buyurdu. Ayrıca: **"Mescide açılan kapılardan bir kapı kalmasın, kapatılsın. Ancak Ebû Bekir'in kapısı kalsın,"** buyurdu.

Peygamber Efendimiz, şerefli ömürlerinin sonlarında daima ecelinin yakın olduğunu imâ ederdi. Hattâ vedâ haccında halka hitap edip:

— **Hacda edeceğiniz ibadetleri benden öğrenin. Zira ben zannederim ki, bu yıldan sonra sizinle buluşamam,** diye buyurdu.

Böyle dedikten sonra halka vedâ etmeye başladı. Bundan dolayı orada bulunan kimseler: **"Bu vedâ haccıdır,"** dediler. Yâni Resûlüllah Efendimizin şerefli haccına "vedâ haccı" denilmesi oradan kaldı. Medine'ye döndüğü zaman da yol üzerinde "Hum" diye bilinen bir suyun üzerinde halkı toplayıp hutbe okuduğunda:

—**Ey insanlar! Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Yakında bana Rabbimin elçisi gelir, beni dâvet eder, ben de bu dâvete icabet ederim,** diye buyurdu.

Ondan sonra **Allah'ın kitabına** sımsıkı yapışmak üzerine halkı terğib edip **Ehl-i Beytine** riayet etmeyi vasiyet etti.

Hâfız bin Receb der ki: "Fahr-i Âlem Hazretleri'nin hastalığının başlangıcı, Sefer ayının sonlarında idi. Meşhur söz şudur ki, on üç gün hasta oldu. Vakta ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri vefatı haberini imâ yoliyle ifade buyurup açıkça söylememişti, şerefli muradının ne olduğunu Mağara Dostu Ebû Bekir Sıddîk'dan başka kimse anlamadı. O anlayıp ıstıraba ve inlemeye düşünce Fahr-i Kâinat Hazretleri minber üzerinden onu teskin ve teselli etmeye başlayıp medh ve senâsına girişti. Tâ ki, halk, onun ümmetin efdali olduğunu bilip sonra hilâfeti hususunda ihtilâfa düşmesinler. "Onun kapısından başka mescide açılan kapı kalmasın," diye buyurması, kendinden sonra imamet ve hilâfetin ona takdir edilmiş olduğuna işaretti. Zira o şerefli zamanın âdeti gereğince vaktin imamının mescidde oturması lâzımdı. Müslümanların işleri mescidde görülürdü. Etraftan gelen elçiler mescide gelirdi. Fikirler orada açıklanır ve tedbirler orada alınırdı. Sonradan mezkûr mânâyı kuvvetlendirmek ve şiddetlendirmek için:

— Yâ Ebâ Bekir! Geç, halka namaz kıldır, diye buyurdu.

Böylece namazın imamlığına onu memur kıldı. Bunun içindi ki, ulu sahâbe (Allah onlardan razı olsun) Ebû Bekir'e bîat ettikleri zaman:

— Resûlüllah Hazretleri dinimiz için onu ihtiyâr edip ondan razı oldu. Ya biz dünyamız için onu ihtiyâr edip razı olmaz mıyız? dediler.

İsteyerek ve razı olarak itaatinin boyunduruğuna boyun verdiler."

Zührî'den rivayet edilmiş olduğu üzre Resûlüllah Efendimizin hastalığının başlaması, mü'minlerin anası Meymûne'nin (r.a.) evinde vâki olmuştu. Bununla beraber bazıları Zeyneb'in ve bazıları da Reyhane'nin evinde vâki oldu, demişlerdir. Ama birinci söz daha güvenilirdir.

Hitâbî'nin sözünce Pazartesi günü idi. Bazıları Cumartesi günü idi ve bazıları da Çarşamba günü idi, demişlerdir. Hastalık müddeti, işaret olunduğu üzre, on üç gündü. Ama on dört ve on iki gün olduğu rivayetleri de gelmiştir. Bazıları, on gündü, demişlerdir. Süleyman Teymî buna hükmetmiştir.

Sahih-i Buharî'de Hazret-i Âişe'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin ıstırabı artıp hastalığı ağırlaştığı vakit benim evimde yatması ve bende bakılması için hatunlarından izin istedi. Onlar da izin verdiler. Bunun üzerine iki kişi koltuğuna girip Fahr-i Kâinat Hazretleri'ni getirdiler," dedi. Onların biri Abbas ve biri de Ali bin Ebî Tâlib idi, demişlerdir. Allah onlardan razı olsun.

Bazılarının rivayetinde başka kimselerdi denilmiştir. Bu rivayetler doğru olduğu takdirde birkaç kişinin değişmiş olması yahut kimisinin koltuğuna girip kimisine de Resûlüllah Efendimizin dayanmış olması mümkündür, demişlerdir.

İbn-i Ebî Melike'nin naklinde Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki, onun evine geldiği gün Pazartesi günü idi. Öbür Pazartesi gününde de hoşnutluk bahçesine in-

tikal etti. İmam Ahmed ve Nesâî'nin rivayetlerinde Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki: "Bir gün Fahr-i Âlem Hazretleri, bir cenazeyle Medine mezarlığına çıkmıştı. Oradan geldiğinde bana baş ağrısı ârız olmuştu:

— Vay başım! diye baş ağrısından şikâyet ettim.

O Hazret de:

— Belki vay benim başım! diye buyurdu."

Ondan sonra Âişe'ye:

— Eğer benden önce vefat edersen ne zarar edersin? Seni kendi elimle yıkarım, kefenlerim, namazını kılarım ve defnederim, dedi.

Hazret-i Âişe:

— Vallahi eğer böyle edersen mezardan dönüp geldiğin gibi o gece, benim evimde güveği olursun, dedi.

Fahr-i Âlem Hazretleri, kendini tutamayarak tebessüm etti. Ondan sonra ıstırabı artmaya başladı.

Sâbit olmuş ve belirlenmiştir ki, Resûlüllah Efendimizin hastalığının başlangıcı baş ağrısı idi. Ama açık olan şudur ki, baş ağrısı humma (ateş) ile beraberdi. Zira hastalığında ateşi ziyade şiddet üzere idi. Öyle harareti yükselirdi ki, bir leğen içine otururdu da üzerine yedi kırba dolusu su dökerlerdi. Böylece biraz serinlik kazanırdı. Nitekim *Sahih-i Buharî*'de zikredilmiştir.

Rivayet olunur ki, mübarek arkasına bir kadife giyerdi. Elini o kadifenin üstüne koyan bir kimse, mübarek cisminde olan ateşin hararetini hissederdi:

— Yâ Resûlâllah! Ne acayip hararetiniz var? derdi.

Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— **Biz böyle oluruz. Bizim üzerimize belâ şiddetlendirilir, ecir ve sevabımız da kat kat arttırılır,** diye buyururdu.

Hadîs âlimlerinden nice kimse Ebû Saîdi'l-Hudrî Hazretleri'nden böylece rivayet etmişlerdir. Zikrolunan kadife'den murad, bir cins havlu bezdir. Bu diyarda maruf olan ipekli kumaş değildir.

İmam Buharî'nin naklinde Abdullah'dan rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimizin şerefli huzuruna girdim. Efendimiz Hazretleri'ne ateş ârız olmuştu.

— Yâ Resûlâllah! Sizi ne kötü bir ateş tutuyor? dedim.

— **Evet, sizin ikinizi tuttuğu kadar beni tutar,** buyurdu.

Ben:

— Aslı şudur ki, sana iki kat ecir verilir, dedim.

Fahr-i Âlem Hazretleri:

— Evet, öyledir, diye buyurdu.

Ayrıca:

— Kendisine bir ezâ yetişen, bir diken batan veya daha ziyade bir şey olan bir müslümanın günahlarını elbette Hak Teâlâ Hazretleri o ezâ sebebiyle mağfiret eder. Ağacın yaprakları gibi günahları dökülür gider, diye buyurdu," demiştir.

Ebû Hüreyre'nin kendisi buyurmuştur ki: "Benim için hummadan (ateşli hastalıktan) daha sevgili bir hastalık yoktur. Ateş, insanın her mafsalına girer. Hak Teâlâ Hazretleri, her mafsala ecir ve sevaptan hisse verir."

Belâ, peygamberlere diğer insanlardan daha fazla musallat olur. Nitekim bazı rivayette Fahr-i Âlem Hazretleri'nden: **"Belânın en şiddetlisi peygamberler üzerine, sonra velîlere, sonra onlara en çok benzeyenlere ve onlara çok benzeyenlere gelir,"** diye varid olmuştur.

İmam-ı Nesâî'nin naklinde şu da Fahr-i Kâinat Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: **"İnsanlardan belânın en şiddetlisine uğrayanlar peygamberler, sonra onları takip edenlerdir,"** buyurmuşlardır.

Bunun da mânâsı birinci hadîsin mânâsına uygundur. Hâsılı, "İnsanların en şereflisi olan peygamberlerdir. Belânın en şiddetlisi de onlara musallat olur. Onlardan sonra onlara en yakın olanlara musallat olur. Ondan sonra da onlara en yakın olanlara musallat olur. Bu sıra üzre gittikçe iner," demektir.

İmam Buharî, Hazret-i Âişe'den (r.a.) rivayet eder ki: "Kâinatın hocası Efendimiz Hazretleri'nin önünde bir kab içinde su duruyordu. Hararetten mübarek ellerini suya sokup yüzüne sürer:

— **Lâ ilâhe ilâllahü. İnne lil-mevti sekerâti.** — Allah'dan başka ilâh yoktur. Elbette bu, ölüm sekerâtıdır, diye buyururdu."

Yine Buharî'nin naklinde Urve'den rivayet edilmiştir ki: **"O Hayber'de yediğim zehirli yemeğin elem ve ıstırabını kendimde bulmaktan aslâ hâli değildim. Şimdi hissettim, onun tesirinden ebherim kesildi,"** buyurmuştur.

Ebher (atardamar) dedikleri, kalbe bitişik bir damardır. O kesilince sahibi ölür. O yemeğin hikâyesi de kitabın başlarında Hayber gazvesi sırasında zikrolunmuştur.

İbn-i Mes'ud (r.a.) ve başkalarının reyleri şu idi ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, sonunda o zehrin eserinden şehit gitti," derlerdi. Zira zaman zaman şerefli mizaçlarında o sebepten değişme ve bozulma hâsıl olurdu.

Sahih-i Buharî'de Hazret-i Âişe-i Sıddîka'dan (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "Fahr-i Kâinat Hazretleri, her ne zaman biraz hoş olmasa Muavvezât okuyup kendi üzerine üflerdi, mübarek eliyle de kendini meshederdi. Ölüm hastalığında vâki olan ıstıraptan şikâyet ettiği zaman ben de onun okuduğu Muavvezat'tan okuyup Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin üzerine üflemeğe başladım. Bir taraftan da elimle mübarek cismini meshederdim," demiştir.

İmam-ı Mâlik'in rivayetinde: "Mübarek elinin bereketini umduğumdan kendi eliyle meshederdim," demiştir.

Müslim'in naklinde de böyle gelmiştir.

Sahih-i Buharî'de Hazret-i Âişe-i Sıddîka (r.a.)dan rivayet edilmiştir ki: "Abdullah bin Ebû Bekir (yâni Hazret-i Âişe'nin kardeşi), Resûlüllah Efendimizin huzuruna geldi. Peygamber Efendimiz de benim göğsüme dayanıp duruyordu. Abdurrahman'ın elinde taze bir misvâk dalı vardı. Resûlüllah Hazretleri'nin şerefli nazarı ona ilişti. Ben de onun elinden misvâki alıp çiğnedim ve su ile yumuşattım. Resûlüllah Hazretleri'nin eline sundum. Alıp mübarek dişlerini güzel güzel misvâkledi. Ondan güzel misvâklediğini hiç görmüş değildim," diye buyurdu.

Mezkûr kıssa başka bazı ibarelerle de rivayet olunmuştur.

Hasan-ı Basrî Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Beşeriyet hükmü sonucu peygamberler ölümü kerih (çirkin) gördükleri vakit Hak Teâlâ Hazretleri, kendi buluşması ile onları şereflendirmek için fazla sevgi ve ikramından dolayı sevdikleri her nesne ile onlara ölümü kolaylaştırdı. Hattâ birinin ruhu cisminden çekilip giderken haz duyar. Zira o canının sevdiği nesne, karşısında bir surete bürünür, onun arzusiyle ruhun bedenden ayrılması ona kolay olur," demiştir.

Müsned'de Hazret-i Âişe-i Sıddîka'dan rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri: "Ölüm bana kolay olur. Zira ben, cennette Âişe'nin avcunun beyazını gördüm," buyurmuşlar.

Hazret-i Âişe-i Sıddîka'ya muhabbetleri kemâl derecesinde olduğundan onun avcunun beyazı cennette bir sûrete bürünerek Fahr-i Kâinat Hazretleri'ne sunuldu. Tâ ki, ölümü kolay olsun... Zira yaşamanın hazzı ve safâsı, sevilenlerin toplânmasiyledir. Peygamber Efendimiz de Hazret-i Âişe-i Sıddîka'yı çok severlerdi. Kişinin hatununu sevmesi Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin sünnetidir. Kadınların da kocalarını sevmesi Hazret-i Âişe'nin sünnetidir.

Rivayet olunur ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin ölüm hastalığında yedi tane altını vardı. "Onları sadaka edin!" diye buyurdu. Ondan sonra biraz bayıldı. Yanında bulunanlar onun hâliyle meşgul oldular, altınları unuttular. Sonra kendilerine gelince o altınları getirtip mübarek avcuna koydu da:

— Eğer bunlar yanında olduğu halde Muhammed, Rabbine mülâki olursa ne yüzle O'na bakar? dedi.

Ondan sonra hepsini sadaka verdi. Şu hale bakılsın ki, Âlemlerin Rabbinin sevgilisi, geçmiş ve gelecek günahları bağışlanmış iken yedi tane altın için böyle buyurup yanında bırakmadı. Öyleyse zulüm ve eziyetlerle yetimlerin ve fakirlerin mallarını toplayıp gidenlerin hâli nice olsa gerektir?..

Sahih-i Buharî'de Hazret-i Âişe-i Sıddîka'dan rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, hastalığında Hazret-i Fâtıma'yı dâvet edip ona yavaş yavaş bir şey söyledi. Hazret-i Fâtıma (r.a.) ağlamaya başladı. Ondan sonra yine çağırıp bir şey daha söyledi. Bu sefer Hazret-i Fâtıma gülmeye başladı. Biz Fâtıma'ya sorup:

— Fahr-i Alem Hazretleri'nin buyurduğu neydi? dedik.

Hazret-i Fâtıma:

— Bu hastalıktan öleceğini söyledi. Ben de ağladım. Sonra ehlinden kendisinin ardınca ilk gelecek olanın ben olduğumu haber verdi. Bunun üzerine güldüm, dedi."

Gerçekten de Resûlüllah Efendimizin Ehl-i Beyt'inden âhirete ilk intikal eden Hazret-i Fâtıma oldu. Resûlüllah Efendimizin intikalinden altı ay sonra kendisiyle buluştu. Hadîs âlimlerinden çok kimse Hazret-i Âişe'den nakletmişlerdir ki: "Resûlüllah Efendimize sûret ve sîret, tavır ve hareket bakımlarından Fâtıma'dan daha fazla benzeyen hiç bir kimse görmedim," buyurmuş.

Âlemlerin hocası Efendimiz, Hazret-i Fâtıma'yı öyle severdi ki, geldiği zaman kalkıp öper ve sarılır, kendi yerine oturturdu. Kendisi Hazret-i Fâtıma'nın evine gittiği zaman da öyle ederdi. Ama Fahr-i Âlem Hazretleri'nin hastalığında gelip girdiği zaman üzerine gelip eğildi de güzel yüzünü öptü.

Rivayetçiler ittifak etmişlerdir ki, Resûlüllah Efendimizin Fâtıma'ya ilk fısıldayıp Fâtıma'nın ağladığı zamanda söylediği o hastalıktan vefat edeceği idi. Ama sonra fısıldayıp Fâtıma'nın güldüğü zamanda söylediğinin ne olduğunda ihtilâf etmişlerdir. Urve'den rivayet edilmiş olduğu üzre yukarıda zikredilen sözdü. Yâni kendine ilk gelip buluşacak olanın Fâtıma olduğu haberi idi. Mesruk'dan nakledilmiş olduğu üzre söylediği: "Sen cennet ehli hatunlarının seyyîdesisin. Cennette senden ulu hatun olmasa gerek," demekti. Ama birinci söz tercih edilmiştir.

Nesâî'nin naklinde Ebû Seleme yoliyle Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki: "Fâtıma'nın gülmesinin sebebi, zikrolunan sözlerin ikisi birlikte idi," demişlerdir.

Rivayet olunur ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, hastalığında bazen bayılıp usu (aklı) giderdi, sonra yine kendine gelirdi. Bir kere bayılıp kendinden geçti. Hastalığının zatülcenb olduğunu sandılar. Gittiler, bir miktar ilâç hazırlayıp mübarek ağ-

zına koydular. "Giderin, koymayın," diye işaret etti. Eslemeyip (aldırmayıp) "Hastadır, ilâcı kerih görüyor," dediler, koydular. Sonra biraz iyileşince:

— Ben sizi nehyetmedim mi? Niçin o ilâcı ağzıma koydunuz? dedi.

— Hastadır, ilâcı kerih görüyor dedik, dediler.

Yâni faydalı olacağını düşündük. Senin nehyetmeni mizacının almamasına hamlettik. Belki faydalı olur diye koyduk, dediler.

— Bu evde Abbas'dan başka kimse kalmasın. Hepsinin ağzına o ilâçtan koysunlar, ben göreyim, dedi.

Abbas'ı istisna etmesinin sebebi şu idi ki, o zaman onların yanında hazır değildi... İmam Buharî, böyle rivayet etmiştir.

Taberanî'nin Abbas'dan naklettiğine göre o ilâç, kust (topalak otu) ile zeytinyağı idi. Ehl-i Beyt'in ağızlarına koydurması, sözünü tutmamalarının cezası idi. Bazıları, "Sözünü tutmamayı âdet edinmemeleri için şerefli maksadı onları tedip etmekti. İlâçtan kaçınmasının sebebi de o hastalıktan vefat edeceğini kesin olarak bilmesiydi. Onun fayda vermesi ihtimali yoktu. Bunun için ilâcı reddetti. Yoksa bazı hastalıklarında ilâç kullanarak tedavi olmak güzel âdetlerindendi." demişlerdir.

İbn-i Hacer der: "Zâhir olan şudur ki, mezkûr husus, kendisinin ölümle ebedî dünya hayatı arasında muhayyer kılınmasından önce idi. Bu takdirde mezkûr ilâçtan kaçınması, kendine münasip olmadığı içindi. Zira hastalığını Ehl-i Beyt zatülcenb sanmışlardı. Ona göre ilâç yapmaya girişmişlerdi. Halbuki onun hastalığı zatülcenb değildi. Nitekim hadîsin geliş tarzı buna açıkça delâlet eder."

İbn-i Sa'd'ın rivayetinde şöyledir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin bazen böğrüne ağrı ârız olurdu. Bir gün ağrısı şiddetlendi, aklı başından gitti. Bunun üzerine ilâç yapmaya girişip mübarek ağzına bir miktar ilâç koydular. Hoşlanmadı, kendine gelince üzüldü:

— Siz Hak Teâlâ Hazretleri'nin bana zatülcenbi musallat ettiğini sandınız. Hak Teâlâ Hazretleri, onu bana musallat etmez, buyurdu.

Ondan sonra yemin etti ki, evde hiç kimse kalmasın, hepsinin ağzına o ilâçtan koysunlar. Râvi der ki: Ağzına o ilâçtan konulmayan hiç kimse kalmadı. Meymûne oruçlu idi, onun da ağzına koydular."

Ebû Ya'lâ'nın rivayetinde zayıf senetle Hazret-i Âişe-i Sıddika'dan rivayet edilmiştir ki: "Fahr-i Kâinat Hazretleri zatülcenbden gitti," diye buyurmuş.

Bunun aslı şudur: Zatülcenb, iki hastalığın ismidir. Birisi, ateşli bir verem (iltihap, şişkinlik) dir. Müstebtın zarında olur. Yâni iyeğilerin iç yüzünde bir perde vardır, ona ârız olan bir veremdir. Birisi de iyeğilerin arasında sıkışmış olan yeldir. Fahr-i Kâinat

Hazretleri'nin "O bana musallat olmaz" diye buyurduğu birinci manâda olan zatülcenbdir, dediler. Hâkim, Müstedrek'inde: "Zatülcenb şeytandandır," diye rivayet etmiştir.

Buharî'nin naklinde İbn-i Abbas Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin vefatı çok yaklaşınca ashâbına:

— **Çabuk gelin, size bir nâme (yazı) yazayım ki, ondan sonra dalâlete düşmeyesiniz,*** dedi.

Ashâbın kimisi:

— Mizacına hastalık galebe etti. Kur'an ise sizin yanınızda durur. Allah'ın kitabı bize yeter, dediler.

Yâni "Daha nâme yazdırıp ne yapacağız? Allah'ın Kitabı bize yeter," dediler. Bunun üzerine Ehl-i Beyt, birbiriyle ihtilâf ve husumete düştüler. Kimisi de:

— Gelin, yanına gidelim. Bir nâme yazsın, dediler.

Her biri bir türlü söyledi. Velhasıl şerefli huzurunda dedikodu çoğaldı. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz Hazretleri:

— **Kalkın, yanımdan!** diyerek bunları yanından kovdu."

Sonradan İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri: "**O yazının yazılmasına mâni olan nesne ne büyük bir musibettir,**" diye teessüf ederdi.

Mâzerî'nin buyurduğu üzre Resûlüllah Efendimiz "Gelin, sizin için bir nâme yazayım," diye açıkça emrettikten sonra sahâbenin bu hususta ihtilâfa düşmelerinin cevazı şu idi: Emirlere bazı halet ilişir ki, onu vücuptan nakleder. Yâni emri yerine getirilmesi gerekli bir şey olmaktan çıkarır. İşte bu şekilde Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nden muhayyer kılmaya delâlet eden bazı karinelerin sudûr etmiş olduğu, vücubun (mutlaka öyle yapılmasının) murad olunmadığı, belki onları muhtâr kılmış olduğu zannolunur. Buna dayanarak ihtilâf edip kimisi "Yazsın," ve kimisi de "Yazmasın, Allah'ın kitabı bize yeter," demiş olmalılar."

İmam Nevevî: "Âlimler ihtilâf etmişlerdir ki, 'Allah'ın kitabı bize yeter,' diyen Hazret-i Ömer'di. Anlayış kuvveti ve görüş dikkatinden ötürü korktu ki, Resûlüllah

---

* İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri, Peygamber Efendimizin seçkin sahabesindendir. Peygamberimizin sohbet derslerini, hiç kaçırmamıştır. Kur'an'ın anlamını en iyi kavradığı ve daha sonra Kur'an hususunda halifelerin bile kendisinden kanaat ve içtihat sordukları için "*Sultanü'l-Müfessirîn*" adı ile anılmaya hak kazanmıştır. İbn-i Abbas'ın bu rivayeti, yani Peygamber Efendimiz'in henüz bilinci yerinde iken kendisinden sonra ümmetinin yanılmasını önlemek için kalem-kâğıt isteyip vasiyetini yazarak bırakmak istemesi, sanılanın aksine, Peygamber Efendimiz'in okuma-yazma bildiğinin kesin kanıtıdır. Esasen nübüvvetinden önce bir hocaya devam ederek okuma-yazma öğrenmemiş olsa bile nübüvvet kişiyi ilm-i kül sahibi kılacağı, için okuma-yazma bilmemesi mümkün ve muhtemel de değildir. O'nun ümmîliği de ancak ârifâne anlamı ile ümmü'l-kitaba vâkıf ve mensup olduğunun ifadesidir, yoksa âmiyane anlamı ile okuma-yazma bilmemesinin değil. (S.N.)

Efendimiz Hazretleri nâmede bazı emirler yazdırır da ümmet onları işlemekten âciz olurlar, bundan dolayı ukubete müstahak olurlar. Zira her ne buyursa Allah'ın hükmü olarak belirlenmiş olurdu ve ona uymamaya ukubet lâzım gelirdi. Şunu da murad edindi ki, âlimlere ictihat kapısı kapanmış olmasın."

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin, Ömer'in sözünü inkâr etmeyip sükût etmesinde onun reyini tasvibe delâlet vardır. İbn-i Abbas Hazretleri'nin "O yazının yazılmasına mâni olan nesne ne büyük bir musibettir," demesinde Ömer'in sözüne karşı gelme yoktur. Zira Hazret-i Ömer, ondan daha fakih idi. Kesin olarak böyleydi, demişlerdir. Hatıra gelmesin ki, İbn-i Abbas Hazretleri Kur'an'ın âlimi, tefsir ve tevilini insanların en iyi bilicisi iken Kur'an'la iktifa etmemiş olsun. Böyle değildir. Belki onun dediği, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nden vâki olacak tasrih ve beyanın kaçırılmış olduğuna teessüf ve tahassürdü. Zira onun bir hususu açıkça bildirmesinin, başkasının deliller çıkararak bulmasından daha üstün olduğunda şüphe yoktur.

Şeyhayn'ın rivayetlerinde gelmiştir ki, Resûlüllah Efendimizin hastalığı şiddetlendiği zaman:

— Ebû Bekir'e emredin, halka namaz kıldırsın, dedi.

Muradı, "Sahâbeye imamet etsin" demekti. Hazret-i Âişe (r.a.):

— O yüreği yufka bir kimsedir. Senin yerine mihraba geçtiği zaman ağlamaktan okuduğunu halka işittiremese gerek, dedi.

Fahr-i Âlem Hazretleri yine:

— Ebû Bekir'e emredin, halka namaz kıldırsın, dedi.

Hazret-i Âişe yine öyle cevap verdi. Resûlüllah Efendimiz Hazretleri:

إِنَّكُنَّ صَوَاحِبَاتُ يُوسُفَ مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ

— **"Siz kadınlar, Yûsuf'un savâhibâtı (kadın arkadaşları) gibisiniz. Ebû Bekir'e emredin, halka namaz kıldırsın,"** diye buyurdu.

Ebû Hâtem de böyle rivayet etmiştir. Hadîsin lâfzı onun siyâkı üzredir:Yûsuf'un savâhibâtı'ndan murad Züleyha idi, demişlerdir. "**İnnekünne — Siz kadınlar,"** sözü de gerçi çoğul sigası üzre buyrulmuştur, ama murad Hazret-i Âişe idi. Onu Züleyha'ya benzetmekten murad, yâni içinde gizlediğinin aksini göstermekte onun gibisin, demekti. Tafsilâtı şudur:

Züleyha, ziyafet bahanesiyle hatunları toplamıştı. Onları toplamasının sebebi zahirde ikramdı, ama hakikatte onlara Yûsuf'u seyrettirmekti. Tâ ki, görsünler de kendini mazur tutsunlar. Âişe-i Sıddîka'nın sözü de zahirde "Okuduğu şeyi ağlamaktan halka işittiremez" diye imameti Ebû Bekir'den başkasına çevirmeye delâlet ederdi.

Ama hakikatte muradı şu idi ki, şayet halk onu Resûlüllah'ın yerinde görüp hatırlarına hoş gelmezse kendisine artık çirkin bir gözle bakarlardı. Bu mânâdan kaçtığı için öyle demişti. Muradının bu olduğunu bir kavlinde tasrih etmiştir. Nitekim *Sahih-i Buharî*'de Fahr-i Âlem Hazretleri'nin vefatı bahsinde zikrolunmuştur.

Peygamberimizin Son Hutbesi ve Ensar'a Hürmet Etmeyi Vasiyet Buyurması:

Yine İmanı Buharî, Hazret-i Enes bin Mâlik'den rivayet eder ki: "Ebû Bekir ile Abbas (Allah onlardan razı olsun) geçip giderlerken Ensar'dan birkaç kişinin üzerine geldiler. Bunların oturmuş ağlaştıklarını gördüler.

— Niçin ağlaşıyorsunuz? dediler.

Onlar:

— Resûlüllah Efendimizin bizimle meclisini (beraber oturmasını, sohbet ve arkadaşlığını) hatırlayıp ağlaşıyoruz, dediler.

Ondan sonra ikisi, Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin huzuruna girip Ensar'ın ahvalini arzettiler. Hemen dışarı çıktı. Mübarek başını hırkasının kenarı ile sarmıştı. Oradan minbere çıktı. Ondan sonra bir daha çıkması müyesser olmadı. Böylece Hak Teâlâ Hazretleri'ne hamd ve senâ ettikten sonra:

— Ensar kavmine riayet ve hürmet etmenizi vasiyet ederim. Onlar, benim sırdaşlarım ve emînlerimdir. Onlar benim güvendiğim bir topluluktur. Onlar, üzerlerine lâzım olan hizmeti ettiler. Onlara ecir ve mükâfatlarının karşılığının verilmesi kaldı. O halde siz onların iyilik edenlerinin iyiliklerini kabul edin ve kemlik edenlerinin günahlarından geçin, diye vasiyet etti."

Fâkihânî *Fecr-i Münir* adlı kitabında bazı kimselerden şöyle rivayet etmiştir ki: "Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin hastalığı artınca Ensar topluluğu Mescid-i şerifi dolaşmaya başladılar. Peygamber Efendimizin halinden gam ve ıstıraba düştüler. Abbas (r.a.) girip onların hallerini bildirdi. Onun ardından Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) girip o da arzetti. Bunun üzerine Fahr-i Kâinat Hazretleri, mübarek başını sarıp Mescid'e çıktı. Minberin alt basamağında oturdu. Halk yanına toplandılar. Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri'ne hamd ve senâ etti. Halka hitap edip:

— Ey Âdemoğulları! Bana ulaştı ki, siz Peygamberinizin ölümünden korkuyormuşsunuz? Hiç benden önce gelenlerden bir peygamber dünyada ebedî kaldı mı ki, ben kalayım? İyi bilin ki, ben Rabbime kavuşuyorum. Elbet siz de ona kavuşursunuz. Dünyada kimse kalmaz! dedi.

Ondan sonra Muhacirlere hürmet ve izzet etmeyi vasiyet etti. Daha sonra da halka nasihat edip:

— Olmaya ki, bir muradın eğlenmesi sizin acelenize sebep olsun. Zira Hak Teâlâ Hazretleri, kimsenin acele etmesiyle acele etmez, dedi.

Sonra:

— O'na galip olmayı dileyen, yâni O'nun yapmasına razı olmayıp "Elbette ben filân muradı ele geçiririm ve filân düşmanı kahrederim!" diyen bir kimse, sabretmeyip kendi reyi üzre çalışıp çabalarsa o kişinin kendisi mağlûp olur. O'nu aldatmak isteyen kimsenin kendisi aldanmış olur. Hile edenin hilesi kendisine olur, dedi.

Sonra: "**Fehel aseytüm in tevelleytüm en tufsidû fi'l-arzi ve tukattiû erhâmeküm — Sizden beklenir mi ki, eğer insanlar üzerine hâkim olursanız yeryüzünde fesat çıkarasınız, kibir ve zorbalıktan ötürü yakınlarınızdan ilişkinizi kesesiniz?**" (Muhammed sûresi: 47/22) âyet-i kerîmesini okudu.

Mânâsının özü: "Olmaya ki, böyle edesiniz," demektir. Ondan sonra Ensar topluluğuna vasiyet buyurdu. Onların in'am ve ihsanlarını zikredip her hususta onlara riayeti tenbih etti. Kendisinin saadetle âhiret yurduna intikal edeceğini zikredip:

— Sizinle buluşma yerimiz Kevser havuzu olsun, orada buluşalım. Ve haberdar olun ki, yarın benimle buluşmaktan hoşlanan kimse, elini ve dilini tutsun, yâni elini ve dilini lâyık olmayan nesnelere kullanmasın, dedi.

Ondan sonra:

— Ey insanlar! Bilmiş olun ki, günahları işlemek, nimetleri tağyir ve kısmetleri tebdil eder. O halde her ne zaman halk iyilik ve doğruluk üzere olsalar, onların sultanları ve hâkimleri de iyilik, doğruluk, insaf ve adalet üzre olurlar. Her ne zaman fücur ve isyan üzere olsalar, sultanları ve hâkimleri de onları zulüm ve işkence ile incitirler, dedi."

Sahih-i Buharî'de Âişe-i Sıddîka'dan rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, sohbet halinde buyururdu ki: 'Hiç bir peygamber, cennette yeri gösterilmeden kabzolunmadı. Onlara yerlerini gösterirler de ondan sonra muhayyer bırakırlar. Dilerse dünyada kalır, dilerse cennete gider,' dedi. Vakta ki, hasta olup ölümü yaklaştı, mübarek başı benim dizimde iken bayılıp aklı gitti. Ondan sonra yine kendine gelince mübarek nazarını tavana dikti de: '**Allahümme'r-refiku'l-a'lâ — Allahım, yüce dost!**' dedi. Hemen bildim ki, bizi terkedip gidecektir, cenneti ihtiyâr etmiştir," dedi.

Bir rivayette: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, arkası üzerine dayanıp yatarken işittim: "**Allahümmeğfir-lî ve'rhamnî ve'lhıknî bi'r-refiki'l-a'lâ — Allahım, beni bağışla, bana merhamet et ve beni yüce dosta kavuştur,**" derdi," demiştir..

İmam Ahmed'in naklinde de Hazret-i Âişe-i Sıddîka'dan rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz, 'Hiç bir nebî yoktur ki, mükâfatı gösterilip sonra muhayyer bırakılmadan kabzedilmiş olsun,' derdi," demiştir. Bu mânâda değişik ibarelerle ba-

zı rivayetler daha gelmiştir. Hepsinin mânâsı, Hak Teâlâ Hazretleri, her peygambere cennette edeceği lütuf ve ikramı gösterir de ondan sonra muhayyer bırakır, demektir.

Nesâî'nin naklinde Ebû Mûsâ (r.a.): **"Allah'dan, beni Cebrâil, Mikâil ve İsrâfil ile beraber Refik-i Âlâ'ya yükseltmesini diledim,"** diye rivayet etmiştir.

Açık olan şudur ki, refik, burada zikredilenlerle uygunluk hâsıl olan bir mekândır, demişlerdir. İbn-i Esir, Nihâye'de "Refîk'den murad, Âlâ-i İlliyyîn'de olan enbiyâ cemaatidir," demiştir. Bazıları da: "Refik, rıfk ve re'fet'ten gelir. Murad, Allahü Teâlâ Hazretleri'dir," demişlerdir. Bazıları, "Murad, Hazîretü'l-Kuds'dür," dediler. Halin hakikatini Allah bilir.

Bazı rivayette gelmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz: **"Allahım, gerçekten sen ruhu, sinir, kemik ve parmak uçları arasından alırsın. Bütün uzuvlardan alırsın. O halde bana sen yardım eyle ve onu bana sen kolaylaştır,"** diye dua ve tazarru ederdi.

Ahmed'in naklinde, "Mübarek elini suya sokardı da mübarek yüzüne sürerdi ve **'Allahım, ölüm sekerâtında bana yardım eyle'** derdi," demişlerdir.

Buharî'nin rivayetinde Hazret-i Fâtıma (r.a.):

— Hastalığın ıstırap veriyor mu? dedi.

Fahr-i Kâinat Hazretleri de:

— Bugünden sonra baban için ıstırap ve keder yoktur, dedi.

Maksadı, "Elem ve ıstırabı çektiğim sadece bugünlüktür. Bugünden sonra bana gam yoktur," demekti.

Sahih-i Buharî'de Enes bin Mâlik'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "Pazartesi günü Müslümanlar sabah namazında Ebû Bekir onlara imamet ederken Fahr-i Alem Hazretleri, Âişe'nin hücresinin perdesini açıp ashâba nazar buyurarak tebessüm etti. Ebû Bekir (r.a.) sandı ki, Resûlüllah Efendimiz namaza çıkmak istiyor. Mihraptan geri çekildi. Tâ ki, safa girsin. Müslümanlar da Fahr-i Kâinat Hazretleri'ne sevindiklerinden namazlarını bozmak istediler. Hemen mübarek eliyle "Yerinizde durun, namazınızı tamamlayın," diye işaret edip kendisi hücreye çekilerek perdeyi salıverdi," demişlerdir.

Buharî'nin rivayetinde "Hemen o gün vefat etti," demişlerdir. Allah'ın yardımı ve selâmı onun üzerine olsun.

Bazı hadîs âlimleri kesin olarak hükmetmişlerdir ki, Fahr-i Âlem Hazretleri'nin kabzolunduğu zaman güneş zevale vardığı vakitti. Urve'den ve başkalarından böyle rivayet edilmiştir.

Peygamberimizin İlk ve Son Sözü:

İmam Süheylî: "Vakidî'nin bazı kitaplarında buldum ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Halime katında süt emerken ilk konuştuğunda söylediği söz **'Allahü ekber'** demekti. Son konuştuğu söz de **'Er-refîku'l-a'lâ'** demekti," demiştir.

Hâkim'in Enes'den naklettiğine göre son sözü **"Celâle rabbi'rrefîu"** demekti, demişlerdir. En iyisini Allah bilir.

Taberî *Riyâz*'da zikretmiştir ki: "Fahr-i Âlem Hazretleri vefat ettiği zaman Ebû Bekir (r.a.) orada değildi. Resûlüllah Efendimizin izniyle Sünuh dedikleri yerde hatununun evine gitmişti. Ömer bin Hattâb (r.a.) kılıcını sıyırıp:

— Her kim, Resûlüllah öldü derse onu parçalarım. Peygamber ölmedi, belki irsal olundu. Nitekim Mûsâ aleyhisselâm irsal olunup kırk gün eğlendi, kavmine gelmedi. Ben, yine geleceğini ve nice kimselerin ellerini ve ayaklarını keseceğini ümid ederim, dedi.

Ondan sonra Ebû Bekir (r.a.) gelip yetişti. Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin mübarek yüzünden örtüyü kaldırıp diz çökerek öptü. Ondan sonra ağlamaya başladı:

— Benim nefsimi elinde tutan Allah hakkı için Peygamber vefat etti, dedi.

Ondan sonra salâvat verip:

— Yâ Resûlâllah! Hayatında ve ölümünde ne güzelsin, ne gökçeksin! diyerek Fahr-i Âlem Hazretleri'ni övdü."

İki Ölüm:

İmam Buharî'nin rivayetinde şöyledir: "Ebû Bekir Sıddik (r.a.) mezkûr yerden gelip atından indi ve Mescid-i şerife girdi. Kimseye bir şey söylemedi. Hattâ Hazret-i Âişe'nin evine girdi. Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ni bir hırka ile örtmüşler, yatar halde gördü. Hemen Resûlüllah Hazretleri'nin mübarek yüzünden hırkayı açtı da eğilip öptü. Ondan sonra ağladı:

— Babam anam sana feda olsun. Hak Teâlâ Hazretleri, senin üzerinde iki ölümü birleştirmez. Senin üzerine yazılan ölüm gelip yetişti. Gerçekten sen vefat ettin, dedi."

Ebû Bekir'in bu sözden muradının ne olduğu hususunda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bazıları: "İki ölüm demesi hakikati üzredir. Maksadı, 'Yine gelir, nice kimsenin elini, ayağını keser,' diyenin sözünü reddetmekti," dediler. Özü şudur ki: Eğer bir kere daha gelirse bir daha ölmesi lâzım gelir. Onun ölümü birdir. Hak Teâlâ Hazretleri'nin ona yazmış olduğu ölüm vâki oldu. Başkalarından kiminde birleştiği gibi bunun üzerinde iki ölüm birleşmez, demektir. Nitekim o vebadan kaçıp Hak Teâlâ Hazret-

leri'nin emriyle hepsi kırılan tâife gibi ki, sonra yine Allah'ın emriyle hayat bulup âkıbet yine vefat etmişlerdir. Nitekim ayrıntıları:

"Ellezîne harecû min diyârihim ve hüm ülûfün hazere'l-mevti fekale lehumullahü mûtû sümme ehyâhüm — Şu binlerce kişi iken ölüm korkusuyla yurtlarını terkedenlere Allah ölün dedi de sonra kendilerini diriltti," (Bakara sûresi: 2/243) âyet-i kerîmesinin tefsirinde yazılıdır.

İki ölümün birleştiği kimselerden biri de Hazret-i Üzeyr aleyhisselâm'dır. Nitekim ayrıntıları: **"Ev kellezî merre alâ karyetin ve hiye hâviyetün alâ uruşihâ kale innî yuhyî hâzihillahü ba'de mevtihâ feemâtehullahü miete âmin sümme ba'sehü — Yahut şu kimse gibisini görmedin mi ki, duvarları çatılarının üstüne yıkılmış bir köye uğramıştı da 'Allah bunu böyle öldükten sonra nasıl diriltecek?' demişti. Allah onu yüz sene öldürüp sonra diriltti,"** (Bakara sûresi: 2/259) âyet-i kerîmesinin tefsirinde zikredilmiştir.

Hazret-i Ebû Bekir'in sözü hakkında gelen tevcihlerin en açık ve en kabul edilebilir olanı bu tevcihtir. Ama bazıları: "Muradı, başkaları gibi kabrinde bir ölüm daha vâki olmaz," demektir, dediler. Yâni başkaları sual için kabirlerinde diriltilir, sualden sonra yine vefat ederler. Bu, öyle olmaz, demektir, dediler.

Bazıları da: "İki ölümden murad, biri nefsinin ölümü, biri de şeriatının ölümüdür. Nefsi vefat etti, ama şeriatı vefat etmez, yâni fenâ bulmaz, demektir," dediler.

Bazıları da: "İkinci ölüm, kerb (gam ve keder) den kinâye idi. Yâni bu ölümün kerbinden sonra sana başka bir kerb erişmez demek isterdi," dediler. En iyisini Allah bilir. Bu hususta birkaç rivayet gelmiştir. Kimisi icmâl ve kimisi tafsil üzredir.

Bu cümleden biri de yine Buharî'nin naklinde Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiş olandır ki: "Ömer (r.a.):

— Vallahi Resûlüllah ölmedi, deyip dururdu.

Ebû Bekir (r.a.) gelip Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin mübarek yüzünü açıp öptü ve ağladı, medih ve senâ etti. Ondan sonra yemin edip:

— Ey and içip Peygamber vefat etmedi diyen! Çok direnme, yavaş ol, aklını başına getir, diye nasihat etti.

Hemen Hazret-i Ömer oturdu, sükût etti. Ondan sonra Ebû Bekir Sıddîk (r.a.), Hak Teâlâ Hazretleri'ne hamd ve senâ etti. Sonra halka hitap edip:

— Muhammed'e ibadet eden kimse bilsin ki, Muhammed gerçekten ölmüştür. Allah'a ibadet eden kimse bilsin ki, Allah ölümsüz diridir, O'na fenâ (yokluk) ilişmez, dedi.

Ondan sonra:

— **"İnneke meyyitun ve innehüm meyyitûne — Sen ölüsün, onlar da ölüdürler,"** (Zümer sûresi: 39/30) âyet-i kerîmesini okudu.

Ondan sonra:

— **"Ve mâ Muhammedün illâ resûlün kad halet min kablihi'r-rüsûlü... — Muhammed, bir elçiden başka bir şey değildir. Ondan önce de elçiler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse siz, ökçeleriniz üzerinde geri mi döneceksiniz? Her kim ökçesi üzerinde geri dönerse Allah'a bir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandırıcıdır,"** (Âl-i İmran sûresi: 3/144) âyet-i kerîmesini okudu. Bunun üzerine halk feryat ederek ağlamaya başladılar."

Zikrolunan âyet-i kerîmeler, Fahr-i Cihan Hazretleri'nin vefatına delâlet eden âyetlerdendir. Taberî der ki: "Hazret-i Ömer, bu âyetleri Ebû Bekir'den işitince:

— Vallahi öyle hatırımdan çıkmış ki, sanki bu âyetleri hiç okumamıştım, dedi.

Ve sözünden rücû edip Hazret-i Sıddîk'a tâbi oldu."

Ebû Nasr'ın buyurduğu üzre Hazret-i Ömer'in önce öyle demesi, fitne ve fesat çıkmasından, münafıkların hücum ve galebe etmelerinden korkmasındandı. Vakta ki, Sıddîk-ı Ekber'in kesin inancının kuvvetini müşahede etti, zikrolunan âyet-i kerîmeleri okuduğunu gördü, hemen kendine sükûn gelip artık o sözü söylemedi. Hazret-i Sıddîk'ın öyle buyurmasiyle halka öyle bir hal geldi ki, mezkûr âyetleri Medine'nin sokaklarında okuyup gezerlerdi. Sanki onlar o gün nüzûl etmişti.

İbn-i Münîr der ki: "Fahr-i Âlem Hazretleri'nin vefatı vâki olunca halkın arasına çok ıstırap ve perişanlık düştü. Nicesinin aklı zâyi oldu. Hazret-i Ömer onlardandı. Nicesinin de mecali kalmayıp oturdu, kaldı. Ayağa kalkmaya kudreti olmadı. Hazret-i Ali onlardandı. Öyle oldu ki, harekete kudreti kalmadı. Bazılarının da nutku tutuldu, söz söylemeye mecalleri kalmadı. Hazret-i Osman onlardandı. Halk yanına gider gelirlerdi, bir şey söylemeye kadir değildi. Bazıları da üzüntüden hasta oldular. Abdullah bin Üneys onlardandı. Hattâ o teessürle vefat etmiştir. Hepsinden dayanıklı olan Ebû Bekir Sıddîk idi. Gerçi gözlerinin yaşı durmadan akardı, devamlı ah edip inler, ağlardı, ama onun davranışı hepsinden daha âkılâne idi. Sabır ve sebatı başkalarından daha fazlaydı. Istırap ve perişanlığa düşenleri o teskin ve teselli etti."

Beyhakî ve Ebû Nuaym nakletmişlerdir ki: "Fahr-i Âlem Hazretleri vefat ettiği zaman bazıları 'vefat etti' ve bazıları 'vefat etmedi' diye şüpheye düştüler. Esmâ binti Umeys (r.a.), elini Fahr-i Âlem Hazretleri'nin mübarek omzuna koydu da:

— Vefat etmiş, diye haber verdi.

Mübarek sırtından nübüvvet mührü gitmişti. Vefatını bundan kesin olarak anladılar, şüpheleri kalmadı," demişlerdir.

Buharî'nin naklinde Hazret-i Fâtıma (r.a.), Fahr-i Âlem Hazretleri'nin vefatı sırasında şöyle demiştir:

— **Ey babacığım! Ey Rabbinin dâvetine icabet eden babaağım! Ey babacığım! Yurdu Firdevs cenneti olan babacığım! Ey babacığım! Cebrâil'in bana ölüm haberini getirdiği babacığım!**

İbn-i Hacer bazılarından nakletmiştir ki: Hazret-i Fâtıma'nın sözünde geçen "**Yâ ebâtahu ileyye Cibrîlu yen'ahu**" sözünden maksat, "**Cebrâil'in bana onun ölüm haberini getirdiği,**" demek olur. Mir'âtü'z-Zemân Sahibi, kesinlikle buna hükmetti. Ama birincisi tevcih edilmiştir zanniyle rivayetçileri yanılmakla itham etmek câiz değildir, demiştir.

Taberî'nin naklinde: "**Vâ ebetâhu min rabbihi ednâhu — Vah babacığım, Rabbine daha yakın olan babacığım!**" sözü de vâki olmuştur.

Fâtımatü'z-Zehrâ (r.a.), Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nden sonra altı ay sağ kaldı. Ama bu müddet içinde asla güldüğü olmadı, demişlerdir.

Ebû Nuaym, Hazret-i Ali'den nakleder ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri kabzolunduğu zaman ölüm meleği göğe çıktı. Onu hak peygamber olarak gönderen Allah hakkı için gökten bir ses işittim: "**Vâ Muhammedâhu** — Vah Muhammed!" **diye nidâ ediyordu,**" diye buyurmuşlar.

İbn-i Mâce'nin süneninde gelmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, hastalık halinde halka hitap edip:

— Eğer insanlardan bir kimse yahut mü'minlerden biri bir musibete uğrarsa o yetişen musibetten benim musibetimle teselli bulsun. Yâni benim ölümümle bulduğum musibeti hatırlasın da diğer musibetlerden nefsine sabır ve tahammül getirsin. Zira benim ümmetimden hiç bir kimseye benden sonra bir musibet yetişmez ki, o, ona benim musibetimden daha şiddetli olsun, buyurdu.

Mucizeler bahsinde geçmiştir ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, minber yapılmadan önce bir hurma kütüğüne dayanarak hutbe okurdu. Sonradan minber konulup ondan vazgeçince inleyip feryat etmeye başladı. Mescid içinde olanlar, onun iniltisinden duramadılar. Öyle bir şerefli vücut ki, onun ayrılışından cemadât bile müteessir olup feryat ederler, insanın hali ne olacaktır? Böylece Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin yürüyen ruh kuşu beden sarayından uçup Arş yuvasını gezi yeri ettiği gün bütün ümmetin feryat ve figanı gök kubbenin en yüksek yerine erdi.

Rivayet olunur ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin ölümünden sonra daha defnolunmadan Hazret-i Bilâl ezan okuyup: "**Eşhedü enne Muhammeden resûlüllah,**" dediği zaman ashâbın feryat ve figanla ağlaşmalarından mescid harekete gelirdi. Defnolunduktan sonra Bilâl artık ezan okumadı, demişlerdir. Bazı rivayette: "Hazret-i Ebû Bekir'in (r.a.) hatırı için onun hilâfeti zamanında okudu. Sonra terkedip gazâ ile

meşgul oldu," demişlerdir. Bazı rivayette: "Şam fetholunduğu gün de bir kere çıkıp ezan okumuştur. Onda da ashâb, Bilâl'in ezanını işitip Fahr-i Âlem Hazretleri'ni yâd ettiler de öyle feryat ve figan ettiler ki, dağ ve taşı harekete getirdiler," denilmiştir.

Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin vefatının Pazartesi günü vâki olduğunda ittifak etmişlerdir. Hiç kimse buna aykırı bir söz söylememiştir. "Hicret edip Medine'ye geldiğinde şehre ne zaman girdiyse o zamanda kabzolundu," demişlerdir. O zaman duha-i kübrâ (büyük kuşluk) zamanı idi. En iyisini Allah bilir. Ama defni, bazı sözlerde Salı günü, bazı sözlerde Çarşamba gecesi vâki oldu, demişlerdir.

İbn-i Asâkir'in (Allah ona rahmet etsin) naklinde Züeyyebü'lHezli'den rivayet edilmiştir ki: "Huzeyl kabilesine 'Peygamber Efendimiz vefat etti' diye haber geldi. Kabile halkı arasına korku düştü. O gece yattım, hattâ sabah yaklaşınca hâtiften bir ses işittim. Şu beyitleri okuyorlardı:

خَطْبٌ أَجَلُّ أَنَاخَ بِالْإِسْلَامِ بَيْنَ النَّخِيلِ وَمَعْقَدِ الْآطَامِ
قُبِضَ النَّبِيُّ مُحَمَّدٌ فَعُيُونُنَا تُبْدِي الدُّمُوعَ عَلَيْهِ بِالنِّجَامِ

"Hatbün ecellü. Enâha bi'l-İslâmi.
Beyne'n-Nahîl'i ve malkadi'l-Âtâmi.
Kubize'n-Nebiyyü Muhammedün feuyününâ.
Tübdi'd-Dümûa aleyhi bi'n-Nicâmi."

"Çok büyük bir hâdise oldu,
İslâmı, Nahil pınarıyla Medine kemerleri arasına sıkıştırdı
Çünkü Muhammed'in ruhu kabzolundu
Gözlerimiz yıldızlarla birlikte gözyaşları döker oldu."

Hemen korkudan sıçrayıp uyandım. Yıldızlara baktım. Sa'd-ı Zâbih dedikleri yıldızı gördüm. Nebî aleyhisselâm'ın vefat ettiğini anladım. Oradan Medine'ye geldim. Resûlüllah'ın ehl-i beytinin seslerini işittim. Hacılar ihram bağlayıp tekbir getirdikleri zaman sesleri nasıl çıkarsa onların feryadı da öyle çıkıyordu. Ondan sonra:

— Bu nedir? diye birine sordum.

— Muhammed aleyhisselâm kabzolundu, diye cevap verdi," demiştir.

Üzerinde ittifak edilen acayip şeyler cümlesinden biri de şudur ki, Fahr-i Âlem Hazretleri'ni gasletmeyi murad edindikleri zaman ashâb tereddüt edip:

— Bilmiyoruz, ne yapalım? Kendi ölülerimizi soyup gaslettiğimiz gibi mi edelim, yoksa elbiseyle mi gasledelim? dediler.

Böyle ihtilâfa düştükleri vakit Allah onlara bir uyku verdi. Her biri uykuya vardı. Hattâ çeneleri göğüslerine dokundu. Beytullah yönünden hiç kimsenin bilmediği bir kimse konuşup:

— Peygamber aleyhisselâm'ı elbisesiyle gasledin! dedi.

Bunun üzerine kalktılar, mübarek gömleği üzerinde olduğu halde gaslettiler. Suyu gömleğin üzerinden dökerlerdi. İmam-ı Beyhakî, *Delâil-i Nübüvvet*'de böyle rivayet etmiştir.

Bazı rivayette Fahr-i Kâinat Efendimiz'den merfuan gelmiştir ki: **"Öldüğüm zaman beni Gars kuyusundan yedi kırba su ile yıkayın,"** diye vasiyet buyurmuşlar.

Gars kuyusu dedikleri, Medine'de bulunan bir kuyudur. Buharî'nin rivayetinde gelmiştir ki: "Bu gece rüyada sabah vaktinde cennette bir kuyunun üzerine vardığımı gördüm, dedi. Sabah olunca mezkûr Gars kuyusunun üzerine vardı. Abdest aldı ve içine mübarek ağzının bârını bıraktı," demişlerdir.

Bezzâr ve Beyhakî'nin rivayetlerinde, üç kere yıkandı. Birinde saf su ile, birinde su ve sedir ile, birinde de su ve kâfur ile yıkadılar. Ali bin Ebî Tâlib yıkardı, Abbas ve oğlu Fazıl ona yardım ederlerdi. Kusem, Üsâme ve Şukrân su dökerlerdi. Gözleri bağlı idi. Zira Hazret-i Ali (r.a.)den rivayet edilmiştir ki:

"Beni senden başka kimse yıkamasın. Çünkü benim avretimi, gözleri fena bulan bir kimseden başkası görmez," diye buyurmuştur.

Yâni bundan anlaşılan şudur ki, "Senin halleri zabtetmene itimadım vardır. Diğerleri gözlerini muhafaza edemezler," demiştir ve Hazret-i Ali'den başkasının gözleri bunun için bağlanmıştır.

Peygamber Efendimiz'in mübarek cisminin güzelliğine ve temizliğine agâh olan Hazret-i Ali Efendimiz, gaslederken: **"Anam babam sana feda olsun. Sağ iken de temiz ve güzeldin, ölmüş iken de güzel ve temizsin,"** derdi.

İbn-i Sa'd'ın rivayetinde: "Peygamber Efendimiz gaslolunurken öyle şaşılacak bir güzel koku peyda oldu ki, asla eşi görülmemişti," demişlerdir. Bazı sözlerde Hazret-i Ali, eline bir bez parçası sarıp gömleğinin altına elini soktu. Ondan sonra gömleği sıktı. Secde yerlerine ve mafsallarına hoş kokulu nesneler sürdü. Abdest aldırıp iki kolunu, yüzünü, avuçlarını ve ayaklarını yıkadı; ödle buhurladı," demişlerdir.

Urve'nin hadîsinde Hazret-i Âişe (r.a.)den rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ni üç kat beyaz mahûli bezi içinde kefenlediler," demiştir.

Altı hadîs imamının rivayetlerinde Hişâm bin Urve yoliyle Hazret-i Âişe'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki, zikredilen sözden fazla olarak: "O bezler pamuktandı. Ve Peygamber Efendimizin kefeninde gömlek ve sarık yoktu," buyurmuştur. Tirmizî ve

İbn-i Mâce'nin rivayetlerinde "Onlar pamuktandı" sözü yoktur. Beyhakî'nin naklinde "Üç kat yeni mahûlî bezi içinde kefenlendi," diye gelmiştir.

İmam Tirmizî'nin buyurduğu üzre Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin kefeni hususunda muhtelif rivayetler gelmiştir. Hadislerin en doğrusu Hazret-i Âişe'nin hadîsidir. Ulu sahâbeden ve başkalarından âlimlerin ekserinin itimadı ve ameli onun sözü üzredir.

Beyhakî, değişik olan rivayetler hususunda Hâkim'den nakletmiştir ki, Ali bin Ebî Tâlib'den, İbn-i Abbas'dan, Âişe'den, İbn-i Ömer'den, Câbir'den ve başkalarından tevatür derecesinde haberler vermiştir ki, Kâinatın Hocası Efendimiz Hazretleri üç parça bez içinde kefenlendi. Onda kamîs ve imâme (gömlek ve sarık) yoktu, demişlerdir. Ama bu sözün mânâsında ihtilâf olunup bazıları, "Onda gömlek ve sarık yoktu, demelerinin mânâsı, kefende asla gömlek ve sarık yoktu, demektir," dediler.. Bazıları da, "Gömlek ve. sarıktan başka üç parça bez içinde kefenlendi, demektir," dediler.

Sünnet Olan Kefen:

Hanefî âlimlerinin hepsinin sözlerinde sünnet olan kefen şudur: Üç parça bez olur. Onların biri izâr ve biri lifâfedir ki, bunlar tâ tepeden ayak altına varıncaya kadardır. Biri de gömlektir ki, boyun dibinden ayaklara kadardır. Kifâye olan kefen şudur: İki kat olur. Yâni izâr ve lifâfe ederler, gömlek etmezler. Kadınlar için sünnet olan kefen, şudur: Dir', izâr, himâr ve lifâfe ederler. Bir bez parçasiyle de memelerinin üstünden bağlarlar. Dir' dedikleri, gömlek üstüne giydirdikleridir. Himâr da kadınların başlarına örtündükleridir. Hâsılı bunların sünnet olan kefeni beş parça bezle hâsıl olur. Kadınların kifâye olan kefeni, üç kat bezle hâsıl olur. Bunlar, izâr, lifâfe ve himâr'dır. Gerek erkek ve gerek kadın için zaruret kefeni, sadece bulunan bezle sarılıp defnedilmektir.

Şafiî âlimleri katında da erkeğe sünnet olan kefen, üç kattır. Ama onlar gömlek etmezler. Hadîsin zahiriyle amel etmişlerdir. Bununla beraber bazı hadîste "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, mübarek arkasında bulunan gömlekle kefenlendi," denilmiştir. Nitekim Sünen-i Ebî Dâvud'da İbn-i Abbas'dan rivayet edilmiştir ki:

"Resûlüllah Efendimiz üç kat elbise içinde kefenlendi: İki hulle ve bir de içinde vefat ettiği gömlek," demiştir.

Kişinin sağlığında giydiği elbiseler, biri iç gömlek, üzerinebir elbise ve onun da üstüne bir feracedir. Ölümü halinde de bu üslûp üzre bir gömlek ve onun üzerine iki kat etmek gerektir. Hanefî âlimlerinin kavilleri budur.

İslâm ehli, kefenlemenin vacib olduğunu icmâ etmişlerdir. Kişinin kendi malından harcamak gerektir. Eğer malı yoksa nafakası kimin üstüne vacibse onun harcaması gerektir.

İbn-i Mâce'nin rivayetinde Abdullah bin Abbas'ın hadîsinde gelmiştir ki: Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin techizinden Salı günü fâriğ oldular ve kendisini şeref-

li evinde sedirin üzerine koydular. Ondan sonra halk cemaat cemaat girip namazını kıldılar. Erkekler namazını kılıp bitirince kadınlar kıldılar. Onlar bitirdiğinde çocuklar kıldılar. Onun namazında imam yoktu. Sadece saf saf durup kılmışlardı.

Bir rivayette önce bölük bölük melekler kıldılar. Sonra Ehl-i Beyt'i kıldılar. Sonra bölük bölük diğer insanlar kıldılar. Sonra kendi hatunları kıldılar, denilmiştir.

Peygamberimizin Cenaze Namazında Okunan Dualar:

Şeyh Zeynüddin İbn-i Hüseyin *Tahkiku'n-Nusret* adlı kitabında der ki: "Peygamber Efendimiz'in namazında ne okuyacaklarını bilemeyip Ehl-i Beyt:

— Ne okuyalım? diye tereddüt ettiler.

Abdullah bin Mes'ud'a sordular. O da:

— Hazret-i Ali'ye sorun, diye buyurdu.

Oda:

— Şöyle deyin, diye buyurdu: **"İnnallahe ve melâiketehu yusallûne ale'n-nebiyyi yâ eyyühellezîne âmenû sallû aleyhi ve sellimû teslîmen — Elbette Allah ve melekleri peygamber üzerine yardım ederler, ey imân edenler, siz de onun doğruluğunu kabul ve teslim ederek ona yardım edin (işini kolaylaştırın ve yoluna hizmet edin), böylece selâmete erip gerçek müslümanlar olun."** (Ahzâb sûresi: 33/56).

"Lebbeyke Allahümme rabbenâ ve sa'deyke salâvatullahi'l-birri'r-rahîmi ve melâiketi'l-mukarrebîne ve'n-nebiyyîne ve's-sıddıkîne, ve'ş-şühedâi ve's-salihîne ve mâ sebbahe leke min şey'in yâ rabbe'l-âlemîne alâ Muhammed bin Abdillah hâtemi'n-nebiyyine ve seyyidi'l-mürselîne ve imâmi'l-müttekîne ve resûli rabbi'l-âlemîne'ş-şâhidi'l-beşîri'd-dâî ileyke bi-iznike's-sirâci'l-münîri ve aleyhi's-selâmi."

Duanın Türkçesi:

"Buyur, Allahım! Ey Rabbimiz! Kutluluk senindir. Birr (iyilik) ve rahîm sıfatlarının sahibi Allah'ın, iyilik ve esirgemesi, mukarreb meleklerin, nebilerin, sıddîklerin, şehitlerin, sâlihlerin, seni her şeyden tenzih ve takdis ederek tesbih edenlerin salâvatı, ey Âlemlerin Rabbi, Abdullah oğlu Muhammed'in üzerine olsun. O ki, resûllerin efendisi, müttakîlerin imamı, Âlemlerin Rabbinin elçisi, sana şehadet ettirici, seni müjdeleyici ve sana ileticidir, senin izninle aydınlatıcı bir meşaledir, selâm onun üzerine olsun."

Onlar da mezkûr âyet-i kerimeyi ve bu duayı okudular. Ondan sonra:

— Nereye defnedelim? diye konuşmaya başladılar. Hazret-i Sıddîk (r.a.):

— Ben Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nden işittim: "Ölen hiç bir peygamber yoktur ki, ruhunun kabzolunduğu yere gömülmemiş olsun," buyururdu, dedi. Hâsılı,

her peygamber vefat ettiği yerde defnolunmuştur. O halde Peygamber Efendimiz Hazretleri de kendi şerefli evinde defnolunmalıdır, diye işaret etti.

Ondan sonra Ebû Talha, Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin ruhunun kabzolunduğu döşeğin yerinde şerefli kabrini kazdı.

Rivayetlerin en doğrusu şudur ki, Peygamber Efendimizi şerefli kabrine indirenler, Hazret-i Abbas, Ali, Kusem bin Abbas, Fazıl bin Abbas idi. Allah onlardan razı olsun. Rivayet olunur ki, Peygamber Efendimizin şerefli kabri dokuz adet kerpiçle yapılmıştır. Buharanî bir kadifesi vardı, onu altına yaydılar. Resûlüllah Efendimiz sağlığında onu örtünürdü. Şukrân:

— Vallahi senden sonra onu kimse giymez, dedi ve ondan sonra şerefli kabrin içine döşedi, demişlerdir.

İmam Nevevî der ki: "İmam-ı Şafiî, bütün Şafiî âlimleri ve başkaları kesin olarak hükmetmişlerdir ki, kabirde ölünün altına kadife yahut onun benzeri kumaştan bir şey koymak mekruhtur."

Ama Şafiî âlimlerinden Beğavî *Tehzîb*'de: "Bunda beis yoktur," diyerek câiz olduğuna mezkûr hadîsi delil getirmiştir.

Cumhurun kavli şudur ki, mezkûr fiilde Şukran yalnızdı. Sahâbeden kimse ona muvafakat etmedi. Ve bilmediler, sadece Şukrân, Peygamber Efendimiz Hazretleri'nden sonra kimse giymesin diye etmişti, dediler. Ama bu, akla hayli uzak bir şeydir. Bu kadar kişi içinde bir iş olsun da ona muttali olmasınlar! Hele şerefli kabrin içinde dört kişi olursa... Bazı rivayette "Döşendikten sonra tekrar kaldırıp çıkardılar," denilmiştir. En iyisini Allah bilir.

Naklederler ki, ulu sahâbenin Fahr-i Âlem Hazretleri'ni defnetmelerinden sonra Fâtıma (r.a.) gelip:

— Resûlüllah Hazretleri'nin üzerine toprak atmaktan nefsleriniz nasıl hoşnut oldu? dedi.

Ondan sonra şerefli kabrin toprağından bir miktar alıp gözlerine sürdü ve şu beyitleri okudu:

"Ahmed'in toprağını koklayan bir kimse, zaman boyunca galiye misklerini koklamasa ne lâzım gelir?" diye birinci beytle Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin pâk kabrinin ıtırlı toprağını övdü.

Ondan sonra kendinin ayrılık ateşinin tutuşmasiyle derununda olan ateş ve yangını beyan buyurup:

"Benim üzerime öyle musibetler döküldü ki, eğer gündüzlerin üzerine dökülseydi gündüzler gece olurdu," diye buyurdu. Allah kendisinden razı olsun.

Rivayet olunur ki, Bilâl-i Habeşi (r.a.) şerefli kabrin üzerine bir kırba su saçtı. Mübarek başı ucundan başladı, demişlerdir. O münevver kabrin üzerine akça ve kızılca taşcağızlar dizdiler. Bir karış miktarı toprağını yerden yukarı kaldırdılar.

İmam-ı Buharî'nin naklinde Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki:

"Peygamber Efendimiz Hazretleri, kendisinden kalkıp kurtulamadığı hastalığında: 'Allah, peygamberlerinin kabirlerini mescid ittihaz eden Yahudi ve Hıristiyanlara lânet etsin,' diye buyurdu. Eğer böyle olmasaydı, eğer böyle olmasaydı, Resûlüllah Hazretleri'nin kabri aşikâr edilirdi. Beyt-i şerifte perde arkasında örtülü tutulmazdı. Ancak mescid ittihaz olunur diye korkuldu," demiştir.

Ebû Avâne'nin Hilâl'den rivayet ettiği üzre **"haşy — korkuldu"** kelimesi, rivayet edenin şekkinden dolayı meçhul ve malûm sigasiyle rivayet edilmiştir. Meçhul sigasiyle kabul edildiği takdirde korkan, Hazret-i Âişe'nin kendisi olmuş olur ve ona muvafakat edenler olur. Malûm sigasiyle kabul edildiği takdirde fiil, Fahr-i Kâinat Hazretleri'ne isnad edilmiş olur. Yâni "Resûlüllah Efendimiz, kabrinin mescid ittihaz edilmesinden korktu da böyle buyurdu," demek olur. Bu mânâyı düşünerek ihfâyı (gizlemeyi) emretmiş olur. İhfâ'dan murad sadece evin içinde defnedilmiş olmaktır. Yoksa nice zamanlar şerefli kabir, evin içinde üzeri açık olarak dururdu. Mukaddes türbeye nazar olunurdu. Hazret-i Âişe, mezkûr sözü, Mescid-i şerîf genişletilmeden önce söylemişti. O zaman Mescid'i büyüttüler. O da üçgen şeklinde olan hücresini öyle bir halet üzre eyledi ki, kıbleye yönelmekle şerefli kabir yönüne namaz kılmak müyesser olmaz oldu.

Peygamberimizin Kabrinin Şekli:

Sahih-i Buharî'de Süfyan İbn-i Temâr'dan rivayet edilmiştir ki: "Fahr-i Alem Hazretleri'nin şerefli kabrini gördüm. Müsennem (çatı biçiminde, kabartılmış) idi," demiştir. **Müsennem** diye sinân (süngü demiri) şeklinde yerden yükseltilmiş olana derler. Senâm, devenin arkası, yâni hörgücüdür. Rum diyarının kabirleri müsennem, yâni devenin hörgücü şeklinde kabartılmış olur. Bazı diyarda musattah (düz) ederler. **Musattah** şudur ki, toprağı düzlerler; kabrin üstü seki şeklinde yassı olur.

Ebû Nuaym'ın rivayetinde: "Ebû Bekir ve Ömer'in (Allah onlardan razı olsun) kabirleri de müsennemdi," demişlerdir.

İmam-ı Âzam, İmam-ı Mâlik, İmam-ı Ahmed ve Şafiîlerden çok kimse, "Bu hadîs-i şerîf gereğince kabrin müsennem olması müstehaptır." diye buyurmuşlardır. Ama Şafiîlerin en eskilerinden bir cemaat, "Müstehap olan, kabrin musattah (düz) olmasıdır," dediler.

Mezkûr ihtilâf, hangisinin daha üstün olduğuna göredir. Yoksa hangisi olursa olsun câiz olduğunda şüphe yoktur.

Hâkim ve başkalarının rivayetlerinde gelmiştir ki, Kasım bin Muhammed İbn-i Ebî Bekir (r.a.)): "Bir gün Hazret-i Âişe'nin yanına vardım:

— Ey ana! Bana Peygamber Efendimizin kabrini aç, dedim.

Bunun üzerine bana Beyt-i şerifi açtı. Üç kabir gördüm. Pek yüksek değillerdi. Pek yerle beraber de değillerdi. Üzerlerine kızılca Batha taşcağızları dökülmüştü. Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin şerefli kabri hepsinden ileride idi. Hazret-i Sıddîk'ın başı, Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin mübarek sırtı hizasında, Hazret-ı Ömer'in başı da Fahr-i Âlem Hazretleri'nin ayağı hizasında idi," demiştir.

Zannolunur ki, o şerefli kabirler musattahdı. Sonradan Ömer bin Abdülaziz, Velid bin Abdülmelik tarafından Medine'de emir iken, Beyt-i Şerifin duvarı yenilendiğinde yükseltilmiş olsa gerek.

İmam Müzeni, kabrin çatı şeklinde yapılmasını mânâ bakımından düz yapılmasından daha üstün tutup "Düz olunca oturmak için yapılmış olana benzemiş olur. Çatı şeklinde yapılınca böyle olmaz," demiştir.

Düz yapılmasını tercih edenler, İmam Müslim'in rivayeti üzre "Fadâle bin Ubeyd bir gün bir kabrin üzerine uğradı. Toprağını düzelttikten sonra:

— Resûlüllah Efendimizden işittim, kabri tesviye (düz) etmeyi emretti, dedi," demişlerdir.

Beyt-i şerifteki üç kabrin tertibi hakkında muhtelif rivayetler vardır. En kuvvetlisi ve en doğrusu Kasım'ın rivayetidir. Ama başkalarının naklinde kimisi "Ebû Bekir'in başı, Fahr-i Âlem Hazretleri'nin beliyle beraberdir. Hazret-i Ömer'in başı da Hazret-i Ebû Bekir'in beliyle beraberdir," diye nakletmiştir. Kimisi de "Ebû Bekir'in başı Resûlüllah Efendimizin göğsü beraberinde, Hazret-i Ömer'in başı da Hazret-i Ebû Bekir'in göğsü beraberindedir," diye zikretmiştir. Hâsılı bu hususta siyer ehli ihtilâf edip yedi kavil zikretmişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.

Saîd bin Müseyyeb'den nakledilmiştir ki, "Beyt-i şerifin içinde Doğu tarafında bir kabir yeri daha kalmıştır. Oraya Hazret-i İsâ aleyhisselâm defnedilecektir," demiştir.

İbn-i Cevzî'nin *Muntazam* adlı kitabında İbn-i Ömer'den (r.a.) nakledilmiştir ki: **"Resûlüllah Efendimiz buyurdu ki: Meryem oğlu İsa, yeryüzüne iner, evlenir ve çocuk sahibi olur. Yeryüzünde kırk beş sene eğlendikten sonra ölür ve benim kabrimde yanıma defnedilir. Ben ve Meryem oğlu İsa, Ebû Bekir ve Ömer arasında aynı kabirden kalkarız,"** diye buyurmuşlar.

Bundan, İsa aleyhisselâm'ın, Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin şerefli kabrine defnedilmiş olduğu anlaşılır.

Eğer sual olunup:

— Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin Pazartesi günü vefat edip Çarşamba günü defnedilmesinin sebebi neydi? Niçin tehir edildi? Bâhusus Fahr-i Kâinat Hazretleri: **"Ölülerinizi defnetmekte acele edin, onu tehir etmeyin,"** buyurmuşken?.. denilirse cevabı şudur:

— Ölümü hususunda ittifak etmemişlerdi. Yahut nereye defnedeceklerini tayin edemeyip kimisi "Bakia'ya defnolunsun," dedi. Kimisi, "Mescid-i şerife defnolunsun," dedi. Bir tâife de, "Götürelim, babası İbrahim aleyhisselâm'ın yanına defnedelim," demişlerdi. Sonunda Hazret-i Sıddîk'ın buyurduğu üzre Beyt-i şerife defnettiler. Onun için eğlendi. Yahut Muhacirler ve Ensar hilâfet hususunda ihtilâfa düşmüşlerdi. Sonradan Ebû Bekir Sıddîk'a karar verdiler. Havas ona biat ettiler. Ertesi gün tekrar halkın önünde bîat olundu. Hilâfet gibi mühim bir işi bertaraf edinceye kadar eğlenmek lâzım geldi, demişlerdir.

Enes bin Mâlik'den rivayet edilmiştir ki: "Ben, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin Medine'ye geldiği günden güzel, nuranî bir gün görmemiştim. Ama vefatı gününü öyle çirkin gördüm ki, ondan daha çirkin ve daha karanlık bir gün görmedim," diye buyurmuştur.

Tirmizî'nin naklinde yine ondan rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri Medine'ye girdiği gün şehirde olan her nesne aydınlanmıştı. Vakta ki, vefatı günü oldu, her nesne karardı. Henüz Resûlüllah Hazretleri'nin defnine girişen ellerimizin toprağını silkmemiştik, bu halde yine kalbimiz inkâr ederdi, bizi tasdik etmezdi," demiştir.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin ölümünden sonra zuhur eden âyetlerin (işaret ve alâmetlerin) biri şudur ki, devesi asla yemedi ve içmedi, açlıktan, susuzluktan helâk oldu. Bir merkebi vardı, kendini kuyuya atıp helâk oldu. Bunun benzeri acayip işler çok zuhur etti.

İmam Müslim'in naklinde Ebû Mûsâ (r.a.), Fahr-i Kâinat Hazretleri'nden rivayet etmiştir ki: **"Allah, kullarından bir ümmete hayır murad edinse peygamberlerini kendilerinden önce kabzedip önlerince onu öncü ve farat* kılar. Eğer bir ümmetin helâklerini murad edinse peygamberleri sağ iken onlara azâb eder ve onun gözü önünde onları helâk eder. Onu tekzib edip emrine isyan ettikleri sırada helâkleriyle onun gözünü aydın kılar,"** diye buyurmuşlar.

Ümmetten önce peygamberin kabzolunmasında hayır şudur ki, eğer ümmet daha önce kabzolunsalar amelleri kesilir gider. Peygamberlerden sonra kalınca onun emrettiği üzre ibadetler etmek ve güzel işler işlemekle nesilden nesile hayırları sürekli ve semereli olur. Elbette her şeyin doğrusunu ve en iyisini Allah bilir.

* **Farat:** Öne geçen ve ileri giden. Nişan ve alâmet kı, ıssız yerlerde ederler. Kervan halkından önce su yerine varıp sakalık eden kimse. (Ahterî-i Kebîr)

2. Fasıl

Peygamberimizin Şerefli Kabrini ve Ulu Mescidini Ziyaretin Âdâbı

Malûm olsun ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin Ravzâ'sını* ziyaret etmek, tâatlerin en büyüğü ve ibadetlerin en şereflisindendir. Bunun aksine itikad eden kimse, Tanrı Teâlâ Hazretleri'ne, Resûlüne ve Müslüman cemaatine muhalefet edip İslâm ipinden boşanmıştır. Allah saklasın.

Maliki âlimlerinden kimisi, "O şerefli kabri ziyaret etmek vacibtir" diye ıtlâk etmiştir. Ama onun muradının müekked sünnet vacipliği olduğu zannolunur, demişlerdir.

Kadı Iyâz: "O şerefli kabri ziyaret etmek, resûllerin sünnetinden, üzerinde icmâ olan ve kendisinde terğib edilen bir fazilet bulunan bir sünnettir," diye buyurmuştur.

Dârekutnî'nin naklinde İbn-i Ömer (r.a.) Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri: **"Beni ziyaret edene şefaatim vacib olur,"** demişlerdir.

Bazı hadîs âlimleri, mezkûr rivayetin sıhhatine zâhib olmuşlardır. Taberânî, *Mu'cem-i Kebîr*'inde Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nden rivayet etmiştir ki: **"Bir kimse sadece beni ziyaret için gelir de ziyaret ederse kıyâmet günü ona şefaatçi olmak bana vacib olur,"** buyurmuşlar.

---

* **Ravzâ:** Aslında, ağacı, çayırı ve çimeni bol olan yer (yâni bahçe) demektir. Kâinatın iftiharı, varlığın özü ve ruhu mesabesinde olan Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin pâk bedeninin gömüldüğü o temiz toprak da cennetten bir köşe sayıldığı için oraya Ravzâ (bahçe) ismi verilmiştir. (S.N.)

İbn-i Seken, mezkûr hadîsi doğru bulduğunu belirtmiştir. Yine Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "**Bir kimse bana gelmeğe kudret ve genişlik bulur da gelip beni ziyaret etmezse gerçekten o kimse bana cefâ etmiş olur,**" buyurmuşlar.

İbn-i Neccâr, *Medine Tarihi*'nde Enes'den rivayet etmiştir ki: "**Ümmetimden bir kimse imkân ve fırsat bulur da özrü olmaksızın beni ziyaret etmezse bana cefâ etmiş olur,**" buyrulmuş.

Ama hadîs ehlinden bazıları: "**Her kim hacceder de beni ziyaret etmezse bana cefâ etmiş olur,**" diye rivayet edilen hadîs sahih değildir, demişlerdir.

Beyhakî'nin naklinde Hâtib'den rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri: "**Beni ölümümden sonra ziyaret eden bir kimse, hayatımda ziyaret etmiş gibidir. Haremeynden** (iki haremden, yâni Mekke ve Medine'den) **birinde vefat eden kimse eminler zümresinden olarak diriltilir,**" diye buyurmuşlar.

Eminler diye kıyâmet korkularını çekmeyenlere derler. Mezkûr hadis, Âl-i Hâtib'den bir kimseden rivayet olunup ismi tayin olunmamıştır.

Âl-i Ömer'den biri de Hazret-i Ömer'den rivayet etmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz, '**Kim kabrimi ziyaret ederse -yahut beni ziyaret ederse dedi- ona şefaatçi ve şâhit olurum,**' buyurdu," demişler.

Enes (r.a.) de: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri: '**Bir kimse, Hak Teâlâ Hazretleri'nden ecir ve karşılık umarak gelip Medine'de beni ziyaret ederse o kimse kıyamet gününde benim civarımda olur,**' diye buyurdu," demiştir.

Şeyh Zeynüddin bin Hüseyini'l-Merâğî'nin buyurduğu üzre: "Her Müslümana lâyık olan, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin ziyaretini kurbet (Allah'a yakınlık) itikad etmektir. Zira kurbet ve ibadet olduğuna mezkûr hadîsler delildir. Hak Teâlâ Hazretleri'nin: "**Ve lev ennehum iz zalemû enfusehüm câüke festeğferullahe v'esteğfere lehümü'r-resûlü levecedüllahe tevvâben rahîmen — Eğer onlar, kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler, Tanrı'dan günahlarının bağışlanmasını dileseler ve resûl de onların bağışlanmasını dileseydi, elbette Allah'ı tevbe verici, tevbeleri çok kabul edici ve çok merhamet edici bulurlardı,**" (Nisa sûresi: 4/64) âyet-i kerimesi de buna delildir," demiştir.

Hatıra gelmesin ki, resûlün istiğfarı sağlığında olur, ziyaretinde olmaz. Bazı muhakkikler cevap vermişlerdir ki, Hak Teâlâ Hazretleri'nin "**Tevvâb ve rahim** — Tevbeleri çok kabul edici ve çok merhamet edici" olması üç nesneye talik olunmuştur:

1. Resûlüllah Hazretleri'ne gelmek,
2. Gelenlerin istiğfar etmesi,
3. Fahr-i Cihan Hazretleri'nin onlar için istiğfar etmesi.

Sonuncunun mânâsı Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin kendisinden sudûr bulmuştur. Zira Hak Teâlâ Hazretleri'nin: **"Vesteğfir li-zenbike ve lil-mü'minîne ve lil-mü'minâti — Kendin için, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar için istiğfar et,"** (Muhammed sûresi: 47/19) kavl-i şerifi gereğince iman ehlinin cümlesi için istiğfar etmiştir. Onlarda Resûlüllah Haretleri'ne gidip istiğfar etmek mânâları bulunduktan sonra üçüncü iş gerçekleşmiş olur. Tanrı Teâlâ Hazretleri'nin fazl ve rahmetine müstehak olurlar.

Müslümanların icmâı kabir ziyaretinin müstehap olduğu üzerindedir. Zahir ehli olanlar vacibtir demişlerdir. Böylece Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin şerefli kabrini ziyaretin umum ve husus üzre matlub olduğu sâbittir.

Bir delil de şudur ki, kabirleri ziyaret etmek ta'zimdir. Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin ta'zimi ise vacibtir. Onun için bazı âlimler "Resûlüllah Hazretleri'nin ziyaretinde erkekle kadın arasında fark yoktur," demişlerdir. Gerçi müstehaplığına dair icmâ mahalli erkeklerin ziyaretidir. Kadınlarda ihtilâf vardır. Bazıları câiz, bazıları mekruhtur, dediler.

Lâyık olan, Fahr-i Âlem Hazretleri'nin ziyaretine niyet edenlerin, Mescid-i şerifin ziyaretini ve orada namaz kılmayı da beraberce niyet etmeleridir. Zira O'nun mescidi, **şedd-i rihâl** (hayvana semer vurmak, yola çıkmak) olunan üç mescidden biridir. Hattâ İmam Mâlik katında onların en üstünüdür. Şedd-i rihâl'den murad, bir kimsenin evinden kalkıp ziyareti için yola girmesi üç mescide mahsustur:

1. Mescid-i Haram,
2. Mescid-i Aksâ,
3. Mescid-i Resûl aleyhisselâm'dır.

Bunlardan başka mescidleri ziyaret etmek niyetiyle gitmekte fazilet yoktur. Zira şeriat bunların bulunduğu yerde gelmiştir, başkasında gelmemiştir.

Ziyaret âdâbı cümlesinden biri de şudur ki: Ziyareti murad edinen kimse, yolda giderken O'na salât ve selâmı çok etmeli. Medine'nin nişanlarından birini görünce yine salât ve selâm etmeli. Onu ziyaretiyle Hak Teâlâ Hazretleri'nden fayda dilemeli, "Yâ Rab, sen bu ziyaret sebebiyle bana iki dünya saadetini müyesser eyle," demeli. Gusletmeli ve temiz elbiseler giymeli. İnip şehre girinceye kadar ağlayarak yaya yürümeli. Medine'nin eserleri göründüğü zaman yaya olmanın meşruiyeti şuradan alınmıştır ki, Beni Abdül-Kays elçisi Medine'ye geldiklerinde Fahr-i Kâinat Hazretleri'ni görünce develerinin üstünden kendilerini atıp Resûlüllah Hazretleri'ne doğru koşuştular. Deveyi çöktürmediler. Fahr-i Âlem Hazretleri, onların bu davranışlarını red ve inkâr buyurmadı, demişlerdir. Seleften nice ulular, Medine evlerine yaklaşınca inip yaya yürümeğe başlamışlardır. Hâsılı böyle etmek edep gereğidir. Bu tavır üzre edep ve riayet edenler, âcilen faydalarını görmüşlerdir.

Rivayet olunur ki, allâme Ebû Abdullah bin Reşîd: "Altı yüz seksen dört senesinde Medine'ye geldim. Vezir Ebû Abdullah bin Ebî'l-Kasım benimle beraberdi. Gözleri ağrıyordu. Zül-Huleyfe'ye geldiğimiz gibi davarlarımızdan inip yaya olduk. Şerefli mezarın yakınına varmak şevki bize galip oldu. Mezkûr vezir de inip o şevkle yaya yürüdü. Hemen o saat gözlerine şifa ihsan buyrulduğunu müşahede edip kendi halinin vasfı hususunda beliğ bir kaside inşâd eyledi," demiştir.

Ziyaretten önce iki rek'at namaz kılmak müstehaptır. Ama bazıları dediler ki; "Bu, âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri'nin şerefli vechi cihetine uğramayıp başka bir cihetten gelenler hakkındadır. Ama karşısına uğramış olanlar için müstehap olan, ziyareti namazdan önceye almaktır."

İbn-i Ferhûn, Münsek'inde der ki: "Eğer sual olunup:

— Mescid-i şerif, Fahr-i Kâinat Hazretleri'ne izafetle şereflenmiştir. O halde lâyık olan şu idi ki, önce Fahr-i Âlem Hazretleri ziyaret olunsun, ondan sonra mescide girilip namaz kılınsın, denilirse bunun cevabı şudur: İbn-i Hubeyb, *Namaz Kitabı*'nın başlarında Câbir (r.a.) Hazretleri'nden nakletmiştir ki: "Bir kere seferden gelmiştim. Hemen geldiğim gibi gidip âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri'ne selâm verdim. O da Mescid'in önlerinde duruyordu:

— Mescide girip namaz kıldın mı? diye sordu.

Ben de:

— Hayır, dedim.

Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri:

— **O halde git, Mescid'e gir, orada namaz kıl. Ondan sonra gel, bana selâm ver,** diye buyurdu," dedi.

Bazı âlimler, ziyareti namaz üzerine takdime izin vermişlerdir.

Lâyık olan şudur ki, ziyaret eden kimse, kadir olduğu kadar huşû ve huzû hazırlamalı ve selâm vermede sesini ne çok yüksek, ne de fısıltı derecesinde alçak etmeli, belki orta derecede çıkarmalı ki, edebe uygun olsun.

Sahih-i Buharî'de Hazret-i Ömer'den nakledilmiştir ki, Resûlüllah'ın mescidinde Tâif halkından iki kişiyi gördü. Durmadan yüksek sesle, sert sert konuşuyorlardı.

— Eğer bu şehir halkından olsaydınız, Resûlüllah'ın mescidinde bu kadar yüksek sesle bağıra çağıra konuştuğunuz için sizi bir güzel döğer, canınızı yakardım, dedi.

Hazret-i Sıddîk (r.a.): "Hayatında ve ölümünde Peygamberin huzurunda sesini yükseltmek yakışmaz," demiştir.

Rivayet olunur ki, Peygamberimizin münevver Ravza'sı etrafında olan evlerin birinde bir kazık kaksalar veya bir çivi çaksalar, Hazret-i Âişe (r.a.):

— Resûlüllah Hazretleri'ne ezâ etmeyin! diye adam gönderirdi.

Bu mânâdan dolayı Hazret-i Ali (kerremallahü veche) sakındığı için evinin kapısını Menâsi' dedikleri yerde yaptı, getirip yerine geçirdi. Hâsılı sağlığı zamanında edep ve riayeti nasıl gerekli ise şimdi de öyle gereklidir.

Ayrıca ziyaret edene lâyık olan şudur ki, Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin ziyaretine kıble tarafından gelmeli. Eğer sahâbenin ayakları ucundan beri gelirse edepte daha aşkındır. Mübarek vechine karşı durup arkasını kıbleye vermeli.

Naklolunur ki, Halife Mansur, İmam Mâlik Hazretleri'ne sual edip:

— Yâ İmam! Resûlüllah Hazretleri'ne dönüp dua mı edeyim? dedi.

İmam Mâlik de:

— Fahr-i Kâinat Hazretleri, sana ve atan Âdem aleyhisselâm'a kıyamet gününde Hak Teâlâ Hazretleri'ne vesiledir. Ya ondan yüzünü nasıl döndürürsün? diye buyurdu.

Yine lâyık olan şudur ki, durduğu yerle şerefli kabrin arası dört arşın yer olmalı. Çok yakına varmamalı. Sağlığında, şerefli huzurunda nasıl dururlarsa öyle üstün edep ve huzû üzre durmalı. Gözlerini aşağı tutmalı, küstahça etrafa bakmaktan sakınmalı.

Peygamberimizin, Zahiren Vefatından Sonra Ümmetinin Hallerini Bilmesi:

Ümmetinin hallerini bilmekte Fahr-i Âlem Hazretleri'nin hayatı ve ölümü arasında fark yoktur. Sağlığında nasıl bilgi sahibi olursa zahirdeki ölümünden sonra da öyle bilgi sahibi olur.

Abdullah bin Mübârek, Saîd bin Müseyyeb'den rivayet eder ki: "Bir gün yoktur ki, Fahr-i Âlem Hazretleri'ne ümmetinin amelleri arz olunmasın. Her gün sabah ve akşamda ümmetinin amelleri şerefli huzuruna arzolunur. Ümmetini simaları ve amelleriyle bilir. Onun için üzerlerine şehadet edecektir," diye buyurmuş.

O halde ziyaret eden kimsenin, bu mânâyı düşünüp şerefli huzurunda ona göre hareket etmesi gerektir. Ulu sahâbe (Allah onların hepsinden razı olsun), Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ni ta'zimlerinden şerefli huzurunda söz söyleseler fısıltıyla söylerlerdi. Ziyaret eden kimseye, Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin güzel yüzünü zihninde canlandırıp O'nun rutbesinin büyüklüğünü, makamının yüceliğini ve hürmetinin üstünlüğünü hatırına getirmek lâzımdır.

Rivayet olunur ki, bir kadın Hazret-i Âişe'ye gelip:

— Bana Beyt-i şerifi aç. Resûlüllah Hazretleri'nin şerefli kabrını göreyim, dedi.

Âişe (r.a.) açtı. Kadın, görünce o kadar ağladı ki, sonunda ruhunu teslim etti.

Mukaddes hücrenin hademelerinden Ebû'l-Fezâil Hamevî hikâye etmiştir ki: "Ziyaret edenlerden bir kişi, hücrenin maksuresinin kapısına geldi de başını kapının eşiğine koydu. Bir zamandan sonra onu sarstılar. Meğer canını teslim edip o şekilde kalmış. Kaldırıp yıkadılar, namazını kılıp defnettiler."

Ziyaretçi olan kimse, münevver Ravza'ya varınca âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri'ne selâmı şöyle vermeli: "**Esselâmü aleyke yâ Resûlâllah, esselâmü aleyke yâ Nebîyallah, esselâmü aleyke yâ Habîballah, esselâmü aleyke yâ Hiyeretallah, esselâmü aleyke yâ Safvetallah, esselâmü aleyke yâ Seyyîde'l-Mürselîne ve Hateme'n-Nebiyyîne, esselâmü aleyke yâ kaaide'l-garre'l-muhaccelîne, esselâmü aleyke ve alâ ehli beytike't-tayyibine'ttâhirîne, esselâmü aleyke ve alâ ezvâcike't-tâhirâti ümmühâti'lmü'minîne, esselâmü aleyke ve alâ ashâbike ecmâîn, esselâmü aleyke ve alâ sâiri'l-enbiyâ ve sâiri ibadillahi's-sâlihin cezâkallahü annâ yâ resûlâllah efdâle mâ cezâu nebiyyen ve resûlen an ümmetihi ve sallâllahü aleyke küllemâ zekereke'z-zâkirûne ve ğafele an zikrike'l-ğâfilûne eşhedü en lâ ilâhe illâllahü ve eşhedü enneke abdühu ve resûlühu ve emînuhu ve hiyeretuhu min halkihi ve eşhedü enneke kad bellağte'r-risâlete ve eddeyte'l-emânete ve nasahte'lümmete ve câhedte fîllâhi hakka cihâdihi.**"

Eğer vakit dar olur yahut mezkûr salâvatın ezberlenmesine kadir olamazsa kolayına gelen ne ise onu söylemeli.

Tuhfe'de zikredilmiştir ki, İbn-i Ömer ve seleften de başkaları, dua ve selâmlarını gayet kısa ve özlü ederler, uzatmazlardı. İmam Mâlik Hazretleri'nden nakledilmiş olan şudur ki: "**Esselâmü aleyke eyyühe'n-nebiyyü ve rahmetullahi ve berekâtühu,**" demeli.

Nâfi, İbn-i Ömer Hazretleri'nden nakletmiştir ki, seferden geldiği zaman Mescid-i şerife girdi. Ondan sonra mukaddes kabir üzerine gelip: "**Esselâmü aleyke yâ Resûlâllah, esselâmü aleyke yâ Ebâ Bekre's-Sıddîk, esselâmü aleyke yâ ebetâhu,**" derdi.

Lâyık olan, duada seci' ve kafiye için kendini zorlamamaktır. Zira bazen olur ki, huşûa halel verir. Muhammed bin Harbü'l-Hilâlî'den hikâye olunur ki: "Bir kere gelip münevver Ravza'yı ziyaret ettim. Sonra çekilip karşısında oturdum. Benden sonra bir Arabi gelip ziyaret etti ve:

— Ey Resûllerin en hayırlısı! Gerçekten Hak Teâlâ Hazretleri sana sâdık kitap indirip onda: "**Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler, Tanrı'dan günahlarının bağışlanmasını dileseler ve resûl de onların bağışlanmasını dileseydi, elbette Allah'ı, tevbeleri çok kabul edici ve çok merhamet edici bulurlardı,**" (Nisâ sûresi: 4/64) buyurmuştur. İşte ben, günahlarımdan istiğfar edip Rabbime seni şe-

faatçi tutunduğum halde geldim, deyip ondan sonra Fahr-i Âlem Hazretleri'ni medh ve senâ etti. Sonra münevver Ravza'ya karşı ayakta durarak:

— Allahım, elbette sen kul azâd edilmesini emrettin. İşte senin Habîbin ve ben de senin kulunum. Beni cehennemden azâd eyle, dedi.

Hatiften bir ses geldi ki:

— Ey Arabi! Ateşten sadece sen kendinin azâd edilmesini diledin. Niçin başkalarını da beraber dilemedin? Bütün halkı beraber dileseydin!.. O halde seni cehennemden azâd ettik, dediler."

Hasan-ı Basrî (Allah ona rahmet etsin) Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Hâtem-i Asam, bir kere münevver kabrin üzerine varıp dikildi de:

— Ya Rab! Gerçekten senin peygamberinin şerefli kabrini ziyaret ettik. O halde bizi rahmetinden ümitsiz olarak gönderme, dedi.

Bir nida geldi ki:

— Biz, ancak daha önce seni kabul ettiğimiz içindir ki, Habîbimizin kabrini ziyaret etmene izin verdik. O halde sen ve seninle beraber olan ziyaretçiler, bağışlanmış olduğunuz halde geri dönün, denildi."

Bazı seleften nakledilmiştir ki, bir kimse mukaddes Ravza yakınında durur da: **"İnnallahe ve melâiketehü yüsallûne ale'n-nebiyyi yâ eyyühellezîne âmenû sallû aleyhi ve sellimû teslîmen — Allah ve melekleri peygambere salât** (yardım ve nusret) **ederler. Ey iman edenler, siz de ona salât edin** (ona teslimiyet ve anlayış göstererek işini kolaylaştırın, ona yardım edin) **ve tam teslim olarak selâmet bulun,"** (Ahzab sûresı: 33/56) âyet-i kerimesini okursa, ondan sonra yetmiş kere **"Sallâllahü aleyke yâ Resûlâllah"** derse, bir melek nida edip **"Sallâllahü aleyke yâ filân — Allah sana yardım ve nusret etsin ey filân!"** der.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne selâm verdikten sonra sağ tarafına bir arşın miktarı çekilip Hazret-i Sıddîk'a selâm vermeli:

"Esselâmü aleyke yâ halifete seyyidi'l-mürselîne. Esselâmü aleyke yâ men eyyidallahü bihi yevme'r-riddeti'd-dîne. Cezâkallahü ani'l-islâmi ve'l-müslimîni hayren. Allahümme'rda anhü ve'rda annâ bihi."

Türkçesi:

"Selâm senin üzerine olsun, ey Resûllerin Efendisi'nin halifesi. Selâm senin üzerine olsun, ey dinden dönüldüğü gün Allah'ın kendisiyle dini desteklediği insan! Allah İslâm'a ve Müslümanlara ettiğin hizmetler karşılığında seni hayırla mükâfatlandırsın. Allah'ım, ondan razı ol ve onun vesilesiyle bizden razı ol."

Ondan sonra yine sağ tarafına bir arşın miktarı çekilip Hazret-i Ömer bin Hattâb'a selâm vermeli:

"Esselâmü aleyke yâ emîre'l-mü'minîne. Esselâmü aleyke yâ men eyyidallahü bihi'd-dîne cezâkallahü ani'l-islâmi ve'l-müslimîne hayren. Allahümme'rda anhü ve'rda annâ bihi."

Türkçesi:

"Selâm senin üzerine olsun, ey mü'minlerin emîri. Selâm senin üzerine olsun, ey Allah'ın kendisiyle dini desteklediği insan. Allah, İslâm'a ve Müslümanlara ettiğin hizmetlere karşılık seni hayırla mükâfatlandırsın. Allahım, ondan razı ol ve onun vesilesiyle bizden razı ol."

Ondan sonra yine Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin güzel yüzüne mukabil olan yere gelip Hak Teâlâ Hazretleri'ne hamd ve senâ etmeli, en üstün bağlılık ve teslimiyete lâyık olan Efendimiz Hazretleri'ne salâvat getirmeli, dua ve tazarruu çok, yeniden ve ciddiyetle tevbe etmeli:

"Allahım, Muhammed sallâllahü aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri'nin kutlu makamında ettiğim tevbemi, kötülüklerden kesin olarak yüz döndürücü gerçek tevbe olarak kabul eylemeni dilerim," demeli.

Peygamberimiz Halen Diridir, İşitir ve Cevap Verir:

Ebû Dâvud'un naklinde Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri: **"Bir Müslüman bana selâm verdiğinde Hak Teâlâ Hazretleri bana ruhumu iade eder, ben de onun selâmını ona iade ederim,"** diye buyurmuşlardır.

Kadı Iyâz *Şifâ*'da Süleyman bin Sühaym'dan rivayet eder ki: "Bir gece rüyada Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri'ni gördüm:

— Yâ Resûlâllah! Gelip sana selâm veren kimselerin selâmını bilir misin? dedim.

— Evet, bilirim ve onların selâmını alıp selâmlarına mukabele ederim, diye buyurdu," demiştir.

İbn-i Ebî Şeybe'nin rivayetinde Ebû Hüreyre'den (r.a.) merfuan rivayet edilmiştir ki: **"Her kim bana kabrimin yanında salât eylerse onu işitirim ve her kim bana başkasından nâib olarak salât eylerse o bana vâsıl olur,"** diye buyurmuşlar.

Şu mânâda şek ve şüphe yoktur ki, peygamberlerin hayatları sâbit ve süreklidir. Malûmdur ki, bizim Peygamberimiz Muhammed Mustafa sallâllahü aleyhi ve sellem Hazretleri, peygamberlerin en faziletlisidir. O halde O'nun hayatının diğerlerinden daha tam ve daha mükemmel olması tabiidir. Ebû Davud'un hadîsindeki **"Allah ba-**

na ruhumu iade eder," sözünden buna aykırı bir mânâ anlaşılmasın. Zira bundan murad, daima selâmı iade etmenin sübûtiyle hayat vasfının sübûtunu bildirmektir. Hâsılı sebebin sürekli ve devamlı olması hasebiyle müsebbibi de sürekli ve devamlıdır. Hiç bir an yoktur ki, onda meleklerden, ins ve cinden PeygamberEfendimiz Hazretleri'ne salât ve selâm olunmasın. Belki her anda nice bin yerden salât ve selâm olunur. O halde aslâ hayattan hâli olmaması lâzım gelir.

Azizlerden birine sual edip:

— Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, arzın doğusundan ve batısından selâm verenlerin selâmlarını nasıl alır? Yâni bir anda nice yerden selâm verilir. Onlara nasıl mukabele edebilir? dediler.

Ebû Tayyib'in şu beytiyle cevap verdi:

"Güneş gibidir ki, göğün ortasında durur,
Nuru Doğu ve Batıdaki bütün beldeleri aydınlatır."

Şunda da şek ve şüphe yoktur ki, Fahr-i Âlem Hazretleri'nin berzah âlemindeki hâli meleklerin hâlinden daha üstün ve daha mükemmeldir. Azrâil aleyhisselâm, aynı anda bin ruh kabzeder. Bir kabz öbür kabza sıkıntı vermez, hepsine yetişir. Bununla beraber yine de Hak Teâlâ Hazretleri'ni tesbih ve takdis etmekle meşguldür. O halde Resûlüllah Efendimiz Hazretleri hayattadır. Hak Teâlâ Hazretleri'ne salât ve ibadet etmekle meşguldür. Onun hitabını işitip onun hazretinde kurb ve tekarrub şerefinden hâli değildir.

Darimî, Saîd bin Abdülaziz'den rivayet etmiştir ki: "Sıcak günlerde, yâni Medine'ye Müslim bin Kuteybe dedikleri zâlim geldiği zaman öyle sıcak oldu ki, Resûlüllah Hazretleri'nin mescidinde ezan okunmadı. Saîd bin Müseyyeb Hazretleri, Mescid-i şeriften dışarı çıkmamıştı. Namaz vakitlerini şundan bilirdi ki, münevver kabirden bir ses peyda olurdu."

İbn-i Neccâr ve İbn-i Zibâle şu siyak üzre nakletmişlerdir ki, İbn-i Müseyyeb (r.a.) anlattı: "Öğle namazı yetiştiği gibi şerefli kabirden ezan sesi işittim. Ondan sonra kalkıp iki rek'at namaz kıldım. Sonra kamet işittim, öğle namazını kıldım. Bundan sonra her namaz vakti geldiğinde mukaddes kabirden ezan ve kamet işitilirdi. Üç gece geçinceye kadar böyle oldu," demiştir.

Peygamberlerden ölümlerinden sonra namazlar ve haclar vâki olduğu daha önce yerinde zikredilmişti. Onların ölümünden sonra ettiği ibadetler, teklif yoliyle değil, belki telezzüz yoliyledir. Şu da muhtemeldir ki, berzah âleminde onlar hakkında amellerin çoğalması, ecirlerin artması mânâlarında dünya hükmü câri olur. Ama teklif ve emir yolıyle olmaz. En iyisini Allah bilir.

Peygamberimizin Ravzasının ve Medine'nin Fazileti:

Farz ve nâfile namazları, Resûlüllah Efendimizin mukaddes mescidinde kılmaya çalışmalı. Hususiyle Mescid'in o yerinde ki, Buharî'nin naklettiği üzre: **"Ravzatün min riyâzi'l-cenneti** — Ravza (Peygamberimizin kabri) **cennet bahçelerindendir,"** buyrulduğu sâbit olmuştur. Bu hadîs-i şerifin mânâsı, bazı âlimlerin buyurduğu üzre, "Mezkûr yer, aynen cennete naklolunup onun ravzalarından bir ravza (bahçelerinden bir bahçe) olur," demektir. Şu da muhtemeldir ki, "Orada ibadet etmek, ibadet edene cennette bir ravza verilmesini gerektirir," demektir. İki izah şeklinin beraber olması tercih edilmiştir. Zira aralarında aykırılık yoktur. Şimdi de cennet bahçelerinden bir köşe olması mümkündür. İbrahim aleyhisselâm mükerrem Hacer'le şereflendirildiği gibi âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri de mezkûr köşe ile şereflendirilmiş olabilir. İşin sonunda yine cennette bir ravza (bahçe) olur.

Mezkûr yerin diğer yerler arasından "Cennet bahçelerinden bir bahçe" olarak ayrılmasının hikmeti hakkında bazıları dediler ki: "Resûlüllah Efendimiz, Allah'ın ilminde bütün yaratıkların en şereflisi olarak öne geçirilmiş ve üstün tutulmuştur. Her şey ki, ona nisbetle mâsivâ olur, o şey kendi üzerine tafdil olunur. Allah'ın dilemesi, O'nun bir beyti ve bir minberi olmasını gerektirdiği vakit Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin o minberle o şerefli beyt (evi) arasında gelip gitmesinin çok vâki olmasını icap ettirdi. Hicretten tâ vefatı ânına kadar orada tâat ve ibadetlere devam etti. Bundan dolayı orasının şeref ve mevki bakımından kendi cinsinden olanların hepsinden yüksek olması, hattâ cennet bahçelerinden bir bahçe olması lâzım gelir. Bu cihettendir ki, mezkûr yer, mescid yerlerinden sairlerinin üzerine tafdil olunmuştur. Şerefli mescidinin yeri, dışarıda olan yerlerden üstündür. Medine'nin kendisi de diğer beldelerden üstün kılınmıştır. Netice olarak âlemlerin kerem sahibi hocası Efendimiz Hazretleri'ne ilişkisi ve nisbeti bakımından her şey, kendi cinsinin fertlerinden daha fazla fazilet ve şeref hâsıl etmiştir. Şerefli mescidi mescidlerin en üstünü, şehri bütün şehirlerin en şereflisi mezkûr yer de bütün yerlerin en faziletlisidir."

Buna ilişkin söz, çok ayrıntılı olarak Mucizeler bahsinde geçmiştir.

İmam Müslim'in naklinde İbn-i Ömer Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri: **"Benim mescidimde kılınan namaz, başkasında kılınandan bin kere daha üstündür. Ancak Mescid-i Haram müstesnadır,"** buyurmuşlar.*

Âlimler, mezkûr istisnadan muradın ne olduğunda ihtilâf etmişlerdir. Nitekim Mekke ve Medine'den hangisinin daha üstün olduğunda da ihtilâf etmişlerdir.

---

* Şunu unutmamak gerekir ki *"Şerefu'l-mekan bi'l-mekîn* — Bir yerin şerefi o yerde oturandan oturudur," buyrulmuştur. Peygamber Efendimizin mescidinin şerefi de orada kendilerinin bulunmasından oturu idi. Yoksa mücerret bir mekânın başka bir mekâna üstünlüğü düşünülemez. Her mekân ancak orayı şereflendiren zât ile şereflenir. (S.N.)

Ulu sahâbeden Ömer bin Hattâb, Ali, İbn-i Mes'ud, Ebû Derdâ, Câbir, İbn-i Zübeyr, Katâde ve âlimlerin çoğunluğunun kavilleri, Mekke'nin daha üstün ve daha şerefli olduğu şeklindedir. Zira orada olan ibadetlerin sair mekânlarda olan ibadetten daha üstün olduğu hakkında hadîs-i şerifin delâleti vardır. Böyle olunca kendi de diğer mekânlardan daha üstün olur. Zira mekânların birbirinden üstünlüğü ve şerefi, orada olan ibadetin üstünlük ve şerefi bakımındandır.

İmam Mâlik'den de buna delâlet eden bir söz hikâye edilmiştir. Ama Mâlikîlerden meşhur olan söz şudur ki, onun mezhebinde Medine daha üstündür.

Şafiî âlimleri, üstünlüğü Mekke'ye vermiş ve bunu şundan istidlâl etmişlerdir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri devesinin üzerinde dururken Mekke'ye hitap edip: **"Vallahi sen, Allah'ın arzının Allah'a en hayırlı olanısın. Eğer senden çıkarılmasaydım, çıkmazdım,"** demiştir.

Bu hadîs-i şerifte açıkça zikredilmiştir ki, Mekke, yeryüzünün bütün mekânlarından daha üstündür. Abdullah bin Hamra (r.a.), Fahr-i Âlem Hazretleri'nden böyle işitmiştir. İmam Tirmizî: "Hadîs, hasendir, sahihtir," demiştir.

İmam Şafiî ve cumhûr katlarında **"Ancak Mescid-i Haram müstesna,"** demenin mânâsı, "Mescid-i Haram'da olan namaz benim mescidimde olan namazdan daha üstündür," demek olur. İmam Mâlik ve ona muvafık olanlar katında, "Benim mescidimde olan namaz, ondan başkasında olan namazdan bin defa üstündür," demek olur. Bu takdirde Mescid-i Haram'ın Resûlüllah'ın mescidinden daha üstün olması kesinleşmiş olmaz. Resûlüllah'ın mescidinin üstünlüğünün başka cihetten olması mümkündür, diye de bir söz vardır. Ama bu sözün Şafiîlerin verdikleri mânâ üzerinde de denilmesi kabildir. Düşünülsün.

İmam Ahmed ve başkalarının rivayetinde Abdullah bin Zübeyr, Peygamber Efendimiz Hazretleri'nden rivayet etmiştir ki: "Benim bu mescidimde kılınan namaz, ondan başkasında kılınan namazdan bin kere daha üstündür. Ancak mescidlerden Mescid-i Haram müstesnadır. Mescid-i Haram'da kılınan namaz, bu mescidde kılınan namazdan yüz kere daha üstündür," buyurmuştur.

Bezzâr'ın rivayetinde şu ifadeyle gelmiştir ki: "Benim bu mescidimde kılınan namaz, ondan başkasında kılınan namazdan bin kere daha üstündür. Ancak Mescid-i Haram'da kılınan namaz müstesnadır. Çünkü bunda kılınan namaz, ondakinden yüz kere daha fazladır," buyurmuşlar.

Bu takdirde Resûlüllah'ın mescidinde kılınan namaz, Mescid-i Haram'da kılınan namazdan yüz kere daha üstün olur.*

---

* Şunu da unutmamak gerekir ki: Bir namazın veya başka bir ibadetin üstünlüğü ve makbul oluşu o namazı kılan kulun kurbiyetinden (Allah'a yakınlığından) olurudur. Mücerret bir mekânda bulunmak orada ibadet eden kişiye bir üstünlük veremeyeceği gibi onun ibadetine de veremez. (S.N.)

Mâlikîlerin delilleri cümlesinden biri de İbn-i Hubeyb'in Vaziha'da zikrettiğidir ki, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri: "Benim mescidimde kılınan namaz, başkasındaki bin namaz gibidir. Benim mescidimdeki cuma, başkasındaki bin cuma gibidir. Benim mescidimdeki Ramazan, başkasında olan bin Ramazan gibidir," buyurmuşlar.

Bu takdirde "Ondan başkası" umumîdir, Mescid-i Haram'a da şâmil olur.

Nakletmişlerdir ki, Ömer bin Hattâb, bazı ashâb ve Medine ehlinin çoğunluğunun mezhebi, Medine'nin daha üstün olduğu şeklindedir. Nitekim Kadı Iyâz böyle demiştir. İmam Ahmed'den bir rivayet böyledir. Bütün imamlar ittifak etmişlerdir ki, Fahr-i Âlem Hazretleri'nin kendi şerefli cisminin yattığı yer, yeryüzü topraklarının en üstünüdür. Hattâ Beyt-i şerîften (Kâbe'den) daha üstündür. İbn-i Ukayl-i Hanbelî'den rivayet edilmiştir ki: "Hattâ Arş'dan daha üstündür," demiştir. Fakihânî, semavâttan da üstün olduğunu tasrih etmiştir. Aynı zamanda: "Bu mânâya kimsenin taarruz ettiğini görmedim. Fakat eğer ümmetin âlimlerine arzolunsaydı bunda ihtilâf etmezlerdi. Göklerin, Resûlüllah Hazretleri'nin mübarek ayağını basmasiyle şereflendiği bazı haberlerde gelmiştir. Belki bazıları, "Yeryüzünün bütün ülkelerinden ve göklerin bütün yerlerinden daha üstündür. Zira kâinatın Efendisi'nin orada olmasiyle şereflenmiştir," dediler. Benim katımda açık ve kesin olan budur," demiştir.

Bazıları da: "Peygamberler arzdan halkolunup arzda defnedilmiş oldukları için arz, göklerden daha üstündür," dediler. Ama İmam Nevevî: "Cumhûrun görüşü şudur ki, gök, yerin üzerine üstün tutulmuştur. Ancak şu yer üzerine değil ki, orada Resûlüllah Hazretleri'nin şerefli âzâsı yatar," demiştir.

Mezkûr yerin iki cihetten şerefi vardır:

1. Her kişi nereden yaratıldı ise oraya gömülür, denilmiştir.

2. Hak Teâlâ Hazretleri'nin kesintisiz rahmet ve bereketleri oraya iner. Tanrı Teâlâ Hazretleri, oraya kabul yüzü gösterir. Mekânın şerefinin o mekânın kendisinden dolayı olduğunu kabul etmeyiz. Mekânın şerefi, ancak oraya giren kimseden dolayıdır, demişlerdir.

Ebû Ya'lâ'nın naklinde Ebû Bekir Sıddîk (r.a.) Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki, "Fahr-i Âlem Hazretleri'nden, işittim: **"Peygamberler, kendilerine en sevgili olan yerlerden başka yerde kabzolunmazlar,"** diye buyururdu," demiştir.

Şek ve şüphe yoktur ki, O'na en sevgili olan mekân, Hak Teâlâ Hazretleri'ne en sevgili olandır. Zira O'nun sevgisi, Hak Teâlâ Hazretleri'nin sevgisine tâbidir. Bir nesne ki, Allah'a ve Resûlüne en sevgili olur, nasıl en üstün olmaz? dediler.

Şu da sabittir ki, Peygamber Efendimiz Hazretleri: **"Allahım, elbette İbrahim Mekke için sana dua etti. Ben de İbrahim'in Mekke için senden istediği şeyi ve onunla beraber bir mislini Medine için isteyerek sana dua ederim,"** buyurmuştur.

Şüphe yoktur ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri'nin duası, İbrahim aleyhisselâm'ın duasından daha üstündür. Zira duanın üstünlüğü, dua edenin üstünlüğü hasebincedir. Şu da sahihtir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri: **"Allahım, bizim Mekke'yi sevdiğimiz gibi bize Medine'yi sevdir. Belki daha ziyade sevdir,"** buyurmuştur.

Duası elbette makbul olmuştur. Hattâ Medine'yi gördüğü zaman bindiği hayvanı tahrik edip sür'atle gelirdi. Hep bunlar Medine'nin üstünlüğüne delâlet eder, dediler.

Hâkim'in rivayetinde şu da gelmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz: "Allahım, elbette sen beni, bana en sevgili olan yerden çıkardın. O halde beni sana en sevgili yere yerleştir," buyurmuştur.

Ama bazıları bu rivayetin zayıf olduğunu ileri sürmüşlerdir. Doğruluğu teslim edildiği takdirde murad, "Mekke'den sonra sana en sevgili olan" demektir. Zira Mekke'nin, Allah'ın beldelerinin hayırlısı olduğu hakkında hadîs gelmiştir, dediler.

Seyyid Semhûdî der ki: "Bu mânâ, hadîs-i şerifi zahirinden başka yöne çevirmeyi iktiza etmez. Zira murad, 'Hicret yurdunu da bana onun gibi sevgili eyle' demektir. 'Elbette Mekke, Allah'ın beldelerinin hayırlısıdır' hadîs-i şerifi işin başlangıcına hamledilmiştir. Yâni Medine'den dinin parlaması ve beldelerin fethi vâki olarak ona üstünlüğün sâbit olmasından önce idi. Sonradan Medine daha üstün oldu. Hattâ mutlak olarak "En sevgili" oldu. Onun için Tanrı Teâlâ Hazretleri, en kerîm Resûlü'ne orada ikamet etmeyi farz kıldı. Resûlüllah Efendimiz Hazretleri de orada yerleşmeye ve orada vefat etmeye ümmetini ikna etti. İş böyle olunca Medine niçin daha üstün olmasın? dediler."

Ama Mekke'de kılınan namazın kat kat fazla olmasına gelince üstün kılınmanın sebepleri ona münhasır değildir. Bilirsin ki, Arafat'a yönelmiş olan kimsenin beş namazı Minâ'da kılması, Mescid-i Haram'da kılmaktan daha üstündür. Her ne kadar kat kat fazlalık oradan nefyedilmişse de emre uymaktaki üstünlük ondan daha fazladır. Orada kılınan namazın kat kat üstünlüğünden Mekke'nin daha üstün olduğunu istidlâl eden kimse, isabet etmemiştir. Zira kendisine üstün tutulanda bir meziyet olup da onun üstün olanda olmaması mümkündür. Bununla beraber Fahri Âlem Hazretleri'nin Medine için Mekke üzerine kat kat bereket fazlalığiyle duası dünya işlerine şamil olduğu gibi din işlerine de şamildir. Bazen olur ki, az sayıda bir bereket (uğur, iyilik) olur, fakat faydası çokluk üzre ziyade olur. Medine'nin üstünlüğünü onun için bu cihetle istidlal etmişlerdir.

Eğer kat kat fazlalığı bildiren hadîsden murad, yalnız Beytullah ise söz onun dışında kalan yerler hakkındadır. Beytullah'ın kendisi hakkında ve ona ilişkin olan ibadet yerleri haklarında buyrulan hadis-i şeriflerde bizim muradımıza muhalefet çıkmaz.

Sözün özü şudur: Tutalım ki, Beytullah'ın kendisinde kılınan namazın üstünlüğü sair mescidlerden ziyade imiş, bizim sözümüz Beytullah'ın yerinden ve ibadet yer-

lerinden hariç yerlere göredir. Medine şehrinin yerleri, o hariç yerlerden daha şereflidir, demektir. Bunun içindi ki, Hazret-i Ömer (r.a.), Abdullah Mahzumî'ye:

— Sen misin Mekke için Medine'den daha üstündür diyen? dedi.

Abdullah:

— Mekke, Allah'ın haremidir, emindir ve şerefli Evi oradadır, dedi.

Hazret-i Ömer:

— Ben Allah'ın haremi ve Beytullah hakkında bir şey söylemem, dedi.

Ondan sonra Ömer, ilk sözünü tekrar etti. Abdullah da mezkûr cevabı tekrar etti. Yine Hazret-i Ömer:

— Ben Allah'ın haremi ve Beytullah hakkında bir şey demiyorum, diye buyurdu.

Sonunda Abdullah'a işaret ettiler, oradan dönüp uzaklaştı.

Kuba Mescidi'ne gitmenin fazileti Medine-i Münevvere'ye umreden ivaz verilmiştir. Peygamber Efendimizin Ravza'sını ve Mescidini ziyaret de hacdan ivaz verilmiştir. Nitekim bunların faziletleri hakkında sahih hadisler gelmiştir. İvaziyeti (karşılık olma durumu) fazilet cihetindendir. Yoksa hac farizasına bedel olmak mânâsına değildir.

Gerçi Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne nübüvvet geldikten sonra Medine'de ikamet Mekke'de ikametten az olmuştur. Ama Medine'de ikamet zamanında dinin yüce eserleri, İslâm'ın ve Müslümanların şiârlarının izharı daha çok olmuştur. Farzların ekseri Medine'de nazil olmuştur. İslâm dini orada kemâlini bulmuştur. Fahr-i Âlem Hazretleri, kıyâmete kadar orada karar kılmıştır. Cebrâil aleyhisselâm'ın gidip gelmesi, oraya Mekke'den ziyade vâki olmuştur. Bu cihetlerdendir ki, İmam Mâlik Hazretleri'ne sual edip:

— Medine'de durmak mı sana daha sevgilidir, yoksa Mekke'de durmak mı? dediler.

— Medine'de durmak daha sevgilidir. Ben nasıl Medine'yi ihtiyâr etmeyeyim ki, orada Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin gelip geçmediği bir yol yoktur. Orada bir saat olmadan Cebrâil aleyhisselâm Âlemlerin Rabbinden Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne nüzul ederdi, diye buyurdu.

Taberanî'nin naklinde: **"Medine, Mekke'den hayırlıdır,"** diye gelmiştir. Cündî'nin rivayetinde: **"Mekke'den daha üstündür,"** diye gelmiştir. Gerçi bunun senedinde Muhammed bin Abdurrahman da vardır. İbn-i Hibbân, onu sözüne güvenilir kimselerden saymamıştır. Ama "Bazen hatâ ederdi." demiştir. Bazıları da, "Rivayeti mahfuz değildir," demiş, bazıları ise "Kendisi kuvvetli değildir," demişler. En iyisini Allah bilir.

Yine Medine'nin fazileti hakkında *Sahihayn*'da Ebû Hüreyre (r.a.)den rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri: "Ben bir karye ile emrolundum ki, sair karyeleri yer. Ona Yesrib derler. O, Medine'dir. Halkın kötüsünü sürüp çıkarır, demirci körüğünün demirin kötüsünü çıkardığı gibi," diye buyurmuştur.

Eğer Fahr-i Kâinat Hazretleri bu hadis-i şerifi Mekke'de iken buyurdu ise **"Ben bir karyeye hicret etmekle emrolundum ki..."** demektir. Eğer Medine'de iken buyurdu ise **"Ben bir karyede oturmakla emrolundum ki..."** demek olur. Kadı Abdülvehhab der ki: "Sair karyeleri yer," demenin mânâsı, "Onların faziletleri ona râcidir, onlardan daha üstündür," demek olur. İbn-i Münir der ki: İhtimaldir ki, murad, "Onun fazileti diğer karyelerin faziletine galiptir," demektir. Sanki diğerlerinin fazileti, onun fazileti yanında yok olur, demektir. Bu tabir, yâni "Karyeleri yer" demek, Mekke'ye "Ümmü'l- kurâ — Karyelerin anası" demekten daha beliğ ve üstünlüğe daha yakındır. Zira "Karyelerin anası" sözünden diğerlerinin faziletinin bunun fazileti katında yok olması mertebesi lâzım gelmez. Nihayet diğerlerine göre analık hakkı sâbit olur.

Bundan Medine ehlinin, sair karyeler halkına galebesinin murad olunması da muhtemeldir. Zira diğer beldeler oradan fetholunmuştur. Ulu sahâbe, oradan çıkıp çevre ülke ve memleketleri ele geçirmişlerdir. Ganimet malları oraya çekilmiştir.

İbn-i Ebî Cemre, İmam Buharî'nin rivayetinde gelen: **"Mekke ve Medine'den başka Deccâl'ın ayağını basmadığı bir belde olmayacaktır,"** hadîs-i şerifinden Mekke ve Medine'nin üstünlükte eşitliği sonucunu çıkarmıştır. Zira bunlardan başka bütün arza Deccâl ayak basıp bunlara gelmeyince fazilette ikisinin birbirine eşit olmasına delâlet eder, demiştir. "Gözle görünen yönlerden de eşitlik mânâsı desteklenir. Zira Fahr-i Âlem Hazretleri'nin ikameti, Mescidi ve mukaddes Ravza'sı Medine'de oldu ise doğumu ve peygamber olması Mekke'de olmuştur, kıblesi de Mekke'dir. Velhasıl vücud güneşine doğuş yeri Mekke'dir, batış yeri Medine'dir," diye buyurmuştur.

İmam Müslim'in rivayetinde Sa'd'ın hadîsinden gelmiştir ki, Fahr-i Âlem Hazretleri: "Halk üzerine bir zaman gelir ki, kişi, amcası oğlunu ve yakınını ucuzluk yere dâvet eder. Halbuki Medine onlara hayırlıdır. Eğer bilselerdi, gitmezlerdi. Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bir kimse, Allah ondan daha hayırlısını onun yerine getirmedikçe Medine'den yüz çevirip gitmez," buyurmuştur.

Hadîs-i şerif, açıkça Medineli bir kimsenin kıtlık veya zorluk sebebiyle Medine'yi terkedip başka bir diyara gitmesinin mezmum olduğunu gösterir. Muhibbiddin Taberî bir topluluktan nakletmiştir ki: "Bu mânâ Fahr-i Âlem Hazretleri'nin zamanında yahut ashâbının zamanındaki terke mahsus değildir. Belki umumîdir, ebedîdir, kıyamet gününe kadar böyledir," demişler.

Yine Sahih-i Müslim'de Ebû Hüreyre (r.a.)den gelmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri: "Benim ümmetimden Medine'nin açlığına ve şiddetine sabreden hiç bir kimse yoktur ki, ben kıyamet günü onun için şefaat veya şehadet etmeyeyim," buyurmuştur.

"Şefaat veya şehadet" sözünde "veya" kelimesinin şek için olmayıp belki taksim için olduğu açıktır. Zira hadîs-i şerifi, Câbir bin Abdullah, Sa'd bin Ebî Vakkas, İbn-i Ömer, Ebû Saîd, Ebû Hüreyre, Esmâ binti Umeys ve Safiyye binti Ubeyd (Allah onlardan razı olsun) rivayet etmişlerdir. Ulu sahâbeden bu denli kimselerin veya bu râvilerin şek etmiş olması olmayacak bir şeydir. Taksim için olduğu meydana çıktıktan sonra mânâsı, "Bazı Medine ehline şefaatçi ve başka bazılarına şâhit olurum," demek olur. Bundan murad ya "Âsilere şefaatçi ve mutilere şâhit olurum" demektir ya da "Benim zamanımda olanlara şâhit, benden sonra gelecek olanlara şefaatçi olurum" demektir. Yahut bundan başka mânâya gelir. Resûlüllah'ın muradını Allah daha iyi bilir.

Âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri'nden Medine ehline bu ihsan, kıyâmet gününde bütün günahkârlara yahut bütün âlemlere olan umumî şefaat ve şehadeti üzerine fazladan bir hususiyettir. Bu şereflendirmelerin tahsil edilmesinde ve nass haline gelmesinde onların mertebelerinin yüksekliğini ve kendi katında kadir ve kıymetlerinin fazlalığını bildirme vardır. Eğer "veya" kelimesi şek içindir denirse sundan hâli değildir ki, doğru ibare "şehîden" olur. Bu takdirde şüphe kalmaz. Zira şehâdet, sairleri için toplanan şefaat üzerine fazladan bir şey olur. Yahut "şefîan" olur. Bu takdirde umumî şefaatinden başka Medine ehline hususî bir şefaati murad olunur. Bunun faydası, ya derecelerin yükseltilmesi yahut hesabın hafifletilmesi veya bunlardan başka bir şey olur.

Hâsılı Hak Teâlâ Hazretleri'nin fazlına ve keremine nihayet yoktur. Hususî şefaat onlardan kimisi için olur. Bu mertebeye lâyık olmak isteyenin Medine'nin mihnet ve meşakkatlerine sabredip Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin komşuluk şerefini terketmemesi gerektir. Zira komşuluk hakkı, elbette riayet edilen ve her zaman yürürlükte olan bir şeydir. Nitekim sahih hadîste: "**Mâ zâle Cibrûlu yûsînî bi'l-câri hattâ zanentü ennehu seyuverrisuhu — Cebrâil, komşu hakkında bana öyle tavsiyelerde bulundu ki, komşuyu komşuya mirasçı kılacak sandım,**" buyrulmuştur.

Medine ehlinden bir kimse ne kadar günahkâr olursa olsun ondan "Câr — Komşu" ismi zail olmaz. Onlar, Resûlüllah Efendimiz'in komşularıdır. Onlar hakkında yakışıksız sözlerden kaçınmak gerekir. Onlardan bir kimse İslâm üzere oldukça ve imanla hatmolundukça Fahr-i Âlem Hazretleri ona şefaati kendine gerekli kılmıştır. Nitekim Tirmizî, İbn-i Mâce ve İbn-i Hibbân, Abdullah bin Ömer Hazretleri'nden rivayet ederler ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri:

"Sizden bir kimse Medine'de vefat etmeye kadir olursa orada vefat etsin. Zira gerçekten ben, orada vefat edenlere şefaat ederim," buyurmuştur.

Medine'nin faziletleri hakkında gelen hadis-i şeriflerden biri de şudur ki, *Sahih-i Buharî*'de Ebû Hüreyre (r.a.), Fahr-i Kâinat Efendimiz'den rivayet eder: "Medine'ye ne Deccâl girer ve ne de veba girer," buyurmuşlar.

Fethü'l-Bârî'de zikredilmiştir ki, bazıları:

— Tâûn şehitlik sebebi iken Medine'ye niçin girmez? diye bu hadîsi anlamakta müşkülât görmüş ve Deccâl ile beraber söylenmesinin açıklaması nasıldır? demişler.

Bazı âlimler, buna cevap vermişlerdir ki:

— Tâûn (vebâ) cinnin ta'nıdır (sataşmasıdır). Böylece Medine'yi övme şu cihetten hâsıl olur ki, cinnin kâfirleri ve şeytanlar ona giremezler. Gireni de kimseye ta'n etmeye kadir olamaz.

Kurtubî, *Müfehhem* adlı kitabında şöyle cevap vermiştir: "Tâûn girmez demekten murad, diğer yerlere girdiği gibi girmez; amvâs ve cârif vebaları gibi vebalar orada vâki olmaz demektir," demiştir. Bunun gerektirdiği şudur ki, az olarak girmesi câizdir. Bununla beraber ittifak şunun üzerindedir ki, Medine'ye asla girmez, Mekke'ye de girmez. Fakat bir topluluk, "749 senesinde umumî veba olduğu zaman Mekke'ye girdi" demişlerdir. Ama Medine'ye girdiğini hiç bir kimse nakletmemiştir.

Bazıları da şöyle cevap verdiler: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Medine halkına hummayı (sıtmayı) vebaya bedel kılmıştır. Zira veba bazen olur, bazen olmaz. Humma ise her zaman tekrarlanır. Bu takdirde ikisi ecirde beraber olmuştur. Veba girmese de murad hâsıl olur," dediler.

İbn-i Hacer şu yolda cevap vermiştir: "İmam Ahmed'in rivayetinde Ebû Useyb'den rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri: "Cebrâil bana hummayı ve vebayı getirdi. Ben, hummayı alıkoydum, vebayı Şam'a gönderdim," buyurmuşlar.

Bunda hikmet şu idi ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri Medine'ye geldiği zaman az kimse ile gelmişti. O zamanlar Medine vebası çok olan bir yerdi. Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri onu muhayyer kılıp "Humma ile vebadan her biri bol ecir hâsıl eder. Hangisini seçersen seç," diye buyurdu. O da hummayı seçti. Zira hummadan ölüm hâsıl olması az vâki olur. Bu mertebeden sonra vakta ki, kâfirlerle cihada ihtiyaç oldu, savaşmaya izin geldi, cihada yarar kimseleri sıtma zayıf ve zebun etmeğe başladı. Fahr-i Kâinat Hazretleri dua etti, humma Medine'den Cuhfe'ye naklolundu. Medine-i Münevvere, illetleri ve hastalıkları galip olan bir yer iken Allah'ın beldelerinin en sıhhatlisi oldu. Veba sebebiyle şehadete ulaşamayan, Allah yolunda cihad sebebiyle ulaşır oldu. Cihadla şehitlik müyesser olmayan kimseye humma -ki, **'Hazzu'l-mü'minu mine'n-nâri — Mü'min'in ateşten nasibi'dir-** hâsıl olur oldu. Sonra-

ları bu hal, yâni vebanın girmemesi, Medine'de yerleşti. Tâ ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin duasının kabul olunduğu gerçekleşmiş olup onun haberini tasdik için bu kadar uzun müddet içinde Medine'den veba men edilmiş olmakla O'nun büyük mucizesi meydana çıksın. Velhasıl vebanın girmesinin men edilmesi, Resûlüllah Efendimizin duasının gerekli kıldığı şeylerden ve Medine-i Münevvere'nin hasletlerinden oldu."

Hasletleri cümlesinden biri de şudur ki, tozu toprağı, cüzzam ve baras illetlerine, belki bütün hastalıklara şifadır. Nitekim İbn-i Rezîn, Sa'd'ın hadisinden böyle rivayet etmiştir. İbn-i Ömer'in hadîsinde: "Onun balçık hurması zehire şifadır," ziyadesi vâki olmuştur. Daha önce beyan olunduğu üzre "Sabah vaktinde yedi tanesini yiyen kimseye o gün zehir kâr etmez," diye buyrulmuştur.

İbn-i Neccâr'ın naklinde Hazret-i Âişe'den rivayet edilmiştir ki: **"Bütün beldeler kılıçla fetholundu. Medine Kur'an'la fetholundu,"** buyurmuş.

Taberanî'nin naklinde Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki: **"Medine, İslâm'ın kubbesi, imanın evi, hicretin toprağı, helâl ve haramın meskenidir,"** buyurmuşlar.

Netice olarak o mukaddes durağın her yeri gerek taşı, gerek toprağı, gerek etraf ve çevresi, bağı bahçesi, çayırı çimeni ve gerekse sair parçalarından her nesi varsa hepsi Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin yakınlığı şerefiyle şereflenmiştir. Medine halkı, Resûlüllah Efendimiz'in uğur ve bereketlerinden feyiz almak için kendilerini evlerine dâvet eder ve ziyafet verirlerdi. Aynı zamanda evlerinde namaz kılmasını isterlerdi. Onun içindir ki, İmam Mâlik Hazretleri, Medine içinde hayvana binmekten kaçınırdı:

— Bir yerde ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri yaya gezip mübarek ayağı dokunmuştur, ben oraya hayvan ayağiyle basmam, diye buyururdu.

Allah'ın sevgilisi ve peygamberlerin en şereflisi olan Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin edeplerine riayet eden kimsenin bunları düşünmesi gerektir.

O diyarda müstehap olan şeyler cümlesinden biri de şudur ki, gidip Kubâ Mescidi'ni ziyaret ederek orada namaz kılmalı. Resûlüllah Efendimiz, o mescidi yaya ve binekli olarak ziyaret ederdi. Nitekim İmam Müslim rivayet etmiştir. Bir rivayette: **"Resûlüllah Efendimiz, gelir ve orada iki rek'at namaz kılardı,"** diye gelmiştir.

Yine Müslim'in naklinde İbn-i Ömer Hazretleri: **"Her Cumartesi günü Kubâ Mescidi'ne giderdi,"** demişlerdir.

Tirmizî, Beyhakî ve İbn-i Mâce'nin rivayetlerinde Üseyd bin Zahir Ensarî (r.a.) merfuan rivayet etmiştir ki: "Kubâ Mescidi'nde namaz kılmak umre gibidir," buyrulmuş.

İmam Ahmed ve İbn-i Mâce katlarında Sehl bin Hanif'ten şu sözle gelmiştir ki: **"Her kim evinde güzelce temizlenir, sonra Kubâ Mescidi'ne gelir ve orada namaz kılarsa, o kimseye umre sevabı kadar sevap verilir,"** buyrulmuş.

Aynı zamanda o diyara varan kimseye lâyık olan şudur: Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin münevver Ravza'sını ziyaret ettikten sonra orada bulunan mübarek eserleri, mübarek sayılan mezarları ziyaret etmeli. Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin namaz kıldığı mescidlere gitmeli, namaz kılıp dua etmeli. Ondan sonra Baki'a çıkmalı, yâni Medine'nin kabirliğine gitmeli. Orada olan mezarları ziyaret etmeli. Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin ve kendinden sonra vefat eden seçkin sahâbenin çoğu (Allah onların hepsinden razı olsun) orada gömülüdür. Kezâ Ehl-i Beyt'in seyyîdleri ve tabiîn orada vâki olmuştur.

İmam Mâlik'den rivayet edilmiş olduğu üzre Medine'de ulu ashâbdan on bin kişi vefat etmiştir. Onlar hep Baki'de gömülüdür. Kezâ mü'minlerin analarından Hadice ve Meymune'den başkası hep orada yatarlar. Hadice Mekke'de ve Meymune Serf nahiyesinde yatarlar. Allah onlardan razı olsun.

İmam Müslim rivayet etmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz, geceleyin Baki'a çıkardı da:

— **Esselâmü aleyküm ey mü'minler topluluğunun yurdu!** diye selâm verirdi.

Arif-i Billâh İbn-i Ebî Cemre (Allah sırrını kutlu kılsın), Resûlüllah Hazretleri'nin mescidine girdiği zaman namazdan başka yerde oturmazdı, ayak üzeri dururdu. Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin karşısında da daima ayak üzeri dururdu. Bir gün Baki'a çıkmak düşüncesi hatırına geldi. Sonra:

— Buradan nasıl giderim? Bu makamın kendisi ihtiyaç sahiplerine, isteklilere ve gönlü kırıklara Hak Teâlâ Hazretleri'nin açılmış kapısıdır, dedi. Böylece Peygamber Efendimizin şerefli huzurlarından gitmedi.

İbn-i Neccâr merfuan rivayet etmiştir ki: "**İki kabirlik, güneş ve ayın yer halkına ışık vermesi gibi gök halkına ışık verir. Birisi Medine kabirliği ve birisi de Askalân kabirliği,**" buyurmuşlar.

Kâ'bu'l-Ahbâr'dan rivayet edilmiştir ki, "Medine kabirleri Tevrat'ta yazılıdır. Bir kubbe gibidir, etrafında hurma ağaçları bitmiştir. Ona melekler memur olmuşlardır. Her ne zaman dolarsa alıp cennete dökerler, denilmiştir," diye buyurdu.

Ebû Hâtem'in rivayetinde İbn-i Ömer (r.a.), Fahr-i Âlem Hazretleri'nden nakletmiştir ki: "**Ben toprağı yarıp çıkanların ilkiyim. Sonra Ebû Bekir, sonra Ömer çıkar. Daha sonra ben Bâki kabristanına gelirim. Onlar benimle haşrolunurlar. Sonra Mekke halkını beklerim. Sonra haremeyn (iki harem) arasında haşr gerçekleşir,**" buyurmuşlar.

3. Fasıl

Peygamberimizin Âhiret Gününde Üstün Kılınması, Şefaat ve Mahmud Makamı ile Yüceltilmesi

Malûm olsun ki, Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri'ni nasıl yaradılışın başında sair peygamberlerden önce yaratmış ve ayrılma âleminde **"Ben Rabbiniz miyim?"** buyurduğunda **"Evet"** cevabını vermekte diğerlerinden önceliği almaya muvaffak etmişse geri dönüşte de başkalarından öne geçmeyi nasip kılmıştır.

Kabirden ilk kalkan, ilk şefaat eden, şefaati ilk kabul edilen, sücûda ilk mezun olan, Alemlerin Rabbi'nin cemâline ilk nazar eden, ümmetleri arasında kazâ eden peygamberlerin ilki olan, ümmetiyle Sırat'ı ilk geçen, cennete ilk giren ve ümmeti cennete ilk giren Fahr-i Kâinat Efendimiz olacaktır. Bunlardan başka daha nice sonsuz fazilet ve kerametlerle şereflendirilecektir. Bu cümleden biri, binekli olarak diriltilecektir. Mahmud Makamı ve Hamd Bayrağı, âlemlerin efendisi Resûlüllah Efendimiz'e mahsus kılınmıştır. Âdem aleyhisselâm ve ondan beri kim varsa hepsi O'nun bayrağının altına gelecektir. Arş önünde Hak Teâlâ Hazretleri'ne secde edecektir. O secdede Hak Teâlâ Hazretleri hiç kimseye nasip etmediği hamd ve senâyı Fahr-i Âlem Hazretleri'ne açıp Hak Teâlâ Hazretleri'ne onunla hamd ve senâ edecektir. Hak Teâlâ Hazretleri:

— **Ya Muhammed! Başını kaldırl İşte istediğin kadar al, şefaat et, şefaatin makbuldür!** buyuracaktır.

Tekrar şefaat ve secdeler edecektir. Yine Hak Teâlâ Hazretleri:

— **Ya Muhammedi Başını kaldır!...** diyecektir.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne edilen ikramlar cümlesinden biri de, Arş'ın sağında durmaktır ki, O'na mahsustur. Yaratıklardan hiç bir kimseye müyesser değildir. Bu mânâda öncekiler ve sonra gelenler O'na gıbta edeceklerdir.

Bir fazileti de peygamberler ve ümmetler arasında şahitlik etmesidir. Hepsi O'na gelip:

— Bizi gam ve kederden kurtarmak için şefaat eyle, yâ Resûlâllah! diyecekler.

Bütün mü'minler O'nun şefaatiyle cennete girecekler. Kimisine sırf cennete girmesi için, kimisinin derecelerini yükseltmek ve ikramlarını arttırmak için şefaat edecektir. Kevser havuzunun sahibi ve Vesîle'nin sahibi O olacaktır. Bunlardan başka fazilet ve kerametlerden nice hususla yüceltilecek ve ağırlanacaktır.

"İşte bu, Allah'ın bir lütfudur, onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir." (Hadîd sûresi: 57/21)

Kabirden ilk kalkanın O olduğunun delili İbn-i Ömer'in (r.a.) rivayet ettiği hadîstir ki, bu faslın hemen üstünde yazılmıştır. Biri de Ebû Hüreyre'nin hadîsidir ki, o Hazret: **"Ben kıyamet günü Âdemoğullarının efendisiyim. Bunu böbürlenmek için söylemiyorum. Hamd bayrağı benim elimdedir. Bunu böbürlenmek için söylemiyorum. Âdemoğullarından o bayrağın altında olmayan hiç kimse yoktur. Ben toprağı yarıp çıkanların ilkiyim,"** buyurmuştur.

Zikredilen her iki hadîste de kabirden ilk çıkanın Resûlüllah Efendimiz olduğu açıktır.

"Kıyâmet gününde Allah'ın emriyle İsrafil sûra üfleyip insanlar kendilerinden geçtikleri zaman ilk kendine gelen ben olacağım. Hazret-i Mûsâ'yı Arş'a yapışmış göreceğim. Bilemeyeceğim, Mûsâ kendinden geçenlere dahildi, aklı başından gitti de benden evvel mi kendine geldi, yoksa 'Rabbi dağa görününce dağ paramparça oldu ve Mûsâ da kendini kaybetti,'" (Arâf sûresi: 7/143) mucibince Tur dağında kendini kaybetmesiyle iktifa olunup burada **kendini kaybetmedi mi? Allah'ın müstesna tuttuklarından mı oldu?"** buyurmuşlardır.

Saak diye aklı başından gidip kendinden geçmeye derler. İfakat ise iyileşmek, kendine gelmek demektir. Bu rivayetlerde ifakat mahallinin hangi saaka'dan sonra olduğu beyan olunmamıştır. Ama Şa'bî, Zümer sûresinin tefsirinde nakletmiştir ki, Peygamber Efendimiz: **"Son nefhadan (üflemeden) sonra başını kaldıranların ilki benim,"** buyurmuşlar.

Bundan, muradın son saaka olduğu açıkça anlaşılır. Hadîs-i şerîfte **"Allah'ın müstesna tuttuklarından"** sözünden kasdedilen âyeti kerîmede: **"Sûra üflendiği gün göklerde ve yerde kim varsa hepsi korku içinde kalır. Ancak Allah'ın diledikleri müstesnadır,"** (Neml sûresi: 27/87) buyrulmasıdır.

Bazıları burada müşkülât görüp:

— Bütün halk nasıl kendinden geçer? Kendinden geçme, hissi olana göredir. Ölülerin ise hisleri yoktur, dediler.

Buna cevap vermişlerdir ki:

— Kendini kaybedenler dirilerdir, ölüler değildir. Onlar "Allah'ın diledikleri müstesnadır" istisnasına dahillerdir. Yâni "Kendilerine bundan önce ölüm gelmiş olanlar, işte ancak onlar, kendilerini kaybetmezler," demektir, demişlerdir.

İmam Kurtubî, bu cevaba meyletmiştir. Hadis-i şerifte Mûsâ için **"Allah'ın müstesna tuttuklarından"** olmak ihtimali verilmesi bu cevaba aykırı değildir. Zira peygamberler Allah indinde diridirler.

Hadîs-i şerif, İbn-i Merdeveyh'in naklinde Ebû Seleme'den şu ibare ile gelmiştir: **"Ben kıyamet gününde kabri yarılan kimselerin ilkiyim. Kabirden kalkarım da başımdan toprağı silkerim. Ondan sonra Arş'ın ayağına gelirim. Mûsâ'yı orada bulurum. Bilemem, Mûsâ toprağı kendi başından benden önce mi silkti yoksa o, Allah'ın istisna ettiklerinden miydi?"**

Âlimler istisna olunanların kimler olduğu hususunda on söz üzere ihtilâf etmişlerdir. Kimisi "Onlar meleklerdir" dedi, kimisi "Peygamberlerdir" dedi. Beyhakî, hadîsin tevilinde Hazret-i Mûsâ'nın "Allah'ın istisna ektiklerinden" olmasını tecviz etmede şu sözü ihtiyâr edip: "Benim katımda açıklaması şudur: Peygamberler, şehitler gibi diridirler. Birinci nefhada kendilerinden geçerler. Kendinden geçmenin mânâsı; her yönden ölü olmak demek değildir, belki şuurun gitmesidir," diye buyurdu.

Bazıları da "Murad, şehitlerdir," dediler. Halimi bunu ihtiyâr etmiştir. İbn-i Abbas'dan rivayet edilmiş olan budur. Zira Hak Teâlâ Hazretleri, şehitler hakkında:

"Ehyâun inde rabbihim yurzekune — Onlar diridirler, Rableri̇ katında rızıklanmaktadırlar," (Âl-i İmrân sûresi: 3/169) buyurmuştur.

Bundan başka sözler zayıftır, diye zikretmiştir.

Müfehhem sahibi Ebû'l-Abbas Kurtubî, "Doğrusu şudur ki, muradın hangisi olduğunu belirtmede sahih haber gelmemiştir. Hepsi muhtemeldir," demiştir.

Ama Tirmizi, *Tezkire*'de bunu itiraz edip: "Ebû Hüreyre'nin hadîsinde şehitler olduğunu belirtmede hadîs-i şerîf gelmiştir ve o sahih hadîstir," dedi.

Ebû Hüreyre'den (r.a.) gelmiştir ki: "Fahr-i Âlem Efendimiz, bu âyetten Cebrâil aleyhisselâma sual edip:

— Allah'ın kendinden geçmelerini dilemediği tâife kimlerdir? dedi.

Cebrâil aleyhisselâm da:

— Onlar şehitlerdir, diye cevap verdi," demiştir.

Hâkim, mezkûr hadîs için sahihtir, demiştir.

Bazıları da, "Bu tâifeden murad, Arş'ı götüren melekler, Cebrâil, Mikâil ve ölüm meleğidir. Ondan sonra bunlar vefat ederler. En sonra ölüm meleği vefat eder," dediler. Bazıları da, "Bunlar, cennette olan huri ve gılmân'dır," dediler. Ama bu sözlere itiraz olunup "Arş'ı taşıyan melekler, göklerde ve yerde sâkin olanlardan değillerdir. Zira Arş, bütün semâların üstündedir. Cebrâil, Mikâil ve Azrâil aleyhisselâmlar ise sâfîn-i müsebbihîn'den (Allah'ı tesbih eden saf varlıklardan) dir. Huri ve gılmân da cennettedir. Cennetse göklerden yukarı ve Arş'dan aşağıdır. Ve cennet başka bir âlemdir, beka için yaratılmıştır. Şüphe yoktur ki, o, Hak Teâlâ Hazretleri'nin fena (yok olma) için yarattığı şeylerden uzaktır," dediler.

Ondan sonra haberde gelmiştir ki, Hak Teâlâ Hazretleri, Arş'ı götüren melekleri, Mikâil'i ve Ölüm Meleği'ni öldürüp sonradan diriltecektir. Ama cennet ehli hakkında haber gelmemiştir. Fakat açık olan şudur ki, cennet ölmezlik yurdudur. Oraya dahil olana asla ölüm yetişmez. Dışarıdan girenlerin ölmesi kabilken böyle olunca orada yaratılanlara ölümün yetişmemesi daha uygun olur. Eğer sual olunup:

— **"Külli şey'in hâlikün illâ vechehu — O'nun varlığından başka her şey yok oldu,"** (K: 28/88) gereği şudur ki, zevâli olmayan Kadim Zât'tan başka her nesne yok olur. Bu takdirde cennetin kendisi de yok olup sonra cezâ (karşılık verme) günü için iade olunması lâzım gelir, denilirse bunun cevabı şudur:

— **"Küllî şey'in hâlikün illâ vechehu"** demenin mânâsı, "Her nesne ki, kabil-i helâktir, eğer Hak Teâlâ Hazretleri helâkini dilerse helâk olur. Ancak Hak Teâlâ Hazretleri kadîmdir, kadîmin fenası mümkün değildir," demek olur. En iyisini Allah bilir.

Cennette bulunan hurilerin ölmezliği sözünü şu da te'yid eder ki, onlar: "Biz ebedî kalıcılarız, ölmeyiz," demişlerdir. Nitekim hadîs-i şerifte gelmiştir. Hatıra gelmesin ki, onların hulûd (ebedî kalıcılık, ölmezlik) dediklerinden murad, kıyâmetten sonraki hulûd'dur! Zira bu mânâ yalnız onlarda değil, başkalarında da bulunur. Müşterek vasıflarla ise iftihar olunmaz.

Ebû'ş-Şeyh, *Kitâbu'l-Azm*'inde Vehb bin Münebbeh yolundan bir hadîs rivayet etmiştir ki, Hak Teâlâ Hazretleri, Sûr'u sırça (cam) saflığında berrak inciden yarattı. Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri: **"Kün — Ol!"** diye emretti. Hemen İsrâfil aleyhisselâm vücuda geldi. Ondan sonra: **"Sûr'u al!"** diye emretti. İsrâfil, Sûr'u aldı. O Sûr'un üzerinde bütün yaratıkların ruhlarının sayısınca delikler vardır. Ruhlar o deliklere girerler. Hepsi Sûr'da toplanırlar. Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri, İsrâfil'e emreder. İsrâfil, Sûr'u üfler*. Onda olan ruhların her biri çıkıp cesedine girer, diye buyrulmuştur

* Sûr, ney, kaval ve fulüt gibi üflemeyle çalınan bir borudur. Aslında bütün canlıları ayakta ve hayatta tutan ve alması hayat, vermesi ölüm olan Nefes-i Rahman'ın temsilî bir teşbihidir. Yoksa zahirî mânâda böyle maddî bir boru veya borazan yoktur. (S.N.)

Bu takdir üzre evvelâ Sûr'a üflenir. Tâ ki, ruhlar cesetlerine yine ulaşsınlar. Üflemenin Sûr'a izafe edilmesi hakikat ve cesetlere izafe edilmesi mecaz olur, demişlerdir.

Sahih-i Müslim'de Abdullah bin Ömer'in hadîsinden merfuan rivayet olunmuştur ki:

ثُمَّ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَلَا يَسْمَعُهُ أَحَدٌ إِلَّا أَصْغَى لِيتًا وَرَفَعَ لِيتًا ثُمَّ يُرْسِلُ اللَّهُ مَطَرًا كَأَنَّهُ الطَّلُّ فَيَنْبُتُ مِنْهُ أَجْسَادُ النَّاسِ ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ

"Sûr'a üflenir de onu işitenlerden bir kimse kalmaz hepsinin boynunun bir yanı aşağı öbür yanı yukarı gelir. Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri tall'a benzer bir yağmur gönderir. Ondan sonra halkın cesetleri yerden biter gibi çıkar. Sonra bir üfleme daha olur. Halk tamamen hayat bulup kalkarlar, nazar ederler," buyrulmuştur.

"Boyunlarının bir yanı aşağı, öbür yanı yukarı gelir" buyrulması, ölümden kinâyedir. Yâni can verip yanının üstüne düşer, demektir. Tall, şebnem (çiğ)dir. Çok zayıf yağmura da öyle derler. **"Kıyâmun yenzurûne — Kalkar, nazar ederler,"** sözüne iki ihtimal üzre mânâ vermişlerdir. Birisi, "Kalkıp etrafa şaşkınlar gibi bakınırlar," demektir. Biri de, "Kalkıp 'Eyvah bize ne olacak?' diye bekleşirler," demektir.

Darimî'nin naklinde Hazret-i Enes'den rivayet edilmiştir ki: **"Ben, insanlar diriltildikleri zaman onların ilk kabirden çıkanıyım. Mahşer arsasına geldikleri zaman onların önüne düşüp getiren benim. Sükût edip durdukları zaman onların hatibi benim. Hapsedildikleri zaman onlara şefaat eden benim. Kerametten** (yâni af ve mağfiretten) **ümitleri kesildiği zaman onlara müjde verici benim. Anahtarlar o gün benim elimde olacaktır. Hamd bayrağı benim elimde olacaktır. Ben Rabbime Âdemoğlunun en kerîmiyim. Beyz-i meknûn yahut dağılmış inciler gibi bin hizmetkâr, hizmet için beni tavâf edecektir,"** buyrulmuştur.

Beyz-i meknûn'dan murad, deve kuşu yumurtasıdır. Meknûn (saklı, gizli) denilmesi kanadının altında örtülü demektir. Arap tâifesi, sevgililerinin bedenlerini ona benzetirler.

Hâdiyü'l-Ervâh sahibinin rivayet ettiği hadîste: "Elbette Resûlüllah Efendimiz kıyamet günü dirilir ve Bilâl O'nun önünde ezanla nidâ eder," demişlerdir.

Zehâir-i Ukbâ'da Ebû Hüreyre'nin hadîsinde gelmiştir ki, Peygamber Efendimiz:

"Peygamberler kıyâmet gününde hayvanlar üzerinde (mahşere) gönderilirler. Salih Peygamber devesi üstünde haşrolunur. Fâtıma'nın iki oğlu (Hazret-i Hasan ve Hüseyin) benim Azbâ ve Kusvâ adlı develerimin üzerinde haşrolunurlar. Ben, Burak üzerinde haşrolunurum. O Burak'ın adımı, gözünün yetiştiği yerin nihayetidir. Bilâl, cennet develerinden birinin üzerinde haşrolunur," demiştir.

Taberanî'nin çıkardığı hadîsin özü de şudur: **"Peygamberler devâb (binek hayvanları) üzerinde haşrolunurlar. Ben, Burak üzerinde haşrolunurum. Bilâl, cennet develerinden bir deve üzerinde haşrolunur. Ondan sonra ezan okur. 'Eşhedü enne Muhammeden resûlüllah' dediği zaman önce ve sonra gelenlerden mü'minler ona şehadet ederler,"** diye buyurmuştur.

Bazı rivayette: "Peygamber Efendimiz Hazretleri, şerefli kabrinden yetmiş bin melek arasında diriltilip gönderilecektir," diye gelmiştir.

Nitekim bazı âlimler, Kâ'bu'l-Ahbâr'dan böyle nakletmişlerdir. Tafsili şudur ki, bir gün Kâ'b (r.a.), Hazret-i Âişe-i Sıddîka'nın (r.a.) huzuruna vardı. Mecliste bulunanlar, Resûlüllah Efendimiz Hazretlerini yâd ettiler. Kâ'b:

— Her sabah yetmiş bin melek iner, Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin şerefli kabrinin etrafına dizilirler. Kanatlarını vurup salâvat verirler. Akşam olunca onlar göğe çıkarlar. Yetmiş bin melek daha iner. Onlar da sabaha değin öyle ederler. Hâsılı gündüz yetmiş bin, gece yetmiş bin melek inip kıyâmete değin Peygamber Efendimiz Hazretleri'ni bu şekilde ziyaretten hâli olmazlar. Şerefli kabri yarılıp Fahr-i Âlem Hazretleri diriltildiği zaman yetmiş bin melek arasında dirilir. Onlar, O'na tazim ve tekrîm ederler, demiştir.

Hakim Tirmizî, *Nevâdiri'l-Usûl*'de İbn-i Ömer'in hadîsinden getirmiştir ki: "Bir gün Resûlüllah Efendimiz dışarı çıktı. Sağ yanında Ebû Bekir ve sol yanında Ömer (Allah onlardan razı olsun) vardı. Fahr-i Kâinat Efendimiz:

— **Kıyamet günü kabirden çıktığımız zaman da yine böyle çıkarız,** diye buyurdu," demiştir.

Tirmizî'nin naklinde Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki, Peygamber Efendimiz: **"Dirildiğimde bana cennet hullelerinden bir hulle giydirirler. Sonra Arş'ın sağ yanında dururum. Benden başka kimse o makamda durmaz,"** demiştir.

Câmiu'l-Usûl'ün rivayetinde: **"Ben, toprağı yarıp çıkanların ilkiyim. Sonra beni giydirirler..."** ibaresiyle gelmiştir. Kâ'b'ın rivayetinde: **"Yeşil bir hulle,"** diye gelmiştir.

İmam Buharî, *Sahihinde* İbn-i Abbas'dan şöyle nakletmiştir ki, âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri: "Anadan doğduğunuz gibi çıplak ve sünnetsiz haşrolunursunuz. O gün Allah'ın yaratıklarından ilk elbise giyen İbrahim'dir," diye buyurmuşlar.

Beyhakî'nin rivayetinde de: "**Cennet hullelerinden ilk elbise giydirilen Hazret-i İbrahim olacaktır. Ondan sonra bir kürsü getirilip Arş'ın sağ yanına koyacaklar. Sonra bana cennetten bir hulle getirip giydirirler ki, Âdemoğlu ona kıymet takdir edemez,**" diye gelmiştir.

Mezkûr hadîste Arş'ın sağ yanında kürsü üzerinde oturacağı da zikredilmiştir.

İbrahim aleyhisselâm'a Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nden önce elbise giydirilmekle ondan daha üstün olması lâzım gelmez. Bununla beraber ihtimaldir ki, Peygamber Efendimiz, kendisinin içinde vefat ettiği elbiselerle kabirden çıkar. Orada giydirilen kerâmet hullesi olabilir. Şu karineden dolayı ki, O'nu Arş'ın ayağı katında oturtacaklardır. Bu takdirde Hazret-i İbrahim'in önceliği, insanların geri kalanlarına göre olur, demişlerdir.

Halimi dedi ki: "Haberin açık mânâsı üzre İbrahim aleyhisselâm'a, Fahr-i Âlem Hazretleri'nden önce hulle giydirilir. Fahr-i Âlem Hazretleri'nin hullesi ondan daha yüce ve daha mükemmeldir; güzelliğiyle cebr-i noksân (eksiğini tamamlama) vâki olur."

Ebû Dâvud'un rivayetinde Ebû Saîd (r.a.) vefat edecek olduğunda yeni elbiselerini istedi. Getirdiler, giydi ve: "**Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nden işittim:**

— **Gerçekten ölü, öldüğü elbise içinde dirilir,*** **derdi,**" dedi.

Hâris bin Ebû Seleme ve Ahmed bin Münî' katlarında: "**Elbette onlar kefenleri içinde dirilirler ve kefenleri içinde birbirlerini ziyaret ederler,**" diye gelmiştir.

Zikredilen rivayetlerin zahirî mânâları birbirine aykırıdır. Ama bunların toplanıp birleştirilmesi şu yolla kolay olur: Bazı ölüler çıplak ve bazıları giyimli haşrolunurlar. Yahut hepsi çıplak haşrolunup peygamberlere elbise giydirilir. Onlardan da ilk İbrahim aleyhisselâm'a giydirilir. Yahut kabirlerden, vefat ettikleri sırada arkalarında bulunan elbiselerle kalkıp sonradan onlar arkalarından dökülür de çıplak haşrolunurlar. Ondan sonra ilk elbise giydirdikleri Hazret-i İbrahim aleyhisselâm olur. Bunlar hep mümkündür, demişler.

Bazıları da Ebû Saîd'in hadîsini şehitlere hamletmişlerdir. Bu takdirde şehitler hakkında buyrulmuş olur da Ebû Saîd umuma hamletmiş olur.

Haşr:

Malûm olsun ki, âlimler, insanların ne şekilde haşrolunacakları hususunda ihtilâf etmişlerdir. Haşr'ın mânâsı, birbirinden farklı ve dağınık şeyleri sürüp bir yere ge-

---

* Hadîs-i şerifin Ledünnî anlamı: "Bir kişi ten elbisesi içinde manen ölür ise aynı elbise içinde manen dirilir," demektir. Ölmek, fenâ; dirilmek, beka karşılığıdır. (S.N.)

tirmektir. Sahih-i Buharî'de Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri: "**İnsanlar üç şekil üzre haşrolunurlar:**

1. Râğıblar ve râhibler (rağbet ediciler ve korkucular) **oldukları halde haşrolunanlar.** (Yâni bir kısmı Mahşer arsasına rağbet ederek ve bir kısmı korkarak gelir).

2. İkişer, üçer, dörder ve onar develere bindirilip haşrolunanlar.

3. Geri kalanları ki, bunları cehennem ateşi haşreder. Yâni arkalarından bir ateş peyda olur da bunları haşir yerinden yana sürer. Gündüz nerede istirahat ederlerse o da orada durur. Gece onlar nerede yatarlarsa o da orada yatar. Onlar nerede sabahlarsa o da onlarla beraber orada sabahlar. Onlar nerede akşamlarsa o da onlarla beraber orada akşamlar," buyurmuşlardır.

Anlaşılan şudur ki, her nereye gitseler arkalarından yetişir. Onlar uzaklaşmak için kaçarlar, o yetişir, yanlarına gelir. Bu üslûp üzre süre süre Mahşer'e getirir, demektir. İmam Halimi şuna meyletmiştir ki: Bu haşr, kabirden çıkma zamanında olur. Yâni Doğu ve Batı diyarında olan ülkelerin halkı, kabirlerinden kalktıklarında Mahşer arsasına bu üslûp üzre getirilirler. İmam-ı Gazalî "Böyle olacak" diye hükmetmiştir.

Bazıları, "Şeyhayn'ın nakillerinde İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'nden rivayet edilmiş olan üslûp üzre haşrolunurlar," dedi. Yâni çıplak, yalıncak ve sünnet olunmamış olarak anadan doğduğu şekil üzre haşrolunurlar. Ondan sonra durağa gelince halleri birbirinden farklı olur, demişlerdir.

Kâfirler yüzleri üzre haşrolunurlar. Bir kişi, Fahr-i Âlem Hazretleri'ne:

— Yâ Resûlâllah! Yüzü üzerine nasıl haşrolunur? dedi.

Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri:

— Dünyada iki ayağı üzre yürüten Tanrı, kıyamet gününde yüzü üstüne yürütmeğe kadir değil midir? diye buyurdu.

İmam Nesâî'nin naklinde Ebû Zer (r.a.), merfuan rivayet etmiştir ki, Peygamber Efendimiz Hazretleri: "**Gerçekten insanlar üç bölük olarak haşrolunurlar:**

1. Bir bölüğünü davarlarına binip yemeklerini yemiş ve elbiselerini giymiş olarak haşrederler.

2. Bir bölüğünü de melekler, yüzleri üzeri sürüyerek haşrederler.

3. Bir bölüğü de yaya yürüyerek ve koşarak haşir yerine gelirler. Onları bu üslûp üzre haşrederler," buyurmuşlar.

Şeyhayn'ın rivayetlerinde: "**Kıyamet gününde haşir, ak undan yapılmış kursa** (daire şeklinde yuvarlak ve yassı çörek) **gibi bir yer üzerinde olacaktır. Orada hiç bir kimsenin ilmi yoktur,"** buyrulmuştur.

Hadîsin metninde geçen "Afrâ", ak demektir. Ama o aka derler ki, çok beyaz olmaz. Onun için pâk un çöreğine teşbih buyurmuşlardır.

Hâkim'in naklinde Ukbe bin Âmir'in rivayetiyle gelenin özü şudur ki: "Kıyamet gününde güneş yere yakın gelir. Halk hararetinden terler. Ter, kiminin baldırının ortasına çıkar. Kiminin dizine çıkar. Kiminin böğrüne çıkar. Kiminin omzuna çıkar. Kiminin ağzına çıkar," dedi ve mübarek eliyle ağzını işaret buyurdu.

Kimi de: **"Ter örter, dedi ve mübarek elini başının üstüne koyup işaret etti,"** demiştir.

İmam Müslim katında da bu hadîsin şahidi vardır. Mikdâd bin Esved'in hadisinde gelmiştir ki: "Kıyamet gününde güneş halkın yakınına gelir. Hattâ bir mil miktarı yere gelir de orada durur. Ondan sonra halk, amelleri miktarınca ter içinde olurlar," buyrulmuş.

Gerçi güneşin yeri felektir. Ama kıyâmet gününde Allah'ın emriyle felekten ayrılıp da mahşer halkının üzerinde asılı durması mümkündür. Allah, dilediğini yapmaya kadirdir.

Şeyh İbn-i Ebî Cemre (Allah sırrını kutlu kılsın) nin buyurduğu üzre: "Hadîsin zahirinden bu halin bütün insanlara teşmil edildiği anlaşılır. Ama böyle değildir. Zira bazı hadîsler delâlet etmiştir ki, bu hal bazı insanlara mahsustur. Peygamberler, şehitler ve Allah'ın dilediğinden bazı kullar müstesnadır. O belâya mübtelâ olanların en beteri kâfirler olur. Onlardan sonra büyük günah işleyenler olur. Ondan sonra Allah'ın dilediği kim ise onlar olur."

Ebû Ya'lâ'nın rivayetinde Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki, Peygamber Efendimiz: "Halk, âlemlerin Rabbi'nin huzurunda elli bin yıl miktarı günden yarım gün miktarına kadar dururlar. Müminlere Hak Teâlâ Hazretleri kolaylaştırıp onlara, güneşin devrildiği zamandan batıncaya kadar geçen zaman ne miktarsa o denli gelir. Onlar, bekleme elemini kâfirler gibi çekmezler," diye buyurmuşlar.

Nihayet yukarıda geçtiği üzre belâların en şiddetlisi, kâfirlere ve büyük günah sahiplerine olacaktır. Salih kullar, o sıkıntı ve şiddetleri görmezler. Allah'ın lûtfuyla onlara zorluklar kolaylaşır.

İmam Ahmed ve başkaları Ebû Hüreyre'den rivayet etmişlerdir ki: "Halk haşrolunup kırk yıl gözlerini göğe dikerek dururlar. Gam ve sıkıntının şiddetinden ter onları gemler (ağızlarını kaplar), konuşmaya mecalleri olmaz," buyrulmuş.

Sahih-i Buharî'de Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri: "Kıyamet gününde halk öyle ter dökerler ki, terleri yeryüzünden yetmiş arşın yükselir ve kendilerini gemler (ağızlarını kaplar), tâ kulaklarına yetişir," buyurmuşlar.

Beyhakî'nin naklinde İbn-i Mes'ud (r.a.) Hazretleri'nden gelmiştir ki: "Halk haşrolunduğu zaman kırk yıl gözlerini göğe dikip dururlar, konuşamazlar. Güneş başlarının üstünde olur. Hattâ iyisini ve kötüsünü ter gemler (ağızlarını kaplar)," buyurmuşlar.

Bu da daha önce İmam Ahmed'den rivayet edilmiş olan hadîsin mânâsındadır. Fakat bunda terden konuşamamak derecesinin iyiye ve kötüye teşmil edilmesi vardır.

Taberânî'nin İbn-i Ömer (r.a.)den rivayet ettiği hadîste: "Haşir günü, mü'mine gündüzün bir saat miktarından az olur," diye buyrulmuştur.

Abdullah bin Amr bin Âsî'den gelmiştir ki: **"Terin ağzına uyân (gem) vurduğu kimse kâfirdir,"** buyurmuşlar.

Hâsılı bu hal mü'minlere olmaz, kâfirlere olur. Terin gem vurmasının mânâsı ağza yetişip konuşmaktan men etmesidir.

Beyhakî'nin naklinde yine onlardan kuvvetli senetle rivayet edilmiştir ki: "O gün insanların sıkıntı ve kederi o kadar şiddetli olur ki" hattâ ter, kâfirlerin ağzına gem vurur," demişler.

Bunun üzerine bazıları sual edip:

— Ya o zaman mü'minler nerede olurlar? dediklerinde:

— **Altın kürsüler üzerinde otururlar ve üzerlerine bulut gölge salar,** diye buyurmuşlar.

Ebû Mûsâ'dan kuvvetli senetle rivayet edilmiştir ki: "Kıyâmet gününde güneş halkın başlarının üzerine gelir ve amelleri onlara gölge salar," diye buyurmuşlar.

Hâsılı sâlih ameller Allah'ın emriyle cisim sûretine bürünüp sahiplerine gölge verici olacaktır. Mezkûr mânâda değişik ibarelerle çok hadis-i şerifler gelmiştir. Kıyâmetin şiddet ve sıkıntıları kâfirlere mahsustur. Mü'minler, Allah'ın lûtfuyle ondan kurtulmuş olurlar. Ama bu söze mağrur olmamak gerekir. Zira mü'minler, sadece "Ben mü'minim!" demekle olmaz, İmana lâyık olan şartlara riayet edici olmak gerektir. Zira İmam Kurtubî:

"Mü'minden murad, imanı kâmil olandır. Zira Mikdâd'ın ve başkalarının hadîslerinin delâlet ettiği üzre onlar da amelleri bakımından birbirinden farklı derecelerde olurlar," demiştir. İşin hakikatini Allah bilir.

Ebû Ya'lâ'nın rivayetinde: **"Kıyâmet günü terden ağzı gemlenen bir kişi:**

— Ya Rab! İstersen beni cehenneme sür, yeter ki, bu ıstıraptan kurtar! der," diye gelmiştir.

Bu rivayette açıktır ki, bu ter ıstırabı mahşerde, bekleme yerinde olur. Düşünmek gerekir ki, o gün ne belâlı bir gündür. Halkın orada kalblerinin harareti ne de-

receye varacaktır! Suya ihtiyaçları ne denli olacaktır. Sabittir ki, o gün âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri'nin havuzundan başka yerde teşne dillere (susamış gönüllere) suya kanma müyesser değildir. Ondan içen susamış kimse, asla susuzluk görmez. Ondan içmeyen de asla suya kanmaz. Nitekim Bezzâr'ın hadîsinde Enes bin Mâlik'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "**Her kim ondan içerse ebediyyen susamaz. Her kim ondan içmezse ebediyyen suya kanmaz,**" buyurmuştur.

Tirmizî'nin rivayetinde Sevbân'dan nakledilmiştir ki: "**Kevser havuzuna gelenlerin çoğu Muhacirler tâifesinin fakirleridir,**" buyurmuşlardır.

Şeyhayn'ın rivayetlerinde: "**Havuzumun uzunluğu bir aylık yol miktarıdır. Suyu sütten ak ve miskten hoş kokuludur. Onun bardakları gökteki yıldızların sayısıncadır. Ondan içen bir kimse asla susamaz,**" buyrulmuştur.

Yine Müslim'in rivayetinde: "**Ve zevâyâhu sevâun — Onun köşeleri eşittir,**" ibaresiyle gelmiştir. Murad, herhangi bir köşesinden ölçülse karşısı bir aylık yol miktarı yerde olur, demektir. Bundan, o şerefli havuzun yuvarlak olması lâzım gelir.

İbn-i Hacer'in dediği üzre havuzun mesafesinin ölçülmesinde vâki olan ihtilâfları uzunluk ve genişlik ihtilâfına hamletmek tevilini mezkûr ibare men eder. Bazı rivayette: "**Kâbe ile Beyt-i Mukaddes arası kadar,**" diye buyrulmuştur. Bazı rivayette: "**San'a ile Medine arası kadar,**" buyrulmuştur. Kimisinde de: "**San'a ile Busrâ arası kadar,**" buyrulmuştur. Bunların zahirinden birbirine aykırılık anlaşılır. Bazıları bu aykırılığı gidermek için "Mezkûr rivayetlerin kimi uzunluğuna, kimi genişliğine göredir," demişler. Ama "**Onun köşeleri eşittir**" ibaresinin bu anlayışa mâni olduğu açıktır.

Muhalefet tevehhümünün giderilmesi, İmam Nevevî'nin buyurduğu üzre şudur ki, en az mesafenin zikri en uzun mesafenin zikrine aykırı ve zıt değildir. En uzun miktarlar sahih hadîsle sabit olmuştur. Bunda bir ihtilâf yoktur.

Kevser Havuzu:

Kevser Havuzu, sadece Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne mahsus olup diğer peygamberlerin havuzları olmadığı daha önce zikrolunmuştu. En meşhur olan rivayetler beyan olundu. Ama bazı rivayetlerde diğer peygamberlerin de havuzları bulunduğu haberi gelmiştir. Bunların doğruluğu kabul edildiği takdirde Peygamber Efendimiz Hazretleri'ne tahsis edilmiş olan, o havuzdur ki, onun suyu Kevser ırmağından gelip dökülür. Zira başkası hakkında onun eşi ve benzeri naklolunmamıştır. Kevser sûresinde Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne onunla iltifat buyrulmuştur. Yâni, "**Biz sana Kevser'i vermedik mi?**" diye Kevser'in bağışlandığı ifade buyrulmuştur.

İmam Kurtubî, *Müfehhem*'de zikretmiştir ki: "Her mükellefe, Hak Teâlâ Hazretleri'nin Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne Kevser Havuzu'nu tahsis ettiğini bilmek

ve tasdik etmek vacibtir. Hadîs-i şerîflerde o Havuz'un ismi, sıfatı ve şarabı tasrih buyrulmuştur. Bunların toplamından kesin bilgi hâsıl olur. Zira ulu sahâbeden otuz kişiden fazla kimse rivayet etmişlerdir. *Sahihayn*'da yirmiden fazlasının rivayeti zikredilmiştir. Geri kalanı diğer hadîs kitaplarında gelmiştir. Nakli sıhhat, rivayet edenleri de şöhret ve kuvvet üzredir. Ulu sahâbeden, tabiînin büyüklerinden ve sâlih selef-ten nice kimseler rivayet edegelmişlerdir. Netice olarak isbatında selef ve halef ittifak etmişlerdir. Allah onların hepsinden razı olsun."

Müslim'in naklinde Ebû Hüreyre Hazretleri'nden merfuan gelmiştir ki: "**Benim ümmetim Kevser Havuzu'nda bana gelirler. Ben ümmetimden başkasını oradan kovarım. O adam gibi ki, kendi develerini suvarırken başkasının develerini kovar.** Yâni oradan sürüp içmelerine mâni olur," buyurmuşlar.

— Yâ Resûlâllah! Bizi tanır mısın? dediler.

Peygamber Efendimiz:

— Evet, sizi tanırım. Zira sizin nişanlarınız vardır. Sizden başka bir kimsenin o nişanı yoktur. Siz bana abdest suyu eserlerinden alnı akıtmalı ve ayakları sekili atlar gibi geleceksiniz, dedi.

Alnı akıtmalı diye o ata derler ki, alnında beyaz yer olur. Ayakları sekili diye de ayaklarında beyazlık olan ata derler. Kasdedilen, "Abdest suyu dokunan yerleriniz beyaz ve nuranî olacaktır. Ümmetimin nişanı odur," demektir.

Hadîs-i şerifte zikredilen kovmanın hikmeti, ya diğer nebilerin ümmetlerini kendi nebilerinin havuzuna göndermek içindir. Bundan da murad o nebilere riayet etmek, onları saymaktır. Yahut "Kovarım" demesi, Kevser şarabından içmeye lâyık olmayanlara göredir. Yoksa cimrilik ihtimali yoktur. Hâşâ ve kellâ...

Ebû Sa'd, *Şerefü'n-Nübüvve* adlı kitabında rivayet etmiştir ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri şöyle buyurmuşlar: "Benim havuzumun dört rüknü vardır. Halka oradan içirilir. Birinci rükün Ebû Bekir'in elindedir. İkinci rükûn Ömerü'l-Faruk'un elindedir. Üçüncü rükûn Osman Zü'n-Nureyn'in elindedir. Dördüncü rükûn Aliyyü'l-Murtaza'nın elindedir. Bir kimse Ebû Bekir'i sever ve Ömer'i sevmezse ona Ebû Bekir Kevser şarabı içirmez. Bir kimse Osman'ı sever ve Ali'yi sevmezse ona Osman Kevser şarabı içirmez."

Geylânî de böyle rivayet etmiştir. Ama Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri'nin Şefaat ve Mahmud makamı ile üstün kılınmasına delil şudur ki, Hak Teâlâ Hazretleri kerîm kitabında: "**Asâ en yeb'aseke rabbüke makamen muhmûden — Sen dirilir dirilmez Babbin sana çok övülmüş bir makam verecektir,**" (İsrâ sûresi: 17/79) buyurmuştur.

Müfessirler ittifak etmişlerdir ki, "Asâ" kelimesi, Hak Teâlâ Hazretleri'nden vacibtir. Yâni Tanrı Teâlâ Hazretleri'nin kelâmında geçse elbette bir şeyin husulünu ge-

rektirir. Burada da Fahr-i Âlem Hazretleri'ni Mahmud Makamı'na göndermek hususunda zikredilmiştir. Mânâsı, elbette Fahr-i Kâinat Hazretleri'ni Mahmud Makamı'na göndermektir.

Maânî ehli buyurmuşlardır ki: "Zira asâ kelimesi itmâı (teşviki) ifade edicidir. Bir kimse bir insanı bir şeye itmâ etse, ondan sonra mahrum eylese onu aldatmış olur. Hak Teâlâ Hazretleri ise kimseyi aldatmak mânâsından münezzehtir."

* * *

Mahmud Makamı ne demektir? diye birkaç kavil üzre ihtilâf etmişlerdir:

1. Biri şudur ki, "Şefaat makamıdır" dediler. İmam Vahidî'nin buyurduğu üzre müfessirlerin ittifakı, şefaat makamı olduğu üzerindedir. Nitekim Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, bu âyet-i kerîme hususunda: **"O, ümmetime şefaat ettiğim makamdır,"** buyurmuştur.

İmam İbn-i Hatîb: "Kelime bu mânâyı belirticidir," demiştir. Zira bir insan, ancak kendisine bir hamd eden hamd ettiği zaman Mahmud (hamd edilen) olur. Hamd ise in'am üzre olur. Yâni kendisine bir nimet bağışlanması üzerine olur. Böylece mezkûr makamda Peygamber Efendimiz Hazretleri halka in'am edip onların da O'na hamd etmesi lâzımdır. O in'amın da şefaat olması gerektir. O in'am, dinin tebliği ve şeriatın öğretilmesi değildir. Zira onları dünyada etmiştir.

Şefaat olduğu kesinleştikten sonra o şefaatin de azâbı düşürmek için olması gerektir. Nitekim sünnet ehlinin mezhebi budur. Zira insanın cezadan kurtulmaya ihtiyacı, sevap fazlalığına ihtiyacından daha büyüktür. Kurtuluş için olan şefaat, fazlasını kazanmak için olan şefaattan daha büyüktür. Bunların şükürleri de bu itibar üzredir. Hâsılı âyet-i kerîmeden anlaşılan şudur ki, bu makamda Peygamber Efendimiz Hazretleri'ne en üstün, en büyük ve en kâmil hamd (övgü) hâsıl olur.

Sahih-i Buharî'de de gelmiştir ki, Fahr-i Âlem Hazretleri'ne Mahmud Makamı'ndan sual ettiler. **"Hüve'ş-şefâatü — O, şefâattir,"** diye buyurdu.

Yine *Sahihi-i Buharî*'de yazılıdır ki: **"Kıyamet günü insanlar diri olarak güçlüklere sabrederler. Bütün ümmetler tâbi oldukları nebilere gider, 'Ey filân, bize şefaat et,' derler. Nihayet bana gelirler. İşte o Mahmud Makamı'dır,"** buyurmuşlar.

Bundan da açıkça Mahmud Makamı'nın Şefaat Makamı olduğu anlaşılır. Bu mânâyı te'kid edenlerden biri de şudur ki, meşhur duada: **"Veb'ashu makamen mahmûden yeğbituhu'l-evvelûne ve'l-âhirûne — Onu, öncekilerin ve sonrakilerin gıbta ettikleri Mahmud Makamı'na ilet,"** denilir.

"Makamen" kelimesi zarfiyet üzre mansûbdur. Bu takdirde söz, **"Veb'ashu yevme'l-kıyâmeti feakimhu makamen mahmûden — Kıyamet günü Onu dirilt ve**

Mahmud Makamı'na geçir," demek olur. Mefulün-bih olması ve hâl olması da câizdir. Bu takdirde **"O makamın sahibi olarak dirilt,"** demek olur, demişlerdir.

Tayyibî: **"Makamen** kelimesi harf-i tarifsiz kullanıldı, yâni tenkîr olundu. Zira böyle olması mânâca daha büyük ve ifadece daha kapsamlıdır. Sanki **'Makamen mahmûden bi-külli lisâni — Her dilden çok övülen makam,'** demektir," diye buyurdu.

2. Huzeyfe (r.a.) dedi ki: "Hak Teâlâ Hazretleri, Âdemoğullarını bir yere toplar. Orada hiç bir kimse konuşmaz, sessiz ve dilsiz olup dururlar. İlk dâvet olunan, âlemlerin hocası Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'dir. O Hazret de:

"Lebbeyke ve sa'deyke ve'l-hayru fî yedeyke ve'ş-şerru leyse ileyke ve'l-mühtedâ men hedeyte ve abdüke beyne yedeyke ve bike ve ileyke ve lâ melcee minke illâ ileyke tebârekte ve teâleyte sübhâneke rabbel-beyti — Buyur, Allahım! Kutluluk sana mahsustur, hayır senin huzurundadır, şer sana ait değildir, senin hidâyet ettiğin hidâyet bulur, senin kulun seninledir ve senin içindir. Senden başka sığınacak kimse yoktur. Sen kutlusun ve yücesin. Ey Ev'in Rabbi! Seni noksan sıfatlardan tenzih ve kemâl sıfatlariyle takdis ederek anarım," diye cevap verir.

"Sen dirilir dirilmez Rabbin sana Mahmûd (çok övülmüş) makamını verecektir," (İsrâ sûresi: 17/79) âyet-i kerîmesinden murad budur."

İbn-i Mendeh, mezkûr hadîs için: "İsnâdı sahih ve rivayet edenlerin sözüne güvenilir kimseler olduğunda ittifak vardır," demiştir.

İmam Râzî: "Birinci söz daha uygun ve önde gelir. Zira Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin şefaate çalışması, insanların hamde (övmeye) çalışmalarını ifade edici olur. Bu takdirde Mahmûd (çok övülen) olur. Ama mezkûr duadan hâsıl olan sevaptır, hamd değildir," diye buyurdu.

3. Bu üçüncü söze göre Mahmûd makamı demek, âkıbette övülen makam demektir, dediler. Ama Fahr-i Râzî, bu sözü de zayıf saymıştır. Zira bu, mecâz yoluna gitmektir.

4. Mahmûd Makamı, Peygamber Efendimiz Hazretleri'ni Arş yahut Kürsü üzerinde oturtmaktır, dediler.

İbn-i Mes'ud (r.a.): **"Allah, Muhammed Efendimiz Hazretleri'ni Arş üzerine oturtur,"** buyurmuştur. Mücâhid'den rivayet edilmiştir ki: **"Onu kendisiyle beraber Arş üzerinde oturtur,"** demiştir.

İmam Vahidî bu sözü kuvvetle inkâr edip: "Bu söz, asılsız, ürkütücü ve haddi tecâvüz edicidir. Kitab'ın kesin hükmü, bu tefsirin bozukluğunu haykırıcıdır. Nice açıklama şekli işaret eder ki, bu söz bozuktur.

Bu açıklama şekillerinden biri şudur ki, ba's (diriltme), iclâs'ın (oturtmanın) zıddıdır. "Göğsü üstüne çökmüş hayvanı yahut oturmuş insanı ba's ettim" demek, "kaldırdım" demektir. "Allah ölüyü ba's etti" demek, "Onu kabrinden kaldırdı" demektir. O halde ba's kelimesini iclâs (oturtma) ile tefsir etmek zıddiyle tefsir etmek olur ki, bu da bozuktur.

İkincisi şudur ki, eğer Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Âlem Hazretleri de yanında oturmak üzere Arş üzerinde oturursa sınırlı ve sonlu olması lâzım gelir. Böyle olan bir varlıksa muhdes (sonradan meydana gelmiş) olur. Allah böyle bir şeyden ulu ve çok yücedir.

Üçüncüsü şudur ki, Allah "Makam-ı Mahmûd" demiştir "Mak'ad-ı Mahmûd — Çok övülen oturma yeri" dememiştir ki, oturmaya delâlet etsin. Belki sözün delâleti, oturmaya değil, ayakta durmayadır. Yâni Makam kelimesinin mânâsı, "Üzerinde kıyam edilen (ayakta durulan) yer" demektir.

Dördüncüsü şudur ki, "Sultan, filânı ba's etti," deseler, mühim işlerini yoluna koymak ve düzenlemek için onu bir kavme gönderdi, demek anlaşılır. Yoksa "Onu kendisiyle beraber taht üzerine oturttu" demek anlaşılmaz. O halde sâbit oldu ki, bu söz sâkıttır. Buna ancak aklı az ve dini yok olan meyleder," demiştir.

Ama ikinci söze itiraz edip demişlerdir ki: "Hak Teâlâ Hazretleri, Arş üzerinde niteliksiz cülûs eder (oturur). Yâni oturmanın nasıl olduğu belirtilmeksizin oturur. Nitekim kendi mukaddes nefsinden böyle haber vermiştir. Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri'nin oturtulması ise ona Rubûbiyet sıfatının verilmesini gerektirmez ve onu kulluk sıfatından çıkarmaz. Belki yerini yükseltmek ve halk üzerine onu daha şerefli kılmak olur. Ve **"Meahu — Onunla beraber"** demekten murad, **"İnnellezîne inde Rabbike — Rabbinin yanında olanlar,"** (Arâf sûresi: 7/206) kavlinde ve **"Rabbi'bni-lî indeke beyten fî'l-cenneti — Ey Rabbim! Bana cennette senin yanında bir ev yap,"** (Tahrîm sûresi: 66/11) kavlinde olan "beraberlik"tir. Maksat, rütbe, mevki ve derece yüksekliğidir, mekân değildir," dediler.

Şeyhülislâm İbn-i Hacer: "Mücâhid'in **'Onu kendisinin yanında Arş üzerine oturtur,"** demesi, gerek nakil cihetinden ve gerekse anlayış cihetinden def edilmiş değildir," demiştir. İbn-i Âtiye de: "Mezkûr söz lâyık olan mânâya yorulduğu zaman İbn-i Hacer'in sözü gerçektir," diye buyurmuştur.

Ama Vahidî, mezkûr sözün inkârında mübalâğa etmiştir. Onun katında hiç câiz olan şeylerden değildir.

Bazıları Ebû Dâvud'dan nakletmişlerdir ki: "Bunu inkâr eden töhmet altında kalır," demiş. İmam Sa'lebî katında İbn-i Mes'ud (r.a.) Hazretleri'nden gelmiştir ki: **"Elbette Muhammed, kıyamet günü Rabbinin huzurunda Kürsü üzerine oturur,"** diye buyurmuş. Ebû Şeyh katında da İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri'nden böyle gelmiştir.

O halde ihtimaldir ki, izafet, şereflendirme izafetidir. Mücâhid'den ve başkalarından rivayet edilenin de bu mânâya yorulması gerektir. Şu da muhtemeldir ki, Mahmûd Makamı'ndan murad, Şefkat Makamı'dır. Nitekim meşhur olan söz de öyle olduğu üzerindedir. Ve iclâs (oturma) dedikleri, Vesile diye tabir edilen rütbe olur. Bazıları böyle demişlerdir. Şu da ihtimaldir ki, iclâs, şefaate izin için alâmetten ibarettir.

Eğer sual olunup:

— Mahmûd Makamı Şefaat Makamı olduğu takdirde şefaat hangi şefaattir? denilirse cevabı şudur ki:

Hadîs-i şeriflerde gelen şefaat iki nevidir:

1. Kazâ (hesap sorma ve ceza verme) faslında gerçekleşen umumî şefaat.

2. Günahkârları cehennemden çıkarmak için gerçekleşen şefaat.

Fakat mezkûr sözlerin gereği şudur ki, murad, şefaat-i uzmâ (en büyük şefaat) tir. Yâni birinci şefaat olmasıdır. Zira Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri'ne Hamd Bayrağı'nın verilmesi, O'nun Hakk'ın huzurunda senâ edip konuşması ve Kürsü üzerinde oturması, hep Mahmûd Makamı'nın sıfatındandır ki, orada halk arasında kazâ (hesap sorulma ve muhakeme edilme) için şefaat olunur. Günahkârları ateşten çıkarmak için olan şefaat, bu büyük şefaatin tâbilerindendir, demişlerdir.

Bazı Mutezile ve Haricîler, günahkârları cehennemden çıkarmak için olan şefaati inkâr edip bunun delili olarak: **"Femâ tenfeuhüm şefâatü'ş-şâfiîne — Artık onlara, şefaat edicilerin şefaati fayda vermez,"** (Müddessir sûresi: 74/48) âyetine ve ayrıca: **"Mâ lizzâlimîne min hamimin ve lâ şefiîn yutâu — Zalimler için ne bir dost ve ne de sözü geçen bir şefaatçi vardır,"** (Mü'min sûresi: 40/18) âyetine yapışmışlardır.

Sünnet ehli, buna cevap verip: "Bu âyetler kâfirler hakkında indi," demişlerdir.

Kadı Iyâz dedi ki: "Sünnet ehli mezhebinde şefaat aklen câiz ve naklen vacibtir. Zira Hak Teâlâ Hazretleri'nin sarih sözü gelip buyurmuştur ki: **"O gün Rahmân'ın kendisine izin verdiği ve sözle kendisinden hoşnut olduğunu bildirdiği kimseden başkasının şefaati fayda vermez."** (Tâhâ sûresi: 20/109)

Başka bir yerde de: **"Onlar, ancak Allah'ın kendisinden hoşnut olduğu kimselere şefaat ederler,"** (Enbiyâ sûresi: 21/28) buyurmuştur.

Bunlardan açıkça anlaşılır ki, Hak Teâlâ Hazretleri'nin izniyle ve rızasiyle günahkârlara şefaat vâki olur."

Şefaat hakkında eserler o kadar çok gelmiştir ki, tevatür derecesine ulaşmıştır. Mü'minlerin anası Ümmü Habîbe (r.a.), Peygamber Efendimiz Hazretleri'nden rivayet etmiştir ki: **"Ümmetimin benden sonra ne hale geldiğini, kiminin kimisinin kanını döktüğünü ve Allah tarafından onlardan önceki ümmetlerin başına gelenle-**

rin onların da başına geleceğini gördüm de Allah'dan başka kıyamet gününde şefaat vermesini istedim. O da verdi," dıye buyurmuşlar.

Hadîs-i şerif açıkça delâlet eder ki, kıyâmet gününde şefaat makamı Fahr-i Âlem Hazretleri'ne verilmiştir.

Ayrıca: **"Her peygamberin kabul edilmiş bir duası vardır. Ben, duamı, âhirette ümmetime şefaat için bıraktım,"** buyrulmuştur.

Enes'in rivayetinde: **"Ben duamı ümmetime şefaat kıldım,"** ifadesiyle gelmiştir.

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne:

— Şefaat hakkında sana ne emir geldi? Ne mertebeye dek şefaat edersin? diye sordum.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri:

— Benim şefaatim, kalbi lisanını tasdik eder olduğu halde muhlisen Allah'dan başka ilâh olmadığına şehâdet eden her kişi içindir, diye buyurdu," demiştir.

Hâsılı, "Ne denli günahkâr ve mücrim olursa olsun Allah'a iman ettikten sonra ona şefaat ederim. İman ehline şefaatim umumîdir," demek olur. Allah bize, kerîm Peygamber Muhammed Mustafa sallâllahü aleyhi ve sellem Efendimizin şefaatini müyesser eylesin.

İmam Buharî ve İmam Müslim'in nakillerinde Ebû Hüreyre (r.a.) Hazretleri'nden rivayet edilmiş olan şefaat hadîsinin hikâyesi şöyledir: "Bir gün Resûlüllah Efendimiz Hazretleri:

— Ben, kıyâmet gününde insanların efendisiyim. Bilir misiniz, bu nedendir? buyurdu.

Ondan sonra:

— Tanrı Teâlâ Hazretleri, önce ve sonra gelenlerin hepsini bir arsaya toplar. Halk öyle bir yere gelirler ki, nazar eden hepsini görür. Çağıran, hepsine sesini işittirir. Güneş halkın üzerine yakın gelir. Ondan dolayı bunlara tâkat ve tahammül edemeyecekleri kadar gam ve ıstırap hâsıl olur, buyurdu.

Ondan sonra:

— Birbiriyle konuşup "Görmüyor musunuz, ne haldesiniz? Ne mertebeye ulaştınız? Görmez ve düşünmez misiniz? Sizin için Rabbiniz katında kim şefaat eder?" derler.

Hâsılı bir şefaatçi bulmak hususunda çare ararlar. Bundan sonra halkın kimisi kimisine: "Babamız Âdem aleyhisselâm şefaat etsin. Gelin, ona gidelim," derler. Ondan sonra Hazret-i Âdem'e gelirler:

"Ey Âdem! Sen beşerin babasısın. Hak Teâlâ Hazretleri, seni kendi kudret eliyle yarattı ve sana kendi ruhundan üfledi. Sana secde etmelerini meleklere emretti. Onlar da sana secde ettiler. Seni cennette iskân etti. Bize şefaat eyle. Bizim halimizi görmüyor musun, ne mertebeye vardık?" derler.

Âdem aleyhisselâm: "Gerçekten Rabbim bugün öyle gazaplıdır ki, böyle gazap asla ne vâki olmuştur, ne de şimden geri vâki olur. Hak Teâlâ Hazretleri, beni cennette ağaca yaklaşmaktan nehyetmişti. Ben ona, isyan ettim. Ben tek nefsimi kurtarayım yeter. Bana nefsim gerek. Benden başka bir kimseye gidin. Nûh'a gidin!" der.

Oradan Nûh aleyhisselâm'a gelirler: "Sen yeryüzü halkına ilk gönderilen peygambersin. Hak Teâlâ Hazretleri sana Abd-i Şekûr (Çok Şükredici Kul) ismini vermiştir," der, ondan sonra hallerini arzedip ondan şefaat umarlar.

Nûh aleyhisselâm da Hazret-i Âdem'in buyurduğu gibi cevap verip: "Bugün Hak Teâlâ Hazretleri çok gazaplıdır. Ben kabul edilen duamı ümmetimin helâkine sarfetmiştim. İbrahim Peygambere gidin, o size şefaat etsin. Ben nefsimi kurtarayım yeter. Bana nefsim gerek, nefsim!" der.

Oradan İbrahim Peygamber'e gelirler: "Yâ İbrahim! Sen Tanrı Teâlâ Hazretleri'nin peygamberi ve yeryüzü halkının halîlisin. Bizim için Rabbine şefaat eyle," deyip hallerinden şikâyet ederler.

İbrahim aleyhisselâm da onlar gibi cevap verip: "Ben üç yalan söylemiştim. Size şefaate kadir değilim. Ben nefsimi kurtarayım yeter. Bana nefsim gerek, nefsim!" der, ondan sonra bunları Hazret-i Mûsâ'ya gönderir.

Halk, Mûsâ aleyhisselâm'a gelip: "Yâ Mûsâ! Sen Allah'ın resûlüsün. Allah seni risaleti ve kelâmı ile insanlar üzerine üstün kılmıştır," derler ve hallerini arzedip ondan şefaat umarlar.

O da onlar gibi cevap verip: "Rabbim bugün çok gazaplıdır. Ben, katline memur olmadığım bir nefsi katletmişim. Hâsılı size şefaat etmeye kadir değilim. Ben nefsimi kurtarayım yeter. Bana nefsim gerek, nefsim!" deyip bunları Hazret-i İsa'ya gönderir.

Oradan İsa aleyhisselâm'a gelirler: "Yâ İsa! Sen Allah'ın peygamberi, Meryem'e ilka ettiği kelimesi, O'nun ruhu ve beşikte konuşanısın!" derler.

Ondan sonra hallerini arzedip şefaat umarlar. İsa aleyhisselâm da öbürleri gibi cevap verip: "Rabbim bugün çok gazaplıdır," der, ama kendinin günahını zikretmez. Fakat o da: "Ben nefsimi kurtarayım yeter. Bana nefsim gerek, nefsim!" deyip bunları âlemlerin sultanı Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne gönderir.

Oradan halk, cenâb-ı nübüvveti kübrâ Hazret-i Muhammed Mustafa (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hazretleri'ne gelirler: "Yâ Muhammed! Sen Allah'ın resûlüsün, nebilerin hâtemisin, geçmiş ve gelecek günahları bağışlanmış olansın!" deyip âlemlerin hocası Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nden şefaat umarlar.

O da Arş altına gelip secdeye varır. Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri, o güne kadar hiç kimseye açmadığı hamd ve senâyı Fahr-i Âlem Hazretleri'ne açıp o yüce manâlı ve işitilmemiş kelimelerle Hak Teâlâ Hazretleri'ne güzelce hamd ve senâ eder. Ondan sonra bir nidâ gelip: "Yâ Muhammed! Başını kaldır! Dilediğini iste, verilsin. Şefaat et, şefaatin kabul olunsun!" denilir.

O da mübarek başını secdeden kaldırıp: "Ümmetimi, yâ Rab! Ümmetimi, yâ Rab!" der.

Ondan sonra yine nidâ gelip: "Yâ Muhammed! Cennetin sağ kapısından o kimseleri girdir ki, onlar üzerine hesap yoktur. Senin ümmetin geri kalan kapılarda diğer insanlarla ortaktır!" derler."

Hâsılı, "Ümmetinden kendilerine hesap ve sual olmayan kimseleri sağ kapıdan girdir. Diğerleri, öbür insanlarla beraber geri kalan kapılardan girsinler," demek olur.

Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri'nden böyle nakledilmiştir. Allah'ın elçisi, sevgilisi ve O'nun safîsi (arınmışı) elbette doğru söyledi.

İbn-i Hacer'in buyurduğu üzre hadîs-i şerifte Nûh aleyhisselâma geldiklerinde "Sen, yeryüzü halkına gönderilen ilk resûlsün" sözünde bazıları müşkülât görüp: "Âdem de resûldür. Şît ve İdris aleyhisselâmlar da resûldür. Onlar ise Nûh aleyhisselâm'dan önce peygamber olarak gönderilmişlerdir. Neden Hazret-i Nûh'a 'Sen resûllerin ilkisin' desinler?" dediler.

Buna nice cevaplar vermişlerdir. Hepsinin özü şudur: "Evveliyet, yeryüzü halkına değmekle kayıtlıdır. Nûh aleyhisselâm, yeryüzü ehline irsal olunanların ilkidir. Âdem, Şît ve İdris aleyhisselâmlar, yeryüzü halkına irsal olunmuş değillerdir. Yahut onlar, resûl değillerdi. Nebî idiler," dediler. Bazıları, Hazret-i Âdem hakkında "Nebilerdendi, resûllerden değildi," dediler.

Ama Kadı Iyâz, buna itiraz edip: "İbn-i Hibbân'ın doğruladığı Ebû Zer'in (r.a.) hadîsinde vâki olan, bu söze aykırıdır. Zira o, Âdem'in resûl olarak gönderildiğinde sarih gibidir. O hadîste Hazret-i Şît üzerine suhûf indirildiği tasrih olunmuştur. Bu ise resûllük alâmetidir," diye buyurdu.

Bir cevap da şudur ki: "Âdem aleyhisselâm, kendi oğullarına resûl olarak gönderildi. Onlar muvahhidlerdi. Resûl olarak gönderilmesi, şeriatlerini öğretmek içindi. Hazret-i Nûh'un risaleti ise kâfirlere idi. Onları tevhide dâvet için resûl olarak gönderilmişti," dediler.

İbrahim aleyhisselâm'ın "Üç yalan söyledim" demesi hakkında Kadı Beyzavî: "Doğrusu şudur ki, onlar yalan değildi. Sözünün mânâsının kapalı olmasındandı. Fakat sûretleri yalan sûretinde olduğu için Hazret-i İbrahim ondan korkup kendini şefaat derecesine lâyık görmedi. Maksadı:

— Hele benden yalan sûretinde söz sâdır olmuşken ben o makama lâyık değilim, demekti," demiştir.

Bir kimse ki, Allah'ı daha iyi tanır, kadr ve rütbe cihetinden Allah'a en yakın olursa onun Allah'dan korkusu daha büyük olur, demişlerdir.

Hazret-i İsa aleyhisselâm için hadîs-i şerifte "Kendinin günahını zikretmedi" denilmişti. Ama İmam Ahmed ve Nesâî'nin İbn-i Abbas Hazretlerinden naklettikleri hadîste Hazret-i İsa'dan: **"Beni Allah'dan başka ilâh ittihaz ettiler,"** dediği nakledilmiştir. Hâsılı, "Bazı kâfirler beni ilâh kabul ettiler. Hak Teâlâ Hazretleri'nden başka benim Tanrı olduğuma itikad ettiler. Bu cihetten Hak'dan utanırım. Bunun için ben de şefaata kadir değilim," demek olur.

Nadr bin Enes (r.a.), babası Enes bin Mâlik'den rivayet etmiştir ki: "Ben Sırat'ın yanında ümmetimi beklerken İsa bana gelir ve:

— Yâ Muhammedi Sana gelen bu peygamberler, ümmetleriyle beraber kendilerini Allah'ın dilediği yere tefrik etmesi için senin Allah'a dua etmeni istiyorlar. Zira orada onların hâli gayet zordur, der," buyurmuşlar.

Bunun özü şudur ki, Resûlüllah Efendimiz, Sırat yanında durup ümmetini beklerken İsa aleyhisselâm gelip:

— Yâ Muhammed! Sana gelen işbu peygamberler senden dilerler ki, ümmetlerinin halleri gayet güç ve sıkıntılı olduğu için bunların topunu Hak Teâlâ Hazretleri'nin dilediği yere tefrik etmesini dileyesin. Dua edip bunları bu halden kurtarasın. Hak Teâlâ Hazretleri, bunları nereye dilerse göndersin, demek olur.

Bundan anlaşıldığı üzre Mahşer halkını o kadar büyük bir ıstırap kaplar ki, "Bundan daha fazla nasıl bir ıstırap olur? Allah bizi cehenneme de gönderse razı olduk. Yeter ki, bizi buradan kurtarsın," diye peygamberlerine hallerini arzederler. Onlar da, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne İsa aleyhisselâm'ı söyletip ümmetlerinin oradan kurtarılmasını dilerler. Hak Teâlâ Hazretleri katında şefaat ettirirler.

İbn-i Ebî Şeybe'nin naklinde Selmân'dan rivayet edilmiş olan hadiste şöyledir ki: "Halk, âlemlerin hocası Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne gelip şefaat diledikleinde durduğu yerden intikal edip cennetin kapısına gelir. Oradan şefaat eder."

Bu intikalin hikmeti hakkında buyurmuşlardır ki, haşr durağı arz ve hesap makamı olduğu için korku ve ıstırap yeridir. Şefaat edene uygun olan makam, izaz ve ikram makamıdır. Onun için cennet kapısına gelip şefaat edecektir, dediler.

Übey bin Kâ'b'ın hadîsinde: "Şefaat makamına geldikten sonra O'na öyle bir secde ederim ki, onunla benden razı olur. Hattâ O'nu öyle bir şekilde överim ki, onunla benden razı olur," buyrulmuştur.

Bu rızalar, Allah daha iyi bilir ki, secde ve övmenin en üstün derecede kabulünden ibarettir.

Ebû Bekir'in hadîsinde: **"Bir cuma miktarı secdede yatar. Ondan sonra 'Yâ Muhammed, başını kaldır,' denir,"** diye buyurmuş.

Bir rivayette gelmiştir ki: **"Hakk'ın huzurunda dururken bana kimsenin muktedir olamayacağı bir hamd (övgü) ilham edilir. Ondan sonra secde ederim,"** buyurmuşlar.

Bundan anlaşılır ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, daha secdeye varmadan yüce huzurda ayak üzeri dururken kendisine kâmil övgüler ilham olunur. Ondan sonra secdeye varıp övgüye (hamd etmeye) başlar.

Buharî'nin naklinde: **"Başımı kaldırırım ve rabbimi, bana öğretmiş olduğu övgülerle överim,"** diye gelmiştir. Bundan da anlaşılır ki, secdeden başını kaldırdıktan sonra Hak Teâlâ Hazretleri'nin öğretmiş bulunduğu tahmîd (övme) ile Resûlüllah Hazretleri, Tanrı Teâlâ Hazretleri'ne hamd ve senâ eder.

Şeyhayn'ın rivayetlerinde: **"Arş'ın altına gelirim ve Rabbime secde ederim. Sonra Allah bana, benden önce hiç kimseye açmadığı en güzel hamd ve senâların yolunu açar. Sonra buyurur: Yâ Muhammed, başını kaldır... ilh."** diye gelmiştir.

Bunun neticesi şudur ki, secdede iken ilham olunur. Mezkûr rivayetlerin cümlesinden hâsıl olan şudur ki, övgü ilhamı secde içinde vuku bulur ve ondan sonra vâki olur. Her mertebede lâyık olan hamd ve senâyı Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne ilham eder.

Selmân'ın hadîsinde: **"Resûlüllah Efendimiz Hazretleri şefaat makamına varıp secde ettikten ve şefaatine izin verildikten sonra kalbinde önce buğday tanesi ağırlığınca, sonra arpa tanesi ağırlığınca ve nihayet hardal tanesi ağırlığınca iman bulunan her kişiye şefaat eder. Mahmud Makamı budur,"** diye vâki olmuştur.

Bu hususta değişik ibarelerle daha nice hadîs-i şerifler gelmiştir. Hepsinin meâli, zikrolunan mânâdır.

Bazı hadislerde cehenneme girenlerin çıkarılmasında olan şefaati zikredilmiştir. Nitekim İmam Ahmed'in naklinde Sâbit (r.a.), Fahr-i Âlem Hazretleri'nden rivayet etmiştir ki: **"Ben, 'Yâ Rab, ümmetim, ümmetim,' derim. Ondan sonra Allah: 'Kalbinde dinar ağırlığınca hayır bulunanı cehennemden çıkar,' diye buyurur,"** buyurmuştur.

Kadı Iyâz: "Hayırdan murad, yakîn (kesin bilgi ve inanç) dir," demiştir.

Übey bin Kâ'b'ın hadîsinde: "Şefaat makamına geldikten sonra O'na öyle bir secde ederim ki, onunla benden razı olur. Hattâ O'nu öyle bir şekilde överim ki, onunla benden razı olur," buyrulmuştur.

Bu rızalar, Allah daha iyi bilir ki, secde ve övmenin en üstün derecede kabulünden ibarettir.

Ebû Bekir'in hadîsinde: **"Bir cuma miktarı secdede yatar. Ondan sonra 'Yâ Muhammed, başını kaldır,' denir,"** diye buyurmuş.

Bir rivayette gelmiştir ki: **"Hakk'ın huzurunda dururken bana kimsenin muktedir olamayacağı bir hamd** (övgü) **ilham edilir. Ondan sonra secde ederim,"** buyurmuşlar.

Bundan anlaşılır ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, daha secdeye varmadan yüce huzurda ayak üzeri dururken kendisine kâmil övgüler ilham olunur. Ondan sonra secdeye varıp övgüye (hamd etmeye) başlar.

Buharî'nin naklinde: **"Başımı kaldırırım ve rabbimi, bana öğretmiş olduğu övgülerle överim,"** diye gelmiştir. Bundan da anlaşılır ki, secdeden başını kaldırdıktan sonra Hak Teâlâ Hazretleri'nin öğretmiş bulunduğu tahmîd (övme) ile Resûlüllah Hazretleri, Tanrı Teâlâ Hazretleri'ne hamd ve senâ eder.

Şeyhayn'ın rivayetlerinde: **"Arş'ın altına gelirim ve Rabbime secde ederim. Sonra Allah bana, benden önce hiç kimseye açmadığı en güzel hamd ve senâların yolunu açar. Sonra buyurur: Yâ Muhammed, başını kaldır... ilh."** diye gelmiştir.

Bunun neticesi şudur ki, secdede iken ilham olunur. Mezkûr rivayetlerin cümlesinden hâsıl olan şudur ki, övgü ilhamı secde içinde vuku bulur ve ondan sonra vâki olur. Her mertebede lâyık olan hamd ve senâyı Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne ilham eder.

Selmân'ın hadîsinde: **"Resûlüllah Efendimiz Hazretleri şefaat makamına varıp secde ettikten ve şefaatine izin verildikten sonra kalbinde önce buğday tanesi ağırlığınca, sonra arpa tanesi ağırlığınca ve nihayet hardal tanesi ağırlığınca iman bulunan her kişiye şefaat eder. Mahmud Makamı budur,"** diye vâki olmuştur.

Bu hususta değişik ibarelerle daha nice hadîs-i şerifler gelmiştir. Hepsinin meâli, zikrolunan mânâdır.

Bazı hadislerde cehenneme girenlerin çıkarılmasında olan şefaati zikredilmiştir. Nitekim İmam Ahmed'in naklinde Sâbit (r.a.), Fahr-i Âlem Hazretleri'nden rivayet etmiştir ki: **"Ben, 'Yâ Rab, ümmetim, ümmetim,' derim. Ondan sonra Allah: 'Kalbinde dinar ağırlığınca hayır bulunanı cehennemden çıkar,' diye buyurur,"** buyurmuştur.

Kadı Iyâz: "Hayırdan murad, yakîn (kesin bilgi ve inanç) dir," demiştir.

Şefaat Mertebeleri:

İmam Nevevî'nin buyurduğu üzre şefaat beş mertebe olacaktır:

1. Haşir durağında olan korkulardan emin kılmak için olan şefaat.

2. Bir topluluğu hesabsız cennete koymak için olacak şefaat.

3. Hesabı görülmüş ve azâba müstahak olmuş bir topluluğu azâbdan kurtarmak için olacak şefaat.

4. Âsilerden cehenneme girmişleri cehennemden çıkarmak için olacak şefaat.

5. Dereceleri yükseltmek için olacak şefaat.

Birinci mertebenin delili, yukarıda geçen Ebû Hüreyre'nin hadîsidir. Ayrıca Buharî'nin naklinde Enes'in (r.a.) hadîsidir ki, bunun da meâli, Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiş olan mufassal hadîsin meâlidir.

İkinci mertebenin delili, yine mezkûr hadîsin sonunda: "Yâ Muhammed! Ümmetinden üzerinde hesap olmayanları cennetin sağ kapısından girdir," buyrulmasıdır.

Üçüncü mertebeye delil, İmam-ı Müslim'in naklinde gelen Huzeyfe'nin hadîsidir ki, onda: "Sizin peygamberiniz Sırat üzerinde der ki, Yâ Rab, selâmet ver," diye vâki olmuştur.

Dördüncü mertebenin delili pek çoktur. Bu cümleden birini Buharî'nin rivayetinde İmrân bin Husayn merfuan nakletmiştir ki: "Muhammed'in şefaatiyle bir topluluk ateşten çıkarılıp cennete konur. Bunlar, cehennemlikler diye isimlendirilmiş olanlardır," buyrulmuştur.

Beşinci mertebenin delili olarak İmam Nevevî *Ravza*'da: **"O, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne mahsus olan şeylerdendir,"** demiştir. Ama bunun müstenidini zikretmemiştir. Allah daha iyi bilir.

Kadı Iyâz, altıncı şefaati zikredip demiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin amcası Ebû Tâlib'e azâbı hafifletmek için ettiği şefaat altıncı şefaattir. Sahih hadîste gelmiştir ki, Hazret-i Abbas, Fahr-i Âlem Hazretleri'ne:

— Ebû Tâlib, seni muhafaza ve himaye eder, nusret ederdi. Senin için düşmanına gazab ederdi. Hiç bunların ona faydası var mıdır? dedi.

Fahr-i Kâinat Hazretleri:

— Evet, faydası vardır. **Ben onu cehennem ateşinin derin yerlerinde buldum, oradan çıkarıp zahzâh'a** (yufka yerine) **getirdim,** diye buyurmuştur.

Zahzâh diye, topuğa çıkan suya derler. Ateşten olunca topuğa çıkacak kadar ateş demek olur.

Yine sahih hadiste Ebû Said yolundan geldiğine göre: **"Umarım ki, kıyâmet gününde ona faydası olup ateşten zahzâh'a çıkarır. Ateş topuklarına erişir ve oradan dimağını kaynatır,"** buyrulmuştur."

Bazıları, Medine ehline şefaatini yedinci şefaat saymışlardır. Ama İbn-i Hacer buna itiraz edip: "Bu şefaat, önce zikrolunan beş şefaatin birinden hariç değildir. Eğer bu türlü şeyler ayrı ayn sayılırsa daha fazlalarının olması lâzım gelir. Zira Abdülmelik bin Abbâd'ın hadîsinde gelmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nden işittim: **'İlk şefaat edeceğim Medine ehlidir. Ondan sonra Mekke ehlidir. Ondan sonra Tâif ehlidir,' diye buyurdu,"** demiştir.

Bir şefaat de şerefli kabrini ziyaret edene, bir şefaat de müezzine icâbet edene, bir şefaat de sâlihlerin işlediği kusurlardan haddi tecâvüz edenlere olmak lâzım gelir. Yâni bunlar hep ayrı ayrı şefaat itibar olunursa şefaatlerin nevileri çoğalır. Fakat bunlar, mezkûr nevilerden hariç değillerdir," dedi.

Ama *Fethü'l-Bârî*'de bir nevi daha ziyade edip bir şefaat de iyilikleriyle kötülükleri eşit olanların cennete girmesi için olan şefaattir, demiştir. Zira İmam Taberanî, İbn-i Abbas Hazretleri'nden rivayet etmiştir ki:

"Önce hesabı olmayanlar ve adalet edenler Allah'ın rahmetiyle cennete girerler. Sonra kendine zulmedenler ve Arâf ehli Resûlüllah Efendimizin şefaatiyle cennete girerler," diye buyurmuşlar.

Arâf ehli hakkında birçok söz söylenmiştir. En üstün tutulan söze göre bunlar, iyilikleriyle kötülükleri birbirine eşit olanlardır.

Bir şefaat de **"Lâ ilâhe illâllah"** deyip hiç bir iyilik işlememiş olanlar hakkında olur, demişlerdir. Zira Hasan'ın rivayetinde Enes (r.a.)den rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri: **"Yâ Rab!** 'Lâ ilâhe illâllah' **diyenler hakkında bana izin ver, diyeceğim. Hak Teâlâ Hazretleri de:**

— Yâ Muhammedi O senin işin değildir. Fakat izzetim, kibriyâ ve azametim hakkı için "Lâ ilâhe illâllah" **diyenleri ben ateşten çıkarırım, diyecektir,"** diye buyurmuştur.

Daha önce zikrolunan hadîste ki, Fahr-i Kâinat Hazretleri, "Ben kabul edilen duamı ümmetime şefaat için saklarım," diye buyurmuştu, o şefaat hangi şefaattir? diye sorulursa ihtimaldir ki, mahşer yerinin şiddetli ıstırap ve sıkıntısından rahata kavuşmak için olan büyük ve umumî şefaattir. Gerçi bu şefaat Muhammed ümmetine mahsus değildir, bütün ümmetlere şâmildir, fakat. Muhammed ümmeti burada asıldır, diğerleri onlara tâbidir, dediler. İkinci şefaat, yâni bir topluluğa hesabı görülmeksizin cennete sokmak için olan şefaat olması da muhtemeldir. Zira o, bu ümmete mahsustur. Nitekim hadîs-i şerifte: **"Ümmetimden yetmiş bin kişi hesabına bakılmaksızın cennete girer.."** diye buyrulmuştur.

Geri kalan ümmetler hakkında "Hesabına bakılmaksızın giriş" nakledilmiş değildir. Beş şefaat arasında müşterek olan şefaatin mutlak olması muhtemeldir. Diğer ümmetlerin bu şefaatte Muhammed ümmetine ortak olması Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin kendi ümmeti için şefaatini tehir etmesine aykırı değildir. Zannolunur ki, diğer ümmetlere şefaat etmez, belki onlara şefaati kendi peygamberleri eder, demişlerdir. Ama Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin diğerlerine de şefaat edeceği hadîs-i şeriflerden anlaşılmıştır.

İmam Ahmed'in naklinde Büreyde (r.a.), Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nden rivayet etmiştir ki: "**Ben umarım ki, kıyâmet günü yeryüzünde ağaçtan ve kesekten ne kadar nesne varsa onların sayısı kadar kimseye şefaat ederim,**" buyurmuşlar.

Muhammed ümmeti'nin kıyâmet gününde diğer ümmetlerden önce hesapları görülse gerektir. Nitekim İbn-i Abbas Hazretleri rivayet etmiştir ki: "**Biz, ümmetlerin dünyada son geleniyiz, âhirette ilk hesabı görüleniyiz. Kıyâmet gününde:**

— Hani Ümmî ümmet ve onların peygamberi? derler.

Yâni herkesten evvel bizim hallerimize itina olunur. **Hâsılı biz, dünyada sonra gelenler ve âhirette önce gelenleriz,**" buyurmuşlar.

Bir rivayette de İbn-i Abbas Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Hak Teâlâ Hazretleri yaratıkları arasında kazâ etmeyi dilediği vakit bir münâdi:

— Muhammed ve ümmeti nerede? diye nidâ eder.

Ondan sonra ben kalkarım ve ümmetim bana tâbi olur. Abdest eserinden alnı akıtmalı ve ayakları sekili atlar gibi yüzleri ve elleri ak oldukları halde gelirler. Hâsılı biz, ilk olan sonlarız; ilk hesabı görülenleriz. Diğer ümmetler bizim yolumuzdan savulurlar:

— Herhalde bu ümmetin hepsinin peygamberler olması gerek, derler," diye buyurmuştur.

Sahih hadîste gelmiştir ki, âhiret gününde ilk kazâ olunan dâvalar kan husulsarıdır. Buharî böyle rivayet etmiştir. Nesâî'nin naklinde merfuan gelmiştir ki, ilk hesabı sorulan namaz ve ilk kazâ olunan kan hususlarıdır.

Tirmizî'nin naklinde Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri:

— Kıyâmet gününde dört nesneden sual olunmadıkça kişinin ayakları yerinden kalkmaz. Önce:

— Ömrünü ne işte geçirdin? derler.

Ondan sonra:

— İlminle ne amel işledin? derler.

Ondan sonra:

— Malını nereden kazandın ve nereye harcadın? derler.

Ondan sonra:

— Cismini ne işte eskittin? derler," demiştir.

İmam Ahmed'in naklinde Ebû Hüreyre'den gelmiştir ki, Fahr-i Âlem Hazretleri: "**Kıyâmet günü başkası üzerinde hakkı olan her nesne, onunla dâvacı-dâvalı durumuna gelip hakkını ister. Hattâ iki koyun birbiriyle tokuşmalarından dolayı husumet ederler (dâvacı-dâvalı durumuna gelirler) ve birbirinden haklarını isterler,**" buyurmuştur.

İnsanları Barıştırıp Bağdaştırmak:

Hâkim ve Beyhakî'nin nakillerinde Enes bin Mâlik (r.a.)den rivayet edilmiştir ki: "Bir gün Peygamber Efendimiz otururken ansızın güldüğünü gördük. Hattâ mübarek dişleri göründü. Bunun üzerine Ömer bin Hattâb Hazretleri:

— Yâ Resûlâllah, anam babam sana feda olsun! Niçin güldün? dedi.

Alemlerin efendisi Resûlüllah Hazretleri:

— Ümmetimden iki kişi, yüce Rabbin huzuruna gelip diz çöktüler. Birisi: "Yâ Rab, benim hakkımı bu kardeşimden alıver," dedi. Hak Teâlâ Hazretleri: "Bunun iyiliklerinden bir şey kalmadı. Buna ne dersin?" dedi. O kişi: "O halde benim günahımdan alsın, götürsün," dedi."

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri bu sözü söyleyince mübarek gözlerinden yaş gelip ağladı. Ondan sonra sözüne devam etti: "O gün büyük bir gündür. İnsanlar o gün günahlarını başka kimselerin yüklenmesine muhtaç olurlar," dedi.

Ondan sonra yine buyurdu ki:

— Hak Teâlâ Hazretleri, o istek sahibine emredip "Gözünü yukarı kaldır, bak!" dedi. O da bakıp: "Yâ Rab, incilerle süslü altından ve gümüşten şehirler görüyorum. Bunlar hangi peygamberin yahut hangi doğru kişilerindir?" dedi. Hak Teâlâ Hazretleri; "Bunlar, bahasını veren kimsenindir," buyurdu. O kişi: "Bunun bahasına kim mâlik olur?" dedi. Hak Teâlâ Hazretleri: "Sen mâliksin," buyurdu. O kişi: "Neyle mâlikim?" dedi. Hak Teâlâ Hazretleri: "Kardeşinin cürmünü afvetmekle," diye buyurdu. O da: "Yâ Rab, afvettim, günahından geçtim," dedi. Hak Teâlâ Hazretleri o zaman: "O halde kardeşinin eline yapış da cennete al, git," diye buyurdu."

Âlemlerin efendisi Resûlüllah Hazretleri böyle buyurduktan sonra: "**Allah'dan sakının ve birbirinizin arasını bulun, birbirinizi barıştırıp bağdaştırın. Gerçekten Allah, müslümanların arasını ıslah edip onları birbiriyle barıştırır ve bağdaştırır,**" dedi.

Böylece insanların arasını ıslah etmek, onları barıştırıp bağdaştırmak övülen bir haslet oldu. Mademki Allah Müslümanların arasını ıslah edip onların birbiriyle güzelce dirlikte bulunmasına çalışır, Müslümanların da o yolda güzellik ve iyilikle hareket ederek kendi aralarında dirlik ve düzeni sağlamaları gerekir. Üzerinde kulların hakları olduğu halde gitmekten çok sakınmak vacibtir. Çünkü Hak Teâlâ Hazretleri'nin fazlına lâyık olmayıp da kendisi o hakkın karşılığını ödemek zorunda kalırsa hâli pek müşkül olur.

İmam Kuşeyrî, *Tahbîr*'de yazmıştır ki: "Eğer bir kimsenin yetmiş peygamber kadar sevabı olsa ama kendisinden yarım dânık kadar hak isteyen bir hasmı bulunsa o hasmını razı etmeden cennete girmek yoktur," demişler. Bazıları, "Bir dânık (1/4 dirhem) miktarı hak için yetmiş makbul namazını alırlar," demiştir.

Amellerin Tartılması:

Hesap tamamlandıktan sonra ameller tartılsa gerektir. Tartılma, karşılığının verilmesi içindir. Lâyık olan, tartılmanın hesaptan sonra olmasıdır. Hak Teâlâ Hazretleri, kerîm Kitab'ında mîzân'ı (teraziyi) çoğul sigasiyle zikredip: **"Ve nezau'l-mevâzîne — Ve teraziler kurarız,"** (Enbiyâ sûresi: 21/47) buyurmuştur.

Ama hadîs-i şerifte hem tekil ve hem de çoğul olarak gelmiştir. Bazıları, iki sözün arasını birleştirmek için "Tekil suretinden murad, cins olmasına mahmuldür," dediler. Bazıları da, "İhtimaldir ki, çoğul olması amellerin çokluğu sebebiyledir. Meselâ bir amel sahibi için birkaç mizan olur. Her birinde amellerin bir sınıfı tartılır," dediler.

Bir de: "Mizan birdir, ama ta'zim için çoğul sigasiyle geldi. Hakikatte sayı çokluğu kasdedilmiş değildir. **"Kezzebet kavmü Nûhu'ni'l-mürselîne — Nûh'un kavmi resûlleri yalanladı,"** (Şuârâ sûresi: 26/105) gibidir. Burada da murad, bir resûldür," dediler.

Güvenilir olan söz, bu sözdür. Âlimlerin çokluğu bunun üzerinedir.

Mizan'ın konulması keyfiyetinde de âlimler ihtilâf etmişlerdir. Ama pek çok haberlerde gelmiş olan şudur ki, cennet Arş'ın sağ yananda, cehennem sol yanında konulsa gerektir. Ondan sonra mizanı getirip Hak Teâlâ Hazretleri'nin huzuruna koyarlar. Cennet tarafında olan kefesine iyilikler konulup cehennem tarafında olan kefesine kötülükler konacaktır. Nitekim Tirmizî *Nevâdiri'l-Usûl*'de böyle zikretmiştir.

Âlimler tartılmanın kendisi hakkında da ihtilâf etmişlerdir. Bazıları dediler ki: "Tartılan, amellerin kendisidir. Gerçi ameller ârâzdandır, fakat kıyâmette cisim bağlar, ondan sonra tartılır." Bazıları, "Tartılan, amellerin yazıldığı sayfalardır," dediler. Nitekim Bıtâka (küçük kâğıt parçası) hadîsi buna delâlet eder.

İmam Tırmizî, Abdullah bin Amr bin Âs'dan şu siyak üzre nakletmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri: "Kıyâmet gününde Hak Teâlâ Hazretleri, benim ümmetimden bir kişiyi halkların hazır bulunduğu yere getirir de amellerin yazıldığı sayfalardan doksan dokuz sayfayı açarlar. Her sayfanın uzunluğu gözün görebildiği yer miktarı olur. Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri, buyurur ki:

— Hiç bu yazılanlardan bir tanesini inkâr eder misin? Hiç benim kâtiplerim sana zulüm ettiler mi?

O da:

— Yok, yâ Rab! diye cevap verir.

Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri:

— Bunlara hiç haksızlık ettiğin ve ahdini bozduğun var mıdır? diye buyurur.

O da:

— Yok, yâ Rab! diye cevap verir.

Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri:

— Evet, bizim katımızda senin için bir hasene vardır ve sana bugün asla zulüm yoktur, diye buyurur.

Ondan sonra bir bıtâka çıkarırlar, yâni küçük bir kâğıt parçası getirirler. İçinde **"Eşhedü en lâ ilâhe illâllah ve eşhedü enne Muhammeden resûlüllah"** yazılıdır. Sonra:

— Amelin tartılmak üzere, hazır ol! diye emreder.

O kimse:

— Bu kâğıt parçası nedir? diye sorar.

Yine Hak Teâlâ Hazretleri:

— Bugün sana zulüm olunmaz, diye cevap verir.

Ondan sonra o sayfaları mizanın bir tarafına, o kâğıt parçasını da öbür yanına korlar. Bu kâğıt parçası, sayfaların hepsinden ağır gelir. Allahü Teâlâ Hazretleri'nin şerefli ismiyle hiç bir şey aynı ağırlıkta olmaz," diye buyurdu.

Beyhakî ve başkaları rivayet etmişlerdir ki, Peygamber Efendimiz'e sual edip:

— Yâ Resûlâllah! **"Lâ ilâhe illâllah"** hasenattan mıdır? dediler.

Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri:

— Hem de hasenatın en büyüklerinden, diye buyurdu.

İmam Kuşeyrî'nin *Tahbîr*'de zikrettiği üzre: "Ölmüş olanlardan bazı kimseleri rüyada görüp:

— Rabbin sana ne yaptı? diye sordular.

— Amellerimi tarttılar. Kötülüklerim iyiliklerimden ağır geldi. Ondan sonra iyiliklerim kefesine bağlı bir bez parçası düştü. Hemen bu taraf ağırlaştı. Bezi alıp çözdüm. Meğer içinde olan, bir Müslümanın kabrine attığım bir avuç toprakmış, dedi."

Haberde gelmiştir ki, mü'minin iyiliği hafif geldiği zaman Peygamber Efendimiz Hazretleri, parmak ucu kadar bir kâğıt parçasını çıkarır da iyilikler kefesine atar. Hemen iyilikler ağır basar. O mü'min ona hamd ve senâ edip:

— Sen ne güzel adamsın! Bana ne şaşılacak bir iyilikte bulundun? Sen kimsin? diye sorar.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri de:

— Ben, senin peygamberin Muhammed'im. Bu, senin bana verdiğin salâttır, diye buyurur.

Kuşeyrî'nin tefsirinde böyle yazılıdır. Mü'minler Hak Teâlâ Hazretleri'nin lûtfuna mazhar olunca her birine bir yolla inayet ulaşır.

İmam-ı Gazalî Hazretleri zikreder ki, kıyâmet gününde bir kişiyi getirip amelini tartarlar. Bir hasene bulamaz ki, onunla hasene kefesi seyyiatından ağır gelsin. Hak Teâlâ Hazretleri, rahmetinden:

— Ey kulum, git, halk arasında dolaşıp iste. Belki bir hasene ele geçirirsin, diye buyurur.

O kişi de insanlar arasında dolaşıp her kime söylese:

— Biz senden daha muhtacız, diye cevap verirler.

Ümitsiz olur. Sonunda bir kimse:

— Ben Hakk'ın huzuruna vardım. Amel defterimde bir haseneden başka bir nesne bulunmadı. Onun da bana faydası olacağını sanmıyorum. Bari sana vereyim. Al, senin olsun, der.

Hemen bu kişi alır, sevinerek gider. Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri, bütün halleri en iyi bilirken bunu söyletmek için sual edip:

— Ey kulum! Ne yaptın? der.

O da:

— Ya Rab, şöyle şöyle oldu. Sonunda elime bir hasene geçti, diye cevap verir.

Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri, o iyiliğini bağışlayan kula nidâ edip:

— Benim keremim senin kereminden çoktur. O halde kardeşinin eline yapış da ikiniz beraber cennete girin, diye buyurur.

Yine rivayet olunmuştur ki, bir kişinin mizanı eşit gelir. Hak Teâlâ Hazretleri, ona:

— Sen, ne cennet ehlindensin, ne cehennem ehlindensin, diye buyurur.

Ondan sonra bir melek bir sayfa getirir. Sayfanın içinde "Üf!" yazılıdır. Hemen sayfayı kötülükler kefesine koyduğu gibi günah tarafı ağır gelir. "Üf"den murad, anasına ve babasına isyan edenlerin onlara söylediği aykırı sözdür. Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri:

— Bunu cehenneme alın, gidin! diye emreder.

O kimse cehenneme giderken:

— Beni Rabbime döndürün. Bir sözüm var, söyleyeyim, der.

Hak Teâlâ Hazretleri hitap edip:

— Ey âsî! Niçin bana gelmek istiyorsun? Ne taleb ediyorsun? buyurur.

O da:

— Yâ Rab! İşte emrinle ben cehenneme gidiyorum. Ama gördüm, babamı da alıp cehenneme götürüyorlar. Bu bana çok güç geldi. Azabım bir kat arttı. Bari onu cehennemden azâd eyle, der.

Bunun üzerine Tanrı Teâlâ Hazretleri gülüp:

— Dünyada ona isyan ederdin. Şimdi iyilik etmek mi istiyorsun? O halde babanın eline yapış da ikiniz beraber cennete gidin! diye buyurur.

Huzeyfe'den rivayet edilmiştir ki: "Kıyâmet gününde mizan sahibi Cebrâil aleyhisselâm olsa gerek. Bütün amelleri, o kendi eliyle mizana koyup tartacaktır," diye buyurmuş.

Doğru söz şudur ki, üstünlük, amel terazisinin hasene kefesi ağır gelip aşağı doğru gitmekle hâsıl olur. Nitekim: **"Feemmâ men sekulet mevâzinuhu fehüve fî îşetin râdiyetin — Ancak her kimin terazileri ağır olursa o hoşnutlukla dirlik içindedir,"** (Karia sûresi: 101/6-7) sözünden murad budur, dediler.

Amellerin hepsi tartılır mı, yoksa sadece amellerin sonuçları mı tartılır? denilirse Vehb bin Münebbeh'den nakledilmiştir ki, tartılan, amellerin sonuçlarıdır. Zira Resûlüllah Efendimiz Hazretleri: **"İnnemâ'l-a'mâlu bi-hevatimuhâ — Ameller ancak sonuçlariyle vardır,"** buyurdu, demiştir.

Ebû Nuaym'ın naklinde İbn-i Ömer (r.a.), Peygamber Efendimiz'den rivayet eder ki: **"Eğer bir kimse, bir mü'min kardeşinin bir ihtiyacını karşılar, bir işini bitirirse, kıyamet günü onun mizanı yanında dururum. Eğer iyilikleri galip gelmezse ona şefaat ederim,"** buyurmuşlar.

Allahım, bizi onun şefaatiyle rızıklandır.

Sırat Üstünde Sual:

İmam Kurtubî'nin Tezkire'de zikrettiği üzre bazı ilim ehli buyurmuşlardır ki: "Yedi kantarada (köprü kemerinde) sual olunmadıkça bir kimse asla sıratı geçemez. Yâni sırat üzerinde yedi yerde sual vardır:

1. Birinci kantarada Allah'a iman etmekten sual olunur. Yâni eğer şehadet kelimesini ihlâs üzre getirdi ise geçer gider.

2. İkinci kantarada namazdan sual olunur. Eğer tam olarak kıldıysa geçer gider.

3. Üçüncü kantarada Ramazan orucundan sual olunur. Eğer tamamını tuttuysa geçer gider.

4. Dördüncü kantarada zekâttan sual olunur. Eğer tamamını ödediyse geçer gider.

5. Beşinci kantarada hacdan sual olunur. Eğer eda ettiyse geçer gider.

6. Altıncı kantarada gusülden ve abdestten sual olunur. Eğer tam ettiyse geçer gider.

7. Yedinci kantarada insanlara yapılan haksızlıklardan ve kul hakkından sual olunur ki, bundan müşkül olanı yoktur, demişlerdir."

Ebû Hüreyre'nin naklinde Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nden rivayet edilmiştir ki: "Cehennem üzerine sırat kurulur. Onu ilk geçenler, ümmetimle ben olacağım. O gün resûllerden başka kimse söz söylemez. Onların da o gün duaları:

— **Rabbe, sellim, sellim,** (Yâ Rab, sana teslim oldum; sen selâmetle geçir, sen selâmetle geçir) demektir.

Cehennemde devedikeni gibi çengeller olur. Onların büyüklüğünü Allah'dan başka kimse bilmez. O çengeller halkı amelleri sebebiyle kapar. Kimisi cehenneme düşer, kimisi düşecek olur, yine kurtulur," diye buyurmuştur.

Bu mânâda başka ibarelerle bazı hadîsler daha gelmiştir. İbn-i Mes'ud'un hadisinde şöyledir ki: "Her kişiye ameline göre nur verilir. Kişinin nuru önünce koşar. Halktan kimisi göz açıp kapayıncaya kadar sıratı geçer. Kimisi şimşek gibi geçer. Kimisi bulut gibi geçer. Kimisi akan yıldız gibi geçer: Kimi yel gibi geçer. Kimi koşan at gibi, kimi koşan adam gibi geçer. Kimi de düşe kalka geçer. Geçip kurtulduktan sonra: **'Başkasına vermediği şeyi bana veren, bunu gördükten sonra beni bundan kurtaran Allah'a hamd ederim,'** diye **Hak Teâlâ Hazretleri'ne hamd ve senâlar eder,"** denilmiştir.

İmam-ı Müslim'in rivayetinde Ebû Saîd (r.a.): **"Bana haber ulaştı ki, sırat, kılıçtan keskin ve kıldan incedir,"** diye buyurmuş.

Bazı rivayette Saîd bin Hilâl'den rivayet edilmiştir ki: **"Bize haber ulaştı ki, sırat, bazı insanlar için kıldan ince ve bazı kimseler için geniş bir vâdi gibidir,"** diye buyurmuş.

Bazı âlimler: **"Ve in minküm illâ vâriduhâ — İçinizden oraya girmeyecek hiç kimse yoktur,"** (Meryem sûresi: 19/71) sözünden murad, sırattan geçmektir; zira sırat cehennem üzerindedir, demişler.

İbn-i Abbas, İbn-i Mes'ud ve Kâ'bu'l-Ahbâr (Allah onlardan razı olsun): "Vürûd, sırat üzre geçmektir," dediler. Bazıları: "Vürûd'dan murad, girmektir," demişlerdir. Buna ilişkin sözler daha önce bir miktar zikrolunmuştur.

Ebû Nuaym'ın naklinde Ebû Hüreyre, Fahr-i Âlem Efendimiz'den rivayet etmiştir ki: **"Dünyada sadaka ihsan eden kimse, sırat köprüsünü geçer,"** buyurmuşlar.

Ama doğrusu şudur ki, sadakayı ihsan etmenin mânâsı, gönül hoşluğu ve kalb temizliğiyle, seve seve, minnet ve yük altında bırakmayarak, hâlis ve muhlis olarak Allah için vermektir. Kerhen verilen, yük altında bırakan ve gösteriş için verilen sadaka yok hükmündedir.

İmam Kurtubî'nin zikrettiği üzre İbn-i Mübârek'in naklinde Abdullah bin Selâm'dan (r.a.) gelmiştir ki: "Hak Teâlâ Hazretleri, kıyâmet gününde peygamberleri bir bir getirir. Ümmetleri de bir bir getirir. Her birini ayrı ayrı, birbirinden seçilecek şekilde toplar. Yâni halkları bir yere getirir, bir ümmetin halkı bir başkasının arasına karışmaz. Ondan sonra cehennem üzerine köprü kurulur.

Bir münâdi:

— Hani Ahmed ve hani onun ümmeti? diye nidâ eder.

Bunun üzerine Resûlüllah Efendimiz Hazretleri kalkar ve ümmeti topluca ona tâbi olurlar. Hattâ sırat üzerine vardıklarında Hak Teâlâ Hazretleri, düşmanlarının gözünü mahveder, sağdan ve soldan onlar cehenneme dökülürler. Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri, sâlihlerle beraber geçip gider. Ondan sonra melekler önlerine düşüp yol gösterirler. Hattâ Âlemlerin Rabbi'nin yüce huzuruna gelirler. Arş'ın sağ tarafına Fahr-i Kâinat Hazretleri için bir kürsü konulur.

Ondan sonra Hazret-i İsa, kendi ümmetiyle zikredilen üslûp üzre sırata gelip geçerken onun da düşmanlarının gözleri mahvolunur, cehenneme dökülürler. Kendisi sâlihler ile beraber geçip gider," demiştir.

Bu hadîste ümmetten muradın dâvet ümmeti olması gerektir. Zira "Onların içinden düşmanları cehenneme dökülür," denilmesi, buna delildir. Düşmanlardan murad, kâfirler ve münâfıklardır. Âsiler Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne düşman değillerdir. O'na düşmanlık, küfrü gerektiricidir. Allah saklasın...

İmam Buharî'nin naklinde Ebû Saîdi'l-Hudrî (r.a.), Fahr-i Kâinat Hazretleri'nden rivayet eder ki: **"Mü'minler cehennemden kurtulduktan sonra cennetle cehennem arasında bir köprü başında tutulurlar.** Yâni kimseyi geçmeye bırakmazlar.

Ondan sonra kiminin kimisinden dünyada olan hakları alınır. Ancak üzerlerindeki kul haklarından temizlendikten- sonra cennete girmelerine izin verilir. Muhammed'in nefsi elinde olan Allah'a yemin ederim ki, her kişi cennetteki makamına, dünyadaki makamından dolayı varır. Yâni dünyada iyilik, hayırseverlik, doğruluk ve temizlik bakımından hangi derecede ise cennette de o derece yüksekliğe kavuşur," buyurmuşlar.

Bundan anlaşılır ki, kâfir ve müslüman bütün insanların uğradığı büyük sırattan başka cennet ve cehennem arasında bir köprü daha vardır. Ondan sırf İslâm ehli geçip ikramlar yurduna girerler. Zira büyük sırat, cennetle cehennem arasında değil, belki cehennem üzerindedir. En iyisini Allah bilir.

Peygamberimizin Cennet Kapısını İlk Çalan Kimse Olması:

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin cennet kapısını ilk çalan olmakla üstün kılınması hususunda İbn-i Abbas'dan (r.a.) gelmiştir ki: **"Ben, kıyamet günü insanların en çok tâbi olunanıyım ve cennet kapısını ilk çalanım,"** buyrulmuştur.

Buna ilişkin başka hadisler de daha önce geçen Peygamberimizin Hasletleri bahsinde zikredilmiştir.

Ebû Hüreyre (r.a), Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri'nden merfuan rivayet etmiştir ki: "Ben o kimseyim ki, cennet kapısı ilkönce onun için açılır. Ancak bir kadın da benimle beraber girecektir. Ben, ona halinden sual edip:

— Sen kimsin? derim.

O da:

— Ben, öksüzlerle dul kalıp oturan bir kadınım, der," buyurmuşlar.

Bu hadîsin metninde geçen **"Tebâdürnî — Beni geçmek için acele edecektir,"** sözüne "Benimle beraber girecektir," mânâsını vermişlerdir.

İmam-ı Buharî'nin rivayetinde gelen hadîs-i şerif de buna şâhittir ki: **"Enâ ve kâfilü'l-yetâmâ hakeza — Ben ve öksüzleri besleyip koruyan kimse, böyleyiz,"** buyurup şehadet parmağiyle orta parmağını bir yere getirmiştir.

Yâni: "Kıyâmet gününde benimle öksüzleri besleyen, ikimiz birbirimize böyle yakınız, beraber cennete gireriz," demeye işarettir. Yahut cennetin içinde bana yakın komşu olur, demeye işarettir. En iyisini Allah bilir.

Sevri'den rivayet olunmuştur ki: **"Sülletün mine'l-evvelîne ve sülletün mine'l-âhirîne — Öncekilerden bir topluluk ve sonrakilerden bir topluluk** (cennete girerler)," (Vâkıa sûresi: 56/39-40) âyet-i kerîmesi indiği vakıt Resûlüllah Efendimiz Hazretleri: **"Siz cennet ehlinin üçte birisiniz,"** diye müjdeledi. Ondan son-

ra: **"Siz cennet ehlinin yarısısınız,"** dedi. Ondan sonra: **"Siz cennet ehlinin üçte ikisisiniz,"** diye buyurdu.

Bazı merfu hadîste gelmiştir ki: **"Cennet ehli yüz yirmi saftır. Siz onlardan seksen safsınız,"** buyurmuşlar.

İmam Tirmizî'nin naklinde gelen sahih hadîste Büreyde bin Husayb'dan nakledilmiştir ki: "Bir sabah Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, Hazret-i Bilâl'i çağırıp:

— **"Yâ Bilâl! Sen cennete girmekte beni geçtin. Her ne zaman cennete girdimse önümce senin haşhaşanı* işittim. Sen ne sebeple cennete benden önce girdin?** diye buyurdu," demiştir.

Haşhaşa'nın asıl mânâsı, silâh ve onun gibi şeylerin sesidir. Burada da murad, Hazret-i Bilâl'in yürümesinden hâsıl olan sestir.

Bazıları bu hadîs-i şerifin mânâsında müşkülât görüp:

— Hazret-i Bilâl'in âlemlerin hocası Efendimiz Hazretleri'nden ileri gitmesinin sebebi nedir? Neden o önce gitsin? dediler.

Buna cevap vermişlerdir ki: Hazret-î Bilâl, Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin namaza başlamasından önce ezan okurdu. Halkı, Hak Teâlâ Hazretleri'ne dâvet ederdi. Cennete girmede de kapıcı ve hizmetkâr gibi önünce yürüyüp girdi, dediler. Nitekim devlet sahipleri bir yere gidecek olsalar önlerince muhakkak hizmetkâr gitmesi kesindir. Hazret-i Bilâl de, dünyada halkı dâvet etmesi berekâtiyle o hizmete liyakat kazandı.

İbn-i Ebî Şeybe'nin naklinde Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki: "Resûlüllah Efendimiz:

— Cebrâil elime yapıştı da ümmetimin cennetin hangi kapısından gireceğini bana gösterdi, diye buyurdu.

Ebû Bekir (r.a.):

— Yâ Resûlâllah! Ben haz ederdim ki, seninle beraber olaydım, o kapıyı görmüş olaydım, dedi.

Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri:

— Fakat yâ Ebâ Bekir! Sen ümmetimden girenlerin ilki olacaksın, buyurdu."

Hadîs-i şerîf delâlet eder ki, bu ümmete mahsus bir kapı vardır. Diğerleri o kapıdan girmezler. Ama bu ümmetten bir kısmının sair ümmetlerin girdiği kapılardan girmesi vâki olur. Nitekim daha önce beyan olunmuştur.

---

* **Haşhaşa:** Yeni elbise, kâğıt, silâh ve kuru ot sesi. (Ahterî-i Kebır). İnsanın üstündeki bu gibi şeylerin yürürken çıkardığı hışırtı.

Cennetin Kapıları:

Cennetin kapıları sekiz tanedir. Resûlüllah Efendimiz'in kendilerinin saadetle girdiği kapının ismi **Rahmet Kapısıdır.** Ona **Tevbe Kapısı** da derler. Sâkin olduğu cennetin ismi **Adn'dir.** Adn uçmağı, cennetlerin en yücesi ve efendisidir. Orada nebilerden, şehitlerden ve sıddîklardan başka kimse olmaz. Ona en yakın olan **Firdevs Cenneti'dir.** Adn Cenneti'nden sonra geri kalan cennetlerin en yücesi ve en üstünü budur.

Bundan sonra **Huld Cenneti** gelir. Ondan sonra **Naîm Cenneti,** ondan sonra **Me'vâ Cenneti** gelir. Cebrâil aleyhisselâm ve melekler burada sâkindirler. Mukatil'den rivayet edilmiştir ki: "Şehitlerin ruhları buraya gelirler," diye buyurmuş. Bundan sonra **Dâru's-Selâm,** ondan sonra **Dâru'l-Makame** gelir, demişler. En iyisini Allah bilir.

Malûm olsun ki, cennet kelimesi umumîdir. Burada zikredilenlerin hepsine kullanılır. Müteaddit menzillere vasıfları bakımından has isim konulmuştur.

Cennete girmek,, Hak Teâlâ Hazretleri'nin fazl ve rahmetiyledir. Yoksa ameliyle girmek kimseye kolay değildir. Nitekim Buharî'nin ve Müslim'in rivayetlerinde Hazret-i Âişe (r.a.): **"Resûlüllah Efendimiz Hazretleri buyurdu ki:**

— Hiç bir kimseyi ameli cennete koymaz.

Bazıları:

— Yâ Resûlâllah! Seni de mi amelin cennete koymaz? dediler.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri:

— Beni de amelim cennete koymaz. Ancak Hak Teâlâ Hazretleri, rahmetiyle beni teğammüd etmiştir (örtmüştür). Yâni rahmetine beni müstağrak eylemiştir. **Bu bakımdan girerim, diye buyurdu,"** demiştir.

Kulun ameli girmeye sebeptir, ama müstakil (tek başına) sebep değildir. Hadîs-i şerifte reddedilmiş olan sebebin istiklâliyetidir. Yoksa mutlak olarak amelin sebep olması sâbittir. Nitekim âyet-i kerimede:

"Tilkümü'l-cennetü ûristimûhâ bimâ küntüm ta'melûne — İşte size cennet! Amellerinize karşılık o size miras verildi," (Arâf sûresi: 7/43) buyrulmuştur.

İki husus arasında zıtlık olmadığı açıktır. Gerçi girmenin kendisinde amelin istiklâli yoktur, Allah'ın rahmetiyle gerçekleşir, fakat girdikten sonra cennet içinde mertebe şerefine ve derece yükselmesine tam dahli vardır. Hattâ hadîs-i şerifte: **"Cennet ehli cennete girdikleri zaman cennet menzillerine amellerinin üstünlüğü derecesinde inerler,"** buyrulmuştur.

Seleften nakledilmiştir ki: **"Cehennemden kurtulmak Allah'ın afvı iledir. Cennete girmek Allah'ın rahmetiyledir. Menzillerin ve derecelerin bölüşülmesi de amellerledir,"** diye buyururlardı.

Kevser:

Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin Kevser ile üstün kılınması hususuna gelince bu hususta nice âyet ve hadîslerde nice nasslar gelmiştir. Evvelâ malûm olsun ki, Kevser kelimesi Kesret'ten alınmıştır. Fev'al sigası üzredir. O, cennette olan ulu bir nehirdir. Suyunun ve kaplarının çokluğu, kadrinin ve hayrının büyüklüğü, çokluğu ve genişliği cihetlerinden bu kelimeyle isimlendirilmiştir.

Kevser'in tefsiri hususunda müfessirler ondan fazla söz nakletmişlerdir. Bu sözlerin çoğu Altıncı Bölüm'de zikrolunmuştu. Sözlerin en üstün olanı İbn-i Abbas Hazretleri'nin (r.a.) sözüdür ki, "Kevser, hayr-ı kesirdir. Zira umumiliği vardır," demiştir. Fakat Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin şerefli sözüyle mezkûr nehre tahsisi sâbit olmuştur. Ondan başka tarafa yönelmeye mecal yoktur.

İmam Müslim ve başkaları, Enes bin Mâlik (r.a.) Hazretleri'nden rivayet etmişlerdir ki: "Bir gün Fahr-i Alem Hazretleri, Mescid-i şerifte bizim aramızda otururken biraz mübarek gözleri uykuya vardı. Ondan sonra gülerek mübarek başını kaldırdı. Biz:

— Yâ Resûlâllah! Neye gülüyorsunuz? Gülmenize ne sebep oldu? dedik.

Resûlüllah Efendimiz Hazretleri:

— Şimdi bana bir sûre nâzil oldu. **"Bismillâhi'r-rahmani'r-rahîm. İnnâ a'taynâke'l-kevser fesalli li-rabbike venhar inne şânieke hüve'lebter — Biz sana Kevser'i** (cennetteki ırmağı yahut çok hayrı) **verdik. O halde Rabbine vuslat et ve deveni kes. Elbette ebter olan, sana düşmanlık edendir,"** diye Kevser sûresini okuyuverdi.

Ondan sonra:

— Biliyor musunuz, Kevser nedir? diye buyurdu.

Biz de:

— Allah ve resûlü daha iyi bilir, dedik.

Bunun üzerine Resûlüllah Efendimiz:

— Gerçekten o, bir ırmaktır ki, Rabbim onu bana vaad etmiştir, diye buyurdu."

Sahih-i Buharî'de Hazret-i Enes'den rivayet edilmiştir ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri, miraç gecesi gördüklerinden hikâye edip: "Bir ırmak üzerine geldim ki, iki yanında içi boş incilerden kubbeler vardı. Cebrâil'e:

— **Bu nehir ne nehridir? dedim.**

— **Bu Kevser'dir, dedi,"** diye buyurmuştur.

Bize haber verip derdi ki: "Peygamber Efendimiz Hazretleri, o gece ki, miraca vardı, bir nehir gördü. Üzerinde inci ve zebercetten bir köşk yapılmıştı. Toprağını alıp kokladı, hâlis misk olduğunu gördü:

— Yâ Cebrâil, bu nehir nedir? diye sordu.

Cebrâil aleyhisselâm:

— Bu nehir Kevser'dir ki, Rabbin sana saklamıştır, dedi."

İmam Ahmed de Enes bin Mâlik'den rivayet eder ki, bir kimse Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri'ne gelip:

— Yâ Resûlâllah! Kevser nedir? diye sordu.

Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri:

— **Cennette bir ırmaktır. Rabbim onu bana vermiştir. Onun beyazlığı sütten daha şiddetli ve tatlılığı baldan ziyadedir,** diye buyurdu. Hâsılı "Sütten ak ve baldan tatlıdır," dedi.

İmam Buharî'nin naklinde Ebû Ubeyde'den rivayet edilmiştir ki: **"İnnâ a'teynâke'l-kevser"**den Hazret-i Âişe'ye sual ettim.

— O Kevser, bir ırmaktır. Sizin peygamberinize verilmiştir. İki yanı içi boş incidir. Yâni iki yanında inciden kubbeler vardır. Su içecek kâseleri ve kadehleri yıldızların sayısıncadır." diye buyurdu.

İmam Nesâî'nin naklinde Hazret-i Âişe'den şöyle rivayet edilmiştir ki: "Cennetin ortasında bir nehirdir," diye cevap vermişler. Ondan sonra o nehri vasfedip: "İki yanında inciden ve yakuttan köşkler vardır. Toprağı misktir. Suyunun çakılı inci ve yakuttur," buyurdu.

Bu hadisin metninde geçen "hasâ" kelimesi, lûgatta ufak taşcağızlara denir. Burada murad, su akıntısında olan çakıldır ki, su onun üzerinden akar. Nitekim İmam Ahmed'in İbn-i Ömer (r.a.) Hazretleri'nden naklettiği hadîs-i şerifte: **"Ve suyu inciler üzerinden akar,"** ibaresiyle gelmiştir. Hattâ İbn-i Kesîr'in buyurduğu üzre hadîs imamlarından çok kimse katında kesin ifade edilir tarzda tevâtür bulmuştur. Ebû'l-Âliyye'den başka seleften nice kimse, Kevser'in cennette bir ırmak olduğunu rivayet etmişlerdir. En iyisini Allah bilir.

Vesîle:

Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri'nin cennette Vesile, yüksek ve üstün derece ile üstün kılınması hususunda gelen hadîs-i şeriflerden biri şudur ki, İmam Müslim, Abdullah bin Ömer'den rivayet etmiştir: "Resûlüllah Efendimiz Hazretleri: **"Müezzinin ezanını işittiğiniz zaman o ne derse siz de onu söyleyin. Tamamlandıktan sonra bana salât edin. Çünkü bir kimse bana bir kere salât ederse Allah ona on kere salât eder. Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri'nden benim için vesileyi isteyin. O vesile dedikleri cennette bir menzildir ki, Hak Teâlâ Hazretleri'nin kullarından**

bir kuldan başkasına lâyık değildir. Ben umarım ki, o kul ben olayım. Bundan dolayı bir kimse, Hak'dan benim için o vesileyi isterse ona benim şefaatim vacib olur," diye buyurmuşlar."

Hâfız İmâdüddin İbn-i Kesîr: "Cennetin gayet şerefli bir yerinde bir dağdır. Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin cennette menzili ve yurdu orasıdır. Cennet mekânlarının Arş'a en yakın olanı odur," demiştir.

Bazıları da: "Vesile, faîle sigası üzre bir şeye vesile olmak dediklerinden alınmıştır. Tevesseltü (vesile oldum) demek tekarrebtü (yaklaştırdım) demektir. Tevessül, tekarrüb demek olur. Bazen olur ki, yüksek menzile çıkarmaya kullanılır. Nitekim hadis-i şerifte: **"Elbette o, cennette bir menzildir,"** buyrulmuştur. Bununla beraber bunun da birinci mânâya döndürülmesi kabildir. Zira o menzile vâsıl olan Allahü Teâlâ Hazretleri'ne yakın olur," demiştir.

Netice olarak hissi yakınlık ve mânevî yakınlık olması kabildir. Allahü Teâlâ Hazretleri'ne nisbet olununca mânevî yakınlıktan başkası düşünülemez. Eğer hissi yakınlık murad olunursa Arş'a nisbet olunması gerektir. Vakta ki, Fahr-i Kâinat Hazretleri, Hak Teâlâ Hazretleri'ne kulluk cihetinden yaratıkların en büyüğü olup Allahü Teâlâ Hazretleri'ni hepsinden daha iyi bilici, korku ve haşyeti, ona ihlâs ve muhabbeti ziyade oldu, zarurî olarak menzili de Allahü Teâlâ Hazretleri'ne menzillerin en yakını, cennet içindeki derecesi ise derecelerin en yükseği kılındı.

Eğer sual olunup:

— Fahr-i Âlem Hazretleri'nin mezkûr makamı kendisi için istemeyi ümmetine emretmesinin sebebi ve açıklaması nedir? denilirse bunun cevabı şudur:

— O dua ile kendileri Allah'a yakınlık hâsıl ederler. Ettikleri duanın faydaları kendilerine râcidir. Yoksa Hak Teâlâ Hazretleri, mezkûr menzili Habîbine ihsan etmiştir. Nitekim hadîs-i şerifte zikrolundu. Yahut mümkündür ki, Hak Teâlâ Hazretleri mezkûr menzili Habîbine bazı sebeplerle mukadder etmiştir. Bu sebepler cümlesinden biri de ümmetinin duası olabilir, demişlerdir. Ama fazilet denilmesinden câizdir ki, öbür insanlar üzerine fazladan bir mertebeden ibarettir yahut son mertebedir yahut Vesîle'nin tefsiridir, demişlerdir*

Vesile hakkında gelen hadîs-i şeriflerin bazısı şudur:

---

* "Vesilenin tefsiri" demek, kelime mânâsı demektir ki. "Resûlullah Efendimiz'i Allah'a kavuşmanın sebebi ve vasıtası ittihaz edip O'nun emrini Allah'ın emri, sunnetine riâyeti ilâhî vuslata ermenin yolu bilerek O'nu vesile edinmek" demek olur. Dunyada böyle hareket etmek cennette onun mukabili olan yuksek dereceye kavuşmanın sebebi olur, demektir. Muhammed'i "Vesile" etmeden kişinin Allah'a, vâsıl olması mumkun değildir. Onun için her kişinin Peygamber Efendimiz'e vesile verilmesini istemesi, O'nun vesile olmasını talep etmesi demektir. Zira "Vesile'si olmayan vâsıl olamaz. Murebbisi olmayan Rabbını anlayamaz," buyrulmuştur. (S.N.)

Ebû Saidi'l-Hudrî (r.a.):

"Resûlüllah Efendimiz Hazretleri buyurdu ki:

— Vesile, Hak Teâlâ Hazretlerinin katında bir derecedir ki, onun fevkinde derece yoktur. O halde Hak Teâlâ Hazretleri'nden benim için vesîle'yi taleb edin," demiştir.

Bazıları şu sözle zikretmişlerdir: **"Cennette bir derecedir ki, orada ondan daha yüksek derece yoktur. O halde Allah'dan, yaratıkların başları üzerinde onu bana vermesini isteyin."**

Bundan da murad, mezkûr mânâdır.

Abdullah bin Abbas (r.a.), **"Rabbin sana yakında verecek ve sen hoşnut olacaksın,"** (Duhâ sûresi: 93/5) âyet-i kerîmesinin tefsirinde buyurmuştur ki:

"Hak Teâlâ Hazretleri, Fahr-i Kâinat Hazretleri'ne cennet içinde bin köşk verdi. Her köşkte lâyık olduğu üzre zevceler, hademeler ve başka şeyler hazırladı," demiştir.

İbn-i Cerîr ve İbn-i Ebî Hâtem böylece rivayet etmişlerdir. Bu türlü haberler Peygamber Efendimiz Hazretleri'nden işitilmiş olmadıkça söylenmez. O halde İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri de işitip söylemiştir. Bu da merfu hükmündedir.

Merfu hadîs ona derler ki, rivayet eden "Peygamber Efendimiz Hazretleri'nden işittim," diye rivayet eder. Allah daha iyi bilir.

KİTABIN SONU

Ebû Nuaym'ın naklinde Hazret-i Âişe-i Sıddîka'dan (r.a.) rivayet edilmiştir ki, bir gün bir kadın Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'ne gelip:

— Yâ Resûlâllah! Sen bana kendi nefsimden, kocamdan ve çocuklarımdan daha sevgilisin. Ben evimde otururken hatırıma sen gelirsin. Ta gelip seni görmedikçe duramam. Seni görmemeye sabredip dayanamam. Ben kendi ölümümü ve senin ölümünü düşündüm. Bildim ki, sen cennete girdiğinde peygamberlerle beraber yüksek bir makamda olacaksın. Ben girdiğim zaman da korkarım ki, seni göremem, dedi.

Peygamber Efendimiz Hazretleri, kadına cevap vermedi. Nihayet Cebrâil aleyhisselâm geldi: **"Ve men yutiillâhe ve'r-resûle feulâike maa'l-lezîne en'amallahu aleyhim mine'n-nebiyyine ve's-sıddıkîne ve'ş-şühedâi ve's-sâlibîne ve hasune ulâike refikan — Her kim Allah'a ve elçisine boyun eğici olursa işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddikler, şehitler ve sâlihlerle beraberdir. Onlar, arkadaş olarak ne güzel kimselerdir!"** (Nisâ sûresi: 4/69) âyet-i kerîmesini getirdi.

Daha fazla ayrıntıları yukarıda geçmiştir. Burada beraberlikten murad itaat ehli olanların peygamberlerle aynı derecede olmaları demek değildir. Belki murad, "Her ne vakit dilerlerse kendi makamlarından onları engelsiz müşahede ederler, görüşür ve konuşurlar. Diledikleri zaman bu hâsıl olur," demektir.

Bazıları, "Bu âyet-i kerîme Sevbân hakkında nâzil oldu," demişlerdir. Nitekim Yedinci Bölüm'ün başlarında buna ilişkin sözler yeteri kadar zikrolunmuştu.

Rivayet ederler ki, kendi nefsini ısraf edici bir kadın vardı, vefat etti. Bir gece onu rüyada gördüler:

— Rabbin sana ne eyledi? diye sordular.

— Mağfiret etti, dedi.

— Ne sebeple mağfiret etti? dediler.

— Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri'ne muhabbetim sebebiyle ve O'nu görmeye duyduğum arzu sebebiyle mağfiret etti. Hemen bir nida geldi ki: **"Bizim Sevgilimizi görmeyi arzu edenleri biz azâbımızla zelil etmekten hayâ ederiz! Belki onları, o Hazretle kerâmet evinde birleştiririz,"** diye buyruldu, dedi.

Tûbâ:

Cennetin şaşılacak şeyleri cümlesinden biri de Tûbâ'dır. Bazı âlimler **"Tûbâ lehüm ve hüsnü meâbin — Mutluluk onlaradır ve geri dönüş güzelliği onlarındır,"** (Ra'd sûresi: 13/29) âyet-i kerîmesinin tefsirinde buyurmuşlardır ki: "Tûbâ, cennette bir ağaçtır. Üzerinde süsler ve cennet giyecekleri biter. Hak Teâlâ Hazretleri, onu kudret eliyle dikmiştir. Kökü, Fahr-i Âlem Hazretleri'nin makamındadır. Her mü'minin menziline ondan bir dal uzanmıştır. Cennetlerden hiç bir cennet yoktur ki, Tûbâ ağacının dalları oraya varmamış olsun. Kökünün Fahr-i Âlem Efendimiz Hazretleri'nin şerefli makamında bulunması, nimet içinde yaşayan her kişinin sırrı olması ve Allah dostlarından her kişinin Fahr-i Kâinat Hazretleri'nin sırrından hissedar olması içindir. Kendileri cenneti ihata etmişlerdir. Cennette nimet içinde yaşayan her veli, Fahr-i Âlem Hazretleri'nin nimetlendirmesiyle nimetlenmişlerdir. Zira velîlere ulaşan her nimet, Fahr-i Âlem Hazretleri'ne tâbi olmakla ulaşmıştır. Onun için nimetlendirilmesinde de nübüvvet sırrı onunla kaim olmuştur.

İblis aleyhüllâne de cehennemin tamamını ihata etmiştir. Cehennem ehlinden bir kimseye azâb olmaz ki, o da o azâbda ona ortak olmasın. O azâba götüren işleri beraberce işledikleri gibi onun sonucu olan azâbda da ortak olurlar."

Ebû Hayyân, *Bahr* diye isimlendirilen tefsirinde, **"Aynen yeşrebü bihâ ibâdullahi yüfeccirûnehâ tefcîren — Bir kaynak ki, Allah'ın kulları ondan içerler ve onu diledikleri yere, diledikleri gibi fışkırtır, akıtırlar,"** (İnsan sûresi: 76/6) âyet-i kerimesinin tefsirinde: "O kaynak öyle bir kaynaktır ki, Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nin beka yurdundaki kutlu sarayı dairesinden çıkar da peygamberlerin ve mü'minlerin yurtlarına akar," diye nakletmiştir.

Bunlardan sonra malûm olsun ki, cennet nimetlerinin en büyüğü ve kerâmet evinin lezzetlerinin en üstünü, yüce Rabbin güzel yüzünü müşahede etmek ve Hazret-i Ahadiyyet'in çok cömert varlığına kavuşmak, ulaşmak ve erişmektir. Bu, o kemâl sahibi olan, eşi ve benzeri olmayan cemâldir ki, herhangi bir yaratığın tasavvur aynasında görünmüş olması muhaldir.

İman ehli, Rahman'ın rahmetine nail ve Yezdan'ın inayetine mazhar olup ravza-i rıdvan'a (hoşnutluk bahçesine) girdikleri zaman cennet haznedarları, türlü türlü saygı ve yüceltmeler göstererek onları karşılayıp: **"Selâmün aleyküm tıbtüm fedhulühâ hâlidîne — Selâm sizin üzerinize! Siz günahtan arındınız. O halde ebedî kalıcılardan olarak oraya girin!"** (Zümer sûresi: 39/73) diyerek hoşgeldin der ve onlara ikram ederler.

Hak Teâlâ Hazretleri tarafından da: **"Selâm size ey benim kullarım! Hoşgeldiniz ey sevdiklerim! Siz, imân edenler ve emin olanlarsınız. Bugün sizin için korku yoktur, siz mahzun olanlardan da değilsiniz,"** hitabı ile sevinç ve neş'e kaftanı ihsan buyrulur.

Ondan sonra Hak Teâlâ Hazretleri:

— **Ey kullarım! Bugün size ihsan elim açılmıştır. Benden ne dilerseniz dileyin!** diye buyurur.

Onlar da:

— Yâ Rab! Senden dileğimiz dîdârını (güzel ve sevgili yüzünü) görmek, hoşnutluk bahçene ermektir, derler.

Hak Teâlâ Hazretleri, bunlara müjdeleyip:

— O halde sevinin ki, ben sizden râzı oldum, buyurur.

Ondan sonra perdeyi giderip tecelli eder. Cennet ehli hemen topluca secdeye varırlar. Hak Teâlâ Hazretleri:

— Ey kullarım! Başınızı secdeden kaldırın. Burası secde yeri değildir. Ben sizi sadece dîdârımı müşahede edesiniz, zevk ve sevinç bulasınız diye dâvet ettim. Ey kullarım, sizden öyle bir şekilde râzı oldum ki, bundan sonra asla size kızmam, diye buyurur.

Cennet ehli de: **"Elhamdü lillâhi'l-lezî ezhebe annâl-hazene inne rabbenâ leğafûrun şekûrun. Ellezî ehallenâ dâre'l-mukameti min fadlihi lâ yemessunâ fîhâ nasabun ve lâ yemessunâ fîhâ luğûbun — Hamd o Allah'a mahsustur ki, bizden kaygıyı giderdi. Elbette Rabbimiz çok bağışlayıcı ve şükre çok sevap vericidir. O ki, bizi kendi fazlından dinlenme sarayına indirdi, bize onun içinde ne zorluk ve yorgunluk dokunur, ne de usanç ve bıkkınlık gelir,"** (Fâtır sûresi: 35/34-35) diye hamd ve senâ ederler.

Bundan anlaşıldı ki, cennette nimete şükür ve yüce Rabbe hamd ve senâdan başka ibadet olmaz. Nitekim sahih hadîste gelmiştir ki, Câbir (r.a.), Resûlüllah Efendimiz Hazretleri'nden rivayet etmiştir:

"Cennet ehli, cennette yerler, içerler. Onlar, sümkürmezler, idrar etmezler, yedikleri şeyler geğirmekle ve terlemekle çıkarılır. Terleri misk kokusu verir. On-

lara nefes ilham olunduğu gibi tesbih ve hamd ilham olunur. Dünyada olduğu üzre riyazet ve meşakkatle değildir. Belki nefes alıp vermek nasılsa Hak Teâlâ Hazretleri'ni tesbih ve tahmîd de onlara öyle rahatlatıcı ve ruh saçıcıdır. Ne kadar hamd, senâ ve tesbih etseler o kadar ruhları tazelenip safâları artar," diye buyurmuşlar. Daha iyisini Allah bilir.

Bize tamamlamayı kolaylaştırıp nasip ve müyesser eden Allah'a hamd, bize kendi fazlından ve bol ikramından bağışladığı pek çok nimetler için O'na şükürler olsun. İnsanların en şereflisi, ulu resûllerin en üstünü Muhammed Mustafa aleyhissalâti vesselam Efendimiz Hazretleri'ne, O'nun yüce soyuna, O'nun izinden giden ulu arkadaşlarına, geceler ve gündüzler devam ettiği müddetçe salât, yardım ve hizmetler olsun...

KİTABIN SONU

Kitabın sadeleştirilmeye esas alınan nüshasının sonundaki not:

Noksan sıfatlardan münezzeh ve kemâl sıfatlariyle mukaddes olanın yardım ve inayetiyle, varlığının cömert mevhibeleri (bağışları) âlemin gelin odası muhitinde cilveger olan (görünüşe gelen) varlığın hakikatlerini sırât-ı müstakim caddesi üzre bir göz kırpma süresinde ibraz ve icat buyuran, her şeyi en iyi bilici ve yaratıcı Allah'ın inâyet ve himâyesinin yardımiyle, inceliklerin faziletli ve maharetli ustası, irfan denizinin ârif ve kâmil yolcusu **Mevlânâ Abdülbâki** -rahmet dolu kovaların dibindeki rahmet artığı, buluşma gününde onun ruhunun üzerine dökülsün- merhumun tercümesini yazmaya keşide buyurdukları, zamanın biriciği, asrının allâmesi, Buharî şârihi, âlim, fâzıl, hürmetli ve izzetli **Şeyh Ahmed bin Hatîbü'l-Kastalânî Hazretleri'nin Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Menâhi'l-Muhammediyye** (Muhammed'in Bağışlamasiyle Gelen Ledünnî Bağışlar) adlı ulu telifinin büyük tercümesi olan muteber eserinin tab' ve timsâli, es-Sultân İbnü's-Sultânu's-Sultân **Abdülmecid Hân Hazretleri'nin** emniyetli ve uğurlu asrında ve kutlu zamanında, ziyade övülen kudret sahibinin iyilikler ihsanına tamah edici **Mehmed Saîd'in** marifet ve nezaretiyle Tabhâne-i Âmire'de (Devlet Matbaasında) bin iki yüz altmış bir senesi Zilkade-i şerîfesi ortalarında (Milâdî 17.11.1845) hitâm-pezîr olmuştur.